

B. PETRICEÎCU-HASDEU.

ETYMOLOGICUM MAGNUM
ROMANIÆ.

ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

DICTIONARUL
LIMBEI ISTORICE SI POPORANE

A

ROMÂNILOR

LUCRAT DUPĂ DORINȚA ȘI CU CHELTUIEÎA

M. S. REGELUI CAROL I

SUB AUSPICIILE

ACADEMIEI ROMANE

DE

B. PETRICEÎCU-HASDEU

Membru al Academiei Române, al Academiei Imperiale de Științe dela St. Petersburg, al Societății de Linguistică din Paris, al Societăților Academice din Belgrad și Sofia etc.; Director general al Arhivelor Statului; profesor de Filologia comparativă la Universitatea din București.

Măntinem dar aceste frumoase expresiuni întrebuințate de străbuni, și nu ne temem de cuvinte cări au căpătat de vécuri inpămintenirea...

CAROL I.

... mari și nétéde socotéle etimologhicești, adecă tâlcuitôro de cuvinte.

Canțemir-voda (Chron. I, 84).

TOMUL I.

A — AZUGA

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC SOCEC & TECLU

96. — Strada Berzei. — 96.

1886.

decurse 71-76

Biblioteca Centrală Universitară
 BUCUREȘTI
 Cota 03/255 IV 514
 Inventar 42822

665

DICTIONARUL

AL LINGVISTICII SI POPORULUI

ROMANILOR

INSTRUMENT DE LUCRU SI DE CERCETARE

M. S. REGELE CAROL I

ACADEMIEI ROMANE

B. PETRILIOU-ROSIU

TOMUL I

A-ZUGA

BUCUREȘTI

STABILIMENTUL GRAFIC SOCIETATEA

1888

PREFAȚA

Deschidând sesiunea generală a Academiei Române din 1884, M. S. Regele a rostit următoarele cuvinte :

„Având onorul de a fi membri ai acestei adunări, Regina și
„Eu venim tot-d'a-una cu bucuria în mijlocul D-vostre, spre a as-
„culta discuțiile științifice, pe cari le urmărim cu un interes neîn-
„cetat. Și cum poate să fie alt-fel, când lucrările de căpetenie ale
„Academiei sînt istoria și limba, temeliele existenței noastre națio-
„nale? Tera datoresce astăzi Academiei un șir de documente istorice,
„ascunse pînă acum, și cari au fost scose din întuneric prin oste-
„nelele neobosite ale membrilor ei, răspîndind ast-fel o nouă lumină
„asupra trecutului nămului românesc. Nu mai puțin însă trebuie să
„ne ocupăm și de viitor..... de limba noastră, care s'a păstrat ne-
„atinsă în câmpiile roditoare ale Dunărei, în plaiurile marelui ale
„Carpaților, aceste ținuturi încântătoare, descrise cu măiestrie și în o
„limbă așa de curată de poetul nostru popular V. Alexandri. Ce
„sarcină mai dulce poate avea Academia decât a lua sub paza sa
„această limbă veche, pe care poporul o înțelege și iubesc? Măn-
„ținem dar aceste frumoase expresiuni întrebuițate de străbuni, și
„nu ne temem de cuvinte cari au căpătat de vécuri înpămîntenirea.

„Superflua non nocent.

„Ce limbă are norocul de a dispune de patru cuvinte pentru
„o însușire, care trebuie să fie mândria fie-cărui popor, care trebuie
„să fie scrisă pe stégul fie-cărui armate : voinicia, vitejia, bravura,

„eroism? Să ne ferim însă de o inbelșugare de expresiuni moderne, care, ne punând o stavilă la timp, va înstrăina poporul limbă sa.

„Am fost indemnăt a rosti aceste câte-va cuvinte prin dragostea care am pentru frumoasa și bogata limbă română și fiind încredințat că dorința mea — îndrăznesc a dice și a Academiei — nu rămâne un *pium desiderium*.

„Supun dar la chibzuiala D-vostre, dacă nu ar fi folositor de a face un fel de *Etymologicum magnum Romaniae*, conținând toate cuvintele vechi, cari altmintrelea vor fi pierdute pentru generațiunile viitoare.

„*Verba volant, scripta manent.*

„Spre a sprijini această întreprindere, pentru care patru, cinci, șese ani vor fi trebuincioși, pun în fie-care an modesta sumă de șese mii lei la dispoziția Academiei.

„Intr'adevăr, lucrarea acesta este foarte întinsă, poate chiar nemărginită; să ne amintim însă cuvintele lui Horațiu: *Est modus in rebus sunt certi denique fines*, și sint convinși că opera Academiei, care își va ridica și-eși un monument neperitor, va fi înconronată de o isbandă fericită“.

Chibsuind asupra dotațiunii Maiestații Sale, Academia Română a bine-voit a'mi încredința mie îndeplinirea Augustei dorințe, primind tot-o-dată următorul prospect, pe care mă cređusem dator a îl supune spre aprobare :

„Lucrarea care se va executa din dotațiunea M. S. Regelui, nu va avea în vedere anume limba română literară de astăzi, ci mai ales limba cea veche și graiul actual al poporului cu divergențele sale dialectale.

„Pentru limba cea veche vor servi ca fântâne :

- „1. Texturile vechi române tipărite și manuscrite;
- „2. Cuvinte sau locuțiuni române de prin vechile documente scrise slavonesce sau în altă limbă străină;
- „3. Actele vechi, publicate sau inedite, scrise românesce;
- „4. Vechile dicționare și glosare române manuscrite.

„Pentru graiul actual al poporului cu divergențele sale dialectale vor servi ca fântâne :

„1. Scriitorii moderni foarte populari, precum Alexandri, Costachi Negruzzi, Anton Pann etc. și unii scriitori de pe la începutul secolului;

„2. Dicționarele și vocabularele române, mai ales acelea din prima jumătate a secolului, dar toate cernute prin excluderea neologismelor;

„3. Poesiile poporane, basme, dicțorii, locuțiuni proverbiale etc. publicate sau inedite;

„4. Archaisme și provincialisme adunate de-a dreptul din gura poporului, întru cât graiul viu conservă pînă astăzi elemente dispărute din limba literară;

„5. Terminologia tehnică vulgară din istoria naturală și din viața industrială.

„Pentru inavuțirea ultimelor două rubrice, a patra și a cincea, se vor consulta învățătorii sătești, preoți și alte persoane de prin sate din toate provinciile locuite de Români, cărora li se va adresa un cestionar ad-hoc, tipărit într'un mare număr de exemplare sub titlul de : *Dotățiunea Carol I. Programă pentru adunarea datelor privitoare la limba română*. Răspunsurile la acest cestionar, după ce vor fi utilizate, se vor depune în original în arhivul Academiei.

„Stabilită pe aceste baze, lucrarea va da după putință pentru fie-care cuvînt, pe lîngă traducerea sensului general în limba latină sau în cea franceză, următoarele rubrice :

„a) Forma cea mai răspîndită și formele dialectale vechi și noue;

„b) Diferitele accepțiuni cu citarea exemplelor din fântănele indicate mai sus;

„c) Filiațiunile istorico-etimologice.

„Spre a fi înlesnit în sarcina curat materială, autorul avînd o neapărată trebuință de cel puțin trei tineri cari să lucreze sub direcțiunea sa, primind o modestă retribuțiune, guvernul va fi rugat din partea Academiei Române să i a cu acest scop o măsură ce va crede de cuviință.

„Opera întregă urmînd a fi terminată în interval de 6 ani, în fie-care an autorul va prezenta Academiei o parte din lucrare, însoțită de un raport despre mersul ei ulterior. Tipărirea definitivă se va pute începe în sesiunea generală din anul 1885, după ce Academia va fi luat cunoscîntă de un specimen al operei.”

Indată după acesta, prin intermediul mai ales al revisorilor scolari și al protopopilor, am răspândit în țară următorul Cestionar :

1. În ce cuvinte anume poporul de acolo rostesc curat pe *a* cel neaccentat, fără a'l trece în *ă*, bună oră *malău*, iar nu *mălaiu*, și altele ?
2. În ce se cuprinde pe acolo, în chipul de a rosti al poporului, deosebirea între sunurile *ă* (а) și *i* sau *â* (я) ?
3. Care sînt cuvintele unde se aude mai bine sunul *я* ?
4. Se dice ore : *sară*, *fată*, *masă* etc., ori *séră*, *fétă*, *mésă* și altele ?
5. Sînt ore cuvinte, în care poporul rostesc curat pe *o* cel neaccentat, fără a'l trece în *u*, bună oră *dormim* pentru *durmim*, *Român* pentru *Rumân* etc. ?
6. Se dice ore *umblu* ori *înblu* ? *unghiu* ori *înghiu* ? sau cum alt-fel se dice ?
7. Sînt ore cuvinte, în care *nă* nu s'a muțat în *i*, precum *intănu* pentru *intaău*, *cunău* pentru *cuău*, *stranău* pentru *straău*, *călcănu* pentru *călcăău* etc. ?
8. Sînt ore cuvinte, în care *lă* nu s'a muțat în *i*, precum *talău* pentru *taău*, *pulău* pentru *puău*, *liepure* pentru *iepure*, *ureclăe* pentru *urechăe* și altele ?
9. Se aud ore pe acolo în chipul de a rosti al poporului vocale lungi, adică *a* lungit ca *aa*, *o* ca *oo* etc. ?
10. Se întimplă ore, ca poporul să rostescă întreg pe *u* dela sfîrșitul unui cuvînt fără articlu, precum *omu* în loc de *om*, sau la verbură ca *facu* în loc de *fac* etc. ?
11. Nu cum-va se rostesc câte o dată întreg *i* dela sfîrșitul cuvîntului, bună-oră *ómeni* pentru *ómenă*, *faci* pentru *facă* etc. ?
12. Se dice ore *cuvente*, *mente*, *mormente*, *vene*, *mene* etc. în loc de *cuvînte*, *mînte*, *morminte*, *vine*, *mine* ?
13. Diftongul *oa* se rostesc el curat, adică așa ca să se audă de o potrivă *o* și *a*, ori se aude mai mult numai una din ele, și care anume ?
14. Diftongul *ea* se rostesc el așa ca să se audă bine *e* și *a*, ori se aude mai mult ca *ia* ?
15. Sînt ore cuvinte, în care poporul rostește *é* sau *ea* acolo unde limba noastră literară de astăzi pune pe simplul *e*, de ex. *plăcere* pentru *plăcere*, *lege* pentru *lege*, *mérge* pentru *merge* etc. ?

16. Sînt ore cuvinte, în cari se rostesc simplul *e* acolo unde limba noastră literară de astăzi pune pe *é*, de ex. *șese* pentru *șése*, *vre* (voesce) pentru *vrea*, și altele?

17. Ce alte particularități, străine limbei noastre literare de astăzi, se observă în privința vocalelor în graul poporului de acolo?

18. Poporul de acolo cunoște el numai sonul *z*? ori că deosebesc pe *z* de *dz*?

19. *Z* în *Dumnezeu* se rostesc el tot așa ca *z* în *praznic*, ori alt-fel cum-va?

20. Cari sint anume cuvintele, unde se aude *dz* în loc de *z*?

21. Poporul de acolo rostesc el ore pe *r* în două feluri, deosebind adecă pe un *r* virtos, ce-va ca *rr*, de un *r* môle?

22. În cari cuvinte anume se aude *rr*?

23. Poporul de acolo preface el ore pe *f* în *h*, de exemplu *hie* pentru *fie*, *hîer* pentru *fier*, *hîerbe* pentru *fierbe* etc.?

24. Sînt ore cuvinte, în cari *fie* sau *fi* nu se preface nici o dată în *hie* sau *hi*?

25. Sonurile *fie* sau *fi* nu se rostesc ore ca *ș* sau chiar ca *č*, bună-ora *șer* sau *cer* pentru *fier*?

26. În ce cuvinte preface poporul de acolo pe *v* în *h*, de ex. *hulpe* pentru *vulpe*, *răhnire* pentru *răvnire* etc.?

27. Sciți ore cuvinte, în cari *h* se preface în *v*?

28. Poporul de acolo nu rostesc el ore de o potrivă, fără a simți deosebirea de sonuri, *fie* și *hie* sau *vulpe* și *hulpe*?

29. În ce cuvinte poporul preface pe *v* în *g*, de ex. *ghiū* în loc de *viū*, *ghie* pentru *vie* etc.?

30. Nu se rostesc ore *jiū* sau chiar *giū* pentru *viū*, și altele de asemenea?

31. Un *v* la începutul cuvintului nu pierde el ore câte o dată, rostindu-se bună-ora *in* în loc de *vin*?

32. În cuvintele *stéua*, *điua*, *réua* etc. nu se aude ore *va* pentru *ua*, adecă *stéva*, *điva* și altele?

33. Deosebesce ore bine poporul de acolo pe *j* de *ğ* (*v*), ori că le pune pe una în loc de alta, dicînd de exemplu *ğîur* pentru *jur* sau *jinere* pentru *ginere*?

34. Poporul de acolo rostesc el ore pe *bi* ca *ghi*, de pildă *ghine* pentru *bine*, *cerghî* pentru *cerbî*, *corghî* pentru *corbî* etc.?

35. Poporul de acolo rostesc el pe *pi* ca *ki*, de ex. *kîept* în loc de *pîept*, *kicîor* în loc de *picîor* și altele?

36. Nu cum-va se rostesc chiar *cept* sau *cicior* în loc de *piept* și *picior*?

37. Cum se rostesc pluralul dela *lup* și dela *popă*, adică: *lupi*, *lukî*, *lupkî*, *lupci* sau cum alt-fel?

38. *Mie* și *mîel* cum ôre se rostesc, adică *nie*, *nîel*, orî *mnîe*, *mnîel*, sau cum alt-fel?

39. Poporul de acolo rostesc el în același chip *mîe* (1000) și *mîe* (pentru mine) în frasa: „mî-a dat mîe o mîe de lei“?

40. În ce cuvinte poporul de acolo preface pe *n* între vocale în *r*, bună-ôră *piră* în loc de *pînă* și altele?

41. În ce cuvinte poporul de acolo preface pe *r* în *n*, bună-ôră *fănină* pentru *fărină* etc.?

42. Poporul de acolo nu amestecă ôre pe *j* cu *ș*, întrebuintând pe unul în loc de altul?

43. Nu amestecă ôre pe *s* cu *z*?

44. Nu amestecă ôre pe *cî* cu *gî*?

45. Carî sînt exemple de tôte aceste schimbări de consône în gura poporului, și de alte schimbări de aceeași fire ce se mai observă pe acolo?

46. Rostesc poporul pe acolo *fluerariu* orî *fluerar*, *mîncătorîu* orî *mîncător*, *ajutorîu* orî *ajutor*, *cuptorîu* orî *cuptor*, și alte vorbe de acest fel?

47. Are poporul pe acolo obiceiul de a dice: *l'am vîdutu-l*, *te-aû bătutu-te*, *î-am datu-î*, *ne-am întălnitu-ne*, *le-aû arîtatu-le*, — cu pronumele repetit? orî dice numai: *l'am vîdut*, *î-am dat*, *ne-am întălnit* etc.?

48. Are poporul pe acolo obiceiul de a dice: ômenîi *merge*, copîiî *dôrme*, muîerile *tace*, în loc de ômenîi *merg*, copîiî *dorm*, muîerile *tac*?

49. Dice poporul pe acolo *mănil*, *mănu*, *mănu*, orî într' alt-fel? se întrebuintează numai o formă? și care? orî se întrebuintează mai multe, și anume carî?

50. Carî sînt cuvintele, puțin întrebuintate pe aiurî sau necunoscute, privitoare la climă, adică la iarnă, primăvară, vară, tîmna, zăpadă, ghiăță, polei, arșiță etc.?

51. Carî sînt cuvintele, puțin întrebuintate pe aiurî sau necunoscute, privitoare la pozițiunea locurilor, bună-ôră la:

mare, noian, toi, ri, păriu etc.?

munte, movilă, măgură, dălmă, gruiu etc.?

codru, pădure, rediu etc.?

stan, lespede, stincă, cărșia etc.?

vale, văgăună, grăpă, vizuină etc.?

52. Cară sint pe acolo numirile locale cele mai neobiceinuite pe așuri, și cum își explică sau cum tălmăcesce poporul acele numiri?

53. Cară sint cuvintele, puțin întrebuințate pe așuri sau necunoscute, privitoare la minerale, adică: pără, bolovan, cotrônă, aur, argint, fer, cositor, plumb, păcură etc.?

54. Cară sint metaforele, figurele sau asemănările luate de popor din lumea minerală, adică: ce fel de lucruri sau de însușiri se asemenază cu aurul, ce fel cu argintul, cu ferul etc. și cu ce cuvinte anume?

55. Cară sint cuvintele, puțin întrebuințate pe așuri sau necunoscute, privitoare la vegetațiune, adică părțile arborului sau plantei una câte una, creșterea plantei etc.?

56. Cară sint numirile cele mai neobiceinuite pe așuri ale arborilor sâlbateci: stejar, fag, ulm, mestecân, anin, brad etc.?

57. Cară sint numirile cele mai neobiceinuite pe așuri ale arborilor roditori: pâr, mâr, prun și altele?

58. Cară sint pe acolo diferitele numiri de struguri, cu descrierea pe cât se pôte mai pe larg a fiecărui varietăți?

59. Cară sint pe acolo cuvintele privitoare la via și la lucrarea ei sau la cules?

60. Cară sint pe acolo numirile felurilor vinuri și cele privitoare la culorea vinului, la gustul lui, la taria etc.?

61. Cară sint pe acolo numirile felurilor grâne: grâu, orđ, ovăs etc. și dacă sint vre-unele numiri neobiceinuite pe așuri?

62. Cară sint pe acolo numirile, puțin întrebuințate pe așuri sau necunoscute, ale legumelor bob, mazere, fasole etc.?

63. Sint ore pe acolo numiri de arbori, de plante, de grâne sau legume, cară se întrebuințază și pe așuri în țără, dar cu un alt înțeles?

64. Cară sint pe acolo, într'un număr pe cât se pôte mai mare și cu o descriere pe cât se pôte mai lămurită, numirile diferitelor buruieni, ierbură și flori?

65. Cară sint metaforele, figurele sau asemănările luate de popor din lumea vegetală, adică: ce fel de lucruri sau însușiri se asemenază cu arborul cutare, cu florea cutare, cu buruiana cutare etc.?

66. Carî sînt pe acolo numirile, puţin întrebuinţate pe aluri sau necunoscute, ale felurilor fiare şi dobitoce?

67. Carî sînt pe acolo cuvintele în privinţa calului: felurile lui, vîrsta lui, culórea şi altele?

68. Carî sînt pe acolo cuvintele în privinţa boului şi vacei: felurile, vîrsta, culórea şi altele?

69. Carî sînt pe acolo cuvintele în privinţa berbecelui şi oiei: felurile, vîrsta, culórea şi altele?

70. Carî sînt pe acolo cuvintele în privinţa caprei şi a porcului: felurile lor, vîrsta, culórea şi altele?

71. Carî sînt pe acolo cuvintele în privinţa cîinelui: felurile, vîrsta, culórea şi altele?

72. Carî sînt pe acolo cuvintele în privinţa pisicei?

73. Cum se numesc pe acolo deosebitele feluri de şóreci?

74. Cum se numesc pe acolo deosebitele feluri de vermi?

75. Cum se numesc pe acolo deosebitele feluri de insecte?

76. Carî sînt pe acolo cuvintele despre gîscă, raţa, lebedă, porumbel sau turturică, cocoş şi găină, şi altele?

77. Carî sînt pe acolo cuvintele privitoare la albină şi la creşterea albinelor?

78. Carî sînt pe acolo cuvintele despre urs, lup, vulpe, cerb sau ciută şi căprioară, vidră, iepure, veveriţa etc.?

79. Carî sînt pe acolo cuvintele privitoare la vultur, uliú, coroiú, şóim şi alte păseri răpitoare de acest fel?

80. Carî sînt pe acolo cuvintele privitoare la bufniţa sau cucuæ?

81. Carî sînt pe acolo cuvintele privitoare la corb şi cioră?

82. Carî sînt pe acolo cuvintele privitoare la mîerlă, sturđ, ciocărlă, rindunică, vrabiă, cuc, pătîrniche etc.?

83. Carî sînt pe acolo cuvintele privitoare la cocor şi la bardă sau cocostire?

84. Carî sînt pe acolo cuvintele privitoare la bróscă şi felurile ei, la ariciu, la vîezure etc.?

85. Carî sînt pe acolo cuvintele privitoare la şopirlă cu felurile ei şi la şerpî cu felurile lor?

86. Carî sînt pe acolo cuvintele privitoare la melc sau culbec, la scoică, la rac, la păianjen, la omidă, flutur, lăcustă, grier, furnică, lipitoare etc.?

87. Carî sînt pe acolo numirile feluriţilor pesci?

88. Carī sint metaforele, figurele saū asemănările luate de popor din lumea animală, adecă: ce fel de lucruri saū însușiri se asemănă cu fiara cutare saū cu dobitocul cutare?

89. Cum se chīamă pe acolo sonul saū glasul ce scot feluritele fiare saū dobitóce, bună-órá boul muge, rața măcăesce și așa mai incolo pentru tóte animalele, în privința cărora se află în popor câte o vorbă deosebită?

90. Carī sint pe acolo cuvintele privitóre la vīnătóre?

91. Carī sint țipetele saū strigătele ce obicīnuesc vīnătorii, fie în privința vīnatului, fie în a cāinilor de vīnat?

92. Ce fel de numī se dă pe acolo cāinilor de vīnat?

93. Carī sint pe acolo cuvintele în privința pescăriei?

94. Carī sint pe acolo cuvintele privitóre la ciobăniă, bună-órá felurile de locuință ciobănescă, uneltele obicīnuite de cătră ciobanī, vorbe despre pășune, despre brinzeturi și lăpturi cu felurile lor și cu chipul de a le face etc.?

95. Ce fel de numī dau ciobanī vitelor ca să deosebescă pe una de alta?

96. Ce fel de numiri se dă pe acolo cāinilor ciobănesci?

97. Ce deosebire fac ciobanī între un dulău, un mosoc saū un alt-fel de cāine de stână?

98. Cum împărțesc ciobanī diua și cum se chīamă la ei fiecare parte a dilei?

99. Carī sint metaforele, figurele saū asemănările întrebuintate de cătră ciobanī în privința deosebitelor lucruri saū însușiri?

100. Aū óre ciobanī cuvinte, pe carī nu le întrebuintăză cei-l'alți săteni?

101. Carī sint pe acolo cuvintele, puțin întrebuintate pe aīuri saū necunoscute, privitóre la plugăriă?

102. Cum se numesc deosebitele feluri de câmp, lucrat și nelucrat?

103. Cum se numesc deosebitele unelte saū scule de plugăriă?

104. Cum se numesc, una câte una, deosebitele părți ale plugului?

105. Cum se numesc, una câte una, deosebitele părți ale căruței?

106. Cum se numesc, una câte una, deosebitele părți ale mórei?

107. Cum se numesc deosebitele meșteșuguri saū meserie cunoscute pe la țéră?

108. Cum se numesc uneltele de dulgheria, materialul și apucăturile la lucru ale dulgherilor?

109. Cum se numesc uneltele de ferărie, materialul și apucăturile la lucru ale ferarului?

110. Cum se numesc uneltele de zidărie, materialul și apucăturile la lucru ale zidarului?

111. Cum se cheamă deosebitele feluri de țesături țărănești, covóre, pânzeturi etc.?

112. Cum se cheamă deosebitele unelte de tors, țesut și cusut?

113. Care sînt pe acolo cuvintele, puțin întrebuințate pe aîuri sau necunoscute, privitoare la plutire, precum luntre, vislă etc.?

114. Cum se cheamă deosebitele arme, cu care se servesc sătenii?

115. Ce fel de cuvinte s'au păstrat printre săteni despre armele obicînuite la Români în trecut?

116. Care sînt pe acolo cuvintele, puțin întrebuințate pe aîuri sau necunoscute, privitoare la ale casei, precum la: zid, acoperiș, poartă, ferestre, vatră, beciu, curte sau ogradă, puț, pat, scaune sau lavițe, mese, ole etc.?

117. Ore se întrebuințează același cuvînt, cînd este vorba că mănîncă un om și cînd este vorba că mănîncă o fiară sau un dobitoc, ori alt-fel se numesce mîncarea de om și alt-fel mîncarea de animal?

118. Care sînt pe acolo, una cîte una, numirile haînelor la săteni, fie bărbătești, fie femeiești?

119. Care sînt pe acolo numirile podóbelor femeiești, precum: salbă, brățări, inele etc.?

120. Care sînt pe acolo numirile mai deosebite ale mîncărilor?

121. Care sînt pe acolo numirile deosebite ale băuturilor?

122. Care sînt cuvintele privitoare la înrudire, adică despre părinți, frați, veri și alte rude, trupesci și sufletești?

123. Care sînt cuvintele privitoare la căsătorie, începînd dela logodnă pînă la săvîrșirea nuntii?

124. Ce fel de jurăminte întrebuințează poporul de acolo?

125. Ce fel de ocări întrebuințează poporul de acolo?

126. Ce fel de jocuri copilărești, cu cuvintele privitoare la ele, cunósce poporul pe acolo?

127. Cum se numesc vasele pentru gătirea bucatelor, pentru punerea lor pe masă și pentru ducerea lor la cîmp?

128. Carî sînt pe acolo cuvintele cu privire la gătirea bucatelor şi la tot ce se ţine de acésta?

129. Cum se numesc deosebitele feluri de cantece ce le cîntă poporul pe acolo?

130. Carî sînt pe acolo cuvintele privitoare la jocul de cărţi?

131. Ce fel de danşuri, cu cuvintele privitoare la ele, cunósce poporul de acolo?

132. Cum se numesc pe acolo deosebitele instrumente de musică, cu părţile fie-căruia?

133. Carî sînt pe acolo cuvintele privitoare la înmormintare?

134. Face poporul vre-o deosebire între suflet de om şi suflet de dobitoc, şi cum se numesc a-parte fie-care din ele?

135. Este óre vre-un cuvînt deosebit când se vorbeşte despre mórte de dobitoc, bună-óra: omul móre şi dobitocul cienesce?

136. Carî sînt credinţele poporului în privinţa cugetului, a minţii, a gândirii etc.?

137. Cum înţelege poporul frumosul, şi carî sînt, după părerea lui, lucrurile cele mai frumoase în lume?

138. Care este părerea poporului în privinţa stelelor, despre natura lor, scopul etc.?

139. Cum se chîamnă la popor, una câte una, deosebitele stele, şi ce se şice despre fie-care din ele?

140. Cum se chîamnă partea cea albicioasă a cerului de nópte, pe care unii o numesc calea lui Troian, şi ce se povestesc despre ea?

141. Cum privesc poporul eclipsa orî întunecarea sórelui său a lunei, şi ce povestesc despre acestea?

142. Ce sînt Vircolacii după credinţa poporului şi cum se mai chîamnă?

143. Cum înţelege poporul aşa numitul *diochiu* şi ce povestesc în acésta privinţă?

144. Ce fel de đinî şi đine cunósce poporul, cum îi numesc pe toţi unul câte unul, şi ce povestesc despre ei?

145. Ce se povestesc despre đina Cosândana sau Sândana şi ce alt nume i se mai dă?

146. Cunósce óre poporul vre-o đină cu numele de „Filma“?

147. La nunţi sau în alte întîmplări se cîntă óre despre „Lada“ şi „Mana“, şi ce sînt acestea?

148. Ce povestesc poporul despre Drăgaica?

149. Ce povestesc poporul despre Strigoii său Strigóie și despre Stafie, și prin ce se deosebesc aceste ființe unele de altele?

150. Ce povestesc poporul despre dracul și cum îl descrie?

151. Ce povestesc poporul despre Ursite și cum le mai numesc?

152. Ce povestesc poporul despre Iele său Dinsele și despre Iezme și cum le mai numesc?

153. Ce povestesc poporul despre Joimarița și cum o mai numesc?

154. Ce credințe și obiceiuri are poporul în privința ȃilei sântului Ión Botezătorul?

155. Ce este Papaluga său Paparuda și cu ce fel de obiceiuri e însoțită?

156. Ce povestesc poporul despre Sburător și cum îl mai numesc?

157. Cunoște ore poporul de acolo vre-un obicei sau vre-o credință cu numele de Turcă său Țurcă?

158. Ce este Brezaia?

159. Ce sînt Borbósele?

160. Cum se petrec pe acolo Colindele?

161. Ce povestesc poporul despre Pricoliciu său Tricoliciu și cum îl mai numesc?

162. Ce însemnătate au în basmele și credințele de acolo Zmeii și Balaarii și cum sînt descriși de către popor?

163. Poporul de acolo povestesc el ce-va despre „Ómenii roșii“, și ce anume?

164. Ce obiceiuri sînt pe acolo în privința vrăjilor?

165. Cări sînt pe acolo cuvintele în privința bólelor de om?

166. Cări sînt pe acolo cuvintele în privința bólelor de vite?

167. Care este, după părerea poporului de acolo, pricina frigurilor, a epilepsiei, a holerei, a cîumei etc.?

168. Cum povestesc poporul de acolo despre sântul Petru?

169. Cum povestesc poporul de acolo despre sântul Ilie?

170. Ce alți sfinți sînt mai socotiți de către popor și pentru ce anume sînt mai socotiți?

171. Cum împărțesc poporul ȃiua și nóptea, necunoscînd împărțirea precisă în ore său césuri?

172. Dacă pe acolo ȃioa d'întăi a fie-cării lune nu pórtă o numire deosebită, bună-óra: *Sán-vásia lui Faur*, a lui *Mărțișor*, etc.?

173. Ce ȃice poporul despre fie-care ȃi a săptămănei, adegă

le socotesce pe toate de o potrivă, ori face între ele vre-o deosebire ?

174. Ce povestesc poporul despre Santa Miercuri, Santa Joi, Santa Vineri, Santa Duminică etc.?

175. Ce fel de dobitoace sau păsări socotesce poporul de acolo ca mai plăcute lui Dumnezeu ?

176. Sînt ore locuri, ape, păduri, movile sau alt ce-va, pe cari poporul le privesce ca sfinte ?

177. Poporul privesce el ore ca sfinți pe Sorele și pe Luna ?

178. Ce sînt, după părerea poporului de acolo, Zorilă și Murgilă ?

179. Este ore pe acolo vre-un blăstem cu pomenirea Dunării, bună-ora : bată-te Dunărea ! sau alt-fel cum-va ?

180. Cari sînt prejudecățile poporului de acolo în privința vîntului ?

181. Cum se numesc pe acolo deosebitele vînturi ?

182. Cunosce ore poporul de acolo niscai-va rugăciuni afară de cele bisericesci ?

183. Cum își explică poporul căderea stelelor ?

184. Ce înțelege poporul prin *faptă*, — *punerea cuțitului* și *darea de argint viu* ?

185. Ce este și cum se face *legarea* sau *deslegarea ploiei* ?

186. Ce este *Mama pădurii* ?

187. Ce este *Căurica* și ce sînt *Circovii* ?

188. Ce credințe și obiceiuri are poporul asupra *anului nou*, a *bobotezei*, a *lăsatului de sec* ?

189. De ce scot babele ochii la sfinții zugrăviți pe biserică ?

190. Ce sînt *pasările cu ciocul de foc* ?

191. Ce este *vîntul turbat* ?

192. Ce înțelege poporul prin *toca din cer* ?

193. Ce crede poporul despre curcubeu ?

194. Ce este *rodul pămîntului* ?

195. Ce e *mănicătorea* ?

196. Ce e *focul lui Săn-Medru* ?

197. Ce e *iarba férelor* ?

198. Ce sînt *pocîndeii* și *colăcerii* ?

199. Ce e *césornicul casei* ?

200. Ce credință are poporul despre Raiu și despre Iad ?

201. Ce înțelege poporul cînd dice : „pe cel-alt tărîm“ ?

202. Ce se înțelege prin *Craiă-noă* ?
 203. Cum își explică poporul *eșirea cu plin*, — *eșirea cu sec* ?
 204. Ce este *Spiridușul* ?
 205. Ce sînt *căpcăuni* sau *cătcăuni* și cum alt-fel se mai chîamă ?
 206. Ce crede poporul despre *Vremea d'apoî* ?...

În acest Cestionar predominesc două puncturi de vedere nouă, pe cari mi le împunea starea actuală a Științei limbei și cari sînt cu totul străine lexicografiei de școală clasică : 1° fonetica poporană, temelia Dialectologiei; 2° credințele cele intime ale poporului, obiceiurile și apucăturile sale, suspinele și bucuriile, tot ce se numesce astăzi — în lipsă de un alt cuvînt mai nimerit — cu vorba englesă *Folklore*. Voiam să cunosc pe Român așa cum este dînsul în toate ale lui, așa cum l'a plăsmuit o dezvoltare treptată de opt-spre-șeci vécuri, așa cum s'a străcurat el prin mii și mii de înriuriri etnice, topice și culturale.

În interval de un an, mî-au sosit tencuri de răspunsuri de pe la preuți și mai ales de pe la învățători sătesci : vr'o câte-va adevărat prețioase, unele foarte bune, multe bunicile, aprópe nici unul din care să nu se tragă o brumă de folos. Dela primele pagini ale Dicționarului — ori-unde indic în parentesî numele corespondentului și localitatea — se vede modul în care m'am putut servi de acele răspunsuri. În casuri dubioase sau puțin lămurite, trimiteam o cartă-postală cu întrebări suplimentare, și mi se răspundea prin scrisori, așa că s'a-ău mai grămădit un noă tenc din epistole primite, pe lîngă cari unii mî-au împărtășit plante și chiar minerale în natură, împreună cu nomenclatura.

Dicționarul unei limbi trebui să fie pentru un popor o enciclopediă a traiului său întreg, trecut și presinte. În limbă o națiune se privesce pe sine însăși într'o lungă galerie de portrete din epocă în epocă, unele ce-va mai șterse de vechime sau de împregiurări, dar în cari totuși ea își recunósce pe deplin individualitatea : cum a fost din légén, cum a crescut, cum a mers înainte și éráși înainte, cum a ajuns acolo unde este. Grația Cestionarului meu, cele mai învechite din acele portrete vor căpéta un colorit de viață ; cele mai nouă, vor puté chiar să vorbésca, fie-care cu timbrul său propriu.

B. P. H.

IN LOC DE INTRODUCERE.

I. CE ESTE ETIMOLOGIA? — II. CUM SE AMESTECĂ LIMBILE? —

III. IN CE CONSISTĂ FISIONOMIA UNEI LIMBI?

I.

Ce este etimologia?

Termenii tehnici în genere ar trebui tot-d'a-una să-și întindă accepțiunea în măsură cu treptata largire a acelei sfere științifice sau artistice, din care ei fac parte. Dacă la cei vechi *ἀνατομή* însemna o simplă dissecțiune, ba încă foarte neperfectă, de aci nu urmăză ca același sens îngust să aibă *anatomia* actuală. Ei bine, într'o contradicțiune flagrantă cu imensul progres în studiul limbei, *etimologia* mai păstrează pînă astăzi accepțiunea cea rudimentară, pe care o avusese cu sute și chiar cu mii de ani înainte de nascerea Linguisticii.

Românii explică pe greul *ἐτυμολογία* prin: „quae verborum originem inquirunt.“¹⁾ Acesta resumă cât se poate de bine aplicațiunea cea tradițională a termenului, care la Români, ca și la Greci, ca și la noi toți pînă acuma, are a face numai cu *verbum*, numai cu cuvîntul și iarăși cu cuvîntul. Prin perifrază, *etimologia* este „derivațiunea unei vorbe“. De ce însă nu orî-ce derivațiune lingvistică? Cum să numim ore, de exemplu, derivațiunea unei construcțiuni sintactice?

Menționăm anume cazul sintactic, căci el încurcase în secolul

¹⁾ Quintil. *Inst.* I. 6. 28.

trecut pe unul din ómenii cei mai geniali, care ghicise de pe atunci aprópe tot ce distinge metoda lingvistică contimpurană. Nemuritorul Turgot a scris, între cele-lalte, o scurtă bucată intitulată: „Etymologies et fragments sur les langues“, compusă din şese numere, dintre cari primele trei se referă la originea unor cuvinte latine, iar restul la originea unor construcţiuni sintactice ebraice. Pe cele de'ntăiu, el le numesce „étymologies“; pe cele din urmă, negăsind nici un termen propriu, se vede silit a le boteza „fragments“, expresiune pe care ar fi putut aplica mult mai bine la o grămadă de petre saū de gîamuri sparte!¹⁾

O derivaţiune sintactică este etimologiă cu acelaşi drept ca şi o derivaţiune lexică. Când Weil probéază, că construcţiunea englesă: *The king's eldest son has given a feast to the citizens* derivă din amestecul construcţiunii franceze: *Le fils aîné du roi a donné une fête aux citoyens* cu construcţiunea germană: *Des Königs ältester Sohn hat den Bürgern ein Fest gegeben*, astfel că dacă vom exprime ordinea cuvintelor în cea francesă prin: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, vom avé atunci în cea germană: 4, 5, 3, 2, 6, 10, 11, 8, 9, 7, iar în cea englesă: 4, 5, 3, 2, ca la Germani, şi apoi: 6, 7, 8, 9, 10, 11, ca la Francesi,²⁾—el ne dă o etimologiă întocmai ca şi când ar explica pe englesul *useful* prin francesul *user* şi anglo-saxonul *ful*. Etimologia sintactică, în cazul de faţă, se resumă în următórea equaţiune: *The king's eldest son has given a feast to the citizens*=*Des Königs ältester Sohn*+*a donné une fête aux* (=à les) *citoyens*, care nu diferă întru nimic de etimologia lexică: *useful*=*use*+*ful*.

Pe acelaşi temeiu, dacă este etimologiă de a ġice că cuvîntul frances *charme* „ce-va ce ne atrage prin plăcere“ vine din cuvîntul latin *carmen* „cîntec“, atunci tot etimologiă este de a constata că sonul frances *ch-* vine din sonul latin *c-*; şi iarăşi etimologiă este de a arăta că semnificaţiunea „cîntec“, graţia semnificaţiunii intermediare de „fermec prin cîntare“, póte să trecă la semnificaţiunea de „ce-va ce ne atrage prin plăcere“;³⁾ în fine, va fi tot etimologiă dacă, mergînd mai departe, vom descompune pe latinul *carmen*, sub forma cea veche *casmen*, în radicala *cas* şi sufixul *men*.

¹⁾ Turgot, *Oeuvres*, Paris, 1844, t. 2, p. 754—6.

²⁾ Weil, *De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparées aux langues modernes*. Paris, 1869, p. 47.

³⁾ Cfr. Littré, *Etudes et glanures*, Paris, 1880, p. 9.

Maî pe scurt, derivaţiunea sintactică, ca şi cea fonetică, ca şi cea ideologică, ca şi cea morfologică, toate sînt de o potrivă etimologică.

Pină la nascerea Linguisticii, sonurile nu aveau pentru sciinţa nici o genese hotărîtă: „les voyelles ne font rien, et les consonnes fort peu de chose“, după faîmósa glumă a lui Voltaire; formele gramaticale se expuneaî atunci în paradigme, regulate saî neregulate, dar fără nici o analiză genetică; regulile sintactice constituiau de asemenea un fel de codice dogmatic; doctrina semnificaţiunilor nu exista de loc; a deriva dară o vorbă dintr'o altă vorbă. saî — cel mult — a o deriva din óre-carî elemente constitutive înţelese în modul cel maî confus, iată tot ce făcea şi tot ce putea face *etimologia*. Astăđi însă, când Linguistica derivă nu numai cuvintele, ci încă sonurile, formele gramaticale, construcţiunile sintactice, semnificaţiunile, orî-ce alt ingredient al limbei, se cuvine óre ca „etimologia“ să maî rămână închisă nestrămutat în cercul cel strîmt al „cuvintelor“?

Şi totuşî anomalia nu încetéză.

Curtius începe clasică sa operă prin aceia că: „etimologia este „sciinţa menită a urmări originea cuvintelor şi filiaţiunile lor „recipróce.“¹⁾ Pentru Pott, etimologia este: „descompunerea cuvintelor în radicale şi elemente formative“. ²⁾ Când cităm pe un Pott şi pe un Curtius, ajunge. În fond, tot aşa înţelegă etimologia Ménage şi chîar Cicerone.

Hovelacque a scris un paragraf întreg, intitulat: „Pericolele etimologiei“, în care ne spune, între cele-lalte, cum-că există o „etimologie filologică“ (*étymologie philologique*) şi o „etimologie lingvistică“ (*étymologie linguistique*), ambele fórte primejdíóse. El aduce ca specimen de cea de'ntăiu derivaţiunea lui *cadaver* din *caro data vermibus*, iar ca specimen de cea a doua pe latinul *forma* din

¹⁾ Curtius, *Grundzüge der griechischen Etymologie*, ed. 3, Leipzig, 1869, p. 3: „Denn „unabweislich ist trotz alles Zweifels und Spottes das Streben dem Ursprung der Wörter „und ihrer Verwandtschaft unter einander nachzuspüren, oder wie es der Name unsrer „Wissenschaft so treffend bezeichnet, das *ετυμολογία*, das seiende, den wahren und eigentlichen Gehalt derselben, zu ergründen...“ — Cfr. Tobler, *Versuch eines Systems der Etymologie*, in *Zeitschr. f. Völkerpsych.*, t. 1, p. 355.

²⁾ Pott, *Etymologische Forschungen*, ed. 2, t. 2, part. 1, Lemgo, 1861, p. 185: „die „Etymologie, d. h. die Lehre freilich nicht bloss von den Wurzeln, sondern auch von „den Bildungselementen, die zu ihnen, und es fragt sich, unter welcherlei Bedingungen, hinzutreten...“

greul *μογγή*¹⁾. Ceea ce speriașe atât de mult pe Hovelacque și i-a produs chiar un fel de confuziune în spirit, se pare a fi tocmai identitatea cea fundamentală, pe care am constatat-o noi mai sus în rolul cel mărginit al „etimologiei” la cei vechi și la cei noi. La cei noi și la cei vechi de o potrivă, scopul este derivațiunea unui cuvânt; totă deosebirea consistă în procedură. Un Pott sau un Curtius, negreșit, întemeiază o derivațiune lexică pe fonologie și pe ideologie, ba încă mai recurg nu o dată la sintaxă, urmărind întrebuințarea cuvântului în frază; dar derivațiunea sonului și derivațiunea sensului, în orice caz, îi preocupă abia pe un plan secundar, numai ca un instrument, ca un mijloc metodic de a ajunge la țintă.

Nedomerirea trebuî curmată o dată. Dacă *etimologia* este derivațiune, atunci ea nu formează o știință separată și nu face parte dintr-o singură ramură a științei, ci aparține Linguisticii întregi. Ori-unde linguistul nu se mulțumesc de a înregistra un fapt, ci caută a stabili raportul între o cauză și un efect, fie pe terenul sonurilor, fie pe al formelor gramaticale, al sintaxeî, al semnificațiunilor, al cuvintelor etc., iar generalmente cauzele și efectele se impletecesc pe toate aceste terenuri, une-ori abătându-se chiar peste sfera Linguisticii, — el face etimologie.

Să luăm pe francesul *dirai*. Aceste două silabe se descompun în *dire-ai*, derivând din latinul *dicere habeo*. Transițiunea lui *dicere habeo* în *dirai* constituă: o etimologie fonetică prin *r* din *cr*=*cér*-etc.; o etimologie morfologică, prin scăderea lui *habeo* la un simplu sufix, întocmai ca *-bo* în *dicebo* sau *-σω* în *λέξω*; o etimologie ideologică, de vreme ce sensul de presinte se schimbă în sensul de viitor; o etimologie lexică, fiind-că *dirai* este un singur cuvânt; am mai pute adăuga încă o etimologie tonică, căci pierderea lui *ce* în *dire*=*dicere* se datorește conservățiunii accentului pe prima silabă latină, ca și în reducerea lui *habeo* la *ai*. Dacă e atât de omnilaterală derivațiunea disilabicului *dirai*, apoi cu cât mai virtos ne va fi imposibil de a mântini etimologiei un caracter numai lexic, când ne vom apuca de mexicanul *notlazomahuizteopixcatatzin*, care, deși nu e decât un cuvânt, se traduce totuși prin: „prêtre vénérable que je chéris comme mon père”!²⁾

¹⁾ Hovelacque, *La linguistique*, p. 18—9.

²⁾ A. Humboldt, *Essai politique sur le royaume de Nouvelle Espagne*, p. 81, ap. Pott, *Wurzel-Wörterbuch*, t. 5, p. XXII.

În scurt, Fonologia se ocupă cu *sonuri*, Morfologia cu *forme gramaticale*, Lexiologia cu *cuvinte*, Ideologia sau Sema-siologia cu *semnificațiuni* etc.; cât se atinge însă de Etimologia, ea reprezintă în genere *derivațiunea* în oricare ramură a științei limbii. Cu același temei, cu care un dicționar poate fi etimologic, poate fi etimologică și o gramatică. Este un fel de contradicțiune, când Brachet, de exemplu, intitulază o carte a sa: „Dictionnaire *étymologique* de la langue française“, iar o altă carte: „Grammaire *historique* de la langue française“, deși ambele cărți sînt absolutamente de aceeași direcțiune derivativă. Vrînd cine-va să-și explice originea francesului *fais* din *facio*, n'o găsește în „Dicționarul *etimologic*“, ci trebui să alerge la „Gramatica *istorică*“!

Etimologia actuală, cea adevărat științifică, cată nu numai să îmbrățișeze un câmp fără asemănare mai vast decât etimologia cea empirică din trecut, care se închidea ore-cum ermeticesce în cercul lexic, dar tot-o-dată trebui să tindă a fi reconstructivă, adică a găsi pentru fie-care fenomen, întru cât el este diferențiat în mai multe exemplare, câte un prototip comun, rezultând din corelațiunea divergințelor.

Pott nu reconstruesce nici o dată prototipurile lexice. El constată, bună oră, că latinul *sex*, grecul *ἑξ*, sanscritul *ṣaṣ*, zendicul *kšvas* etc., sînt forme colaterale; dar nu le urcă prin comparațiune la un părinte comun *kšvaks*, din care trebuia să se fi născut toate. Școala linguistică germană cea numită nouă, cu Brugman în frunte, se arată une-orî chiar ostilă reconstrucțiunii, dar iarăși numai pe terenul lexic.

Să examinăm.

Orî-cine respinge în Linguistică o reconstrucțiune de un fel, este dator a respinge tot-o-dată orî-ce altă reconstrucțiune, căci nu se poate invoca în favoarea unei singure specie de reconstrucțiune nici un argument, care să nu militeze în același timp pentru reconstrucțiunea în genere.

Ei bine, toți linguiștii pînă la unul admit reconstrucțiunea fonetică: din corelațiunea sanscritului *bh* cu grecul *φ*, cu goticul *b*, cu latinul *f* etc., se reconstruesce, de exemplu, prototipul *bh*.

Cuvintele însă fiind compuse din sonuri, reconstrucțiunea fonetică duce necesarmente la reconstrucțiune lexică, cea-ce se poate

demonstra tocmai asupra școlei lui Brugman, care se pare căte o dată a fi atât de neîmpăcată în această privință.¹⁾

Din acea împregiurare că sanscritul *am* în *āṣvam* corespunde grecului *ov* în *ἵππον*, pe când sanscritul *am* în *pādam* corespunde grecului *α* în *πόδα*, Brugman conchide că prototipul lui *am=ov* diferă de prototipul lui *am=α*. Tot așa prin *an=ov* în *bhāranti=ἑξου* față cu *an=av* în *asānti=ἄαντι* el reconstruesce două prototipuri diverse pentru posteriorul *an*. Avem astfel patru nasale, pe cari să le formulăm prin m_1 , m_2 , n_1 , n_2 , lipsindu-ne semnele tipografice întrebuințate de Brugman. În același chip, mai departe, prin comparațiuni foarte ingenioase, el reconstruesce r_1 , r_2 , a_1 , a_2 ; iar îndrăznețul său urmaș Saussure merge la „foneme” cu mult și mai complicate ca a_1o sau a_2o . Vine însă întrebarea: cum de se ȳicea *pādam=πόδα* și cele-l’alte în epoca lui m_2 , n_2 , a_1 , a_2 etc.? Iată că școla lui Brugman, vrënd-nevrënd, din cauza reconstrucțiunii fonetice se vede d’o dată împinsă la reconstrucțiune lexică—ba încă ce fel de reconstrucțiune!—dându-ne nesce prototipuri curat inexprimabile, precum este bună-óră pentru *quatuor*: $k_2a_1twAa_2ra_1s$.²⁾

Să mai vorbim óre de reconstrucțiunea ideologică, de care se isbesce mereu orî-ce linguist, de vreme ce i se presintă la tot pasul, în graiuri congenere sau chiar în aceeași limbă, o vorbă cu două sau mai multe semnificațiuni diverse, fiind dator a le reduce la un punct de plecare comun, la o sorginte de unde să se desfășóre treptat divergințele?

Să luăm cuvîntul *brav*, unul din cele mai norocóse, care în scurt timp a reușit a se răspândi din Occidente în limbile cele mai eterogene din Europa și din America. După Diez, Littré ȳice: „Français *brave*; provençal *brau* (féminin *brava*), dur, méchant, brave; catalan

¹⁾ Brugmann-Osthoff, *Morphol. Untersuch.*, t. 1, p. IX: „nur derjenige, welcher „sich für immer lossagt von jener früherhin weit verbreiteten, aber auch jetzt noch „anzutreffenden Forschungsweise, nach der man die Sprache nur auf dem „Papier betrachtet, alles in Terminologie, Formel wesen und „grammatischen Schematismus aufgehen lässt etc.“ — Cfr. Leskien, *Die Deklination im Slavisch-litauischen und Germanischen*, Leipzig, 1876, p. 39: „Man hat „sich nach dem ganzen Entwicklungsgange dieser Disciplin (der Sprachwissenschaft) „daran gewöhnt, bei den einzelnen Formen der Einzelsprachen immer zunächst an die „Ursprache zu denken etc.“

²⁾ De Saussure, *Mémoire sur le système primitif des voyelles*, Leipzig, 1879, p. 21. — Cfr. Kruszewski, *Lingvističeskiĭa zamétki*, Warszawa, 1880, p. 1—13.

„*brau*; espagnol et italien *bravo*; bas-latin *bravus*, sauvage. Le „sens primitif est sauvage, dur, fougueux, d'où on passe facilement au sens de vaillant, courageux. Mais d'où vient celui de beau, bien habillé? Sans doute de vaillant on est venu à habile (*bravo* en italien a cette acception), puis bon, beau, bien habillé....“¹⁾ Când noi auzim la Operă strigându-se *bravo* în loc de „fôrte bine“, sau chiar *bravissima* în semn de cea mai deplină mulțumire sufletească pentru arta unei gingașe cantatrice, nu ne gândim, negreșit, la sensul primitiv de „selbatec“, care este o reconstrucțiune ideologică apropiată tot atât de îndrăsnită, iar în orice caz de aceeași natură, ca și un $k_2a_1twAa_2ra_1s$ pentru *quatuor*!

Reconstrucțiunea lexică, care nu se poate despărți de cea morfologică, cuprinde în sine pe cea fonetică și implică pe cea ideologică. Admitând dar pe una din ele, admitem *eo ipso* pe toate. De aceea însuși Pott, deși nu reconstruesce nici o dată cuvintele, nu contestă totuși legitimitatea reconstrucțiunii linguistice în genere, cerând însă, cu multă dreptate, ca ea să fie pe cât se poate mai metodică, să nu amestece cele sigure cu cele nesigure, să se întrebuințeze atunci când trebuie sau acolo unde trebuie, și să rezulte numai din date pozitive.²⁾ Cam tot acesta, în fond, o doresce școla lui Brugman, insistând anume asupra pericolului unor reconstrucțiuni pripite.³⁾

¹⁾ Littré, *Dict.* I, p. 412. — Cfr. Diez, *Etymologisches Wörterbuch*, Bonn, 1861, t. 1, p. 83.

²⁾ Pott, *Wurzel-Wörterbuch*, t. 3, p. 119: „Auch habe ich nichts dawider, dass „man, so weit dies möglich, auf Ermittlung derjenigen Urzustände Bedacht nehme, „in welchen sich die Sprache, sei es nun als unserem gesammten Indogermanischen „Sprachstamme vorausgegangene allgemeine Urmutter, oder als Ahnin bloss einzelner Familien innerhalb desselben befunden haben mag. Es wird aber dringend nöthig sein, dass man mit enthaltsamer Bescheidenheit verfare, und nicht, wie leider „noch so oft geschieht, Gewisses mit Ungewissem oder gar Falschem, nicht thatsächlich Gegebenes und bloss Erschlossenes oder wohl gar nur leichtsinnig Ersonnenes „und Geheisches mit wilder Haft und ohne Unterscheidung beständig durcheinander „rüttelte und schüttelte.“

³⁾ Brugman, *Nasalis sonans*, în Curtius, *Studien*, t. 9 (1876), p. 320 nota: „Wer die „Sprachformen, ehe er an die Ursprache denkt, immer zuerst darauf ansieht, ob sie „nicht analogische Neubildungen sind, begeht bei weitem nicht so leicht folgenschwere „Irrtümer wie ein solcher, der sich immer erst durch den unmittelbaren und offenkundigen Augenschein so zu sagen darauf stossen lässt, an Associationsbildung zu denken, und im Uebrigen alles, was sich lautgesetzlich aus einer denkbaren ursprachlichen Form herleiten lässt, sofort auch daraus herleitet. Denn wer irrig eine „Associationsbildung statuiert, irrt nur insofern, als er eine einzelne Form oder eine „Reihe von Formen noch nicht an der richtigen Stelle untergebracht hat, wer dagegen „von den historischen Formen aus sogleich zur Ursprache überspringt und mit Hülfe

Cel întâiu, fără îndoială, care emisese principiul reconstrucțiunii în Linguistică, mai în speciă a reconstrucțiunii lexică, a fost Chavée ¹⁾; cel întâiu însă, cărui i se datorește aplicațiunea acestui principiu pe o scară vastă, este Schleicher ²⁾. Cu toate acestea, Ascoli probază într'un mod irrefragabil că: „Reconstrucțiunea în stare latentă e cuprinsă în orice comparațiune stabilită pe criterii riguroase. Când Bopp, combinând formele și elementele diverselor limbi ario-europene, ne arată mereu, cum ele, când una, când alta, reprezintă mai bine cutare sau cutare condițiune originală, astfel că toate se completează între-cum reciprocamente, el lucrează în fapt la o neînțetată reconstrucțiune, deși nu se încercă a ne da rezultatele acestei operațiuni sub o formă lexică expresă. Așa, de exemplu, alăturându-se costă la costă acești trei nominativi: sanscritul *agān*, grecul *ἄγων* și latinul *agens*, față cu tulpinele lor respective: *agant-ἄγων-agent*; apoi fiind constatat că vocala cea primitivă se păstrează mai bine în sanscrită, că consóna guturală în grăcă și în latină e mai veche decât consóna palatală în sanscrită, și că din grupul *t+s*, adică finalul tulpinei și desinința casuală a nominativului, sanscrită n'a mântinut nimic, grăcă a compensat pierderea totală prin lungirea lui *o* în *ω*, pe când în latină a rămas *s*, iată că avem dela sine reconstrucțiunea *agent-s...*“ ³⁾

În dezvoltările ce preced, din toate ramurile Linguisticii noi n'am atins numai sintaxa, în privința căreia, de asemenea, etimologia cată să tindă a fi restructivă.

Reconstrucțiunea poate fi expresă ca în Schleicher, în Fick și în ceilalți, ori sub-înțelesă ca în Bopp și în Pott; reconstrucțiunea cea expresă, la rîndul ei, poate fi concretă, ca în cazurile de mai sus, ori abstractă. O reconstrucțiune abstractă este aproape singură posibilă pe terenul sintactic, unde ne interesează într-o măsură mai puțin cuvintele cele întrebuintate decât modul distribuirii categoriilor gramaticale sau a celor logice, ori-care ar fi altmintea expresiunea lor cea concretă. Astfel, bună-ora, luându-se icala:

„dieser Formen Grundformen erschliesst, die nie bestanden, irrt nicht bloss in Hinsicht auf jene einzelnen historischen Bildungen, sondern auch in Hinsicht auf alles Weitere, was er auf den erschlossenen Grundform aufbaut.“

¹⁾ Chavée, *Lexiologie indo-européenne*, Paris, 1849, p. XI-XII.

²⁾ Pentru prima oară, ca o încercare „ipotetică“ (mutmassliche Grundform), în *Formenlehre der kirchenslawischen Sprache*, Bonn, 1852, p. V.

³⁾ Ascoli, *Studj critici*, II, Torino, 1877, p. 9.

Rom. A cumpăra mătă în sac;

Ital. Comprare la gatta in sacco;

Fr. Acheter chat en poche;

Germ. Die Katze im Sacke kaufen;

nu ne trebuî şi nu sîntem în stare de a da o reconstrucţiune concretă a frazei romanice faţă cu cea germană, ci ne ajunge vre-o formulă abstractă, din care să se vîdă pe de o parte ceia-ce este comun sintaxei romanice generale în opoziţiune cu cea germană, de exemplu poziţiunea verbului, iar pe de alta să se arate divergenţele între sintaxele romanice cele speciale, de exemplu la întrebuintarea articolului.

Un S+A este o reconstrucţiune sintactică abstractă pentru un graiu în care norma cere punerea substantivului înainte de adjectiv; un A+S, pentru o normă contrariă; un $\frac{A}{S} + \frac{S}{A}$ pentru o normă indiferentă. Un S+A este pentru *om bun, cal alb, mână dréptă* etc. o etimologie sintactică întocmai cu acelaşi drept, cu care latinul *auricula* este o etimologie lexică pentru rom. *ureche*, ital. *orecchia*, fr. *oreille*, provenç. *aurelha* etc., ambele dobândite prin reconstrucţiunea unui prototip comun din comparaţiunea faptelor omogene positive.

Să ne întrebăm acum: care este valoarea reconstrucţiunii în Linguistică? în ce anume se cuprinde utilitatea ei, şi chiar necesitatea? cari sînt marginile sferei sale de acţiune?

O reconstrucţiune etimologică corectă, întemeiată pe un material suficient, nu este *ipotetică*, dar iarăşi nici *exactă*, ci tot-d'a-una *aproximativă*. Ipotesă se chiamă o presupunere la mijloc între două observaţiuni: prima observaţiune, accidentală, dă naştere presupunerii; a doua observaţiune, intenţională, verifică presupunerea. O presupunere o dată verificată încetă de a fi ipotesă, devenind fapt. Verificarea pòte fi completă, ori numai aproximativă. Aproximaţiunea nu răpescă faptului caracterul său ştiinţific pozitiv. În Mecanică, de exemplu, așa numita lege a lui Mariotte, cumcă „temperatura fiind egală, forţa elastică a unui gaz variază în raţiunea inversă a volumului pe care'l ocupă“, conservă o deplină valoare, de şi Regnault a demonstrat că ea nu este decât aproximativă¹⁾. În Linguistică, sute de experimente confirmă construc-

¹⁾ Naville, *La logique de l'hypothèse*, Paris, 1880, p. 7.

țiunea ario-europeului *bh* din grecul φ —sanskritul *bh*—latinul *f*—goticul *b* etc. Totuși nu este nici ea exactă, ci aproximativă. În loc de *bh* p^ote să fi fost *ph*, sau ce-va intermediar între *bh* și *ph*. Argumentul că $\varphi=ph$ se află numai la Greci nu e decisiv, după cum nu e decisiv contra primitivității lui *a* într'un grup de cuvinte ario-europee cazul când îl păstrează numai sanscrita. Aproximațiunea *bh*, explicând o mulțime de fenomene, fără a fi în disarmonie cu vre-unul din ele, servă în Linguistică tot așa de bine ca legea lui Mariotte în Mecanică.

Aproximațiunea are graduri. Etimologia, în opera sa de a reconstrui prototipurile, ajunge la un grad de aproximațiune cu atât mai înalt, cu cât comparațiunea cea metodică se exercită asupra unui număr mai mare de fenomene înrudite. Să reluăm, ca exemplu, cuvântul *ureche*. Comparându-l cine-va numai cu italianul *orecchia*, ar trebui să reconstruască un prototip special italiano-român *orechia*, care ar fi de tot greșit față cu macedo-românul *urécle*, după cum se mai dicea încă și'n Moldova nu mai departe decât în secolul XV,¹⁾ și față cu italianul colateral *oreglia*. Pe de altă parte, dacă vom compara numai formele occidentale: span. *oreja*, portug. *orelha*, reto-rom. *ureiglia* și franc. *oreille*, vom imagina un prototip special franco-spano-portugues *orelia*, pentru care am găsi, ca paraleluri fonetice, pe fr. *merveille*=port. *maravilha*=reto-rom. *marveiglia* din *mirabilia*, pe sp. *paja* din *palea* etc. Cam de felul acesta sint închipuitele prototipuri speciale greco-italice, slavo-letto-germanice etc., pe cari le reconstruesce mereu cu atâta facilităte Schleicher, și mai cu deosebire Fick. Nu acésta ne trebuie! Pentru ca o reconstrucțiune să fie adevărat științifică, însușind un înalt grad de aproximațiune, cată să ne urcăm dela formele cele sigure, dela nesce fapte bine constatate, d'a-dreptul la o concludsiune, la un prototip comun, care astfel să resulte imediat dintr'o realitate așa dicend concentrată, totală, întregă, iar nu bucățită. Daco-românul *ureche* cu forma cea veche *urécle*, macedo-rom. *urécle*, ital. *orecchia* și *oreglia*, formele sarde *orija*, *origa* și *orecla*, fr. *oreille* cu formele dialectale *areille*, *airoaille*, *oraile* și altele, sp. *oreja*, portug. *orelha*, reto-rom. *ureiglia*, provenț. *aurelha* etc. reconstruesc tôte la un loc prototipul comun romanic aproximativ *orecla*—*aurecla* „ureche“, corespunđător deminutivului latin *auricula* „urechióra“, care deja la Romani șovăia spre *oricula*. Tot așa sanscritul *ahis*,

¹⁾ Hasdeu, *Archiva istorică*, t. 1, part. 1, p. 140.

zend. *azhi*, gr. *ἄχις*, lat. *anguis*, litv. *angis*, vechiu-germ. *unc*, vechiu-slav. *ѡѡѡ* etc. ne dau un prototip comun ario-europeu *aghis* — *anghis* „șerpe“, ce-va de cea mai înaltă aproximațiune, a cărei valoare scade cu desăvîrșire prin trunchierea materialului în prototipurile cele intermediare ale lui Fick. Un pretins prototip leto-slavic *aman* „nume“ alături cu un pretins prototip greco-italic *gnóman* „nume“ în loc de un singur prototip ario-europeu *gnáman* — *náman*, este — mai repetăm încă o dată — întocmai ca pretinsul prototip româno-italic *orechia* lângă pretinsul prototip franco-spano-portuges *orelia* în loc de un singur prototip romanic *orecla* — *aurecla*.

Unii linguști susțin, că fără prototipuri intermediare parțiale n'ar fi cu putință a reconstrui un prototip definitiv total. „Fără o „tréptă mijlocie greco-italică *feronti* — dice Leo Meyer — nici gre-„cul *φέρουσι*, nici latinul *ferunt* nu se reduc la prototipul *bháranti*.“¹⁾ Este o invederată eróre. Când ni se înfățișează nesce forme positive ca gr. *φέρουσι* cu doricul *φέρουτι*, latinul *ferunt*, sanscritul *bháranti*, zendicul *bárenti*, vechiu-slav. *берѡтъ* (=berontî) etc., ne ajunge a sci din fonologie că *φ*=*f*=*b* represintă un son primitiv transcris prin *bh*, pentru ca să reconstruim d'a-dreptul, fără nemic intermediar, un prototip comun ario-europeu aproximativ, care însă nu este *bháranti*, ci *bhéronti*, sau cel puțin ambele împreună.

Reconstruind un prototip în două fețe, bună-óră *aghis* — *anghis*, noi sintem departe de a-i micșura aproximațiunea, de vreme ce orî-ce graiu, fie cât de primordial, cuprinde deja în sine divergințe dialectale. Pe lângă *aghis* — *anghis* n'ar fi de mirare să mai fi existat o nuanță *aghus* — *anghus*, prin care ni s'ar explica latinul *anguis*, căci lat. *pinguis*=gr. *παχύς*, lat. *brevis* din *breguis*=gr. *βραχύς*, lat. *tenuis*=gr. *ταύ-*, lat. *suavis* din *suaduis*=sanscr. *svádus*, lat. *gravis* din *garuis*=scr. *gurus*=gr. *βαρύς*, lat. *levis* din *leguis*=scr. *laghus*=gr. *ἐλαχύς* etc., corespund toate unor prototipuri cu *-us*.

„Reconstrucțiunea — dice Delbrück — nu ne procură nici un „material nou, dar servă a da o expresiune plastică rezultatului „cercetărilor noastre. Ea joacă în Linguistică același rol ca curbele „și alte procedimente intuitive analóge în Statistică. Este un mij-„loc de exposițiune foarte util, pe care cată a nu'l nesocoti. În ace-„lași timp, indemnul de a reconstrui formele fundamentale silesce

¹⁾ L. Meyer, *Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache*, Berlin, 1861, t. I, p. 22.

„pe linguist a sta pururé la cumpănă pentru a nu lua cum-va o „formațiune modernă drept o formațiune primitivă; și mai ales, îl „impedecă de a trece cu ușurință peste dificultăți fonetice și de „altă natură, a căror deplină învingere e necesară pentru ca să „pótă reuși într'o reconstrucțiune.“ ¹⁾

Paralelismul între reconstrucțiunea lingvistică și curbele din Statistică nu e corect. Dacă este în Statistică ce-va asemănat cu reconstrucțiunea în Linguistică, apoi numai dóră *termenul-mediū*, care resumă un șir de expresiuni cifrice diverginți de aceeași ordine. Un exemplu. O moșă a adus proprietarului ei în curs de cinci ani următorul venit :

Anul	I	_____	fr.	4500
"	II	_____	"	4620
"	III	_____	"	2800
"	IV	_____	"	4718
"	V	_____	"	5000

Venitul anual în termen-mediū este dar de fr. $4327\frac{3}{5}$, o cifră aproximativă către care convergesc toate cifrele cele concrete, diferențiate prin concursul unor împregiurări speciale explicabile : secete într'un an, abundență într'un alt an etc. Cu cât expresiunile cifrice sînt mai numeroase, cu atât și termenul-mediū, scos din ele, este de o aproximațiune mai înaltă. Fără termen-mediū, Statistica n'ar puté să reducă diferite ordine de fenomene la câte o unitate colectivă, pe care lesne s'o compare apoi cu altele obținute pe aceeași cale. Prin reconstrucțiune, Linguistica capetă și ea unități colective, cari o ajută în comparațiunea ulterioară, și tot-o-dată — după cum a observat-o fôrte bine Delbrück — pînă la un punct o controléză. Lipsa de orî-ce construcțiune, fie ȓis în parentesî, este aceia care face atât de anevoios controlul grupurilor etimologice în operele lui Pott și mai cu sémă ale lui Diefenbach.

Cuvîntul reconstrucțiune pe terenul lingvistic nu e tocmai fericit. El s'a luat din paleontologiă, ca și când linguistul ar fi și el un fel de Cuvier reconstruind ființele cele ante-deluviane. ²⁾ Inșă între reconstrucțiunea etimologică și reconstrucțiunea paleontologică nu se află în fapt nici o asemănare. Paleontologului

¹⁾ Delbrück, *Einleitung in das Sprachstudium*, Leipzig, 1878, p. 53.

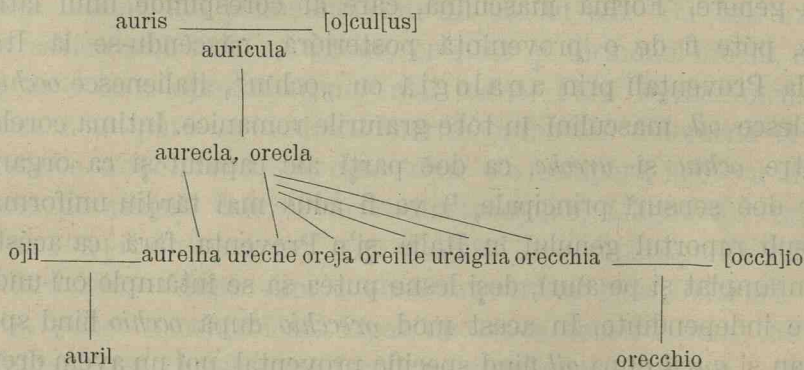
²⁾ Cfr. Sayce, *Introduction to the science of language*, London 1880, t. 1, pag. 346.

i se dau nesce fragmente de óse, pe cari să le figurăm prin : *t, n, a, s, d, o*; el le coordonă într'un schelet neisprăvit : *-astod-n-*, de unde apoi, studiând lacunele și completându-le cu *m, o, t*, reconstruesce pe : *mastodont*. Óre tot așa procede etimologia în cea ce se chiamă „reconstrucțiune“ ? Din *ureche* — *oreja* — *oreille* etc. lingvistul nu potrivește un singur corp lipit bucată cu bucată într'o ordine óre-care determinată, după cum face paleontologul, ci extrage prin analiză din întreaga seriă un termen-mediú, prin care o caracterisă în totalitate și de care se apropie ori-ce membru al ei în parte, deși nici unul póte să nu coincidă exactamente cu acea expresiune generală aproximativă.

Particularitatea cea distinctivă a „termenului-mediú“ în Linguistică, de unde i-a și venit numele de „reconstrucțiune“, este de a fi privit ca izvor al grupului omogen de elemente concrete, cari toate împreună îl implică. Izvorul totuși e fórte șovăitor în fluiditatea sa. Ast-fel termenul-mediú pentru formele romanice *ureche* — *oreja* — *oreille* etc. se clatină nu numai între *orecla* și *aurecla*, dar mai admite încă probabilitatea masculinului *oreclu* — *aureclu* — *aurichu*, represintat prin italianul *orecchio* și provençalul *auril*. Tocmai acest exemplu însă ne arată reversul medaliei în reconstrucțiunea etimologică în genere. Forma masculină, care ar corespunde unui latin *auriculus*, póte fi de o provenință posterióră, născându-se la Italiani și la Provențali prin analogiă cu „ochiú“, italianesce *occhio*, provențalesce *oil*, masculin în toate graiurile romanice. Intima corelațiune între *ochiú* și *ureche*, ca doé părți ale capului și ca organe ale celor doé sensuri principale, ¹⁾ va fi adus mai târziu uniformarea lor sub raportul genului în Italia și'n Provența, fără ca acesta să se fi întâmplat și pe aĩuri, deși lesne putea să se întâmple ori-unde pe o cale independinte. În acest mod *orecchio* după *occhio* fiind specific italian și *auril* după *oil* fiind specific provençal, noi nu avem dreptul de a le căuta un prototip romanic. Ce-va mai mult. Prin aceeași corelațiune, „ochiul“ se pare a fi exercitat o influință linguistică asupra „urechii“ încă la Romani, dar nu în schimbarea genului, ci în

¹⁾ Cfr. Haase, *Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft*, Leipzig, 1874—80, t. 1, p. 48 : „Die Analogie der Wahrnehmungen durch Gesicht und Gehör zeigt sich sehr häufig; z. B. *hell* wird von der Farbe gebraucht, aber das Ursprüngliche ist ein heller Ton von *hallen*. In der Malerei spricht man von Farbentönen. *Clarus* wird sowohl bei *clara vox* als *clara lux* gebraucht etc.“

modificarea sensului. Romanicul *orecla*—*aurecla* înseamnă „ureche“, iar nu „urechióră“ ca latinul clasic *auricula* sau *oricula*, deminutiv dela *auris*. Prototipul ideologic pentru „ureche“ să fie óre „urechióră“? Póte da, însă póte și nu. La Romani „ochiu“ este *oclu*, clasic *oculus*, deminutiv dela un perdut *ocus*, dar cu o nuanță deminutivală despărută cu desăvîrșire deja în cea mai veche limbă latină cunoscută. Corelațiunea între „ochiu“ și „ureche“, între *oculus* și *auris*, va fi împins graiul poporului roman la uniformarea sufixului, sau mai bine a terminațiunilor, fără a se atinge diferența genurilor, așa că *auris* „ureche“ a trecut d'a-dreptul în *auricula* „ureche“, nu „urechióră“, prin simpla analogiă cu *oculus* „ochiu“, nu „ochisor“, în care poporul a luat drept sufix pe *-culus*, ca în *homun-culus*, *pauper-culus*, *arti-culus* etc., deși *c* în *oc-ulus* aparține tulpinei. În acest cas, reconstrucțiunea ideologică: „ureche“ din „urechióră“ ar fi o greșelă, de vreme ce romanicul *orecla*—*aurecla* nu va fi avut nici o dată vre-un sens deminutival, ci numai își va fi adaptat un sufix feminin corespunzător terminațiunii masculine devenite incolóră din *oculus*. Iată dară că'n loc de un prototip, de o reconstrucțiune, de un termen-mediū, ori-cum s'ar numi, noi căpătăm o genealogiă foarte complicată:

În această genealogiă, forma cea reconstruită *aurecla*—*orecla* este prototip pentru *ureche*—*oreja* etc., dar nu și pentru *auril*, la nașterea căruia s'a amestecat *oil*, și nu pentru *orecchio*, născut prin amestec cu *occhio*.

Utilitatea metodică a „reconstrucțiunii“ în Linguistică apare dară chiar acolo unde, ca în cazul de mai sus, tragerea unui termen-mediū este împedecată de factori etimologici de altă natură. În adevăr, numai prin reducerea grupului întreg la un singur pro-

totip *aurecla*—*orecla* ese la ivélă cu o deplină plasticitate în formele cele nereductibile *auril* și *orecchio*, o abatere interesantă, pe care linguistul ar fi dispus altfel a o trece cu vederea ca ce-va de tot indiferente. Nu mai puțin simțite sînt serviciile procedimentului reconstructiv în cea-l'altă ramură a filologiei comparative, în cea-ce se chiamă Etno-psicologia saŭ *Folklore*, unde aprópe în același mod, printr'o rigurósă alăturare a literaturilor poporane saŭ a obiceielor, se pot reconstrui prototipurile lor, după cum ne-am încercat de a o face noi înșine, bună órá, în privința baladei „Cucul și tur-turica“ și a „Povestii numerelor“. ¹⁾

Reconstrucțiunea este, ca să dicem așa, instrumentul cel mai perfecționat al filologiei comparative în genere, și mai ales al Linguisticii; un instrument prin care etimologia contimpurană, aplicată la totalitatea limbei, iar nu numai la cercul curat lexic, se depăr-téză de etimologia cea trecută mai mult de cum se depărtează în științele fizice și biologice observațiunea microscopică de observațiunea cu ochiul gol. Acéstă prețioasă unéltă, precum am vedut în cele ce preced, nu se adaptéză însă la tóte fenomenele linguistice. În multe cestiuni, sîntem siliți a o întrebuiunța numai în parte; în altele, cată să n'o întrebuiunțăm de loc. ²⁾ Și acésta nu e tot. Fórté adesea trebuî să ne abținem dela orî-ce etimologie, adecă dela orî-ce derivațiune linguistică, mărginindu-ne a constata faptul, a-l trece în registru ca un simplu material, saŭ ca o problemă a cării explicațiune să remănă în sarcina viitorului.

Turgot, pe care l'am citat la începutul acestei introducțiuni, a spus de de-mult, că cea ce e mai de căpeteniă în etimologie, este de a sci unde să se opréscă. „Le grand objet de l'art étymologique „—adaugă el—n'est pas de rendre raison de l'origine de tous les „mots sans exception, et j'ose dire que ce serait un but assez fri-„vole. Cet art est principalement recommandable en ce qu'il fournit „à la philosophie des matériaux et des observations pour élever le „grand édifice de la théorie générale des langues: or, pour cela, il „importe bien plus d'employer des observations cer-„taines, que d'en accumuler un grand nombre.“ ³⁾ Aprópe tot aceea dîce Curtius: „Scopul științei nu este de a satisface cu

¹⁾ *Cuvente den bătrâni*, t. 2, p. 501—608.

²⁾ Cfr. excelentele observațiuni ale lui Johannes Schmidt, *Die Verwandtschaftsverhältnisse*, p. 28—31.

³⁾ Turgot, op. cit. p. 744.

„riositatea saŭ de a găsi loc pentru jocul unor presupunerî mai „mult saŭ mai puţin ingenióse, ci de a mări sfera adevăru- „lui şi de a restrînge cercul erorii.“ ¹⁾

A pretinde cine-va că a găsit derivaţiunea a tot ce se află într'un graiu, fie chiar numai a tuturor cuvintelor în sensul cel îngust al etimologiei din trecut, este o pré-multă uşurinţă în privinţa subiectivă şi un bogat repertoriu de greşeli sub raportul obiectiv.

Din cele dişe rezultă că :

10. Prin etimologiă se înţelege în Linguistică orî-ce derivaţiune, fie fonetică, fie morfologică, fie lexică, sintactică, ideologică ;

20. Etimologia, în generalitatea operaţiunilor sale, tinde a se servi mai cu sémă de reconstrucţiunea unui prototip pentru fie-care grup omogen de fenomene, întru cât condiţiunile particulare ale fenomenelor n'o silesc a recurge la alte procedimente ;

30. Sînt multe casuri rebele nu numai la reconstrucţiune, ci chiar la etimologia în genere, linguistul mărginindu-se d'o cam dată a descrie faptul așa cum este.

II.

Cum se amestecă limbile?

Mai întâiu de tóte, să ne înţelegem bine asupra punctului în desbatere.

Un Engles, Cresswel Clough, a publicat nu de-mult o carte întrégă intitulată: „Despre existenţa limbilor amestecate“, în care el declară cu tărie, că pretinsa axiomă, susţinută de cei mai mulţi linguişti, cum-că : „o limbă amestecată este o imposibilitate“ trebui întorsă pe dos: „imposibilitate este o limbă neamestecată“.²⁾

Pentru a demonstra acéstă tesă, autorul plécă dela principiul, că într'o asemenea problemă cată a fi considerate nu numai gramatica unei limbi, dar încă vocabularul şi pronunţia; apoi,

¹⁾ Curtius, *Grundz.*³⁾, p. 44: „Die Wissenschaft hat nicht den Zweck die Neugier „zu befriedigen oder für mehr oder minder geistreiche Muthmaassungen einen Spiel- „raum zu gewähren, sondern das Reich der Wahrheit zu mehrten und das des Irrthums „in engere Gränzen einzuschliessen.“

²⁾ James Cresswell Clough, *On the existence of mixed languages*, London, 1876, pef.

în aplicarea principiului, el pe gramatica o înlătură mai cu desăvirșire, ba chiar recunósce că: „acolo amestecul nu e tocmai pré-mare“, ¹⁾ și — alunecând pe ici pe colea asupra pronunțiațiunii — se ține aprópe exclusivamente în sfera vocabularului.

Ca ce fel înțelege Cresswel Clough „limba amestecată“, o putem judeca după următorul ș-f despre graiul românesc:

„Românii au trei stiluri: stil purist saũ latin, stil tânăr ro-mănesc saũ frances și stil vechiu românesc saũ conservativ. Așa „puristul va ȑice: *m'am obligarisit*; francesomanul: *m'am engaja-risit*; conservatistul: *m'am îndatorit*. Temelia limbei române e la-tină, de ex.: *apă=aqua*, *așteptare=expectare*, *bun=bonus*, *cap=caput*, „*copt=coctus*, *domn=dominus*, *doftor=doctor*, *épă=equa*, *fîru=filius*, „*frate=frater*, *lapte=lac*, *masă=mensa*, *muma=mater* (!), *tată=pater* (!) „*pînză=pannus*, *pept=pectus* etc., unde se vȑd unele schimbări con-sonantice curióse, precum *ct* în *pt* și *ft*, *qua* în *pa*, *p* în *t* (!), *m* în *t* (!), iar în dialectele sudice (*sic*) încă *p* în *k* și *ct* în *p* (!), de ex. *keptu=pectus*. Presintele indicativ este latin: *cântu=canto*, „*cânți=cantas*, *cântă=cantat* etc. și gramatica în genere e tot așa „de romanică ca și cea francesă, italiană, spaniolă saũ portugesă. „In vocabularul român se află o sémă de elemente slavice, precum „*smăntănă=rus. (?) smăetana*, *verigă=rus. veriga*, *bob=rus. bob* etc. „Invecinații Unguri stând în același raport cătră Austria ca Ro-mâni cãtră Turcia (!) și popórele cele subjugate gravitând tot-d'a-una unul cãtră altul (!?), nu e de mirare că literatura și cugetarea „maghiară (!) n'aũ fost fără influință asupra României. Așa *ponos=* „ung. *panasz*, *muncă=munka*, *poruncă=parancsolom*, *oțel=aczel* etc. „Mai este încă un element străin. Creștiniȑ Românȑ făcȑnd adesea „causă comună cu Grecii contra Turcilor (?), mai multe vorbe neo-„grece s'aũ întȑodus în limba română, precum *drum=δρομος* și „*zamă=ζωμη*.“ ²⁾

Negreșit, nu printr'o asemenea procedură se póte sgudui ca-tegorica aserțiune a unui Max Müller că: „limbile nu sînt nici o dată amestecate“. ³⁾ Tótă lumea scie fórtē bine și nimenȑ nu s'a indoit în vecii vecilor, că orȑ-ce popor împrumută cuvinte dela alte popóre; nu acésta însă avea în vedere ilustrul linguist dela

¹⁾ Ibid. p. 4: „Grammar, then, can be mixed, and is often found so, though not to any very great extent.“

²⁾ Ibid. p. 48, cfr. p. 39.

³⁾ M. Müller, *Lectures*, 1-t series, ed. 1866, p. 77: „languages are never mixed.“

Oxford, când a contestat existența „limbei amestecate“, ci anume gramatica și iarăși gramatica, pe care o numesce „sângele și sufletul limbei“. ¹⁾

De asemenea Papillon: „Studiul lingvistic nu arată nici o urmă „de un *aparat gramatical* amestecat într'una și aceeași limbă.“ ²⁾

Hovelacque se rostesc și mai lămurit: „Jamais on ne parvient à créer une langue mixte. On ne saurait imaginer une langue indo-européenne dont la *grammaire* soit en partie slave, en partie latine. Il n'y a pas, il ne peut y avoir de langues mixtes. L'anglais, par exemple, chez lequel se sont introduits un si grand nombre d'éléments étrangers, notamment d'éléments français, n'en demeure et n'en demeurera pas moins jusqu'à son extinction une vraie langue germanique...“ ³⁾.

Cel de'ntău lingvist, care a supus cestiunea „limbei amestecate“ unui studiu mai pe larg, a fost Sayce, consacrându-i un capitol întreg în „Principiele de filologia comparativă“.

Impărtășind și el credința, ca să nu dicem prevențiunea, că „o gramatică amestecată e peste putință“, ⁴⁾ Sayce stabilește însă unele reserve, cari în fond distrug această teorie; bună-ora: „Vechinătatea a două limbi face că o parte din populațiune e bilinguică; și dacă o asemenea bilinguitate iese o întindere însemnată, atunci se întâmplă adesea schimb de idiotisme între ambele dialecte, iar împreună cu idiotisme se deschide o ușiură pentru introducerea „nouelor forme gramaticale“. ⁵⁾ Ca exemple, Sayce aduce genitivul și dativul engles al pronumelui personal *of me, to me*, care este o imitațiune a francesului *de moi, à moi*, în loc de forma anglo-saxonă *min, me*; întrebuintarea unui articol postpositiv, trecut dela Românii la Bulgarii: *člěk-ăt=omu-l*, deși fenomenul e de tot străin familiei lingvistice slavice, etc. ⁶⁾ Și totuși el conchide, aproape tot așa ca Max Müller sau Hovelacque, că: „în teză generală, realitatea confirmă negațiunea cea absolută, pe care Linguistica o opune vechii noțiuni despre amestecul formelor gramaticale.“ ⁷⁾

¹⁾ Ib. p. 78: „the grammar, the blood and soul of the language.“

²⁾ Papillon, *A manuel of comparative philology*, London, 1877, p. 18.

³⁾ Hovelacque, *La linguistique*, p. 10.

⁴⁾ Sayce, *Principles*, London, 1874, p. 173: „we cannot have a mixed grammar“.

⁵⁾ Ibid. p. 174.

⁶⁾ Ibid. p. 175 sq.

⁷⁾ Ibid. p. 177: „On the whole, therefore, the evidence before us will confirm the absolute denial which Glottology gives to the old notion of a mixture of grammatical forms.“

O apărare atât de elastică a curentului celui la ordinea dilei a fost menită, negreșit, mai mult a sdruncina decât a întări pretinsa axiomă.

Citând pe Sayce, un alt linguist engles observă: „Doctrina cea „predomnitore despre imposibilitatea gramaticii amestecate p ó t e „fi adevărată, dar probele aduse despre acesta nu mi se par a fi „pe deplin mulțumitoare.“¹⁾

Tot atât de păzit, profesorul Delbrück, a cărui carte este cea mai nouă introducere generală la Linguistică, declară că „limba amestecată“ este încă o problemă, mai adăogând că despre această problemă nu s'a scris d'o cam dată nici o lucrare temeinică.²⁾

Alți linguști, fără a desbate măcar cestiunea, admit posibilitatea amestecului gramatical al limbilor ca ce-va care nici că s'ar fi contestat vre-o dată. Așa face Schuchardt în clasicul „Vokalismus“ și 'n lucrările posterioare; așa face Miklosich în studiile sale asupra Țiganilor;³⁾ așa face Ascoli în cea ce el numește „la riazione etnologica“ sau resistința limbei cucerite contra celei cuceritoare;⁴⁾ așa fac mulți dintre cei mai de frunte. Dar ce dic! Insuși Sayce, precum vom vedé îndată mai la vale, pare a fi renunțat mai târziu la dogma „neamestecabilității.“

Este curios, că un adevărat amestec de gramatică figuréză tocmai în frasa, prin care Max Müller négă radicalmente un asemenea amestec. El dicé: „*Languages are never mixed*“. Ei bine, „languages“ este un franțusism nu numai lexic, dar și gramatical tot-o-dată. Nici un dialect germanic nu forméză pluralul prin -s, pe când în limba englesă această forma-

¹⁾ Le Marchant Douse, *Grimm's Law*, London, 176, p. 19.

²⁾ Delbrück, *Einleitung in das Sprachstudium*, p. 121 nota: „An dieser Stelle wären auch die Mischsprachen zu erwähnen gewesen, wenn bis jetzt eine gründliche Behandlung dieses Problems vorläge.“

³⁾ Cfr. de exemplu: Miklosich, *Ueber die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner*, part. 12, Wien, 1880, p. 49, despre expresiunea timpului viitor la Țiganii de pe peninsula balcanică și la cei din Rusia.

⁴⁾ Ascoli, *Studi critici*, t. 2, Torino, 1877, p. 17, 19, 20, 64 etc., — cfr. Ascoli, *Una lettera glottologica*, Torino, 1881, p. 43: „così lo Schuchardt pensi di continuo alle ragioni celtiche delle trasformazioni per le quali si determina il galloromano, o il Miklosich scruti, con quella serena larghezza che gli è propria, le ragioni autottone che agiscono sulla riduzione della parola latina in parola rumena, seguito ora, con molto zelo, anche da un valoroso indigeno, l'Hasdeu. Nessuno però ha affermato, con maggior coraggio e maggior nitidezza, la riazione celtica sul latino, di quello che facesse il Nigra: *Celticae gentes, latinam linguam magna ex parte mutuati sunt et proprio ingenio, usuique accomodaverunt.*“

țiune eminamente francesă, cu totul necunoscută Anglo-saxonilor, este cea normală, altoită acolo prin influința franco-normandă. ¹⁾

Un adânc cunoscător al limbei englese în dezvoltarea ei istorică, Americanul George Marsh, protestă cu multă elocință contra teoriei așa numitului neamestec gramatical, dându-ne în același timp următorul frumos specimen despre modul, cum se petrec lucrurile în realitate și cum se pot surprinde asupra faptului :

„Anglo-saxonii formați gradurile de comparațiune prin schimbarea terminațiunii sau a inflecțiunii, iar nu prin nesce adverbi cu sens de *magis* și *maxime*; Franco-normanții le formați prin acești adverbi; Englesii au primit ambele metode, întrebuintând pe cea franco-normandă mai cu preferință la adjectivii cei lungi. Relațiunea posesivă sau cea genitivală între numi se exprima la Anglo-saxonii printr'un posesiv regulat sau prin desința casuală a genitivului; la Franco-normanții, în genere, numai prin prepozițiune; Englesii întrebuintează ambele moduri. Anglo-saxonii nu aveau nici o prepozițiune de'naintea infinitivului, ci infinitivul lor era o formă verbală specială, foarte analógă cu gerundiul latin și privită de către unii ca un cas dativ al infinitivului; Franco-normanții obicinuiau de'naintea infinitivului o prepozițiune; Englesii de'ntăiu au supus caracteristica terminațiune gerundială, căpătând astfel un curat infinitiv, pe care apoi, când nu este unit cu verbul auxiliar, îl preced de o prepozițiune, amalgamând sau, mai bine, confundând funcțiunile celor două forme. Aceste și alte cazuri de aceeași natură sînt exemple de combinațiuni gramaticale străine, substituite unor inflecțiuni natale, sau — cu alte cuvinte — sînt specimene de amestecul a două gramatice *pro tanto*. În adevăr, ele nu sînt pré-multe sau pré-importante pentru ca să schimbe caracterul general al sintaxei englese, care în foarte mare parte rămâne anglo-saxonă; sînt de ajuns însă pentru a proba, că doctrina imposibilității radicale a amestecului gramatical este o generalizațiune de tot pripită, și că întinderea amalgamării sintactice nu este în fapt decât o cestiune de dosă relativă.“ ²⁾

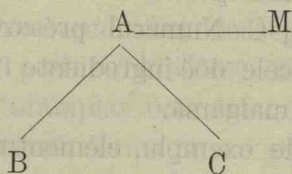
Din dată ce cade închipuita axiomă despre neamestecul gramatical al limbilor, deschidându-se ast-fel un vast câmp pentru

¹⁾ Earle, *Philology of the english tongue*, 2-ded., p. 350—2, citat de Le Marchant Douse, op. laud. p. 20 nota.

²⁾ Marsh, *The origin and history of the english language*, London, 1862, p. 48; cfr. p. 74—5 și p. 84.

desbaterea ne'impedecată și nepărtenitoare a problemei, este bine a se indica câte-va criterie preliminar, câte-va prolegomene pentru acest nou studiu.

Amestecul între limbi, fie gramatical, fie de altă natură, poate fi de două feluri: primar și secundar. Numim „amestec *primar*“ pe acela cărui i se datorește nascerea unei noue limbi din două graiuri diverse; numim „amestec *secundar*“ împrumuturile cele posterioare, pe cari le face o limbă, fără ca fenomenul să fi fost preces său să fie însoțit de contopirea popórelor. Graiul *A* s'a născut din amestecul graiurilor *B* și *C*, amestecându-se apoi prin împrumut cu graiul *M*:

Numai amestecul cel primar, adică în liniă verticală, nu și cel secundar său în liniă orizontală, este de o însemnătate genealogică, clătinând ore-cum continuitatea dialectală cea ne'nteruptă. Lui mai cu sémă, dacă nu exclusivamente, Linguistica va ajunge, credem noi, a'i atribui o particularitate foarte bine observată de Humboldt în privința dialectelor romanice: „Noi sîntem în stare a urmări di-
 „feritele ordini de schimbări, pe cari le-a îndurat limba latină în
 „scăderea și disparițiunea ei; sîntem în stare a mai adăoga cătră
 „acestea amestecul ulterior al elementelor străine; și tot încă ne
 „e peste puțință a ne da sémă de incolțirea simbului celui viu,
 „care se desvóltă d'o dată sub diverse forme în organismul lim-
 „bilor celor din nou înflorite. Un principiu intern, lipsit mai 'nainte,
 „iată că cuprinde edificiul cel descompus, reconstruindu-l în fie-care
 „din limbile cele derivate într'un alt mod...“¹⁾ Aci noi vedem o
 nascere în tótă puterea cuvîntului, și—ori-ce ar dice Fuchs—este
 o metaforă permisă, ba chiar necesară prin claritatea imaginii, de
 a considera în rezultatul unei asemenî naceri pe un copil produs
 de doi părinți, cu cari il légă filiațiunea, dar de cari il desparte
 individualitatea.²⁾

¹⁾ Humboldt, *Werke*, t. 6, p. 33—4.

²⁾ Cfr. Steinthal ap. Pott, *Ungleichheit menschlicher Rassen*, Detmold, 1856, p. 214:
 „Eine Tochtersprache ist eine Sprache, welche von einem andern Volke, als dem
 „sie ursprünglich angehört, oder auch von letzterem, aber mit fremden sehr einfluss-
 „reichen Stämmen vermischten Volke, nach einem neuen Principe entwickelt, d. h.
 „umgeformt worden ist.“

Amestecul secundar p $\acute{o$ te $\acute{s}$ i el s $\acute{a}$ se $\acute{i}$ nr $\acute{a}$ d $\acute{e}$ cineze intr'o limb $\acute{a}$:
 generalmente $\acute{i}$ ns $\acute{a}$ este ca o m $\acute{o}$ d $\acute{a}$, pe care un popor o $\acute{i}$ mbr $\acute{a}$ ti $\acute{s}$ ez $\acute{a}$
 $\acute{s}$ i o p $\acute{a}$ r $\acute{a}$ sesce cu o de o potriv $\acute{a}$ u $\acute{s}$ ur $\acute{i}$ n $\acute{t}$ $\acute{a}$; cel mult, el ne apare
 ca o b $\acute{o$ l $\acute{a}$ extern $\acute{a}$, ca un fel de abces, pe care, dac $\acute{a}$ ne sup $\acute{e}$ r $\acute{a}$, il
 putem st $\acute{i}$ rpi, f $\acute{a}$ r $\acute{a}$ ca desfi $\acute{i}$ n $\acute{t}$ area lui s $\acute{a}$ trag $\acute{a}$ dup $\acute{a}$ sine vre-o con-
 secin $\acute{t}$ $\acute{a}$ grav $\acute{a}$ sa $\acute{u}$ durabil $\acute{a}$. Amestecul primar, din contra, face parte
 din $\acute{i}$ ns $\acute{a}$ și natura limbei, $\acute{i}$ n care se ramific $\acute{a}$ $\acute{i}$ n $\acute{a}$ șa fel $\acute{i}$ n t $\acute{o$ te direc-
 țiunile, $\acute{i}$ nc $\acute{a}$ t $\acute{i}$ n cele mai multe casur $\acute{i}$ nu e chip de a'l $\acute{i}$ nl $\acute{a}$ tura f $\acute{a}$ r $\acute{a}$
 a distruge prin ac $\acute{e}$ st $\acute{a}$ violin $\acute{t}$ $\acute{a}$ $\acute{i}$ nr $\acute{e}$ ga economi $\acute{a}$ a organismului.¹⁾

Amestecul cel primar se oper $\acute{e}$ $\acute{z}$ $\acute{a}$ $\acute{i}$ n diferite proporțiuni de
 num $\acute{e}$ r $\acute{s}$ i de cultur $\acute{a}$. Un A p $\acute{o$ te s $\acute{a}$ resulte din $\frac{1}{2}$ B + $\frac{1}{2}$ C, din
 $\frac{1}{4}$ B + $\frac{3}{4}$ C, din $\frac{1}{3}$ B + $\frac{2}{3}$ C. Num $\acute{e}$ rul pr $\acute{e}$ -covirșitor sa $\acute{u}$ cultura
 pr $\acute{e}$ -superi $\acute{o}$ r $\acute{a}$ a unu $\acute{i}$ a din cele do $\acute{e}$ ingrediente $\acute{i}$ l vor $\acute{i}$ nesni, firesce,
 o hot $\acute{a}$ rit $\acute{a}$ predomnire $\acute{i}$ n amalgam $\acute{a}$.

$\acute{I}$ n națiunea engles $\acute{a}$, de exemplu, elementul anglo-saxon $\acute{s}$ i ele-
 mentul franco-normand se contrabalanta $\acute{u}$ sub raportul culturei; $\acute{i}$ ns $\acute{a}$
 cel de'n $\acute{t}$ ai $\acute{u}$ $\acute{i}$ ntrecea de sute $\acute{s}$ i m $\acute{i}$ l de or $\acute{i}$ pe cel-alt $\acute{i}$ n privința
 num $\acute{e}$ rului. $\acute{I}$ n națiunea bulgar $\acute{a}$, elementul turanic cel venit dela
 Volga, or $\acute{i}$ -c $\acute{a}$ t era de vit $\acute{e}$ $\acute{z}$, stetea f $\acute{o$ rte jos fața cu elementul in-
 digen slav $\acute{i}$ c de peste Dun $\acute{a}$ re, at $\acute{a}$ t prin num $\acute{e}$ r c $\acute{a}$ t $\acute{s}$ i prin cultur $\acute{a}$.
 Elementul vechiu roman, or $\acute{i}$ -unde se aș $\acute{e}$ da : $\acute{i}$ n Gallia, $\acute{i}$ n Spania, $\acute{i}$ n
 Dacia, era mult mai mic prin num $\acute{e}$ r dec $\acute{a}$ t poporațiunile autoctone,
 dar $\acute{i}$ n același timp se r $\acute{a}$ dica d'asupra lor ca un gigant prin m $\acute{a}$ -
 rimea culturei. Este $\acute{o$ re de mirare, c $\acute{a}$ elementul anglo-saxon la
 Tamisa, cel slav $\acute{i}$ c $\acute{i}$ n Balcani, cel latin $\acute{i}$ n ț $\acute{e}$ ril $\acute{e}$ romanice, a $\acute{u}$ co-
 pleșit elementele antagoniste? Am fi $\acute{i}$ n drept a ne mira mai cu-
 r $\acute{a}$ nd, c $\acute{a}$ copleșirea totuși n'a fost nic $\acute{a$ iri complet $\acute{a}$.

Ar fi interesant, mai cu deosebire, de a observa amalgamarea
 lingvistic $\acute{a}$ a do $\acute{e}$ tribur $\acute{i}$ selbatece de aceiași forță numeric $\acute{a}$ $\acute{s}$ i cul-
 tural $\acute{a}$. C $\acute{a}$ t privesce do $\acute{e}$ pop $\acute{o$ re de o potriv $\acute{a}$ $\acute{i}$ naintate $\acute{i}$ n civiliza-
 țiune, acolo $\acute{s}$ i numai acolo un asemenea fenomen este apr $\acute{o$ p $\acute{e}$ im-
 posibil. Roma cucerise Elada $\acute{s}$ i a st $\acute{a}$ p $\acute{a}$ nit'o $\acute{i}$ n curs de secol $\acute{i}$; nici
 Greci $\acute{i}$ $\acute{i}$ ns $\acute{a}$ n' $\acute{a}$ u devenit Latin $\acute{i}$, dar nici Latinii Greci.

$\acute{I}$ n studiul limbei amestecate la selbateci, un inceput f $\acute{o$ rte re-
 marcabil se datoresce eminentului lingvist frances Lucian Adam.

Se scie $\acute{a}$ de de-mult c $\acute{a}$ la Caraibi $\acute{i}$ de pe insulele Antille b $\acute{a}$ r-

¹⁾ Cfr. *Cuvente den b $\acute{a}$ tr $\acute{a}$ ni*, t. 2, p. 648—56.

bații și femeile vorbesc două graiuri diferite; ¹⁾ această bilinguitate însă, așa dicând sexuală, citată din timp în timp ca o curiozitate, n'a fost urmărită pînă acum într'un mod științific. Comparând cele două limbi, de'ntăiu în relațiunile lor reciproce, apoi în raportul lor comun cătră alte dialecte americane, Lucian Adam aruncă cel de'ntăiu o lumină pozitivă, *à-posteriori*, asupra procesului general al formațiunii „limbei amestecate“. Aci nu mai sînt raționamente sau probabilități, ci fapte.

Graiul bărbătesc și graiul femeesc al Caraibilor sînt ambele produsul acelorași elemente constitutive, luate însă în proporțiuni diverse, fie-care din cele două graiuri fiind compus din elementul galibi și elementul arruac, cu acea deosebire totuși că elementul galibi predominesce în graiul bărbătesc, iar elementul arruac în cel femeiesc. Cum s'a întâmplat ôre acest ciudat fenomen, care ne aduce a-minte din chimia formațiunea substanțelor atât de diferite în aparință ca protoxidul de azot, acidul azotos, acidul azotic etc. din același azot și din același oxigen luate în cîtimi variate?

Sînt acum cîțiva secolî, insulele ocupate mai în urmă de Caraibi aparțineau unui trib de Arruaci, venit de pe continentul american, unde remase și mai rămîne pînă astăzi grosul triburilor arruace. Un trib de Galibi, deslipindu-se de asemenea de restul triburilor galibi de pe continent, a năvălit să cucerească acele insule, exterminând întreaga poporațiune bărbătască și apucând pe femeile celor măcelăriți. De aci bărbații vorbeau într'o limbă: dialect galibi, iar femeile într'o altă limbă: dialect arruac, — două dialecte eterogene. Copiii cresceau cu ambele aceste graiuri, fiind însă oprit băieților de a vorbi în limba mamelor, rezervată numai pentru fete. Dar a fost cu neputință de a mîntîni mult timp separațiunea cea aristocratică între ambele graiuri, astfel că cu încetul fie-care din ele a început a revêrsa câte ce-va în cela-l'alt. Amestecul e nu numai lexic, ci mai cu sémă gramatical. Bărbații Galibi au luat, bună-ôră, dela femeile Arruace unele pronumî, distincțiunea genurilor, desinința viitorului, augmentul *a* la infinitiv, o formă posesivă, verbul causativ etc.

Lucian Adam conchide: „Il est remarquable que dans cette „fusion du galibi et de l'arrouague *qui a donné naissance au caraïbe*, „l'influence prépondérante ait été exercée par l'idiome des vaincus.

¹⁾ Cfr. Sayce, *Principles*, p. 80.

„et que ce soit *particulièrement dans la sphère des relations qui constituent la grammaire* que les forts aient subi la loi des faibles. Ce „renversement des rôles tient sans doute à ce que les femmes des „Caraïbes étaient exclusivement chargées de l'éducation des enfants „des deux sexes jusqu'à l'âge de neuf à dix ans; j'incline néanmoins à penser que la supériorité grammaticale de l'arrouague sur „le galibi n'a point été un facteur indifférent. Quoi qu'il en soit, „la science saisit sur le vif, dans le double parler. caraïbe ramené à „ses origines, le phénomène instructif de la formation d'une langue „par l'effet d'une conquête qui, d'une partie des hommes de la nation conquérante et d'une partie des femmes de la nation vaincue, „fait une nation nouvelle. Comme les populations américaines ont „été soumises durant des siècles à la loi de l'exogamie, qui a dû „produire pacifiquement les mêmes effets sociaux que le droit de „la guerre pratiqué à outrance, on est en droit de se demander si „le nombre des nations et des langues de l'Amérique n'a pas été accru „considérablement par des causes identiques ou analogues à celle qui „a produit la nation et la langue des Caraïbes.“¹⁾

Alăturându-se acum rezultatele studiului lui Lucian Adam asupra graiului Caraibilor cu observațiunile lui Marsh despre englesă și cu unele reserve ale lui Sayce, urmărește că o „limbă amestecată“ rezultă generalmente, dacă nu chiar tot-d'a-una, dintr'o îndelungată bilinguitate a unei populațiuni compuse din două nemuri pe cale de a deveni un singur popor. Până la deplina identificare a celor două graiuri, fie-care din ele mai întâiu se modifică treptat din ce în ce mai mult în sensul celui-l'alt, mărindu-se astfel proporțiunea puncturilor comune între ambele. În acest chip, dacă graiul *A* consista la început din *a, b, c, d, e, f*, iar graiul *M* din *g, l, n, p, r, s*, va sosi un moment așa dicând mijloci, când *A* va primi dela *M* pe *g* și *l*, dând lui *M* pe *b* și *c*, încât vom avea:

$$A = a + d + e + f \\ + b + c + g + l$$

$$M = n + p + r + s$$

Vom mai adăoga că succesiva amalgamare a două asemenea graiuri înmulțește numărul puncturilor comune nu numai în-

¹⁾ Adam, *Du parler des hommes et du parler des femmes dans la langue caraïbe*, în *Revue de linguistique*, t. 12 (1879), p. 275–304.

tr'un mod absolut, ca în equațiunea de mai sus, dar și într'un mod relativ, făcând ca unele puncturi diverginți să dispară cu desăvîrșire din ambele limbi, de exemplu d din A și p din M , adică:

$$\begin{aligned} A &= a + e + f \\ &\quad + b + c + g + l \\ M &= m + r + s \end{aligned}$$

Acum o nouă cestiune.

Amestecul cel primar putînd a se întîmpla între limbi eterogene sau între limbi omogene, ș'apoî omogene și eterogene în *plus* sau în *minus*, ar trebui să ne întrebăm, dacă este vre-un grad de eterogenitate, unde o amalgamare a doî limbi să fie radicalmente peste putință.

Am spus mai sus, că Sayce pare a fi renunțat la prejudecata contra amestecului gramatical al limbilor. În a doua sa operă el nu mai atinge această cestiune pe terenul teoretic, dar probéază într'un mod așa ȳicînd practic adevêrul teoriei opuse, dînd pe șése pagine „specimene de graîuri amestecate“, și anume: maltes, negro-daneso-olandes din India, negro-engleso-olandes dela Surinam, negro-spaniol dela Curaçao, olando-portugeso-indic dela Ceylan și negro-frances dela San-Domingo.

Unele din aceste graîuri sînt vorbite de cîte o poporațiune de peste 100,000 suflete.

Despre cel negro-daneso-olandes, Sayce observă că: „n'are genuri, numere, declinațiune și conjugațiune“; despre cel negro-engleso-olandes, că: „este aprópe lipsit de gramatică“; despre cel olando-portugeso-indic, că: „a perdut casurile, sufixurile verbale etc.“¹⁾ Dar tóte acestea, în termeni atît de generali, óre nu s'ar puté ȳice și despre limba englesă? Și ea n'are genuri; și ea în mare parte, mai ales dacă o alăturăm cu cele-lalte graîuri germanice, n'are casuri, sufixuri verbale etc.; și ea a fost acusată adesea, uneori lăudată, de a fi „aprópe lipsită de gramatică“.

O limbă, din dată ce servă ca mijloc de înțelegere mutuală pentru o comunitate umană, nu póte să nu aibă gramatică, de óră-ce ea trebuî cu orî-ce preț să exprime într'un mod, fie cît de neperfect, acele relațiuni fără cari o înțelegere mutuală ar fi peste pu-

¹⁾ Sayce, *Introd.* t. 1, p. 219–25.

tință. Gramatica, consiste ea în forme speciale, în regula pozițiunii cuvintelor în frază, în varietatea intonațiunii, în orîce altă procedură, este tot gramatică.

În dialectul negro-frances dela San-Domingo, un pasagiū din Evangeliul St-lui Ioan (IV, 7—9) sună așa :

„Yon femme, gens Samarie, vini haler dleau. Jésis die li : „Ba-moèn boèr. Discipes li étant té aller nans boûq la gagnèn po-
„visions. Alosso, femme Samaritaine la die li: coument fair ous,
„qui yon Juif, ca mander dleau poû boèr nans lamain moèn, qui
„yon femme Samaritaine? pâce Juifs pas ca méler épïs gens
„Samarie....“

Aci gramatica, neapărat, nu este nici negritenă, nici francesă, ci parte negritenă, parte francesă, parte *sui generis* ; dar în orîce cas este gramatică. Limbile creolice, studiate de cât-va timp în speciă de Adam, de Coelho, mai cu deosebire de Schuchardt, revărsă lumină din ce în ce mai viuă asupra acestei probleme.

Consecința este dară, că o „limbă amestecată“, se pôte nasce, printr'un deosebit concurs de împregiurări, din fusiunea graiurilor celor mai eterogene. Cu cât mai virtos din cele omogene!

Fie însă omogene, fie eterogene, recunoșcerea proveninței precise a elementelor constitutive într'o „limbă amestecată“, mai ales a celor gramaticale, nu este ușoră. Limbile cele eterogene produc în mare parte prin fusiune ce-va care nu sémănă cu nici una din ele ; limbile cele omogene, din contra, produc prin fusiune, iarăși în mare parte, ce-va care sémănă pré-mult cu ambele. Dar dificultatea cea mai seriósă e de o altă natură.

Orîce limbă este un tot armonios, în care tóte se află în cea mai strinsă corelațiune.¹⁾ Amestecul primar al limbilor, după cum am mai vădut, se începe prin întrebuițarea în același timp a doé limbî diferite de cătră o poporațiune compusă din ingrediente etnice diverse. Bilinguitatea în mersul seū cătră unilinguitate inzestreză pe limba cea nouă, ce se desfășură din ea, cu mai multe forme dispartate, cari se obicînesc una lingă alta în concurență, pină ce totalitatea limbei, prin neconținute frămîntări așa dicînd equilibristice ale elementelor sale constitutive, capetă o expresiune caracteristică una. De aci încolo,

¹⁾ Cfr. Humboldt *Ueber das vergleichende Sprachstudium*, în *Werke*, t. 3, p. 252 : „Es giebt nichts Einzelnes in der Sprache, jedes ihrer Elemente kündigt sich nur als „Theil eines Ganzen an.“

orice nu se împacă cu acest tip normal, se înlătură sau se modifică în sensul cel predominant. Cu fie-care pas înainte, devine din ce în ce mai greu a supune unei analize rigurose pe acest complex atât de solidar, atât de nedisolubil, atât de corelativ.

În fine, încă o observațiune.

Sub raportul „limbei amestecate“ s'a vorbit mult despre fonetică, despre lexică, despre gramatică; nimic însă sau mai nimic despre semnificațiune.

Dacă e adevărat, precum rezultă din toate dezvoltările de mai sus, cum-că două graiuri nu se contopesc într'unul singur decât în urma unei prelungite bilinguități a două némuri întrunite, atunci numai prin amestec primar, nici o dată prin cel secundar, o semnificațiune, o simplă idee sau asociațiune de idei, desbrăcată de cuvântul în care fusese întrupată, poate să treacă dintr'o limbă într'o altă limbă.

Să ne explicăm.

S'a constatat de-mult — ca să dăm un exemplu — că francezul *contrée* și italianul *contrada* derivă din latinul *contra* prin imitațiunea germanului *Gegend* „țără“ din *gegen* „contra“. ¹⁾ Dacă curieritorii germani într'o parte a Franciei și la nordul Italiei nu s'ar fi amestecat cu populațiunea indigenă de acolo, într'un mod astfel încât un dialect teutonic și un dialect latin să se vorbescă cât-va timp tot-o-dată de cătră ambele némuri puse în contact, o asemenea imitațiune ar fi fost absolutamente imposibilă, căci ea presupune că acela care a dis cel de'ntău *contrée* din *contra* sciea că nemțesce *Gegend* vine din *gegen*, adică sciea nemțesce.

Nemții erau în Franția și'n Italia un pumn de omeni față cu miliioanele de indigeni, cari mai pe d'asupra, după cum am mai spus'o, îi întreceau departe prin cultură. Cu toate astea, fie într'o proporțiune cât de mică dintr'o parte, între ambele elemente s'a întâmplat totuși un adevărat amestec primar, caracterizat, pe o întindere teritorială mai mult sau mai puțin însemnată, printr'un interval de bilinguitate, ale cărui urme destul de vederose s'au păstrat după secolii în francesă și'n italiana de astăzi.

Exemplul Franciei, mai cu sémă, ne arată că o limbă poate fi rezultatul mai multor amestecuri primare, distanțate prin lungi

¹⁾ Cfr. M. Müller, *Ueber deutsche Schattirung romanischer Worte*, in Kuhn, *Zeitschr.* t. 5, p. 11–24, unde însă trebuî făcute multe reserve.

perioade. Unii linguiști nu încetază a bănui, că ginta celtică, ca sânge și ca limbă, se născuse dintr'o amalgamă ante-istorică a unui trib ario-europeu cu un trib turanic; ¹⁾ au venit apoi să se amalgameze Romanii cu Celtii; în fine, s'au mai amalgamat Germanii. O asemenea multiplă amalgamare ar fi trebuit să spulbere cu desăvârșire continuitatea cea ne'nteruptă dialectală ario-europeă în genere și pe cea romanică mai în speciă. Faptul însă desminte această aparință. Pe de o parte, amestecurile au fost pré-disproporționate prin număr și prin cultură tot-o-dată; pe de alta, legea corelațiunii, pe care am atins'o mai sus, a făcut ca elementul covârșitor, cel latin în ultima instanță, să devină, prin echilibrarea succesivă a părților totului, din ce în ce mai forte în limba francesă, chiar după ce Latini propriu diși de de-mult despăruseră de pe scenă.

III.

In ce consistă fisionomia unei limbi?

În economia politică, circulațiunea are două sensuri: de'n-tăiu, sensul vulgar de trecerea unui lucru din posesiune în posesiune, sau mai bine din loc în loc; al doilea, sensul adevărat științific de mișcare productivă a valorilor.

Circulațiunea în Linguistică se apropie pînă la un punct de ambele aceste sensuri.

Prin multă circulațiune materială, o monedă sau o marfă iute se învechese, se șterge, perde lustrul. Și nu e necesar ca acest fel de circulațiune să se petreacă prin mai multe mâni: copilul ei singur, sucind și resucind mereu jucăria, o strică mai de grabă și mai lesne decum s'ar strica ea călătorind dela New-York pînă la București. În acest înțeles, circulațiunea în economia politică nu e alt ce-va decât o neastîmpărată locomoțiune, fie prin concurs colectiv, fie prin mijloace individuale.

În Linguistică, un cuvînt, o formă gramaticală, o semnificațiune,

¹⁾ Benloew, *Aperçu général de la science des langues*, Paris, 1872, p. 139—45. — Pott, *Etymologische Forschungen*, t. 2, Lemgo, 1836, p. 478, și *Indogermanischer Sprachstamm*, în Ersch u. Gruber, *Encykl.* 2-te Sekt., t. 18 (1840), p. 37: „Noch immer aber gebe ich zu bedenken, dass sich im Celtismus auch eine dem Sanskritismus fremdere Seite zeigt...“ — Cfr. Ascoli, *Studj critici*, t. 2 p. 20.

orî-ce alt element al limbei, se deterioră tot așa printr'o dêsă întrebuințare. Acesta s'a observat de de-mult și s'a spus de mai multe ori. Cea-ce a scăpat însă din vedere linguștilor, este că întrebuințarea cea dêsă nu trebui să fie neapărat colectivă, adecă nu trebui neapărat să se exercite în totalitatea graiului unui popor. Pentru ca francesul *Pierre* să se metamorfoseze în vr'o doê-sute de forme, pe cari le enumără Robert Mowat;¹⁾ pentru ca *Ioan* să devine la Români *Ion*, *Iancu*, *Ioniță*, *Ionașcu*, *Niță*, *Ionel* etc.; pentru tôte acestea ajunge acțiunea cea desmierdătore a cător-va familie, în cari se află câte un *Pierre* sau *Ioan*, chiar dacă în sinul națiunii ar fi puține asemeni familie.

Mult mai important, fie în economia politică, fie în Linguistică, este cel-l'alt fel de circulațiune: mișcarea productivă a valorilor, în puterea cariî doê lucruri, identice sub orî-ce raport, represintă totuși nesce valori fôrte disproporționate, astfel că din doi *m* unul face 12, pe când altul numai 1 sau chiar *zero*.

Precum în economia politică moneta este mijlocul universal al circulațiunii tuturor bunurilor, tot așa în Linguistică graiul este mijlocul universal al circulațiunii ideilor și impresiunilor. Și fără monetă, bunurile ar circula, dar cu mult mai greoiu; cu mult mai greoiu ar circula de asemenea, deși tot ar circula, ideile și impresiunile fără grai.

Acest paralelism o dată stabilit, să lăsăm acum textualmente să vorbescă economistul cel mai competente în materia circulațiunii.

„Supposons — ȝice Skarbek — qu'une pièce d'un franc soit „remise dans la matinée de la première journée par un habitant „de la capitale à une laitière en échange du lait qu'elle apporte au „marché; que celle-ci l'emploie tout de suite à acheter une aune „de toile; que le marchand de toile fasse avec cette même pièce „de monnaie sa provision de viande dans la boucherie; que le bou- „cher la dépense dans la boutique d'un marchand de vin; que ce- „lui-ci l'emploie à l'achat de bouteilles; que le marchand de verre- „ries la dépense en pain, le boulanger en bois, et que le marchand „de bois la retienne pour une dépense à venir et la laisse sans „emploi dans le courant de la journée suivante. La différence des „services rendus par cette pièce de monnaie dans le courant des „deux journées est très sensible, et peut être exprimée par des chif- „fres, car elle est comme sept à un. Dans la première journée,

¹⁾ *Les noms familiers*, în *Mém. de la Soc. Linguistique*, t. 1, p. 297-9.

„la pièce d'un franc a fait la fonction de sept francs, parce qu'elle „a servi à faire sept achats consécutifs, au lieu que dans la se- „conde journée elle n'a représenté qu'une unité dans les mains du „marchand de bois. Si celui-ci n'en fait point usage dans le cou- „rant de la seconde journée, on peut même dire avec raison que, „pour la société en général, la différence des services rendus par „la même pièce de monnaie dans les deux journées *est comme* „*sept à zero*, parce que, étant restée inactive dans les mains du „marchand de bois, elle n'a point rempli sa fonction comme instru- „ment d'échange, et l'effet est le même que si elle n'eût point „existé. Sa valeur, dans la première journée, est égale en services „rendus à celle de sept francs, et il est facile de s'en convaincre „en rassemblant tous les produits qui ont été achetés par son mo- „yen : car en évaluant la valeur du lait, de la toile, de la viande, „du vin, des bouteilles, du pain et du bois achetés consécutivement „avec la même pièce d'un franc, on se convaincra aisément qu'il „faudrait dépenser sept francs pour pouvoir acheter toutes ces cho- „ses simultanément.“¹⁾

Resumând și completând această particularitate în două cuvinte, un alt economist observă : „Cu cât mai des o monedă trece din „mână în mână, cu atât mai multe bunuri și servicii se pot cum- „păra cu ea, și cu atât mai puțin numerar se va cere pentru în- „tréga circulațiune dintr'o țară.“ Cu această ocaziune, el citează un fapt foarte instructiv. Pe la jumătatea secolului trecut, comandantul unei cetăți asediate nu avea la dispozițiune decât 7000 florini, cari i-ar fi ajuns abia pe o săptămână pentru plata garnisónei. El a susținut totuși asediul în curs de șapte săptămâne, plătind regulat soldaților sei, cari cheltuiau apoi banii pe la cârcimari, iar cârcimarii impru- mutaū mereu aceiași bani comandantului.²⁾ În acest chip 7000 de florini au represintat valoarea de 49,000 !

Intocmai în același mod, din două lucruri linguistice de o valoare intrinsecă identică, unul póte să aibă o valoare utilă în de- cită și chiar însutită decât cel-l'alt, dacă în graiul comun al popo- rului circulează de dece sau de o sută de ori mai mult în același interval de timp.

¹⁾ Skarbek, *Idée générale de la circulation*, ap. Coquelin, *Dict. de l'Econ. politique*, ed. 1854, t. 1, q. 367-8.

²⁾ Rau, *Corso di economia politica*, trad. Conticini, Genova, 1855, p. 370-1.

Autorul unei scrieri despre fusiunea limbei franco-normande cu limba anglo-saxonă și-a dat osteneța de a distribui după proveniență respectivă cele peste 40,000 de cuvinte din dicționarul engles al lui Robertson, de unde a rezultat că limba englesă posedă 13,330 cuvinte germanice și 29,854 cuvinte romanice, și anume după litera inițială a cuvîntului :

	<i>Germanic</i>	<i>Romanic</i>
A.	392	2230
B.	1210	846
C.	680	3630
D.	637	2757
E.	297	1810
F.	853	1171
G.	594	679
H.	729	613
I.	250	2608
K.	165	13
L.	500	636
M.	555	1412
N.	244	375
O.	478	594
P.	171	1545
Q.	163	169
R.	499	1926
S.	1973	2411
T.	697	1107
U, V.	1332	3221
W.	834	81
Y.	61	" "
Z.	16	20
	13330	29854 ¹⁾

Muncă colosală, fără rezultat serios! Important este de a cunoște mișcarea cea productivă a valorilor, iar nu de a socoti cu d'a-măruntul întregul număr dintr'o țară, clasificându-l după diferitele efigie ale suveranilor, dar uitând a distinge mai pe sus de toate moneda care circulă în realitate, care concurge la avuția națiunii, care este o adevărată utilitate, de cătră moneda cea îngropată fără folos în pământ sau ascunsă în lădile cător-va sgîrciți.

¹⁾ Thommerel, *Recherches sur la fusion du franco-normand et de l'anglo-saxon*, Paris, 1841, p. 102-3.

Dacă Thommerel, în loc de a despuia un dicționar, în care cuvintele întrebuițate o dată pe an figurează alături cu cele întrebuițate în toate zilele, ar fi luat mai bine un text engles poporan, un basm sau un cântec, el s'ar fi încredințat că aproape toate vorbele de origine germanică se bucură acolo de o circulațiune dublă, triplă, decuplă, decât vorbele de origine romanică. Prin urmare, cele 13,000 de germanisme din Robertson reprezintă o valoare, o utilitate națională, de mai multe ori mai mare decât cele 30,000 de romanisme. Prin neconținută întrebuițare, germanismele din limba englesă nu numai s'au ros, s'au tocit, s'au redus generalmente la monosilabe, pe când romanismele sînt mai toate lungi, dar încă pe de o parte s'au ramificat în numeroase familie etimologice, iar pe de alta s'au diferențiat fie-care într-o mulțime de semnificațiuni, astfel că verbul *to get*, de exemplu, are peste patru-deci de sensuri diverse, adică corespunde cu peste 40 de cuvinte deosebite! Nu este oare curios de a pune pe germanicul *to get*, repetat la tot momentul, în aceeași cumpănă cu vre-o raritate ca *dissembarrassment* sau *imprescriptibility* ori *jactitation*, ca și când ar fi $1=1$, de oară ce în dicționar ele apar fie-care ca o unitate egală?

Un dicționar—dice Steinthal—este „o statistică a limbei”.¹⁾ Ar fi trebuit să adauge, că este anume o statistică foarte vițioasă, un fel de recensiment unde populațiunea se împarte după origine sau după religie, dar nu se arată de loc rolul fie-cărui individ în societate, așa că cetățenul cel mai folositor, cel mai căutat de către toți pentru neconținutele sale servicii, e pus pe aceeași linie cu un vagabond desprețuit sau cu un călugăr ce-și scote nasul din chiliă abia la zile mari, ba și atunci numai dăru pentru biserică. Dicționarele, așa cum s'au făcut pînă astăzi, nu ne dau circulațiunea limbei; și tocmai acesta este punctul cel esențial.

Aceiași erore ca Thommerel, dar pe o scară mai întinsă, a comis-o Cihac în privința limbei române, asigurându-ne că:

„L'élément latin de la langue roumaine ne représente guère „aujourd'hui qu'un cinquième de son vocabulaire, tandis que l'élément slave y entre pour le double ou pour $\frac{2}{5}$ à peu près...”

Și mai departe:

¹⁾ Steinthal, *Abriss der Sprachwissenschaft*, p. 35.

„Les éléments turcs — presque un cinquième du vocabulaire roumain....“ ¹⁾

Cu alte cuvinte, limba română se compune, după Cihac, din o $\frac{1}{5}$ latină, o $\frac{1}{5}$ turcă și $\frac{2}{5}$ slavice, afară de o $\frac{1}{5}$ eterogenă.

E mai pe sus de ori-ce îndoelă, că nicăiri ca în Dobrogiă Românii n'au fost expuși la o mai mare influință slavică și turcă tot-o-dată, locuind acolo, în curs de câți-va secolî, într'un strins contact cu Bulgarii și cu Otomani. Ei bine, nici chiar în Dobrogiă aritmetica lui Cihac nu se potrivește.

Iată o scurtă doină română dobrogiană, culésă de neobositul Teodor Burada :

Vara vine, érna trece,
N'am cu cine măi petrece;
Și cu cine am avut,
Vaî de mine, l'am perdut!
L'a mâncat negrul pămînt,
La biserică 'n mormint! ²⁾

Luăm primul tom din dicționarul etimologic al lui Cihac, cuprindător de „elemente latine“, și găsim acolo: *vară=ver, veris*; *vin=venio*; *érnă=hibernum (tempus)*; *trec=trajicio*; *nu=non*; *am, avut, avé=habeo*; *cu=cum*; *cine=quinam*; *măi=magis*; *petrec=per-trajicio*; *și=sic*; *vaî=vae*; *de=de*; *el=ille*; *perd=perdo*; *mânc=manduco*; *negru=nigrum*; *pămînt=pavimentum*; *la= „un l euphonique (?) préposé à la préposition a=ad“*; *biserică=basilica*; *în=in*; *mormint=monumentum*; fiind uîtat numai *mine*, care însă, deși coincide cu slavicul **МЕНЕ**, totuși nu se pôte despărți de vechiul italian *mene*:

Lontano son de gioi, e gioi de *mene*... ³⁾

Câte cuvinte, atâtea latinisme, fără nici un amestec străin, absolutamente nici unul!

Ar fi putut ôre Cihac să ne găsescă tot așa un cântec românesc pe jumătate măi scurt, saū măcar să compună el-însuși în proză o frasă românescă de cinci șiruri, în care tôte cuvintele să fie numai slavice saū numai turce, saū numai slavice și turce? de vreme ce—după el—elementul ture în limba română este egal

¹⁾ Cihac, *Dict. d'étymologie daco-romane*, t. 2, p. VII, XII.

²⁾ Burada, *O călătorie în Dobrogiă*, Iași, 1880, p. 10.

³⁾ Caix, *Le origini della lingua poetica italiana*, Firenze, 1880, p. 210.

la număr cu cel latin, iar elementul slavice „y” entre pour le double“.

Negreșit, slavismele la Români, și chiar turcismele, nu sint puține; în circulațiune însă, adecă în activitatea cea vitală a graiului românesc, în mișcarea cea organică, ele se perd aprópe cu desăvirșire față cu latinisme. Chiar dacă tóte derivațiunile turce și slavice ale lui Cihac ar fi corecte, pe când în realitate cele mai multe pécătuesc contra sciinței și contra metodei,¹⁾ tot încă nu s'ar puté dice că ingredientul slavice și cel turc luate la un loc sint egale la Români cu ingredientul latin, necum a reduce pe acesta din urmă la o biată pătrime în alăturare cu cele-l'alte doé. Un calcul serios în Linguistică, ca și'n economia politică, are în vedere nu unitatea brută, ci valórea de circulațiune.

Să luăm tot din Dobrogea, pentru motivul arătat mai sus al unei influințe turco-slavice mai pronunțate, următorul bocet său cântec de jale, în care sint destule cuvinte nelatine :

Drăguțul meu bărbătel,
Drăguțul meu sufiețel,
 Când ți-a veni dorul
 Să ieși *drumușorul*,
 Să-mi stingi focușorul ?
 Astă primăvară,
 Când eșiai afară
 În revărsatul *zorilor*,
 În cântatul *paserilor*,
 În șuerul *vinturilor*,
Plugușorul înjugai,
 Negră *brazdă* resturnai,
 Și din gură tu diceai :
Ța Plevan
 Și *haș* Joian,
Haș cu tata, nu vė dați
 Și la greu nu mă lăsați,
Brazda tót'o resturnați!
 Eū când te auđiam,
 Cu gură nu *grăiam*,
 Mė luam,
 Mė sculam

¹⁾ Cfr. *Cuvete den bătrâni*, Suplem. la tom. I, passim.

Și'n grădină mă duceam,
 Floricele semănam,
 Să le pórte fetele,
 Fetele, nevestele.
 Florile aũ înflorit,
 Bărbatul m' a putredit!
 Timpul *cóseii* c' a sosit
 Și la câmp când am eșit,
 Pe *rezóre* m' am uítat,
 Suflețelul m' am strigat:
 Spune'mi, *dragă*, un cuvint
 Să pot *trăi* pe pămînt!
 Am remas fără de sprijin,
 Singurică făr' de razim!
Valurî mari mă 'nvăluiesc,
 N' am cum să mă sprijinesc.
 Bătută's de *gândurî*,
 Ca vîntul de *délurî*,
 Ca apa de *malurî*! ¹⁾

Prin litere cursive noi am însemnat cuvintele nelatine, intrate în limba română prin amestec secundar, și anume: 1 vorbă grăcă, 3 vorbe maghiare și 18 slave.

Prin litere rărîte am indicat 7 cuvinte, despre originea cărora nu e aci locul să discutăm, cari însă în orî-ce cas nu sînt nici slave, nici turce.

Peste tot în cîntecul întreg sînt 155 de cuvinte, dintre cari, prin urmare, numai 29 nu sînt latine; adecă elementul latin întrece mai mult decăt de cinci orî pe tóte cele-l'alte împreună.

Apoi nici un singur turcism la 155 de cuvinte, deși scena se petrece tocmai în Dobrogia.

Să mai observăm, că din numărul vorbelor latine noi am șters pe *strig*, pe care însuși Cihac, nu se scie prin ce minune fonetică, îl derivă din latinul *exquirito*. ²⁾ Afară de acésta, am trecut la cuvinte slave pe *zorî*, măcar-că forma *zuorî*, atăt la Transilvanenul Silvestru: *ши дин ззори роѡа наштеїи тале*, ³⁾ precum și la Moldovenul Dosofteiu: *динъ ззѡр де кжнд мѣ мѣнек*, ⁴⁾ alături cu

¹⁾ Burada, op. cit. p. 265.

²⁾ Cihac, *Dict.* t. 1, p. 266.

³⁾ *Psaltire ce să zice cântare*, Belgrad, 1651, ps. CIX.

⁴⁾ *Psaltire a sfântului proroc David*, Uniev, 1673, ps. LXX.

vechîa formă cunoscută $\text{зѣла} = \text{dîna}$, indică mai curând originea din latinul *dies*, sau cel puțin un compromis poporan între vorba latină și cea slavică. Mai pe scurt, am fost mai părteneri pentru străinisme decât pentru latinisme.

Circulațiunea relativă a elementelor lingvistice se recunoște prin întrebuintarea lor mai desă sau mai rară într'un text, în care ori-ce element, de câte ori se repetă, se consideră ca atâtea elemente deosebite. Ast-fel în cântecul de mai sus slavicul *drag*, de exemplu, întimpinându-ne de 3 ori, noi a trebuit să-i dăm valorea de 3, față cu vorbele cele puse numai câte o dată=1. După Cihac, un asemenea *drag* nu este decât $1=1$ cătră *predmet*, *rătan*, *sădelcă*, *tripol* și cine mai scie câte altele, pe cari noi—Românii—le auzim, pôte, la de-ce ani o dată. Cele mai circulătore însă, adecă cele mai utile din elementele slavice în limba română, ca să nu mai vorbim despre cele turce, posedă totuși o valoare mult mai mică decât cele latine. Un *și*, un *să*, un *că*, un *cu* etc., fără cari nu e chip a construi o frază română, sînt ca 100, ca 1000 cătră 1 chîr în privința unui *drag*.

Principiul circulațiunii în limbă, în sensul mișcării productive a valorilor, n'a fost pînă acum nici o dată formulat în Linguistică. Acésta ar puté scusa pînă la un punct pe Thommerel și pe Cihac. Să nu uităm însă, că unii dintre corifeii sciinței l'au presimțit de de-mult. Așa Curtius, vorbind despre posibilitatea ca o formă gramaticală să modeleze după sine alte forme gramaticale diferite, ȝice că acésta se întâmplă în doă casuri: „sau când o formațiune este fôrte numérosă, pe când cele-l'alte sînt isolate, sau când ea este fôrte întrebuintată.“¹⁾ Ce înseamnă acéstă dilemă? Ea stabilește din punct în punct equațiunea, pe care o avem noi înșine în vedere, și anume: 1 franc cu o activă circulațiune face cît de-ce franci circulând fie-care de de-ce ori mai puțin. Acțiunea unei forme gramaticale în 50 exemplare este pentru Curtius de o potrivă cu acțiunea unui singur exemplar circulând de 50 de ori

¹⁾ Curtius, *Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik*, t. 9 (1876), p. 232 nota: „sei es, dass numerisch eine grosse Zahl von Bildungen mehrere vereinzelte „nach sich zieht, sei es, das eine sehr viel gebrauchte und deshalb dem sprechenden besonders lebhaft vorschwebende Form ihn von der Tradition abirren lässt.“ — Cfr. Misteli, *Lautgesetz und Analogie*, in *Zeitschr. f. Völkerpsych.*, t. XI (1880), p. 414–5, și Brugman, *Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, Leipzig, 1878, t. 1, p. 83.

în intervalul când cele cinci-șeci exemplare au circulat numai câte una dată, adică: $50 (1a+1b+1c...) = 1s \times 50$.

Curtius ne strămută din sfera *Dicționarului* în a *Gramaticii*. Precum dicționarul este statistica cuvintelor, de asemenea gramatica e statistica formelor de relațiune; și o statistică tot atât de vicioasă, dacă indică numai existența elementului cutare sau cutare, dar nu și circulațiunea lui, urmărită în texturi poporane. Dîcem și aci „texturi poporane“, căci în cele literare, cu cât ele sînt mai literare, cu atât mai mult ne întîmpină forme străine une-ori cu desăvîrșire graiului comun, sau cel puțin neajunse încă a deveni vulgare. Romînesce, bună-ôră, adverbi în *-mente* sau adjectivii în *-abil* sînt de o cam dată literare și numai literare.

Alfabetul, ca și gramatica, ca și dicționarul, este și el o statistică de aceeași natură a provisiunii fonetice a unei limbi. În alfabetul cirilic un *з*, un *ж*, un *ц*, un *о*, figurază ca $1=1$ alături cu *а*, *б*, *к* etc., deși în circulațiunea dialectelor slavice ele sînt o curată excepțiune, sau chiar o ficțiune. În alfabetul latin *z* sau *y*, cu totul exotice pentru vechii Romanî, sau mai bine proprie numai limbei latine literare, ocupă în alfabet un loc identic cu sunurile cele mai răspândite. Aci, ca și'n privința cuvintelor sau a formelor gramaticale, texturile sînt unicul mijloc de a constata circulațiunea, adică adevărata valoare sau utilitate a unui son.

O încercare de acest fel a făcut-o de de-mult Förstemann. Să luăm, de exemplu, proporțiunea celor două nasale în limbile elenă și latină. La 100 consóne, în elena sînt 18 *n* și numai 4 *m*; în latina 14 *n* și 12 *m*. În elena dar un *n* valorază de $4\frac{1}{2}$ ori cât un *m*. La 100 vocale, în elena sînt numai 7 *i*, în latina 27.¹⁾ În latina, prin urmare, un *i* are o utilitate aprópe de 4 ori mai mare ca în elena. Un asemenea tabel al circulațiunii relative a sunurilor ne dă o noțiune viuă despre caracterul fonetic al unei limbi; un alfabet—nu ne spune nimic. Nicî o dată printr'o simplă enunțare a sunurilor cunoscute într'un graiu noi nu vom înțelege, de pildă, pe cei 5 *i* din latinul *difficillimi*, pentru care în deșert am căuta o paralelă în elena și'n mai multe alte limbi.

La Romîni sonul *r*, pe care nu'l au de loc Mexicanii și Chinesii,

¹⁾ Förstemann, *Numerische Lautverhältnisse*, în Kuhn, *Zeitschr.*, t. 1, p. 163—79. — Cfr. *ibid.* t. 2, p. 36—44.

se repetă cel puțin de 15 ori la fie-care 100 de consóne. Putem óre să-i dăm aceiași valóre ca lui *h*, întrebuintat de vr'o 2 ori la 150 de consóne? Ba chiar tóte guturalele și palatalele la un loc: *h, k, g, é, g' și j*, deși sint 6 la număr, totuși circuléză în limba română mai puțin decât singurul *r*.

Să presupunem un moment, că circulațiunea lui *j* ar fi la noi tot așa de désă ca a lui *r*, încât să se ȑică cu drept cuvînt: $1j=1r$; atunci însă tipul fonologic al graiului românesc ar fi cu desăvirșire alt ce-va, fără nici o aseménare cu cea-ce este astăȑi. În circulațiune dară și iarăși în circulațiune se oglindește fața cea fonică, ca și cea gramaticală, ca și cea lexică a unei limbi.

Cele de mai sus se aplică de o potrivă bine la construcțiunii sintactice, la respândirea mai mare sau mai mică a diferitelor categorii ideologice, la ori-ce altă secțiune a studiului lingvistic în genere.

Când Bergaigne constată, că 'n a doua carte întrégă din *De bello gallico* Cesar pune tot-d'a-una verbul la sfîrșitul propozițiunii, afară de vr'o cinci-spre-ȑeci excepțiuni, ¹⁾ el urmărește în latina un cas de circulațiune sintactică.

Când Heyse ne spune, că Francesii au 4 cuvinte: *pointe, saillie, trait d'esprit și bon mot* pentru 1 singur german *Witz*, sau alte 4: *ruse, fourberie, friponnerie și espiéglerie* pentru 2 germane: *List și Betrug*, ²⁾ el surprinde un fenomen de circulațiune ideologică.

Pretutindenî în Lingvistică un ingredient întrebuintat de 4 sau de 6 ori în intervalul *d* are o valóre utilă duplă sau triplă decât un ingredient identic întrebuintat numai de 2 ori în același interval *d*. În acest mod, 100 de ingrediente, utilizate fie-care numai câte 1 dată pe ȑi, valoréză mai puțin decât 25 ingrediente, utilizate fie-care de câte 5 ori. Și o probă irresistibilă în acéstă privință este, mai cu sémă, raportul numilor proprie, locale și personale, cătră graiul comun al unui popor.

Onomastica unei țeri de o întindere óre-care constituă în totalitatea sa un dicționar mult mai voluminos decât dicționarul cel mai complet al graiului comun de acolo. Vr'o 9000 de numi pro-

¹⁾ Bergaigne, *Essai sur la construction grammaticale* în *Mém. de la Soc. de Ling. t. 3*, p. 8.

²⁾ Heyse, *System*, p. 242.

prie, mai toate personale și mai toate numai din Germania, au fost explicate de către Pott, abia ca o încercare, ca o mică frîntură așa dicînd dintr'un colosal mosaic. ¹⁾ Pentru singura onomastică topică a României n'ar ajunge 100.000 de numere! Mapa cea mai amărîntă, acoperind cu litere aprîpe imperceptibile un pîrete întreg, nu ne împărtășește decît *notabilia*, fără a se puté pogori la atâtea movile, stînci, pîriișe, fel de fel de accidente teritoriale, pentru cari la fața locului există generalmente câte un nume propriu. ²⁾

Dacă ne aducem a-minte că o mare parte, pôte chiar cea mai mare, din această immensă nomenclatură e cu totul străină limbei comune a țerei, ast-fel că — un exemplu fôrte caracteristic — din cele **30** districte ale României: *Mehedinți, Gorj, Argeș, Dimbovița, Prahova, Buzău, Rimnic, Putna, Bacău, Suceva, Dorohoiu, Botoșani, Iași, Roman, Vaslui, Tutova, Fălciu, Covurlui, Tecuci, Brăila, Ialomița, Ilfov, Vlașca, Teleorman, Olt, Romanați, Dolj, Némț, Muscel și Vâlcea*, numai cele **3** din urmă se pot înțelege românesce, ba încă în *Vâlcea* din *vâlceă* = *vallicella* s'a mutat accentul, iar *Némț* e de origine slavică, — se nasce firésca întrebare: cum ôre graul poporului nu se afundă întreg sub un amestec ibrid atât de covîrșitor? Tot ce'l scapă de potop, este principiul circulațiunii.

Limba comună, abstracțiune făcînd de șovăiri dialectale, se reproduce aceiași pe fie-care punct al țerei. Dacă vom admite că ea posedă 10,000 cuvinte, pe cari să le represintăm prin *m*, atunci ori-ce individ, cunoscînd numai jumătatea cea mai întrebuintată, va avé o provisiune lexică de $\frac{m}{2}$. Limba onomastică totală a aceleiași țeri fie de 200,000 termenî, adică $20m$. E ce-va spăimîntător; nu există însă nici un punct, unde această manină să fie cunoscută întrégă. Individul cel mai familiar cu nomenclatura personală și locală a țerei sale, scie cel mult 1,000 de numî propriie, adecă $\frac{m}{10}$. Acesta încă nu e tot. La 1,000 de cuvinte din limba comună, chiar din gura aceluî individ excepțional, circuléază în conversațiune 5, maximum 10, fie chiar 25 de numî propriie, ceia-

¹⁾ Pott, *Die Personennamen insbesondere die Familiennamen*, Leipzig, 1859, p. IX.

²⁾ Cfr. Brandes, *Die Heiligen und die Teufel mit Himmel und Hölle in den geographischen Namen*, Lemgo, 1866, p. 3: „Wie die Sterne am Himmel und die Sandkörner „am Meeresgestade nicht zu zählen sind, so unzählbar sind auf unserer Erde die Städte, „Flecken, Dörfer, Weiler, die Ströme, Flüsse, Bäche, Berge und Wälder, und alle haben ihre Namen bekommen; und nicht allein jene sondern auch fast jeder Fleck in „den Feldmarken und Waldrevieren ist benannt worden...“

ce constituă, într'un cas extrem, abia $\frac{m}{400}$. Iată cum un element, de 20 de ori mai numeros ca cifră brută, posedă totuși prin circulațiune o valoare de 40 sau de 100 de ori mai mică!...

In Linguistică marele principiu al circulațiunii, uitat pînă aci aprópe cu desăvîrșire, s'ar puté privi ca pētra cea angulară a edificiului. Cēia ce se chiamă *fisionomia* unei limbi, nu este alt ce-va decăt rezultatul circulațiunii. Fisionomia totală a limbei se compune din fisionomiile sale parțiale: fonetică, tonică, morfologică, sintactică, lexică, ideologică, rezultând fie-care dintr'o circulațiune deosebită, astfel că se póte întâmpla, bună-óră, ca fisionomia fonetică sau lexică să nu fie de aceeași natură cu cea sintactică sau cu cea tonică, dar tóte circulațiunile speciale la un loc concurg într'o singură fisionomie generală. Limba francesă, de exemplu, are în întregime o fisionomie una, deși fisionomia sa lexică e hotărît latină, pe cînd fisionomia fonetică este, din contra, de un caracter celtic fórte pronunțat, ca și cea tonică, nu scim însă pînă la ce punct cea sintactică sau cea ideologică, remănēnd a se decide problema prin criteriul circulațiunii, fără care orî-ce caracteristică totală sau parțială a unui graú e radicalmente falsă.

Cuvintele lui Rousseau despre fisionomia individuală: „On croit „que la physionomie n'est qu'un simple développement de traits „déjà marqués par la nature; pour moi, je penserais qu'outre ce „développement, les traits du visage d'un homme viennent insensiblement à se former et à *prendre de la „physionomie par l'impression fréquente et habituelle „de certaines affections de l'âme*“, — se aplică pe deplin la *fisionomia* unei limbi, pe care el ar fi putut s'o explice: „par „l'impression fréquente et habituelle de certains phénomènes „matériels et psychiques.“

Circulațiunea și numai circulațiunea dă o desmintire aforismului lui Humboldt, cumcă fisionomia unui graú, ca și a unui individ, ar fi nedescriptibilă. O fisionomie e nedescriptibilă, în adevăr, dacă noi ne mărginim a cunósce natura brută a elementelor sale; ea se descrie însă așa dicēnd dela sine, din dată ce se constată printr'o proporțiune aproximativă valoarea cea utilă a fiecărui din acele elemente...

A face etimologieă în sensul științific al cuvintului, lămurind prin metoda comparativă, întru cât e cu putință, nu numai originea vorbelor române ca materie, ca formă, ca sens, ca propozițiune, dar tot-o-dată sorgintea credințelor sau obiceielor exprese prin acele vorbe ;

A discerne în limba română, așa cum o găsim în monumente vechi și 'n gura poporului, amestecul primar, care i-a dat naștere, și multiplele amestecuri secundare, prin cari se caracterisă viața'i ulterioară în curs de vécuri ;

A desvâli adevărata fisionomieă a graiului românesc : ceia ce circulază în el și ceia ce nu circulază sau abia circulază ;

Acastă este ținta, pe care și-o propune *Etymologicum magnum Romaniae*.

PRINCIPALE PRESCURTĂRI

<i>adj.</i> adjectiv.	<i>interj.</i> interjecțiune.
<i>adv.</i> adverb.	<i>L. B.</i> sau <i>Lex. Bud.</i> Dicționarul român din 1825.
<i>A. I. R.</i> Archiva istorică a României.	<i>L. M.</i> Dicționarul și Glosarul de Laurian și Maxim.
<i>Alex.</i> Alexandri.	<i>loc.</i> local.
<i>Arch. Stat.</i> Archiva Statului din București.	<i>m.</i> sau <i>masc.</i> masculin.
<i>art.</i> articol.	<i>Mss.</i> manuscript.
<i>artic.</i> articulat.	<i>n.</i> neutru.
<i>c.</i> sau <i>com.</i> comună, sat.	<i>n. pr.</i> nume propriu.
<i>cf.</i> sau <i>cfr.</i> compară.	<i>part.</i> participiu.
<i>Col. l. Tr.</i> revista : Columna lui Traian.	<i>plur.</i> plural.
<i>conj.</i> conjuncțiune.	<i>prep.</i> prepozițiune.
<i>Conv. lit.</i> revista : Convorbiri literare.	<i>pron.</i> pronume.
<i>Cuv. d. bătr.</i> Cuvențe den bătrâni.	<i>s.</i> sau <i>subst.</i> substantiv.
<i>demonstr.</i> demonstrativ.	<i>sing.</i> singular.
<i>f.</i> sau <i>fem.</i> feminin.	<i>v.</i> veđi.
	<i>vb.</i> verb...

NB. Ne-am ferit în genere de prescurtări, cari ar pute îngreuiă lectura.

Lista amărunțită a cărților consultate, a manuscriptelor, a documentelor și a corespondenților se va publica la finea operei.

Vom mai observa aci că : Cronicarii moldovenesci sînt citați după 1-ma edițiune de d. Cogălnicenu, cronica lui Moxa după „Cuvențe den bătrâni“ t. 1, scrierile mitropolitului Dosofteiu și alte vechi tipărituri după anul publicării lor, de ex. : „Varlam 1643“ însemneză Cazania mitropolitului Varlam tipărită în Iași la acel an, „Coresi 1577“ = Psaltirea lui Coresi, iar „Coresi 1580“ = Omiliarul, etc.

MAGNUM ETYMOLOGICUM ROMANIAE

A

¹ **A, a**; lettre et voyelle *a*. «Prima literă din alfabetul român și prima din cele cinci vocale clare ale limbei române. Atât ca semn, cât și ca sunet, când se ȳea absolut, este de gen masculin: un *a* mic, doi *a* mici; când însă se pune cu una din vorbele literă, semn, sunet etc., atunci se respectă genul acestor vorbe: litera *a* e tonică sau netonică.» (L. M.).

I. *a*, semn grafic.

1°. Ca literă, *a* stă în fruntea alfabetului fenician și a mai tuturor alfabetelor derivate, dintre cari numai în cel sanscrit și'n cel latin el se numesce prin însuși sonul seǔ: *a*, iar în cele-lalte are drept nume câte un cuvânt început prin *a*, de ex. semiticul *aleph*, de unde grecul *alpha*. În alfabetul cirilic al Slavilor, trecut și la Români, această literă se chiamă *azǔ*, ceea ce înseamnă „eu”. Diferitele forme ale lui *a* în paleografia română se pot vedé fac-similate în Cuv. d. bătr. I, p. 77. În curs de vécuri, Români din Carpați învętaǔ la *a z*, iar Români dela Pind își băteaǔ capul cu alfa.

Lexiconul slavo-român circa 1670 (MSS. al Societății Archeologice din Moscva): «*A z ũ*, la azbuchile slove-

A

nești numele slovei de'ntăǔ, iar la limba slovenescă loc-de-nume eu...»

v. *Azbuchi*. — *Azbucóvnă*. — *Azǔ*.

2°. Intrebuințarea lui *a* ca cifră pentru un ul trecând dela Greci la Slavi, dela Slavi apoi, împreună cu cărțile bisericesci, s'a introdus la Români și a durat, mai mult sau mai puțin, până în secolul nostru. Spre a se deosebi de literă, peste cifră se punea de asupra semnul ~: *ã*. În combinațiunea pentru un-spre-deci se scriea întâǔ *a* (1) și după aceea *i* (10), nu vice-versa ca în latinul XI. Preces de semnul + sau +, *a* în scrisórea cirilică însemnéză 1000.

Statistica Moldovei 1591 (Archivul MSS. Petru-vodă în Academia Română): «Tutuva ținut + *ã*raǔ (1311) oameni cu săraci...»

3°. În pipăiturile de ortografiă româno-latină, începând de pe la finea secolului trecut, scriitorii s'aǔ servit de *a*, fie simplu, fie duplicat, fie cu tot felul de semne, nu numai pentru sonul propriu *a*, dar și pentru varietățile așa numitei vocale confuze. Astfel în Molnar, Șincai, Clain, Budai etc. vedem scris: *cápra*, *sanatòs*, *addeverată* *tà láuda* etc. Despre aceste sisteme orto-

grafice, v. Cipariu, Principia, p. 301 sqq. și Papiu, Tes. de monum. I p. 92.

Deja în secolul XVII, făcându-se încercări de a scrie românesce cu litere latine, s'a întrebuințat *â* pentru vocala confusă. Intr'un act dela 1660 (Dim. Sturdza în Col. I. Tr. 1877 p. 82) o nepotă a lui Mihaiu Vitézul iscălesce:

i cu ilinka fatalu pătrasko voda

Pentru dialectul macedo-român, grafica grăcă (Kavalliotis) admite *α* și *α*, cea latină (Bojadschi) pe *a* și *â*, așa că vorba *tată* se scrie prin două feluri de *a*: *ráraq* sau *tată*.

II. *a*, element fonetic.

1°. Sub raportul fisiologic sau al fonetice generale, *a* este vocală prin excelență, căci *i* și *u* trec prin *y* (*î*) și *w* (*û*) în sfera consónelor, pe când *a* nu-și perde nici o dată natura sa musicală. Vocalele *e* și *o* se nasc din apropierea între *a* și *i* pe de o parte, între *a* și *u* pe de alta, adică $e = \frac{1}{10}a + \frac{9}{10}i$, iar $o = \frac{1}{10}a + \frac{9}{10}u$. Vocala confusă *ɤ* sau *ɥ*, vocală indiferentă după cum au numit-o uni, este aceea din care se pot desfășura și la care se pot întorce cele cinci vocale clare. v. Techmer, Phonetik, I p. 44.

2°. Sub raportul istoric sau al fonetice române speciale, neaccentatul *a* pin mijlocul și dela finea cuvintului scade mai tot-d'a-una la vocala confusă *ă* sau *â* (*i*), ba chiar și cel accentat când îi urmăzează o nasală (*n*, *m*), iar mai virtos urmându-i nasală și o altă consónă: păgân=paganus, blând=blandus, lână=lană etc. Ori-ce excepțiune dela această normă, dacă nu e un neologism, atunci trebiu justificată prin vre-o analogie, și mai cu sémă prin acțiunea acomodativă a consónelor și vocalelor învecinate; de ex. la Moldo-

veni în barbat sau calare, în loc de bărbat și călare, netonicul *a* se mănține prin inriurirea combinată a licuidei și a tonicului *a* din silaba următoare, pe când în fenomenul românesc general: fețe din fațe, judecății din judecatei, cărți din carti etc. tonicul *a* scade la *e* și *ă* prin acțiunea următorilor *e* sau *i*. La începutul cuvintului, din contra, afară de cazul când precede nasalei însoțite de o altă consónă, ca în âmbulo=ambulo sau ânger=angelus, nu numai *a* se conservă, cu sau fără accent, ci încă: pe de o parte, inițialul *e* tinde a trece în *a*, ca în acel=ecc'ille, acest=ecc'iste, ariču=ericius, aleg=eligo etc.; pe de altă parte, sint foarte dese casuri de prepoziționalul *a* și de un *a* curat inorganic, mai cu sémă în dialectul macedo-român: aumbră=umbră, asun=sono, alavdare=laudare etc. v. Miklosich, Lautl. d. rum. Dialekte, I p. 10 sqq. și Cipariu, Gramm. 17 sqq.

3°. Sub raportul statistice fonetice, mulțimea cuvintelor începătoare cu *a*, cari sint nu mai puțin în latina și 'n fiicele neo-latine din Occidente, dă limbei române în alăturare cu graiurile învecinate slavice o fisionomie atât de individuală romanică, încât e ciudat că fenomenul n'a fost observat pînă acuma. În paleo-slavica, dacă vom scóte câte-va vorbe împrumutate dela Greci, nu vor rămâne decât vr'o dece cuvinte, cel mult, începătoare cu *â*. Polonesce, la șese tomuri din Linde, peste tot vr'o 4000 pagini, abia 36 $\frac{1}{2}$ sint consacrate literei A, ș'apoi chiar între acelea maioritarea cuvintelor sint neologism. Aprópe aceiași proporțiune în aceleași condițiuni ne întimpină în marele dicționar bohem al lui Jungmann. Serbesce, la 850 pagini din Karadzić, numai 8 $\frac{1}{2}$ aparțin lui A, în care intră în mare parte cuvinte de prove-

nință turcă. Mai avuți în această privință nu sint nici Bulgarii. La Români, din contra, luându-se ambele dialecte, cel daco-român și cel macedo-român, litera A ocupă materialmente a decea parte din întregul vocabular. Proporțiunea crește și mai mult în vorbire, căci cuvintele cari se încep cu *a*, precum și monosilaba *a* cu feluritele ei înțelesuri, sint dintre cele mai întrebuintate.

Un frumos pasagiū din Cantemir, Chron. II, 65 :

„*Arată-se greutate acestii istorii :*

„Mărturisim și, nu fără puțină tânguială, ne cutremurăm de mare și de ne purtat greuița care *asupra*-ne vine, căci mari stânci în mijlocul drumului ca neclătite staū, și multe și împletecite împiedecături înaintē pașilor ni se *aruncă*, carile și pașii înaintē a-ī muta ne opresc, și calē chronicului nostru slobod *a alerga* tare *astupă*, și ca troénii omeților, de vifor și viscol în toate părțile spulberați și *aruncați*, cărările cele mai de nainte de *alții* călcate *atâta* le *acopăr* și le *ascund*, cât nu fără mare frică primejdia ni este, ca nu cumva parte rătăcind și cărare pe care *a* merge *am apucat* pierzând, cursul istoriei noastre în *adânci* vârtopī și neumblați codri, de povață lipsit, să cadă, și *așe* la doritul popas și odihnă să nu putem *agăunge*...”

Sint 135 cuvinte, din cari 19 cu *a* —, adecă $\frac{1}{7}$.

Un țeran din Prahova (Vălenii-de-munte) vorbește așa :

„Hin-că ne cunoaștem *ăla p'ăla d'a-tăția ai* de ăile, *am* tot dat să mă riped pîn' la dumneata *acasă*; că n'am strigăt tare, — că m'e glasu necăcios și secățiv, — ca *s'auđi d'aci* din *ăi* București togm'acolo la 'nfundătură de munte *ce-aveam* să'ți înșir; și *hindă*-că nu mă țieartă nici timpu, nici păsu-

rili, nici *ali* treburi să yhiū ieū p'acolo, d'*aia*'ți scrisē mai bine carte rumănească...”

(Jipescu, Opincaru, p. 19)

La 79 cuvinte, 15 cu *a* —, adecă ce-va ca $\frac{1}{5}$.

În termen de mijloc, se pôte dice că în limba română după ambele dialecte a șéptea parte din cuvintele în circulațiune se încep cu *a*.

La Macedo-români în speciă, grămădirea vorbelor cu *a*- merge adesea pînă la urit. Bună-ôră, pentru a ne spune că șóricile sări în sus și 'n jos pînă ce într'o săritură ajunse la arborele, un basm dela Crușova dice : „șóriclu *ar-sări arūp* de *arupăzēnă* și cu puțin *arstrisărmentu* ajunse sum *arburle*...” (V. Petrescu, Mostre, II p. 3).

Deja vechii Români, din punctul de vedere estetic, erau supărați pe marea respândire a inițialului *a*, pe care Cicerone îl numesce ôre-unde „littera insuavissima”. Scriitorii latini, prin măiestria stilului, își dedeau ostenēla de a înlătura acest neajuns. În graiul poporului român, ca o reacțiune instinctivă contra monotoniei, în parte cunoscută Neo-latinilor din Occidente și chiar altor familie linguistice, consoanele *h* și *d* se anină la inițialul *a* fără nici un motiv etimologic. Așa, pe de o parte se aude : harbore, harc, hariciu, harmasar etc., mai cu preferință acolo unde după *a* urmează *r*; pe de alta, generalmente numai în cântece : dalb, daleū, dalt, dașa, davut...

v. H. — D. — Ea. — Oa.

².A! interj. Unul din sensurile sale apare destul de bine în versul fabulistului Donici :

A! ce năcaz, ce osîndire!

Asupra gânscelor ce crudă prigonire!..

(Gânscele)

Cu o adevărată melancolie, în „Inima mea e tristă” de Gr. Alexandrescu:

A! cât de mult amară
Viața o să 'mi pară!
Minuturile — vécuri o să le socotesc;
A or-cării ți rađa
Nouă lacrimi o să vadă,
Când pe streine țermuri strein o să trăesc!...
Durerea cea mai mare
Nu pôte să. omoare;
P'a mea care-a 'ntrecut'o? dar tot nu pocu
să mor!

A! de'i mai ținé minte
Atâtea jurăminte,
Imi vei păstra tu, pôte, o urmă de amor!...

În exemplele de mai sus, *a!* cuprinde o părere de reu pentru ce-va care nu trebuia să se întâmple. Cu sensul de mirare mai pronunțat, dar tot față cu un ce supărăcios:

„Florică. I! când aș fi de capu meu, pre legea me, m'aș face vivandieră.

„Colivescu (viind pe porțiță). Florico...

„Florică. *A!* tot aici ești?

„Colivescu (oftând). Tot, tot, păcatele mele...”

(Alex., Florin și Florică, sc. IV).

Cu o supărare împinsă la furie:

„Veveriță rădică păharul și închinând ție: Să trăesci întru mulți ani Măria ta! să stăpânești țera în pace, și milostivul Dumnezeu să te întărească în gândul ce ai pus de a nu mai strica pre boeri și a băntui norodul...

„N'apucă să sfîrșescă, căci buzduganul Armașului lovindu'l drept în frunte, îl obori la pămînt.

„— *A!* voi ocăriți pre Domnul vostru! strigă acesta...”

(C. Negruzzi, Alexandru Lăpușnenul, III)

Sensul fundamental al interjecțiunii *a!* este surprinderea. În exemplele ce preced, surprinderea e întovărășită și chiar precumpănită de desplăcere. Se pôte însă ca s'o

însoțescă mișcarea opusă de plăcere:

„Arvinte. Mai întâiu să ciocnim câteva pahare!

„Pepelea. Să ciocnim, giupâne! Noroc, și întru cés bun!

„Arvinte. Amin. (bea) *A!*... bun îi...”

(Alex., Arvinte și Pepelea, sc. XI).

În vorbire, fie-cărui sens și fie-cărui adumbriri de sens corespunde o altă intonațiune și o altă durată.

Interjecțiunea de uimire *a!* nu trebue confundată cu interjecțiunea de durere *ah!* după cum le confundă la tinesce editorii lui Plaut și ai lui Terențiu, deși în manuscripte figurează ambele exclamațiuni. Dinarchus când sărută pe Phronesium:

ah! hoc est mel melle dulci dulcius!...

ar fi mai corect de a citi:

a! hoc est mel...

A pune aci *ah!* în loc de *a!* este ca și când am face pe Arvinte, când bea și 'i place vinul, să ție: „*ah!*... bun îi...” Între *a!* și *ah!* fie latinesce sau romănesce, este o mare deosebire psihologică. Ambele însă nu sint nici latine, nici române în parte, ci comune tuturor popórelor. Cât pentru cea de 'ntăiu din ele, deschiderea gurei și eșirea din gătlee a sonului *a* la vederea unui lucru surprindător este un fel de gest vocal firesc al copilului și al sêlbatecului.

v. *Aa!* — *Ah!* — *Ahi!* — *Aho!* —

Ama! — *Aos!* — *Au!*

³ **A** pentru *va*, verb auxiliar la formarea viitorului singular de a 3-a persoană.

E des în cântecele poporane, mai ales când forma întregă *va* ar cere două silabe, de ex. *se va*.... *îmă va*..., *îți*

va etc., acolo unde metrul permite numai una : *s'a...*, *m'a...*, *ŭ'a...*

Balada Codrénul :

Pe Codrénul nu'l erta,
Că el capul ți-a mânca
Și foc tirgului ți-a da
Și pe Dómna ți-a fura...

Balada Inelul și năframa :

Aurul când s'a topi,
Să scii, frate, c'oiu muri...

Balada Miorița :

Flueraș de os,
Mult dăce dușos!
Flueraș de soc,
Mult dăce cu foc!
Vintul când *a* bate,
Prin ele-*a* resbate...

Intr'o comedie de Alexandri, o vorovă între doi țerani :

„Gheorghe. Îi privighetor măi, îi sub-prefect d-nu Răsvrătescu!... are putere, frate.

„Veveriță. Las', cumătri, că de-al de Răsvrătescu se schimbă pe toate lunile. Ca mână *a* vini altu și ne-*a* dăce alte povești...”

În conjugățiunea română existând un viitor propriu ȑis sau afirmativ și un viitor dubitativ cu funcțiunea de presinte optativ, la cei vechi ne întimpină une-orî o frumósă diferențiere de sens între *a* și *va* :

Neculce, Cron. II, 310 : „de *a* hi așa, *va* da samă lui Dumnezeu...”

În acest pasagiū, *a* este dubitativ, *va* e afirmativ.

Cu sens dubitativ e și mai obicīnuită în popor contractiunea lui *va* în *o* : „dacă n'o putē, n'o veni, și s'o alege cu atât” (L. M.), prin care auxiliarul *voire* se confundă foneticesece cu auxiliarul *avere* la preteritul de a treia persoană : „o făcut” pentru „*a* făcut”.

v. O. — Aŭ. — Voiu.

⁴A, verb auxiliar la formarea preteritului compus singular de a 3-a persoană : „*a* venit, *a* fugit” (L. M.) în opozițiune cu pluralul : „a ŭ venit, a ŭ fugit”.

Formă literară modernă, deja fôrte înrădăcinată și destul de nemerită, dar care e aprôpe necunoscută poporului și vechilor texturi, unde ne întimpină „a ŭ venit, a ŭ fugit” sau „venit-a ŭ, fugit-a ŭ” la singular și la plural de o potrivă.

În părțile Tereî-Romănesci pe unde se aude în graū *a* în loc de a ŭ, el se întrebuintează și la plural, de ex. : „asnoapte *a* intrat luchi 'n zăvadă ș'a mîncat v'o trei oi...” (T. Theodorescu, Ialomița, c. Lupșenu).

Tot așa în dialectul istriano-român se dăce „*a* venit, *a* fugit”, dar nici acolo nu se face deosebire între ambele numere, ci *a* se aplică la plural ca și la singular : „o votă fost'a trei fraț, doi orb și ur n'a vėjut...” (Miklosich, Rum. Untersuch. I, 78).

Am spus că diferențierea „*a* venit el — a ŭ venit ei”, admisă în limba actuală literară, e frumósă și va rămăné; dar vre-o rațiune etimologică ea nu are. Din latinul singular habet, poporan avet, s'a născut românul a ŭ = av[et], și tot a ŭ = av[ent] trebuia să se nască din pluralul latin habent. În scurt, a ŭ la singular, ca și la plural, este unica formă română organică. Tocindu-se finalul ŭ în graū, s'a tocit de o potrivă la ambele numere. Dacă n'ar fi a ŭ la singular, poporul n'ar putē să aibă forma contrasă *o*, fôrte răspândită : „el *o* venit, *o* fugit”, căci monosilaba *a* nu scade la *o* decât prin contact cu o consônă sau o vocală labială. — v. Aŭ. — O.

Macedo-romăni, în adevăr, întrebuintează pe a ŭ numai la plural; însă nici

pentru singular ei nu cunosc pe *a*, ajutându-se în locu'i cu „are“ și mai ales cu „este“: „este fugitu“, „este venitu“:

„Eu din cor nu'mi mă despartu,
Că'mi *este venit* bărbatlu...“

(V. Petrescu, Mostre II, 70).

⁵ **A**, partic. enclit. O vocală emfatică, care se acată: 1°. la *ăst*, *cest*, *acest*, *ăl*, *cel*, *acel*, în casurile direct și oblic din ambele numere la masculin și feminin: *ăst-a*, *ăstu'i-a*, *ăști-a*, *ast'-a*, *aste'i-a*, *aste-a*, *ăstor-a...*; 2°. la *un*, *alt*, *atât*, *cât*, în cazul oblic din ambele numere și genuri: *unu'i-a*, *unei-a*, *unor-a...*; 3°. la *mult*, *tot*, *amîndoi*, în cazul oblic plural masculin și feminin: *multor-a*, *tuturor-a*, *amînduror-a*; 4°. la *nimene*, în ambele casuri ale singularului: *nimene-a*, *nimenui-a*; 5°. la ordinalul masculin: *al doile-a*, *al treile-a*, *al patru-le-a...*; 6°. în fine, la mai mulți adverbi: *aiçi-a*, *aiëve-a*, *alătore-a*, *purure-a*, *acum-a*, *atunci-a*, *pretutindene-a*, *asemene-a*, *aimintere-a*, *așijdere-a*, *aîurî-a*, *nicăirî-a* etc.

În toate aceste cazuri emfaticul *-a* este netonic, întărind cuvîntul fără a atrage accentul asupra'și. Altfel e în așa=așia din *ași* și în *abia* din *abi*, unde nu e decât diftongirea vocalei scurte accentate, fenomen fonetic cunoscut limbilor neo-latine, iar nu o particularitate morfologică propriei graiului român. De aceia vedem, de exemplu, că *a s c h a* lingă *a s c h i* există și la Reto-romanî, pe când nicăiri în Occidente nu găsim o paralelă pentru *ăst-a* lingă *ăst* sau pentru *atunci-a* lingă *atunci*.

Tot astfel de o altă natură este inițialul *a* în *așa*, *abia*, *atunci-a*, *acesta*, *acela* etc., adică generalmente sau prepozițiunea *ad*, sau *ac* — din *ecce* ori *ecceum*, sau vre-un alt ingredient ana-

log de asemenea romanice, pe care'l regăsim în dialectele neo-latine occidentale: *aquest*, *aquel*, *adunque*, *asi*, *abes...*, unde însă — încă o dată — nu ne împină nicăiri emfaticul *-a*, una din trăsurile cele mai caracteristice ale graiului românesc între limbile surori, nu numai în daco-româna, dar și'n macedo-româna: *atunci-a*, *aist-a*, *acest-a*, *aci-a*, *acel-a*, *aliur-a*, *a doile-a*, *a treile-a* etc., și chiar în dialectul istriian, atât de puțin studiat și deja aproape dispărut: *acmoce-a* lingă *acmoce*, *aîure-a* lingă *aîure*, *anci-a* lingă *anci*, *cel-a* lingă *cel*, *cest-a* lingă *cest* și altele.

Emfaticul *-a* este pe deplin un element pronominal demonstrativ, un „cuvînt deictic“ (deiktisches Wort) după expresiunea lui Miklosich (Lautl. I, 5). El jăcă în limba română, pe o scară mult mai întinsă, același rol pe care'l avusese în vechea attică lungul *ι* în *οὐτος-ι* lingă *οὐτος*, *τοῦτος-ι* lingă *τοῦτος*, *τοῦτ-ι* lingă *τοῦτο*, *αὐτῆ-ι*, *ἐκεῖνος-ι*, *ἐκεῖνῆς-ι* etc., cu acea deosebire că acesta din urmă își atrage accentul, pe când celer-alt întărește demonstrațiunea fără a sguđui tonul. Chiar etimologicesce, românul *-a* pare a fi de aceeași origine cu vechiul grec *-ι*, căci forma'i primitivă nu e *-a*, dar *-ia*, care reappare în *aia*=*a-ia* dela *a* și'n *aceia*=*acea-ia* dela *acea*, unde *-i* nu este un adaus eufonic pentru înlăturarea hiatului din *aa* și *aceaa*, fiind-că românesc hiatul în asemenea cazuri se înlătură nu prin *-i*, ci prin *-u* sau *-o*, ca în *stea-u-a* s. *stea-o-a*, *đi-o-a*, *basma-u-a* etc. Conservându-se dară în *a-ia* și 'n *acea-ia*, primitivul *-ia* s'a redus pe aîurî la *-a* întocmai după cum s'a redus la *-a* articolul nostru feminin postpositiv din latinul *illa*, de unde prin muîare trebuia să fie *'ia*, nu *'a*. O dată primit pentru emfaticul

-a prototipul -ia (ya), ne găsim față 'n față cu pronumele demonstrativ indo-europeu foarte cunoscut *ya* (ia), sanscrit *ya(s)*, zendic *ya*, litvan *ji(s)*, paleo-slavic *i*, latin *i* în *is*, *id* etc., cu care deja Curtius (Grundz. No. 606) a identificat pe emfaticul *i* al Grecilor. v. Windisch, Relativpronomen în Curt. Stud. II, 316. Prin urmare, un *οὐτος-ι* este paralel cu românul acest-a sau acel-a nu numai prin funcțiunea de demonstrativ emfatic, dar poate și materialmente prin *-i=a*, deși Români n'au împrumutat această particulă dela Greci. Să fie ore o remășiță dacică?..

“A, article féminin adjectival.

De'naintea adjectivului, singurul articol feminin întrebuințat în limba noastră literară veche și nouă este cea, tot așa la Istriano-români, iar la Macedo-români aceea: cea frumoasă, cea mușată, cea mușată „la belle”; în gura poporului însă, mai ales în Țera-Românească și peste Carpați, circulază în multe locuri forma *a*, care aparține în specie posesivului.

Ne intimpină des la Anton Pann :

Și în fuga lui *a* mare

Îl prinzi cu mâna călare...

(Prov. III, 107),

unde nu diferă întru nemic prin sens de obicnuitul : „fuga cea mare...”, macedo-românește „fuga a cea mare...”

... ce o vré, să facă :

Bărbatu'i la toate ca mutul să tacă ;

Și dacă găsește vre-un lă-mă-mamă,

Nu vede, n'aude și nu'i bagă 'n sémă,

De părere bună — pe care 'ntălnesc

Își laudă casa, și se fericesce

Că ea bărbat are bun peste măsură :

Ca pâinea *a* bună...

(Prov. II, 97).

Se dice proverbial : „ei trăesc împreună ca pâinea *a* bună...”, „e bun ca pâinea *a* bună : îi iei îmbucătura din gură...” (Pann, II, 135; III, 20).

Cu particula emfatică *-a*, din *a* se face *aia*, și atunci generalmente se lungesce în graiul poporan și adjectivul care urmăzează, dându-i-se articolul postpositiv, astfel că în loc de „pâinea *a* bună” se aude : „pâinea *aia* bună”, cu sensul aprópe superlativ de „foarte bună”.

La plural este *ale*, adesea preces de prepozițiunea partitivă *d e*.

Pann, II, 100 :

Vr'o câte-va vorbe trânti după lege

D'*ale* nodoróse, ca niște ciomege...

Ar fi tot una a *dice* : „vorbe de cele nodoróse.”

Când la *ale* se acată emfaticul *-a*, atunci se adaugă mai tot-d'a-una articolul postpositiv la adjectivul următor; de ex. iată cum vorbește un țeran din Ilfov :

„Mi-aduc aminte dē vorbele ei *alea* dulcile ca mierea....”

(I. Dumitrescu, Zmărăndița, p. 28).

Sau într'un basm din Mehedinți :

„Apoi făcu o nuntă d'*alea* înfri-coșatele : așa nuntă ș'asa veselie mai la rar...”

(Ispirescu, Legende, p. 344).

Pe alocuri, mai cu sémă în Banat și 'n partea sudică a Transilvaniei, *a* și *ale* se aud aspirate ca *ha* și *hale* sau chiar *hăle* ori *hăle*.

Intr'un basm temeșen, reproduș cu toate particularitățile dialectale de către Picot (Dialectes roumains, p. 30, 34) :

„Casa în care ședie stăpâna găitanului îi tătă din oasie de om. În ia ședie numa o babă cu fata iei *ha* frumoasă...”

Și mai jos :

„Io mă duc naintie să văd țșinie o fost nietriebnicu ahăla care fură pre vâruica miea și tătie lucrurile iei *hăle* frumoasie...”

Deși foarte răspândit și chiar mai eu-

fonic, articolul adjectival *a* (ăl) va rămâne tot d'a-una un provincialism față cu forma literară *cea* (cel), comună tuturor dialectelor române.

v. ⁷A. — *Ăl*. — *Cel*.

⁷A, pron. demonstr. fem.; celle, celle-lă. Corespunde masculinului *ăl*. La genitivo-dativ face *alei*. In vechile texturi necunoscut; în graiul însă al poporului se aude adesea în Muntenia și peste Carpați:

O 'ntreb: Stano, ia ne spune,
Că vrem să scim *a* minune:
Bărbatul tei ce fel fuse
Acum cu noi când se duse?..

(Pann, Prov. I, 84)

Locuțiunea „*a* minune” a devenit stereotipă. In basmul „Poveste țărănească”:

„Orbul se minună, și dișe fie-sei să se ia după dînsul a doua di și să vadă d'*a* minune ce face argatul...”

(Ispir, Leg., 263; cfr. ib. 54)

Demonstrativul *a* nu trebui confundat din ușurință cu articolul adjectival *a*. In frase ca cele citate de Dr. Obedenaru, de ex.: „muieră! dă'mi *a* sapă” (Revue d. langues romanes, 1884, p. 142), traducerea „femme, donne-moi la pioche” e necorectă, ci cată a se traduce: „femme, donne-moi cette pioche-lă” sau „la pioche que tu sais”.

Demonstrativul *a* deveni parte integrantă în două numiri poporane de boale: *a-b u b ă* „cancer” și *a-ne v o e* sau *ha-ne v o e* „epilepsia”, despre cari vezi la locul lor.

La plural face *ale*, rostit mai adesea *ali*.

Te spală, te curătesce,
Că merg să'ti cumpăr cămașe
Ca să lepezi *ale* fașe...

(Pann, I, 157)

Pentru și mai multă demonstrațiune, când se pune singur sau după substantiv, demonstrativul *a* se adaogă

cu emfaticul — *a*, devenind *aia*, ca și în *aceia* din *ace*.

La I. Bibicescu, Doine din Transilvania (Coll. MSS.), când un flăcău se plângere de iubitele sale:

A din dél s'a măritat,
A din vale m'a lăsat,
Ș'a din capul satului —
Aia m'a dat dracului...

Tot acolo plângerea unei copile:

Străină's, măică, străină
Ca ș'o flóre din grădină,
Nici *aia* nu e străină
Că'i pămînt și rădăcină
.....
Măică! străină ca mine
Nu e nimenea pe lume,
Numai cucul din pădure,
Dar nici el nu e ca mine:
Ș'ala are p'ore-cine,
Că mîerlița gălbioră
P'aia-o are surioră
Și pe sturđu galbior
P'ala'l are frățior...

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 198:

Numai biata ciocărlie,
Aia 'mi cîntă 'n pribegie...

Proverb: „Culcă-te pe urechea *aia*...” (Pann, III, 30), care înseamnă: *ceia* ce te aștepti tu, nu se va întîmpla.

Povestirea țărănească din Ialomița (T. Teodorescu, c. Lupșenu): „aseră, când viniām acasă, m'a mușcat căteoa lu moș Néagu de nî-a rupt icrele dila chi-cîoru drept; d'oîu prinde-o, o s'o bat cu vergéoa *aia* de hier dila pușcă pîn'o striga la săpun...”

Emfaticul *aia*, ca și pronomii feminini *aceia*, *acésta* etc., funcționează ades ca un neutru cu sensul de „hoc” sau „illud”.

Așa e în proverbul: d'*aia* n'are ursul cîdă” (Pann, III, 99), când se vorbește despre un om care a păgubit din pre-mare lăcomia de a câștiga, alusiune la o anecdotă poporană despre urs: „ursul, fecior de popă — cum îi di-ce

poporul — adecă ființă lacomă, și-a pierdut cода mergend să vîneze pesce într'un lac, care a inghietat prindendu-i cода sub ghiată" (D. Georgescu, Ialomița, c. Coșereni). — v. *Urs*.

Un strigăt de danț în Transilvania :

De ce joc, d'ăia-aș juca,
Mână, mână, mări!
Pare că's făcut așa,
Tot așa, mări!

(Jarnik-Bărsanu, 362)

Prin acomodățione cu -ă, emfaticul *a* din *ăia* scade la *e* în forma *ăie*, *ae* :

„Nu e vorba *ăia*, *ăie* e vorbă..." (Pann, Prov. II, 134), se dice când cine-va vorbește altfel decum înțelegem noi.

Proverb : „Omului de ce-i place, d'ae se 'ngrăse..." (ib. II, 81).

La plural, emfaticul -*a* se acată la forma *ale* :

Ochi și sprincenele,
Alea fac păcatele!...

(Jarnik-Bărsanu, 8)

sa :

Calul bun și mândrele,
Alea 'mi mîncă zilele!...

(ibid. 15)

În unele locuri, mai cu deosebire în Banat, demonstrativul *a* se aspiră în *ha*, de unde cu emfasă *haia*, apoi cu prepositivul *a* forma *ahaia*; la plural : *hale*, *hălea*, *ahăle*, *ahălea*.

Intr'un basm temeșen (Picot, Dialectes roumains, 31) : „acuma tîe cunosc ca pre *ahaia* carîe 'i stăpăna aîimi mîele..."

O notiță din secolul XVII : „după séma cé mare am dat la o ruptore costande 2, după *ahaia* (*axaia*) am dat la birul sforălor orți 2, după *ahaia* (*axaia*) am dat la altă rumtore costande 2..." (Cuv. d. bătr. II, 615).

Demonstrativul *a*, iar cu atât mai virtos forma sa emfatică neutrală *ăia*, pe care adesea, sub raportul energiei, n'o pôte înlocui trisilabilul sinonim

ăceia, este menit, mai mult decăt corespundătorul masculin *ăl* și *ăla*, de a se răspîdi în graiu și a se înrădăcina în literatură, fiind de pe acum stereotip în unele expresiuni. Așa, de exemplu, când țeranul dice că cine-va, șoptindu-i verđi și uscate, îi „toacă la ureche cîte *ale* toate" (Prahova, Vălenii-de-munte), e peste putință de a pune pe „acele" sa vrea un alt cuvînt în locul lui *ale*, și ar fi însă pecat de a perde din limbă un asemenea idiotism.

v. *Al*. — *Ăl*. — *Lu*. — *Cel*. — *Ahaia*. —
Ăia. — *Hale*....

⁸ **A**, art. fémin. possessif. Nu e tot una cu artícul adjectival *a* și cu pronumele demonstrativ *a*, despre carî veđi mai sus. El corespunde masculinului *al* și se prepune numai : 1°. posesivului propriu ăis : *a* mea „la mienne"; 2°. numărului ordinal : *a* doua „la deuxième"; 3°. genitivului : *a* omului „de l'homme". Nicî o dată în gura poporului artícul posesiv nu se aspiră în *ha*, nu suferă trecerea lui *a* în *ă* și nu se amplifică prin emfaticul —*a*, ca la artícul adjectival și la pronumele demonstrativ : *hăl*, *hăi*, *haia*, *ahăla*, *ahaia* etc. Afară de acésta — doé criterie nu mai puțin importante — artícul posesiv e comun tuturor Romănilor, iar nu sporadic, și nicî într'un cas nu pôte fi înlocuit prin *cel* (*cea*).

1°. De'naintea pronumelui posesiv feminin : „acéstă vacă este *a* mea", la plural : „aceste vaci sint *ale* mele", pe când la masculin : „acest boi este *al* meu", „acești boi sint *ai* mei"...

Totuși în popor nu e rar de a auzi pe *a* de'naintea posesivului de ambele genuri pentru ambele numere :

„Teraniă aice dic *a* mele în loc de *ale* mele, de ex. : *ale* cui sint caprele? --

a mele; vor fi venit cinci capre *a* mele...“
(R. Popescu, Mehedinți, c. Cloșani).

Tot așa în Moldova, în Transilvania, în Banat.

Dialectul macedo-român nici nu cunoște o alt-fel de construcțiune decât: *a* meș, *a* meș, *a* mele etc. (Bojadschi)

2°. De'naintea numărului ordinal dela 2 în sus:

A doua zi iar,
A treia zi iar,
A patra zi iar
Lucra în zadar!...
(Balada M-rea Argeș)

„*A* de cea“ cu sens de dare sau contribuțiune, „decima, dîme“:

Docum. moldov. 1639 (A. I. R. I, 1, 94): „și *a* zécé de an încă să dé Troițenii...“

„*A* doua oră“ se contrage în limba veche într'un singur cuvînt:

Moxa, 1620, p. 393: „atunce prădară Rușii pre Șchéi *adoară*...“

În dialectul macedo-român nu există masculinul *al*, astfel că *a* se prepune d'o potrivă ordinalului la ambele genuri, începînd chiar dela 1: *a* întâia, *a* doilea și *a* daoa, *a* treilea și *a* treia, *a* patrulea și *a* patra etc. (Bojadschi)

3°. De'naintea genitivului, când se concordă cu un nume feminin nearticulat: „vacă *a* lui Petru“ sau „*a* lui Petru vacă“, la plural: „vacă *ale* lui Petru“ sau „*ale* lui Petru vaci“, pe când la masculin: „boi *al* lui Petru“, „boi *a* lui Petru“.

Cu toate astea, în popor și'n vechile texturi *a* se întrebuintează adesea de'naintea genitivului concordat nu numai cu femininul plural, dar și cu masculinul la ambele numere:

Pravila Moldov. 1646, f. 17: „omul învățat într'acestă meștersugiu *a* furtușagului...“

Ibid. f. 23: „cela ce va strica niscari

bani *a* beséricii, care bani vor fi lăsaț de cine-va...“

Docum. moldov. 1610 (A. I. R. I, 1, 22): „un gard bătrân *a* Petricanilor împreună cu *a* Ingăreștilor...“

Moxa, 1620, p. 382: „în zilele lu Costantin împăratu și *a* Irinei...“

Docum. mold. circa 1650 (A. I. R. I, 1, 136): „Țiganul iaste *a* mănăstirii...“

Apocalipsul Apost. Paul circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 415): „deca apune soarele, toți ingerii omenilor, *a* bărbaților și *a* muerilor, mergu la Dumnezeu...“

În dialectul macedo-român, de'naintea genitivului, ca și de'naintea ordinalului, fie după un nume articulat sau nearticulat, singurul articlu cu putință este numai *a*, dicîndu-se d'o-potrivă: vaca *a* lu Petru, vacii *a* lu Petru, callu *a* lu Petru, căllii *a* lu Petru; și tot așa nu numai la genitiv, dar și la dativ.

În dialectul istriano-român, cazul oblic se formeză prepunînd pe „lu“ la nume nearticulat, de ex.: lu omu = a omului său omului, lu omiri = a omenilor său omenilor, lu casă = a casei său casei... De'naintea unui *lu* se mai pôte prepune *a*: *a* lu omu, *a* lu omiri, *a* lu casă etc. (Miklosich)

Din cele de mai sus rezultă că: daco-româna și macedo-româna, pînă la un punct și istriano-româna, nu numai întrebuintează d'o-potrivă articlu posesiv feminin *a* (al), dar încă în câte-trele se manifestă și'n mare parte s'a și îndeplinit tendința de a reduce toate formele lui flexionare (al, ai, ale) la singurul *a*, care astfel devine un articlu indeclinabil pentru ambele genuri și numere; o tendință analoă aceleia pe care Englesii au și reușit s'o realizeze pe deplin cu articolul lor „the“, deși anglo-saxonă avusese patru articli. Întru cât înțelegerea n'ar fi împedecată prin lipsa lui *al*, *ai* și *ale*, poporul ar vré bu-

curos să scape de acest prisos cam complicat, care însă e foarte elegant și se petrifică din ce în ce prin limba literară.

v. ⁶A. — ⁷A.

⁹A, art. féminin. postpositif du substantif. Corespunde masculinului *-lu*, *-l*, *-le*. La cazul oblic singular : *-ei*, *-ii*, *-le*. La cazul oblic plural direct *-le*, oblic *-lor*. Funcționează ca artichel definit, acățându-se numai la substantiv sau la o parte a cuvintului luată substantival, precum și la adiectivul când se pune de naintea unui substantiv fără artichel : cas'-a „la maison“, frumos'-a mea „ma belle“, frumos'-a casă „la belle maison“, vorbire-a „le parler“.

Afară de întrebunțările sale normale, postpositivul *-a* ne mai presintă următoarele particularități sporadice importante : 1) funcționează la singular ca artichel masculin ; 2) articulează unele numi cu forma plurală ; 3) în contact cu vocala finală a cuvintului înlătură hiatul nu numai prin elisiune, dar și printr'o vocală excreșcinte ; 4) în limba arhaică pôte să articuleze infinitivul fără a 'l substantiva.

1°. Deși feminin, postpositivul *-a* ține totuși loc de artichel masculin în : pop'-a, genit. pop'-ei „le prêtre“, nici o dată popăl, la plural însă popi ; tat'-a, „le père“, une-orî tatăl, plural tați și tătani ; băbac'-a „le père“, genit. bābac'-ăi întocmai ca Anic'-ăi dela Anic-a ; nene-a, bade-a, bădiț'-a, genit. nen'-ii, bad'-ii, bădiț'-ăi „le frère ainé“, une-orî badiul, bădiul ; și în altele câte-va, cari imi scapă din memorie, dar apröpe töte aparțin graiului copilăresc. În construcțiune cu adiectivul prepus, își reiea rolul artichel masculin 'l : înțeleptu'l popă, bunu'l tată, frumosu'l bade... Este remarcabil, că limba română a conservat acestor cuvinte genul bărbătesc și

chiar artichel masculin la plural, dându-le artichel feminin la singular, pe când alte vorbe analöge prin terminațiune și prin sens bărbătesc au schimbat în același timp genul : o cală, o slugă, o gazdă, ca în vechea francesă „la pape“ în loc de „le pape“ sau în provenșala „la propheta“ pentru „el propheta“. Noi nu cunöscem în limbile romanice ce-va paralel cu : un tată — tat'-a — tat'-ei — tați'z. În albanesa însă există un paralelism, pe care 'l vom cerceta la cuvintele *Popă* și *Tată*.

2°. Este nu mai puțin interesantă în întrebunțarea artichelului feminin singular în numile primelor cinci zile ale săptămănei : luni, marți, miercuri, joi și vineri, cari sînt nesce genitivi latini petrificați : Lunae sau Luni, Martis, Mercurii, Jovis, Veneris [dies]. Italianesce în dialectul venețian : luni, marti, mercore, zoba, venere, sînt masculini, deși zoba, la Piemontesi giobbia, ar trebui să fie feminin prin originea sa din lat. Jovia [dies]. La töți Neo-latini din Occidente zilele săptămănei sînt masculine, fiind că masculin este acolo termenul general de „di“ : fr. jour, it. giorno, sp. dia etc. Din contra, termenul general de „serbătöre“ fiind feminin : „fête“, „festa“, „fiesta“ etc., vedem franțuzesce, bună öră, devenind feminine numile unor serbătöri curat bărbătesci : la St. Georges, la St. Jean și altele, pe când e masculin „dimanche“, măcar-că după fonetica francesă finalul -che se pôte nasce numai din femininul -ca. Genul termenilor speciali regulându-se dară în acastă privință după genul termenului general, iar romănesce termenul general „di“ fiind feminin, noi dicem „într'o vineri“, într'o marți, ș'apoi : luni-a, marți-a, mercuri-a, joi-a, vineri-a, unde -a nu pôte fi alt ce-va decât artichelul postpositiv. Tot așa la Macedo-romăni : luni-a, marți-a, etc. Este o

simplă scăpare de condeiu, când Miklosich (Rum. Unters. I, 60) vede în macedo-românul *vinir-a* = *vinerî-a* pe emfaticul *-a* ca în acest-*a*. — v. ⁸A.

3°. Postpositivul *a* nu suferă hiat. La întâlnire cu *ă* și *u*, îi elide: *casa* = *cas'a* = *casă-a*, *saŭ sora* = *sor'a* = *soru-a*; și 'n acest cas devenia lung în limba veche, scriindu-se chiar une-ori: *casaa* = *casā* (v. ¹Aa). La întâlnire cu *e*, se contopesc în diftong: *vor-birea* = *vor-bire-a*, *mergere-a* = *merge-re-a*. La întâlnire cu un alt *a*, hiatul se înlătură prin excrescerea vocalei *u* sau *o*: *stéua* sau *stéoa* = *stea-o-a*, *stea-u-a*, *abaua* = *aba-u-a*, *vălcéoa* = *vălc-
cea-o-a*. De asemenea la întâlnire cu *i* în cuvîntul *điua* = *đi-u-a* sau *đioa* = *đi-o-a*, de unde — specimenul fiind unic și poporul considerînd în principiu numai pe *-a* ca articlu — s'a croit o formă nearticulată inorganică *đio*, întrebuințată alături cu forma organică *đi*. În aparință în același mod s'a născut nearticulatul *pio* din articulatul *pioa* = *pi-o-a*; în fapt însă aci n'a fost de loc vocală excrescente, ci latinul *pila*, mai bine *pilla* contras din *pisula*, a trecut romănesce în *pivă*, cu *v*=*ll* ca în *măduvă* = lat. *medulla* sau *stavă* = medio-lat. *stalla* (v. Cuv. d. bătr. I, 303). Forma *pivă* se întrebuințează pînă astăzi mai des decît *pio*. Apoi prin vocalizarea lui *-vă* în *-o* (cfr. vechiul daco-român *văduo* = *văduvă*, *ŭo* = macedor. *iuvă* etc.) avem forma *pio*, articulat *pioa* = *pio-a*. Vocala excrescente *o* sau *u* dispăre în flexiunea cuvîntului după dialectul daco-român, măcar-că în texturi vechi ne întîmpină excepționalmente, de ex. într'un document din 1571 (Cuv. d. bătr. I, 251) genitivo-dativul singular *vălcéoi* = *vălc-
cea-o-ei* în loc de *vălc-
cei* sau *valcélei*. Acest cas e obicînit în macedo-româna: *stea-o-lîi*, *cura-o-lîi*, *măsea-o-lîi*,

ș-a-o-lîi, *sufrăncea-o-lîi* (Bojadschi, 22), deși vocala excrescente nu mai servă aci la înlăturarea hiatului, fiind numai o propagațiune dela nominativul articulat. v. H. Tiktin, Stud. z. rumân. Philol. I, 26.

4°. Postpositivul *a* articulază nu numai pe infinitiv atunci când acesta se iese ca substantiv feminin flexibil: *vor-bire-a*, *vorbir-ă*, *vorbiri-le*, *vorbiri-lor*, dar în limba veche el articula și pe infinitivul funcționînd ca mod verbal.

Exemplu de forma nearticulată:

Neculcea, II, 227: „Și așa toți boierii și căpitanii au purces cea după cea pre rînd a se închinare și au eșit afară; și cum au eșit afară, au început a încălecăre pre cai și au purces cu toții în gîos; érá Petriceîcovodă au rămas numai singur, numai cu Hăbășescul hatmanul și cu casa lui, și au început a plângere și a blăstămăre...”

Exemple de forma articulată:

Moxa, 1620, p. 362: „și-i era gata sabiia a tăiăre-a în boiari...”

Varlam, 1643, II p. 17: „nu mai părăsiia de-a învătare-a, gîndind în mentia sa...”

Pravila Moldov. 1646, f. 71: „cîndu va lua muiaria al doile bărbat, socotind cumă celū dentăi iaste mortū, de va putia arăta inaintia gîudețului cu mărturii ca acéle destonici de-a să crede re-a...”

Mai éttă exemplul cel mai remarcabil, în care infinitivul scurtat figuréază în concordanță cu infinitivul întreg articulat:

Prav. Mold. f. 72: „de va fi acel trimis om ca acela să fie destonicū de a'l puté crede re-a...”

Alte exemple veđi la Cipariu, Principia, p. 195—6, și mai jos la prepozițiunea infinitivală *a*.

Acest fenomen este éráşî fără paralelă în celelalte limbi neo-latine.

5°. Incă o observaţiune. Postpositivul *-a* derivând din lat. *illa*, ar trebui să fie *-ea* (-îa), după cum şi este la pronumele personal *ea* = *illa*. Să nu uităm însă, că latinul *illa*, trecând în limbile romanice ca artícul şi ca pronume tot-o-dată, s'a diferenţiat pretutindenî în două forme: franc. la şi elle, ital. şi span. la şi ella, etc. În dialectul sicilian, anume cel palermitan, artícul devine tocmai *a*: *a donna*, *a fimmina*, *a bedda*... Romănesce o asemenea tocare fonetică era cu atât mai de aşteptat, cu cât artículul postpositiv işi perde individualitatea.

v. ¹⁰A. — Lu. — Le. — Eî.

¹⁰A; préposition servant à marquer l'infinitif. Orî-ce infinitiv, întru cât funcţionează ca mod verbal, este preces în dialectul daco-român de prepoziţiunea *a*: *a face*, *a se face*, *a facere*, *a se facere*, afară numai atunci când încetăză de a fi infinitiv prin unire cu auxiliarii *a m* şi *vo iu*: *aş face*, *vo iu face*, şi atunci când urmăză după verbul *pot*: *pot face*, şi după *sci u*: *sci u face*.

Acest *a* pôte fi despărţit de infinitivul se u prin unele elemente adverbiale şi pronominale monosilabice: *a* mai face, *a* ne mai face, *a* nu ne mai face, *a* nu ne mai tot face..., şi fôrte des işi asociază prepoziţiunile spre, pentru, fără: spre *a* face bine, pentru *a* face re u, fără *a* face ce-va, mai ales însă prepoziţiunea genitivală de, cu care se unesc în de-*a* sau d'*a*: de *a* face, de-*a* face, d'*a* face; iar în limba veche nu mai puţin des se întrebuinţa după *a* un infinitiv întreg articulat, adecă în loc de „*a* face“ se dicea nu numai „*a facere*“, ci încă „*a facere-a*“.

Exemplele de mai jos a u în vedere numai cele trei întrebuinţări arhaice ale infinitivului *a*: 1°. fără de- şi cu infinitivul întreg nearticulat; 2°. fără de- şi cu infinitivul întreg articulat; 3°. cu infinitivul întreg articulat şi cu de-.

Pravila Munten. 1640 f. 19: „... surd u sau fi u de a treia nuntă sau născut u întru amestecăciune de sânge, de unii ca aceşt e toţi să nu cutéze a se che-ma re-a preoţi...“

Pravila Moldov. 1646, f. 57: „nu să va certa bărbatul u curvei de o va omoră pre dănsă înpreună cu cela čau curvit cu dănsă; iară de va scăpa muiăria până va ucide pre curvariu, atunce or-cănd u o va găsi atunce să o omoară, alegănd u să nu fie făcut pace cu dănsa, că daca va face pace nu ăste vréme de-a o mai ucidere-a...“

Moxa, 1620, p. 352: „născu anume Alexandru, cocon u fromoşel, şi-i fu milă a' l pi iardere-a...“

Neculce, II, p. 196: „cu căt vă veţi indemna a citire pre acest letopiseţ mai mult, cu atăta veţi şti a vă ferire de primejdii şi veţi fi mai învăţaţi a dare răspunsuri la sfaturi...“

Pană armaşul din Tirgovişte 1627 (A. I. R. I, 1, p. 14): „ăam vândut eu de a mé bună voe şi cu zapisul meu să aibă a' şi facere-a şi carte domnescă de moşie...“

Originea prepoziţiunii infinitivale *a*, natura în genere a infinitivului român şi funcţiunea artículului infinitival postpositiv *-a*, se învedereză pe deplin căte-trele prin următorul pasagi u din Psaltirea slavo-română a mitropolitului Dosofte u 1680 ps. CXLIX, punându-se în paralel cu contexturile grec şi latin:

„...*a* face răscumpărare întru păgăni, înfruntări în năroade; *a* lega pre 'mpăraţai lor în obedzi şi slăviţi i în cătuş la mână de her u; *a* facere-a întru dănsii giudeţul cel scris...“

În textul slavice, după care traducea Dosofteiu, sint doi infinitivi în totă puterea cuvîntului: sîtvoriti și sviezati, din cari unul e tradus de'ntăiu prin „a face“ și după aceea prin „a facere-a“.

Iată contexturile grec și latin:

... τοῦ ποιῆσαι
ἐκδίκησιν ἐν τοῖς
ἔθνεσιν, ἐλεγμοὺς
ἐν τοῖς λαοῖς τοῦ
δῆσαι τοὺς βα-
σιλεῖς αὐτῶν ἐν
πέδαις, καὶ τοὺς
ἐνδόξους αὐτῶν ἐν
χειροπέδαις σιδη-
ραῖς τοῦ ποι-
ῆσαι ἐν αὐτοῖς
ῥῆμα ἔγγραπτον...

...ad faciendam
vindictam in na-
tionibus, increpa-
tiones in populis:
ad alligandos
reges eorum in
compedibus, et
nobiles eorum in
manicis ferreis:
ad faciendum
in eis iudicium
conscriptum...

Infinitivul român funcționează dară întocmai ca gerundiul latin în -dum, de unde'i vine materialmente prepozițiunea *a*=lat. ad, pe când articularea lui, pe de altă parte, se apropie de forma grăcă cu *τοῦ*. Este însă mai cu sémă instructivă gradațiunea, în care „a facere-a“ se pune așa dicînd în conclusiune după doi infinitivi nu numai nearticulați, dar încă scurtați: „a face“ și „a lega“, așa că ultimul infinitiv se înzestrăză cu un spor de energiă, ca și când s'ar dice: „ad faciendum-illud“.

Cu prepozițiunea *de*, în *Palia dela Oraștia* din 1581, *Exod. XVII, 1* (ap. *Cip. Princ.* 195): „acolo n'avé nărodulū apă *de-a* bére-a“, unde latinesce: „non erat autem aqua populo ad bibendum“. Prin *de* și prin articulare, românul „*de-a* bere-a“ exprimă cu un fel de întărire: „*de-ad* bibendum-illud“. Fără articulare, în traducerea reto-romană după dialectul dela Engadin: „qua non eira aua da baiver...“, italianesce: „acqua da bere.“—v. ⁹A.

Infinitivul „*de-a* fire-a“ figuréază în limba veche ca un curat adjectiv indeclinabil cu sensul de „nobil“, cu care se pôte alătura pînă la un punct infinitivul frances *être*, devenit substantiv și chiar adjectiv, de ex. la Fénélon: „ô le plus être de tous les êtres“, sau în vechiul drept feudal: „il est du lignage et estre“ (Littre).

Pravila Moldov. 1646, f. 18: „Cândū va fura neștine de sparge vre un zid sau ușe sau secriū sau altă asemenia acestora, de va fi făcutū aciasta dzua și de va fi omū de rod bunū, să'lū scoată den loculū lui o samă de vréme, aciasta să înțelege de va fi omū de ocină să'l scoată den ocinile lui cătăva vréme cătu va fi voia giudețului; iară de va fi omū mai de gîosū, să 'l bată ca pre unū furū și să'lū trimiță la ocnă cătăva vréme; iară de va fi făcutū aciasta noapțiā și de va fi cumū amū dzisū omū *de-a* fire-a, să fie scos și gonitū...“

În acest pasagiū „om *de-a* fire-a“ se comentéază prin „om de rod bun“ și „om de ocină“. Italianesce un sens fôrte apropiat are *essere* „a fi“ în vechile locuțiuni: „giovani di grande essere“, „moglie di piccolo essere“, „nel esser suo è rispettato da tutti“ (Tommaso).—v. *Fireș.*—*Hireș.*—*Fire.*

Prepozițiunea infinitivală *a* — nu și articolul infinitival *a* — este romanică generală, deși în limbile neo-latine occidentale a dispărut astăgi aprópe cu desăvîrșire sau a devenit rară. În vechea francesă e încă fôrte désă. La Villehardouin: „alerent *a* veoir Constantinople“; la Chartier: „estoient nes seulement *a* boire et *a* manger“; la Froissard: „se doubterent de lors corps et de lors biens *a* perdre“, etc. v. Godefroy, *Dict. d. l'anc. langue franç.* I, 1—2. În italiana, de 'nainteā infinitivului se întrebuintéază atât *a* precum

și compusul de-a contras în d a. Românul „om de-a fire-a” cu înțelesul din Pravila lui Vasile Lupul s'ar pute dice italianesce: „uomo d a onorare”. Treptata ștergere a infinitivalului *a* la Neo-latini din Occidente e cu atât mai puțin de mirare, cu cât chiar la noi poporul îl înlocuesce mai adesea în graiu prin conjunctiv, iar Macedo-românii l'au pierdut de tot, astfel că numai printr'o construcțiune conjunctivală ei pot traduce pe daco-românul „*a* face”, „de-a face”, „*a* facere”, „de-a facere”, fără ca să mai vorbim de arhaicul post-articulat „de-a facere-a”.

In balada „Păunașul codrilor”:

Puse prunca *a* cânta,
Codrii puser' *a* suna...

macedo-românesce:

Șeđu fêta să cântă,
Curiile ahurhiră s'arsună...
(Petr. Mostre, II, 10)

In balada „Mănăstirea Argeș”:

Pin'om hotări
In zid de-a zidi
Cea'ntău soțioră...

macedo-românesce:

Pină țe s'apofăsim
Tu ștismă să ștismusim...
(ibid. 125)

Un paralelism perfect cu infinitivalul daco-român *a* ni se înfățișează în englesul *to*: „*a* face” = *to* make”. Se scie că Anglo-saxonii nu aveau infinitiv, pe care l'înlocuiau printr'un gerundiū, de unde Englesii și-au tras o formă infinitivală, prepuindu'i pe *to* „ad” prin imitațiune după franco-normandul *à*. In acest mod englesul „*to* make”, întocmai ca și românul „*a* face”, represintă pe latinul „ad facien-dum”. v. Marsh, Hist. of the engl. language, p. 47. Ce-va mai mult, în viul graiu poporul engles întrebuintează des:

„for to” = „spre *a*” sau „de *a*”, de exem. for to make = de *a* face. E adevărat însă că un infinitiv analog există și în limbile scandinave: „til at” sau „for at”, literalmente „de ad”, încât în englesă pôte să fie o influință romanică și danesă tot-o-dată.

11. A (DE, D'); préposition marquant surtout un mouvement vif ou continu. Sub raportul formei, această prepozițiune a ajuns a fi neseparabilă de prepozițiunea *de*, astfel că numai grafica le mai desparte în de-a sau d'a, pe când în graiu ambele inchipuesc o strinsă unitate *dé* sau *da*, întocmai ca italianul *da*, compus din aceleași elemente latine *de-ad*; sub raportul semnificațiunii, exprimă în genere o mișcare viuă sau prelungită, și tocmai de aceia: 1°. face parte integrantă din *aprophe* toate numirile jocurilor copilăresci; 2°. urmăze după verburî cu sensul de *mergere*, *apucare*, *sărire* și orî-ce fel de *umblet*. Această prepozițiune nu trebuie confundată nici cu *de-a* de 'na-intea infinitivului (v. 10. A), unde ambele ingrediente sînt foarte separabile și unirea lor mai adesea e facultativă, nici cu simpla prepozițiune *a*, despre care vorbim mai jos (v. 11. A, 12. A) și care numai într'un mod incidental își pôte asocia pe *de*.

Alexandri, Poes. pop. 393: „Gîocurile copiilor români sînt foarte diverse; ele se numesc: de-a mijorca, de-a brăzdița, de-a puia-gaia, de-a bastonul, de-a halea-malea, de-a sita cumetrei, de-a boul, de-a balanea, de-a dracul, de-a baba-ôrba, de-a țencușa, de-a ineluș-învîrtecuș”.

Tot așa în Muntenia:

„Jocurile copilăresci sînt d'a vaca, d'a ulcelușele, d'a petrecu, d'a dovlecei, d'a portița, d'a robul, d'a mărul putred,

d'a fetele furate, d'a sulul, d'a purcéua, d'a pământul furat, d'a mușerea în tîrg, d'a varđa înghietată și targă, d'a mōra, d'a gaia, d'a țurca, d'a ineluș, d'a dăsăgeii, d'a rischitorul, d'a găsca cu bobocii, d'a boul, d'a cîosvîrta, d'a pânza incurcată, d'a mija și mija alergată, d'a petricelele, d'a lupul cu oile, d'a cîrligelele, și altele." (D. Negoescu, Dimbovița, com. Pietroșița)

De asemenea peste Carpați :

„Pe aice jocurile copiilor se chîmă: de-a hobarocul, de-a surduca saŭ de-a cotca, de-a scăpătorile, de-a bōta, de-a tri-sprijonitele, de-a cucelea, de-a șinterul, de-a pitelea, de-a purcica, de-a stata, de-a țiganul, de-a păretele și de-a iucra, de-a orgénul saŭ de-a ogoiul, de-a bobârna-cul, de-a gōnța, de-a baba sau de-a bolobica cu cuțitul, de-a rapu saŭ de-a masa, de-a clincea, de-a cocaia, de-a piua cu maiful, de-a bună'i calea prin cetate, de-a dracul cu ângerul, de-a împêratul roșu și de-a împêratul verde, de-a hoții, de-a țuțulușu, de-a virtelnița etc." (V. Olténu, Transilvania, Hațeg)

Anton Pann (Prov. II, 132) descrie în următorul mod pe copilul Amor :

Adesé la ochi se légă
Și la hori, la nunți se duce
D'a-mijile să apuce
Bun cu nebun să 'npreune,
Prost cu 'nțelept să adune...

O expresiune copilărească foarte răspîdită e „de-a dura“.

Balada Codrénul :

Capul de-a dura sâria,
Sângele bolborosia,
Trupul metanii făcea...

Balada Radu Calomfirescu :

Și capetele sbura,
Sbura pe scări de-a dura:
Când Buzesci peste Căplesci,
Când Căplesci peste Buzesci...

O baladă din Transilvania :

Paloș de argint scotea,
Intr'un picior se 'nvîrtea
Și da una de cea grea:
Capul Turcului sârea
Și de-a dura se ducea...

(Pompiliu, Sibiu, 24).

De aceiași origine copilărească sînt o mulțime de alte expresiuni, dintre cari unele par a fi pierdut urma acesteii proveniențe, înrădăcinându-se în graiul poporan din toate Țilele și chiar în limba poetică.

„Celui ce face vre-un reu pe sub ascuns, poporul îi ȳice că mușcă de-a-furata ca cânele..." (M. Juica, Transilv., Sredistea-mică)

„Poporul, mai ales ciobanii, cred că Tricoliciul se preface din om în lup dându-se de trei ori de-a-curu 'n-cap, și apoi éráșî dându-se de trei ori de-a-curu 'n-cap redevine om..." (Stareț G. Teodorescu, Galați)

Marian, Bucovina, I, 125 :

Că țî-oiu da opt turmî de oi,
Tóte cu miei ochisei,
De-a dragul să cați la ei!..

Pann, Prov. I, 74:

Scriptura și sfânta lege
D'a'ndósele n'o 'nțelege...

Philimon, Ciocoi, p. 276: „Săvîrșindu-se acéstă ceremoniă, Păturică se trase puțin d'a'ndaratele..."

Locuțiunea proverbială : „tóte merg d'a'ndaratele" (Pann, Prov. III, 14 ; ib. III, 15, 18).

„Se topia d'a'npicióarele bietul împêrat să aibă și el, ca toți ómenii, măcar o stîrpitură de fecior..."

(Ispir. Legende, 41)

„Atuncî Făt-frumos călare intră în palaturi și se opri la scară. Fata cum îl vădu, eși afară. Vorbi cu Făt-frumos d'a'ncălarele și se înțeleseră la cuvinte..."

(ibid. 194)

„... apoi rupënd d'a fuga, să te pă-
zesci pîrleo, că'i sfîrîia călcaiele de iute
ce se ducea...”

(ib. 361)

„... d'a berbelécu : peste cap, d'a
roata, d'a rostogolu, à la renverse, en
culbutant...”

(I. Costinescu, Vocab., 288)

„... Mișcă, băete! ...să mi te duci
de-a ruptu capului!”

(Alexandri, Surugini)

Pann, Prov. III, 93 :

In lene și'n trândăvie,
Aștepți d'a gata să'ți vie...

Neculce, Chron. 268 : „... l'au purtat
tot târgul cu lacata de-a grumazii și
apoi l'au spânzurat...”

Pravila Moldov. 1646, f. 89 : „să o
ia și fără de voia ei, ce să dzice cu
de-a sila...”

Pann, Prov. I, 28 :

Veî, nu veî, el cu d'a sila
Face musca cât cămila...

„Când î-am tras un pumn, o făcut
hic și o cădut de-a rostogolu...”

(Alex., Chirița în voiașu)

Să se observe, că în unele construc-
țiuni de felul celor de mai sus, *a* se
aglutinează nu numai cu *de*, dar și cu
în, formând ast-fel în rostire o mono-
silabă *dan*, compusă din trei cuvinte
deosebite de-*a*-în : d'a'ndaratele = de
a îndărit..., d'a'ncălarele = de *a* încal...,
d'a'ndósele = de *a* îndos..., etc.

Sub o înriurire directă a jocurilor
copilăresci, de-*a* a trecut în graiul po-
poran și la jocul de cărți. O locuțiune
proverbială bănățenă contra cartofori-
lor : „cine jôcă d e-a-duracul, nu'și mai
umple sacul” (P. Pintea, c. Nevrin-
cea). — v. *Durac*.

Caracterul copilăresc al lui d e-a dis-
pare cu desăvîrșire, când e vorba nu
de o mișcare viuă, ci de o mișcare

prelungită într'o direcțiune óre-care :
d e-a-lungul, d e-a-latul, d e-a-dreptul,
d e-a-rindul etc.

Balada Badiul :

Fă la apă că purcezi,
Și'n fugă să te repezi
Pe la gura pivniței
Tot de-a-lungul uliței...

Marian, Bucovina, I, 124 :

Intindeți podul de-a-latul
Ca să trec mai iute vadul,
Să nu m'ajungă bărbatul...

Pann, Prov. II, 131 :

Pe nimeni nu osebesce :
La toți d'a-rindul zîmbesce...

Caranfil, Valea Prutului, 53 :

Luai țara în lungiș,
În lungiș și'n curmeziș :
Și de-a lungul și de-a latul
În sēc îmi fuse umblatul!..

În toate construcțiunile cu ¹¹A, post-
articularea e de vigóre, lipsind une-orî,
numai ca o licență poetică, în : „de-a
lung” sau „de-a drept”.

Alex. Poes. pop. ², 55 :

Dolca vesel se scula,
Câmpul de-a-lung apuca...

Balada Jianul :

Trage podul mai d'a-drept,
Pin'nu'ți pun un glónte'n piept...

Balada Mogoș Vornicul :

L'am trimis în iad d'a-drept,
Cu șapte paloșe'n pept...

Aci e locul de observat, că în „de-a-
una” și „tot-de-a-una”, unde la prima
vedere se pare a fi aceeași prepozițiune
de mișcare *a* ca și'n „de-a-rindul”, în
realitate ea nu este organică, ci furi-
șată prin analogiă în forma normală
„de-una” și „tot-de-una”, macedo-ro-
mânesce „totu-di-ună” (Bojadschi) și
„de-ună-ună” (Kavalliotis) sau „ună-
ună” (Daniil).

v. *De.* — *De-a-una.* — *Tot-de-a-una.*

Sensul fundamental romanice al prepoziției compuse *de-a* este acela de mișcare imitativă. În acest sens o au și Italienii în: *far d'a santo*; *trattare d'a amico*, *d'a signore*, *d'a fratello*; *i fanciulli vestono d'a donna*, *d'a cavaliere* etc. (Tommaseo). Negreșit însă că aci, întocmai ca și'n privința infinitivalului *de-a* (v. ¹⁰A), paralelismul italian nu merge pînă la articulare, care este propriă graiului românesc: *de-a bere(a)* = *d'a bere*, *de-a împăratu(-l)* = *d'a signore*. Din sensul fundamental de mișcare imitativă, care nu e străin Neo-latinilor din Occident, s'a născut la Români în specie întrebuințarea lui *de-a* în numirile jocurilor copilărești, mai toate de natură mimică. Acest *de-a* al copiilor pare a fi specific românesc, căci Italienii se mulțumesc în asemenea cazuri cu numele jocului fără prepozițiune, sau cu simpla prepozițiune *a*, ori cu *de* fără *a*; de ex. al nostru „*de a petricelele*” se cheamă italianesce „*le pietruzze*”, în Toscana „*delle buche*”, în Sicilia „*a li baddi*” (Pitrè). Franțuzesce, în lunga listă de jocuri copilărești, pe care ni-o dă într'un loc Rabelais (Gargant. I, 22), nici unul nu se începe cu *de*, ci toate numai cu *a*: „*au flux*, *a la vole*, *a la prime*, *a la pille*, *a la triumphe*” și așa mai încolo. În latina se prepunea de asemenea *ad*: „*quum in quodam convivio ad la trunculos luderetur...*” (Vopisc., Firm. XIII), românesc ar fi: „*de-a hoții*”. Spaniolii nu pun generalmente nici măcar pe *a*: *la cadena*, *la arboleda*, *los soldados* etc. (Machado y Alvarez). Stereotiparea lui *de-a* la Români în graiul copiilor, cari în principiu — după cum o vom constata adesea — păstrează cu multă stăruință unele elemente foarte arhaice (v. ²*Ar-mășică*. — *Codomelc*), a concurs apoi

a'l răspândi treptat în limbă cu cele două sensuri de mișcare viuă și mișcare prelungită, trăsuri caracteristice ale jocurilor copilărești.

v. ¹⁰A. — ¹²A. — *D'a.* — *De.* — *De-a.*

¹². **A**; préposition servant à exprimer certains rapports de position. În limba literară modernă această prepozițiune s'a înlocuit aproape pretutindeni prin sinonimul *la*; se păstrează însă mai cu stăruință în graiul poporan, și mai ales în vechile texturi. Funcțiunea ei fundamentală este de a exprime pozițiune exterioară, fie materială sau morală, pe când «în» servește a indica o pozițiune interioară. Distincțiunea între *a* și «în» lesne se observă chiar în privința noțiunilor immateriale, de ex.: „*îea a-minte*” nu e tot una cu „*bagă'ti în minte*”.

Toate întrebuințările acestei prepozițiuni, care foarte rar își asociază pe *de*, *pre*, *cu* etc., se pot clasifica în cele relative la: 1° om; 2° timp; 3° loc.

1°. În legătură cu om.

Prin acest sens, *a* corespunde latinului *ad* în: „*ad manum habere*”, „*ad miserationem inducere*”, „*ad certum reperire*”, „*ad subtile examinare*”, „*ad voluntatem*”, „*ad arbitrium*” etc.

Marian, Bucovina, II, 197:

Decât în țară străină
Cu colac de grâu *a* mână,
E mai bine 'n satul tău
Cu colac de mălaiu rău...

Docum. transilv. 1627 (A. I. R. I, 1, 93): „cându mi leu adus (zapisele), n'am avut ce prinde *a* mână, că au fostu stricatu-se de tot de n'am avutu ce prinde *a* mână, așa să știți...”

Viața S-tei Maria Egiptenă din sec. XVII (Cod. Miscellan. in-4 Bis. St. Nicolae din Brașov) p. 392: „cum veri

săpa să faci groapă, neavându nemic a mână?...“

Moxa, 1620, p. 392: „și celuia ce avé pâne de sațiū, se apucă de a mână 'i și se sătura ai lui, iară sătulul rămase flământū...“

Dosofteiu, 1673, ps. 7:

Și de nu v'eț întoarce cătră pocăință,
Are săgeț a-mână, scoase din tulbiță,
Arcul întins în coardă, lancia străluciaște
De strică și răstoarnă în ce să opriăste...

v. *A-mână*.

Varlam 1643, I, 152: „să sculă și încă și patul său rădică'lū și'l luă a umărū de'lū duse, cum n'are hi fostū nice dănăoară bolnavū...“

Nic. Costin, Cron. 89: „zicea Nicolai-vodă că nici un folos dintr'acele pări nu aduc după sine țării, ce mare scădere și stricăciune, și a ochiū luatā la Impărăție țara...“

Ibid. 99: „...acmu Hanul având a ochiū pre Nicolai-vodă, aflat'au vreme acel Daul Ismail Aga prin mijlocul Hanuluī, fiindu-i Capi-Chihae, de au scos domniē țării lui Dumitrașco-vodă...“

Predică 1619 (Cuv. d. bătr. II, 120): „bine socotiți și loați a mente ce grăiaște Domnedzeu...“

Varlam, 1643, II f. 9: „lacrāmi pre fīașele noastre vārsām, cāndu ne aducemū a mente de chinurile și de moartia cé amarā...“

Psaltire circa 1550 (Mss. Șcheian în Acad. Rom.) LX, 2: „ia a mente ruga mé...“

v. *A-minte*.

„Pe aici calul este animalul cel mai iubit de popor; așa, când un om vede pe altul călare pe un cal bun, îl privesce a milă, și de pe față'i se pôte citi dorința de a avé și el un cal bun...“ (Preut C. Ionescu, Mehedinți, c. Șișescii-de-jos).

Tot aci s'ar puté pune a-nume, care preciséză o pozițiune individuală.

Pann, Prov. III, 67:

Vine peste noi ce vine,
Nu sciū să o spuū p'a-nume,
Că n'am mai vëzut în lume...

v. *A-nume*.

O funcțiune destul de înrudită cu a-nume ni se înfățișeză în a-ievea și a bună sémă...

Balada M-reă Argeș:

O șoptă de sus
A-ievea mī-a spus,
Că ori-ce-am lucra,
Nóptea s'a surpa...

„...sciū a bună sémă, credem a bună sémă, așa e a bună sémă, nu e așa a bună sémă, vë înșelați a bună sémă; dară cam în același înțeles se dice mai mult: de bună sémă.“ (L. M.)

v. *A-ieve*. — *Sémă*.

De aceiași natură este: a-mărunt, care în limba veche nu era post-articulat și nu avea trebuință de prepozițiunea suplimentară «cu», ca astăzi în „cu a-măruntul“.

Cuvintul lui Ion Crisostom din sec. XVII (Cod. Mss. Miscell. Brașov.) p. 504: „nu cu evangheliia numai strigă, ce și cu dumnedzeești prooroci și cu de Dumnedzāu grăitorii ai săi ucenici a măruntū spune...“

v. *Amărunt*.

O noțiune așa dicēnd superlativă a „a-măruntulū“ ni se presintă cu dubla prepozițiune a în: „a-fir a-pēr“.

Cantemir, Chron. I, 76: „Numitor stānd în doința gândului și a lucrului, iată sosēște și păstorīul Favstus, aducānd și pre Romulus cu sine și spuindu-i toate di'nceput, precum i-au aflat, și pe ce vrēme, și de hrana lor întâiu dela lupoaică, apoi dela dānsul, și de toate de a-fir a-pār povestindu-ī...“

v. *Fir*. — *Pēr*.

Ca indicare de o pozițiune óre-care, tot aice intră: a-lene, a-nevoe, a-tocma,

și alte câte-va expresiuni analoge, despre cari vom vorbi la locul lor.

v. *A-gréță*.

2°. In legătură cu timp.

Prin acest sens, *a* corespunde latinului *a d* în: „*a d* lucem“, „*a d* meridiem“, „*a d* horam“, „*a d* diem“, „*a d* prandium“, „*a d* coenam“ etc.

Dosofteiu, 1672, f. 23, din Isaia VIII, 22: „și nu va răspunde cela ce-î în strimtoare pînă *a* timp...“, acolo unde în Vulgata: „et non deficiet qui in angustia fuerit usque *a d t e m p u s*...“

Nic. Costin, Chron. 125: „cândău fost sâmbătă pe *a*-prânzul cel mare, étă că au și sosit Bekir Aga...“

Moxa, 1620, p. 382: „cândă durmiă în păratul *a*-miazăzi, ei intrară și-l prinseră...“

Pînă astăzi, împărțirea curat românească a zilei, așa cum o mai păstrează pe ici pe colea țeranii, mai cu seamă peste Carpați, cuprinde în sine, afară de *a*-prânzul cel mare, sinonim cu *a*-mîedî, pe: *a*-prânjor sau *a*-prânșor, *a*'mproor, *a*-vecerne sau *a*-chindie, *a*-murg sau *a*-sfîntit și altele, despre cari vezi la locul lor. În toate aceste numiri s'a uitat cu timpul individualitatea prepozițiunii *a*, poporul începînd a dice: „la *a*-mîedî“ sau „la *n'a*-mîedî“, „la *a*-sfîntit“ sau „pe la *a*-sfîntit“ etc., deși un *la* lingă un *a* este ca și când am pune lătinesc: „ad-ad-meridiem“, iar forma „la *n'a*-mîedî“ s'ar traduce literalmente prin „ad-in-ad-meridiem“.

Tot aci aparține *a*-dî = lat. ad-diēm, pe care nu trebuî să-l amestecăm etimologicesce cu „astădî“.

v. *Di*. — *Aprând*. — *Aprânjor*. — *Amiadî*. — *Amproor*. — *Avecerne*. — *Achindie*. — *Amurg*. — *Asfîntit*. — *Adî*. — *Aséră*...

În unire cu noțiunea de *ó r ă*, după norma latinului „ad horam“, graiul ro-

mănesc a format prin prepozițiunea *a* pe: *a*-dese-ori, scurtat apoi în *ades* sau *ades*; pe *a*-rare-ori, redus mai târziu la: *rare-ori*, după cum s'a redus și: *une-ori* = *a*-une-ori:

Pe vatră și pe cuptorîu,
Ba și jos *a*-une-ori!...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 443)

În limba veche mai era un adverb de timp: *a-ori*, corespunzător pe deplin latinului „ad horas“.

Moxa, 1620, p. 390: „lăsă împărăția lu Leu fiu-său, și au făcută războaie cu Șchii și Frâncii și cu Turcii, deci *a*-orea'lă biruiă, *a*-orea'î biruiă...“

v. *Óră*. — *Ades*. — *A-rare-ori*. — *A-une-ori*. — *A-ori*. — *Apurure*...

Prepozițiunea *a* părea atât de trebuincioasă la indicarea timpului, încât în vechile texturi o găsim câte-o dată aglutinată cu *in* sub forma *na* (= in-ad) de'naintea numărului pre- și post-articulat al *césul*ui.

Radu din Mănicesc 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Mat. XX, 5-6: „iară eși *na* al șasele časă, și *na* al noalele časă făcură așjidere; întru *na* al uin-spră-zécele časă...“

Tot acolo: „în *a* acela časă“ (ibid. 55: in illa hora).

3°. In legătură cu loc.

Prin acest sens, *a* corespunde latinului *a d* în: „*a d* locum“, *a d* *latus*“, „*a d* dextram“, „*a d* sinistram“ etc.

Cuvîntul lui St. Ion Crisostom din sec. XVII (Cod. Mss. Miscell. Brașov.) p. 510: „Iaste-ne destulă aciasta, au aduce-voiu *a* mijloc și toți proorocii?...“ unde «mijloc» pentru «mijloc», cu metatesa lui *l*, este ca la Macedo-români.

Radu din Mănicesc 1574, Mat. XIV, 6: „juca fata Irodiadei *a* mijlocă...“, unde în Vulgata: „saltavit filia Heroiadis in medio...“

Bădișor ca badiu meu
Nu 'i cât ține Dumnegeu,
Făr' mai este-un brad *a* munte
Ca bădița meu de frunte,

Dar nici bradu
Nu 'i ca badiu...

(Coll. Mss. R. Simu, Transilv., Orlat)

„In loc de: abia am sosit dela munte, pe la noi se dice: aghie am sosit de *a* munte...” (Invățătorii I. Floca, I. Radu, I. Dobre, Transilv., com. Sina).

Reposatul I. Maiorescu (Itin. în Istria, 83) observă că la Istriano-români: „*a* se zice în loc de *la*, de ex. în Jeune: *a* munte în loc de: *la* munte, întocmai ca la Moți în Ardél.”

Pravila Moldov. 1646, f. 118: „de să va înpreuna trupéște cu fata mătușe-sa, ce iaste obrazu de stă de o parte, ce să dzice *a*-laturia, să va certa după voia giudețului...”

Caranfil, Valea Prutului, 26:

Pradă la lupi îl lăsa,
Ș'apoi mări se 'ntorcea
La *a*-lature de drum,
La gropana cu cinci ulmi...

v. *Alături*.

Zilot, Chron. 29: „nu numai nu făcea vr'o împedicare Pazvangiilor, ci încă pe *a*-locuria unii din ei se și întovărășia cu dinșii la prădi și la jafuri...”

Moxa, 1620, p. 356: „săpându temeliia *a*-fundu în pământu, aflară un capu de osu...”

Pann, Prov. I, 87:

Privind împrejuruși, vëzu floricele,
S'a pus să culégă, zicânduși: nu'mi pasă,
Cu mâinele gôle tot nu merg *a*-casă...

v. *A-casă*. — *A-locuri*. — *Afund*.

40. Casuri îndoioșe.

Sint câte-va vorbe, în cari prepozițiunea ¹²*A*, menită a exprime o pozițiune, se confundă sub raportul formeî cu prepozițiunea de mișcare ¹¹*A*, mai ales prin acela că cuvîntul se postarticulează, pe când la ¹²*A* post-articu-

larea e contrariă spiritului limbei: nu se pôte dice „*a*-mân'a”, „*a*-minte-a”, „*a*-munte-le”, „*a*-fundu'l”, „*a*-cas'a” etc.

Dintre exemplele precedinți, în „*a*-prânđul cel mare” post-articularea se explică prin calificativul ce 'i urmază și fără care se dice nearticulat: *a*-prânđu. Ea se pricepe nu mai puțin atunci când *a* își perde cu totul individualitatea, devenind împreună cu vorba cării se prepune un singur substantiv, de pildă: amurgul „le soir”, aprânđu „le midi” etc. Post-articularea nu se justifică însă în următoarele casuri:

Dosofteu, Synax. 1683, Nov. 15: „s'au tras un șiarpe mare bălauru pre *a*-furișul ș'au intrat în vistiariul celu împărătescu...”

De asemenea în adverbiî bănățeni: *a*-rarul „raro” (Anonym. Lugosch. circa 1670, în Col. I. Tr. 1883 p. 424) și *a*-densul „serio, ex proposito” (Viski, 1697, în Transilvania 1875 p. 152), acest din urmă în loc de nearticulatul: *a*-dins.

v. *Ararul*. — *Adins*. — *Furiș*. — *Lupiu*...

Tot prin confusiune cu ¹¹*A* s'a născut de-*a* în:

„... mă pominesc pe ușa cu găliganu de morar, cu toporu d'*a* spinare...” (Jipescu, Prahova, c. Vălenii-de-munte).

În limba veche s'ar fi șis: *a* spinare.

În fine, un cas interesant de amestecul lui ¹¹*A* cu ¹²*A*, ni se presintă în: *a*-drepta și *a*-stânga.

Catechism circa 1560 (Cuv. d. bătr. II, 103): „să sui în ceru și șăde *a* derépta Tatălui...”

În graul poporan și chiar în limba veche se aude mai mult: de-*a* drépta, de-*a* stânga; saū și mai des: din-*a*-drépta, din-*a*-stânga, adică cu trei prepozițiuni: de-în-*a* —. Și italianesce: „d'a sinistra”. Prin aglutinare cu de, și mai ales prin post-articulare, de-*a*-

drépt'a și de-a-stâng'a forméză o trecere cătră ¹¹A.

v. ¹¹A. — *Drépta*. — *Stânga*.

Prepozițiunea ¹²A în expresiuni ca: *a-mână*, *a-ochiu*, *a-munte*, *a-mijloc*, *a-orî*, *a-timp* etc. ar trebui re'nviuată în literatură. Orî-cine lesne va recunósce, de exemplu, că *a-orî* întrece în eleganță și energie pe „câte-o-dată” sau „une-orî”.

v. *Ad.* — *La*.

¹³A; préposition servant à exprimer un sentiment d'aise ou de malaise, et surtout un pressentiment. Deși derivă din latinul *a* d, această prepozițiune s'a specializat la Români într'un chip de tot original. Ea urmăzează d'a-dreptul după verb, fără a'și asocia alte elemente prepoziționale, diferind cu desăvîrșire sub raportul funcțiunii de ¹⁰A, ¹¹A și ¹²A, măcar-că toate s'au născut de o potrivă din aceeași sorginte. E destul a' dice cine-va: cântă *a...* sau: trage *a...*, pentru ca Românul, fără a auđi mai departe, să pótă completa frasa într'un mod aproximativ.

Tóte adumbririle acestei prepozițiunii se desfășură din înțelesul fundamental „est ad aliquid”, „este a-”, de unde apoi, având ființa ca punct general de plecare, se diferențiază după cele trei simțuri mai puțin materiale—vêđ, auđ și odorat: „sémănă *a-*” după simțul vêđ ulu i, „sună *a-*” după simțul auđ ulu i, „mirósă *a-*” după simțul odorat ulu i, aprópe tot-d'a-una la a treia persónă a presintelui indicativ. Nicî în latina, nicî în limbile surorî din Occidente, „esse ad aliquid” n'a căpătat nicăiri o asemenea desvoltare.

10. Balada Iordachi al Lupului:

Dar ascultă-mă pe mine,

Căci ce simț eu, nu'i *a bine*...

„Un fior rece ca ghița ăi trece prin vine, picîorele i se tae, un tremur o

cuprinde în tot trupul și ochii i se păin-jinesc. Și ce era, nu era *a bine*!...”

(Créngă, Capra cu trei ieđi)

„Despre curcubeu poporul ăice că e *a vreme bună*...” (G. Popescu, Sucéva, c. Mălini)

„... nu'ți e *a bună*, nu vė e *a bună*, nu v'a fost *a bună*...” (L. M.), o locu-țiune în care *bună* nu este adjectiv feminin, ci un substantiv neutru co-respunđător pluralului latin *bona*.

v. *A-bună*.

Marian, Bucovina, II, 50:

Cu trei stéguri de mătasă:

Unul roșu ca focul,

Unul negru ca corbul,

Unul alb ca omătul;

Cel roșu'i *a* bătalie,

Cel negru *a* jelanie,

Și cel alb *a* bucurie...

„La sătenî césornic de casă se ăice că este un sunet în părete; când sună în păretele unde staü icónele, spun că este *a bine*, iar când sună spre ușa se ăice că este *a mórte*...” (M. Țigău, Covurluiu, c. Foltesci)

Une-orî *a* urmăzează după un nume, dar atunci se presupune verbul *este*, de ex.: vint *a* secetă, semn *a* bucuriă etc.

„Poporul de aice privesce eclipsa de sóre sau de lună ca un semn reü, adecă *a* bătalii, *a* mórte, *a* holeră și altele, povestind că atunci Vircolacii mănăncă sórele sau luna...” (P. Mohor, Tutova, c. Puiescii)

„Vintul de cătră apus se chiamă Bistra, *a* secetă și *a* biușag; cel de nord—Mestécănul, *a* lipsă; cel de re-sărit, Gurénul, *a* reü...” (N. Trimbi-țoniü, Banat, Lugoș, c. Gradiște)

Miron Costin, Chron. 323: „... foarte groznică întunecare în postul cel mare într'o Vinere, și tot într'aceiași an lă-custele, neauzite vécurilor, care toate

semnele bătrânii și astronomii în țera Leșască a mari răutăți că sânt acestor țeri menia...”

2°. După simțul vădului: „sămână a-“, „caută a-“, „calcă a-“, „umblă a-“ etc.
Balada Novac și corbul:

Haînele să’ți priminesci,
Ca să pari un biet sărac,
Să nu semenî a Novac,
Că nu’i Turcilor pe plac...

„... a ce sămână purtarea voastră? ast copil sămână a mort; astă copilă nu sămână a mōrtă; sămēnați a adevērați smintiti...” (L. M.)

Pann, Prov. I, 111, locuțiune proverbială în privința unui bețiv: „Mustățile îi caută a olă”.

Varlam, 1643, I, f. 225: „... a nimică altă nu să asamānā isprāvile noastre într’aciastă lume, numai fumului, și nu numai isprāvile noastre, ce și dzi-lele și aii și viața...” unde însă întor-setura frasei nu e tocmai poporană.

Portretul S tului Vasilie la Dosofteiu, Synax. Ghen. I: „sprāncianele rātunde, frunčaoa încrețită și sāmānāndū a omū gānditoriu și grijlivū...”

Intr’un basm din Mehedinți: „Urcă-te, leică, într’un copaciū mare, și te uită în tōte părțile, dōrā de vei vedē ce-va așa care să semene a sat...”

(Ispir. Legende, 336)

„calcă a popă” sau „nu calcă a popă” (L. M.), dīce poporul despre un om cu aspirațiuni superiōre, adevērate ori pre-tinse.

„Sātenii consideră ca un semn me-teorologic, cānd: rimele umblă a plōiā” (S. Corciōvā, Tutova, c. Docanii).

„Și ce nu ie sātēn, îi nālucēscē cam a cīocoīu” (Jipescu, Prahova, c. Vālenii-de-munte).

Alexandri, Florin și Florica, sc. VII: „Bine se măi priface a boier!”

3°. După simțul auzului: „sună a-“, „cāntă a-“, latră a-“, „urlă a-“ etc.

„... vasul acesta sună a spart, a dogit, a crepat...” (L. M.)

„Cucuvaia cāntă a mōrte; cucul cāntă în fața și în drēpta a bine, în stānga — a reū...” (Preut I. Toma, Galați)

Jarnik-Bārsanu, Transilv. 106:

Eū gāndīam că’mī cāntă mie,
Da el cāntă a pustie...

În basmul despre Gheorghe cel vi-tezū: „... luānd busduganul, îl aruncă în slava cerului, și cānd cădu jos, se turti; îl lepēdă și pe acesta. Acum ce să facă? Sta în loc și fluera a pa-gubă...”

(Ispir., Legende, 139)

Balada M-reā Argeș:

Un zid părăsit
Și neisprăvit:
Cāniū cum îl vēd
La el se rāpēd,
Și latr’a pustiu,
Și url’a mōrtiū...

4°. După simțul odoratului: „mirōsă a-“, „pute a-”.

„... miros a șofran, oleo croccum; put a pīrciū, oleo hircum...” (L. B.)

„... ce spuī tu, nu pute a nas de om; vē mirōsă gura a cēpă, a usturoiū, a cuișōre; mirōsă a fripturā...” (L. M.)

Pann, Prov. II, 80: „A māncat urdă cu usturoiū, și cere să’i mirōse gura a lapte...”

Jarnik-Bārsanu, Transilv. 34, 36:

Dragu mi’i badiu din joc,
Că mirōsă-a busuioac!...

și măi jos:

Lelea cu mărgēle multe
Amirōse-a florī mārunte
De pe vale, dela munte;
Dar cea cu măi puținele
Amirōse-a floricele
Dela munte, din vālcele...

I. G. Bibicescu (Transilv., Coll. Mss.):

Eu iubesc o copilă
Să'i miröse gur'-a țită
Și buzele-a lămăiță...

5°. Ce-va vag, astfel că se poate aplica după împregiurări la simțul cutare sau cutare: „trage *a*-“.

„...tragi tot *a* calic, *a* calică, *a* sărac, *a* sărăciă...” (L. M.)

„Despre bufniță se dice în popor că e cea mai cobitoare, trăgând *a* pustietate; despre corb și cioră — că ele trag *a* stîrvuri...” (St. Istratescu, Dîmbovița, c. Cobia).

Proverb cîobănesc din Ardél (Orlat, Rășinar):

Săracă pălărie,
Tu tragi tot *a* sărăciă;
Dar căciula cea buhósă
Aduce de dulce 'n casă...

În exemplele de mai sus nu figurează simțul pipăitului și simțul gustului, mai materiale decât vedul, auzul și mirosul, singurele care se potrivesc cu tendința cea idealistă a lui ¹³A. Acest idealism se arată pe deplin când punem față 'n față pe „séměná *a* —” lingă „séměná cu —”. Nu se poate dice: „calul meu séměná cu șoimul”, căci între cal și șoim nu există nici o asemănare materială; este însă foarte permis și foarte românește: „calul meu séměná *a* șoim”, idealisându-se iuțela calului. E și mai învederată idealizarea în: „calul meu séměná *a* zmeu”, luându-se drept termen de comparație o ființă cu totul fantastică. În scurt, funcțiunea lui ¹³A este de a exprime mai mult prevedere, prevestire, presimțire, un fel de aduimecare proprie orî figurată, decât o senzațiune de-a-dreptul și lămurită.

v. *Este*. — *Séměn*. — *Cale*. — *Caut*. — *Miros*. — *Cânt*. — *Trag*....

6°. Intr'o construcțiune interogativă, *a* urmat de «ce» se pune înainte de verb:

a ce séměná acest lucru? *a* ce mirósă? *a* ce sună?.. De aci s'a născut conjuncțiunea de întrebare «*a c e*», adică *a*-ce, literalmente «ad quid», care ne întimpină foarte des în scrierile mitropolitului Dosofteiu.

Așa în Psaltirea slavo-română din 1680, ps. 21: „Dumnădzăul meu, ăa'mi a-minte; *a*-ce mă părăsăș?...”, unde în Vulgata: „*quare* me dereliquisti?”

În psalmii 41—42, această conjuncțiune se repetă de vr'o șese ori, tot d'a-una cu sensul de «pentru ce», «quem ad finem».

În Psaltirea versificată din 1673, ps. 76:

A-ce, Doamne, ne-ai urnit așa departe
De nu'torci precum ne-ai fost cu bunătate?
A-ce, Doamne, ă laș mila de'i tălăta,
Și dirépta ț'ăi închisu'ț cé'ndurată?...

v. *Ace*.

¹⁴A; préposition servant à marquer le génitif et surtout le datif dans la déclinaison indéterminée. Limba română posedând o declinațiune nearticulată alături cu o declinațiune articulată, cea de'ntăiu procede, mai ales în texturi vechi după dialectul daco-român, prin prepunerea lui *a* la singular și la plural de'naintea genitivului și mai cu deosebire de'naintea dativului: *a* om «d'homme» și «à homme» (articulat: omului), *a* ómenî «d'hommes» și «à hommes» (articulat: ómenilor). Acest *a* (=ad) n'are a face etimologicesce cu articolul *a* (al, ăi, ale), care după dialectul macedo-român se prepune nu numai genitivului, dar și dativului determinat: *a* omlui, *a* óminlor (v. ⁸A). El se potrivește însă foarte mult, prin funcțiune ca și prin origine, cu rolul datival și chiar genitival pe care 'l are sau avusese latinul ad în limbile romanice din Occidente, de ex. în vechea francesă:

Car certes s'il n'est autre vie,
Entre ame *a* homme et ame *a* truite
N'a doncques point de difference...

(Godefroy, Dict. d. l'anc. l. franç. I, 3)

Aceste versuri s'ar pute traduce în românească din secolul XVII cam așa:
„să amu nu este altă viață, între suflet *a* om și suflet *a* scrôfă nu este dară nice o deosebire.“

Ori-cum, în româna ca și'n limbile surorî, chiar după vechile texturi, *a* pentru *d* e nu e des.

În graiul actual: „relațiunea atributivă a unui substantiv cu alt substantiv se exprimă cu prepozițiunea *a* singulară foarte rar, și anume când substantivul atribut este preces de o vorbă ce exprimă număr sau cantitate, cum: vitele *a* patru sate, averea *a* cinci familie, spusa *a* câți-va bătrâni, domn *a* multe turme de oi, domn *a* totă țera românească“. (L. M.)

În graiul vechiu, sfera lui *a* la genitiv nedeterminat nu e tocmai atât de restrînsă ca astăzi, dar totuși e destul de mică.

Pravila Moldov. 1646, f. 82: „de să va afla în mijlocul *a* bărbatului și *a* fămée, ce să dzice între căsari, cum să fie vre o vrajbă ca acela de moarte...“

Moxa, 1620, p. 397: „cine va vré să se adevéze *a* mare credință ce avé: besérecă pré frumoasă zidi lu sveti Gheorghie, și alte multe făcia cu caldă inimă cătră Dumnezeu bunătăți...“

În următorul pasagiu din Chronica lui Nicolae Costin, p. 94, *a* figuréază de'n-tăiu de trei ori la dativ nedeterminat, apoi de două ori la genitiv:

„...pentru hotarele tîrgurilor domnești, dela o vreme se deprinsese Domniî cei mai de curând a da: și *a* boierî (= à nobles) și altora, așa cât n'au rămas loc deosebit pentru hrana și agonisita pe dinsul tîrgurilor. Hărăzi-

t'au locuri și Domniî cei vechi *a* boierî (= à nobles), *a* slujitorî (= à soldats), pentru slujba și credința spre stăpâni, érá nu așa aproape de orașe cât să n'albă tîrgurile deosebit hotarele sale nesupuse zecîuelilor *a* boierî (= de nobles) și *a* călugări (= de moines)...“

Chiar însă în ultimele două cazuri, noi nu sintem pe deplin siguri, dacă n'ar fi cum-va și aci nesce dativî, adică: *a* boierî și *a* călugări = la boierî și la călugări.

Pe cât de rar este genitivalul *a*, pe atîta de ades ne întîmpină în vechile texturi *a* la dativul nedeterminat, deși tocmai acesta în limba actuală e aproape fără exemplu.

Mss. 1574 din British Museum (Col. I. Tr. 1882 p. 243): „cândă cinci pâini sfărâmi *a* cinci mie, câte coșure umplută de fărăme de luată?.. dară cândă șapte *a* patru mie, câte coșure înplută?..“ În Biblia dela 1688 este: „la cele 5000“ și „la cei 4000“.

Dosofteiu, 1680, ps. 21: „vor vesti dreptatē lui *a* popor ce să va naște...“, unde în Vulgata: „populo qui nascetur...“

Coresi, 1577, ps. 97: „vine să judece pămîntului, să judece *a* toată lumē în dreptate și oamenilor în dreptie...“

Ibid. ps. 80: „să nu fie ție Dumnezeu nou, nece să te închini *a* Dumnezeu striinū...“

Pravila Moldov. 1646, f. 1: „cade-să *a* tot plugariul să ș are și să ș lucrédze pămîntulū...“

Ibid. f. 10: „cândă va tăia unū omū niscare lemnū în pădure, sau va dărâma *a* niscare dobitoace și va cădîa asupra vre unui dobitocū și 'l va omorā...“

Ibid. f. 109: „cela ce va face silă *a* muîare văduo, să va certa cu bani după destoniciîa aceluî obraz...“

Și mai jos:

„Ori-cine va face silă *a* feçoară micșoară, încă să nu fie de 12 ai, să va certa mai rău de cându are fi fost fată mare de vrastă...”

Moxa, 1620, p. 357: „acesta (Augustu) de 'ntăiu cându ședîa, *a* mulți făcîa cazne réle...”

Ibid. p. 379: „elu (Leu) se făgădui, puful aspideei nepoților năprăceei, și chemă pre Ghermanu patriarhul de vru să'l înpreuneze *a* rău sfatul lor, iară părintele nu-i dăde nice *a* grăi, ce'l foarte înfruntă...”

Ibid. p. 393: „crăma și sfatul dedese *a* nește ticăiți și nebuni de'l ținé...”

Varlam, 1643, I, 332: „să ruga de dzicia să tremită pre Lazaru în casa părinților săi să mărturisască *a* cinci frați ce are, să nu vie și ei într'acel locu...”

Ibid. I, 64: „nice frate *a* frate va folosi, nice părinte *a* fecior, nice bogatū *a* săracū...”

Ibid. I, 347: „omū *a* om nu putu folosi, nice putu izbăvi, nice légia nice prorociei nu putură vendea ranele rodului omenescū...”

Ibid. II, 14: „îndurate Doamne, dzi *a* ingerū blăndū să ăa cu pace sufletulū meu...”

Viața Sf. Dimitrie, Mss. sec. XVII (Cod. Miscellan. in-4 al Biser. Sf. Nicolae din Brașov) p. 93: „la mai mare cinste să se spodobască dela însușu împăratul și *a* mai mare deregătorie cu mari daruri și avuție să fie dăruit, și soțu împărătescū să se chême, decâtū *a* iuți munci să fie dat și spre amară moarte...”

Miron Vv. Movilă 1628 (A. I. R. I, 1, 175): „îmblă dișugubinarii în toată vremé de facu năpăști *a* fămei și *a* fete de oameni buni și *a* sărace...”

Noul Testament 1648, Apostol V, 4: „căce ai pusū acestū lucru în inima

ta, n'ai mințitū *a* oameni, ce lui Dumnezeu...”

Ibid., Mat. XXVII, 53: „întrară în orașulū svântū și să arătară *a* mulți...”

În vechile texturi din toate provinciile daco-române sînt sute de exemple de o asemenea întrebuintare a lui *a*, prin a cărui prepunere capătă funcțiunea de dativ numele nearticulat ce 'i urmăzează, une-ori într'un mod foarte elegant, bună-ora la Varlam 1643, II f. 75: „putemū cunoaște că *a* mare Dumnedzău să închină acesta...”, unde dativul nedeterminat cu *a* este fără dōră și pōte mai nemerit decum ar fi: „unuī mare Dumneđeū se închină...”

Literatura română modernă, mai cu sēmă cea poetică, ar puté să rechieme la viață pe dativul nearticulat cu *a*, care pare a fi dispărut din grai. Genitivul însă nearticulat cu *a* e cam de prisos, de ôră-ce, afară de cele câte-va casuri așa dîcînd stereotipe, el se construiesce mai bine cu prepozițiunea *de*.

v. *Ad. — De.*

¹⁵**A**; préfixe d'un emploi très fréquent et de provenance très-variée. In prepozițiunea propriū dîsă, *a* vine din *a d*; în *aînte*, din *a b*; în *acest*, din *ecce*; în *aridic* este o vocală excreseinte, etc. Sub raportul prepoziționalului *a*, numai dōră Italianii pot rivalisa în bogăția cu Românii. v. Bianco Bianchi, Storia della preposizione *a* e de' suoi composti nella lingua italiana (Firenze, 1877), 452 pagine!

v. ¹*A. — Ab. — ¹Ac. — ¹Ad. — Ade...*

¹**Aa, A, ā**; voyelle longue, servant comme moyen de compensation phonétique et ayant une portée symbolique. Originea și natura lui *aa* sau *ā* în limba română trebiu urmărită în deosebî în vechile texturi pe de o parte și'n graiul viu pe de alta.

10. $\bar{a}$ în vechile texturi.

Maî toate sistemele grafice, fie-care într'un mod neatirnat, au represintat lungimea vocalei în genere prin reduplicarea literei respective, iar pe lungul a ($\bar{a}$) în speciă prin aa . Ast-fel a fost la vechii Romani în cele mai antice inscripțiuni: *faato*, *naatam*, *paastores*, *aara* etc.; tot așa la vecinii nostri Serbi, fie cu litere latine, fie cu cele cirilice: *сѣаар*, *сѣаах*, *goraa*, *silaa* ș. a., sau la Unguri: *haasfa*, *laan*, *naarffa* etc. — v. pe larg în Cuv. d. bătr. I, 34—7. — De aci urmază, că de câte ori în scrisoarea română cirilică ne întimpină un aa , el înfățișează anume pe $\bar{a}$.

Legenda St-ei Vineri 1580 (Cuv. d. bătr. II, 152): „duseră sfânta Veneri în cetate și deschiseră *portaa* și o duseră către zmeu sânta Veneri...”

Docum. munten. 1602 (Cuv. d. bătr. I, 127): „să n'aibă *tréabă* a merge să-i judece sau să-i *praade*...”

Intr'o scrisoară dela o jupănesă Stana din 1609 (Cuv. d. bătr. I, 173): „mă închin cu capul la pământu la *dumnitaa* și la *jupănesaa* *dumnitale* — eu astăzi sântu în *polaa* *dumnitale*...”

Stefan-vodă Tomșa, 1622 (ap. Melchisedec, Chron. Huș., Apend. p. 46): „bine să știți, că de se va strica *fântanaa*, apoi capetile voastre vor ști...”

Inventariul Galatei 1588 (Cuv. d. bătr. I, 206): „cice bucatele și vinul și de alte *vaase*...”

Dabija-vodă, 1662 (A. I. R. III, 243): „să fie *taare* și puternic cu carté domniei mele a opri și a ține o parte de moșie — zălojită de *fraate-său* Ursul și apoi au răscumpărat'o Neculașu și cu *fraate-său*...”

Nicolae Arbure, 1698 (A. I. R. III, 264): „... am vândutu *dumisaale* lui Lupaașco Murguleț — din *saatu* din *gumătaate* de *saatu* din *paarte* de sus,

din a *paatra* *paarte* a *paatra* *paarte* de *saatu*, și cu *baaltă* ce iaste pe aca *paarte* și cu tot vinitul acei părți, care *paarte* iaste aliasă dintr'alte...”

Acest $aa = \bar{a}$ ne întimpină numai în manuscripte, și mai ales în acte rustice, adică cele scrise de ómeni necărturari, pe cari îi stăpânia nu o ortografiă tipică, ci deprinderea lor propriă de a rosti sonurile. În tipăriture nu'l mai găsim, și nu pré în texturi transcrise cu o îngrijire óre-care.

Netonicul aa în numi feminine articulate: *portaa*, *jupănesaa*, *polaa*, se rostia fără cea mai mică îndoielă ca o vocală lungă, căci lungimea'i rezultă din contractiunea a două vocale: *portă + a*, *jupănesă + a*, *polă + a*, și din aceeași cauză era lung și e în cazul oblic, care și'n texturi tipărite se scriea fôrte des prin $ee = \bar{e}$, în Coresi bună-óra la tot pasul: *caseei*, *șarbee*, *fétee* etc. În scurt, aci este $\bar{a}$ sau aa prin compensațiune fonetică directă.

Tonicul aa în *paarte*, *saatu*, *fraate*, *dumnitaa* și altele, unde lungirea era înlesnită prin accent, nu este organic, ci se datoresce unui principiu de reacțiune. Desa trecere în vocală confusă a sau a micșurând din ce în ce sfera lui a în fonetica română (v. ¹4), trebuia întârîirea acestei vocale amenințate, și anume ori pe unde ea póte să reziste. Este aceeași lege, prin care Curtius explică fenomenul că aspirațiunea în gréca și'n latina, atunci când slăbesce sau se perde în cuvintele unde e organică, tinde a se introduce în altele; aceeași lege, pe care Le Marchant Douse (Grimm's law, London, 1876, p. 36,599.) a studiat'o în limba englesă și a numit'o fôrte potrivit «compensațiune încrucișată» (Cross Compensation). În latina rustică, perderea lui h în *ircus* pentru *hircus* făcuse a se furișă h în *hinsidia* pentru *insidia*;

în englesă, poporul încetând de a pronunța pe *r* în : father, l'a acățat d'o dată la : et-cetera, pronunțând : and-ceterer. În același mod la Români dispărând *a* în : mână sau păgân, graiul poporan l'a adaos în : fraate sau dumni-taale. Un asemenea $\bar{a}$ sau *aa* se aude pînă astăzi în gura țeranului, mai cu seamă la munte și peste Carpați, dar nu se observă, privit ca o particularitate individuală a vorbitorului, fiind-că nu se poate supune la o normă.

Acest $\bar{a}$ sau *aa* este curat românesc. Întîlnirea lui în unele cuvinte cu lungul *a* latin, de ex. *vaas*=lat. *vās*, *fraate*=lat. *frāter*, *taare*=lat. *tālīs* etc., pare a fi o simplă coincidență.

v. *Aamu.*—*Aapă.*—*Așaa.*—*H.*

2°. $\bar{a}$ în graiul viu.

Afară de cazul prin compensațiune încrucișată, despre care s'a vorbit mai sus, viul grai al poporului mai posedă un *aa* sau $\bar{a}$ de o natură simbolică.

„Când cine-va e mînios sau năcăjit, lungesce vocala, de ex. : *Faa*, vin'alice! *Aadă* apă!...” (I. Iordăchescu, Botoșani, c. Cristesci)

Este ce-va propriu naturei umane în genere. În limbile primitive reducerea silabei a fost și este unul din mijlocele obișnuite de a forma imperativul și vocativul.

„Vocalele se prelungesc atunci când țeranul vrea să arate o acțiune continuă, de ex. *taaū* lemne totă ziua!... el mă cîrtă și eu *taac*!...” (C. Dornescu, Prahova, c. Măgureni)

Lungirea vocalei pentru a exprime durata acțiunii este erăși un proces comun tuturor popoarelor. Ca mijloc simbolic, al nostru *taaū* = „taū mereu” nu diferă de mexicanul *aahuiltia* „umblu mereu” dela *ahuiltia* „umblu”.

Românul însă mai întrebuintează pe *aa* la un alt-fel de symbolism, pe care

nu poate să-l aibă decât numai un popor înzestrat cu mult spirit.

„Vocala *a* se lungesce mai ales când se exprimă o mirare sarcastică, de ex. : *maare* lucru! adecă nu pré mare; sau : *taare* bine! adecă nu pré bine...” (G. Trailă, Banat, Timișóra)

O admirabilă ironie printr'o singură vocală!

v. *Aa!*—*Aaî!*—*Aaole!*

2°. *Aa! a! a!* interj. Întru cât nu trece peste o silabă, *aa!* adecă $\bar{a}!$ este aceeași interjecțiune cu *a!* numai ce-va mai intensivă. Lungirea monosilabică poate să mîrgă chiar pînă la *aaa!* fără a se schimba totuși caracterul interjecțiunii; de ex. :

„Vine cine-va și spune unuia că în cutare sat s'a născut un copil cu patru capete; atunci el se miră în modul acesta : *aaa!* haîda să'l ved și eu...” (Ialomița, c. Grindu)

Când e disilabic : *a! a!* devine o altă interjecțiune, prin care cel ce o întrebuințează nu'și arată nici o surprindere a sa proprie ca în $\bar{a}!$ dar surprindere tot este, însă nu subiectivă, ci din partea unei a doua persoane, uimite prin o întîmplare neașteptată pentru dînsa și de de-mult prevedută de către noi. Exclamând *a! a!* noi ne bucurăm de pățela cui-va. Cu alte cuvinte, noi dicem *a! a!* când vedem pe aprópele nostru ajuns la *a!*

La țără interjecțiunea *a! a!* cu sensul fundamental de a i-pățit'o, este una din cele mai obișnuite.

„Se aude *a! a!* când dicem cui-va că i s'a întîmplat așa cum îi prevestisem, de pildă : *a! a!* bine ți-a făcut... sau : *a! a!* nu ți-am spus eu să te ferești?...” (Dimbovița, c. Pietroșița).

„*A! a!* degéba fusăși acolo!” (Dolj, c. Séca-de-Pădure).

Dacă acela căruia i s'a dis un ase-

menea *a! a!* se superă, el amenință atunci repetând interjecțiunea: „*ți-oiu da eū a! a!*“ sau: „*vei vedē tu a! a!*“

Intr'un document frances din 1373: „Adonc icellui Fatroulle va sacher s'e-spée, et dist à son compere: N'aprochiez de moy, car se vous aprochiez, je vous donrai de ceste H a a“, ceia ce Du Cange (ed. Carpent. III, 605) explică prin: „vox interjectionis, qua ensem nostri significarunt; forte quod evaginatius terrorem incutiat“. O explicațiune mai potrivită se cuprinde în românul: *a! a!*

v. ²*A!*—*Aaoleo!*—*Aha!*—*Ā!*—*Ăă!*—*Ei!*—*Na!*...

Aaiii! interj. Se pronunță disilabic: aa-iii.

„Audi pe sātēn, când vrea să'si exprime regretul: *aaaii!* rămasă pe urma tuturilor!...“ (S. Vasilescu, Dolj, c. Sēca-de-Pădure).

v. ²*A!*—²*Aa!*—*I!*—*Ii!*

Aaoleo! interj. Se pronunță trisilabic: aa-o-leo.

„*Aaoleo*, exclamă femeile, când își aduc ce-va a-minte. Bună-ōră: *aaoleo!* bine ȑici; despre nenea Ion este vorba?“ (D. Mihăescu, Braila, c. Cēciru)

Este o interesantă nuanță a interjecțiunii de părere de reū „*aoleo*“, în care prin lungirea lui *a* a crescut expresiunea surprinderii (v. ²*A*, ²*Aa*), scădēnd în același timp noțiunea mahnirii.

Aci e locul de a indica în genere extrema bogăȑia a sferei interjecționale în graul poporului român. O vom constata adesea în cursul acestei opere. Pe lângă mulțimea interjecțiunilor deosebite, apoi fie-care din ele se mai diferenȑiază în câte doē, trei și mai multe forme pentru a exprime câte o fină adumbrire a emoțiunii fundamentale. Fenomenul e cu atât mai instruc-

tiv, cu cât e străin limbei latine. Vechii Romani erau de tot săraci în interjecțiunii și'si cărpiau acest neajuns împrumutând dela Greci pe: euge, io, iu, evoe, papae etc. Grecii, din contra, tot atât de vioi pe cât de magistrali erau Romanii, puteau să'si exprime fie-care mișcare de simțimint printr'o altă interjecțiune. Nu mai puțin avuȑi decât Grecii și Românii, sînt în această privință Albanesii. — v. Hahn, Alb. Stud., Gramm. 105 sqq; Reisig, Vorles. üb. lat. Sprachwiss. § 161.

v. *Aoleo!*—*Āoleo!*—*Alē!*—*Alele!*—*Valeū!*...

Aam; archaisme pour: o am.

Intr'un act din 1596, scris în Prăhova (com. Glodeni): „n'am avutu cu ce plăti, ci am vândut ocina aȑasta care iaste scrisă mai sus dreptu ughi 18, și *aam* prinsu și datoria cīa vēche tot într'acei bani...“ (Cuv. d. bătr. I, 72).

În acest pasagiū *aa* în *aam* provine prin contractiune asimilativă din „o am“, adecă: „și o am prinsu și datoria...“ În același document, ce-va mai sus, se citește: „cau datu părinȑii lor bani“, unde *aa* în *caa* u vine érășī prin contractiune asimilativă din *āa*, și anume: „cā au datu...“ În ambele casurī, *aa* represintă pe *ā*, iar nu doē silabe.

Pină astăȑi, într'un mod analog, poporul unesce adesea în rostire într'un singur lung *ā*, adecă *aa* monosilabic, pe auxiliarul *a* cu iniȑialul *a* al verbului ce urmēză, de ex.: „*ā*duș lemne=*a* aduș lemne, sau: *ā*juns la tīrg=*a* ajuns la tīrg, tot așā precum în loc de: o oca de lapte, ȑice: *ō*ca de lapte, cu un *o* lungit.“ (P. Antofe, Covurluiū, c. Foltesci)

v. ¹*Aa*.—*Am*.

Aapă; archaisme pour: a p ā.

v. *Apă*.—*Appă*.

Aaron; n. pr. — v. *Aron*.

Ab; préfixe. Ca prepozițiune, latinul *a b* n'a trecut de loc în limba română, și a lăsat pré-puține urme chiar în totalitatea dialectelor romanice. Ca prefix, Cihac (I, 1) îl crede conservat numai în: *ascund*, *abat*, *arunc* și *amețesc*, dintre cari însă — după cum vom vedea mai jos — abia casul de'ntăiu e pe deplin sigur, iar cel de al doilea pe jumătate.

v. *Ainte*.

Ab (fem. *abă*, plur. *abă*, *abe*); adj. Forma istriano-română pentru *alb*.

v. *Alb*. — *Oab*.

A-ba! interj. Compusă din *a!* (v. ²*A!*) și din negativul *ba*, această exclamațiune exprimă mirare amestecată cu o îndoială ore-care. Poporul o întrebuințează foarte des în Oltenia și'n Vlașca. „*A-ba*, mă! când ai venit?... *A-ba*, neică! de ce mă vorbești și d-ta? măi tot-d'a-una în propozițiuni interogative și'n asociare cu un vocativ“ (G. Constantinescu, Craiova).

v. *Abo!* — *A-ma!*

Abă (artic. *abaua* sau *abaoa*, plur. *abale*); subst. fem.; étoffe grossière, bure, drap très-commun et sorte de manteau rustique. „Pănură sau țesătură din fire de lână gros tórse. Ca și derivatele sale: *a b a g e r i*ă, *a b a g i*u, vorba *abă* se aude măi numai la Românii din România liberă, precum și dimiă, care are aprópe aceiași însemnare. În Transilvania se aude între puținii numai *habă* = pănură albă“ (L. M.).

Cuvintul e cunoscut Românilor de vr'o trei secolî. În Del Chiaro (Ist. della Valachia, Venezia, 1718, p. 237) el figurează nu numai ca românesc, dar încă ca ce-va foarte vechiu în limbă, ast-fel că se

vede pus între „parole valache le quali hanno corrispondenza colla lingua latina ed italiana“. În secolul XVII însă, Românii scieau foarte bine că *abă* ne vine de peste Dunăre, și diceau că anume din Sofia. Dicționarul Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1884, p. 421): „*Aba*. Pannus rusticanus, *Sophien-sis*“.

Turcul 'abă, de provenință arabă, s'a răspândit de prin secolul XVI în întreaga Europă orientală: la Neo-greci *ἀπα*, la Unguri *aba*, tot așa la Serbi și la Bulgari, la Ruși *аба* și *аба*, la Ruteni *haba* (Miklos., Türk. Elem. I, 5). Polonesce acest cuvint s'a diferențiat în *haba* „postav prost“ și *chaba* „haînă próstă“, de unde apoi prin intermediul de „sdrênțe“ sensul de „sărăciă“ (Linde). O diferențiere de formă, și'n parte de sens, s'a întâmplat și la Români: alături cu *abă* s'a născut *abă*, despre care vedea mai jos. Ambele forme: *abă* și *abă*, pot fi aspirate: *habă*, *hăbă*.

Philimon, Ciocoii, p. 269: „În lăuntru era așternut fin peste care era pusă o scórță (covor) roșă cu vârgi, pe care ședea un boiărinaș de provincă, îmbrăcat cu anteriu de dimiă verde, cu caravanî (nădragi) de pândă albă de casă, cu tirlici și imineî roșii în picióre, cu libadea de *aba* albă împodobită cu găitanu negru, și cu un cauc ascuțit îndesat pe cap...“

Beldiman, Tragodia, v. 215:

Maî erau încă și alții, scriitori și gramatici,
Nu puteai a măi alege pe cei mari dintre cei
micî;

Toți din marginile lunei, în Moldova adunați,
Veniți goli, în stare próstă, în *abale* îmbrăcați...

Generalmente *abaua* este albă; póte să fie însă și de alte culori, măi ales *négră* și roșă.

Socotela M-rii Călușul 1738 — 39 (Condică de socoteli, Mss. Arch. Stat.,

f. 724): „S'au dat pe o păreche cizme i pe o bucată de *aba* neagră i nădragi moșului Rafail...“; mai jos: „S'au dat pe 2 bucăți *aba* neagră lui Onofrie călugăru...“; de aci: „S'au dat pe o bucată de *aba* neagră de s'au făcut dulamă lui Climent călugăru...“

Socotela M-rii Hurezu 1740 (Cod. Mss. laud. f. 678): „La 2 *abale* negre dă s'au făcut haine lui Nictarie...“

În tarifa vamală moldovenescă din 1761 (Cogăln., A. R. II, 323): „*Aba* albă, de 14 bucăți un leu vechiu; *aba* roșie, de 7 bucăți 1 leu vechiu...“, adică abaua roșie de două ori mai scumpă decât cea albă.

Mai era un fel de *aba* numită *uricească*, despre care în Socotela M-rii Călușul (loco cit.): „S'au cumpărat 6 bucăți de *aba* uricească de s'au făcut dulămi la dărvari și la alți Țigani...“

Ca toate țeseturile sătenesci, abaua este și a fost din vechime la noi o industrie locală a țerancelor române pe care numai în mică parte o sporia importul din Turcia, de unde, prin desul contact cu Serbii și Bulgarii, ni-a venit însuși numele lucrului. Vorba românească cea străbună, păstrată pînă astăzi pe a-locuri, mai ales peste Carpați, este *pănură* (Lex. Bud.)=lat. *panula*. De cât-va timp cuvîntul *abă* se află și el în luptă cu un alt termen turcesc: *dimiă*, care a și reușit deja a-l goni din unele districte, mai ales în Oltenia, iar în altele poporul întrebuintează astăzi cu același înțeles ambele vorbe, deși vechile texturi nu le confundă nici o dată. Așa de exemplu în Ialomița:

„Deosebitele țesături femeesci se numesc pe aici: pîndă de bumbac, de in, de cânepă, ștergare, macat, foite, scôrțe, ȋrgan, chilim, *abale*...“ (C. Teodorescu, c. Dudeschi).

Și tot în Ialomița:

„Felurite țesături țărănesci sînt *abale* din lână sau dimiă, scôrțe alese, scôrțe vîrgate, foite, velință, pînză de in, de bumbac, de cânepă, covor de lână etc.“ (M. Dobrescu, c. Cîochina).

Ast-fel *abaua* agonit pe pănură, iar pe ea o gonesce *dimia*; nici un element însă, o dată înrădăcinat într-o limbă, nu dispăre cu desăvîrșire. În interval de trei vîecuri, din *abă* s'a născut la Români o familie întregă de derivate.

v. *Abager*. — *Abageriă*. — ¹*Abagiū*. — ²*Abagiū*. — *Abaiū*. — *Abaluță*. — ¹*Abă*. — *Abăiôră*. — *Dimiă*. — *Pănură*. — *Uriceșc*.

Abaciū; v. ²*Abagiū*.

Abae (plur. *abăi*), subst. fem.; house, schabraque. — v. *Abaiū*.

Abagër; subst. masc.; tailleur, commerçant ou fabricant d'abas. Format din *abagiū* prin sufixul -ar = -arius, adică *abagiar*, de unde apoi cu acomodățiunea vocalică *abager*. Fôrte rar întrebuintat, numai dôră în Moldova, *abager* e cunoscut mai mult prin derivatul său *abageriă*.

v. *Abageriă*.

Abageriă, subst. fem.; „boutique ou atelier d'abas. Dintr'o *abageriă* s'a rădicat un Arnăut care, în a doua jumătate a secolului XVII, domnise când în Moldova, când în Muntenia, ba chiar peste o parte din Polonia sudică, și cât p'aci era să fundeze o dinastie. Nic. Muste, Chron. III, 9: „Duca-vodă era de moșie dela Rumele din țara Grecescă, și de copil mic viind aici în țară în zilele lui Vasilie-vodă, aū fost la dughenă la *abăgerie*; apoi Vasilie-vodă l'aū luat în casă...“

Format prin sufixul -ie = lat. -ia din *abager*.

v. *Abager*.

¹**Abagiū**, subst. masc.; tailleur, com-
merçant, fabricant d'abas. Format din
a b a prin sufixul turc-gi. La Serbi și
Bulgari: abagiia.

Inventariul M-rii Cotroceni 1681 (Mss.
Arch. Stat.) f. 11, despre nesce locuri
în Bucuresci: „den gardul lui Drăgan
îuz[bașa] până în casa lu Petco *aba-
giul*...”

Pe abagiū din Oltenia îi descrie Ion
Ionescu (Mehedinți, p. 696-8): „*Abagiul*
este un meseriaș care croește dimiă de
lână și de bumbac, o cósă, și face haine
cu cari se îmbracă ómenii din sate.
Dacă *abagiul* are capital de cumpără
dimiă, o lucrăză și o face gata de vin-
dut, atunci este meseriaș și negușitor;
iar dacă lucrăză pre bani materia ce i
se aduce, atunci este simplu meseriaș
croitoriu. Dimia de lână se face de fe-
meile sătenilor și se vinde la *abagiū* cu
2 pînă la 2½ lei cotul. Dimia este albă,
fórté puțin se întrebuintăză boită negru
său roșu. *Abagiul* face haine simple
său cu cheltueli, adegă cu cusături de
găitane și bucmea de mătasă și de lână.
Straele ce fac *abagiū* sînt tuzluci, nă-
dragi, mintene scurte pînă la brău, e-
pingele, șube...”

Astfel în Mehedinți, deși în loc de
a b a poporul a început a dice numai
dimiă, totuși cuvîntul *abagiū* a re-
mas.

v. *Abă*. — *Abager*.

²**Abagiū** (*habagiū*, *habaciū*), subst.
masc.; sorte de manteau de femme.

Frunză verde clocotici!
N'ați vëdut mândra pe-aici?
— B'am vëdut'o ici-colea,
Mórtă bată de cafea,
Imbrăcată 'n *habagiū*,
Mórtă bată de rachiū...

(Marian, Bucov. II, 224)

Intr'o fóiă de zestre din Moldova dela
1669, pintre alte haine pe cari o vă-

duvă de Domn le da fiicei sale: „1 *ha-
baciū* de șahmara cu spinări de sobol;
1 *habaciū* de aclazu neblănit...” (Tiktin,
în Tocil. Rev. p. 339).

De aci rezultă că forma cea mai ve-
che a cuvîntului nu este cu *-giū*, ci cu
-ciū, de unde apoi *-giū* printr'o scădere
fonetică fórté normală (cfr. aprig din
apric, vitreg din vitrec, harag din ha-
rac, alagea din turc. alăga etc.), pe
când e peste putință a presupune fi-
liațiunea contrariă prin urcarea lui *gi*
la *ci*, cu atât mai virtos când media
învecinată b ar fi concurs a mântine
pe media g, ast-fel că — în scurt — un
abaciū póte deveni *abagiū*, dar nu vice-
versa.

Cuvîntul nu vine d'a-dreptul din a b a
și n'are a face cu ononimul a b a g i ū,
ci este deminutivul unguresc abacse
(abače) „abalută”. E de observat că
în *abaciū*, ca și'n rudele sale a b a l u-
t ū și a b a i ó r ă, despre cari veđi mai
jos, deminuțiunea indică nu o micime
materială, dar calitatea superióră, mai
suptire, mai fină, adegă tocmai ce-va
care se depărtăză de a b a, deși 'i con-
servă numele.

v. *Abă*. — ¹*Abagiū*. — *Abaluță*. — *Abă-
ióră*.

Abagiubă, subst. fem.; nom d'un
arbrisseau: troène, frésillon. Cuvîntul
pare a fi întrebuintat abia într'o mică
parte din Transilvania. Îl găsim numai
la Sava Bărcianu (Vocab. p. 1, cfr. p. 137),
care trăia la Rășinar în regiunea Sibiiului
și care 'l identifică cu m ă l i n - n e g r u
său m ă l i n i ț ă, adegă Ligustrum
vulgare, nemșesce „Mundholz, Rain-
weide.” Francesii n'au descoperit încă
etimologia sinonimilor „troène” și „fré-
sillon”. Fie-ne permis și noē de a nu
sci de unde vine enigmaticul *abagiubă*.
Ar trebui mai întâiu de tóte să se con-
state adevărata formă și adevărata sem-

nificațiune a cuvintului, două puncturi esențiale, în privința cărora Bărcianu a putut să greșescă. Nu cum-va să fie *abagîubă* = arbor-Jujuba (Rhamnus zizyphus, jujubier), un copăcel ca și mălinul, rodind brobóne acrișóre gustóse? Italienii îl numesc : giuggiola, dintr'un tip latin deminutiv : jubiola.

v. *Lemn cânesc. — Câne.*

Abăiu, subst. masc.; housse, schabrique, couverture.

Intr'un inventar din 1579, scris cu însăși mâna lui Petru-vodă Șchiopul (Coll. Dim. Sturdza în Acad. Rom.): „1 *abai* cadife roș cu sirma cosit; 1 ărsaf cosit matasă; 1 birin galbin matasă; 1 *abai* cadife roș; 2 *abai* zerbap cosit; 2 gugiman sobol; 1 bohga; 4 ărsaf cos; 1 *abai* cadefe ne[gru?]“, și mai jos: „on *abai* sirma i cadife...“

Cuvîntul derivă numai indirect din turcul 'abā, și anume prin serbul abaia care înseamnă arșea, cioltar, de 'ntăiu îmbrăcăminte de cal făcută din aba, apoi cu timpul ori-ce învălitoare, fie cât de prețioasă și chiar aurită (v. Miklos., Türk. Elem. I, 5). Serbesce abaia e feminin; românesce, vorba a trecut la masculin în textul de mai sus: „on *abai*“ = „un *abăiu*“. Există însă pînă astăzi la Români din Macedonia forma feminină *abae* (M. Iutza, Crușova), care a existat o dată și la noi, precum dovedesce deminutivul *abăióră*, despre care mai jos. *Abae*=serb. abaia e turcul 'abā trecut prin limba albanesă, în care aba-ia este forma articulată: „l'aba“. E interesant că la noi cei-alți doi sinonimi ai cuvîntului: arșea și cioltar, sînt ambii de asemenea de provenință turcă.

v. *Abă. — Abăióră. — Arșea. — Cioltar.*

Abaldă (plur. *abalde*), subst. fem.; entrepôt, lieu de dépôt pour les mar-

chandises. Fântâna de unde luăm cuvîntul este Lexiconul Budan, care 'l traduce prin : „horreum, emporium mercium“. Se găsește și la Brașovenul Isser (Wörterb., Kronstadt 1850): „*abaldă*, die Niederlage der Waaren“. Tot așa la Polysu reveđut de Bariț. Pontbriant îl derivă dintr'un grec ἄβαλος, care nu există. Cunoscută numai peste Carpați, ba și acolo prépuțin, această vorbă e de provenință germană. După sens și după formă, îi corespunde Hab-lade, dela Habe „biens, fortune“ și Lade „caisse, dépôt“ (v. *Ladă*), adecă : „garde-marchandise“. Trecerea finalului -bladă în -baldă este întocmai ca în rom. baltă = slav. blato. Ar fi important de a consulta în această privință numeroasele sub-dialecte săsești din Transilvania.

Abalută, subst. fem.; mantelet. Deminutiv din a bā, format întocmai ca m a n t a l u ț ă din m a n t ă și avînd același înțeles. Cuvîntul e destul de întrebuintat, deși nu se pré găsește în texturi, ba l'au uitat și dicționarele, afară de al lui Polysu.

v. *Abă. — ²Abagiū. — Abăióră.*

¹**Abanòs**, subst. masc.; Diospyros, ébène, toute sorte de bois noir et dur. Originar din India, acest arbore, al cărui lemn înfățișează o frumoasă culoare neagră și o mare tărie tot-o-dată, din vechimea cea mai depărtată se făcuse cunoscut în Europa prin comerțul Fenicienilor. Din limba feniciană a trecut la Eleni însuși numele lucrului : ἔβερος, de unde lat. ebenus. Imprumutând apoi cuvîntul dela Greci sub forma : ebenūs, ebenos, abanos, Arabii în vîcîl de mijloc l'au răspîndit d'a-dreptul în Occidente, iar prin Turci în Europa orientală. Vechiul frances benus, span. ebano, tot așa la Portugesi și Italiani, vin din araba, nu

din latina. Pe de altă parte, nu din vechea greacă se trage neo-grecul *ἐμπανός*, *ἐμπανός*, ci se datorază Turcilor, dela cari de asemenea Români, Bulgarii și Serbii au căpătat pe *abanos*.

Intr'o fôia de zestre moldovenescă din 1669 (Tiktin, în Tocil., Rev. I, 340): „2 săpete mari; 2 lăzi verzi mari; 1 săcreu viarde; 1 săcreiaș de *abanos* și polieitu...”

Aci e vorba de adevăratul *abanos*; acest cuvînt însă însemnă la noi, ca și la vecinii noștri de peste Dunăre, ori-ce lemn negru și tare, care se pôte dobândi printr'o procedură artificială. La Serbi—dice Karagić (Lex. I)—*abonos* se chiamă: „lemnul care prin ședere în apă se întărește ca o pētră.” Românul crede că: „din stejar se face *abanos*, fôrte negru și tare, când șede o sută ani în apă; din acest *abanos* se fac apoi gâturile la ghitare și la scripce, cui la aceleași instrumente și la flaute etc.” (Stareț G. Theodorescu, Galați).

Cuvîntul este la noi atât de poporan, încât a ajuns a se întrebuinta și ca adverb. Când cine-va nu se schimbă, nu se mōiă, nu slăbește, poporul îi dice:

Șade tot *abanos*,

Tapăn și virtos....

(Pann, Prov. II, 159).

În acest adverb, nu numai noțiunea de lemn, dar și cea de negru, au despărut cu desăvîrșire. Anton Pann (op. cit. II, 98) dice cătră o fată:

Cât să te dregi la obraz,

Te-ai trecut, nu mai ai haz;

Gândiai că chipu 'ți frumos

O să stea tot *abanos*....

A ședē *abanos*, a sta *abanos*, a se ținē *abanos*, este o expresiune cu atât mai interesantă, cu cât numele arborelui în cestiune, deși a călătorit fôrte mult, totuși n'a dat nicăiri na-

scere la o asemenea adverbisare, care se explică la Români printr'o asociațiune de idei curat romanică. Lătimesce robur, forma veche *robus*, însemna pe de o parte stejar, și chiar anume stejar împetrit, „*abanos*”, iar pe de alta tăriă, adică calitatea de a fi:

..... *abanos*

Tapăn și virtos...

De aci spaniolesce substantivul: roble „stejar”; locuțiunea: fuerte como un roble „a se ținē *abanos*”; adjectivul: robizo „țepēn, virtos, *abanos*.” Înainte de a fi căpătat dela Turci pe *abanos*, Românii cată dară să fi avut, ca și Spaniolii, un termen latin, o veche vorbă indigenă, cu cele două înțelesuri de „*robus*” și „*robustus*”, pe cari ambele după aceia le-au altoit cuvîntului împrumutat de peste Dunăre. În acest mod, ori-cât de turcesc prin formă, *abanos* este la noi latin prin fond.

²**Abanos**, adv.; d'une manière forte, durable, en persistant.

v.¹**Abanos**.

Abâr, subst. n.; souci, inquiétude. „*Abâr* și *habar*, vorbă turcescă, care însemnă: scire, și de aci: pēs, grijă mare, temere: *abar* n'am de tine=nu 'mī pēsă de tine; *abar* de grijă să n'aveți de amenințările lui=de loc să n'aveți grijă de amenințările lui; *abar* n'am avut de ce 'mī spuneți voi=nici prin minte mī-a trecut de ce'mī spuneți voi.” (L. M.)

Pann, Prov. II, 93:

Eū leșin, mor după tine,

Și tu *habar* n'ai de mine....

v. *Habar*.—*Haber*.

^{1 2 3}. **Abât** (*abătūt*, *abătere*), vb. Sub această formă limba română posedă patru verbi fôrte diferiți prin semnifica-

țiune și 'n parte chiar prin origine, de-și în unele casuri e a-nevoe a'i despărți pe unul de altul, confundându-se în graiu din cauza identității materiale. Vocabularul româno-latin scris în Banat circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421) ne dă :

1°. *Abat*. Diverto. [Écarter].

2°. *Abat*. Festino. [Hâter].

Trebuî să mai adăugăm pe :

3°. *Abat*. Devertio. (S'arrêter en passant).

4°. *Abate*. Incidit. [Vient dans l'esprit].

Din aceste patru numere, cel de 'n-tâi singur derivă cu certitudine din latinul rustic battuo prin prepozițiunea a b; apoi No. 2 și No. 4 vin din același battuo, dar prin prepozițiunea a d; în fine, No. 3 pare a fi rezultatul compromisului între a d și a b, fără a aparține cutăruia sau cutăruia pe deplin.

Sub raportul etimologic, cei patru verbi se reduc dară la trei, cari urmăză a fi studiați în deosebi.

I. **Abat** = écarter, dévier.

1°. Ca activ, și mai ales ca neutru :

....a *abate* un riū din albia sa; a *abate* un car din drum; de aci în înțeles moral : a *abate* un om din calea binelui și a adevărului; cu elipsa obiectului real : *abateți* din drum, că noi nu *abatem*" (L. M.).

Beldiman, Tragodia v. 3735 :

Taia vreaū să se păzescă, și numai voi să
o sciți.

Interesul e al vostru, se cuvine să'l păziți;
Grec de-acuma la Domnie nu veți mai avé
nici cum,

Dar să vă păziți credința, să n'o *abateți* din
drum....

Intr'un basm din Transilvania : „a doua di, mergând éráși cu vitele la păscut, *abātu* din drum și dete éráși pe la copaciul cu pricina, și éráși se

culcă la tulpina lui, și éráși visă același vis...."

(Ispir., Legende, 231).

2°. Ca reflexiv :

„.... nu ne vom *abate* nici o dată dela datoria noastră; nu te *abate* dela adevăr; v'ați *abătut* din calea bine-lui...." (L. M.)

„...*abatu-mă* din cale = de via de-flecto; *abatu-mă* dela bunătate = a bono deflecto; *abatu-mă* dela reū = declino a malo; *abatu-mă* într'o parte — secedo" (Bobb, Dict. I, 2).

N. Muste, Chron. p. 52 : „...Domn să fie neschimbat, și după viața lui să fie feciorii lui neschimbați, de nu se vor *abate* din obiceiile ce sânt tocmită și scrise...."

Dosofteiu, 1680, ps. 33 : „*abate-te* dela rău și fă binele", unde în Vulgata : „declina a malo et fac bonum". Același pasagiū la Coresi, 1577 : „fe-réște-te de rău și fă bine"; la Silvestru, 1651 : „întoarce-te despre rău și fă bine"; iar la Arsenie dela Bisericanii, din sec. XVII (Mss. Sturdzan in-4 în Acad. Rom.) se traduce în trei feluri : „plécă-te de rău", „lasă-te de rău", „părăsias-te de rău".

Biblia Șerban-vodă, 1688, ps. 118 : „blăstămați cea ce să *abat* de cătră poruncile tale", unde în Vulgata : „maledicti qui declinant a mandatis tuis". Tot așa la Dosofteiu, 1680 : „blăstămați's carii să *abat* dela poruncile tale". La Coresi, 1577 : „blăstemații ce lepădara-se de légé ta". La Silvestru, 1651 : „blăstămați's carii să departă de porâncile tale."

Vechile texturi întrebuințază dară ca sinonimi la reflexivul *mă abat* pe : *mă feresc*, *mă întorc*, *mă plec*, *mă las*, *mă părăsesc*, *mă lepăd*, *mă depărtez*, pe lingă cari s'ar mai puté adăoga archaicul : *mă delung*, tóte exprimând sensul latinului *declino*.

Acastă corespundință a lui *abat* în vechile texturi cu „declino“ făcuse ca însuși termenul gramatical „declinatio“ să fie tradus românesc de către uni prin : „*abat* cuvînt, *abatere* cuvîntului“ (Bobb), pe când alții îl traduceau prin „plecare“ (Șincai).

În ¹ *Abat* prefixul *a* indicând în lăturare, vine deci neapărat din lat. *ab*, cu aceiași funcțiune ca în : *absum*, *abigo*, *abdo*, *abduco*, *abeo* etc.

II. ² *Abat* = hăter, presser, s'empresser.

1°. Ca neutru.

Förte des în limba veche.

Ureche, Chron. 184 : „Tomșa, după izbânda cu noroc ce a înșelat pre Vișnovetki, s'a înțors spre Sucéva, și stringend țera, a înconguitat cetatea unde era închis Despot-vodă, și a *abătut* pușcele de o bătea....“

Moxa, 1620, p. 364 : „dēcii mērse (Costantin Marele) și birui pre toți, și însuși împăratu întâi creștinescu, și *abātu* de surupă casele idolilor și astupă capiștile...“

Id. p. 386 : „Iară Theofil atunce *abātu* de nu căuta să rămăe ce-va din avuție'sșu, ce păzi de noi acia spărtură de cetate...“

Viața S-tei Vineri, Mss. din sec. XVII (Cod. Miscell. Brașov.) p. 75 : „stlăpnicul încă nu puté răbda atăta putoare a celui trup, și nevoit fu diin stlăp a deștinge, și zise unora să sapé o groapă adăincă și acolo să bage celui trup inpuțit; iară aceia foarte cu osrădie ascultară el cumu i învăță, și se srăguia în lucru, și într'aceia amu aceia *abătura* și, groapa adăincându, săpară...“

Varlam, 1643, II f. 72 : „și de srăgu *abātu* (sf. Gheorghe) de vându ce avu și déde săracilor...“

Ibid. II f. 29 : „prinsă de vête și svântul Nicolae și puse într'âmina sa

să isbăvască acéle trei suflete diin mănule diavolului, și *abātu* de legă într'o mähramă 300 de galbeni...“

Tot acolo cu același sens ne întimpină *abātu* de trei ori pe fôia 30.

Dosofteu, Synax. 28 Dec. : „oblicindú episcopul, *abātu* de botedză pre toț...“

Uitat în limba actuală literară, acest *abat* n'a despărut din graul sâtenului român.

În Transilvania, în loc de : „mă sillesc să viu curând“, se dice adesea : „*abat* de vin curând“ = cito venire conor (Bobb, I, 2).

Iată cum descrie pe Dumneđe un țeran din Prahova :

„Ăl măi muncitor creștin, vorba rhine, depé fața pămîntului, din cer și de supt soare, e Dumneđe. Cine e mare ca el, Drăguțu! El pururea lucrédă și nu se ostenește. D'aia e așa de puternic și cu dare de mână. Avuțiea lui curge pē riuri și pē pâraie, stă 'n fundu mărilor; unli averi șed negură pē fața pămîntului și 'năuntru lui, altili ies din pămînt, și câte n'or hi și în air în sus, pînă dincolo de vintu turbat! Dacă el *abate* pē nerəsufate, mereu și fără pregit, noi, mucosi, să 'nțelenim cu mînili 'n sin?...“ (Jipescu, Vălenii-de-munte).

Acu *abate* se explică prin „pururea lucrédă“, o nuanță de sens din „presser“ = „activer“.

Fără continuitate, aceeași noțiune se cuprinde în imperativul förte obicnuit pe la țără : „*abate* de pornesce! = age moveas, trachte dass du aufbrechest“ (L. B.)

Cu același sens, Românii de peste Carpați măi aū imperativul reflexiv : *abate-te!* pe care Clemens (Wrtb. 1823, p. 4) îl traduce nemțesce prin „fort!“

2°. Ca impersonal.

Un idiotism greū de tradus într'o altă limbă.

În sfera morală, în care se întrebuintează mai cu deosebire, *abate* înseamnă o cugetare sau o voină nemotivată, născută pe neașteptate, venită în grabă nu se știe de unde. Prin elementul „grabă” acest *abate* se lăgă cu *abat* = hăter, de unde s’a desfășurat etimologicesce; prin elementul „nu se știe de unde”, e impersonal.

„Ca netransitiv, se ȳice de dorinȳe, cugete și rezoluȳiuni subite și capricioase: Ce ȳi-a *abătut* să pleci? ȳi-a *abătut* să te ’nsori, și mai multe nu! Mult te ȳine când iȳi *abate*?...” (L. M.)

Trei exemple din Costache Negruzzi:

a) la trecut: „eu nu știu, ce i-au *abătut* tătăni-meu să vie să ședă totă vara aice?...” (Cărlăni, 203).

b) la trecut de-mult: „la vristă de patru-zeci ani îi *abătuse* să se ’nsore....” (Aū mai păȳit’o, 65).

c) la viitor: „de-mi va *abate* vr’o dată să-mi vind moșia... (Scrisorea VIII).

Peste Carpaȳi se întrebuintează și fără nuanȳă ironică: „*abate*-mi-se în minte = în memoriam venit” (Bobb); dar această rar.

În sfera materială, se ȳice *abate* la ori-ce durere grabnică și de care nu scim bine să ne dăm sēmă. De exemplu, o țerancă din Ialomȳa povestesc despre fiu-seu:

„Lu Ionică al nostru nu știu ce i-a *abătut* la o urechie că-l dore urechia, mânca-l’ar măicuȳa, de nu se pōte odihni de loc; o să i-au niște cārpă dila pāmătuȳ și baliga din ȳioa de Mărina ș’o să-l afum la urechie, că ei-că-i bun de năjit, că de pustiū d’ala-l dore urechia....” (T. Theodorescu, c. Lupșenu).

Tot așa *abate* se aplică la momentul când femeia începe a simȳi durerile facerii.

„Intr’una din ȳile, etă că și neveștei îi *abătuse* să facă, și născu un do-

lofan de copil, sănătos și voinic ca tată-seu...”

(Ispir., Leg. 27).

Frantșesce această situaȳiune se chiamă travail, englescesc labour; romănesc, impersonalul *abate* nu exprimă de loc vre-o noȳiune de muncă, ci numai pe aceia de capriciu. În fond: „i-a *abătut* să facă un copil” nu diferă de: „i-a *abătut* să facă o glumă, o poznă, o copilărie”. Într’un cas ca și’n cela-l’alt, Românul privesc lucrurile dintr’un punct de vedere curat satiric, par’ că ar ȳice: uite că din nemic ēse ce-va!

Ca să ne resumăm, dintr’un tip latin ad-battuo s’a format românul *abat* cu sensul fundamental de „daū înainte, grăbesc”; de aci apoi, pe de o parte neutrul *abat* „lucrez iute și mult”, luându-se graba în bine; pe de alta, luându-se graba în reu, impersonalul *abate* „vine ce-va pripit”.

III. ³. **Abat** = s’arrēter en passant.

Mai tot-d’a-una se întrebuintează ca reflexiv.

Marian, Bucovina, II, 103:

Frunză verde lemn de teū,
Măi badiȳă, bade hei!
Ian te-*abate* pe la noi
Șiȳi dejugă bieȳii boi...

Balada Badiūl:

Alei, cumnăȳica mea!
Resărit’ăi ca o stea!
Ce vint dulce te-a bătut
La noi de te-ai *abătut*?

Beldiman, Tragodia v. 1221:

Ieău ce vor fără cruȳare; nu lasă, de-ar fi putut,
Ceva ca să mai rēmăe, ori-unde s’au *abătut*...

N. Muste, Chron. p. 42: „Pentru aceea era mare nevoie Șveȳilor mergēnd în urma oștilor Moskiceșȳi, unde nici bucate nici hrană de cal nu gășia; și ori încotro să vrea *abate* Șveȳii, tot ars și stricat era...”

Cantemir, Chron., I, 69: „Acești doi pomeniți Domni Troadénî, vânsind spre Italie, s'au *abătut* în părțile unde acum iaste țara Venetianilor ș'au descălecat acé țară...”

În dicerea: „mă *abat* la cine-va,” e peste putință a decide, dacă prefixul *a* vine din *a* b ori din *a* d, căci deși se arată un fel de tendință, iar prin urmare *a* d, dar totuși nu este o venire de *a*-dreptul său cu hotărîrea de a rămâne, ci numai în trecere și din lature, cea ce se exprimă prin *a* b. Ori-cum însă, elementul *a* d predominesce. Românul: „bine că te-ai *abătut* pe la noi” s'ar traduce în limba lui Terențiu: „bene factum te *a* d venisse”. Tot așa latinul: „Quis deus Italiam, quae vos dementia adegit” (Virg. Aen.) nu e departe de al nostru: „ce vînt v'a *abătut*.”

E foarte important de a constata, că nici unul din cele trei său chiar patru sensuri ale românului *abat* nu corespunde francesului *abatre*, ital. *abbattere*, span. *abatir*, cari toate înseamnă: „a doborî, a dărîma, a umili, a da jos”, adecă ce-va care romănesce nu se exprimă nici o dată prin *abat*. Causa divergenței este că 'n al nostru *abat* elementul principal *bat* n'are în compozițiune înțelesul de „lovesc”, ci pe acela de „împing”, de ex. în: stră-bat, răs-bat, s-bat. Ast-fel *abat* cu *a* d înseamnă „pousser en avant”, iar *abat* cu *a* b „pousser de côté”, semnificațiuni specifice romănesci, străine limbilor surori din Occidente.

În macedo-româna nu există numai impersonalul *abate*; cele-lalte sensuri și nuanțe de sens sînt toate bine reprezentate, cel puțin așa cum se vorbește la Crușova (M. Iutza). Pentru ¹*Abat*: „*abati-te* din cale” = „*écartez-vous*”. Pentru ²*Abat*: „*abate* callu cât poți cama cu de-alaga” = „*hâtez votre*

cheval autant que possible”. Pentru ³*Abat*: „*abati-te* și la noi” „*passiez aussi chez nous*”. Macedo-românii mai întrebunțază pe *abat* cu sensul de străbat, de ex.: „*abătui* tută gêna și cu de-*ayhîa* vidzui pisciréua,” = „j'ai traversé tout le plateau, et c'est à peine que j'ai trouvé la grotte.” Acesta întăresce și mai mult cea ce am spus noi mai sus, că numai la Români verbul *bat* capătă tot-d'a-una în compozițiune sensul de „pousser”.

În macedo-româna se dice la infinitiv mai mult *abătère*. Istriano-românii, cari dic și ei la infinitiv *abătère*, întrebunțază acest verb ca reflexiv cu sensul de scrintire în expresiunea: „căzut'a și s'a *abătut* pre mână” (I. Maiorescu, Istria, 83).

v. *Bat*. — *Răsbat*. — *Sbat*. — *Străbat*.

Abătère (plur. *abătèrî*), subst. fem.; écart, déviation. Fapta de a *abate* său de a se *abate*: înlăturare materială său călcare morală. Rare-ori are sensul de venire une-va său la cine-va în trecere (Lex. Bud.); și nici o dată pe acela de grăbire. Cu alte cuvinte, derivă mai cu sémă din ¹*A bat* și 'n parte din ³*A bat*, dar nu din ²*A bat*.

v. *Abat*.

¹**Abă** (art. *àba*, plur. *abe*), subst. fem.; bure de couleur blanche. Se întrebunțază în Transilvania. Sub forma aspirată se află în Lexiconul Budan (p. 259): „*habă*, pănură albă, pannus albus.” Accentul în *abă* ne face a crede că cuvîntul nu vine d'a-dreptul din turcul 'abā, ci prin mijlocul altor vecini, fie Unguri, fie Serbi său Poloni, cari accentază această vorbă tot-d'a-una pe prima silabă. În Transilvania păstrându-se în același timp vechiul român pănură = lat. panula, „*abă* a căpătat prin diferențiere sensul de țesetură

mai fină, deosebindu-se astfel de sinonimul său sub raportul calității" (I. Bianu, Tirnava).

v. *Aba*. — *Abăiără*. — *Pănură*.

²*Abă*, subst. fem.; passe-temps, veillée rustique où l'on travaille en s'amusant. Acest sinonim cu clacă și cu ședătoare n'are a face cu ¹*Abă*, cu care îl confundă Lexiconul Budan și d. Șăinenu (Tocil., Rev. t. 4 p. 651). În forma aspirată *habă*, singură pe care o cunoșcem, *h* nu este protetic, ci organic.

Pentru istoria cuvintului, v. ¹*Habă*.

Abăger. — v. *Abager*.

Abăgeresc, adj.; appartenant au métier d'*abager*. Epitetul de *abăgeresc* se dă mai cu seamă la un ac mare, numit în alte locuri: ac țigănesc.

v. ¹*Ac*.

Abăgeriă. — v. *Abageriă*.

Abăiără, subst. fem.; mantelet de cheval, mantelet de femme. Deminutiv dela *abae*, având aproape același sens.

Intr'un act scris în Argeș la 1621 (Arch. Stat., Episc. Argeș LXIX): „și au fost într'ace răclită 2 păhare de argintu ce au fost dăruite la nunta cuconii comisului, unul l'au dat nunul, altul l'au dat jupăneasa Chera a Găei; și au fost și 1 dulamă de zarba pre trupu cuptoșită cu atlaz roșu, și iar o dulamă de zarba cuptoșită cu bogasiu, și o *abăiără* vechi și spartă; aceste s'au aflat...”

În Alexandria scrisă la 1714 în Bucuresci de Bucur Grămăticul din Făgăraș (Mss. Arch. Stat.), între tesaurele lui Darie se pomenește la f. 50: „20,000 de *abăioare* de piei de pește de Mare, și acela nici un her nu'l tae...”, acolo unde în originalul slav, scris în Mol-

dova la 1562 pentru M-reă Némț, se citește: „chakyzmũ konskich“, adică „arșele“ (Jagič, Opisi i izvodi, I, 25; cfr. Miklosich, Lex. v. chakizmo). — v. *Alexandria*.

Despa logofetăsă a lui Vlad Cocrăscu, într'o „foiță de zestre“ scrisă la 1689, dă între altele fiicei sale Elincăi: „... carăta cu 6 telegari; 1 cal de ginere cu rafturi, cu șa cu florile de sarmă, cu *abăiōra* iară cu flori de sarmă...”

Cuvint foarte eufonic, *abăiōră* n'ar fi trebuit să dispară din limbă.

v. *Abăiu*. — ²*Abagiū*. — *Abaluță*.

Abălută. — v. *Abaluță*.

Abătătōre (pl. *abătătōri*), subst. fem.; auberge, gîte. Lex. Bud.: „*abătătōre*, loc de abătut, deversorium, diversorium“. Format prin același sufix ca în latinul *diversorium*.

v. ³*Abat*.

¹*Abătut*, supin d'abat. „Loc de abătut, deversorium, diversorium“ (L. B.).

v. *Abătătōre*.

²*Abătūt* (-ă); part. passé d'abat, sur tout dans le sens d'écarté. C. Negruzzi, Scrisoarea XIV: „Prin *abătut* înțelegeți aceia ce Francesul ȳce prin écarté.“

Cantemir, Chron. I, 127: „a Dachilor limbă samănă's cu a Italilor, însă atăta'î de stricăta și *abătută*, cât debiia poate să înțelegă Italul...”, unde traduce pe Bisantinul Chalcocondylas (lib. II): „*Δάκες δὲ χρώνται φρονῇ παραπλησίᾳ τῇ Ἰταλῶν, διεφθαρμένη δὲ ἐς τοσοῦτον καὶ διενεχρόσῃ...*“

v. ¹*Abat*.

Abăză, n. pr.; nom d'une famille noble moldave. La plural: *Abăzesci*. Prin „Abazcestii“ începe Cantemir (Descr.

Mold., ed. Papiu, 114) lista familielor boeresci moldovene din epoca sa.

Intr'un act dela Dabija-vodă din 1662 (A. I. R. III, 244): „acela sat (Păstră-vénii) iaste la țănutul Némțului, care sat au fostu a lui Gavril hatmanul, iar pre urma lui Gavril hatmanul au fost rămas acel sat pre mână a fičorilor lui Gavril hatmanul Radul și cu *Abăza*...”

Abăzescii erau încuscriți cu Stur-dzescii, Moțocescii și alte némuri boeresci din Moldova. Unul din ei, Ilie *Abăza*, pe care cronicarul Neculcea (Let. II, 366) îl numesce „vornic despre Doamna” pe lângă Dimitrie-vodă Cantemir, a însoțit la 1711 pe acest ilustru principe în Russia, și acolo a și ramas, ajungând colonel în armata lui Petru cel Mare. — v. Vita Constantini Cantemiri, Moscva, 1783, p. 373—78.

Abăza este unul din numile personale cele mai obicinuite în Turcia, unde l-au purtat mai multe personaje istorice: *Abaza-Hasan*, *Abaza-Mohamed* pașa etc. (Hammer). Mateiu Basarab se urcase pe tronul Țerei-Muntenesci grația unui *Abaza*-pașa. „Intr'aceia vreme — ȋice cronica muntenescă (ap. Cipariu, Archiv, 1867, p. 18) — fiind pre marginea Dunărei un Pașa ce'l chema *Abaza*-pașa, și înțelegând el pentru această săracă de țară cum au spartu-o Domnii cei streini cu Grecii țarigrădeni, făcut'au acesta pașa sfat, ca să aducă pre Mateiu aga...” În regiunea Caucasului este o provincie intrégă, ocupată de poporul numit *Abazi* (Schiefner). De acolo veniseră la noi și *Abăzescii*.

Acastă familie s'a aședat în Moldova nu înainte de jumătatea secolului XVII, anume pe timpul lui Vasilie Lupul, care — zice Miron Costin (Let. I, 283) — „și-au adus Doamnă pre fata unui Mărzac din țera Cerchezască”, iar cu dinsa

aă venit și o sémă de Circasieni: „Cerchezii de a lui Vasilie-vodă” (ibid. 305).

v. *Arapu*. — *Cerchez*.

Abére, subst. fem.; terme macédo-roumain pour banquet. „Irați la văr-nă *abére*? = fost'ați la vr'o petrecere?” (M. Iutza, Crușova). Tot *abére* se chiamă mésa, pe care după nuntă o primesce mirésa saă „nvéstă nao” dela némurile ei. (Id.) Cuvintul vine invederat din *bére* = lat. bibere, cu un *a* prepositional saă numai protetic, atât de des în dialectul macedo-român (v. ¹4). E fôrte remarcabil, că și la vechii Romani se făcea după nuntă un prând, în timpul căruia mirésa căpéta daruri de pe la rude și care se numia „reputia” dela „potus” = beutură.

v. *Pocândet*. — *Nuntă*.

Abesh, adv.; en vérité, ma foi. Cuvintul se găsește deja în Dicționarul româno-latin Mss. circa 1670 (Col. 1. Tr. 1883 p. 421), unde e scris *Abesh*, dar lăsat fără traducere. Pînă astăzi se aude fôrte des în partea resăritenă a Banatului. „*Abesh* se întrebuinteză în vorbire ca adverb afirmativ. De ex.: *abesh* că'i zic ómenii prost, că nu-i zic în zădar. De asemenea, unul vorbind ce-va, cela-l'alt afirmă vorba, zicând: *abesh*!” (Sofr. Liuba, com. Maidan lângă Oravița, Banat). Prin urmare, *abesh* însemnéză: „pre lege, pe cinste, pe credință”, adecă întocmai adverbul afirmativ albanes: *bess*! *bess*! și chiar curesduplicare: *bessă* pâr *bessă*! (Hahn, II, 106), della *bessă* „credință.”

Nici Albanesii n'au luat cuvintul dela Romani, nici vice-versa, căci în dialectul macedo-român, singurul intermediar posibil între ambele aceste naționalități în casuri de împrumut, *abesh* lipsesce cu desăvîrșire. Resultă dară că Albanesii și Romani l'au moștenit de

o potrivă, unii în Epir, cei-l'alți în Dacia, din substratul ante-roman tracic. Românii adăugându-î prepozițiunea *a* = ad, bănățenul *abeș* vrea să dică literalmente: „ad fidem“, pe când albanesul *păr-bess* = „per fidem“. După cum la Români cuvântul s'a păstrat numai în Banat, tot așa la Albanesi nu'l mai conservă astăzi decât dialectul toskic, nu și cel gheghic.

Abgè. — v. *Abià*.

Abi. — v. *Abià*.

Abià, adv.; à peine. Disilabic: *a-bi-a*, sau trisilabic: *a-bi-a*. „*Abia* pot sta pe picioare; *abia* se mișcă; *abia* s'a culcat și a adormit; *abia* se poate crede ce spui tu; *abia* intrasem la dinsul, când îl veșui sărind asupră'mi; *abia* răsărise sôrele, când pleacă la câmp...” (L. M.)

Cuvântul are două adumbriri de sens fundamentale: *abia* = a-nevoie, cu greu, și *abia* = pe dată ce, în dată, chiar în momentul acela.

„Șoimulénul meu, pentru care p'aci p'aci eram să'mi perd viața pină l'am dobândit, a îmbătrânit și el; este un răpciugos; *abia* își tirie și el viața de ați pe mâine. Altă dată, *abia* mă arătam înaintea vrăjmașului și, să te ții pirleo! îi sfăriia călcăele dinaintea feței mele....“

(Ispir. Legende, 12).

În acest pasagiū, primul *abia* înseamnă „a-nevoie“; al doilea — „pe dată ce“.

Cu sensul de a-nevoie:

Balada Blăstemul:

Murgu'l mic și drumu'i greu,
Abiè duce trupul meu...

Moxa, 1620, p. 383: „periră mulți Greci, împăratul încă *abiūa* scâpă...”

Pann, Prov. III, 96:

Intr'acea zi se târîră,

După cum și hotărîră,
Cu vai, cu chin și *abia*...

Aci „cu vai“ și „cu chin“ figurează ca sinonimi cu *abia*.

Cu sensul de pe dată ce:

Zilot, Chron. p. 113: „pică pόμεle când se coc, *abia* mișcând pomul la rădăcină...”

Cost. Negruzzi, Alergare, 38: „*abia* începuse a gusta dulcetile unei căsătorii potrivite cu întâiul ei bărbat, — și môrtea îl seceră sub zidurile Siliștrei...”

Une-ori nu se poate trage o sigură liniă de despărțire între ambele sensuri.

Gr. Alexandrescu, Mulțumirea:

Așa! Îmi trimiți daruri, iubită copiliță;
Abia ești de o palmă, și vrei să te slăvesc!
De ochii tei albaștri, de mica ta guriță,
În limba armoniei îți place să'ți vorbesc...

Aice *abia* înseamnă ce-va mijlociū între „cu greu“ și „pe dată ce“.

În dicerea „*abia* aștept“, greul consistă în nerăbdare, într'o dorință pre viua de a vedé ce-va realizându-se mai curând.

Dosofteiū, 1673, ps. 40:

Că pizmașii, ei mi să 'mbunédză
Ș'*abie*-așteptă în rău să mă vadză...

În ori-care din cele două sensuri, *abia* poate să 'și asocieze prepozițiunea de, fără ca prin acesta să se atingă cât de puțin înțelesul:

De-*abie* cresc și mă fac flóre,
Abie mă 'ncăldesc la sóre,
Și pe mine cade 'ndată
Umbră négră 'ntunecată....

(Alex., Poes. pop 2, 232)

Moxa, 1620, p. 379: „cu mare chin și meștesugū de-*abia* dobândi cetate...”

C. Negruzzi, Aprudul Purice, 96:

D'*abea* dobele și surle semnul bătăii vestesc,
Îndată cu toți'n ôstea Ungurilor năvălesc...

Viața St. Nicolae din sec. XVII (Cod.

Mss. Miscell. Braşov) p. 154: „toată cetate plânge şi de-*abiă* te aşteptă...”

Pentru a exprime un adaus de greutate, *abia* poate să-şi asocieze două prepoziţiuni: cu de-.

Dosofteiu, Synax. Decembre 10: „şi cu de-*abiă* ală înduplecară în sfatul lor, şi le dzasă de-î fiaceră o colibiţă, o mică căşcoară...”

Maî adesea însă noţiunea superlativă de dificultate se reprezintă prin reduplicarea materială a lui *abia*:

„Se duse să-şi deştepte ucenicul. Acesta dormia mort. Îl sgudui, îl scutură, — şi *abia*, *abia* se deşteptă...”

(Ispir. Leg. 370)

Tot aşa se reduplică *abia* pentru noţiunea de „pe dată ce”, când voim arăta o acţiune petrecându-se mai repede.

Donici în fabula Peptenul:

Că cum *abiă-abiă* de përu’i s’au atins,

Copilul de dureri au şi strigat cu plâns:

Ce pepten îndrăcit !...

În Sânta Scriptură prin *abia* se traduce tot-d’a-una latinul *vix*. Aşa pasajul din Vulgata (Act. Apost. XXVII, 7—8): „et *vix* devenissemus contra Gnidum, prohibente nos vento, adnavigavimus Cretae juxta Salmonem; et *vix* juxta navigantes, venimus in locum....”, se vede tradus:

1°. Codex Voronetzianus circa 1550 (Mss. in Acad. Rom.): „...*abia* fumu întru Chindu, că nu nă lăsa noi vântulu, de-aci nutămu în Critu şi cea diintru Salmonu, *abia* alésemu margiré; de-aci veinrimu în locul cela...”

2°. Noul Testament Silvestru 1648: „şi *abiă* sosim lângă Cnida, nelăsându pre noi vântul, vânslăm în Crit lângă Salmonu; şi *abiă* trecându pre lângă ia, venimă la ună loc...”

3°. Biblia Şerban-vodă 1688: „şi *abiă*

sosind spre Senidosu, nelăsându pre noi vântul, am trecut pre lângă Crit despre Salmoni; şi *abiă* abătându-ne dela ia, venit’am la un locu oare-carele....”

În latinul *vix* se găsesc ambele adumbriri de sens fundamentale ale lui *abia*. Sensul de „cu greu”: „*vix* me contineo, quin involem in capillum....” (Ter.) = „*abia* mă stăpănesc ca să nu te înhaţ de chică”; sensul de „pe dată ce”: „*vix* agmen novissimum extra munitiones processerat, quum Galli cohortati inter se...” (Caes.) = „*abia* a treia cetă eşise din tabără, când iată Galii sfătuindu-se...” De asemenea şi reduplicarea materială „*vix vixque*” (P. Albinov.) = *abia-abia*, deşi latina preferă aci reduplicarea logică: „*vix et aegre*” sau „*vix aegreque*”, care se apropie mai mult de românul: cu chin şi *abia*.

Din *vix* cu prepoziţionalul ad, deja în latina rustică se formase *abis*, pe care vechia spaniolă îl conservă aproape intact. În Poema del Cid din secolul XII, v. 589—91:

Falido ha à Mio Cid el pan è la cebada.

Las otras a bes lieba, una tienda ha dexada.
De guisa va Mio Cid....

Poetul dice aci că Cid, remas fără provisiuni, a fost silit a părăsi un cort şi plecă înainte, *abia* ducând cu sine cele-lalte lucruri.

În poesiele lui Gonzalo de Berceo de pe la jumătatea secolului XIII acelaşi cuvînt ne întîmpină sub forma *aves*.

Pentru reduplicatul *abia-abia*, Spaniolii dic pînă astăzi *mal-aves* sau *mal-a vez*, deşi pe simplul *aves* l’au înlocuit de-mult prin „apénas”.

Deja Diez (Etymol. Wtb., II, 98) a observat că de vechiul spaniol *abes* nu se poate înstrăina reto-romanul *ves* = *abiă*, ambele venind din lat. ad-*vix*.

La Reto-romani „a merge *abiă*” se

Format prin sufixul *-ușă*, care tot-d'a-una își asociază pe *-l-* când se acată la o tulpină cu finalul tonic *ă*. Tot așa prin sufixul *-ușă* s'a format deminutivul *abieluța* = *abiă-l-uța*, întrebuințat cu același sens.

Abieluța, adv. — v. *Abielușa*.

Abiruire, subst. fem.; victoire. Într'un text circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 81): „și căzu întru ce nu știia, unde ți-i mortia acolo, unde ți-i *abiruire*...” față cu paleo slavicul: *poběda* „victoria”. Substantiv format într'un mod anormal din infinitivul întreg luat împreună cu prepozițiunea infinitivală *a*: *a-biruire*.

v. ¹⁰A. — *Bir*. — *Biruesc*.

Abitir, adv.; excellemment, brillamment, très-bien. Cuvint întrebuințat aproape exclusivamente în Muntenia. D. Șăinenu (Tocil., Rev. IV, 651) citează următoarele trei pasaje din basme muntene:

„... petre de berliant, care lumina năuntru casei mai *abitir* ca sute de luminări” (Calendarul basmelor 1875 p. 55);

„... o corună care lumina mai *abitir* ca cele mai scumpe petre” (Cal. basm. 1875 p. 5);

„... o lumină ce strălucia mai *abitir* ca un sóre” (Cal. basm. 1881 p. 20).

De aci d. Șăinenu conchide că *abitir* derivă din comparativul persian abeter „plus clair, plus transparent”.

Dacă *abitir* ar avea în adevăr înțelesul fundamental de „strălucit” și mai ales de „pétră scumpă”, atunci s'ar identifica cu o altă vorbă orientală, cunoscută deja vechilor Români și chiar introdusă tocmai în mitologia latină. *Abidir*, cu forme colaterale *Abaddir*, *Abadir*, *Abaddier*, pe lângă cari putea să

fi fost în latina rustică și forma *Abatir* sau *Abitir*, este „*lapis aërius*,” *βαειυλος*, Meteorstein, pétă cărăi Români îi atribuiau o putere divină de a birui pe vrăjmași (Plin. Hist. Nat. XXXVII, 135). Cfr. Wölfflin, Arch. f. lat. Lexikographie, t. I (1884), p. 435, unde citează din Mythogr. Vat. I 104 extr. (B): „*gemmam quam Abidir vocant*”, adică: „pétră scumpă numită *abidir*”.

Desa întrebuințare a lui *abitir* în basme pare a mai întări provenința lui mitologică, deși nu tot-d'a-una el însemnează strălucire materială, ci încă adesea noțiunea generală de ce-va fruntaș sau ales.

În basmul despre Omul-de-flori din Dimbovița: „Băiatul care pînă aci plănse de udase pămîntul și slăbise de rămasese scândură, s'a vechut acum în brațele unui om, care 'l ținea mai *abitir* ca tată-seu chiar...” (S. Stănescu, com. Bilciurescii).

I. Dumitrescu, Zmărăndița, vodevil în 2 acte (Buc. 1855) p. 26: „E drăgăstosă fata pândarului mai *abitir* decât toate fetele...”

Trecerea substantivului *abitir* „*pierre précieuse*” în adverb cu sensul de „excellement” ar fi pe deplin de aceeași natură ca trecerea substantivului *abanos*, „*bois dur*” în adverb cu sensul de „perpetuellement”. Sub raportul categoriei gramaticale, nu este nici o deosebire între: „Ion se ține mai *abanos* decât Barbu” și: „Barbu se ține mai *abitir* decât Ion”.

v. *Abanos*. — *Fedeleş*. — *Cobză*. — *Cuc*...

Abo! interj. În Dicționarul latino-român bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Abó*. Admirantis particula”. Este un simplu variant al interjecțiunii: *a-ba!* despre care s'a vorbit la locul său. Raportul între *abo!*

și *a-ba!* este același ca între interjecțiunile *aha!* și *aho!*

v. *A-ba!*

A-bólă. — v. *A-nevoe.*

Abor. — v. *Abur.*

Abore. — v. *Abur.*

Abóre, subst. fem.; soufflé du vent. Mai des se dice bóre: „bate bóre“ (Lex. Bud.). Sinonim cu adiare.

Intr'o urație de nuntă saú „conocă-riă“ din Moldova:

S'am venit cu potcove de-argint
Să scótem floricea din pămînt,
S'o scótem din rădăcină
S'o resădim la 'mpěratu 'n grădină,
Ca acolo să roděscă,
Locul să'i priěscă,
Să nu se veșteđască;
Ș'așa plecărăm
Și venirăm
Pe stelele cerului,
Pe abórea vîntului,
Pe fața pămîntului...

(N. Bălănescu, Sucéva, com. Pășcani-Stolniceni)

v. *Abur.* — *Aburez.* — *Bóre.*

Abraș (-ă), adj.; cheval arzel, fig.: malheureux, malencontreux, de mauvais augure. Se dice și *ıabraș*. Așa se chiamă calul cu o pětă albă sub códă; câte o dată și cal pětat pe la ochi. Precum în limbile neo-latine din Occidente cuvîntul corespundător e de provenință arabă: franc. arzel, ital. argilio, span. și port. argel, din arabul argel (Devic), tot așa arab e și românul *abraș*: arabesce ebreș, ebraș, abraș „bariolé, bigarré, cheval nuancé de taches blanches“ (Șăinenu în Tocil., Rev. IV, 652). E de cređut că această vorbă, fórtē respândită în dialectul daco-român și necunoscută în macedo-romăna, nu ni-a venit prin intermediul relativamente modern al Turcilor, ci în vécul de mijloc prin Cumanî. Orîcum însă, dela Turci

d'a-dreptul par a o fi primit Serbiî, Bulgariî și Albanesiî (Cihac, II, 541), la cari ea pôte să fie mai nouă decăt la Romăni, căci acolo nu s'a diferențiat ca la noi în mai multe sensuri, ba chiar în doē forme, și nu s'a împletit cu vechi credințe naționale.

„Calul se chiamă *abraș* când are o pată albă sub códă“ (E. Brăilă, Iași, com. Galata; N. Ionescu, Covurluiu, com. Măcișeni; I. Bondescu, Sucéva, com. Giurgescii, etc.)

„Când calul are vr'un semn bălan la buză, se dice buzat saú strănut; când fruntea și ochii sînt cărărați, se dice cal *ıabraș*...“ (N. Coman, Buzei, com. Macsenu).

„...*ıabraș* = cal deochiat; ex.: amîndoē iepele sînt *abrașe*“ (L. M.).

Pontbriant: „*ıabraș*, tcheté de blanc (sub códa cailor); fig. ensorcelé.“

Când Românul dice că „catăriî sînt *abrași*“ (L. M.), el n'are în vedere ibridismul lor, ei credința poporană că ei sînt de piěză rea.

Prin noțiune de nenorocos, *abraș* a trecut și la om.

Cu acest sens ne întimpină adesea la Alexandri.

Hojma unî scrii, rănesc
Să nu fie boțeresc
Și pămîntul să se 'nparte.
Tot mojicul s'aibă parte!
Numai noi să fim *abrași*:
Llude printre calarași...

(Alex., Sandu Napoia)

Românul însă aplică mai cu preferință acest epitet la ómenî roșcați.

„Poporul crede că ómenîi cu pěrul roșu sînt pociți; dacă mergēnd cu o trebă, întimpină în drum vr'un om roș, n'o să isbutěscă în cele dorite; le mai dice că sînt *abrași*...“ (V. Mircea, Iași, com. Copoî).

„De ómenî cu pěrul roșu să te feresci, că sînt ómenî *abrași*...“ (Preut V. Mironescu, Némț, c. Vinătorii).

E necontestabil că vorba *abraș* e arabă; nu arabă însă, ci curat latină este asociațiunea între „pétă albă sub códa calului“ și între noțiunea de „nenorocos“; astfel că Români n’au făcut decât a îmbrăca într’o haină orientală o veche idee romanică, pentru care mai ’nainte avuseseră, negreșit, un alt cuvânt.

La Francezi: „les cavaliers superstitieux ne montent jamais de chevaux arzels un jour de combat; ils les croient infortunés“ (Rolland, Faune popul. IV, 162).

La Italiani, într’un text din 1562: „Chi saprà mai trovar la cagione perchè il caval balzano del piè destro di dietro, che con proprio vocabulo chiamiamo arzeglio, sia disastroso?“ (ap. Böhmer, Roman. Stud. I. 277).

La Spaniolî, ce-va și mai mult: vorba argel însemnează în același timp „cheval balzan“ și calitatea de „être infortuné“, întocmai ca la noi *abraș*.

v. *Bălțat*. — *Bréz*. — *Cărărat*. — *Ciacăr*. — *Dereș*. — *Pég*. — *Tărcat*...

ABRUD, n. pr. loc.; nom d’un bourg très-historique en Transylvanie. Orașul *Abrud*, așezat lângă riul Ampoiu în munții apusenî ai Ardélului, este punctul de căpetenie al minelor de aur de acolo, pe care de aceia Ungurii îl numiau în latina lor oficială: Auraria magna, nemțesce „Gross-schlatten“. Impreună cu localitățile învecinate: Bucumeni, Cărpeneș, Roșia și altele, distinse prin pozițiuni strategice și prin bărbăția locuitorilor, *Abrud* a jucat un rol însemnat în mai toate mișcările revoluționare din Transilvania, mai ales sub Horia și Cloșca la 1784, sub Iancu și Balint la 1848. Întréga regiune de ’mpregiur pörtă la popor numele colectiv de „munții *Abrudului*“, iar locuitorii se fălesc de a fi Moți (v. N.

Densușianu, Horia; Papiu, Dacia superiöră).

Într’o doină de lângă Sibiu:

Peste *Abrud*, peste Aiud,
Dalelei ce drum bătut!

(Pompiliu, Sibiu, 24).

Abrud avusese un fel de poet al său, dela care există o broșură, tipărită cu ortografia urgurêscă, fără indicațiunea locului, sub titlul: „Vêrsu Kotrancî in sztihurî âlketuit de Petru Furdui delâ *Abrudfalva* lá Anul 1818 18 zilé December.“

Abrudenii amestecă în vorbire cu vinte și chiar frase ungurești. Iată un pasagiu din Furduiu (pag. 4), transcris cu ortografia ordinară:

Care casă n’au avut,
Curte cu pörtă au făcut,
Și conihă, și grajd de boi,
Și’i mai fălos decit noi;
Care nicî nu cuteza
În crismă a se băga,
Du-te ’n crismă unde’s ei,
Că’s după masă temelu,
Și cere vin ungurește,
Și cîntă și duhânește:

Ado vin

Că baniî vin!

Ördög atta

Bani ’s gata...

La 1786 s’au descoperit la Roșia (Verespatak) lângă *Abrud* pretioase table cerate romane, scrise între anii 140—160 după Crist, adecă nu mult după colonizarea Daciei, și din cari rezultă că acéstă localitate se numia atunci Alburnus. Déja Massmann (Libellus aurarius, 114) observă că între *Abrud* și Alburnus este o premare asemănare, admitându-se o formă intermediară Albrud; dar pe de altă parte, el atrage în același timp atențiunea asupra numelui orașului tracic din Mesia *Ab rutum*, unde se bătuse Impêratul Deciü contra Goților. Cu alte cuvinte, *Abrud* ar puté să fie nu-

mele dacic al localităţii, pe care colonii romani prin asonanţă au numit-o apoi Alburnus. Noi vom adăuga cătră această, că în Tracia exista oraşul *Ἀβρολέβα*, adică prin obicinuita confusiune paleografică grăcă $\wedge = \triangle$: *Abrudeva* sau *Abrudava* (Du Mont, Inscript. de la Thrace, p. 76), de unde *Abrud* fără mai nici o modificare fonetică. Ar urma de aci că numele roman oficial Alburnus s'a uîtat, dar numele dacic poporan *Abrudava* s'a conservat pînă astăzi.

Abrudén (-ă), adj. şi subst.; habitant d'Abrud; appartenant à Abrud. Prin *Abrudén* se înţelege numai cine-va sau ce-va din Abrud în sensul restrîns al cuvîntului. Pentru locuitorii din munţii Abrudului în genere, dela Roşia, Căpeniş, Buciumeni etc., se întrebuintează mai mult numele de *Moţi*.

v. *Abrud*. — ²*Moţi*.

À-bubă, subst. fem. sing.; maladie cancéreuse, spécialement pustule maligne. Se accentază şi *a* şi *u*. Dr. Polysu (Wrtb. ed. Bariţ, p. 2) traduce acest cuvînt nemţesce prin *Karbunkel* când e vorba de *a-bubă* în genere; iar când este numai „în gură”, prin *Mundfäule*. În cazul al doilea, vorba se întrebuintează mai mult în oraşe, foarte rar pe la ţară. În cazul de'ntăiu, e aceeaşi bôlă, care în Moldova se chiamă mai adesea *buba-trânjilor* şi pe care a descris-o pe larg Dr. C. Vernav (Physiographia Moldaviae, Budae, 1836, p. 62), adăugînd că ea este propriă anume poporului de jos: „*morbis est quem solummodo plebi proprium novi*”. Numele românesc cel mai vechiu al acestei bôle, cunoscut deja în latina rustică, este *bubă-négră* (L. M. I, 261).

Sub termenul tehnic de „pustule ma-

ligne” medicina înţelege o bôlă, care se nasce la om anume prin contact direct sau indirect cu vitele atinse de dalac, cu pieile lor sau cu lâna, ba chiar prin pişcătura muscelor cari suferă din sângele unor asemenea vite (Littré-Robin, v. pustule). Prin urmare, este ce-va curat ţerănesc, şi mai ales ciobănesc, însă teribil: după ce s'a arătat *buba*, omul móre peste o săptămână. De aci gróza Românului, care de frică se sfîşieşte măcar a caracteriza această bôlă printr'un epitet, ci 'i dîce numai: *aceaia*.

Intr'un descîntec din Banat se înşiră:

Bubă blândă,

Bubă ră,

Bubă galbănă,

Bubă négră,

Bubă vinătă,

Bubă romănescă,

Bubă nemţască,

Bubă ungurască,

Bubă porcască,

Bubă căescă,

Bubă văcască,

Bubă oîască,

Bubă sêlbatecă,

Bubă de no-ş-deci şi no-ş de feluri...

(S. Liuba, com. Maidan)

La un alt capăt al pămîntului românesc, în Moldova, descîntecul sună:

„... *buba* cu săgetătură, *buba* cu pocitură, *buba* cu 'ntălnitură, *bubă albă*, *bubă négră*, *bubă vinătă*, *bubă* cu no-ş-deci şi no-ş de junghîuri, *bubă armănescă*, *bubă jidovască*, *bubă ţigănescă*, *bubă romănescă*...”

(Ap. Tocil. Rev. II, 383).

Ei bine, din acele bube o sută fără una, specificate după fantasia poporană prin culori, prin vietăţi şi prin némuri, una le întrece pe toate: i se dîce adesea *bubă-rea*, ca şi când cele-lalte ar fi bune în alăturare cu ea; cei mai mulţi însă abia o indică cu fiori fără a'i da vre-un epitet: *a-bubă*, adică a-

cea-bubă, buba sciută de toți, buba *καὶ ἐξοχῇ*. Asemenea teróre Românul o resimte numai dóră de 'naintea epilepsiei, pe care de aceia o și numește în același fel: a-bólă sau a-nevoe.

v. ⁷A. — ²A-nevoe. — Bubă. — Bubă-négră. — Dalac.

A-bună (de-), adv.; à bon présage. Când dicem: nu'ți e folositor, afirmăm; dicând însă: nu'ți e a-bună, exprimăm o părere, o presupunere, o bănuelă, dar fondul este același.

Substantivul latin bonum, prin pluralul seǖ bona, a trecut la Români din neutru în feminin: bună, fără a se confunda cu adjectivul propriu: bună „bonne” sau cu adjectivul substantivat: bună „grand'mère”. Peste Carpați se dice adesea: „a face ce-va cu buna” în înțeles de: „placidis mediis” (Lex. Bud.). Pasagiul din Sallustiū (Cat. IX): „jus bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat” s'ar puté traduce românesce: „ei trăiaū drept și cu buna, nu de frica legilor, ci din fire”.

În unire cu prepozițiunea de prevestire *a*, acest *bună* devine adverb cu sensul de: „animus praesagit bona”, iar după negațiune: „animus praesagit mala”, ca într'un vers din Stațiū. Întrebuințarea negativă e cea mai desă.

„... nu e a-bună copilului că tot plânge; nu'ți e a-bună că te scolî nóp-tea și nu dai pace altora să dórma; atâta ris să dea Dumneđeū să vǐ fie a-bună (L. M. I, 236).

„... yhisai as'noapte un pustiū dǐ yhis urit — scuipați-vǐ 'n sîn și hie dǐparte d'ăst loc! Din asta, nu mǐ-e a-bună. Témă mǐ-e că m'oiu prăpădi...” (Jipescu, Prahova, Vălenii-de-munte.)

Din tóte cuvintele cu prepozițiunea de prevestire *a*, precum: a bine, a reū, a mórte, a secetă etc., a-bună este

singurul care 'și mai asociază une-orǐ într'un mod arbitrar pe de, căci din cauza pré-rareǐ întrebunțării a substantivului separat bună natura prepozițională a lui *a* în a-bună nu se mai simte, fiind tractat întocmai ca *a* în abia = de-abia, încât fórte corect s'ar puté scrie într'una: *abună*.

„Aspru cu Românii tǐ și blând cu lepra! Bine 'ți șade! De ți-ar hi d'a-bună numa... (Jip., Vălenii-de-munte).

„Bucuria ce avea, nu era d'abună = nu'ǐ prevestia sfirșit favorabil.”

(Costinescu, Vocab. 7).

v. ¹³A. — ²Bună.

¹Abur (plur. *aburi*), subst. masc.; vapeur. Se pronunță de asemenea: *abor*, apoi *abure* și *abore*; articulat însă poporul dice numai *aborul* sau *aburul*, nici o dată: aburele sau aborele.

„... *aburi* es din apa ce începe a da în fierț; căldura sórelui scóte *aburi* din lacuri, riuri, mare; cǐța și negura nu sint decât deși *aburi*; nuorii încă se forméză din *aburi* scoși prin căldura sórelui din apele pămîntului; plóia și roua se nasc tot din *aburi* scoși din sinul pămîntului, cari reciți se fac éráși apă; prin căldură mare nu numai apa, ci și cele mai solide corpuri, cum metalele de exemplu, se pot preface în *aburi*” (L. M.).

În enumerațiunea de mai sus, lipsește *aburul* vinului:

„... și apoi când *aburi* vinului și ochii crăsmăresei au produs efectul lor. încep horele, risurile, tropotele...”

(C. Negruzzi, Scrisórea XXVIII)

Mai lipsește *aburul* calului:

„... calul era numai spumă; mușchii i se întinseseră ca córda unui arc, și *aburi* groși eșiau din el...”

(Id., Alogare, 39).

Apoi resuflarea se chiamă de asemenea *abur* (Polysu).

Dosofteiu, 1673, ps. 134 :

Gură aū şi nu pot să grăiască,
Cu ochi sint şi nu pot să zărescă,
Urechî aū şi nu pot să audză,
Nice *aburi* nu le iaste 'n budză....,

acolo unde la Silvestru, 1651: „nici iaste răsuflare în rostul lor“ = Coresi, 1577: „nece iaste suflet în rostul lor“ = Arsenie dela Bisericanî circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.): „nice iaste suflare întru gurile lor.“

În medicină prin *abur* se înţeleg mai în speciă gazurile scôse prin evaporatiune. Aşa : baie de *abur*. Într'un tratat medical din secolul trecut (Mss. Arch. Stat.): „udă un burete în apă şi în unt-de-lemn adese-orî şi încălzesc cu el pe de-asupra partea cea cu poroiu, încă şi oblojind şi cu făină de orz saū cu tăriţe saū cu smochine saū cu nalbă, să'l azezi încă în *abur* făcut de ierburî moiciôse : de nalbă, de muşetel, de sămînţă de in...“

La sătenî însă, chiar în medicină *abur* exprimă mai mult noţiunea de suflare. Astfel, poporul credînd că un copil se pôte vindeca de deochiu, dacă tata saū muma îi va sufla peste cap, într'un descîntec din Transilvania ne întimpină :

Fugî deochiu fierbinte,
Că te-ajung *aborii* de părinte....

(R. Simu, Sibiu, com. Orlat)

Alături cu fum, cu pulberea şi cu cenuşa, *aburul* este unul din simbolurile nestatorniciei lucrurilor.

Ioan din Vinţ, 1689, f. 111: „Cale scurtă iaste pre care alergăm. Fum iaste viiata această, *aburii* şi ţărăna şi cenuşe. Întru puţin să arată şi în degrabă pîlare...“

De aci, făcînd o deosebire între principiul vital la om şi la cele-lalte vietăţi, poporul român recunoşte omului suflet propriu şi, pe care'l crede ne-

muritor, pe când fiarelor şi dobitoacelor le acordă numai o suflare trecătoare, numită une-orî: blêsc = „scanteia“, mai tot-d'a-una însă: *abur*.

În toate provinciile Daciei lui Traian, *abur* înseamnă: „âme des animaux“, iar când animalul încetăză de a trăi, rare-orî i se dice că „a murit“, ci mai ales: a pierit, afară de mai multe alte expresiuni ca: „a crepat“, „a cicnit“, „a eşit“ etc., prin cari se stabileşte şi mai bine credinţa poporană despre deosebirea între cele două principii vitale.

„A murit un om; a pierit un boi; a ieşit o oiă“ (C. Licu, Iaşi, comuna Cotnari).

„Poporul dice despre dobitoc că nu are suflet, ci numai *abure*, care pierе o dată cu dobitocul, iar sufletul omului este neperitoriu, şi deca se desparte de trup, se duce la Dumnezeu pentru ca să-şi iea resplată“ (Preut D. Popoviciu, Banat, com. Tincova).

„Despre omul ce jure strâmb, poporul dice că: acela n'are suflet ca ómeni, ci numai *abor* ca câni“. (A. Bunea, Transilv., com. Văldarecea).

„Despre un om foarte slab, se dice: asta-i numai cald! saū: numai cât are suflet în óse; iar despre un om rău: asta are numai *abur* ca câni“ (T. Crişianu, Transilv., com. Cugieru).

Tot aşa se vorbeşte pretutindenî în România.

La Muntenî :

„Şi de cum se apropie de ea, Murga se trase înapoi spăimîntată d'ăşa mândreţe, c'o fi avînd dobitocul *abur* în loc de suflet, dar vedul e tot ved...“

(De la Vrancea, Sultanica, 246).

În Moldova, deja la Cantemir în Diavanul lumii (A. I. R. II, 128): „*aburul* dobitocului, muritor şi în nemică întorcător...“

După credința poporului român — ce-va cam darwinist — o ființă intermediară între om și dobitoc este strigoii, adică omul născut cu codă, care tocmai de aceea n'are suflet, ci numai un fel de *abur*, persistând însă și după moarte.

»Strigoii și strigóele sînt un soiu de ómenii cariî aũ codă; și după ce mor, es din mormînt în chip de *abur*....“ (C. Rosescu, Némț., com. Bistrićóra).

La Români între suflet și *abur* este același raport psihologic ca la vechii Români între *animus* și *anima*, ambele avînd de asemenea înțelesul fundamental de „vînt“: *ἀνεμος*. Omul singur avea „*animus*“; celelalte ființe tóte „*animam*“:

... Indulsit communis conditor illis
Tantum animas, nobis *animum* quoque...

(Juvén. XV, 148).

Nu mai „*animus*“ era nemuritor: „*nihil est nisi mortale et caducum praeter animos*“ (Cic. de Rep. II, 12). Apoi „*animus*“ fiind sinonim cu „*sollertia*“, cu „*voluntas*“, cu „*consilium*“, prin el domnia omul asupra naturii. Tot așa ȳice Românul: „Dobitocul este fricos și supus omului fiind-că n'are suflet, ci numai *abur*...“ (D. Resmiriță, Némț., com. Vinătorii) = „*animam tantum, non animum*“.

Pe lingă *abur* cu sensul de „suflare“, mai este forma *abóre*, ambele întrebuintându-se de o potrivă în privința vîntului. Așa în același cîntec de nuntă se aude în unele locuri:

Șașa plecărăm

Și venirăm

Pe stelele cerului,

Pe *abórea* vîntului...

(N. Busuñoc, Sucéva, com. Pășcani-Stolniceni)

iar în altele:

Indată pornirăm

Și venirăm

Pe fața pămîntului,

Pe *aburi* vîntului...

(C. Constantinii, Némț. com. Dómnă)

saũ:

Pe rađele sórelui,

Pe *aburul* vîntului...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 177).

Să se observe că latinul „*vapor*“ n'are nici o dată sensul de suflu, atât de esențial în românul *abur* și pe care lătimesce noi îl putem traduce numai dóră prin: *spiritus*, saũ chiar prin *anima*, de ex. în: „*animae ventorum*“. A trage dară pe *abur* din „*vapor*“, cu perderea inițialului *v* și cu trecerea lui *p* între vocale în *b*, este nu numai contra foneticeii române, dar încă ce-va pe care nu scusă nici măcar o deplină corespundință de sensuri. Cu „*vapor*“, în care predominesce noțiunea de căldură, de ex.: *aestivus vapor*, *dissiliunt vapore saxa*, *vapor amorque torret etc.*, e înrudit al nostru *văpae*, dar *abur* — nu. Între ambele cuvinte nici măcar o depărtată filiațiune ario-europeă nu există, de oră-ce *vapor*, arhaic *vapos*, derivă dintr'un prototip *cvapos* = litv. *kvápas*, din același rădăcină cu grecul *καπνός*.

Dar a pretinde, pe de altă parte, că Românii aũ împrumutat pe *abur* dela Albanesi, fiind-că aceștia aũ pe „*avul*“, éráși nu este corect. Miklosich (Alban. Forsch. II, 69), după ce pune alături: „lat. *vapor*, alb. *avul*, rom. *abure*“, are bunul simț de a adăuga că nu e sigur de înrudirea lor: „*die Zusammengehörigkeit dieser Wörter ist nicht sicher*“ (cfr. Diefenbach, Völkerkunde, I, 243). E cu atât mai regretabil, când alții le identifică fără nici o rezervă. Mai întâi, latinul *vapor* trebuî lăsat cu totul la o parte, cercetându-se apoi numai legătura între

abur și albanesul *avul*, cari sint în adevăr de aceeași origine primitivă, însă fără a se fi putut nasce unul din altul.

Albanesce *avul*, rostit și: *àvâl*, însemnă „vapeur, exhalaison“ (Dozon), uneori „fumée“ (Camarda), nici o dată „souffle“. Cată să fi avut totuși o dată sensul fundamental de suflu, fiindcă derivă din aceeași rădăcină ario-europeă: *av*, din care este grecul $\alpha\omega = \alpha F\omega$ „suflu“, $\alpha\omicron\varsigma = \alpha F\omicron\varsigma$ „suflet“ (Hesych.), $\alpha\epsilon\lambda\lambda\alpha - \alpha F\epsilon\lambda\lambda\alpha$, $\alpha\upsilon\omicron\alpha$, $\alpha\eta\omicron$ etc., toate cu digamma, de unde apoi prin împrumut dela Greci latini: *aura* și *aër*. Acea rădăcină ario-europeă *av* ni se presintă și 'ntr'o formă metatetică *va*, din care se trage sanscr. *vāmi* „suflu“, lat. *ventus* și altele (Curtius, Griech. Et.) În laconicul $\alpha\beta\eta\omicron$ = lesbiacul $\alpha\upsilon\eta\omicron$ (Ahrens, Dial. dor. 49), adică: *abēr* = *avēr*, ne întimpină trecerea lui *v* în *b*. În românul *abur*, *aburéză*, *abóre*, rădăcina *av* și-a conservat sensul fundamental de „suflu“ ca și la Greci, pe când Albanesii l'au pierdut; ce-va mai mult încă, Românii posedă forme colaterale *bóre*, *buréză*, derivate din $\sqrt{va} = av$, pe cari nu le au deloc Albanesii. Dacă dară „*avul*“ este tracic la Albanesii, e tracic și *abur* la Români, dar nici Românii nu l'au luat dela Albanesii, nici Albanesii dela Români, deși forma românească este mai primitivă prin sens, poate și prin finalul *r*.

Macedo-românesce se dice ca și la noi: *abur*, *aburî*. La *abur* din corp: „nîi spilaî nihém mînîile și vedzî cum nîi-es *aburî*...“ La *abur* din pâine: „pâinea e caldă, frînge 'nă cîrvelie și va să vedzî că scóte *aburî*...“ La *abur* din apă: „câpachea tîngerilîei se-umplû de *aburî*...“ (M. Iutza, Crușova). Nu cunoșcem însă la Macedo-români nici un exemplu de *abur* cu sensul de „suflare“, pe care ei par a'l fi pierdut din graiul

prin contact cu Albanesii. Nu l'ar avé, probabilmente, nici Daco-românii, să fi venit aci de peste Dunăre târziu în vécul de mijloc, după cum crede șcôla lui Rösler. În ori-ce cas, acesta este încă o probă, ôre-cum suplentară, despre desvoltarea cea independentă a lui *abur* la Români pe de o parte, iar a lui „*avul*“ la Albanesii pe de alta.

Prin diferitele sale accepțiuni, *abur* are o mulțime de sinonimi. Uneori el însemnă; pară, fum; alte-ori: cétă, negură, nor, promorócă etc.; semnificațiunea însă de căpeteniă este: *adiare*....

Familia românului *abur*: *aburesc*, *aburez*, *buréză*, *bóre*, *abóre*, *borilă* etc., afiliată cu albanesul „*avul*“ și cu familia grecului $\alpha F\omega$, n'are a face cu grecul $\beta\omicron\rho\epsilon\alpha\varsigma$ sau $\beta\omicron\rho\delta\acute{\alpha}\varsigma$ „crivăț“ = alban. *boră* sau voră „*zăpadă*“, care prin latina s'a răspândit mai în toate dialectele romani-ce; dar nici cu slavicul: *buria* „furtună“ n'are a face. În româna însă, ambele aceste curenturi eterogene s'au întâlnit nu numai cu tracicul *bóre*, ci încă și cu latinul *brumă*, producându-se prin cîocnirea tuturoră o confusiune ôre-care din cauza asemănării fonetice și a apropiării de sensuri. Trăsura caracteristică a lui *abur* este o suflare lină, abia călduță, sau mai mult cu o recóre plăcută, cea ce nu se cuprinde nici în latinul *vapor* și *bruma*, nici în grecul *boreas*, nici în slavicul *buria*.

v. *Aburel*. — *Aburesc*. — *Aburez* etc. *Aer*. — *Bóre*. — *Buréză*. — *Suflet*...

Aburäre (plur. *aburări*); subst. fem. — v. *Aburez*.

Aburăt (-ă), adj. — v. *Aburît*.

Aburêl (plur. *aburêle*), s. n.; brise, zéphyr. Se rostesc și *aborel*. Deminutiv din *abur* sau *abor*, avînd același înțeles cu *bóre*:

»Deosebitele vînturi se chiamă: crivăţ, austru, vîrtej, furtună, şi *aburel* când este pré-mic „(T. Constantiniu, Braila, com. Latinu) = „Numirile vînturilor la noi: austrul, dela sud; crivăţul dela nord; vîntul Braşovului, dela resărit; vîntul Sibiiului, dela apus; bórea, zefir...” (A. Bunea, Transilv., Făgăraş, com. Vaidarecea).

După Dr. Polysu (ed. Bariţ p. 2), *aburel* măi însemnă „norisor”, ca deminutiv dela *abur* „nor”. După Cihac: „*aburel* = petite vapeur” (?). Sensul fundamental însă pentru *aburel*, ca şi pentru *abur*, nu este de loc acela de „cătă”, ci anume de „suflu”.

Un frumos pasagiu din Dosofteiu, 1683, f. 86: „...priimiţu roaă a Duhului svântu, roaă înfocată, roaă nu umădă şi cu *aburel* de vântu pemin-tescă, ce roaă înfocată cu *aburel* Dumnedzăescă ce suflă cu focu, nu cu focu de cesta ce arde şi veştedziăste, ce focu luminători şi întrămători...”

Prin analogiă cu *aburel*, poporul şi-a croit în limba poetică cuvîntul *văzdurel*. De exemplu, într-o colindă din Muntenia:

In spatele lui
Sóre cu căldura;
In âmbi umerei
Doi luceferi;
Jur-prejur de póle
Cerul plin de stele,
Tóte văzdurele...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 49)

Curiosul *văzdurèle* (la sing. *văzdurèl*) este: *văzduh* + *aburèl* (plur. *aburèle*) prin fusiunea a două cuvinte, ca franţuzesce în: selon = secundum + longum, sau: refuser = refusare + recusare, italianesce: stambergă = stanza + albergo etc., un fenomen lingvistic fôrte interesant, pe care l'a stu-

diat măi cu deosebire Caix (Studi di etim. ital., 199—203).

v. *Abóre.* — *Abur.* — *Aburez.* — *Bóre.* — *Văzdurel...*

Aburélă (plur. *abureli*), subst. fem.; exhalaison, souffle continu, brise. Se rostesc şi: *aborélă*. Lex. Bud.: „*aborélă*, vaporatio, evaporatio”. — cfr. Polysu, Barcianu etc.

Sensul fundamental, ca şi pentru întreaga familiă a lui *abur*, fiind „suflare”, *aburélă* este aprópe sinonim cu *aburel* şi cu *borilă*:

„Vînturile se numesc: crivăţ, vîjeliă, furtună, vîrtej şi *aburélă*” (Miron, Tecuci, com. Găicéna) = „vîntul de miadîqi saă *borilă*, în urma căruia se aştéptă numaî decăt plóia” (S. Iordăchescu, Botoşani, com. Cristesci).

Format prin acelaşi sufix ca în: *recélă*, *vineţelă*, *surđelă*, *fierbîntelă* etc., *aburélă* exprimă stare, pe când *aburire* saă *aburare*, ca infinitiv substantivat, exprimă acţiune; apoi *borilă*, compus ca: *Zorilă*, *Murgilă*, *Frăţilă*, *surđilă* etc., indică pe aginte; în fine, deminutivul *aburel* este ce-va măi puţin saă ce-va măi trecător decăt cele-l'alte tóte.

v. *Abur.* — *Aburel.* — *Aburesc.* — *Bóre.* — *Borilă...*

Aburèsc (*aburit*, *aburire*), vb.; vaporiser, exhaler, souffler doucement. Se dice şi: *aboresc*. „1° Ca transitiv, a expune ce-va saă pre cine-va la *aburi*, a'l trece prin *aburi*: mulţi ómeni, pentru multe neputinţe, se *aburesc*; părţi vătămăte de ale corpului, înainte de a se trage, se *aburesc* bine. 2° ca intransitiv, a scóte *aburi*: caii de multă fugă *aburíau* înfricoşat; diminéţa, după zile şi nopti călduróse, rîurile *aburesc*. 3° a sufla încetişor, vorbind de vîn-

turii: un dulce vînt *aburesce* despre mîci-qi" (L. M.).

"D'o săptămână  i mai bine zăpada se topise; mu celele, acoperite d'o pojghi   ver uri , *aburiau* un fum ce se 'n l ta a-lene, clet nat de adiere..."

(De la Vrancea, Sultanica, 51)

Sensul de suflare predominesce.

Intr'un c ntec poporan din Transilvania :

Sub un pom am adormit,
 i m -o fost pomu'nflorit,
 'un v nt cald ce-o *aburit*
Florile le-au oborit...

(Pompiliu, Sibiu, 45).

Intr'un „bocet” din Moldova :

Dincotro v ntul m  bate,
Tot mă frige  i m  arde;
Dincotro el *aburesce*,
Tot mă arde, m  p rlesce...

(Preut S. Teofanescu, N m , com. G rcina).

Intr'o do n  tot de acolo :

Bate v ntul, *aburesce*,
Pu ul se c l toresce
 i m ndru a m l jelesce...

(Conv. lit. 1885, 455).

 n gra u, *aburesc* se confundă cu forma colaterală *aburez*, mai resp ndit   i singur  cunoscută în macedo-rom na.

v. *Abur.* — *Aburez.*

Abur z (*aburat*, *aburare*), vb.; vaporiser, exhaler, souffler doucement. Se rostesc   i *aborez*. Acela i sens ca în *aburesc*, cu care se confundă în gra u.

Alexandri  n Sentinela română :

Lat e c mpul celei lupte,
Lat  i plin de arme rupte,
Plin de trupuri sf r mate
Care zac gr m zi culcate,
Plin de s nge ce'l p t z 
 i v sduhul *abur z *...

„B re se numesce v ntul lin de ver , c nd numai *abur z *” (S. Liuba, Banat, com. Maidan).

 n intruditul *buréză*, de i sensul fundamental este de asemenea „suflare”, totu i prin no iunea intermediară de „recóre” s'a dezvoltat sensul ulterior de „pl i  de tot m runt ”, astfel că ambele cuvinte, diferen iate prin formă, s'a  diferen iat  i prin  n eles :

„...la noi, c nd *buréză* din p cl , se  ice promorócă” (Preut N. Sandovic , Doroho u, com. Tirnauca).

Ca  i *buréză*, *abur z * se  ntrebu n tez  adesea impersonal.

 n multe locuri se aude cu dz: *aburedz*, *abur dz *. Dictionarul rom no-latin b n  ten circa 1670: „*aburedz*. Vapor. Efflo” (Col. I. Tr., 1883, p. 421).

Macedo-rom na cunósce numai forma *aburedz*: „p nea cu de-ayhia se-*abur *...”, „apa caldă se-*abur dz *...” (M. Iutza, Cru ova).

v. *Abur.* — *Aburesc.* — *B re.* — *Bur .* — *Burez...*

Aburit (- ), part. passé d'*aburesc*. „*Aburit* sau *aborit*, *aburat* sau *aborat*, expus la aburi,  nc ldit sau mu at prin aburi” (L. M.).

Idiotisme : friptur  *aburită* = bine rumenită  i cu miros plăcut; vin *aburit* = tare  i aromatic; fa   *aburită* = ro it  prin emo iune.  n t te aceste expresiuni, sensul fundamental este:  nsufle it, prin opo i iune cu re-suflat, care nu mai are suflu.

Pann, Prov. I, 37 :

 i văzând g scanul în ghevec  adus,
Aburit, fierbinte  i 'nainte  pus...

Dosofteîu, 1673, f. 143 :

 i Domnului i se face mil 
V dzind că le fac pizma i s l ,
 i ca din somn sări Domnul român,
Ca de vin ce-  *aburit*  i  um n,
 i d ade 'n pizma  cu r zbo  iute...

„...ba o stringea pe fata de m n , ba o călca pe pic r, ba... cum e trebu

flecăilor. Și tropaî, tropaî, ropai, ropai! i se aprind lui Ipate al nostru călcăele. Chirica era și el pe-acolo, și cum se lasă Ipate din joc, spiritusul dracului îi dice:

„— Ei, stăpâne, par'că te-ai cam *aburît* la față, nu știu cum; ce dici, așa'i că'tî vine la socotélă?...“

(I. Créngă, Stan Pățitul).

v. *Abur.* — *Aburesc.*

Aburôs (-ă), adj., vaporeux. „*Aburos* și *aboros*: 1. plin de aburi; 2. rar și afinat ca aburii; 3. întunecos, puțin luminat“ (L. M.).

Adjectiv cu dibăciă întrebuințat de A. Odobescu în *Pseudokynegetikon* p. 86: „Mugurul liliacului se despică și înverdesce sub *aburósele* sărutări ale sórelui de Aprile...“; și 'n Mihnea-vodă p. 17: „tînăra fecióră se arătă cu concîiul seménat cu diamanturi, cu *aburosul* zoyon de flaliu, cu auritul vîl de betélă răsfirat pe un biniș de suvaiu alb...“

v. *Abur.*

Abûsălea. — v. *Abușile.*

Abûșile, adv.; à quatre pattes. Dicționarul româno-latin bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Abushile*. Infantium incessus quadrupes.“

„Pruncii cei mici când îmblu pre mîni și picîore, se dice că îmblu *abusălea*. Ômenii mari când îmblu, ori când cădënd se opresc pre mîni, se dice: în brânci“ (S. Liuba, Banat, com. Maïdan).

Aci doê observațiunî:

1° Aceiași acțiune are un alt nume când e vorba de copil, și altul atunci când se vorbește de cei în vristă;

2° Copilul de tot mic pronunțând s în loc de ș, forma *abusălea* pentru *abu-*

șile este rezultatul influinței graiului copilăresc asupra limbei părinților.

Cu *abușile* nu trebuî a se confunda: de-a bușii, după cum se chîamă un joc de copii, cunoscut mai ales în Moldova și'n care se rostesc următoarele cuvinte:

Aû-late,

Baû-late,

Nu țî-î frică că te-oîu bate?

Din codiță, din codă,

Pin'oîu prinde-a numêrà....

(D. Alboténu, Covurluiu, com. Mastacani).

Format prin prepozițiunea de mișcare *a* (v. 11° A), acest adverb își mai asociază aprópe tot-d'a-una prepozițiunea de: *d'a-bușile*.

v. *Buș.* — *Bușă.*

¹**Ac** (artic. *acul*, poporan: *acu*, macedo-rom. *aclu*; plur. *ace* și *acuri*), s. n.; aiguille, aiguillon. „Instrument de fer, suptîre ascuțit, cu care se cöse, se împunge saû se înfige“ (L. M.).

I. *Ac* în ghicitori.

Cimilitura poporană a acului:

Am un om mititel

Face gardul frumușel...

(Revista populară 1884 p. 47)

saû:

Ce e mic-mititel

Ingrădesce frumușel...

(Ispirescu, Pilde, 32)

O altă cimilitură:

Ce fuge mereu la vale

Șiși lasă matele 'n cale...,

despre care d. G. D. Teodorescu (Poesii pop. 216) observă că: „în Mexic se găsesce o ghicitoare asemenea acesteia tot despre *ac*: cine alérgă printr'o vale, tărindu'și matele după sine.“

Macedo-românii aû și ei doê cimilituri despre *ac*:

Niic nîi-escu, drac nîi-escu,

Ma tută lumea eu u 'nvescu...

(M. Iutza, Crușova)

care exprimă aceiași ideiă ca în proverbul daco-român : „*acul* este mic, dar scumpe haine cöse“ (Pann, Prov. I, 137).

A doua cimilitură macedo-română, foarte ingenioasă și 'n care chiar prin rimă este indicat *ac*:

Drac tru chisă, 'n cer tut drac,
S'este văr'nă cōdă nîi trag,
Pri-ju-cido cu cōdă mi bag,
Din dao-trei mași una fac,
Până-ci-și di cōdă ascap...

(M. Iutza, Crușova)

adecă : „drac în iad, în raiu tot drac; dacă trag după mine o cōdă, apoi ori unde mă bag, din doē-trei numai una fac, pină ce mă scap și de cōdă“.

In fine, un fel de ghicitōre școlărescă : „De unde au luat Adam și Eva *ac* și ață de au cusut frunțele de smochin..?“ (Cost. Negruzzi, Cum am învățat românesce).

II. Feluri de *ace*.

Ca instrument de cusut femeesc, *ac* a dat naștere la proverbe :

Despre femeī lenevōse : „Când eram la mama, și eu scieam să cos, că mama împungea și eu trăgeam *acul*...“

(Pann, Prov. III, 106)

Despre femeī lucrătōre : „Bărbatul să aducă cu sacul, muierea să scōță cu *acul*, tot se isprăvesce...“

(Ibid. II, 123).

Din *ace* femeiescī, Dr. Polysu (ed. Bariț p. 9) distinge : „*ac* cu ureche“ = de cusut, „*ac* cu craci“ = de păr, „*ac* cu gămăliă“ = bold. In unele locuri cinghel sau cangé „crochet“ se chiamă : *acu-ciurului* (Iași, com. Bosia).

Intr'un document scris în Argeș la 1621 (Arch. Stat.): „10 *ace* de cārpă de argintu.“

Intr'un act din 1686 despre „hainele și sculele ale jupāneșei Ilincāi fata jupāneșei Nécșai ot Petrești, care s'au

dat de pomēnă după moartē ei“, ne întimpină, afară de „*ac* de argint“ în doē rinduri :

„2 *ace* mari de argint cu mărgăritar și cu turchiaze ;

„2 *ace* mari de argint de învălătură...“

(M-reă Cotrocenii, Arch. Stat.)

Poporul, firesce, crede că cel mai frumos din tōte acele trebuī să fie acela al Dōmnei. Jocul copilăresc de-a Baba-gaia, numit pe a-locuri : de-a Clōța, de-a Puia-gaia etc., se începe în Muntenia printr'un dialog între copilul care face pe clōșca cu puī și între acela care face pe baba :

„ — Ce cauți, babo ?

— *Acul* Dōmnei.

— O fi ăsta (arătând piciorul drept).

— Ptîu! nu e ăsta...“

(Ispirescu, Jucării, p. 25).

In alte varianturi : „*Acul* Dōmnei cu fir roșu...“ (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 198).

In unele districte (Dolj, com. Risițiș; Olt, com. Piroși) se chiamă : *Acu-Dōmnei* flōrea Scandix-pecten, numită și lătinesce : Acula, ital. Agu-glia, span. Aguja, dar cunoscută mai mult sub poeticul nume de „Peptenele-Venerēi“ (Pecten Veneris). In „*Acu-Dōmnei*“ se înțelege anume „*ac* de păr“, o uneltă de cochetăria deja la vechii Romani : „comas a cu comen-tibus“ (Quintil. II, 5).

Din *ace* bărbătescī, Românul distinge pe cele întrebuințate de croitorī, cojocari, cismari și alții, numindu-le : „*ac* abăgeresc“ (Olt, com. Vlaici), „*ac* țigănesc“ (Iași, com. Sinescii) etc., iar un *ac* mare, în genere, se ȑice : a-coiu, în Banat și 'n Hațeg : a-coniu, prin opozițiune cu un *ac* mic : acuț, a-culeț sau a-cșor.

v. *Abăgeresc*. — *Acoiu*. — *André*. — *Cange*. — *Cinghel*. — *Igliță*. — *Țigănesc*...

III. *Ac* = mic.

Ca ce-va foarte neînsemnat și foarte
eften, *ac* a dat naștere la o mulțime
de locuțiuni:

Ei încă număr și anii
Când n'aveai pară de *ac*,
Și acum te joci cu banii
Turnându-i din sac în sac...

(Pann, Prov. II, 89.)

Cine fură ați un *ac*,
Măine fură un gânsac...

(Ibid. I, 68).

„Te slujesc norocul, cât umbra *acului*
pe croitor“ (Ispirescu).

Intr'un act moldovenesc dela vodă
Alexandru-Iliaș din 1621 (A. I. R. III,
216): „dămuț știre de rândul celor
slugi c'au înblat de-au luat bucatele
lui Dumitrașco Șeptelič, c'am înțeles
cum sânt la tine în prinsoare, deci să-i
faci să întoarcă tot c'au luat dela casa
lui, până la un cap de *ac*...“

Expresiunea: „pîn' la un cap de *ac*“
este o întorsetură posterioară în loc de
vechiul: „pîn' la un *ac* de cap“, o lo-
cuțiune ajunsă a fi juridică, pe care o
găsim lătinesc, într'o frasă întocmai
ca cea de mai sus, în Codicele Teodo-
sian: „Si praeter haec tria crimina
repudium marito miserit (uxor), oportet
eam usque ad acuculam capitis
in domo mariti deponere“ (ap. Du Cange,
v. Acucula).

„Caută *acul* în caru cu fin...“; sau:
„orbul își caută *acul* în aria cu paele,
și surdul îl povățuiesce unde sună...“
(Pann, II, 4; III, 130). Franțuzesc:
„chercher une aiguille dans une botte
de foin“ (Littré). Asociațiunea de idei
între căutarea *acului* și „ce-va foarte
greu“, este veche romană. La Plaut
(Men. II, I, 8 sqq):

Nam quid modi futurum est illum quaerere?
Hic annus sextus, postquam ei rei operam
damus...

... si acum credo quaereres,
Acum invenisses...

În: „ai înghițit un *ac* și ai să scoți
un fier de plug“ (Coll. Golescu, Conv.
lit. 1874 p. 68), ni se înfățișează éraš, *ac*,
ca antitesă între *ac* și „drugă de fer“,
o asociațiune de idei romanică. Italie-
nesce se dice: „dare un ago per aver
un palo di ferro“ (Tommaseo).

O altă antitesă:

Erau bróștele
Ca muștele,
Șerpii ca și *acele*,
Năpărci ca andrelele!
Acum toate au crescut
Și de spaimă s'au făcut:
Bróștele
Ca ploștele,
Șerpii ca grindile,
Năpărci ca buțile...

(Burada, Dobrogia, I 3).

IV. Urechea *acului*.

Alături cu asociațiunea de idei ro-
manică: „acum quaerere“, dificultatea
de a face ce-va se mai exprimă prin-
tr'o imagine ebraică: „a trece prin
găurica *acului*“, pe care Evangeliul a
respândit-o în toate limbile și care s'a
ramificat pretutindenți în mai multe va-
rianturi poporane.

Noul Testament 1648, Mat. XIX,
24: „mai lesni ăste cămilei preîn
urăché *acului* a tréce, decât bogatul
întu împărăția lui Dumnedzău a intra.“

Coresi, Omiliar 1580: „pré bună
amu și minunată ăste pilda ačasta:
cumă nu poate încăpé cămila preîn
urechile *acului* dreptă multă strim-
tură și pentru multa grosimé a cămi-
leei, așa și calé céia ce duce în viață
nu poate încăpé pre bogatulă pentru
strimtura ei și pentru multa grăsimé
a bogatului...“

Spaniolesce se dice „o ch'il *acului*“:
„por el ojo de una aguja“; româ-
nesce: ureche, mai ades la plural
urechile, deși se vorbește despre un
singur *ac*; mai rar: gaură sau bortă.

Varianturile poporane ale pildei evanghelice :

„Bóla intră cu caru și ese prin urechile *acului*“ (M. Ștefănescu, Teleorman, com. Traian).

„Rěu intră 'n trupu omului ca pîn urechili *acului*, și nu'l încape nici caru, când te umărești să 'l scoți“ (Jipescu, Prahova, Vălenii-de-munte).

„Șiretul se străcóră ca prin urechile *acului*“ (P. Ispirescu).

„Aștėptă să vină luna lui Fluerařu, care bagă omėtul pe bórta *acului* în casă...“ (I. Verdėnu, Nėmț, com. Carligii).

Pann, Prov. III, 130: „Lesne a băga în urechile *acului* când vezi...“

V. *Ac* = împungător.

Ca instrument ascuțit, *ac* a produs o altă locuțiune metaforică.

Deja la vechii Romanî, „acu tangerē“, „a atinge cu *acul*“, însemna: „a lovi tocmai unde dóre.“

—Mendicus es?—Tetigisti acu.—Videtur digna forma...

(Plaut. Rud. V, 2)

Romănescce, când cine-va se pórta reu saũ ne supěrá, noi il amenințăm cu pedėpsa :

Asta e bółă cu léc,
Am eũ de cojocul teũ *ac*...

(Pann, Prov. III, 128; cfr. I, 68)

saũ : „Am eũ *ac* și ață de cojocul teũ“ (Coll. Goleșcu).

Ca simbol de respingere, *acul* figurėză în următorul obicei :

„La noi întălnirea cu popa este privită de popor ca piază rea; femeile aruncă *ace* cu gămălii pe jos, ca să scape de piezũ“ (I. Poppescu, Dolj, com. Băileșci).

Tot aci vine un alt obicei, în care simbolismul e și mai pronunțat :

„In Bucuresci femeile lehuse se feresc a se întălni una cu alta, fiind-că

nu este a bine. Dacă cum-va se întălesc, iute își trimite una alteia câte un *ac*. Ceea ce are băiat, trimite un *ac* cu gămăliă; eră ceea ce are fată, trimite un *ac* cu urechi“ (P. Ispirescu).

VI. *Acul* albinei.

Prin proprietatea de a împunge, se numesce *ac* boldul unor insecte, mai ales al albinei, latinesce : *aculeus* (fr. *aiguillon* = it. *aguglione* = sp. *aguillon*).

„Albina în gură ține miera cea mai dulce, și în códă *acul* cel mai otrăvitor“ (Coll. Goleșcu).

Pann, Prov. II, 112 :

Viespea miera după ce nu face,
Sare și te împunge cu *ace*...

O legendă poporană :

„Când a făcut D-đeu tóte vietățile, a întreat pre fie-care, că ce putere voesce să aibă. Albina a respuns : Pre cine voũ împunge cu *acul* meũ, să și móră. Atunci D-đeu a đis : Mai bine să mori tu! — Și așa se vede pînă în đioa de astăđi, că îndată ce înghimpă cu *acul* seũ albina pre cine-va, móre ea însăși“ (G. Dobrin, Transilvania, Făgăraș, com. Voila).

Romănul a observat însă că „matca“, stăpăna albinelor, n'are *ac*, ci numai albinele cele de rind (Preut V. Florescu, Sucėva, com. Ruginósa), de unde îi place a trage că : „cine e mare și tare, de D-đeu nu 'i este dat să împungă.“

La figurat :

Ioan din Vinți, 1689, f. 150 : „pro însăși neascultaria morții și *acul* înșelăciunii și legăturile iadului în Iordanũ afundăndu-le...“

Ibid. f. 177 : „aĩ veselit. cu nădėjde învieriĩ pre cei vătămăți cu *acul* morții...“

Tot așa : *acul* pizmei, *acul* resbunării etc.

După Bobb (I, 3), se mai dice *ac* și virful spicului de grâu.

VII. Derivațiunea lexică.

Lătincesc sint: *acus* (gen. *acus*) feminin, și: *acus* (gen. *aceris*) neutru. La Români și la Italieni ambele forme s'aû contopit, căpătându-se la plural: românesce *ace* lingă *acuri* (v. Gruber, Studii asupra genului, Iași, 1884, p. 32); italienește: *aghi*, alături cu vechiul: *agora*. Forma plurală „*acora*” cată să fi existat deja în latina rustică. Celelalte graiuri neo-latine: fr. *aiguille* = prov. *agulha* = span. *aguja* = reto-rom. *aguaiglia* etc., ca și ital. *aguglia* și *agocchia*, și-aû format cuvîntul dintr'un tip latin deminutiv: *acucula* = *acicula*.

v. *Afă.* — ¹. *Hac.*

². **Ac** (-*ăcă*); suffixe s'attachant aux substantifs et aux adjectifs. Suffixul nominal *-ac*, primar sau secundar și tot-d'a-una tonic în limba română, este una din ramificările suffixului *-c* (*-ka*, *-kā*), diferențiat în: *-ac*, *-ic*, *-ec*, *-oc*, *-uc* etc., prin asociere cu diverse vocale, lungi sau scurte, prin cari se lăgă cu rădăcina sau cu tulpina cuvîntului.

Acest suffix există de o potrivă în toate limbile ario-europene și'n toate limbile turanice, astfel că într'un cas concret provenința lui pôte să fie cu totul de o altă natură decât în cazul concret cutare sau cutare. Așa la Români el este:

a) ario-europeu în:

buî-*ac* = sl. *buŭakŭ*,
cîorp-*ac* = sl. *čirpakŭ*,
cos-*ac* = sl. *kosakŭ*,
har-*ac* = gr. *χάραξ*,
bumb-*ac* = gr. *βαμβάκιον* etc.;

b) turanic în:

bărd-*ac* = turc. *bardâq*,
cap-*ac* = „ *qapâq*,
cerd-*ac* = „ *čardâq*,

con-*ac* = „ *qonâq*,
ét-*ac* = „ *iataq* etc.

Latinesc, acest suffix (*-ăc*, *-ăco*) ne apare în: *mer-acu-s*, *halven-ac-us*, *lingul-aca* etc.; mai ales însă sub forma *-ax*=*ac-s*: *ed-ax*, *loqu-ax*, *aud-ax*, *fug-ax*, *ten-ax*, *rap-ax*, *fer-ax*, *sag-ax*, *lim-ax* (=it. *lum-aca*) etc.; apoi adaos cu alte sufixe, ca în: *halven-ac-iu-s*, *horde-ac-eu-s*, *ciner-ac-eu-s*, *gallin-ac-eu-s*, *dur-ac-inu-s*, *tili-ac-in-eu-s* etc. (Corssen, *Ausspr.*², t. 2 p. 195). Din cauza acestei sufixațiunii suplimentare și din cauza trecerii flexionare a lui *-ax* în *-ace*, se pôte dice că'n latina literară suffixul propriu *-ac* devenise foarte rar, deși trebuî să se fi păstrat mai bine în latinitatea rustică. — cfr. Budenz, *Das Suffix* *κός* (*ιχός*, *ακός*, *υκός*), *Götting*. 1858; G. Mueller, *De linguae lat. deminutivis*, Lips. 1865.

La Daci, și la Trači în genere, suffixul *-ac* pare a fi suferit: pe de o parte, o scădere consonantică la *-ag*, ca în *Sus-ag*, numele unui *Dac*, despre care vorbește Pliniu cel tînăr într'o scrisoare către Traian; pe de alta, o scădere vocalică la *-oc*: *Amad-oc*, *Bith-oc*, *Sad-oc*, *Sparad-oc*, *Spart-oc* lingă *Spart-ac* etc. (Tocilescu, *Dacia*, 605). Cu toate astea, Eustathiû în scholiile la Homer ne transmite vorba tracică *μανδάκης „δεσμός χόρον*”, „legătură de fin” (De Lagarde, *Gesamm. Abhandlungen*, 280), în care suffixul *-ac* s'a păstrat intact și pe care aû moștenit-o Români în cuvîntul: *măldac* „petit tas de foin” (Cihac, II, 672). În majoritatea casurilor, suffixul *-ac* pare a se fi acățat în dialectele tracice la tulpine nominale cu finalul *t* sau *d*.

În „*măld-ac*” = *μανδάκης* se învederează pe deplin caracterul deminutival al suffixului *-ac* la Trači, pe când în latina literară acest caracter se perduse aprôpe cu desăvîrșire, după cum

ne întîmpină pré-putîn şi'n cuvintele slavice, grece şi turce, introduse în limba română.

Orî de unde ar veni, dela Dacî saû din latina rustică, e fôrte interesantă întrebuintărea curat deminutivală a sufixului *-ac* de cătră ţeraniî noştri într'o mulţime de vorbe plăsmuite de dinşii şi pe carî nu le cunósce saû le nesocotesce graful cărturarilor.

Iată, de exemplu, cum vorbeşte un sătén din Prahova:

„Dacă uscăţiva, puţinica şi budula mea vorbire cu ande hinu mieî Motăilă n'or hi'n placu multor duhurî mari...” (Jipescu, Vălenii-de-munte).

„Când eşti mic, scundac, vedu-t'ai că te hărtăpălesc toţi?” (Id.)

„... îndrăsnéla tinerilor, mintea pururea crudacă a fetilor...” (Id.)

În balada Cucul şi turturica (Alex. Poes. pop.², 8):

Ba, cucule, ba,
Nu te-oîu asculta,
Porumbacule,
Frumuşelule,
Pestrişorule,
Drăguşorule....,

unde deminutivalul *-ac* corespunde deminutivalilor: *-el* = lat. *-ellus* şi *-ior* = lat. *-iölus*.

Sufixul român *-ac* ne'nfăţişeză sub raportul formei următoarele:

1°. Tinde a scăde consonantic la *-ag*, de ex. *desag* saû *desagă* = gr. *δισάχιον*;

2°. Tinde a scăde vocalic la *-oc*, de ex. *gânsoc* = *gânsac* (cfr. Quintescu, De deminutivis, 52-3);

3° Iubescé tulpinele nominale cu finala dentală, ca în: *scundac*, *măldac*, *fundac* etc.;

4°. Se adaugă la un alt sufix, de ex. din: *prostan* — *prostănac* = *prost-an-ac*;

5°. Îşi adaugă un alt sufix, perdënd

atunci accentul, de ex. din: *gândac* — *gândăcél* = *gând-ac-él*.

v. *-Ag.* — *-Eac.* — *-Eag.* — *-Ic.* — *-Ig.* — *-Oc.*
-Og. — *-Uc.* — *-Ug.*

³ *Ac-*; préfixe s'attachant aux pronoms et adjectifs démonstratifs. Deja în latina arhaică, pronumele demonstrativ: *ecc'* (ecce, ecco) servia a mai întări alte elemente demonstrative, cu carî se aglutina într'un singur corp. La Plaut nu o dată ne întîmpină: *eccillum* „*acel*” = *ecce-illum*, *eccistam* „*acéstă*” = *ecce-istam* etc. În limba latină rustică s'a răspândit cu timpul din ce în ce mai mult acest mod de a procede, şi tot-o-dată, ştergëndu-se cu încetul în asemeni compuse individualitatea lui *ecce* saû *ecco*, iniţialul *e-* a trecut în *-a*. De aci prefixul *ac-*, pe care'l aû Româniî în: *acést* = lat. *ecc'istum* (ital. *questo* = *eccu'istum*, *questi* = *eccu'iste*, span. *aqueste* = *eccu'iste*) alăturî cu simplul: *ist* = *istum*; *acel* = lat. *ecc'illum* (span. *aquel* = *eccu'illum*, ital. *quegli* = *eccu'ille*, *quello* = *eccu'illum*) alăturî cu simplul: *el*, *él* = *illum*; *acum* saû *aemu* = lat. *eccu-modo* (= friul. *acumò*); *aci* = lat. *ecc'hic* (span. *aqui* = *eccu'hic*) şi altele.

De observat:

1°. *ac-* redus la *a-*: *aist* = *ecc'istum*, lingă *acést*; *aşi* = *eccu'sic*, lingă *ma-cedo-românul acşi* (=sicil. *accussi*)...

2°. *ac-* redus la *c-*: *cest* = *acést*; *cel* = *acel*, *colo* = *acolo*...

3°. Latinul *ecc'* trecut în acelaşi cuvînt în trei forme: *acătare*, *cutare*, *at-tare* = *eccu'talem* (=ital. *cotale*)...

4°. În adverbul: *cóce* = *eccu'hacce*, dispărutul *a* reăpare numaî în construcţiunea: într'*acóce*.

Astfel prefixul român *ac-*, spaniolul *acu-*, italianul *qu-* etc., tóte din latinul *ecc'* (ecce, ecco), se identifică prin ori-

gine cu adverbul nostru : *écă* = ital. *ecco*, deși de secolii s'au despărțit de dînsul prin diversitatea funcțiunilor.

v. *Écă*.

Acadea (plur. *acadele*), subst. fem.; caramel. „Vorbă turcască, cunoscută numai în România liberă” (L. M.). Cuvîntul nî-a venit prin Turci din arabul *'akide* „sorte de sucrerie” (Șăinenu), dar sună românesc tot așa de bine ca și franțuzesce „caramel”, care e de asemenea arab, trecut în Francia prin Spania (Littré). Grația cofetarilor italieni, „caramel” a străbătut prin Germania (Karmelzucker) pînă 'n Polonia (*karamelek*), pe când *acadea* nici măcar în România n'a putut să aibă o lungă durată.

v. *Alva*. — *Alviță*.

¹Acâr, conj.; n'importe [qui, quoi, comment etc.]. Dicționarul româno-latin bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Akar*. Sive. Vel. — *Akar-kare*. Quicunque. Quivis”. În Lex. Bud. 365: „*acar* = macar, batăr, ori, fie, fiește-”. Bobb. 3: „*acar-că* = etsi, *acar-ce* = quicunque, *acar-cine* = quicunque”.

Noul Testament 1648, f. 219: „unul crede că e slobod *acar-ce* a mânca, iară altul slab măincă *vérze*...”

În aparință, *acar* se identifică cu *macar*, avînd același sens și abia diferind prin formă. În realitate însă, ambele cuvinte sînt cu totul străine unul altuia prin origine. Intrebuîntat numai la Români de peste Carpați, și chiar acolo rar, *acar* este din punct în punct maghiarul: *akár* „n'importe”, în compozițiune: *akár-ki* = *acar-cine*, *akár-mi* = *acar-ce*, *akár-hól* = *acar-unde* etc., dintr'o rădăcină curat ungurască cu semnificațiunea de „voire”.

v. *Măcar*. — *Orî*. — *Vare*.

²Acâr (plur. *acare*), s. n.; étui à aiguilles. Latinesce ar fi: *acuarium*.

„Uneltele de cusut: ac, ață, *acar*, fórfece, degetar, pânză...” (D. Alboténu, Covurluiu, com. Mastacanî).

Dicționarele mai dau pe: *acar* „fabricant d'aiguilles”, ba încă: „*acăriă* „*fabrique d'aiguilles*” (Cihac), formațiunii gramaticesce corecte, dar nedovedite și cari nu vor deveni o realitate decât numai după ce se vor înființa mai întâiu în România nesce fabrici de ace, de o cam dată în lipsă.

v. ¹*Ac*. — *Acarniță*. — *Acăriță*. — *Aconită*. — ²*Ar*.

³Acâr (plur. *acarî*), s. m.; fabricant d'aiguilles.

v. ²*Acâr*.

Acărét (plur. *acareturi*, s. n.; bien-fonds. Se aude și *ecaret*. Se aplică mai cu seamă la construcțiunii cu dependințele lor.

Enache Cogălnicenu, Cron. p. 200, vorbind despre Lupul-Agă sub Constantin Mavrocordat: „pîn' la cea de pe urmă aș scăpat cu viața, dar aș eșit din șese-zeci pungi de bani și i-aș rămas și toate *acareturile*, care nu se pot arăta cu scrisul câtă răsipă și pagubă aș avut...”

Filimon, Ciocoi vechi, p. 105: „Ei bine, stăpâne! Trebuie să facem cercetare pe la toate aceste *acareturi*, căci pôte să fie călcate de vecini...”

Cost. Stamati (Muza română, I. 526) îi dă ca sinonim: *heîuri*.

Venit la Români prin Turci din arabul *'akâret* (Șăinenu).

v. *Bind*. — *Heîu*.

^{1 2 3}**Acăriu**. — v. ^{1 2 3}*Acâr*.

Acârniță (plur. *acarnițe*), s. f.; boite, sac ou étui à aiguilles. Sinonim cu a-

căriță și aconiță, despre cari vezi mai jos, și cu acar, din care s'a format prin sufixul slav *-niță*, dar având un înțeles ce-va mai întins:

„La ciobanii de pe la noi *acarniță* se chiamă locul, cutia saū traista, unde ei țin acele, fôrfecile etc.” (V. Lohan, Iași, com. Buciumii).

v. ²*Acar*. — ²*Niță*.

Acărniște, s. f.: étui à aiguilles. Format din *acarniță*, înlocuindu-se finalul *-iță* prin sufixul slav *-iște*. Această formă, care remâne dubioasă, ne întipină numai la Ieromonahul Macarie, Lex. Mss. slavo-român din 1778 (Bibl. Centrală din Bucur.):

„Țava acelor, acariul, *acarniștea*, téca or țava cea prinsă cu curéle, întru carea se pun acele, undrélele...”

v. *Acarniță*.

A-casă, adv.; chez, à la maison. Deși compus din *a* = lat. ad și *casă* = lat. casam, totuși *a-casă* a ajuns a fi un adverb în totă puterea cuvintului, invariabil și având cele două elemente ale sale constitutive cu atât mai strins unite, cu cât prepozițiunea separată *a* (v. ¹².A) a despărut din limbă aproape cu desăvîrșire. Precum este adverb: afară = a-fară = lat. ad-foras, în același mod e adverb *a-casă*, care fôrte bine s'ar pute scrie: *acasă*.

În *a-casă* noțiunea de „edificiu” e accidentală. Póte să fie cine-va *a-casă* în pădure saū într'o pesceră, dacă acolo îi este șederea. Limba română posedă o mulțime de expresiuni pentru nesce locuințe ca: stână, târlă, surlă, cociobă, bordeiu, coșmagă, cușmelie, colibă, bojdeucă, cobîrnă, zăvadă, șatră, cort etc., pe cari nici o dată nu le numesce „casă”, și totuși cei ce petrec în ele sînt: *a-casă*.

Pentru a arăta că e superat saū ne-

mulțumit, Românul dice: „Nu'mi sînt toți boii *a-casă*” (Baronzi, Limba română, 43). Totuși nici o dată nu s'ar pute dice: „boii în *casă*.”

Ca adverb, *a-casă* une-orî își perde în graū pe finalul *-ă*, devenind: *a-cas'* saū *acas'*, după cum se perde în: afar' = afară.

Intr'un cântec poporan din Transilvania:

De nu'i laz
Și nici pîrlaz,
Să trec la mândra *acas'* . . .

(Jarnik-Bărsanu, 309),

pe când într'un alt cântec tot de acolo:

Ce folos că trag *acasă*,
Că n'am nevastă frumósă:
String în brață sloū de ghiată,
Pare că'i o mogândetă...

(Ibid. 133)

În legătură cu pronumele personal saū reflexiv, *a-casă* și'l asociază sub forma enclitică: *a-casă'i*, *a-casă'ți* etc.

Moxa, 1620, p. 355: „Dumnezeu i crută, că'i găsi unū porcarū anume Festul și féce bine că'i duse *a-casă'* și...”

Pravila Moldov. 1646, p. 88: „mușăriă cândū nu să va pleca nice va asculta de beserica, cândū-i va dzice să margă după bărbatu'sū, carele o cere și o chiamă să vie *a-casă's* și să lăcuiască împreună...”

N. Muste, Cron. 17: „n'au primit Grigorie-Vodă, rugându-se Vezirului să'l lasă să margă *a-casă's* în Țarigrad.....”

Cost. Negruzzi, Aū mai pățit'o și alții, 71: „Toți alergară pe *a-casă* cu pîrul sburlit, cu grija în suflet, cu gróza în inimă, gândind la scena ce veduseră și temendu-se să nu găsescă asemenea priveriști pe *a-casă-le*...”

În proverburî:

Despre fanfaronadă:

Pe uliță
Chiriță.
Ș'a-casă chisăliță..

saŭ :

Umblă pe drum cu alaŭ
S'a-casă n'are malaŭ...

(Pann, I, 160)

Despre o ôiă bună și o nevastă har-
nică :

Lănósă și lăptósă și grasă,
Să vie și de vreme a-casă....

(Ib. II, 113)

Despre cei ce călătoresc fără folos :

A lipsit de a-casă noë an
Și s'a întors cu doi banŭ...

(Ib. II, 5)

In fine :

Când ești pofit la vr'o masă,
Plcă sătul de a-casă...

(Ib. III, 105)

și atunci acel ce te ospetéză va puté
să dică: „așa mai vii de a-casă“, un
idiotism care însemnéză: „așa'mi place
să fiŭ.“

„Draga mea Anicuță! Ean să te pri-
vesc în haŭnele aiste.... Așa țerance
mai vin de a-casă.... să ai șapte sate
pline!“

(Alex., Craiŭ nouŭ, sc. IX).

„Gaitanis: Iert tot.

„Alec: Așa mai vii de a-casă....“

(Alex., Nunta țerănescă, sc. X).

In blăstemuri: „Duce-te-ai în sus
și'n jos, ș'a-casă să nu mai vii!“ (A.
Degan, Transilv., Hunedóra).

In graŭl vinătoresc, cel puțin în
Téra-Románescă, exclamațiunea „haŭde
a-casă!“ însemnéză că vinatul e prins.

Așa în Teleorman:

„Pe la noi vinătorii, după ce și-au
ales timpul, se întrunesc dela trei
pină la șese, având fie-care căini de
vinat, și plcă înșirați astfel din di-
stanță în distanță încât să se pótă
vedé unul pe altul. In dată apoi ce
unul din ei a zărit vinatul, strigă:

ocol, aŭdi a-casă! și la acest semnal
toți cei-l'alți, precum și căni, alérgă
spre locul arătat.....“ (I. Panaitescu,
om. Bălțațiŭ).

„Când vinătorul, urmat de ogar, gă-
sesce vinatul, el strigă mereŭ: ocol,
aŭdi a-casă! ocol, aŭdi a-casă! pină ce'l
prinde....“ (I. Ionescu, Raiósa).

In Dolj:

„Când vinătorul este însoțit de ogar
și vede iepurele, vulpea saŭ alt animal,
strigă: tut puŭ! și: ocol, aŭdeți a-
casă!“ (M. Ciocălteŭ, Dolj, c. Plenița).

Tot așa în Ialomița (C. Ionescu, com.
Borânescŭ).

Acest strigăt cu „a-casă“ e un fel
de conjurațiune:

„La vederea vinatului, sberetul vină-
torului este: ocol, aŭd' a-cas! cređând
că atunci iepurele saŭ vulpea saŭ alt
ce va fi se opresce pe loc de se pôte
da cu pușca“. (N. Poppescu, Dolj, c.
Piscu).

Poporul e sigur că fiarele și dobitó-
cele înțeleg limba omenescă și sînt chiar
în stare de a vorbi o dată pe an (v.
An-nouŭ). Auđind dară că omul „se in-
tórce a-casă“, vinatul se amăgesce, nu
se mai mișcă, și decŭ e împușcat.

E fórte interesant că strigătul vină-
torului se chiamă la Olteni sberet,
ceia ce nu are a face etimologicesce cu
sberare = lat. [ex]balare „bêler“, ci
este vechiul roman [ex]barritus „cri
de guerre“, ricnetul ce isbucniă tocmai
atunci când legionarii năvăliaŭ asupra
dușmanului: „clamor autem, quem
barritum vocant, non ante debet at-
tolli quam utraque acies se junxerit“
(Veget.).

Vinătorescul: a-casă! își găsesce și
el, cel puțin ca fond dacă nu și ca
formă, nesce paraleluri romanice, cari
ne permit a bănuŭ o veche origine la-
tină: „Au lit! au lit, chiens! exclama-
tions pour faire quêter les chiens, lors-

qu'on veut lancer un lièvre" (Littre). „Aide *a-casă*!" sau „aide în pat!" exprimă aceeași noțiune de: „aide la odihnă", prin care vînătorul crede a înșela pe iepure.

Adverbul *a-casă*, în orî-ce cas, trebuia să fie latin rustic: *ad-casam* pentru clasicul: „*domi, domum*"; căci nu numai corespunde italianului și spaniolului: „*a casa*", dar încă francesului „*chez*", vechiu „*à ches*"=„*ad casam*", de ex. într'un text medieval citat de Littre: „*vos voliez venir à nos e à ceaus qui sont à ches nos*"=„*voiați a veni la noi și la cei ce sînt a-casă la noi*." Italianesce la Macchiavelli: „*Il Re, per timore di questa lega, se ne andò per ragunare più forze a casa*" (Tommaseo). În dialectul vallon (Grand-gagnage, I, 21) în loc de „*chez*" se dice „*amon*"=„*à-mohon*" (*à-maison*), schimbându-se cuvîntul principal, dar rămînînd aceeași construcțiune și aceeași idee ca în: *a-casă*.

v. *Casă*. — *Ocol*. — *Sberet*. — *Vînat*.

Acatastasia, subst. fem.; bouleversement, désordre. Grecul *ἀτασθασία*, care n'a circulat nici o dată în gura poporului român, dar pe care totuși, așa fiind moda în epoca fanariotică, cronicarul Zilot (p. 45) îl întrebuințează vorbind despre Mihaîu-vodă Suțul:

Unde ese și cum merge,
De e strâmb sau după lege,
Nici că prin gând îi trecea!
Care mai de dimineță
I se arăta în față,
Ce-i dăcea, așa făcea!
Așa *acatastasiă*,
Așa scârnăvă Domniă...!

Acătist (plur. *acatiste*), s. n.; terme ecclésiastique. „*Ἀκάτιστος*", propriu: care nu se pune jos, care nu șede jos; de unde în special, ca termen bisericesc: 1° rugăciunile, cântările, servi-

ciul bisericesc, care în sêra Vinerii din a cincea săptămână din Păresimi se face în onórea Născătoarei de Dumnezeu, și în cursul căruia toți ómenii stau în picioare; 2° de aci, în genere, orî-ce rugăciuni și cântări către Născătoarea de Dumnezeu; 3° cea ce se dă preutului, care face aceste rugăciuni și cântări; de ex.: am să dau *acatiste* pe la tóte bisericile ca să te blasteme." (L. M.).

Cel mai vechiu *Acatist* românesc tipărit, este acel moldovenesc al mitropolitului Dosofteiu, eșit în-4 la Uniow în Galiția la 1673, în același timp cu Psaltirea în versuri. Titlul, pe care nu'l cunoscuse Cipariu (Principia, 107), este curios prin amestecul limbei paleo-slavice cu româna: „*Преѣстныі Akathistū i molebenū presvetyi Bogorodici, kanonū voskresenū i pročiia spasitelnıya molby kŭ Gospodu našemu Iisusu Christu, tălmăcit de pre limbă sloveniască pre limbă rumăniască trudolubiemū i tšcaniemū preosviašennago kyr otca Dosotheia, mitropolity Sučavskago i vseia Moldavskia zemlia. V Monastiru Unevskomū typom izobrazisja. Rok 1673.*" Specimen din text:

„Bucură-te că pre filosofi nemăestri
î-arătaș, bucură-te că pre cei meșteri
de cuvinte necuvîntători î-au vădit..."

Cel întâiu *Acatist* românesc cu litere latine este: „*Acathist său carte cu multe rugătsuni pentru evlăviea fieștequarui creștin*", publicat de celebrul Samuil Klain (Micul) la Sibiu, 1801, în-16.

¹ **Acăț** (plur. *acăț*), s. m.; *Acacia* blanc, *Robinia pseudo-acacia*. Arbore cunoscut la noi mai mult sub numele de salcâm; în Banat: braghin, bagrin, magrin după localități; în Oltenia: dafin; în unele locuri: arcaț, prin epentesa lui *r* cu în arțar, cu

care une-ori îl confundă poporul. A se vedea la fie-care din aceste cuvinte. Termenul *acăț* (= ung. akátz) se întrebuintează mai mult în Transilvania.

¹ **Acăț** (*acățat, acățare*), vb.; daco-roumain : suspendre, accrocher; macédo-roumain : saisir, attraper. Se rostesc de asemenea, prin scăderea lui *c* între vocale la *g*: *agaț, agățat, agățare*. Se mai dice la presinte indicativ: *acăț, agăț*, sau: *acăț, agăț*. În Moldova, din contra, în multe locuri se pronunță: *acațat, acațare*, fără a trece pe netonicul *a* în *ă*.

În Dicționarul româno-latin bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): *acăț* = applico; *acățu-mă* = applicor; *acățat* = applicatus.

„Cel ce e pe cale de a se îneca, se *acață* de ori-ce 'i vine înainte. Neavând ce să'mi impute, se *acață* de forma veșmintelor mele. Româniî din Macedonia dic: cătușa *acață* șoreci = mătă sau pisica prinde șoreci” (L. M).

În balada Corbac, blăstem asupra corbului:

Orî de mine tu 'ți bați gîoc?
Remănere-ai fără cîoc,
Și 'ți-ar căde unghile
Să n'*acați* cu dinsele! . . .

În Psaltirea transilvană a lui Corbea din 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. LXXXVIII:

Și într'a ta bună vrere
Și cornul nostru putere
Va lua, și s'o 'nălța
Cât de cer s'o *acața* . . .

„Gherghino, tată! ado toporașu să bat un cuîu coala lingă sobă să'mi *agăț* a ghebă să se usuce, că'i plină de apă...” (T. Teodorescu, Ialomița, com. Lupșenu).

Proverbial:

„Se *acață* de om ca scaîul de oia” (P. Olténu, Transilv., Hațeg).

„S'a *acățat* ca o vererită” (R. Simu, Transilv., com. Orlat).

Macedo-românesce după basmul despre Făt-frumos (V. Petrescu, Mostre, I. passim):

Eû nu escu tătăl a teû acel de dialihia, ci te-am *acățat* pe ariû...

Cum îl vedură ascăpat, dînele se niiriră că nu putură să'l *acață*...

Eû nu sînt tătăl teû cel adeverat, ci te-am prins pe riû...

Cum îl vedură scăpat, dînele se ciudiră de necaz că nu putură să'l prindă...

Apoi idiotismul: *acață* frică = prinde frică.

Precum franțusesc „accrocher, s'accrocher” vine de la „croc”, tot așa românesce *acățare* se trage prin prepozițiunea *a* = „ad” d'a-dreptul din *cață* „croc”, „houlette”, bațul cu cârlig în virf prin care păstorii prind oile *acățându-le* de lână. Ciobanul nu face un pas fără *cață*, de ar fi cât de avut:

Ciobaniî lui Dobrișan,
Ei sînt boeri de Divan,
Șed în *cață* rezemați,
Cu caftan toți îmbrăcați.
Câte-o pîtră nestimată
De plătesce lumea toată
Sus pe *cață*'i aninată....

(Burada, Dobrogia, 185)

A prinde oia cu *cață*, se chiamă ciobănesc: a *acăț*. De aci, a înșela pe cine-va, a prinde cu vorba, a umbla cu minciună, se dice: „a umbla cu *cață*”.

Să nu mai umbli cu *cață*
Și să'mi amărăști viața...

(Pann, Prov. II, 46).

Acaț este în limba română un rest din viața pastorală.

Din cei doi sinonimi ai lui: *atîrn* și *anin*, vom vedea mai jos că unul este erăș de origine ciobănească.

v. *Cață*. — *Atîrn*

În dicționarul lui Bobb (I, 5) reflexivul: *acațu-mă* se traduce prin „haesito“, de unde apoi adjectivul *acățu-cios* „haesitabundus, haesitans, haesitator“, pe când pentru noțiunea proprie de „nexilis, connexivus“ se dă *acățos*, iar infinitivul substantivat *acățare* se aduce o dată ca: „appensio“ și altă dată ca: „haesitatio“. În texturi noi n'am putut constata pentru *acățare* această desfășurare a unui sens secundar de „gângănire, a fi greoiu la vorbă sau la hotărîre“ din sensul primar de „aninare“. Nu lipsesc însă paraleluri pentru o asemenea asociațiune de idei. Chiar lătesce haesito nu este decât intensivul lui haereo, vechiu haeseo „anin“. Romănesce aceiași bifurcare de sensuri ne întîmpină mai jos în: *atâr_n*.

În dialectul istriano-român se dice *acaț* sau *acăț* cu sensul de „prind, înhaț“, ca și'n macedo-romăna; mai adesea însă, cu pierderea inițialului *a*-, rămîne numai *caț*. Mai curiosă este forma istriano-română *racăț*, pe care I. Maioreseu (Itin. p. 111) o explică prin prefixul *re*-, dar care pôte să aibă și alte explicațiuni. După fonetica istriano-română, pe de o parte inițialul *d* trece une-orî în *r*, de ex.: *reschid* = *deschid*, *rescuț* = *descuț*, *respart* = *despart*, și atunci *racăț* ar puté fi din *dacăț*, cu prefixul *d*; pe de altă parte, un prototip *inacăț*, format prin analogiă cu: *înălesc*, *înălesc*, *înnot*, în loc de simpli: *acresc*, *albesc*, *not* etc., ne duce érași la o formă istriano-română *racăț*, ca în: *rentle* = *înainte*. Explicațiunea din urmă ni se pare a fi mai probabilă, dar nu sigură.

V. *Acațăr*. — *Agăț*.

Acățăr (*acățărăt*, *acățărare*), vb.; grimper. Se întrebuintéază mai tot-d'una reflexiv: *a se acățăra*. Pare a

exista numai în dialectul daco-român, fiind însă chiar aci mai rar decât simplul *acaț*, de unde derivă. Mai adesea se dice *cațăr*, perdéndu-se inițialul *a*-, după cum în istriano-romăna el s'a pierdut în forma *caț* în loc de *acaț* (Miklos., *Untersuch.* I, 18).

Cu *a*:-

La I. Créngă în „Povestea lui Stan Pățitul“:

„... se răped căniî să rupă omul, nu alt ce-va; și când se uită mai bine, ce să vadă? vede un băet că se *acățera* pe stîlpul porții, de frica cănilor...”

Și ce-va mai jos:

„... cum vine Duminică, Ipate și cu Chirică se ieș și se duc la horă în sat. Chirică, cum îi tréba băeților, se *acățera* pe cele garduri și se hlizia cu ceilalți băeți...”

(Conv. lit. 1877 p. 23, 29)

Fără *a*:-

La Alexandri în Scara măteî (sc. III): „Când m'ar vedé înpricinații *cățărându-mé* și nópte pe scară, óre ce ar socoti în gîndul lor despre presidentul din Roman?...“

Sau în Critil și Andronius (Iași, 1794, p. 7): „...ei să *cățăra* cu iuțime asupra acestorú stînci, care era neapropiiate pentru mine...”

Strînsa legătură de sensuri între *acațăr* și *acaț* se învederează mai ales când ambele vorbe ne întîmpină alături, bună óră la C. Stamati în Cînbărvodă (Muza, I, 95):

La căte buți s'au dat cep
De mîed, vișinap și vin!
Cățî marțoli s'au rădicat,
Înfingéndu'i în pămînt,
De a căroră virf nalt
Năfrămî cu banî s'au legat,
Pentru cei ce vor puté
Să se *cațere* pe ei!
Cățî brađi din munți s'au adus,

Pe cării i-au răsădit
Pe drumuri și prin oraș,
Acățând pe virful lor
Stegurele fel de fel...

Cine se *acățără*, nu face alt ce-va decât a se *acățta* mai de multe ori. Explicând pe franc. „grimper“, Littré observă: „on s'accroche pour grimper“.

Lungimea materială în *acăț-ăr* din *acăț*, pentru a exprime noțiunea frequentativă, este de aceeași natură morfologică ca în: *scut-ur* din: *scot* = lat. *excutio*, sau în: *turb-ur* din: *turb* = lat. *turbo*. Sufixul verbal *-ăr* represintă aci pe *-ur* = lat. *-ulo*. Forma organică e: *acăț-ur*, de unde apoi, prin acomodățiune cu *i* din *t* = *ti*, urmăză trecerea lui *u* în *ă* și chiar în *e*: *acăț-er*.

v. *Acăț*. — *Cață*. — *Cațăr*. — *-ur*.

-Acă. — v. ². *Ac*.

Acă. — v. ³. *Ac*. — *Acătare*.

Acăriă, s. f.; „quincaillerie, fabrique d'aiguilles, aiguilles en général“ (Cihac). Format din *acar* „fabricant d'aiguilles“, întocmai ca: *abageriă* din *abager*, *croitoriă* din *croitor*, *cismăriă* din *cis-mar* etc.

v. ². *Acar*.

¹. Acăriță (plur. *acărițe*), s. f.; *étui à aiguilles*. Sinonim cu *acarniță*, *acarniște*, *aconiță* și *acar*, despre cari vezi la locul lor.

„Unelte de cusut sînt: *ac* (cojocăresc, mare, mic, de fluturi), *ață* și *acăriță*“ (C. Negoescu, Rîmnic-Sărat, c. Bogza).

„Ciobaniî pîrtă unelte lor de cusut într'o *acăriță*“ (Mironescu, Némț, c. Taslău).

Ca deminutiv din *acar*, ar trebui să fie *acăreș*; trecerea la feminin în

acăriță se explică prin analogia altor cuvinte cu un sens apropiat: *cutiă*, *lădiță* etc.

v. ². *Acar*.

². Acăriță (plur. *acărițe*), s. f.; t. de zool.; *tique des moutons*, *pediculus ovinus*. Termen întrebuintat mai cu seamă în Transilvania ca sinonim cu *căpușă*: „*acăriță*, *căpușă*, *góngă* ce se face pre oî cu fôle mare“ (Lex. Bud. 3, 97). Iser, Wtb. 4: „*acăriță*, *Schaaflaus*“.

Cuvîntul n'are a face cu *ac* „*aiguille*“, ci derivă d'a-dreptul din lat. *acarus* = gr. *ἀκαρι*, de unde și italianesce: *acaro* dei montogni.

Trecerea la feminin în *acăriță* din forma organică „*acar*“ se datorază analogiei sinonimului *căpușă*. De aci apoi prin analogiă cu *acăriță*, în care *-r-* este organic, se dice și *mîelăriță* (L. B.), unde *-r-* nu se putea nasce pe calea curat fonetică, ci numai d'oră prin aninarea analogică a finalului *-ăriță* din *acăriță*.

Filiațiunea morfologică este dară:

$$\begin{array}{c} \text{acar} + \text{căpușă} \\ \hline \text{acără} \\ \hline \text{acăriță} + \text{mîel} \\ \hline \text{mîelăriță} \end{array}$$

E foarte interesant a urmări asemenea casuri de analogiă, cari ar rămîne pentru tot-d'a-una enigme din punctul de vedere curat fonetic.

v. *Căpușă*. — *Mîelăriță*.

Acătare, pron. indeterminat; *quidam*, un certain. Vorbă pe cale de a dispărea din grai, dar care nu o dată ne întîmpină în vechile texturi.

În Vocabularul bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Akătare*. *Quidam*“.

Ioan din Vinți, 1689, f. 158 b. (Io. V, 4): „îngerul Domnului pogorâra în *acătare* casuri în lac și turbura apa...” = span.: *descendía en cierto tiempo* = portug.: *descia em certo tempo*...”

Evangeliarul transilvan 1648, Luc. XI, 1: „și când să ruga el în *acătare* loc, cum părăsi, zise unul din ucenicii lui către el...” = et factum est, quum esset in quodam loco orans... = „ἐν τόπῳ τινί...”

Italianesce acest pasagi se poate traduce foarte corect: „in cotale luogo”.

Deja Lexiconul Budan (p. 3) a observat identitatea între românul *acătare* și italianul *c o t a l e*. Ambele însă nu derivă din lat. *aeque-talem*, precum bănuia Diez (Wtb.², I, 143), ci din: *eccu'talem*, cu *ec-* devenit prefix și trecut în *ac-* sau în *c-* în toate limbile romanice: *acel*—*cel*, *acest*—*cest*, *acolo*—*colo* etc.

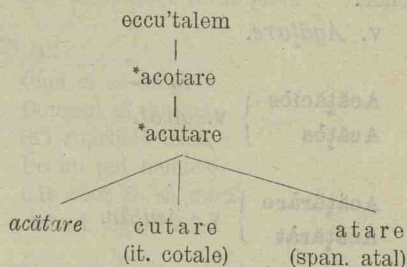
În locuțiunea proverbială muntenească, pe care ni-o dă Anton Pann (Prov. III, 129): „eu *acătare* pomă nu sint, dar nici fie-ce pasere nu mă mănâncă” s'a conservat latinul *talis* cu sensul de „excellent”, ca în: *talis vir*, *talis dignitas*, *talis et tantus* etc. precum și la noi în adjectivul *tare*.

Cu același sens în Transilvania: „La noi mai auzi pe bătrâni zicând despre o persoană sau un lucru: nu-î *acătare*, adică: nu e mare treabă de el” (I. Bianu, Tirnava).

Cronicarul Neculce, II, 245, descrie în următorul mod pe Domnul moldovenesc Duca: „Era om nu pré înalt, și gros, burduhos și bătrân; numai își cernia barba; pe atâta se cunoștea că nu avea *acătare* minte sau frica lui Dumnezeu. Și ce gândia el să facă, și la ce se ispitia, și la ce l'a adus păcatul...”!

Din lat. *eccu'talem* limba română a căpătat un triplet foarte interesant. Alături cu *acătare*, ne mai întimpină:

cutare și *atare*. Sub raportul material, între câte-trele este aceeași legătură ca între: *acest*, *cest* și *ast* sau *aest*, derivate d'o potrivă din lat. *ecc'istum*. Genealogia lexică este:

Accentul pe a treia silabă, pe de o parte a provocat pierderea uneia din silabele anterioare netonice: [a]cutare și a[cut]are; iar pe de alta, a redus în forma cea mai completă pe vocala clară la vocală obscură: *acotare* — *acutare* — *acătare*. O dată tripletul dobândit, s'a operat apoi o mică diferențiere de sensuri, fără care ar fi fost de prisos și trebuia să pără doă din cele trei forme. Astfel *acătare* înseamnă: „un certain”; *cutare*: „à savoir tel”; *atare*: „un pareil”. De ex.: „*acătare* loc” = „un certain lieu”; „*cutare* loc” = „à savoir tel lieu”; „*atare* loc” = „un pareil lieu”. De aci rezultă, că graiul românesc poate să aibă nevoie de câte-trele.

Macedo-româna a păstrat numai o formă: *ahtare*, născută prin scăderea guturalei din *acătare*. E curios de a vedea pe unii căutând în macedo-românul *ah-* pe un albanes a kă-, pe când românul *acă* = lat. *eccum* ne apare nu numai în *acătare*, ci într'o întreagă familie de cuvinte curat romanice: *acolo*, *acel*, *acest*, *acum*, *aci* etc. Dar atunci de ce ôre să nu se pretindă cu același drept a fi albanism și italianul *c o t a l e*?

v. ³*Ac.* — *Ahtat.* — *Atare.* — *Atat.* — *Cutare.* — *Tare.*...

Acăț } v. *Acaț*.
Acăț }

Acățare (plur. *acățări*), s. f.; infinitiv substantiv d'acăț: acțiune d'acțer.

v. *Agățare*.

Acățaciôs } v. *Acaț*.
Acățôs }

Acățărare } v. *Acațăr*.
Acățărăt }

Acățărătore. — v. *Cățărătore*.

Acățăt-ă; part. passé d'acăț. Vocabularul bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Akëczat*. Applicatus“.

v. *Agățat*.

Acățătôr. — v. *Agățătôr*.

Acățătore. — v. *Agățătore*.

Acățătură. — v. *Agățătură*.

Acățele, subst. fem. plur.; t. de botan.; vrilles ou mains de vigne. Termen foarte frumos, întrebuintat mai ales în Transilvania pentru acele fire acățose ale viței, cari mai obicînit se chiamă cîrcei. Bobb, I, 5: „*acățele*, cîrcei la vița de vie“. Latinesce (Varro, Plin.) se dicea „capreolus“, fiind-că se acățără ca o capră.

v. *Acaț*. — *Acațăr*. — *Cîrcel*.

Acău (după Iser, plur.: *acoe*), s. n.; seau, baquet. „*Acău*, o măsură de patru vedre“ (Pisone). „*Acău*, o măsură de 40 de cupe“ (Lex. Bud. 28). Cuvînt aprîpe necunoscut în România. Vine d'a-dreptul din ungur. a k ó „seau, muid“ (Cihac).

v. *Hărdău*.

Accé (art. *accéua*, plur. *accele*), s. f.; monnaie, denier, sou. Acest cuvînt, cu litere cirilice: акче, figuréază pe banul moldovenesc din 1573 al lui vodă Ion cel Cumplit:

Reposatul Laurian, într'o notiță comunicată lui Papiu (Tes. III, 271), explica legenda de mai sus prin: „ban cu marca Moldovei“. D. A. Papadopol-Calimah (Conv. lit. 1884, 104—9) a înlocuit pe ban prin „argint“, într'un studiu intitulat: „Despre moneda de argint *accé* a Domnului Moldovei Ion-vodă...“ Această eróre a împins apoi pe d. Șaînenu (Elemente turcesc, p. 7) a dice: „*acceá*, literalmente albicios, numele monetei de argint a lui Ioan-vodă cel Cumplit din anul 1573“. Faptul este că dela Ion-vodă nu există nici o monetă de argint, ci numai de aramă (Sturdza, Uebersicht d. Münzen, 43). Este întocmai ca un „sou“ frances de cinci centime. Deși dară turcesce akča înseamnă „blanchâtre“ și „argent monnayé“ (Zenker), totuși nu dela Turci d'a-dreptul aș putut Moldovenii să țiea acest cuvînt, ci din vre-o altă limbă turanică, în care el să aibă sensul general de monetă, fie de aur, fie de argint sau de aramă. În adevăr, în dialectul turc al Cumanilor, cari stăpîniseră Moldova în curs de vécuri, *accé* însemna „pecunia“, „ban“ (Kuun, Codex Cumanicus, Bud. 1880, p. 91, 151, 248). Este una din vorbele cumanice, remase în limba română pînă în secolul XVI și mai încóce.

v. *Aslam*. — *Sim*.

-*Ace.* — v. -*Acu.*

Acè — v. ¹*Aceă.* — ²*Acel.*

A-cè, adv.; pourquoi? à quoi bon? Necunoscut astăzi, acest frumos adverb de întrebare e foarte des în scrierile mitropolitului Dosofteiu.

În Psaltirea slavo-română din 1680:

Ps. XLI, 12; XLII, 5: <i>Acè</i> măh- nit eştu, sufletul mău, şi <i>acè</i> mă turburedză...?	Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me...?
---	---

Ps. XLII, 2: <i>Acè</i> mă urniş şi <i>acè</i> trist împlu...?	Quare me re- pulisti et quare tristis incedo...?
--	--

Ps. XLIII, 24: <i>Acè</i> faţa ta o în- torci...?	Quare faciem tuam avertis...?
---	----------------------------------

Ps. XLVIII, 6: <i>Acè</i> mă tem la dzuă cumplită...?	Cur timebo in die mala...?
---	-------------------------------

Ps. LXVII, 17: <i>Acè</i> vă uitaş munţi închegaş...?	Ut quid sus- picamini montes coagulosos...?
---	---

În Psaltirea versificată din 1673:

F. 2 b:

Şi'i va mustra de ocară
Pentru caria'l supărară;
Cu mânie le va dzăce:
Acè stătură cu price...?

F. 130 b:

Acè, Doamne, ne-ai urnit departe,
Ne-ai părăsăt şi nu ţai parte...?

F. 132 a:

Acè Țântorci mâna dela arme
De nu' Ț laş dirépta să'i destrame...?

F. 69 a:

Acè, Doamne sfinte, Ț'ascundzi sfânta faţă
De noi, ticăloşii, cu atâta gréţă,
Cât sufletul nostru în prav să sgrăciaste
Şi vintrele nostru 'n pământ să liplăste...?

F. 148 b:

Dumnezău stătu 'n zbor mare
De Dumnezăi, de Domni tare,
De 'i mustră pentru Țudiăte
Bănuindu'ş schimbînd fiăte,
Şi le grălaşte cu scrăbă:
Acè faceţ liage strămbă?..

F. 75 a:

Cînd ei să adună
Domnul ai detună,
Şi'i cuprinde frică
De nu pot nemică,
Cât staū de să miră:
Acè să 'nglotiră?..

În Paremiarul din 1683, f. 2 a: „*Acè* ghremetiră limbile şi năroadele?..“

Alte exemple vezi mai sus la ¹⁸A (p. 48).

Precum franţusescă nu se confundă adverbul „pourquoi“ cu construcţiunea „pour quoi“ sau lătinescă „quare“ cu „qua re“, tot așa vechea limbă română posedă şi ea alături cu adverbul *a-ce* construcţiunea „a ce“, pe care o găsim chiar la mitropolitul Dosofteiu, de ex. în Sinaxarul din 1683, la 24 Novem-
bre: „am intrat în curabie să mărgu la Ierusalimū, să aflu *a ce* doriāmū să audzū...“, unde lătinescă nu se mai pôte traduce prin „quare“, ci numai dóră prin „qua de re“.

Intr'o predică mähăcănă din 1619 (Cuv. d. bătr. II, 121) ne întimpină ce-va analog: „Evanghelie dzice: tatălū nostru cel ce eşti în ceriure; *a ce* şi înţelepćurē sufletului, şi înirema să înralţi asupră de ceriū, că Domnezău elu au faptu ceriūlū şi pământulū...“

Ca sinonim cu *a-ce*, mitropolitul Dosofteiu întrebuinteză un alt adverb, de asemenea dispărut din graiul, anume „derept-ce“ sau „drep-ce“:

Ps. XLI, 10: <i>Acè</i> mă uitaş şi drep-ce măh- nitū împlu...?	Quare oblitus es mei? Quare contristatus in- cedo...?
--	--

Adverbul *a-ce* represintă pe latinul: *ad-quid*. El este mai elegant și mai energic decât construcțiunile actuale „la ce“, „de ce“, „pentru ce“, în care tot-o-dată urechea simte cele doe elemente, pe când în *a-ce* ele s'au conțopit pe deplin. Nemic nu ne-ar împedea de a'l scrie fără trăsura de unire, dar atunci ar trebui accentat: *acé*, pentru a se înlătura în lectură posibila confuziune cu pluralul *dela a c.*

v. *Că-ce*. — *Derept-ce*. — *Drep-ce*.

Aceà — v. ¹. *Aceia*. — ¹. *Acel*. — ². *Acel*.

¹. *Acèia*; ça, cela, „nom général de chose“ (Litré). Etimologicesce, *aceia* în propozițiunea: „fiind-că am umblat mult, de *aceia* sînt obosit“ nu diferă de „*aceia*“ în frasa: „femeia *aceia* obosesce, când umblă mult“; în primul cas însă noi avem a face cu un element neutru invariabil, întocmai ca ital. *ciò*, pe când în cazul al doilea este un pronume demonstrativ cu flexiune și cu mișcare. Neutrul *aceia*, ca și alte numeroase formațiuni analoge în limba română, în care printr'o formă feminină se exprimă o funcțiune neutrală, șovăesce între adverb și pronume, plecându-se mai mult în partea celui de'ntăiu.

Intr'un act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 87): „... și să ia și *acé* pâine să o dé călugărilor, și locul să'știe călugării pre unde le spun dirésele și pre unde le-au hotărât hotarnicii și le-au pus stâlpi, dreptu *aceia* nime să nu cutéze a ține sau a opri...“

Intr'un act muntenesc din 1649 (A. I. R. I, 107): „...nic o răutate niménila dela ei n'au văzut, ce'ș păzesc lucrul și beserica cum se cade, iară acum ei nu se pot răpoosa de voi, drept *acèia* etă că vă scriu...“

Intr'o mărturie scrisă în Cotnar la

1618 (A. I. R. III, 214): „...î-a' fostu făcut zapis pe sine pré ace dătorie, după *aceia* s'au tocmit cu gupănesa Lențoe — într'*aceia* ei ș'au cules via și o au dat în mână gupăneséi Vrănceneséi...“

Intr'un document moldovenesc din 1708 (A. I. R. III, 271): „dat'am carté domnii méle — spre *acèia* ca să fie volnici cu cartia domnii méle a chema și a strânge oameni streini...“

Cost. Negruzzi, Scrisórea XII: „...De *aceia*, luat'ați séma când e ger érna și vântul vijie, că dacă vă puneți la vatră dinaintea focului, auziți unele lemne țipând, și vedeți strecurându-se din ele o apă ferbinte?...“

Nu o dată în loc de *aceia* vechile texturi ne dau: *acé*, adică fără emfaticul *-a* (v. ⁵. A). De exemplu, în Psaltirea Șcheiană din secolul XVI (Mss. Acad. Rom.):

Ps. IX, 39: se
nu adaugă-se du-
pă *acé* se măre-
scă-se omul...

...non apponat
ultra magnificare
se homo...

Ps. XXX, 23:
dereptu *acé* au-
dzit'ai glasul ru-
găciriei méle...

...ideo exau-
disti vocem ora-
tionis meae...

Un act moldovenesc de pe la 1650 (A. I. R. I, 108): „...am înblatu tin-
derele de-am însămnat ș'am stălpit cum
au fost învățatura mării sale lui vodă;
intr'*acé* s'au aflat avându și mănăstire
Pângărațul o bucată de hotar...“

În toate locuțiunile de mai sus, *aceia* are o funcțiune curat adverbială: drept *aceia* = ideo, spre *aceia* = adeo, după *aceia* = postea, într'*aceia* = interea, de *aceia* = propterea... Rolul pronominal dispăre aproape cu desăvîrșire.

În vechile texturi e mai cu sémă des: „drept *aceia*“.

Astfel în Călătoria la Iad a Maiceî Domnului, scrisă circa 1550:

„...aceste sântu ceia ce n'au crezut în tatăl și în fiul și în duhul sfânt, dreptu *aceia* se muncescu așa... (Cuv. d. bătr. II, 316).

„...aceste sintu carii n'au ascultat de tată-sau și de mumă-sa, ce-u primitu blăstemul părinților, dreptu *aceia* se muncescu așa...“ (Ibid. 324).

„...aceia rău au grăitu cum voru curvi și au făcut curvie, dreptu *ace* se muncescu...“ (Ibid.).

„aceia mănăincă carne de om, dreptu *ace* se muncescu...“ (Ib. 326).

„...îngerii tremură înalte cruciei, ară omenii o țină a-mână și gură pre ăa strambu, dreptu *ace* să muncescu...“ (Ib. 326).

Și altele vr'o doă-deci de pasage, în cari *aceia* e scris: *Аѿѿѿ*, *Аѿѿѿ*, *Аѿѿѿ* și mai ales: *Аѿѿ*.

Prin desă circulațiune, „drept *aceia*“ ajunsese a deveni un singur cuvînt, primul element perdîndu'și individualitatea prin tocirea consonei finale. Așa într'un document moldovenesc din 1610 (A. I. R. I, 22): „drep-acé să are ei și aduce nescare urice sau alte is-pisoace, măriia ta să nu le crezi...“

Foneticesce *aceia* „ça“ coincidă nu numai cu *aceia* „celle-là“, ci încă și cu *aceia* „ceux-là“; prin funcțiune însă e ce-va tot atât de independinte ca și adverbul latin „eo“ față cu cazul pronominal „eo“, și nu e permis de a nu'î acorda un loc separat în repertoriul limbei.

Ca și pronumele feminin *aceia*, neutrul *aceia* se rostesc în graiul poporan nu numai *ceia*, cu pierderea inițialului *a-*, dar se mai înlocuesce încă prin *ăia* și *ahaia*.

A. Pann, Moș Albu, I, 5:

Și ziceam, clătind cu capul, că d'ăia bieții
Români
La câte o întâmplare zic vorba celor bă-
trâni...

Picot, Dialectes roumains, 27: „ajungînd acolo, vîdzu că *ahaia* ce strălucă așa de tare îi un găitan de aor...“

v. *Ahaia*. — *Ăia*. — *Ceia*.

². *Acèia*. — v. *Acela*.

Acèiași. — v. *Același*.

Acèiat, part. passé d'aceîez. — v. *Acèiez*.

Acèiez (*aceiat*, *aceiare*), vb., endimancher, mettre les plus beaux habits. Cuvînt întrebuințat mai cu deosebire în Banat, dar pôte nu cu totul necunoscut în România.

„A se *aceia*, *aceiat*, a se îmbrăca, îmbrăcat în haîne curate“ (S. Liuba, Caransebeș, com. Maidan).

„Cuvîntul *ateia* însemnă: habiller solennellement, festlich kleiden; de ex. Petru s'a *ateiat* de biserică, de Pasci etc.“ (S. Măngiucă, Familia, 1884, p. 67).

Cele două forme: *aceîez* și *ateîez* se explică prin particularitatea fonetică a graiului din Banat de a confunda pe *t* cu *ĕ* de'naintea lui *e* și *i*, pronunțînd ca Serbiî în sonul *ѣ* (Picot, Dialectes roumains, 13). De aci, considerînd pe *t* ca primitiv, d. Măngiucă înrudesce pe *aceîez* cu ital. attillarsi „se parer, s'orner avec trop d'affectation.“ Acastă derivațiune, ingenioasă la prima vedere, e greșită chiar în cazul cînd forma organică ar fi *ateîez*, căci italianului attillare corespunde spaniolul atildar, ambele din medio-latinul attitulare, de unde e peste putință a trage pe românul *ateîez*. Faptul însă este că *ateîez* e un simplu rezultat de confusiune dialectică între *te* și *ce*, în loc de forma cea corectă *aceîez*.

Intr'o colindă din Ialomița, aprîpe de Călărași, se cîntă:

Vedî'mi aũ nu vedî
 Acei munţi
 Cărunţi?
 Nu's cărunţi de fel,
 Ci's cărunţi de oi:
 Prin dalbele oi
 Negri colpănei;
 Dar nu's colpănei,
 Ci sint ciobănei,
 În căŭi rădimaŭi,
 În glugî acioaŭi...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 75).

E cam a-nevoe a se rosti într'un mod hotărit, dacă ȧalomitēnul „*acioat* în glugă” este *aceiat*, „*paré*”, sau *aciuat*, „*abrité*”. Orî-cum însă, prin *acēsta* nemic nu se schimbă. — v. *Acîuez*.

A *aceiă* este „a prinde cu *ace*”, „a spîlcui”. Un om *aceiat* este cine-va „tiré à quatre épingles”. În evul mediũ, un prelat îmbrăcat în hañele cele solemne se ȧicea „épinglé”, „spînlatus” sau „spîndulatus”, de ex. într'un text adus de Du Cange (v. *Spînula*): „Lanfrancus autem Archiepiscopus in tabula plumbea ponderosa valde inventus est, in qua a die primae sepulturae suae intactis membris, mitratus, spîndulatus, usque in hunc diem jacuerat”, unde romănesce nici am puté să ȧicem altfel decât: *aceiat*. Dacă astăȧi un bărbat se îmbracă cât de bine fără a avé nevoe de multe *ace*, să nu uĩtăm că nu așa era în trecut, cu hañele cele scurte și lungi suprapuse, unele strîmte, altele largi, cu podóbe, ceprazurî și cheotorî.

v. ¹. *Ac*. — *Spîlcuit*.

Acēietură (plur. *acēieturi*), s. f.; ha-bits de fēte. Vorbă bănăŭenă, formată din participiul lui *aceiēz* prin su-fixul *-ură*, ca în: albitură, tivitură etc. Se întrebunŭează mai mult la plural. „*Aceiat* însemnăză în schimbă în hañe

curate sau *acēieturi*”. (S. Lîuba, Caran-sebeș, com. Maĩdan).

v. *Acēiez*.

¹. **Acel, acea** (plur. *acelîi, acele*); art. déf. de l'adjectif en macédo-roumain. La Macedo-romăni se ȧice: vicinlu *acelu* bunu, vicina *acea* bună, vicinlîi *acelîi* bunî, vicinile *acele* bune, acolo unde dialectul daco-romăn pune ca artículu adjectival pe cel: vecinul cel bun, vecina cea bună = „le bon, la bonne”, pe când *acel* funcŭionēză la noi numai ca pronume demonstrativ, ba nici nu stă bine de'naintea unui adjectiv, ci trebuî să'și asocieze atuncî pe emfaticul *-a*: *acela*. În daco-romăna: „vecinul *acel* bun” nu există, iar în: „vecinul *acela* bun” se cuprinde un curat pronume demonstrativ, o indicaŭiune directă la o persónă, nu un artículu. Ce-va macedo-romăn este la prima vedere în următorul vers din Beldiman, Tragod. 1009:

Îi rup plete, îi rup barbă, îi bat în căt
 le-aũ plăcut;
 Ca să spue adevērul, multă silă î-aũ
 făcut;
 De-acolo îi îaũ în pază, și î-aũ dus de
 l'aũ închis,
 Ca să'î facă cercetare *acea* mai cu din-
 adins...

În realitate însă „cercetare *acea* mai” este aci în loc de „cercetarea cea mai”, ca o licenŭă poetică pentru a căștiga o silabă.

Tot așa numai prin nevoia metrului se explică la C. Stamate (Muza, 285):

Copilul meũ! fiul meũ! vreî să ai cu-
 noscinŭă
 Cu mine, a ta rudă *ace* mai de aproape?...

Un artículu adjectival *acel* s'ar păré de asemenea a se fi furișat în următo-rul pasagiũ din Pravila Moldov. 1646, f. 71:... „când va lua muĩaria al doile bărbat, socotind cumũ celũ dentăi ȧaste

mortu, de va putia arăta înaintia giudețului cu mărturii ca *acele* destoinici de-a să crêderia...”

În fapt însă nici aci nu e vre-un articol, ci numai un pronume demonstrativ, pus excepționalmente fără emfaticul *-a*, căci în altele cinci-deci de pasaje din aceiași Pravilă figurează tot-d’a-una de ‘naintea adjectivului: *acela*, *acelea*.

v. ²*Acel*. — *Acela*. — *Cel*.

²*Acël*, *aceà* (plur. *acei*, *acele*), pron. demonstr.; cet, celui. În cazul oblic sing. *acelui*, *acelei* sau *acei*, plur. *acelor*. Arată ce-va mai departe, în opozițiune cu *acest* pentru lucruri mai apropiate. Depărtarea sau apropierea pot fi nu numai materiale, ca în: „*acel* arbure se vede din *acéstă* feréstră”, dar și ideale, ca în: „*acei* Români ce nu înțeleg *acése* adevăruri”.

Legenda Santei Vineri, circa 1580 (Cuv. d. bătr. II, 154-5): „Și atunci mănîe-să *acel* împărat cu amarū, și atunci zise muincitorilor lui să aducă o căldare și să piisedze petri și seu, și se aducă blumbu și smoală, și bage *acta* fată în căldare să fiarbă în trei zile și în trei nopți. Și duseră sfânta Veneri cătră focū și cătră căldare și ce sta înaintre toți, și eși o pară diin focū mare diinr’*acel* foc al lor, și încongură-i *acei* muncitori, și arseră toți inr’*acel* čas. Și sfânta Veneri sta acii și ruga-se cu psalom din săltiri; așa dzică: miluiaște-mă, Domne, că spre tine upovăiaște sufletul meu! Și la sfrășitul rugăciunii psalomului zise: amin. Și văzu *acelū* împărat muincitorii lui că periră, și spărie-să, și frică mare fu spre elū, și chemă slugile lui toate și întrebă ei și dzise: spuneți-mi, ce voiu face *cești* magheniți? Și dziseră cătră elu: să nu-i tăere capul, curundu *acești* oameni toți cătră domneșeul ei face-e-va de pleca-se-vor.

Și atunci dzise Aclit împărat cătră slugile lui: tăiați-i capul curundo. Și duseră sfânta Veneri să-i tae capul. Și sfânta Veneri ruga-se *acelor* muincitori și dzise: lăsați-mă și ogodiți-mi să fac rugăciuni, să mă rogu cătră Hs. Domneziul meu. Și dziseră ei: rogă-te curundo. Și atunci sfânta Veneri ruga-se cu lacrimi și plângé și dzică: Domne despuetoriul, părintele a tut ținotul, făcătoriul ceriului și al pământului! audzi-mă și ascultă-mă, șarba ta, inr’*acesta* čas; rogu-te să faci meseréré ta și să dai măriia ta celora ce vorū face poménă mie și prinosul și leturghie și lumănare, și vor cinsti *acasta* dzi, blagoslovéște-e, Domne: casele lor, și fićorii lor, și holdele lor și dobitocele lor toate; și fugă de ei toate dururile réle, și fărmaćătoarele; și sufletele lor să fie luminate; e cela ce nu o va cinsti *acasta* dzi veneré mare...”

În acest pasagiū, afară de corelațiunea logică între *acel* și *acest*, ne mai apare raportul numeric între ambii demonstrativi. În adevăr, în gura poporului circulațiunea lui *acel* cu diferitele lui variante față cu circulațiunea lui *acest* cu varianturile lui este cam ca 7 cătră 3, și pôte chiar mai mare. E de observat, în trecet, că la Plaut *eccillum* (= *acel*) ne întimpină de vr’o șapte ori, pe când *eccistum* (= *acest*) abia dacă va fi de vr’o două.

Nuamă emfaticul *acela*, despre care mai jos, pôte sta singur sau a urma după un nume; de ex.: „Cine vorbesce? — *Acela*”; sau: „Omul *acela* vorbesce”. Simplul *acel* trebuī pus tot-d’a-una de ‘naintea unui substantiv sau adjectiv, nici o dată singur sau la urmă.

Ne’ncetat tristă, gândia cu jale
L’a tineretei veselă vale,
L’*acele* crânguri, l’*acel* isvor...

(Gr. Alexandrescu)

saū:

Acel șes, *acea* dumbravă și colnicele cernite
Îl privesc, și de-a lui jale par'că's și ele
măhnite...
(C. Negruzzi)

Peste puțință de a dice: „la crângurile *acele*, la isvorul *acel*, la dumbrava *acea*“, ci numai: *acelea*, *acela*, *acei*..., afară de casul când *acele* e o scădere fonetică poporană din *acelea*, precum vom vedé mai jos.

În graiul românesc însă fiind o tendință foarte pronunțată de a postpune elementele pronominale, de aci urmază că circulațiunea lui *acel* e rară în comparațiune cu a lui *acela*. În limba veche *acela* usurpă adesea locul lui *acel* pină și de 'nainte a numilor. De ex.:

Dosofteiu, 1673, pref. p. 2: „...mai vrătos ca și într'aciaia noapte întru caria patina cia de bună voae au suferit...“

Saū:

Act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 94): „...pentru *acela* loc au avut călugării de Beserecani pără cu Dumitrașco...“

În următorul pasagiu din Evangeliarul dela 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Marc. III, 24–5:

...de va împărăția de ia-și împărți-se, nu poate sta împărăția <i>aceia</i> , și de va casa de ia-și împărți-se, nu poate sta <i>aceia</i> casă...	...si regnum in se dividatur, non potest regnum illud stare; et si domus super semet ipsam dispertiatur, non potest domus illa stare...
--	---

întrebuințarea emfaticului *acela* după și înainte de nume presintă un chiasmus adevărat clasic:

împărăția *aceia*

><
aceia casă

În limba poporană de astăzi:

I. Créngă în Povestea lui Harap Alb (Conv. lit. 1877 p. 181): „...apoī *aceluia* om nu-ī trebuie altă negustorie mai bună...“

În graiul nostru vechiu, se mai roștia une-ori trisilabic: *acelu*. Așa într'un zapis moldovenesc din 1622 (A. I. R. I, 31): „au întrebatu pe oare cine-va din oameni: a cui este moșiia pe *acelu* vârful frumosu? le-au spusu cine-va-ș că este a noastră moștenilor Brănești; dumnélor auzindu așa, au venitu la noi și ne-au întrebatu: moșilor! a dumnévoastră este moșiia pe *acel* vârful?...“

În macedo-romăna forma trisilabică s'a conservat pină astăzi. Kavalliotis scrie: *ατζέλου*, Bojadschi: *acelu*.

Femininul *acea*, fără a perde o silabă ca în *acel* din *acelu*, a scădut și el în graiul la *acè*, deși mai rar, silaba finală rădēmându-se pe accent.

În Legenda Santei Vineri (Cuv. d. bătr. II, 149): „și *acelu* împărat vădzu *ace* ciudă mare...“

E de menționat că în același text, care ne oferă pe trisilabicul *acelu*, într'un loc scade la *acè* pină și emfaticul *aceia* (ibid. 156): „și după *ace* grăi svânta Veneri...“ (v. ¹ *Aceta*)

Moldovenii mai nici o dată nu roștesc: *acea*, ci numai *acè*.

Românul *acel*, vechiu *acelu*, ca și paralelurile sale occidentale: ital. quello, span. aquel, portug. aquelas, reto-rom. cel saū quel și altele, derivă din lat. eccillum = eccu'illum, pe care nu o dată îl găsim în Plaut, de ex.:

Sed generum nostrum ire eccillum video...
(Trin. III, 1)

— Ubinam est is homo gentium?

— Eccillum video...

(Mercat. II, 3)

— Filiam ex te tu habes?

— Immo eccillam domi...

(Aulul. IV, 10)

Habeo eccillam meam clientam...

(Mil. III, 1)

— Toxilo has fero tabellas tuo hero.

— Abi! eccillum domi...

(Persa, II, 2)

Apud nos eccilla festinat cum sorore
uxor tua...

(Stich. IV, 1)

Din lat. eccillum (eccillam) Româniî
aû tras d'a-dreptul dubletul: *acel* (*acea*)
și *cel* (*cea*), întocmai ca: acest și
cest, acolo și colo etc., de unde apoi
prin emfaticul *-a*: *acela* (*aceia*) și
cela (*ceia*). Despre cele-l'alte forme:
al (a), ăl, ahăl etc. pôte fi controversă,
precum vom vedé mai la vale. Deși
acel și *cel* sînt perfectamente identice
prin origine, totuși cu timpul ele s'aû
diferențiat în dialectul daco-român prin
funcțiunii: *acel* păstrându'si caracterul
propriu de pronume demonstrativ în
corelațiune cu „acest“, pe când *cel*
a căpétat rolul de artícul adjectival.

v. ¹. *Acel*. — *Cel*. — *Acela*. — *Cela*...

Acèla, acèia (plur. *aceia*, *acelea*),
pron. demonstr.; celui-lă. Acest pro-
nume compus diferă de simplul *acel*
prin mai multă emfasă, printr'un grad
mai înalt de demonstrativitate, pe care
l datoréză particulei enclitice *-a* (v. ⁵4).

Ca specimen de energia lui *acela* se
pôte da următorul pasagiû de pe la
1650 din Arsenie dela Bisericanî (Mss.
Sturdzan din Acad. Rom.), ps. XCIV:
„întu mănule lui 's marginile lumii,
și nălțimile măgurilor *aceluia* sânt, că
aceluia iaste marîa și *acela* o au făcut
pri'nsă...“, acolo unde se exprimă cu
mult mai môle:

Dosofteiu, 1680:

...în mănule lui
's hotarăle pă-
mântului, și nal-
turile munților a
lui sânt, că a lui
iaste marîa și in-
suși au făcut
pre însa...

Silvestru, 1651:

...întu a lui
mână sântu toate
adâncile pămân-
tului, și vârfurile
munților ale lui
sântu, că a lui
iaste marîa și elû
o aû făcutu...

Radu din Măniceșci, 1574 (Mss. Harl.
6311 B. British Mus.), Mat. V, 3, 5:

Fericați mēse-
rii cu sufletulû,
că *acelora* e în-
părățiia cerîului.
Ferecați ceia ce
plāngu-se, că *a-
ceia* mângăia-se-
vor...

Beati pauperes
spiritu: quoniam
i p s o r u m est
regnum caelo-
rum. Beati qui
lugent: quoniam
i p s i consula-
buntur...

Arătând ce-va depărtat, *acela* se află
în opozițiune cu *acesta*, care in-
dică obiecte mai apropiate.

Pravila Caragîa (1818) p. 81: „Orî-ce
înclinare și datorie au fiîi cei firești
cătră părinții lor, tot acé înclinare aû
și fiîi cei de suflet cătră sufleteștiîi lor
părinți, și *aceștiia* cătră *aceia*...“

Posițiunea normală a lui *acela* este
la finea propozițiunii, ca în pasagiul
de mai sus, orî după un nume, de ex.
la Dosofteiu, 1673, f. 12 a:

S'avem bucurie de-a sa mintuință
Să vedem pizmașii afundați în sâlță,
Că'n lațul *acela* care ei gătără
Li s'au prins picorul de să încurcară...

Samoil Clain, Învățături, Blaj, 1784,
p. 20: „Seneca, marele *acela* între Ro-
manî filosofû, între alte și foarte în-
telépte învățături ale sale, și *acésta*
au lăsatû în scrisorile sale, pentru în-
dreptare oamenilor: în toată viița
— zice — trebue a învăța a muri...“

Nici la capétul frasei, nici după sub-
stantiv saû adjectiv, spiritul limbei ro-
mâne nu admite pe *acel*, ci numai
pe *acela*. Scriitorii moderni, chîiar dintre
cei mai bunî, pun une-orî: „*acel*
care...“, fiind deprinși cu francesul:
„*celui* qui...“ Poporul însă nici o dată
nu va dice altfel decât: „*acela* care...“

De asemenea numai *acela* pôte să
înlocuască un nume; de ex.:

Constantin-vodă Brâncovanu, 1696
(Condica Brâncovenescă Mss. în Arch.

Stat., p. 178): „Precum și apostol Pavel grăiasce, căț vor sta cu duhul lui D-zeu, *aceia* vor fi și fii lui D-zeu...”

În limba veche nu o dată emfaticul *acela* înlocuesce pe simplul *acel* chiar de'naintea unui nume; bună-ură:

Mitropolitul Atanasie, 1631 (A. I. R. I, 106): „... să fie opriți de lege și de beserecă, și *acela* popă ce-î va priimi la beserecă încă să fie proclét...”

Stefan-vodă Gheorghie, 1656 (A. I. R. III, 230): „... zicându boiarinul nostru Pelin vistiarnicul și cu Gherman și cu Simion de Șileșeu, cum *acela* sat Mihăileu le ăste lor drept de moșie...”

Chiar în cazul oblic ne întîmpină une-orî, de ex.:

Pravila Moldov. 1646, f. 7: „... *acea* vită de o vor strica gadinile, să a-rate stăpănului sămnul *aceii* vite perite...”, unde *aceii* este un genitiv emfatic în loc de simplul: *acei*.

Tot acolo, f. 12: „... să plătescă pre-tul *aceii* pagube...”

În genere, circulațiunea lui *acela*, în texturi poporane și mai ales în viul graiu, e cu mult mai mare decât a lui *acel*. El traduce nu numai tot-d'a-una pe francesul „celui-lă”, dar încă adesea pe „celui” și pe „cet”.

O particularitate a limbei române este construcțiunea lui *acela* cu conjuncțiunea *ca*, precésă de un nume sau de numeralul unu.

Miron Costin, Letop. I, 241: „... a doua zi l'au legat hinu-seu și l'au dus legat la Schindir-Pașa. O! să'l bată Dumnezeu h *in ca acela*!...”

Dosoșteu, 1673, f. 34 b: „Unul *ca acela* dela Domnul are Dar și bunătate, milă și sporiu mare...”

Constantin Brâncovanu, 1695 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 100): „Pus'am gând *ca acela* și dentru toată inima noastră am voit a rădica sfântă mănăstire aici pre pământul țării...”

Maî cu sémă în:

Pravila Moldov. 1646, f. 60: „... va fi mărșu asupră-i cu armele goale și cu soții multe ca nu altă dată, cu oameni *ca aceia* tocmiti de ucidere...”

Ibid. f. 15: „De să va prileji neștine să fie lăcuiorîu într'un sat, și de va cunoaște vre un loc *ca acela* bun de moară, și într'acel sat vor fi toți răzeshi, și acelu loc va fi a totu satul...”

Ibid. f. 82: „... să voru despărți încă mai vrătosh de cându o are bate, și alesu cându va fi o m *ca acela* să-i fie de purură dragă svada...”

Ibid. f. 72: „... de va fi acel trimis o m *ca acela* să fie destonicu de a'l putia crederia...”

Ibid. f. 25: „... or-care vameșu va cêre vamă de niscare lucruri ce n'au fostu obicêul să să dă vamă, nice ăste cu știria domniei, de să va afla pentru une *ca acêlia* să fie luată plată, ce să dzice vamă, ca să i să tae capul...”

Ibid. f. 35: „... *cela* ce va avia în casa sa cinii bune *ca acêlia* de furtușagă, face prepusu și acesta cum să fie elu furat...”

Ibid. f. 51: „... slugile ce vor înbla și în susu și în gos gătându trêbe *ca acêlia* riale pentru să să facă ucidere, pre *aceia* să-i cêrte ca și pre ucigătorii de părințu...”

Ibid. f. 53: „... de'l va fi pré trecând cu bătaia, cu vrăjmășie *ca acêia* și cu arme, atunce poate fiul să să rădice asupra tătane-său...”

Ibid. f. 113: „... cându va mărturisi moașia, cumu ăste fata întrégă, o vom crede, și *aceasta* când va fi muîare *ca acêia* de cinste moașia...”

Câte-o dată chiar de doê ori în același pasagi:

Ibid. f. 53: „... or-cine 'ș va ucide feçorulă, carele va fi născut cu niscare

sémne groznice ca *acélla* cum are fi cu capulă ca de dobitoc, saŭ cu tot trupul, sau de totŭ cu totulŭ să fie lucru ca *acela* nice de o trébă și cumu-i mai grozav...”

În tóte aceste pasage, fie după nume, fie după numeral, construcțiunea „ca *acela*” cuprinde în sine ce-va superlativ, corespundēnd astfel, pînă la un punct, latinului *quam* în: „*quam saevus*” (Plaut., *Amph.* I, 3), „*quam barbarus*” (Pl., *Bacch.* I, 2) etc. Versul lui Plaut:

Nimis quam formido, ne manifesto hic me opprimat...

(Mostell. II, 2)

s’ar fi putut traduce în Pravila lui Vasile Lupul: „frică mî-e ca *aceia* mare să nu mă apuce...” Negreșit, paralelismul româno-latin se mărginesce aci numai în rolul lui ca = *quam* de a da locuțiunii un sens óre-cum superlativ, chiar atunci când superlativul lipsește în formă. „Om ca *acela* bun” este mai puțin decât „omul cel mai bun”, dar mai mult totuși decât: „omul mai bun decât cutare”. „Femea ca *aceia* cinstită” este „femea fôrte cinstită”, adică ce-va intermediar între „mai cinstită” și „cea mai cinstită”. „Ómenî ca *aceia* tocmiți pentru ce-va” nu sînt numai „engagés”, ci „expressément engagés”. „Unul ca *acela* bun de gură” = „quelqu’un qui a la langue très bien pendue” etc.

Quasi-superlativul „ca *acela*” este un idiotism românesc, pe care n’ar trebui să’l nesocotescă limba literară. Acéstă construcțiune se pune generalmente după un substantiv și înainte de un adjectiv saŭ de o altă expresiune calificativă, care însă pôte să fie presupusă numai. Așa la Miron Costin în: „să’l bată Dumnezeu hin ca *acela*” se subînțelege: „viclén”, după cum rezultă din context. Expresiunea

e mai cu sémă energică atunci când substantivul nu e articulat: „om ca *acela* bun” e mai fôrte, mai mult decât: „un om ca *acela* bun” saŭ: omul...” Funcțiunea superlativală e mai puțin simțită, ba câte-o-dată nu se află de loc, în construcțiunea lui „ca *acela*” cu numeralul unu, unde apare mai mult comparațiunea, astfel că mai adesea se pôte traduce prin „pareil”:

Enache Cogălnicenu, *Letop.* III, 227: „...nu se supunea, încă sta și improtivă, care pe unii ca *acie* îi punea Lupul la falangă...”

Pravila Muntenescă 1640, f. 19 b.: „Preotulŭ de va fi meșterŭ a lucra în cetate și va cerca să se boerescă și va umbla cu nușii, și va merge în săborŭ cu oameni proști sau cu boiari, alegândŭ fără de o nevoie oarecaré de-i va fi lui, unii ca *aceia* ori să se scoată, ori să se lase de unele ca *acélla*...”

Dar pe aceiași pagină, vorbind de cei nedemnî de preuțiă, Pravila ȳice: „Oare-ce episcopŭ pentru plata de va pune unŭ popă ca *acela*, să se scoată amândoi...”

Aci, fiind pusă după substantivul „popă”, construcțiunea „ca *acela*” își recăștigă intensivitatea, subînțelegēndu-se la urmă: „cu totul nedestoinic”.

De asemenea tot acolo, f. 26 a: „...până la moarte însăși să aibă certare și despărțire de biserecă să aibă, de nu se va lăsa de unŭ lucru ca *acela* să nu’lŭ ca mai facă...”

În următorul pasagiu din Povestea lui Harap-alb de Créngă (Conv. lit. 1877, p. 173) ne întimpină *acela* construit cu „ca”, dar remănēnd totuși un simplu demonstrativ:

„...împăratul *acela*, aprópe de bătrânețe, căzēnd la zăcare, a scris carte frăține-seŭ craiului, să-i trămită grabnic pe cel mai vrednic dintre nepoți,

ca să'l lase împărat în locul seî, după mórtea sa. Craiul primind cartea, îndată chiemă tustrei feciorii înaintea sa şi le zice: éca ce'mî scrie frate-meî şi moşul vostru. Care dintre voi se simte destoînic a împărăţi peste o ţară aşa de mare şi bogată ca *aceia*..?"

Din dată însă ce vom pune: „ţară ca *aceia* mare şi bogată" devine un superlativ: „fórte mare şi fórte bogată", fără nici o demonstrativitate concretă.

Scăderea fonetică a pluralului masculin *aceia* la *acie*, ca în pasagiul de mai sus din Enache Cogălnicenu, e fôrte obicinuită, mai ales în Moldova.

Cost. Stamate, Muza, 344:

Că fericiţi sint *acie* ce sint făcători de pace,
Deci le dau sfat c'ar fi bine ca şi ei să se
impăce...

Tot în Moldova însă, pe când *aceia* scade la *acie*, singularul masculin *acela* se urcă în graiul poporan la: *acéla*.

„La noi demonstrativele se rostesc aşa:

Bărbătesci:	Femeesci:
ista, aista, céla,	asta, ăsta, aias-
<i>acéla</i> ;	ta, cee, <i>acee</i> ;
iştie, aiştie, cie,	îeste, aieste, cele,
<i>acie</i> ;	<i>acele</i> ..."

(P. Teodorescu, Iaşi, com. Miroslava).

O naraţiune despre Stafiă în graiul din districtul Sucéva:

„Staciă 'î o năluca şi sâ diosăgheşti di strigoî, cindr'că strigoîu 'î cu trup, da staciă 'î numa o aratari. Iară mai di mult obicei di sâ lua umbra unui om sau altui doghitoc şi sâ punia în zidirî ca sâ ţie multă vremi şi sâ cii aparati di cumpeni; însă nici *aciăla* cu umbra luată nu mai trăe dicât 40 dzili. Sufletu lui sâ ducè în *aceli* zidirî etc." (I. Bondescu, Sucéva, com. Giurgescii).

Scăderile: *acee* = *aceia*, *acele* = *ace-*

lea şi *acie* = *aceia*, se datoréză principiului de acomodatiune vocalică progresivă: $e + a = e + e$ sau $i + e$. Urcarea: *acéla* din *acela* rezultă din perderea totală a independenţei emfaticului *-a*. Numai pe cât timp se mai simte individualitatea acestei particule, *e* din silaba precedentă nu trece în *ea*, ci rămâne *acel-a* = *acelu-a*, ca şi când ar fi două cuvinte deosebite, căci altfel fonetica română cere neapărat ca silaba *e*, dacă 'î urmăză imediat o silabă cu *ă* sau *a*, să se urce la *ea*.

Prin forma poporană „*acele*" în loc de „*acelea*" se confundă la feminin plural emfaticul *acela* cu simplul *acel*, al căruia feminin plural este într'un mod normal *acele*. Deosebirea însă, despărând ca formă, se conservă totuşi ca sintaxă. În „*acele* femei" este un demonstrativ simplu; în „femeile *acele*" e demonstrativul emfatic. Ba chiar sub raportul formei, acolo pe unde emfaticul *acelea* scade la *acele*, graiul poporan mai scade la rindul seî pe simplul *acele*, pronunţându'l *aceli*, ca în naraţiunea sucevenă de mai sus despre Stafiă.

Poporul mai înlocuesce pe *acela* prin *ăla*, *ahăla*, *aia*, *ahaia* etc.

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 217:

Mult mă mir eî de-ahăla
Care nu ştie-a cânta,
Cum îşi petrece lumea,
Că eî cânt, đeu, tot mereu
Ş'o petrec destul de rău!...

sau tot acolo, 38:

Bădiţa cel săracuţ
Đeu, *acela* mi-i drăguţ,
Că đeu *ăla* mi-i mândruţ...

„Hin-că ne cunoştem *ăla* p' *ăla* d'atâţia *ăi* d' *ăle*..." (Jip., Opincarul, 19).

Numai ca *acelaşi* sau *acela-şi*, în combinaţiune cu intensivul *-şi* = lat. sic, *acela* nu pôte fi înlocuit cu *ăla* sau

ahăla. Nicî în texturi, nicî în viul graiu, nu ni s'a întîmplat a întîmpina unde-va pe un „ălași" sau „ahălași", ci numai: *același*. Compozițiunea este de același natură ca în sinonimul latin: idem = isdem, ejusdem, eodem etc., adică noul cuvînt, compus din două elemente, păstrează întocmai flexiunea primului element, finalul rămînînd imobil: *acela-și, aceia-și, acelea-și, celui-și, aceleia-și, acelora-și*. Orî-unde se rostesc *acie* pentru plur. masc. *aceia*, iar *acee* pentru sing. fem. *aceia*, pe acolo se pune și 'n combinațiune cu „-și": *acie-și, acee-și*. Mai pretutindenî în vorbirea poporului vocala din „-și", după ce se redusese de 'ntăiu la *i*, a despărut apoi cu desăvîrșire, pronunțându-se: *acelaș*. În vechile texturi însă ne mai întîmpină une-orî tetrasilabicul *a-ce-la-și*, forma cea organică; de ex. în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) p. 24 :

... diinr' <i>același</i> rostu esu urăciu- rile și blăstemul...		... ex ipso ore procedit benedic- tio et maledictio...
--	--	--

sau tot acolo p. 25:

...doară izvorul diinr' <i>acéiași</i> cure- re izvori-va dulce și amaru...		...numquid fons de eodem fora- mine emanat dul- cem et amaram...
--	--	---

Compusul *același* înseamnă:

1°. „le même":

Samoil Clain, *Învățături*, p. 21:
„... precum *același* filosof (Seneca) în-
tr'altu loc foarte înțelepțește și ade-
văratu grăiaște: mare parte a vieții
oamenilor trece fără de nicî o lucrare,
iară mai mare parte în ré lucrare..."

2°. „celui-là avec plus d'affirmation":

Const. Brăncovanu, 1695 (Cond. Mss.
în Arch. Stat.): „... grăiaște dar Solo-
mon nu pentru înțelepciune adică filo-
safia Elinilor, dă vreme ce *acéiași* iaste
rătăcită și deșartă..."

În acest pasagiu s'ar fi putut dice: *aceia*; însă intensivul „-și" dă afirma-
țiunii mai multă putere. Orî-cum, deo-
sebirea între *acela* și *același* e atât de
mică, încât pentru sensul de „le même",
ca să nu se confunde cu „celui-là", se
pöte pune: „tot *același*".

Zilot, Cron. p. 18: „Decî vedînd Dom-
nul Ipsilant că s'au lățit năravul ace-
lor hoți și nicî cu strejuirea nu face
nimic, n'au zăbovit a însciința Porții
apucăturile lui Pazvantoglu, că adică
calcă ómenii lui țera și o jefuesc; tot
într' *acéiași* vreme asemenea însciințări
mergînd Porții și după la alte orașe..."

v. *Aceia*. — *Acel*. — *Ahaia*. — *Ahăla*. —
Ăla. — *Ăia*. — *Ca*. — *Ca-mai*. — *Ceia*. —
Cela....

Acélași, acéiași (plur. *acéiași, ace-
leași*), pron. demonstr.; le même, celui-là
même.

v. *Acela*. — *Acestași*.

Acèpt (*acceptat, acceptare*), vb.; accep-
ter, ou plutôt: s'attendre à recevoir,
avoir envie de prendre. Nu e neologism,
ci din contra: un venerabil arcaism
despărut din graiu. În glosarul slavo-
român muntenesc circa 1620 (Mss.
Sturdzan în Acad. Rom.) ne întîmpină
cuvîntul de două orî sub două forme,
ceia ce garantéază că nu este vre-o eróre
grafică. În ambele casuri e tradus sla-
vonesce. La pag. 170: „căiu vûspriati,
accept (ачепт) a lua". La pag. 171: „căetû,
acéptă (ачептъ)." Paleo-slavicul „căiați"
înseamnă „a spera" (Miklos.). Ca formă,
românul *acceptare* este învederat lat.
acceptare = prov. *acceptar* = span.
acceptar etc., de care se apropiă și ca
sens. Când alăturăm cu „accipio", de
unde frequentativul „accepto", sinoni-
mii latini: *præhendo, capio, sumo* și
recipio, constatăm că el cuprinde în
sine tot-d'a-una noțiunea de speranță,

căci implică voința altuia de a da sau de a nu da: „quod dat, accipimus“ (Cic., Fam. I, 1). Această noțiune a devenit precumpănitoare în derivatul român *accept* din cauza asemănării formale cu vorba *aștept*, în care elementul speranței e și mai pronunțat. Astfel se explică apoi însăși disparițiunea ulterioară a lui *accept*, poporul confundându-l și ajungând a-l identifica cu *aștept*. În adevăr, într-o redacțiune circa 1670 a aceluiași material glosografic slavo-român (Mss. al Societății Archeologice din Moscva, f. 147), ne întimpină deja înlocuirea lui *accept* prin *aștept*:

„cău vûspriati, așteptu a lua.

„căianie, așteptare“.

v. *Aștept*.

Acceptare } v. *Accept*.
Acceptat }

Ăcer (*acerat, acerare*), vb.; désirer, s'attendre, solliciter. Vorbă conservată în Dicționarul româno-latin Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421):

„Ăcșër. Expecto.

Ăcșêratul. Expectatio.“

Cu *e* scăzut la *i*, *acer* se află deja la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXII p. 16: „...priimitu amu iaste anulă acela și cu pohtă și cu dragă dereptilor, cei ce *aciră* și așteptă de ce-au lucratu pentru acé dulceta și viața ce va să fie...“, unde în Omiliarul rutén publicat de mitropolitul Petru Movilă (Kiev, 1637, p. 745): „čekaiutū na nego i ozidaūtū...“ Rutenesce čekati (= polon. czekać) înseamnă „expecto“.

Pe când în vocabularul bănățen circa 1670 tonul este pe prima silabă: *acsêr* = *ăcer*, la Coresi el ne apare pe a doua, adevă pe *i* scăzut din *e*: *acir*, *aciră* (ακίρα), intonându-se astfel după ana-

logia tuturor verbelor terminate prin *-ir*: înșiră, miră, resfiră etc.

E învederat că *ăcer* este mai organic decât *acir*.

Acest interesant cuvânt nu e numai transilvan. Sub forma: *acir*, *acirat*, el se aude la popor și'n préjma Bucurescilor, de unde îl vedem trecut în Dicționarul reposaților Laurian și Maxim (t. I, 24):

„*Acirare*, a aspira, a aștepta. sau a căuta, a umbla să capete dela altul: când omul are al se, nu *aciră* la mâna altuia...“

E peste putință a trage pe *acer* din latinul *aspiro*. Grupul fonetic *sp* nu trece în *č*. Noi credem că *acer* nu poate fi decât o compozițiune curat românescă din *a* = lat. *ad* și *cer* = lat. *quaero*. Sub raportul sensului nu se presintă nici o dificultate. În privința formei, accentul în *acer* trebuia neapărat să fie pe penultima: *ăcer*, ca în toți verbiile române disilabice terminate prin *-er*: *sêcer*, *dêger*, *fîlger* etc., de unde apoi trecerea în prima conjugățiune: *acerare*, *acerat* în loc de: *acerere*, *acerut*.

v. ² *Cer*.

Acerare } v. *Acer*.
Acerat }

Ăceră (plur. *ăcere*), s. f.; aigle. Sino-nim cu *vultur* și *pajură*.

„*Aceră*, aquila, pasere rapace din familia falconilor, pentru tăria și ageritatea sa numită regina paserilor“ (L. M.)

„*Acera*, der Adler“ (S. Barcianu).

S. F. Marian, Ornitol. I, 137: „*Pajură*, numită în unele locuri *Pajoră*, *Pajeră*, *Pajiră*, *Pagiră*, érá în România-mică *Aciră*. Comunicat de d. V. Burlă“.

După fonetica română, *ăceră* este din punct în punct lat. *aquila* = span. *aguila*, provenț. *aigla*, fr. *aigle* etc.

v. *Pajură*.

Acést, acéstă (plur. *acești, aceste*), pron. demonstr.; ce, cet (*cette*). Arată ce-va mai apropiat, în opozițiune cu *acel* pentru lucruri mai depărtate, fie apropierea saū depărtarea reale, fie ele numai în cugetarea vorbitorului.

Ca și corespunătorul *acel*, *acest* trebui pus tot-d'a-una de'naintea unui substantiv saū adjectiv, nu singur saū la urmă, căci altfel spiritul limbii române cere pe emfaticul *acesta*, corelativ emfaticului *acela*. E neromânește a dice: „omul *acest*” saū „ómenii *acești*” în loc de: *acesta*, *acești*ia.

Tocmai de aci vine în graiu puțină circulațiune a lui *acest* în alăturare cu *acesta*; și chiar atunci când trebui să se întrebuințeze, mai adesea îl înlocuesc forme mai scurte: *ast*, *ăst*, *ist*. În expresiuni ca: *astă* dată, *astă* nópte, *astă* véră, și altele, poporul nici o dată nu va întrebuința pe *acéstă*; ba pînă și pe *astă* o mai reduce uneori la: *as* nópte etc.

Poetul se pôte folosi cu intențiune de mulțimea formelor, ca un mijloc de varietate:

Ast glas, *acéstă* câmpie,
Nópte care mă 'nvălea,
Gândiri de melancolie
În inimă 'mi înviea...

(Gr. Alexandrescu).

Poporul, când nu scie care anume din cele multe forme e mai potrivită, o face și el tot așa, deși fără intențiune; de ex. într'un act moldovenesc din 1612 (A. I. R. I, 71): „...cum știu ei toți *aești* omene cu sufletele lor, că dinnainté lor s'au făcut *acéstă* tocmală și *acéstă* scrisore, și boul mi l'au bićuluit *aceiști* omene buni...”

În macedo-româna *acest* nu există, ci numai *aist*. Îl are însă istriano-româna: „*acest*, plur. *acești*, se dice și simplu *cest*, *ist*; în tóte *aceste*,

prin o esceptiune singulară, *c* se pronunță cu un sunet ce e un mijloc între *ce* și *ĭ*” (I. Maiorescu, Itin. 83).

Afară de forme de mai sus, graiul poporan mai posedă încă alte variațiuni ca: *cest*, *ahăst*, *aist* etc., despre cari a se vedé la locurile lor.

În vechile texturi apare din când în când forma organică întregă: *acestu*.

Așa în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), p. 51:

Act. Apost.
XXIII, 17: și
dzise: du *acestu*
giure la miășul,
că oare-ce'i va
se'i spue lui; elu
'l luo și'l duse
la miășul; de-
cii dzise: Pavelu
fuglul chiemă:
-me de me rugă
se aducu *acestu*
giure...

...ait: Adole-
scentem hunc
perduc ad tribu-
num, habet enim
aliquid indicare
illi. Et ille quidem
assumens eum,
duxit ad tribu-
num, et ait: Vinc-
tus Paulus roga-
vit me hunc a-
dolescentem per-
ducere...

Ib. XXIV, 5:
aflămu *acestu*
bărbatu pierdză-
toriu...

...invenimus
hunc hominem
pestiferum...

Dar pînă și'n secolul trecut se mai rostia încă une-orî trisilabic: *acestu*. De exemplu într'un act moldovenesc din 1703 (A. I. R. III, 268): „eu Ursul Murguleț parcălabul scriu și mărturisăsc cu *acestu* adevăratu zapis al meu...”

Se pare că anume la acusativ trisilabismul reușise a se mântine mai mult timp, după ce perise la nominativ.

Casurile oblice sînt: *acestuî*, *acesteî* saū *aceștiu* la singular; *acelor* la plural. După femininul *acestei* saū *acești* numele ce'i urmăză se pune generalmente în cazul oblic nedeterminat: *acestei* femeî (nu: femee), *aceștiu* case

(nu: casă), ceea ce nu se face după masculinul *acestuî*, de oră ce nu există la noi declinațiune nedeterminată pentru genul bărbătesc. În graiul vechiu însă, numele femeesc preces de „*acestei*” sau „*aceştii*” pôte să conserve forma nominativă, după analogia numelui bărbătesc preces de „*acestuî*”. Aşa într’un text circa 1600 (Cod. Mss. Miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 48): „Iară când venise a-casă’ş Io-sifû dela lucrul său, după scrăba céia ce află nedeşartă cocoana Domnului, şi déca-i fu spus de această de inger în somn cum iaste diin Duhul sfântu într’ia, el au proslăvitû pre Dumnędzău ce l’au spodobitû pre elû a sluji *aceştii* bunătate pré-mare şi *aceştii* taină dumnędzeîască...”

Precum *acelu* vine din lat. *ecc’illum*, tot aşa *acestu* nu e decât lat. *ecc’istum* = *eccu’istum*, de unde se trag de asemenea: ital. *questo* = provenç. *aquest* = v. portug. *questo* = retorom. *cest* sau *quest* = v. franc. *icest* etc.

În Plaut:

— quam te virginem
Me reposcis?

— Quam ab Lenone abduxti hodie, scelus
viri.

— Nullam abduxi.

— Certe *ecc’istam*, video.
(Cureul V, 2)

adeacă: „— Ce fel de fătă ceri tu dela mine? — Pe care ai luat’o astăzi dela Hotru, ticălosule! — N’am luat pe nici una. — Ba iată-o, chiar pe *acéstă*...”

v. *Acel*. — *Aest*. — *Ahăst*. — *Aist*. — *Ast*. — *Āst*. — *Cest*. — *Ist*...

Acèsta, acésta (*aceştăa, acestea*), pron. demonstr.; celui-ci. Pronume compus, care se deosebesce de simplul *acést* prin mai multă energie, datorită particulei enclitice *-a* (v. ⁵ A). În privința lucrurilor mai apropiate, *acesta* se raportează că-

tră *acést* întocmai ca acela către *acel* în privința lucrurilor mai depărtate.

Pozițiunea normală a enfaticului *acesta* este după un nume, fie substantiv sau adjectiv, ori în locul unui nume, sau la finea propozițiunii, pretutindenî adecă unde spiritul limbei române nu suferă pe simplul *acést*. A dice: „omul *acést*” sau: „î-am vădût pe *acéşti*” nu e românesc, ci trebuie: *acesta, aceştăa*.

În vechile texturi şi ’n viul grai enfaticul *acesta* înlocuesce adesea pe simplul *acést* chiar de ’naintea unui nume; de ex.:

În Psaltirea circa 1550 (Mss. Şcheian în Acad. Rom.), ps. XXIII, de două ori:

...cine e <i>acesta</i> în-	...quis est iste rex
păratul slaveei?...	gloriae?...

Dosofteiu, 1673, pref.: „*acesta* obiciai iaste din bătrâni, scoţîndû v’un izvod den svânta carte a’l scrie supt numele a de mare cinste Scaun...”

Acelaşi, 1680, f. 38 b:

Ps. XXXII, 7: <i>A-</i>	Iste pauper cla-
<i>cesta</i> mişel striga-	mavit, et Dominus
t’au şi Domnul au-	exaudivit eum...
dzātu-l’au...	

Într’un act muntenesc din 1669 (A. I. R. I, 96): „eu Mihail dein Groşani scriu şi mărturisescû cu *acesta* al meu zăpis...”

Samoil Clain, *Învăţături*, Blaj 1784, p. 2: „Întru *acesta* chip, iubiţilor creştinî, au pus D-deu pre om în lumea *acésta* ca într’un oraş de negoţitorie...”, unde „lumea *acésta*” e o construcţiune normală, iar „*acesta* chip” este o abateră înadins pentru a da afirmaţiunii mai multă forţă.

În popor, *acesta* se aude foarte rar, fiind mai tot-d’a-una înlocuit prin *ăsta* — *asta*, *aista* — *aia* *asta*, *aesta*, *ahăsta* etc., pe cari veđi-le la locurile lor. În acelaşi timp, în cazul oblic feminin

la singular: *acesteia* sau *aceștiia*, precum și la nominativul plural de ambele genuri: *aceștiia* și *acestea*, emfaticul *-a* tinde a scăde la *-e* prin acomodatiune regresivă cu vocalele învecinate, devenind astfel: *aceștie* și *aceste*. De aci o confuziune formală între *acest* și *acesta*. În: „*aceste* femei” e simplul *acest*, pe când în: „femeile *aceste*” în loc de „*acestea*” este emfaticul *acesta*. Scăderea finalului *-a* la *-e* ne întipină deja în vechile texturi țărânesce. Așa într’un document moldovenesc din 1622 (A. I. R. I, 31): „noi *aceștie* moșteni ot satul Brănești...”

v. *Acela*. — *Acest*. — *Aesta*. — *Ahăsta*. — *Aista*. — *Āsta*. — *Cesta*. — *Istu*...

Acêstași, acêstași (*aceștîiași, acesteashi*), pron. demonstr.; celui-ci même, toujours celui-ci. Arată un lucru mai apropiat, despre care s’a vorbit deja, după cum corelativul *același* indică tot așa un lucru mai depărtat. E compus din emfaticul *acela* și din intensivul *-și* = lat. sic.

Pravila Moldov. 1646, f. 29: „...cândū vor avîa doi oameni pără pentru vre o vie, sau pentru vre unū pământū, și până a să pără, unulū dentr’ânșū va mērgē de va secera pământulū sau va culēge viîa, fără de voîa giudețului, *acestaș* piîarde tot venitulū...”

Ibid. f. 49: „...când va fi un om bolnav, și va lăsa cuiva să moșnenescă multū-putînū ce va avîa și’i va face și zapisū, și acestū moșnian nu va griji de dānsū să-i aducă vre un vrac bun să’l păzască cāndai doară l’are tāmădui, ce’l va lăsa așîa negrijitū și nesocotitū, și de va muri bolnavulū, *acestaș* va piîarde moșneniîa și vor fi toate bucatele și ocinile domnești...”

Constantin Brâncovanu, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 94): „...și am dat domniîa mé Radului Știrbēu légē țā-

răi, cum să jure el împreună cu frate-său Costandin vel clucer și cu vărū-său — că n’au luat nici un ban dela soacră-sa Ilinca vornicéasa pentru această moșie Negrēnii, deč jurānd într’*acestaș* chip, el să’s ție moșîia...”

Zilot, Cron. p. 40: „decî într’*acestaș* chip aū fost eșîrea Pazvangiilor și dela Șegarcea...”

În declinațiune, *acestași* urmăzeă simplului *acest*, emfaticul *-a-* și intensivul *-și* rămânēnd invariabili: *acestui-a-și, acestei-a-și, acestor-a-și*...

În graū *acestași* e mai puțin întrebuințat decăt corelativul *același*.

v. *Acela*. — *Acest*. — *Acesta*.

Acéla. — v. *Acela*.

Acésta; ça, ceci, „nom général de chose” (Littré). E învederat că în frasa: „aî jucat pré-mult, *acésta* să n’o mai faci” nu este un pronume demonstrativ feminin ca în: „femeea *acésta* jôcă pré-mult”, ci o locuțiune neutră, invariabilă, avēnd o funcțiune intermediară între pronume și adverb. Corelativ neutrlui *aceîa*, *acésta* e ce-va mai demonstrativ, ca unul ce servă a exprime o situațiune mai apropiată, fie apropierea în faptă sau numai în cugetare.

Pravila Moldov. 1646, f. 57: „...cela ce va dzice giupānu-său, să are fi ce boîarin, să nu-i vorovască cu muîaria, și el tot va vorovi, de va face *ačasta* de doă de trei ori, poate să’lū ucigă fără nice de o certare...”

Ibid. f. 24: „...de va fi făcut una ca *ačasta* și se va adevăra cu mărturie oameni de cinste și credincioșū, certăria lui să fie moartîa...”

Ib. f. 49: „...cela ce va ucide pre altulū č’au fost țîindū moșîile cuiva, cu *acesta* scoposū cumū să cadzā pre mânia lui, de vrēme ce să va arāta lu-

crul c'au făcută una ca *acasta*, nice el, nice fecorii lui nu vor încăpia să moşnenască acele ocine..."

Dosofteiu, 1673, f. 2 a :

Ce poate fi de poviaște
Ca *acesta* și de viaște
De să zborără păgânii,
Gloate, tineri și bătrânii...?

Ib. f. 5 b :

Iară spre noi, Doamne Sfinte,
T'ai însămnat de mai'nte
Strălucoaria sfintei fiaețe,
De ne'toarce la blindiațe;
De-*acasta* 'm dai bucurie
Inemii și veselie...

Dosofteiu, 1680, f. 82 a :

Ps. LXVII,
29: Porunciaște,
Dumnedzăule, cu
putiără ta; înta-
riaște, Dumne-
dzăule, *acasta*
caré o lucraș în-
tru noi...

Manda, Deus,
virtuti tuae: con-
firma hoc, Deus,
quod perfecisti in
nobis...

În viul graiu, *acesta* se întrebuintează forte rar, fiind înlocuit mai mult prin : *asta*, *ia* *asta*, *aia* *asta*, cari însă și ele circulază mai puțin decât *aceia* cu varianturile lui.

v. *Aceia*. — *Aiasta*. — *Asta*. — *Iasta*...

-*Ache*. — v. -*Achi*.

Achermân, n. pr.; Akkerman, ville de Bessarabie, située à l'embouchure du Dniester.

Enache Cogălnicenu, Letop. III, p. 276... „*eră* Hanul, dela Movila Rabăei cum *aū* simțit, îndată *aū* fugit spre *Acherman*, cu oastea lui..."

Compus din *ak* „alb” și *kerman* „cetate”, *Acherman* este o traducere turcă a unui vechiu nume românesc.

„Așa Ștefan-vodă *aū* curățit țera de vrăjmași, *eră* cetățile care le-*aū* luat Turci, Chilia și cetatea Albă,

nu *aū* putut să le mai scoată dela Turci; că ei, mai înainte de ce *aū* eșit din țără, le-*aū* grijit cu oameni, cu pușce și cu bucate de agiuns; și așa *aū* rămas pre mâna Turcilor până astăzi” (Ureche, Letop. I, p. 134).

Insuși Ștefan cel Mare, vestind Ungariei expedițiunea Turcilor asupra celor două cetăți, într'o scrisore din 22 iuniu 1475, *dice*: „Turci veniunt ad nos contra nos et contra terram nostram, et per aquam et per terram et ita dicunt, quod valida classis prece-
dit cum maximis munitionibus bombardarum magnarum expugnare Al-
bam et Chiliam...” (Vigna, Codice diplom. tauro-ligure, t. 3 p. 479).

v. *Cetatea-albă*.

Achêt. — v. *Aconiță*.

-*Achi*, suffixe servant à former certains diminutifs. Acest sufix se *aca*ță mai cu sémă la numi de botez, având un sens micșurător sau desmierdător. Introdus în graiul românesc abia de prin secolul XVII, el devenise foarte răspândit în epoca Fanarioților și n'a mai despărut din limbă, dar a început a căpeta din ce în ce mai mult o nuanță ore-cum-ironică.

Unul din cei mai însemnați croniciari moldoveni din secolul trecut a fost Enachi Cogălnicenu (1733—1774). Sufixul *-achi* ne întimpină nu numai în însuși numele lui de *Enachi*, dar încă la tot pasul în cursul croniciei sale. Așa în capitolul VII (Letop. III, 225—234), ca să ne mărginim cu unul singur din cele cinci-spre-deci, găsim:

Iordachi Spatarul fecior lui Stă-
vărachi;

Iordachi Cantacuzino;

Costachi Razu;

Iordachi Genetu;

Iordachi Mană vel agă;

Lăscărachi Genetu;
Sărdarul Măzărachi;
Spatarul Manolachi socru lui Sta-
varachi;

Fotachi;

Manolachi Costachi vornic;

Iordachi Mananu paharnic;

Bălăsachi vel agă;

Spatarul Niculachi Ruset etc.

Câte-o dată sufixul se reduplică în același nume, ca în: „Enăcachi Căminarul“, unde *Enăcachi* este: *Ene+achi+achi!* Une-orî își asociază un alt sufix, ca în: *Enăchiță* = *Ene+achi+ită*.

În numele istoricului *Hurmuzachi*, al poetului *Conachi* și al publicistului *Asachi*, este același sufix.

Disarmoniosul *-achi* ne vine din neogreacă, în care el se presintă sub forma *-άκης* în numi proprii: *Αημηράκης*, *Ευσταθάκης*, „*Γεωργάκης και Φαρμάκης*“ (Passow, Carm. Gr., 168) și altele, iar sub forma *-άκι* în termeni comuni ca: *παιδάκι* „copilaș“, *τραπεζάκι* „mesuță“, *ποδαράκι* „picioruș“ etc. (Mullach, Gramm. 171). Și la Români acest sufix a reușit a trece peste sfera nomenclaturei personale, fie în locuțiuni ca: „înghite *Agachi*“, fie în epitețe ca: *Samurachi*.

Cățelul *Samurache*, ce ședea la o parte

Ca simplu privitor,

Auzind vorba lor...

(Gr. Alexandrescu)

În „Covrigarul“ de Alexandri, un Grec plângându-se de luarea moșiilor mănăstirești, Românul îl întreabă: „Care moșii, cilibidachi?“

Cel mai uricios din toate sufixele diminutive, destul de numeroase în limba română, *-achi* și-a trăit traiul; negreșit, el va rămâne pentru tot-d'una în istorie, ca o trăsură incidentală a unei epoci, dar în viul grai se va păstra pe ici pe colea numai dăru la luarea peste picior, după cum

a și ajuns deja pînă la un punct în: „Cucóne *Mihalachi*“ sau „Cucóne *Petrachi*“ alături cu: „Domnule cutare“.

v. *Agachi*. — *Beicachi*. — *Samurachi*...

Achilimît, adj.; ayant ses aises. Vorbă bănățenă: „dacă nu ești *achilimît* = dacă n'ai tot ce ți trebuie a-casă“ (Liviū Iancu, Caraș-Severin, com. Visagu). — ? — Pentru a ne rosti asupra originii acestui cuvînt, care presupune un verb: *achilimesc*, trebuî să cunoștem mai întălu toate formele și accepțiunile lui în cutare sau cutare regiune a teritoriului românesc, cea-ce d'o cam dată ne lipsesce.

Achindëu. — v. *Achindie*.

Achindie (plur. *achindii*), s. f.; vèpres. Forma obicînită a cuvîntului *e chindie* sau *chindii* „dies ad occasum inclinatus, timp al zilei ce cade la mijloc între amêdi și apusul sórelui“ (L. M.). Prin analogie însă cu: *a-mêd*, *a-prânđ*, *a-murg*, poporul fôrte ades dîce: *achindie*, adecă: *a-chindie*; ba încă une-orî, prin aceeași analogie, îl trece la masculin: *achindëu*, mai ales în Moldova, dănd astfel vorbeî o formă de tot românescă.

„Dîua se împărtesce în următorul mod, de ex. în Ianuarie: la zori corespunde cu órele 6 ¹/₂; prânđu-mic, cu 9; prânđu-mare, cu 10 ¹/₂; amiađă, cu 12; *achindii*, cu 2 óre p. m.; tóca, cu aprópe 4...” (Preut N. Sandovici, Dorohoîu, c. Tîrnauca).

„Zori de dîua, revarsatul zilei și diminêta e timpul pe cînd resare sórele; aprânđu mic, pe la 6 césuri; aprânđu mare pe la 8; sub-amêde, pe la 11; amêde, pe la 12; după-amêde, pe la 2; *achindii* pe la 4...” (Botoșani: I. Iordăchescu, c. Cristescii; G. Gheorghiu, c. Călinescii).

„... diminéța, aprând, améță, *achindeu...*“ (Iași: I. Gheorghiu, c. Cârjoea; S. Mironescu, c. Roșcanii).

„Poporul împărtește ziua ca și ciobanii: de-a prânzu cel mic, de-a prânzu cel mare, de-améță, de-*achindie...*“ (Bottez, Iași, c. Șipotele).

„Ciobanii împărtesc ziua astfel: când se scôlă cu 2 césuri înainte de a resări sórele, zic: mâncate; pe la 9 sau 10 césuri diminéța, zic: aprânz; la 12 césuri: améze; la 4 — *achindeu...*“ (N. Băncescu, Vasluu, c. Telejna).

„...în zorî-de-ziuă, diminéța, la améță, la tócă, la *achindie...*“ (V. Lohan, Iași, c. Buciumii).

În *achindie* fiind prepoziționalul *a* = lat. ad, în unele locuri poporul îl înlocuesce cu „în“, făcând tot-o-dată din *chindie* — *tinghie*: „înainte de resăritul sórelui, se dice: timpul p'îndiori; după resărit: sórele d'o sulită; apoi cum este sórele véra pe la órele 8: d'améța; pe la órele 3—4: timpul d'améță 'n-de-séră; înainte de apusul sórelui se dice: sórele în *tinghie*; și 'n fine în timpul apusului: sórele în scaun...“ (Preut G. Rarinca, Tecuci, c. Torcesci).

Cuvîntul e atât de răspândit în România și atât de poporan, încât repostații Laurian și Maxim îi căutați o provenință latină. Deși turcesce ikindi înseamnă „le temps entre le midi et le coucher du soleil“ (Șăinenu, Elem. turc. 30), totuși e a-nevoe a crede că Românii vor fi luat această vorbă dela Turcii proprii și, ci mai curând din dialectul turcesc al Cumanilor, adecă încă de prin secolii XIII—XIV, cea ce ne-ar explica adâncăi înrădăcinare în graiul țeranilor și al ciobanilor. În adevăr, la Cumanii aceeași parte a zilei se cheama: *echindü* și *echindă* (Kun, Cod. Cumanicus, p. 80).

v. *Chindie*. — *Di*.

Achipăesc. — v. *Apipăesc*.

Acî, adv.; ici, ci, en ce moment. Acest adverb se întrebuintează în privința locului mai puțin, póte, decât în cea a timpului, fiind adesea sinonim cu *a cum*.

Pann, Prov. II, 91:

Munca pe om nici o dată nu'l lasă a flămânzi,
Când cu firea 'nbărbătată nóptea o va face zi.
Așa dar d'*aci* 'nainte să nu ședem lenevoși...

Gr. Alexandrescu:

Vîntul, umbra mē 'nșală, când crez a o vedea;
Luna *aci* s'arată, *aci* iar se ascunde:
Abia câte o dată întunecul petrunde,
Și norii înainte'i se pun ca o perdea...

(Așteptarea)

sau:

Acî se opresce, *aci* se așază,
Nimica nu'l face a se depărta...

(Cănele soldatului).

În construcțiune cu *de* și *pînă*, românul *aci* corespunde pe deplin spaniolului și portugezului *aquí*, care și el se aplică mai mult la noțiunea timpului: de *aquí* adelante (d'*aquí* em diante) = de *aci* înainte, „dès ce moment“; hasta *aquí* (ate *aquí*) = *pîn'aci*, „jusqu'à ce moment“. În poema lui Cid, v. 180, o Evreică cerend o blană în dar, eroul îi răspunde: „d'*aquí* sea mandada“ = „tî-o dau chiar de *a cum*“.

În construcțiune cu *pe*: „pe *aci* = par ici“, *aci* est adverb de loc; nu însă și'n idiotismul: „cât p'*aci* = peut s'en faut“, de ex.: „cât pe *aci* era să cad“ (L. M. I, 543).

Noțiunea timpului e tot atât de pronunțată în *aci*, precum este noțiunea locului în *aice*, ast-fel că ambii acești adverbii, etimologicesce aprópe identici, pot fi puși într'un fel de opozițiune, de ex.:

Porcului *aci* îi dai bice

Și el se'ntórce și zice:

Anterț mē bătea p'*aice*...

(Pann, Prov. III, 36).

Chiar când se întrebuintează ambele întocmai cu aceeași nuanță de sens, totuși în gura poporului *aci* și *aice* alternază une-orî după o normă foarte interesantă, dar pe care e greu a o lămuri. Așa peste Olt audî pe a-locuri țeranî întrebându-se :

„— Vi's *aci*?

— Ni's *aici*“.

(Preut R. Popescu, Mehedinți, com. Isverna).

Ca adverb de loc, *aci* arată nu numai că cine-va sau ce-va se află lingă noi, dar încă servă pentru a-l atrage spre noi, funcționând atunci ca interjecțiune. În portugesa *aquí* figurază în chiamarea de ajutor: „*aquí del rei*!“ = „*au secours*!“ În spaniola: „*aquí aquí*!“ Vinătorii români în strigătele lor îi dau mai cu sémă acest sens, atât lui *aci*, precum și lui *aice* cu toate varianturile lui, despre cari veđi mai la vale.

„Tipetele vinătorilor obicnuite sînt: *iacă! i! iacă! i! iacă! i! ia! aci! aci! iacă aci!...*“ (I. Aldoiu, Muscel, c. Voinesci)

Sau amplificat cu intensivul „de“:

„*Aci! aci! aci-de! aci-de! sânc pă el!...*“ (S. Istratescu, Dimbovița, com. Cobia).

Acest „*aci-de!*“ ar fi o interjecțiune independentă în totă puterea cuvîntului, dacă n'ar păstra ambele accente: *aci-dè*.

Din lat. *ecc'hic* (*ec'ice*) = *eccu'hic* (*ecu'ic*), de unde și ital. *quì* și *ci*, span. *aquí*, portug. *aquí*, v. franc. *iqui* etc., derivă la Români numai *aci*, nu și *aice*, care presupune un prototip latin amplificat: *ecc'hicce* (*ec'ice*). Din *aci* apoi, prin emphaticul *-a* (v. ⁵A) se nasce forma: *acia*, care scade în gura poporului la: *acie* și *aciî*.

Aprópe toți adverbii și pronomii românesci compuși cu *ac* = lat. *eccum* avênd câte o formă scurtată fără *a*:

acolo — *colo*, *aice* — *ice*, *acest* — *cest*, *acel* — *cel* etc., cată să fi fost o dată și variantul *ci* pe lingă forma întregă *aci*. Acesta e cu atât mai sigur, cu cât vom vedé mai jos lingă emphaticul *acia* = *aci* + *a* forma scurtată *cia* = *ci* + *a*. Precum construcțiunea „de *aci*“ e conclusivă, tot așa conclusivă trebuia să fi fost și construcțiunea: „de *ci*“. Iată de unde derivă — credem noi — construcțiunea: *d e c i* „ergo“, printr'o tranzițiune logică întocmai ca în germ. „*daher*“ și engl. „*therefore*“; ér nu din construcțiunea „de *ce*“ = lat. *de quid* (Cihac). În adevăr, „de *aci*“ și *d e c i* sînt ca și sinonimi în: „de *aci* urméză că...“ = *d e c i*, urméză că..., de *aci* se vede că... = *d e c i*, se vede că..., de *aci* am cunoscut că... = *d e c i*, am cunoscut“ etc. În acest cas „*decî*“ nu se urcă la un prototip latin, *ci* este o formațiune posterioară românescă, care de aceia nici nu se găsește în celelalte graiuri romanice.

v. *Acia*. — *Ci*. — *Cia*. — *Decî*.

Acia, adv.; *ici*, *ci*, en ce moment, immédiatement là ou alors, y. Format din *a c i* prin emphaticul *-a* (v. ⁵A), *acia* e mult mai des în circulațiune, dacă nu în viul graiu, cel puțin în vechile texturi; dar tot-o-dată el are o însemnare și mai mlădiósă, putendu-se întrebuința aprópe d'o potrivă nu numai în înțeles de: *a i c i* și *a c u m*, ci încă în loc de: *a c o l o* și *a t u n c i*, mai cu sémă: *chîar a c o l o*, *chîar a t u n c i*.

Din două prototipurî latine rustice: *ecc'hic* (*eccu'hic*) și *ecc'hicce* (*eccu'hicce*) se nascură doi adverbii românesci: *a c i* = *ecc'hic* și *a c i c e*, cu forma mai răspândită *a i c e* = *ecc'hicce*. Pe când ramura „*aice*“ conservă în toate varianturile sale funcțiunea adverbială de loc, și anume de locul cel mai apropiat de

vorbitor; în ramura „aci“, din contra, se desvîltă din ce în ce mai mult funcțiunea adverbială de timp, iar aceea de loc se tot lărgesce, trecînd peste marginea strictă a apropierii. În simplul aci ambele funcțiuni se mai ecuilibrăză încă; în emfaticul *acia*, funcțiunea de timp începe a precumpeni, ca și întinderea funcțiunii de loc; în amplificatul *acia* și, pe care'l veđi mai la vale, funcțiunea de loc în genere și aceea de timp apropiat în specia dispar mai-mai cu desăvîrșire.

Moxa, 1620, p. 346: „până *aciă* răotăți hitlene în inima lui nu era...”

Ibid. p. 388: „nu numai ca până *aciă*, ce încă nește spurcâciuni réle făcia...”

Istrate Dabija-vodă, 1662 (A. I. R. III, 243): „... să aibă a ținé moșia, parté Ursului cu tot vinitul, până-i va întoarce Ursul banii, de *aciă* își va lua moșia...”

O predică transilvană circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 226): „... toți voru sta, cineșu cu meseréré sa, ce iaste gătită lor în vecia vécului, și amu de-*acia* cu bucurie nesfrășită bucura-se-vorū, și amu de-*acia* gréță de nimenilla nu vorū avé...”

În Călătoria la Iad a Maicei Domnului, scrisă circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 330): „... să s'eră aprinde casa ace-lora de tute patru iunghiurele și să o încunğure foculu și n'ară pute eși afară, ce ară arde *aciă*...”

Psaltirea Scheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) Ps. XLIX, 23: „... și *acia* cale cu ce ivescu lui spăsenia mé...”
ceia ce la Dosofteiu, 1680, sună: „și a colo'î calia cu care voiu arăta...”
= et illic iter... = ἐκεῖ ὁδός...

La Radu din Mănicesci 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.):

Mat. VI, 21: și
io iaste comoara

... ubi enim est
thesaurus tuus,

voastră, *aciă* va
fi și inima voa-
stră...

Mat. XVIII, 20:
și iuo amu sântu
doi sau trei adu-
nați în numele
mieu, *aciă* sântu
eu...

Mat. XXVI, 16:
și de *aciă* soco-
tiia podoabă vré-
me să el vînză...

Marc. I, 31: și
o lăsă ia focul
aciă...

Luc. VIII, 44:
aciă stătu cursul
săngelui ei...

Luc. XIV, 5: ca-
rele deîn voi fe-
cărū sau bou în
puțu va cădé, și
nu *aciă* l'vascoa-
te elū...

Emfaticul -a scădînd la -e prin aco-
modațiune regresivă cu -i-, rezultă for-
ma *acie* = *acia*, care nu rare-ori ne în-
tîmpină în grațu și'n texturi.

În Codicele Voronețian circa 1550
(Mss. în Acad. Rom.):

Act. Apost.
XVIII, 19: pri-
stoi întru Efesu
și aceia lăsă *acie*,
e însuș întră în-
tru gloată...

Ibid. XXVII,
6: și *acie* află su-
tașul corabie...

Ibid. XXVIII,
15: și *acie* frații
audziră...

Ib. XXV, 14:
ca multe dzile
prebândi *acie*...

ibi est et cor-
tuum...

... ubi enim
sunt duo vel tres
congregati in no-
mine meo, ibi
sum...

... et exinde
quaerebat oppor-
tunitatem ut eum
traderet...

... et conti-
nuo dimisit eam
febris...

... confes-
tim stetit fluxus
sanguinis ejus...

... cujus ve-
strum asinus aut
bos in puteum ca-
det, et non con-
tinuo extrahet
illum...

... devenitque
Ephesum, et illos
ibi reliquit, ipse
vero ingressus
synagogam...

... et ibi in-
veniens centurio
navem...

... et inde
quum audissent
fratres...

... quum dies
plures ibi de-
morarentur...

Ib. XXVII, 12:
sfătuiră-se cum
se văinslédze de
acie...

Născut prin acomodățiune din *acia*,
trisilabilul *acie* scade apoi prin asimila-
țiune la disilabilul *acii* (= *acii*).

Coresi, 1577:

Ps. CXXXVI:
La râulū Vavylo-
nului, *aciia* șe-
zumūși plânsem...

Ps. CXXXVIII:

... de fața ta în-
cătruo să fugū?
să suire în cerū,
tu ești *aciia*; să
deștinsere în iadū,
aciia ești...

Deosebirea între emfaticul *acia* din
aci și emfaticul *aicea* din *aice* se
arată mai apriat la Dosofteiu în psal-
mul CXXXI:

Ačasta'î odih-
na mîa în vécul
de véc, *aicia*
m'oî sălăslui...

Acii voū ră-
sări cornū lui Da-
vidū...

Astfel *aicea* este „hic“, iar *acia* —
„ibi“, dar nu tocmai cu sensul de
„acolo“, ci cu acel de „acolea“, precum
vedem tot la Dosofteiu în Paremiar,
1683, f. 103 a:

... să'î aducū
în cortulū măr-
turiei, și vorū sta
acii cu tine, și
mă voî pugară și
voî grăi a colîa
cu tine...

... statuerunt
consilium naviga-
re inde...

Dosofteiu, 1680:

La păraole Va-
vilonului, *acii* șe-
dzum și plân-
săm...

... de fața ta
incătro să fugū?
de m'oî sui în
cerū, tu a colo
ești; de-aș pu-
goră-mă în iad,
acii ești...

Haec requies
mea in saeculum
saeculi, hic ha-
bitabo...

I bi suscitabo
cornu David...

... ἄξεις αὐτοὺς
πρὸς τὴν σκηνὴν
τοῦ μαρτυρίου, καὶ
στήσονται ἐκ ἐῖ
μετὰ σοῦ, καὶ κα-
ταβήσονται, καὶ
λαλήσω ἐκ ἐῖ
μετὰ σοῦ...

nezău nu ăaste, *acii* mare foamete ăaste
de lucruri bune; unde nu să séceră
spicul curăției ca al grăului, *acii* e foa-
mete mare de viața de vecie...

Alături, ba pôte chiar mai pre sus
de sensul local de „acolea“, *acia* func-
ționează aprópe întocmai ca adverbul
de timp „atunce“. Așa în același Omi-
liar p. 63:

„... numai ce'ți cugetă, a câtă frăm-
sețe vor fi acel cerū și pământ nou,
că ăatā de *acii* nu va fi nice o frică,
nice schimbare de vremi, și nice se vor
acoperi cu nori întunecoși și trăsnet
și fulger ucigătorū; de *acii* vedere în-
fricoșată nu se va arăta acolo; așij-
deré și pământul se va lumina cu frăm-
sețe de flori cu bună mirizmă, și adecā
de *acii* nu vor mai fi pre el fieri ăuți...”

În acest pasagiū, atât de bine scris,
acii este curat un adverb de timp, si-
nonim cu „atunci“ și avēnd drept co-
relativ, ca adverb de loc, pe: a colo.

În scurt, *acia* pare a avé, ca deri-
vat emfatic din *aci*, o funcțiune in-
termediară între *aice* și a colo pe
de o parte, între a cum și atunci
pe de alta, dar plecādu-se totuși mai
mult spre atunce și spre acolo.

Zilot, Cron. p. 83: „... pricina de
se punea Rosia pentru Constantin-vodă
Ipsilant, era adevărat și a trahtaturi-
lor și a hatihumaiunurilor, dar era mai
mult slujbele și îndatoririle ce făcuse
el Rosiei, în vremile acelea când Na-
poleon umbla cu tóte meșteșugirile să
surpe și pe Rosia, cum surpase și stri-
case și cele-lalte împărății și crăii ale
Evropēi, gata avēnd resboiul și cu dinsa,
și pe taină umblānd a ridica și pe Turci
asupra ei, ca mai lesne să o surpe;
care lucru simțindu'l Ipsilant și făcēn-
du-l cunoscut, Rosia fórte s'au fost
îndatorat lui; și de *acii*, mână dréptă
avēndu'l la acēsta, cum și la arādica-
rea Sērbilor împotriva Porței, sta Ro-

De asemenea în Omiliarul dela Go-
vora, 1642, p. 29: „unde frica lui Dum-

sia pentru dînsul a nu se mișca din Domnia sa, fiindu-î cel mai trebuincios la acele îngrozitoare pentru dînsa vremi...“

În acest pasagiu, „de aciî“ se pôte înlocui mai bine prin: „de a t u n c î“ sau „de a c o l o“ decât prin: „de a i c e“ sau „de a c u m“.

Precum lingă simplul aci s'au păstrat urma unei forme scurtate ci, tot așa emfaticul *acia* are alături pe scurtatul *cia*, ajuns însă rar chiar în vechile texturi.

Dosofteiu, *Parem.* 1683, f. 58 b: „șe-dețu *aciî* cu asăna, iară eu și coconulū om triace până ciia...“

La Macedo-români pare a nu exista simplul aci, ci numai emfaticul *acia*: „tră *acia* = διὰ αὐτοῦ, di *acia* = αὐτόθεν, pre *acia* = ἀπ'αὐτοῦ“ (Bojadschi). În istriano-româna însă ne întimpină nu numai *acia*, și anume cu o nuanță „intermediară între aice și acolo“, dar pînă și forma scurtată *cia*:

„*Acia*, aci, aice, însă ceva mai la o parte. *Acia* se aude și în Ardél și în alte părți. În Berdo în Istria se zice și *cia* tot în această însemnare“ (I. Maiorescu, *Itin.* 83).

v. *Aci*. — *Acice*. — *Acolea*. — *Acolo*. — *Aice*. — *Cice*. — *Ci*. — *Cia*. — *Ice*...

Acie }
Aciî } v. *Acia*.

Aci-dè! — v. *Aci*.

Acîiași, adv.; instantanément, subitement, à l'instant même. Derivat din aci prin forma emfatică *acia* și din intensivul -și=lat. sic, *acîiași* (=ecc'hic-a-sic) a pierdut aproape de tot caracterul local, funcționând numai ca adverb de timp.

Coresi, *Omiliar* 1580, quatern. D, p. 5:

„... intră întru o casă, iară *acîiașu* eși veste pretutindine de elū, că nu se puté ascunde lumina ceia maré a înțeleptului...“

Ioan din Vinți, 1689, f. 156 b: „Cine iase în deșărtū dinū ceia ce alérgă în beséreca ta, Născătoare de Dumnedzău, cu tot sufletul, și să nu dobândéscă *acîiaș* vindecare?...“

În Codicele Mss. miscellaneu al bis. Sf. Nicolae din Brașov, scris în secolii XVI și XVII, *acîiași* e foarte des, ca și forma scădută *aciîși*:

p. 79: „... pără-i că zboară pre suptū ceriū, și de părăre bună și de bucurie elu se mira cumū va mai face, și *acîiașu* tremése...“

p. 90: „... acasté déca auzi Maxi-miian, înplu-se de mânie, și învăță *aciîș* să fie adus sfântul cătră el...“

p. 110: „... de acasta *aciîșu* de năprasnă spămăntați fură și căzură cu fața la pământ...“

p. 164: „... iară sfântul nemica nu pesti, ce *aciîșu* sări în corabie...“

p. 248: „... déc'au născutū, *acîiașu* pusu-l'au în iasle...“

Intr'un loc, p. 146, forma plină *acîiași* și forma scădută *aciîși* figurează alături: „... *aciîșu* nerugatū mērse sfântulū și se rugă cătră Dumnedzău, și *acîiaș* invise'l, nu ca pre un mortū, ce ca pre un adurmit...“

Varlam, 1643, f. 338 a:

... să atinse
de poalele veș-
mentelorū lui, și
aciîșu stătu cu-
răria...

... ἤψατο τοῦ
χρᾶσπέδου τοῦ ἱ-
ματίου αὐτοῦ καὶ
παρὰ τοῦ ἡμαξίου
ἦ ῥύσις...

Precum *acia* scade la *acie* și *aciî*, tot așa *acîiași* posedă, ca forme foneticesce scădute, nu numai pe *aciîș*, ca în pasagele de mai sus, dar și pe *acies*, de ex. într'un text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 291): „*aciesi* 'l tremese elu suptu întunerec...“

De asemenea în Codicele Voronețian, scris cam tot pe atunci (Mss. Acad. Rom.), unde cuvîntul este tetrasilabic :

Act. Ap. XXI,
30: și *acieși* în-
chiseră ușile...

Ib. 32: *déci a-
cieși* luo voinici
și sutași...

Ib. XXII, 29:
acieși se deluîn-
gară de elu...

...et statim
clausae sunt ja-
nuae...

...statim as-
sumptis militi-
bus et centurio-
nibus...

...protinus
ergo discesserunt
ab illo...

Pretutindenî *aciăși* (*acieși*, *aciși*) ne întîmpină cu unul și același înțeles, care se arată și mai limpede în Pre-dica transilvană circa 1600 (Cuv d. bătr. II, 226): „... și *acișu* întru clipitul ochiului...”

Limba noastră literară de astăzi ne-avînd nici un adverb poporan pentru noțiunea de „instantanément”, căci slavicul „de năprasnă” exprimă mai mult noțiunea de „fortuitement”, bătrînul *aciăși* are dreptul de a fi rechiămat la viață.

v. *Aci*. — *Acia*. — *Năprasnă*.

Acilea, adv.; ici, ci. În *acilea* nu este articularea lui *a ci* după analogia altor adverbi ca: almintre lea, aîurile a etc., ci numai acățarea analogică a finalului *-lea* din „*acolea*”, adverbul cel mai apropiat prin sens și’n care *-le* derivă pe cale organică din latinul *-illic*.

A. Pann, Moș Albu, I, 6:

Și sâtenii auzindu’i, au luat funii pe loc,
Gîndind că din sat d’*acile* a căzut vr’un
dobitoc...

Intr’un basm, povestit de d. B. Ste-fănescu (De la Vrancea), Sultanica p. 263, *acilea* figurază lingă aici: „... mai sint p’*acilea* și fete mari, zise Tuguia; șade rău; nu fii slobod la gură; aici nu e cumetrie cu chîef și cu lăutari...”

Alexandri în Cinel-cinel (sc. V) ride de *acilea* ca de un munténism, opu-nîndu’l lui *aici* al Moldovenilor:

„Graur. Fa, Florică!

Florica. Ce’i?

Graur. Ean uită-te la mine.

Florica. Ș’apoi ce?

Graur. Multe sînt ca tine *aici* în sat?

Florica. Unde?... *Acilea*?

Graur. Ba *aici*.

Florica. Ha, ha, ha, Moldovénu dra-cului!”

Negreșit, *acilea* este o formațiune nouă, dar curat poporană, întemeiată pe o adevărată trebuință. Prin *aice* nu se înțelege o apropiare imediată; cu atât mai puțin prin *acolea*, care este deja un pas cătră acolo; în *aci*, pe de altă parte, s’a dezvoltat mai mult noțiunea de timp decât aceea de loc; în acest mod, poporul a creșut de cu-viință a formă pe *acilea*, ca un adverb menit a indica anume gradul cel mai intim de apropiare.

v. *Aci*. — *Acolea*.

Acicea. — v. *Acicea*.

Acicea, adv.; ici. Sinonim și dublet etimologic cu *aicea*. Forma simplă *acice*, de unde s’a făcut *acicea* prin emfaticul *-a* (v. ⁵.A), pare despărută din graiul deja de vr’o doi-trei secolî, căci n’o mai găsim nicăiri în texturi; forma amplificată *acicea* a perit și ea, dar cu mult mai tîrziu, după ce ’și înfipsese urma în mai toate scriptele române din secolî XVI și XVII, fie transilvane, fie moldovene sau muntene. Ne-ar fi a-nevoie a reproduce măcar a decea parte de prin pasagele cu *acicea*.

a) Din tipărituri:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. A, p. 10: „... să lepădamu’ *acice* păcatele noastre, ca să fimu’ curați și gătiți...”

Ibid. quatern. D, p. 1: „zice Hs. în câstă Evanghelie, că unde sântu comoarale voastre acolo sântu și inimile voastre; *acicé* învață pre noi Hs. nu numai spre dare și spre pace...”

Pravila Muntenescă 1640, f. 116 b: „... cēlă ce au *acicé* sfrășit, iară acolo fără de sfrășit și sântu neinputinate...”

Omiliarul dela Govora 1642, p. 58: „... să va dice cine-va voao: iată *acicé* e Hristos, nu credeți...”

Evangeliarul transilvan 1648, Mat. XVII, 4: „bine este nouo *acicé* a fi, să vei să facem trei colibi...”

Ibid. XVII, 20: „treci de *acicé* colo...”

Dosofteiu, Parem. 1683, Ghen. 30: „... dzăsă Ilie cătră Elisei: ședzū dară *acică*, că Domnulū m'au mânatū până la Iordanū...”

b) Din manuscripte:

Moxa, Cron. 1620, p. 399: „... până *acică* s'au scosū dentr'alte cărți slovenești pre limba noastră...”

Predica mähăcénă din 1619 (Cuv. d. bătr. II, 125): „... a ta iaste înpără-țîia și sila și slava în vecîia vécului aminū, înralță noi *acicé* în dărnire să avemu upovăință tare...”

Legenda Santei Vineri circa 1580 (Cuv. d. bătr. II, 146): „... nu mi se cade numai *acicé* să fiu și să lăcuescu, ce mi se cade să mă ducū să propoveduescu...”

Codicele Mss. miscell. al Bis. St. Nicolae din Brașov, p. 132: „... ce fericiți carii nu se-au îndulcitū *acicé*, că acolo îndulci-se-vorū; cine se vorū pocăi și se vorū curăți *acicé*, aceia intru sâlașul cerîului veseli-se-vorū; și cine se va usteni *acicé*, acolo în vecie odihni-se-va; carii se vor plânge *acicé*, acolo în vecie bucura-se-vor...”

Ceia ce explică disparițiunea lui *acicea* din graiū, este că era de prisos, căci nici o dată el n'are în vre-un text

un alt sens decât acela de: *aicea*, lătinesce: *hic*, *hinc*, *huc*.

Radu din Mănăstirea, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.):

Mat. XVII, 4:	... bonum est
bine iaste noao	nos hic esse...
<i>acicé</i> să fimū...	

Ib. XVII, 19:	... dicetis mon-
zicere-ați codru-	ti huic: transi
lui acestui: treci	hinc illuc, et
de <i>acicé</i> încolo, și	transibit...
arū tréce...	

Ib. XXVI, 38:	... sustinete
așteptați <i>acicé</i> și	hic et vigilate...
prevegheti...	

Luc. XIII, 31:	... vade hinc...
te du de <i>acicé</i> ...	

Io. VI, 25: când	... quando huc
ai fostū <i>acicé</i> ...	venisti...

Forma *acice*, de unde emfaticul *acicea*, nu derivă din lat. *ecc'hic*, care a dat naștere numai lui *aci* (= *ec'ic*), ci din prototipul amplificat: *ecc'hicce* (= *ec'ice*), cu finalul *-ce* ca în: *atuncea* = lat. *tuncce*. În vechile texturi române mai este și forma scurtată: *cice*, emfatic: *cicea*, de ex. la Dosofteiu, Parem. 1683, Iulie 20 f. 21 a: „și când fu până *cici* și până *ci*, și cerîlū să întuneacă de nuori...” Scurtatul *cice* (= lat. *ecc'hicce*) corespunde lui *quici* (= lat. *eccu'hicce*) care ne mai întimpină la Dante, dar a despărut și el de mult din limba italiană, fiind și acolo de prisos, întocmai precum a despărut *acicea* din româna.

v. *Aice*. — *Cice*. — *Cicea*. — *Ice*...

Acintuș, t. de Botan.: Jacinthe (*Scilla*, *Hyacinthus*). Sinonim cu *zambilă*. Termen întrebuințat pe alocuri în Transilvania (Hațeg, com. Clopotiva). Este o formațiune poporană din „*Hyacinthus*” = gr. *ῥάκινθος*, pôte prin intermediul formei unguresci, în care fina-

lul -thus se pronunță: -tuș, ca și când ar fi un deminutiv românesc.

v. *Zambilă*. — *Spiritus*.

Acioé, s. f.; bronze, airain, métal mélangé. Ne intimpină în graiu și'n texturi sub două forme: *acioé* și *cióé*, per-dându-se inițialul *a*- prin analogie cu: cest, cel, colo, colea, cațăr, cutare etc.

În inventarul de averea mănăstirii Arnota, 1741 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 697): „... 3 tingiri mai mici și 2 capace dă aramă, 3 sfêșnice dă *acioae*...”

În inventarul mănăstirii Polovraci din același an (ibid. p. 729):

„Sfêșnicel de *acioae* la proscomidie;
Cădelniță de argint prost;
Cădelniță de *acioae*;
5 candelé de *acioae*...”

În glosarul slavo-român circa 1620 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 83): „... idol vărsat de argint sau de altă oare-ce *cióae*, cum era în zilele vechi”; apoi mai jos la p. 84: „ilectron, *cióae*”.

În redacțiunea circa 1670 a aceluiași material glosografic slavo-român (Mss. în Bibl. Societății arheologice din Moscva) f. 81 b: „ilectron, *acióae* (ацѡае)...”

Silvestru, 1651, ps. CVI:

... c'au zdrobit
porțile cele de *ci-
oae* și rătădzele
de fier frământu-
le-au...

... quia contri-
vit portas a e-
reas et vectes
ferreos confre-
git...

Intr'o predică transilvană circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 230): „... arzându-i cu cărbuni vii de foc nestinși, mestecându-i în rășină cu piatră pucoasă și topindu-i în argint și în aur și în *ciuai* (чиуаи)...”

În graiul de astăzi:

Balada Mihnea-vodă, așa cum se cântă în Dobrogea (Burada, Călăt. 205):

Este-un cort mare rotat,
Cu crescutul naramzat,

Cu sforile de matasă
Impletite tóte 'n șese,
Cu țerușil de argint
Cum n'a fost nici că mai sint,
Cu maiuği de *acioi*
Cum nu s'află pe la noi...

Basmul „Cotoșman nădrăvan” (Ispirescu, Legende, 294): „Când intrară în palat, ce să veđi dumnéta? Bogăția de pe lume era acolo. Păreții numai în aur poleiți. Pardoséla era de cleștar, érá învălítórea era de *acioé* și de plumb...”

„Bronzul său amestecătura de aramă și de cositor se chiamă la noi *acioé*...” (A. Iliescu, Dîmbovița, com. Sărdanu).

Jipescu, Opincaru, 154: „... Mai trecu ce trecu ș'apăi auđi bălăncănindă un clopot dă *acioae*...”

După metal, însuși clopotul a început pe a-locuri a fi numit *acioé* sau *cióé*: „Clopotul la caii înhămați la trăsură sau în hergheliă se ăice *cihoae*...” (D. Arghirescu, Covurlui, c. Moscu).

Dar de unde vine cuvintul?

Derivațiunea din latinul *cibum* „măncare”, argumentată prin aceia că numele german al aceluiași metal: „Glocken *speise*” însemnează literalmente „măncare de clopot” (Cihac, II, 356), s'ar pute discuta numai dóră atunci când Germanii său un alt popor ori-și-care ar numi vre-un fel de metal *Speise* „măncare”, fără a mai adăuga determinațiunea cea esențială: *Glocke* „clopot”.

Latinul vulgar *aciarium*, la plural *aciaria*, însemna în genere: „ori-ce ferărie”, adică „oare-ce *cióae*”, după expresiunea lexicografului slavo-român circa 1620, care numesce așa pină și pe *ἡλεκτρον*, o compozițiune din aur și argint, pe când Psaltirea din 1651 dă același nume aramei. Ori-cine „haberet în fusina sua aliquod ferrum, arainum, vel cuprum ad coquendum”, era: *acrierius* (Du Cange, ad voc.).

Din lat. *aciarium* se trage ital. *acciaio* „oțel“, *acciaio* „sabiă, secure, armă de metal“, *acciaio* „amnar“ etc.

Cuvîntul *aciõe* nu ne vine d'a-dreptul din latina, ci prin comerțul italian de pe la finea evului mediu, din epoca numeróselor colonie genovese pe tot litoralul Mării-negre. Tot de acolo avem și a l a m ă.

v. *Alamă*. — *Ciõe*. — *Spîjă*.

Aciöl. — v. *Aciolez*.

Aciölă (plur. *aciõe*), s. f.; abri, chalet. Sinonim cu a d ă p o s t, dar numai atunci cînd e acoperit.

„Locuința la ciobani se chiamă: colibă, perdea, *aciölă*...“ (S. Alexandrescu, Prahova, c. Baicoiu).

„*Aciölă* este o șatră, un adăpost pentru vite, cu acoperișul alipit de păretele casei sau al unui coșar, fără ca *aciöla* să aibă pereți...“ (G. Bobocescu, Dimbovița, pl. Délu).

În literatură, numai De la Vrancea (B. Stefănescu) a știut să utilizeze această frumoasă vorbă ciobănească, în Sultana p. 59: „Părăsind vatra părintescă, pustie de farmecile d'odinióră, desprețuind răsplata viitoare, ce i să înfățișa ca o minciună d'șartă, fugind de orice *aciölă* omenescă, căuta drumul muntelui Popău...“

Aciölă derivă din a c i i u „reposer“ prin sufixul diminutival -ölă, pe care Românii l'au moștenit întreg din latinul -ulla, -olla, ca în: hom-ullu-s, Cat-ullu-s, Apr-ulla, cor-olla, pers-olla etc., deși lătinesce el era compus, de ex. corolla = coronla = coronula. Același sufix este la noi în: ăi-ul-ică, furc-ul-iță, musc-ul-iță și altele (cfr. Schuchardt în Cuv. d. bătr. Supl. XXXIII).

v. *Aciolez*. — *Acîmez*. — *Bușdulă*. — *Hiölă*. — -ölă. — -ulă.

Aciolez (*aciolat*, *aciolare*), vb.; abriter, mettre à couvert. Sinonim cu a d ă p o s t e s c, dar numai într'un loc acoperit. La presinte indicativ se pôte dice și *aciöl*, *aciöli*, *aciölă*, precum se dice de o potrivă: „lucru“ și „lucrez“, „lucrici“ și „lucrezi“, „lucră“ și „lucréză“. Derivă d'a-dreptul din a c i ö l ă „abri“.

„Pe unde se *aciölă* nevăstuica, poporul pune furci cu sgrebeni de cânepă prin toate colțurile coșarelor, dicînd că ea fuge de furcă ca dracul de tămăe. M'am servit înadins de verbul „se *aciölă*“ sau „se *aciöléză*“, de oră ce la noi e foarte popular și'l audî la sătenii în toate convorbirile; însemnă: pune la adăpost sub un acoperemînt a unei ființe sau a unui lucru în timp de întemperiă...“ (Preut A. Paraschivescu, Muscel, com. Valea-mare).

De la Vrancea, Sultana, 227: „În mahalaua noastră abia se *aciölase* câțiva săteni de pe la Sohat...“

Cuvîntul întră și ntr'o locuțiune proverbială, care caracterisă ospitalitatea poporului: „d'ăia face omu patru pereți, ca să se *aciöleze* și cei străini...“ (A. Iliescu, Dimbovița, c. Sărdanu).

Acioäre. — v. *Acîmez*.

Acir. — v. *Acer*.

— **Ăciu**, -ăce; suffixe servant à former des adjectifs et marquant surtout un penchant. Nu derivă din latinul -aceum, după cum s'ar păre la prima vedere (Diez, Gramm. II, 315), ci din -a c e m (-a x), cu care se întăleşce nu numai în funcțiune, dar une-orî chiar în cuvinte, de ex. fugăciu = fug a c e m, trăgăciu = trah a c e m. Forma -ace conservându-se la feminin: „femeie fugăce, vacă trăgăce“, masculinul s'a dissimilat în -ăciu: „om fugăciu, boi trăgăciu“, italianesce și portuguesesce la ambele

genuri: fug a c e. Ca și lat. -a c e m, sufixul românesc -a c i u indică mai tot-d'a-una un nărav, o aplecare la ce-va, bună sau rea, de ex.: bătaciu „batailleur“, pungaciu „disposé à frapper des cornes“, stângaciu „gaucher“, hrănaciu „vorace“, gonaciu etc. ca lătineste în: mordacem, bellacem, audacem, linguacem, edacem, voracem...

În vorbe împrumutate întregi din afară, de ex. „gârbaciu“, „cârpaciu“, „copaciu“, finalul -aciu nu e sufix din punctul de vedere al limbei române, care nu 'l utilizează cu o funcțiune determinată la formarea unor nouă cuvinte, după cum utilizează, bună-ură, pe slavicul -nik sau pe turcul -giū.

Sufixul -aciu = lat. -a c e m n'are de loc a face cu sufixul -aț, iar cu sufixele -ac și -aș se înrudește numai în parte sau indirect.

v. ²-Ac. — ²-Aș. — -Aț.

Acîuêsc. — v. Acîuez.

Acîuêz, vb.; reposer, abriter. Cuvîntul ni se prezintă sub patru forme, strîns înlănțuite atât în privința fonetică precum și 'n acea semasiologică.

I. Acîu (acîet, acîere); reposer. Molnar (Wal. Sprachl., ed. 1810 p. 229) pune pe „acîu, ruhen, abstehe“ în a 2-a declinațiune, după norma lui: ta i u (ibid. p. 171). Prin sens și prin formă, acîu (acîere) este din punct în punct latinul acquieo (acquiare), din a d și quie o, quie re, archaism menționat de gramaticul Pompejus, dar înlocuit în latinitatea clasică prin inchoativul „acquiesco, quiesco“.

Din acîu, prin sufixul -olă = lat. -olla, s'a format aci olă „chalet“ și apoi aciolez „mettre à couvert“, doi termeni cărora noi le-am consacrat mai sus un loc a-parte.

v. Aciolă. — Aciolez.

II. Acîez (acioat, acioare); reposer, abriter. Acastă formă, foarte răspândită în popor și prin concurența căriia organicul acîu = lat. a c q u i e o deveni de tot rar, ne prezintă a doua treptă din istoria cuvîntului. Pe de o parte, aciez lingă acîu este ca: lucrez lingă lucru, înfășez lingă înfăș, curmez lingă curm etc.; pe de alta, acioat și acioare în loc de: acîet și acîere se datorază aceluiași proces fonetic ca în: dioă în loc de die = latin. diem, sau în: chiotore = cheitore.

„... șorecii mici se acioază prin locuințele omenilor și împrejurul locuințelor; cei mai stricători însă sînt șorecii cei mari cât purcelul de o lună și cu coda lungă de o palmă, cari distrug totul pe unde se acioază ei...“ (I. Tacu, Covurluū, com. Branîștea).

„... După ce Smei au fost isgoniți de Făt-frumos de pe 'n codri, ei se duse în ceruri, și acolo se ieū la hartă, bătîndu-se cu buzduganele și răcnind din gură; această hărățelă smească se numesce tunet și fulger; ei nu se pot acioa decât după ce Santili (= Sfântu Ilie) îi stropesce cu apă, fiind pus peste ploile din cer...“ (Stareț G. Theodorescu, Galați, Mavromol).

Intr'o colindă din Ilfov:

La Mărul rotat
La Cămp-rourat,
Unde mi se bat
Doi pui de vulturî,
Doi pușori surî
Sus într'un norel
P'un fulg daurel;
Eu că m'am aflat,
Acolo-am plecat
Și m'am acioat
Sub umbră de fag...

(G. D. Theodorescu, Poes. pop. 68)

Intr'o colindă din Ialomița însă acioat pôte să nu fie „abrité“, ci o eróre în loc de: a c e i a t „paré“ (v. Acerez):

Dar nu's colpănei,
Ci sînt ciobănei,

În câți rădimați,
In glugi *acioați*...

(Ibid 75)

Cantemir, Cron. I, 304: „... de călăturile și imbletele lor (Tătarilor) locurile Țării Moldovei despre Nistru, la câmp și deschise fiind, mai mult pustiie și de moșnenii săi de câți-va ani părăsită este, deoseb de slujitori Călărași, ce stau pre acé margine pe la Orhei, pe la Soroca și pe la alte trecători, unde să pot *aceoa* de răutate lor...” Să observăm că în originalul manuscript, controlat de d. Gr. Tocilescu, nu este: *aceoa*, ci: *acioa* (аціоа).

Basarabianul C. Stamate (Muza, 526) aduce între cuvinte vechi infinitivul substantivat: *acioare*, pe care l' explică prin: „hălăduință, adăpost, oploșire”.

De asemenea la Pralea (Psalt. 1827) f. 88 b: „*acioare*, supunere, ascundere”, mai dându-ne și o formă: *acio*, pe care o vom atinge mai jos.

Doë tendințe fonetice au concurs a trece pe *aciez* într'o nouă fasă: 1° plecarea lui *ç* dea desvolta după sine pe parasiticul *u*, ca în: *cîmpoîu* = *cimpoîu*, *cîucóre* = *cicóre*, *bucîum* = *bucin*, *aciúoe* = *acióe* etc., de unde: *aciúez* = *aciez*; 2° tendința grupului disilabic *-io-* de a scăde la monosilabicul *-iu-*, ca în vechiul: *zuă* = *zioă*, iar cu atât mai virtos când *i* nu este susținut prin accent, ca în: *aciúat* = *acióat*.

III. **Acîuèz** (*aciúat*, *aciúare*); abriter. Se întrebuințează mai tot-d'a-una reflexiv, astfel că Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1803 p. 442) nici nu scie altfel decât: „*Acîuedzu*-m ă, contegor”.

Moxa, Cron. 1620, p. 348: „Noe întră în corabie cu fecorii și cu nurorile, și trimise Dumnezeu de cele de pre pământu de tóte vitele și fieri și paseri de se *aciuară* cu nus în corabie...”

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXII

p. 10: „... fiului lu Dumnezeu ce n'au avut unde nice capulă să'su *aciúo* (аціо), acestuia și robilor lui răvnitori să fimă și multeei și nespuseei bogăției a lui să jeluimă...”

Forma *aciúo* în loc de *aciúe* ne amintesc prin finalul *-o* pe: *acio* din Pralea; la Coresi însă trecerea lui *e* în *o* se explică prin acomodățune regresivă cu *-u-*, pe când la Pralea ea pare a fi numai o imitațune reu brodită, căci el cunosea Omiliarul din 1580.

Cost. Negruzzi, Scrisórea VI: „când ecă cerul se întărită, vântul stinge luminele, și plóia vârsându-se cu șiróe, silesce pre toți a'și căuta *aciúare* prin chiliă...”

Idem, Aprodul Purice:

... primăvara omățul cel adunat
Pintre ripi, și d'a lui Febus calde raze săgetat,
Se topesce și s'asvirle șiroiu iute furios
In pirăul care curge pintre flori în vale jos,
Îl turbură, îl măresce, îl amflă cu al seú val,
Șinu'l lasă pân' nu'l face de se varsă piste mal:
Câmpiile se înecă, ér păstorii spălmântați
S'*aciúiază* cū-a lor turme în munții învecinați...

Varlam, 1643, f. 371 a: „... ești streinú pre pământú: ca unú omú nemérnicú te *aciúedzi* priin lăcașuri omenesti...”

Cantemir, Istoria ieroglică (Mss. în Acad. Rom. p. 5): „... de ochiul zavistii supt scutul umilinței *aciúându-mă*...”

Ibid. p. 94: „Cine dară în lume, o priatinilor! atata de scámos la minte și strămțos la cuvinte să va afla, carele să socotiască sau să grăiască, că cel inpotrivă de supt brațul leului va puté scăpa, sau cel supt aripile vulturului *aciúat* că în primejdie va intra?...”

Cantemir, Divanul lumii, 1698, f. 114 a: „... nice o pricină de price le va folosi, nice o șuvăire, nice o *aciúare* sau suptú pământú fugire...”

Cantemir dară întrebuințează tot-d'una pe *aciúare* în construcțune cu

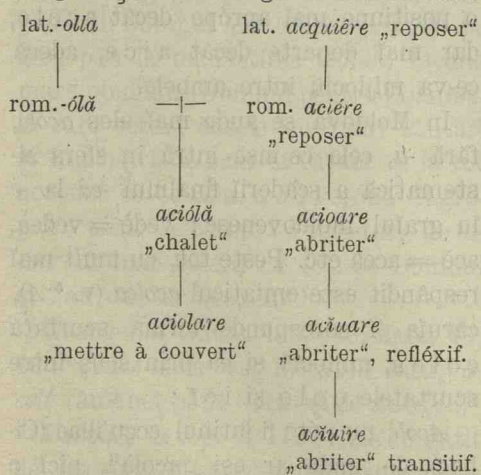
s u b : „supt scut“, „supt aripe“, „supt pământ“, adică: „abriter“ în înțelesul strict al cuvintului; pe când pentru noțiunea de „reposer“ el pune pe *aci-oare*: „a se *acioa* de cine-va“.

În fine, după cum „adeverare“ a trecut în „adeverire“, „adaugere“ în „adăugare“ și „adăugire“ etc., tot așa *aciere* din a doua conjugățiune, după ce nemerise în prima prin: *aciuare*, colindéză de aci în a patra prin:

IV. **Acîuêsc** (*acîuit*, *acîuire*); abriter. Această formă e adusă de Baronzî (Limba română p. 125), fără ca să citeze exemple. În graiul, *acîuêsc* este mai mult: „abriter quelqu'un“, iar *acîuez*: „s'abrîter soi-même“. Tot așa în limba veche (Cipariu, Principia p. 4) *meserez* însemna transitiv: „sărăcesc pe altul“, pe când *meseresc* intransitiv: „sărăcesc eu“.

În basmul „Șerpele unchișului“ (Calendarul basmelor 1882 p. 56): „Vedînd și vedînd că nu le era cu putință ca să vadă și ei în bătătură un copilăș se hotărîră să *acîuêscă* pe lingă casă un dobitoc, un câine, o pisică, ce o fi...“

Iată dară genealogia fonetică, morfologică și semasiologică a cuvintului:

Formele: *aciere*, *aciuare* și *acîuire*, avînd fie-care o altă nuanță de sens,

merită câte-trele de a rămăne în limbă; nu mai puțin *aciolă* și *aciolare*, despre cari veđi la locul lor.

Acîuire }
Acîuit } v. *Acîuez*.

Acîuôe. — v. *Acîôe*.

Aclăz. — v. *Atlas*.

Aclò }
Aclòci } v. *Acolo*.

Ac măc, -ă, adj.; novice, maladroit. Turcul a h m a k „sot, idiot“, de provenință arabă (Șăinenu, Elem. turc. 7). Cuvînt aprôpe necunoscut în popor și'n literatură.

Ac m ôce }
Ac m ū } v. *Acum*.

Ac m ūșî. — v. *Amușî*.

Ac n ū, adv.; à présent, de suite. În Banat, pe lingă *a c u m* cu scurtatul *a c ū* se mai întrebuinteză cu același înțeles: *ac n ū*.

Cuvîntul se vede trecut și'n Gramatica lui Diaconovici-Loga (Buda, 1822, p. 148), ôre-când profesor la Arad: „*ac ū*, *ac ū m*, *ac n ū*, îndată...“

Afară de *ac n ū*, se mai aude la Bănățeni: „*ac n u m a*, *a c r ū* și *a c r u m a*, tôte pentru *acum*, *acuma*“ (S. Liuba, Caransebeș, com. Maidan).

Legile fonetice ale limbei române opresc cu desăvîrșire trecerea labialului *-m-* în *n* sau *r*, mai ales cînd *m* se rađimă de vocala tot labială și chiar întonată *ù*. Grupul *-m ū-* nu se pôte dislabialisa, iar cu atît mai virtos cînd se află în pozițiune fôrte, adică după o consonă. Așa dară *ac n ū* și *a c r ū* nu sînt varianturi d'ale lui *a c u m* = *a c m u*, ci nesce forme cu totul independinți.

Se scie de-mult că acum este lat. *eccu'modo*.

Tot latinul „*eccum*” figurază și 'n cele-lalte forme, dar într'o compozițiune diferită:

acnù = lat. *eccu'nunc*;

acnuma = lat. *eccu'nunc-modo*, urmat de emfaticul *-a* (v. ⁵A).

Despre *acrù* și *acruma*, la locul lor.

v. ³*Ac.* — *Acum*.

Acnuma. — v. *Acnu*.

Acóce, adv.; șa, par ici. Nu este „aice”, dar arată direcțiune saü mișcare „spre aice”. Formă organică din latinul *ecc'hocce* = *ec'oce*, corespundătoare formelor scurtate: *cóce* și *có*, de ex.: „vino'n *cóce*” și „vino'n *có*”, *acóce* s'a conservat în graiu numai în compozițiune cu „întru”: „vino într'*acóce*” = „viens de ce côté-ci”.

Luî *acóce* e corelativ *acolo* „lă, par lă” = lat. *eccu'illoc* (*ecu'lloc*), atunci când arată și el direcțiune saü mișcare în sensul opus: „repede-te ște într'*acolo*, dar mai aruncă'ți ochii și'ntr'*acóce*...”

Numai asociată cu întru, adverbii *acóce* și *acolo* traduc pe francesul „par-ci par-lă, de-ci de-lă”, de ex.: „cetot alergați într'*acolo* și'ntr'*acóce*..!” Formele scurtate: „în *colo* și'n *cóce*” cuprind aceeași noțiune, dar într'un mod mai general, fără a indica anume puncturile între cari se produce mișcarea.

Alexandri în Iorgu dela Sadagura, sc. VIII: „Dec! se scólă flăcău dela masă și vine 'ntr'*acóc*...”

Id., Scara mâtei, sc. III:

„Magdian. Eată-o chîar sub ochi. Acum spune'mi, vîdutăi ce-va mai adinioare... într'*acoace*? (arată scara).

„Marin. Intr'*acoace*?... când te scoboraî de sus?.. Ba m'a ferit Dumneđu...”

Cuvîntul e trisilabic și disilabic: *a-cóce* saü *acóc*.

v. ³*Ac.* — *Acolea*. — *Acolo*. — *Cóce*. — *Có*.

Acóc. — v. *Acóce*.

Acôiu (plur. după Cihac: *acoae*, după Polysu: *acoîuri*), s. n.; grande aiguille à passer, aiguille d'emballage. Un ac mare, fabricat chîar la țeră de ferari și cu care se cöse saci, traiste etc. Forma *aconiu* s'a conservat pînă astăzi în Banat și'n Hunedóra. În dictionarul româno-latin Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): „*Akony*. Acus magna”. Este o formațiune românească din *ac* prin sufixul augmentativ *-oiu* = *-oni*. Un sufix înrudit, dar nu același, ne întîmpină în sinonimul italian „agone” = **aconem*, pe când vorba română ar presupune un prototip: **aconium*, dacă n'ar fi mai probabil că Româniî și-au format cuvîntul deja în epoca post-latină.

v. ¹*Ac.* — *oiu*.

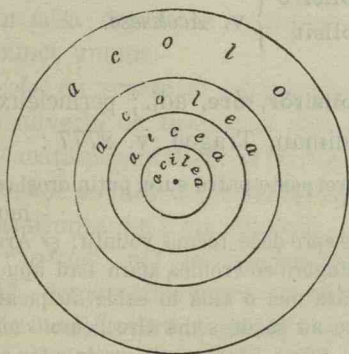
Acolè. — *Acolea*.

Acoleà, adv.; lă, de ce côté. Arată o pozițiune mai aprópe decât *acolo*, dar mai departe decât *aice*, adecă ce-va mijlociü între ambele.

În Moldova se aude mai ales *acolè*, fără *-a*, cea ce însă intră în sfera sistematică a scăderii finalului *-eà* la *-è* în graiul moldovenesc: vedè = vedeà, acè = aceà etc. Peste tot, cu mult mai răspîdit este emfaticul *acolea* (v. ⁵A), căruia 'i corespunde forma scurtată *colea*, mijlociă și ea prin sens între scurtatele *colo* și *ici*:

Acolè nu póte fi latinul *eccu'llac* (Cihac), de unde ar eși „acolà”, nici o dată *acolè*; ea vine din: *eccu'llic* = *ecu'llic*.

Prin analogiă cu *acolea*, în care *-le-* este organic, din *a ci* s'a format *acile*, prin care se exprimă ce-va mai apropiat, sau cel puțin mai intim decât *aicea*, astfel că gradațiunea între cei patru adverbi, considerându-se vorbitorul în centru, s'ar pute figura astfel:

Alexandru-vodă Radu, 1627 (A. I. R. I, 105): „...nemic de vinure, câte se vor vende *acolé* în sat și în Țigănie, să nu dé, nié să mérgă păharnicii *a colo*, pentru că am ertat domnia mé...”

Enache Cogălnicénu, Letop. III, 231: „...a doua zi cu mare cinste și jale au rădicat boierii cei mari oasele (Dómnei Soltana) cu mare adunare de Vlădiei, Egumeni și preoți fără de număr, mergând și Domnul cu toate gloatele pe gîos pînă la mănăstirea Goliei, făcând mare obidnuire Domnul pentru Doamna, la care cetind oasele cu mari cantări și împărțiri de bani la săraci, și la tot norodul ce se afla *a colo*, au îngropat'o *acole* de'naintea Precistei; de *acole* au luat boierii cu toți pe Domnul și l'au dus la curte...”

Evangeliar transilvan 1648, Marc. VI, 10: „vare-unde veți intra în casă, *acolé* rămâneți până veți eși de *a colo*...”

Ureche, Letop. I, 179: „...s'au gătit de isnoavă (Despot-vodă) asupra lui Alexandru-vodă, și au pogorit la Iași, apoi la Huși, să poată apuca pre Ale-

xandru-vodă *acolea*; ce Alexandru-vodă, văzând și auzând că este golit de tot agiutorul, s'au pogorit la Chilia și de *a colo* s'au dus la Împărăție, ca să se ajutorească de *a colo*...”

Jarnik-Bărsanu, Transil. 171:

Mă făcu o pasărea
Și sbura la măică-mea;
Fulg de pasere măiastră,
Sbura la măica'n ferăstră.
Măica'n casă mătura:
„Hăș! pasere de-*acolea*,
Că dór nu ești fica mea!”...

Ibid. 400:

—Frunză verde foi de nalbă,
Ce duci, mândră, pe sub salbă
Colea'n îișóra albă?
—Da doi pui de turturea.
—Dă-mi'l mie, draga mea!
—Bibi, bade, de-*acolea*,
—Că nu's pentru dumnéta...

Cost. Negruzzi, ed. 1857 p. 140: „—Și ce fac acum Leși la Iași? — Este o săptămână de când s'au dus, după ce au văzut că nu mai au merinde pentru oști, și au purces pe Bahlui în sus, gândind c'or găsi de toate; dar *acolea* să vedeți! Vodă din lagărul Turcilor cum au auzit de acésta, au și pornit după dinși...”

Exclamațiunea: „să vedeți *acolea*!” corespunde pînă la un punct francezului: „et voilà!”, compus de asemenea din: „vedeți” (vois) + „*acolea*” (là); iar de francesul „que voilà!” se apropie *acolea* în:

„—Pasă-mi-te nu pricepeai că te chîemă să'ți dea mere dulci din sîn? — Dă unde, creștinu lui Dumne-deu? Nu'ți spusei că ieran o fiță, un nod, *acol-a*? Ce să cunosc eu, ce'i plesnia muierin cap!...”

(Jipescu, Opinc. 42.)

v. *Acilea*. — *Acolo*. — *Aice*. — *Colea*. — *Colo*...

Acolisesc (*acolisit, acolisire*), vb. reflex.: a se *acolisi*; s'accrocher à quelqu'un ou à quelque chose, ne pas laisser tranquille. Sinonim cu : a se lega de cine-va sau de ce-va, însă într'un mod mai stăruitor și cu gând rău. Un copil se lăgă de alți; un șiret se *acolisese*.

Pravila Moldov. 1646, f. 66 : „...Cându să va *acolisi* unū omū de altulū, nefindu'i cela nice cu o delā, așia numai într'o pizmā va vrīa să'l ucigā, cela încă nu să va da...”

Un act moldovenesc din 1631 (A. I. R. I, 106) : „...au venit la mene Gheorghie Pângarazanul și cu carte dela egumenul Nil și dela tot soborul, și au adus un uric peçatluit și nescris, și s'au *acolisit* de mene se'l scriu...”

N. Muste, Letop. III, 60 : „Eatā ce agonisește zavistia, cum aflā vreme neprietenul de'și isprăvește trebile lui; că aceste toate, de nu s'ar fi *acolisit* Constantin Vodă Brâncovanul Domnul Muntenesc de Mihaï Vodă, nu s'ar fi făcut...”

Miron Costin, Letop. I, 233 : „Earā cine era Vizir la Impărăție, era prieten Tomșii Vodă, și au zis Vizirul, pricepēnd lucrul : Ce se *acolisește* Radul Vodă de acel sărac?...”

Un act moldovenesc din 1765 (Codrescu, Uricar, V, 391) : „după a noastră cunoștință și cercetare ce am făcut pe scrisori și dovezi, ce ne-au arătat Bosiésa prin vechilul său pe acēstā moșie Berbești, și după stăpânirea veche ce-au trecut atâția anī, așa am socotit, că numitul egumen de Hangu rău se *acolisește* de moșia Berbești...”

Cuvîntul *acolisesc* e de origine grécă, dar cu mult mai vechiu în România decât epoca Fanarioților. Cihac (II, 632) : „*κολλῶ*, aor. *ἐκόλλησα*, coller, s'attacher, se communiquer; *ἐκόλλησα τὸ κακὸν*, j'ai pris le mal”. Avēnd o accepțiune

juridică, *acolisesc* pare a fi o remășiță din influința Dreptului Bizantin, în Moldova mai cu deosebire (cfr. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, p. 100).

v. *Acolisitor*. — *Acolisitură*. — *Agonise*...

Acolisire }
Acolisit } v. *Acolisesc*.

Acolisitôr, -ôre, adj.; pernicieux.

Beldiman, Tragod. v. 2777 :

Din Turci peste patru sute, puțin oreși-ce mai mulți,
Și șese spre-dece tocma volintiri și Arnăuți,
Bez călugării ce vremea afară i-au apucat,
Care fără nici o vină în sabie au picat,
De care au să dé sēmă Grecii *acolisitori*
Și d'un Sfânt Lăcaș mult vrednic fără cuvînt
superători...

v. *Acolisesc*. — *Acolisitură*.

Acolisitură (pl. *acolisiture*), s. f.; efronterie, importunité.

Noul Testament 1648, Luc. XI, 8 :

... săvai nu s'ară scula să'ī dé lui pentru ce epriiatin lui, iarā pentru <i>acolisitu</i> <i>ra</i> lui scula-să-va și-ī va da...	... <i>εἰ καὶ οὐ δώσει αὐτῷ ἀνα- στάς διὰ τὸ εἶναι γίλον αὐτοῦ, διὰ γε τὴν ἀνάει δεῖ- αν αὐτοῦ ἐξεσ- θεὶς δώσει αὐτῷ...</i>
--	---

v. *Acolisesc*.

Acolò, adv.; là, là-bas. „*Acolo*, în acel loc unde nu sînt nici eu, nici tu; p e *acolo*, de *acolo*, într'*acolo*” (L. M.)

În marea bogăția de colorit a adverbilor romănesci de loc, *acolo* arată ce-va mai departe decât a c o l e a, care erăși e mai departe decât a i c e a, care și el e mai departe decât a c i l e a. Fiecare din aceștiia mai are câte una-doe nuanțe : lingă a c i l e a—a c i și a c i a cu vechiul c i a; lingă a i c e a—a i c e (a i c i) și i c e a (i c e, i c i), afară de

vechiul *a cicea* (*acice*, *cicea*, *cice*);
lingă *a co lea* — *a co le* — *co lea*
(*co le*); lingă *acolo* — *colo*.

Între *acolo* și *colo* este o umbră de deosebire logică. Când noi dicem: „el stă *acolo* sus“, indicăm în depărtare un punct unde se află cutarele; când dicem: „el stă *colo* sus“, înțelegem acea depărtare în genere, fără un punct anume.

Acolo, cu scurtatul *colo*, sînt singurii adverbii de timp, cari nici o dată nu'și acată pe emfaticul *-a* (v. 5. A). Când are nevoie de întărire, *acolo* își asociază prepozițiunea *întru*. Dicînd: „du-te *întru'acolo*“, noi ne rostim cu mai multă demonstrativitate decât în: „du-te *acolo*“, care la rîndul seî e mai precis decât: „du-te *ncolo*“.

Silvestru, 1651, f. 257 b: „Unde mă voiu duce de 'naintă duhului tău? și de 'naintă fetei tale unde voiu fugi? Să voiu sui în ceriu, tu *acolo* ești; să voiu pogorâ în iadû, *acolo* ești. Să aş lua arepile zorilor şi aş lăcui în marginea mării, *acolo* încă mîna ta m'are duce pre mine şi derépta ta m'are ţînă...“

Dosofteu, 1673, f. 39 a:

Mi'î acoperi-mă în cămar'adîncă;
Să fiu fără tîmă, mi'î sui pre stîncă;
Acolo pizmaşii n'or putla să'm strice...

Cod. Mss. miscell. saec. XVII al
Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 596:
„... *a cice* veri semăna mărăcini cu
răsul şi cu glumele; *acolo* veri secera
lacrăme şi plângere...“

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 38:

Cîntă cucu 'n par de vie,
Ş'acolo este-o chilie
Cu muşcată şi tîmăe:
Dragu meu *acolo* serie,
Şi cînd serie mă mîngie...

Ibid. 314:

Şi mă scôte pân'la Tisă,
C'acolo 'î tabăra 'ntinsă,

Ş'acolo sub fagiî mici
Sînt morminte de voînici,
Care s'au dus dup'aici...

O naraţiune ţerănescă din Ialomiţa:
„A-seră m'am întălnit cu nişte ômeni
care greşiseră drumu la Călăraşi, şi
le-am arătat eû drumu *întru'acolo*, şi
lor le-a părut grozav dē ghine că ne-am
întălnit cu toţi, că aminteri ar hi um-
blat tōtă nōptea orboacăind...“ (T. Theo-
dorescu, com. Lupşenu).

Romănul *acolo* represintă pe latinul
vulgar *eccu'illoc* (= *ecu'lloc*), des-
părţindu-se astfel de ital. *colà*, span.
acullà, portug. *acolà*, cari tōte derivă
din: *eccu'llac* (= *ecu'llac*). În macedo-
romăna se dîce: *acolò* şi *aclò*, măi avēnd
şi o formă scurtată: *culò* = *colò*.
Variantul macedo-romăn *acloci* presu-
pune un prototip latin: *eccu'illocce*.
În daco-romăna, o formă scădută *aculî*
ne întîmpină în Legenda lui Avram
circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 193):
„... dus la prēstolul heruvimilor, *aculî*
amu mira-se toate silele cerîului de A-
vram...“; apoi în Banat: „poporul ro-
stesce pe a-locuri *acoo* în loc de *acolo*“
(D. Receanu, Lugoş, com. Bucova).

În istriano-romăna *acolo* a despărut,
ca şi *acolea*, remănēnd numai scur-
tatele: *colo*, *co lea*. E curios că la
noi, fără să fi fost în pericol de a se
perde, străbunul *acolo* a susţinut luptă
contra sinonimului slav *„tamă“*, care
se încerca cu orî-ce preţ a'l înlocui în
limba oficială. Aşa într'un zapis mol-
dovenesc din 1612 (A. I. R. I, 71),
deşi scris de ţeranî, totuşi ne întîm-
pină: „... în tocmala noastră au fostu
Toder Buzdug din Sălăvestre şi Băloş
ot tam şi Ghiorghe de *acolo* şi Bog-
dan ot tam şi poppa Mateiu ot
tam...“ Trei tam la un singur *acolo*!

v. *Acî*. — *Acia*. — *Acicea*. — *Acilea*. —
Aco lea. — *Aice*. — *Colea*. — *Colo*...

Aconită (plur. *aconițe*), s. f.; étui à aiguilles. Derivat din *aconiu* = *acoïu* „grande aiguille” prin sufixul -ită, acest cuvânt se întrebuintează numai în Banat: „ac, *aconită*, degetariu, unghiță...” (Preut M. Dragalina, c. Borlova). Tot în Banat se mai aude cu același sens vorba *acheț*: „pinza se cósă cu acul și *aconiul*, acele se țin în *acheț*...” (S. Liuba, c. Maidan). Ambele forme sint de tot provinciale.

v. ¹ *Acărită*. — *Acoïu*.

Acônîu. — v. *Acoïu*.

Acòpěr (*acoperit*, *acoperire*), vb.; couvrir, voiler, cacher.

Dicționarele ne mai dau și forma: *acoperiu*, care însă e îndoișă.

În toate accepțiunile sale, *acopěr* este în antitesă cu *descopěr*.

Noul Testament 1648, Luc. XII, 2: ... că nemică nu
...*acoperit* care
să nu să des-
coapere...

...οὐδὲν δὲ σὺν κρυ-
πταίμιν οὐκ ἀπο-
καλυφθήσεται...

Cantemir, Istoria ieroglică (Mss. Acad. Rom.) p. 52: „...precum focul în piatra mai virtuoasă și în fierul mai îndesat ascuns fiind dintr’același și mai tare lovindu-să schinteiază, așé și sufletul plin de vrednicie, pre cât mai mult să *acopere*, pre atâta mai tare să *descopere*...”

Și mai jos:

Ibid. p. 53: „...zavistnicul și viclișanul numai atunci grăiaște adevărul, când sau zavistia *descoperindu-să* spre rău nu sporéște, sau viclesugul cu un cuvânt a adevărului *acoperind*, spre mai mare rău pre altă dată îl opréște...”

Diferitele accepțiuni ale lui *acopěr* decurg toate din sinonimica sa: pe de o parte, cu *învălesc*; pe de alta, cu *ascund*.

I. În sensul propriu al cuvîntului, a *acoperi* fiind a pune sau a întinde un ce peste alt ce-va, e sinonim cu *învălire*, care la rîndul său e sinonim cu *înfășare*: *înfășare* însă este punerea unui ce peste alt ce-va de giur impregiur; *învălire* este aceiași acțiune d’asupra și pe margini; *acoperire*, tot aceia numai d’asupra.

Moxa, Cron. 1620, p. 348: „deci slobozi Dumnezeu sloata ceriului și se vrăsară ploi de *acoperiră* pământul...”

În rugăciunea Sf-lui Sisin, text circa 1580 (Cuv. d. bătr. II, 291): „și cinstitul veșmăntul ce *acopere* cinstitul capul lui...”

Silvestru, 1651, f. 243 a: „...atunci apele ne-au vrutū *acoperi* pre noi, rău au vrutū tréce preste sufletulū mieu...”

Ibid. f. 270 a:

Ps. CXLVI, 8:	...qui coope-
„cela ce <i>acoapere</i>	rit coelum in
ceriulū cu noori...	nubibus...

N. Muste, Letop. III, 74: „...aū prins puținei robī și aū dat foc satulū; așijderé și alte sate pin pregîr, tot le-aū dat foc; satele dese cu case multe, cât *acoperise* văzduhul de fum...”

Enache Cogălnicenu, Letop. III, 192: „În zilele lui Grigorie Ghica s’aū făcut ș’un cutremur mare, care aū ținut un minut de cés; și mare spaîmă aū căzut asupra norodulū, și multe zidurī aū căzut; care și mănăstiré Goliei, fiind că o tocmă într’acé vară și o *acoperia* cu fer alb, că arsése în zilele lui Constantin Vodă Mavrocordat, și fiind meșteri Ungurī din țara Unguréscă, aū căzut toate cubelile mănăstirii peste dănsii...”

De aci figurat:

Dacă vre o cugetare
C’o umbră de întristare
Fruntea mea *acoperia*...

(Gr. Alexandrescu)

Zilot, Cron. p. 15: „Ah, amar mie! cum m'am născut într'acastă Țară Rumânească, în care pină la vîrsta care sînt, trecută peste 20 de ani, luând sēma cu amăruntul nu numai că dreptate saū semn al dreptății n'am vėđut, ci încă mai virtos, potopul nedreptății *acoperindu-o* și aprópe a ineca pe ticăloșii locuitorii ei. Jinduit am fost de cānd cu mergerea în vîrstă, — órecum mi s'aū aridicat perdeaoa minții, care la copilăresca vîrstă *acopere* înțelegerea și judecata cea desăvirșită — a cunósce pe vre-un stăpānitor al ei cătuși de cāt următor al dreptății, ca să ȳeaū și eū pricină a lāuda dupā a mea putere; dar iarāși amar mie! că pricinā de lāudā n'am putut afla măcar una...”

Silvestru, 1651, f. 125 b: „...pentru tine am suferit batgocură și *acoperi* rușina fața mīa...”

Moxa, 1620, p. 372: „biruise răulū pre bine și *acoperise* strāmbătāțile pre dreptăți...”

O figurā de tot îndrāznēță:

Dosofteiu, 1680, f. 83 b: „și *acoperiū* cu postū sufletul mīeu...”

Fiind-cā omul de n'tāiu își așterne și apoi se *acopere*, s'a născut o corelațiune figurată între *acopēr* și aștern, chiar atunci cānd acțiunea nu e de loc materială.

Dac' am vėst că nu mai vīi,
Focul eū invāluii,
Pusei dorul cāpētāiu,
Uritul m'īl așternui,
Cu dragul m'*acoperiū*...

(Jarnik-Bārsanu, Transilv. 144)

Cantemir, Ist. Ier. p. 24-25: „...In inima ta acēsta ascuns avānd ca, cu o voroavā viclénā și cu un obraz ce nu știe a să rușina, doāă vicleșuguri să poți așterne și cu doāă răutāți să te poți *acoperi*...”

II. Sinonim cu invālire, *acoperire* e în același timp sinonim cu ascun-

dere, căci un ce nu se mai vede cānd peste el se pune saū se întinde alt ce-va. Ca mijloc de „ascuns”, *acoperire* se póte lua în sens reū, dacă tinde a înșela, dar și în sens bun, cānd protege.

1°. În sens reū:

Moxa, 1620, p. 367: „soarele *acoperi* nuorii, așa și pre bine vrājmașii...”

Pravila Moldov. 1646, f. 21: „Un tatā saū fecorii lui, un frate sau muīaria sau alte chipuri asēmenia acestora, de vorū avia dentru dānsū vre unul să fie furū și de 'l vorū *acoperi* și nu'l vorū spune, ce'l vorū ascunde și pre dānsū și furtușagul lui, nu să vorū certa...”

2°. În sens bun:

Psaltirea transilvanā a lui Corbea din 1700 (Bibl. Acad. Rom.) ps. LXIII:

De adunare
Viclénilor ré
Sā mā *acoperi*
Și sā mā aperi...

Dosofteiu, 1680, f. 73 b: „*acoperi*-m'oi într'acoperemāntul aripilor tale...”

Id. 1673, f. 90 b:

Hie't milā, Domne sfinte, hie't milā,
Cā spre tine m'ī nedīajdīa cīnd am sālā,
Și mișelul mīeu de suflet ție cāūtā
Sāl' *acoperi* cu aripa ta cé latā...

Saū fără nici o imagine:

Dosofteiu, 1673, f. 48 a:

Și de turburēla omenēscā
Sā 'ī *acoperi* sā sā odihnēscā...

Ibid. f. 99 b:

Și de piznașii ām derādicā
Mișelul suflet fără de fricā,
Și sā m'*acoperi* de cāta strīmbā
Ce daū cu mulțāi sā'm sae'n grābā...

Zilot, Cron. p. 87:

Dator aș fi s'*acoper*,
Iar nu să defāimez
Pe cei d'un nēm cu mine;
Dar greū, frate! ohtez,

Că n'am alt fel cum face,
Silit sînt d'adevăr:
El îmi ȋdice a serie
Tôte pîn'la un pîr....

Cu acest sens, vechile texturi întrebuintează fôrte des, ca adjectiv sau ca substantiv, forma participială *acoperitor* sau *acoperitoriu* în loc de slavicul „ocrotitor“.

Dosofteiu, 1680, f. 86 b: „pre tine m'am rădzămat din zgău, din pantecele maică-măa tu'm eșt *acoperitoriu*...”

Ibid. f. 194 b: „...scoale-să și să vă așute voaă și vă hie voaă *acoperitorii*...”

Arsenie din Bisericanî, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom.) p. 164: „...tu ești *acoperitorul* meu, dela tine e cântare măa purură...”

Alături cu *acopîr* se întrebuintează cu același sens, dar mai rar, forma *copîr*.

Coresi, 1577 (ed. Hasd. p. 178): „...derept tine priimii împutare, *coperi* rușină fața mé...”

Tot acolo mai jos: „...*coperii* cu ajunatul sufletul meu...”

Din lat. *cooperire* vine românul *coperire* = it. *coprire* = span. *cubrir* = fr. *couvrir*. Forma *acoperire* este deja proprie românească, prin prepoziționalul *a* = lat. *ad*. În istriano-româna se ȋdice numai: *coper*; la Macedo-românî: *acopir*, devenit însă din ce în ce mai rar. „Cuvîntul *acopir*, *acopirămînt*, se înlocuesce mereu prin *anvălesc*, *anvăliș*. Acéștă înlocuire la Moscopolis și în genere la Românî dela câmp s'a și făcut, așa încât acum abia se mai aude *acopir*” (M. Iutza, Crușova).

v. *Acoperiș*. — ¹. *Acoperit*. — *Ascund*. — *Copîr*. — *Învălesc*...

Acoperemînt (plur. după L. B.: *acoperemînturi*, după Cihac: *acopereminte*), s. n.; couverture, toiture.

Enache Cogălnicenu Letop. III, 232: „...și eū am fost orănduit asupra *acoperemîntului* bisericii cei mari, de am *acoperit* o după cum se vede până astăzi...”

Acoperemînt e sinonim cu *acoperiș*, cu deosebire însă că acesta din urmă se aplică numai la acea parte superioară a unui edificiu care se mărginește prin strîșină, pe când celălalt pôte fi luat într'un înțeles mai larg de locuință sau adăpost.

Omiliarul dela Govora 1642, p. 42: „...cerîulu e voao *acoperemînt* și pămîntul masă, ploaia și văzduhul iaste hrănitorel vostru...”

Dosofteiu, 1673, f. 96:

Petrecînd în casa ta, 'ntr'*acoperemînt*,
Supt sfînta ta aripă viață pre pămînt...

E nu mai puțin întrebuintată forma fără prepoziționalul *a*: *coperemînt* = lat. *cooperimentum*. La Coresi ne întîmpină însă o deosebire ôre-care logică între *acoperemînt* și *coperemînt*:

Ps. XVII, 12: și
puse untunecū
coperimîntul
său, im-
prejurul lui *acoperemîntul*
lui...

...et posuit tene-
bras latibulum
suum: in circuitu
ejus tabernacu-
lum ejus...

Macedo-romănesce: *acopirămînt* are sensul mai restrîns de *acoperiș*, de ex.: „*acopirămîntul* i cîrurc di tut, acăță s'chică tu tute părțile = *acoperișul* casei e stricat de tot, începu să cadă din tôte părțile...” (M. Iutza, Crușova).

v. *Acopîr*. — *Acoperiș*.

Acoperire. — v. *Acopîr*.

Acoperiș (plur. după Cihac: *acoperișe* și *acoperișuri*), s. n.; toit, couverture. Când e vorba de un edificiu,

acoperiș este sinonim cu *învăliș* și *astrucuș*, de cari se apropia și prin sufixul *-iș* (= *-uș*). După Bobb (I, 7-8): *acoperiș* de ôlă „testum“, *acoperiș* de pele „obstragulum“, *acoperișul* fântănei „puteale“, *acoperișul* țițelor „mam-milare“, *acoperișul* capului muieresc „rica“, *acoperișul* casei „culmen“. Accepțiunea din urmă e cea mai răspândită. În acest sens, se chiamă *acoperiș* întreaga învălitóre a edificiului, având drept margini strășina.

Odobescu, Dómna Chiajna, 48: „...în casele Domnesci, al căror lat *acoperiș* de șindrilă se'ntindea jur împrejur cu streșini largi și revărsate, ștau adunați, cu o cucernică smerenie, împrejurul trupului împodobit al răposatului, toate căpeteniile țerii...“

v. *Acopěr.* — *Acoperemînt.* — *Astrucuș.* — *Învăliș.* — *Învălitóre...*

¹**Acoperit**,-ă; part. passé d'acopěr: couvert, voilé, caché, allégorique, hypocrite. Desvöltă, ca adjectiv, toate accepțiunile verbului *acopěr*.

Precum o sentinelă, pe délul depărtat Domnesce mănăstirea; și zidu'i cel înalt se'ntinde împrejuru'i, pustitu și învechit, De edera bătrână, de mușchlu *acoperit*...

(Gr. Alexandrescu, M-rea Délul)

De aci figurat:

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 96: „frunté este ceriulú minții, une-orí *acoperitá*, une-orí senină, după deosebitele patimí a sufletului...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXIX p. 15: „...oamenii pildele și cuvintele celé *acoperite*le multu le socotescú și multu le ispitescú și întreba, iară carele sântú grăite aiavé și curatú, nu foarte le ascultá și mai aléne se îndemnă...“

Pravila Moldov. 1646, f. 135: „cuvinte *acoperite*, ce să dzice cu tâlcuri

ca acélla pentru să nu înțelegá totú, iară numai cei învățați...“

Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. Acad. Rom.) p. 39: „...cuvinte coplitate și supt pilde oare-cum *acoperite*, însă tocma la ténchiul adevărului dusă și nemerite...“

De aci în graiul vechiu adjectivul *acoperit* are înțelesul de „ipocrit.“

Radu din Mănicesci 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.):

Mat. VI, 16: ...e cându vă postiți, nu fiți ca *acoperiții* ce se întristéză...

...quum autem jejunatis, nolite fieri sicut hypocritae tristes...

Același pasagiú în Noul Testament 1648: „dară cândú postiț, nu fireț ca cei fațarnici triști...“

Cu același sens în proverbe:

Pann, Prov. II, 81: „In ôlă *acoperitá* nimené nu scie ce fierbe...“

Iordachi Golescu (Mss. Acad. Rom.): „Fățarnicul, ca un cărbune *acoperit*, pe nesimțite te arde...“ (Conv. Lit. 1874, p. 75).

În Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) acest participiú se întrebuințéză și ca substantiv:

Ps. XVII, 12: împregiurul lui *acoperitul* lui...

...in circuitu ejus tabernaculum ejus...

²**Acoperit**, s. n. — v. ¹*Acoperit*.

Acoperitóre (plur. *acoperitorí*), s. f.; couverture, toiture. Dictionarul Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422):

„Akoperement. Tectum. Cooper-tura.

Akoperitore. Idem.“

Sinonim și cu *acoperiturá*.

v. *Acoperemînt.* — *Coperitóre*.

Acoperitură. — v. *Acoperitoare*.

Acrêsc (*acrit, acrire*), vb.; aigrir, rendre aigre, aciduler. Vorbă rar întrebuințată, fiind înlocuită prin compusul *nă cresc* = *înă cresc*, tot așa precum „năspresc = înăspresc” a scos din graiu pe simplul „aspresc”.

Vocabular româno-latin Mss. circa 1670 (Col. 1. Fr. 1883 p. 421):

„*Acresc*. Acidum reddo.

Acrescu-mă. *Acredinem* contraho“.

Polysu, 10: „mi s'a *acrit* cu cutare = es kommt mir schon zuwider, sauer, mit...”

v. *Acru*. — *Năcresc*.

Acrélă }
Acrétă } — v. *Acrime*.

Acriciôs. — v. *Acru*.

Acriciune. — v. *Acrime*.

Acrime (pl. *acrimi*), s. f.; aigreur, acrimonie. Sinonim cu *acrelă*, care însă prin sufixul -lă exprimă numai o stare în genere (v. *Aburélă*), pe când *acrimie*, având sufixul colectiv -ime, arată o mai mare intensivitate a stării. *Acrélă* poate fi trecătoare; *acrimie* e mai constantă. *Acrélă* se datoresce unei acțiuni externe; *acrimie* vine mai mult din însăși natura lucrului. Un al treilea sinonim este *acréță* = ital. *agrezza*, singurul pe care l-au Macedo-românii, dar care în daco-româna mai că nu se întrebuințează, precum nici sinonimul al patrulea: *acriciune*, ambele puse în Dicționarul Ieromonahului Macarie din 1778 (Mss. Bibl. Centrală Bucur.) verbo „kislă”: „*acru*, cu *acrimie*, cu *acréță*, cu *acriciune*, oțatos...”

v. *Acru*. — *Acrum*. — *elă*. — *etă*.

Acrîre. — v. *Acresc*. — *Năcresc*.

¹. **Acriș**, s. n.; petit lait aigri servant en place de vinaigre. Așa numesc mocanii în unele locuri zerul înăcrit sau jintița pe care o fac într'adins pentru a o întrebuința în loc de oțet la înăcrirea bucatelor (Banat, c. Suseni, Ostrovel, Sibișel etc.; Transilv., Făgăraș, c. Lisa, Copăcel). Format din *acru* prin sufixul deminutival -iș.

v. *Acru*. — *iș*. — *Jintiță*. — *Zer*.

². **Acriș**, s. n.; t. de Botan.: 1° gröseiller à maquereau, *Ribes grossularia*; 2° raisin vert, uva acerba. Sensul cel mai vechiu este acel de „aguridă”, fiind comun întregii familie neo-latine. Sinonimii romaniți occidentali: span. *agraz*, vechiu franc. *aigret*, ital. *agresto* etc. se înrudesc între sine și cu românul *acriș* numai prin tulpina *acro*, nu și prin sufix. Din Italia a trecut la Slavii: serb. *ogresta*, polon. *agrest*, boh. *agrest* etc., iar dela Slavii la Unguri: *egres*. Albanesul *ghrestă* pare a fi luat d'a-dreptul din italiana. Românul *acriș* este o formațiune proprie, cu totul independentă, întocmai ca în ¹. *Acriș*. Poporul pronunță mai adesea: *agriș* (L.B.) și chiar *agriș* (Col. 1. Tr. 1882 p. 43), cu trecerea inițialului *ac* în *ag* ca și'n toate celelalte graiuri romanice, pretutindenii prin analogie cu: *agrestis* „selbatec”. În forma italiană această analogie a modificat pînă și sufixul.

v. *Acru*. — ¹. *Acriș*. — ³. *Acriș*. — *Agriș*. — *Agrișă*. — *Aguridă*. — *Agurisar*...

³. **Acriș**, s. n.; t. de Botan.: oseille, *Rumex acetosa*. Se dice mai des: *Macriș* sau *Măcriș*. Bobb (I, 9; II, 2) aduce ambele forme pentru „oseille”, dar pune numai pe *acriș* la: „*acrișu-calului*”, care totuși în *Lexiconul Budan* (p. 367) figurează ca: „*măcrișu-calului*”. Tot așa la Porcius (*Flora Năsăudului*, Buc. 1885 p. 83-4) „*berberis vulgaris*”

se chiamă în acelaşi timp: *acriş-roşu* şi *macriş-spinos*. Este învederat că în această nomenclatură graul poporan a fusionat pe *acru* (= lat. *acrum*) cu *macru* (= lat. *macrum*). Numirile străine ale plantei: lat. *rumex acetosa* sau *acetosa pratensis*, germ. *Sauerampfer* sau *Säuerling*, franc. *vinette*, provenç. *aigretto*, ital. *acetosa* şi *agretto*, span. *vinagrera* etc. dovedesc că noţiunea de *acru* este cea fundamentală, trecerea la *macru* fiind deja ce-va posterior. Cu toate acestea, născută printr'o etimologie poporană, forma *macriş* a devenit cea mai răspândită, înlocuind aproape cu desăvîrşire pe organicul *acriş* pentru diferitele specii din genul „*Rumex*”. Alăturând acum istoria lui ²*Acriş* trecut în *agriş* cu istoria lui ³*Acriş* trecut în *macriş*, avem un frumos specimen de diferenţiere analogică:

	<i>acru</i> + <i>iş</i>	
agrestem	+ <i>acriş</i> +	macrum
	<i>agriş</i> <i>macriş</i>	

v. *Acru*. — ²*Acriş*. — *Macriş*.

Acriş-roşu; t. de Botan.: *épine-vinette*, *Berberis vulgaris*. Se mai chiamă: *Macriş-spinos* şi *Macriş-de-riuri*, afară de alţi termeni. Despre trecerea formei *acriş* în *macriş*, vezi mai sus la: ²*Acriş*. Şi 'n numirile străine ale acestei plante, precum: *spina acida*, *oxyacantha*, *Sauerdorn* etc., apare acelaşi noţiune de *acru*.

v. *Acru*. — ³*Acriş*. — *Dracilă*. — *Lemngalben*. — *Macriş-spinos*. — *Macriş-de-riuri*...

Acrişor. — v. *Acru*. — *Acriu*.

Acriş-păseresc. — v. *Macriş-păseresc*.

Acrişu-calului. — v. *Macrişu-calului*.

Acrit. — v. *Acrese*. — *Năcrese*.

Acritóre, s. f.; terme familier: volée, râclée, action de rosser quelqu'un. Literalmente: ce-va care *acresce*, precum „*învălitóre*” e ce-va care *învălesce*, „*tocitóre*” = ce-va care *tocesce* etc., iar prin urmare o *ţet* (v. ¹*Acriş*); poporul însă întrebuinţează *acritóre* numai într'un sens ironic:

„Pe la noi, când este cine-va bătut de cătră altul, îi dic că a mâncat o săferdè; unii îi dic: *salată*; alţii: *naframă*; alţii: *acritóre*...” (Preut I. Filip, *Tutova*, com. *Corodescii*).

Frântusese se dic: „*donner du vinaigre*”, când silese cine-va pe copil a sări iute şi de multe ori peste córdă.

v. *Acru*. — *óre*.

Acritură (plur. *acrituri*), s. f.; chose aigre en général.

Pann, Prov. II, 116:

Omului de or-ce bine îi vine înbuibături:
De dulceturi grătă'i vine, doresce şi *acrituri*...

Tractat de medicină populară din secolul XVIII (Mss. în Arch. St.): „...din praful acesta să ia de trei ori pe zi, căci drege foarte mult *acritura* sau amăciunea fierii, la cei sângeroşi şi mănioşi şi la cei buhavî...”

v. *Acru*. — *ură*.

Acriu, -ie, adj.; aigrelet. Sinonim cu: *acricios*, *acrişor* şi *acruţ*, cu deosebirea însă că aceste două din urmă înseamnă „puţin *acru*”, dar fără vreun alt gust, pe când cele două de'ntăiu indică un alt gust „dând în *acru*”. Aşa un lucru pôte fi amar *acriu* sau dulce *acricios*, dacă în amar sau în dulce se amestecă o acriciune *orecare*; când dicem însă *acrişor* sau *acruţ*, e numai *acru*, deşi nu tare.

v. *Acru*. — *iă*.

Ă cru, -ă, adj.; aigre, acre. Din latinul: *acrum*, de unde atât sinonimul frances, precum și: ital. *agro*, span. *agro*, provenț. *agre* etc. La Români -c- a trecut în -g- numai în derivatul *agriș*. Pretutindenî același sens fundamental de: „întepător la gust“. Ca și amar, *acru* e în opozițiune cu dulce. Un contrast și mai energic cu noțiunea de dulce, exprimă asociațiunea: amar și *acru*.

Poporul dice: „*acru* ca oțetul“ sau „*acru* ca borșul“, mai ales când se vorbește despre vin; iar într'un sens superlativ: „a făcut un borș catran de *acru*“ (E. Mironescu, Covurluflu, c. Oancea).

„A veni cui-va *acru* de ce-va sau de cine-va“ este o locuțiune proverbială pentru a arăta desgust.

Pann, II, 114:

Mulți doresc singurătatea,
Dar eă de ea sint sătul:
I-am cunoscut bunătatea,
Mi-a venit *acră*, destul...

Pentru țeran, sint *acre* pînă și haïnele acelora pe cari îi consideră ca „cîcoci“:

„Negustoru, boïeru, dregătoru, adicătele alde aï îmbracăți în *acre*, în albastre, îi sint negri înaintea ochilor. Rar să puie ochi bunî țeranu pe câte un orășan...“ (Jipescu, Opinc. 10).

Ca epitet specificativ, *acru* intră într'o mulțime de termeni ca:

a) *Lapte-acru* „oxygala“.

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 394:

Hop săracă mândra mea,
De mâncat imî aducea
Lapte *acru* 'ntr'o mărgea,
Mâncam și 'mî mai rămânea;
Dar acuma însurat
Trăiesc ca ș'un împărat,
Și nici când nu's săturat!

Ibid. 193:

Frunză verde lapte *acru*,
Mă băgaî slugă la dracu...

Intr'un text latin medieval: „et pastores dabant nobis *acrum* lac bibere“ (Du Cange, v. *Acrum*).

Sinonim cu *lapte-acru* este „lapte-covăsit“, în care epitetul specificativ vine din slavicul *kvasu* „fermentum“ (Miklosich).

Ca nume personal, într'un document moldovenesc din 1620 (A. I. R. I, 181): „Glegorcé Lapti *acru*...“

b) *Pétră-acră* „alun, alumen“. Termen întrebuintat de toți Româniî, dar avënd și uniî sinonimi provinciali. În Banat „se dice la alaun: cipsă sau și *pétră-acră*“ (S. Liuba, Caransebeș, c. Maidan).

c) *Apă-acră* „eau minérale“ se întrebuintează în unele locuri peste Carpați: „borvizul la noi se chiamă *apă-acră*“ (I. Georgescu, Făgăraș, c. Scoareu).

d) *Măr-acru*, mai des la plural: *mere-acre*, „care nu sint bune la mîncare și din care se face must *acru*; *pommes à cidre*“ (Costinescu, Vocab. II, 87).

Pann, Prov. III, 150: „N'are dinți să rōdă pâinea, și 'i cere inima *mere-acre*...“

Alexandri, Nunta țerănescă, sc. I: „Mări, nu 'mî mai pomeni de cațaonul cel de dascal, lua-l'ar năbădaïcele! că m'am săturat de dinsul ca de *mere-acre*...“

Se dice de asemenea: *mere pădurețe* și *mere mistrețe*.

În Basarabia există o familiă de boerinași: Meriacri = *Mere-acre*.

e) *Vérđă-acră* „choucroute“.

Pann, Prov. II, 92:

Maî bine varză *acră* cu 'nvoială
Decât zahar dulce cu cârtelă...

f) *Pómă-acră* „fruit aigre, verjus“.

Acest termen se aplică în graiul poporan către sócre.

Alexandri, Poes. pop.², 237:

Sócră, sócră!

P ó m ă acră!

De te-ai cóce cât te-ai cóce,

Pómă dulce nu te-ai face...

Marian, Buc., II, 183:

Sócră, sócră,

P ó m ă acră,

De te-ai cóce cât te-ai cóce,

Ca măicuța nu te-î face;

De te-ai cóce-un an ș'o vară,

Tot vei rămâne amară...

Bietelor sócre li se cântă acest cântec chiar la nunțile țerănesci:

Fóe verde érbă lată!

Sócră, sócră, p ó m ă acră!

De te-ai cóce cât te-ai cóce,

Pómă dulce nu te-ai face;

De te-ai cóce-un an ș'o vară,

Tot ești acră și a mară!

Apoi ca un fel de consolațiune comică:

Frunză verde de cicórel

Bucură-te, sócră mare,

Că-ți vine cheptănătore

Să te cheptene pe cap

C'o lobdă de lemn de fag,

Jăpai, jāpai peste cap!

(G. Constantiniū, Némț, com. Dómnă)

De aci și proverbul: „s'a săturat sócra de p ó m ă acră“ (Pann, I, 167).

Este foarte interesant că, printr'un fel de afinitate electivă, *acru* intră în compozițiune intimă numai cu vorbe de viță latină: lapte, petró, apă, măr, vérđă și pómă. Singura excepțiune, pe care ni-o aducem a-minte, este:

g) Brânză-acră: „așa se chiamă în Banat brânza încheată de sine din laptele înăcrit“ (S. Lîuba, Caransebeș, c. Maïdan).

Deminutivele lui *acru* sînt: *acruț* și *acrișor*, însemnând ambele „puțin *acru*“; iar amestecul lui *acru* în alte gusturi produce pe *acriū* și pe

acriciōs, cari înseamnă: „dând în *acru*“.

v. *Acresc*. — *Acrime*. — *Acřiș*. — *Acritóre*. — *Acritură*. — *Acřiū*. — *Apă*. — *Borș*. — *Brânză*. — *Catran*. — *Lapte*. — *Măr*. — *Mistreț*. — *Oțet*. — *Pădureț*. — *Pétră*. — *Pómă*. — *Sócră*. — *Vérđă*...

Acrūt, -ă. — v. *Acřiū*.

Acrū. — v. *Acum*.

^{1.2} *Acrum* (plur. *acrumurī*), s. n.; t. de Méd.: 1° aphtes, muguet, millet, maladie de la bouche chez les enfants; 2° marasme infantile, tabes meseraica; 3° sorte de sel médicinal, probablement sulfates de magnésie.

Cu primele două sensuri:

Pontbriant: „*acrumu*, aphthe, petit ulcère dans la bouche“; Dr. Polysu: *acrum*, die Aphthen, Mundfäule der Kinder“.

Gr. Perian (Tutova, com. Bogesci): „Poporul de aicea numesce bólele astfel: pólă-albă, rast, umflătură de țîță, durere de ochi, albață la ochi, cărcinul său bróscă la ochi, durere de cap, diochiū, plecate, potcitură, verme, plăscaghiță, rie, tifos, friguri, tróhnă, vėrsat, coriū, bube dulci, bóle lumesci, vătămătură, trépăd, holeră, ciumă, of-tigă, gălbănare, strānsu, rohinī, buba cea rea, giunghiū, chelbe, gālcī, bubă négră, dropică, și *acrum* la copii, un fel de bólă care se întinde peste tot corpul.“

Intr'o scrisóre ad-hoc, d. Perian ne dă următoarele amănunte: „*Acrum* bāntue mai cu deosebire pe copiii reū tractați, în vristă pină la 15 sau 18 luni. Copilul țipă într'una, se învinețesce în timpul plānsului când este lovit de acéstă bólă, apoi după un timp óre-care cade într'o mare slābicíune, are lipsă de sānge, duhul îi este greū,

și'n fine pelea începe a se sbârci puțin pe partea spinării, a turului, a picioarelor și a brațelor; e trist și abia se mai mișcă. "Țeraniî scaldă pe micul bolnav în apă din „scuturătură de fin de șes“, îl țin tot-d'a-una la căldură, și'i dau un medicament intern, compus din „80 dramuri miere curată“, în care se amestecă „cu o lingură de lemn nouă“ câte un dram sau două de scorțișoră, cuișoră, nucușoră, „sânge de noé frați“ etc., toate pisate și cernute; iar ca medicament extern, „în două zile pe săptămână, adecă Miercuria și Sâmbătă, câte de două ori pe zi, dimineța și seara“ copilul se unge cu o alifă din „200 dramuri unt-de-lemn și 15 dramuri spirt de vin“, ferte foarte bine la un loc cu câte „trei pumni frunze de rugă uscată, trei cepe albe și trei căței de usturoiu“.

Cuvintul dară e de-o potrivă cunoscut în România întrégă și — ori-care ar fi organul cel atins — se aplică de o potrivă la: o bôlă copilărescă.

Cu al treilea sens:

Tractat de medicină populară din sec. XVIII (Mss. în Arch. Stat.): „Bun este și *acrumul* să ia femeia când este grea, la șapte luni și la noă; să'l pisezi *acrumul* să'l faci praf, și cât ieși pe o pară să puși într'un feligén cu puțină apă, să bea dimineța pe nemân-cate, într'o zi să ia și în alta să nu ia; așijderea și când nasce copilul să dé și copilului o dată, puțințel pin' a nu suge țigă, cât un grăunte de meiu...“

Descrierea nu e destul de lămurită ca să ne permită o identificare sigură; ea ajunge însă pentru a se bănuî cu multă probabilitate că e vorba de sulfat de magneziă.

Avem dară trei cuvinte *acrum*, câte trele aparținând sferei medicale.

Nefiind nici slavice sau turcesc, nici maghiar sau grecesc, terminul *acrum*

cu cele trei înțelesuri ale sale, ba măcar cu unul singur, nu figurează de loc în repertoriul lui Cihac.

Ôre de unde vine?

Din aceeași tulpină „acro-“ și prin același sufix „-men“, limba latină vulgară își formase două cuvinte: de'ntăiu, „acrimen“, de unde românul „acrimă“; apoi *acrumen*, care ne interesează aici mai în speciă. Într'un text medical din secolul XI: „nullum *acrumen* detur antequam febris absolvatur“ (DuCange, ad voc.) Din latinul „*acrumen*“ descinde italianul *agrum*e, vechiul frances *aigrun*, *egrum*, *egrun*, și românul *acrum*, fie-care dezvoltându-se pe o cale propriă.

1°. Italianește *agrum*e înseamnă legumele și fructele cele acre sau acrisoare, ér figurat ori-ce lucru neplăcut.

Ambele accepțiuni se combină la Dante în:

E poscia per lo ciel di lume in lume
Ho io appreso quel che, s'io ridico,
A molti fia savor di forte *agrum*e...

(Parad. XVII, 117)

2°. În vechea francesă *aigrun* vrea să dică nu numai „toutes espèces de légumes à saveur âcre“ (Godefroy, Dict. v. *Aigrun*), dar încă exprimă noțiunea generală de ce-va nesănătos. Așa la Marot (+1544):

Dames pourtans atour ou couvrechief,
Si vous voulez d'honneur venir à chef,
Dechassez la (l'oisiveté); car ce vous est
aigrun

Plus que poison...

sau într'un vers din Charles Fontaine (1555):

Car en courant on s'eschauffe et enflambe,
Arriere donc, c'est *aigrun* pour ma jambe...

În ambele aceste pasaje, francesul *aigrun* = lat. *acrumen* = ital. *agrum*e este deja aproape sinonim cu bôlă, „choses propres à aggraver un mal, une

maladie", după cum observă Godefroy (loco cit.). Și mai mult la Alain Chartier, poet din prima jumătate a secolului XV:

Mais il te faut garder d'esgrun,
Peu penser, querir compaignie...

De aci dară avem mai puțin de un pas pînă la:

3°. Românul *acrum* cu înțeles de „mal, maladie, malaise“, care însă e înrudit prin sens, pe de altă parte, și cu italianul *agrum* e în înțeles de vegetațiune, căci una din cele două bôle copilărescî numite *acrum* consistă tocmai din nesce parasite vegetale, avînd și un aspect vegetativ, astfel că franțuzește ea se chiamă: muguet „clocotel“ său: millet „meiu“, iar nemțesce: Schwamm „ciupercă“. E de crezut dară că, înainte de a fi devenit termen medical, *acrum* însemna și la noi o clasă de legume. Cât se atinge de aplicarea cuvîntului la o sare medicinală, fie sulfat de magneziă său altă, acesta nu are trebuință de justificare, de oră ce asemenea săruri implică în însăși compozițiunea lor presința unui acid.

Sub raportul curat fonetic, din latinul *acrumen*, masculin în franceza și'n italiana, limba română nu putea să facă decât *acrum*. Sufixul latin „-men“ cu cele trei forme ale sale amplificate: -a-men, -i-men și -u-men a trecut la noi:

„-i-men“ în -ime: acrimă, asprime, crudime etc.;

„-a-men“ în -ame și -amă: aramă, vechiu arame=lat. aeramen;

„-u-men“ n'a conservat nicăiri urma lui -e, devenit -ă la feminin: legumă=lat. legumen=fr. légume, iar prin urmare la masculin trebuia să dispară de tot: *acrum*=lat. *acrumen*=fr. aigrun.

v. *Acru*. — *Acrime*. — -ame — -ime. — *Legumă*. — *Limbariță*. — *Spudălă*. — -ume.

Acruma. — v. *Acum*.

Acrut. — v. *Acriu*. — *Acru*.

Ācsion, s. m.; chant de l'église grecque, dans lequel se répète le mot *āxioc* „digne“ (Cihac).

Enache Cogălnicenu, Letop. III, 251, povestind urcarea pe Scaunul metropolitan din Moldova a lui Gavril Calimah (1759): „apoi i-au adus cafe, dulcetii, șerbet și fumătoare; și erăși sculându-se au mulțămît Domnului, și au purces mergînd în biserica cea mare Domnăscă, scoțindu'i Evanghelia înainte după obicei, cîntănd *aksion*, pomenindu'l...”

Cuvîntul *aksion* a trăit cît-va timp în România, după cum trăesc astăzi „bonjour“ său „adieu“, dar românesc n'a devenit nici o dată.

Acși } v. *Așa*.
Acșice }

Acșôr. — v. *Aculeț*.

Acû. — v. *Acum*.

Acu-Dómnei; t. de Botan. — v. ¹. *Ac*.

Acufund (*acufundat*, *acufundare*), vb.; enfoncer, plonger. Formă moldovenăscă în loc de *cufund*, născută prin amestec cu sinonimul *afund*, astfel că: *acufund*=a[fund]+cufund, fără ca să avem nevoie de a reconstrui un prototip latin cu: ad+con...

Se întrebuintează ca activ și ca reflexiv.

Robul luă ămbe trupurile 'n spate,
Și'n dată ce-a nopții umbră se ivi,
Merse, și în apa Dunării spumate
El le asvârli.

Ah! cu trupul Grecei, în val îngropat,
Ș'a mea bucurie s'au *acufundat*...

(C. Negruzzi, Șalul negru)

Sfârșăia ca ferul roș
In apă *acufundat*...

(C. Stamate, Ciubăr-vodă)

Tocmai atunci a sa maică, împreună cu-al
seu tată,
Ședind amândoi pe vatră, în gânduri *acu-*
fundați,
Își spuneau fără să grăescă de nenorocita fată
Prin duiosă cătătură a ochilor lăcrămați...

(Id. Gașta)

I. Créngă în „Cinci pâni” (Conv. lit. 1883, 486): „Eu am venit înaintea judecăței să capăt dreptate, și ved că dumneta, care scii legile, mai reu mă *acufunzi*...”

v. *Afund.* — *Cufund.* — *Fund.*

Acufundare } v. *Acufund.*
Acufundăt

Aculeț (plur. *aculețe*), s. n.; aiguillette, camion. Sinonim cu *acusor* = *acusor* și cu *acut*, iar în opozițiune cu augmentativul *acoïu* „grande aiguille”. Din cele trei deminutive, numai *acut* are un singur sufix: -uț. In celelalte două, sufixurile sint duble:

acusor = *ac* + *uș* + *or*;

aculeț = *ac* + *ul* + *eț*.

Sufixul -ul în -uleț nu represintă de loc articolul din *acul*, de oră-ce ne întimpină și’n forme feminine ca „furculiță”, „musculiță”, „diuliță” etc., ci este deminutivul latin: -ullus (-ollus), -ulla (-olla), care era compus din tematicul -on și din -ul (cfr. Corssen², II, 149), astfel că vorbele românesce ca *aculeț* etimologicesc cuprind în sine chiar trei sufixuri. Latinesce ar fi: *acullitium* = *ac-on-ul-itium*.

v. ¹ *Ac.* — *Aciolă.* — *eț.* — *ol.* — *or.* — *ul.* — *uș.*

Acuim (*aculmat*, *aculmare*), vb.; se pencher, s’incliner (Pontbriant), propendeo, inclino (L. B.). Cuvînt care trebuî încă verificat, sub raportul for-

mei, al sensului și al regiunii unde se întrebuintează. In texturi nu l’am găsit.

v. *Culme.*

Acum, **acmù**, adv.; à présent, de suite, maintenant. Forma *acmù* a des-părut din grai. Funcționând numai ca adverb de timp, *acum* exprimă noțiunea de ceea ce este, față cu ceea ce nu mai e sau care nu este încă.

Donici, Grierul și furnica:

Ai cântat! imi pare bine;

Acum jocă, dacă poți...

Pann, Prov. II, 98:

Fost’ăi lele când ai fost,

Dar *acum* ești lucru prost;

Ai fost flóre trandafir,

Dar *acum* ești bors cu știr...

De aci: „vreme de *acum*” în anti-tesă cu trecutul și cu viitorul.

Gr. Alexandrescu, Meditație:

Vremea d’*acum*, trecutul, a’l sci avem
putere,

Nu mai ce-a să se ’ntâmpale noi nu putem
vedea;

Dar când césul sosese, când nălcuirea pere,
Se trage de o dată și vecinica perdea...

Pravila Moldov. 1646, f. 31: „acești obiceiuri au fost legiuit de legiuitorii cei bătrâni, iară în vremea de *acmu* ceșt mai tineri s’au tocmît toțu împreună ș’au schimbată acé tocmală...

Caragé, Legiuire (1818) p. 64: „Să fac daruri și pre vreme de *acum*, și pre vreme viitoare...”

Dintre cei-lalți adverbii de timp, *acum* este într’o corelațiune mai intimă cu *atunci*.

Moxa, 1620, p. 356: „puseră nume besereciei Capitol, și de atunci până *acum* noi chemăm beserecele latinești românește capiște...”

Dosoftéu, 1673, f. 84 a: „...pentru vițaii oltariului de-atunci, *acmu* sint mielugeii lui Dumnedzău cei cuvintareț...”

Cuvîntul Sf-lui Ion Crisostom despre rebdare, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 515): „...multă depărtare văzû de cătră acei păstori ce-au fostû atunce de ceşté ce sântû *acum*; nice sântû aceşté de *acumû* ca ceia de atunce, că aceia era hrăburi, iară ceşté de *acum* fugători...”

Când se repetă: *acum—acum*, sau când își asociază prepozițiunile „de” și „pînă”, *acum* devine sinonim cu *aci*, întru cât acesta funcționează ca adverb de timp.

Neculce, Letop. II, 374: „Nădejdea Domnului este ca sâninul cerului și ca incetul mării: *acum* este sânin și se face nour, *acum* este marea lină și se face furtună...”

Gr. Alexandrescu, Meditație:

Dar astfel umbra 'nșală zadarnică'ti silință:
Acum din mîni îți scapă, *acum* erăși o vezi...

Moxa, 1620, p. 350: „și răspunseră: nice tu nu veri domni de *acum*, șiși alăseră pre o slugă a lui Solomon...”

Noul Testament 1648:

Act.Ap.IV,17:	...ne ultra
de <i>acum</i> să nu	loquantur...
mai grăiască...	

Act moldovenesc din 1610 (A. I. R. I, 22): „...pre acolo să hie și de *acmu* hotarul...”

Omiliarul dela Govora 1640, f. 75 a: „...ce iată de *acmu* a ști de tine nu voiu și nice dinăoară de *acmu* întru nevoile tale nu te voiu asculta...”

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.): „și p o nă *acmu* spuniu minunile tale...”

În aceste și asemenea pasaje, *acmu* ar pute fi înlocuit prin: „*aci—aci*, de *aci*, pînă *aci*”, care însă are tot-o-dată funcțiunea de adverb de loc, ceia ce lipsește lui *acum*.

Așisderea construcțiunea foarte în-

trebuințată: „de *acum* înainte” nu exprimă alt ce-va decât: de *aci* înainte, franțusesc „*dorénavant*” = „de hore en avant”.

Mateiu Basarab, 1649 (A. I. R. I, 107): „...iară voi să căutați de *acum* înainte foarte să vă feriți de mănăstire...”

Un act moldovenesc din 1669 (A. I. R. I, 140): „...să'i hie de *acmu* înainte egumenului dirépta ocină și cum-păratură în véci...”

În „de *acum*”, se pôte ca cele două vocale să se contracteze, ca în Pravila Moldov. 1646, f. 111: „certaria ce se dă în vaculû de *acmu* celuia ce va face silă vre unii muieri, iaste după voia gudețului...”; sau pôte să dispară inițialul *a-*, ca într'un zapis moldovenesc din secolul XVIII (A. I. R. III, 224): „deč de' *cmu* să nu avem a pără unul pré altul...”

La mitropolitul Dosofteiu, mai ales, ne întimpină:

a) Contractiunea *прѣкъмъ* = pre *acmu*: „și până pre-*acmu* voi vesti miratele tale” (1680, f. 87). Tot așa în documentul moldovenesc din 1617 (A. I. R. I, 1, p. 13): „voi foarte să dați pace să ție călugări dela Săcul cum au ținut și până pre-*acmu*...” Construcțiunea „pînă pre *acmu*” sau „pînă pe *acum*” astăzi nu se mai întrebuintează, și nici chiar: „pe *acum*”.

b) Elisiunea *къкъмъ* = că *acmu* (1673, f. 106):

Ni'i păță c'atunce să te îngrozască,
C'*acmu* vine Domnul să te miluască...

c) O reduplicare curiosă a prepozițiunii de: *де дѣкъмъ* = de *acmu*: „ce noi cești vîi vom blagoslovi pre Domnul de de-*acmu* și până în véčû” (1680, f. 150).

Vechile texturi ne dau câte o dată forma organică trisilabică *acumu*.

Legenda Sf-ei Maria Egiptenă, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 392): „...*acumu* e vréme să faci cumu ți s'au zisü...”

Cuvîntul Sf-lui Ion Crisostom (ibid. p. 478): „...cela ce'm era eri de trupulü mieu, *acumu* 'lă privăscü ca unü striinü...”

Un tractat teologic tot acolo, p. 630: „...ce mă voü face, că *acumu* m'au ajunsü ăsul cela înfricatulü de carele de multe ori auziîam...”

Legenda lui Avram, circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 192): „de *acomu* nice di-rioră nu te voü vedé...”

În forma întrégă *acumu* tonul era nesigur: putea să cadă pe a doua saü pe a treia silabă, adecă *acümü* ori *acumü*, căci numai prin această incertitudine tonică se explică cele două forme scurtate: *acüm*(=*acümü*) și *acmü*(=*acümü*), carî sînt d'o potrivă vechi. În unele texturi ambele se găsesc la un loc. Aşa în Călătorîa la İad a Maiceî Domnului, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 346, 860): „*acmu* nu se roagă de-reptu păcătoşi...”, dar și: „*acum* ve-demu tine, roditoare Domnului...”

Din forma *acmü*, prin asimilaţiune regresivă s'a născut *amü*; din forma *acüm*, prin pierderea consoneî finale: *acü*.

1°. *A m ü* :

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 165 :

Fóie verde, verde pénă,
Astă iarnă era iarnă,
Bătea vîntu și nîgea
Și badea la noi venia;
Amu'i vară și's Rusale,
Punte nouă peste vale,
Amu'i cald și *amu*'i bine
Și bădița nu mai vine!...

„În loc de *acum*, la noi se dîce *amü*, dar asemenea și *acü*...” (C. Teodorescu, Vasluîu, c. Lipova).

Deja la mitropolitul Dosofteiu, 1680, ne întîmpînă de două ori *amü* scurtat din *acmü* :

Ps. XLIII :
Dară *amü* urnîș și
rușînaș pre noi...
Ps. CXXVIII :
...dzăcă *amü* Iz-
railü...

Nunc autem
repulisti et con-
fudisti nos...
...dicat nunc
Israel...

2°. *A c ü* :

O naraţiune țerănescă din Moldova de pe la începutul secolului XVIII (A. I. R. III, 278) : „...până *acü* n'am vînit la dănsul și viîndu nu l'am găsit...”

Enache Cogălnicenu, Letop. III, 226 : „.....mai pe urmă aü scos și goștina întreită, căte 11 parale de oae, care nu se arăta semne bune, că'l blăstăma țara, căci se uitasă acéstă slujbă întreită, iar *acu* iar aü găsit'o de aü scos'o la medean...”

Un țeran din Prahova : „Da bine, naș Gligore, cu ce ne aleserăm noi din răsboiu dă fu mai *acü* ? — Păi de, hîne ! Ne aleserăm cu ce aü dat împărățiile, nu cu ce a vrut Dumnezeu...” (Jipe-scu, Opinc. 135).

I. Créngă în Capra cu trei İeđi (Conv. lit. 1875 p. 339) : „Bun ! zise el în gîndul seü. İa *acü* mi-e timpul...”

Și mai jos (ib. p. 343) : „...mi-aduc amînte ca *acü*, că l'am întălnit o dată prin zmeuriș...”

În loc de „mai *acü*” = „récemment” și „ca *acü*” = „comme si c'était présent” se pôte pune și : mai *acum*, ca *acum*, dar mai bine emfaticul : a-cu-ma.

În poesiă, *acü* în loc de *acum* permite a căștiga o silabă prin elisiunea vocaleî inițiale a cuvîntului ce urmăzeă saü prin contrațiune. De exemplu :

Beldiman, Tragod. v. 745 :

De-*acu*-i vreme să purcégă și să mērgă toți
în jos...

Pann, Prov. I, 39:

Ți'l daū d'*acu* 'n mână făr' să mă sfiesc,
Ș'o pungă de galbeni încă'ți dăruesc...

Gr. Alexandrescu, Căinele isgonit:

Dar după o lungă vreme,
Sătul în zadar a geme,
Jalbă căinele a dat,
Zicând că d'*acu* 'nainte
Tôte îi vor păre sfinte,
Numai să fie iertat...

O doină din Basarabia:

Frunză verde pómă cörnă,
Astă érnă era érnă
Și nîgea și viscolla,
Bădița la noi venia;
Dar *acu*'i senin și bine
Și bădița nu mai vine...

(Alex., Poes. pop.², 405)

În poezia poporană forma *acû* se
mai utilizează și pentru rimă.

Marian, Bucovina, 1, 140:

Ce feliu de voinic ești tu
De te-ai lăsat tocm'*acû*,
În flórea vieții tale,
Să fi cãlcat în piclóre?..

Tot așa la Iancu Văcărescu, p. 37:

Și gândului *acû*
Să tacă îi plăcu:
Vorbirea s'a 'nceput
L'al inimilor fund;
Spun ele și răspund
Cu glasul lor cel mut...

În fine, *acû* este indispensabil în idio-
tismul poporan: „*acu*'i *acu*!” care arată
sosirea unui moment decisiv de a face
sau de a se face ce-va.

I. Créngă în Dănilă Prepeléc (Conv.
lit. 1876 p. 457): „— Măi omule! Stă-
pănu-meū s'a resgândit; el vrea măi
întăiu să ne cercăm puterile ș'apoī să
îei baniī. — Îa *acû*'i *acu*; zise Prepe-
léc în gândul seū, oftând...”

Același în Stan Pățitul (Conv. lit.
1877 p. 32): „Măi iscodesce ea pe ici
pe colea să vadă n'a putē afla ce-va
despre copil, dar copilul par'că întrase

în pămînt. — Eī, eī! *Acû*'i *acû*. Vaī de
mine...”

În acest idiotism, *acû* nu pôte fi în-
locuit decât numai dóră prin emfaticul
a c u m a (v. *Acuma*). A se dice „*acum*
e *acum*” sau „*amû*'i *amû*” n'are destulă
energiă.

Construcțiunea „de-*acu*” sau chiar
„de'*cu*”, fôrte désă în graful țerănesc,
înseamnă un viitor apropiat, pentru
care însă limba francesă se mulțu-
mesce măi adesea cu „à present” sau
„maintenant”.

Iată câte-va exemple din Tutova
(C. Mironescu, com. Ibănesci):

„Poporul pe aici, măi ales femeile,
cum vėd vre-un Țigan cu ursul, il
chémă să'ī jóce ursul și să'ī vîre
și'n casă; și decă o întrebī: pentru
ce? ea'ți răspunde: așa'ī ghine să hie
numai gîlocuri și veselī în ograda me,
iar din casă ursul nī-o scos faptul și
de'*cû* are să'nī mérégă ghine...”

„Cum vede primăvéra cocorī și berde,
poporul dice: Măi vere, iote trec cu-
córăle la văratic, de'*cû* ne-am mântuit
de érnă...”

„Pe brotăcel cum il aud cãntand,
dice: ĩ-auđī bre, cum cãntă hojma
broșticul? de'*cû* să ștīī c'are să plóe...”

Să se observe că poporul numai pe
acû il construesce cu prepozițiunea de,
măi nici o dată pe *amû*, deși ambele va-
rianturi se pot întălni în aceeași frasă,
bună-óră: „*amû* 'ī așa, dar de-*acû* să
veđī...”

Forma *amû* din *acmû* nu trebui con-
fundată cu vechiul adverb *amû* =
lat. admodum, astăđī despărut din
graīu, însă des în vechile texturi, tot-
d'a-una cu sensul de actualul „dară”.
În loc de „*acum* d a r ă” străbuniī
noștri diceau: „*acmû* a m û”, iar pen-
tru: „iată dară *acum*” se putea dice:
„adeacă a m û *acmû*”.

Coreși, Omiliar, 1580, quatern. II p.

15: „a c m u a m u mestecați sănt derepții cu păcătoșii, iară atunce foarte bine despărțiți fi-vorū...”

Ibid. quat. XI, p. 12: „...apa vie iaste căia ce se varsă și cură, apă vie dulcēța duhului sfântū, că în toate chipurile chēmă-se, după că ce în multe chipuri lucrēză, a c m u a m u chēmă-se apă, aoré focū...”

Legenda Santei Vineri, din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. St. Nicolae din Brașov, p. 72): „...până amū inblatū în pustie, tine amū avutū ajutătoare; iară acmu cătră lume m'amū turnatū, ce ajutoriu 'mi trebuiaște dela altū cine-va fără dela tine? a c m u a m u, înpărătēsă, stăi dereptū mine, sāraca de eu, și'mi fii ajutătoare...”

Predica transilvană circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 228): „...de pre zeu, te părăsiră tine toți și trecură ca umbra, și a decă a m u acmu aceia de sine'sū stau, e tine părăsiră toți și te-ai înplutū plinū de amarul adului...”

În Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. Acad. Rom.):

p. 130: a m u acmu ciinre grăiaște...

p. 131: a decă a m u acmu, bogății, plăngeți-vă...

v. Adecă. — Amū.

Un alt idiotism arhaic foarte interesant este: „iar când a fost acum” sau „iar când acum” cu înțeles de: „récemment, depuis peu”.

Un act muntenesc din 1630 (A. I. R. I, 32): „...după aceia cându au fost acum, iar dumnului vornicul Hreza mi-eu dat banii cât amu dat eu...”

Badea Bălăcénul, 1679 (A. I. R. I, 61): „...un loc ce au cumpărat Necula log dela Nedélé fratele Calii dreptu ug 3 și ține scaune pe acel loc, iar când a u fost acum, fiind casa părinților Calii aproape de acel loc și acum iaste

pe séma ei, nu să sufere să fie scaunele acolē înainte casii ei...”

Tudor Logofăt, circa 1584 (Cuv. d. bătr. I, 38): „...iar cându au foostu a c u m, iar se au apucatu aceștii boerii ce săntu maii sus ziși, și cu egumănul, de acestu Țigan Calcul fezorul Opréi de să'l iaa...”

Constantin Brâncovanu, 1694 (Cond. Mss. Brâncovenescă în Arch. Stat. p. 86): „...și tot le-au ținut boiarinul domnii méle cu bună pace, iar când au fost acum, după ce au trecut 5 ani, venit'au Mihalcé și Moise împreună cu Dragomir căpitan înainte domnii méle în divan de s'au întrebat de faață cu boiarinul...”

Aceiași Condică Brâncovenescă p. 108: „...iar când acum în zilele domnii méle, iar au venit Pană Logofăt...”

Cu un sens ce-va apropiat, dar nu același, se dice: „acum dela o vreme”.

Gheorgachi, Letop. III, 311: „și după masle mergea boierii de 'și lua dela Domn ertăciune; dar acmu dela o vreme s'au rădicat și acest obicei...”

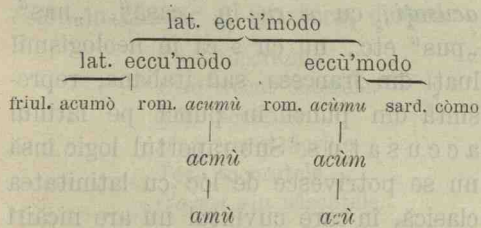
Din latinul vulgar *eccu'modo*, cu un accent nesigur, s'au născut: pe de o parte românul *acumu* = *acmū* și *acūmu* = *acūm*; pe de alta, cu aceeași bifurcare tonică: friulanul *acumò* = lat. *eccu'modo* = rom. *acumu* și sardul *còmo* = lat. *eccū'modo* = rom. *acūmu*. Acastă observațiune a făcut'o deja de mult Ascoli (Kuhn's Z. f. v. Sprachf. XVI, 123). Sardul dice: „dai c o m o innantis” (Spano, 164), Italianul: „da qui innanzi”; cel de'ntăiu corespundend românului „de acum înainte”, iar cel-lalt: „de aci înainte”, ca și când graiul nostru ar concentra în sine la un loc nesce varianturi pe cari le găsim numai împrăștiate în limbile surori din Occi-

dent, ba încă unele — ca forma *acrum*, despre care mai jos — nu se mai găscăscă nicăiri.

Din variantul *acumù* prin intermediarul *acmù* vine scurtatul *amù*; din *acumu* — *acù*. Macedo-româna și istriano-româna posedă numai forma *acmu*, pe care au amplificat-o în *acmoce*, acătând pe -ce după analogia lui „atuncea”. Pe *acmoce* istriano-româna îl mai reduce la: *emoce* (Miklosich, I. Maioreseu).

În acest mod, cuvîntul român n'are de loc a face cu vechiul grec ἀκούω „tout-à-l'heure, encore”, deși se asemănă atât de mult prin funcțiune și prin formă. Neo-grecul ἀκούω sau ἀκόμα a pierdut pînă și sensul de „tout-à-l'heure”, dezvoltând numai pe acela de „encore”, astfel că pentru a exprime noțiunea de presente trebuie să-și asocieze pe ἰώρα: ἀκούω καὶ ἰώρα. Tot aci vine albanesul: akoma „încă”.

Genealogia cuvîntului:

În graiul din Banat, de exemplu lingă Lugoș, mai există formele *acru*, *acrum* și *acnù*. Trecem peste *acnù* = lat. eccununc, despre care am vorbit la locul său. Forma *acrum* însă aparține aci și este de o importanță extremă, ca un adevărat rest așa dicând fosil din latinitatea cea mai depărtată. Pe lingă ecce, latina vulgară avea variantul *eccere*, care ne întîmpină des la Plaut:

Prandi in navi, inde huc egressus sum te
conveni. — Eccere,
Perii misera!...

(Menaechmei, II, 3 v. 50)

Jam enim eccere ibo in forum...

(Trucul, II, 2 v. 68)

Mihi praedicas? — Eccere! jam tuatim
Facis, ut tuis nulla apud te sit fides...

(Amphitr. II, 1 v. 4)

Precum în compozițiune ecce devine ecu' în toți pronumi și adverbii romanici derivați, tot așa eccere cată să fi avut în compozițiune o formă ecru', de unde ecrumodo alături cu ecu' modo. Din ecu' modo vine acum; din ecrumodo — *acrum*.

Din variantul *acmù* prin intensivul -și (= lat. sic) s'a format vechiul acmuși, astăzi amuși; din variantul *acùm* prin scurtatul *acù* s'a născut intensivul acuși cu deminutivul acușică, iar prin particula emfatică -a: acuma.

v. *Acnù*. — *Acuma*. — *Acuși*. — *Amù*. — *Amuși*. — *Atuncea*...

Acuma, adv.; tout-à-l'heure, à présent. Format din simplul *acum* prin emfaticul -a (v. 5. A), *acuma* circulează în concurență cu formele scurtate *acù* și *amù*, dar geograficesce e mai răspândit decât ele.

În dicționarul Mss. bănățen circa 1670:

„Akmu. Nunc.

Akuma. Nunc“.

Pann, Prov. I, 99:

Nevasta l'acea 'ntâmplare

Incepu a se 'nchina,

Zicend cu mare mirare:

Uită-te *acuma*, na!...

Pompiliu, Sibiiu, 25:

De-ați făcut voi cui-va bine,

Faceți ș'acuma cu mine!...

Zilot, Cron. p. 112:

Cine să latre?

Cei ce împarte

Cu lupii turma

Ș'atunci ș'acuma?..

Iancu Văcărescu p. 16:

Iar *acuma* fără a prinde

Eu de veste nici de 'cum,

Fără arcu a'mi întinde
Fugar m'am trezit pe drum...

Țeranul din Prahova: „*Acuma* ție *acuma*, hine Moțăilă! Strângi-te la pîept și țiea'ți căciula...” (Jipescu, Opinc. 97).

Emfaticul *acuma* se pôte pune a-prope pretutindenî unde se întrebuinteză simplul a c u m, dar mai ales în locul energicului a c û :

A c û'î a c û = *acuma*'î *acuma*;

Uită-te a c û = uită-te *acuma*;

A c û, de! = *acuma*, de...

v. *Acum*.

Acûr (*acurs*, *acurgere*), vb.; accourir. Archaism trecut în Lexiconul Budan. În texturi nu'l găsim. Numai în aparință îl pôte bănuî cine-va la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXVII p. 11: „...mulți nevoiaște, ce mai vrătosu lenivoșii și iuții spre cuviința cea buna și spre spăsenie a cură (акоръ)...”, căci contextul probază că aci este vechiul infinitiv „a cură” = lat. curere, iar nici decum compusul *acur*.

v. ² *Cur*. — *Curg*.

A-curmedîș — v. *Curmedîș*. — *De-a*.

Acûs }
Acusăre } v. *Acusat*.

Acusăt,-ă, adj.; constaté, reconnu, prouvé par serment. Acest cuvînt este un adevărat mărgăritar, găsit din întâmplare într'o clae de fin. Pintre documentele inedite ale mănăstirii Bistrița din Oltenia, conservate în Arhivele Statului din Bucuresci, se află o epistolă dela Petru-vodă Mircea către „ju-pan Négoe marele ban al Craiovei”, scrisă întrégă slavonesce cu mâna vel-logofetului Bogdan. Actul pörtă numai data lunară: „30 octobre”; anul însă nu pôte fi decât 1560, căci din alte

documente se scie că atunci anume era Négoe pe scaunul bănesc și Bogdan la logofetia (v. Venelin, Vlacho-bolg. gramaty, p. 177). În acea epistolă, Vodă scrie lui Négoe, cum-că călugării dela Bistrița ar pretinde a fi ale lor trei familie de Țigani, pe cari le stăpănesc Lațco și Panga, și deci — urmază epistola — „dacă călugării vor puté să jure că așa este, atunci grațiositatea ta să le dai pe acei Țigani menționați mai sus ca să fie ai mănăstirii, iar lui Lațco și lui Panga să cauți a le da alți Țigani la număr în locul acelor Țigani pe cari grațiositatea ta îi vei fi găsit *acusati*: тех адигани что еси нашея твоя милость а к х с а д и.” Ne-sciend cum să'si exprime ideia într'o limbă ce'i era străină, scriitorul a vîrit în textul slavie termenul juridic curat românesc: *acusatu*, *acusati*, cu sens de: „recunoscut, constatat, dovedit prin jurămint”. Sub raportul fonetic, acest *acusati*, cu s ca în „casă”, „nas”, „pus” etc., nu cu z ca în neologismii luați din francesă sau italiană, reprezintă din punct în punct pe latinul *accusatus*. Sub raportul logic însă nu se potrivește de loc cu latinitatea clasică, în care cuvîntul nu are nicăiri sensul de „constaté”, ci numai cu latinitatea vulgară, de unde ne întimpină această accepiune în francesul *accuser* și italianul *accusare*. Franțuzesce: *accuser son âge*, *accuser sa maladie*, *accuser réception d'une lettre*, *accuser son jeu*... Italianesce: *accusar ricevuta*, *accusar una lettera*, *accusar un dolore*. În terminologia jocului de cărți, occidentalul *accusare* este mai-mai tot acela ce făcuseră călugării dela Bistrița în privința celor câte-va sălase de Țigani: „In alcuni giuochi, *accusata* dicesi di quelle verzicole (tre o più carte) che vengono *accusate* o sia di-

chiarate da'giuocatori, a tenor delle regole del giuoco, per tirarne qualche vantaggio" (Boerio, Diz. Veneziano, v. Acuso). Românescul însă se pare că *acusat* era anume cel „dovedit prin jurămintă”, „et jurata fuit accusa” după cum se dicea în latinitatea medievală (Du Cange, v. Accusa).

v. *Reu*.

Acuși, adv.; sur le champ, de suite, à l'instant. Format din *acû* (= *acum*) prin intensivul *-și* (= lat. sic), *acuși* exprimă un viitor imediat.

Pann, Prov. I, 97:

Nevasta lui măi în grabă
Căldarea la foc puind,
Și el umblând după trébă,
De caii lui îngrijind,
Își întrebă pe nevasta:
Puseși dragă, ce făcuși?
Ea îi răspunse l'acésta:
Da, da, bărbate, *acuși*...

„In săptămâna Pascilor merg copiii séra în cimitir și bat tóca, dicând:

Tóco tocorezele
C'aũ trecut botezele,
Tóco tocoriile
C'aũ trecut floriile,
Tóco tocoruțele
C'*acuși* vin păscuțele...

(P. Olténu, Hunedóra, Hațeg)

I. Créngă, Povestea lui Dănilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 459): „Măi omule, ȕise dracul. Tu cu șmichiriile tale ai tulburat tótă drăcimea; da *acuș* am să te vēr și eũ în tóte grozile mortȕi!..”

Alecu Văcărescu, p. 28, reũ a pus pentru rimă pe *acuși* în loc de *acum*:

Și tu limbă, ce tăcuși,
Ca o mută pân'*acuși*...

Numai când se repetă, *acuși* arată o activitate febrilă în presinte, nu în viitor:

„Pe când sócra horăia, dormind dusă,

blajina noră migăia prin casă; *acuș* la strujit pene, *acuș* îmbala tortul, *acuș* pisa malaiu și'l vintura de buc...” (Conv. lit. 1875 p. 284).

Prin emfaticul *-a* (v. ⁵A), *acuși* se amplifică în *acuș*a, fără a se modifica sensul.

„Când amenință pe cine-va cu bătae, poporul ȕice: Lasă că'ȕi voũ arăta eũ Bacăul *acuș*a!...” (Preut G. Palladi, Tutova, c. Șendrescili).

Din *acuși*, după analogia lui „atătica” din „atăt”, se formeză deminutivul *acușica*, care se póte aplica d'o potrivă la presinte și la viitor imediat.

„...o să'ȕi dēslușesc, pē cât m'o tăia puterea, atâtea ș'atâtea 'ntrebări și nepriceperi, trecetóre dē multe orȕi pîn mintea ta 'ntunecată și nedēslegate pîn'*acușica* de judicata ta nedēprinsă...”

(Jipescu, Opincaru, 20)

v. *Acum*. — *Amuși*.

*Acuș*a } v. *Acuși*.
Acușica }

*Acuș*or } v. *Aculeș*.
Acuț }

¹**Ad-**, préfixe. Devenind prefix, prepoziȕiunea latină *ad* ne apare în graiul român:

1°. redusă la *a-*, fără a se reduplica următórea consónă, după cum se reduplică în italiana: *afum*=it. affumo, *afund*=it. affondo, *alin*=it. alleno, *alint*=it. allento, *alung*=it. allungo, *amortesc*=it. ammorto, *aplec*=it. applico, *apun*=it. appono;

2°. remasă *ad-* de'naintea vocalei: *adaog*=lat. adaugeo, *adăp*=lat. adaquo, *adun*=lat. aduno;

3°. amplificată printr'o vocală iraȕională de'naintea consónelor labiale:

adever = lat. *ad-verum*, *adăpost* = lat. *ad-positum*, *ademână* = *ad-manum*.

v. 15. *A.*

²*Ad*, s. n.; enfer. Astăzi se dice numai: *İad*.

Predica transilvană circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 228): „deci acolo în lăunūtru intru *adū* întunérecul ales fi-va, chinū cumplitū și durére nespūsă; că acolo vare-ce veri simți și vare-ce veri auzi, totu ți-e urătū și de totu te îngrozești; și vare-ce veri atinge sau se va atinge de tine, de toate te vatāmi, că *adul* iaste plinū de amarū fierbinte...”

Cod. Mss. miscell. saec. XVII (Bis. Sf. Nicolae din Brașov) p. 652: „besé-reca sa, caré nu o va învînce ușa *adului*...”

Dosofteiu, 1680, f. 110 b: „izbăviș sufletulū mîeu din *adul* cel mai de desuptū...”; dar și cu forma *İad*, f. 150 a: „toț cariî să pugoară în *İad*...”

Paleo-slavicul *адъ* din grecul *ἄδης*. Cuvîntul vechiu românesc, ramas de epoca păgānă pentru a exprime aceiași noțiune, este *tartar* = lat. *tartarus* (= gr. *τάραρος*), de ex. în Cugătări în ōra morții, circa 1550 (Cuv. d. bătr. 465): „...o, amar cea ce nu se pocāescu de păcatele sale, că aceia toți se ducū în foculū nestinsu și în vermii neadurmiți și în *tartaru*...”

v. *Genune*. — *İad*. — *Tartar*. — *Tārim*.

³*Ad!* — v. *Aduc*.

Adam, n. pr.; nom du premier homme, personnification sémitique et chrétienne des origines de l'humanité. Numele primului om, după Bibliă. Arabesce: *adam* „om”.

Abia în secolul trecut Romāniî au început a întrebuiința data creștină în locul cronologiei bizantine dela zidirea lumii, presupusă a se fi întāmplat cu

5508 ani înainte de Crist, și care se numia „cursul anilor dela *Adam*.”

Nic. Costin, Letop. II, 77: „...și l'au rădicat pe Mihaîu-vodă din Scaun, și cu mare mănîe și grabă l'au cuprins, în 14 zile, fiind vineri, fiind Mihaîu-vodă la biserică la Trii-sfetitele, fiind în zioa sārībātoarei a Prepadoamniî Paraschevii, fiind cursul anilor dela *Adam* 7218, iar dela Hs. 1710...”

De aci locuțiunea poporană: „de cānd cu moș *Adam*”, pentru a arāta o vechime extremă a unui lucru, cea ce se dice italianesce: „da *Adam* o in qua”. În Moldova: „dela *Adam* *Babadam*, adecă „babă *Adam*”, cu turcul său tātārul *babā* „tată”.

v. *Velēt*.

Nemic nu era înainte de *Adam*. Numai el se nāscuse fără părinți. Singur pāmîntul i-a fost tatā și mumā. Aceste credințe sînt exprese prin doē ghicitoriî ajunse a fi poporane, deși sînt invederat de o provenință cārturārēscă:

„— Cine nu s'a nāscut și a murit?

— *Adam* strāmoșul.

— Cine la mōrtea lui a intrat în pāntecetele maichi-si?

— Tot *Adam* strāmoșul.”

(A. Pann, Moș-Albu, I, 28)

D. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 250) aduce următōrele paraleluri strāine, al cărorā număr s'ar putē înđeci:

„— Quel est l'homme qui n'a pas eu de mère? — *Adam*.

— Quel est l'homme qui est mort sans être né? — *Adam*.

— Wer gestorben und nit geboren sey? — *Adam*.

— Nun nasciū,

nun addatau,

senza nasciri muriu. — *Adam* o.”

Alte ghicitoriî de aceiași natură, v. la Dr. Gaster, Liter. pop. 230, unde

ne apare tot-o-dată figura lui *Adam* în literatura noastră poporană cea popescă, adecă muncită și'n mare parte tradusă din slavonesce sau din grecesce de bieții dascăli bisericesci, dar îmbrățișată și respândită pe la țără. Așa este, de exemplu, o „Poveste despre *Adam* și *Eva*” și „Versul lui *Adam*” (op. cit. 276 sqq.), care se începe prin :

Veniți toți cei din *Adam*
Și cu fiul lui *Avram*,
Să cântăm versuri cu jale
Pentru-a lui *Adam* greșale...

Tot de origine dascălescă, însă îmbrăcat ce-va mai românesc, ni se înfățișează *Adam* în colinde și'n cântece de nuntă.

Intr'o colindă, culésă de d. I. G. Bibicescu în Transilvania (Col. Mss.), „Ion sânt-Ion și cu bunul Dumneșu” judecă pe *Adam*, care se scusă cu naivitate că l'a înșelat Iuda de i-a băgat mărul în gură ; apoi :

Adam din rău a eșit,
Tot plângend și suspinând
Și 'n cârji albe rădimând
Și din gur'asa grăind :
— Rău, rău, rău ! grădină dulce !
Nu m'ndur a mă mai duce
De dulceta pomelor,
De mirosul florilor,
De sunetul frunzelor,
De sgomotu-albinelor.
De viersul păsărilor
Și de glasul ingerilor...

La nunți, duminica, înainte de plecare la biserică, se recită așa numita „Iertăciune”, în care se dice că Dumneșu a zidit :

Pe strămoșul nostr' *Adam*,
Din care ne tragem nēm :
Cu trupul din pământ,
Cu oșele din petra,
Cu frumșetea din sora,
Cu ochii din mare...;

apoi despre *Eva* și gonirea din rău :

Dar Dumneșu s'a milostivit
Și a doua ora l'a primit
Și i-a dis : — *Adame, Adame*,
Cresceți și v'e înmulțiți
Ca nisipul mării
Și ca stelele cerului,
Și pe pământ să trăiți
Și să'l stăpâniți !
Și de atunci se trage
Vițe

Și semințe
Pînă ce-a ajuns rindul
Și l'aceste doē mlădițe,
Ce stau plecați
Ca dumnă-vastră, părinți,
Să'i iertați
Și să'i bine-cuvîntați...

(G. D. Teodorescu, op. cit. 166-7)

După o versiune din Moldova, *Adam* fusese zidit :

Cu trupul din opt părți,
Cu oșele din chetra
Și cu gândul din mulțimea ingerilor...
(M. Busuioac, Sucēva, c. Pascani-Stolniceni)

După o altă :

Dumneșu a vedut
Că răul reu i-a șeșut
Fără moștenire
Și făr' viețuire,
S'aū gândit ca pe om să zidescă
Și răul să moștenescă :
Aū luat ochii din Mare,
Chica din sora,
Lut din pământ
Și suflet din Duhul sfint,
Și'n clipă pe strămoșul *Adam* a făcut...

(Constantiniu. Nēmț, c. Dōmna)

În alte varianturi, se mai adaugă : „sângele din rouă”, „cugetul din noori”, „suflare din vint” etc., sau în loc de „mulțimea ingerilor” se pune : „iutimea”. Cele „opt părți”, din cari fusese zidit trupul lui *Adam*, figurează în manuscripte slavice începēnd deja de prin secolul XIV, cari însă fiind de provenință sudică, căci ele menționează pe Cumanî, pe Românî, pe Arnăuți, e tot așa de cu putință ca noi să fi luat legenda dela Serbi sau Bulgari, precum e cu putință și

vice-versa (v. Tichonravov, Pamiatniki otrečenoj ruskoj literatury, t. 2 p. 439 sqq.) În orî-ce cas, fântâna comună, directă sau indirectă, a acestor subtilități teologice poporane e bizantină, după cum e și explicațiunea simbolică a numelui ADAM în Pravila lui Mateiu Basarab: A=Ἀνατολή (resărit), D=Δύσις (apus), A=Ἀρκτος (nord) și M=Μεσημβρία (sud).

v. Conăcăriă. — Iertăciune. — Nuntă.

Mult mai românesc e *Adam* în vrăji și descân-tece.

Intr'un descântec când s'a deochiat o vită :

.....le vacile,
Le du pe cărarea lui *Adam*
La pășunea lui Avram
Și la apa lui Iordan...

(I. D. Nour, Bêrlad).

Intr'un altul de desfăcut farmecele :

.....
De mână dréptă m'au luat,
Pe cărarea lui *Adam* m'au purces,
La fântâna lui Iordan dusu-m'au,
Cu crucile de mir,
Cu țarmurile de vin;
Așa Sfînta Precista érași de mână m'au luat,
Pe croh alb m'au aședat...

(Idem)

Intr'un descântec de albéță :

.....
De mână dréptă l'a luat,
Dipe sóre l'a înturnat
Ș'a pornit, și a plecat
Pe drumul lui *Adam*
La fântâna lui Iordan,
Ș'a tâlnit
Treî surorî a sórelii...

(Albira Carpaților, 1879 p. 345)

Ce să fie ore „cărarea lui *Adam*“ sau „drumul lui *Adam*“? În alte descân-tece figuréză în locu'i: „cărarea lui Troian“, de ex. în lunga vrajă „de a face pe dragoste“, culésă de d. S. F. Marian în Bucovina și unde ne întimpină de treî orî :

Măriór'au sinecat,
Sinecat ș'au mănecat
Pe cărarea lui Troian
La riul lui Iordan...

(Col. I. Tr. 1870, No. 3 p. 4)

În altele :

Pe cărare,
Pe ulița mare,
La riul lui Iordan,
La fântâna lui Bogdan...

(G. D. Teodorescu, 362)

Traian, părintele Daciei; Bogdan, fundatorul Moldovei; étă-ne deja fórte departe de lumea biblică !

Înlocuit'au Românii pe strămoșul omenirii *Adam* prin strămoșul național Traian? sau nu cum-va, din contra, vechiul cult al eroului păgân va fi fost gonit mai târziu prin elementul semitic al creștinismului? În astronomia poporană „calea lui Troian“ fiind una din numirile „drumului de lapte“, să fie ore tot aceia și „calea lui *Adam*“? Iată, negreșit, nesce ces-tiuni cât se póte de interesante. Vom observa numai, că'n latinitatea medie-vală acéstă parte a cerului se chiăma : „via Sancti Jacobi“, de unde : span. camino de Santiago, fr. chemin de St. Jacques, provent. cami de San Jaques, bret. hent sant Jakez etc. (v. Gaidoz et Rolland, Mélusine, 1884 p. 151—3).

v. Avram. — Bogdan. — Iordan. — Troian.

Se pare că tocmai funcțiunea cea astronomică a lui *Adam*, suit într'o sferă mai pe sus de cei doi luminători, ne întimpină în balada poporană „Só-rele și luna“, așa după cum se cântă în Dobrogea (Burada, Călăt. p. 168). Nesciënd cum să scape de amorul fra-telui seü, Luna îi dîce Sórelii :

— Sóre luminos,
Mândru și frumos!
O scară de fer
Piñ' la naltul cer
Tu mie să'mi faci,

Pe ea să te urci,
 Îute să te duci
 Pin' la moș *Adam*,
 Căci dorință am
 La el să privești,
 Să te spovedești.
 — De grabă el s'apuca
 Și îndată că făcea
 O scară de fer
 Pin' la naltul cer,
 Și apoi se urca
 Și se înălța
 Pin' la moș *Adam*,
 Străbun lui Avram,
 La el că privia,
 Se spovedula.
Adam scoboria,
 De-a-stânga'l lua,
 În iad îl băga...

În fine, după cum prin *Adam* s'a început lumea, tot prin *Adam* se va sfârși; așa crede poporul. Una din legendele române despre Judecata cea din urmă sașu „vremea de apoi“, este că atunci „când se vor împlini vécurile“, Dumnezeu va pune pe *Adam* să buciume, și la trâmbița lui se va sgudui lumea și se vor scula morții de prin morminte (Vasluiu, c. Negrescii și Mircescii; Botoșani, c. Poiana-lungă). O versiune adaogă, că buciumarea va ține trei zile și trei nopți, „și cine n'o va auzi, va rămâne în iad, iar cei-l'alți vor merge la judecată“ (A, Ciurénu, Vasluiu, c. Zăpodeni). Unui om perdut fără îndreptare și fără muștrare, i se pôte dice că: n'a auzit trâmbița lui *Adam*.

Cu toate astea, nici pe *Adam* nu'l cruță poporul în înjurăturile sale. La Vrancea, bună-ora, „auzi mereu ocări de: Pasca mă-sei, Crucea, Dumnezeu, feștania, lucéferu mă-sei, *Adamu* mă-sei etc.“ (Putna, com. Găurile).

În vechile texturi, numele *Adam* își acată une-orî pe flexionarul -u: *Адамъ*. În Călétoria la iad a Maicei Domnului, scrisă circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 358): „puteré cinstiteei cruci, cea ce *Adamu*

și Eva izbăvi dein blăstemu...“ De asemenea în Legenda Duminicei, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 45): „ainte fecu omu întâe *Adamu* de'l fecu în chipul meu...“ În ambele pasaje *Adamu* e la acusatîv, în loc de: „pe *Adam*“.

Ca nume de botez, *Adam* — de unde patronimicul *Adămescu*, augmentativul *Adamoiu* (în Banat: *Adamoni*) și diminutivele *Adamuț* și *Adamache* — e foarte rar la Români. Ca nume evreesc, îl vedem într'o satiră poporană din Bucovina „Jidovii și volintirii“:

Intr'o séră negurósă,
 Care viră frică'n ósă,
 Mergeam noi,
 O sută de Jidănoi:
 Chișer și Haham,
 Bureh și *Adam*,
 Și cu Rabin între noi,
 Cu trei cară de-usturoiu...

(Col. I. Tr. 1871, p. 39)

Ca nume local, este un sat *Adam* în Tutova, numit după mănăstirea de maice de acolo, și un sătuleț *Adam* în districtul Sucevei; apoi *Adamescii*, sat în Teleorman.

v. Aron. — Avel. — Cain. — ²Jidov. — Moise...

²*Adâm*, nom propre personnel. — v. ¹*Adam*. — ³*Adam*.

³*Adâm*, nom de certaines localités en Moldavie. Din localități cu acest nume, cea mai însemnată e mănăstirea *Adam*, altă dată aparținând Covurluiului, astăzi însă — prin schimbarea hotarelor districtuale — cădînd în partea Tutovei.

Un act din 14 octobrie 1652 (Arch. Stat.): „+ adecă eu Petrișor ot Tăplăoni și Vrabie izbașa și Vasilie Tocol ot Milești și Sava Rojan ot Grădinari scriem și mărtorisim co cestu

zapis al nostru, cum noi de bună voe noastră am dat danie a noastră draptă ocină și moșie din Codrul Ghenghii din hotarul Osiacilor pe Vale Brăbănului în Pădure Meriăa în loc pustiu, am dat lui A d a m căpitanul de ș'au făcut mănăstire..."

De'ntăiu bărbătescă, mănăstirea A d a m a trecut apoi, abia în prima jumătate a secolului nostru, la călugărițe, aduse aci din Floresci:

Mitropolit Veniamin, 1836 (Arch. Stat.): „luând aminte și pentru pitreciré și viața a maicelor călugărițe din sf. monastire Adamul, unde prin vrepré lui D-zeu mutându-să dela monastirea Florești, lăsându-o ace monastire pitrecătorilor cu lăcuința părinților Greci..."

Adamânt (plur. *adamanturi*), s. n.; diamant, pierre précieuse. Lex. Bud.: „Adamant, der Diamant; de adamant, Diamanten."

Varlam, 1643, II f. 53 a, în viața Sf-lui Ioan dela Sucéva: „să usteniră și slugile, bătându acelui trup t a r e c a d e a d a m a n t i i (АДАМАНТИ)..."

Peste Carpați se pronunță mai mult: *adiemant*, sub influința maghiarului: *gyémánt*. La noi nu se mai dice decât diamant, cu forma italiană. Italienii însă, alături cu „diamante“ mântin și pe „adamante“, dar numai ca vorbă poetică, după cum ar puté să remână și'n poesia română, lăsându-se pe „diamant“ graiului prozaic.

Non, se di ferro doppio o d'adamante
Questa muraglia impenetrabil fosse...

(Tasso, Ger. III, 51).

Derivă din greul *ἀδάμας*, trecut la Români prin paleo-slavicul: *adamantū*. Sinonim curat românesc, în legătură cu legende poporane, este *nestimată*, „pétră care luminează nóptea ca ziua“.

v. Balaur. — Nestimată. — Pétră.

¹ Adamăscă, s. f.; 1° Sorte d'étoffe de luxe importée de l'étranger; 2° sorte d'étoffe fabriquée de coton et de laine par les paysannes roumaines.

1°. Ca stófă de lux, *adamască* se fabrica de'ntăiu în China și mai cu sémă la Damas în Siria, de unde'i vine însuși numele; apoi în Occident, unde nu întârziase a ajunge la o mare perfecțiune, mai ales în Italia: la Venetia, la Genova, la Lucca. Sub raportul bogăției, *adamască* stă alături cu catifea:

Souvent sur le velours et le damas
soyeux

On voit les plus hâtifs des convives joyeux
S'asseoir au banquet avant l'heure...

(V. Hugo)

Ca țesetură de mătăsă, „damas soie“, *adamască* este o stófă grea, amestec de atlas și de taftă, cu frumoșe flori sau desemnuri eșite d'asupra, une ori cu fire de aur sau de argint. Pentru amănunte v. Bezon, Dict. des tissus, t. 6 p. 71 sqq.

În România această stófă pătrundea în două fabricate pe două căi: o varietate d'a-dreptul din Orient, prin Turcia, și atunci se cheama: *mușchi*, din turcul *dimişki*, greul *δμιόξιον* „satin de Damas“; o altă varietate, din Italia, unde se dice astăzi „damasco“, dar în vécul de mijloc purta numele de „adamasco“, latinesce „adamascus“, de ex. într'un act italian din 1389: „planeta una drappi auri in campo viridi, facta ad spicas cum frisiis largis A d a m a s c h i, fodrata tafetali rubeo“ (Du Cange, ad voc.). Cuvîntul românesc vine dară imediat din italianesce, nici decum dela Slavî (Cihac, II, 1), fiind-că atunci ar trebui să fie: *adamașcă*, nu -ască, de óră ce rusesce e *adamaška*, polonesce *adamaszek*, ér la cei-l'alți Slavî fără inițialul *a*: bohemul *damasek*, slovenul

tamašek etc. Slavii însă au primit și ei vorba tot prin comerțul italian, mai ales venețian.

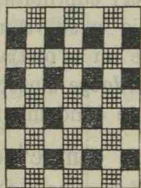
În inventarul M-rii Galata din Iași, 1588, ambele varietăți: mușchi și *adamască* figurează alături (Cuv. d. bătr. I, 199): „4 poale [de icône] de *adamască* galbeni și cu floare albă și pre margine atlasu mușchii.”

Tot acolo ne întîmpină *adamască* de următoarele culori: verde, roșie, albă, mohorită, albastră, neagră; apoi: „cu obraze” și „cu obraze și cu flori.” „O b r a z e” se numia desemnurile.

2°. Ca stofă țesută de țerance române, se chiamă *adamască*, mai ales în Moldova, un fel de alesătură.

„...urđala bumbac, bătaia lână boită, în cinci ițe, se numesce *adamască*” (M. Dimitriș, Covurluș, c. Smulți).

„*Adamască* este o țesetură în patru sau cinci ițe, a cărei urđelă este de în sau bumbac și băătura de lână cu diferite culori, formând o față cu mici cadrilături de felul acesta:

(A. Negru, Tecuci, com. Poiana).“

La țerană această sărăcăcioasă *adamască* din bumbac și lână servă pentru haine femeiesci și mai cu seamă pentru așternut tot așa de bine ca la cei bogați *adamasca* cea de mătăasă.

v. *Alesătură*. — 2. *Bătae*. — *Coftiriă*. — *Îtă*. — *Resoșu*. — *Urđelă*...

2. *Adamască*, t. de Botan. — v. *Avră-mésă*.

Adăog, *adăug* (1°. *adaos* [-us], -gere;

2°. -at, -are; 3°. -it, -ire), vb.; ajouter, augmenter, accroître, multiplier.

Din toate limbile romanice, latinul *adaugeo* (-xi, -ctum, -ere) a rămas numai la Români, păstrând același sens, dar diferențiindu-se în trei conjugățiuni: *adăogăre*, *adăogire* și *adăogere*. Trecerea lui *adaug* în *adaog* se datoresce acomodățiunii, o fiind fiziologică mai aproape de *a* decât *u*, astfel că poporul de multe ori rostesc „aor”, „taor” etc., netonicul *u* supunându-se tonicului *a*. Macedo-românește, după o altă tendință fonetică, *u* după vocală devine *v*: *adavgere*, ca și în: *lavdu*=laud, *avdu*=aud, *arevdu*=răbd etc. (v. 1. U).

I. Ramificarea sensurilor.

a) *adaog* = *sporesc* „augmenter”:

Beldiman, Tragod. v. 1103:

Se deșteptă Eteristii, că i-au amăgit simțesc,
Adaoge turbăciunea, pe Balș invinovațesc...

Ibid. v. 4099:

Se întorc iarăși la gazdă, cai de menzil poroncesc,
A se face prelungire nici cum nu-l îngăduesc;

Acésta îl dărma tare, acésta îl supăra,
Adăogea îngrijirea întru care el era...

b) *Adaog* = *măresc* „accroître”:

Pravila Moldov. 1646, f. 26: „ceia ce va face vamă noo caria n'au fostă, sau de va mai *odaoge* cé viache decumă au fostă...”

O predică din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 260): „iară când avem pre Dumnezeu îndemnătoriu și ajutătoriu, atunci și usrădiia noastră aprinde-se și se *adaoge*...”

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 127): „iar carele de nu va drége, încă și nu va *adaoge*, ci va scăde și va strica dentr'aceste și dentr'alte milii de ale sfintei mănăstiri...”

Enache Cogălnicenu, Letop. III, 228: „...și acei bani să steie temeiū pân la anul să ămble, neavând voie Ispravnicii nici să'î *adaogă*, nici să'î scadă...”

Ibid. p. 228: „Domnul încă aū che-mat boierī și le-aū arătat, zicându-le ca să se adune la un loc cu toți și să găsească léc să *adăogă* sfertul...”

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 13: „a me mirare să *adaogè* cu mă-sura ce a me luare aminte să îndoe...”

c) *Adaog* = înmulțesc „multiplier”.

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 96: „și va *adaoge* munci cătră munci...”

Maī ales în urarea: a se *adaoge* anii său dīlele cui-va.

O scrisore rustică muntenescă circa 1609 (Cuv. d. bătr. I, 174): „ni rogămu dumnitale și jipănesei dumnitale și co-conui dumnitale, și Dumniziu să vă *adaogă* zelé și ai dumniavostă...”

d) *Adaog* = maī daū său maī sp un „ajouter”:

Pann, Prov. III, 78: „Scumpul cumpără stafide și cere să 'î *adauge* piper...”

Moxa, 1620, p. 393: „(Nichifor Foca) au plecat Syriā și s'au închinatū Lichiā și au dobânditū Finichiā, și iară *adaose* grească să fie grească...”

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 101): „iar pentru a părinților ce vor fi lăcuiitori în tr'insa hrană și traū vieții am *adaos* și am ajutorat cu cele după putință...”

Ibid. p. 103: „și iar am dat și am *adaos* Domnié-mé la sfânta mănăstire ocină în sat în Rămesti...”

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 85: „derept acēia apostolul au *adaus* de-au zis: nu vă înșălăreți...”

Un cuvînt al Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 359): „pentru ce *adaoge* cătră cuvântū ș'al-

tele? că cum au zisū: lepădați hitleniā, au nu era destul ačasta? pentru ce *adaoge* de zice și: înainté ochilorū miei?...“

e) *Adaog* cu pîră „décréditer, dif-famer.”

Nic. Costin, Letop. II, 129: „Zic uniū cum și cu acel Bekir Aga și-aū fost imputat Lupul Costachi Vornicul, și cu Mehmet Efendi Iazagiul, că Tur-cilor cine le poate sătura lăcomia lor? Deci să'l fie *adaos* cu pâră la Ve-zirul și ei...”

Nic. Muste, Letop. III, 59: „Apoi eșind din Edecula, tot nu'l lăsa Domnul Muntenesc să se odihnescă mazil cum era, ce cu multe pârī îl *adăogea*, să'l facă surgun și din Tarigrad...”

Ibid. p. 80: „și acum nici de poronca împărătescă n'aū vrut să de pe boierī; și cu alte pârī *adăogându'l*, i-aū stricat Domnia lui Mihaū Vodă...”

f). *Adaog* cîntec.

Dosofteū, 1673, f. 114 a:

Cariī cêrcă să mă prindză,
Răutatia să'î cuprindză,
Iară eū, hie 'n ce vrîame,
Lângă tine nu m'oi tîame,
Ce 't voi *adaoge* cîntec
Din zûor de când mă mînece...

În „a *adaoge* cîntec” cu sensul de „a închina”, vouer, dédier” se sur-prinde o accepțiune fórte arhaică, pe care o avusese și latinul „adaugeo” în graūl sacerdotal, de ex.: „decumam *adaugere*” la Plaut.

În Psaltirea lui Arsenie dela Biseri-canī circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom.) se presară pe ici pe colea o in-teresanță sinonimică a cuvîntului, fi-ind-că traducătorul, deși avea de'nain-tea ochilor un text slavice, totuși își da multă silință de a găsi pentru fie-care idee o expresiune curat romă-nescă, astfel că traduce multe pasage în câte doē-trei feluri; de ex:

Ps. LXXII: „Iată aceşté păcătoş se *adaugă* pururiă = Iată aceştia păcătoş se în mulţescă pururiă...”

Ps. LXXXVIII: „şi nemica nu va spori vrăjmaşul spr'insă = şi nemica nu va *adauge* = şi nemica nu va folosi...”

Ps. CV: „şi se înpreunară lui Velfegor = şi se *adauseră* lui Velfegor...”

Să se observe însă, în tesă generală, că în cărţile bisericesci, traduse din slavonesce, *adaog* corespunde tot-d'a-una lui *приложити*, literalmente „punere lingă”, dar având o mulţime de accepţiuni în fraseologie, aşa că represintă după împrejurări pe greul: *προστίθεαι, παρισύγειν, επιμένειν, συγκατίθεσθαι, συντίθεσθαι, κολλᾶσθαι, ἐνοῦσθαι* etc. De aci rezultă că 'n unele pasage din vechile tipăriture *adaog* este o vorbă românescă numai dōră prin materiă şi formă, dar e ce-va cu totul străin prin funcţiune. În psaltirea lui Silvestru, 1651, tradusă după originalul evreesc, întrebuintarea semasiologică a lui *adaog* e mai corectă:

Ps. LX: dzile	... dies super
spre dzile înpara-	dies regis adji-
tului <i>adaoge</i> -i-	cies...
-veri...	

Ps. LXVIII: <i>a-</i>	... appone
<i>daoge</i> strămbă-	iniquitatem su-
tate spre străm-	per iniquitatem
bătătia loră...	ipsorum...

Ps. LXX: şi <i>a-</i>	... et adjici-
<i>daugă</i> spre toată	am super omnem
lauda ta...	laudem tuam...

În Psaltirea cea versificată a lui Dosofteu, 1673, fiind cu totul emancipată de litera contextului slav, *adaog* îşi recapătă de asemenea pe deplin funcţiunea sa românescă.

F. 33 b:

Dumnezău mă paşte şi n'am lipsă
La loc de otavă ce'mi întinsă

Sălaşul pre ape de răpaos,
Şi cu hrană sufletu mi-ău *adaos*...

F. 16 a:

Precum iaste cerul mare de nălţame,
Pre pământ *adaogi* de oameni mulţame...

II. Filiaţiunea formelor.

Forma organică *adăugere*, întocmai latinul *adăugere*, e desă în monumentele noastre literare cele mai vechi.

În Omiliarul lui Coresi, 1580, ea ne întimpină la tot pasul; de exemplu:

quatern. II p. 9: „pământul cela lucratulă grăsimă saduriloră *adauge*-le...”

quat. VI p. 5: „cu postulă *adauge* 'şu sănătate şi tărie, iară dein neţinere boala şi neputinţa apropiie-se...”

quat. XI p. 13: „cine va avé mai multă, şi mai multă i se va da şi i se va *adauge*...”

quat. XXVI p. 3: „vătămăturilor celé rélele *adauge*-le vindecare...”

În Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. Acad. Rom.):

Act. Ap. XXII,
2: audziră că evreiasca limbă glăsi cătră 'nşii, rutes *adauseră* fără-voroavă...

... quum audissent autem quia hebraea lingua loqueretur ad illos, magis praestiterunt silentium...

În Codicele Şcheian din aceiaşi epocă (Mss. Acad. Rom.):

Ps. XL, 9: şi nu va *adauge* se vinie...

... non adjiciet ut resurgat...

Ps. LX, 7: dzi spre dzi lu înparat *adaugi*.

... dies super dies regis adjiciet...

Ps. LXVIII, 27-8: şi cătră duréré ranelor méle *adauseră*; *adauge* fără-lége...

... et super dolorem vulnerum meorum addiderunt; appone iniquitatem...

Ba chiar cu finalul -u:

Ps. LXX, 14: e eu purure upo- văiū în tine, și <i>adaugu</i> în toată lauda ta...	... ego autem semper sperabo, et ad <i>ji</i> cia m superomnem lau- dem tuam...
---	---

În secolul XVII, cuvîntul se măn-
ține tot în a treia conjugățiune, dar
începe deja a precumpăni forma cu *o*:
adaogere.

A se alătura Psaltirea lui Coresi,
1577, cu acea a lui Dosofteiu, 1680:

Coresi:

Dosofteiu:

Ps. XL: Cu-
vântu lége-călcă-
toriu puseră spre
mine: cându doar-
me și nu va *a-
dauge* să învie?...

Cuvântu călcă-
toriu de liage pu-
sără supra mîa:
dară cela ce doar-
me au n'a *adaoge*
a să scula?...

Ps. LX: zi spre
zi lu înpăratu *a-
daugi*...

... dzale preste
dzale înpăratului
vei *adaoge*...

Ps. LXI: bogă-
ția să cură, nu
adaugeți inema...

... bogăția de
cură, nu *adaogeti*
inemile...

Ps. LXVIII: că
cinetu vătămășu,
ei mănără și că-
tră duréré rane-
loru méle *adau-
seră*; *adauge* fă-
ră-lége...

... că pre carele
tu îi bătuș, ei îi
luară în gonă și
cătră duriaria ra-
nelor miale *adao-
sără*; *adaoge* fă-
ră-lége...

Atât în secolul XVI, precum și
pînă pe la finea secolului XVII, ne
mai întîmpină din când în când forma
organică a perfectului simplu: *adăuș*
sau *adăoș* = lat. *adăuxi*, înlocuită deja
în cele mai multe cazuri prin analo-
gicul: *adăosei*.

Coresi, Omil. 1580, quat. XXXIII,
16: „Iară eu amū nu numai învățai,
ce și lucru *adaușu* (адѡшѹ), acéle ca-
rele altulū niminé nu le-au făcutū...”

Omiliar dela Govora, 1643, p. 601:
„însumi multe ostenéle *adaoș*...”

Biblia Șerban-vodă, 1688, p. 446:
„Iată eu mă măriū și *adaoș* înțelep-
ciune preste toți...”

Ibid. p. 447: „mă măriū și *adaoș*
înțelepciune mai multă decâtū toți...”

În macedo-romăna, latinul „*adauxi*”
a devenit *adapșu* prin forma interme-
diară *adavșu* = *adaușu*. Se conjugă:
adapșu, *adăpseși*, *adapse*, *adapsem*,
adapset, *adapseră*. Din participiul la-
tin „*adauctum*” Macedo-românii au fă-
cut: *adapt*, mai organic decât daco-
românul *adaus* (v. V. Petrescu, Mo-
stre, I, 151).

E interesant la Coresi, 1580, quat.
VIII p. 1: „dereptū acéia și timpinară
pre elū cu slavă credincoșii și blago-
slovenie avăndū de elū, că de n'arā
fi crezuți, nu se-arā fi așa cu-
răndū *ad a u ș ū*...” ceia ce ar presu-
pune pe reciprocul „mă *adaug*” conjugat
la pré-perfect condițional cu mișcarea
participiului după gen și număr:

[eu, tu, el] m'aș fi —, te-ai fi —,
s'arā fi *adaus*;

[eu, tu, ea] m'aș fi —, te-ai fi —,
s'arā fi *adausă*;

[noi, voi, ei] ne-am fi —, v'ați fi —,
s'arā fi *adauși*;

[noi, voi, ele] ne-am fi *adause*, etc.;
în fapt însă poate să nu fie aci decât
un cas de atracțiune sintactică.

Trecerea lui *adaug* în prima și 'n a
patra conjugățiune pare a fi posterioară
secolului XVII; cel puțin, nu ni s'a
întîmplat a o găsi în texturi, deși în
graū ea lesne se justifică. În formele
organice *adăugere*, *adăuseră*, simțin-
du-se o ne'ndemănă la rostirea celor
trei silabe ce urmăză după cea tonică,
poporul ajunse din cauza comodității
a le înlocui prin: *adăugăre* sau *adău-
gire*, *adăugără* sau *adăugiră*. Astăzi
pînă și scriitorii noștri cei mai buni
șovăesc între aceste diferite forme,
tote poporane. Așa Costachi Negruzzi

în aceeași năvălă „Zoe” pune într'un loc: „*adăogă* tînărul scuturând cîmbucul...”, și cu trei pagini mai jos: „omóră-mă dar, *adaose* Ilescul...”; iar în povestea „Toderică” figură pe aceeași pagină: „*aî aduos* arătând pe Sf. Petru...” și: „*adăogi* arătând pe Sf. Petru” (ed. 1857, p. 17, 21, 76). Prin urmare, formele: *adăogă*, *adaose* și *adăogi*, pentru una și aceeași persoană a perfectului, i se păreau lui Negruzzi d'o potrivă corecte.

III. *Adăoră*.

Afară de cele trei forme: *adăogire*, *adăogare* și *adaogere*, din cari cea de-ntăiu, nouă ea însăși, a produs apoi, după analogia tuturor verbelor de a patra conjugățiune, pe un presinte indicativ și mai nou: *adăogesc*, independente de inchoativul latin „*adaugesco*”; afară de acestea, *adaog* a mai suferit în graiul poporan o transformățiune foarte curioasă, nu fără interes chiar pentru știința limbii în genere.

Reposatul G. Seulescu, al cărui material din gura poporului era adunat mai ales în districtul Vasluu, aduce forma *adaoră* pentru *adauge*: „nu *adaoră* = nu *adaoge*” (Archiva Albinei, Suplem. 1847, No. 41, p. 165). Tot așa ni se scrie dintr'o altă parte a Moldovei: „uniî preface pe *g* în *r*, de ex. *adaoră* în loc de *adaogă*” (G. Bunescu, Tecuci, com. Brăhășescii).

Faptul dară există; însă trecerea lui *g* sau a lui *g* în *r* este și reniâne totuși o imposibilitate după fonetica română. În *adaoră* cu sensul de *adaogă* nu pôte fi decât o fusiune a două cuvinte. Ori-cine face ce-va „a doua oară”, prin însăși acesta *adaogă* la cele deja făcute. Poporul contragînd pe „a-doua-ora” într'un singur adverb „*adoară*”, de aci se nasce: *adaoră* = *adaogă* + *adoară*.

Ce-va analog ni se prezintă în fran-

cesul „selon” alături cu provențialul „segon” = span. „segun” etc. Peste puțință de a admite trecerea lui *c* sau *g* în *l*, deși e învederat tot-o-dată că „selon” nu pôte fi despărțit de „segon”. În adevăr, fenomenul nu se explică de loc prin vre-o tendință fonetică, ci numai prin fusiunea lui „segon” cu vechiul adverb frances „long”, (=rom. lîngă), care avea același înțeles. Precum la noi *adaoră* este: *adaogă* + *adoară*, întocmai așa la Francesi: selon = secundum + longum.

v. *Adăudă*. — *Adoră*. — *Lîngă*.

Adăogere (pl. *adaogeri*), s. f.; accroissement.

Ioan din Vinți, 1689, f. 18 b: „iară cu părulă capulă ai acoperitū să nu sâ vatame de *adaogeria* vînturilor...”

v. *Adaog*. — ²*Adaos*.

Adăoră. — v. *Adaog*. — *Adoră*.

¹**Adăos**, *adăus*, -ă, part. passé d'*adaog*. — v. *Adaog*.

²**Adăos**, *adăus* (plur. *adaose*, se pôte și: *adaosuri*), s. n.; augmentation, addition, surcroit, supplément.

În sens restrîns, *adaos* este alipirea unui ce mai mic cătră un ce mai mare de aceeași natură: *adaos* de lăfă, *adaos* de grijă, *adaos* de cheltueli etc., atunci cînd lăfă, grijă, cheltueli și altele de mai înainte sporesc.

Pravila Caragea, 1818, p. 6: „cînd gâră prăvălindu-să, câte puțințel va adăoga pămînt la pămîntul nostru, *adaosul* este al nostru...”

În sens general, *adaos* înseamnă în limba veche tot ce măresce sau rădică ce-va în bine sau în rău.

a) În bine:

Constantin Brîncovan, 1692 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 5): „cugetăndu-

intru inema noastră a zidi și a înălța sfântă mănăstire pre locul satului Hurezii, găsin-d locu ca acela bun și scaun de mănăstire, și cu ajutoriul lui Dumnezeu den temelie o am înălțat, și lângă alte mile și *adaose*, care am nevoit Domnia mé să întărescu sfânta mănăstire, pentru ajutoriū făcut'am Domnia mé milă la sfânta mănăstire și cu acestu mertic de sare..."

b) In reū:

Dosofteiu, 1673, f. 111 a:

Că pre ceta ce i-ai dat certare
Alergară să'l bată mai tare,
Și mă preste rane usturară,
Preste-*adaos* mai mult mă muștrară;
Dă-le și lor *adaos* pre vină,
Pre greșală certare deplină...

Cam în același sens la Alecu Văcărescu, p. 44:

Și tu, în loc de răpaos,
Și mai mult imi faci *adaos*...

unde însă „repaos” e pus numai pentru rimă, căci adevărata antitesă a lui *adaos* e scădere:

Urechea, Letop. I, 95: „măcar că să află și de alții însemnate lucrurile țării Moldovii, apucatu-m'am și eu a scriere începătura și *adaosul*, mai apoi și scădere care să vede că au venit în zilele noastre, după cum au fost întâiul țării și pământului nostru a Moldovii; că cum să tămplă de sărg și adaoge pohoīul apii, și iarăși de sărg scade și să înpuținează, așa s'au adaos și Moldova...”

v. *Adaog*. — *Adăosură*.

Adaosăg (plur. *adaosaguri*), s. n.; terme fiscal: surcharge. Cuvînt format cam în epoca Fanarioților pentru diferite adaosuri fiscale peste dările cele obicînuite.

Neculce, Letop. II, 299: „Atunce strică Constantin Duca vodă legătura văcăritului ce făcuse Antioh vodă, și

scoasă văcăritul: de cal doi lei și de vacă un galbăn, și *adaosag* de toată vita un tult...”

Grigore Vv. Ghica, 1764 (Codrescu, Uric. I, 133): „nefiind la orânduella ca să știe și săracii ce să dea, mulți din lăcuiitori ș'au părăsit viile lor, temându-să că de multe ori se scotea și *adăosaguri*, care cu banii vădrăritului și *adăosagul* acela, și că poate mai punea și vădrarii năpaste, și cu aceste pricinii fiind adevărul că era săracilor ca un jac...”

I. Canta, Letop. III, 178: „Alte obiceiuri rele ce era mai înainte să nu fie, nici spurcatul și stingerea norodului acel cu nume urit văcărit, numai Grecilor drag foarte, să nu fie, nici pogonărit, nici conia, nici *adăosagul*...”

Format din adaos prin sufixul -șag (= ung. -ság), ca în „furtușag” din „furt”, „vălmășag” din „valmă” etc.

v. *Adaos*. — -șag.

Adăuđa, s. f.; lendemain. În graiul poporului, mai ales în Moldova, din construcțiunea „a-dou-a-đi” s'a format un frumos substantiv, tot așa de bine cimentat din trei elemente ca și compozițiunea francesă „lendemain = l'en-demain”. Nearticulat: *adauđa*; cu articlu: *adauza*.

O narațiune țerănescă din districtul Sucéva despre Ștafiă ne spune că stăpânii caselor bîntuite de un asemenea spectru: „aū obicei di cinstesc pi aratari cu un pahar di gin ș'o fălii di pâni, cari si lasă pi undi si știi că umblă staciia în timpu nopții, găsindu-si *adauđa* paharu gol, ginu cinstit și pânia răfuită...” (I. Bondescu, com. Giurgescii).

În Banat se dice cu același sens: „măine-đi”, ca adverb; substantivul *adauđa* este însă mai sintetic și ne-

mic n'ar împedeca introducerea lui în limba literară.

v. *Adoră*.

Adă-, prefixe. — v. ³*Ad*.

Adămân. — v. *Ademenesc*.

¹**Adânc**, -ă, adj.; profund, épais, enfoncé. Pe când sinonimul a fund se raportează numai la extremitatea inferioară, *adânc* exprimă întregul volum al unei deschideri de sus pînă jos, astfel că se poate confunda cu nalt, de exemplu în locuțiunea: apele sînt *adânci* = les eaux sont hautes. Fiind însă că *adânc* se consideră de sus în jos, iar nalt de jos în sus, între ambii termeni e contrast. Așa într-o colindă din Transilvania (I. G. Bibicescu, Coll. Mss.) sfinții găsesc pe Dumnezeu:

Într-o chilie
De tămăe
Cu ușa de alămăe,
Îmi ședea
Și mi socotia
Și cetia
Vanghelia,
Cum să facă munți înalți,
Munți înalți și văi *adânci*...

Latinesce *aduncus* e sinonim cu „*curvus*”; „*curvus*” însă sau „*curvatus*” este ce-va încovăiat în genere, fie mult sau puțin, pe când *aduncus* se cheamă în specie o mare încovăitură foarte intrată în întru, în opozițiune cu „*pandus*”, care însemnează o liniă abia strîmbată. Așa „*cornua adunca*” se dicea la nesce córne formând ambele împreună mai mult decât un semi-cerc, după cum sînt, bună oră, la zîmbrul de pe vechile monete moldovenesci.

Acum se înțelege dela sine desfășurarea logică a românului *adânc* „profund” din latinul *aduncus* „recourbé en dedans”. În loc de córne, n'are

cine-va decât să-și închipuască munți sau maluri: deschidătura dela mijloc este *adânc*.

Dacă așa cuvînta
Și începe a cânta,
Munți 'nalti se cutremura,
Văi *adânci* îmi resuna...

(A. Pann, Moș-Albu, II, 68).

Ghicitorea poporană:

Într-o vale *adâncă*
Zace-un popă de brîncă.
— Mamaliga.
(Inspir., Pilde, 34).

Dosofteiu, 1673, f. 109 b:

Și să scap de cine mi's cu grêtă
Și de genuni *adânci*, line 'n față;
Vivorul apei să nu mă tragă
Să mă'nghiță genunia cé largă;
Nice smârcul budza să-ș deschîae,
Să mă soarbă și să să închîae...

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. Acad. Rom. p. 35): „nici *adânc* fundul mării, nici neștrăbătută a pământului grosime...”

Sensul latinului „*aduncus*” pare a se fi păstrat mai cu deosebire în idiomul românesc: „*adânci* bătrînețe”, care nu este alt ce-va decât: „vrîstă încovăiată”. Latinesce se dicea „*curva senecta*”:

Et nondum cani nigros laesere capillos,
Nec venit tardo curva senecta pede...
(Tibul. III, 5 v. 16).

Un om gârbovit de ani era: „*toto curvatus corpore*” (Stat. Theb. VI, 649). Tot așa, ca un grad și mai înaintat de încovăiere bătrînescă, se putea dice: *adunca senecta*, *toto aduncus corpore*, *aduncatus corpore*. O altfel de desfășurare logică are la Germani: „er ist schon tief in die Jahre” alături cu: „er ist schon hoch in die Jahre”, unde bătrînețele se consideră ca o extremitate de sus sau de jos a unei linii: se urcă prin ani și se pogoră din putere. O a treia dezvoltare independentă are slavicul:

„glăboka starostî“, cum ar fi lătineste: *glubata senecta* (cfr. Miklos. Lex. 130, 131). În scurt, sinonimul german însemnează: „âge descendu tout bas“, sinonimul slav: „âge creusé“, sinonimul românesc: „âge recourbé“.

v. *Bătrânețe*. — *Crescut*.

Inventariul M-rii Cotroceni 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 15: „jupănesa Despa ajungându la *adânci* bătrânețe...”

Enache Cogălniceanu, Letop. III, 254: „...î-au sărutat mână, zicându-i să-i fie într'un cés bun, să trăească până la *adânci* bătrânețe în luminat scaunul Măriei Sale...”

Dosofteiu, Synaxar 1683, la 19 ghen.: „așa s'au nevoit, și la *adânce* bătrânețe sosând, la Dumnedzău s'au mutat...”

Dela sensul general de o mare deschidătură, considerată de sus în jos și în totalitatea sa, cuvîntul trece, pe de o parte, la orice se plăcă pre-jos, de ex.:

Apoi vesel se 'nturna
La Sultan de se'nchina
Cu *adâncă* temena...

(Balada Sirb-sărac);

pe de alta, la orice se ascunde într'o infundătură, orice ni se înfățișează ca o grămadă care se întinde departe ne-străbătută de vîd, orice e foarte a-nevoe de pătruns, fie materialmente, fie într'un mod figurat.

Arsenie dela Bisericanî, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 112) traduce pe „abis, ἄβυσσος“ prin „cel *adâncu*“ și apoi comentază pe acesta cu: „cel fără de fund, celă neștiut și negăndit, celă neagînsu de mente de om...”

Așa sînt:

1°. *adânc* „enfoncé“.

a) *lăcaș adânc*:

Acolo aș odihna, locaș *adânc*, tăcut,
Eroi ce mai 'nainte mult sgomol aș făcut..
(Gr. Alexandrescu, M-reă Dêlul).

b) *lature adâncă*:

Dosofteiu, 1673, f. 68 a:

Cât le prisosiaște de nu ne mănîncă,
Ne mână ca turma 'n lature *adîncă*...

2°. *adânc* „épais“.

a) *întunecime adâncă*:

A. Pann, Moș-Albu, I, 3:

Mergînd astfel puțin încă, niște cătă s'a
întins,
Ș'o 'ntunecime *adîncă* din patru părți m'a
coprins...

b) *cătă, negură, păclă adâncă*:

Dosofteiu, 1673, f. 108 b:

O, Dumnedzău sfinte! tu mă scoate
De pogholu de ape, tolu de gloate
Ce'm vine la suflet, și de gloduri
Cu păcle *adînce* fără poduri...

c) *umbră adâncă*:

Balada Erculén:

Soție de vrei,
De vrei să mă lei,
Mă scote din stîncă,
Din umbră *adîncă*...

d) *oste, cătă adâncă*:

Iar a noastră cătă încă
Vine înapoi *adîncă*,
Tot cu puscă și cu pistole,
Mai mulți cu mânilă gôle...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 178).

Tot aci:

e) *rușine adâncă*, adică grósă, îndesată, în Cuvîntul sf. Ion Crisostom, text din sec. XVII (Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 538): „o, rușină *adîncă*! o, răutate avuției! o, amara iubire argintului! o, nesătulul pantece!...”

În același mod se pôte dice: neștiință *adîncă*, prostia *adîncă* etc.

3°. *adânc* „impénétrable = très fin“.

a) *înțelepciune adâncă*:

Dosofteiu, 1673, f. 167 a:

Adînc ta 'ntălepciune
Nime nu va putia spune,
Omul fără minte 'ntrégă
Nu va putia să 'ntălegă...

b) minte, socotélă *adâncă*:

Moxa, 1620, p. 392: „celu cu minte *adâncă* Romanu, déca se văzu înălțatû în Scaunû...”

Beldiman, Tragod. v. 293:

Grecii acești mult cu minte, acești *adânci*
și isteți,
Urmări, fapte de aceste, puteai dela ei s'a-
ștepti?...

Zilot, Cron. p. 45, despre Alexandru Muruz: „Acéstă nedomirire avându-o și eu, am făcut cercetare întrebând pe ómenî înțelepți, și m'am însciințat într'acestași chip, care și adevăr sémănă a fi, cum că el firesce nu aû fost atâta supțire la minte și *adânc* la socotélă, ci încă încovoia și spre óre-și-care prostime, dar avea darul bunătății și al blândetelor...”

c) gând *adânc*:

Arsenie dela Bisericanî, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 213): „se mărîră lucrurile tale, Doamne, și foarte's *adânci* gândurile tale...”

Balada Fata Cadiului:

Nici nu beî, nici nu mănâncî;
Ce stai pe gânduri *adânci*?...

Marian, Bucovina, I, 144:

Nici nu beu, nici nu mănânc,
Că mă bate-un gând *adânc*...

d) vorbă *adâncă*:

Pann, Prov. III, 8:

N'a deslegat sacul încă,
Dar să vezi vorbă *adâncă*...

Tot așa: sciință *adâncă*, învățatură *adâncă*, și altele.

4°. *adânc* „impénétrable = très intime”.

a) durere *adâncă*:

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 120:

Și nici bea și nici mănâncă
De durerea cea *adâncă*...

b) amărăciune *adâncă*:

Zilot, Cron. p. 70:

Și cum să nu fim toți l'*adânc* amărăciune?..

c) jale *adâncă*:

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 222:

Mă dusei cu cósă 'n dél,
Cosii iarbă și amar;
Mă dusei cu cósă 'n luncă,
Și cosii jale *adâncă*!

La Italiani „adunco” saû „adonco” a păstrat sensul material cel restrins al latinului „aduncus” = „curvatus”, de unde însă, prin noțiunea intermediară de „ungues adunci” (Cicer.), „dentes adunci” (Ovid.) etc., în cari „aduncus” coincide cu „acutus”, s'a desvoltat și la dînșii expresiunea: mente adunca „minte ascuțită”, ce-va cu totul independent sub raportul genezei logice de românul „minte *adâncă*”. Așa la Salvini, în clasică traducere a Iliadei (1723):

Uno comandi ed uno il rege sia,
A cui donò il figliuolo di Saturno,
Che profonda ed adunca ha la sua mente...

v. 2 3 4. *Adânc*. — 1. *Afund*.

2. *Adânc* (plur. *adâncuri*, vechiu *adâncure*, excepțional: *adânce*), s. n.; abîme, profondeur, fond. Ambele pluraluri: *adâncuri* și *adânce* la Dosofteiu, 1680, în același psalm LXVIII: „veniû într'*adâncurile* mării și volbura potopitu-m'au...” și apoi: „izbăvîaște-mă de cariî nu mă pot vedîa și de *adâncile* apelor, să nu mă innîace volbura apei nice să mă soarbă *adâncul*...”

Intrebuintarea cea mai désă a cuvîntului este cu sensul general de „abis”, mai tot-d'a-una în legătură cu noțiunea de „apă”.

Ioan din Vinți, 1689, f. 5 b: „vihorul și vîntul, de a căruia căutare sacă *adâncurile*, și groaza lui topéște măgurile...”

Arsenie dela Bisericanî (Mss. Acad. Rom. p. 179): „și se spămîntară *adâncurile* de mulțimé sunetului apelor...”

Dosofteiu, 1680, f. 190 a: „cu lu-

ciul acoperi pre înșii, să afundară într'*adâncu* ca piatra..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. Acad. Rom. p. 36): "... de lăcașul stătător despre uscat s'au părăsit și prin *adâncurile* apelor orbăcând..."

Moxa, 1620, p. 386: „căzu o dată o iarnă pré geroasă de îngheța Maré până într'*adâncu*..."

Cu sensul de „ocean“, în glosarele din sec. XVII (Cuv. d. bătr. I, 295): „luciul mării, *adâncul*, noianul..."

În balada despre Napoleon cel Mare, așa cum se cântă în Ardel (Retegan, Poes. pop. 33):

Amăritul Bunăparte

Stând în *adânc* de departe ..

Fără notiunea de „apă“:

Critil și Andronius (Iași, 1794) pag. 41: „m'amă văzută așa de gosă afundată într'*adâncimele adâncurilor*, câtă am avută frică că n'oiu mai eși de acolo..."

Cugetări în ora morții, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 454): „toți voru învia din morte diin toate *adâncurile* pământului..."

Legenda Ap. Petru și Paul (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. Brașov, p. 650): „acește petrecură *adâncul* a toată lumé și ca cu plugul semănară credința..."

De aci figurat:

a) sub raportul intelectual, *adâncul* învățăturei și a tot ce se trage din ea:

Moxa, 1620, p. 399: „cum nu poți ajunge naltul cerului, nice *adâncul* pământului, nice marginé lumiei, și cum nu se potă număra stélele cerului, nice nășipul mării, așa nu se poate afla *adâncul* scripturilor..."

Ibid. p. 380: „știia filosofia toată și *adâncul* scripturilor elinești..."

Eustratie logofătul, 1632 (Bianu în Col. I. Tr. 1882 p. 26): "... au fostă dascali desăvrășitū, carii au scos ș'au

arătatū toate *adâncurile* cărților și sva-turile dreptilor den limba cîa mai suptîre și mai ascuțită de toate lim-bile, ce să dzice elenescă..."

b) sub raportul moral, *adâncul* iniméi și al mișcărilor ei:

Pravila Moldov. 1646, f. 133: „den-tru *adâncul* inimii lui arată, cumă să aibă prietegugă..."

Moxa, 1620, p. 392: „dentru *adâncul* inimiei elū bătē să fie inpăratū..."

Ibid. p. 403: „déca auziră Grecii, nu-mai ce suspina cătră Dumnezeu dentru *adâncul* inimiei lorū..."

A. Pann, Prov. II, 38:

Gândul omului e iad

Și un *adânc* fără vad...

Samuil Clain, Invățături, Blaj 1784, p. 39: „... boiari și vitéji, cari la cul-mé fericirii lumești ajunsése, și mai pre urmă au căzut întru *adâncul* ne-cazurilor..."

În fine, în loc de „*adânc* bătrânețe“, care este construcțiunea cea mai răspândită, se pôte dice: *adâncul* bă-trânețelor:

Coresi, Omiliar, 1580, quatern. XVI p. 5: „însușu acesta Avraamū, întru *adâncul* bătrânețelor, dein pantece fără plodū născu pre Isaacū..."

Legenda Sf. Nicolae, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 172): „și mulți Elini fapt'au creștini, vietui sfântul lui D-dzău anii cu dulce cinste și ajunse întru *adâncul* bătrânețelor și fu plin de zile..."

v. ¹*Adânc*. — *Adâncime*.

³*Adânc*, adv.; profondément, bien avant, complètement. Represintă ca adverb tôte sensurile adjectivului *adânc*.

Proverb: „Cine țî-a scos ochii? — Frate-meū. — D'aceia țî-a scos așa *adânc*.“ (A. Pann, III, 28).

Zilot, Cron. p. 45: „însuși vedându-și puterea minții că nu lucra *adânc*, se sfătuia cu din miniștrii sei...”

Neculcea, Letop. II, 257, descriind pe nemuritorul mitropolit Dosofteiu: „nu era om prost de felul lui, era nēm de mazil, prē învățat; multe limbi știea: elinește, lătinește, slovinește și alte; *adânc* din cărți știea și deplin călugăr...”

Fără nici o schimbare materială, aceeași asociațiune de idei pōte fi expresă românește prin *adânc*: ca adverb „profundement”, ca substantiv „profondeur” și ca adjectiv „profond”; de ex.:

a) ca adverb: „oftez *adânc*”.

Pompiliu, Sibiiu, 80:

Mândruța se geluia,
Din suflet *adânc* ofta
Și din graiu așa grăia...

b) ca substantiv: „oftez dintr’*adânc*”.

Alec Văcărescu p. 46:

Suflet hain, nu-î păcat
Să mă vezi tot infocat
Și dintr’*adânc* oftând,
În chinuri petrecend...?

c) ca adjectiv: „un *adânc* oftat”.

Beldiman, Tragod. v. 17:

Toți alérgă, cer scăpare, în pustiuri nă-
vălesc,
Căci vieța, starea totă, în primejdie-o pri-
vese,
Mânile la ceriu rădică, înaltă *adânc* of-
tări,
Plâng cu tânguire mare, privind jalnicele
stări...

v. ^{1.2.} *Adânc*. — ^{2.} *Afund*.

^{4.} **Adânc** (*adâncat*, *adâncare*), vb.; creu-ser, approfondir, enfoncer. Mai vechiu decât sinonimul *adâncesc* și contimpuran adjectivului *adânc* = lat. *aduncum*, verbul *adâncare* vine d’a-dreptul din lat. *adunco* (-atus, -are): „*aduncantur quae ex diverso*

coacta faciunt anguli formam” (Paul. Diac.).

Coresi, 1577:

...cămăriră-sefap-
teletale, Doamne,
foarte *adâncară*-
se cugetele tale...

Dosofteiu, 1680:

...precum să mă-
riră lucrurile tale,
Doamne, foarte
s’*adâncară* gân-
durile tale...

în contextul grec: *σφόδρα ἐβαθύρ-
θησαν...*

Legenda S-tei Vineri, text din sec. XVI (Cod. Mss. misc. Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 75): „acea abătura și, groapa *adâncându*, săpară...”

Barac, Risipiré Ierusalimului, p. 108:

Le răstoarnă corabila
Și îi tae cu sabia;
Care’l văd ei că din apă
Cu notul că mai să scapă,
Cu sabia îl *adâncă*
Mort în Maré cé *adâncă*...

Lexiconul Budan (p. 6): „*adânc*, -care, -cat, vb. act.: 1) covău în lăuntru: *adunco*, *inflecto*, *sinuo*, *incurvo*: *einwärts biegen*, *krümmen*. 2) mă *adânc*: *me attollo*, *erigo*: *sich bäumen*”. În ambele sensuri, *adânc* corespunde pe deplin prototipului latin. E mai cu sémă interesant reciproc: a se *adâncă* „se cabrer”, pentru care limba română nu posedă decât pe perifrasticul: a se rădica în două picioare.

Infinitivul funcționând ca substantiv:

Pravila Muntenescă 1640, f. 114 b: „și se ispitescă sfintele cărți, ca să alégă partia păcateloră dentru *adâncări*a valuriloră și să nu petrecă întru grija cestiî lumi...”

Mai în circulațiune este participiul *adâncat*, întrebuințat ca adjectiv sau chiar ca substantiv și perpetuat mai ales în nomenclatura topografică.

v. ^{1.2.3.} *Adânc*. — ^{1.2.} *Adâncat*. — *Adâncata*. — *Adâncitură*.

Adâncă, n. pr. de quelques localités. După Frunțescu (Dicț. top. 1) se cheamă *Adâncă* o pădure și un sat în Dîmbovița. Ca nume propriu topic, e mult mai răspândită forma: *Adâncata*.

v. *Adâncata*.

Adâncăre (plur. *adâncări*), s. f. — v. ⁴*Adânc*.

¹**Adâncăt**, -ă; part. passé d'*adânc*: creusé, approfondi, enfoncé.

În cele mai multe cazuri, *adâncăt* exprimă noțiunea de „înfundat”, fie înfundătura mare, ca la Barac, Risipirea Ierusalimului, p. 77:

Era o cetate tare
Iotapata, foarte mare,
Supt un munte așezată
Și de munți încunghurată,
Cu văi foarte *adâncate*...

saŭ ib. p. 122:

Stârvurile aruncate
În niște văi *adâncate*...

fie înfundătura ori-cât de mică, de exemplu la Dosofteiu, Synax. 1683, ghen. 1, despre St. Vasilie cel Mare: „lungărețu la mările obrazului, tamplele *adâncate*, puțințel tunsă...”

În graful țeranului din Prahova: „...gândurili fêmei și Marea n’au sfîrșit, n’au început, atât sint dă *adâncate*...”

(Jipescu, Opinc. 133.)

Aci dela sensul de „înfundătură mare” *adâncăt* trece deja la acela de „fără fund”.

Arsenie dela Bisericanî, circa 1650 (Mss. Acad. Rom. p. 88): „cela ce adună ca’n nește foi apele mării și le-au pus întru vîstîiare *adâncate* = f ă r ă d e f u n d ă...”

Id. p. 182: „și’i adăpă pri’nși ca în nește ape multe *adâncate* = ape multe f ă r ă d e f u n d ă...”

Cuvîntul e des în Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) ca și ’n a lui Coresi din 1577, bună-ôră în psalmul LXVIII:

1550:	1577:
...întinau-me în tină <i>adâncată</i> și nu e stare...	...întinai-mă în tină <i>adâncată</i> și nu e stare...
...izbăvește-me de urîții miei și de ape <i>adâncate</i> ..	...izbăvește-mă de urâții miei și de <i>adâncate</i> ape...

În aceleași texturi e nu mai puțin des substantivul *adâncăt*.

v. ⁴*Adânc*. — ²*Adâncăt*. — *Adâncata*. — *Adâncitură*. — *Întradâncăt*.

²**Adâncăt** (plur. *adâncate*), s. n.; enfoncement, chose très enfoncée.

Se întrebuintează nu o dată la Coresi, 1577, și ’n Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.), de exemplu: „turbură *adâncatul* mării” (ps. LXIV) saŭ: „veniŭ întru *adâncatele* mării...”

Zilot, Cron. p. 52:

Ci ei întâiu căzură
În mare *adâncat*;
Ceî-l’altî iar, cum vîzură,
Cumpetul își perdură,
Și totî ne-am înecat!...

v. ⁴*Adânc*. — ¹*Adâncăt*. — *Adâncata*. — *Adâncime*.

Adâncăta, n. pr. de plusieurs localités. O mulțime de localități în România poartă acest nume, datorit—firește—pozițiunii lor într-o vale saŭ într-o înfundătură. Așa sint, după dicționarul topografic al lui Frunțescu (p. 1), satele numite *Adâncata*: unul în Dîmbovița, unul în Prahova, câte unul în Dorohoiu, în Argeș și ’n Teleorman, doē în Dolj.

În Buzeu — după B. Iorgulescu (Dicț.

top. Mss.)—un sătuleț *Adâncata* și o pădure *Adâncata*.

v. ¹ *Adânc.*—*Adâncea*.—^{1 2} *Adâncat*.

Adâncătură (plur. *adâncături*), s. f.; creux en général, petit enfoncement.

„Vale numesce poporul o *adâncătură* ôre-care în pământ, pe care merge un păriu din plôia saŭ izvor...” (P. Bădescu, Dolj, c. Filiaș).

„Pe aci vale se chiamă o *adâncătură* strinsă între doă deluri...” (I. Georgiū, Tutova, c. Corodescii).

Pînă și orbita ochiului se pôte dice *adâncătură*:

Jipescu, Opinc. p. 133: „îl învîrtește și îl sucește și 'l întoarce pînă scoate limba, și ochii i ies cît pumnul afară din *adâncătură*...”

Cuvîntul e format nu din *adânc*, ci din participiul *adâncat* prin sufixul *-ură*.

v. ^{1 2} *Adâncat*.—*Adâncime*.—*Adâncitură*.—² *Melc*.—*ură*.

Adâncesc (*adâncit*, *adâncire*), vb.; creuser, enfoncer. Formațiune posterioară, care moștenesce funcțiunea vechiului *adânc* = lat. *adunco*, gonindu'l puțin câte puțin din graŭ.

Jarnik-Bărsan, Transilv. 111:

De'î vedé că stă pe apă,
Fie'ți inimiôra 'ntrégă;
De'î vedé că s'*adâncesc*,
Nu'mî trage nici o nădejde,
Plânge și te tânguesce!..

Donici, Riul și heleșteul:

Deșertăciunile lumesci eŭ le uresc
Și în filosofie prin somn mă *adâncesc*...

Dela Vrancea (B. Ștefănescu), Sultana p. 214: „In curtea bisericilor vechi, vedî cruci de pîtră și de lemn, uneori câte doă-trei în același cuib, umbrite de vișini și de pruni. Te *adâncesci* în gînduri, parc'ăi vré să scii cine

odihnesce sub pămîntul încărcat cu ștevie, cu urdici și pelin...”

v. ⁴ *Adânc*.—*Adâncit*.—*Adâncitură*.

Adâncime (plur. *adâncimi*), s. f.; profondeur, épaisseur. Sinonim cu *adânc*, cu *adâncare* saŭ *adâncire* și cu *adâncătură*, cu deosebire că: *adânc* este ce-va foarte profund, fără a se avé în vedere măsura, saŭ chiar fără măsură; *adâncare* saŭ *adâncire* este acțiunea de a săpa, a scurma etc. saŭ rezultatul imediat al acestei acțiuni; *adâncătură* e ce-va puțin profund; *adâncime* este profundul măsurat saŭ măsura profundului. Astfel un *adânc* saŭ o *adâncătură* pôte să aibă nu numai o singură, ci mai multe *adâncimi* în diferite direcțiuni.

Critil și Andronius, 1794, p. 41: „așa de gosŭ afundatŭ într'*adâncimele* *adâncurilor*...”

Odobescu, Pseudokyn. p. 34: „... echo îi răspunde de prin tôte *adâncimile* codrului trezit...”

O *adâncime* fie cît de mare, se pôte măsura.

Costache Negruzzi în descrierea Turului din Tîrgu-Ocnei (Scrisôrea XXVIII): „te coborî pe o scăriță dreptă și îngustă, putredă acum de vechime, într'o închisôre sub-pămîntenă fără lumină, fără aer și de o *adâncime* grozavă...”

Aci ar fi fost o greșelă de a zice: „un *adânc*”.

Mitropolitul Dosofteiu însă întrebuintează foarte des *adâncime* în loc de: *adânc*, acolo unde Silvestru e mai corect:

1680:	1651:
Ps XXXV :	... giudecările
giudecările tale a-	tale <i>adâncu</i>
<i>dâncime</i> multă...	mare...
Ps. XXI: <i>adân-</i>	... <i>adâncu</i>

cimă pre *adân-*
cime chîmă...

Ps. LXXVII:
î-au adăpatu'i ca
'ntru *adâncime*
multă...

pre a d â n c ũ
chîmă...

... adăpă pre
eî ca den ad â n-
c u r i m a r i...

Adâncime s'a format prin sufixul *-ime* din adjectivul *a d â n c*, ca „nălțime“ din „nalt“, „lărgime“ din „larg“ etc.

v. ¹*Adânc*. — *Adâncătură*. — *Adâncitură*.

Adâncire. — v. *Adâncesc*.

Adâncit, -ă; part. passé d'*a d â n c e s c*. Acastă formă mai nouă s'a substituit din ce în ce mai mult vechiului *adâncat*.

Gr. Alexandrescu:

Singurul tovarăș de nenorocire,
Singura'i avere, un câine iubit,
Ședea lingă dînsul, și'n mare mîhnire
Părea *adâncit*...

Costachi Negruzzi, Melancolia:

Câte ori a zilei rază îl găsește încă tréz,
Adâncit în reverie și cu lacrimi pe obraz...

Beldiman, Tragod. v. 125:

Jăcuiesc, pradă, omoră, mărfurile împărtesc,
Și cu cât privesc folosul, cu atîta se iuțesc.
Cine să se 'mpotrivescă? căci, săracii, amețiți
Fiind toți în așternuturi și întru somn *adânciți*...

v. *Adâncesc*.

Adâncitôr, -óre, adj.; „aprofondisant“ (Cihac).

Adâncitură (plur. *adâncituri*), s. f.; creux en général, petit enfoncement. Sinonim cu *a d â n c â t u r ă*, pe care tinde a'l înlocui în graiu.

v. *Adâncătură*.

Fiind că, atât în ordinea alfabetică precum și'n cea cronologică, *adâncitură* ne apare ca ultimul descendinte din tulpina latină *adunco*, aci dară

va fi locul cel mai potrivit de a da în conspect întreaga familie născută pe tărîmul românesc din prototipul străbun:

Latinul *a d u n c o* era compus din prepozițiunea *a d* și din tulpina nominală *u n c o*: *uncus*, -i „crampon“; *uncus*, a, um „recourbé“ = gr. *ὄγκος*, *ὀγκών* = sanscr. *ankas* = litv. *anka* etc. Chiar lătinesc originalul *a*-era conservat în archaismul: *a n c u s* „qui aduncum brachium habet“ (cfr. Curtius, Griech. Etym. ⁵, 130). De aci, ca un rest din latinitatea vulgară, se explică forma română *adânc* în loc de *adunc*. Să mai adăugăm că grupul final *-nc* era o nasală guturală, rostindu-se ca grecul *γκ* sau ca franțuzesce în „manque“, de unde vine că în vechile texturi cuvîntul se scrie foarte des prin *an* sau chiar *an*: *an*, pe când nasala dentală se exprimă tot-d'a-una prin *n*.

În macedo-româna, după Dr. Obedeanu (Dict. Mss. în Acad. Rom.), *adânc* nu mai există, fiind înlocuit prin „ahun-dos“ (=afundos). Din istriano-româna el a despărut de asemenea, întrebun-tându-se în locu-i: „profundăit“ (Miklos., Unters. I, 71).

Adâncuț, -ă, adj.; „un peu profond“ (Cihac).

Adăogătură. — v. *Adăosătură*.

Adăogesc }
Adăogire } v. *Adăog*.

Adăogit, -ă. — v. ¹*Adăos*.

Adăosătură (pl. *adăosături*), s. f.; in-
sertion, addition.

Ioan din Vinți, 1689, f. 88 b: „spo-
dobeste pre elū fără de osândă a lua
pre-curatele tale taine, nu întru mun-
cire, nice întru *adăosătura* păcatelor,
ce întru curăția sufletului...”

Cantemir, Cron. II, 376: „... mare
jale ducem pentru căci acel vechiu chro-
nic la mână nu ne-au venit, iară pri-
cina este, căci văzând noi *adăosăturile*
basnelor, carile acel Misail și următo-
rul lui Simeon din uscată tidva lor
le-au scornit...”

Adăosătură este o formațiune nere-
gulată, de oră ce participiul „adăosat”
sau „adăosit” nu există. Ea s’a născut
prin fusiunea formei *a dă o g ă t u r ă*
cu forma *a dă o s u r ă*, în cari ambele
sufixul -ură, ca tot-d’a-una, s’a acățat
la participii: „adaos + ură” și „adău-
gat + ură”.

Forma cea mai corectă e: *adăosură*.

Adăosură (pl. *adăosuri*), s. f.; charge,
addition.

Dosofteiu, Synax. 1683, Dec. 10:
„nădzale și *adăosurile* scârbelorū, ce’l
supărara noaă aī, nu le-au băgatū samă
ca o dză...”

În acest pasagiū *adăosură* figurază
ca sinonim cu *n a d ă* = *ī n a d ă* „al-
longe”.

v. *Adăosătură*. — *Nadă*.

Adăp (*adăpat*, *adăpare*), vb.; 1° abreu-
ver, donner à boire, surtout aux bes-
tiaux; 2° imbiber, arroser; 3° empoi-
sonner.

1°. Venind din lat. *adaquare* (ital. *ada-
quare*, span. *adaguar*, prov. *adaigar* etc.),
adăp înseamnă literalmente „a duce
la apă”, de unde și aplicațiunea cu-
vîntului mai cu sînă la vite, astfel
că Românul, în cele mai multe locuri,

s’ar scandalisa dacă i-ar propune cine-va
să’l *adape*.

„Omul mănâncă, vita pasce érbă;
când însă vitei i se dă fin saū ord, se
dice că mănâncă. Omul bea apă; calul
se *adapă*” (V. Popas, Covurluū, c. Slo-
boția-Conache).

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act.
I sc. 4: „Ce să fac? .. Să mă *adăp*?...
Trebuie să sciī, cucônă dragă, că nu-
mai vitele s’*adapă*, dar ómeniī beū...”

I. Crângă, Moș Nichifor (Conv. lit.
1877 p. 377): „Gata, jupăne Strul; nu-
mai s’*adăp* epușorele aceste...”

Pompiliū, Sibiū, 20:

Fată albă
Ca’l *adapă*.
Căți ca’l fură
Toți bēura...

În balada Sirb-sărac, fiind vorbă de
calul cel minunat:

De *adăpat* cu ce’l *adapă*?
Tot cu lăpteșor de épă
De și’l face lat pe sapă...

În Psaltirea lui Corbea din 1700 (Mss.
Acad. Rom.) ps. LIX:

Și cu vinul umilîței pre noi
Aī *adăpat* ca nește proaste oi...

Numai într’un mod excepțional Ro-
mânul dice despre sine’și că se *adapă*,
dar nici atunci cu apă ca vitele, ci cu
vr’o altfel de bētură, de exemplu:

Mama ’n brațe mē lua
Și la sin mē legēna
Și cu lapte m’*adăpa*...

(Alex. Poes. pop. 2, 479)

În ocări însă, Românului îi place din
ură a face pe dușman să se *adape* în
loc de a bē. Unul din blăstemele cele
mai caracteristice este:

Urască-te binele,
Iubescă-te bólele,
Să te uști ca scândura,
Să te-*adăpi* culingura
Pin’ țîi sfîrși viața!...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 260).

Intr'un sens analog de blăstem, la Costachi Negruzzi (ed. 1857 p. 177):

Nici ura, nici amorul, nici lumea 'nșelătoare
Ce ne'ncetat m'*adapă* cu fiere și venin,
Nu pot să facă altă decât să mă omóre...

Nu atât de exclusive sînt vechile
texturi, în cari *adap* se aplică foarte
des și la omeni, cu sensul de: „stîmpăr
setea“.

Pravila Moldov. 1646, f. 20: „adă-
pătorile ce s'au făcutu să să *adape* că-
lătorii...“

Cugetări în ora morții, circa 1550
(Cuv. d. bătr. II, 453): „au doară ai
miluitu vr'un seracu, sau ai dat măn-
care flămînzilor, sau ai *adăpatu* vr'un
setosu...?“

Moxa, 1620, p. 369: „beau și elu pă-
harul ce *adăpa* pre alaltu...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. II p.
16: „flămînzii amu, și datu-mi-ai mîn-
care; insetoșai și *adăpatu*-m'atî...“

În loc de a doua persoană plurală
„[voi] *adăparăți*“, după cum se dice as-
tăzi, texturile cele mai vechi ne dau
nu o dată pe „[voi] *adăpat*“, bună-ora
tot la Coresi 1580, quat. II p. 10:

... flămînzii și'mu dédet măn- care, insetoșai și mă <i>adăpatu</i> ...	... esurivi enim, et dedistis mihi manducare; siti- vi, et dedistis mihi bibere...
--	--

Noul Testament din 1648 se sfiesce
deja a pune pe arhaicul „*adăpat*“, în-
locuindu'l prin: „mi ați dat beutură“.

II°. După cum omuliși *adapă* vitele
său pe sineși, dând apă, tot așa el
póte să *adape* pămîntul, stropindu'l său
udându'l, de unde vine vechea locuțiune
proverbială: „a d â p a t din doi grădi-
nari“, când era vorbă de o femeie cu mai
mulți bărbați, de ex:

Moxa, 1620, p. 397: „Zoia înpă-
rătésa pururia pohtia să se chéme
maică a fiu născutū den trupulū ei;

décii se *adâpa* den doi grădi-
nari ca unū pometū; unu'l che-
ma Costantinū Monamahū...“

Figurat:

Dar Români, fii ai celor ce'n vechime se
luptară,
Cu sudori *adap* pămîntul, câștig hrana
în dureri;
Sînt plugari...

(Gr. Alexandrescu, Tismana).

Cea mai spornică *adăpare* a pămîn-
tului nu vine însă dela om, ci din ploii
și riuri.

Dosofteiu, 1673, f. 101 a:

Dimineta cînd eș tu, dai radzâ
Și de tine cina să 'mfrîșadzâ,
De tine pămîntul să *adapă*
Și de bișug nime nu să scapă,
Că părăul tău Dumnedzău varsă
De sațau gătîn tuturor masă,
Brazdele pămîntului le 'mbată
Să rodască siacere bogată...

Coresi, Omiliar, 1580, quatern. VI p.
9: „de nu se-ară *adâpa* pămîntulū de
multe ori cu ploaia ce deștinge dein
ceriu, n'ară fi răsărită erbi și să crească
și să facă seminte întru iale și să dé
mai multu rodū...“

De aci érašî figurat:

a) *adăpare* prin credință:

Călătoria la iad a Maicei Domnului,
text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 334):
„mult au hulitu pré slujitorii bésere-
ciloru, iară dintr'anse se-au *adăpatu*
slugile lu Dumnezeu...“

b) *adăpare* prin sciință:

Moxa, 1620, p. 345: „de pururia in-
setoșezi cu mentia ca să afli învăța-
tura cărților și dentr'anse cu dulcata
să te *adăpi*...“

Zilot, Crôn. p. 1: „Unî parte bise-
ricască preoți, duhovnici vestiți, clirici
la scaunul Mitropoliei țerei aleși; alții,
dascăli slavoni și rumâni; și mai toți
adăpați ore-și-ce și de latinescă și de
grecescă...“

III°. In fine, precum francesul: poison (= lat. potionem) însemna de'ntăiu „beutură“ în genere, alunecând apoi la sensul specific de „otravă“, tot așa românul *adăp* a trecut și el la:

a) daŭ beutură vătămătore:

Corbea, Psaltire din 1700 (Mss. Acad. Rom.):

Și întru seté mé *adăpare*

Mi-au fapt cu oțet iute și tare...

b) înveninez:

Zilot, Cron. p. 111: „... iar Filipescul nesuferind, începu a săpa pe Vodă. Vodă pricepând, vru a'l perde, dar neputând, putu numai de'l făcu surghiun la moșia sa Bucovul, unde bolnăvindu-se — dic că l'aŭ fost *adăpat* — și bolnav sloboșindu'l de aŭ venit la București, aŭ răposat...“

v. ¹ *Adăpat*. — ² *Adăpat*. — *Apă*.

Adăpare. — v. *Adăp*.

¹ **Adăpăt**, -ă; part. passé d' a d ă p. Pentru diferitele sensuri, vezi la verb; să se observe însă că *adăpat* se aplică aproape d'o potrivă la omeni ca și la vite saŭ la pământ, pe când a d ă p se întrebuințează mai cu deosebire în privința acestora din urmă.

Intr'o frumoasă caracteristică a fetelor ardelenе:

Și la graŭ sînt drăgăstose,

Și la suflet sînt voioșe,

Și's cu buze supțirele

Adăpate 'n tău cu miere,

Să te tot săruți cu ele ..

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 28).

Să punem alături caracteristica unui prelat:

Zilot, Cron. p. 88: „Mitropolit se afla la venirea Rosilor Dositeiu, Grec de fel, *adăpat* cu învățatură, și firesce cu duh pentru patriă bun, căci tot sta la întâmplări cu boerii cei buni pentru dînsa...“

v. *Adăp*. — ² *Adăpat*.

² **Adăpăt**, s. n.; 1°. action d'abreuver ou d'imbiber; 2°. empoisonnement. Ca „acțiune de a a d ă p a“, acest participiu substantivat nu se deosebesce de a d ă p a r e, a d ă p ă t u r ă, a d ă p ă c i u n e, fiind însă mai elegant: *adăpatul* vitelor, *adăpatul* pământului. E mai interesant sensul de „înveninare“, prin care *adăpat* a devenit ca și un termen tehnic medical în gura poporului pentru ori-ce intoxicațiune printr'un corp fluid, fie în faptă, fie numai în presupunere.

„Pe aice se numesc bólele așa: durere de cap, dinsele saŭ elele, vătămătură, surpătură, pântecăria, dropică, pēr pe la degite, friguri, bubă-negră, rae, potcitură, diochere, făcut, *adapat* etc. Pricina frigurilor se socotesce de sătenî că este un d a t saŭ *adapat*...“ (P. Teodorescu, Vasluŭiu, c. Lipova).

Contra *adăpatului*, ori-de-unde să fi provenit, babele dela țeră întrebuințează mai cu sémă argint-viŭ (D. Albotenu, Covurluiu, c. Mastacanŭ).

v. *Adăp*. — *Argint-viŭ*. — *Dat*. — *Fapt*.

Adăpăciune, s. f.; „action d'abreuver“ (Cihac).

v. ² *Adăpat*.

Adăpătôr, -óre, adj.: abreuvant, quelque chose qui abreuve.

v. *Adăp*. — *Adăpătóre*.

Adăpătóre (plur. *adăpătóri*), s. f.; abreuvir, citerne, auge.

Cuvîntul, literalmente „ce-va care a d a p ă“, însemnéază mai ales sghîburile cu apă pentru vite. Iată unul și același pasagiŭ după Paremiarul din 1683 și după Biblia din 1688:

Dosoŭteiu:

Exod. II, 16:

... ședzu la puțŭ;

iară popa lui Ma-

Șerban-vodă:

... au șăzut

la fântână; și la

popa den Madi-

diiamă avia șap-
te fiate de păștia
oile tatălui lor;
și venind scotia
până înplia *adă-
pătorile* ca să 'ș
adape oile...

iam era 7 fete
păscându oile tă-
tani-său lui Io-
thor; și mergând
scoté apă până
umplură jghîa-
burile ca să a-
dape oile...

În contextul latin: „canales”; gre-
cesce: *τάς δεξαμενὰς*.

Constantin Brâncovénu (Cond. Mss.
în Arch. Stat. p. 8) în descrierea ho-
tarelor unei moșii: „... den Șchéoa în
sus în vâlcéoa piscului nalt și despre
Vulpéni la dél în lac, dela lac în coada
vâlcéliei Grecilor alăturé cu curăturile
lui Cazan pre vâlcé în jos pân în Scor-
bura, și iar Scorbura în jos pân la *adă-
pători*, de acolé poteca lupoaei la dél...”

Pravila Moldov. 1646, f. 20: „cela
ce va lua de pre lângă drumă *adăpă-
torile* ce s'au făcută să să adape călă-
torii, sau de le va strica, acesta să să
cérte ca unū furū...”

În medio-latina se dicea: a d a q u a-
t o r i u m (Du Cange, ad voc.).

v. *Adăp.* — *óre*.

Adăpătură, s. f.; „action d'abreuver,
imbibition” (Cihac).

v. *Adăpat.*

Adăpòst (plur. *adăposturi*), s. n.; abri,
refuge, asile. Sinonim cu aciólă, ză-
vadă, liman etc., dar având sensul
cel mai general de ori-ce loc unde o
ființă pòte să se liniștéască físicesce sau
moralmente.

Arsenie dela Bisericanî, circa 1650
(Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 249):

Ps. CVI: și se
veseliră că se do-
moliră, și 'i înde-
reptă pri'nșu în-
tru liniștia vre-
rii sale = întru
adăpostul vrerii
sale...

...et laetati sunt,
quia siluerunt, et
deduxit eos in
portum volun-
tatis eorum...

Alți sinonimî:

Coresi, 1577:

... și se veseliră
că tăcură, și de-
rése-i în prista-
niște voei lui...

Silvestru, 1651:

...atunci să vese-
liră că tăcură și
povăți pre ei la
țăr murile ce
vrăa ei...

Acoperit sau descoperit, la munte
sau lingă mare, în pădure sau pe câm-
piă, mare sau mic, *adăpost* este pre-
tutindenî unde pòte să înceteze sau să
se împutîneze grijile, fie trupesce, fie
sufletesce.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVII
p. 9: „acelor (albinelor) amu și noi, fra-
ților, să ne închipuim, cândă amu că-
tră dumnezeesculū și frămșetatulū a-
cestui *adăpostū* alū besériciei venim...”

Balada Iordachi al Lupulū:

Și cu bine 'el sosia,
Adăpost el își găsia
La saraful Hanulū,
Cumnatul Sultanulū...

A. Odobescu, Pseudokyneg. p. 11: „În
ori-ce alt loc al Bărăganulū, vinătorul
nu află alt *adăpost*, spre a îm buca sau
a dormi diua, decât umbra căruței
sale...”

A. Pann, Prov. I, 95:

Iar javra, cățelul prost,
Sărind de supt *adăpost*,
Începe a alerga....

I. Créngă în Stan Pățitul (Conv. lit.
1877 p. 32): „— Dar eū ce fac tocmai
acum la bătrânețe fără léce de *adăpost*?
— Nu te îngriji de asta, mătușă dragă,
că am să te ieū cu mine și 'i trăi pe
lingă noi, ca banul cel bun...”

Costachi Stamate (Muza p. 179):

Și acolo stând pe gânduri, privia sub a lui
piclóre
Sbuciumați nourii negri de vînturi clocotitóre,
În câmp colbul ca ninsóre spulberat de vifor
mare,
Cerbul pintre stânci cătându'și un *adăpost* de
scăpare...

Chiar în construcțiune cu „sub“ sau „supt“, *adăpost* nu presupune neapărat ce-va acoperit, ci numai rădema-t, lătineste „appositum“. Așa la Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpuș-nenu, II: „cariî de multe ori sub t*adăpostul* zidurilor acestora...“, lăti-nesce: „moeniis appositis“.

De aci se lămuresce dela sineși ori-ginea vorbeî.

Etimologicesce, *adăpost* (=lat. adpo-situm) este același cuvînt cu: apus (=lat. appositum), un dublet cu sensul fundamental de „repaos“, „le coucher“: repaosul vietăților, pe de o parte; pe de alta, repaosul sôrelui său al stelelor. Ambele formațiuni sînt proprie limbei române. Relativamente mai nouă este apus, desvoltat deja în epoca post-latină din „apun“ (=lat. appono) în locul participiului original: a post. Mai vechiu este *adăpost*, născut în Dacia latină din adpositum prin interca-larea vocalei irațională de'naintea la-bialeî întocmai ca în „adevăr“ (=lat. adverum) și cu păstrarea organicului -post (=lat. positum).

v. *Aciolă*. — ¹ *Ad*. — *Adăpostelă*. — *Adă-postesc*. — *Adăpostitură*. — *Apus*. — *Apust*...

Adăpostelă (plur. *adăposteli*), s. f.; délasement, repos.

Dosofteiu, 1680 :

Ps. LXV: tre-cut'am prin foc și printr'apă, și ne scoseșu la a-*adăpostelă*...

Silvestru, 1651:

... întrasem în focu și în apă, și ne-ai scos în loc de răpaos...

În contextul latin: refrigerium, gre-cesce: ἀναψυχή, slavonesce: pokoi.

v. *Adăpost*.

Adăpostesc (*adăpostit*, *adăpostire*), vb.; abriter, conforter; se întrebuințeză

mai ales reflexiv: a se *adăposti* „se refugier, se mettre à l'abri, échapper, se tranquilliser“.

Beldiman, Trag. v. 145 :

Acei ce din han scăpase, sau afară s'aū aflat Unii la boieri alérgă, iar alții la consulat. Acolo află limanul, acolo s'*adăpostesc*, Scapă de osînda tótă, și de ferul dușmănesc...

Aci „mă *adăpostesc*“ se explică prin: „aflu liman, scap“.

Mitropolitul Dosofteiu, 1680, f. 48 b, pune forma *adăpostedzu* :

...slăbîaște'mi, ca să mă *adăpos-tedzu* mai'nte pă-nă a nu mă duce...

...remitte mihi ut refrigerer priusquam abe-am...

Sinonimica acestui pasagiu :

Coresi, 1577 :

...slăbêște-mă să răpausū ainte până nu mă ducū...

Silvestru, 1651:

...părăsêște-te de mine a mă su-păra și mă voiu întări până nu voiu merge...

Sensul de „refrigerium“, ca la Do-softeiu, ne apare în infinitivul substan-tivat *adăpostire* la Beldiman, v. 2713:

Grecii zăluzi de vāpae, pîrliți de strașnicul foc, Nesciînd ce să mai facă, alergău din loc în loc, Puțină *adăpostire*, loc ce-va mai recorit, Unde nefind binal, era mai de suferit...

Cu sensul de „repaos“, ca în sino-nimul din Coresi :

Pămîntul țerii nōstre e ađi *adăpostire* L'a Grecilor țarina; iar agonia lor Cu jale a vêđut'o a Oltului oștire, Și semne de frățiă, dovadă de iubire Le-a dat ea îndestulă în đioa de omor...

(Gr. Alexandrescu, Drăgășani)

Cu același sens la Ioan din Vinți, 1689, f. 173 b: „cela ce ești *adăpo-stiră* cé lina acelor cuprinși de valuri...“

v. *Acruetz*. — *Adăpost*.

Adăpostez }
 Adăpostire } v. *Adăpostesc.*
 Adăpostit }

Adăpostitură (pl. *adăpostituri*), s. f.; retraits. Coresi, 1580, quatern. III p. 6, face o deosebire între *adăpost* și *adăpostitură*: „ajunsem la *ce* *adăpostitură* bună și fără voroavă, la *adăpost* și la lină și fără scrăbă...” Intr'un alt loc, quat. IV p. 3, el înțelege prin *adăpost* un port maritim: „[ceia ce înnoată] stau în lăuntru-lu *adăpostului* cându vādū bure și turburēle, și cându va să vie vāntū ei au și voroavă...” De aci ar urma, că *adăpost* însemnă un loc de liniște momentană sau puțin sigură, iar *adăpostitură* — un locaș de odihnă deplină. Acastă distincțiune însă pare a fi mai mult individuală.

v. *Adăpost. — ură.*

Adăst (*adăstat, adăstare*), vb.; être dans l'expectative, attendre jusqu'à un terme. Sinonim cu *aștept*, de care însă diferă prin aceea că cuprinde în sine noțiunea de nerebdare, de grăbire, de dorință de a scurta timpul pînă la realizarea celor dorite.

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. in Arch. Stat. p. 70): „... și Datco slujer ne având nici atunci banii să'i dé, ér s'au rugat să mai *adaste* încă într'un an de acești bani...” unde e interesantă construcțiunea lui *adăst* cu prepozițiunea „de”.

Psaltirea lui Corbea din 1700 (Mss. Acad. Rom.):

Și nu vor avé cum a sta,
 A răbda ș'a *adăsta*...

Zilot, Cron. p. 30: „unii trecēnd în lăuntru la Sibiu, alții pe la Rîmnicul de Vâlcea, alții prin alte părți, rămāind numai din negustorașii cei mai mici puțin, și din cea-l'altă prostime, precum și din boerii căți-va-și, care se afla

cu trēbă încărcāți, dar însă aceștia numai călări, *adestānd* când de când să le sosescă peirea...”

Ibid. p. 47: „Domnul Moruz încă în Bucuresci aflāndu-se, fiind-că *adăstase* pe Mihaiu Vodă pentru nisce socoteli ale țerii...”

Ibid. p. 31: „nu cum-va acești Turci și Arnăuți, într'ascuns uniți fiind cu Pazvangii, n'*adastă* vreme îndemnatică ca de o dată să năvălescă cu toți pe tōte părțile să ne jefuescă, să ne robescă...”

Iancu Văcărescu p. 53:

Țintuit într'untristare
 Am rugat'o lăcrāmānd,
 Să mai aibă *adăstare*:
 Pōte iarāși vr'un vint mare
 Imi va da frunđa curānd...

A. Pann, Prov. I, 144: „noi unele *adăstām* ș'altele întāmpinām...”

Ibid. I, 24:

Așa el dela femeia prânzulețul cāștigānd
 Și la tovarășul care îl *adăsta* ajungēnd,
 Iacă, prietene, zise...

Romānul *adăstare* nu pōte să se tragă d'a-dreptul din lat. *astare* = *a d s t a r e* (Cihac), ceea ce ar presupune desvoltarea vocalei irațională după a d- de-na-intea unei sibilante, pe când fonetica noastră justifică fenomenul numai de-na-intea unei labiale (v. ¹. *Ad*). Afară de acesta, *adăstare* există și'n italiana, unde latinul a d- nu se amplifică nici o dată printr'o vocală irațională. La Jacopone da Todi, poet din sec. XIII:

La vita non me basta
 A farne penitenza,
 Chè la morte m'adasta
 A darne la sentenza...

Să mai adăugām că din lat. *asto* vechia limbă română moștenise cu același sens verbul *asta* ū (*astătut, astare*), de ex. la Dosofteiu, Paremiar 1683 f. 63 b: „*astāndu-le* Azariia,

să rugă așa...“, sau tot acolo f. 87 cu contextul slavice:

...astătura în-	...predstase
gerii strigându,	aggeli vūpiășe,
Hristóse, uceni-	Christe, uzeni-
cilorū tăi...	komū tvoimū...

Cu totul alt ce-va este *adăstu*, care — dintre texturile cele mai vechi — ne întimpină în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. Acad. Rom. p. 156):

Petr. I, 3: cându	... quando ex-
<i>adăsta</i> a lu Dum-	spectabant
nedzeu luîngă	Dei patientiam in
rebdare în dzilele	diebus Noe...
lu Noe...	

Românul *adăst* = ital. *adasto* nu pôte dară să fie decât un latin *adasto* = *ad* + *a* [d] + *sto*, adică cu duplul prefix *ad*-, adăogându-se un al doilea atunci când se ștersese deja cu totul individualitatea celui de'nțău. Simplul „asto“ însemnând „staū înaintea“ sau chiar „staū atent“, de ex.: „*asta* atque audi“ (Plaut.), compusul *adasto* capătă sensul de „staū pentru cutare lucru anume“, de unde: „être dans l'expectative“.

v. *Acept.* — *Acer.* — *Astaū.* — *Aștept.*...

<i>Adăstăt</i>	} v. <i>Adăst.</i>
<i>Adăstăre</i>	

Adășeni, n. pr. loc. plur.; nom d'un village en Moldavie. Sat în districtul Dorohoiu, o dată al celebrului cronicar Miron Costin, ér mai 'nainte al familiei princiare Movilă (A. I. R. III, 283). Colectivul *Adășeni* din singularul *Adășen* u presupune o coloniă venită dintr'o altă localitate numită *Adăș*, care — la rîndul seū — este un diminutiv polon și bohem din numele *Adam* (*Adăș*, *Adăș*), probabilmente dară o coloniă de peste Nistru.

v. *Slobodă.*

Adăū, s. n.; tribut, redevance. Cuvînt bănățenesc, aflat în Dicționarul Mss. româno-latin circa 1670 (Col. I. Tr. 1883, p. 421): „*Adăū*. Tributum“. Este maghiarul *adó* „tribut“, cu obicînuita trecere a lui *-ó* în *-ăū*.

v. *-ăū*.

***Adăvès**, adv. — v. *Adăvăšesc*.

Adăvăšesc (*adăvăšit*, *adăvăšire*), vb.; dépenser, exténuer, dépouiller, régler. Un archaism dintre cei mai intereșanți, pe care cată să'l urmărim mai întău în vechile texturi.

Varlam, 1643, I f. 8 b:

Luc. XV, 13-14: strănsă totū fecorulū celū mai micū, și să duse într'o lature departe și acolo *adăvăși* avuția sa, petrecându cu curvele; și deca *adăvăși* elū totū, fu foamete...

...congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose; et postquam omnia consummasset, facta est fames...

Tot acolo f. 338 a:

Luc. VIII, 43: și adică o fămīae ce-i curré singele de doi-spră-dzece ai, ce ia *adăvășise* vracilorū toată avuția, și nu putu nice de unulū să să tāmăduiască...

...et mulier quaedam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quae in medicos erogaverat omnem substantiam suam, nec ab ullo potuit curari...

În Noul Testament din 1648 *adăvășire* e înlocuit prin „rășpire“ și „cheltuire“.

Cu sensul de „prăpădit“, vedem la Dosofteiu adjectivul *adevăsat* „ex-

ténue", Synax. 1683, Dec. 10, în viața St-lui Toma :

„...iarăș i-au venitu-î muște mari tăuni de'l potricăliia și-î răniia piălia, care era adevăsată și sfârșită de post...”

Cu sensul de „prădat”, tot la Dosofteiu, Acatist 1673, f. 23 : „te știu vistiăriu nefurat și ne-adevăsat...”

În Dicționarul lui Budai-Delénu (Mss. în Muzeul istor. din Bucur.) cuvântul *adevălesc* se traduce nemțesce prin : „auszehren, entkräften, ausmergeln”, adică ca în primul pasagiū din Varlam și'n primul din Dosofteiu.

Trecând acum la graiul viū, aflăm :

1°. În Transilvania, ba tocmai pe'n munții Abrudului, adjectivul „dăvăsît = prădat” (Gr. Sima în Tocil. Rev. II, 183).

2°. În Oltenia, cel puțin în districtul Vâlcea (com. Nisipeni), verbul *dăvăsesc* = „cheltuesc mult”, de ex. : s'a *dăvăsît* totă averea.

În ambele aceste forme s'a pierdut prin tocire inițialul *a-*, care ne întîmpină pretutindeni în vechile texturi, precum și'n o a treia formă, și a-nume :

3°. Reposatul G. Seulescu găsisese la țeranii din Moldova, probabilmente în Vasluu, pe *adevesesc* cu sensul de „tocnesc” (Archiva Albinei, Suplem. No. II, 1845).

Confruntându-se graiul viū și texturile, singurul sens fundamental pentru *adevălesc* pōte să fie acela de „sich gegenüberstellen”, „obvier, faire face à quelque chose ou à quelqu'un”, de unde decurge într'un mod firesc : pe de o parte „tocnesc, așed”; pe de alta, „cheltuesc, perd, slăbesc, mă despōiă, mă prădă”. Lătincesce această noțiune se exprimă prin verbul *adverso* (*adversor*); pe noi însă ne interesează acum numai adverbul *adver-*

sus sau *adversum*, care nu însemnează „contra”, ci „față”, de ex. : „gratus adversus aliquem” (Reisig, Lat. Sprachwiss. p. 730).

Din verbul *adverso*, intercalându-se între *d* și *v* o vocală irațională ca în „adevēr” = lat. „ad-verum” (v. ¹*Ad*), graiul românesc ar fi făcut *adevēr* sau *adăvēr*, care rămănea în prima conjugatiune, fiind sprijinit prin propria sa flexiune și prin flexiunea verbului înrudit *vēr*s. Nu așa însă procede limba în genere cînd are a face cu părțile cele invariabile ale cuvîntului, pe cari, sub raportul fonic și morfologic, nu le susține nici o flexiune.

Originea lui *adăvăsesc* nu este dară în verbul „adverso”, ci în adverbul *adversum*. Precum din latinul „deorsum” vine românul „jos”, de unde verbul „[în]josesec”, sau precum din „dorsum” vine „dos”, de unde verbul *erăși* de formațiune post-latină „dosesec”, tot așa din latinul *adversum* se născuse la Români adverbul **adăves*, și de aci apoi verbul *adăvăsesc*. Străbunul *adăves* a despărut din grai, nu însă fără posteritate.

Paralelurile romanice pentru filiațiunile logice ale lui *adăvăsesc* sînt :

1°. *adăvăsesc* „cheltuesc” = mediolatinul *adversatio* „dare fiscală, tribut” și *adversio* „mită”, ba încă și : *adversatus* „un om ce și-a pierdut mințile” (Du Cange);

2°. *adăvăsesc* „tocnesc” = italianul *avversare* „dare ordine alle cose, a' negozi, a' pensieri, ex. gr. il segretario *avversa i fogli*” (Tommaseo).

Ceva mai mult. Prin analogiă cu *adăvăsesc* „tocnesc”, născut din *adăves*, Românii din slavicul : protivu „adversum” au făcut : potrivesc „tocnesc”, pe cînd la Slavii nu există ni-

căiri această asociațiune de idei italo-română.

v. *Rutes*.

¹. *Ade-*. — v. ¹. *Ad*.

². *Ade-*. — v. *Alde*.

³. *Ade-*. — v. ². *Adins*.

Ădecă, ădică, adică, adv.; c'est-à-dire, savoir, donc. Sensul obicnuit actual al cuvintului este acela pe care ni'l dă Dictionarul Laurian-Maxim : „*ădecă*, termen explicativ, de ex.: mîtea, *ădecă* puterea de a cugeta; termen specificativ, de ex.: în acel loc erau pomi, *ădecă* un măr, un prun și un pîr.”

Când se introduce pentru prima oară în graiul său se introdusesese de curînd un neologism, el are nevoie de un *ădecă* urmat de cuvîntul cel poporan cu același înțeles.

Miron Costin, Letop. I, 231 : „avea (Ștefan-vodă Tomșia) un Țigan calău, *ădecă* perzător de oameni...”

Același, I, 341 : „Mihne-vodă, Domnul muntenesc, om fără de nice o frică de Dumnezeu, fără de nice un temelu, tiran, drept fantastic, *ădecă* buiguitor în gânduri...”

Ibid. I, 354 : „...așa de greu l'au cuprins herbințela, cît până la Tighine aștăut frănatic, *ădecă* buiguit de hire...”

Nicolae Costin, Letop. II, 29 : „aflînd pre Turci cari încungîurase de bătea cetatea Viena, *ădecă* Beciul...”

Dosofteiu, Synax. 1683, 12 ian. : „acesta era din orașul Savariei Tafo-niei, de rudă mare și luminată și ve-stitū de cînste la Illirić, *ădecă* la Slo-viăc...”

Pe de altă parte, cînd crede cine-va că nu s'a expres destul de clar său că nu și-a dat gîndul pe deplin, ori că n'a

făcut decăt o întroducere la vorbă, el pune un *ădecă*, prin care revine la ceștiune.

Gr. Alexandrescu, Dreptatea leului:

Leul, de multă vreme, rădicase oștire
Să se bată cu riga ce se numia Pardos,
Căci era între dinșii o veche prigonire
Și gâlcevire mare, pentru un mic folos:

Vrea, *ădică*, să scie

Cui mai mult se cuvine...

A. Pann, Moș-Albu, II, 63 :

Căci întău e vinul must,

Al doilea fierț la gust,

Și al treilea oțet:

Nici must, *ădecă*, nici fierț...

Alexandri, Rusaliile, sc. I:

„Tôrce, leleo, tôrce, tôrce

Pin'ce badea s'a întôrce.

Vai! fuilor mi l'am tors

Și bădica nu s'a'ntors!

ădică, ferescă Dumneșă pe-o fimee
să se mărite cu vornicu satului, că nu
mai are parte de bărbat...”

Zilot, Cron. p. 111: „...într'ăcest chip
și Caragea, căci el în 5 ani trecuți ai
Domniei sale petrecînd ca în întune-
recul nopții, slobodă hîră nesătiosă,
hrăpind din țără și fățuș și curmeduș
și dosuș, iar întru al 6^{lea} an începînd
a se lumina de ȝio, *ădică* a se desco-
peri ale lui fapte tôte, după mijlocul
ce aș lucrat Banul Filipescul de le-aș
arătăt Porței prin Rosia...”

Dosofteiu, 1680, f. 119 a : „psalomul
cîntecului la dzua simbetii, *ădecă* ce
va să fie la ȝudeț...”

Dar acest sens de „c'est-à-dire”, prin
care *ădecă* e sinonim cu locuțiunile :
vrea să ȝică și ce se ȝice, nu
este singurul și nu e cel mai vechiu.
În texturile din secolul XVI ne în-
tîmpină la tot pasul *ădecă* cu înțeles
de „écă, étă”, „voici”.

În Codicele Voronețian circa 1550
(Mss. Acad. Rom.) de patru ori pe
pag. 131-133:

Epist. Jacob. V, 4: *adecă* prețurile lucrătorilor celora ce au lucratu agrele voastre...

Ib. V, 7: *adecă* lucrătorul aștiaptă ciînstitul rodu al pământului...

Ib. V, 9: *adecă* giudețul între ușe stă...

Ib. V, 11: *adecă* fericămu rebdătorii...

Tot așa în Psaltirea Șcheiană, aproape din aceeași epocă (Mss. Acad. Rom.):

VII, 15: *adecă* mai mare nedereptate...

X, 3: că *adecă* păcătoșii întinseară arcu...

XXXII, 18: *adecă* ochii Domnului spre temuții lui...

XXXVI, 25: tăraru fuu, și *adecă* bătrăriu...

XXXIX, 8: atunce dizi: *adecă* viniu...

LIII, 6: *adecă* dzeul agiută mie...

LXVII, 34: *adecă* dede glasului său glas vărute...

De asemenea la Radu din Mănicesci, 1574, și la Coresi, atât în Psaltirea

...ecce merces operariorum qui messuerunt regiones vestras...

...ecce agricola exspectat pretiosum fructum terrae...

...ecce iudex ante januam assistit...

...ecce beatificamus eos qui sustinuerunt...

...ecce parturiit injustitiam...

...quoniam ecce peccatores intenderunt arcum...

...ecce oculi Domini super metuentes eum...

...junior fui, etenim senui...

...tunc dixi: ecce venio...

...ecce enim Deus adjuvat me...

...ecce dabit in voce sua vocem virtutis...

din 1577 precum și în Omiliarul din 1580.

Intrebuințarea lui *adecă* cu sens de „ecă” nu încetază în tot cursul secolului XVII, deși începe deja a pre-cumpni din ce în ce mai mult noțiunea de „vrea să dică”.

În Codicele Mss. miscelaneu al bisericeii Sf. Nicolae din Brașov:

p. 6: eși de acicé și pasă în casa ta, că *adecă* muțaré ta Anna întru mațe priimi-va și va naște...

p. 299: grăia Malahiia: *adecă* eu tremite-voiu ingerulă înainté fetei tale...

Dosofteiu, 1680, f. 45 a: „vădzuu pre necuratul supranăltându-să și suindu-să ca chedrii Livanului, și preaproape trecu, și *adecă* nu era...”

Tot cu înțelesul de „ecă” ne apare *adecă* la începutul celor mai multe zapise scrise românește: *adecă* eu... = „ecă eu...”, fără ca să figureze mai sus de această formulă alt ce-va decât o cruce.

Act moldovenesc din 1577 (Cuv. d. bătr. I, 26): „+ *adecă* eu Petré Brahăș scriu și mărturisescu...”

Act muntenesc din 1622 (A. I. R. I, 31): „*adecă* noi aceștie moșteni ot satul Brănești...”

1638 (A. I. R. I, 24): „+ *adecă* eu Marco armașul ot Dragodănești depreună cu femeia mé...”

1650 (A. I. R. I, 78): „+ *adecă* eu popa Mitrofan egumenul și popa Andonie...”

1683 (A. I. R. III, 257): „+ *adecă* eu Miron sãn Lazor Cotujchi ot Cerneuț scriu și mărtorosc...”

Intr'un certificat dat de mai mulți boieri moldovenesci, 1644 (A. I. R. I, 120), după ce înșiră numile tuturor: „...și alți boiari mulți dela curté mării sale Domnu-nostriu, *adecă* au vinit înainté noastră Statie marele vameș și

cu Alexandra fata Fotései, de a lor bună voe și de nime nevoiți niē înpre-surați, au schimbat a lor diréptă ocină și moșie...”

O donațiune domnescă dela Moise-Vv. Movilă, 1634 (A. I. R. I, 72), după titulatura princiară începe d'a-dreptul: „*adecă* domniia mé m'am milostivit și am dat și am miluit...”

Atunci când actul pórtă în cap o formulă slavică, urmând apoi mai departe românesce, în loc de „*adecă*” se pune serbul *eto* „en, ecce” (Daničić, Rječnik, I, 330), de exemplu:

Act moldovenesc din 1581 (Cuv. d. bătr. I, 28): „+ *eto* az [= *adecă* eū] Druțe scriu și mărturisescu eu cu cest zapis...”

1621 (A. I. R. III, 215): „*eto* az Gavrilăș staroste cernăuskii scriu și mărturisescu...”

1618 (ibid. III, 214): „+ *eto* az Mihail Furtuna vel-časnic i Arsenie logofet, *adecă* au venit nainte noastră Miron fečorul Lentei...”, unde se pun alături ambii sinonimi: românul *adecă* lingă slavicul *eto* (= rom. *etă*).

Despre archaicul: „*adecă* amū acmū”, care însemna: *é că* dară acum”, veđi la cuvintele: *Acum* și *Amū*.

Nici prin sensul de „vrea să *dică*”, nici prin acela de „*écă*”, nu e cu putință de a ajunge într'un mod metodic la originea lui *adecă*, pe care sciința în deșert a căutat'o în tot felul de construcțiuni latine: unii în „ad quod” (Cihac), alții în „adaequa, adde quod, id est quod” (L. M.), alții în „adeoque” (L. B.) etc. Cheia enigmei se cuprinde într'un al treilea înțeles al lui *adecă*, păstrat într'o locuțiune stereotipă, ore-cum proverbială: „la *adecă*”, „la *adică*”, „la *dică*”.

Lex. Bud. 4: „*adecă* usurpatur pro substantivo, et tunc significat finis, exitus, p. e. la *adecă*=ultimatum, in fine

finali, letztens, auf die Letzt, zur Letzt, am Ende.”

Polysu, 5: „când va ajunge tréba la *adică* = wenn es Ernst wird, wenn es darauf ankommt, zu...”

Alexandri, Iași în carnaval, act. III sc. 4:

„Lunătescu. Te temi?... ”

„Săbiuță. Vorba vine.

„Lunătescu. Că te poftesc să nu cumva să mē lași la *dică*. Eū am venit cu d-ta, precum m'ai rugat, ér apoi n'am gust să'mi daū pele a popiī...”

Același, Boferi și clocoi, act. I sc. 8:

„Stălpénu. Fă-te om, dacă poți, Român verde în fața prigonirii, boieru de viță sănătósă, ér nu un mișel din tulpină putredă.

„Hirzobénu. Vorbe, vere... vorbe late și frumoșe!.. Dar eū sînt la *dică*... Să racul de mine!.. Unde să m'ascund?... ”

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1867 p. 194): „Harap-alb vězēdu-se pus în încurcală, nu mai știea ce să facă și încotro s'o dee ca să nu greșescă tocmai acum la *dică*...”

Același, Ivan Turbincă (Alman. liter. 1886 p. 108): „M'am dus la raū, dela raū la iad, și dela iad iar la raū; și tocmai acum la *adică* n'am nici o mângăere...”

Jipescu, Opincaru, 147: „Cuseru-tēū —hiie vorba 'ntre noi—nu'l cunoști? Nu ie Rumân dē omeniie, și când o hi la *adicăte*, n'are nici bani!...”

Fără a arēta fântănele sale, Cihac (II, 573) citéză locuțiunile: „*dica* pornirei = le moment du départ” și: „a prinde la *dică* = prendre sur le fait”, de unde conchide că românul *dică* este turcul da qıqa „moment, point”, uītând însă că atunci tot turcesc cată să fie și *adică*, de óră ce Românul dice

d'o potrivă: „la *dică*“, „la *adică*“, ba încă și: „la *adicăte*“. Nu mai adăugăm că, sub raportul curat fonetic, din turcul *da qî qî a* ar fi putut să ăasă romănesce numai d'oră „de chică“, dar nici o dată *dică*.

Mai întâiu, forma *dică* probază că vocala dela mijloc în *ădecă* = *ădică* nu e netonicul *-e-*, ci tonicul *-i-*, astfel că accentul a sărit mai târziu pe prima silabă, de unde a rezultat apoi trecerea lui *i*, devenit netonic, în *e* prin acomodațiune cu tonicul *a*, după cum în vechile texturi ne întimpină: ărepă = ăripă = aripă. Să nu uităm că, dacă vocala organică ar fi fost un *e* netonic, el n'ar fi scăzut la *-i-*, fiind pus între vocalele *a* și *ă*, cari sînt ambele fiziologicesce mai aprôpe de *e* decît de *i*. În acest mod, forma primitivă *adică*, nu *ădică* sau *ădecă*, e sigură. Ajunși aci, nu avem decît a ne aduce aminte înlocuirea vechiului *a* (= lat. *ad*) prin prepozițiunea „la“ în:

a-mână = la mână,

a-munte = la munte,

a-ochiu = la ochiu,

a-timp = la timp etc.,

pentru ca să ne isbim de equațiunea: la *dică* = a-*dică* = lat. *ad-dicam*. După ce natura prepozițională a lui *a* în *adică* a fost uitată, poporul a început a dice: „la *adică*“ alături cu „la *dică*“, după cum dice: „la améđi“ în loc de simplul „a-méđiđi = lat. *ad-meridiem*“.

În graiul poporan se mai întrevade pînă astăzi une-orî vechiul *a-dică*.

Așa este, bună-óră, în doîna:

Avuî parte d'un mișel,

Pică țundra de pe el;

El mi-o dă să l-o cărpesc,

Eû o laû și o isbesc...

Adică mă socotesc,

Tot să-i o mai petecesc,

Că cu el am să trăesc!

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 277)

Aci *adică* nu pôte fi nici „c'est-à-dire“, nici „voici“, ci numai d'oră „à la fin des fins“, prin urmare: *a-dică* = „la *dică*“.

Cam tot așa la Costachi Negruzzi, Cărlani, sc. 4:

„Miron. Itî temî nevasta ?

„Terinte. Eû ? Ba nici gîndesc. Dar judecă tu singur, ce cată el aice ? Nu vine, măi, de flori de cuc, ș'aș pune rămășag că ș'aû pus ochiu pe ce-va.

„Miron. Zeû se pôte. Dar *ădecă* de ce'tî ba'tî capul ? Par'că'i numai Vo-chița în tot satul...“

v. ¹².A. — *Aripă*.

Ce însemnéză însă prototipul latin: *ad-dicam*, din care se trage romănul *ădecă* = *ădică* = *adică* ? Saû mai bine, lăsând elementul prepozițional la o parte, ce este *dică* ?

În latina vulgară, pe care o reprezintă pînă la un punct Plaut și Terențiu, *dica* însemna „chemare la judecată“ sau „tragere la răspundere“.

—... Quid tibi ego referam ? — Quod surripuisti meum.

Jam quidem hercle te ad praetorem rapiam, et tibi scribam *dica* m...

(Plaut. Aulul. IV, sc. 10)

Una din amenințările poporane cele mai energice era: „itî voîu împinge *dică*“:

Si tu illam attigeris secus quam dignum est liberam,

Dica m tibi impingam grandem.

Dixi...

(Ter. Phorm. II, sc 2)

Cine desprețuia o amenințare, dicea că'i nu'i pêsă de *dică*:

Sexcentas proinde scribito jam mihi *dica* s. Nil do: impuratus me ille ut etiam irrideat?...

(Ib. sc. 3)

În vécul de mijloc *dica* a trecut la sensul de *socotélă* sau *răfuélă*:

„*Dica*, tabula vel cautio vel charta proprie, ubi continentur *summa* de-

biti et nomina debitorum vel debentium" (Jo. de Janua ap. Du Cange, ad voc.).

„Dica, la carta del debito“, ȋice un vechiu glosar italian (ibid.).

Aşa dară locuȋiunea română: „ajunge tréba la *adică*“ (Polysu), „sînt la *dică*, sîracul de mine“ (Alexandri), „pus în incurcă=toemăi acum la *dică*“ (Crén-gă), „n'are bani la *adică*“ (Jipescu), „prins la *dică*“ (Cihac), însemnăză: „mă ved judecat, socotit, răfuit“, „dica im-pactus“, „ad dicam“.

Latinul dica, deşi devenise de tot poporan deja în epoca plautină, era un împrumut dela Greci: *δίκη* „justice, peine infligée, satisfaction que l'on rend à quelqu'un“, de unde şi adverbii: *δίκη*, *ἐν δίκη*, *δίχην*, literal „justement“, ceia ce nu e pré departe de unele accepȋiuni ale lui *adică*, cu care *δίχην* coincide şi sub raportul morfologic, ambii fiind formaȋi prin acusatîv.

În privinȋa strict fonetică, silaba tonică în latinul dica (*dīca*) fiind scurtă, ca şi'n înruditul „dīgitus“, de unde românul „deget“, a remas la noi fără as-sibilare, pe când s'a assibilat silaba tonică cea lungă din latinul „dico“ (*dīco*): „zic“. Tocmăi din cauza acelei scurtîmî, tonicul *i* din *dică* ar fi trecut la *ea*: *deacă*, *adeacă*, după o normă cunoscută a vocalismului românesc, să nu fi fost împedecat prin nascerea formeî colaterale *adică*, ambele varianturi circulanđ în acelaşi timp. Tot aşa, bună-óră, din lat. striga (strīga) „sorcière“ nu s'a făcut la Români: streagă (=ital. strega), fiind oprit prin netonicul *i* din: strigoiu. E cu putinȋă totuşi, ca deja în latina rustică să fi existat doē forme: *dīca* şi *dīca*, după cum erau: strīgibus (Ovid.) lingă strīgibus (Plaut.), sīnus lingă sīnus, līquor lingă līquor.

În privinȋa semasiologică, din sensul fundamental *a-dicā* „la judecată, la so-

cotelă, la răfuélă“, s'aũ desvoltat de o potrivă, prin noȋiunea intermediară de conclusiune, pe de o parte: *adică* „vrea să ȋică“, pe de alta: *adică* „écă“. Accepȋiunea conclusivă este fórte bine indicată în Dicȋionarul Mss. româno-latin circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Adekă*. Id est vel Ergo“.

Maî mult ca „ergo“ funcȋionăză *adeacă*, de exemplu, la A. Pann, Prov. II, 127:

... să'l am să car
Când lemne, când apă, când alt ce-va greu,
S'am *adică* 'n curte ajutor şi eu...

Cuvîntul Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 500): „şi Pavelū apostolū, păziȋi-vă — zice — de căni; păziȋi-vă cum înblaȋi, şi căutaȋi şi preveghéȋi şi luaȋi a-minte nu pre voi numai, ci şi de toată turma; nemica *adeacă* nu tacū sfinȋele căȋȋ de ce îaste noao spre folos...“

Prin analogiă cu sinonimul „écă“, care se amplifică în „écătă“, *adică* îşi acată şi el în graul poporan pe -tă acomodat în -te.

Constantin Brâncovan, 1696 (Cod. Mss. în Arch. Stat. p. 143): „ca să fie sfinȋii mănăstiri milă dăla Domniia mé roata dăla Ocna Teişanii, *adecăte* vama carălor...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 135): „deci socotiȋi binişor, că de nu sânt acolé acéle doaa jiganii, filul *adecăte* şi inorogul, să nu cumva prin scrisori cu lupul să să ajungă...“

Un act moldovenesc din 1699 (A. I. R. III, 266): „*adecăte* eu Drăguȋa Frăȋimănesa, fata lui Dumitraşco Şepte-lîc...“

Jipescu, Opinc. 65: „Acū să'ȋi spuū, să nu'ȋi maî spuū, c'ai nişte pécate dē moarte, pē care le ved lăȋite 'ncuibate şi 'nrădăcinate în maî toată suflarea rumănescă; *adică-te*, niȋi casă ca lumea, niȋi traū dē doamne ajută...“

Printr'o a doua analogiă, anume cu adverbii ca: încălă, aîurilea, altmin-trelea etc., analogicul *adecâte* își mai anină pe -le a.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sulta-nica p. 223: „Dacă nu te înțelegi cu Rumân la cuvinte, *adicătelea* dacă nu grăește același grai, pôte să facă o mie de cruci una peste alta, pînă s'o găuri fruntea, umerii și buricul, că tot juvină și pacoste cade pe urechile noastre...“

Jipescu, Opinc. 155: „*adicătile* mu-țierea uniorî ne 'ntrece și pē d'ande noi la lucru și la hărnicie...“

Analogicul -le a pôte fi adaus și d'a-dreptul la *adică*, fără -te:

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 177): „s'apoî, când este la *adecălea*, te-aș întreba ca ce fel de zătîcnélă ai putē să întîmpînî din pricina asta?...“

Pentru a mai completa cele de mai sus, vom adauge că la Coresi *adecă* se accentéază pe a doua silabă: *adecă*, și tot așa se pronunță pînă astăzi în unele locuri din Transilvania, mai ales lingă Blaj. În regiunea Năsăudului însă predominesce forma *adhicătea*, cu accen-tul pe *i*, cu emfaticul -a (v. 5. A) și cu un fel de *d* aspirat, de ex: „*adhicătea* dhin Sâmgiorz și până'n Rocna i-o postă...“

În macedo-romăna—dice Dr. Obede-naru (Dict. Mss. în Acad. Rom.)—*adecă* saū *adică* a dispărut, fiind înlocuit prin greul *δηλαδῆ*.

v. 1.2.3. *Dică*.—*Eto*.—*Iacă*.—*Iată*.

<i>Àdecălea</i>	} v. <i>Adecă</i> .
<i>Àdecâte</i>	
<i>Àdecătelea</i>	
<i>Ademănă</i>	} v. <i>Ademenesc</i> .
<i>Ademân</i>	
<i>Ademânare</i>	
<i>Ademânăt</i>	

Ademenesc (*ademenit*, *ademenire*), vb.; attirer, appâter, séduire. Sinonim cu înșel și cu amăgesc, de carî însă diferă prin noțiunea esențială de „atragere la sine saū la ce-va“: *ademenesc* la cutare faptă prin banî, prin făgăduințe, prin vorbe, prin laude, etc.

Nicolae Costin, Letop. II, 110: „... mai înainte trimisesă [Cantemir] pe Ștefan Luca logofătul, cumnatul lui Ioan Neculcea, hatmanul saū, la singur împăratul Petru Alexievici, pe la Cernăuți în țara Leșescă, tocma la Iavorov, de aū întărit lucrurile mai tare cu gîurămături, că împăratul venia cu obuzul saū pe urma tuturor ghenerealilor saū; și așa i-aū *ademenit*, și pe împăratul și pe Șeremet, de aū lăsat calea spre Tighinea și aū socotit să trecă Nistrul să vie spre Prut la Iași...“

Beldiman, Tragod. v. 2031:

Ne-aū *adimenit* cu vorba,—diceaū unî dintre ei,—
Starea ne-am stricat'o tótă, lăsând case și fimeî;
Ne-aū adus dela Odesa, dicēd că are în Ieși
Ca la trei-deci de miî ôste, ômeni vrednici și aleși...
Pompiliū, Sibiiū, 42:

Somnul m'o *ademenit*
Și pe iarb'am adormit
Su pom verde înflorit...

Costachi Stamate, Muza, p. 35:

Îat'obrajiî rumeni ca bujoriî próspeți,
Îată ochisorîi plîni de drăgănele,
Îată o guriță ca cireșa cōptă,
Ce *ademenesce* sărutare dulce...

Costachi Negruzzi, Zoe, I: „... mē desprețuesci, după ce m'ai înșelat! nu'ți e milă de o ticălósă fată, pe care ai *adimenit* o cu juruini mincinose...“

Reflexivul „mē *ademenesc*“ însemnéză în gura poporului a se amăgi pe sine și printr'o nălucire. Așa în basmul povestit de d. B. Ștefănescu (De

la Vrancea), Sultanica p. 85, împăratul ne mai zăbind de'nainte 'i semnul cel reu ce 'l speriasă, „singur în gândul se se *adimeni*“.

După analogia lui „pomană“ din „pomenesc“, „dojană“ din „dojenesc“, „prihană“ din „prihănesc“ etc., din tulpina verbului *ademenesc* s'a format substantivul *ademană*, pe care 'l găsim la Silvestru, 1651, f. 42 b:

Ps. XXV: în-
tru a căroră mări
iaște păcat, și di-
repta lor plină-i
de a d e m a n ă
(*адѣманѣ*)...

... in quorum
manibus iniqui-
tates sunt, dex-
tera eorum re-
pleta est mune-
ribus...

La margine, Silvestru comentază: „mită“.

O altă formă a lui *ademenesc* este *adămănesc*, pe care ni-o dă Lexiconul Budan: „*adămănesc*, allicio, pellicio, — locken, anlocken; *adămănesc* spre reu, seduco, solicito, — verführen, verleiten“.

La Molnar (Walach. Sprachlehre, 1810, p. 227) ne mai întimpină încă două forme:

„*adămân* }
„*adămănez* } anlocken“.

Din alăturarea celor patru varian-
turi, rezultă ca prototip: *ademânare*,
adecă o formă de prima conjugățiune,
trecută apoi la a patra: *ademenire*, in-
tocmai precum vechiul *adeverare*
(=lat. *adverare*) a devenit mai târziu
adeverire.

A deriva pe *ademân*, sau pe *ademe-
nesc* din slavicul: *maniti* „faire un si-
gne, allécher“ (Cihac), e peste putință
din cauza prefixului *ade-* (=lat. *ad*),
care nu se adaoge nici o dată decât
numai de'naintea consonei labiale a tul-
pinelor curat latine: *adăpost*, *adevăr*,
adăvădesc.

Sensul fundamental al lui *ademân*
fiind: „atrag pentru a mă servi“, este
tocmai latinul: *ad manum*“, de ex.:

*aliquem vel aliquid ad manum ha-
bere*, *venire ad manum*, *ad ma-
num esse etc.*, de unde o formă ver-
bală „*admanuare*“ = *ademânare*.

v. *A-mână*. — *Amăgesc*. — 1.2.3. *Amnar*.
— *Înșel*. — *Mână*...

Ademenire. — v. *Ademenesc*.

Ademenit, -ă; part. passé d'a d e-
m e n e s c : *attiré, appâté, séduit*.

Beldiman, Tragod. v. 3393:

Băeți mulți luați cu sila, și alții *adimeniți*,
De fugia de ei vre unul, vai și amar de pă-
rinți...

Caranfil, Valea Prutului, 29:

Oliolio! codru cărunt,
Ce mi-ai dres, ce mi-ai făcut,
De mă ții *ademenit*?...

v. *Ademenesc*. — *Ademenitor*.

Ademenitor, -óre, adj.; *séduisant*,
attrayant. Sinonim cu *înselător*
și *amăgitor* sau *amăgeu*, dar
numai prin mijloace plăcute.

Alexandri, Concina, sc. 2: „Românii
nu dau îndărît, ci din potrivă ei merg
tot înainte, urmând glasului celui tăinic
și *ademenitor* ce le dăce: înainte, copii,
înainte!..“

Ispirescu, Poveste țărănească (Legen-
de, 261): „Viind baba la dînsul, începu
să 'i vorbescă cu niște graiuri mie-
rôse și *ademenitoare*, de ar fi supus
pe nu știu ce voinic...“

Beldiman, Tragod. v. 209:

Cel d'întăi, Treisfetiténul, suflet scârnav și
urît,
Ori-când îi căta în față, îl vedea posomorit;
Celă-lalt îi Floresténul, viclen, *ademenitoriu*,
Ipocrit de cei de frunte și de țeri vintură-
toriu...

v. *Ademenesc*. — *Ademenit*.

Adenéori. — v. *Adinéori*.

Adên. — v. ² *Adins*.

Adênsul. — v. ¹ *Adins*.

¹ **Adês, adese**, adv.; souvent, fréquemment, assidûment. În opozițiune cu: a-rar sau a-rare-orî. Funcționează întocmai ca adverbul *des*, opus adverbului *rar*.

¹⁰ *ades*, vechiu *adesu*.

Alexandri, Poes. pop. ² p. 260:

Las' să móră ca un câne,
Că i-am ȃis *ades*: stăpâne,
Nu'ți tot bate ȃioc de mine...

Balada Balaurul:

Ist copil chiar din pruncie
Maica sa mî l'a dat mie,
Că *ades* îl blăstema...

Beldiman, Tragod. v. 231:

Ingâmfat de a sa slavă, *ades* la Curte mergea,
Iar maică-sa după dînsul în gura mare plân-
gea...

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss.

Acad. Rom. p. 64, 144):

Act. Ap. XXIV, 26: déci și <i>adesu</i> tremite de bășă- duiă cu rusul...	... propter quod et frequenter accersens eum, loquebatur cum eo...
--	--

Epist. Petr. I, 22: diîn curată în- remă urul alaltu iubiți <i>adesu</i> .	... simplici ex corde invicem di- ligite a t t e n - t i u s...
---	--

²⁰ *adese*, vechiu: *adése*, cu emfaticul *-a*: *adesea*.

Omiliar dela Govora, 1642, f. 17: „așa și sufletul nostru, până cându faptele cele bune în lăuntru întru sine bine le păzește cu tăcere, atunce bogăția lui nu iaste furată; iară când *adese* pre limbă o poartă și cu mărimé deșartă bucină, atunce mulți dimoni chemă ca pre nește furi...”

Varlam, 1643, II f. 81 b: „iară giudecătoria *adése* și schiînba fața de mânia ce să aprinsese într'ânsă și nu putu mai multă să rabde...”

Samuil Clain, Invățături, Blaj 1784 p. 14: „Nici unŭ lucru nu vedemŭ mai *adese* decât moarté, și nici unŭ lucru nu crêdemŭ mai anevoie decât moarté...”

A. Pann, Prov. II, 58:

Și tot găzduind *adese* la un ȃeran prin câmpii,
Care era sărac fôrte și c'o spuză de copil,
Îi ceru să'i dea dintr'înșii pe copilul măricei...

³⁰ Construit cu pluralul dela „óră”: *adese* orî; cu emfaticul *-a*: *adesea* orî.

Costachi Negruzzi, Zoe, I: „... fa-naragiŭ, masalagiŭ, potlogariŭ de care gemea orașul, șezënd ascunși pintre risipuri, pîndiaŭ pe nesocotitul pedestru, care zăbovise a se întôrce acasă, și *adese* orî el perdea împreună cu punga și vieța, sau cel puțin sănăta-tea...”

Gr. Alexandrescu, Viața câmpenescă:

Adesea orî pe câmpie
Departé mă rătăciām,
Adesea cu bucurie
În dulci gândiri mă perdeam...

dar tot acolo, cu același sens și'n aceiași funcțiune adverbială, simplul *des*:

Vedeam livada, grădina,
Poteca ce *des* călcam,
Pêrul înalt și tulpina
Unde copil mă jucam...

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 164:

De s'ar face délul șes,
Ar veni badea mai *des*;
Dar délul se tot măresce
Și badea mă părăsesce...

„*Ades* = lat. ad densum; *adese* = lat. ad densa; *adese* orî = lat. ad densas horas” (Cihac).

v. *Adesul*. — *Des*.

² **Adês, adésă**, adj.; fréquent. O formațiune excepțională în locul simplului *des*. O găsim în Cronica lui Nicolae Muste, Letop. III p. 41: „că Domnul Muntenesc se nevoia să mazilésca

pre Mihaiu Vodă, cum s'au dis, care nu trebuia altă stingere și nevoe într'aceste țări, decât *adesele* schimbări a Domnilor..."

v. ¹*Ades.*

Adêsea }
Adese-ori } v. ¹*Ades.*

Adêsul, adv.; fréquemment. Una din vechile formațiuni adverbiale articulate, care se mai găsesc, dintre texturi, numai dóră în Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 și'n Psaltirea Mss. versificată a lui Viski din 1697. In cel de'nțău: „*Adesul*. Frequenter“ (Col. I. Tr. 1883 p. 421) în opozițiune cu: „*Ararul*. Raro“ (ibid. p. 424).

v. ¹*Ades.* — *Adensul*. — *Ararul*. — *Lupul*.

Adêt, adêtîu (plur. *adeturi, adetîuri*), s. n.; coutume, redevance, droits de douane. Vorbă eșită de-mult din întrebuintare la Români de dincóce de Dunăre. Nu era tocmai bir sau altfel de dare într'un sens concret, ci în genere: normă fiscală, quotul la care avea drept vistieria, și mai ales vama, fie în bani, fie în natură.

Pravila Moldov. 1646, indice: „Vameșul ce va lua mai multă decumui *adêtîului* (АДЕТІОН)...“

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 95): „... dă să aibă a luare *adetul* morănilor ce este dăn Dunăre pă pământul moșiilor boiărilor Domnii mele ce scrie mai sus, a Clăteștilor, a Cătăluului, a Olténiții, a Urménilor, ori în ce loc ar eși pre acéste locuri să's ia *adetul* precum au fost obicéiul mai dănainte vréme...”

Cantemir, Divanul lumii 1698 (A. I. R. II, 146): „încă și agonisitele sale obicéie și *adetiuri* pre amănuntul cercetând, fiete-cine a cunoaște trebuie,

căci unul iaste dat spre veselie, altul spre întristare...”

Turcul *'adet* „habitude, coutume, pratique“, de provenință arabă. D. Șai-nénu (Elem. turc. p. 7) observă foarte bine: „trecerea sensului dela obiceiu la dare o întimpinăm pretutindenea în Cronicele noastre“. Dela Turci, cuvîntul s'a răspândit nu numai la Români, dar pe întreaga peninsulă balcanică: la Greci, Serbi, Bulgari etc.

v. *Bir*. — *Haraciu*. — *Obiceiu*. — *Vamă*...

Adetâr „redevancier“ (Cihac). N'am dat nicăiri peste acéastă formațiune, nici în texturi, nici în graiu.

v. *Adet*.

Adetòriu, -óre, adj.; débiteur. Cuvînt pe care 'l găsim în Lexiconul Budan (p. 5) și la Isser (Walach. Wtb. 2).

v. *Datoriu*.

¹*Adevéră*. — v. ²*Adevěr*.

²*Adevéră* (plur. *adevere*), s. f.; vérité, réalité. Formațiune poporană din neutrul *adevër*, la plural: *adevêruri* și *adevere*, iar prin acesta din urmă pe cale analogică femininul *adevêră* în opozițiune cu minciună, éráși un feminin.

Versul lui Anton Pann, Prov. I, 26:

Minciuna nu'mi place, vorbesc *adevêrul*...

ar suna mai bine în limba veche:

Minciuna nu'mi place, vorbesc *adevara*...

Cuvîntul abundă la mitropolitul Dosofteiu, în ambele Psaltiri, figurând alături cu *adevër* și cu *adevêratate*, une-ori în același psalm; de exemplu:

Ps. XXXIX:	... non abscondi
n'am ascuns în	in corde meo ve-
inema mîa ade-	ritatem tuam,

vărătate ta și
spăsenia ta spus'-
am; n'am as-
cunsu mila ta și
adevara ta de a-
dunare multă; tu
dară, Doamne, nu
depărta îndurătă-
țile tale de mine:
mila ta și a de-
vărul tău...

et salutare tuum
dixi; non abscon-
di misericordiam
et veritatem
tuam a congrega-
tione multa; tu
autem, Domine,
ne longe facias
miserationes tu-
as a me: misera-
cordia tua et ve-
ritas tua...

Sau în Psaltirea cea versificată din
1673, f. 153 b:

Și dă 'n țara noastră slava ta să crească,
Mila ș'a devărul pre toți să tălnească,
Și cu dereptăția pace 'n gloate multe
'n brațe să să stringă și să să sărute;
De gos *adevara* în sus să dă radză,
Din ceriu dereptăția să caute să vadză...

Cu -e-, ibid. f. 69 b:

Cu cât ești de ghizdav, tinde și stejiaste
Cu a ta putlare, și împărătiaste
Pentru *adevară* și pentru blindiațe,
Că țăi dereptăția de n'aleg în fliațe...

La plural, 1680, f. 11 b: „să înmic-
șorară *adevérele* din fiil omenești...”

Construit cu „în” și „întru”:

1680, f. 84 a: „întru multămia mi-
lii tale audză-mă, în *adevara* mântu-
inții tale mântuiaste-mă...”

Ibid. f. 110 a: „înderăptă-mă, Doam-
ne, în călia ta, și voi miarge într'*a-
devara* ta...”

Ib. f. 147 a: „credzute toate porun-
cile lui, întărite în vécul de vécă, fă-
cute într'*adevară* și'n direptate...”

1673, f. 109 b:

Și să mi-ascuț, Doamne, 'ntr'*adevară*,
Să nu mă laș să hiu de ocară...

Construit cu „de”:

1673, f. 114 b:

Și rostul mieu preste țară
Aț va striga de-*adevară*,
Toată dzua cu priință
Ț-a spune de mîntuință...

La mitropolitul Varlam, 1643, I f.
348 b: „altii și capetele ș'au pusă
pentru *adevara*, pentr'acé și după truda
loru vor lua plată...”

v. 1.Adevăr.

1.Adevăr (plur. *adevăruri* și *adevere*),
s. n.; vérité, réalité. În opozițiune cu
mînciună.

Cantemir, Chron. I, 212: „mîn-
ciuni cu voroava frumoasă ascunse
și cu numele *adevărului* căptușite...”

Zilot, Cron. p. 75:

Să talmăcim așa: veđi pe dușman că vine,
Te'ncredințezi atunci și fugi să scapi pe sine;
Dar când numai l'auđi, tu stai la indoelă:
Orî fi-va—dicî—sau nu, și poți face greșelă;
Și pôte ș'*adevăr* să fie audirea,
Și tu, gîndind mînciuni, stai să'ți găsesci
pirea...

și ce-va mai jos, p. 77:

Unul dicea un fel, altul alt-fel răspunde;
Săracul *adevăr* cum supt mînciuni
s'ascunde...

În aceeași opozițiune cu *adevăr* este
bîrfire:

Corbea, Psaltire 1700 (Mss. Acad.
Rom.), ps. XIV:

Cel care nu bîrféște,
Ci *adevăr* grăéște...

Mai departe, *adevăr* e în antitesă cu
orî-ce întunecă realitatea.

Caragea, Legiuire 1818 p. 89: „ju-
rând mai întăi că nu o pornéște (ju-
decata) din vre o pizmă, ci întru *a-
devăr*...”

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVIII
p. 13: „o nălucitură iaste, nu pre
adevăr trupul nostru luat'au...”

Noțiunea de *adevăr* se asociază mai
ales cu aceea de dreptate:

Arsenie dela Bisericanî, circa 1650
(Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 221):
„va veni să giudece pementianii, să
giudece lumii întru dereptate și
oamenilor întru *adevărul* său...”

Act moldovenesc din 1644 (A. I. R. I p. 88): „și așa am aflat tot *adivărul* și toată dreptate prin oameni buni...”

Dacă *adevărul* nu e ascuns, atunci cine-va îl află, ca în pasajul de mai sus; iar dacă e tănuit într'adins, îl vădesce:

Caragea, Legiuire 1818 p. 49: „daca vre o parte prigonitoare va ascunde sau va fura, ori însuși sau prin altul, dovezile dreptăților cei-l'alte înprotivnice părți, și cu viclesug să va învoi cu aceia, și apoi să va vădi *adevărul*...”

Dacă *adevărul* nu e tănuit într'adins, dar totuși nu se vede, trebuind urmărit, atunci noi îl descoperim:

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 25): „și mai multă ocară s'ar fi lucrat, de n'ar fi fost Brébul lucrul cu un cîas mai înainte spre descoperire *adevărului* apucat...”

Mai rar se dice: „a găsi *adevărul*”, „a cerca *adevărul*”, „a nemeri *adevărul*”, deși câte-trele sînt permise pentru varietatea stilului; de exemplu:

Cantemir, Chron. I, 151: „sufletul odihnă nu poate afla până nu găsește *adevărul*, carile îl cercă ori cât de departe și ori-cât de cu trudă i-ar fi a'l nimeri...”

Când cine-va nu mai pôte ascunde *adevărul*, îl mărturisesce, termen teologico-juridic trecut în graiul comun, unde își perde cu totul urma provenienței:

Costachi Negruzzi, Aŭ mai pățit'o și alții, p. 67: „*adevărul* vë mărturisc, nu mē pot opri de a blăstema pe Englezii...”

v. *Martur*.

Fără amestec de minciună, de patimă, de nălucire, se dice: *curat adevăr*. Și mai energic este la Zilot, Cron.

p. 1: „ritorică n'am învățat ca să vorbesc și să scriu cu meșteșug, ci am învățat singur curat *adevărul*, întâiu dela părinți...” unde: „singur curat” e un fel de superlativ, ca și când ar fi „cel mai curat”, și de acela autorul, ca să nu despartă logicesce ambi adjectivă, post-articulază substantivul.

Cu aceiași emfasă se pôte dice *adevărul adevărat*, adică lipsit de ori-ce amestec. Alt ce-va este *adevărul adevărit* = „vérité contrôlée, vérifiée”:

Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, sec. XVII, p. 406: „*adevăruri* adevărit grăescu voao, că nu iaste robul mai mare de domnul său...”

Adevăr se construesce mai ales cu prepozițiunea în saŭ întru, formând o locuțiune adverbială cu sensul de „en vérité” și „en réalité”.

Zilot, p. 12:

N'ai gândit, sărace, n'ai gândit; eŭ sciŭ fără
a'mi da respuns,
Că de-ai fi gândit în *adevăr*, nu ajungeai cum
ai ajuns...

Neculcea, Letop. II p. 390: „atunce Mihaŭ-vodă măriindu-se, ingrabă aŭ spânzurat pre Cuza Spatarul, nepricestuit, încălțat, îmbrăcat, dându'i vina că aŭ scris el la fecioriŭ lui, având acolo la Cătane, ca să vie să prindă pre Mihaŭ-vodă din Iași; ce nu se știe întru *adevăr* aŭ ba; numai în pismă l'aŭ omorit...”

Dosofteu, 1673, f. 220 a:

Doritu-ŭam porunc cu dulceta
Și 'ntr'*adevărul* tău să'm dai viața...

Gr. Alexandrescu, Umbra lui Mircea:

Noi citim luptele vōstre, cum privim vechea
armură
Ce un uriaș o dată în răsboe a purtat;
Greutatea ei ne-apasă, trece slaba-ne măsură,
Ne'ndoin dac'asa ómenŭ întru *adevăr* aŭ
stat...

Prin prepozițiunea cu, *adevăr* capetă

o funcțiune adverbială ce-va mai intensivă, cum ar fi: „bien en vérité“:

Apocalipsul lui Paul, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 423): „o, cu câtă slavă te'i spodobitu, sufle! cu adevăru că fu- gi'ai de noi...“

Tot așa cu prepozițiunea pre:

Un text din secolul XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 306): „nice să ne înșalăm înșine, să ne pare că e dulce pohta păcate- lor, că acașta iaste, pre adevăr, în- șălăciune mortiei...“

Cu prepozițiunea de, scădută la ro- lul de prefix, adevăr se aglutinează în- tr'un singur cuvint: *dédevăr* (=de- adevăr), care ne întimpină în cele mai vechi texturi și pînă pe la finea se- colului XVII, fără a diferi prin sens de simplul: *adevăr*.

În Codicele Voronețian, circa 1550 (Mss. Acad. Rom.), alăturat cu Noul Testament din 1648:

1550:

Jacob. III, 14:
nu vă lăudareți
și nu mențireți
spre *dédevăru*...

Ib. V, 19: frați,
se neștiinre de
voi rătăciaste de-
la *dédevăru*...

Petr. I, 22: su-
fletele voastre cu-
rățindu întru as-
cultare *dédevăru*-
lui...

1648:

...nu vă lăudareț,
nece fireți min-
cunoși înprotiva
adevărului...

...frații miei, să
au rătăcit cine-
va dintru voi dela
adevăr...

...inimile voastre
curățindă întru
ascultare *adevăr*-
*ru*lui...

Tot așa la Coresi, 1577, alăturat cu
Silvestru, 1651:

1577:

Ps. V: nu iaste
în rostul lor *dé*-
devăr...

Ps. XXIX: doa-
ră ispovedi-ți-se

1651:

...nu iaste în ro-
stul lui derep-
tate...

...au lăuda-te-va
pre tine țărana?

țărana sau spune
dédevărul tău...

Ps. XXXIX:
meserere ta și *dé*-
devărul tău pu-
rură ajutară-mi...

Ps. LXXXIV:
milosté și *déde*-
văr timpinară-
se...

au vesti-va *ade*-
vărul tău?..

...mila ta și *ade*-
vărul tău puru-
ria mă păzescă...

...mila și *adevăr*-
ul timpinară-
se...

Legenda Duminiceî, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 54): „bui nrătate va fi dela Tatălul și dela fiulul Is. Chs. întru vecie de vécă cu *dédevăr*...“

Dosofteiu, 1673, f. 9 b:

Că tu ceré démănuțul inema și zgăul,
Și știl cu *dédevărul* dreptul și răul...

Românul *adevăr* = lat. a d-ve-rum;
dédevăr = de-a d-ve-rum, de unde și
italianul da vvero, întrebuințat însă
numai ca adverb.

v. 1. Ad. — 2.3.4. Adevăr. — Birfăld. —
Mincăundă...

2. Adevăr, adevără (*adeverî, adevere*),
adj.; vrai, véritable, réel. În vechile
texturi se pune foarte des adjectivul
propriu *adevăr* = lat. a d-ve-rus acolo
unde astăzi se întrebuințează numai for-
ma participială adevărat.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IX
p. 10: „să nu le se pare lor că e vre
o nălucă, ce *adevăr* trupă...“

Varlam, 1643, I f. 163 b: „aici
arată Hs. fiulul lui Dumnedzău de în-
chinătorii cei *adeverî* ce voră vrăa să
criadză întru Domnul Hs... carii sim-
temă noi creștinii cei pravoslavnici în-
chinători *adeverî*...“

Ibid. II f. 81 a: „mă va trage spre
perire și nevoiaște să mă lepădă de
Dumnedzeu cel *adevăr*...“

Ib. I, 63 a: „când faci așa, atunce
închipuești cruce *adevăr*...“

Arsenie dela Bisericanî, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.):

p. 85: iubiți pre Dumnezeu pré-cu-vioșii lui, că pre cei *adeveri* cărcă...;

p. 200: și tu, Dumnezeu al meu, ești îndurat și milostiv, îndelung răbdător și multă milostiv și *adevăr*...;

p. 269: calia *cé adevară* o vruîu, calia *cé adevară* o iubiîu...;

p. 270: nu lua diîn rostul meu cu-vente *cele adevére*...;

p. 278: dereptăția ta e diréptă pu-ruré și légia ta e *adevară*...;

Dosofteiu, 1673, f. 179 a:

Să rădice pentru țară

Moisei și Aron sfară,

Samuil să facă rugă

Ca o *adevară* slugă...

Ibid. f. 49 b:

Și toți sfinții ce's cu inem' *adevară*.

Lăudaț vor fi de toată lumia'n țară...

Text din secolul XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov):

p. 259: fugiă Domnul ca să în-credințeze că *adevăr* omă era...;

p. 364: acesta *adevăr* Izrailiténinū iaste și întru elū hiltensugū nu e...

Ca și substantivul *adevăr*, adjectivul își asociază de asemenea prepozițiunea „de” scăduță la prefix, devenind *dédevăr*, fără schimbarea sensului.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) alăturat cu Noul Testament din 1648:

1550:

Petru I, V, 12:
mărturisescu a-
casta a fi *déde-
văr*u cu buînă-
tatia lu Dumne-
zeu...

1648:

... mărturisindū
c'acasta-î mila cîa
*adevăr*atā a
lui Dumnezeu...

Legenda Sănteî Vinerî circa 1580 (Cuv. d. bătr. II):

p. 146: acela iaste *dédevăr* Dom-nedzeu luminătorîu și sfințitorîu...;

p. 149: apropié-te de vedzi sila *dé-devărului* Domnedzeu... .

v. 1. *Ad.* — 1.3.4. *Adevăr.* — *Adevărat.* — *Adeverit.*

3. *Adevăr*, adv.; 1°. vraitment, certai-nement; 2°. amen, ainsî soit-il. Archa-ism, ca și adjectivul corespundător a-*devăr*. Astădî se înlocuesce prin lo-cuțiunî adverbiale ca: în *adevăr*, cu *adevăr*at etc.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXI p. 6: „și așa înbogățindu-ne, în mănile lu Dumnezeu avuțiia să o dămū, în mănile săracilor acéia puindū, și la cerū de vomū strānge, atunce *adevăr*ū afla-ne-vāmū bogăți...”

Legenda Sf-lui Dimitrie, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic. Brașov, p. 124): „că *adevăr*ū, iubiți-lor, de lucrurile celé deșartele ale ce-știi lumi peritoare să ne ferim...”

Acest adverb se mântinuse mult timp în limba bisericéscă în loc de: a m i n „ainsî soit-il”.

Noul Testament 1648, f. 119 a:

Is. X, 1: *ade-
văr*ū, *adevăr*ū zic
voao...

... a m e n, a-
m e n d i c o v o-
bis...

Apocalipsul lui Paul, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 425): „aceluia e slava și înpărăție și ținutulu cu Tatālu și cu Duhul sfāntu de acum și pururé în vecu, *adevăr*u...”

Cugetări în ora morțiî, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 462): „și vom cănta înpréună cu îngerii cu lauda, în slava sfinteei Troițe în vecu, *adevăr*u...”

Dosofteiu, 1673, Dedic.: „într'aciāa dāruīascā Domnul Dumnedzāū îndelun-gatā și nārocitā Domniāa mării tale, întru mila sfinții sale cătrā cinstia și lauda sfāntū-numelui său, *adevăr*ū.”

Ibid. f. 158 a: „dā, Dumnedzāū sfin-te și Doamne Isuse Hristoase, și mie, unū păcātos, parte s'aīb în sfānta ta

cetate, pentru ruga sfinții sale maicii tale Precistii ș'a tuturor sfinților, *adevăr*..."

Context slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 82):

... aceluia-i ți-	... tomu slava i
rutul și slava în	drūzava vū veki
vécu <i>adevāru</i> ...	a min ũ...

Cu prefixul *de*, întocmai ca în adverbul italian *da vvero* (=de-ad-verum), găsim în Dicționarul bănățen circa 1670 (Mss. în Bibl. Universității din Buda-Pesta): „*Dadevěr*. Equidem”.

v. 1·*Ad*. — 1·2·4·*Adevěr*. — *Amin*.

4·*Adevěr*, *adeverěz* (*adevěrat*, *adevěrare*), vb.; affirmer, constater, réaliser. Archaism înlocuit astăzi prin *adeveresc*.

În poesia poporană *adevěrare* s'a stereotipat în construcțiune cu aflare la reflexiv: „a se afla ș'a se *adevěra*” având sensul de: „*réaliser* quelque chose de très-difficile”.

O colindă din Ilfov:

Cine 'n lume s'ar afla,
S'ar afla ș'*adevěra*
Să dea 'n Mare
Ca o flóre,
Să ésa 'n vad
Ca un brad...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 71, 72)

O altă colindă:

Cine 'n lume s'o afla,
S'o afla ș'*adevěra*
Merii de mi-o săgeta?
Nimenea nu se dafla,
Nimeni nu se bisula...

(Ibid. 81)

Balada Băcul Haïducul din Prahova:

Sĕpte pungi fĕgăduļa
Orī la cine s'o afla,
S'o afla ș'*adevěra*
Să se ducă
Să'l aducă

Din fundul cĕrdacului,
Din marginea drumului...

(Ibid. 605)

Ba încă cu aferesa lui *a*:

Cine 'n lume s'ar dafla,
S'ar dafla, s'ar *devěra*
Pe negrul d'a 'ncălica
Fără șea, fără oblânci...

(Ibid. 74)

Sensul de „affirmer” se învederează mai cu sémă din următorul pasagiū în Noul Testament din 1648:

Luc. XXII, 59:	... et intervallo
și trecând ca unū	facto quasi horae
časū, altulū <i>ade-</i>	unius, alius qui-
<i>věra</i> zicândū...	dam <i>affirma-</i>
	<i>bat</i> dicens...

Cu sensul de „constater”, *adevěrare* este un vechiu termen juridic, care ne întimpină la tot pasul în crisoave și'n pravile.

Badea Bălăcĕnul (A. I. R. I, 61): „să *adevěrați* pe mărunțul, făr de fățarie, când au cumpărat Necula acel loc dela Nedélé fratele Calii, fost'au scaunele făcute acolē? au făcutu-le-au Necula după ce au cumpărat locul? deci precum veți mărturisi și veți *adevěra* cu sufletele voastre...”

Iată un șir de exemple din Condica Logofetiei sub Constantin Brâncovan (Mss. în Arch. Stat.):

1692 (p. 12): „au umblat și au *adevěrat* sĕmnele moșiei satului Orĕvița...”

1693 (p. 65): „deci acești 4 boiari, ei s'au strânsu toț la un locu, fiindu și ei amândoi de față, de le-au luat sĕama pre amăruntul și bine au *adevěrat* cumcă acastă moșie, ce au fostu partē lui Bivol și a Bratului, ĩaste den funē moșălor popii Fierăi...”

1693 (p. 29): „și bine am *adevěrat* Domniĕa mé cu tot Divanul...”

1694 (p. 146): „... așa au fost *adevěrat* acei boiari cu sufletele lor...”

1696 (p. 166): „iar pentru dum-

bravă și pentru luncă, câtă să va adevăra că iaste, așa i-au tocmit să aibă a ține frățeste...“

1696 (p. 173): „și au ținut sfânta Mitropolie satul Orévița cu tot venitul din hotar în hotar, cum iaste mai sus zis, precum au ales și au adevărat acești 6 boiari...“

1696 (p. 96): „drept acéia și Domniă mé, adevărând că au fost obicéiu și mai de'nainte vréme, așa le-am dat această carte...“

1697 (p. 230): „le-au cerșut ca să's scoată moșnéni cărți domnești și scriori ce vor avé pre moșia satului Godénilor, ca să poată adevăra in tot hotarul câte délnițe sântu, și fieștecarile moș câte délnițe au stăpănit, și să adevéze ce s'au vândut și ce au rămas nevândute, și ca să poată adevăra câtă iaste parté boiarinului...“

1698 (p. 254): „deci acești boiari ce scriu mai sus neputând adevăra într'altu chip, au întrebat pre bătrânii și megiașii de acolo denprejur...“

Trecând acum la Moldova:

Pravila 1646, p. 24: „de va fi făcut una ca aceasta și să va adevăra cu mărturie oameni de cinste și credincoșu, certaria lui să fie moartia...“

Ibid. p. 25: „or-care vameșu va face năpaste cuiva și-i va lua negoțulu, dzăcându că nu ș'au plătitu vama, și elu va adevăra c'au plătit, acesta nu nu mai negoțul va întoarce înapoi, ce încă și ca un furu să va certa...“

Ib. p. 50: „cându să va prileji un om căsariu în viața lui să's dăruia-scă avuția sa fâmeii sale, sau fâméia bărbatului său, acestu daru să va adevăra după moarte, iară nu în viața...“

Ib. p. 150: „niște oameni mulți voru ucide pre vr'unulu cu rane de moarte, carele una dentrânse săngură putia să'lă omoară, iară să nu să poată adevăra la gudețu carele l'au omorât, a-

tunce pentru căce sântu multu, nu să va omorâ nice unul...“

Cu același sens de „constater“, în Catechismul transilvan din 1560 (Cuv. d. bătr. II, 99–100):

— „Cu ce veri adevăra ca ești creștinu?“

— Cu acéia că m'am botezată...

— Cu mai multu, cu ce veri adevăra?

— Cu acéia că știu rădăcina creștinătăției...“

Dosoftéu, 1680, f. 66 a, întrebuinteză infinitivul substantivat adevărare cu sens de adevăr:

... întoarce-va
rialele pizmașilor
miei, cu adevăra-
ré ta răspiiarde'i
pre însu...

... avertet mala
inimicis meis, in
veritate sua
disperde illos....

La perfect se conjugă: adevărai, adevărași, adevără...

Legenda Sf-tului Dimitrie, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic. Brașov, p. 113): „și după acéia, déca se stinseră focurile, iară tocmitorul besérecei tuturoru adevărâ această ciudesă...“

La presinte indicativ și la subjunctiv, forma organică: adevěr, adevėri, adevėră, adevėre, ne apare înlocuită deja în vechile texturi prin forma cu -ez: adeverez etc.

Pravila Moldov. 1646, f. 84: „mai adevărate sântu mărturiile carile dzăcū că iaste așa decâtu ceia ce dzicū că nu-i așa; ce să dzice: ceia ce adevėrdzā mai de credința sântu decâtu ceia ce tăgăduescū...“

Ibid. f. 87: „macarū de-are și fi un marturū destonic și credincoșu să adevėrdze précurvilia muerii...“

Ibid. f. 100: „să cade să adevėrdze giudețul cu mărturii oameni de credința, cum iaste răpitoriu, și atunce să va certa...“

*Ib. f. 150: „să nu poată giudețulu

să *adeverédze*, cine i-au făcută rana că de moarte, și cine i-au făcută celiălalte ce nu's de moarte...”

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 214): „ca să caute și să *adeveréze* și să mărturisescă precum vor ști cu sufletele pentru aceste 2 delnițe de moșie din Topolovéni: ținut'au mănăstiré Glăvăcogul vre-odinioară...”

Zilot, Cron. p. 113, despre dinastia Basarabilor: „ném blagoslovit de Dumneđu precum însuși faptele lui în vilég *adeveréză*, nu numai aici în pămîntul țerei, ci și pre alte pămînturi...”

E foarte interesant, că forma cu -ez, pe lângă sensurile de „affirmer, constater, réaliser” pare a mai fi dezvoltat unele accepțiuni, pe cari nu le găsim în derivatele fără -ez; de exemplu: „să se *adevereze* = s'assurer, se convaincre”:

Moxa, 1620, p. 397: „mișei de pretutindîia multă bine lua dentru mănile lui, și cine va vré să se *adeveréze* a mare credința ce avé: besérecă pré frumoasă zidi lu sveti Gheorghie și alte...”

Tot așa: „*adeverez* = j'atteste” la iscăliturile marturilor unei transacțiuni:

Act muntenesc din 1622 (A. I. R. I, 32): „eu Pavel sticlaru *adeverezu*, eu Stan sticlarîu *adeverez*, eu Șerbanu ot Vălcana *adeverez*, și am scrisu eu popa Toader ot Vălcana cu zisa loru; Pătrașc postel ot Tărgoviște *adeverez*, Vasilie postelnicu *adeverezu*, Tănase postelnec ot Coțăeni *adeverezu*, Opré postelnic ot Săteni *adeverezu*.”

În fine, participiul trecut *adevěrat* și-a asigurat un loc independent în grafu, ca adjectiv și ca adverb, chiar după ce adevărare a reușit a usurpa toate funcțiunile verbale ale lui *adevěrare*, scăduț din prima în a patra conjugățiune.

v. 1. *Ad.* — 1.2.3. *Adevěr.* — *Adevěrat.* — *Adeveresc.* — *Adeveritor...*

Adevěrăre. — v. 4. *Adevěr.*

1.2. **Adevěrăt**, adj. și adv.; part. passé d'adeverez: 1°. pris adjectivement: vrai, réel, authentique; 2°. pris adverbialement: en vérité, en réalité, sérieusement, vraiment.

Un text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic. Brașov, p. 21): „dăca priimi bucurie Mariăa, vru ăa și însășu cu vedéré să se încréză, să voru fi *adevărare* cuvintele...”

Neculce, Letop. II, 310: „și zică să'i fie dat atunce în cafe otravă, care și cam samănă acel lucru să fie fost și cam *adevěrat*, că curând s'au bolnăvit...”

Act moldovenesc din 1698 (A. I. R. III, 264): „scriu și mărturisăscu cu acestu *adevěratu* zapis al nostru...”

Act muntenesc din 1682 (A. I. R. I, 61): „pentru mai *adevěrată* credință m'am pus degetul măi jos ca să créză...”

În Moldova e foarte obișnuită forma *adevarat*, adecă cu silaba -va- în loc de -vă- (= -vě-); de exemplu:

Pravila Moldov. 1646, f. 166: „pentru să poată înțelegé, carele ăaste *adevaratū* (АДЕВАРАТЪ) și mai întâi vino-vatū...”

Darie Toder, 1674 (A. I. R. III, 249): „mărturisăscu cu acest *adevarat* zapis al meu...”

Și mai poporană în Moldova e forma *adivarat*:

O narațiune țerănescă din districtul Suceva: „Omu tari di ăngir pôte să să lupti cu un drac și să'l ghiruăscă, dacă'l va lega cu brăcinariu dila bernevici, și tot năcăjindu'l și bătindu'l, scôti banî, cari să prifac în cărbunî; di aceia nu trăbuî să ni mulțanim cu

banii scoși întâiași dată, ci să'l batem mereu când l'am prins, arătându-i o cruci și tot stuchindu'l, pân' ci scóti bani *adivarați*..." (I. Bondescu, com. Giurgescii).

Asociându'și pe „cu”, *adevġrat* formġză o locuțiune adverbială :

Act moldovenesc din 1620 (A. I. R. I, 23) : „mulți boiari și slugi domnești așjdere mărturisim c'au fost așġ cu *adevġrat*, c'au fost înpresurând acġ bucată de ocină Agăpiianii fără lége și fără ispravă...”

Altul din 1631 (ibid. 71) : „să să cġrază acăstă mărturie a noastră, cu *adevġrat* scriem...”

Pravila Moldov. 1646, f. 38 : „nu să va certa ca un suduitoriu de domnie, ce cu *adevġratu* mai multu să va certa pentru acăsta sudalmă sau vătămarea a gġudețului decât pre altul ce n'are fi gġudețu...”

Ibid. f. 147 : „să'lă cunoască gġudețulu, au doară să face, au cu *adevġratu* iaste nebun...”

Ibid. f. 157 : „să va face că doarme, iară elu cu *adevġratu* va fi deștep-tat...”

Zilot, Cron. p. 38 :

Care sânge, c'al lui Avel, striga la cer ne'n-cetat
Rġsplată să facă drġptă ție cu *adevġrat*...

Alexandri, Remășagul, sc. 18 :

„Teodorġnu. Da bine, domnu Nicu Tolinescu ce caută aici ?

„Smărandița. Cu *adevġrat!* (cătră Tinca, zimbînd) Rġspunde tu...

„Tinca. Verișoră...

„Nicu. Domnule Teodorene, am venit aici ca să cer mâna duducaġi...”

O doină din Dobrogea :

Tu nevastă cu barbat,

Eġ flecău necununat,

Spune'mi tu cu-*adevarat*

Căte lacrimi am varsat?..

(Burada, Căleșt, p. 231)

Rare-orġ în loc de „cu” se întrebuintġză „pre” :

Constantin Brăncovan 1697 (Cond. Mss. în Arch. Stat.) : „într'acġia boiarenul domnii méle Radul Golescul aga, el sciind lucrul pre *adevġrat*, au mărturisit cu mare încredințare...”

Locuțiunile adverbiale : „cu *adevġrat*” și „pre *adevġrat*” aġ un sens mai afirmativ decât adverbul propriu đis *adevġrat*.

Neculce, Letop. II, 435, despre caracterul Turcilor : „dupre cum li'ġ hirea de dulău, de le zicġ dulăi *adevġrat* : dacă văd ca nu pot isprăvi, ei daġ vina capetilor...”

A. Pann, Prov. III, 34 :

Adevġrat—ea rġspunse— așă e după cum zici,
Că de te-oġu primi în casă nimica nu o să'mi
striġi,

Decăt nu e cu cădere unei tinere femeġ
Să dġrmă cu altu'n casă, când e dus bărbatul ei...

„Jurămintele întrebuintăte pe aici sġnt : Să fiġ al draculuġi, să fiġ afurisit, să chġorġescu, pe legea mea, Dzeġ așă ! Să nu'mġ văd copchiġi, să'mġ mġră boi dila jug ! Asta'ġ pâne, dacă nu spun *adivarat!*” (D. Albotġnu, Covurluġu, c. Mastacanġi).

În unele comune din Dobrogea, când vrġ cine-va să afirme într'un mod mai energic, ġea un păhar cu vin saġu cu apă, vérsă puțin jos și đice : „Ista'ġ vin saġu ista'ġ apă de nu spuġu *adevġrat!*” (I. Plesnilă, Tulcea, c. Turcġia).

Doniġi, Vulturul și Paingul :

Să'ġi spun *adevġrat*,

— Paingu aġ rġspuns—

Pe cġdă'ġi am venit,

Tu însușġ m'ăġ adus...

În poesia poporană, expresiunea „a spune *adevġrat*” a devenit stereotipă.

Marian, Bucovina, I, 63 :

Dragule, voinicule !

Să nu'ġi fie cu bănat,

Spune'mġ mie-*adevġrat*,

Cum, de când ești tu armaș,
N'ai venit l'al meu locaș?...

Ibid. I, 72:

Spune'mi mie-*adevărat*,
Ce beî păhar neurat?
Șezi la masă ne'nbiat?...

Ib. I, 94:

Radule,
Bărbatul!
Spune'mi mie-*adevărat*,
De ce ești tu blăstemat?...

Ib. I, 140:

Spune'mi mie-*adevărat*,
Ore cum de te-ai lăsat
Turcilor
Femeilor
De pe tine te-ai legat?...

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 403:

Spune'mi, mândră-*adevărat*,
De când badiu te-a lăsat,
Tu cu câți te-ai sărutat?...

v. ³ *Adevăr. — Adeveresc. — Adeverit.*

Adevărătate (plur. *adevărătăți*), s. f.; vérité. Sinonim cu *adevară*, *adevăr*, *adevericiune*. N'are a face d'a-dreptul cu latinul „veritatem”, ci este de formațiune românească din participiul „adevărat” sau chiar din „adevăr” prin acățarea analogică a finalului ca în: bunătate, dreptate etc.

Dosofteiu, 1680, ps. 24: „toate căile Domnului milă's și *adevărătate*...”, unde la Silvestru, 1651: „milă săntu și *adevăr*...”, iar la Coresi, 1577: „milă și *dédevăr*...”

Alte exemple din Psaltirea slavo-română a lui Dosofteiu:

F. 27 a: povă- țlaște-mă la <i>ade- vărătate</i> ta...	... deduc me in <i>veritatem</i> tuam...
---	--

F. 33 b: răs- cumpărași-mă, Doamne Dumnă- dzăul <i>adevărătă- tă</i> ...	... redemisti me, Domine Deus <i>veritatis</i> ...
---	--

F. 35 a: iubit
pre Domnul, tot
cuvioșii lui, că *a-
devărătă*ț cărcă
Domnul...

F. 42 a: Doam-
ne, în ceru mila
ta, și *adevărătate*
ta până la nuori...

F. 88 a: în vase
de psalom *adevă-
rătate* ta...

F. 108 a: că
milă și *adevărata-
te* iubiaste Dom-
nul...

În același psalm LXXXIV, *adevără-
tate* și *adevăr* figurază cu același
sens:

F. 109 a: mila
și *adevărul* să
tâlniră, direpta-
ția și pacia să
sărutară; *adevă-
rătatea* din pă-
mântu au răsă-
rit...

... diligite Do-
minum, omnes
sancti ejus, quo-
niam *verita-
tes* requirit Do-
minus...

... Domine, in
coelo *miseri-
cordia* tua, et *veri-
tas* tua usque
ad nubes...

... in vase *psal-
mi veritatem*
tuam...

... quia *miseri-
cordiam* et *veri-
tatem* diligit
Dominus...

... *miseri-
cordia*
et *veritas* oc-
curreunt, *justi-
tia* et *pax* oscula-
tae sunt; *veri-
tas* de terra orta
est...

v. ¹ *Adevăr. — Adevericiune.*

Adeveresc (*adeverit, adeverire*), vb.;
1°. affirmer, constater, 2°. confirmer,
vérifier, 3°. assurer, promettre solen-
nellement. Deja în graiul vechiu, din
organicul *adevărare* (=lat. *adve-
rare* = ital. *avverare* = franc. *avérer*
etc.) se formase, prin trecere în a pa-
tra conjugățiune, dubletul *adeverire*,
ambele varianturi circulând în același
timp. Ca mai tot-d'a-una în asemeni
casuri, n'a întârziat a se produce o
dissociațiune de idei, forma cea nouă
adeverire începând a exprime unele
nuanțe străine formei celei vechi, și
anume pe acelea de „întărire” și „a-

sigurare“, pe cari mări că nu le avea adevărare. Apoi cu încetul acesta din urmă a despărut apröpe de tot, gonindu'l cela-l'alt, care însă singur nu ajunge. Limba română trebui să păstreze amîndoe formele, după cum păstrează participiele lor : adevărat și *adeverit*, între cari există o deosebire atât de mare sub raportul logic, încât se pöte dice : „cutare lucru o fi adevărat, dar nu e încă *adeverit* = peut-être vrai, mais pas encore vérifié“.

Cantemir, Divanul lumii, 1698 (A. I. R. II, 128) : „macarcă al omului suflet, precum nemuritoriu să fie, *adeverit* și adevărat iaste, însă adevărat că, după lumestile de vei înbla pofte, și cu trupul și cu sufletul vei în veci muri, precum *adevereste* în Pildele sale Solomon...“

În acest pasagiü, *adevereste* însemnă „confirmă“, *adeverit* — „confirmă“, iar adevărat — „vrai“.

Adevărare este o simplă afirmațiune a unei stări, pe când *adeverire* e nu numai atăta, ci încă acea afirmațiune controlată, adică o adevărare făcută a doua oră.

1°. *adeveresc* = adeverez.

La început, după ce se formase dubletul etimologic adevărare — *adeverire*, ambele varianturi circulaü mult timp cu același înțeles. Așa la Coresi participiul *adeverit* nu însemnă alt ce-va decăt adevărat. De exemplu :

Omiliar 1580 :	Noul Testament
	1648 :
Io. IV, 37 :	... într'acasta
acestü amu cuvântu iaste <i>adeveritü</i> , că altulü iaste de sémăna și altulü iaste de séceră...	sta acelü cuvânt iaste adevărat, că altul iaste celü ce samănă și altul care séceră...

Latinesce : „verbüm verum“.

Coresi întrebuintează une-orî ambele forme pe același pagină, fără nici o deosebire logică ; bună oră în Omil. quatern. XII p. 1 : „derep-ce că dereptatē — grăiaște-se — împreună cu toate bunătățile, și *adeverita* închinăciune iaste și lu Dumnezeu cu podoabă, cumü iaste creștinésca dereptate ; mai mare iaste și mai pre susü mai vrătos de elinésca și de jidovésca ; că elinésca amu dereptate trupescă ia și rătăcită, iară iudeiasca adevărată amu, însă și acasta e trupescă...“

Tot cu sensul de adevărat :

Coresi, Omil. 1580, quatern. III p. 13 : „postulü *adeveritü* iaste nu numai să topimü trupulü, ce de ce mîncămü noi să împărțimü și altora să mînaînce...“

Ibid. quatern. VI p. 15 : „pentru aceia féce Hs. așa, ca să ne arate și noao calé nălțimei și a pazei ceia *adeverita*...“

Ib. quat. IX p. 11 : „bucurie féce ucenicilor și întări pre ei spre credința ceia *adeverita*...“

Ib. quat. XI p. 16 : „îchinătorii ceia *adeveritü* închină-se părintelui nu cu trupulü, ce cu duhulü, ce se zice nu cu trupescă jrătvă, ce cu sufletescă...“

Același participiü *adeverit* funcționând ca adverbul adevărat :

Coresi, Omil. quat. XI p. 16 : „carei credü întru elü, ce se zice carei sântü ai beséreciei, noao arată că *adeveritü* cinstescü pre Dumnezeuü...“

Mări pe d'asupra, din participiul *adeverit*, Coresi, Omil. quat. XII p. 14, formeză prin sufixul -ură substantivul feminin adeveritură cu sensul de adevăr : „și la lumină să dereptați ceia ce-au orbitü, spre lucrurile celé bunele și spre adeveritură și spre creștinătate...“

2°. *adeveresc* = „confirmer, vérifier“.

Act muntenesc din 1622 (A. I. R.

I, 31): „noi aceştie moşteni ot satul Brăneşti, care ne-amu numitu, *adeverim* cu acastă scrisoare a noastră, precumu să să ştie că...”

Act moldovenesc din 1680 (A. I. R. III, 254): „să hie platnic lui Neculai Căcărlan vornicului, să-i plătescă toată paguba precum s'a puté *adeveri*...”

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, 197: „aceste multe vorbe căzând în urechile prostimei, care de care le întârîia, de care auzind şi Domniî cariî era maziî, ales Mihaî Vodă, că şedea de atăta ani în Țarigrad maziî, le *adeverîa* şi le încredinţa, âmbila de zi şi noapte după Domnie...”

Zilot, Cron. 1: „... peste patru-deci de ani aû slujit ţerei cu dreptate, şi dreptatea lui o ar *adeveri* condicele ce i le-am vîdut...”

Alexandri, Boîeri şi cîcoi, act. IV sc. 8:

„Hîrzobenu. Frumósă poveste!

„Tarsiţa. Nu'ţi face cruce, Iorguşorule... poveştile din diua de astăzi s'a *adeveresc* câte-o-dată...”

În graul vechiu, nu o dată ne întimpină locuţiunea: „*adeveresc* lucrul” sau „*adeveresc* lucrul cum...”, prin care se amplifică numai forma, fără a se adăuga ce-va la sens.

Pravila Moldov. 1646, f. 150: „gudeţul nu şti, carele-i va fi făcut rana cé de moarte, numai ce să *adeveréste* lucrul cum l'au ucis toţi împreună...”

Nic. Muste, Letop. III, 10: „care poveste auzindu-se în Țarigrad la Împărăţie, n'aû crezut, ce vrînd să *adeverescă* lucrul, Vezirul aû scris la Duca Vodă...”

Ibid. p. 51: „Vezî ce sfat nesocotit cu întregă smintelă! Moscalul neştiutor rîndul şi puterea acestor ţări, s'aû înşelat, anume că se va *adeveri* lucrul cum l'au sfătuit Munteniî şi Dimitraşco Vodă...”

Ib. p. 60: „Vezirul *adeverind* lucrul cum nime nu se va pune împotriva poruncii Împărăteşti...”

Infinitivul *adeverire* funcţionând ca substantiv:

Critil şi Andronius (Iaşî, 1794) p. 83: „fără a cerca nişte *adeveriri* între Romaniî şi Greci, unde să află atâte slăvite pomeniri din minunile meşteşugului...”

Caragea, Legiuire 1818 p. 78: „când (diîata) nu are *adeverire* cé orînduită de pravilî, saû că cel ce au făcut diîata nu-şi avé minţile întregi...”

3°. *adeveresc* = „assurer, promettre solennellement”.

Dosofteiu, 1673, f. 42 b: „aşa cu vîntul Domnului Hs. îngroziaşte pre păcătoş cu focul nestîns şi cu munca vécnică, iară cei dreptî aî bucură cu fericinţa cé *adeverită*...”

Nic. Muste, Letop. III, 42: „Atunce Şvedul necunoscând meşteşugul Moscalului, socotind că Moscalul de frica puterii aû dat dos şi fuge, avînd Şvedul şi pe Mazepa Hatmanul Căzăcesc îndemnător şi *adeverindu*î că se vor rădica toată Căzăcimea în ajutorul Craiului, sumeţ Şvedul cu neînfrînte oştile sale, s'aû depărtat de locurile ţării Leşeşti, mergînd după oştile Moscului...”

Ioan Canta, Letop. III, 178: „Mai *adeverit* aû (Constantin-vodă Mavrocordat) că de'î va eşi somă bună de bani, a rădica desătina şi văcărîtul boîerilor maziî şi mănăstirilor, şi toţi s'aû bucurat...”

Reflexivul „mă *adeveresc*” înseamnă în vechiul graiu nu numai încredinţare sau făgăduinţă, ci anume obligaţiune legală:

Act moldovenesc din 1699 (A. I. R. III, 266): „şi pînă oi fi vie, s'aû *adeverit* dumnului nepotul Lupaşco să mă

cate și să mă socotescă, și după morte me încă să nu mă uite...”

De aci în legătură cu jurământ: Moxa, 1620, p. 398: „(Evdochiia) se *adeveri* cu jurământ mare că nu se va mărita după moartea lui (Costantin Duca)...”

Cu aceeași noțiune, fără formă reflexivă:

Neculce, Letop. II, 297: „(Duca-vodă) trimise pe Vlădica de Roman anume Avrentie la Bogdan și la Iordachi în țara Leșescă de le giură și le *adeveri* mare milă, și i aduse în țară...”

Un contract moldovenesc de zestre din 1715 (A. I. R. III, 276): „m’au guruitu dumnului socru-meu și mi-au *adeveritu* să mi de doao mii de zlotii bani...”

Moxa, 1620, p. 401: „legă jurământ mare Catacozinu cu Amurat și scriseră cărți de *adeverit*, ca să nu strice Turcii Grecilor...”

^{1.2.3.} *Adevăr.* — *Adevărat.* — *Adeverință.* — *Adeveritor.*

Adeverez. — v. ^{3.} *Adevăr.*

Adevericiune (plur. *adevericiuni*), s. f.; vérité. Una din numeroase formațiuni analogice prin sufixul -ciune, care ne întimpină mai ales în Biblia Șerban-vodă, 1688:

Isaia, XLVIII, 1: pomenindu-se nu cu *adevericiune*, nici cu dreptate...

Dan. X, 21: voiu spune ție cel ce e rânduit cu scrisoare de *adevericiune*...

Dan. XI, 2: stătuia la vârtute și tărie, și a-

... commemo-
rantes non cum
veritate, ne-
que cum justi-
tia...

... annuntiabo
tibi quod consti-
tutum est in scrip-
tura verita-
tis...

... stabam ad
robur et fortitu-
dinem, et nunc

cum *adeverăciune* voiu vesti ție... | veritatem an-
nuntiabo tibi...

v. *Adevăratate.* — -ciune.

Adeverință (plur. *adeverințe*), s. f.; 1°. certificat, quittance; 2°. assurance, promesse; 3°. révélation.

În graful de astăzi, cuvântul se întrebuințează mai mult cu sensul restrîns de „quitanță”, ca sinonim cu dovadă, de ex.: „dă-mi o *adeverință* sau dovadă de plata banilor, de primirea mărfii etc.”; în vechile texturi însă predominesc accepțiunile de:

1°. *adeverință* = „certificat”:

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 150): „și au fost făcut acești 24 de boiari și scrisoare lor de *adeverință*, cum să ție Necula Banu cu nepoții lui aceste moșii...”

Caragea, Legiuire 1818, p. 56: „Vechil de judecăți iaste cel ce să orânduiaște de altul ca să să judece în locul lui; vechilul de judecăți să să orânduiască cu *adeverință* în scris; vechil fără *adeverință* în scris să nu fie primit...”

2°. *adeverință* = „assurance, promesse”:

Neculce, Letop. II, 319: „(Carol XII) au purces în gîos spre Poltava prin țara Căzăcescă, având *adeverință* că or veni și Turcii și Tătarii la dănsul de va merge întins în stolița Moschicescă...”

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, 243: „... i-au trimes căciulă, căftan, făcându-l deplin Han, scriindu-i după *adeverință* ca să scoată toată paguba dela Tatarii a saracilor...”

3°. *adeverință* = „révélation”:

Varlam, 1643, II f. 81: „acestia sămtu meștersugurile vrăjmașului *adeverinței*, a Satanei părintelui tău, c’au intrat în tine ca într’unu vasu al său destoinic, și cu tine grăiaște cătră mine, nedejduind că mă va trage spre

perire și nevoiaște să mă lepădă de Dumnezeu celă adevăr; ce mai vrătosă tu dela mine, ce ăste *adeverința* să știi: să lăpedzi întunéreculă necredinței...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 36): „...dară lin suflând Austrul *adeverinții*, și într'o parte dând poalele hainei adevărului, grozavă golițiunea minciunii descoperindu-să să arată...”

Ibid. p. 19: „...iute ăste adulmăcarea *adeverinții*, unde a sufletului pătimire într'altul despre a sa o măsură cine-va...”

v. *Adeveresc*. — *Dovadă*. — *-ință*.

Adeverințez (*adeverințat, adeverințare*), vb.; révéler. Cuvînt format din *adeverință* după analogia lui „încredințez” din „credință”.

Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 113 b: „care svântă și mângăitori Duhă au înțăleptătu ș'au luminat ș'au învățat pre apostoli cu limbi străluminate și înfocate, ș'au *adeverințat* ș'au întărită a fiului lui Dumnădzău acel purtarețu de viață...”

v. *Adeverință*.

Adeverire, s. f.

¹ **Adeverit**, -ă, adj.

² **Adeverit**, adv.

v. *Adeveresc*.

Adeveritor, -óre, adj. et subst.; vérificateur, juge enquêteur. „Boieri *adeveritori*” se numiau în Muntenia cei însărcinați de cătră Domniă a cerceta la fața locului impresurările averii nemîșcătore, fie urbane sau rurale. Deși în exercițiul misiunii li se da titlul de boieri, totuși ei puteau fi dintre neguțitori sau popi ori plugari, generalmente vecini cu proprietatea cea impresurată și ômenî cunoscuți prin onorabilitatea lor.

Liste de asemeni „boieri”, confecționate la timp după districte sau orașe, se țineau la Logofețiă, purtând numele tehnic de „revașe domnesci”. Pentru modul de a procedea a boierilor *adeveritori*, iată câte-va exemple din Condicta judiciară a lui Constantin Brâncovan (Mss. în Arch. Stat.):

1693 (p. 8): „...deci fiind această ocină bătrână și neștiind el în această ocină pre unde sînt sîmnele hotarului bine, nefiind nić cărțile moșiei Racoviței de prilej, într'aceia sluga Domnii méle Badé logofăt au venit la Domnia mé de ș'au luat 6 boiari *adeveritori* pre răvașe Domnești, ca să ș' caute și să ș' descopere hotarale cele bătrâne ale moșiei Racoviței; deci când au fost la zi și la soroc, ei s'au strânsu acești boiari toți la un loc, anume: Mihai den Dobrosloveni și Preda ot Préjva și Mané capitan ot Leul și Papa ot Bărza și Sima dela Balși și Radul Paise diacon, și au mersu acolo la această moșie ce scrie mai sus, fiind ispravnic sluga Domnii méle Vasilie 2 portar, de au căutat hotarale cele bătrâne și o au însemnat pre hotară cum scrie mai sus, precum am văzut Domnia mé și carté celor 6 boiari *adeveritori*...”

Satele Racoviță, Dobrosloveni, Préjba, Leul, Bărza și Balși, menționate în acest pasagi, se află toate în districtul Romanai.

1693 (p. 65), în procesul între popa „Fiera și Șimjorzu feciorul popei Nechifor Mazăre” pentru un loc dela Băjesoi, ajungînd tréba să vină amîndoi „în Divan de s'au întrebat de fața”, urmîndă decisiunea princiară: „Domnia mé am judecat și le-am dat la mijlocul lor 4 boiari *adeveritori* și judecatori pre răvașele Domnii méle, anume: Ghiné slujer i Vlaicul clucer i Mateiu clucer Dobricénul i Tu-

dor chiurcîubaşa ot Boténi, ca să caute şi să adevérezze...”

1696 (p. 194) pentru nesce locuri de prăvălie din Bucuresci: „şi neputându-să adevăra din Divan dereptaté acestor locuri, Domnia mé am judecat împreună cu toţi boiarii Divanului Domnii méle şi le-am dat (lui Cărste şi egumenului Teofan) Domnia mé la mijlocul lor 12 boiari *adeveritori* şi judecători pre răvaşele Domnii méle...”

Între cei „12 boiari” figuréază: „E-nuţă starosté za neguţitori, Iorga biv staroste, Manul neguţitorîi”.

Să se observe că dela boierii *adeveritori* nu se cerea nici un fel de jurămint ad-hoc şi că numărul lor — fie 4, 6, 12, 24 etc. — atîrna cu totul de hotărîrea Domnului.

v. *Boier*. — *Jurător*.

Adeveritură. — v. *Adeveresc*.

Adevesesc. — v. *Adăvălesc*.

Adevéz (*adevat, adevare*), vb.; régler, rassembler, arranger. Reposatul G. Seulescu (Arch. Albinei Romănesci 1845, Supplem. No. 11) găsisese acest cuvînt la ţeranii din Moldova cu sensul de „tocnesc, adun”, şi aduce chiar frasa: „*adevez* şi am *adevat* toate hîrţile trebuitóre”. El îl derivă din latinul *ad-aequare*, ceea ce nu se pôte admite, de óră-ce *qu* trece la Români numai în *k* (c, č) şi *p*, nici o dată în *v*. Nu cum-va să fie o contracţiune dissimilativă din *adevăsesc*, pe care tot acolo îl audise Seulescu cu acelaşi înţeles? Nu cutezăm a ne rosti, pînă a nu se urmări mai întăiu toate formele şi toate accepţiunile cuvîntului, precum şi a se precisa regiunea unde se întrebuintéază. În orî-ce cas, pare a fi de o proveninţă latină. E fôrte ade-

menitóre quasi-identitatea fonetică şi logică a lui *adevare* cu spaniolul *adobar* „arranger”, care există în toate dialectele romanice occidentale, dar pe care Diez (Wtb. ², I, 6) îl crede de origine germanică.

v. *Adăvălesc*.

— **ădia**; suffixe de certains noms propres topiques. Mulţi cred că *Mehadia*, numele renumitelor băi aşedate la margine între Banat şi Oltenia, n’ar fi decât o corupţiune din *Ad-Mediam*, după cum se chiăma aceiaşi localitate în epoca Romanilor (Tab. Peutling.). Nici prin legi fonetice normale, nici prin vre-un fel de analogiă saă de etimologiă poporană, „*Ad-Mediam*” nu putea deveni „*Mehadia*”. Asemnarea între ambele numi, dacă vom admite chiar că ele se aseménă întru cât-va, este o întâmplare, nimic mai mult. În *Mehadia*, finalul *-ădia* e suffix, şi încă un suffix fôrte interesant.

Să alătoreze cine-va numirile locale ca:

Amarădia, riă ce trece prin Gorj şi Dolj, versându-se în Jiău şi dând numele seă la doē plase, la o vale etc.;

Ciocădia, un păriă şi un sat în Gorj;

Arpădia, un cătun în Dolj;

Apădia, un sat romănesc în Banat lîngă Lugos;

Varădia, un sat romănesc în Banat lîngă Verşet;

Mănărădia, nemţesce Donnersmarkt, şi *Cinădia*, nemţesce Scholten, sate romănesci în Transilvania;

afară de altele, pe cari noi nu le scim saă nu ni le aducem a-minte.

Apoi să se compare forma *Mehadia* cu forma *Mehedă*, de unde rezultă că acelaşi suffix, cu scăderea posterioară a accentului, ne întimpină în:

Cernădia, doē sate în Gorj;

Cisnădia, nemțește Heltau, orașel în Transilvania;

Crevedia, un pârîu în Mehedinți și câte-va localități în Vlașca și 'n Ilfov; etc.

Care va fi dară prima concluziune?

Existința unui vechiu sufix românesc topic *-ădia*, păstrat mai cu persistință în regiunea oltenă, foarte rar în Ardeal, de tot excepțional în partea resăritenă a Munteniei și cu desăvîrsire necunoscut în Moldova.

Același sufix ni se prezintă la Serbi în:

Grădia „Grecime, mulți Greci“;

Srbădia „nēmul serbesc“;

Turădia „nēmul turcesc, Turcime“;

momcădia „tineret, mulți tineri“;

pieșădia „câine, o droiă de câini“;

Șumădia, numele unei provincii, etc.

Sufixul *-ădia* nu este slavic la Serbi, după cum nu e latin la Români. Luatu-lău Românii dela Serbi? dar atunci rămâne deschisă cestiunea: de unde 'lău Serbii? Luatu-lău Serbii dela Români? același cestiune își mută numai dōră locul, dar nu se deslăgă.

În forma *-ădia* și 'n variantul *-ădia*, *d* nu se asibilăză. El trece însă în *z* pe dată ce accentul scade pe o vocală mai jos de *i*. Așa din Amaradia vine numele pârîului Amărăzōe = Amara diōne, ér din Cîocădia porecla Cîocăzān = Cîocadiānu.

v. Amaradia. — Mehadia. — Mehedinți.

Adiāfor, adj.; indifférent. Curat românesc: nepăsător.

Alexandri, Iași în carnaval, act. II sc. 6: „îi vorba că te iubesc așa de năstrușnic, încât acum sînt *adiafor* pîn' și de ciubuc! eū care eram în stare să'mi vind sufletul pentr'o lîlă de tîtîiun...“

Același, Hagi-Petcu, act. I, sc. 4:

„Vrei să'ți spun una, dacă'i așa? Ești un nerecunoscător, un *adiafor*...“

Același, Boieri și ciocol, act. I sc. 7: „decât a sta de o parte rece și *adiafor*, mai mult patriotism arată cel ce se luptă cu orî-ce armă...“

Termen grec din epoca fanariotică: *ἀδιάφορος*, care se mai întrebuintăză numai dōră într'o conversațiune comică saū cu ironiă.

Adiaforiă, s. f.; indifférence. Grecul *ἀδιαφορία* „nepăsare“.

Beldiman, Tragod. v. 1133:

Bals în *adiaforie*, iar Tăutul buimăcit,
Așteptă cu îngrijire cēsul cel nenorocit...

Alexandri, Boieri și ciocol, act. I sc. 7: „Guvern îi aista?... vē 'ntreb boieri, Guvern Regulamentar orî pășalic, în care domnesce interesul și samavolnicia?... Și noi să privim cu *adiaforie* o asemenea stare de lucruri?...“

v. *Adiafor*.

Adiaforisesc, vb.; être indifférent. Românesc: a nu pēsa, a sta nepăsător.

Conachi, Afrodita și amorîul:

Dar el simte și iubesc,
Fără să fie robît,
Și *adiaforisesc*
În minutul ce-aū iubit,
Încât zic cu hotărîre
Că acest tînăr cumplit
Pentru a mea osândire
Sîngur din Iad aū eșit!..

v. *Adiafor*.

^{1.} **Adiāt**, -ă, adj. } v. *Adiū*.
^{2.} **Adiāt**, s. n. }

Adiātă, **adiātă**, s. f.; testament. Forma literară este *diātă* saū *diată* = neogr. *διᾶτα* (Cihac), termen întrat în graū prin legislațiunea fana-

riotică, în locul vechii locuțiunii curat romănesci: lăsat cu limba de mórte.

Caragea, Legiuire 1818 p. 67: „Moștenire iaste priimire unui viu a drep-tăților unui mort, căruia îi sânt dă-ruite după pravilă fără diiată sau cu diiată...”

Poporul însă rostesc mai adesea: *adiată* sau *adiiată*. În această formă, *a-* nu este un simplu adaos fonetic, ci rezultă dintr'o ingenioasă etimologie po-porană. Un testament manifestă ul-tima suflare, „le dernier souffle” a murindului. Astfel țeranul, căruia nu'i plac în genere neologismii, a îm-pămîntenit pe greul *diataxis* căsătò-rindu'l cu românul *adiere* „souffler légèrement”: *adietă* „rèultat d'un souffle”.

Jipescu, Opincaru, 57: „... dè mi s'or scurta dîlili pîn'la Paște, las vouo cu graiu limpede, cu limba dëslegată și cu mințili adunate, *adiata* mea; și blestemați dèla mine să hiți și uđu-iți dè tot plađu și dè toate satili d'im-prejur, dèla Pițigoiu și pînă'n Malu-Vinăt, și din vac în vac să hiți goniți, dè n'èți ține cu dinți dè doru și dè voiea mea a dèpè urmă...”

Basmul lui Țugulea (Ispirescu, Le-gende, 331): „Acéstă carte ce'i aduse era *adiata* împèratului. Căci bolnav fi-ind pe patul morții, l'aũ fost întreat sfetnicii și glòtele, pe cine le lasă îm-pèrat, pentru că n'avea alți copii. Îm-pèratul le-a fost respuns că mai vred-nic nu cunósce pe nimeni decât pe Țugulea. Atunci s'a scris *adiata*, s'a iscălit de împèrat și de tótă obște...”

Când dîce *adiată*, poporul nu mai vede nimic străin în acest cuvînt, fi-ind sigur că întrebuinteză pe un de-rivat din *adie*, *adecă* un participiũ femeiesc substantivat, întocmai ca: spusă, dîsă, faptă, ursită etc.

v. *Adiũ*. — *Diată*. — *Limbă*. — *Testa-ment*.

Adică, adică }
Adicăte } v. *Adecă*.

Adiere, adiere (plur. *adierii*), s. f.; l'infinitiv substantiv d'adie: action de souffler à peine, souffle, vent léger, brise, zéphyr. Sinonim cu *bóre* și *aburélă*.

Basmul celor 12 fete de împèrat (Is-pirescu, Legende, 238): „Un frémèt puternic se făcu atunci în tótă pădu-rea, ca de o furtună ce vine întăritată asupra copacilor; și totuși nici o frunză măcar nu se mișcă din loc, ba nici măcar nu se cletină, ca de o *adiare* de vînt barim...”

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 195: „Scăpătase sórele; ogò-rele își pleacă bogăția de grâu, orz, ovéz și meũ la *adierile* incropite ale vîntului de mèză-zi...”

C. Negruzzi, Scrisórea VIII: „Daliile îmbrăcate în bogatele lor rochii colo-rate și gingași tamarini se legănaũ la *adierea* vîntului...”

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 110: „... șuerătura frunzelor ce se legănaũ în *adierea* dimineții...”

Alexandri, Concina, sc. 2: „... *adie-rea* rëcoritóre a noptii, lumina dulce a stelelor, cãtecele depărtate ale pè-scarilor neapolitani, produceaũ o armo-nie, o atmosferă încântátóre...”

v. *Aburélă*. — *Adiũ*. — *Bóre*.

Adiũ, adiez (*adiat, adiet; adiare, a-diere*), vb.; 1°. souffler légèrement; 2°. frétiller, branler; 3°. respirer. Necunós-cerea tuturor formelor și a tuturor sensurilor cuvîntului aũ împins pe unii a-i căuta originea în latinul *adhalare* (L. M.), ér pe alții în polonul *odwiewać* (Cihac).

1°. *adiere* „souffler légèrement“.

În Dicţionarul Mss. bănăţen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 420): „*Adiędz*. Vix levor“.

O colindă din Dobrogea:

Vînt de var'a *adiat*,
Flori de măr s'au scuturat,
Peste noi s'au revarsat...

(Burada, Calăt. 74)

Basmul Turlóiele blendei (Ispirescu, Leg. 246): „Un vînticel *adia* încât de abia îl simţial că vine să'ţi mîngăie obrajii...“

B. Stefanescu (De la Vrancea), Sul-tanica p. 221: „Sórele zăpuşesce fi-re; lumina lui te orbesce; aerul jócă, fierbe, şi nici un pic de *adiere* nu as-timpără arsura...“

2°. *adiere* „frétiller, branler“.

În ghicitórea poporană despre c u m p ă n ă :

Nici mórtă, nici vie,
Numai din códă *adie*...

(Ispir., Pilde, No. 10)

În colinda Tóder Diaconul din Braila:

Sfîntul Mihailă
Cu s a b i a ' n mână,
Déc'asa vedea,
Cu ea c' *adia*
Şi ameninţa...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 36)

3°. „respirer“.

Cu acest sens şi cu forma organică *adillare* (*adiliare*) cuvîntul s'a păstrat în dialectul macedo-român. „*Adillare* înseamnă a respira, a aspira“ (V. Petrescu, Mostre II p. 151), adecă se aplică la vietăţi, nu la vînt, dar totuşi nu este alt ce-va decît o mişcare lină a aerului. „Substantivul *adiliatlu*, articulat *adiliatlu*, vrea să dică re-suflare“ (M. Iutza, Cruşova).

Prin sufixul verbal diminutival-illo sintem puşi faţă 'n faţă cu un cuvînt fără nici o îndoelă latin, orî-care ar fi înţelesul părţii radicale a d-. Acest su-

fix servia vechilor Romani pentru a făuri verbi cu sensul de „mişcare u-soră“, întocmai ca în al nostru *adiez* după tus-trele accepţiuni. Astfel din „canto“—*cantillo*, din „murmuro“—*murmurillo*, din „scribo“—*scribillo*, din „sorbeo“—*sorbillo*, apoi *vacillo*, *oscillo* etc. În latina vul-gară numărul unor asemenea formaţiuni cată să fi fost fără alăturare mai mare decît cele conservate în latina clasică. De aci mulţimea lor în limbile roma-nice occidentale, unde ele au trecut ca „-illo“ şi ca „-ello“, căci cantitatea lui *i* în prototipul latin nu era sigură, une-orî scurt şi une-orî lung. Astfel sînt în francesă: *frétiller*, *brandiller*, *tortiller*, *sautiller* şi *sauteler*, *chanceler* etc.; în italiană: *balzellare*, *saltellare*, *canterellare* şi altele.

În macedo-română, *adillare* a reuşit a reţine nu numai forma organică, dar întru cât-va pînă şi una din accepţiu-nile clasice ale latinului *adire*. „Se dîce om *adillos* cu sensul de om milos, om care se afectează facilmente cînd vede pe alţii suferind“ (V. Pe-trescu, loco cit.). În „om *adillos*“, cea ce daco-romănesce ar fi *adiños*, nu mai vedem nici o umbră de „respirer“. Sim-plul *adire* însemnînd lătiesce „în-timpin pe cine-va“, diminutivul *adil-lare* trebui să fi avut anume accepţiu-ne de „întimpin cu plăcere, cu bună-tate, cu blîndeţe“, căci însăşi funcţiu-nei sufixului -illo e desmerdătore. A-colo unde Plaut dîce:

..... satius est
Adire blandis verbis, atque exqui-
rere,
Sint illa, necne sint, quae tibi renuntiant?
Bonus animus in mala re dimidium est mali...

(Pseudol. I, 5)

diminutivul *adillare*, prin natura sa mîngăitoare, ar înlocui pe întregul: „*adire blandis verbis*“, caracterisînd

pe un „homo adillosus“. Tot așa „ventus adillosus“, „ventus qui adillat“, nu pôte fi decât un „vînt plăcut, blând, dulce“. De aci daco-românul *adiere*, macedo-românul *adiliare*, cu tôte sensurile lor.

La Alexandri, adverbul ce însoțește obicînit pe *adiere* este *lin* sau *alin*.

Așa despre cântul priveghitorii:

Vîntul tace, frunza dêsă stă în aer neclintită.
Sub o pânză de lumină lunca pare adormită.
In a nopții liniștire o divină melodie
Ca suflarea unui geniū pîntre frunzi alin
adie
Și tot crește mai sonoră, mai plăcută, mai
frumôsă...

(Concertul în luncă)

Despre aer, unde éráși nu e vorbă de vînt:

Aerul e viū și prospăt!.. el trezese și învie
Peptul, inima și ochii peste care *lin adie*...

(Balta)

Trecerea lui a d e o, prin deminutivul *a d illo*, la noțiunea de „suflare a vîntului“ era înlesnită și chiar provocată de o asociațiune de idei tot atât de latină și numai latină ca și suffixul verbal deminutival *-illo*. Printr'o ciocnire fonetică, independinte de originea vorbelor, numele latin al vîntului: „ventus“ (*√*va) s'a întâlnit cu participiul „ventum“ dela „venio“ (*√*gva). In acest mod nu putea să nu se nască la vechii Romani o etimologie poporană care, prin noțiunea intermediară de mișcare, legă ideia de vînt cu cea de venire, și pe care nu s'a sfit a o reproduce chiar un filolog ca Scaliger: „ventus a veniendo, quia sit aëris motus“ (Vossius, Etymol. l. lat. 546). Dar sinonim cu „venio“ este a d e o, de unde apoi deminutivul *a d illo*.

v. *Aburelă*. — *Bóre*.

Adiîos, -ă. — v. *Adiîu*.

Adimenesc

Adimenire

Adimenit

v. *Ademenesc*.

Adinéorî, adv.; naguère, depuis peu, dernièrement, tantôt. Cihac (I, 183) aduce următoarele forme ale cuvîntului: *adineaoară*, *qđlineorî*, *dineoară*, *dineorî*, adecă numai pe cele întrebuintate în Moldova, unde predomnesce accentul pe o. Lexiconul Budan (p. 4, 5, 172, 190): *adenéorî*, *adeneoră*, *adinéorî*, *denéorî*, *dineorî*, cu precumpnirea tonului pe e. Macedo-romănesce se dîce: *adinévră* și *dénévră* (Dr. Obedenar; M. Iutza).

Adinéorî își asociază fôrte des pe m a î „a peu près“, fără ca prin acesta să se schimbe înțelesul.

Alexandri, Scara măței, sc. 3:

„Magdian. Acum spune'mi, veđut'ai ceva m a î *adinioare*... într'acóce? (arată scara).

„Marin. Intr'acóce?.. când te scoborai de sus?..“

Jipescu, Opincaru p. 65: „Sănătos lucru e să aveți chiégu vostru și la păs să legumiți din ce ați pus, cum vë spusei m a î *adinéurî*...“

In Muntenia accentul se aude mai tot-d'a-una pe e.

A. Odobescu, Mihnea vodă p. 20: „Fie-vé acesta numai pildă la dîsele mele de *adinéurî*...“

La A. Pann ne întimpină forma *adinéură*, fôrte apropiată de cea macedo-română:

Se căznesce d'*adinéură*

Să facă în năsip gaură...

(Prov. I, 81)

sau:

Avem un strein în casă și pôte n'o fi dormind.

Më pomeniî *adinéură* cu el la ușa bătënd,
Pînă mîine diminétă salaș dela noi cerënd...

(Mos Albu, I, 9)

orî cu emfaticul -a :

Incaî de al-de moș Nėgu crez că n' o mai fi
putend,
L'am vėzut de *adinėura* tot mereu de somn
cāscānd...
(Ibid II, 67)

Adinėori indică în trecut un punct
fōrte apropiat; un interval mai lung
ne desparte de a d ę u n ă d ı i saũ d ę u
n ă d ı i :

Lex. Bud. 5, 188 : „a d ă u n ă d ı i,
d ă u n ă z ı i, d ă u n ă z i l e, nuper,
nuperrime, neulich, vor etlichen Ta-
gen“.

Cānd punem pe *adinioră* saũ *dinioră*
alături cu a d ę u n ă d ı i saũ d ę u n ă d ı i,
în privința căruia nu pōte fi indoelă
că e compus din elementele latine :
ad-de-una-dies, se nasce o puternică
bănuelă că între ambele cuvinte nu
există, sub raportul combinațiunii, altă
deosebire decât aceia dintre *oră* și
dı i, adecă *adinioră* nu este „ad-de-in-
hora“ (Cihac), ci o acomodatiune voca-
lică din *adeunoră* = lat. ad-de-una-hora,
saũ chiar *adeunioră* = lat. ad-de-unia-
hora, cu latinul vulgar „unia“ în loc
de „una“ (Du Cange, ad voc.). În scurt,
adinioră ar însemna : „acum numaî o
o r ă“, precum a d ę u n ă d ı i însemnă :
„acum numaî o d i.“.

În adevěr, forma scurtată *dinioră* ni
se înfățișează în vechile texturi cu sen-
sul precis de „numaî o d a t ă“, „u n a
o r ă“, de exemplu :

Dosofteiu, 1683, f. 75 a :

Ps. LXI: <i>dănă-</i>	... semello-
<i>oră</i> grăi Dumne-	cutus est Deus,
dzău, doaă acé-	duo haec audivi...
stia audzăt'am...	

În contextul grec : ἄπαξ ἐλάλησεν...

Și mai bine la Coresi, 1577 : „... *dini-
oară* grăi zeulū, de doao ori ācāsta
auzii...“

Pravila Moldov. 1646, f. 175 : „uci-
gătorilū de va fi omū streinū, carele

nu va fi cunoscutū nice *dănăoră* pre
acelū omū...“

Paremiar 1683, f. 11 b :

Genes. XVIII,	... et dixit :
32 : și dzāsă: ce-	numquid, Domi-
vaș, Doamne, de-	ne, si loquar ad-
aș grăi încă <i>dă-</i>	huc semel?..
<i>năoară</i> ?..	

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss.
Acad. Rom. p. 155) :

Petr. I, 3, 18:	... quia et Chri-
că Hs. <i>dinrăoară</i>	stus semel pro
de păcate dreptu	peccatis nostris
noi chinui...	mortuus est...

Exemple mai multe se vor aduce în
alte locuri.

Forma *adinėure* cu contrasul *adinė-
urı*, în loc de *adinioră*, s'a născut sub
influența adverbilor : pūrure, alăturre
saũ alăturı, așijdere saũ așijderı, alt-
minterere saũ altminterı etc., făcend să
dispară organicul -*oră*. Metamorfosa
cată a fi fōrte veche, de vreme ce o
găsim și'n macedo-romāna. Limba nō-
stră literară a întrebuintat și pōte să
întrebuinteze de o potrivă tōte for-
mele, o varietate care convine mai ales
poesiei.

v. *Dinioră*. — *Odinioră*.

¹**Adins**, adv.; exprès, à dessein, avec
intention, ad-hoc. Ceia ce se face *adins*
este în opozițiune cu cea ce se în-
tām plă saũ se nemeresce, fie din
greșelă, fie din nebăgare de sēmă, fie
în glumă, fie din noroc saũ nenoroc
etc., pe când *adins* e tot-d'a-una in-
tențional. El exprimă dară ideia juri-
dică de precugetare, și de aceia
e des în vechile nōstre legi penale.

Pravila Moldov. 1646 f. 175 : „De să
va afla neștine acolia de față cu arme
unde să va face ucidere, și gudețulū
nu va putia așia lesne să cunoască :
în-de-*adinsū* aũ venitū, au tām pla-
tu-s'a u de s'aũ nemeritū acolia,

atunci să cade să fie îngăduitoriu și cu milă...”

Ibid. f. 123: „cândă va gura cela c’au suduită, cumă nu l’au suduită în-de-adinsă pre neștine, atunce giudețulu va socoti...”

Ib. f. 52: „de să va afla c’au făcută acestu lucru în-de-adinsă cu inșelăciune...”

Ib. f. 63: „cela ce va ucide pre sprijinitoriu cu înșelăcune, ce să dzice: cândă nu l’are ucide nice dreptă vre o greșală sau dreptă ce au vrută să ucigă pre vrăjmașu-i, ce numai în-de-adinsă, atunce și acesta să va omorâ...”

Ib. f. 72: „poate mușaria să trimiță în-de-adinsă unu omă acolo unde i’au fostu bărbatulă, să întrebe de viu, de mortă...”

În loc de „în-de-adins”, când vrea să se rostască într’un sens superlativ, Pravila Moldovenescă 1646 pune: „cu tot de-adinsul”, de ex. la f. 134: „cela ce va grăi rău de Domnulă locului aceluia și l’ va sudui cu mănăie și cu totu de-adinsulă...”

Fără în și fără tot, Lexiconul Budan (p. 179) ne dă construcțiunea: de adins, pe care o explică prin: „fără glumă, cu voiă, cu sirguintă, cu strădaniă”.

Astăzi poporulă dăce mai mult: cu-din-adinsul, cu-tot-din-adinsul.

În Condica Logofetiei lui Constantin Brâncovan 1692—1713 (Mss. în Arch. Stat.) precumpănesce construcțiunea: „cu-de-adinsul”.

Un frumos pasagiū la p. 161:

„...așjdiré și glasul nostru cel de rugă celor ce după noi vor fi de D-zău aleși stăpănitori cu-de-adinsul întindem, ca fiește-carele den voi în vrémé stăpănirii sale din avuția cea ce dela D-zău iaste voao dată să nu fie sfânta mănăstire acasta lipsită...”

La comparativ se dăce: „mai cu-de-adinsul”:

Zilot, Cron. p. 36, despre lupta între Cazați și Pazvangii în Craiova: „...Turcii călăreți, ce i’ avea de ajutor, vedând năvălirea vrăjmașilor, ori de frică sau de pizmă ca să i’ lase pe Cazați în peire, i’au năpustit și au fugit; iar a treia și cea mai mare împotrivire au stăut o ploiă repede ce s’au întâmplat în toiu războiului, din care udându-li-se armele, au slăbit foarte tare, și Pazvangii înțelegând acesta, mai cu-de-adinsul au năvălit asupra lor și i’au sfărîmat foarte, încât pré puțină au scăpat...”

Se pôte dăce și nearticulat cu-de-adins:

Pravila Munten. 1640, f. 9 a: „Acésté vâ învățăm, preoților și țârcovnicii bisericiloră, ca înșivă să umblați întru învățăturile ce vâ sânt date voao, și după acéia să învățați toți oamenii, cu-de-adinsul de pururé, nu pentru vre-o plată or-caré de argint sau de aur, ce pentru spăseniia sufletelor...”

Omiliar dela Govora 1642, f. 90 b: „urechile carile ascultă și i’au a-minte cu-de-adins cantecele muerilor celor curve și cenghii în multe chipure, acolo nemică nu vor auzi dé acésté, numai acel glas înfricoșat...”

Până astăzi însă, chiar în gura țâranului, sună mai mult forma articulată, adică cu -u întreg:

Jipescu, Opincaru p. 48: „Nu cumva cărlani, mânji, armăsari, telegari, jugani, și măcar uțupinili din lumea lu Dumneșeu, cu-d’adinsu te dau de șugubină?...”

Numai când lipsesce „cu”, adins perde articolul în graiul poporan:

„...dă cu ochi dé dînsili și spuni-le dela mine multă sănătate și arată-le să mai lase focului frunzișora și alihiă de pă față, că par’căș niște pa-

parude 'mbrezăiete și niște case văruite cu bozii și cu soc; rogu-le d'*adins* să nu mai umble cu flécuri, în chieltueli, în întoțoneli..."

(Jipescu, op. cit. 132)

Dar construcțiunea cea mai răspândită este: în-*adins* sau într'*adins*.

Balada Iencea Săbiencea:

Află, Ienceo, dela mine

Că n-*adins* te vream pe tine

Și n-*adins* m'am lăudat

Că n'ai hal să'mi fi bărbat...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 642).

Donici, Vulturul și paingul:

Se uită vulturu și vede în-*adins*

Paingu lingă el cum mreja au întins...

Zilot, Cron. p. 65, despre crușimile Pazvangiilor:

Cu ochii am vădut: nasuri, urechi cruțate,
Nu sburate de tot, ci'n piele spîndurate,
Ș'acésta într'*adins*, pentru mai mare gróză
La câți vor auzi, iar mai virtos să-i vedă...

I. Créngă, Povestea lui Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 26):

"— Măi omule, vorbești în-*adins* ori vrei să șuguești?

"— Ba feréscă Dumnezeu, cucóne; în-*adins*..."

Același, Povestea lui Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 454): „Șuguești, măi omule, ori ți-e într'*adins*?..“

„A fi cui-va într'*adins*“: ție ție într'*adins*, mie mî-e într'*adins* etc., este un idiotism, care însemnă: „prendre bien au sérieux“, în opozițiune cu: șagă, glumă, păcălélă și altele.

Din exemplele de mai sus vedem că *adins* se întrebuintează numai asociat cu prepozițiunile: de, cu, cu-de, în, în-de, întru. Dr. Silasi constată în vechiul graiu din Banat și din Hațeg forma adverbială: *adensul*, „serio, ex proposito“, anume în Psaltirea manuscrisă a lui Viski din 1697 (Barit, Transilv. 1875 p. 152); și acolo însă,

după cum ne-am încredințat din copia în posesiunea d-lui I. Bianu, cuvîntul e însoțit de o prepozițiune. Pasagiul citat de Dr. Silasi sună așa în psalmul XXXIII: „Szuflet en *adenszul* doreste pre Domnul..."

Putem dară afirma, pînă la probă contrariă, că adverbul *adins* „exprès“ cere tot-d'a-una de'nainte'i cel puțin o prepozițiune, decă nu și doē.

v. *Adesul*. — *Ararul*. — *Lupiul*.

Paralelismul cu ital. adesso, vechiu span. adieso, v. franc. și provenț. ades, fac ne'ndoiósă derivațiunea românului *adins* din lat. ad-*ipsum* (Cihac, I, 28. — Diez, Wtb.², I, 167), sub forma nasalisată: ad-*impsum*; această nu însă fără o rezervă foarte importantă. Occidentalul adesso este un adverb de timp, derivând din: „ad-*ipsum* [tempus]“, pe când al nostru *adins* e un adverb de mod: „ad-*ipsum* [negotium]“. Există dară între ambele o identitate numai dóră de doē-treimî din elementele cele constitutive.

Un paralelism perfect cu românul *adins* ne înfățișează numai dóră vechiul piemontes ades, într'un manuscript din secolul XII, publicat de profesorul Förster. Il găsim acolo de doē ori (Böhmmer, Roman. Studien, IV, 28):

„... no se retrahen, mas a des van de virtute in virtutem...“ = „nu se retrag, ci cu-tot-*adinsul* pășesc din virtute în virtute...“;

și mai jos:

„... le main e li ol tenea a des estendue envers lo cel...“ = „mănilé și ochii își ținea în-*adins* ațintiți cătră cer...“

În aceste pasage ades nu mai este de loc „ad-*ipsum* [tempus]“ ca în italianul adesso, ci numai „ad-*ipsum* [negotium]“ ca în românul *adins*. Un al treilea adverb romanice independente *adins* s'a format din: ad-*ip-*

sum [hominem] său : ad-ipsos [homines]. Vezi-l în articolul următor.

Vom încheia prin recapitularea multiplexlor asociațiunii ale lui *adins*:

de-*adins* = de-ad-ipsum ;

cu-din-*adinsul* = cum-de-in-ad-ipsu-illud ;

cu-de-*adinsul* = cum-de-ad-ipsu-illud ;

în-*adins* = in-ad-ipsum ;

în-de-*adins* = in-de-ad-ipsum ;

într'-*adins* = inter-ad-ipsum ;

în-*adinsul* = in-ad-ipsu-illud.

v. 2. *Adins*. — *Dins*. — *Îns*.

2. *Adins*, adv. ; entre soi. Archaism. Sinonim cu între, de care însă diferă prin aceea că arată numai acțiunea reciprocă imediată între persoane, nu și între lucruri, și nici o dată interval. Se deosebește cu totul prin sens, deși nu prin origine, de cel-alt *adins*, despre care vezi articolul precedent.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. Acad. Rom. p. 159):

Petr. I, IV, 8:
ainte de toți, *a-*
dinsu voi iubosti
purure aibându...

... ante om-
nia autem, mu-
tuam in vobis-
met ipsis cari-
tatem continuam
habentes...

Cu același sens la Moxa, 1620, p. 354: „puse Domnă pre parté răsăritului alu doile fiu Costandie, iară pre Consta și Costantină loră le dăde apusul și Galia; ce se tinseră curându, o amară! că se sfădiră *adinsu* ei-și...”

Noul Testament 1648, Marc. IX, 15:

... atunci între-
bă pre cărtulari:
ce vă priciu *a-*
dins voi-și?...

... et interro-
gavit eos : quid
inter vos con-
quiritis?..

Tot acolo, Paul. ad Coloss. III, 13, 16 :

... răbdându u-
nulă altuși
ertându-vă *adin-*
su voi-și, de are
cine-va unulă
pre alaltă în-
putăciune...

... supportan-
tes invicem, et
donantes vobis-
met ipsis si
quis adversus ali-
quem habet que-
relam...

Și mai jos, în construcțiune cu pre și perdând pe inițialul *a*:

... învățându-
vă și dojenindu-
vă înșivă pre
dinsu voi-și întru
psalomi și în cân-
tări...

... docentes
et commonentes
vosmet ipsos
psalmis, hymnis
et canticis...

Să se observe, că acesta e unicul pasagiu, în care *adins* „entre soi” se construesce cu o prepozițiune, și tocmai cu prepozițiunea *pe*, cu care nu se asociază nici o dată *adins* „expres”. În norma generală, *adins* „entre soi” funcționează tot-d’a-una singur, ér *adins* „expres” se întrebuințează numai preces de elemente prepoziționale: de, cu, în, din.

Pășim mai departe la examinarea texturilor.

Radu din Manicesci, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Museum), Mat. XVIII, 15 :

... e să greșire
ție fratele tău,
pasă și obliceste
elă *adinsere* și a-
cela singură...

... si autem pec-
caverit in te fra-
ter tuus, vade;
et corripe eum
inter te et ip-
sum solum...

Intocmai așa în cel mai vechiu Evangeliar românesc tipărit, publicat de Cipar sub No. 1 (Analecte, p. 5).

Apoi în Legenda Duminiceî, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 49) : „și voău întoarce lumina soarelui de cătră voi de va fi întuînrérecu, de vă veți giuinghé *adeîn* (адеп) voi...”

În fine, în graiul poporan din munții Moldovei s’a conservat pînă astăzi

aden, redus la *ade*, cu sensul de „singur”, funcționând ca adverb. „La noi în plasa Muntelui țeranii ȋic: m'am dus *ade*, în loc de: m'am dus singur” (G. Gavrilășanu, distr. Némț, com. Galu).

Contextul latin al celor mai multe pasaje de mai sus: „*ipsis*”, „în *ipsis*”, „*ipsos*”, „între *ipsos*”, pune afară de orice îndoelă derivațiunea cuvîntului din: *a-d-i-p-s-u-m*, nasalizat *a-d-i-m-p-s-u-m*, adecă tot de acolo de unde vine și cel-l'alt adverb *adins* „expres”, deși între ambi deosebirea de sensuri nu pôte a nu fi mare, de ôră-ce unul este: „*a-d-i-p-s-u-m* [*negotium*]”, pe cînd cel-l'alt: „*a-d-i-p-s-u-m* [*hominem*]” saũ: „*a-d-i-p-s-o-s* [*homines*]”.

Filiațiunea varianturilor:

ade „entre soi: seul, seulement” = *a-d-i-p-s-u-m*;

aden, *adins* „entre soi: l'un l'autre” = *a-d-i-p-s-o-s*;

adinsere, formațiune analogică după norma adverbilor: *altmintere*, *așijdere* etc.

Același prețios text piemontes din secolul XII, în care noi am găsit mai sus pe *adins* „expres”, ne dă și pe *adins* „entre soi”, și anume:

„... *episcopi e presbiteri qui tuto dissonent le tube per predicaciun, quar a des nos prediquen e castien e nos mostren la via de deu, a des nos cornen...*” (Böhmer, Rom. Stud. IV, 17).

„... *Deus superbis resistit, humilibus dat gratiam. Deus, zo dis, contrasta a des ail orgoillos, e ail humel dona la soa gratia...*” (Ibid. 31).

În primul pasagiũ: „*a des nos prediquen, a des nos cornen*” înseamnă: „între noi predică, între noi buciũmă”, adecă paralel cu „*adinsu ei-și*” la Moxa saũ „*adinsu voi-și*”, „*aden voi*” în texturile din 1600 și 1648.

În al doilea pasagiũ: „*contrasta a-*

des ail orgoillos” înseamnă: „respinge numai pe cei mândri” saũ: „pe cei mândri singuri”, adecă paralel cu graiul țerănesc din Moldova: „m'am dus *ade...*”

v. ¹. *Adins*.

Adint (*adintat*, *adintare*), vb.; être attentif, prêter attention. Archaism, a cărui disparițiune e de regretat, căci nu-l putem înlocui decât prin perifrasticul: *bag-sémă*, *iea ũ-a-minte* etc.

Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 134 b, archangelul cătră Maica Domnului: „Strigu'tũ, bucurându-mă: plăcă'tũ urăchia și'mi *adintă* a Domnului spuindu'tũ culcușũ nesămănatũ, c'ăi aflatu'tũ darũ de'naintia Domnului, ce n'au mai aflatũ când-va alta...”

Reproducẽnd acest pasagiũ, repozitul G. Seulescu (Bucũmul roman, 1876 p. 253) ȋice: „*adintă* saũ *atintă*”, cređẽnd cã forma română ar deriva din latinul *attendo*, de ôră-ce, în adevěr, ȋicerea: „și'mi *adintă*” nu pôte însemna decât: „et *attende* mihi”.

Equațiunea: *adint* = *atind* ar prezinta o metatesă între *d* și *t* fără exemplu în fonetica română. Admiterea ei e cu atăt mai de prisos, cu căt eti-mologia lui *adint* este una din cele mai limpeđi.

Din Dosofteiu cuvîntul a trecut în Dicționarul româno-german al lui Budai-Deleũu (Mss. în Mus. istoric din Bucur., II p. 6), care însă — nesciẽnd cum să'l traducă — bănuiesce numai: „*vielleicht winken, mahnen*”. Este învederat cã traducerea e greșită. În textul din Dosofteiu, singurul în care ne întimpină *adint*, acestă vorbă nu înseamnă „*winken*”, „*faire signe*”, dar nici „*mahnen*”, „*faire souvenir*”, ci numai: „*auf etwas spannen, aufmerken, mit Aufmerksamkeit hören*”, „*écouter avec atten-*

tion“, „attendere“, după cum înțelesese foarte bine Seulescu. „Plcă'ți urechea și'mi *adintă* a Domnului spuinđu'ți culcuș...“ se traduce prin: „prête ton oreille et sois attentive à ce que je te dirai de l'accouchement divin...“ E sigur că'n textul slavic, după care lucra Dosofteiu, lui *adint* îi corespunde „vŭnimaĭa, attendo“.

De aci însă nu urmăze derivățiunea cuvintului din latinul „attendo“, pe cât timp sare în ochi identitatea lui cu: *a d i n t u o* (intuor, intueor) din *i n t u o* cu prepozițiunea *a d*, care funcționează ca și'n: *ad*increSCO, *ad*inflo, *ad*invenio, *ad*invicem, *ad*instar etc., adecă numai ca un mijloc poporan de a da și mai multă amplitudine unei vorbe compuse deja cu „in“. Prin sens, *intuo* este sinonim cu „attendo“, de ex.: *intueri* veritatem (Cic.), *intueri* causam (Liv.), *intuendum* quid affectet quisque (Quinct.) etc. „Intueri implique l'idée d'attention et d'activité d'esprit dans la personne qui regarde“ (Barrault). Din *a d i n t u o*, trecând în prima conjugățiune, vine românul *adint* fără nici o modificare fonetică sau logică. N'am avé trebuință de a adăuga că latinul *-tuo* și *-tuo* se reduc tot-d'una românesce la *-t*: *mor-tuus* = mort, *in-pro-mutuo* = împrumut, *batuo* = bat etc.

v. 2. *Uit*.

Adintăre }
Adintăt } v. *Adint*.

Adoăra, adăora, adv.; secondement, pour la deuxième fois. O contracțiune veche, elegantă și foarte poporană din cele trei cuvinte: a doua oră, cimentate într'un singur adverb și întârite prin emfaticul *-a* (v. 5. A).

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XII p. 5: „strigară amu *adoara* (αδορα) omu-

lui ce-au fostă orbă, ziseră lui: dă slavă lu Dumnezeu...“

Legenda Sf. Dimitrie, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 121): „de tot a-măruntulă înainté tuturoră spuné, cumu i se-au arătat sfântul și întâi și *adoara*...“

Cu prepozițiunea *de*: αδορα = *de + a + doua + oră + a*, adecă din cinci elemente constitutive, fără a mai număra ca al șéselea pe articolul feminin din „două“:

Dosofteiu, Paremiar 1683 aug. 6 f. 53 b:

Regn. III, XIX,	... et revertit
7: ... și să'ntoarsă	angelus Domini
ingerulă Domnu-	secundo, et te-
lui <i>dădaora</i> del'au	tigit eum, et di-
deșteptatū și i-au	xit ei...
dzăsu-i...	

În graiul țerănesc de astăzi:

„... [La lucrarea viei] primăvéra se iau pari de pre vițe, ér vițele se scólă în sus, apoi ascuțindu-se pari se implantă de noū în pămînt lingă vițe; după aceia vine legatul viței pre par, adecă cercuitul; apoi urmăze săpatul întâiu și a doua oră, cea ce de popor se ȳce: *adóra*...“ (Învătător G. Dobrin, Transilv. Făgăraș, com. Voila).

„Lucrarea viei se chîmă: tăét, îngropat, butășit, arăcit, cercuit, sapă de vie, plevilă întâi și *dadóra*, adecă al doilea...“ (N. Vasilescu, Muscel, com. Glâmbocel).

Macede-românesce se ȳce: *d e-adăi-ora* (M. Iutza, Crușova).

Intr'un alt loc noi am vorbit deja despre o interesantă fusiune a acestui adverb *adoara* sau *adaora* cu verbul *adaug* în gura țeranilor din Moldova.

v. *Adaog*. — *Adaudă*. — *Doi*.

Adochesc (*adochit, adochire*), vb.; faire

signé des yeux, jouer de la prunelle.
„A *adochi*, a face semn cu ochiul“
(Costinescu, Vocab. I, 19). Cuvintul să
fie ôre poporan? Italianesce: *adocchio*
chiare, *adocchiamento*.

v. *A-ochiu*. — *Deochiu*. — *Ochesc*.

Adorm (*adormit*, *adurmit*; *adormire*,
adurmire), vb.; *endormir*, *s'endormir*,
s'assoupir, fig. *mourir*. „A începe a
dormi, a căde în somn, a perde con-
știința de sine: nu vorbiți, că deștep-
tați pe amic, care abia a *adormit*; ca
transitiv, a face să doarmă: nu poți
adormi copilul? figurat, a repausa, a
muri: amicul nostru a *adormit* întru
Domnul“ (L. M.)

A. Pann, Prov. II, 90:

Abia pin'aci el zise, și ostenind încetă,
Adormi, ochi și închise și nu se mai deșteptă...

Doîna haîducescă:

Să dee plôe cu soare
Ce îndemnă la culcare,
Să *adormă* stevariî,
Să le fur armăsariî...

(Alex. Poes, pop. 314)

Pompiliu, Sibiu, 22:

Și de-o dată ameția,
Pe masă capul puneă
Și în grabă *adurmia*...

Moxa, 1620, p. 353: „... se luară
a bă și a mânca și a juca până în-
noptă, și *adurmira* de greă...

Poporului îi place pleonasticul: *adorm*
somn:

Cotul pe masă trântia,
Mâna la obraz puneă
Și greă somn că *adormia*...

(G. D. Teodorăscu, Poes, pop. 665)

sau:

Îar unde lungit cădea
Acolo somnu 'l fură,
Somn adânc că *adormia*...

(Ibid. 673)

Aci ne apare sinonimul cel mai me-
taforic al *adormirii*: mă fură som-
nul. Macedo-românesce se dice mai

puțin poetic: mă lu o somnul, mă
băgaî să dorm (Dr. Obedenaru,
Dict. Mss. în Acad. Rom.).

Adorm e sinonim cu *ațipesc*, dar
arătând o treptă ce-va posterioară: cel
ce *ațipesc*, începe a *adormi*, de-
venind nemișcat și încetând de a simți
ceia ce se petrece în giuru'i; cel ce
adorme, *ațipise* deja, dar încă nu
dorme deplin. Raportul între *ațipesc*
și *adorm* este ca grecesce între:
νυστάζω sau *κοιμάω* și *ἐπνώσσω*.

Dosofteiu, 1680, ps. III:

... eu ațipiiu	... ἐγω ἐκοι-
și <i>adormiiu</i> ...	μή θην καὶ ἐπ-
	νώσα...

La Silvestru, 1651: „eu mă cul-
caiu și *dormiiu*...“

E reu intervertit la Coresi, 1577:
„eu *adurmiiu* și *ațipiiu*...“

Cu toate acestea, deosebirea între *a-*
dorm și *ațipesc* e atât de mică, în-
cât confuziunea e scusabilă.

Arsenie dela Bisericanî, circa 1650
(Mss. Acad. Rom. p. 282):

... nici ca să	... μηδὲ νυστάξῃ
<i>adormă</i> cela ce	ὁ φυλάσσων σε.
te feréște. Iată	Ἰδοὺ οὐ νυστά-
nu va <i>adormi</i>	ξει οὐδὲ ἐπνώ-
nici va ațipi	σει ὁ φυλάσσων
cela ce feréște Is-	τὸν Ἰσραήλ...
railténii...	

Același pasagiu la Coresi, 1577, ps.
CXX: „și să nu durmitéze celu
ce feréște tine; adecă nu durmi-
tézá, nece *adurmi*, ce feréște Israilii...“

Un al doilea sinonim e: *pirotesc*,
un fel de cădere în nesimțire, fără cul-
care, dar cu aparința somnului, ceea
ce se poate exprime și prin *adormire*,
de exemplu:

La A. Pann, Prov. I, 104:

Puind pe sătenî la clacă ôre-care arendaș,
S'a 'ntâmpat în ei să fie și un leneș, nevoiaș,
Care de l'punea la sapă, *adormia* în mână cu ea...

Costachi Negruzzi, Scrisórea VII: „... de multe ori în biserică li se întâmpla să *adormă* și să horaască când era mai frumos...”

De aci ocară: *adormitul*! când e vorba de cine-va fără spor la lucru, de un om care: *adorme* în picioare.

Vocabularul lui Costinescu (I, 15) aduce cu același sens: „a *adormi* pe tăciuni, a moșmoli, a nu căuta cu îngrijire de un lucru”, alăturându-l cu locuțiunea francesă: „s'endormir sur le rôti”.

Între *adorm* și *pirotesc* există totuși o deosebire: cine-va *pirotesc* numai de slăbiciune, de bătă, de o patimă cronică, de care poate să se vindece, pe când *adormire*, rare-ori patologică, este în principiu un fenomen curat fiziologic.

Un al treilea sinonim e: *aromesc*, care însă — precum vom vedea la locul său — implică tot-d'a-una un început de vis sau de iluziune optică.

Într'un sens figurat, *adorm* e sinonim și cu alin: a *adormi* o durere, o suferință, o temere, o grijă.

Într'o doină din Transilvania, o copilă *adorme* dorul pentru iubitul său:

Dorul lui e mare domn;

Sera când îl vine somn

Trebue să îl *adorm*,

Dimineța să îl trezesc,

Peste zi să îl giugiulesc...

(Jarnik-Bărsanu, p. 126)

Gr. Alexandrescu, Un cés e....:

A! dacă 'n astă lume ce-va putea fi 'n stare
S'aline, să *alórmă* un chin sfîșitor...

Cost. Negruzzi, O alergare de cai, II: „ființă ticăloasă ce sînt! *adormiam* pe nădejdea făgăduințelor lui; visam fericirea în brațele ce erau să mă vîndă”...

De aci *adorm* se aplică foarte des la mórte, mai ales când ea este liniștită, venind óre-cum pe nesimțite.

Moxa, 1620, p. 362: „pentru că era

bun și milostiv, lui i fu moarté ca unú somn de *adurmire*...”

Dosofteu, 1673, f. 6 a:

Îară eu cu pace bună

Voî *adormi* de preună,

Și cînd din lume mi'i duce

Mă veî odihni cu dulce...

saú ibid. f. 19 b:

Să nu *adorm* în somnul de a dóa moarte...

Dosofteu, 1680, ps. XII: „ca nu când-va să *adorm* întru moarte...”; Coresi, 1577: „să nu cându-va *adormu* în moarte...”; Silvestru, 1651: „ca să nu *adormu* în moarte...”, unde grecesce: μή ποτε ἐπ' ὄσω εἰς θάνατον.

Cost. Negruzzi, Scrisórea XI: „Mórtea! Numele ei înflorează pre cel bogat, pre cel care lumea nu'l încăpea... Săracul însă, privindu-o ca o odihnă după o zi de muncă, *adorme* în liniște...”

Numai excepțional se aplică *adormire* la o mórte care nu e tocmai liniștită:

Moxa, 1620, p. 346: „*adurmi* Adamú somnul celú amarú, începătura căderiei...”

O aplicațiune de tot poporană a *adormirii* către mórte este: „a *adormi* somnul tatei”.

A. Pann, Moș-Albu, I, 4:

Noroc că nu fuse apă, ci un puț năsipos, sec,
Săpat neisprăvit încă, dar puteam să mă în-

nec;

Nici n'au fost ghizduri saú lemne de care să

mă lovesc,

Că *adormiam* somnul tati, să nu mă

mai pomenesc...

Lătinесce a *adormire* era o vorbă mai mult poporană în loc de clasicul „obdormire”. Vechiu italian a *adormire*, provențal și vechiu spaniol a *adormir*, a *durmire* (Cihac). Există și'n vechea francesă, dar numai reflexiv: „Il faisoit elz doner bevrajes por loquel il s' a *adormoit* matin...” (Goddefroi).

v. *Adormit.* — *Adormitez.* — *Aromesc.* — *Ațipesc.* — *Dorm.* — *Dormitez.* — *Pi-cotesc.* — *Pirotesc.*...

¹**Adormire** (plur. *adormiri*); l'infinitif substantivé d' *a d o r m*: action d'endormir, de s'endormir. — v. *Adorm.*

²**Adormire**, t. de Théol.: la fête de l'Assomption de la Ste-Vierge. Se dice: „*Adormirea* Pré-curatei feciôre“, „*Adormirea* Precistei“, „*Adormirea* Maicei Domnului“; mare serbătoare saü „serbătoare împărătescă“ dela 15 august.

Varlam, 1643, II f. 104 b: „...mêrse Arhanghel Gavriil cu stlăpariu de finică în mână și dzise: să știi, măria ta a lui Dumnedzău Născătoare, că de astăzi a treia dzi te veri muta de pre pământu în ceriu; deci te gătiadză pre sine și tocmêște cele ce's de moarte și aștaptă *Adormirea* ta, că va veni fiulul tău de va lua sufletul tău...“

Termen curat poporan pentru această serbătoare este: *Sântă-Maria-mare*, în antitesă cu: *Sântă-Maria-mică* dela 8 septembrie, adică ziua Născerii Pré-curatei feciôre. La nascere, „*Maria-mică*“; la mörte, „*Maria-mare*“.

Fiind-că în acest interval de trei săptămâni förte rar se întâmplă să cadă bruma, poporul din Banat dice în ironiă: „dela Sântă-Maria-mare pînă la Sântă-Maria-mică dacă nu cade bruma, se imput Jidovii“ (Manglică, Calendar 1882), cea ce însemnează că, blestemați de Maica Domnului, ei put mai tot-d'a-una.

Adormirea Pré-curatei fiind una din serbătorile creștine cele mai importante, îi sînt închinete o mulțime de mănăstiri și biserici în România: mănăstirea din Câmpu-lung, mănăstirile Barnoski (Iași), Varatic, Bistrița din Moldova și Bistrița din Oltenia, Cotroceni, Tismana, Țigănescii și altele, ca-

tedralele din Buzeu, din Argeș, din Berlad, din Botoșani, Sărindar etc. (Melchisedec, Oratoriü, passim).

Slavonesce această serbătoare se chiamă „*Uspenie*“, grecesce „*Koιμησης*“, ambele cuvinte însemnând „*Adormire*“. Dar și'n latinitatea medievală se dicea *Dormitio*: „in loco ipso usque ad *Dormitionem* *Mariae* hospitari“ (Du Cange, v. *Dormire*).

v. *Adorm.* — *Maica-Domnului.* — *Maria.*

¹**Adormit**, -ă; part. passé d' *a d o r m*: endormi, assoupi, pareusseux; fig. tranquille, mort, décédé. „*Adormit*, apucat de somn, repausat, mort. Ce om *adormit*! adecă fără vivacitate“ (L. M.).

Dosofteiu, Liturgiar 1673, f. 17 b: „cercetédză-ne, Dumnedzău, și pomeniaște pre toț *adormiți* pre nedăiajdla de viața večnică și răpaosă-î...“

Cost. Negruzzi, O alergare de cai, III: „Vedeam orașul *adormit* desfășurându-se sub mine ca o mare umbră. Liniștea domnă pretutindenî, numai inima mea era turburată...“

O caracteristică a femeii la I. Văcărescu p. 279:

Te plângi d'o mică înșelăciune!
La femei asta nu e minune.
Eu știu că ele, și *adormite*,
Izvodese lucruri mai negândite...

Una din înjurăturile poporane de despreț este: „*adormitul*!“ sinonim cu „trândav“, „leneș“, „netrebnic“, dar mai ales cu „căscaund“ (I. Stefanescu, Buzeu, c. Zernesci). Italianesce se dice cu același sens: *addormentato* și chiar *addormentatissimo*; în dialectul sicilian: *addormisciutu*, *addormisciutissimo* (Traina).

v. *Adorm.*

²**Adormit**, **adurmit**, s. n.; part. passé d' *a d o r m* pris substantivement.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VII p. 2: „... grăi lor: Lazarū soțul nostru au adurmitū, ce mergū să deșteptū elū; ziseră ucenicii lui: Doamne, de va dormi, mântuitū va fi; zise Isus de mórte lui, ei le părē că de *adurmitulū* somnului grăiia...”

v. *Adorm.* — *Adormit.*

Adormităre }
Adormităt } v. *Adormitez.*

Adormitez, adurmitěz (*adormitat, adormitare*), vb.; endormir lentement, s'endormir lentement, commencer à sommeiller. Formațiune frequentativă din *adorm*, paralelă simplului *dormitez* „*sommeiller*” din *dorm*.

Coresi, 1587, ps. CXVIII:

„... <i>adurmită</i> sufletul mieu de tristū, învrătoșă- mă în cuvintele tale...”	... <i>dormita- vit</i> anima mea prae taedio, con- firma me in ver- bis tuis...
--	---

Tot aceia la Ioan din Vinți, 1689, 102 a: „... *adormită* sufletul meu de întristare; întărește-mă pre mine după cuvântul tău...”

O corelațiune perfectă între *adorm* = lat. [ad]dormio și *adormitez* = lat. [ad]dormito ne întimpină la Coresi în psalmul LXXV:

<i>A d u r m i r ā</i> somnulū său, și nu aflară nemică toți bărbați cu măinile sale. De zapreștenia ta, zeulū lu Iacovū, <i>adurmitarā</i> încă- lecându cai...	<i>Dormierunt</i> somnum suum, et nihil invene- runt omnes viri divitiarum mani- bus suis. Ab in- crepatione tua, Deus Jacob, <i>dor- mitaverunt</i> qui ascenderunt equos...
--	--

Paralelismul e cu atât mai instruc-
tiv, cu cât Coresi traducea din paleo-
slavica și nu sciea de loc lătimesce.

La Dosofteiu, 1680, f. 94 b, sînt
forme fără *ad*: „*dormirā* somnul
său” și: „*dormitarā* cea ce încă-
lecară”, adecă și mai aprópe de con-
textul latin.

Lex. Bud. 5: „*adormitare*, somnus
lenis, das Schlummern; *adormitez* sau
adormit, obdormito, obdormisco, schlum-
mern, einschlummern”.

v. *Adorm.* — *Dormitez.*

Adormitor, -óre, adj.; endormant,
assoupissant, soporifique. Insușirea a-
celuia care a *dórmē*, în tóte sensu-
rile cuvîntului: buruénă *adormitóre*,
cântec *adormitor*, povești *adormitóre*.

v. *Adorm.*

Adormitea (plur. *adormitele*), s. f.; t.
de Bot.: 1°. *Anemone pulsatilla*, *Pulsa-
tilla*; 2°. *Ipomaea variabilis*, *Convolvulus*,
Liseron. Se întrebuintează numai la
plural. Cu primul sens, cunoscem cu-
vîntul la Români de lingă Nistru (*Du-
bassari*, 1855); cu sensul al doilea cir-
culază în părțile unde Transilvania se în-
vecinează cu Banatul (*N. Sânzian*, *Hațeg*).

1°. *Adormitele* „*Anemone*”. Sinonim
cu *Deditei*. Se mai dîce: *Oiță*, *Fló-
rea-vîntului*, *Flórea-pasce-
lui* etc. (cfr. Dr. Brândză, Col. I. Tr.
1882 p. 227). Fie-care din aceste nu-
miri își are o regiune unde se aude și
o explicațiune prin paraleluri străine.
Basarabianul Adormitele ar merita de
a se generalisa. Acéstă flóre se strînge
său se închide după apusul sórelui, ca
și când ar a *d o r m i*, de unde i vine in-
suși numele, un frumos deminutiv de-
la *adormită*: „les petites endor-
mies”. Nemțesce se chiamă de aseme-
nea în unele provincie: *Tage-schlaf*,
Sieben-schläferchen, *Schlaf-
kraut* etc. (*Nemnich*, v. *Anemone*). Tot
așa Rușii îi dîc: *Son-trava*, adecă

„erbă-s o m n“ (Gubernatis, Myth. des plantes, I. 291).

2°. *Adormițele* „Ipomaea“. Sinonim cu Zorele, Volbură, Rochița-Rîndunele etc., dintre cari cel mai elegant este termenul moldovenesc: Bună-diminéță. Acestă plantă agățătoare, podobă a gardurilor, a terațelor, a balconelor, diminéța își deschide florile și le strînge la apropierea nopții, de unde Spaniolii au și numit una din varietățile sale: Buenos-noches, nemțesce: Gute-Nacht (Nemnich, v. Ipomaea).

v. *Adorm.* — *Albastru.* — *Bună-diminéță.* — *Dedițel.* — 2°. *Oiță.* — *Flórea-pascelui.* — *Flórea-vîntului.* — *Volbură.* — *Zorele...*

A-drag. — v. *Drag.*

A-drept {
A-drépta { v. 11. *A.* — 12. *A.* — *Drept.*

1°. **Adúc** (*adus, aducere*), vb.; 1°. ap-
porter, amener, faire venir, faire parve-
nir, produire, causer. 2°. *aduc-a-minte*:
rappeler, faire souvenir. Derivat din la-
tinul adduco (=ad+duco), ca și ita-
lianul addurre, span. adducir, ve-
chîu frances aduire etc., *aduc* exprimă
acțiunea de a da cui-va saú de a pune
unde-va, într'o apropiare materială saú
numai ideală de vorbitor, un ce care se
afla mai 'nainte la o depărtare relativă
saú nu se afla de loc, fie acesta o
vietate, orî un lucru saú fenomen, orî
o situațiune, saú chiar o simplă cuge-
tare, o vorbă de aiurî și din alte tim-
purî. De aci: *aduc* un om, *aduc* un cal,
aduc o trăsură, *aduc* fin, *aduc* măr-
turiă, *aduc* ródă, *aduc* pace, *aduc* somn,
aduc veste etc.; dar tot așa: *aduc*
pagubă, *aduc* sărăciă, *aduc* lipsă, *aduc*
supărare, *aduc* rușine, *aduc* bôlă, *aduc*
nenorocire, și altele asemeni. In com-
pusul *aduc-a-minte*, sensul de „amin-

tire“ se datoresce elementului celui
adaos: ad mentem. De aceia ambele
cuvinte: simplul *aduc* și compusul *a-
duc-a-minte* se pot întrebuița în
aceiași frasă, fără a produce efectul
unei repetițiuni; de ex. la Dosofteu,
Liturgiar 1673, f. 18 a: „Pomeniaște,
Doamne, pre cea ce *aducă* rodă și facă
lucruri bune în svintele tale besiaricū
și 'ș *aducă*-a-minte de mișei...”

Diferitele accepțiuni ale lui *aduc*, lă-
sând la o parte pe *aduc-a-minte*, nu
se pot traduce lătesce prin singurul
adduco, ci și prin „adfero“. Dicțio-
nar Mss. bănățen circa 1670 (Col. I.
Tr. 1883 p. 421): „*Aduk.* Adduco. Ad-
fero. — *Adus.* Adductus. Allatus“.

1°. *aduc* în accepțiunile ordinare.

a) Despre vietăți:

I. Canta, Letop. III p. 187, dice că
Vodă Grigorie Ghica (1764) „Greci
n'*adusăse* mulți, numai câți era de
trebuiță Curței sale...”

Nicolae Muste, Letop. III, p. 7: „zic
că au poroncit Impăratul să 'l *aducă*
pre Dabija Vornicul, să 'l vază în ce
chip este, și l'au *adus* de l'au văzut...”

Dosofteu, 1680, ps. XLIV:

<i>Aduce-să-vorū</i> împăratului fečo- rițe după dânsa; priiatinile ei <i>adu-</i> <i>ce-să-vor ție</i> ; <i>a-</i> <i>duce-să-vor</i> în ve- selii și'n bucu- rie...	<i>Afferentur</i> regi virgines post eam, proximae ejus <i>afferentur</i> tibi; <i>affe-</i> <i>rentur</i> in lae- titia et exulta- tatione...
--	---

Același pasagiū la Corbea, Psaltire
1700 (Mss. Acad. Rom.):

Aduce-se-vor în veselie

Și se vor inchiina cu bucurie,

Întru biserecă să vor *aduce*

Împăratului cu cântec dulce...

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond
Mss. în Arch. Stat. p. 73): „și am
judecat, cum să *aducă* Mihaîu cu fra-

te-său Dumitrașco oameni buni mărturii de acolo din prejurul locului..."

Doîna din Transilvania :

Dice taica să mă 'nsor,
S'aduc mamei ajutor;
Dară mama nu mă lasă
Să'i aduc leneșă'n casă,
Cum ești tu, măi jupănesă!..

(Jarnik-Bărsanu, 428)

Pravila Moldov. 1646, p. 10: „când va mărge neștine să 'șu aducă niște dobitocū den câmpū..."

Tot aci vine *aduc* în privința lucrurilor considerate ca persoane, cea ce ne întîmpină mai ales în ghicitori poporane; de exemplu:

Ce este „Fedeleşul“?

Urduc,
Burduc,
De barbă il duc,
De barbă l'aduc.

Un dialog între „Căldarea, în care ferbe apa, și între Donița, menită a căra apă“:

— Scurto, grosso, und'te duci?
— Arso 'n fund, de ce mă 'ntrebî?
Unde eū mă duc,
Tot ție ți-aduc.

Apoi într'o mulțime de ghicitori locuțiunea: „a-casă m'aduse“ se repetă într'un mod stereotip. Așa:

În pădure crescul,
În pădure născul,
A-casă dacă m'aduse
Horă 'mprejuru'mi se puse.

— Masa.

În pădure născul,
În pădure crescul,
A-casă dacă m'aduse
Vătaf de curte mă puse.
— Pragul.

În pădure născul,
În pădure crescul,
A-casă dacă m'aduse,
Cercei grei îmi puse.

— Cobilița.

În pădure născul,
În pădure crescul,
A-casă dacă m'aduse
Curva satului mă puse.

— Banița.

În pădure născul,
În pădure crescul,
A-casă dacă m'aduseră
Vătaf mare mă puseră.

— Ciomagul.

b) Despre lucruri și fenomene:

Pann, Prov. II; 67:

Alérgă la apă, *aduce* pe loc
Și de mămăligă pune vas la foc...

N. Muste, Letop. III p. 7: „*Adus*'ău Moldovenii care încărcate de borfe și de fer..."

Cost. Stamate, Muza I, 69:

Sau precum vița de vie,
Măcar vite să o rōdă,
Odrăslesce și învie
Și *aduce* érași rōdă...

„Acéstă moșiă *aduce* un venit de doē mi de galbeni = cette terre rend un revenu de deux mille ducats“ (Pontbriant).

Doîna din Transilvania :

Bădița cu buze dulci,
Séra vii, séra te duci
Și nimica nu'mi *aduci*
Fără sinul plin de nuc,
Tu le-*aduci*,
Tu le mănânci!..

(Jarnik-Bărsanu, 88)

sau :

Deschide ușa, măi lele,
C'aduc în gură mărgele...

(Ibid. 412)

Dosofteiu, 1680, ps. LXXVII:

...Rădică au-
strul de pre ceriū
și *adusă* cu pu-
téré sa vântul
Livei...

... Transtulit
austrum de coelo,
et induxit in
virtute sua afri-
cum...

În același mod: vîntul *aduce* nori,
nori *aduc* plóiă etc.

c) Despre o situațiune în genere, materială sau morală.

Zilot, Cron. p. 115: „Brâncovénul înțelese înșelăciunea Cantacuzinului; dar ce să facă atunci la așa césuri primejdióse? fără de cât sta încremenit, așteptând ce va *aduce* întâmplarea...”

Același p. 103:

Dakiî stătură:

Minuni făcură,

Cum sint sciute

În cărți trecute;

Pre chîar Romanii,

Lumiî tiraniî,

Așaî *aduse* —

Supt bir îi puse...

Tot astfel: „n'am putut *aduce* pe tă-teu să'ți dea voe...” (L. M.), unde — ca și la Zilot — după *aduc* se subînțelege: „în stare”.

Costachi Negruzzi, Zoe, I: „Vaî mie nenorocita! iată la ce am ajuns! iată în ce stare m'ai *adus*! mă desprețuesci după ce m'ai înșelat...”

Același, Aprodul Purice:

Pricina bejănăriei ș'a jalei obsecscî, tu ești, Hoț turbat și fără lege, care prădi și pustiesci! Care vii cu cete multe de tâlhari și prădători S'*aduci* jale în locașul unor pacinici muncitori..

„Pómele necópte *aduc* friguri = les fruits verts donnent les fièvres” (Pontbriant).

„A *aduce* bucuriă părinților; a *aduce* mulțămire celor ce ne îndatoréză; mari greutăți ni-ați *adus* pe cap; mari încurcături *aduseră* Românilor vecinii lor creștini” (L. M.).

d) Despre cugetări, vorbe, opinii luate de aliori.

În graiul vechiu, cu sensul de: „citer un auteur, un passage, une sentence”, se dicea: *aduc*, sau: *aduc* la mijloc, ori: a-mijloc.

Cuvîntul Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov):

p. 504: să *aducem* la mijloc și grăitorii lui Dumnedzău și să auzim delă ei ce de eretici învață pre noi...;

p. 509: încă și prorocii ce-au fostu mai de 'nainte de de-multu așjidere grăiră, dreptu acéia nevointă iaste să *aducem* și pre acéste la mijloc...;

p. 510: iaste-ne destulă ačasta, au *aduce*-voiu a-mijloc și toți prorocii de ačaste grăind?...

Tot aci pare a'și avé locul Beldiman, Tragod. v. 21:

Aice am trebuintă pe Iracitū să *aduc*, Starea Moldovei să plângă, sau să puu să scrie
Lung,

Dar încatuî prin putintă, mă voiu nevoi și eu Osînda țării a serie, ori cătu'mi va fi de greu...

II° C o m p u s u l: *aduc* a-minte.

Pravila Moldov. 1646, f. 35: „va dzice că nu'l cunoaște pre vîndzătorulū cela ce i l'au vîndutū, sau nu'ș poate *aduce* a-mente...”

Se construesce generalmente cu „de”, fórte rar cu „pre”.

Moxa, 1620, p. 378: „nu numai boiarilorū le făcia rău, ce'ș *aduse* a-mente de patimă cândū era el în Hersonū...”

Corbea, Psaltire 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XXI:

Aduce-ș-vor de Domnul a-minte,
Și s'or întoarce la dins cu cinste...

Samuil Clain, Invățături (Blaj, 1784) p. 10: „Iară elū cu față véselă și voioasă au răspuns: cu adevărat, pré bun priiaten al mieu te mărturisescū, și *aducându*-mî a-minte de acé puțină cinste ce mî-ai dat, astăzi cu cămătă ți-o voiu întoarce...”

Intr'o propozițiune negativă este elegant de a pune pe „a-minte” înainte de *aduc*:

Moxa, p. 390: „măincămū și bemū de preună cu domniia ta, și a-minte nu ne *aducem* de 'nsul...”

Tot așa într-o doină din Transilvania :

Nici o dată să nu 'mbuci
Pin' a-minte nu'ți *aduci*
De-a noastre cuvinte dulci...

(Jarnik-Bărsanu, 263)

În toate exemplele de mai sus ne întipină construcțiunea cu *de*; ea nu este însă singură permisă.

Cuvîntul Sf. Ioan Crisostom, sec. XVII (Cod. Mss. Brașov, p. 529): „tu'ți *adu* a-minte de Domnul cum au grăitū...”; dar mai jos: „tu'ți *adu* a-minte pre Davidū prorocū cum zice...”

Sau chiar fără nici o prepozițiune: Dosofteu, 1673, f. 10 b:

Ce poate fi omul de l' *aduc* a-minte,
De cerē pentru dînsul folos înaintē?...
v. 12. A. — A-minte. — Minte.

III°. *aduc* în:

a) Proverbi:

Cu lăutari și cu masă
Aduc pe dracu în casă.

(Pann, II, 111)

Cu lăuta și cu tóba
Aduse în casă glóba.

(Ibid.)

Vorba dulce
Mult *aduce*.

(Ibid. I, 21)

Tu îl trimiți la foc,
Și el îți *aduce* busioc;
Tu îl trimiți la surcele,
Și el îți *aduce* floricele.

(Ib. I, 86)

„Dacă *aduci* întâiu terciul, pe urmă *aduci* de surdă óspetelui óuē și urdă...”

(Ib. II, 148)

„Bărbatul să *aducă* cu sacul, muierea să scóțā cu acul, tot se isprăvesce.”

(Ib. II, 123)

„De multe ori nu *aduce* anul ce *aduce* césul...”

(Ib. I, 151)

Acest din urmă proverb se găsește

deja la Miron Costin în „Viéța lumii”, 1670:

Norocul, fără să stea, își tot schimbă pasul:
Ani nu pot *aduce* ce *aduce* cíasul!
Numai mână și aripi, iar piclóre n'are,
Să nu pótā sta în loc nici odinióre...

(Ap. Hasdeu, Răzvan, ed. 3 p. 180)

b) Idiotismî:

„A *aduce* pe cine-va în sapă de lemn” (L. M.) = a l' săraci.

„A *aduce* vorba” = a ajunge în convorbire pe nesimțite, ca și din întâmplare, la cestiunea care ne preocupă.

Gr. Alexandrescu, Dervişul:

Dintr'una 'ntr'alta vorba *aduse*,
Și în stil neted patima 'și spuse,
Dicēnd: Ascultā, eū te iubesc...

Basmul „Cotoșman” (Ispirescu, Leg. p. 289): „Și fiind-că vorba vorbă *aduce*, cotoșmanul și boierul stătură la taifas și se înțelesēră la cuvinte...”

„A *aduce* din condeiu” (Baronzi, Limba, p. 48) sau: „a *aduce* din mețesug” = a atinge cu multă dibăciă un punct în scriere sau în artă.

Basmul „Brósca țestósă” (Ispirescu, Leg. p. 38): „Baia era pardosită cu tot felul de marmură lustruită, și *adusă* din mețesug așa, încât închipuia fel de fel de flori, de păseri și câte nagode tóte...”

„A *aduce* cu cine-va”, „a'și *aduce* cu cine-va” = a se asemēna întru cât-va.

„Acest copil își *aduce* cu tată-seu” (L. M.)

„Pruncul acesta ș' *aduce* mult cu maică-sa = dieser Knabe ist der Mutter sehr ä h n l i c h” (Budai-Delēnu).

Jipescu, Opincaru p. 36, despre Neolatini din Occident: „Când să duc orășani d'ăi noștri p'acolo, să n'tălnesc cu Letini ăia, s'adună cu toți, staū la vorbă; spun c' *aduce* mult cuvîntarea lor cu a noastră și cam sémănă...”

„A *aduce* pîră” = a porni judecată, a intenta proces.

Pann, Prov. I, 120:

Plin de nebunie, cu artag în sine
Se ardică 'n dată, la Crăeşa vine
A *aduce* pîră...

Caragea, Legiuire 1818, p. 87: „De să va dovedi că bărbatul ce *aduce* pîră de pré-curvie asupra nevastă sale i-au fost mijlocitoriu, nevasta să fie apărată...”

„Dracul *aduce*” = când dă peste noi o neplăcere de care ne temeam, dar speram tot-o-dată că poate să nu se întâmple.

Alexandri, Surugiul: „Stam lingă biata mamă şi o jălîam din fundu ini-meî, căci era acum pe aprópe de îngropat, când îl *aduce* dracu pe un ciocoîu de cei afurisiţi. Toţi flăcăii erau porniţi la drum, numai eu, din păcate, mă aflam la poştă. Cuconăşu era grăbit parcă'l alungaî Tătarîi din urmă; el vine la bordeîu meu şi mă smuncesce fără îndurare de lingă săcriu măică-mea...”

O doină din Transilvania:

Mă duseî cu plugu'n cóstă
S'aduse dracu-o nevestă;
Uitându-mă după dînsa
S'a rupt cucura şi birsa...

(Jarnik-Bărsanu, 390)

O altă tot de acolo:

Când era gura măi dulce,
Pe bărbat dracu'l *aduce*...

(Ibid. 398)

Miron Costin, Letop. I, 335: „Spun de Vasile Vodă că avea mare grije că va veni Stefan Vodă la Pórtă, şi în taină zicea: Să nu 'l mai *aducă* dracul aice!...”

„Păcatul *aduce*” = când ne urmăresce o fatalitate.

Neculce, Letop. II, 245: „Şi ce gândia el să facă, şi la cese ispitia, şi la ce l'aî *adus* păcatul şi osinda dela Dumnezeu! Şi aşa l'aî dus pe Duca Vodă în ţara Leşescă de aî murit acolo...”

„A *aduce* la soroc”, expresiune

poporană de danţ = a juca în tact, „à tempo”:

Ian aruncă-te la joc,
Dar la joc colea cu foc,
S'o *aduci* tot la soroc...

(Jarnik-Bărsanu, 489).

„A *aduce* la îndeplinire”, „a *aduce* un lucru la căpătaîu” = „venir à bout de, mener à fin, terminer” (Pontbriant).

IV°. *a duc* la imperativ.

Imperativul dela *aduc* ni se presintă în texturi şi 'n viul graîu sub patru sau cinci forme, circulând toate în acelaşi timp şi chiar din aceeaşi gură: *adă* sau *adă*, *ado*, *adu*, *ad*, *a*.

1°. *adă!* *adă!*

Dosofteiu, Liturgiar 1673, f. 39 b: „*adă*'tă a-minte de noi păcătoşii şi ne-triabnicii şerbii tăi...”

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 165:

Cucule, pênă pe cap,
Du-te 'n pădurea de fag
S'*adă* florî pênă să fac;
Adă flóre de bujor
Să fac pênă de ficlor;
Adă ş'un trandafiruş
Să fac pênă la draguş...

În acele localităţi unde poporul propunţă pe finalul netonic *-ă* ca pe *-a*, se dice: *adă!* Aşa vorbesc, bună-óră, Berlădenii. „La noi se rostesc: *adă* o ladă plină, saî: *adă* dou cofi di apă, în loc de: *adă* o ladă plină, *adă* doé cofe cu apă” (Preut C. Tudorăan, Tutova, c. Frunţişeni).

2°. *ado!*

Pann, Prov. II, 112:

De vom lua şi neveste,
Pas'apoî de măi trăesc
Or în lume pribegesc!
Că ele nu te întrébă
D'aî negustorie slabă,
Ci *ado!* dă'î! cheltuesce...

Arsenie dela Bisericanî, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 270): „...*ado* a-minte cuvintele tale şerbui tău...”

Dosofteiu, 1673, f. 14 a:

Rădică-te, Doamne și Dumnădzău sfinte,
De-ți innaltă mâna și-ți *ado* a-minte...

Omiliar dela Govora, 1642, f. 90 b:
„și tu-ți *ado* a-minte această, care te
sulinănești și te ungi cu deresuri mi-
rositoare în multe chipure spre înșelă-
ciună sufletelor celor neîntărite...”

3°. *adu*!

Corbea, Psaltire 1700 (Mss. în Acad.
Rom. ps. XX):

Inaltă-te, Doamne,
Într'a tale coarne,
Și cu-a ta putere
Le *adu* lor fiere...

A. Pann, Prov. I, 65: „Îi zise ar-
hiereul: unde e? *adu*! aici...”

Silvestru, 1651, ps. XXIV: „*adu*-
a-minte, Doamne, de milele tale...”

Jipescu, Opincaru p. 145: „*Adu* mă-
na'ncoa! Ai noroc!...”

4°. *ad*!

Dosofteiu, 1673, f. 36 a:

Și cu a ta milă ț'ad a-minte,
Să nu mă uit, Dumnădzău sfinte...

Același, 1680, f. 93 a: „Tu fecești
toate hotarale pământului, vara și
primăvara tu plăzmuitu-l-ai, ț'ad a-
minte de ȧle...”

A. Pann, Prov. I, 129:

Gura omului e iad;
Cât să-ți dai, tot dice: *ad*!..

Tot *ad*, nu *adă*, trebuî să se citescă
în poesiile poporane la Alexandri pre-
tutindenî unde editorul pune: „*adă*-o...”,
de ex.:

Balada Codrénul:

Măi bădiță, măi crișmar,
Ad o ploscă de Cotnar...

5°. *a*!

Pompiliu, Sibiu, 57:

Adă mi soră, *a* să beu,
Bine știu eu gândul teu...

Editorul explică (p. 92) că „*a* să
beu” este „o prescurtare din *adă*...”

și că tot așa în unele localități de
peste Carpați se dice „*adu* în loc de
adu”. Adevărul însă este că impera-
tivul *a*! aparține conjugățiunii contrase
ac în loc de *aduc*, după cum se aude
pe ici pe colea în regiunea Brașovului
și Făgărașului, unde se dice bună-
ora: „mă'c s'*ac* un sac” = „mă duc s'*aduc*
un sac.” Din acest *ac* imperativul
e: *a*!

6°. *adă*! — *ad*!

Doîna „Nevasta bolnavă”:

Ea'mi dice: de ești bărbat
Și ai suflet de durere,
Adă mi o cupă de miere
Și'mi *ad* o cupă de vin,
Durerea să mi o alin...

(Alex. Poes. pop. 2. 310).

7°. *adu*! — *ad*!

Ioan din Vinți, 1689, f. 66 b: „...și-
adu a-minte de îndurările și milele
tale cele multe, *adu*-țu a-minte cu de-
adinsu...”

8°. *ado*! — *adă*!

Samuil Clain, Invățatură (Blaj, 1784)
p. 90: „...dojeneste'i și le *ado* a-minte
cele viitoare, *adă*-le a-minte și de
mine...”

V^o. Forme istorice.

a) Prima persoană singulară a per-
fectului simplu: eu *aduș* = lat. *a d-
d u x i*. Cipar (Principia, p. 167) repro-
duce vr'o douăzeci de exemple după Evan-
geliarul circa 1570, Omiliarul 1642,
Evangeliarul și Psaltirea lui Silvestru
1648—1651, Biblia din 1688 și după
un manuscris. Să mai adăugăm al-
tele câte-va.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss.
în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXIII,	...deduxi eum
28: <i>adușu</i> elu în	in concilium eo-
gloata loru...	rum...

Ibid. XXV, 26:	...p r o d u x i
<i>adușu</i> elu înrain-	eum ad vos...
ția voastră...	

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XIX p. 14: „*aduşu* elu cătră ucenicii tăi, şi nu putură vindeca pre elu...”

Arsenie dela Bisericanî circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom.) p. 271: „*aduşu*’mi a-minte de tocmélele tale céle de de-multu...; *aduşu*’mi a-minte noaptă de numele tău, Doamne...; *aduşă*’mi (адшъми) a-minte căile tale şi tocmii pîcoarele méle...”

În macedo-romăna se dice pînă astăzi *aduşu* în loc de *adusei*.

b) Prima persónă plurală a perfectului simplu: noi *adusem* = lat. *adduximus*.

Coresi, Omil. 1580, quat. XXXIV p. 11: „nemică nu *adusemă* în căstă lume şi iară nemică nu avămă nece a ducere...”

Dosoftéu, 1680, f. 174 b: „acîi şezdum şi plînsăm, cându ne *adusămă* a-minte noi de Sionu...”

Macedo-romănesce pînă astăzi: *adusemu*, nu: *aduserăm*.

c) A doua persónă plurală a perfectului simplu: voi *aduset* = lat. *adduxissetis* pentru „*adduxistis*”.

Des în Noul Testament din 1648:

Luc. XXIII, 14: zise cătră ei: *adusetu*’mi pre omul acesta...

Act. Ap. VII, 42: au doară jrtăve şi daruri *aduset* mie?..

Ib. XIX, 36-7: nemică îndegrabă să nu facet, că *adusetu* pre oaménii aceşté...

...dixit ad illos: obtulistis mihi hunc hominem...

...numquid victimas et hostias obtulistis mihi?..

...nihil temere agere, adduxistis enim homines istos...

În Codicele Voroneţian, acest din urmă pasagiū sună: „*adusesetu* bār. baţii aceşté”, adecă şi mai aprópe de prototipul latin: *adduxissetis*, a-

fară numai dacă silaba *-se-* nu se va fi repetat cum-va dintr’o grăbire curat grafică.

Cuvîntul Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. St. Nicolae din Braşov, p. 579): „golă era, şi mă înbracă; şi în temniţe, ş’aţi venită cătră mine; bolnavă, şi m’aţi cercetată; striină, şi mă *adusetă*...”

Macedo-romănesce chiar astăzi: *adusetu*, nu: *aduserăţi*.

d) Prima persónă singulară a imperfectului: eu *aducea* = lat. *adducebam*, şi numai la plural: *aduceamu* = lat. *adducebamus*.

Codicele Voroneţian p. 75:

Act. Ap. XXVI, 10: ucigându ei, <i>aducé</i> svétu...	...quum occiderentur, detulissentiam...
---	---

Legenda Sf-ei Maria Egipténă, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. Braşov, p. 377): „...acîaş eu mă lăcrăma, şi cu credinţă băté-mă în pieptă, şi ’mi *aducé* a-minte de făgăduinţa ce-am făcută...”

E interesant, că la Dosofteiu, 1673, în Dedicăţiune p. I, ne întimpină forma moldovenescă poporană a imperfectului: *aducé* în loc de *aducea*: „Isus Hristos de multe ori *aducé* (адуче) a-minte ucinicilor...”

e) În graiul vechiu *aduc* se pôte construi cu pronumele personal la acusatîv fără „pre”, după cum am vădut deja cu câte-va rînduri mai sus în pasagele din Coresi şi din Codicele Voroneţian: „*aduşu* elu”.

Legenda lui Avram, circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 190): „eşimu, doară vrem vedé unde-va vr’u omu să’lă *aducemu* elu la casa noastră...”

f) Document moldovenesc din 1610 (A. I. R. I, 22): „să are ei şi *aduce* nescare urice sau alte ispisoace, mă-

riia ta să nu le crezi..." = „et quand même ils produiraient quelques actes..."

v. ². *Aduc.* — ¹. *Adus.* — *Duc.* — *Reduc.*

². **Aduc** (*adus, aducere*), vb.; fléchir, faire pencher, brandir. El a-nevoie a decide, dacă acest cuvânt, derivat în orice cas din *duco*, vine anume din *ad d u c o* sau din *a b d u c o*, ori dintr'o fusiune poporană între *a b d u c o* și *a d d u c o*. Prin accepțiunile sale, el se depărtază cu totul de *a d u c* „apporter, amener“, formând o vorbă pe deplin independentă. O legătură logică între ambele diceri se întrevade în expresiunea „*aduc* mâna să fac cruce“:

Frunză verde de lemn dulce,
Aduc mâna să'mi fac cruce,
 Mîntea din cap mi-se duce;
*Aduc*u mâna să mă 'nchin,
 Picîtoarele nu mă țin,
 Parcă nu's făcut deplin...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 302)

De asemenea în locuțiunea „*aduc* ceva la gură“ = „*p o r t e r à la bouche*“:

Codreanaș, cât o vedea,
 Plosca la gur' *aducea*...

(Balada Codrénul);

dar în același cântec:

În cap mâna că'i puneam,
 La pămînt il *aduceam*,
 Căpătina i-o tăiam...

unde acea legătură logică dispăre aproape cu desăvîrșire.

Cu acest sens se dice de o potrivă: „a *aduce* la pămînt“ sau „a *aduce* la vale“ ori numai „a *aduce*“.

Balada Vidra:

Când în loc mi se 'nvîrtia,
 Când la vale s' *aducea*,
 Nici unul nu dovedia...

și mai jos:

Stoian popa s'aprindea
 Și făcea el ce făcea
 Pe Păun că'l *aducea*

Și'n pămînt că mi'l isbîa,
 Cât pămîntul despica!..

Cu același sens, macedo-romănește: „Ih! ci ghine nîi'l *adusi*; cara déde di cădzù, și féce țistale = of! ce bine l'am trântit; când cădu, își sparse capul“ (M. Iutza, Crușova).

În toate aceste exemple, *aduc* înseamnă „fléchir“, „a pleca“, „a da jos“, ce-va ca *a b d u c o* la Cicerone în: „ab illis hominibus qui tum versati sunt in re publica, ad hanc hominum licentiam atque libidinem me *a b d u c i s*“, sau: „a religionis auctoritate *a b d u c e r e t u r* ad mercedem.“

Cu același înțeles în proverbul:

Vinu'i dulce,
 Dar te-*aduce*...

(P. Teodorescu, Iași, c. Miroslava)

despre un vin plăcut, care însă te'mbetă sau — mai bine — „te culcă jos“.

În exemplele ce urmăză *aduc* are înțelesul de „brandir“, însă tot cu dușmănia și tot de sus în jos, astfel încât ambele accepțiuni se înlănțuiesc.

Balada Iorgovan:

Cu paloșul *aducea*,
 Capul Nedii îl tăia,
 Trupul la căini arunca...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 561)

Balada Bolbocén Haîducul:

Și când astfel îi vorbea,
 Mâna pe baltac punea,
 Drept cătră zapciu pornia,
 Binișor s'alătura;
 Cu baltac când *aducea*,
 Mâna dreptă că'i frîngea...

(Ibid. 603)

Din vechile texturi:

Pravila Moldov. 1646, f. 60: „cela ce va ucide pre cela ce'l îngroziaște că'l va ucide, nu să-va certa; aceasta iaste cându omul cela ce'l îngroziaște să'l ucigă face sémne în toate fialurile și 'i mähăiaște și *aduce* să'l lovască...“

v. *Abat.* — *Adîm.* — ¹. *Aduc.* — ². *Adus.*

Aduc-a-minte. — v. ¹. *Aduc.* — *A-minte.*

¹. **Adúcere.** — v. ¹. *Aduc.*

². **Adúcere.** — v. ². *Aduc.*

Aducere-a-minte — v. *A-minte.*

¹. **Aducător, -óre,** adj. et subst.; qui apporte, qui amène, qui conduit, porteur, conducteur.

Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 40): „Întâi fost'au trebuit pre cei ce *aducători* și pricinuitori gâlcevii ar fi fost, fără nici o zăbavă dintru mijlocul nostru să-i fim scos...”

Dosofteiu, Liturgiar 1673, f. 14 a: „că svinția-ta ești *aducătorii* și adusul și priimatoriul și împărțătoriul, Hristoase Dumnedzăul nostru...”

Miron Costin, Letop. I p. 301: „pre Stefan Părcălabul de Soroca l'a dat în sama unora de Hăncești, cari se ținea pre lângă Ștefăniță Paharnicul, să'l ducă la Vasilie Vodă; ce pentru lăcomia sa, *aducătorii*, să fie a lor ce luasă și ce mai era pre lângă dănsul, l'a omorit pe cale...”

v. ¹. *Aduc.* — ¹. *Adus.* — ³. *Adus.*

². **Aducător.** — v. ². *Aduc.* — ². *Adus.*

Aducătoré, s. f.; t. de Gramm.: guillemet. Vechiu termen gramatical, format din *a d u c* cu sensul de „citez cuvintele altuia”. Radu Tempé, 1797, p. 216: „*Aducătoré* să pune la începeré și la sfîrșitul vorbii, a încheetării sau a periodului, care să *a d u c e* din gura altuia.” Diaconovici-Loga, 1822, p. 13: „*Aducătoré* („....”), cuvintele cele închise între aceste semne, cu ton puternic și înalt le vădim”. Mai puțin elegant e termenul: „semnul *a d u c e r i i*, când *a d u c e m* vorbele cui-va” la Heliade, Gramm. 1828 p. 159.

v. ¹. *Aduc.*

Adulcêsc (*adulcit, adulcire*), vb.; adoucir. Cuvînt a cărui existență trebiu controlată în graiu, saŭ cel puțin în vechile texturi. El corespunde pe deplin medio-latinului *addulcire* = ital. *addolcire* = span. *adolcir* etc., și ne întimpină în Dicționarul româno-german al lui Budai-Delénu (Mss. în Mus. istor. din Bucuresci): „*adulcescu*, versüssen, angeheim, verträglich machen; *adulcitoriu*, Versüsser, versüssend, verträglich”.

v. *Dulce.*

Adulcitor. — v. *Adulcesc.*

Adûlm. — v. *Adulmec.*

Adûlmec, adûrmec (*adulmecat, adurmecat; adulmecare, adurmecare*), vb.; flairer, suivre à la piste, dépister, pressentir.

Cu sensul propriu, „*adulmecare* se dice de fiare saŭ alte animale, cari simt prin miros pe vînătorul ce vine cu vîntul asupra lor” (Baronzi), saŭ „mirosul cânilor în urmărirea vînatului” (L. M.), ori în genere: „odoratu investigo” (L. B.); în sens figurat, înseamnă petrunderea aceluia care ște pricepe cursa ce i se 'ntinde, primejdia ce 'l așteptă, uneltirile dușmănesci ce i se pregătesc, saŭ ori-ce este ascuns pentru o minte obicînuită.

În ambele sensuri, cel propriu și mai ales cel figurat, cuvîntul e des la Cantemir, care 'l întrebuintează une-ori cu multă eleganță; de exemplu:

Istoria ieroglifică (Mss. în Acad. Rom. p. 57): „Atuncé lupul cu chipuri filosofesti și țeremonii politicești înainte *adulmecând* purciasă...”

Ibid. p. 19: „Iute iaste *adulmăcaré* adeverinții, unde a sufletului pătîmire într'altul despre a sa o măsură cineva...”

Chron. II, 66 : „părăsită cale a cerca și urmele cele astupate și pierdute a *adulmăca* și a le descoperi ne vom nevoi...”

Apoi adjectivii a d u l m e c ă t o r și a d u l m e c o s :

Cantemir, Ist. ierogl. p. 39 : „...pre cât lumina soarelui a lucra poate în organele văzătoare, pre atâta agiutoréște mai de nainte știința în mintea a d u l m ă c ă t o a r e...”

Ibid. p. 67 : „în lup nu numai tăcere inimoasă, ce și oare-ce simțire a d u l m ă c o a s ă țaste...”

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 102 : „celu înțeleptu *adulmăcă* și simte de departe...”

I. Crângă, Moș Nichifor Coțcaiiul (Conv. lit. 1877 p. 383) : „Mie'mi vine să sting focul, că acum mî-am adus a-minte că dihaniea de lup *adulmecă* și vine după fum...”

„Despre corb ȳice poporul că se duce cale de 24 ore după hoit mai 'nainte de a resări sórele, iar după resărire nu se mai duce; cunósce unde e hoitul după miros, ceia ce se chiamă : *adulmecă*...” (Invăț. Carare, Iași, com. Cucuteni).

A. Odobescu, Pseudokyneg. p. 172, despre critici : „S'au deprins să sté mereu la pândă, drăcoșii, ca și când altă trebă n'arú mai avé; caută, m i r ó s ă, se furișéază prin cărți și dibuiesc, mai rău decât copoiul când *adurmecă* ȳira férei prin țérină, și bine n'apuci să te bucuri de vre o nevinovată haȳducia ce te-ai ispititu a face prin codrii literaturei, când fără veste te și pomenesci dovedit. Atunci se fac Dunăre de mânia, domnia-lor...”

Tot așa în Mihnea-vodă, p. 23, despre Craioveni : „ca copoi *adurmecă* ori-ce mișcare a Domniei...”

„A *adulmeca* ca copoiul” este o lo-

cuȳiune proverbială despre cei ce iscodesc.

Alături cu *adulmec* circulează forma fără prepoziȳionalul a d - .

N. Rucărénu, Incercări poetice p. 63 :

Vinătorul se opresce.

Jos, copii, pe brinci cu toȳii!

Auȳirăȳi șueratul

Caprei negre p'intre stince?

Ne-a u l m a t, dar sint aicea.

Drept l'animători vȳ duceȳi...

„Pe la noi copoi *sa* cȳinii ce u l m é z ă și aduc vinatul la pușcă, nu se găsesc mai de loc...” (I. Tacu, Coveluȳu, c. Branistea)

Caracteristica poporană despre urs și lup : „Ursul se ȳice că ar fost fecior de popă. Când a eșit Maica Precista la biserică, el a speriat'o orăcȳind și, blăstemat fiind de ea, s'a făcut urs. Ele timp la vedere, dar u l m ă bine. Lupul se ȳice că e cȳinele Sf-luȳ Petru, și unde'i poruncesce, el acolo face pradă. Când se strîng mai mulȳi lupi la un loc de urlă, se ȳice că se rógă luȳ Sf. Petru să le rinduéscă pradă. Se crede că lupul are trei perȳ de drac pe cap, de aceia e fioros. Lupul vede bine, însă nu u l m ă” (I. Aldoiu, Muscel, c. Voinesci).

Forma cu -r- : *adurmec* s'a născut prin etimologia poporană dela „urmă”. Organică, mai veche și mai respȳndită, e forma cu -l- : *adulmec*. Sensul fundamental al cuvintuluȳ nu este : u r m ă, ci : m i r o s. *Adulmecarea* stă în acelaș raport cȳtră nas, ca vederea cȳtră ochi și auȳul cȳtră urechi. Cantemir, Divanul lumii 1698 (A. I. R. II, 108) : „cu ochii nevăzȳnd, cu urȳchile neauzȳnd, mirosul ne-*adulmăcȳnd*...”

În secolul XVI mai exista încă la noi substantivul o l m u „odeur”. Îl gȳsim la Radu din Mȳnicesci, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.) :

Io. XII, 3: casa înplu-se de ol- mul myrului...		...domus impleta est ex odore unguenti...
---	--	---

Vechiul român olmu, învederat dela latinul „oleo“, presupune un prototip olmen, cu „ol-“ ca în „ol-facio“ și cu sufixul „-men“. Latinul vulgar olmen se referă cătră medio-latinul olimentum „miros“ (Du Cange, ad voc.: olimentum pretiosorum florum) ce-va ca: „tegmen“ cătră „tegimentum“. Din numele olmu vine: de'nțău verbul ulmare, apoi ulmecare prin sufixul verbal diminutival -ec (= lat. -ico) ca în „orbec“, și de aci în fine, prin prepoziționalul ad-saŭ a-: *adulmec*, alături cu formă aulmec la mitropolitul Dosofteiu.

v. ¹ *Ad.* — *Aulmec.* — *Olm.* — *Ulmec.*...

Adulmecătôr	}	v. <i>Adulmec.</i>
Adulmecôs		

Adumbrăre	}	v. <i>Adumbresc.</i>
Adumbrât		

Adumbrătôr, -ôre, adj.; ombrageux, qui répand de l'ombrage. Forma pe care o găsim în Dicționarul lui Budai-Delenu (Mss. în Mus. istor. din Bucuresci), ca și: adumbrăciune și adumbrătură. În graiu se aude mai mult: adumbritor, adumbriciune, adumbritură.

v. *Adumbresc.*

Adumbrăciune	}	v. <i>Adumbrător.</i>
Adumbrătură		

Adumbrêsc (*adumbrît*), *adumbrîre*, vb.; „ombrager, couvrir d'ombre, mettre à l'abri, protéger“ (Cihac). O formă mai organică, dar aprôpe dispărută dn graiui, este din prima conjugățiune: ad umbrare = lat. ad umbrare = ital.

ad umbrare = provenț. ad umbrar, a ombrar etc. Mai sînt două forme fără prepoziționalul ad: umbrîre și umbrare, de exemplu:

Coresi, 1577:	Arsenie, 1650:
Ps. XC: ...cu spa- tele sale umbri- te-va...	...cu spatele sale te va umbră...

Lex. Bud. 6: „*adumbrescu*, beschatten, überschatten etwas“.

În basmele adunate de Ispirescu:

p. 230: „Copaciul supt care se *adumbrise* era măreț și par'că se lupta ca să ajungă la nuori...“;

p. 289: „Băiatul remase *adumbrît* într'un crânguleț verde, căci era gol pistol...“

În poesia poporană ne mai întîmpină forma *dumbresc*, în privința căreia nu se pôte decide dacă *d* este un rest din *ad-* ca în: devăsit = adevăsit, ori din „de“ ca în: dalb = alb.

Doină din Transilvania:

Mărită-te, mândra mea,
După mine nu ședé,
Nu trage nedejdea mea!
Că nedejdea dela mine
Ca și umbra dela spine,
Când gîndesci să te *dumbresci*,
Tot mai tare te soresci...

(G. Sima Ion, Familia 1883 p. 580).

v. *Umbără.* — *Umbresc.*

Adumbrêz	}	v. <i>Adumbrător.</i> — <i>Adumbresc.</i>
Adumbrăciune		
Adumbrîre		
Adumbrîtôr		
Adumbrîtură		

Adumerêsc (*adumerit*, *adumerire*), vb.; ajuster, adapter. Acéstă formă o găsim numai la Budai-Delenu (Dicț. Mss. în Mus. istor. din Bucuresci): „*adumerescu*, anpassen, einer Sache gemäss machen, einrichten“.

v. *Dumeresc.*

¹**Adun** (*adunat, adunare*), vb.; réunir, rassembler, amasser, récolter, additionner. Derivat din lat. *a d u n o* (=ad+uno), care s'a păstrat în toate graiurile romanice (Cihac), *adun* exprimă noțiunea fundamentală de: a reduce o mulțime la unu, în opozițiune cu „risipesc” și cu „împrăștiu”, cari consistă în bucățirea unității.

Doină din Transilvania:

Străduiesc-te, bărbate,
S'adună multe bucate,
Că și eu m'oiu strădui
Pînă ce le-oiu risipi...

(Jarnik-Bărsanu, 454)

Dosofteiu, Liturgiar (Cuminicare) 1674, f. 90 a: „s'au ivit cîale 'ntune-cate să lumina-dze, să *adune* cîale 'mprăști-ate...”

Principalii sinonimi ai lui *adun* sint: strîng, culeg, împreunez sau întrunesc, cu acești doi din urmă fiind înrudit și etimologicesce.

I^o. Sinonimica.

a) *adun* = strîng:

Ca verb transitiv, *adun* se întâlnește cu strîng și adesea îl înlocuiește atunci când e vorba de ființe aduse din diferite direcțiuni și de averi grămadite cu încetul.

Zilot, Cron. p. 61:

S'au ostenit pre mult Mihaïu-Vodă s'adune Ostași, și au și strins, dar dör numai cu nume...

Moxa, 1620, p. 351: „acesta *adună* oști mari pre apă și pre uscat...”

Beldiman, Tragod. v. 4125:

Vrăjmaș ți-am fost piră astăzi, iar acum te tînguesc:
Sfetnicii ce *adunare*și, aceia te osîndesc...

Act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 87): „mergând la numitul loc, am *adunat* pre toți omenii bătrâni și pre toți megilașii di prin prejur...”

Cost. Stamate, Muza I, 293:

Dumnezeu aruncă sorte pentru omeni pe pămînt:

Unii, încujbați sub sarcini de nevoi, amar trăesc;

Alții, cu averi mulțime și trăesc tot *adunând*,

Și trăesc în îmbuibare, iar la săraci nu gîndesc...

Jipescu, Opincaru, 134: „sărac ești, că nu te taie capu și puterea să faci negoțuri, meserii și plugăriile mare; păstrare n'ai, și nu 'nțelegi cum se *adună*...”

Ca verb reciproc, *adun* se poate pune în loc de strîng când se atinge de vietăți în genere, venite la un loc din mai multe părți.

N. Muste, Letop. III p. 73: „Sultanul încă au venit cu Tătări, și s'au *adunat* cu toții la Botoșeni...”

Balada Iordachi al Lupului:

Boerii se *adunară*
Dela tîrg și dela țără,
Și trei zile se vorbiră,
Treii zile se sfătuiră...

Balada Mihu Copilul:

Un cântec duios,
Atât de frumos
Munții că resună,
Șoimii se *adună*,
Codrii se trezesc,
Frunzele șoptesc...

Doină din Transilvania:

Colea jos în prunduleț
A crescut un nuculeț,
Nuculeț cu frunză rară,
S'adună cucii din țară
Și cîntă de se omîră...

(Jarnik-Bărsanu, 182)

Act muntenesc din 1622 (A. I. R. I, 31): „ne-amu *adunatu* toți și amu vorbitu, de vor vré să ne primescă și pă noi...”

A. Pann, Moș-Albu, II, 54:

Stan era un tînar d'aia care traiul îi plăcea;
Cînd cu unul, cînd cu altul, s'aduna și pe-trecea...

b) *adun* = culeg:

Culeg și *adun* se întrebuintează adesea unul pentru altul în privința rodurilor: flori, pome, grâne etc.

Basmul „Lucăferul de ziua” (Ispirescu, Leg. p. 381): „... priviră fluturii cum săltau și săriau din flóre în flóre, cum albinele culegea u cêra și *adunai* mierea...”

Doină din Ardel:

Dela noi pină la Cluj
Vioarele și lemnus...
Da cine le-o *aduna*?
Bădița cu mândra sa...

(Jarnik-Bărsanu, 305)

Alta:

Săracele fetele,
Multu 'și bat picioarele
Pe tôte rezórele,
S'*adune* cêpă ciorêscă,
Fața să și-o rumenêscă...

(Ibid. 439)

Macedo-românesse: „ună ligatură di floare, care se cliamă tufă, u *adunai* pre livade...” (Bojadschi, 1813, 161-2).

În Colinda Plugului:

Alți 'n urma lor lega,
Snopuri nalte *aduna*
Și clăi mândre rădica
Ce la sóre se usca...

(Alex., Poes pop. 2, 389)

În privința finului mălaies, *adun* este un termen remas încă din latinitatea rustică: „pro feno dictorum pratorum *adunando*”, vechiu frances: „aüner les foins” (Du Cange).

v. *Adunător*.

Intr'un sens figurat:

Cost. Negruzzi, Aprodul Purice:

Precum norul de lăcuste, sórele întunecând,
Vine pre sus cu iufelă țarinile-amenințând,
Încât tremurând așteptă spăriétul muncitor
Nesciind unde-a să cadă acel nor îngrozitor:
S'amăgesce cu nădejdea că ogoru'i ca scăpa
Ș'a sudorii sale roduri va puté înc*aduna*...

Tot așa omul póte să *adune* suferințe, dureri etc.

C. Negruzzi, Gelosia:

Scii pentru ce?—Ba nu.—Ah! trebuî să ți-o spun,

Destul e de când chin în sufletu'mi *adun*...

Același, Zoe, IV: „despóie pe văduvă și pe orfan, *adunându*'și o poimenire de blăstemuri...”

Omiliar dela Govora, 1642, p. 83: „fără témere greșaste, mâniind pre Dumnezeu, și *adunâ* spre sine mânia lui în zua măniei...”

c) *adun* = împreunez, întrunesc:

Balada Radu Calomfirescu:

Noroc bun și cale bună!
Ce vînt dulce vè *adunâ*
Și cu mine vè 'mpreună?..

Ca împreunare sexuală, reciprocul *adun* figuréază nu o dată în vechile texturi:

Radu din Mănăstirea, 1574 (Mss Harl. 6311 B. British Mus.): „a lu Isus Hristos născutul așa era: logodită amumuma lui Mariia lu Iosifü, mai'nte până nu se *adunase*, află-se aibându în mațe de Duhul sfântü...”

De asemenea în Evangeliarul circa 1570 la Cipar (Analecte p. 1).

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 43): „mai'nte până nu se *adunase* ei, află-se avându în mațe diin Duhul sfântü...”

Dar și'n înțeles de întrunire, adică o întâlnire nesexuală între două sau mai multe persoane; de exemplu:

Dosoșteiu, Synaxar 1683, nov. 30: „acolo (apostolul Andreiu) să diade în cunoștință cu dumnedzăesculü Pavelü și să *adunâ* cu frate-său Petrü, și de acolo mîarsă...”

Nicolae Costin, Letop. II, 85: „Fost'aü și aicé veniți acești boieri Ungurești de s'aü *adunat* cu Nicolai-vodă; datu-le-aü cărți de volnicie și lor și

oamenilor lor să fie slobozi de toate supărările...“

Același, II, 113: „Și Doamna lui Dumitrașco-vodă atunci se *adunase* cu împărătesa, și i-au dăruit împărătesa un lețu de aur...”

Tot așa în macedo-româna: „tamamu tora me *adunai* cu buna Nușa mea...” (Bojadschi, 169).

În Cronice, „*adun* pe cine-va cu cine-va” ne mai întâmpină în accepțiunea cauzativă de „faire rencontrer quelqu'un”.

Nic. Costin, Letop. II, 129: „Și așa îndată i-au pus în hierie pre trei boieri, pre Lupul Costachi Vornicul, pre Antiohie Jora Hatmanul, pre Maxut Postelnicul, și cu mare pază i-au dus la urdie, și nice i-a *adunat* cu Vezi-
rul...”

Intr'un sens figurat:

Zilot, Cron. p. 19: „Așa au fost și cu óstea cea împărătească: destulă era, ȳice că ar fi fost peste o sută de mii; vrednică au fost; dar în zadar! nimic nu s'au cunoscut, din pricină că aceștia fiind atăția Pași dați supt ascultarea Căpitan-pașei, a căroră minți de ar fi fost cu putință să le *adun*ă tóte la un loc și cu a Căpitan-pașei împreună, o minte întrégă nu s'ar fi putut face...”

II°. *adun* în:

a) Proverbi:

Pentru cheltuitori: „Nu risipi me-
iul, c'anevoe se *adun*ă (Pann, II, 87; III, 72).

Pentru cei ce câștigă pe căi piezișe: „*adun*ă unde n'a răsipit, dar nu se sfîștesce” (Ib. II, 28).

Pentru cei ce perd speranța: „Vin-
tul *adun*ă norii, și tot vintul îi risi-
pesce” (Baronzi, Limba p. 50).

E mai cu sémă interesant prover-
bul: „Par'că a tunat și i-a *adunat*”
(Pann, II, 136).

P. Ispirescu, Părintele Bimbirică (Fa-
milia 1883 p. 73): „Nu cunosc eu pe
Românașul ăla, care cel dintău a ȳis:
a tunat și i-a *adunat*; că deș! dacă
ar fi mort, i-aș ȳice: Dumnezeu să'l
odihnescă în corturile dreptilor; iar
dacă ar fi viu, să'l ȳic: bravo ȳie, om
desghețat! fi-ȳi-ar gura aurită! Și apoi
nu creș eu o dată cu capul, că vre-
unul din d-vóstre, Români néoși, să nu
fi auȳit, o dată măcar în vieța d-vó-
stre, ȳicătura: a tunat și i-a *adunat*.
Acuma să vă spuiau și eu, că pe pă-
rintele Bimbirică și pe maica preotésa,
a tunat și i-a *adunat*...”

Când tună, tóte vietățile speriate,
fără a'și da sémă de ce fac, își caută
printr'o acțiune reflexă tovarăși cu
cari să împărtășcă spaîma. De aci:
„a tunat și i-a *adunat*”, un fel de
confederațiune de frică. Proverbul póte
să aibă o veche origine romanică.
Despre Catone se ȳice că: „jamais
sa femme ne l'embrassoit, sinon quand
il tonnoit bien fort, et pour ce avoit
il accoustumé de dire en se jouant,
qu'il estoit bien heureux quand Jupi-
ter tonnoit” (Amyot). Ar fi putut să
ȳică și el: când tună, ne *adun*ă”.

„Spune-mi cu cine te *adun*ă, să 'ți
spun ce fel de om ești” (C. Negruzzi,
Scriș. XII), — ȳice un alt proverb, cu-
noscut în mai tóte limbile, dar care
la Români se ramifică în ȳicetori se-
cundare cu sens reș și cu sens bun;
de exemplu:

„Unde e stîrvul, acolo se *adun*ă cío-
rele” (Pann, II, 73), proverb de origine
biblică. Radu din Mănicesci, 1574 (Mss.
Harl. 6311 B. British Mus.):

Math. XXIV,
28: iuo va amu
fi trupul, acolo
aduna-se-vor vlă-
turii...

... ubicumque
fuerit corpus, illic
congregabun-
tur et aquilae...

Italianesce se ȳice: „Le mosche si

posano sopra alle carogne" (Giusti). Un proverb analog despre „musce", dar mai trivial, se găsește și la noi. Îl indicăm numai, fără a-l reproduce întreg:

S'aũ *adunat*

La sfat

Ca muscele...

(R. Simu, Transilv., c. Orlat)

Fără rime, acest proverb e foarte cuviincios sub forma: „S'aũ *adunat* ca muscele la miere" (Baronzi, Limba, p. 41) — în limba sardă: „ad su mele current sa musca" (Spano).

O variantă: „Ca albinele la fag s'a-*dună*" (Conv. lit. 1874 p. 74).

Cu același înțeles:

La gospodină bună

Mulți voînici s'a-*dună*...

Și tot aci frumosul vers de I. Văcărescu (p. 434), ajuns a circula în graiu ca un adevărat proverb:

La faptă bună

Puțini s'a-*dună*:

Mult pot puținii

Buni împreună!

Dar și mai frumoasă este o urare moldovenescă curat poporană:

Cele rele

Să se spele,

Cele bune

Să s'a-*dune*,

Vrajba dintre noi să piară

Și neghina din ogoară...

(I. Crângă, Conv. lit. 1881 p. 10).

b) Idiotismii:

„A'și *aduna* gândurile", „a'și *aduna* mințile" = „se recueilir".

Alexandri, Florin și Florica, sc. 5: „Mare poznă și minune! De când am vădut vivandiera regimentului, nu'mi mai pot *aduna* gândurile pe-a-casă. Ce frumoase haîne purta..."

Jipescu, Opincaru, 57: „las voũo cu graiu limpede, cu limba dēslegată și cu mințili *adunate*, adiata mea..."

În poesia poporană, reflexivul „m ă *adun*" se aplică la florile cari își închid cununa la apropiarea nopții.

Așa în legenda Cicoriî, schimbate dintr'o țină în flóre, Sórele ȓice că o va face:

Flóre de cicóre

Cu ochi după sóre:

Când voũ resări,

Ea s'o 'nveseli;

Când voũ asfinți,

Ea s'o ofeli;

Când voũ scăpeta,

Ea s'o *aduna*...

(Familia, 1881, p. 585)

III°. Varianturi dialectice.

Nu putem socoti tocmai ca un variant forma *adunedzu* în loc de *adun* la mitropolitul Dosofteu:

Paremiar 1673, f. 102 a: „Toate le dă Duhul cel svântũ: izvoriasțe prociũ, preuțiũ obârșiasțe, necărturarețũ înțalepciune au învățatũ, pascari bogoslovničũ arătã, toatã *adunédzã* (адунѣдзã) pusoaria besiariciũ..."

E însă foarte importantă forma istriano-română *adur* (*adurat*, *adurare*), care adesea ni se presintă în unele texturi curat daco-române din secolul XVI; bună-ôrã:

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XIX, 18: *adura*-și cărțile și le ardé între toți...

Ib. XIX, 25: *adura* ceia ce era de acéľia lucratori și lã dzice...

Ib. XXI, 22: ce amu ĩaste? totu gintu cade-se a se *adura*...

... contulerunt libros et combusserunt coram omnibus...

... quos convocans, et eos qui hujus modi erant opifices, dixit...

... quid ergo est? utique oportet convenire multitudinem...

Codicele Șcheian apröpe din aceiași epocă (Mss. Sturdzan în Acad. Rom.):

Ps. XV, 4: nu *adură-se* zborul lor de sânge...

Ps. XXX, 14: cându *adură-se* de ură spre mere..

Ps. XXXII, 7: *adură* ca în foale apele mariei...

Ps. XXXIV, 15: și de mere veseliră-se și *adurară-se*; *adurară-se* spre mere rane...

Ps. XXXVIII, 7: ascunde și nu ști cui *adură*...

Ps. XLVII, 5: că amu împărații pământului *adurară-se*...

Cu $r=n$ și tot-o-dată cu o pentru u , în Legenda lui Avram din sec. XVI (Cuv. d. bătr. II, 191): „cândo se *adora* îngerii și se închiră Domnolui...”

Prin syllexis: $n=nr$ (cfr. Cuv. d. bătr. II, 218, 240), în Codicele Voronețian ne întimpină și forma *adunru*:

Act. Ap. XXV, 5: ceia ce sântu tari întru voi, gice, *aduînără-se* (ადუიწყყე) și ce e de bărbatul acesta se grăiască spri'nsu...

Ibid. XXVIII, 17: și deca se *aduînără* (ადუიწყყე) ei, grăi cătră 'nșii...

... non con-
gregabo con-
venticula eorum
de sanguinibus...

... dum con-
gregarentur
ipsi simul adver-
sum me...

...congregans
sicut utrem a-
quas maris...

... et adversus
me laetati sunt
et convene-
runt; congre-
gata sunt super
me flagella...

...thesaurizat, et
ignorat cui con-
gregabit ea...

... quoniam ec-
ce reges terrae
congregati
sunt...

... qui ergo in
vobis — ait — po-
tentes sunt, de-
scendentes si-
mul, si quod est
in viro crimen,
accusent eum...

... quumque
convenissent,
dicebat eis...

Vom observa aci în parentesă, că o asemenea trecere syllectică a lui n în nr se găsește și'n dialectul italian dela Perinaldo în Provincia di Porto Maurizio, unde se ȑice: *pellegrinraggiu* = *pellegrinaggio*, *ünra* = *una*, *lünra* = *luna*, *caichünra* = *qualcuna*, *villanramente* = *villanamente* etc., iar prin urmare și *adünrare* = ital. *adunare*. Acest fenomen, pe care profesorul Vivaldi (ap. Papanti, I parlari in Certaldo p. 362) îl constată unic în dialectele italiene, presupune la Perinaldo, ca și la Români, o trecere anteriöră a lui n în r , de unde apoi syllecticul nr .

v. ² *Adun.* — *Culeg.* — *Impreunez.* — *Intrunesc.* — *Risipesc.* — *String.* — *Un...*

² **Adun** (**d'**), adv.; ensemble, y compris. Formă macedo-română, care totuși s'ar puté introduce și'n daco-româna. Bojadschi, 121: „di *adunu*, *ävräma*, zusammen“. Ibid. 163: „a-tuncea va si le lomu di *adunu* = dann wollen wir sie mit einander heraus nehmen“. Ib. 167: „și eu ari-deamu di *adunu* cu elăi = ich würde mit lachen“. Petrescu, Mostre I, 31: „să năiörgă de-*adun* cu nășiă = a merge împreună cu dinșiă“. Nu derivă din verbul *adun* (= lat. *aduno*), ci d'a-dreptul din numeralul unu prin prepozițiunea a d. Deja lătinsece construcțiunea *ad-unum* servia ca adverb: „a d unum omnes“ (Gell.) = toți împreună“, „consurrexit senatus cum clamore ad unum (Virg.) = „cu sgomot s'a radicat senatul într'una“ etc.

v. *Unu.* — *Una.*

Adunare (plur. *adunări*), s. f.; l'infinif substantivé d'adun: addition, recueil, assemblée, réunion, rendez-vous. Sinonim cu întrunire, când e vorba de ómenă, și cu strînsură, când se vorbesce de lucruri.

Vechiul Testament din 1581 (Cipar, Anal. 46) în alăturare cu Biblia din 1688:

1688:

Genes. I: și zise Dumnezeu: a d u n e-se apa cé de suptu ceriū într'o *adunare* și să să ivescă uscatulū, și să făcu așa, și să adună apa cé de suptu ceriū la *adunările* ei și să ivi uscatulū; și numi Dumnezeu uscatul pământū și *adunările* apelorū numi mări...

1581:

...și zise Dumnezeu: stringă-se apele de suptū ceriū într'unū locū să se vadză uscatulū, și fu așa; și chemă Dumnezeu uscatulū pământū și *strinsul* apelorū chemă mare...

În contextul greco-latin: *τὰ συστέμματα τῶν ὑδάτων*, „collectiones aquarum“.

Despre lucruri, întrebuintărea substantivului *adunare* e destul de rară, fiind în cele mai multe cazuri înlocuit prin diferite numi cu sensul de „mulțime“. Într'un mod constant se aplică numai la adăugarea unei câtimi către altă câtime: „*adunare* în aritmetică se pune în loc de *addițiune*“ (L. M.). În literatură, cuvîntul e nemerit pentru a exprime noțiunea de „recueil“; de ex.: „*Adunare* de pilde bisericești și filosofesti de Constantin din Golești“ (Buda, 1826, in-8).

În privința persónelor, *adunare* este orî-ce întîlnire între mai mulți pentru a se apropia unii de alții, fie prin petrecere, fie cu o țintă mai serioasă, generalmente însă bună, căci în cazul contrar se dice mai potrivit: *adunătură*.

Cea mai importantă *adunare* este, negreșit, un Parlament, în care toate saū mai toate clasele societății sînt re-

presintate pentru a hotări asupra intereselor comune, a întocmi veniturile și cheltuelile Statului, a face legi și altele. De aceea, *Adunare* cu literă inițială mare, chiar fără nici un epitet, înseamnă „*A s s e m b l é e* = *Parlement*“.

La noi Regulamentul Organic dela 1831 n'a făcut decăt a sistematiza sub numele de „*Adunare* Obștască“ o veche instituțiune românească, analógă cu așa numitele altă dată „*Etats généraux*“ din Francia (A. I. R. I, 175; Laurian-Bălcescu, Mag. Ist. I, 122 etc.); nu scim însă cum vor fi mers lucrurile, se vede totuși că nu tocmai bine, judecând după următorul portret:

Alexandri, Boieri și ciocoii, act. I sc. 7: „Obștësca obicînuita *Adunare* aū agiuns o adevărată *Adunătură* slugarnică, care încuviințeză toate katahrisurile; ba 'ncă 'și însușesce dreptul a face iama în iconomiile Visteriei și a le dărui pe tot anul lui Vodă, sub cuvînt de recunoscîntă...“

Cu literă inițială mică, fără a fi o trebuință neapărată de un calificativ, se chiamă *adunare*, ca termen general, acele petreceri de familie, cari în orașe pîrtă numiri mai speciale de: baluri, serate etc., iar pe la țară se dic: ședetori.

La nunți țărănesci, petitorii încep stereotipa cuvîntare în versuri către familia miresei:

Bună vreme la cinstita *adunare*

Și la cinstiți socii mari...

(Albina Carpaților, 1879 p. 298).

Cam toate *adunările* de familie fiind în legătură cu o perspectivă de mărițiș, de aceea:

Un tînăr, voinic, în vîrstă, în anii înflăcăriți,
Cînd mergea la *adunare* între ómenii însurați
Și cînd le da bună ziua, ei — de mult ce le

plăcea —

„Îți mulțamim, împérate“ toți d'a-rindul îi zicea:

Junele neînsurat
Este ca un împărat...

(A Pann, Prov. II, 144)

Cost. Negruzzi, Aŭ mai pătit'o și alții: „E de prisos a vă descrie, ce inger este Zefirița. Sciți cât e de frumoasă; sciți ce plătesce într'o *adunare*...”

În graiul vechiu prin *adunare* se mai înțelegea o întâlnire pregătită de mai 'nainte între doē sau foarte puține persoane: „rendez-vous”.

Nic. Costin, Letop. II, 85-86, vorbind despre venirea la Iași a unui ambasador frances: „cu mare cinste aducându'l la *adunarea* sa Nicolai-Vodă, de aice l'aŭ petrecut cu oamenii săi până la Tighinea...”; apoi mai jos despre un magnat polon: „a doua zi aŭ purces la *adunarea* sa cu Nicolai-Vodă...” și tot acolo: „după *adunare* i-aŭ trimis dar un cal moldovenesc...”

Nic. Muste, Letop. III p. 21, vorbind despre venirea vitezului hatman moldovenesc Buhuș la Halil-pașă, care'l chiămase într'adins ca să'l vedă, dice că: „i s'aŭ prilejit a merge nu cu mâna goală la *adunare*”.

Cu aceeași noțiune aplicată la raporturi internaționale, considerându-se Staturile ca nesce individualități:

Miron Costin, Letop. I, 292: „Și aceea să se știe, că țara acēsta fiind mai mică, nice un lucru singură de sine fără *adunare* și amestecare cu alte țeri n'aŭ făcut...”

În cărți bisericesci *adunare*, urmat sau nu de un calificativ, înseamnă tot-d'a-una o colectivitate de omeni de același fel sau având același scop:

Dosofteu, 1680, ps. LXXXV:

...călcătorii cei
de lăge să scu-
lară asupra mîa,
și *adunare* de pu-
tiarnic cercară
sufletulū mieu...

...iniqui insur-
rexerunt super
me, et syna-
goga potentium
quaesierunt ani-
mam meam...

În Biblia Șerban-vodă 1688: *adunare* celor tari...”

Pentru sinonimică, același pasagiŭ după cum s'a tradus în:

Coresi, 1577: „...lege-călcătorii sculară-se spre mine, și zborulū vrătoșilorū cersură sufletulū meu...”

Arsenie dela Bisericanī circa 1650 (Mss. Acad. Rom.): „...călcătorii cei de lege se sculară spre mene, și săbor de cei tari cercară sufletul meu...”

Silvestru, 1651: „...făloșii sculară-se spre mine, și sfatul puternicilor căutară sufletul meu...”

Adecă: *adunare* de- = sbor sau săbor și sfat, doi slavismī, din cari însă cel de'ntăiu înseamnă mai în specie „Concile”, cel-alt: „Conseil”, în ambele casuri ce-va organizat, pe când *adunare* de- presupune o unitate de stări sau de vederi fără a implica o constituire. Chiar în privința clerului, s o b o r se dice despre o întrunire organizată; iar despre una momentană: *adunare*.

Enachi Cogălnicēnu, Letop. III, 231, descriind înmormîntarea unei Dōmne: „... a doua zi cu mare cinste și jale aŭ rădicat boierii cei mari oasele, cu mare *adunare* de Vlădicī, Egumenī și preoți fără de număr...”

Tot așa: *adunare* de neguțitori, *adunare* de învățați etc.

În vechile texturi *adunare*, ca și cel-laltī substantivī cu inițialul *a-*, iubesce prepozițiunea întru în loc de în.

Dosofteu, 1673, f. 32 b:

În mijloc de besiarică mare

Ăț voi multămi ș'intr' *adunare* ..

Cipar (Principia, p. 122) citēză vechea formă a genitivo-dativului determinat *adunariei* = *adunări*, după Pen-tateucul din 1581:

Exod. XVI, 9: ...omni syna-
a toată *adunării* gogae filiorum
fiilor lu Israil... Israel...

Ibid. XXXIV, ...seniores...
30: mai marii a-
dunării...

v. ¹*Adun.* — *Adunăciune.* — ²*Adu-*
nat. — *Adunătură.*

¹*Adunăt, -ă*; part. passé d'adun:
réuni, rassemblé, amassé, récolté, ad-
ditionné. Sinonim cu strîns, cules,
întrunit, împreunat, în opo-
zițiune cu risipit și împrăștiat.

Evangeliarul lui Brâncovan, 1693,
în alăturare cu al lui Silvestru din
1648:

1693:	1648:
Marc. I, 33: și era <i>adunată</i> toată cetate la ușă...	...și era tot ora- șul strânsu la ușă...

Moxa, 1620, p. 353: „dăca văzura
Troianii *adunate* atăta oști de pretu-
tindină, a duna ră și ei ajutoră...”

Samuil Clain, *Învățătură* (Blaj, 1784,
p. 7): „Dară încă de are *adunate* avu-
ții, de are moșii bune, de are căsi
frumoase, pentru care elu atăta s'au
ostenit, atăta s'au muncit, atâte ne
voi au răbdată...”

Zilot, Cron. p. 79:

Prin ulițe, prin curți, vedeai *adunați* pileuri:
Prieten, cunoscuți, toți făcând fugei tileuri...

Cost. Negruzzi, *Aprodul Purice*:

De acolo nu departe țeranii stau *adunați*,
Cu securi, cu lănci, cu cöse și topore înarmați...

v. ¹*Adun.*

²*Adunăt* (plur. *adunate*), s. n.; part.
passé d'adun pris substantivement:
récolte, réunion.

Cântecul „Nevasta bolnavă”:

Cânpa mi-am săminat,
Dar când fu pe *adunat*,

Bola'n trupu'mi a intrat...

(Alex. Poes. pop. 3, 310).

Cântecul haïducului Petrénu:

Bată'l crucea om bogat,
Om bogat și fără sfat!
Tótă vara l'am rugat
Să'mi dea bani pe *adunat*,
Măcar doê, trei parale
Să'mi cumpër la copii sare...

(Ibid. 259).

La Coresi *adunat* ne apare ca sino-
nim cu a duna re „réunion”; de
ex.:

1577, ps. LXXVIII:

...pomenéște a- <i>dunatul</i> tău ce- ai aflatu de în- tău...	...memento con- gregationis tuae quam pos- sediti ab initio...
---	---

1580, quat. XXII p. 5 (Math.
XXII, 41):

... <i>adunatele</i> Fariseilor întreba Isus grăi...	...congrega- tis autem pha- risæis, interroga- vit eos Jêsus...
--	--

Primul pasagiū sună la Silvestru,
1651: „adu'ti a-minte de a duna rîa
ta”, iar la margine mai adaugă scho-
lia: „să b o r u l”.

v. ¹*Adun.* — *Adunare.* — ¹*Adunat.*

Adunații, nom propre de plusieurs
villages. În secolii trecuți și pînă sub
Regulamentul Organic, când țeranii
români lăsaū vetrele lor și se risipiaū
de grôza năvălirilor din afară, a dări-
lor domnesci și a jafurilor din întru,
astfel că — ăice N. Bălcescu — „numai
din județul Dolj aū fugit o dată 15,000
familii” (Mag. ist. II, 239), administra-
țiunea și stăpăniū pămîntului între-
bunțaū tôte mijlócele pentru a face
să se întorcă fugarii, și une-orî reușiaū
de a'i a duna, fie cu d'a-sila, fie
prin făgădueli. De aci mulțimea sate-
lor numite *Adunații*. Frunțescu (Dict.
top. 2) menționeză vr'o trei numai în

Dimbovița. Mai sint în Teleorman, Olt, Mehedinți etc.

v. ¹ *Adun.* — ¹ *Adunat.*

Adunăciune, s. f.; jonction, réunion. Ca sinonim cu *a d u n a r e*, la Budai-Delenu (Dict. Mss. în Mus. istor. din Bucur.): „*adunăciune*, Versammlung“. Cu sensul de „jonction“, la Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 127 a: „părintele să cunoște și fiul să slăvească și de totu ȧste știut, una putiaria, una *adunăciunia*, una închinăciunia svintei troițe...“, unde în contextul slavic: *сѣ-чѣтаніе*.

v. ¹ *Adun.*

Adunător, -*óre*, adj. et subst.; qui réunit, qui assemble, qui rassemble. Cuvîntul e interesant mai ales cu sensul agricol de „cel ce *a d u n ă fîn*“.

Balada Burulenu:

Tu mare mie să'mi faci,
De voiesci ca să mămpaci,
Vr'o cinci-deci de cositori,
Patru-deci *adunători*
Să'mi cosescă fîn cu flori...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 601).

Formă și accepciune din epoca latinității rustice. Într'un act frances din 1312 (ap. Du Cange, v. *Adunator*): „Una cum corveriiis debitis pro fenodictorum pratorum *a d u n a n d o* et intassando, pro quibus corveriiis *a d u n a t o r i b u s* et intassatoribus dicti feni XVIII denarii duntaxat annuatim debentur...“

v. ¹ *Adun.* — ² *Adunat.*

Adunătură (plur. *adunături*), s. f.; ramas d'hommes ou de choses.

N. Muste, Letop. III, p. 39: „Turcul dându-le (Ungurilor) bună nădejde de ajutor, ei s'au și rocoșit asupra Nemților din cetăți, și rădicându'si Craiu pre Racoți feciorul lui Gheorghi

Racoți celui bătrân ce au fost Craiu acolo, strîns'au *adunătură* de țară, catane și altă pihotă multă...”

Zilot, Cron. p. 85, despre domnia fanariotului Constantin Ipsilant: „făcea mereu și ôste, din *adunătură* de felurimi de ômeni blestemați, cu cheltuală din Visteria țerei, pe care ôste o numia a țerei; — era, pociu ȧice, curată cêtă de tâlhari, că pe unde ajungea, gemea pămîntul...”

De aci tot la Zilot, p. 61, expresiunea: „ômeni de *adunătură*“.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, 279, aplică acestă vorbă chiar la un congres de ambasadori, care însă n'a făcut nici o trébă: „nu s'au putut tocmi, și s'au stricat acea *adunătură*...”

În sens bun, *adunătură* la Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Un puțin număr de ômeni, tot în cete împărțit;

Îns'acea *adunătură* era mândră de privit:

D'o parte boierinașii, d'a lor slugi încungiu-rați,

Călări pe armăsari ageri și felurit îmbrăcați...

Unul c'o sabie 'ntorsă, c'un capot roș înfirat
Și haine înaurite, este turcesce 'mbrăcat;
Altul încalecă érăși un cal de Don căzăcesc,
Pörtă o sulită lungă și un hanger calmucesc...

Era frumósă, dar tot *adunătură*, a-decă un „mixtum compositum“, un „fel de fel nu de un fel“.

La Dosofteiu, 1680, ps. LXVII, despre vite: „*adunătura* taurilor în vacile popoarelor...“, unde la Silvestru, 1651: „*a d u n a r i a* taurilor...”

Despre lucruri, *adunătură* înseamnă o strinsură de ce-va prost sau sărăcăcios:

Jipescu, Opincaru, 126, descrie averea țeranului: „Să te apere numa Dumneȧeu, casa ta, boi tăi, mușerea ta, pămîntu, copilași, *adunătura* ta...”

v. ¹ *Adun.* — *Adunare.*

Adunéz }
Adūr } v. *Adun.*

A-dūra (d'a), adv.; roulant comme une boule, roulant avec fracas.

Se construiesc cu verbul *dare*: „a da d'a-dura”.

Alexandri, „Resbunarea lui Statu-palmă”, descriind pe fabulosul uriaș Sfarmă-pétră:

Unde vede-o stîncă naltă, el o macină cu palma.

Bolovanii sub picîtoareî dau de-a dura, dau de-a-valma;

Și cu pétra măcinată, și cu petrele-aruncate
 El fezesce, bate, umflă riurile tulburate...

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 174): „să aibî tu puterea mea, aî vîntura țerile și mă-rile, pămîntul l'ai da de a-dura...”

v. ¹¹. *A* (p. 31). — *Dur.* — *Dura.*

¹. **Adūs**, -ă, adj.; apporté, amené, produit, causé.

v. ¹. *Aduc.*

². **Adūs**, -ă, adj.; fléchi, penché, recourbé.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 7: „A-mindoi purtau în cap o țurcă flocosă, *adusă* la o parte...”

Același, Dómnă Chiajna p. 69: „uși cu tocuri de pétră nalte și înguste, *aduse* sus în îndoit perghel...”

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 165: „De șapte orî s'a lăsat temeîl noptîi de când Șuer aține, în plaiuri depărtate, potica Arnauților cu fes roșu și cu étagan *adus*...”

Laurian-Massim, I, 30: „córnele unor boî sint tare *aduse* spre spate...”

„Pe la noi córnele la vite se deosebesc în: țapoșe, grebleșe, *aduse*, lateșe, butace, flencheșe și cercelate” (I. Iordăchescu, Botoșani, c. Cristesci).

Acest participiū trecut n'are a face

cu *aduc* „apporter, amener”, ci vine din cela-l'alt verb *aduc*, corelativ cu „resucesc, îndoesc”, de exemplu:

Balada Balaurul:

Palos răsucia,

Palos aducea

Și'n doă 'l tăia...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 450).

saū balada Ghiță Cătănuță:

La genuche le-aducea,

În genuche le'ndoia

Și pe tóte le rupea...

(Ibid. 628)

v. ². *Aduc.*

³. **Adūs** (plur. *aduse*), s. n.; offrande, prémices. Archaism.

Coresi, 1577, ps. XXXIX:

...comandari și a-

duse nu vruși...

...sacrificium et

oblationem no-

luisti...

v. ¹. *Aduc.*

Adusóre (plur. *adusorî*), s. f.; emportement. Admirabilă formațiune din participiul *adus*, pe care cu multă elegantă o întrebuintează mitropolitul Dosofteu, Paremiar 1683, Nov. 30, f. 18 b:

„Trevalure de gânduri, și de patimi *adusori*, și adâncuri de păcatū, ticălo-sulū mîeu sufletū învăluesc...”

v. ¹. *Aduc.* — *Pusóre.*

Adusétură (plur. *aduseturi*), s. f.; t. de Méd.: littéralement apport, toute sorte de maladie que l'on suppose être apportée de loin par un maléfice quelconque. *Adusétură* face parte din numeroasă terminologiă medicală poporană cu -tură: vătămătură, aruncătură, apucătură, lipitură, strîcnitură, năprăcitură, potcitură etc. Orî-ce bôlă *adusă* în casă prin fermecele saū vrăjile unui dușman, e *adusétură*.

Descântec ardelenesc „ca să desfacă de urît”:

Tu scii de toate făcăturile,
De toate aduseturile,
De toate puseturile
Din talpa căsii
Până'n virful căsii,
Din virful căsii
Până'n talpa căsii;
Toate făcăturile,
Toate aduseturile
Și toate puseturile
Le ăia în gură
Și le du pe capul cui le-a dat
Și le-a minat...

(S. F. Marian, Familia 1883 p. 102)

v. 1. *Aduc. — Bôlă. — tură.*

Advare, s. n. plur.; t. d'Archéol.: phylactère, morceau de parchemin sur lequel sont écrits des passages de l'Écriture et que les Juifs s'attachent au bras et surtout au front. În limba ebraică se chiamă „thephilin“. La noi astăzi se ăice: corn saŭ: cornul Jidaniilor, după prima impresiune pe care o produce vederea acestei amulete puse pe frunte.

Biblia Șerban-vodă, 1688, f. 767 (Math. XXIII, 5) despre Farisei: „toate faptele lor le fac pentru să să arate oamenilor că'ș lărgescu *advarele* lor și'ș măresc poalele veșmintelor...“

Tot așa în Evangeliarul Bucurescén din 1703 f. 20.

Noul Testament greco-român 1693, f. 105:

...că'ș lărgescu <i>advarele</i> lor și mă- rescu poalele haï- nelor...	...πλάτύνουσιν γὰρ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν καὶ μεγα- λύνουσιν τὰ κράσ- πεδα...
--	--

După ce mult mî-am bătut capul, cercetând originea acestui cuvînt imprevună cu d. L. Șăinenu, forțe sciutor în limba ebraică, am ajuns la convingere că *advare* nu este alt ce-va decăt hadavarim „οἱ λόγοι, praecepta“, „paroles par excellence“, după cum se chiamă evreesce cele ăece porunce

și orî-ce text sacru, iar cu atît mai virtos pasagele cele scrise pe filacter. Este o vorbă introdusă la noi în graŭ pentru a numi un lucru specific evreesce; există însă un sinonim românesc propriu ăis: fruntare (=lat. frontale), care se pôte aplica la orî-ce atîrnătură pe frunte, pină și la un „breton“:

Noul Testament 1648, f. 25: „toate faptele lor le fac pentru să să arate oamenilor, lărgindu'ș fruntările lor și mărindu'ș marginile veșmintelor...“

v. *Corn. — Fruntare.*

A-ăece (artic. *a-ăecea*), s. f. sing.; dime. Alături cu de j m ă (=lat. *decima*), graŭl vechiu întrebuița ca substantiv cu același sens pe ordinalul feminin curat românesc *a-ăece*.

Varlam, 1643, I f. 5 (Luc. XVIII, 12): „postescu-mă de doaa ori într'o săptămână și dau *a-ăécia* (ἀστυα) diîn toate cătă agonisescu...“

Evangeliarul transilvan din 1648, f. 295, de cinci orî într'un singur pasagiŭ:

Paul. Evr. VII:
Iară căutați, căt
aŭ fost de mare
acesta, căruia'î
ăede și *a-ăécia* din
dobândă Avra-
amŭ patriarhulŭ.
Iară aceia carii's
din fiŭ lui Levie
și slujescu în
preuție, au po-
runcă să ăa *a-ăé-
cia* dela oameni
după lege, ce să
zice dela frații
lorŭ, săva că era
și ei egiți denŭ
trupulŭ lui Av-
raamŭ. Iară acela
a căruia rudenie

...Intuemini au-
tem quantus sit
hic, cui et deci-
mas dedit de
praecipuis Abra-
ham patriarcha.
Et quidem de fi-
liis Levi sacer-
dotium accipien-
tes, mandatum
habent decimas
sumere a populo
secundum legem,
id est a fratribus
suis, quanquam
et ipsi exierint
de lumbis Abra-
hae. Cujus autem
generatio non an-
numeratur in eis,

nu sã numãrã între ei, luo *a-zécã* dela Avraam și pre cela carele avé fãgãduințã blagoslovi'lã... Și aicã oamenii muritori iau *a-zécã*, iarã acolo acela despre carele 'i mãrturisit cã 'i viu. Și ca sã grãescu așã, întru Avraamũ îi zeçuit și Levie, carele iã *a-zécé*...

decimas sumpsit ab Abraham, et hunc qui habebat repromissiones benedixit.... Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt: ibi autem contestatur quia vivit. Et (ut ita dictum sit) per Abrahamet Levi, qui decimas accepit decimatus est...

Act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 94): „și *a-zécé* de an încã sã dẽ Troițénii, daca le veri alége locul...”

Omiliarul muntenesc din 1642, p. 4: „înflați cu trufie, Fariseii era deprinși sã se laude de a sale bune lucrure înainté nãrodului, de multã rugãcune și post și de ce fãcã milostenie și da *a-ziacã*, iarã a ocãrã pre pãcãtoși ei era mai întâiu...”

Ibid. p. 42: „pãmãntul den rodurile sale vã dã *a-ziacé*, iarã Maria dentru adãncul sãu dajde'ți aduce ție...”

Une-orì cu prepozițiunea de, bunã-órã într'un text din secolul XVII (A. I. R. I, 48): „au ținut tot cãlugãrii acel loc ș'au luat de *a-ziacã* de pre acel loc...”

Substantivul *a-dece* „dime” specificã o dare normalã, o îndatorire statornicã de a plãti cui-va, fie cãtrã Stat, fie cãtrã o persónã juridicã sau un individ, în banì sau în naturã, o sumã proporționatã, mai cu sémã unul la deçe, câte-o-datã mai încãrcat, dintr'un venit total supus unei asemenì obligațiunii. Alt ce-va este construcțiunea „a dechea parte = la dixième partie”, de ex. la Caragea, Legiuire 1818, p. 19: „vãnzãtoriul sã piãrzã

a zechea parte din preț”, unde e ce-va cu totul accidental și de o cantitate precisã.

Maì puțin elegant și chîiar nu destul de corect este sinonimul *deciuelã*, care înseamnă mai mult o acțiune trecetóre decãt o normã constantã, deși în vechile texturi corespunde une-orì latinului „decima”, de ex.:

Biblia Șerban-vodã, 1688, f. 9 a:

Genes. XIV, 20:	...et dedit ei de-
și 'i dẽde lui ze-	cimam de om-
cũ uia lã den	nibus...
toate...	

v. *Dijmã*. — *Desetinã*. — *Dece*. — *Deciuelã*.

Ađi. — v. ¹²A (p. 39). — *Astãđi*.

Ađimã (азимъ = *adzimã*). — v. *Asmã*. — *Azimã*.

Æe, pron. — v. *Aia*.

-**æe**, suff. — v. -*au*.

Aëpt. — v. *Aiept*.

¹**Æer** (plur. *aere*), s. n.; air. Fluid elastic și transparent, compus din 0,79 de azot și 0,21 de oxigen și formãnd în gîurul pãmîntului un strat de peste 60 kilometri. În sens mai restrîns, sinonim cu vãsduh „*ăîq*”; în sens mai întins, cu slava-cerîului „*ăîđîq*” și cu cerîul „*ovqavóç*”; apoi ca atmosferã, plãcutã sau uricîosã, *aer* se aplicã prin metaforã la fisionomiã.

În legãturã cu slavã:

Basmul „Hoțu împãrat” (Ispirescu, Leg. 378): „...foișorul începu a se sui în slavã și a pluti în *aer*...”

v. *Slavã*.

În legãturã cu vãsduh:

Un bocet poporan din Bucovina:

La fântâna lui Ignat
Sînt lécuri de vindecat,
S'am săpat și le-am adus,
Pe feréstră ți le-am pus,
Dar un gangur a sburat
Cu lécul de vindecat,
Și în *aer* s'a urcat
Și'n văsduh el l'a scăpat...

(Burada, În mormintări p. 138)

v. *Văsduh*.

În legătură cu *cer*, mai ales în expresiunea „paserile cerului”:

Coresi, 1580, quatern. XXV p. 13 :
„...pasările ceriului céle ce zboară,
ce se zice ceia ce sântu pre suptu *aerû*
(аеръ) dracii, și o pierdû acéia; iară
ceriulû acicé văsduhulû chéma-se...”

v. 1. *Cer*.

Din cauza transparenței sale, *aer* se poate dice une-orî în loc de *zare* „lueur”:

Casa p'o multe clădită,
Singură câmpul domnind,
De umbră neocolită
O veđi în *aer* albind...

(Gr. Alexandrescu, Viața câmpenească),

unde Alexandri ar fi pus tot așa de bine: „în *zare* albind...”

Pe de altă parte, prin gazuri ce cuprinde, *aer* se poate confunda cu *abur*, astfel că în unele locuri (S. Velișcu, Iași, com. Bădenii) țeranii numesc așa sufletul dobitoacelor, căruia pe aîuri pretutindenî i se dice *abur*. De altminteră, între ambele aceste cuvinte, după cum am arătat-o într'un alt articol, există și o înrudire etimologică primordială.

v. *Abur*.

În credințele tuturor popoarelor, *aer* închipuesce un fel de lume a-parte, în opozițiune mai ales cu pămînt și cu apă.

Cantemir, Istoria ieroglică (Mss. în Acad. Rom. p. 129): „din doaă una îți alége: sau în *aer*, sau pre pămînt

să lăcuești, și așé sau supt umbra Vulturului sau supt brîncea Leului te supune...”

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 9:
„Elefantulû s'au mulțămîtu de păduri,
calulû de câmpuri, vulturulû de *aere*,
peștele de ape, broasca de lacuri...”

Jipescu, Opincaru, 36: „La țară,
airu, codru, ceru, muntii, rușința,
verdéta, florili câmpului, și nu'ști mai
ce ascuns în inima Rumânului te'nsu-
flă așa dă puternic, că parî c'ăi hi mai
aprópe dă Dumneđeu...”

Un frumos pasagiu ironic în Chronicul lui Cantemir, II, 346: „...chipul,
a căruia flintă în lucrurile firii nu să
află, a zugrăvi ne apucăm, și corabiî
în *aer*, stânci pre apă plutind, lei și
zmei plugurile pre arături trăgând, și
altele ca acéste fosturi de chitelă, lu-
cruri pre carile le zămisleşte părăre,
a arăta ne nevoim...”; pasagiu care se
asemănă cu din Plaut, Asin. I, I, 86:

Jubeas una opera me piscari in aëre,
Venari avem rete jaculo in medio mari...

Sub raportul schimbărilor meteorologice:

Costachi Stamate, Muza I, 25:

Furtună grozavă pe aripî negrite
Despre apus vine, văjiind în *aer*;
Văile suspină, codrul clocotesc,
Stejarî de ani sute scărşnesc să se rumpă;
De plóe și vîfor nu'î adăpostire...

Metaforic, după cum fulgerul despică *aerul*:

Balada Doncilă:

Pala 'n *aer* fulgeră,
Capul Mirzăcesc sbură...

Alexandri, Balta:

Aerul e viû și próspect!... el trezesce și învie
Peptul, inima și ochii, peste care lin adie...

Același, Secerișul:

Clocărlia ciripie, fălfăind din aripîore,
Pe o scară de lumînă se cobóră de sub sóre;

Aerul e'n neclintire, el devine arđător;
Prepeleă cantă'n grăe, grierul cantă'n mohor.,

Tot aci vine expresiunea „a schimba
aerul“:

Se duseră împreună
La moșie să se plimbe,
Aerul ca să-și mai schimbe...

(A. Pann, Prov. III, 45)

În fine, în aplicațiune la fisio-
nomiă:

Critil și Andronius, p. 85: „Ia avé
chipul înțeleptu, ochii pătrunzători, vor-
bele drepte și curate, mâinile minunate
pentru că ele da viață la totu aceea
ce atingé; *aerul*u fetei sale strălu-
cită și alu său statu pre-încuviințat; în
scurtu, nu să poate să se vază o
frumsețe mai de săvârșit...“

A. Pann, Prov. I, 172:

Vezi tu astă alifie și acel clondir lucios?
Ce mai urite stafie îi dă *aer* dragăstos...

Costachi Negruzzi, O alergare de căl,
I: „Cum! așa de grabă ne lași? — am
adaos încrețind fruntea și rădicând
sprincenele, ca să-mi dau un *aer* măh-
nit...“

Același, Aprodul Purice:

De acolo nu departe țeranii staū adunați,
Cu securi, cu lănci, cu cōse și topōre. Inar-
mați;

A lor măneci suflecate, *aerul* posomorit,
Tăcerea lor, tōte-arată că spre resboiu s'au
gătit...

Latinul *ăer* este un împrumut din
greul *αἴρ*; un împrumut însă foarte
vechiu și ajuns a fi de tot poporan
în epoca colonisărilor romane, așa că
a trecut în generalitatea graiurilor neo-
latine: ital. *aere*, span. *aire*, pro-
venț. *ăer* sau *air* etc. (Cihac). E
foarte importantă mai cu sēmă pre-
sința în limba română a lui *aer* cu
sensul de „physionomie, mine“, care
nu pōte fi la noi un gallicism, de oră
ce e poporan și anterior înriurii fran-
cese. Prin acēsta se înlătură cu totul

ipotesa lui Diez (Wtb.², I, 7), a lui
Littre (ad voc.), a lui Scheler (a. v.)
etc., cumcă romanicul occidental a *ir*
„aspect“ n'ar fi de aceeași origine cu
air „văsduh“, ci ar deriva bună-ôră
din area. Din lat. area vine al
nostru „arie“, vechiu „are = loc unde
se trieră grăul“, dar după fonetica ro-
mânescă e peste puțință de a ajunge
dela area la *aer*; și chîar sub ra-
portul curat ideologic distanța e mult
mai mare decăt între „*aer*“ pe fața
pămîntului, bun sau reu“ și „*aer*“ pe
fața unui om, erăși reu sau bun“. D'a-
dreptul din greul *αἴρ*, s'a mai desvol-
tat un al treilea sens: *aer* „le suaire“,
termen teologic pentru vëlul care se
pune d'asupra sântelor daruri: „quia
per modum *aëris* circa terram expansi
ea ambit“ (Du Cange, Gloss. m. graec.
ad voc.). Cu mai mult drept s'ar puté dice
despre *aerul* figurei: „per modum
aëris eam ambit“, avēnd une-orî *aer*
liniștit, altă dată *aer* turburat, aci *aer*
furtunos, posomorit etc.

v. ²*Aer*. — *Aerisesc*.

²*Aer*, s. m.; t. de Théol.: le suaire.
Învêlitoare a sântelor daruri. „*Aer*, vëlul
cu care s'acoperă sf. potir; pōlele dela
icōne“ (Baronzi, Limba română, 101).

Inventarul mănăstirii Galata, 1588
(Cuv. de bătr. I, 196): „† 2 tetru-
vanghele neferecate. † 1 *aeru* tot
sărma...“

Dosofteiu, Liturgiar 1673, f. 44 b:
„Și strigă Diaconul: să luămū a-
minte! Iară popa vărându'sū mâinile
pre suptū *aerū*, cu frică și cu saială
dumnădzăiască să atinge de svânta
păine...“

Gheorgachi Logofet, Letop. III p.
312: „[În zioa sfintei și marei Vineri]
se scoate *Aerul*, mergând Domnul cu
Mitropolitul alăturé înainté *Aerului* cu
tot alaial...“; și apoi ceremonialul se

închee prin: „sărutaré *Aerului* de toți pe obicei...”

Beldiman, Tragod. v. 2897, despre mănăstirea Secul:

Acel Vornicul Ureche, ctitor din rivnă aprins,
Cât se dă cu vrednicie, fericitul s'aŭ întins
A o zidi la loc tare, minunat a o'nzeștra,
În cheltuială și trudă fără preget a intra:
Odăjdii de un preț mare, un *aer* pré minunat,
De mâna soției sale cu mărgăritar lucrat...

Cuvîntul derivă din medio-grecul *ἀήρ*, cu același înțeles; în vechile texturi însă tonul cade tot-d'a-una pe *a*, nici o dată pe *e*, cea ce — ca și *e* = *η* — pare a dovedi că vorba n'a trecut la noi prin intermediul Slavilor, la cari se dice: *μίκλος* (Miklos., Lex. 3), ci cu mult mai de'nainte, accentuațiunea și vocalismul fiind curat latine: *àër*.

v. ¹. *Aer*.

Aerèl, s. n.; t. de Botan.: *Asa-foetida*. O plantă ombeliferă exotică, al cărei suc are un miros foarte greu și un gust respingător. Cuvîntul se întrebuintează, pare-ni-se, numai în Transilvania: „*Aerelu*, der stinkende Asant, Teufelsdreck“ (S. Barcianu). Are trebuință de a mai fi verificat, ca sens și ca formă. Nu cum-va să fie *aiorel*, dela *aiu* (= lat. *allium*) „usturoiul“, din cauza mirosului specific al *Asa-fetidei*?

v. *Aiu*. — *Aior*.

Aerèsc. — v. *Aerisesc*.

Aerisèsc (*aerisit*, *aerisire*), vb.; *aérer*, *éventer* (Cihac). „A svînta, a scôte, a întinde la aer“ (Costinescu). De aci și substantivul *aerisélă* „action d'aérer, état d'aëré“ (Polysu). Cuvînt din epoca fanariotică, apröpe necunoscut graiului țărănesc și peste Carpați. Din neo-grecul *ἀερίσω*. Curat românesc,

22,083.

dela aer (= lat. *aër*) se pöte dice: *aeresc*, *aerare*, *aerélă*.

v. ¹. *Aer*. — *Scîntez*.

Aerisélă |
Aerisire | v. *Aerisesc*.

Aerös, -ösă, adj.; *aérien*, *vapoureux*.

Cost. Stamate, Muza I, 58, despre umbra lui Ștefan cel Mare:

Grăind aceste, el pune pe a soldatului frunte
A sa mână *aerösă*, dicënd cu glas tunător...

v. ¹. *Aer*.

Aèst, **aéstă** (plur. *aestî*, *aeste*), pron. demonstr.; ce, cet (cette). Formă rustică în loc de *acest* (v. pag. 161); de care altfel nu se deosebesce întru nimic prin funcțiune. Acățându'si pe emfaticul *-a* (v. ⁵. A), se face *aesta* (*aéstă*) = *acesta* (*acéstă*).

În vechile tipăriture *aest* nu ne întîpină mai de loc. Numai döră printr'o scăpare de vedere, la Dosofteiu, 1673, f. 162 b: „*aesta* (*aécta*) psalom arată scurtaria vieții...” În documente însă nu e rar, mai ales în cele din Moldova și'n zapise scrise de țărani.

Pătrașco Pățurniche, Sucéva, 1597 (Cuv. d. bătr. I, 77): „nime din ruda mé ca să n'aibă a pără *aiastă* păra nice dineoară...”; dar în același act: „*ačastă* mică cărtulie...”

Dumitrachi Vătavul, 1695 (A. I. R. I, 63): „decî să-i întorcem de frate căte 4 lei, *aestî* patru frați cari mai sus scriu, și-i fac să i să de 16 lei...”; dar cu căte-va rînduri mai sus: „noi *acești* patru frați“, și: „dintr'*acești* 80 lei...”

Popa Vasilie, Berlad, 1603 (Cuv. d. b. I, 131): „cändü am făcut *aestü* zapis, au fost șoltuzul Sandul di Bărlad...”; și mai jos: „*aiasti* omeni sintü toț din tãrgü din Bărlad...”

Inventarul mănăstirii Galata, Iași, 1588 (C. d. b. I, 192): „toate *aiuste* s'au dat la mână lui Ghervasie...”

Din *aest* se mai reduce la *est* și chiar la *es*, de ex. în același Inventar (C. d. b. I, 207): „stoguri de grâu de *es-timpu*...”

Costachi Negruzzi, Cărlani, sc. 4, convorbire între țeranî: „Feciorul boerîului, care vine în toate diminețile de cîtesce sub răchițele *aeste*...”

Pentru Transilvania, Lex. Bud. 7: „*aestu* = *a c e s t u*”.

v. *Acest*. — *Acesta*. — *Aist*. — *Est*. — *Ist*.

Aèsta. — v. *Aest*.

Aésta. — v. *Aiasta*. — *Îasta*.

Aève. — v. *Aieve*.

Afân, s. n.; contrariété, ennui, crève-cœur. „Vorbă de origine necunoscută și audită în gura puținilor Români din Moldova în loc de: durere de inimă, necaz, amar al sufletului” (L. M.).

Acest cuvînt se potrivește prin înțeles și prin formă: pe de o parte, cu italianul *affanno*, vechiu spaniol *a-faño*, vechiu frances *a-han* = *a-fan* etc., toate cu sens de „turburare, nemulțumire”; pe de alta, cu greul *ἀγαρισμός*, *ἀγαρίζω* „nemicire, peire”, de unde verbul *afanîlesc*. Pînă la probă contrară, derivațiunea neo-grécă este mai de creșut. În texturi vechi, în graiul țărănesc și în poezia poporană, noi nu l'am aflat nicăiri; ba încă — dacă nu ne înșelă memoria — nici la Costachi Negruzzi, nici la Alexandri, nici la Créngă, scriitorii cei mai avuți în moldovenism, el nu se găsește.

v. *Afanîlesc*.

Afanîlesc (*afanîsit*, *afanîsire*), vb.;

„anéantir, détruire, ruiner = néo-gr. *ἀγαρίζω*” (Cihac).

Scrișorea mitropolitului moldovenesc Leon către consulul austriac baron de Metzburg, 1788 (Cogălnicenu, Arch. rom. II, 394): „Peloponîsul și alte locuri a stăpînirii turcești, cum și parte din Moldova i țara Muntenescă, care prin robie și sabie și foc s'au *afanîsit* de dînșii...”

v. *Afan*.

¹Afără, afăr, adv.; dehors, à l'extérieur. Macedo-românesc: *afar* și *afoară*; în istriano-română: *fară* și *foară* (I. Maiorescu, Miklosich). În poezie, *afară* se reduce adesea la dissilabicul *afar*:

Jarnîk-Bărsanu, Transilv. 306, plângerea recrutilui:

Ean eși, maic, *afar* din sat
De vezi cum mă duc legat...

Donici, Magariul:

... cu vr'o despicătură
Să dea pe magar *afar* din curătură...

Din latinul *ad-foras* (*ad-foris*) = vechiu ital. *affuori* = span. *afuera*, fuera = portug. *fora* etc. (Cihac). Materialmente diferă numai prin „ad” de prepozițiunea „fără”, cu care uneori se confundă și în privința sensului, de exemplu:

Evangeliar 1648:

Act. Ap. XXV,
22: nemică zi-
cîndu fără celé
ce-au prorocît
prorocîi...

Biblia 1688:

... nimica *afară*
grîindu dentru
carele prorocîi au
grăit...

În context: „ἐκ τὸς λέγων”, „extra dicens”.

Acastă sinonimică cu *fără* se învederă mai cu seamă cînd *afară* e urmat de prepozițiunea *de*, însemnînd atunci: „excepté, outre, en dehors de”; bună-ôră:

Pravila Moldov. 1646, f. 53: „cîndu

va fi neștine nebun și den *afară* de minte și deș va ucide tată-său sau pre fiu-său, acestuia să nu i să dia nice un fiial de certare, pentru căce așunge-i lui certare că iaste nebună și fără de mente...”

În loc de „fără minte” în vechiul graiu se dice ades „*afară* de minte”:

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 32: „toți păcătoșii *afară* de minte sa înblă...”; și pe aceeași pagină: „*afară* de sine era osebit de minte sa...”

„Nemine nu pôte îndrepta acéstă stare de lucruri *afară* de Dumnezeu” (L. M.), unde e permis a dice și: „fără numai Dumnezeu” (Lex. Bud.).

„*Afară* de acésta”, „*afară* de aceia”, „*afară* de asta” = „en outre, à celà près, d'ailleurs” (Pontbriant, Dr. Polysu), circuléază în popor cu același înțeles ca și: „făr’aceia” sau „făr’ de aceia” (L. B.).

„*Afară* de rînd = extraordinarius, extra ordinem” (L. B.) puțin se deosebesc de: „fără rînd”.

„*Afară* de ori-ce îndoelă = fără nici o îndoelă”.

v. *Fără*.

Dictionarul româno-latin Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Afară*. Foris. Foras. Extra”.

Ca sens fundamental, *afară* însemnéază ceia ce nu se află în lăuntru sau în-casă, întocmai precum lăti-nesce „foris” este în opozițiune cu „intus” (Cic.: relictus intus, exspectatus foris) și cu „domi” (Liv.: bellum foris, seditio domi).

În antitesă cu lăuntru:

Pompiliu, Sibiu, 29:

Că căsile talcă-teu

Nu le vede Dumnezeu:

Pe din *afară*’s cu var,

În lăuntru cu amar...

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 275:

Căci casa avutului
Din *afară*’i vărută,
În lăuntru’i otrăvită;
Dar casa săracului
În *afară*’i cu mînjală,
Din lăuntru’i cu tîcnelă!...

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV p. 5: „cu cătă omulă dein *nafară* boléște și e în neputințe, atăta elă dein lăuntru se înnoiaște și se vindecă de păcate...”

În antitesă cu în-casă:

Doină din Moldova:

Es *afară* cat la muni,
Întru’n-casă n’am părinți;
Es *afară* cat la brați,
Întru’n-casă n’am nici frați;
Es *afară* cat la flori,
Întru’n-casă n’am surori;
Es *afară* cat la spin,
Întru’n-casă la străin...

(E. Sevastos, Conv. lit. 1882 p. 268)

Doină din Ardel:

Că moșul îmbătrânit
Ca păcatu’i de urit:
Eșe-*afară* tot tușind,
Întră’n casă mărăind;
Iar feciorul cel sărac
E plăcut ca ș’un colac:
Eșe-*afară* fluerând,
Întră’n casă tot cîntând...

(Pompiliu, Sibiu, 17)

Cîntec oltenesc:

Lun’ *afară* ’mî luminéază,
Pulca ’n casă mi’și oftéază;
Oftéază, pulcă, oftéază,
Tótă lumea să te crédă...

(Conv. lit. 1876 p. 211)

În ghicitori poporane:

„Nici în casă, nici *afară*, nici în cer, nici pe pămînt”. — Ferestra.

Hoțul intră în casă

Și capul *afară* își lasă.

— Cuțul.

Prin corelațiune cu „în-lăuntru” și „în-casă”, *afară* pôte să și asocieze și el pe în, căpătînd forma aglutinată

nafară, macedo-romănesce *nafoară*, fără vre-o schimbare de înțeles.

Ion din St. Petru, Alexandria, Mss. din 1620 p. 16: „să întorse napoi Alexandru de-grabi *nafară* și eși...”

Modificările logice ale lui *afară* se datorază verbilor și prepozițiilor cu care se însoțesc.

Cu *es*, *afară* e pleonastic, fiind peste puțință a eși (= lat. ex-ire) altfel decât *afară*. Nu se poate suprima numai în idiotismul: „*es afară* = Stuhlentleerung haben” (Dr. Polysu). Une-orî totuși pleonasticul „*es afară*” e trebuincios pentru mai marea plasticitate a expresiunii; de exemplu:

Omiliar dela Govora, 1642, p. 11: „dela inemă esū cugetele hicleane și acolo întâiu să nascū, iară apoi esū *afară* preîn gură și preîn lucru și fapte...”

Cu *scot*, *afară* este de asemenea un pleonasm, de oră ce noțiunea „dehors” se cuprinde deja în verb.

Pravila Moldov. 1646, f. 29: „singurū cu voia sa și fără voia giudețului va scoate *afară* pre Pavelū dentracē aviare...”

Zilot, Cron. p. 38: „Eū sciū, fără indoială, că cu aceste stihuri și cu alte vorbe multē ale acestei istorii, care închipuesc defăimări stăpânirii și altor mulți, dau pricină celor care sciū pravila și hotarele istoricilor după tōtă cuviința a mă defăima și a mă scōte *afară* cu totul ca pe un netrebnic...”

Mai adesea și mai romănesce *afară* se construiesc cu verbul da ū, constituind idiotismul: „da ū *afară* = mettre à la porte, chasser, expulser, congédier”.

Proverb:

Îl dēte *afară* 'ndată

Ca pe o măsea stricată...

(Pann, III, 24)

Dar și aci poporului îi place pleo-

nasmul, adăogēnd: „pe ușă” sau „pe pōrtă”, „*ῥίπαζε*”.

Punga plină pînă 'mī fuse,
Mândra pe mână mē puse;
Când veni la jumătate,
Mândra mē dēte la spate;
Când de loc nu mai sunară,
Mē dēte pe uș' *afară*...

(Pann, II, 123)

Mincîuna nu'mī place, vorbesc adevărul,
D'aceia or-unde mē pizez ca mērul
Și mē dau îndată pe pōrtă *afară*
De nu'mī găsesc locul și pacea în țară..

(Ibid. I, 26)

Eū fac patul să se culce,
El la pușca să mē'mpusce;
Eū mē suū pe vetrișōră,
El mē ia de cārpușōră
Și mē dă pe uș' *afară*...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv., 462)

Transitivului „dau *afară* = chasser” îi corespunde netransitivul „apuc *afară* = s'esquiver, sortir avec précipitation”, căruī i se anină de asemenea pleonasticul „pe ușă” sau „pe pōrtă”:

S'apucă pe uș' *afară*,
Dicēnd: ne plătīrām dară...

(Pann, Prov. I, 20)

Macedo-romănesce: „s' o arup se *nafoară*” (M. Iutza, Crușova).

Afară se construiesc cu prepozițiile: pe, de, din, dintru, pe din, pînă.

Preces de pe, el însemnēză: „dehors quelque part”.

Zilot, Cron. p. 78:

Cei mai mulți din boerī la Sibiu în Cetate,
Iar alții mai de jos p'*afară* pē la sate...

Cântecul „Doīnei”:

Bate vint de primăvară;
Eū cānt doina pe *afară*,
De mēngān cu florile
Și privighitorile...

(Alex. Poes. pop. 224)

Cantec oltenesc:

Să mai văd focuri pe *a-fară*,
 Copilași cu pelea goală,
 Caî în câmpuri nechezind
 Și voînici pe plațu suind...

(Ibid. 287)

Cu prepozițiunea de, *afară* însemnă „de dehors”:

Cost. Negruzzi, O alergare de cai, II:
 „...vădui pe polițmaîstru că veni de
afară cu grabă și vorbi cu Doctorul...”

Balada „Chiruța”:

Căci păgânul nu scădea,
 Ci mai tare se'mmulția:
 Pentr'un Turc care cădea,
 Dece de-*afară* venia...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 494)

Construit cu din, *afară* poate să însemneze de asemenea „de dehors”, de ex. la Coresi, Omiliar 1580, quatern. VI p. 3: „nu țieste a opri boala cu vre-un lucru, și țieară nici de în-*afară* nu întră ție, nici deîn lăuntru nu mai țiease...”; mai adesea însă „din *afară*” are sensul de „en dehors”, precum:

Proverb:

Din *afară* măr frumos
 Și'n lăuntru găunos...

(Pann, Prov. II, 109)

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov p. 374): „curățiți mai 'nainte sticla deîn lăuntru, și blidul după acēia deîn *na-fară*...”; proverb biblic (Noul Testament 1648, Math. XXIII, 26):

...curățește întâi
 înlăuntru păharul
 și blidului,
 ca să fie și din
afară curate...

...munda prius
 quod intus est calicis
 et paropsidis,
 ut fiat id, quod de
 foris est, mundum...

Tot așa „din *afară* de” însemnă „en dehors de”, cea ce ne împină mai cu sémă des în Pravila lui Vasile Lupul, 1646; de exemplu:

f. 48: „ucigătorul, den *na-fară*

(ден'нафáръ) de ce'l vor certa cu moarte, țieste datoriu încă să plătescă rudelor celui ucisă toate cheltuiălele e'an făcută...”

f. 49: „pre acesta, den *na-fară* de pagubă, îl vor certa întru tot ca și pre un ucigătoriu...”;

f. 38: „cela ce va sudui solii carii vin dela o domnie la altă, sau într'alt chip de-i va vătămă, den *afară* de certăria ce dau pravilele cele mirenești, acesta să să afurisescă...”

Moxa, 1620, p. 404: „fēcără războiu mare den *afară* de cetate la Cosmida...”

Veche locuțiune proverbială despre o cunoștință de tot pe d'asupra său o pospoelă sciintifică: „a mirosi din *afară* de prag”.

Cantemir, Chron. I, 205: „cine-va carele macar cât de puțin cetela sfințelor și a profanelor scrisori va fi amirosit, precum să zice cuvîntul: macar den *afară* de prag, cât de departe...”

Cu pe-din, *afară* însemnă: „à l'extérieur”:

Un jurămint poporan glumeț:

Să mă bată untu

Pe din 'untru

Și zară

Pe din *afară*!

(N. Sânzian, Transilv., Hațeg)

Ca idiotism, „pe din *afară*” e sinonim cu „pe de rost”, însemnând: „de mémoire, par cœur”.

Cost. Negruzzi, Cum am învățat românește: „d-ta vei bine-voi a le învăța pe de rost pentru ca să le poți cuvînta curat și pe înțeles, pentru că ved că dascalii d-tale Grecul și Frunțuzul, pre care dracul să'î ție, ție-au stricat proforaoa, nu poți rosti pe а, в, м, и și altele yr'o câte-va; am nădejde că poimâne mi le vei pute spune pe din *afară*...”

Cu pînă, *afară* înseamnă „tout près dehors“:

Êşi, mândruţo, pînă'n prag

Şi'mi arată cin' ţi-l drag.

Ese mândra pîn' *afară*

Şi'mi arată drum de ţeră...

(Jarnik-Bărsanu, 123)

C. Negruzzi, Toderică: „Aici este nu sciū ce miros greū; ȋan sǎ eşim puţin pîn' *afară*...”

În construcţiune cu genitivul determinat, *afară* îşi pǎte aglutina pe articolul genitival, devenind *afara*, după analogiǎ cu „ȋnapoia“ sau „ȋnainte“; de exemplu:

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) p. 76: „goniǎ'i pǎnrǎ *afara* cetǎţilor...”

Cesar Bolliac, Sila:

Se'nbrobdia copila şi o 'nneca suspine;
Era sǎ'nnoţe 'n viscol sǎ mǎrgǎ la vecine

Sǎ cǎr' un ouşor,

O mǎnǎ de fǎinǎ, sǎ fac' o pǎmîşorǎ;

Sta din *afara* uşei sǎ vad' o pîrtiǎrǎ,

Sǎ vadǎ vr'un focşor...

Din punctul de vedere al filologiei romanice, e interesantǎ urmǎtoarea concordantǎ ȋntre funcţiunile lui ad-foras (ad-foris, foras, foris):

de *afară* „de dehors“ = span. de afuera, de fuera = portug. de fora;
pe *afară* „au dehors“ = span. por afuera, por fuera = portug. por fora;

afară de „excepté“ = span. fuera de;
afară de asta „en outre“ = span. fuera de eso;

pe pǎrtǎ *afară* = portug. pela porta fora.

Ce-va mai mult, idiotismul nostru: *afară* din cale, macedo-romǎnesce: *nafoarǎ* di cale (M. Iutza), „outre mesure, sans rǐgle, sans raison“, se regǎsesce ȋntocmai la Spaniolǐ: „fuera de camino“.

Vom ȋncea printr'un alt idiotism

romǎnesc de origine cĳobǎnescǎ: „a eşi din rǎbuş *afară*“ = a face ce-va peste tocmelǎ sau fǎrǎ socotelǎ, pe neprevĳute.

I. Crĳngǎ, Stan pǎţitul (Conv. lit. p. 25): „...sǎ nu fĳi reū de gurǎ, c'apoi mi'ǐ sǎ nu mĳ scoţĳ din sǎrite şi sǎ mĳ faci cǎte-o-datǎ sǎ'mĳ es din rǎbuş *afară*...”

Despre ce este „rǎbuşul“, a se consulta Burada, Crestǎturile plutaşilor (Iaşi, 1880) p. 13.

v. ² *Afarǎ*.

² **Afǎrǎ!** interj.; va-t'en! allez-vous-en!

A. Pann, Prov. I, 26:

Strigǎnd: auđi vorbǎ! auđi flĳc o datǎ!
Toamna un ca tine de min' joc sǎ'şĳ batǎ?
Afarǎ! afarǎ! slugǎ blǎstematǎ...

Spaniolul „afuera!“ sau: „afuera! afuera!“, portugezul „fora!“ se ȋntrebuintĳezǎ cu acelaşĳ sens interjecţional.

v. ¹ *Afarǎ*.

Afedrĳn. — v. *Afedrona*.

Afedrĳna, s. indĳcl.; anus, latrine. Neo-grecul *ἀφεδρώνας*. În graū nu e-xistǎ.

Cihac (II, 633): „*afedrĳn*, anus“, fǎrǎ a cita un text.

Evangeliarul 1693 (p. 74) faţǎ cu acela din 1648:

1693:	1648:
Math. XV, 17: tot ce ȋnrǎ ȋn gurǎ, mĳerge ȋn pǎntece şĳ ȋn <i>afedrona</i> sǎ lĳpǎdǎ...	...tot care ȋnrǎ ȋn gurǎ, ȋn rǎnzǎ ȋnrǎ şĳ prin şǎ- zut ȋase...

v. *Eşĳtĳre*. — *Ghĳocǎ*. — *Seđut*.

Afemeĳǎre. — v. *Afemeĳat*.

Afemeĳǎt, adj. et subst.; effĳeminĳ, amolli, ĳnervĳ. Cuvint format d'a-drep-

tul din femeie prin prepoziționalul *a*, și de aceea se aude mai mult numai la masculin: „acest om e de tot *afemeiat*“, „nu trebui să fii așa de *afemeiat*“ etc., adică: „parcă ai fi o femeie“. Totuși se poate dice metaforic: „lumea de astăzi e *afemeiată*“ sau: „aveți o oștire *afemeiată*“. De aci apoi ca verb: „nu vă *afemeiați*“, de unde infinitivul substantivat: „*acéstă afemeiare* nu'mi place“. Alături cu clasicul *effeminatus*, limba latină vorbită poseda o formă *affeminatus*, de unde spaniolul și portugezul *afeminado* cu deminutivul *afeminadillo*, vechiul italian *affeminato* (Tommaseo), sardul *affeminadu* (Spano), sicilianul *affiminatu*, la superlativ *affiminatissimu*, cu deminutivii: *affiminateddu*, *affiminatazzu*, *affiminaticchiu* etc. (Traina). Românul *afemeiat* este colateral tuturor acestor forme romanice, represintând un prototip latin rustic *affemineatus* (cfr. Cuv. d. bătr. I, 279 No. 61). Sinonimul *femeiatec*, adus de Cihac (I, 90), e de o formațiune românească post-latină și chiar destul de îndoișos, pe când *afemeiat* este de tot poporan. *Acéstă* vorbă e răspândită mai cu seamă în Muntenia (Pontbriant, Dr. Polysu, Costinescu), dar merită de a se generaliza, exprimând o altă nuanță decât sinonimii *muieratec*, *muierce* și *muierotcă*, macedo-românește *mulierașcu*, „*adonné aux femmes*“ „*γυναιχομανής*“, și o altă idee decât *fémén* și *fătălău* „*γυνανδρος*“. *Afemeiat* înseamnă: „*moralement semblable aux femmes*“, „*γυναικώδης*“, dicându-se unui bărbat gingaș și môle, în același mod precum la o femeie voinică și energică, „*moralement semblable aux hommes*“, „*άνδρική*“, îi dice poporul: „o *muiere bărbată*“.

v. *Femeie*. — *Fémen*. — *Fătălău*. — *Muieratec*. — *Muierce*. — *Muierotcă*...

Afemeieț. — v. *Afemeiat*.

Afëndul, n. pr. mascul. În vechiul Pomelnic al mănăstirii Bistrița din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 45), unul dintre străbunii familiei boieresci Stroescu poartă numele de *Afendulă* (Αφενδουλή). În macedo-română *afendul* înseamnă „tată“; de ex. într'un bocet poporan:

Ne alasași 'nvêsta
Cu pulii 'n casă,
Dadălăi s'*afendulăi*...

(Conv. lit. 1883, p. 487)

Vine din turcul *efendi* „maitre, monsieur“, derivat la rîndul său din grecul *ἐφέντης*.

v. *Efendi*.

Aferim! interj.; bravo! parfait! c'est bien! E persianul *âferin* cu același sens (Șăinănu, Elem. turcesc p. 7); însă vechimea și marea răspândire a acestui cuvînt în limba română, fiind foarte poporan în toate provinciile, ne fac a crede că n'a trecut la noi mai în urmă prin Osmanlii, ci poate deja în vîcui de mijloc prin Cumani; al cărora dialect turc era plin de persianism.

v. *Accè*.

Dicționarul bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Aferim*. Euge. Laudantis particula“.

Cantemir, Divanul lumii 1698, f. 75 b: Math. XXV, 23: ...euge, serve „*âferim*“, slugă bună și credincioasă, că pre puțin ai fost credincioasă, mai pre mult te voiu pune...

bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam...

Pentru aceiași noțiune, vechii Romani luaseră dela Greci pe *εὖγε*, Români dela Turci pe *âferim*.

În secolul nostru, când s'a introdus sinonimul *bravo*, mult timp ambele interjecțiuni se întrebuintău una lângă alta.

Filimon, Ciocoi vechi p. 41 : „*Bravo*, Ióne, *aferim*! ai răspuns tocmai după dorința mea....”

Alexandri, Cinel-cinel, sc. 3 : „O căprioră! *Aferim*!.. tocmai de ziua Smărânditei...”

Balada Ghemiș :

Aferim, frate Ghemiș,
Bine făcuși că veniși...

Balada Meșterul Manole :

Aferim, Manole,
Meștere Manole,
Meșter învățat,
Meșter lăudat!
Aferim, zidări,
Noe meșteri mari...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 620)

În construcțiune : „*aferim* de cineva”, de ex. într'o colindă :

Grăi bunul Dumnezeu :
Aferim, domn bun, de tine,
Că stătuși de m'ntrebași
Când e capul vécului,
Sfîrșitul pămîntului...

(Conv. lit. 1877 p. 401)

Marian, Bucovina, II, 159 :

Și iubesc o copilă,
Aferim de Româncuța
Cu garofe în cosită...

Cu sens ironic :

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 64 :
„— eu nu mai știu, ziă este au noapte;
spune-ți'mă mă rogă. — *Aferimă!* i-a
zis Hironă. Luceafărul nu ese dină
umbrile nopții decâtă ca să vestescă
sosiré zili...”

Marian, II, 239 :

Mândra cum mă auđia,
Ușa lute-o descuia
Și în casă mă poftia;
Eu în casă m'am virit,
Găsiu focul desvălit
Și lemne nepuse'n vatră :
Aferim că era fată!...

Balada Fulga :

Din guri'o judeca,
Cu năpârca o bătea
Și din gură'i tot dicea :
Aferim, cătea bătrînă!
Unde'mi sint mieórele?
Unde'mi sint odórele?...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 511)

În Téra-Romănescă, printr'un adaus de ironiă se dice : „*aferim* popă *Marin*!” (L. M.), măcar că acela cu care vorbim nu e nici „popă”, nici „*Marin*”.

v. *Halal*.

². *Aferim* (plur. *aferimi*), s.m.; lebravo. Interjecțiune luată ca substantiv.

„Fă ce'ți dic eu, și'ți voiu da un *aferim*...” (L. M.)

Costachi Negruzzi, Cum am învățat romănesce : „Bărbații îl fericiaă, îi mulțemiaă, îi strigaă *aferim* de se sguduiaă păreții; și bătrânul Socolén, doborit sub grindina laudelor și a *aferimilor*, se lăsase pe un scaun, unde'l împrejuraseră copiii, amețit, răpit...”

v. ¹. *Aferim*.

Afêtea (d'), adv.; gratis, en vain, sans résultat. Sinonim cu turcul [de]giaba și cu slavicul [in]zădar sau [de]pomană, *d'afetea* este unul din cei mai remarcabili archaisme latină în limba romănescă, păstrat în Banat și pe a-locuri în Transilvania.

Lexiconul Budan, 169 : „*de-afetea* = 1° adj. inutilis, frustraneus, irritus, vanus; 2° adv. gratis, frustra, sine causa, vane, inutiliter.”

S. Bărcianu, 61 : „*Défeté*, vergeblich, umsonst.”

S. Liuba (Banat, com. Maïdan) : „*d'afetea*, pronunțat și *d'aficea*, fără bani, în cinste.”

Picot, Dialectes roumains, p. 25 :

S'or păzit de iel	Ils se gardèrent
cât or putut; <i>d'a-</i>	de lui tant qu'ils

Afin sau **afin**, s. m.; 1° t. de Botan.: airelle, *Vaccinium Myrtillus*; 2° t. de Mythol. populaire: nom d'un héros qui se sacrifie par amitié.

Tufa numită *afin* înflorește și rodesce între lunile Maiu și Iuniu pe toate plăurile României, scoțând mici brobóne albastre dând în negru, foarte gustóse și cari se cheamă *afine*.

Dr. Brândză, *Prodrom* p. 336: „*Afin*, prin locurile stâncóse și umede din pădurile montane și subalpine și prin pășunile petróse din regiunea alpină“.

Jipescu, *Opincaru*, 92: „[pě Iěrba muntelui Gămăliěea] făceam singur în mijlocu frunđilor, a stâncilor, a fragilor ș'a *afinilor*, o prescurtare lăuntrică dě tóte câte'mi vini 'n minte...“

Cuvîntul e comun tuturor Românilor. În macedo-romăna, așa cum se vorbește pe la Crușova, *afin* se cheamă *afinchiu*, *afină* — *afinche* (M. Iutza), cu un sufix diminutival, după cum și la „fragă“ se acată acolo un sufix diminutival: „*afrandză*“.

Un tufar de *afini* se ăice *afinariu* (P. Olténu, Transilv., Hațeg) sau *afiniș* (A. Bunea, Făgăraș, c. Vaidarecea) ori *afinet* (R. Simu, Sibiu, c. Orlat).

Une-ori se pronunță: *afen*, *afenă*, *afenis*.

Dar de unde vine cuvîntul?

Români posedă în două varianturi legenda eroului care merge cu amicia pînă a se preface de bună voe într'un stan de pétără: un variant bănățén publicat de frații Schott sub titlul de „*Viliș Vitézul*“ (Wal. Märchen, Stuttg. 1845 No. 11) și un variant cules în Muntenia de reposatul Filimon sub numele de „*Omul de pétără*“ (I. Ionescu, *Teranul român* 1862, No. 34). Legende analóge au fost studiate de Hahn (Griech. Märchen, Leipz. 1864, No. 29): una neo-grécă, una neapolitană, una germană, afară de óre-cari aseménări indice.

„*Omul de pétără*“ se începe așa:

„A fost o dată un împărat și o împărătesă, amîndoi tineri și frumoși, dar nu făceau copii. Într'o ăi veni la împăratul un Arap buzat și-ăi ăise: Să trăesci, luminate împărate! Am aűit că împărătesa nu face copii, și am aűad buruienă, pe care cum le-o bé, rămăne grea. Impăratul luă buruenile dela Arap și porunci să-ă dea cal împărătesc și un ránd de haïne de aur ce-ăi lua vederile de frumuseăe, apoi chemă pe împărătesa și-ă dete buruenile să le fěrbă și să le bea. Impărătesa chemă pe bucătăresă și-ă dete buruenile să le fěrbă, fără să-ă spue de ce trebă sînt. Bucătăresă nesciind puterea lor, gustă dintr'însele și apoi le duse împărătesei să le bea. Nu trecu mult timp la mijloc, și rămase grea împărătesa. Iěrá când veni vremea, născură amîndoe câte un coconaș, măi frumos decât tot ce este frumos pe lumea acésta, și le puse nume: unuă Dafin și altuă *Afin*...“

Basmul întreg amintesc într'un mod surprîndător mitul elenico-fenician al Dioscurilor, cei doi fraăi gemeni, unul de viăă măi strălucită decât cela-l'alt, sacrificăndu-se neconțenit unul pentru altul. De o cam dată însă ne interesă număi elementul onomastic: Dafin și *Afin*. Aci nu e o simplă paronomasă fonetică, ca la Arabi între „Abel“ și „Kabel“ (Avel și Cain) sau în Bibliă între „Gog“ și „Magog“ (cf. Farrar, *Language and languages*, Lond. 1878 p. 227), ci este o ingeniósă întrebunăăre logică a două forme ale unuă și aceluiași cuvînt, ajuñse a însemna două lucruri foarte înrudite: dafin „laurier“ și *afin* „myrte“. Laurul și mirtul se bucurău la vechii Romani de o egală consideraăiune măi pre sus de tóte cele-l'alte plănte: „*duabus coronis utebatur, laurea et myrtea*“ (Plin. H.

N. XV, 29). Ambii erau de o potrivă sacri (Dierbach, Flora mythol. p. 63). Ambii se menționează mereu împreună: „cum floribus lauri et mirtae“ (Du Cange, v. Mirta). Este o reminiscență clasică la Corneille:

Votre époux à son myrte ajoute ce
laurier...

Nu vom urmări pe Max Müller (Selected Essays, 1881, I, 396) în ingenioasă identificare a grecului *δάφνη* (= *δάχνη*) cu sanscritul vedic „ahanā (= aghanā)“, de unde ar rezulta posibilitatea chiar la Elini a unui dublet *ἀφνη*. Filologia romanică rare-orî are nevoie de a se urca sus tocmai pînă la epoca ario-europeă. În generalitatea casurilor, cheia problemelor se află cu mult mai aproape și e cu mult mai sigură.

Românul dafin, trecut sub această formă la Serbi și la Bulgari, nu vine din neo-gréca, ci din vechiul grec *δάφνη* prin intermediul anume al latinității vulgare, care adăusese pe caracteristicul *-i-*. În inscripțiuni latine ne întîmpină: *Daphine*, *Daphino*, *Daphinidis*, *Dafine* (Corssen, Ausspr. ², II, 264, 609). Acest *-i-* probéază într'un mod irrisitibil latinismul dafinului la Români, dela cărî cuvîntul a colindat apoi la popóre învecinate, iar nici decum viceversa (Cihac, II, 653). Din dafin, chiar pe tărîmul latin rustic, cată să se fi născut *afin* ca nume al „mirtului“ prin etimologieă poporană dela „affinis“, vulgar „affinus“ (Du Cange), ambele plînte fiind privite ca rude, ca cei doi frați gemeni din legendă. Din cauza acestei fusiuni a doé cuvinte isvorește necertitudinea accentului în *afin*, rostit mai adesea *âfin* (âfină) ca în dâfin, dar une-orî *afîn* (afînă) ca în affinis.

Dafinul și mirtul nefiind indigeni în România, vechile lor numiri latine po-

porane ar fi trebuit să dispară din grai, dacă nu s'ar fi adaptat la alte tufe, cu carî — bine sau reu — îi asemăna omul dela țeră. După cum numele dafinului „laurier“ s'a dat la noi plînteî „mezereum“, mai numită altfel „tulichină“, „cleiță“, „piperu-lupului“, pe care și limbile neo-latine occidentale o chiamă „laureola“ (lauréole, loireolea), deminutiv din „laurus“, tot asemenea numele *afinului* „myrte“ a trecut la Români cătră o varietate de „vaccinium“, cărî și graiurile romanice din Apus îi dîc „myrtillus“, franc. myrtille, ital. mirtillo, span. mirtilo etc., un deminutiv dela „myrtus“. Paralelismul e perfect. Dar mai este ce-va. Una din numirile franceze poporane ale „mirtillei“ e *cousinet*, *cousin*, *cousine*, adecă o traducere a latinului *affinis*, cea ce mai întăresce încă o dată cele spuse mai sus despre *afin* ca nume al „mirtului“ deja în latinitatea vulgară. Să se observe că în vechea francesă în loc de „cousin“, „cousine“, se putea dîce fôrte bine: „affin“, „affine“, de exemplu: „bien veigniez touz, vous mi affin“ (Godefroy, Dict. d. l'anc. fr., v. Afin); și atunci între numele lui „vaccinium myrtillus“ la noi și numele lui la Francesi n'ar mai fi nici măcar deosebirea dintre original și traducere.

În conspect:

gr. <i>δάφνη</i>		
lat. vulg. <i>daphinus</i>	+	<i>affinus</i> (cousin)
rom. <i>dafin</i>	(<i>afin</i>)	(cousin)
„laurier“	„myrte“	„myrte“
<i>dafin</i>	<i>afin</i>	<i>cousinet</i>
„laureole“	„myrtille“	„myrtille“

Frați în archeologia latină, frați în mitologia românescă, *afin* și *dafin* sînt frați și prin etimologieă. În Banat, pînă astăzi *afinul* se chiamă pe a-lo-

curi *dafin*, iar brobónele lui cele dulci dafine (Paroh G. Iancu, com. Visag, Bobolna, Baia-de-Criș). Să nu uităm că prepoziționalul *d* ca în „dalb“ = „alb“ nu se acată la noi nici o dată la terminii botanici. Se dice „aľu“, „aglică“, „alun“, „anin“, „artariu“ etc., nu: „daľu“, „daglică“ și așa mai încolo. Forma *dafin* pentru *afin*, conservată la Bănățeni, este dară cea organică, moștenită ca dublet din epoca latină.

Dela noi pe *afin* „*vaccinium myrtillus*“, saű mai bine numele fructului *afină*, l'aű luat apoi pe de o parte Unguriĩ, prefăcendu'l în *afonya* după armonia vocalică maghiară, iar pe de alta — Ruteniĩ din Bucovina sub forma *afena*, alături cu termenul propriu rutenesc „*boriwka*“ (=polon. *borowka*).

v. *Chiralina*. — *Cócáz*. — *Dafin*. — *Merisor*.

Afină saű **afină**. — v. *Afin*.

Afinăriu }
Afinet } v. *Afin*.
Afinș }

Afion, subst.; opium. Turcul *afiun*, luat dela Arabi, cari la rindul lor il imprumutară din greul *ὀπιον* deminutiv dela *ὀπός* „suc“ (Șăinenu, Elem. ture. p. 7).

Substanța narcotică numită *afion* se extrage din diferite specii de mac, și mai cu sémă din specia „*papaver somniferum*“. Preparațiunile orientale, între cari și faimosul „*hașiș*“, sînt cele mai vestite. Și italianesce se dice: *afione* (Tommaseo).

În Dicționarul bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Afiom*. Herba soporifera“. Aci forma e ungurească: *afium*.

Morfinomania pare a nu fi de tot nouă la Români. Cronicarul Ion Canta,

Letop. III p. 181, vorbind despre Domnul moldovenesc Cehan Racovița, dice: „Aű domnit cu pace 3 ani cu toți boierii bine. De atăta era strașnic că mănca *afion* diminéța, și la vreme de chindii bea pelin cu ulciorul, și preste toată ziua se afla tot vesel; dar trebile și-le căuta cu toată rânduela...“

În poesia poporană, cântecul de blăstem al unei fete înșelate:

Frunză verde de *afion*,
 S'a dus bădița Ion
 Ș'a lăsat murgu'n pripon:
 Murgul pasce și nechiază,
 Pulca plinge și oftéză...

(Marian, Bucovina, I, 21)

v. *Mac*.

A-fir-a-për (d'), adv.; très-minutieusement, très-exactement, de fil en aiguille. Formă mai veche a locuțiunii adverbiale: din *fir* în *për* „singillatim, accuratissime, haarklein“ (L. B.).

Cantemir, Chron. I, 76: „spuindu-i toate d'inceput, precum i-au aflat, și pe ce vreme, și de hrana lor — întâlu dela lupoaică, apoi dela dinsul — și de toate de *a-fir-a-për* povestindu-i...“

I. Créngă, Amintiri (Conv. lit. 1882 p. 446): „aű făcut Nemțiĩ mare tărăboiu prin mănăstiri și aű răscolit de *a-fir-a-për* tóte chiliile maicelor...“

Adverbul *a-fir-a-për* represintă literalmente un prototip latin: *ad-filum-ad-pilum*. Paralela romanică cea mai apropiată prin elemente constitutive și prin asonanță este italianul: a pelo a capello „con tutta esattezza“ = lat. *ad-pilum-ad-capillum*.

v. ¹²*A* (p. 38). — *Afă*. — *Fir*. — *Për*.

Afiré (d'), adj. indécl.; éminent, distingué, noble. Un archaism dintre cei mai eleganți și mai energici. „Un om *d'afiré*“ este acela care nu numai este, ci merită de a fi saű — cu in-

finitivul arhaic — merită de a firé. Nu există nicăiri în limbile romanice o formațiune cu același sens atât de plastică. Ea ar trebui reîntrodusă în literatură, mai ales în poesiă, în loc de prozaicul neologism „eminent“.

v. 10. A (p. 28).

Pravila Moldov. 1646, f. 20: „cela ce va vinde fecorul altuia sau robul altuia sau fie pri ce omă, de va fi boiarin să'l bage în ocnă; iară de va fi slugă ce să dzice om mai de gos, dentăi să'lă poarte de coadele cailoră, decii să'lă spândzure; iară de va fi omă *défiră* (Δεφύρα), atunce să'i tae capulă...”

La Nicolae Costin, așa cum s'a tipărit (Letop. II, 113), în descrierea împăratului Petru cel Mare: „om de fire întru tot“, este o greșelă a edițiunii în loc de: „om *de-afiré*...”

Mai adesea se întrebuintează la comparativ.

Cantemir, Chron. I, 326: „Apoi [Constantin cel Mare] au luat soție pe Likinie; ce Maximin, carele cu oștile la Asia vrând decât Constantin și decât Likinie mai mare și mai *de-afiré* să să arate, s'au sculat cu oaste și au intrat neprieteneste în Iliria...”

Același, Divanul lumii 1698, f. 3 a, vorbind despre Alexandru Machedon: „Au doară mai *dă-afiră* decât dinsul mă voiu face?...”

Ibid. f. 20 b: „...precăt socotesc, nici tu vei fi mai *dă-afiră* sau mai harnic decât alaltți oameni...”

Ib. f. 102 b: „...să nu să mai *de-afiră* decât iaste socotescă și cu deșartă mândrie înflându-să să să mândrască...”

Cu *-hi* = *-fi* :

Dosoșteu, Synaxar, 1683, Dec. 4 f. 198 a: „a iubi neștine să's întărescă cumu-i spune mintia sa și nu's tae a sa voe, ce să albă mărsei spre une osăbite lucruri, a să 'mbrăca mai *de-ahiră* (Δεχύρα) decât altăi frațu...”

Același, Paremiar, 1683, f. 94 b: „omulă iaste pre lume ființă mai *de-ahiră*, căce că'i cugetătoru și cu vântărețu...”

În Pentateucul Orăștian din 1581 (ap. Cipar, Princ. 195) cuvintul ne întimpină cu sensul de „vir“: „era *de-afiré* Iosif de trei-dzeci de ani...“, ceia ce se dice astădă: „mare de atăția ani“.

La Români de peste Carpați acest adjectiv se mai păstrează încă. Lexiconul Budan, 170: „*Dé fire* saū *de a fire*, *dé fi* saū *de a fi*, harnic, idoneus, aptus, tauglich, schicklich“.

Din adjectivul *de-afiré* vechiul graū formase substantivul abstract *de-afirime* „noblesse, majesté“:

Cantemir, Ist. ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 31): „Așa dară Strutocamila, precum până acmu adevărat pasire au fost, așé și de acmu înainte pasire a fi vrédnică iaste, și încă nu fiete-ce pasire, ce așéși slăvită, lăudată și în buni chezi luată, de vréme ce, deosebit de *défirimia* (Δεφύρμία) trupu-lui ce poartă, și în basna veche va să să zică că oare-care evghenie în niamul său are...”

v. *A-mirare*. — *Fires*.

Afirime (de-) — v. Afire.

Afinèz (afinat, afinare), vb.; rarefier, rendre moins épais ou moins solide. A întinde un corp, făcendu'l mai mare la vedere, dar fără a i se adăuga ce-va în materie saū în greutate. Este în opozițiune cu *îndes*.

Proverb :

O ceri rasă ș'afinată,

O daī cu virf și'ndesată...

(A. Pann, III, 110)

Un car cu lemne este *afinat*, dacă lemnele sînt suptiri ori aședate astfel încât numai se pare că sînt multe.

Afinez nu înseamnă nici o dată

„rendre mince, menu, amincir, amoin-drir, dégrossir“ (Cihac, I, 87) și întru nemic n'are a face cu italianul affinare sau francesul affiner „sup-țiez“.

Etimologia cea bună s'a dat de Laurian și Massim (I, 39): „*Afinare* (din ad și fîn), rarefacere, rarum sive minus compactum reddere; *afînat*, rarus, minus compactus“.

Și mai de 'nainte o spusese Costinescu, Vocab. I, 24: „A *afîna*, a rări ca finul din clae, a desdesi“.

Vine din latinul vulgar affenare = „versare fenum furcillis“ (Du Cange). Fără prepoziționalul *a* (= lat. ad), același cuvînt este francesul *faner*, vechiul *fener*, în provențala *fenar*. „*Faner* — dicea glumind d-na de Sévigné — est la plus belle chose du monde, c'est retourner du foin en batifolant dans une prairie“.

Precum în francesă termenul plugăresc *fané* a trecut metaforic la sensul de „veșted“, tot așa la Români participiul *afînat* a ajuns a însemna „ușur-
rel“ sau „nestatornic“.

Cesar Bolliac, O diminută pe malul lacului:

Ca prim' acea zăpadă ce cade *afînată*
Pe locuri neumblate l'al sórelui ivit...

Cuvînt *afînat* sau stil *afînat* înseamnă „prolix“ sau „polilogic“; cap *afînat*, inimă *afînată* — „om flustur-
ratec“.

Jipescu, Opincaru, 79: „omului cu mintea plăsmuitoare îi ie felu dașa, adică: cea ce cugetă nalt, copt și mare, e târziu la vorbă și molău la pas; ăl firfinatic are și cuvînt *afînat* și mers cărărat...“

Ibid. 130: „cât lenea, nazurili, min-
tea dă cocă, simțirea 'ngustă, or domni
piste cap și inimă *afînată*...“

v. *Fin*.

Afinăre }
Afinăt } v. *Afinez*.

Aflăre (plur. *aflări*), s. f.; acțiune de trouver ou de se trouver, d'apprendre, de découvrir, d'inventer. Infinitiv sub-
stantivat, represintănd toate sensurile
verbului aflu.

Pravila Muntenescă 1640, f. 39 b:
„o *aflare* a dracului, pentru ce că toate
jucările le-au făcutu dracul...“

Text din sec. XVII (Cod. Mss. mis-
cell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov,
p. 199): „credința iaste arătare și *aflare*
celorū lucrure nevăzute...“

Zilot, Cron. p. 9, despre „văcărit“:

Destule cercetări
L'al vitelor *aflări*,
Pentru ca să s'arate
Cu sadacat la tôte...

Între serbătorile creștine sînt: *Afla-
rea* Santei Crucii (Lex. Bud.) și *Aflarea*
capului Sf-lui Ioan Botezătorul (25
Maîu), în ambele cazuri lătinesc: in-
ventio.

v. *Aflătură*. — *Aflu*.

¹**Aflăt, -ă**, part. passé d'aflu: trou-
vé, appris, découvert, inventé. Core-
spunde ca adjectiv tuturor sensurilor
verbului aflu.

v. *Aflu*.

²**Aflăt**, s. n.; provincialisme de Ba-
nat: épilepsie. „Epilepsia se numesce
la noi: bóla mare, bóla ră, *aflăt* de
nevoe și frăs“ (S. Liuba, Caran-sebeș,
com. Maidan).

v. *Aflu*. — ²*A-nevoe*.

Aflătòr, -óre, adj. et subst.; qui trouve
ou invente quelque chose; qui se trouve
quelque part. „Cel ce află; cel ce se
află în cutare loc sau în cutare stare,
adecă este“ (L. M.).

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.

Rom. p. 51): „Iară mai pre urmă cu toții zisără, că precum vulpé au fost *aflătoare* sfatului, aşé iarăş ea va fi săvârşitoare faptului...”

Cost. Negruzzi, Aū mai păţit'o şi alţii: „Ciaul vĕrsat prin pahare luă o văpsea purpurie, amestecându-se cu rumul de Gĭamaica. Toţi sorbiaū astă iscusită bĕtură, care face nu mai puţină cinste *aflătorului* ei decât *aflătorului* tipografiei şi a corăbieriei cu abur...”

v. *Aflu*.

Aflătură (pl. *aflături*), s. f.; chose trouvée, découverte, invention. L. M.: „lucrul aflat”. Dicţionar Mss. bănăţen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Aflătură*. Inventio”.

v. *Aflu*. — *Aflare*.

Aflu (*aflat*, *aflore*), vb.; 1° invenire: trouver, découvrir, inventer, apprendre, constater; 2° se invenire: être, exister, demeurer, se comporter. Pe de o parte, sinonim cu: gădesc, descoper, născocesc, prind veste, adeverez; pe de alta, cu: sint, petrec, trăesc. În vechile texturi bisericesci *aflu* corespunde tot-d'a-una latinului *invenio*; în graū însă şi 'n texturi istorice el funcţionează într'un mod mult mai vag sau mai elastic. Într'unul şi acelaşi pasagiū, de exemplu, ne întimpină: „am cercat ca să putem *afla* adevărul ca să nu mă *aflu* scriitor de cuvinte deşarte...” (Letopisiţe, I, 95), unde primul *aflu* exprimă noţiunea de „habere”, iar al doilea pe aceea de „esse”. În aceste două direcţiuni: *habeo* şi *sum*, se clasifică toate accepţiunile lui *aflu*; dar sub-sensurile fie-cărui sens fundamental se confundă adesea unul cu altul.

1° *aflu* „avoir”.

a) *aflu* = gădesc:

Pann, Prov. II, 52: „Să'l fi tot căutat, nu l'ar fi *aflat*...”

Cronicarul Ureche, Letop. I, 96: „de multe ori omul însuşi cele ce vede cu ochii săi nu poate să le pue pe rând, şi multe zmintéşte, şi au spune mai multe, au mai puţine; dar cele de demult şi răsuflăte de atăta vrĕmi de ani! ce eu cum am *aflat*, aşă am arătat...”

Act moldovenesc din 1610 (A. I. R. I, 22): „...să *afla* pre măria ta căstă puţine scrisoare dela noi cu bune păci şi cu sănătate petrecând...”

Moxa, 1620, p. 366: „dĕca veni (Theodosie celū micū) în vrăstă de în-suratū, soru-sa Polhiriā grijiā să-i *afla* soţū...”

Pravila Moldov. 1646, f. 9: „de va *afla* negţine mascurū sau dulău sau şi altū dobitocū stricândū şi făcândū pagubă...”

Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 102 a: „vădzumū lumina cé adevărată, luāmū duhulū cerescū, *aflāmū* credinţā adevărată...” „unde *aflām* este vechea formă organică pentru actualul *aflărām*.”

Doĭna „Nevestei”:

La mama pe când eram,
De lucram, de nu lucram
Mamei tot dragă eram;
Iar de când m'am măritat,
Nici un bine n'am *aflat*...

(Alex., Poes. pop. 2, 308)

Cu acelaşi sens în locuţiunile: „*aflu* vreme” şi „*aflu* prilej” = „trouver le moment favorable”.

Pravila Moldov. 1646, f. 89: „în-parte-să muĭaria dela bărbatū cu voĭa ei şi fără ştirĭa giudeţului, cândū va fi bărbatul ei ereticū şi pentru ce va meşeruşugui să *afla* vrĕme să o poată omorā...”

Moxa, 1620, p. 390: „auzirā dela masă boĭarii şi şū *aflară* dĕciĭa prilejū şi începură a plānge şi a ruga pre împăratul...”

Legenda Sf-tei Vineri, text din secolul XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 77): „iară acest împăratu Ioanū (Asenū) bunū pri-lejū *află* şi cugetă uin sfetū foarte bunū şi cu ogoadă cătră D-dzeu şi cu laudă şi cu folos, şi aciaşu tremise cătră cei Frānci ce era în Țarigrad şi le zise: nu voiu dela voi nice aurū nice argintū nice mărgăritari nice pietri scumpe să-mi dați, ce moaștele pre-podobnei...”

Să mai menționăm aci locuțiunile: „*aflu* cu cale = trouver opportun“, „*aflu* de cuviință = trouver convenable“ (L. M.).

v. *Găsesc*.

b) *aflu* = descoper:

Moxa, 1620, p. 356: „săpându temeliia a-fundū în pământū, *aflară* unū capū de osū...”

Delimitarea unei moșie din Moldova, 1644 (A. I. R. I, 87): „...până într'un ștejar unde am *aflat* boorul vechiū, și de acolo tot culmé în gos pân'tr'un plop intru carele am *aflat* boorul vechiū...”

Zilot p. 79:

Acei mai mari boeri pe loc cum s'aședară,
De vodă cercetând, conacul i'l *aflară*...

Pompiliū, Sibiu, 19:

Și prin codri m'aș lua
Pină, dragă, te-aș *afla*...

Balada Corbac:

Maică-ta mi-a poruncit
Să tot sbor neobosit,
Pe spinarea vintului
In giurul pământului,
Să te *aflu*, ca să știu
De ești mort sau de ești viu!..

Negruzzi, Zoe, I: „Unchiul meu a *aflat* legătura noastră, și e foarte mănios asupra mea...”

Figurat: Pravila Moldov. 1646, f. 92: „apuca

de le *află* firia, și decia le scoate den minte...”

Tot aci vine locuțiunea: „a nu'și *afla* loc = a nu se astîmpăra, a fi tare turmentat de anxietate, de durere etc.“ (L. M., II, 181).

Doina „Nevasta bolnavă“:

Asta'i lumea, ard'o focul!
Când chitesci să cerci norocul,
Nici că'n lume i-*află* locull..

(Alex. Poes. pop. 2, 310)

v. *Descoper*.

c) *aflu* = nascocesc:

Balada Vulcan:

Impregiurūi adunați
Ședea Turciî înarmați,
Și pe rind se întreba:
Ca ce mörte i-ar *afla*?
Unî gicea să'l omöre
Cu laț de spințurătore...

Același sens în locuțiunea: „*aflu* chip“ sau: „*aflu* un chip de cale“:

Nicolae Muste, Letop. III p. 26: „...cum aū mers acolo, se ruga lui Șerban Vodă să între la mijloc să *afla* un chip de cale să'i mântuască de Dumitrașco Vodă...”

Cost. Negruzzi, Zoe, I: „Iliescul a-*flase* chip a se deslega pe nesimțite dintr'un lanț ce nu era potrivit cu ușurătatea inimei sale...”

De asemenea „*aflu* pricină“:

Nicolae Costin, Letop. II p. 21, despre Duca-vodă: „...îndată aū *aflat* pricină, că era și om meșter și isteț la fire, zicând că are Împărăția multe trebî și'i cere dela țară mulți bani, și așa îndată aū și scos dări multe fără samă pre boeri și pre țară...”

v. *Nascocesc*.

d) *aflu* = prind veste, mă însciințez:

„Ce aī *aflat*? = qu'as-tu appris?“ (Pontbriant).

Balada „Calul Radului” :

Nu te, măică, supăra,
Tristă veste de'i *afla*...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 497)

Un strigăt de joc :

Muierușcă din Bercuț
Cu peptarul cel mândruț,
De ce dracul n'am *aflat*
Că tu ești de măritat,
Că și eu te-aș fi luat...

(Ibid. 371)

Balada „Codrénul” :

Frunđuліță de dudău,
S'au *aflat* la Movilău
De Codrénul cela reu
Că se primblă pin ponóre,
Pin potice fără sóre...

Balada „Chira” :

Unde s'au *aflat*
Că s'a'împreunat
Corbi cu turturele,
Șerpî cu floricele,
Urși cu căpriore
Și noui cu sóre?..

Nic. Muste, Letop. III p. 10: „care po-
veste auđindu-se în Țarigrad la Îm-
părăție, n'au cređut, ce vrând să ade-
verescă lucrul, Vezirul au scris la Duca
Vodă aice în țară, numai să caute să
afla cum ar fi lucrul mai adevărat....”

A. Pann, Prov. I, 171:

Trăind omul, când și când
Află ce nu'i dă prin gând...

Ibid. III, 45:

Se duseră împreună
La moșie să se plimbe,
Aerul ca să'si mai schimbe;
Sătenii toți, cum *aflară*,
Cu mari cu mică alergară...

Tot aci locuțiunea: „au *aflat* tîrgul
și țera” = „la chose s'est ébruitée”.

Doină muntenescă:

Am iubit'o numai sêra,
Ș'au *aflat* tîrgul și țera...

(G. D. Teodorescu, Poes pop. 319)

e) *aflu* = adeverez.

Cu acest sens, *aflu* se deosebesce de
„găsesc” și „descopăr” prin aceia că
presupune o cercetare făcută într'adins
pentru ca să se dea cui-va ceea ce i
se cuvine. În scurt, este o întrebuiin-
țare mai mult juridică a cuvîntului.

Vasilie Lupul, 1639 (A. I. R. I, 87):
„s'au jeluіt rugătorii noștri călugării
dela Beserecani că le-au scos (stâlpi)
de unde i-au pus hotarnicii, și de niște
păine ce au zăs că le-au luat Dumi-
trașco stolnicul; de se va *afla* că le-au
scos stâlpii, ca să hie tare și putêrnice
cu carté domnii mele a lua hatalmul
12 boi și să 'i aducă aice la domnie
mé...”

Pravila Moldov. 1646, f. 41: „or-care
zlătariu va mesteca aurulū sau argin-
tulū cu alte lucruri fără știria stăpă-
nului, ce să dzice de va spurca lucrulū
și să va *afla* minciunos, cu altă cu
nemică numai cu capulū să plătescă...”

Constantin Brâncovanu, 1697 (Cond.
Mss. în Arch. Stat. p. 233): „și ade-
vărându-să cumcă au plătit Stroe
vornic toț banii deplin încă din viața
lui, precum adevereză în diiātă, și
aflându-să lucrul și dintr'alte scrisori
cumcă au fost făcut Iordache stolnic
la zilele lui Antonie Vodă năpaste lui
Stroe vornicul...”

Același, 1696 (ibid. p. 203): „ci ră-
măind ei de judecată și vrând Domnia
mé ca să li să *afla* direptatē lor, am
poruncit Domnia mé, cum de vor putē
lua Rumăanii din satul Teșila carte
cu blestem asupra lor pentru acești
oameni ce scrie mai sus...”

De aci, în graiul juridic din trecut:
„*aflu* de rîndul unui lucru” vrea să
dică „de statu rei cognoscere”; „*aflu*
de față” = „teneo manifestum”; „a
afla cu sufletele sale” = „videri ex
animi sententia”.

Tudoru Logofet, 1584 (Cuv. d. bătr.

I, 39): „né-a foost luatú pré nooi pré rãvasé domnéştii de să *aflămu* de răndul acestui Țigan...”

Tot acolo: „nooi, aceştii trei booiarii, nooi amu ublatu pre urma acestui Țigan, şi nooi aşaa amu *aflatu* cu alé nooastré suflété, cum acestu Țigan ce iasté mai sus scris au foost de moosie alu jupâneaseii Annăei...”; şi mai jos: „nooi aşaa amu *aflatu* cu alé nooastré suflété şi mărturisim...”

Act moldovenesc din 1659 (A. I. R. III, 241): „să hotărâţi cum veţi *afla* mai cu dreptul cu sufletele voastre, şi precum veţi *afla*, să ne faceţi şi o mărturie să ne daţi ştire...”

Miron-vodă Barnovski poruncesce la 1627 pãrcãlabilor dela Némţ (A. I. R. I, 14): „să lăsaţi foarte în pace mişeei, să nu mai vie jalobă pre voi, iară de se vor *afla* nescare oameni răi, furi sau tâlhari, de să vor *afla* de faţă, unii ca aceia să-i prindeţi şi să-i legaţi şi să-i trimiteţi la Domniia mé...”

Simpla negaţiune impersonală „nu se *află*” înseamnă că ce-va nu se poate constata juridicesce, nu fiind-că nu este, dar fiind-că nu se dovedesce.

Mitropolitul Anastasie, 1610 (A. I. R. I, 22): „de s'are şi mai scula Agăpiianii să facă vr'o pãră şi să nu să ştie de lége, măriia ta să nu crezi, că aimentrilé nu să va *afla*...”

Cu acelaşi înţeles la Alexandri, Covrigariul:

„Epistatul. Ce ai făcut boerului, măi covrigarule?”

„Stan. Eă? ferescă sfântul! Nu i-am făcut nimica.

„Epistatul. Cum nu? s'a plâns mie că l'ai batjocorit.

„Stan. Nu se *află*, domnule epistat...”

În fine, în poesia poporană ne în-

timpină nu o dată expresiunea stereotipă: „se *află* şi se adevéreză”, în care ambii termeni sînt meniţi a întări unul pe altul.

O colindă din Ilfov:

Cine'n lume s'o *afla*,
S'o *afla* ş'adevèra
Să dea 'n Mare
Ca o flóre,
Să éså 'n vad
Ca un brad...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 72)

Alte exemple veţi mai sus la p. 319.

20. *aflu* „être”.

E tot-d'a-una reflexiv.

Trebuie înlăturate acele casuri, în cari „a se *afla*”, deşi s'ar pute înlocui prin „a fi”, totuşi răspunde la o căutare, şi prin urmare e sinonim cu găsiere; de exemplu:

Moxa, 1620, p. 388: „aduseră lui Mihailă ună bidiviă pré bună, dară deîn Misiră, şi nu se *afla* nime să'lă poată încăleca...”

Sau la Gr. Alexandrescu, Oglinďile:

Oglinďi ca să se vadă, nu se *afla* în țară, şi era poprit lucru să s'aducă d'afară...

Nici o noţiune de căutare nu se cuprinde însă într'o mulţime de casuri, în cari „a se *afla*” înseamnă numai „a fi”, cel mult „a fi faţă” sau „a fi într'o situaţiune determinată”.

Aşa mai întâiu, în obiceinita întimpinare: „cum te *afl*i? cum v'è *afla*ŭi?” sinonimă cu „ce mai faci?”

Dumitrachi Vătavul, 1695 (A. I. R. I, 63): „pentru mine să ştiţi dumnavostră că cu mila lui Dumnezeu ne *aflăm* cu sănătate...”

De asemenea în următoarele exemple:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV p. 3: „toţi oamenii *aflămu*-ne ca într'o corabie întraţi, ce se zice într'u trupulă acesta putredulă...”

Dosofteiu, 1673, f. 119 a :

Și dzălele li s'or *afla* pline,
Cindu-î va lua Domnul cu sine...

Act muntenesc din 1687 (A. I. R. I, 62): „moșile câte să *află*, să fie pe séma mănăstirii toate; însă până va trăi soțul meu Ancuța, să le păzescă și să să hrănescă și ia cu dănele...”

Cost. Negruzzi, Aprodul Purice :

Luând veste cumcă Stefan, Domnul lor,
atunci s'*afla*
In ținuturi depărtate, având cu el ôstea sa...
și mai jos :

De va vré Dumnezeu, astăzi să putem ca
să scăpăm
De primejdia acésta întru care ne *aflăm*...

Pravila Moldov. 1646, f. 89: „mu-
liaria iaste datoare să margă după
dănsu ori-unde va mérge; și de-are fi și
vinovată, totu să cade să margă după
dănsu: să să *afla* la nevoia lui...”

Constantin Brâncovan, 1696 (Cond.
Mss. în Arch. Stat. p. 181): „tuturor
călugărilor căți se vor *afla* lăcuitori
acolo la sveti Ilie...”

Zilot, Cron. p. 38:

Nu cum-va să te hrăpescă mórtea cu acest
păcat,
Cu sânge drept, c'al lui Avel, să te *afla* ju-
decat...

A. Văcărescu, p. 24:

A'ți fi rob îmi este fală,
Reu te *afla* la n'doială...

În ultimele două exemple ar fi mai
romănesce: „staî la îndoelă” și „să
fii judecat”; dar poetului îi trebuia
doe silabe și, punând pe *afla*, el n'a
făcut decât a se folosi de marea el-
sticitate logică a acestui cuvînt.

3°. Forme archaice.

a) Prima persoană plurală a perfec-
tului: *aflămu* = actualul *aflarăm*.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss.
Acad. Rom.):

Act. Ap. XXI,
2: și *aflămu* o cora-
bie ce trecé întru
Finikiă, întrămu
de vâinslămu și
ne apropiem de
Chipru...

Ib. XXIV, 5:
aflămu acestu
bărbatu pierdză-
toriu...

Ib. XXVIII,
14: a doao dzi
viinremu întru
Potiol, iuo *aflămu*
frații, și rugați
fumu de ei...

...et quum in ve-
nissemus na-
vem transfretan-
tem in Phoenicen,
adscendentes na-
vigavimus; quum
apparuissemus
autem Cypro...
...invenimus
hunc hominem
pestiferum...

...secunda die ve-
nimus Puteolos,
ubi inventis
fratribus rogati
sumus...

b) Secunda persoană plurală: *aflatu*
= actualul *aflarăți*.

Varlam, 1643, II p. 55 a: „și cu-
ventele ce grăi muliaria acéia acéste
fură: vedeți, o! oamenilor căți vă
aflatu astăzi aicé, acestu pruncu mi-
titelu au întăritu ceriulu și pământu-
tulu...”

c) Viitorul: *vrem afla*.

Omiliar circa 1575 (Cipariu, Prin-
cipia p. 182): „mai scumpu lucru
afla-vreți în cestu căsu decâtu argin-
tul și aurul...”

d) Un fel de viitor: a m a *afla*, a-
decă după tipul romanic occidental
„invenire habeo” (trouver-ai).

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VII
p. 16: „așa amu și la înțelepciună lu
Hristos cine va vré să se sue, stră-
minoasă și colțuroasă a r e a *afla*
calé...”

e) Construcțiunea lui *aflu* cu un ge-
rundiū:

Radu din Mănicesci, 1574 (Mss. Harl.
6311 B. British Mus.), Math. I, 18:

...mainte până nu
se adunase, *află-*

...antequam con-
venirent, inven-

se aibând în
mațe de duhul
sfântu...

ta est în utero
habens de Spi-
ritu sancto...

f) O remarcabilă atracțiune sintac-
tică:

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond.
Mss. Arch. Stat. p. 241): „dreptu a-
ceia și Domniia mé încă, pentru dréptă
și credincoasă slujbă ce (=cu care) se
află boiariul Domnii méle Diicul vel
Logofăt în tot locu de slujéște țărâi
și Domnii méle...”

g) Aceiași atracțiune sintactică și
tot-o-dată construcțiunea cu un ge-
rundiū:

Ienachi Văcărescu, Istoria (Papiū,
Monum. II, 287): „atât în vremile vi-
stieriei cât și în vremea spătăriei ce
(=în cari) m'am *aflat* slujind într'a-
céstă Domnie...”

4°. Filiațiuni istorice.

Aflu s'a păstrat și circuléază de o
potrivă în toate dialectele române:
daco-român, macedo-român și istriano-
român, fără a oferi unde-va măcar va-
rianturi fonetice. Inițialul *a-* nu se
aspiră nici o dată. În graul poetic însă
el își asociază une-orî pe *d-*, ca în
dalb=*alb*; de exemplu:

Cine'n lume s'ar *dafla*,

S'ar *dafla*, s'ar devêra

Pe negrul d'a'ncălica...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 74)

Astăzi nu se mai pôte vorbi despre
derivațiunea de altă dată a lui *aflu* din
greul *ἀλγάνω*. Studiul comparativ al
dialectelor romanice ne procură o ne-
contestabilă filiațiune curat latină. De
'ntăiu, e vechiul spaniol *aflar*, de
ex. într'un act spano-latin din 1166:
„qui in villa pignos *aflando*, et fia-
dor, et ad montem fuerit pendrar, du-
plet la pendra et pectet 60 solidos“
(Du Cange, ad voc.). Modernul spaniol

hallar vine din forma metatetică
fallar, bună oră în poema lui Cid,
v. 1273: „quando los *falló*=cându'i
află“. Apoi vechiul portugez *aflar*,
scădut la *achar*. Când cine-va în-
trébă: „como a achais vos? = cum
o *aflați*?“ altul îi răspunde: „eu a-
cho-a bella = eū o *aflu* frumoasă“. *Portugese*se: „a char se presente“
înseamnă: a se *afla* față. De aci în
Italia, vechiul *affiare*=*afflare* a
trecut în dialecte moderne, după fo-
netica provincială, la Neapolitană și
Siciliană în *asciare* sau *asciari*,
la Calabresă în *ahhiari*. Mai bine
însă decât la toți, cuvîntul s'a pă-
strat pînă astăzi în reto-romanul a-
flar. Iată, de exemplu, un proverb
rumân din Elveția, tradus literal-
mente românesc:

Tschell ilg qual
aflu ün veramig,
aflu un scazi...

Acela carele
află un adevêrat
prieten, *află* o
comoră...

(Haller, Altspan. Sprichw. I, 188)

Cuvîntul dară este romanic general,
și Ascoli (Studj critici I, 32) îl explică
prin latinul *afflare* „soffiare addosso,
dove si può venire traslativamente a
raggiungere col fiato, toccare, trovare“.
Însă nici într'o limbă neo-latină el n'a
prins o rădăcină atât de adâncă și n'a
ajuns la o întrebuintare atât de desă
și răspândită ca în graul românesc.
Pe lingă forma *aflu* = lat. *afflo*,
peste Carpați se mai cunósce *esaflu* =
lat. *exafflo* (Caransebeș, com.
Visag; Huniador, com. Bobalna și
Baia-de-Criș), care înseamnă mai în
specie „trouver“ și pe care'l găsim
și 'n Dicționarul Bănățen circa 1670
(Mss. în Bibliot. Universit. din Buda-
Pesta): „*Izafflu*. Reperio“. Trecerea
inițialului *es-* (= lat. *ex*) în *iz-* se
dătoresce influinței posterioare slavice,

după analogia cuvintelor ca: izbândă, izbesc, izvodesc etc.

v. *Esaflu*.

Aforisesc. — v. *Afurisesc*.

Aftanâsie, n. pr. m.; Athanase. Una din formele poporane pentru numele Atanasie.

Alexandri, Chera Nastasia: „Nostimu 'î, sfinte *Aftanâsie*! când îmi dîce: bunică! cer cuvîntul... dă'mî o bucată de pâne cu povidlă...”

Forma *Aftanâsie*, cu *ft=th* (9), este un slavism. Curat românește e *Tănase*.

v. *Tănase*.

A-fuga (d'), adv.; vite, à toutes jambes. Idiotismii poporani: „a o rumpe d'a-fuga = s'enfuir avec précipitation”; „a o tuli d'a-fuga = s'esquiver lestement”.

De la Vrancea, Sultanica p. 34: „îmboldită d'o silă tainică, speriată de or-ce zgomot, își încordéază vinele, și suflând ca de frica morții, o r u p e d'a-fuga...”

Jipescu, Opincaru p. 28: „Boierimea mai în toate vacurile și-a pus și chieptu și sufletu și obrazu pentru nație, a luptat în frunte și a'nfruntat toată năvala dușmanului; da uniori o mai tulîa și d'a-fuga afară din țară...”

v. 1. 2. *Fuga*.

Afûm (*afumat*, *afumare*), vb.; fumer, enfumer, parfumer, fumiger, boucaner, saurer. Literalmente înseamnă „a pune ce-va la fum”: medio-lat. *afumo* (= *ad-fumo*), ital. *affumo*, span. *ahumo*, portug. *afumo* etc. Se aplică însă nu numai la fum, ci adesea și la abur. Se întrebuintează ca verb neutru, de ex.: acéstă sóbă *afumă*; ca verb activ: ai *afumat* bucatele; ca impersonal: aci *afumă*.

Doîna Haiducului:

Ș'astă iernă am iernat
Mai colea de Calafat
Intr'un bordei dărmat:
Picătura m'a picat,
Crivățul m'a înghețat,
Fumul că m'a *afumat*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 289)

La Anton Pann (Prov. II, 149), o nevestă, al cărei bărbat să plîngea că laptele nu e bine fert:

Se mira sāraca, cu ce îngrijiri
Să'l fierbă mai bine, s'albă multămiri!
Spēla, freca vasul, punea de'l fierbea,
Păzind să n'*afume* și'n foc să nu dea...

În privința aburilor ce ese ca fum, dar fără lucrarea focului, se pôte dîce câte o dată de o potrivă bine: *afumă* și *fumegă*. Așa pasagiul din Psaltire (ps. CIII, 32; CLXIII, 5): „tangit montes et *fumigant*” sau: „tange montes et *fumigabunt*”, se traduce românește:

Coresi, 1577:

...atinge codrii
și *afumă*-se... a-
tinge codrii și *a-*
fuma-se-vorü...

Arsenie, circa
1650:

...se atinge de
măguri și se *a-*
fumă ...atinge-te
de măguri și se
vor *afuma*...

Silvestru, 1651:

...atinge munții
și *fumegă*...
atinge munții și
fumăga-vorü...

Dosofteiu, 1680:

...să atinge de
munț și *fumă-*
ga-să-vor... atin-
ge-te de munțu
și *fumăga*-să-
vor...

Cu același sens: „se dîce despre o căpiță de fin jilavă că *afumă*=slobóde abure” (L. B.); dar se pôte și: *fumegă*.

Deosebirea cea de căpeteniă între *fumeg* și *afum* este că *fumeg* înseamnă scóterea fumului din sine și fără a'l aședa unde-va anume, iar *afum* presupune tot-d'a-una depunerea fumului pe ce-va. Acesta rezultă din diferența funcțională între elementele

formative ale ambelor cuvinte: sufizul verbal -eg (= lat. -igo) arată numai mişcare în genere, pe când prefixul pronominal a- (=lat. ad-) exprimă mişcare într-o direcţiune.

v. *Fumeg*.

Afumare jăcă un mare rol în medicina poporană a Românului.

Cost. Negruzzi, O alergare de cai, IV: „...mă-am adus a-minte că babele la noi gonesc pe necuratul *afumând* pe ne prin casă. Am cerut o cătue şi fórfece; am tăiat fărâmele scrisórea şi răvăşelele viclenei, şi le-am pus pe jăratecul din cătue. Privind fumul ce se ridica şi apoi peria cum perise amorul ei, am dis slugei mele să se ducă şi s'*afume* odaia cu hărţile aceste...”

De aci într'un cântec poporan din Bucovina:

Adă 'ncóce mâna ta
Şi mî-o pune subsuóră,
Că's mîncat de săbióră,
Şi'mi dă pîr ca să m'*afum*,
Că's mîncat de ţeri şi drum,
Şi'mi fă léc prin descântare,
Căci sint bolnav de lungóre...

(Marian, I, 29).

În curiósa „Insemnare pentru câte doctórii”, scrisă în Muntenia la 1788 de un Florea Copilul şi pe care ni-a oferit'o d. Dr. Antonescu-Remuş (Mss. în Arch. Stat.), ne întimpină următoarele:

„Pentru tuse, să să *afume* cu burete de cruce, acoperit la cap;

„Pentru tuse cu năduh să caute un brău de om mortu când îl dezgroapă, să să *afume* cu el;

„Pentru friguri să să *afume* cu găniiaţ de barză...”

La ţeranî, aprópe fie-care bôlá îşi are un fel de *afumare*.

„Cu Iarba-mare, cu Turtel şi cu Avrămésă se *afumă* ómenii de speriat; cu Măsălarită, se *afumă* pentru

durere de măsele; *afumare* cu planta Sburător e bună pentru bóla numită sburător; pentru bóla numită dinsele e bine a se *afuma* cu Unghia-găei...” (C. Decusară, Tecuci, com. Țigănesci).

„Cu pîr de urs se *afumă* ómenii, dicînd că le trece de a meţélă” (A. Paraschivescu, Muscel, c. Valea-mare).

În graiul ţărănesc din Ialomiţa (Th. Theodorescu, com. Lupşenu): „Lu Ionică al nostru nu ştiu ce i-a abătut la o urechîe, că'l doare urechîa, mîncă-l'ar măicuţa, dă nu să poate odihni dă loc; o să iaú nişte cîrpă dila pămătuş şi baliga dîn dioa dă Mărina ş'o să'l *afum* la urechîe, că ci-că'i bun dă năjit, că dă pustiú d'ala'l doare urechîa...”

În sens ironic, despre un om bét se dice: „s'a *afumat* cu luléoa” (A. Pann, Prov. I, III). Acelaşi idiotism se aplică şi la Țiganî, între cari pînă şi pe copii îi vedî umblînd cu luléoa în gură. — De ce sint negri Țiganii? — „S'aú *afumat* cu luléoa”, răspunde Românul.

Mijloc de vindecare la bóle, *afumare* este un mijloc de păstrare pentru unele substanţe alimentare: astfel se *afumă* óre-carî cîrnuri, pesci şi altele.

I. Ionescu, Mehedinţi, p. 66: „Păstraviî prinşi se spintecă, se curăţă de maţe şi se sară. Păstraviî săraţi saú îndulciţi în sare se usucă şi se *afumă* puindu-i pre o lésă şi aprindînd sub diuşii putregaú de nuc saú de salce, şi acoperindu-i cu draniţa saú mai bine cu frunze verđi de nuc...”

Cu acelaşi sens în texturi latine medievale: „duas anguillas salitas et afumatas per internuntium transmissit...” (Du Cange, ad voc.).

Macedo-romănesce:

„S'*afumă* casa, s' fêce sumu-lae=s'a *afumat* casa de s'a făcut negră;

„S'afumară draçilii=aũ perit dracii,
afumându-se cu tămâe;

„S'nu s'afumă laptele;

„Pescu afumat...”

Cu un sens necunoscut în daco-româna, Macedo-românii mai numesc *afumare* poleirea unui lucru cu aur sau cu argint, de ex.: „nelli este *afumat* tu amalămă = inelul este s u f l a t cu aur...” (M. Iutza, Crușova).

v. *Afumare*. — *Afumat*. — *Afumaț*. — *Sufu*...

Afumare (plur. *afumări*, vechiu *afumari*), s. f.; l'infin. substantivé d' a f u m : fumage, fumigation, action d'enfumer ou de parfumer, boucanage, saurage; encens. Represintă ca substantiv toate accepțiunile verbului a f u m.

În graiul vechiu *afumare* era sinonim cu „tămâe”, după cum este pînă astăzi în macedo-româna.

Așa la Coresi, 1577, ps. LXV:

...toate arsele	...holocaustame-
mojdane rădicu	dullata offeram
ție cu <i>afumare</i>	tibi cum incen-
și berbeci rădicu	so et arietibus,
ție boi cu țapi...	faciam tibi boves
	cum hircis...

acolo unde la Silvestru, 1651, și la Dosofteiu, 1680:

...jertvâ grasă	...jrtve cu 'n-
voiu înălța ție cu	tregul de arsu cu
myrosenie de	măduhă grase ră-
berbeci, jertvi-	dica-voi ție cu tă-
voiu ție boi și	maie și arețu,
țapi...	rădica-voi ție boi
	cu vătui...

La plural, Coresi, cant. VII, pune *afumari*: „nece toate arsele, nece cumândari, nece prinoase, nece *afumari* (αφουμαρι)...”

v. *Afum*. — *Afumători*.

Afumăriu, s. n.; fumeur, endroit destiné à fumer les viandes et les

poissons. „*Afumăriu*, lucru pe care se expune ce-va la fum” (Costinescu).

v. *Afum*. — *-ariu*.

1. Afumăt, -ă, adj.; part. passé d'a f u m pris adjectivement: fumé, enfumé, fumigé, parfumé, boucané, sauré; de couleur de fumée. Represintă ca adjectiv toate accepțiunile verbului *afum*. E bună limba *afumată*, dar e reu laptele *afumat*; o odae *afumată* dela sobă e nesuferită, dar nu o odae *afumată* cu smirnă; *afumat* și *afumat* nu e tot una.

Cântec Oltenesc:

Cuculeț, unde-ai iernat?

Peste Jiū, la Vadul lat

Intr'un cătun *afumat*...

(Conv. lit. 1876 p. 209).

„*Afumat* cu luléoa = bét”, după cum și franțusesce se dice cu același înțeles „enfumé” (Boileau).

Despre Țiganî: „*afumat* cu luléoa = negru, ba și murdar”.

Intr'un singur sens, participiul *afumat* se depărtază ore-cum dela verbul seũ, și anume când înseamnă o culoare cenușie-gălbue, une-orî căpătată prin lucrarea fumului, mai adesea însă prin vechime sau vremuri rele.

Alexandri, Istoria unui galben: „Fie-sce-care Țigan are șatra lui făcută din mai multe bucăți de țoluri *afumate*, și o căruță cu roți nalte ce'i slujesce de culcuș...”

Același, Iași în 1844: „o mulțime de hardughii vechi, nalte, strîmbe, mucece, cu părății *afumați* și crăpați, cu ferestrele mici și chiore...”

Același, O primblare la munți: „el ținea într'o mână o psaltichie veche și *afumată*, și în cealaltă o părăche de metanii de lână neagră...”

Același, Hartă Răzășul, sc. II: „Să 'ți arăt ispisócele din pod. Am ian așa un tenc de hărțóge *afumate*...”

Cost. Negruzzi, Cântec vechiu: „gă-sind un ghizdan vechiu, îl deschise, și dintr'un smoc de tărfałoge de moșie, care'l sărăciseră de tot cu judecățile, scóse o hărtie *afumată*, pe care mî-a dat'o...”

Dosofteiu, Synaxar 1683, ad Januar. 25, descrierea S-tului Grigorie Teologul: „nu forte lungă barba, ce destul de désă; pléșivû, alb la păr; barba pre la marginî *afumată*...”

Același, ad Jan. 30, despre S-tul Vasilie cel Mare: „albû la părû, *afumată* marginîa barbei...”

A se alătura versul lui Régnier (ap. Littré, v. Enfumé):

Son teint jaune, enfumé, de couleur de malade...

Formele diminutive dela *afumat* sînt: *afumăciór* și *afumățel*, la femin. *afumățeá*.

v. *Afum.* — *Afumată.* — *Afumați.*

2. **Afumăt** (plur. *afumaturî*), s. n.; part. passé d'*afum* pris substantivement: fumage, fumigation, boucanage, saurage. Sinonim cu *afumare* și cu *afumătură*. Se pôte dice de o potrivă bine: *afumatul* pescelui său *afumarea* pescelui, *afumatul* cu tămăe său *afumătura* cu tămăe, apucă-te de *afumat* etc.

v. *Afum.* — 1. *Afumat.*

Afumată, s. f.; t. pop. de Vini-culture: espèce de raisin. O varietate de strugure care se apropie de Tămăiósă.

Termenul se întrebuintează mai ales în Muscel:

„*Afumată* se chiamă pe la noi un fel de strugure ruginî, de o culóre amestecată din alb, galben și roșu, picurată cu negru. Strugurele se face des și borbonat. La mîncare e dulce

și gustos.” (N. Vasilescu, com. Glâmbocel).

v. 1. *Afumat.*

Afumăți, n. pr. loc.; nom de plusieurs villages en Roumanie. Așa se chiamă câte un sat în Ilfoy, în Dolj, în Teleorman, în Tutova, în Olt (Frunțescu, ad voc.).

Dionisie Ecclesiarcul, Cronica (Papiu, Monum. II, 184): „Fost'aũ făcut acest Domn (Alexandru Moruzi, 1795—97) fabrică de hărtie la *Afumați* nu de parte de București, și când i-aũ venit mazilie aũ pus'o în spinarea Mitropoliei de i-aũ dat sumă de pungî de banî geremé, zicând că aũ cheltuit Măria-sa dela dînsul de o aũ făcut, și Mitropoliei îi este de trebuință să facă hărtie pentru tipografie...”

Numele topic *Afumați*, plural dela *afumat*, remăne vecinică amintire a tristelor vremuri ale cîumei. Pină astăđi în districtul Brăilei se chiamă Cîumați un sat, a căruia numire veche este *Afumați* (Frunțescu, v. Cîumați). Un medic german din secolul trecut, Gustav Orraeus, venind în Moldova la 1770 și cercetând: cari sînt la Români mijlócele cele preservative contra cîumei? i s'a respuns că — pe piațe, în locuințe, pretutindenî se dá foc la gunoîu, la óse și altele asemenea, *afumându-se* într'un chip nesuferit diua și nóptea: „praeservatio, cui maxime fident, in eo unice posita est, ut undique in plateis, et atriis, acervos fimi, ossium et variarum quisquiliarum, lento igne comburant, fumo que hoc foetidissimo aërem die noctuque impleant” (Orraeus, Descriptio pestis, Petrop. 1784 p. 11). De aci *Afumați*. *Afumarea* contra cîumei era lăsată dela moși-strămoși, de óră ce o sémă de sate se numiaũ așa deja din secolul

XV. Unul dintre Domniile Terei Românești, ginerele lui Négoe Basarab, e cunoscut în cronică sub numele de „Radul din *Afumați*“.

v. *Afum.* — *Afumat.* — *Afumăciori.* — *Ciumă.*

Afumăcior, -oră. — v. *Afumăciori.*

Afumăciori, n. pr. plur.; nom d'un village en Valachie. Pluralul lui *afumăcior* deminutiv dela *afumat*. Așa se numia un sat în districtul Buzău (Frunțescu, v. Gradiște).

v. *Afumați.*

Afumător, -ore; adj. et subst.; qui fume, enfume, parfume etc. Cea saă cea ce afumă, în toate accepțiunile acestui verb. De aci, prin diferențierea sensurilor, femininul singular *afumătoare*, luat ca substantiv, înseamnă „encensoir“; iar pluralul *afumători* „encens“.

v. *Afum.* — *Afumătoare.* — *Afumători.* — *Afumos.*

Afumătoare, s. f.; cassolette (Cihac). Cătuie saă ori-ce vâscior cuprindând substanțe mirositoare cu cari se afumă. Sinonim cu slavicul „cădelniță“, care se întrebuințează numai în biserică.

v. *Afumător.*

Afumători, s. f. plur.; parfum, encens (Cihac). Ori-ce substanțe mirositoare, cu cari se afumă.

v. *Afumare.* — *Afumător.*

Afumătură (pl. *afumături*), s. f.; „action de parfumer, parfum“ (Cihac); „qui sert à fumer, à parfumer“ (Pontbriant). Portugesul *afumadura*. De asemenea în limba sardă *affumadura* (Spano).

v. *Afum.* — *Afumat.*

Afumățel, afumățea. — v. *Afumat.*

Afumos, -osă; adj.; qui fume, enfume, parfume etc. Sinonim cu *afumător* ca adjectiv, dar aplicându-se numai la lucruri, nu și la persoane. „*Afumos*, fumosus, fumeus, fumicus“ (Bobb). În graiul, aproape nu se aude.

v. *Afumător.*

1. Afund (afundat, afundare), vb.; plonger, immerger, enfoncer, approfondir. Înseamnă, materialmente ori figurat, a împinge până la fund (=lat. ad fundum). Deja în limba veche e sinonim cu *cufund*. Așa versetul din psalmul IX: „infixae sunt gentes in interitu“, se traduce prin „*afundară-se*“ la Silvestru 1651 și la Dosofteiu 1680, iar la Coresi: „*cufundară-se* limbile...“

E sinonim și cu înfig:

Silvestru, 1651, ps. LXVIII:

<i>Afundău-mă</i> în tină adâncă și n'am loc de a stară...	Infixus sum in limo profundi, et non est substantia...
---	---

unde la Dosofteiu, întocmai ca latinesce: „înfișu-mă în păclă de adâncime...“

Cu toate astea, înfigere are un înțeles cu mult mai întins decât *afundare*, iar *cufundare* are un sens ceva mai restrins. A înfige un cuiu, a înfige ghiara etc. n'are în vedere nici un fel de „fund“. *Cufundare*, pe de altă parte, e numai de sus în jos și presupune disparițiunea totală a celor împinse la fund, ba chiar peirea lor. Și mai energic e compusul *scufund*, o mișcare violentă și repede.

Printr'o fusiune poporană, din *afund* și *cufund* s'a născut forma mixtă *acufund*, cunoscută mai ales în

Moldova și despre care vești la locul seü.

Alături cu *afund*, uniî întrebuințază *afundez*:

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 46: „E păcat de Dumneșeu, cocóne, să mă *afundez* eu cu totul în focul Gheenei...”, unde ar fi fost mai bine: *s c u f u n d*.

a) *Afund* ca verb activ.

O epigramă poporană din Ardél:

Mere nora la fântână
Cu cămașa sócrin mână,
Ș'o *afund* o dată 'n baltă
Și o țipă peste poartă:
Na-o, sócră, că'i spălată!

(Jarnik-Bărsanu, 455).

A. Pann, Prov. I, 144:

În loc să'l scóță din undă,
În vultóre îl *afundă*...

La botez, preutul *afundă* pe copil în apă.

Ioan din Vinți, 1689, f. 15 b: „Dé-ca'l vei pomázui, preote, botédză'l țiuindulū în mâni, căutându spre răsăritū; *afundându*lū și scoțindu'l de o dată, dzi: botédză-să robulū luî Dumnedzău imerek în numele Tatălui amin; iară a doa oară *afundându*lū și scoțindu'lū, dzi: și al Fiului amin; iară a treia oară *afundându*lū...”

b) Mai adesea sub forma reflexivă.

Legenda St-lui Sisîn circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 288): „Și dzise sveti Sisîn: lemnul lu Dumnedzeu maslinu! vādzuși dracul fugindu și u cocon ducându? Și dzise maslinul: vādzuu'l în Mare *afundându-se* (афундхидзе)...”

Coresi, Omiliar 1580, quat. XVI p. 15: „și aciă se porni turma toată dein țarmure în Mare și se *afundară* într'apă, e păstorii fugiră...”

Silvestru, 1651, f. 126 a: „scoate-mă den tină ca să nu mă *afund*...”

Legenda Sf. Nicolae, din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din

Brașov, p. 178): „și apa se desfăcă și fierbē și clocotiă diîn fundū, cât nu se *afunda* corabiă...”

O predică din sec. XVII (ibid. p. 291): „apa ăaste una diîn céle patru făpturi diîn ce ăaste lumē tocmită, și 'șū ăaste rudă cu pământul; și într'apă ne *afundăm* și ne acoperim, ca și Hristos în pământū...”

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 33): „și în fundul mării a mă *afunda*, și în mijlocul focului a mă arunca, și nici cum vieții méle a cruța, nu mă voiu feri...”

A. Pann, Prov. III, 137:

Și când el de gróză plângea, spuind multe,
Vine un val mare tocma cât un munte,
Îl repede luntrea, o sparge de-o stâncă,
Și el se *afundă* în Marea adâncă...

Fără noțiune de apă:

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sul-tanica p. 195: „Spicele răscópte și țepóse, încărcate cu bob mare și greu, se clătenau a-lene, incovăindu-se în vâi și delurî de aur ruginit, în jurul colnicelor, sub cari s'*afundă* satul Măgura...”

Balada „Sócră și nora”:

De când mândra s'a 'ngropat,
Plóe mare s'a versat,
Vreme lungă n'a 'ncetat,
Vintu 'ntr'una c'a suflat,
Grópa i s'a *afundat*
Și mormintu'l s'a stricat...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 625)

Fiind-că fund se chiamă nu numai în liniă verticală partea cea mai depărtată a unei vâi, fie cu apă sau fără apă, dar și în liniă orizontală partea cea mai depărtată a spațiului în genere, de aci *afundare* se póte aplica la ori-ce direcțiune.

Alexandri, Pastel XL:

Pe câmpia Dunărénă care fuge'n depărtare,
Unde ochi se *afundă* dintr'o zare'n altă zare...

E mai ales poporană expresiunea : „a se *afunda* în codri“.

Pompiliu, Sibiu, 51 :

Mă-sa'n pragul ușii sta,
După fecior se uita
Pin' ce'n codri s'*afunda*...

Balada „Sóera și nora“, după cum se dice în Prahova :

Multă vreme nu pierdea
Ghencea murgu'ncăleca,
Diua-bună 'și mai lua;
Iar mândruța, vai de ea,
Tot cu ochi'l petrecea
Pină'n codri s'*afunda*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 623)

v. *Afundis*.

Intr'un sens figurat, se dice : a se *afunda* în gânduri, în grijă, în bănueli, în datorii etc., sau : a *afunda* pe cutare. De asemenea : a se *afunda* în sciință, în lene, în trândăvia, în somn și altele.

v. ¹*Afundat*.

Verbul *afundare* nu e latin clasic, dar comun tuturor graiurilor romanice : ital. *affondare*, span. *afondar* (*ahondar*), portug. *afundar* etc. In vechia francesă : *afonder*, de ex. : „y ot tant de gens ouït batel, qu'ilz furent en doute d'*afonder* en laditte riviere et de noyer“ (Du Cange, ad. voc.)

v. ²*Afund*. — *Cufund*. — *Fund*. — *Scufund*.

²**A-fund**, adv.; à fond. Intr'un mod nu numai pe de asupra său pe de lătură, ci pînă la *fund*=lat. *ad-fundum*, ital. *affondo*. span. *hondo* etc. (Cihac). E sinonim cu *deplin*, dar presupune mai multă adâncime, iar prin urmare și mai mare greutate de a ajunge acolo.

Jipescu, Opincaru p. 55 : „Sînt ca spuța Rumăni ce se cred că *a-fund* cunosc limba rumănescă, când colo :

crinta, adică vasu un' se pune cașu 'nchîegat să se scurgă, dic că e lucru dă mîncare; și'ntrebă'i ce e blévu, risteu, bulfeiu, oporu, cormana, că dă țî-o ști, lasă !...“

O doină muntenescă :

Să mē'ngrope unde-oiu dice,
La un sin cu doē țite;
Să mē'ngrope mai *a-fund*
Să nu putredesc curînd:
Cu mîna 'a țitișoră,
Cu gura la bîrbióră,
Unde'i dragostea mai mare....

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 304)

Idiotismul „a da *a-fund*“, „a se da *a-fund*“, „a intra *a-fund*“, înseamnă „plonger, faire le plongeon, s'enfoncer“.

Balada Vilcan :

De l'or da *a-fund* în ape,
O s'înnote ș'o să scape...

(G. D. Teodorescu, 555)

Balada Chira :

Vreme nu pierdea,
În apă sîria,
A-fund că se da...

(Ibid. 645, 652)

Idiotismul : „trage *a-fund*“ înseamnă un înec fatal, fără vre-o putință de scăpare.

„La noi holbură se chiamă locul adînc și unde în față apa se învîrtesce, astfel că cel ce cade acolo trebi să péră, căci îl trage *a-fund*...“ (A. Vasiliu, distr. Iași, com. Poieni).

v. ¹*Afund*.

³**Afund**, -ă, adj.; „profond, creux“ (Cihac). Se întrebuițază rar în loc de *adînc*. „Apele line sînt *afunde*“ se dice în Transilvania (Iosif Lita, Blaj). Cuvîntul e poetic.

Boliac, O diminută pe Caraiman :

În văile *afunde*, a Besnei locuință,
Coboră 'n șiruri brați spre riul sgomotos
Ce spumegă, se luptă în repedeai silință
Și cade, se sfărămă p' adînc prăpăstios...

v. ²*Afund*.

⁴**Afând** (plur. *afunduri*), s. n.; abîme, profondeur. Rar, dar totuși se aude: „*afundul Mării*“, „*afundul corărilor*“ etc. în loc de *adâncul*.

Intr'o colindă muntenescă:

Toți s'au înecat,

La *afund* s'au dat...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 57)

afund figurază de asemenea ca substantiv.

v. ¹*Afund*.

Afundare (plur. *afundări*), s. f.; l'infinitif d' *a fund* pris substantivement: plongeon, immersion, submersion. Fapta de a se *afundă* sau a se da a *fund*.

A. Pann, Prov. I, 87:

Pe loc se desbracă, se aruncă 'n baltă,
Negândind nerodu c'o să pată ș'altă:

Pe când el cu totul se da 'n *afundare*

Să scôță securea din apa cea mare,

Vine ôre-cine în ascuns, pe taină,

Ș'il fură de'l lasă fără nici o haînă...

Ca termen religios, „*afundarea Săntei Crucii*“ la Boboteză.

v. ¹*Afund*. — ²*Afundat*.

¹**Afundât**, -ă; part. passé d' *a fund* pris adjectivement: plongé, immergé, enfoncé, approfondi.

Legenda Sf-lui Nicolae, din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 173): „cine va fi gonit de oameni răi muncitori, și va scăpa în besereca numelui meu, dă-i să învingă pre acei gonitori; și vare-cine va fi în bure și în valurile mării *afundat* sau în toate grijile în tot locul, și va pomeni numele meu, să faci lină bura...”

Dosofteiu, 1673, f. 12 a:

S'avem bucurie de-a ta mintuință,
Să vedem pizmașii *afundați* în săltă...

Critil și Andronius (Iași, 1794, p. 41): „m'amă văzută așa de gosu *afun-*

dat într'adâncimele adâncurilor, câtă amă avută frică că n'oiu mai eși de acolo...”

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 8: „ochii unchișului, *afundați* sub cercul albit al sprincenelor...”

În sens figurat:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IX p. 3: „luindă camete și asuprindă cu nedereptate și *afundați* în răpiciuni...”

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom.) p. 98: „...unii, ca cum încă mai de nainte de mângăioase voroavele ei spre somn furați și în chitela socotelor *afundați* ar fi fost, ca de somn său de vin ametriți...”

Alexandri, O primblare la munți: „Călugărul, dicend aceste, ținti ochii în gîos și stătu puțin *afundat* în gânduri; tot trupul lui părea împetrit; numai buzele i se mișca...”

v. ¹*Afund*.

²**Afundât**, s. n.; l'infinit. d' *a fund* pris substantivement: immersion, plongeon. Sinonim cu *afundare*. Ca supin: dacă e vorba de *afundat*; când e tréba pe *afundat* etc.

v. *Afundare*.

Afundătôr, -ôre, adj. et subst.; „aprofondissant etc.” (Cihac). În graiul nu se aude și în texturi nu s'a întrebuințat.

Afundătură (pl. *afundături*), s. f.; approfondissement, enfoncement. Italienesce *affondatura* (Cihac). Se întrebuințază mai mult: *înfundătură* și *afundiș*.

v. ¹*Afundat*. — *Afundiș*. — *Infund*.

Afundiș (pl. *afundișuri*), s. n.; enfoncement, fond. Punctul foarte depărtat al unui spațiu, dar numai pe uscat.

De la Vrancea, Sultanica p. 176: „în *afundișul* depărtării s'auđi, incetinel, un glas de cétă, cântând dupe pofta inimel...”

Ibid. p. 197: „măsurai *afundișul* codrilor, ținându'mi zilele cu porumbe sêlbatece și cu pere pădurețe; trecui prin tôte, gândindu-mă la tine...”

v. ¹. *Afund.* — ⁴. *Afund.* — *Afundă-tură.*

Afundime, s. f.; profundeur. „*Afundime*, profunditas” (Bobb). Sinonim cu *adancime*. În graiu nu se obișnuiesc.

v. ⁴. *Afund.* — *Afund.* — *-ime.*

Afurisănie, afurisenie (plur. *afurisenii*), s. f.; excommunication, damnation, malédiction. Cuvînt format de cătră grămăticii români vechi din tulpina verbului *afurisesc* prin același sufix ca în terminul slav core-spunďor „zaklinanie”, în loc de infinitivul substantivat *afurisire*. Sinonim cu *anatemă*, dar însemnând o penalitate canonică de un grad ce-va mai mic. Vorba curat poporană, trecută la Români din grăca prin mijlocire latină, este *blăstem*, care însă a căpătat un înțeles mai întins, deși totuși se întrebuintează une-ori în texturi juridice ca sinonim cu *afurisenie*; de exemplu:

Constantin Brăncovan, 1694 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 146): „cu carté Domnescă și cu carté părintelui Patriarhului dela Antiohia cu mare blestem și *afurisanie* asupra acelor boiari...”

Același, 1696 (ibid. p. 214): „cu mare blestem și groaznică *afurisanie* asupra tuturor delénilor și moșnénilor și împrejurénilor de acolo dela Topolóni...”

După Pravila Moldovenescă din 1646, f. 54 a, acela care află pe mułerea lui

„cu om din clirosulă beséricei, poate să'i ucigă pre amândoi, și să nu se témă de *afurisenie*...”

Tot acolo, f. 141 a, cu sensul de simplu blăstem: „*afurisenia* ce să va face cu mănîe, numai acéia să prinde în samă și iaste foarte rîia și cuműplită, așijdere și alte-ori fie-ce blăstămű...”

Termenul *afurisenie* se întrebuintă mai cu deosebire atunci, când Domnul Țerei legă un bir nedrept saű asupritor pentru popor, îndatorindu-se pe sine și pe toți urmașii seí, sub pedépsa celei mai teribile excomunica-țiunii bisericesci, de a nu'l mai re'noi pe viitor.

Nicol. Muste, Letop. II, p. 77: „În anul acesta iară aű scos Mihaű Vodă desetina de stupi să dé toți; neplăcut lucru era, ales boierimeí și mănăstirilor acest obicei; și testamenturi cu *afurisănie* era dela alți Domni să nu mai fie desetina pe boieri...”

Zilot, Cron. p. 7:

Iar când fu pe la Dechembre, cam aprópe de Crăciun,
Indemnă dracul pe Vodă spre alt gánd gróznic nebun:
Ca să scóță Văcărítul, un huzmet pré blestemat,
Prin cărți de *afurisanii* de arhierel legat...

Același p. 23: „și așa vėdėndu-se de față că nu suferé Cerul o lăcomiă ca acésta ca să plătescă dajdie pe cap stép dobitocul purtător de sarcina plugului, s'aű lucrat strașnice legături cu grozave *afurisanii*, ca să nu se mai pomenescă numele văcărítului...”

v. *Angară.* — *Văcărít.*

Alexandri extrage dintr'un vechiu text următórea „formulă de *afurisenie*”:

„Ferul, petrele și tótă firea nepu-„treďitóre să putredescă și să se risi-„pescă, iar trupurile acelor fără cre-

„dință să stee întregi și sufletele lor
 „niciodată să nu vadă lumină! Să-
 „omóre pe dinșii dumneedeasca sabie!
 „Să se facă ei măncarea vulturilor și
 „a corbilor! Să cadă asupra lor căr-
 „buni de foc! Fiii lor să fie săraci și
 „femeile lor văduve! Diavolul să stee
 „în drépta lor! Să dobândescă bubele
 „lui Ghiezi și zugrumarea lui Iuda!
 „Să-și pérdă inima și fața de om și
 „s'ajungă Jidan! Să fugă de el și om
 „și vită, și recórea și căldura, și um-
 „bra și sórele și tot ce este bun pe
 „pămînt etc.“

Apoi poetul adaoge :

„Crâncen blăstem și de o selbatecă
 energiă! Accentul neîmpăcat ce-l ca-
 racteriză explică luptele și cruđimile
 fanatismului religios. Dar cea ce in-
 spiră o mirare durerósă este că tóte
 acele formule de *afurisenii* și acte de
 cruđime au fost pretutindenii dictate
 și executate în numele lui Christos
 care a căutat să propage simțirea de
 frățică pre pămînt, în numele lui Moisi
 și a lui Mohamed și a tuturor funda-
 torilor de religii...”

(Conv. liter. 1875 p. 336).

O interesantă descriere a ceremônia-
 lului de „mare afurisenie“ se póte
 citi în Cronica lui Enachi Cogălnicenu
 (Letop. III, 238).

v. *Afurisesc*. — *Anatemă*. — *Blăstem*...

Afurisesc (*afurisit*, *afurisire*), vb.;
 excommunier, damner, maudire. Ter-
 men trecut la Români din Dreptul
 canonic bizantin: ἀφορίσω, aorist ἀφό-
 ρισα. „*Afurisire* diferă de *anate-
 matisare* întâiu pentru că *afu-
 risire* este mai popular, așa încât
 poporul nu cunoște vorba *anate-
 matisare*, ci în locul ei face us
 său tot de *afurisire*, său de peri-
 frasa: a da *anate* me i. Al doilea,
 pentru cărturări, carî fac us de amîn-

doe vorbele, *afurisire* diferă și în înțe-
 les de *anatematisare*, întru cât a
afurisi va să dică numai a despărți
 pre cine-va de turma credincioșilor și
 a'l mărgini pentru un timp dela bise-
 rică; ér a *anatematisa* va să dică
 nu numai a mărgini pre cine-va pen-
 tru un timp dela biserica lui Christ,
 ci a'l scóte pentru tot-d'a-una din si-
 nul bisericeii, și încă a'l da, a'l închina
 lui Antichrist“ (Laurian-Maxim).

În graiul poporan *afurisire* însem-
 néză astăđi orî-ce jurămînt cu blăstem,
 că adecă cel ce făgăduesc ce-va, de
 nu'și va ținé cuvîntul, apoi să n'aibă
 parte de cutare său cutare lucru.

Jarnik-Bărsan, Transilv. 502 :

— Lină Carolină,
 Flóre din grădină,
 Vină 'napoi, vină,
 Că făgăduesc
 Și m'*afurisesc*,
 De ađi înainte
 Să fiu mai cu minte...

În vechile texturi, numai Biserica
afurisă, fiind acésta o penalitate ca-
 nonică.

Pravila Moldov. 1646, f. 38: „să să
afurisescă după pravila beséricii...”

Ibid. f. 110: „să va giudeca cu giu-
 dețul beséricii, ce să dzice să *afuri-
 séște* și i să dă canón...”

Tot acolo ne întimpină adesea forma
aforisesc, mai apropiată de originalul
 grec:

f. 111: „giudețul beséricii îl va *a-
 forisi* până când să va pocăi și'ș va
 face canónul...”;

f. 119: „mestecătoriul de sânge
 încă'l *aforiséște* și besérica...”;

f. 154: „să fac cutare lucru, iară
 de nu ver face, de greu te *aforisescă*...”

v. *Afurisanie*.

Afurisire. — v. *Afurisesc*.

Afurisit, -ă; part. passé d'afurises: excommunié, maudit, damné; vaurien, vagabond, mauvais sujet. „Pre lingă însemnările verbului, *afurisit* mai are și înțelesul de: reu în gradul cel mai mare, cumplit, îndrăcit, cu care anevoe te poți înțelege sau învoi, fără omenia, fără Dumnezeu” (L. M.).

Sinonim cu blăstemat.

Un cântec poporan din Ardel:

Dor în cale Ț'a eșit
Pricoliciu *afurisit*
Și vrè turma să Ț'o strice
Și capul teü să'l mănânce?..
(Pompiliu, Sibiu, 45).

Altul tot de acolo:

Și de mână mi-o lua
Și în temniȚo băga,
Intr'o cas' *afurisită*,
De cinci ani necurățită,
De sôre nestrăbătută...

(Ibid. 51).

„Din Țilele săptămânei, poporul socotesce mai mari pe Sfânta Vineri, apoi pe Sfânta Miercuri; Țiua Duminiceii este reu de a lucra ce-va, pentru că acel lucru nu e bun, se Țice: *afurisit*” (N. Vasilescu, Muscel, com. Glâmbocel).

Act muntenesc din 1631 (A. I. R. I, 32): „Țar cine să va ispiti după morté mé să facă altă tocmelă într'alt chip, acel om să fie *afurisit* dé Vlădica Isus Hristos și să fie blăstemat dé 318 sveti otȥi...”

În vechile zapise *afurisit* se mai înȥăresce punându-se alături, într'un mod pleonastic, unul său mai mulȥi sinonimi: *anatemă*, *proclet*, *tricleț* etc.

Document din 1604 (Cuv. d. bătr. I, 136): „am pus și blestemă, ca să fie *afurisit* și *proclet*...”

Altul din 1606 (ib. I, 151): „cene se va scula să facă altă ce-va, să fie *afurisită* de 300 și 18 ostetȥi, șe să fii *afurisitu* șe *anatima*...”

Ca termen de ocară, din care s'a șters elementul seü primitiv religios și juridic, *afurisit* e foarte poporan la Români.

Deja în Pravila Moldov. 1646, f. 128: „cela ce va dzice cui-va *afurisită* sau cȥpilă...”, unde „cȥpilă”, cu tonul pe prima silabă, înseamnă „bastard”.

„*Afurisit* și *anaftimă*!” este una din blăstemele cele mai obișnuite. În munȥii din Moldova auȥi mereu: „Să de 40 de dracȥi în mine, să înlemnese, să fiu *afurisit* și *anaftimă*, să n'am parte de gite să li găsăsc crapate, și altele” (Némȥ, c. Bozienii; Sucéva, c. Borca etc.).

În loc de *anaftimă*, în unele locuri poporul pune prin asonanȥă *anapoda*. Așa printre blăsteme din Tecuciu (com. Răchitȥsa): „Pir' legea me, să hiu *anapoda* și *afurisit*!” Apȥi într'o cȥrtă dintre bărbat și nevȥstă: „Oiu pune eu ho dată canga pe tine, dimone, *afurisitule*, hire-ai a naiȥei!”

În fine, când ocară cade pe un străin, bună ôră pe Evreul Itȥic într'o comedie de Alexandri, Iorgu dela Sadagura îi strigă: „Du-te dracului cu baniȥi cu tot, Litȥă *afurisită*!...”

v. *Afurisesc*. — *Anatemă*. — *Blăstemat*. — *Proclet*. — *Tricleț*...

-ăg; suffixe nominal péjoratif. Finalul tonic -ac din cuvinte străine trece une-orȥ la Români în -ag, de ex. cȥomag = turc. cūmaq, ceprag = turc. cāprāk, harag = ngr. χαράκι etc. E foarte rar însă sufixul curat românesc -ăg scăȥut din -ac care să se acăȥe de o tulpină consonantică, după cum este, bună-ôră, în: pȥȥăg „brusquerie” în loc de: pȥȥăc, diminutiv din: pȥăciu „bouc”, cu aceeași transiȥiune de sensuri ca în francesul „caprice”, ital. „capriccio” dela „capra”. Tot

aşa în: *artăg* sau *hartăg* = *hartăc* „brusquerie“ dela: *hart* „escarmouche“. Astfel în dicţótórea: „artăgul îşi găseşte părtaşul = à la brusquerie on répond par la brusquerie“, ne întipină de două ori după o tulpină consonantică sufixul pejorativ *-ăg*, născut prin scădere fonetică din deminutivul *-ăc*. Dar nici chiar în aceste cazuri tulpina nu e consonantică pe deplin, căci finalul *t* sau *c* reprezintă un grup *ti* sau *ci*, ér prin urmare *-ăg* figurează aci cam în aceeaşi poziţiune ca în „dulcég“ = „dulc-ăg“ din „dulc-ac“ sau în „bricég“ = „brič-ăg“ din *brič-ak*. Ori-cum însă, fie *-ag* sau *-eag* ori *-iag*, acest sufix e la noi tot-d'a-una pejorativ, exprimând o nuanţă de despreţ, pe care n'o are prototipul seü *-ak*. Despre sufixele deminutivale înrudite *-og* (=ok), *-ug* (=uk), *-ig* (=ik), cu aceeaşi tendinţă pejorativă, a se vedé la locurile lor.

v. ². *Ac*. — *Eac*. — *Eag*...

Agà (artic. *agàoa*, plur. *agi*, *agàle* şi *agalarî*), s. m.; officier ou commandant turc. E cuvîntul turc *agà*, la plural *agalar*, conservat cu accentul şi chiar cu forma plurală, dar aplicându-se numai la funcţionari mahometani, pe când aceeaşi vorbă, românîsându-se în dubletul *àgă*, a ajuns a însemna o boierie locală (Şăinenu, Elem. turcesci p. 7).

A. Pann, Prov. III, 103:

Dar el sémă nu băgă,
Vrea să se facă *Agà*...

Miron Costin, Letop. I, 354: „Turcii *agalarî* de Tighinea...“, dar cu câte-va rînduri mai jos: „decî luându'şi sama *Agî*...“

Istoria lui Brâncovanu 1730, în Conv. lit. 1875, 330:

Când zioa că se făcea,

Imbrihorul că sosia
Cu mulţi Turci *agalarî* mari...

Neculce, Letop. II, 315, vorbind despre nesce guralivî breslaşi din Vasluju ce piraû la Constantinopole în Divan pe ex-vodă Mihaîu Racoviţă, dice: „Breslaşiî în gura mare striga: vindutu-ne-ai! vindutu-ne-ai! vindutu-ne-ai! la cochii-vechi cîcoilor ca pre mascurî şi ca pre oi! care numai ce huia Divanul împărătesc şi se mira toţi Paşiî şi *Agalarî*...“

În balada „Tudor Tudoraş“, o crăşmăriţă e aşa de frumoasă încât:

Iar Turcii când o vedea,
Chiar papucii lor îşi bea,
Agalele
Cialmalele,
Croitorii fôrfecele...

(Burada, Dobrogea, 121)

Balada „Iancul mare“:

Cam vr'o cinci-deci de *agale*,
Cam vr'o cinci-deci de paşale:
Cât *agana*,
Şi cêlmaua...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 481)

Balada „Badiul“:

Mulţumim, *agalelor*,
Cinstiţi calmacanilor...

(Ibid. 539)

E fôrte curios că de 'nainte a lui *aga* se punea articolul nedefinit feminin „o“, dar totuşi adjectivul în concordanţă avea forma masculină:

Dionisie Eclesiarcul, Cron. (Papiu, Monum. II, 190): „vorbind cu o *agă* credincios al lui...“

În stil oficial se întrebuiţa şi forma turcescă reverenţioasă *agasi*, tot cu articolul feminin „o“ şi declinându-se ca un nume propriu.

Constantin Brâncovanu, 1694, Con-dica de venituri p. 21: „S'aû dat ploconul Hanului care s'aû trimis cu vel Post.; însă bani gata Hanului tal. 1000 şi Hasnadar-Başiî bani gata 100,

și la 2 postave i la 2 atlase, care s'au trimis Hasnadar-Bașii i lui Divan-Efendi tal. 60, și la o pacé de samur ce s'au trimis ér Hasnadar-Pașii tal. 100, și la o *Agasi* al Hanului ce au venit aici tal. 50, și la un Post-șai 1 atlas, i un post-feld care s'a dat ér lui *Agasi* tal. 40..."

v. *Agă*.

Agabanîu s. **agambaniû** (plur. *agambanië*), s. n.; sorte d'étoffe précieuse dont les Turcs se font les turbans. Turcesce *agabani* (Șaînénu, Elem. turc. p. 116).

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 75: „boccelicuri de stofă cu așternuturi de *agabanîu*, cu primeneli de borangie și de filaliu cu bibiluri, cu gevrele și cu brinișore de betelă..."

La Episcopul Melchisedec (Roman, II, 134) într'un act moldovenesc din 1785: „*agambani*, citarele, ghermesituri, boccelăcuri, șamălagele...", și editorul explică: „*aganbani*, alminterea se va iu, o materie albă țesută cu argint".

v. *Sevaiu*.

Agăchi, s. m. indél.; t. famil.: petit-maitre, littéralement „petit Aga." Deminutiv dela *agă* sau mai bine dela *agă* prin sufixul *-achi*, despre care vezi la locul seü. Tot așa din „beiu" se făcea „beicachi". Se întrebuintează numai în locuțiunea proverbială: „înghite, *Agachi!*" care însemnă: „mai rabdă, că ai pățit'o, măcar că ești țănoș". În popor această dicătoare trebuia să aibă o anecdotă a sa. Se vede că vr'un *agă* va fi fost silit vre-o dată să înghiță ce-va nu tocmai pe plac.

E des la Alexandri.

Scara mâtei, sc. 10:

„Magdian. Auzi, mă rog, minune!... să uit eu că ați e serbătorea Anicăi?..."

„Marin. Înghite *Agachi*... gâl... gâl... gâl..."

Craiu-noi, sc. 4: „Iaca toiașul bătrânețelor... ține moș Corbule, și înghite *Agachi* de-acum..."

Iorgu dela Sadagura, act I sc. 6:

„Damian. Astăzi sosesce Iorgu, și cred că-ți bea cu toții voinesce în sănătatea lui.

„Un prieten. Las' pe noi, vere Enache... dacă-i tréba pe 'nghite-*Agachi*... Helbet! nu te-om da noi de rușine..."

În pasagiul din urmă e vorba chiar de bețiă; însă bețivul își dă aerul că nu bea de bună voie, ci mai mult se jertfesc din prietenia.

Alexandri a scris și o comedie intitulată „*Agachi*-Flutur", imitată după „L'avare en gants jaunes" de Labiche.

v. *-achi*. — *Agă*. — *Agă*.

Agambaniû. — v. *Agabanîu*.

Agă (artic. *aga*, genit. *agăi*, plur. *agî*), s. m.; ci-devant titre de noblesse, préfet de police. Același cuvînt cu *agă*, dar românizat prin mutarea to-nului și prin declinațiune, aplicându-se la o demnitate pămîntenă, care însă imita ore-cum pe Ienicer-*agasi* dela Stambul. În acest sens s'a introdus la noi de pe la finea secolului XVI.

Urechea, Letop. I, 105: „*Agă*, ispravnic pre dărăbanî, și pre târg pre Iași giudeț..." (cfr. Miron Costin, A. I. R. I, 171).

Cronica Muntenescă (Magaz. ist. IV, 285): „Iar când fu la Iulie 16 (1597), alése Mihaîu-vodă oști care era mai de folos și le puse cap pre Fărcaș-*agă* și-i trimise la Diu ca să-l dobândescă..."

Prefectul poliției se dicea și „vel *Agă*", adecă: marele *Agă*.

Gheorgachi, Letop. III, 292: „...vel Armas, vtori Logofăt, vel Ușer, vel

Agă. Însă până la Grigorie-vodă în Domnia a doua *Aga* purta baltag, și cinstea i se păzia la această rânduélă; ér atunci Grigorie-vodă cu testament, care s'aú cetit în Spătărie rânduéla *Agăi*, aú suit *A g i a* după vel Comis, dându-i Domnul cu mâna lui semn să poarte topuz, adecă buzdugan, și de atunci s'aú numit și vel *Agă*. După *Agă*, vel Gramatic, vel Camaraș...

Constantin Brâncovan, 1697 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 233): „Iar boiărinul Domnii-méle Radul Golescul vel *Agă*, el așa au dat séama înainte Domnii-méle...”

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, p. 195: „... aú răsipit curțile Domnești dela Frumoasa și casele *Agăi* Enachi ce era în Iași...”

La Alexandri, Boieri și cîcoi, pe lingă singularul articulat *aga* ne întimpină și *agăoa*: „o încurcă *agăoa*“ (act. I sc. 7), iar mai jos (sc. 8): „aú năvălit în curte *aga* c'o cétă de slujitori”. În primul cas însă este o ironie, ca și când n'ar fi vorba de un Român, ci de un Turc. La plural (act. II sc. 10): „ușa lui îi deschisă pentru toți, fie *agi* ca dumneta, fie giupâni ca mine”. Și aci ironic s'ar fi putut dice: *agale*. La feminin: *agóia*: „De mâni nu'i mai fi *agóae*“ (ibid. act IV sc. 9).

v. *Agă*. — *Agesc*. — *Agiă*.

Agafiță. — v. ¹*Agapia*.

Agaftânghel. — v. *Agatanghel*.

¹*Agăfton*, n. pr. masc. Nume bărbătesc, obicînit însă mai mult pintre călugări, cu fonetismul slav *-ft-* pentru greul *th* (θ). Dosofteiu, Synaxar 1683, 8 Ian.: „Svinții *Agăfton* (*Ari-oon*) și Fteoctist cu pace să săvârșiră”.

²*Agăfton*, n. pr. loc.; nom d'un couvent en Moldavie. Numele unei mănăstiri în districtul Botoșani (Frunzescu, Dict. top. ad voc.). E același cuvînt cu numele personal *Agăfton*, dar cu mutarea poporană a accentului. v. ¹*Agăfton*.

Agăle, adv.; lentement, tout doucement, nonchalamment. Se întrebuintează mai adesea reduplicat: *agale agale*. Sinonim cu încetinel sau încetișor, dar cu o nuanță de plăcere sau mulțumire, care îi este propriă.

Basmul „Peneș împărat” (Calend. basmelor 1882 p. 78): „Nunta mergea *agale agale*, făcînd soróce pe la soróce și mai sărutînd din vreme în vreme a sfîntă de plescă...”

Ispirescu, Poveștile p. 53: „Implinindu'și a noua poruncă a împăratului Euristeu, Ercule se întorcea a-casă *agale agale* cu corăbiile; pe drum însă se abătu și pe la Troia cetate...”

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultana p. 266: „Așa mergeau *a-gale*, spunînd fie-care ce-o tăia capul; și sănătatea, mulțumirea, veselia se deslușia pe toate chipurile...”

Este neo-greul *ἀγάλια*, mai adesea reduplicat: *ἀγάλη ἀγάλια* (Passow, *Tragydica* p. 354). La noi a străbătut abia în epoca Fanarioților. Costachi Negruzzi în „Muza dela Burdujani” (sc. II) pune în gura Grecului Lakerdopulos: „Te grăbesci să te măriți? He, he, he, *agali agali*. Te'i face Sulzerésă, n'ai habar...”

Deși străin și nou, totuși adverbul *agale* a devenit poporan și se va înrădăcina în graiu. El are ce-va onomatopoeic a mișcării lenevoase, și sună atât de românesc, încât unii îl scriu: *a-gale* sau chiar *a gale*, ca și când ar fi compus cu prepozițiunea *a* (=lat. ad).

v. *Cătelin*. — *Cătinel*.

Agàli. — v. *Agale*.

Agàlmă, s. f.; statue, idole. Sinonim cu idol. In Dicționarul lui Budai-Delénu (Mss. în Muz. istor. din Bucu-resci): „*Agalmă*, ein Götzenbild von Gold oder Silber“, citând Viețile San-ților de mitropolitul Dosofteiu, dar fără a indica pasagiul. Este grecul *ἀγάλμα*.

v. *Boz*.

¹**Agàpia**, n. pr. fém. Nume femeesc destul de întrebuintat. La deminutiv face *Agapiță*, ca la Costache Ne-gruzzi, Aă mai pățit'o și alții: „*Agapița* mea a să fie cocônă mare...”

Alt nume este *Gafiță*, deminu-tiv din „*Agatha*“, = *Ἀγάθη*, ca la Sta-mate în „*Gafița* blestemată de pă-rinți“:

Și pentru așa greșală, *Gafița* nenorocită
De Iancu fu rușinată, de Iancu fu urgisită...

În pomelnicul mitropoliei din Bucu-resci (Venelin, Vlacho-bolgarskiia gra-maty p. 341): *Agafiță*.

²**Agàpia**, n. pr. loc.; nom de quel-ques localités en Moldavie, surtout d'un couvent. Dintre cele câte-va loca-lități din Moldova numite *Agapia* (Frun-DESCU, Dict. top. ad voc.) cea mai im-portantă este o mănăstire în munții districtului Némț, acum de călugărițe, altă dată bărbătescă, fondată în a doua jumătate a secolului XVI, cam pe la 1570. S'a dis așa nu după nu-mele femeiesc *Agapia*, precum s'ar puté crede la prima vedere, ci d'a-dreptul din grecul *ἀγάπη* „agape, re-pas chrétien, charité“.

Episc. Melchisedec (Notițe istorice p. 28): „Mănăstirea *Agapia* numită din vale, spre deosebire de schitul *Agapia* din dél, carele este vechea

mănăstire *Agapia* fondată pe la mij-locul vécului 16-lea, datéză din anul 1646 și este zidită de Hatmanul Ga-vriil și cu soția sa Knéghina Liliana...”

De pe timpul când *Agapia* era încă a călugărilor, rămăsese pe loc o mul-țime de manuscrise slavice și româ-nesci, unele fôrte interesante. Plecând cuvioșii părinți de acolo pe la 1803 pentru a face loc maicelor, aă uitat să ıea cu dinșii biblioteca, aruncată și lăsată apoi în pod în curs de șepte-đeci de anı. Câte nu putredise și nu prinsese mucegaıu, s'aă dat jos abia la 1871, s'aă legat frumușel și s'aă aședat într'un dulapaș.

Mitropolitul Anastasie, 1612 (Mel-chisedec, Roman, I, 240; cfr. A. I. R. I, 22): „au venit înainte noastră egu-menul dela svânta mănăstire dela *Agapia* și cu tot săborul, și egumenul cu tot săborul dela svânta mănăstire dela Săcul, și s'aă toemit d'inainte noastră pentr'o poiană ce să chêmă poiana lui Urêche, care poiană au fost mainte a *Agapiei*, iar apoi decă s'au hotărât hotarul Săcului acé poiană au căzut în hotarul Săcului, însă așé au mărturisit că dumné-sa vornicul Urê-che au fost zis că le va plăti acé po-iană *Agapianilor* și nu le-au mai plătit...”

v. *Aghiasmatarău*.

Agapiân (plur. *Agapianı*). — v. ²*Agapia*.

Agapiță. — v. ¹*Agapia*.

Agarén s. **Agarinén** (pl. *Agarenı*), n. pr.; nom biblique qu'on appliquait aux Mahométans. După o credință fôrte re-spândită în vécul de mijloc, Arabii și mahometaniı în genere se trag din Is-mail, fiul lui Avraam din rôba *Agar*. De aci medio-lat. *Agarenus*, gr.

¹ *Ἀγαρινός*, paleo-slav. *Агаринникъ*, la noi *Agarén* sau *Agarinén*. Românii numău așa mai cu seamă pe Tătari, rezervând Turcilor alți termeni biblici. Așa în Psaltirea lui Arsenie dela Bisericanî, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 194) ps. LXXXII:

Tabernacula	Satele Idume-
Idumaeorum et	esti și Turcești,
Ismaelitae, Moab	Moavitianii și A-
et Agareni...	garénii [Scholia:
	și Tătarii]...

Corbea, Psaltire 1700 (Mss. în Acad. Rom.):

Agarénii și Amon,
Amalie și cei ce Domn
Au strein, și sint de alt
Ném, cu al său împărat...

Enachi Văcărescu, Istoria (Papiu, Monum. II, 247): „Ismailteni, *Agarineni* și Saraceni s’au numit toți acei ce s’au tras din némul lui Ismail, dîcîndu-se Ismailteni după Ismail, *Agarineni* după A g a r mumă-sa și Saraceni după Sara stăpâna mumă-sei...”

v. *Sărăcin*.

¹ *Agariciu* (plur. *agarici*), s. m.; t. de Botan.: agaric, amadou, *Agaricus quercinus*. Cuvînt păstrat în Transilvania. Sava Bărcianu: „*Agariciu*, ciupercă de copaci, der Blätterschwamm“. E latinul *agaricus* (=gr. *ἀγαρινός*), trecut în toate limbile romanice. La Români în loc de agaric s’a făcut *agariciu* sub influința pluralului, întocmai ca în: *melciu* = melc – melci; *culbeciu* = culbec – culbeci; *cârnaț* = cârnat – cârnați, *dorobăț* = dorobant etc. În Moldova această vorbă s’a conservat în numele vechii familie *Agariciu*.

v. ² *Agariciu*.

² *Agariciu* (plur. *Agaricesci*), nom d’une famille noble moldave. Familia

moldovenescă *Agariciu* e de baștină din districtul Fălciului. Forma veche locală a numelui este: *Agărăciu* (*Агарчио*). Condicele Episcopiei de Huși (Mss. în Arch. Stat.) cuprind multe documente din secolii trecuți, relative la *Agaricesci*, ca rădeși, boieri de țără și popi de pe lingă Prut. Bună oră:

Zapis din 1698 (Cond. t. V f. 101 a): „Adecă eu P a v ă l *Agărăciu* scriu și mărturisesc cu acest adevărat zapis al meu, de nime silit nice asupra, ce de a mé bună voe, am vîndut a mé dréptă ocină și moșiă din sat din Bunești și din Căbicești...”

Zapis din 1709 (Cond. t. V f. 98 b): „Adecă eu Ștefan Frățița biv serdar cu fii-me Costantin și Iurga post, și eu Chenan, și popa Strătulat *Agărăciu*, răz e ș i i ce am fost din sat din Căbicești, făcut’am acest zapis...”

Mihaïu Vv. Racoviță, 1756 (Cond. t. III f. 119): „Scriem Domnie-me credinços boerîl Domnii mele Dum. Mihălache Cehan biv vel med, și Grigoraș *Agărăciu* vornic de poartă...”

v. ¹ *Agariciu*.

Agasi. — v. *Agă*.

A-găta (d’), adv.; sans peine, en parasite, en écorniflant. Compus din prepoziționalul *a* (=lat. ad) și din adverbul *gata*, *a-gata* a căpătat un înțeles cu totul independente de elementele sale constitutive, și anume acela de un confort parasitic, o bună stare fără muncă și fără grijă, o lene scutită de nevoi. Ca adverb, el exprimă noțiunea cuprinsă în substantivul *trântor*, ca și când am dice: *trântoresce*.

I. Créngă, Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 457): „Tot mănăstiri să croesci, dacă vrei să te bage draci în samă, să’ți vie cu baniî d’*a-gata* la pi-

cîore și să te facă putred de bogat...”

Jipescu, Opincaru p. 109: „Păi vești, hine, aia e aia! D'aia n'are ursu cîdă! Că ne'ndemnăm și ne'mbuldim mai cu drag la mămăligă, la bucățica a mare, la tôte d'*agata*; și la muncă — hici!...”

„Intre albine sînt și trântori, cari mănăncă d'*a-gata*, cum fac și Ciorbagi...“ (V. Voinea, Tulcea, com. Somova).

„A aștepta de *a-gata*, tôte de *a-gata*, bani de *a-gata*...” (L. M., Glos. 260).

v. 11. *A. — Gata.*

Agatânghel, n. pr. pers.; espèce de Nostradamus. Sub titlul de *Ἀγαθὰγγέλου Προφητεία*, Grecii posedă un fel de apocalips politic al unui călugăr bizantin, care se pretinde că va fi trăit în secolul XIII la Mesina în Sicilia. În epoca Fanarioților această minunație străbătînd și la Români, erau la noi mulți cari credeau în ruptul capului că ori-ce mare eveniment, pînă și bătălia dela Waterloo, se află deja prevădută și prevestit acolo. Când dicea cine-va: *Agatânghel*, sau mai bine *Agatânghel* — căci așa se rostia —, înțelegea „prophète par excellence”.

Alexandri, Ginerele lui Hagi Petcu, act I sc. 4: „D-ta ești un sofologhiotatos! un om cetit!... ca proorocul *Agatânghel*... Cum nu?... Ai vorbe cu parimi...”

Noi cunoscem trei edițiuni românesce ale „Chrismilor” lui *Agatânghel*: 1°. Iași, 1818; 2°. București, 1838; 3°. Iași, 1850. În București s'a tipărit și grecesce la 1838 în tipografia reposatului Heliade: *Χρησμοὶ ἡτοι Προφητεία τοῦ μακαρίου Ἱερομονάχου Ἀγαθὰγγέλου*. Puține galimatii în lume sînt mai galimatii decît acest *Agatânghel*!

Agăduesc (*agăduit*, *agăduire*), vb.;

endurer, concéder, acquiescer, faire grâce. Ne întimpină, dacă nu mă înșel, numai la mitropolitul Dosofteu, și anume:

Paremiar, 1683, f. 32 a (Vineri a treia):

Genes. VIII, 12:
și cunosc Noe
c'au îndărăptat
apa de pre fața
pământului, și
mai *agădui* încă
7 dzăle altele...

... et cognovit
Noe, quia cessavit
aqua a terra.
Et cum sustinisset
adhuc septem dies
alios...

Tot acolo f. 56 b (la Vecernie sâmbătă):

Sophon. III, 8:
Acîstia dzăce
Domnul: *agă-
da*-mă la dzua
sculării miale de
mărtorie...

...Propterea exspecta me, dicit Dominus, in diem resurrectionis meae in testimonium...

În Biblia din 1688, primul pasagi sună: „mai așteptîndu și alte șapte zile”, iar pasagiul al doilea: „îngăduiaște-mă...”

Prin urmare, *agăduesc* este același cuvînt cu *îngăduesc*, deosebindu-se numai prin elemente prepoziționale.

v. *Îngăduesc*.

Agânău, s. n.; nom d'une danse populaire pleine de vivacité. Un fel de horă țerănescă, care se mai jîcă pe lîngă Olt. „La *agânău* jucătorii se mișcă fîrte iute din piciore. Se bate în loc cu piciorul stîng de trei ori, mai mulți băieți împreună numărînd cu o voce prelungită: una-două-trei! trei și patru! trei! Apoi ocolesc. De aci éráși bat cu piciorul. Și așa înainte pînă se sfîrșește hora după voîntă. *Agânăul* n'are cîntec din gură. Cîntă lăutarii din vióră. Îl jîcă numai

bărbații..." (I. Preoteșcu, distr. Olt, com. Rijlețu-Vieroșu).

Agânăul face parte dintre horele așa numite Bătuta, foarte răspândite la toți Români și cari se disting prin apucăturile voinicesei ale jucătorilor. În Dolj el se chiamă chiar Bătuta.

Étă încă un rest la Români din choreutica antică greco-latină. Precum a noastră horă vine din grecul *χορός* prin latinul *chorus*, tot așa *agânău*, adică *agân* cu sufixul *-ău*, este grecul *ἀγών* „lutte, débat, jeu public“, devenit foarte poporan deja la vechii Români, iar mai cu seamă ce-va înainte de Traian, când se introduseră „agones Capitolini“. Români mai avuseră *Agonalia*, dies *Agonales*, *Salii Agonenses* etc.

Sub raportul fonetic, forma „horă“ în loc de „hoară“ se explică prin prototipul „hor“ = lat. *chorus*, întocmai ca „noră“ = „nor“ = lat. *nurus*; iar forma *agân* din latinul vulgar *agōnem*, clasic *agōna*, se justifică prin „plămân“ = lat. *pulmonem*.

Sub raportul morfologic, sufixul *-ău* nu are numai aceeași funcțiune intensivă ca în *flăc-ău*, *mânc-ău*, *băt-ău-uș* (= *bătăuș*), *juc-ău-uș* (= *jucăuș*) etc., ci mai mult rezultă din aplecarea Românului de a prelungi ultima silabă în numirile danțurilor, astfel că din „arcan“, bună-ora, se face „arcan-auă“, unde femininul *-auă* corespunde masculinului *-ău*.

v. *Arcanaudă*. — *Ahunel*. — *-ău*. — *Bătuta*. — *Horă*...

Agărlie, s. n.; bagage. Turcul *agrylyk* „bagage, charge“. Sinonim cu *calabalic*, altă vorbă de asemenea turcească.

Neculce, Letop. II, 288: „atunce și *agărlăcul* lui Dumitrașco Beizadé și a

Capi-chiahelelor acolo s'au prăpădit, numai ce au scăpat ei cu capetele...”

Nic. Muste, Letop. III, 27: „Cantemir Vodă, gândind că va să meargă Craiul érași în gîos, au trimes *agărlăcul* său la Tutova, éra el au mers la Tuțora și s'au împreunat cu Sultanol, carele ședea acolo cu Tătarii...”

D. Șăinenu (Elem. turc. p. 7) aduce din Cronice varianturi *angarlic* și *argalic*. În ori-ce cas, cuvîntul n'a reușit sub nici o formă a se împămînteni în graiul.

v. *Calabalic*.

{ **Agărn** (*agărnat*, *agărnare*),
{ **Agărnesc** (*agărnit*, *agărnire*), vb.;
cuvîrîr, voiler. Dicționarul Bănățen
Mss. circa 1670 (Col. d. Tr. 1883
p. 421—2) ne dă:

„*Agărn*. Tego.

„*Agărnit*. Tectus.

„*Agărnitură*. Tectio. Tegumentum.”

Participiul *agărnit* presupune a patra conjugățiune: *agărnesc*, pe când presintele *agărn*, de conjugățiunea de n-tăiu, trebiu să aibă un participiū *agărnat*. Este dară un verb de felul lui *adeverire* — *adeverare*, *adăugire* — *adăugare* etc.

Serbesce grana „frunte, culme, partea de sus a unui lucru“, de unde granati „a pune vîrf“. Serbul grana a trecut la Bănățeni în gărna întocmai ca în „gărniță“, o varietate de stejar, din serbul „granitza“. În *agărn* e românească numai prepoziționalul *a* (= lat. *ad*).

v. *Agrăesc*.

Agărnit
Agărnitură } v. *Agărn*.

Agăț (*agățat*, *agățare*), vb.; suspende, accrocher. O formă scădută din

a c a ț, cunoscută numai în dialectul daco-român, dar totuși foarte răspândită, mai ales în Muntenia. Trecerea lui *c* între vocale în *g*, atât de obișnuită în unele dialecte romanice, nu se află la Români. În *agăț* această anomalie fonetică se datorește influinței analogice a cuvintelor *g o g o ț*, *g u r g u ț*, *a ț a g â r ț*, de cari *a c a ț* se apropie prin sens.

Alexandri, Concina, sc. 2 :

„Princesa. Inchipuesce-te încunghurat de vr'o gămătar de duzină de nepoți și nepoțele, o clăie de tirani drăgălași...”

„Doctorul. Dar... o clăie... o duzină...”

„Princesa. Care să'ți sară 'n spinare, să se *agațe* pe genunchi...”

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultana p. 200 : „Iar copii, tremurând vargă de spaimă, goi pușcă, *agățându-se* de bițele femeii, îngânați, înecați de plâns, ștergându-și nasul cu ciolanele mânelor goale și slabe : Mamă, vin Turcii?...”

Balada „Gherghelaș” :

Moș Radul i le dedea,

Gherghelaș mi le lua,

La clochină le-*agăta*

Și 'n Poiană se ducea...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 593).

Ghicitorea :

Sînt cercel cu tîrtă,

Dar om nu mă pîrtă,

Decît mă *agață*

La case în față.

— Lacătul.

(Ibid. 231)

„Buruena numită Sburătoare, cu foia ca de cânepă, cu florea galbenă, și după ce se cîce sămînța are dinți de se *agață* de haine, e bună pentru bôle de vite...” (G. Manianu, Mehedinți, c. Prunișoru).

„Brusturul, numit și scaet și capta-lan, cu frunza foarte mare și lată, face

în vîrf nesce gogoși ce se *agață* de tôte lucrurile...” (G. Voicu, Tecuci, c. Stănișesci).

v. ² *Acaț*. — *Atăgârț*. — *Gogoț*. — *Gur-guț*...

Agățare (plur. *agățări*), s. f.; l'infinitif d' *agăț* pris substantivement : suspension, accrochement. Se dice și *agățătura* (Polysu).

v. *Agăț*. — *Agățat*.

Agățat, -ă, adj.; part. passé d' *agăț* : suspendu, accroché. Afară de scăderea fonetică din *c* la *g*, nu se deosebesce prin nemic de *acățat*.

De la Vrancea, Sultana p. 8 : „trei icône muscălesci, roșii ca para focului, stau *agățate* pe pîrete : toți sfinții se asemănă ca două picături de apă; toți au ochii din trei linii, nasul dintr'una și gura din două...”

„Pe la noi poporul adesea nu trece pe netonicul *a* în *ă*, de ex. : carat, cascat, *agațat*, jaratic etc.” (Putna, com. Făurei).

v. *Agăț*.

Agățătura. — v. *Agățare*.

¹ **Agem**, t. de Géogr. : la Perse. Numele Persiei, pe care Românii l'au împrumutat dela Turci, din arab. 'a ġ e m „peuples non-arabes, barbares, la Perse” (Șaînénu, Elem. turc. p. 8).

Nic. Muste, Letop. III, 75 : „s'au hainit o samă de Turci dela *Agem* și s'au rădicat asupra împăratului *Agemilor* și l'au biruit...”

v. ² *Agem*.

² **Agem** (plur. *Agemi*), t. de Géogr. : Persan. Același cuvînt cu cel precedente, aplicat însă la popor, nu la țară.

N. Muste p. 79 : „Mai mers'au ôste Turcescă într'acest an la *Agemi*, și au

mers și 15,000 de Tătari..."; apoi mai jos: „pre urmă ăra au izbândit Turcii, și au mai luat câte-va cetăți vestite, cu mult loc pin pregiur, dintre care s'au și scris anume cetate Revanul, care cetate este mare în țara *Agemilor*...”

v. ¹. *Agem*. — ³. *Agem*.

³. **Agem**, adj. indecl.; t. de Commerce: sorte d'étoffe orientale.

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 46: „poală de tratapod de lastră roșie *agem*; poală de colivă dă lastră verde *agem*...; procovu dă pristol dă lastră roșie *agem*...”

v. ^{1 2 4}. *Agem*. — *Lastră*.

⁴. **Agem**, s. indecl.; t. de Mus.: nom d'un signe dans la notation musicale religieuse. Costinescu, Vocab. I, 26: „*Agem*. Un semn în notele orientale bisericesci”.

v. ^{1 2 3}. *Agem*. — *Psaltichiă*.

Agemesc s. **agimesc**, -ă; adj.; persan, d'origine persane. Cu aspirațiune: *hagimesc*.

a) Despre Statul persian:

N. Muste, Letop. III, 79: „și au agiuns până aprópe de Spăhaciú, scaunul țarei *Hagimești*...”

b) Despre stófe persiane:

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 41: „sfită de saraser *agemescu* (агемеску) galben...”, și mai jos f. 42: „stihariu de saraseru *agemescu* galben...”, apoi tot acolo f. 45: „părèche de rucavițe de saraser *agemescu* galben...”

Saraserul era nu numai *agemescu*, dar și de Venetia, căci tot acolo f. 41: „sfită de saraser galben de Venetia cu solzi...” și: „sfită de saraser albu de Venetia cu solzi...”

c) Despre cântece erotice de felul celor persiane:

Neculce, Letop. II, 412, descriind pe Grigorie vodă Ghica (1727): „Și în vieța lui era tot în primblări, și tot cu mese mari, și cu cântări și cu feluri de feluri de muzici. În toate zilele, pré de avea vre-o trebă mare, să nu ăsă la câmp, ca să facă veselii cu națuri și cu cântice *hagimesți* și cu mulți pelivani măscărici...”

v. ^{1 2 3 4}. *Agem*.

Agemiú, agiamiú (plur. *agemii*), subst. et adj.; novice, mal-adroit, peu habile; mazette. Turcul aġam y, arabul 'aġemi, de aceeași origine cu cuvintele de mai sus, având sensul fundamental de „non-arabe, barbare, grossier” (cfr. Șaînenu p. 8, Cihac II p. 542).

Basmul „Roș-impărat și Alb-impărat” (Calend. basmelor 1875 p. 10): „Ajungând Făt-frumos înaintea palatului, fu întâmpinat la scară de însuși marele vizir și dus înaintea împăratului, care era cam încrunțat de ciudă că a fost dovedit în istețime de către un tinăr *agiamiú*...”

Cuvîntul se întrebuintează mai ales în graiul jucătorilor de cărți.

Ianov, Stosachi (Conv. lit. VII p. 313): „La cărți sînt blând cu totă lumea, mai cu sémă cu *agemii*, pentru că dela dișii es bune parale...”

v. ¹. *Agem*.

Ager, -ă, adj.; alerte, vif, prompt, sagace, adroit. Forma organică pentru ambele sexe este *ăgere* = lat. *ăgilem*, care în secolul XVII se mai întrebuintă pe a-locuri împreună cu analogicul *ăger* (*ăgeră*). In Dicționarul Bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422):

„*Agsër*. Agilis.

„*Agsère*. Agilis.”

N'are a face cu latinul „acer“ și nu e de loc un dublet etimologic cu al nostru „acru“ (Cihac). În *Lexiconul Budan*, de unde a trecut apoi și'n alte *Dictionare*, se găsește în adevăr pentru *ager* semnificațiunea de: „ascuțit la tăiuș, ascuțit la vîrf“, dar tot acolo figurează pentru prima oară și derivațiunea vorbeii din lat. *a c e r*, astfel că e permis a bănuî că sensul s'a dat în interesul etimologiei. În texturi și 'n viul graiu un „tăiuș *ager*“, un „vîrf *ager*“ — nu scim dacă se află unde-va.

Înțelesul fundamental al cuvîntului fiind *agilitate*, *ager* se aplică mai cu deosebire des la un cal bun.

Balada „Inelul și năframa“:

Vorba bine nu sfîrșia,
Și de cale se gătia,
Pe-un cal *ager* s'arunca
Și la tabără pleca...

Balada Opișanul:

Negri, *ageri* armăsari
Cu coți lungi și cîme mari...

Balada „Ghiță Cătănuță“:

Pe doi *ageri* călușei,
Încărcați cu gălbinei...
(A. Pann, Moș-Albu, II, 67)

Cost. Negruzzi, Șalul:

Pe calul meu *ager* sării cu grabire,
Și lăsându-i frăul, ca vîntul sburam...

Gr. Alexandrescu, O impresiă:

Cînd caii, repeși, *ageri*, cu cîme resfirate,
Cu nările aprinse, cu gurile spumate,
Muscînd de neastîmpăr zăbala ce-i ținea,
Isbind supt ei pămîntul și resuflînd omorul,
La sunete de luptă pe cîmp își lua sborul...

Apoi este *ager* tot ce se mișcă iute.

C. Negruzzi, Potopul:

În fiorii spăimîntării leșină tinăra fată,
Unduîsosele ei cîme viforul le 'nvăluia;

Semăna ca o mlădiță de-un vînt *ager* sfărîmată.

Și furtuna nu 'ncetase. Și apa se tot suia...

Același, Scrisoarea I: „merge spumegînd de se perde în alte ape, *agerul* păriu...“

De aci în privința omului:

Dosofteiu, 1673, f. 107 b:

Micuî Veniamin și puțan cu ceta,
Ce-i la război iute și *ager* cu spata...

Balada Tunsul:

Toti voinici, aleși panduri,
Ôspeți *ageri* de păduri...

I. Văcărescu p. 271:

Cuvînt și faptă împreună
În *agera*ți ființă:
Ori-ce vei dice ca făcut,
E vrednic de credință...

Mai obicînuît *ager* se construesce cu „la“.

A. Pann, Prov. I, 92:

Stă puțin se odihnesce
Și iar ia securea 'n grabă,
Ca un *ager* l'a sa trébă,
Tae pînă nu mai pôte...

Basmul „Lupul cel năsdăravan“ (Ispirescu, *Legende*, 75): „cînd venia a fura merele, aduna paserile cele mai *agere* la sbor și cu ele în stol venia de le culegea...“

A. Odobescu, *Pseudokyn*. p. 236:
»Vesel și voios la inimă, *ager* și vîrtos la trup, el zimbînd eșia din palatele părintesci...“

Urația de nuntă:

Strînse el ostași mulțime,
Tot voinici de călărime
Și *ageri* cu măiestriă
La arc și vînătorii...

(G. D. Teodorescu, *Poes. pop.* 170)

Figurat: *ager* la mînte.

Basmul „Cîobănașul cel isteț (Ispir, *Leg.* 252): „Atunci împăratul, mîndru că l'a trimis Dumneșeu un așa ginere

ager la mînt_e, se cobori de pe scaunul împărăției...“

În unele locuri se pronunță *ajer*: „mînt_e bună și *ajeră*; ômenî iuți, tari și *ajerî*...” (D. Păscuț, Transilv., Făget).

Într'un basm poporan publicat de d. P. Ispirescu, *Legende* 253—65, sub titlul de „Poveste țerănescă”, ne întîm_pină un personajiu mitic numit *Agerul*-pămîntului, robît de Smei, scăpat de Făt-Frumos și ajutând pe acesta prin sfaturi.

²*Āger*, adv.; vivement, avec agilité. Mișcă-te mai *ager*; nu pricepi destul de *ager* etc.

I. Văcărescu p. 332:

D'o dată calul se încordăză!
S'aruncă 'n lături, se spăimîntăză,
Se zvircolesce! de frică multă
Nici bold, nici glasul nu'mî mai ascultă!
Ager descalec, vîd jos turtită
Albind o trimbă invăluită...

v. ¹*Ager*.

Ageresc (*agerit*, *agerire*), vb.; rendre plus vif, plus prompt, plus sagace. Represintă, ca verb, toate sensurile adjectivului *ager*, dar în graiul se aude rar. Se pôte dice: în lupte ostașul și calul amîndoi se *ageresc*; *ageresc*'ți condeîul, *ageresc*'ți vorba, dacă vrei să fii citit și ascultat; i s'a *agerit* mîntea...

v. ¹*Ager*.

*Ageresc*e, adv.; vivement, avec agilité. Bobb, I, 25: „*Ageresc*e, cu grabă, cu strădanie, cu mînt_e bună; agiler, properato, solerter, versute”. Se întrebuintăză în popor, deși este de o formațiune anormală, căci adverbii în -esc presupun adjectivi în -esc, pe cînd adjectiv *ageresc* nu există, ci numai *ager*.

v. ^{1,2}*Ager*.

Agerime, s. f.; vivacité, promptitude, sagacité. Ca substantiv abstract, exprimă toate accepțiunile adjectivului *ager*.

Jipescu, Opincaru p. 15: „țara banului iese acolo unde știți să'l prăsești mai cu *agerime*...”

v. *Ager*. — *Ageresc*.

Agerire }
Agerit } v. *Ageresc*.

Agerul-pămîntului, t. pop. de Mythol.

v. ¹*Ager*.

Agesc, -ă, adj.; dépendant de ou appartenant à un *Agă*. Cuvîntul se întrebuintăza mai ales despre ostașii ce se afla sub porunca *Agă* i.

Nic. Costin, *Letop.* II, 89: „[Nicolai-vodă] vrînd să facă căutare slujitorilor, din care să se trimită o samă de salahori pe porunca împărătescă, au poruncit cu câte-va zile mai 'nainte să fie toți Siimenii Hătmănești și cei *Agesci* de căutare gata...”

Gheorgachi, *Letop.* III p. 298: „Vornicii de poartă, Bulucbașii curții, Bulucbașii Hătmănești și *Agesci*, stau pe rîndueală...”

Toți așa „Dărăbanții *Agesci*” etc. (Șăinenu, *Elem. turc.* p. 7).

v. *Agă*. — *Agă*.

Agestesc s. *agestresc* }
Agestit s. *agestrit* } v. *Agestu*.
Agestru }

Agestu (pl. *agesturi*), s. n.; terre mêlée de pierres et de troncs d'arbres, chariée par l'eau et entravée dans sa marche par le tournant de la rivière, où elle s'arrête comme une sorte de tertre ou de digue; terrassement, re-

tranchement; grosse buche. Sensul fundamental al cuvîntului este același că în zăgaz sau stăvilar: o popritură, un ce cărat sau venit de aiuri și aședat pe loc ca o pedecă.

D. S. Fl. Marian (Ornit. I, 55) ne spune că 'n Bucovina: „*agestru* însemnă o rădicătură de pămînt amestecat cu fel de fel de lemne și petre, mai pe scurt tot ce aduce vîra o apă repede și aședă într'un loc la cotitura unui riū sau păriū. Éra cuvîntul acesta s'a format dela verbul *agestrui*-ire, care însemnă atîta cît a se opri, a se aședa într'un loc. Cum de s'a *agestrui* această pe-aici? = cum de a ajuns și s'a oprit această pe-aici? — Cuvintele acestea sînt usitate mai ales în părțile dela munte“.

E de îndreptat numai atîta, că nu *agestru* vine dela *agestresc*, ci vice-versa, după cum nu din „*ageresc*“ derivă „*ager*“, ci din „*ager*“ se formează „*ageresc*“.

Cuvîntul cu derivatele sale e cunoscut și'n Ardél.

A. Pop, Transilvania, com. Năsăud-Sângeorgiū: „*Agjestu* = lemn adus de gîrlă, tăiat sau netăiat. Se dice bună oră: o pluat la munte și-i apa plină de *agjesturi*; Țiganiī strîng *agjesturi* să aibă de foc. Alte exemple: Fugī de-aici să nu-ți dau una cu *agjestu* ție! Tu iești un *agjestu*, nu iești de la noi. Nu te-ar ci (fi) *agjestit* Dumnezeu...“

Este din punct în punct latinul *aggestum*, care însemna ce-va grămădit la un loc: „*linum aggestum*, *luta aggesta*, *aggestum petrarum* etc.“ În Pliniū ne întîmpină chiar: „*terra fluminibus aggesta*“, iar în Martial: „*aggesta humo contumulare*“, adică întocmai românul *agestu* de

mai sus. Cu sensul de stavilă contra dușmanului, cuvîntul făcea parte din terminologia latină ostășească: „*Aggestus ex ramis arborum diversarum, et junco, et manipulis constructus*“ (Amm. Marcell.).

De aci urmăzează că cea corectă este forma transilvană: *agestu*; în forma bucovină *agestru* s'a furigat un inorganic *r*, ce-va ca în „*salatră*“ în loc de „*salată*“.

v. *Stăvilar*. — *Zăgaz*.

Aget, subst. et adj.; désir, tendance, intention; disposé à. Cuvînt țerănesc din Moldova, pe care l'a înregistrat reposatul Seulescu (Archiva Albinei, Suplem. 1845 No. 11), aducînd ca exemple: „am *agit* să fac ce-va; sint *agit* să fac ce-va“, și derivîndu'l din lat. *agito*, de unde o formă nominală romănescă *aget* întocmai ca *préget* din lat. „*peragito*“ și *cugget* din lat. „*cogito*=*coagito*“.

v. *Cuget*. — *Préget*.

Aghiasmă s. *aïasmă*, s. f.; t. de Théol.: eau bénite. Grecul *ἀγιασμα*. În Banat se dice și *iasmă* (S. Manglică). Este apa pe care preutul o sfințește și care — se dice — nu se mai strică peste an, gonind pe drac și vindecînd bôlele. Ioan din Vinți, 1689, f. 189 b: „cîndu cade ce-va spurcatu în vasul cu vinulū sau cu untulū sau cu miîare sau într'altū ce-va, și de va fi de curîndu întreg neputredū, să lépede afară și să spēle altū vas curatū, și să ia preutulū cădelnița să'l cădască, după acéia să toarne *aghiasmă* de la sfînta Bogoîavlenie în crucișu de 3 ori, și acéle spurcate să le toarne în vasulū celū curatū...“

Nic. Costin, Letop. II, 113: „cum aū trecut împăratul Petru Prutul din coace, i-aū urat Mitropolitul, blago-

slovindu'l cu cruce, și cu *aghiazmă* stropindu'l..."

Enachi Cogalnicenu, Letop. II, 220, vorbind despre seceta cea mare sub Domnia lui Constantin Mavrocordat: „... și de multe ori stringea Icoanele de pe la toate bisericile, scoțind și sfințele moaște ale Prapadoamnei Parascive, mergând Mitropolitul și cu toți Vlădicii și preuții și Domnul cu toată boierimea și slujitorii, strângându'i cu toții la un loc în grădina cea mare de supt curțile Domnești, făcând *aghiazmă*, cetind moliftele de ploae..."

Jipescu, Opincaru p. 133: „Popa are două *aiazme*. Premaru vorbește cu doño guri: cu una dăsgreunează p'ăi lui, îi apără și'i păsuiește, cu alta te 'ntetește pe tine și nu te slăbiește..."

Aghiasma ține un loc foarte însemnat în credințele și obiceiurile poporului: *aghiasmă* dela Bobotéză, *aghiasmă* dela Sân-Trif, busuïocul dela *aghiasmă*, turtă cu *aghiasmă* etc., pe lângă cari și înjurăturile cu *aghiasmă*.

„La Bobotéză femeile fac o turtă cu cenușă frământată cu *aghiasmă* și o păstrează pentru tot anul spre a sfinți cu dînsa vasele ce se sporcă din întâmplare. Tot femeile tórănă *aghiasmă* pe mormintele răposaiilor, ba și pe mormintele copiilor născuți morți, cu credință că prin acesta îi botéză, și le pun și numele I o n..." (Tutova, com. Iepurenî).

„Ori-ce s'ar întâmpla unui sătén, de pildă: se îmbolnăvesce cine-va din casă, móre o vacă și altele, ȳce că i-i făc u t. Atunci alérgă îndată la yr'o babă să'i d e s f a c ă. Baba mehenge îi desface, inse oile și cele-lalte dobitóce tot mor; nu'i merge bine; ce'i de făcut? Bietul om ȳce: mă las de dracu! Alérgă la popă, îl chémă să facă *aghiazimă*..." (N. Habar, Vasluiu, c. Negrescii).

„Busuïocul se întrebuintéază de fiș-t o c la facerea *aghesmei* de către preut..." (I. Iordăchescu, Botoșani, c. Cristescii).

„În ajunul ȳilei Sf. Ioan Botezătorul, când vine preotul pe la case cu botezul, fetele ieau dela preot busuïoc, și apoi nóptea se culcă pe locul unde a stropit preotul cu *aghézmă*, punénd busuïoc sub perna pe care se culcă, și peste nópte viséază pe viitorul soț..." (D. Gavrilescu, Constanța, com. Gărliciu).

„În ȳiua Sf. Ion Botezătorul, dede-diminéță, fie-care om la casa sa își botéză tóte dobitócele și clădirile cu *aiasmă* din ajun. Remășița de *aiasmă* o păstrează pentru întrebuintărea peste an la tot felul de bóle, și mai cu sémă pentru friguri, precum și pentru iesmuirea vaselor ce se sporcă..." (C. Negoescu, Rîmnic-sărat, com. Bogza).

„Între obiceiurile dela Bobotéză este și luatul dela biserică a *aiasmei*, precum și aïesmuitul vaselor. Cu cât apucă cine-va *aiasmă* mai înainte, cu atât este mai bine. De aci apoi să veȳi inghesuélă!..." (Ibid.)

„În ȳiua de Sf. Ion Botezătorul, poporul are obiceiul a boteza vitele, viile, grădinele, coșarele, cotețele și chîar ogórele cu *aghéзма* din ȳiua de Bobotéză..." (I. Chirvăsuță, Tecuci, com. Ionășesci).

„Sf. Trifon sterpesce tot soïul de vermî, cari fac stricăciuni pometelor. În ȳiua acestui Sfînt unii din ómenî chiamă pe preut de face *aghiazmă*, cu care stropesc pomii și seménăturile, precum grăile, órȳele și altele..." (Dăncescu, Vasluiu, com. Ipatele).

„Poporul are obiceiul să strópéscă pomii și curechiul cu *aghiasmă* dela Sf. Trif, pentru a'i feri de omiȳi..." (Andronescu, Sucéva, c. Litenii).

În fine, în omericile sale înjurături, între cari figurează pînă și „papucul Precistei“, Românul nu uită nici *aghiasma*:

„Poporul sudue de arhanghel, de raîu, de *aghésmă*, de naforă, de icónă, de lumînare, de bodaprosti, de pomână...“ (I. Vasiliu, lași, com. Gropnița).

„La Macedo-români fetele se spală la cap cu *aghiasmă* pentru ca să le crească părul...“ (M. Iutza, Crușova).

Aghiasma dela Bobotéză se chiamă în specie: *Aghiasmă mare* = *αγιασμός μέγας* (Du Cange, Gloss. graec. ad voc.).

v. *Bobotéză*. — *Botez*. — *Busuioc*. — *Trif*..

² *Aghiasmă*. — v. *Aghiasmatecă*.

Aghiasmatăriu (plur. *aghiasmatare*), s. n.; t. de Théol.: 1° bénitier; 2° recueil d'oraisons. *Aghiasmatăriu* este orî-ce vas cu *aghiasmă* sau un loc făcut într'adins cu acest scop, din marmură, din metal sau din alt ce-va.

Lîngă mănăstirea Agapia, în munții Moldovei, este o stîncă numită de popor: „pétra lui Aron-vodă“. Se crede că pe acolo s'ar fi aflat în copilăria acest nenorocit Domn, tovarăș al lui Mihaîu Vitezul. Stîncă e găurită. „Acéastă pétră, numită Aron-vodă, mai mulți secolî a servit de *aghiasmatarîu* soborului mănăstirii Agapia...“ (Melchisedec, Notițe, p. 30).

În literatura noastră bisericească, începînd cam de pe la 1800, se chiamă de asemenea *aghiasmatarîu* o adunare de acele rugăciuni pe lîngă cari se pôte întrebuința stropirea cu *aghiasmă*.

v. ¹ *Aghiasmă*.

Aghiasmătecă s. *aghismatică*, s. f.;

t. de Méd. pop.: plante que l'on met dans de l'eau bénite et dont on se sert ensuite contre les maléfices. La Macedo-români „un fel de plantă de câmp se chiamă *aghiasmă*“ (M. Iutza, Crușova). „*Aghismatică*, bună de farmeci; beî cu *aghésmă-mare*“ (I. Nour, Berlad). —?

v. *Aghiasmă*. — *atec*. — *Busuioc*.

Aghesmuêsc (*aghesmuit*, *aghesmuire*), vb.; arroser avec de l'eau bénite. Se mai dice: *aïesmuesc* și *ïesmuesc*. A stropi cu *aghiasmă* pentru a gonî pe cel reu.

Alexandri, Hartă Rezeșul, sc. 4:

„Măriuca. De atunci când se légă vre-un hătru de mine, am léc de alun-gat dracu.

„Hartă. Care léc?

„Mariuca. Il *aghesmuesc* cu astă... labă, cum o numescî d-ta.

„Hartă. Dar pe mine, Mariucă, m'ai *aghesmui*?

„Mariuca. Pe d-ta, nu bădică...“

v. *Aghiasmă*.

Aghesmuire. — v. *Aghesmuesc*.

Aghesmuit, -ă, adj. și subst.; part. passé d'*aghesmuesc*: arrosé avec de l'eau bénite. Stropit cu *aghiasmă*, ca mijloc de vindecare sau în semn de bine-cuvîntare.

În sens ironic, mai ales când e vorba de cler, „tă mă i a t și *aghesmuit*“ înseamnă: cu chef, mahmur, pe jumătate bêt.

I. Créngă, Amintiri din copilăria (Conv. Lit. 1881 p. 453): „éca ne trezim cu popa Buligă Cîucălău din ulița Bucîumenii, tă mă e t și *aghesmuit* gata des-diminéță, Dumneđu să'l e-pure!...“

v. *Afum*. — ¹ *Aghiasmă*.

Aghidoma — v. *Aidoma*.

Āghios (plur. *aghioṣe*), s. n.; t. de Théol.: l'invocation liturgique: saint, saint, saint; figur.: ronflement, chanson monotone, enterrement. Grecul *ἄγιος* a despărut de mult din usul bisericeii române; s'a păstrat însă în graiul poporan, luând un înțeles comic.

În vechi texturi bisericesci:

Dosoșteu, Liturgiar (Utrănia) 1683, f. 60 a: „Să ne închinăm ū Tatălui și a lui său Fiū și Svântului Duhū, Svintei Troițe cei într'o ființă, cu Serafimiī strigându: *Aghios, Aghios, Aghios* eṣtū, Domne...”

La plural se dicea: *aghioṣe*.

Dosoșteu, Lit. f. 29 b: „Și cântă péveții *aghioṣele*, iară poporīanii încă le dzăcū cu clirosulū aṣia: svāntū, svāntū, svāntū Domnulū Savaoftū...”

O colindă din Ialomița:

Cuvios Preot Ion
Papuci negri încălța,
Toiag în mână lua,
Căraruica apuca,
Căraruica rafului,
Să mērgă la sfânta rugă,
Sfânta rugă'n biserică,
Să se'nchine, să se rōge
Și să'mi cante *Aghioṣe*,
Aghios Isus Christōse...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop 43)

De aci figurat: „a trage *aghioṣe*” înseamnă nu numai a horcăi în somn, dar și a cânta ce-va într'un mod monoton.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sulțanica p. 46: „Mitrana, la față ca cōja de rac fiert în zēmă de usturoiū, sosi cu dovlēcūl într'o tavă largă, spart în bucăți mari și galbene: aburi, groși și dulcegi, jucaū încolăcindu-se din tava pînă la grindī. Lelea Safta, lăsându-i gura apă, aruncă pe spate marama, aninată de crescet, și de veselie trase

niște *aghioṣe* c'un glas tirit de amuți gălăgia șeḑetōrei:

Pentr'un măr de fată mare
Nalba alērgă călare...”

Ērăși figurat, „î-a cântat popa *aghiosul*” vrea să ȑică: a murit, l'aū înmormintat, l'aū prohodit.

A. Pann, Prov. III, 142:

S'a îngroșat gluma
C'o să'i plângă urma,
Că î-a cântat popa *aghiosul*...

v. *Aghiută*.

Aghioṣe. — v. *Aghios*.

Aghistlînă s. *ghistlînă*, s. f.; t. de Botan.: chataigne. Se aude în Ardél în loc de c ā s t a n ă (L. B.). „Vorbă de formă unгурescă: *gesztenye*” (L. M.).

v. *Căstan*.

Aghiută, n. pr. masc.; t. popul. de Mythol.: sorte de diable, diabolotin; fig. mauvais plaisant. „Nume comic dat dracului” (L. M.). Polysu: „*Aghiută*, der Teufel, böse Mensch”.

Cuvîntul e fōrte respândit dincōce și dincolo de Carpați.

Are în popor o bogată sinonimică:

„Necuratulū îī mai ȑic Rumāni, îī policresc: N a î b a, *Aghiută*, dracu, Ucigă'l-viderea, Cornea, Ucigă'l-tōca, diavolu, idolu, Ucigă'l-tămăia, Satana, spurcatu, Ucigă'l-crucea, întunicatu, N o d e a, C o d e a...” (Jipescu, Opinc. p. 114).

„Strigoile de lapte [când vor să îēa mana dela vaci] îmblă în diminēța de Sf. George călare pe tauriī satulū și'n peile gōle. Ele îaū laptele cu ajutorul dracului numit și *Aghiută*. Alte numi ale dracului sînt: B a l ă, Bala-spurcată, bălosul, M i c u ț u l, Ucigă'l-cru-

cea..." (G. Dobrin, Transilv., Făgăraș, com. Voila).

Cu același sufix deminutival feminin -uță, dracul se numește uneori Tichiută, literalmente „petit bonnet”, din cauza minunatei „tichiute” care îl face nevădut (A. Ilescu, Dimbovița, com. Sărdanu). Prin fusiune poporană între *Aghiută* și Tichiută, s'a mai format apoi numele Ghighiuță:

„După credința poporului, mai marele dracilor este Scaraoschi și ajutorul său Ghighiuță...” (M. Busuioc, Suceva, c. Stolniceni).

Vrăjile băbesci par a fi una din specialitățile lui *Aghiută* pînă la celălalt drac. „Darea în boghi, mai ales, are olecă de amestec cu *Aghiută*, și de aceea mai întău boghi se descântă puțin...” (Stareț G. Theodorescu, Galați, Mavromol).

În locuțiuni proverbiale se dice: „îl fură *Aghiută* = a adormit greu”; „nici *Aghiută* nu l' mai scote din... = nu e scăpare”; „l'a luat *Aghiută* = a murit, a perit”.

Basmul „Voinicul cel cu cartea în mână” (Ispirescu, Legende p. 106): „În paharul ce dete lui Făt-frumos amestecă, fără să scie el, nesce burueni adormitoare. Cum beu, îl și fură *Aghiută*. Cădu într'o amortelă sor cu mórtea. Capul îi bănăia într'o parte și într'alta...”

P. Ispirescu, Poveștile unchiului sfătos, p. 65: „Cum mi'i vėdu vitėzul, unde mi se apucă și mi le dete o snopelă, pînă dıseră că nu sınt eı, și nu'ı putu scote din mânia lui nici *Aghiută*...”

Jipescu, Opincaru p. 66: „Numa cu cėpă, cu castraveți și cu mămăligă gólă, te duci ıute pė copcă, prietene; te ıea gaıea fără timp, *Aghiută*, or

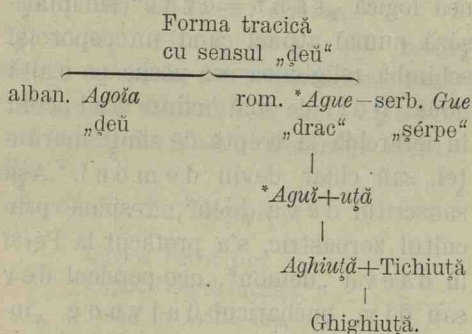
sfantu Aranghiel ăl dē cere sufletu cānd e sǎ móră Rumānu...”

Se crede că *Aghiută* vine din grecul *ἄγιος* „sfânt”, aducēndu-se ca analogiă pentru filiațiunea sensurilor ital. *santone*, span. *santon* etc. (Cihac), cari însă nu dovedesc nimic, fiind-că nu înseamnă pe „drac”. Tot așa puțin ar ajuta alăturarea locuțiunii poporane: „îl fură *Aghiută* = el adormi” cu cea-laltă locuțiune poporană: „îl fură Sfântul = el adormi”, căci în primul cas adormirea este anume ca să se întample ce-va reu, ceia ce nu ne întimpină în cazul al doilea. O adevărată analogiă pentru transițiunea logică „sânt = drac” se înfățișeză numai atunci cānd un popor își schimbă religiunea cea veche pe o altă nouă. Deii de mai 'nainte scad acum în ierarchiă la tréptă de sfinți mărunței, sau chiar devin demoni. Așa sanscritul *dēva* „deu”, respins prin cultul zoroastric, s'a prefăcut la Persi în *daeva* „demon”, neo-persicul *dev* sau *diy*, bucharicul *daivang* „îndrăcit, fermecat” (Justi, Handb. p. 144; cfr. Max Müller, Selected Essays, II, 134). Dacă dară tot așa s'ar fi născut românul *Aghiută*, ar urma atunci — nu un împrumut modern din grecul *ἄγιος* „sânt”, ci existența unui *Ag-*, ca nume de ȓeitare, în panteonul autocton al Daciei. Mitologia dacică, și cea tracică în genere, e pré-puțin cunoscută. Este sigur însă că la Albanesi, posteritate directă a Tracilor, în cāntecel lor cele mai vechi, după dialectul gheghic, *Ago*, articulat *Agoia*, înseamnă „Dumneȓeu” (Hahn, Alb. Stud. Lex. p. 1; Camarda, Gramm. I, 122).

Tulpina românului *Aghiută* cată să fi fost de formă feminină, ca în „naibă”, „popă”, „tată” etc., căci altfel sufixul ar fi -uț, nu -uță. Albane-

sului articulat *Agoia* ar corespunde un prototip românesc *Ague*, cu articolul aglutinat întocmai ca în italianul „*Iddio* = *Il Dio*“. Din *Ague* vine deminutivul *Agui-ută*, contras apoi în *Aghiută*. Acastă ipotesă se verifică. *Ague*, sub forma redusă *gue*, se regăsește la Serbi cu sensul de element diabolic, „șerpe“, „balaur“, „drac“, și se regăsește totmai ca un împrumut dela Români, căci nici într'unul din dialectele slavice nu se află. Este dară aprôpe sigură originea dacică a românului *Aghiută*, care nici într'un cas n'are a face cu greul *ἄγχιος*.

Genealogia cuvintului:

v. *Ghighiută*. — *Tichiută*.

Agia, s. f.; dignité d' *Agă*, préfecture de police, fonction du préfet de police.

1°. *Agia* „dignité“:

Miron Costin, Letop. I, 337: „[Stefan Vodă Gheorghie] după ce s'au încuscrit cu Ghica Vornicul, pre feciorul lui l'au boierit cu *Agia*...“

2°. *Agia* „fonction“:

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, p. 217: „Costache Purice, ce fusăse și *Agă* aice în Iași, care mai nainte cu câte-va luni, până a nu'i veni mazilia, îl miluisă Domnul seū cu stărostiea Focșenilor, după ce'l scoasă din *Agie*...“

3°. *Agia* „préfecture“:

Costache Negruzzi, Zoe, IV: „un

zapeiū al *Agiei* opria carăle să nu se vire pină după trecerea alaīului...“

v. *Agă*.

Agică, s. f.; pélerine, celle qui a fait le pèlerinage à Jérusalem. „Feminin din agiū; femeea care a călătorit saū călătorește la Locurile-sante“ (L. M.).

v. *Agii*. — *Hagică*.

Agidoma. — v. *Aidoma*.

Agimă. — v. *Hagimă*.

Agliū (plur. *agii*), s. m.; pélerin, celui qui a fait le pèlerinage à Jérusalem. Turcul hādji saū adji (Cihac). „Cel ce călătorește saū a călătorit spre închinare la Locurile-sante“ (L. M.).

v. *Hagi*. — *Hagii*.

Agialic (plur. *agialicuri*), s. n.; pélerinage à Jérusalem. Turcul hādjiyq saū adjilyq (Cihac). „Locurile sante, unde merg credincioși spre închinare, și călătoria la aceste locuri“ (L. M.).

v. *Hagialic*.

¹**Agiiud** s. **Ajiud**, n. pr. masc. loc.; nom d'un bourg et d'un village en Moldavie. *Agiiudul* propriū Țis, orașel foarte vechiu în districtul Putna, fără vre-o însemnătate deja în secolul XVII, când Cantemir îl caracteriza: „non magni momenti est oppidum superius ad fluvium Sireth (Descr. Mold. p. 12), este astăzi un simplu sat purtând numele de *Agiiudul-vechiu*. El a scăpătat din ce în ce mai mult dela 1794 încôce, când o mare parte din locuitori, îngroziți de dese versări ale Siretului, s'au strămutat într'o localitate din apropiare, numită de atunci *Agiiudul-noū*, care a devenit tirgușor și reședință a sub-prefecturii.

În timpul lui Ștefan cel Mare, *Agîudul* — rostit *Ajud* — era un punct comercial pentru transitul postavurilor din Polonia prin Moldova spre Muntenia. În tractatul moldo-polon din 1460 (A. I. R. II, 173) se dice că acolo (оръ Ажудъ) se plătia vamă câte doi galbeni de un car cu postavuri.

Cea mai veche mențiune despre *Agîud* ne întîmpină în convențiunea comercială din 1433 între Domnul moldovenesc Ilieș și Sașii din Transilvania. Originalul se află în Arhivul Național din Sibiu (Tab. Sax. nr. 67), iar o copie în „Exercitationes diplomaticae” de Eder (Hermannstadt 1802, Mss. în Bibliot. Evangelică din Brașov, 26, b, in-4). Iată pasagiul: „cum dicti Cives [Cibinienses] ac universi alii mercatores dictorum Sedium [Saxonicalium] aut alter eorum quandocunque cum eorum venalibus seu mercibus terram dominii nostri [Moldaviensis] subintraverint, extunc in oppido nostro *Egyd* halma computatis eorum rebus venalibus de qualibet marca dent quatuor grossos monetae terrae nostrae pro tributo...”

Prin urmare, primitivul nume al acestui orașel este „Movila lui *Agîud* = *Egyd*-halma”, iar *Agîud* nu e decât o formă românească a lui *Egyd*, „*Aegidius*”, un nume greco-latin care în vécul de mijloc se obișnuia mult în Ungaria (Fejér, Cod. diplom. Hung. Index p. 6); ba și la Români, *Agîud* = *Aegidius* se audea pînă'n secolul XVII. D. Al. Papadopol-Calimah ne-a atras atențiunea asupra unui act municipal dela Huși (Melchisedec, Chron. Huș. II, 40), în care figurază: „Fătul ot Stroesti i Floré ot Boțesti i Lorinți i Măteiu A j o d (Ажод)...”

v. *Ajud*. — *-ud*.

²*Agîud*, n. pr. masc. pers.; *Aegydius*.

v. ¹*Agîud*.

Agîudén, -ă, adj. et subst.; habitant ou dépendant d' *Agîud*.

v. ¹*Agîud*.

Agîudeni, n. pr. loc.; nom d'un village en Moldavie. Un mare sat în districtul Roman (Frunțescu, Dict. topogr. p. 3), care și-a căpătat numirea în secolul trecut dela o coloniă venită din *Agîud*, iar mai 'nainte se chîama „Iugani” (Melchisedec, Notițe p. 116).

v. ¹*Agîud*.

Agîuduma. — v. *Aidoma*.

Agîun. — v. *Ajun*.

Agîung. — v. *Ajung*.

Agîut. — v. *Ajut*.

Aglică (plur. *aglici*), s. f.; t. de Botan.: 1°. *Spiraea filipendula*, Filipendule; 2°. *Primula officinalis*, Primevère. În primul sens, sinonim cu *Teișor*; în al doilea, cu *Cîuboțica-cucului*.

În graiul, cuvîntul s'a diferențiat într'o mulțime de forme, unele masculine, altele feminine. Tipul masculin se aplică mai cu deosebire la „*Primula officinalis*”, avînd flori galbene și care se chîamă, după localități: *agliciu*, *agliš* și chiar *angliciu*. Tipul feminin, aplicat mai în speciă la „*Spiraea filipendula*”, ale cărui flori sînt albe, prezintă varianturi: *aglică*, *anglică*, *oglică*, *oglice*, *oglicie*, *iglice*, *agrice*. Prin forma nasalisată *anglică* și *angliciu* acest termen se confundă cu numele unei alte plante: *Anghelică*.

Bepkő, 1783 (ap. Molnár, Magyar Könyvház, II, 410): „Primula veris, valachice *Aglits*...”

Sava Bărcianu: „*Aglică*, die Engelwurz, Brustwurz. *Agliciu*, die Schlüselblume...”

Dr. Polysu: „*Aglică*, die Angelika, Engelwurz”.

Pontbriant: „*Aglică*, primăveră”.

Poienar, F. Aaron, Hill: „Primeveră, *agliciu*, *agliš*, o plantă care ese întâiu primăvara”.

Dr. Brândză, Prodrum p. 58, 410: „*Aglică*, *Oglice*, Spiraea filipendula. *Angliciu*, Primula officinalis”.

Sim. Mangiucă, Familia 1874 p. 586: „*Aglice*, *oglice*, *agrice* = primula”.

„*Aglicea* cu flórea albă, bujor cu flórea roşă, drăgaica cu flórea galbenă...” (G. Poppescu, Olt, c. Vişórá-Mărunţei).

„*Oglicea* are o flóre albă şi un miros plăcut; cresce pînă la 15 c.m.” (P. Bădescu, Dolj, c. Filiaş).

„Bujorul e un stol la un loc, făcënd pînă la 20 flori dintr'un stol. *Oglicea* are flórea albă compusă din mai multe floricele mărunte; ea cresce tot pe unde cresce bujorul, însă un singur fir intr'un loc, iar nu în stol...” (I. Georgescu, Dolj, c. Gubaucea).

Numai în Haţeg *aglică* se aplică exclusiv la „Primula”, şi de aceia se aude acolo în gura poporului: „Înalt ca bradul, tare ca stejarul, frumos ca trandafirul, galben ca *aglica*” (P. Olténu, Transilv., Haţeg). E probabil însă că aci prin galben se înţelege mai mult „palid”, adică ceia ce un poet numă:

Vedeţi cât e de slabă şi cât e de frumoasă!
Ce galbenă albetă...

(Boliac, Fata de Țigan).

În adevăr, pentru culórea galbenă propriu ȳisă poporul caută asemănare în

drăgaică şi mai ales în şofran, nu în *aglică*.

În orî-ce cas, semnificaţiunea cea mai răspândită a cuvîntului este aceea de „Filipendule”, apoi pe a doua tréptă „Primeveră”. Identificarea cu „Angélique” rezultă dintr'o amalgamare fonetică. Ca o simplă eróre trebuî primită la Baronzi (Limba, 127): „*Agliciu*, Galantine”. În fine, în Vocabularul lui Costinescu: „*Aglică* = Gazon d'Espagne” póte să fie o confusiune între *aglică* şi cuvîntul glie „gazon”.

În poesia poporană *aglică* nu e tocmai désă.

În cîntecul „Ariciului”, după variantul din Dolj (P. Ciocâlţeu, c. Galićuica):

Frunză verde trei *oglică*,

Ariciu pogonicu!

Cu plînticî

De sfîrc de biciu,

Ariciu pogonicu...

Intr'o doină muntenescă:

Fóia verde trei *aglică*,

De v'oiu mai găsi p'aici,

O să mă fac pricoliciu,

Că la tóte v'am plăcut,

Pe tóte-o să vë sărut...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 320)

Intr'o altă doină:

— Foicică

De *aglică*,

Pivniciórá'i mititică,

Cărcimărésa'i frumuşică...

(Ibid. 331).

În balada „Meşterul Manole”:

Fóia de *aglică*,

Intr'o Duminică,

Intr'o ȳi cu sóre,

Intr'o serbătóre...

(Ibid. 467).

„*Oglicea* înfloresce pe la finea lui Maiu şi 'n primele ȳile ale lui Iunie. Flórea ei răspandesce o aromă pëtrunȳetóre. În stare uscată, vinării o în-

trebuințeză la aromatizarea vinurilor. În județul Olt, în fie-care an în ultima zi a Sâmbetei-morților, copilele de prin sate merg în cârduri în livezi spre a culege *oglicie*, făcând atâtea chite sau buchete câte ôle pôte împărți familia a doua zi în memoria morților sei. Chitele de *oglici*, puse la mînușă ôlei plină cu apă ori cu lapte, cu bulz, cu colivă și o luminare d'asupra, se împart la lume în dimineța Sâmbetei-morților. Mai au Români obiceiul de a culege din veră chite de *oglici* și de a le păstra în timpul iernei în casă, înfipite în grindă sub tavan..." (A. P. Radianu, inspector agricol).

Ce-va analog există și 'n Banat. „Astfel — dice d. S. Mangiucă (Călinar 1881 p. 140) — ghiociei, *agricole* (*oglicile*, *iglicile*), micșunile, cocoșei etc., când înfloresc primăvera și se capătă mai întâiu, se sacrifică morților spre aducere a-minte..."

O frumoasă legendă poporană despre *aglică*, vezi mai jos la forma diminutivă *Aglicel*.

Unii au căutat originea cuvîntului în serbul *jaglika*, atribuind acestuia sensul de „primeveră” și înruindindu-l cu slavicul „jagnici” care vrea să dică „mîel” (Cihac). Serbul *jaglika* n'are a face cu „jagnici” (= lat. *agnus*), ci este un diminutiv din „jagla”, explicat de Karadžić: „granum zea tostione disruptum”. Nicî într'un dialect slav ic derivatele din tulpina „jagla” nu însemnăză „primeveră”, nici „filipendule” sau alt ce-va apropiat (Budilowicz, Pervobytnye Slawiane, t. I, p. 97 No. 13).

De unde dară se trage cuvîntul?

Din cauza florilor celor albe ale *aglicei*, ar fi foarte ademenitor de a bănuî în numele ei vorba cumanică *aghlic* „albătă” (Kuun, Cod. Cuma-

nicus p. 248), care corespunde turcului *aklek*. Noi preferim însă o altă etimologie.

Termenul latin „filipendula” (=filum, pendere) vine din particularitatea acestei plante de a ave o rădăcină compusă din fire pe cari s pîndură din distanță în distanță tubercule. Numele românesc, pe de altă parte, se datoresce anume tuberculelor celor acățate ca nesce cepe. Este grecul *ἀγλῖς* „cățel de cêpă”, „gousse d'ail”. Să se observe că zambila „jacinthe” dintr'o cauză analogă se chiamă franțusesc: „ail de chien” sau „oignon sauvage”, italianesce „cipolle canine” (Nemnich), iar grecesce se dică *ἀγαλλίς* (Hesych.), o formă dialectică din *ἀγλῖς* (Benfey, Griech. Wurzellex. I, 148).

v. *Aișor*. — *Aișor*. — ² *Aișor*. — ¹ *Alunele*.

A noastră *aglică* se alătură dară la *crin*, *dafin*, *trandafir*, *garófă* și alți terminî românesci botanici de provenință grică; ba încă este de o provenință foarte veche, de ôră-ce *ἀγλῖς* nu se află în neo-grică. Dacă latinul *-gl-* n'ar trebui să trecă la Români în *-ghi-*, atunci s'ar pute admite chiar o formă intermediară latină rustică *aglicea*, cu același sufix ca în „rosă-cea” sau „pani-cea”, de unde d'a-dreptul *aglice*. Contra unei asemenea mijlociri italice mai este o pedecă nu mai puțin gravă. Într'o vorbă moștenită din latina ar fi inexplicabilă trecerea lui *ag-* la *og-* în forma *oglice*, pe când într'un cuvînt împrumutat din grică inițialul *o-* rezultă din aglutinarea articolului nostru indefinit: *oglice* = *o* + *ἀγλῖς*, tot așa ca *omidă* = *o* + *μῖδας*. Prin urmare, cată să înlăturăm intermediul latin, mîntînînd filiațiunea grică imediată.

Din *ἀγλῖς*, chiar la Greci putea să fi existat adjectivul *ἀγλικός* „semblable

à la gousse d'ail", după cum a existat *πρωγαμικός* dela *πρωγαμῖς* (Buden, Das Suffix *ικός*, p. 25). De aci din *ἀγλικός*, *ἀγλική* — *aglic*, *aglică*. Acestă ipotesă însă nu e necesară. Varianturile române *aglică* și *aglice* cu masculinul *aglicș* și *agliciu* se referă între ele întocmai ca *pituliș*, *pitulică*, *pitulice* și *pituliciu* (Marian, Ornitol. I, 321 — 2). Prototipul românesc este *aglie* = gr. *ἀγλις*. Forma *agrice*, cu tulpina ca în *agru* și *agres*, este analogică și de tot rară.

v. *Aglicel*. — *Crin*. — *ŢiuboŢica-cucu-lui*. — *Garofă*. — *Ghiocel*. — *Oglice*. — *Omidă*. — *Sglăvoc*. — *Teişor*. — *Trandafir*...

Aglice. — v. *Aglică*.

Aglicea. — v. *Aglicel*.

Aglicel s. **aglicea** (plur. *agliceli* s. *aglicele*), s. m. și f.; t. de Botan.: diminutiv d' *agliciu*: petite filipendule, petite primevère.

Jipescu, Opincaru p. 74, enumerând „buruienile pintru băut și de lécuri”: „sunătoare, sulhină albă, *aglicei*, gălbioară, rădăcină de brusturaș...”

Ca deminutiv din forma feminină *aglică* sau *aglice*, este *aglicea*, în Banat *agricea*.

S. Mangiucă, Călindar 1881: [In luna lui Mărțișor] ghioceli mici (*Galantus nivalis*), micșunelele (*Hepatica triloba*), cocoșei (*Erythronium dens canis*), vioarele (*Viola silvestris*), pupăza (*Orob. vernus*), rujițele (*Rosa canina*), fragile (*Fragaria vesca*), brebenei (*Corydalis bulbosa*) și *agricelele* (*Primula acaulis*), toate aceste flori, acum în luna lui Mărțișor adunate și împreunate, se legă la olaltă și astfel se aruncă în apă curgătoare, spre a le duce apa în sinul său într-o iertare păca-

teler celuia ce le-a împreunat iarăși și aruncat în apă, căci aceste flori se socot ca 8 frați (4 frați și 4 surori) și un tată (Ghiocelul), isgoniți și în lume resipiți de mama vitregă, după cari tatăl lor Ghiocelul a plecat spre a-i căuta și iarăși a-i împreuna...”

v. *Aglică*.

Agliciu } v. *Aglică*.
Aglicș }

Agnêț, s. m.; t. de Théol.: hostie, Agnus. „Bucată de pâne de formă apropiată cubică, ce preutul tăia și scotea din mijlocul altei pâni mai mari numită prescură. Prin această operațiune mistică se figură junghierea mîielului lui Dumnezeu, și cu părțilele din *agnêț* credincioșii se comunică ca cu corpul lui Christ” (L. M.).

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 37: „cutie de argint rătăndă poleită pre denlăuntru dă treba svântului *agnêțu*...”

Varlam, 1643, f. 45 b: „de te miri că trupul să frânge bucăți cându să înparte svântul *agnêț*, dară cumu iaste Hristos întregu în toate bucățile, miră-te și de ačasta cându zdrobești oglinda în mici bucăți, iară chipul omului nu să zdrobește într'ansa, ce în toate bucățile să vede întregu...”

Cuvîntul s'a luat fără nici o modificare din terminologia liturgică slavică: *агнѣтъ*, întocmai precum Polonii sau Boheții au luat fără nici o modificare din terminologia liturgică latină pe *agnus*. Negreșit, prin tulpină ario-europeă slavicul *agnu* este din punct în punct același cuvînt cu latinul *agnus*, dar pe deminutivul slav *agnêț* Românul l'a păstrat nou-noușor într-o cămară închisă, ca pe o haină ce se pîrtă o dată pe an, pe când deminutivul latin *agnellus*,

asimilându-și'l pe deplin prin désă în-
trebuintare după legile fonetice pro-
prie, l'a prefăcut în miel.

v. *Miel*.

Agóia, s. f.; femme d'un Agă. Din
Agă s'a format *Agóia* după analogia
cuvintelor mai vechi ca: Armășóia
din „Armaș”, Comisóia din „Co-
mis” etc., în cari sufixul -óia core-
spunde sufixului -ésă în: „Logofe-
tésă”, „Vornicésă” și altele.

La Alexandri, Boierii și ciocoii, act
IV sc. 9, Agă Némuș zice cătră ne-
vastă-sa: „Tacî, muiere nerușinată...
De mîni nu'î mai fi *Agoae*...”

v. *Agă*. — *-óia*.

Agolsună. Dicționarul Bănățen Mss.
circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422):
„*Agolsună*. Vacuum sonat”. Autorul a
dat aci drept un singur cuvînt propo-
sițiunea: „sună a gol, unde „a
gol” nu este adverb, ci o construc-
țiune sintactică neaglutinată, întocmai
ca în: sună a spart, mirósă a cêpă etc.

v. **13. A**.

Agonisesc (*agonisit*, *agonisire*), vb.;
acquérir, gagner laborieusement, à la
sueur du front. „A aduna folóse cu
marî osteneli” (Costinescu).

E sinonim cu *căștig*:

Codicele Vorone-
țian circa 1550:

Act. Ap. XXII,
28: eu cu multu
prețu *agonisîu* a-
câsta cetate.

Ep. Petr. I,
V, 5: urul a-
lăltui supuin-
se, smerită mîn-
drie *agonisîți*...

Biblia 1688:

...eu cu multă
cheltuială poliția
acăsta amă căș-
tigat...

...unulă la a-
laltă plecându-
vă, smereniă în-
tru voi căști-
gați...

Dosofteiu 1680:

Ps. LXXIII:
T'ad a-minte de
zborul tău c'ăi
agonisit d'ntăi...

Silvestru, 1651:

Adu-ți a-minte
de adunaria ta,
săborulu carele
țe-ai căștigatū
de'ntăiu...

A. Pann, Prov. II, 153:

La mult iar ca să căștigi
Nici o dată nu se'nfîge,
Ci pe cât s'*agonisescă*
Dajdia ca să'si plătescă...

De asemenea, *agonisesc* e sinonim
cu *dobândesc*.

Balada „Badiul”:

Badiul tot măcelăresce,
Gălbenet că *dobândesc*,
Cu bănet se'mbogătesce,
Mulți dușmani *agonisesc*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 538)

Samuil Clain, Invetăturî (Blaj, 1784)
p. 13: „Să ne aducemū a-minte, cumū
că lumé tréce, și chipul ei; iară celū
ce face voia lui D-șeu petréce în
véci, celū ce'si *agonisesc*e fapte bune
*dobândesc*te înpărățiia...”

În fine, *agonisesc* e sinonim cu *ca-
păt*.

De câte trele: *capăt*, *dobândesc*,
căștig — *agonisesc* se deosebesce
prin elementul unei stăruințe îndelun-
gate. Póte să *căștigi* cine-va din
întâmplare, póte să *dobândescă*
prin îndrăznélă, póte să *capete* în
dăruélă; însă nu *agonisesc*e decât prin
trudă, prin muncă, prin rebdarea de
a strînge picătură cu picătură.

v. *Capăt*. — *Căștig*. — *Dobândesc*.

Miron Costin, Letop. I, 307: „așa
cu *anevoe* se *agonisește* ce se
perde o dată...

Dosofteiu, 1673, f. 60 b:

Că lumia aciasta'î ca o miză mică,
Omul cât de-a-hiria laste o nemică,
De vriame ce triace ca o umbră rară:
Zădar să trudiăște de dză până'n
sară

De's *agonisi*aste s'aibă și pre mâne;
Strînsura ce strînge nu ști cui ră-
mâne...

Doîna Jianului:

Stau în drum să mă gîndesc
Ce s'apuc, ce să muncesc
Pînea să'mi *agonisesc*...

(Alex., Poes. pop. 2., 285)

Și lucruri bune, și de cele rele, se pot cîștiga, se pot căpeta ori dobîndi de o dată sau într'un timp scurt; pe când se *agonisesc* ce-va, bun sau rău, numai printr'o luptă grea și de mult timp.

I. Canta, Letop. III, 182: „...măcar că vaci nu rămăsese la locuitorii țării, dară de vreme că văcăritului tot trebuia să dea sumă de bani, și o babă săracă ce torcea în furcă să'și *agonisescă* hrana și comăndul său, trebuia la acea vreme să dea și ea bani la văcărit...”

Doîna din Moldova:

De când plăul am lăsat,
Traiul bun eu l'am uitat,
Arma'n sin mi-aș ruginit,
Nimic n'am *agonisit*...

(Alex. Poes. pop. 2., 257)

Doîna din Ardel:

Ce hasnă că tot slujesci
Și nimic n'*agonisesci*?
Făr' slujesci pe-o tîndră sură
Și pe-o pipă cu ciutură!..

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 409).

Constantin Brăncovan, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 198): „pre săraci nimene de nimic să nu-i băntuiț din ce ar *agonesi* toamna prin del...”

Ca termen juridic, „avere *agonisită*” era aceia pe care cine-va și-o făcuse singur, în opozițiune cu „avere moștenită” sau „den bătrăni”, adică remasă dela părinți.

Pravila Moldov. 1646, f. 50: „De vrème ce ocinele ucigătorului pogor den bătrăni, ce să dzice dela

părințu, atunci cuconii ucigătoru-lui nu's voru piarde ocinele ce li să vin dela moșu-său, nice vor putia să fie domnești; ce să vor lua ocinele ce va fi *agonisită* ucigătorul...”

Cu sens figurat:

„A'și *agonisi* viața = sein Leben erwerben, sich Unterhalt verschaffen” (Dr. Polysu).

Coresi, Omiliar 1580, quat. VII p. 1: „smereniia cea buna nu numai cice dulceta și trêba *agoniseste*, ce și în cea lume gătêste și *agoniseste* dulceta...”

Cantemir, Divanul lumii 1698 (A. I. R. II, 164): „neorinduite și fără ispravă poște, carile, prin ale noastre iarăș păcate, noao prăpădenie și peire a ne *agonisi* pot...”

N. Muste, Letop. III, 60: „iată ce *agoniseste* zavistia, cum află vreme neprietenul de'și isprăvește trebile lui...”

Din punctul de vedere curat material, românul *agonisesc* este, negreșit, grecul *ἀγωνίζω*, la aorist *ἀγωνίσαι* (Cihac); sub raportul logic însă, e un produs al cugetării propriie românesce, căci vorba greacă înseamnă „luptă”, nici o dată „câștig”. Asociațiunea de idei între câștig și luptă, înlanțuirea ambelor noțiuni și identificarea lor, nu e grecască. Din latinul lucrum „câștig”, Românul a făcut lucru „muncesc”; din grecul *ἀγωνίζομαι* „muncesc”, el a făcut *agonisesc* „câștig”. Nici o muncă temeinică fără câștig; nici un câștig trainic fără muncă.

Este interesant a constata, că la Macedo-români cuvîntul există numai în înțeles de „zor”, „grabă”, mai apropiat de cel grecesc (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom.), și chiar cu sensul cel curat grecesc de „luptă” (Miklosich, Rumun. Untersuch. II, 11), pe care în daco-româna abia

il amintesc pînă la un punct numirea danțului poporan „Agănăul“.

v. *Acolisesc*. — *Agănău*. — *Agonisélă*. — *Agonisită*.

Agonisélă (plur. *agoniselă*), s. f.; acquisition, gain, profit, produit du travail ou de la peine. Sinonim cu *agonisire* și cu *agonisită*, circulând în graiu mai mult decât cel de 'ntăiu, dar mai puțin decât al doilea.

A. Pann, Prov. I, 150: „Greerele în vremea *agoniselii* cîntă, și iarna cere să se împrumute...“

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 28: „au den vama peștelui, au den vama altor bucate ce se vor vende, au den judecăți, au den prăzi, au veri den ce arū hi *agonisela* acei vāmi, den toate să aibă a luare mănăstiré al treilē ban...“

Dosoftēu, 1680, f. 133 b: „Cătū să de mārīrā lucrurile tale, Domne; toate cu'nțălepciune le feces; s'au înplut pāmāntul de *agonisala* ta...“, unde *agonisélă* rezultă din „fecesî“ și „lucrurile“.

„Albinele carī lucréză, p'aici se dic alghine; cele carī nu fac nimic, ci mănāncă *agonisela* albinelor lucrătore, se numesc trāntorī...“ (T. Theodorescu, Ialomița, c. Lupșénu).

v. *Agonisesc*. — *Agonisită*.

Agonisire (plur. *agonisirī*), s. f.; l'infinitif d'*agonisesc* pris substantivement: acquisition, profit. Același sens cu *agonisélă* și cu *agonisită*.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 33: „și în fundul mării a mă afunda, și în mijlocul focului a mă arunca, și nici cum vieții mele a cruța, nu mă voiu feri; numai precum toți cei cu socotelă în lume, așa și eu, nu numai pentru *agonisiré*, ce

și pentru paza cinstei mă nevoesc...“

Enachi Cogălnicēnu, Letop. III, 262: „Văzând Domnul [Grigorie Ghica] aice în Iași o mândrie la pāmāntenī, purtând fiește-care cumășuri scumpe și blane, care nu era fiește-care harnic de *agonisire* după straele ce purta; și sta Domnul de gāndia ce *agonisită* poate să le dee ca să cuprindă cheltuēla lor, și nu putea găsi cu gāndul Măriei sale, și cunoștea că se sting cu straele lor și a femeelor, și sta de se mira ce va face...“

v. *Agonisesc*. — *Agonisélă*. — *Agonisită*. — *élă*.

Agonisit, -ă, adj.; part. passé d'*agonisesc*: acquis, gagné avec peine. Funcționează ca adjectiv: lucru *agonisit*, moșă *agonisită*, banī *agonisiți* prin trudă etc.; la masculin rare-orī se întrebuintează ca substantiv: „*agonisitul* cui-va“, ci numai la feminin: „*agonisita* cui-va“.

v. *Agonisesc*. — *Agonisită*.

Agonisită (plur. *agonisite*), s. f.; part. passé fēm. d'*agonisesc* pris substantivement: acquisition, gain, profit, bénéfice, quelque chose gagnée à la sueur du front. Nu se deosebesce prin sens de *agonisélă* și *agonisire*, dar este cel mai întrebuintat din câte-trele.

Nic. Costin, Letop. II, 94: „...pentru hotarele tārgurilor domnești, dela o vreme se deprinsăse Domniī cei mai de curānd a da, și a boierī și altora, așa cāt n'ău rămas loc deosebit pentru hrana și *agonisita* pe dānsul tārgurilor...“

Neculcea, Letop. II, 301: „Moldovenī mulți, și feciorī de boierī, se ducea la lefe, uniī la Moscalī, uniī la Leși, uniī la Racoti, uniī la Șved pentru *agonisită*...“

N. Muste, Letop. III, 42: „toată *agonisita* acestui pământ stupii sânt, și cu aceștii își plătesc boierii și mănăstirile birurile și își țin casele...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 139: „Iară una dintre albine zisă: eu astăzi în câmp pentru *agonisita* eșind și printre erbi și flori miare cercând...”

Zilot, Cron. p. 51: „boierii toți, iar mai virtos ai Craiovei, că se întorseră ticăloșii din fugă după arderea ei, unii traseră în orașe, alții pe la moșii pe afară, și își căuta risipa fie-care îndreptându-și veniturile caselor lor și bucurându-se că s’au mai vădut o dată pe la nemestii; neguțătorii își întinseră mreșile neguțătoriilor, împrăștiindu-se pe la bălciri și făcându-și tot felul de pornire fiește-care intru a sa neguțătorie, bucurându-se și ei că s’au izbăvit de lanțul fricei; țăranii birnici se apucaseră cu temeiul de lucrarea pământului, de sămănătură îndestulată, și altele care se plăcă în tépa lor; și cu un cuvânt, toți locuitorii țării, care cu una, care cu alta, își căuta de *agonisita* lor...”

v. *Agonisc. — Agonisc. — Agonisc.*

Agost, s. m.; le mois d’Août. Dictionar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Agost*. Augustus”.

v. *Agust. — Gustar.*

Agrăesc (*agrăit, agrăire*), vb.; adreser la parole, faire une allocution. Cuvântul se întrebuințează peste Carpați.

„Albinele se prind într-o coșniță, carea se unge mai întâi cu Flórea-stupilor. Cel care le prinde, le flueră și le *agrăesc*: pușorii mei, pușorii mei, așe-đați-vă jos! După ce ele se pun pe o clómbă, le pune coșnița aprópe și le

dice: băgați-vă ’n casa vóastră, că ’i grijită și frumósă, pușorii mei...” (P. Olténu, Huniadóra, com. Hațeg).

Este slavicul *grăesc*, care însă prin prepozițiunea *a* (= lat. ad) capătă sensul latinului „adloquor (alloquor)”.

v. *Agrămădesc. — Grăesc.*

Agrăire }
Agrăit } v. *Agrăesc.*

Agrămădesc (*agrămădit, agrămădire*), vb.; accumuler, amonceler, tasser. Se aude peste Carpați.

„Zmeii restórnă tot și tóte, chiar fântănila le întorc cu fundul în sus de se trezesc înnotând în apă. Zmeii *agrămădesc* munții și bolovanii cei mai mari, cari nu este în stare un sat să ’i misce din loc...” (D. Păscuț, Făget).

O compozițiune poporană din slavicul *grămădesc* și prepozițiunea *a* (= lat. ad), cu sensul latinului „adcululo (accumulo)”.

v. *Agrăesc. — Grămădesc.*

Agrămădire }
Agrămădit } v. *Agrămădesc.*

Agrăș s. *ăgreș*, s. m.; t. de Botan.: 1°. groșeiller à maquereau, Ribes grosularia; 2°. raisin vert, uva acerba. Accentul pe a doua silabă se constată prin poesia poporană:

Pe cel munte înfrunđit
Și cu flori acoperit,
Cu flori dalbe și *ăgreși*,
Este-o punte de cireși...

(Marian, Bucovina, I, 102).

Dictionarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Agresh*. Omphax. Uva cruda.”

La masculin se dice numai despre

tufă; rodul se chiamă la feminin agreșă.

Forma *ăgreș*, adecă cu *e* și cu tonul pe prima silabă, în loc de *agriș* = *acriș*, se datorește înriuririi sla vice (polon. *ăgrest*, boh. *ăgrest* etc.) sau maghiare (*ègres*). Chiar în unele dialecte germane se dice: *Ăgres*, *Ăgresch*, *Ăgrestbeere* (Nemnich).

v. ¹*Agrîș*. — *Agrîșă*.

Ăgreșă. — v. *Agreș*.

Agriș. — v. ²*Acriș*.

¹*Agrîș*, s. m.; t. de Botan: 1°. *gro-seiller à maquereau*, *Ribes grossularia*; 2°. *raisin vert*, *uva acerba*. „Arborel sau tufă care produce *agrișe*“ (L. M.) Pisone: „*Agrîș*, care face *agreșe*, *Groseillier*“. Dr. Polysu: „*Agrîș*, s. m., der *Stachelbeerstrauch*; *agrișă*, s. f., die *Stachelbeere*“. *Lexicon Budanum*: „*Agrîșă*, masc. plur.; 1°. *Ribes grossularia*, die *Stachelbeere*; 2°. *strugur necopt*, *aguridă*; 3°. *Agrîși roșii*, *Ribes rubrum*, die *rothe Johannisbeeren*...“;

Forma organică a cuvîntului este *acriș*, din *acru* (= lat. *acrum*) și sufixul deminutival *-iș*, literalmente „*aigrelet*“.

v. ²⁻³*Acriș*. — *Aguridă*.

²*Agrîș*, n. pr. loc.; nom de certaines localités. Doë sate românesce în Banat, din cari unul foarte mare, nu departe de Arad, se chiamă *Agrîș*, unguresce *Egres* (Hornyánszky, Geogr. Lexik. d. Kön. Ungarn, p. 4).

v. ¹*Agrîș*.

Agrîșă (plur. *agrișe*), s. f.; fruit d'*agriș*. Costinescu: „*Agrîșe*, un fel de cîcăze; *groseille a maquereau*, *groseille verte*“.

v. ¹*Agrîș*.

Agrîș-roșu } v. *Acriș-roșu*. — ¹*A-*
Agrîșă-roșiă } *grîș*.

Agrîșel (plur. *agrișei*), s. m.; diminutif d'*agriș*. Se obicînuiesce în Transilvania: „tufă de *agrișei*“ (R. Simu, Sibiu, Orlat).

v. ¹*Agrîș*.

A-grêță, adv.; à grand peine, difficilement. Archaism. Dictionarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Agracě*. Difficulter. *Aegre*“. Reprezentînd pe latinul: *a-d-gravitiem* (=ital. *a gravezza*), românul *a-grêță*, deși pare conservat numai în Banat, trebuia totuși să fi circulat în întregimea graiului românesc pînă a nu se fi introdus sinonimul *a-nevoe*, format întocmai după același tipic din prepoziționalul *a-* (lat. *ad*) și din slavicul *nevolia*.

Să se observe că'n secolul XVI ambii termîni: *grêță* (=lat. *gravities*) și *nevoe* (=slav. *nevolia*) se aflaî încă în concurență unul cu altul, exprimînd același noțiune. Astfel la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XI p. 2-3: „cu minte bună să fimă întru toate căte vină noao dela Dumnezeu, că acéste amu toate spre folosu ne-au tocmită, și spre ispravă lasă nevoia și *grêța* spre noi Dumnezeu a fi, derep-ce cîndu ne dă Dumnezeu noao rău, iară noi să slăvim și să mărim sfîntă numele lui...“

Cu încetul, „slăvire“ a gonit pe „mărire“, „nevoia“ respinse pe „grêță“ la o altă nuanță de sens, *a-nevoe* înlocui pe *a-grêță*.

Macedo-românesce se dice pînă astădî: „cu *grêță*“ = *δυσκόλως*, *schwerlich*“ (Bojadschi).

v. ¹*A-nevoe*.

Agru (plur. *agre*), s. n.; campagne, champ cultivé, terrain labouré, guéret; surface. Sinonim mai ales cu țarină și cu holdă. Din latinul *agrum* (= gr. *ἀγρόν* = sanscr. *āgram*), ca și ital. *agro*, portug. *agro* etc., al nostru *agru*, departe de a fi neologism, e foarte des în vechile texturi românesce, iar în unele localități s'a păstrat pînă astăzi în graiul țeranului.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) p. 132:

Ep. Jacob. V,
4: „prețurile
crătorilor celora
ce au lucratu a-
grele voastre...

...merces ope-
rariorum quimes-
suerunt regio-
nes vestras...

acolo unde în Biblia lui Șerban-vodă, 1688: „au săceratū țarinile voastre...”

Radu din Mănăstirea, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Math. XIII, 24, 27, 31, 38:

...sămăna bună
sămăntă spre a-
grul lui...

...sămănași spre
agru tău...

...sămăna întru
agru lui...

...cine sămăna
cé sămăntă bună
îaste fiul ome-
nescu, e agru
îaste lumé...

...seminavit
bonum semen in
agro suo...

...seminasti in
agro tuo...

...seminavit in
agro suo...

...qui seminat
bonum semen,
est filius homi-
nis; ager au-
tem, est mun-
dus...

unde în Biblia din 1688 figurează pre-
tutindenți sinonimul țarină.

Coresi, 1577, ps. CVI:

...și feceră ce-
tăți în fire, și se-
mănară *agre* și
răsădiră vini...

...et constitue-
runt civitates ha-
bitationis, et se-
minaverunt a-
gros, et plan-
taverunt vineas...

unde la Silvestru și la Dosofteu:

1651:

...și samăna
holde și să-
desc vii...

1680:

...și sămănară
țarină și răsă-
diră vii...

Noul Testament 1648, Math. XIII,
31, 36-38:

...asămănată
îaste înpărăția
ceriurelor grăun-
țuluide muștaru,
carele'l ăa omulū
și'l samăna în a-
grulū lui (scholia
marginală: hol-
da)...

... simile est
regnum coelorum
grano sinapis
quod accipiens
homo seminavit
in agro suo...

și mai jos:

...spune noao
pilda neghinelor
cei holde. Iară
elū răspunse zi-
se lor: cela ce
sămăna sămănta
bună îaste fiulū
omenescū, iară
agru îaste lu-
mé...

...edissere nobis
parabolam ziza-
niorum agri. Qui
respondens ait il-
lis: qui seminat
bonum semen,
est filius homi-
nis; ager au-
tem, est mun-
dus...

Un text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 214): „mêrse cu soacră-sa în Vithlémū în vrémé seceratului și eși la *agrele* lui Voozū să strângă spice...”

În Oltenia, și anume la Gorjeni, cu-
vîntul *agru* „champ cultivé” circulă
pînă astăzi în gura poporului; de ase-
menea în Banat, unde însă el mai are
și sensul de „surface”. „Alături cu
ogor și arătură, se aude ici-cole
dicîndu-se și *agru*; *agru* mai însem-
năză încă pe la noi un strat de a-
supra” (Paroh Liviū Iancu, distr.
Caraș-Severin, com. Visag).

În dialectul macedo-român, „*agru*,
agre însemnăză cerealele semenate în

nouă *ia goda*, după cum era: „azû“ lingă „iazû“, „adû“ lingă „iadû“, „ablûko“ lingă „iablûko“, „ako“ lingă „iako“ etc. În adevăr, într'un text cirilico-glăgolic din secolul XIII ne întîmpină tocmai cu sensul de *agud*: *agodiicie* (Mikl. Lex. 2). Moldovenescul *agud* corespunde unei forme slavice mai primitive *agoda*, iar bănăţenul *ia god* formei posterioare *ia goda*.

Aşa dară graul românesc, pentru acelaşi arbore „mûrier“, posedă patru numiri, din cari două latine: *mur* (= *morus*) şi *frăgarîu* (= *fragarium*), una turcă: *dud*, una slavică: *agud*. Însă *mură* însemnează tot-o dată mai obicînit pe „mûre sauvage“; *frăgarîu* se aplică mai potrivit la o tufă de fragi, iar *dud* (articulat: *dudul*, feminin: *dudă*) înfăţişează o disarmonioasă reduplicare. Terminul cel mai propriu rămîne *agud*, care este şi cel mai răspîndit.

v. *Dud*. — *Frăgarîu*. — *Mur*. — *Solcov*.

Agudă (plur. *agude*), s. f.; t. de Botan.: mûre. Fructul *agudului*. Sinonim cu *dudă*.

O doină din Moldova:

Frunză verde de *agude*,
Strig la puica, nu m'aude;
Şi de-aude, ea s'ascunde,
Ea s'ascunde, nu'mi răspunde...

(Alex. Poes. pop. 2., 343).

Alta tot de acolo:

Frunză verde de *agude*!
Ian veđi, frate, ce s'aude?
Graul dulce-a mândrei mele,
Ori sgomot de potiri grele?...

(Ibid. 257)

O doină din Transilvania:

Frunuliţă trei *agude*!
Arde focu'n paie ude;
Strig la mândra, nu m'aude.
Ba te-aud, bădiţă, bine,

Dar nu pot eşi la tine,
Că's duşmanii lingă mine...

(I. G. Bibicescu, Coll. Mss.)

v. *Agud*.

Agûe. — v. *Aghiută*.

Agură, n. pr. loc.; mont Athos. Vestitul creştet în partea sudică a Macedoniei, înaintînd ca o peninsulă în Archipelag, lung de vr'o 60 kilometri şi înălţându-se în unele locuri peste 2000 metri d'asupra Mării. Începînd de prin secolul X, acest munte devenise adăpost pentru călugări, acoperindu-l cu încetul un şir de douăzeci de mănăstiri, cari se cărmuesc ca un fel de republică, resfîţată între păduri recoroşe şi grădini pline de flori. Apröpe toţi Domnii români, cu Vladislav Basarab şi cu Stefan cel Mare în frunte, au fost patroni ai acestei Tebaide, numite grecesce *τὸ ἄγιον ὄρος*, slavonesc *Sveta-gora* „sântul munte“.

Gavriil Protul, circa 1525, dar după o copîă mult mai modernă (A. I. R. I, 2, p. 146), vorbind despre Négoe Basarab: „toate mănăstirile din sfânt muntele Atonului le-au îmbogăţit cu toate trebuinţele, şi dobitoace încă le-au dat, şi multe ziduri au făcut; şi fu ctitor mare a toată Svetagora...“

Din slavicul *Sveta-gora*, descompus greşit în *svet-ago-ra*, Români au croit „Sfînta *Agură*“.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, 285: „Aice ne vine rîndul să arătăm şi pentru cătî Patriarşi a Țarigradului ştim: Paisie cel bătrîn, care au fost în trii rînduri; Chiril cel spîn, care s'au surgunit la Sina-orus; Serafim, care l'au trimis la Sfînta *Agură* şi pe urmă au fugit...“

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarîul (Conv. Lit. 1877, p. 378): „Părinţii pusnici din sfînta *Agură* mi-au dat canon să mănînc lapte numai dela o

vacă, ca să nu îmbătrânesc degrabă...”

v. *Călugăr*.

Aguridă, s. f.; raisin vert, verjus; fruit aigre en général. Medio-grecul *ἀγουρίδα*, care a înlocuit pe vechiul românesc *acriș*. De altminteră, cuvântul e vechiu și foarte răspândit în graiu, însemnând strugurul cel necopt sau acru, suc său zémă dintr'un asemenea strugur, și ori-ce pómă acră.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422):

„Agresh. Omphax. Uva cruda.

„Aguridă. Idem.”

Dicționar slavo-românesc din aceeași epocă (Mss. al Societății arheologice din Moseva, f. 126 b.): „fie-care poamă necoptă să chiamă așa, *aguridă*”.

A. Pann, Prov. II, 80:

Au mâncat *aguridă* părinții
Și și-au strepezit copiii dinții...

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 181): „Zi și d-ta, că ai avut să tragi un păcat strămoșesc. Vorba cea: părinții mănâncă *aguridă* și fiilor li se strepezesc dinții...”

Proverb de origine ebraică. Biblia Șerban-vodă 1688, p. 545:

Ezech. XVIII, 2: Părinții au mâncat <i>aguridă</i> , și dinții fiilor s'au strepezit...	Patres come- derunt uva m- cerbam, et den- tes filiorum ob- stupuerunt...
---	---

Același proverb sună altfel la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XII p. 6: „părinții să mănânce m-erele, și dinții feilor să strepezescă...”

Alt proverb: „*agurida* s'a făcut miere” (L. M.), când cei învrăjbiți se împacă, iar mai ales când se curmă certa dintre bărbat și nevastă.

A. Pann, Prov. II, 165, aduce proverbul turcesc: „Din *aguridă* miere se

face cu ce? — cu răbdarea”; și 'l românisează (ibid. III, 15):

Cu răbdare și cu tăcere

Se face *agurida* miere...

În poesia poporană, „frunză verde *aguridă*” se pune în fruntea cântecelor celor a cre.

Caranfil, Valea Prutului, 15:

Frunză verde *aguridă*,
Mult ești, leleo, ispitită,
Mult mă 'nșeli și mult mă porți
Cu vorba ca pre nitonți...

v. 2. *Acriș*. — *Borș*. — *Țiorbă*.

Aguridar. — v. *Aguridar*.

Aguridar, s. m.; t. de Botan.: vigne sauvage, *Vitis labrusca*. Sinonim cu *lăuruscă*, vechiu *lăuruscă*, de exemplu la Dosofteu, Paremiar 1683, I f. 13 a: „ș'am așteptat să facă [viia] struguri de poamă, iară ia face *lăuruscă*...”

„*Aguridar* se chiamă un copăcel ce cresce prin păduri, agățat de tulpinele și crăcile altor arbori, asemenându-se cu vița de vie și rodind nesce struguri selbateci. Fiind mlădios, se întrebuințază ca legături la căruță, ca frânghii de rufe etc. Lungimea acestui copăcel depinde de a arborelui pe care este agățat” (Preut C. Ghinescu, Teleorman, c. Malu).

Format din *aguridă* „raisin vert” prin sufixul *-ar*, trebuî să fie: *aguridar*, nici decum *aguridar*. Această anomalie fonetică rămâne de lămurit. Se întrebuințază însă pe a-locuri și forma cea normală *aguridar* (Dr. Brândză).

v. *Aguridă*. — *Lăuruscă*.

Agurt (plur. *agurți*), s. m.; jongleur, charlatan. Cuvântul se găsește la Budai-Delenu (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucur.): „*Agurt*, Gaukler, Ta-

schenspieler“, adăogându-se că se află în vechile cărți bisericesci, dar fără o indicațiune anume. Este greul *ἀγύγης*, cu același înțeles. E remarcabilă trecerea lui *v* grec în *u*, ca și 'n „martur = *μαρτυρος*“.

Agust, s. m.; mois d'Août. A opta lună a anului gregorian, latinul „*Augustus mensis*“, numit așa în onoarea împăratului August și care se cheama înainte „*Sextilis*“. Medio-latin *agustus* (Du Cange); ital. și span. *agosto*, provenț. *agost* (Cihac).

Cărturarii de astăzi dic *august*, cărturarii de altă dată diceau *avgust*; poporul însă rostesc tot-d'a-una *agust*, întocmai ca în limbile surori din Apus. Este o formă latină rustică. În unele locuri se aude numai *gust* (G. Cădere, Némț, com. Buhalnița) prin pierderea inițialului *a*, ca și 'n francesul *août*, rostit înainte „*au*“, astăzi numai „*ù*“. Apoi din *gust*, prin etimologie poporană, s'a născut variantul foarte răspândit: *gustariu*, adică o lună în care se gustă.

Jipescu, Opincaru p. 16: „mă dusei anu trecut, pîn' luna lu *Gustar*, la un stilp d'ai țeri, la ficloru popi, di-i p'e nume...“

Și la Francesi există o etimologie poporană analogă în locuțiunea proverbială: „*août donne goût*“, asupra căreia Littré observă: „*c'est la température du mois d'août qui fait que le vin est bon ou mauvais*“. Proverbul italian dice în versuri:

Agosto
Ci matura il grano e il mosto...
(Giusti)

Un alt nume poporan foarte remarcabil al aceleiași lune este *Măsălar*, întrebuitat mai cu seamă în Moldova.

v. *Agustos*. — *Agost*. — *August*. —

Gust. — *Gustariu*. — *Gustăresc*. — *Măsălar*...

Agustos (plur. *agustoși*), s. m.; t. de Botan.: sorte de raisin.

„Mai ales în cântece, poporul pronunță adesea pe *u* întreg la finea cuvintelor nearticulate; de ex.:

- Frunzuliță foi de nucu,
Pune'mi, puică, să mânâncu,
Că de mâne să mă duc...
- Of! frunzuliță - *agustosu*,
Mergi, puile, sănătosu...

„*Agustos* înseamnă o varietate de struguri foarte timpurii, având pelița bobitei strevedii și subțire, încât se zăresc semințele și chiar vinișoarele“ (St. Voinea, Dobrogea, com. Somova).

v. *Agust*.

Aguș, n. pr.; personnage légendaire. În balade oltene se cheamă „*Aguș* al lui Topală“; în balade bănățene „*Aguș* ița lui Topală“. În ambele cazuri este un deminutiv din *Agă* sau din *Agă*, dar deminutiv simpatic, nu ironic ca în „*Agachi*“. În variantul cules la *Temisora* și la *Lipova*, personajul e chiar Turc: „*beg mare în Sladova, aga mare în Cladova*“ (Marienescu, Balade, II, 116); în variantul din *Valcea*, deși tot Turc, căci are o cadină, totuși:

Ast *Aguș* al lui Topală
Mi-este voinic fără semă,
Bate Turcii de'i omorâ...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 611)

În primul variant, el are de dușman pe un „*Stoian Bulibaș*“; în al doilea, pe un „*Mustafa Beșlăga*“. Urzela baladei oltene pare a fi un dublet cu balada moldovenescă „*Toma Alimoș*“, dar îi este fără alăturare inferioară în privința frumuseței poetice.

v. *Agă*. — *Agă*. — *Agachi*. — *Alimos*. — *-uș*.

Agușită. — v. *Aguș*.

¹**Ah!** interj. Se rostesc cu *h*=gr. *χ*. Exclamațiune în care predominesce durere, pe când în simplul „a!”, fără guturală, precumpănesce *s u r p r i n d e r e*.

Balada Chira:

Faceți-vă milă
De-o biată copilă!
Ah, mă dore forte!
Ah, mă tem de morțe!..

O doină din Moldova:

Ah, amar sufletul meu!
Tu plângeai de dor mereu,
Și pe flóre și pe spin
Și pe porța lui Marin!
Ah, amar sufletul meu!..

(Alex., Poes. pop. 2., 231)

O doină din Muntenia:

Frunză verde sălcioră,
Ah! leliță Marioră,
Ochii tei mă bagă'n bôlă,
Sprâncenele mă omoră...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 301)

O doină din Ardél:

Ah, urite, cum te-aș vinde,
Numai de te-aș pute prinde!
Dragoste, cum te-aș lua,
Numai de te-aș căpeta!..

(Jarnik-Bărsanu, 78)

Gr. Alexandrescu, „Mângaierea”:

Să veđi apoi în lume cumplita reutate
Otrăvindu'mi anī, ăile, chiar umbre de
plăceri;
Să veđi... *Ah!* atunci numai, atunci ai
vede pôte,
Câte un singur suflet cuprinde 'n el
dureri!..

Zilot, Cron. p. 15: „*Ah*, amar mie!
cum m'am născut într'acastă Tără-
Rumânescă...”

Fericirea pôte și ea să ne scôță din

pept un *ah!*, dar numai atunci când
ne gândim la suferințe trecute.

A. Pann, Prov. II, 150:

Plin de mulțămire, către ea vorbi:
Ah, draga mea! astăzi m'ai îndatorat
Cu laptele dulce...

Reduplicat: *ah! ah!*

Alexandri, Istoria unui galben: „Tri-
stă sôrtă! lume deșartă! viôță tică-
lôsă! *ah! ah!*!...”

Interjecțiunea *ah!* exprimă o durere
individuală; când ne dore însă pentru
alt cine-va, când simțimentul este ne-
subiectiv sau reflex, e mai potrivit
sinonimul „o h!” Așa la Neculce,
Letop. II, 417: „O h, oh, o h! Vai,
vai, vai de țară! Ce vremi cumplite
aū agiuns și la ce cumpănă aū că-
dūt!...”

v. ²*A!* — *Ahi!* — *Aho!* — *Aht!* —
Aos! — *Au!* — *Of!* — *Oh!* — *Vai!*..

²**Ah** (plur. *ahurî*), s. n.; l'interjec-
tion a *h!* employée substantivement.
Sinonim cu *a h t*.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-
tanica p. 109: „își mușca buza de
jos; închidea ochii, și strecura, prin-
tre dinții albi și mărunți, câte un *ah!*
care'i umfla peptul și'i cutreera tot
trupul...”

Ibid. p. 111: „A'i dori să te privesc
ca p'o iconă, să trăesc cu tusea și
junghîurile și *ahurile* și palpitațiile
d-tale...”

Costachi Conachi, „Catinca”:

Firea dar cea omenescă
Tot muritorul slăvescă,
Ce în necaz și în chinuri
Strigă cu *ah* de suspinuri!..

v. ¹*Ah!*

³**Ah-**, préfixe. — v. ³*Ac*. — *Acătare*.

Ahà! interj. Se rostesc cu *h* latin,
nu cu greul *χ* ca în interjecțiunea

a h! Exprimă bucuria când, după o lungă căutare, nimerim mijlocul de a ajunge la o țintă saă de a ne descurca. Se apropia prin sens de „aa!”, dar nu se confundă cu el.

I. Crângă, Capra cu trei ieși (Conv. lit. 1875 p. 342): „Aha! ia acu i-am găsit lécul, dise ea în gândul seă. Tac! că i-oiu face eă cumétrului una de și-a mușca labele...”

v. ². Aa! — Oho!..

Ahăia. — v. *Ahăla*.

Ahăla s. **ahăla**, **ahăia** (plur. *ahăia* s. *ahăia*, *ahălea* s. *ahălea*), pron. demonstr.; celui-lă, celle-lă. O formă rustică în loc de acela (aceia), fórte întrebuintată în Banat, așa că 'n basmul „Găitan de aor”, transcris după cum se rostesc acolo, ne întimpină (Picot, Dialectes roumains):

p. 27: „cu cât se apropia măi tarie de locu *ahăla*...”;

p. 29: „în dzioa următoare, se ducie *ahăla* la împărat și spunie...”;

p. 31: „acuma tie cunosc ca pre *ahaia* carie 'i stăpăna înimi mielie...”;

p. 33: „[din] doospredzieci căldari, ie ha măi din glos, carie 'i și măi marie, pentru că *ahaia* fierbie singură...”;

p. 34: „io mă duc naintie să văd cîinie o fost nîetriebnieu *ahăla*...”

Apoi femininul *ahaia* cu sensul neutru de „că, cela, nom général de chose” (Littré):

p. 27: „agîungend acolo, vëdzu că *ahaia* cie strălucia așa de tarie îi un găitan de aor...”

Cu același sens într'un text din secolul XVII (Cuv. d. bătr. II, 615): „după *ahaia* (ахаа) am dat la birul sforălor orți 2, după *ahaia* am dat la altă rumtore costande 2...”

Deși măi rar, totuși și 'n Transilvania se aude pe a-locuri *ahăla*:

Mult mă mir eă d'*ahăla*
Care nu știe-a cânta,
Cum își petrece lumea...

(Jarnik-Bărsanu, 217)

De asemenea și'n Țera-Românescă. Iată câte-va exemple dela Vălenii-de-munte din Prahova (Jipescu, Opincaru):

p. 23: „nu le dă pas al-de *ahăia* să ghiie 'ncoace la noi să ne spunem păsu uni altora...”;

p. 63: „nu se lasă dă capu *ahăluia*...”;

p. 64: „să plece la oraș, să 'ntrebe acolo unde se dă dreptatea, că *ahăia* sînt măi mari...”;

p. 97: „poporu alege pē căți-va din hiie-care județ, și *ahăia* lucrăză în ali negoțului...”

În secolul XVII forma *ahăla*=acela cată să fi fost cu mult măi respândită în graiul viū din Țera-Românescă, de óră-ce Cantemir o pune între particularitățile caracteristice ale dialectului muntenesc: „a čela, hic, valachice *ahela*” (Descriptio Moldaviae p. 151).

Forma *ahăla*, *ahă*, adecă fără emfaticul -a, nu se întrebuinteză.

v. ⁷. A. — Aia. — Aia. — Hăla. — Haia...

Ahăsta s. **ahăsta** (plur. *ahăstăia*), pron. démonstr.; celui-ci. Se obicînu-escé numai la masculin. Formă rustică în loc de acesta.

v. ⁵. A. — Acest. — Acesta.

Circuleză în graiul poporan măi ales în Banat și 'n Țera-Românescă.

Picot, Dialectes roumains p. 29: „după cîe l'o adus, il întrîebă, de undîe l'o furat o l'are iel găitanu *ahăsta*...”

Jipescu, Opincaru p. 144: „Nița mea,

să'mî trăescă, țese mai bune decât a-hăștăa..."

v. *Ahăla*. — *Asta*. — *Ăsta*...

¹*Ahi!* interj. Compus din interjecțiunile „a!” și „hi!”, *ahi* exprimă nu atât mirare, cât mai mult un grad ușor de ne'ncredere.

O vorovă între două țerance din Tutova: „Frumos gherdan mai ai, hai, la gât! *Ahi!* hai, de unde l'ai cumpărat?..” (C. Mironescu, c. Ibănescii).

v. ²*A!* ²*A-hi!* — *Hi!*

²*A-hi!* interj. Ambele silabe sînt tonice. Compus din aceleași elemente ca și cea-l'altă interjecțiune „a hi!”, *a-hi* exprimă mirare unită cu temere. În jocul copilăresc „de-a-mama-gaia”, așa cum se petrece în regiunea Brăilei (P. Michaelescu, com. Cécăru), puii vedînd pe gaia strigă: *a-hi! a-hi!* ca și când ar dice: „feriți-vă căci etă-o...”

v. ¹*Ahi!* — ²*Ai!*

Ahò! s. *à-hò!* interj. Strigătul plugarului, când își îndemna boii.

I. Créngă, Dănilă Prepeléc (Conv. lit. 1876, p. 454): „Apoi își ie și el carul și pornesc tot la vale spre a-casă. *Aho!* car nebun, *aho!* Când te-oiu încărcă cu saci dela móră, atunci să mergi așa...”

„Spre ziua de I-ù Ianuar a fie-căruî an, cam pe la aprinsul luminărilor, pornesc copiii cu droia, adică 2, 3, 4 și pînă la 10—12, avînd unul din ei un clopoțel, sau în lipsă o talancă. Ajunși la feresta unde și-au pus gând a merge, dic: *aho! aho! aho!* și încep a spune din gură multe și mărunte, prevestind pe anul nou cu îmbelșugare și altele. Tótă acéastă hiritisire e alcătuită în versuri populare bine rimate și

cu refrenul *aho! aho! aho!...*” (I. Rugescu, Iași, com. Bădeni).

Acéastă colindă se chiamă „Plugușorul”.

Aho! Aho! plugul badei cu 12 boi,
Boi bourei
În códă cudălbei...

saî:

Aho! aho! copii argați,
Stați puțin și nu minăți,
Lîngă boi v'alăturați
Și cuvîntul mî-ascultați...

(Alex. Poes. pop. 2., 102, 387).

Un variant din munții Némțului:

Haho! haho! Plugul lui sântu Vasile
Cu patru boi boirei,
În códă codălgei,
Minați, băeți!
Măi! hăi!...

(I. Verdénu, com. Cărligii).

Ar fi foarte interesant de a se cerceta, dacă nu cum-va acest *aho!* saî *haho!* este comun tuturor plugarilor români din diferite provincie, căci interjecțiunea de care boarii se servesc la minatul vitelor nu e ce-va antropologic, ci se deosebesce după națiuni și chiar după dialecte. Așa în Franța, bună-óră, în unele departamente se strigă: „ha! ha!”, în alte: „bé! bé! doun!”, în alte: „bé, hou, bé!”, în alte: „ara!”, în alte: „fre! fre!” etc. (Rolland, Faune populaire, t. 5, p. 28). În Italia strigătul mai obicînit este: „arri! arri!”, dar tocmai în Sicilia auđi pe plugari strigănd aidoma ca la noi: „A h ò! a h ò! modo d'incitar le bestie a camminare” (Traina). Românul pare a fi adus pe *aho! aho!* din „agrul sicilian”, grănarul plugăriei italice.

Non atticissat, verum sicilicissat...

(Plant.)

v. *Ha!* — *Haho!* — *Ho!* — *Plugușor*...

Ahòtnic -ă, subst. et adj.; amateur, friand. Cuvîntul rusesc *ohotnik* (rostit: *ahotnik*), introdus în Moldova pe timpul ocupaţiunilor, luând însă o nuanţă ironică.

I. Créngă, Amintiri din copilărie (Conv. lit. XIV, 369): „Dómné, măi femée! Dómné, multă minte îţi măi trebue, ăicea tata, vėdėnd'o aša de *ahotnică* pentru mine...”

v. *Poftă*.

Aht (plur. *ahte* şi *ahturî*), s. n.; soupir, gémissment, désir brûlant et non satisfait. Se rostesc cu *h*=gr. *χ*. Sinonim cu oftare şi cu suspin, dar însemnă o durere morală mai intimă, prin care se identifică cu dor. Este un dor însoţit de ah! ah! De aceia el se pòte lua şi'n sens comic: „m'ai anostit cu *ahtele* tale...”

„*Aht*, dor înfocat de ce-va care ne lipsesc; de ex.: băta mamă a ramas cu mare *ah* la inimă pentru perderea unicului seǖ fiu” (L. M.).

O doină moldovenescă:

Agîungă-te voe rea

Und' ăi-o fi calea măi grea!

Agîungă-te *ahtu*l meǖ

Und' ăi-o fi păsul măi greǖ!...

(Caranfil, Valea Prutului, 75).

O doină muntenescă:

Pe d'asupra casei mele

Trecea stol de rîndunele;

Nu e stol de rîndunele,

Ci sînt *ahturile* mele...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 305.)

„Cîntecelor melancolice, poporul le ăice: de alén, de jale, de *ah*...” (V. Mircea, Iaşi, com. Copoǖ).

Alexandri, Barbu Lăutarul: „O f t é z ă, Barbule! — striga cuconaşul; şi eǖ trăgeam nişte *ahturî* de se stîr n ă u toǖ c ă n ă i mahalalei...”

Acelaşi, Nobila cerşitoare, sc. 7: „Beǖ

lapte de capră roşie, c ă c ă *ahturile* m ă -aǖ slăbit peptul...”

A deriva pe *ah*t din turcesce şi pe sinonimul seǖ oft din bulgăresce (Ci-hac), este ca şi c ă n d ar pretinde cine-va c ă numai în Turcia c ă n ă i fac „haǖ” şi numai în Bulgaria se aude „miaǖ” la pisici. Interjecţiunile ah! şi of! apar ă i n o m e n ă r ă i î n t ă r ă g ă i. Nic ă i d ă i n l a t ă n a n u l e -aǖ luat Rom ă n ă i, ci le aǖ — fiind c ă s ă i n t ă o m e n ă i. C ă t se atinge de sufixul -t în *ah*t=ah!+t şi 'n oft=of!+t, el este d ă i n p u n c t î n p u n c t a c e l a ş i c u s u f i x u l -t î n : v a e t = v a ă i ! + t, a d e c ă p a r t ă i c i p ă l u l -t a d a o s d u p ă a n a l o g ă i a c u v ă i n t e l o r c a : g e m e t, b ă c e t, s t r ă g ă t e t c., l a t ă n e s c e : g e m i - t u m, s t r e p i - t u m, f l e - t u m, p l a n c - t u m, l u c - t u m ş i a l t e l e. Î n s c u r t, t u l p ă n a l ă i *ah*t e a n t r o p o l o g ă c ă, f o r m ă ă i u n e a î n s ă e s t e l a t ă n ă.

v. ¹. Ah! — ². Ah. — *Ahtiez*. — *Oftare*. — *Suspîn*. — t.

Ahti ă r e } v. *Ahtiez*.
Ahti ă t }

Ahti ă z (*ahtiat*, *ahtiare*), vb.; soupirer après quelque chose, brûler de désir, souffrir en désirant. Se rostesc cu *h*=gr. *χ*. Literalmente: a fi supus *ah*telor. Se întrebunţeză numai ca participiǖ: *ahtiat*, şi ca infinitiv substantivat: *ahtiare*, dar se pòte ăice f ă r t e c o r e c t : „eǖ *ahtiez*” saǖ „el *ah*-ti ă z d u p ă c u t ă r e l u c r u ”.

„*Ahti ă t*, care este lipsit de ce-va şi 'l doresce cu foc.” (L. M.).

„*Ahti ă t*, a fi *ahtiat*, lechzen, entbehren” (Dr. Polysu).

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sul-tanica p. 21: „Mama Stanca, cu tot *ahtiat*ul de care era covîrşită, măi z ă m b i ş i e a...”

Acelaşi, p. 87: „ăi s ă ă ă v e ă i s u p u ş i i p e u n ă i î n d e s f ă t ă r ă i, ă r p e a l ă i i î n *ah*t ă r ă i...”

v. *Aht*.

Ahu! — v. Au!

Aice s. **aici**, adv.; ici, en ce lieu, en cet endroit. Dublet etimologic cu vecihiul **aci** ce (= lat. *ecc'hicce*), care a despărut din limbă, și sinonim cu **aci** (= lat. *ecc'hic*), cu **acilea** și cu **acolea** (= lat. *eccu'illic*), **aice** sau **aici** nu diferă întru nimic prin sens de cel de 'ntăiu, dar se deosebesce de cele-l'alte trei.

Pe când **aci** funcționează adesea ca adverb de timp, de ex.: „îl veți că **aci** 'i tōcă gura și **aci** amuțesc“, **aice** e tot-d'a-una adverb de loc. E necorect la Costachi Negruzzi, Scrisoarea XIX: „de **aice** incepe un șir de Domni reî...“ unde ar trebui: „de **aci** începe“, de vreme ce e vorba de o epocă, ér nu de o localitate. E corect însă la Beldiman, Tragodia v. 21:

Aice am trebuință pe Iraclit să aduc
Starea Moldovei să plângă, sau să puflu să
serie lung,
Dar încatu'i prin putință, mă voiu nevoi
și eu
Osinda țerii a serie, orî-cât îmi va fi de
greu. . .

unde **aice** corespunde anume locului pînă la care ajunsese poetul. Numai întru cât **aci** funcționează ca adverb de loc, el se pôte confunda cu **aice**, care însă exprimă, în orî-ce cas, o indicațiune locală mai precisă. Când țeratul din Mehedinți întreabă: „vi's **aci**?“ ér altul îi răspunde: „ni's **aici**“ (Preut R. Popescu, com. Isverna), **aici** față cu **aci** e mai pozitiv, căci afirmă.

Ca adverb de loc, **aice** este intermediar între **acolea** și **acilea**, dintre carî primul arată ce-va mai depărtat, iar al doilea însemnă o apropiare imediată, adecă câte-trele se înlanțuesc într'o gradațiune, bună-óră: „aler-gând să mă ajungă, età'l **acolea**, età'l **aice**, età'l **acilea** în capul meu.“

În balada poporană „Miorița“, când cîobanul dîce oițelor:

Ca să mă îngrópe
Aice pe-a-própe
În strunga de oi,
Să fiu tot cu voi...

el nu înțelege **acolea**, căci ar fi o apropiare nelămurită și chiar vecină cu depărtarea; dar nu vrea nici pe **acilea**, care ar fi însuși locul unde se vorbește; ci indică anume un punct mijlociu între ambele: „strunga de oi“.

Individualitatea lui **aice** apare mai cu sémă neted în unire cu prepozițiunile **de**, **pe**, **pînă**. Când dîcem: „de **aice**, pe **aice**, pînă **aice**“, avem în vedere un spațiu bine determinat în gîurul nostru, cu noi-însine drept centru; când dîcem: „de **acolea**, pe **acolea**, pînă **acolea**“, avem în vedere o apropiare lipsită de un punct central; când dîcem: „de **acilea**, pe **acilea**, pînă **acilea**“, avem în vedere chiar centrul în care ne aflăm.

Aceiași semnificațiune cu **aice** sau **aici** are forma scurtă **ice** sau **ici** (= latinul *hicce*), cu emfasă **icea**, și forma cea lungă emfatică **aicia** sau **aicea** (= **aice** + **a**), astfel că 'n balada de mai sus s'ar fi putut dîce de o potrivă bine: „**aice** pe-a-própe“ orî: „**aicea** pe-a-própe“, fără nici o deosebire logică. Așa în Alexandria lui popă Ion din Săn-Petru, text transilvan din 1620 (Mss. Acad. Rom.), pe aceeași fôia citim: „... și scose-i de **ice** pre Adam și pre Evva și cu fiçori lui, și să aflare 14,000 de omeni, și eșit'au de **ice** la lume la țara voastră...“; mai jos: „... vinit'au **aicia** întâiu ș'au lăcuitu **aicia** 500 de ani, și **aice** au făcutu pre Caiin și pre Avelu...“; mai jos: „... deca murim noi, mergemü într'altu loc și mai bunu de **aicia**...“

Doină din Transilvania:

M'oiu și duce, is ca dusă,
 Numai flórea nu mi'i pusă,
 Dară flórea pune-voiu
 Și de-aicea duce-m'oiu,
 Duce-m'oiu d'aicî din sat
 Să le fac la hâde larg...

(Jarnik-Bărsanu, 188)

sau:

Du-mă, Dómnă, de pe-aicî
 Unde sint gilele micî,
 Că pe-aicea s'au mărit
 Și ómenii s'au reit...

(Ibid. 213)

Forma *aicî* circulază în graiu mai mult decât forma *aice*, și ambele mai puțin decât emfaticul *aicea*. Cătrele lipsesc dialectului istriano-român, care întrebuintează numai pe *acia* sau *cia* (= lat. *ecc'hic* + *a*), și dialectului macedo-român, unde sint înlocuite prin *acia* și prin forma foarte interesantă *aóce*, corespunzătoare daco-românului *acóce* în „într'a *acóce*“ (= lat. *ecc'hocce*), care însă la noi are sensul de „mişcare spre *aice*“, iar nu „stare pe *aice*“.

v. *Aci*. — *Acicea*. — *Acilea*. — *Acóce*. — *Acolea*. — *Aicea*. — *Aóce*. — *Ici*...

Aicea s. **aicîa**, adv.; ici. Format din *aice* sau *aicî* prin emfaticul *-a* (v. ⁵4), *aicea* sau *aicîa* păstrează aceeași nuanță de sens, dar e cu mult mai des în circulațiune, nu numai în viul graiu, ci mai ales în vechile texturi, în cari însă el se află în concurență cu dubletul său *acicea*. Așa în Omiliarul dela Govora, 1642, pe aceeași pagină 49 a: „*aicé* cunoaște meșteră îngelăciune drăcască...” și: „*acicé* vei vedé mulțimé păcatelor tale...”; sau pe pag. 61 a: „nu numai acolo va să muncască, ce și *aicé* muncéște iute...” și: „tu *acicé* caută puținel, frate și soro...”

În Dicționarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422) ne în-

timpină numai forma emfatică: „*Aicsa*. Hic.” În cel slavo-român din aceeași epocă (Mss. al Societății Archeologice din Moscva) f. 60 a:

„*За, аicea*;

„*Заемни, де аice...*”

v. *Aice*. — *Acicea*.

Aidoma, adv.; exactement comme ça, de point en point, comme deux gouttes d'eau. Sinonim cu asemenea, la fel, leit, întocmai, dar mai afirmativ.

„*Aidoma* = deplin asemenea, tot-așa, real, impeliat; de ex.: copilul acesta este tată-seu *aidoma*; am vădut pe dracul *aidoma*...” (L. M.).

Dr. Polysu: „*Aidoma* = ähnlich; gleich; wirklich; ganz ähnlich, ganz gleich; akurat; *aidoma* la chip = wie aus dem Gesichte geschnitten”.

v. *Asemene*. — *Leit*.

Nici o dată nu se accentează pe *o*: *aidôma* (Cihac, II, 3), ci numai pe *i*.

I. Văcărescu, p. 228:

Cum e, d'ar fi vădut
 La toți, slăvit, plăcut
 Ar fi ăst chip ceresc
Aidoma ca tine...

și'ntr'un alt loc:

E nemerit cu fețe vii, *aidoma* 'ți portret...

Caragea, Legiuire, 1818, p. 58: „După ce să va orândui epitropul, până a nu să apuca de chivernisiré lucrurilor, datoriu iaste să facă doao cataștișe anume de priimire averii și a datoriei nevârsnecului, și pre unul după ce'l va iscăli însuși, și'l vor adeveri rudele sau judecătorii, să să dé în păstrare la Mitropolie sau la Episcopi sau la Vorniciă obștirilor, iară celalalt, și acela iscălit și adeverit *a idoma* (ă *идома*), să 'l poprască însuși...”

Basmul „Fata cu pieze rele”: „...la Arăpóica cutare se găsește un petec

de mătăsărie *aidoma* celeia ce căuta împăratul și tocmai atât cât îi trebuia...”

Forma cea mai veche în texturi este *avidoma*.

Cantemir, Chron. II, 151, despre nesce plastografi: „Leon de acésta înștiințându-să, au porocit logofetilor lui să înpotrivască slova Sfântului Ioann, carii slova *avidoma* potrivind...”

În Moldova pînă astăzi predomină forma *avidoma*.

Alexandri, Iași în carnaval, act I sc. 2: „par’că-i vîd *avidoma* ș’acum alergînd pe uliți cu coifuri de hîrtie poliță...”

Tot în Moldova însă se mai aud și forme provinciale: *aghidoma*, *agidoma* și *agîuduma*.

O povestire țerănescă din Tutova: „Stafia ȋice-că este umbra luată de zidări, cînd fac vre-o clădire sau beciu, a unui om care ȋice-că nu mai trăscesc dela luarea umbrei decît 40 de ȋile, după care timp murind, iese *aghidoma* în locul unde i-au luat umbra și chinuesce pe cei cari s’ar duce acolo nóptea...” (P. Mohor, com. Puescii).

Naraȋiune țerănescă din districtul Iașilor: „dracu uniori si arată cal, porc, ogar, epuri, mătă, lup; dar el *agîuduma* îi în chipul omului și’i negru ca păcura, cu corno, cu chelea gôlă, cu coddă și arichi...” (Preot A. Bottez, com. Șipotele).

„*Agidoma* vrea să ȋică a ȋe v e a, întocmai...” (G. Gavrilățanu, Némț, com. Galu).

În fine, în balada „Juganii”, așa cum se cîntă pe la Braila:

Că muma juganilor
Erea fruntea cailor,
Scăparea haȋducilor,
Idoma nălucelor...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 691)

unde editorul observă în notă: „*idoma*, aferesă din *aidoma* = întocmai ca, identic cu, aretînd asemănarea perfectă”.

Forma *idoma* aferetică nu este, după cum nici *aidoma* nu e protetic, căci iniȋialul *a-* (=lat. ad) nu aparȋine tulpinei cuvintului, la care se adaugă numai ca un fel de întărire, ca și ’n „*a-semenea*” sau „*a-ȋe v e a*”. Finalul *-oma*, pe de altă parte, se descompune în emfaticul *-a*, ca în „*acum-a*”, „*asemenea-a*, *aȋe v e a*, *atât-a* etc. (v. ⁵A) și în același sufix *-omă* cu funcȋiune superlativă, care mai figură în alȋi doi adverbi romănesci: *avalma*” (vechiu: *avaloma*) și „*hojma*” (vechiu *hojoma*), cel de’ntăiu însemnînd: „*tout-à-fait ensemble*”, iar cel-l’alt: „*très-fréquemment*”, un sufix înrudit cu superlativul latin arhaic *-umus* (clasic *-imus*) în: *minumus* (= *minimus*), *infumus* (= *infimus*), *decumus* (= *decimus*) etc. La Romăni însă acest sufix nu pôte fi latin, de ôră ce nu e latin nici unul din cei trei adverbi. Cînd separăm dară prefixul *a-* și sufixul *-omă*, ne remăne tulpina cea semnificativă *-vid-*, pe care deja Laurian și Maxim s’au încercat s’o apropie de greul *εἶδος* „aspect, visage, espèce, faȋon”, corespunȋător litvanului „*veidas*” și slavicultui „*vidû*”, de care la rîndul seû l’a apropiat Cihac. Graȋiă sufixului *-omă*, pe care cu sensul superlatival nu l’au nici Slavii, nici Grecii, românul *avidoma* însemnă: „întocmai aceiași faȋă, întocmai același fel, întocmai același aspect”, „ipsissime”. Fiînd-că Romăni pe *avidoma* nu l’au din latina, fiînd-că nu l’au nici dela Greci sau dela Slavi, și fiînd-că totuși el este învederat o formaȋiune ario-europeă, atunci nu cum-va să fie la noi un rest dacic?

v. ⁵A. — *Abeș*. — *Abur*. — ².Ac. —

Aghiută. — Avalma. — Hojma. — -omă...

Ai-l'altă. — v. ^{1 2 3}. *Aia. — Alt.*

Ainde s. **aindene** (**aindere**), adv.; ailleurs, de l'autre côté. Sinonim cu a i u r e, prin concurența căruia a dispărut aproape de tot din grai. În *aindene* și *aindere* finalul *-ne* sau *-re* joacă același rol amplificativ ca în *pretutinde-ne* și *pretutinde-re* din organicul *pretutinde*. În mai multe dialecte italiene un asemenea *-ne* se acață la tot felul de cuvinte: „È usuale pronunziare Rre, me, te, aggiungendo la sillaba -ne per eufonia; onde Rrene, mene, tene. Lo stesso avviene con gli infiniti: fare, dire ed altri, ai quali troncando il popolo la desinenza in -re, sostituisce la sillaba -ne, onde: fane, dine e simili“ (Mevi, în Papanti, I parlari p. 64).

Lexicon Budanum: „*Aindine*, aîure = alibi, alio loco“.

Mai obicînit la Bănăţeni:

Diaconovici-Loga, Gramm. 148: „aîrea, alîurea sau a i n d e r e a“, adecă cu emfaticul *-a* (v. ^{5 A}).

Alexi, Gramm. 161:

„Aîre, aîure }
„*Aindere* } alibi“.

Luî *ainde* e corelativă în vechiul grai forma *cinde*, între ambele fiind același raport ca între a e s t și c e s t, a t a r e și c u t a r e, ă l și c e l, a i c e și c i c e, a î a și c e î a etc., adecă între cuvinte a căroră prima silabă derivă din prefixul latin vulgar *ecc'* trecut în toate limbile romanice în *ac-*, une-ori conservând pe *-c-*, alte-ori perdîndu'l. Ambele forme: *ainde* și *cinde* represintă același prototip latin *ecc'inde*, care înseamnă „de acolo“, „de cea-l'altă parte“. Iată un pașagiu din Genese (V, 1J — 12)

după două traduceri din secolul XVII:

Dosofteiu, Paremiar 1683:

...și veniră la ariă lui Atadū, caria iaste de c i n d e de Iordanū, și plânsără plânsū mare și tare foarte; și fîace plânsulū tatălui său 7 dzile; și vădzură lăcui-torii pământului lui Hanaanū plânsulū în ariă lui Atadū, și dză-sără: plânsū mare iaste Eghiptiani-lorū; dreptū a-ciaă să numi numele locului ace-lui: plânsulū Eghiptului ce 'i de c i n d e de Iordanū...

Biblia Șerban-vodă 1688:

...și merseră la ariă lui Atadū, care iaste de c i n d e de Iordanū, și plânseră pre elū plângere mare și tare foarte; și făcu plângeria tătani-său 7 zile; și văzură lăcuiorii pământului Hanaanū plângeria la ariă lui Atadū, și ziseră: plângere mare iaste acēsta Eghiptenilor; pentru acēia au numitū numele locului aceluia: plângeria Eghy-petului carele iaste de c i n d e de Iordanū...

În contextul grec este de două ori: „*πέραν τοῦ Ἰορδάνου*“ = de cea-l'altă parte...”

Așa dară *ainde* nu este latinul *aliunde* (Miklosich, Lautl. d. rum. Dialekte, Vocal. I, 5). Cu atât și mai puțin are a face cu paleo-slavicul *inŭde* (Cihac), puține vorbe în limba română fiind mai latine decât dubletul etimologic *ainde* și *cinde* = *ecc'inde*. În dialectul macedo-român s'a conservat cu același sens latinul *deinde*. După sub-dialectul dela Crușova: „di dinde di ariū = au delă de la riviére, de l'autre côté de la riviére“ (Dr. Obedenaru, Dicț. Mss. în Acad. Rom. II, 694).

v. *Azure*. — *Cinde*. — *Inde*. — *Pretutinde*. — *Tutinde*. — *Utrinde*...

Ainte, prép.; avant, d'avance. Astăzi se întrebuințează numai forma aglutinată *înainte* sau *nainte*; în vechile texturi însă e foarte des simplul *ainte*, care și el este compus, după cum ne vom încredința mai la vale, și a căruia individualitate abia se mai recunoște în graiul actual acolo unde cuvântul se pune în antitesă cu apoî, de pildă în proverbul:

La plăcinte
In-*ainte*,
Și la resboîu
In-a poî...

(I. Crângă, Conv. lit. 187 p. 174)

Câte-va exemple din cele foarte multe.
Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.):

XXXVIII: se răpaosu *ainte* pă-ră nu me ducū...

LIV: ce e *a-ainte* de vécu...

LVII: *ainte* de înțelegere spirii voștri...

LXXI: și luccuagte cu soarele, și *ainte* de lură gintulū de gintu...

...ut refrigerer priusquam a-beam...

...qui est ante saecula...

...priusquam intelligant spinae vestrae...

...et permanebit cum sole, et ante lunam generationes generationum...

Codicele Voronețian, din aceiași epocă (Mss. Acad. Rom.):

Act. Ap. XXVI, 20: a căți era în Damascu *ainte*, și întru Ierusalimū...

Ib. XXVII, 43: dzise celora ce potu nuta, și

...his qui sunt Damasci pri-mum, et Ierosolymis...

...jussitque eos qui possent nare, emittere se

săriră *ainte* la margînri...

Jacob, IV, 17: e căia ce e de sus prémândrie, *ainte* ăaste curatu, după acēia în pace...

primos...

...quae autem desursum est sapientia, pri-mum quidem pudica est, deinde pacifica...

Radu din Mănescu, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Math. XXIV, 38:

...că era în zilele *ainte* de potopū mâncându și bândū, însurându-se și mărându-se...

...enim erat in diebus ante diluvium comedentes et bibentes, nubentes et nuptui tradentes...

Coresi, 1577:

ps. XXXVIII: slăbește-măsără-pausū *ainte* până nu mă ducū...

ps. CIX: dein mațe *ainte* de luccéfărū născui-te..

ps. CXXVIII: să fie ăarba în zidū ce *ainte* de rupere sēcā...

...remitte mihi ut refrigerer priusquam abeam..

...ex utero ante luciferum genuite...

...fiant sicut fenum tectorum, quod priusquam evellatur exaruit...

Palia din Orăștia, 1582 (ap. Cipariu, Analecte p. 67):

Exod. XXI, 22: să atare bărbați se vorū sfădi și va vătâma vr'unulū dintre ei muîare tăroasă, și-i va fi a naște *ainte* de vrēme...

...si autem rixentur duo viri, et percusserint mulierem in utero habentem, et exierit infans ejus non formatus...

Popa Grigorie din Măhaciū, Legenda Duminiceî, 1600 (Cuv. d. bătr. II):

p. 44: că *ainte* treimeș o cartē la voi, ăară voi nu o credzutū...;

p. 45: în vereré mare *ainte* feču omu întăe Adamu...;

p. 51: *ainte* du-te de te iartă cu insul...

Același, Predica 1619 (ibid. II, 121): „ști tatălă vostru ce v'ară treboi *ainte* încă de cerșotul vostru...”

Adesea *ainte* ne apare ca o simplă prepozițiune corespunzând formațiunilor latine cu *ante*, *prae*-, *pro*- etc. Așa în Psaltirea Mss. Scheiană:

XXXVI: că <i>ainte</i> -vêde că vire dzua lui...	...quoniam pro- spicit quod ve- niet dies ejus...
--	---

De asemenea în Psaltirea lui Coresi:

XX: <i>ainte</i> -apu- cată elă cu bla- goslovenie...	...praevenisti eum in benedic- tionibus...
---	--

LXXVIII: să <i>a- inte</i> -apuce-mă mi- losté ta...	...anticipent nos misericordiae tuae...
---	---

LXXXV: și nu <i>ainte</i> -puseră tine.	...et nom pro- posuerunt te...
--	-----------------------------------

CXXXVI: să nu <i>ainte</i> -pome- ni-voiu Ierusal- mulă...	...si non pro- posuero Jerusa- lem...
---	---

Förte des în aglutinare cu „mai” sub forma contrasă *mainte*=*mai-ainte*, de ex.: „cela ce e scrisă *mainte*” (Cuv. d. bătr. II, 229).

v. *Mainte*.

În construcțiune cu *mai* de:

Simeon-vodă Movilă, 1602 (Cuv. d. bătr. I, 113): „au fost lui moșie *mai de-ainte* vrême...”

Pravila Moldov. 1646, f. 17: „să nu dă voe nemărui să cêrce casa celuia ce iaste omă de cîste și vestitū de omă bună, carele *mai de-ainte* nu va fi avut nice dănăoară cuvinte de omă rău...”

Ibid. f. 29: „cela ce va fi fostă *mai de-ainte* acel lucru a lui...”

Ibid. f. 57: „de-i va fi dzăsă *mai*

de *ainte* să nu vorovască cu mușaria lui...”

Canonicul Cipariu constatare cel întâu, că latinul *ante* ne întimpină nu o dată în vechile texturi sub forma: între, confundându-se materialmente cu prepozițiunea „între = lat. inter”, dar păstrându-și nestrămutat înțelesul, „precum la Coresi, ps. V, 5: nece vor fi călcătorii de lege între ochii tăi, sau ps. IX, 20: să se judece limbile între tine etc., unde slovenesce pretutindenea e scris: *ante*” (Cipariu, Principia, 396). Această formă între în loc de înte (=lat. ante), cu un „re” analogic întocmai ca în „aimentre = lat. aliamente”, dovedesce că *ainte* nu vine d'a-dreptul din latinul *ante*, ci e compus: *a-ainte*, cu prepoziționalul *a* care aci represintă pe „ab”, ca și'n francesul „avant”, italianul „avanti”, provençalul „abant” = latin rustic „ab-ante”.

v. ¹*A.* — *Înainte*. — ²*Între*. — *Na-
inte*. — *-re*...

Ainte-apuc. — v. *Ainte*. — *Apuc*.

Ainte-pomenesc. — v. *Ainte*. — *Po-
menesc*.

Ainte-pun. — v. *Ainte*. — *Pun*.

Ainte-véd. — v. *Ainte*. — *Véd*.

¹*Aire* s. *airi*. — v. *Aiure*.

²*Aire*. — v. *Aiesc*.

Aist, *aistă* (plur. *aistă*, *aiste*), pron. demonstr.; ce, cet (cette). Alături cu *aest*, una din variantele rustice în loc de *acest*. Circulează mai ales în Moldova, dar mai tot-d'a-una sub

forma emfatică: *aista* = *aist* + *a* (v. 5. A).

Alexandri, Cetatea Némțului, act. II sc. I: „Tunurile lor bat zidiurile *aiste* neconținut de cinci zile...”

Ibid. sc. 3: „*Aiste* cuvinte mî-o rostit morții! și eu m'am legat cu giurămînt cătră ei așa să fac...”

Pe când în daco-româna *aist* a scădut la tréptă de provincialism, în macedo-româna el este aprópe singur întrebuintat: „care este *aistu*?” „care este *aistă*?” „a cîi sîntu casile *aiste*?” etc. (Bojadschi, p. 53). De asemenea e fôrte obișnuit în istriano-româna (I. Maiorescu, p. 84). În ambele dialecte există și forma emfatică *aista* (Miklosich, Rum. Unters., I. 59).

v. *Acest*. — *Aest*. — *Aista*.

Aista (plur. *aistia*, *aistea*), pron. demonstr.; ce, cet (cette), celui-ci (celle-ci). Formă emfatică pentru *aist*, aprópe singură întrebuintată. Nominativul singular e același la masculin și la feminin.

Un cântec din Ardél:

Iar nevasta suspina
Și cu jele cuvînta:
— Nu mă da dup'*aista*...

(Pompiliu, Sibîu, 63).

I. Créngă, Punguța cu doi bani, (Conv. lit. 1876 p. 403): „Mă! da al dracului cocoș *i-aista*! Eî, las! că tî-oîu da eu de cheltuélă; măi crestature!...”

Același, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 177): „Măi imî vine a crede că *aista*î țara spanilor, și n'am încotro...”

Tot acolo p. 184: „Nu sciî d-vóstră ce póm'a dracului e Harap-alb *aista*!...”

Costachi Negruzzi, Muza dela Burdujăni, sc. 10:

Deu cuconiță, pacatu mare!
Eu vîd că Grecul *aista* are

Lucruri plăcute, bune bucate,
Tot cam sárate și chipérate...

„Noî dîcem: ci lucru esti *aista*, în loc de: ce lucru este *acesta*...” (C. Tudoran, Tutova, c. Frunțișeni).

„*Aista* scie și tóca în cer! dîce poporul despre cela ce scie multe...” (Tutova, c. Epurenii).

Aglutinat cu alt: *aista-l'alt*.

Alexandri, Rusaliile, sc. 20: „Iaca!.. Da *aistalalt* cineî?... Cuconu Gălușcă? Mare minune!...”

v. *Acesta*. — *Aist*. — *Ast*. — *Asta*. — *Est*. — *Ist*...

Aista-l'alt. — v. *Aista*.

Aișor (pl. *aișori*), s. m.; t. de Botan.:
1° *Lilium martagon*, lis martagon;
2° *Sisymbrium nasturtium*, cresson de fontaine;
3° *Galanthus nivalis*, perce-neige. În primul sens se măi dîce și: *aiu-de-pădure*; în al doilea, e sinonim cu: *usturoiță*, *frunța-voinicului*, *érbă-de-lîngóre*, și se măi dîce și la feminin: *aișóră*; în al treilea, se chiamă măi obișnuit: *ghiocei*, *coconeî*, *primăvăriță* etc. În aceste trei sensuri cunósce pe *aișor* Dr. Brândză (Prodrom 125, 437, 452). După Lexiconul Budan (p. 9; cfr. L. M. I, 50), tot așa se chiamă plânta „*Asphodelus ramosus*”. După Sava Bărcianu (p. 6), „*Lilium martagon*” pórta măi în specie numele de: *aișor-galben*.

Aișor e deminutiv din *aiu* „ail” prin sufixul *-șor*. Tóte plântele de măi sus se caracterisă la rădăcină prin „bulbe” saú „cepe”, cea ce explică originea numelui lor.

v. *Aerel*. — *Aglică*. — *Aior*. — *Aiu*. —
2° *Aiuș*. — *-șor*...

Aișóră } t. de Botan. — v. *Aișor*.
Aișor-gálben }

Ait s. **aït**, -ă, adj.; part. passé d'aïesc: apprêté à l'ail. Se întrebuințează alături cu o formă aïezat, derivată din aïez.

Dictionarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Aijt* (citesce: *aït*). Allio conditus“.

v. *Aite*. — *Aitură*. — *Aïesc*. — *Aïez*.

Aite s. **aïte**, subst. f. plur.; sorte de plat: gelée à l'ail. Lexicon Budan: „*Aiite*, obsonium congelatum, gesulzte Füsse“. Plural dela participiul trecut feminin: *aită*. Formațiune paralelă italianului *agliata* cu același sens, dar pe deplin corespunzătoare numai vechiului frances *aillie* „sauce, ra-gout où il entre de l'ail“, care presupune un verb *aillir* = rom. *aïre*, cu un prototip latin comun *alliire*. Intr'un text medieval:

Ces grasses oes, ces gras hastes,
Ces forz aillies...

(Godefroy, I, 188,

românește: „aceste grase găște, aceste grase șolduri, aceste țări *aite*...“

v. *Ait*. — *Aitură*.

Aitură (plur. *aituri*), s. f.; „gelée à l'ail“ (Cihac). Lexicon Budan: „*Aitură* = *aite*“, mai aducând ca sinonimi (p. 106, 579): *cătărigi*, *reci* și *piftiă*.

„Măncările țărănești pe la noi, așa cum se rostesc de popor: măligă și culeșă, mălai, peită = pâne de grâu, borș, zamă, dulce = lapte dulce, brinză, urdă, papă = scrob, *aituri* = *recituri*, găluște...“ (M. Lupescu, Sucéva, com. Broșteni).

v. *Aite*. — *Cătărigi*.

1. Aİ! interj.; aïe! Țipet de durere sau de o spaimă iute și pătrunzătoare. Generalmente reduplicat: *aï!*

aï! O interjecțiune comună omenirii întregi.

v. **2. A.** — **2. I.**

2. Aİ! s. **aï!** interj.; par exemple! Exprimă o ușoră mirare.

Dictionar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Aij* (citesce: *aï*). Admirantis vox.“

Același interjecțiune cu o nuanță comică:

Ai, săracă mândra mea,
Cu brâu roșu se'ncingea,
Inima mi-o aprindea...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 244)

Cu forma aspirată: *hai!*

Tot aci ar fi să aparțină la Dosof-teiu, 1683, f. 86 a:

Ps. LXIX: să
să 'ntoarcă in-
dată stidindu-să,
carîi grăesc miie:
hai bine! *hai* bi-
ne!...

...avertantur
statimerubescen-
tes qui dicunt mi-
hi: e u g e, e u-
g e...

unde apare ca sinonim cu ironicul *aferim*; dar Dosofteiu n'a făcut aci decât a imita psaltirea polonă a lui Wróbel din 1567, în care pasagiul de mai sus e tradus: „ci którzy mi mówią *hai*, *hai*!“ In originalul ebraic este: *hedad*.

v. **2. A.** — **2. I.** — **1.2. Aİ!** — **3. Aİ!** — *Aiu-ău!* — *2. Hai!*...

3. Aİ! interj.; va! allons! Corespunde imperativului *aïde!* *aïdem!* *aïdeți!* „*Aï* încolo d'aici = gehen wir weg von hier!“ (Polysu). „*Aï* de te culcă! *Aï* mă! ce mai stai aici? *Aï*, băete! *Aï* să fugim! *Aï* la pere!...“ (L. M.). Mai adesea sub forma aspirată *hai*. Așa în strigătele preocupărilor (E. Băican): „*Hai* la pe, pe, peș! *Hai* la córne, córne! *Hai* acilea la băetu! etc.“

La Anton Pann:

Zise unul: *ai* să'l prindem
Și la vr'un Țigan să'l vindem...

(Prov. I, 83)

saū :

Și o chiamă după el,
Zicënd: *ai* colé nițel...

(Ibid. 100)

saū :

Ai! mergi de mănâncă pâine — îi zise —
și prost nu fii,
Și aibi în grije ca mâine de dimineță
să vii...

(Ibid. II, 9)

Cu aspirațiune :

Haî, mândră, la cunună
Pină 'i frunza verde 'n viă!
Dacă frunza s'a usca,
Cine-amar ne-a cununa?...

(Jarnik-Bărsanu, 49)

saū :

Haî, bade, să ne iubim,
La luat să nu gândim!
Ne-am lua, nu ne putem;
Ne-am lăsa, nu ne'ndurăm...

(Ibid 56)

Pe când în graiul obicinuit acest *ai!*
se aspiră în *haî*, limba poporană po-
etică îi asociază une-orî pe eufonicul
d ca în *d alb* = *alb*. De exemplu:

Nevasta mi'l auđia
Și din graiul așa grăia:

Daî voînice
Seminice!

Dacă ți urit de mine,
Du-mă 'n oraș și mă vinde...

(Pompiliu, Sibiu 62).

saū :

Daî murgule, dragul meu!

Ce reu' pe capul teū?

Cóma'i cruntă,

Șéua'i ruptă,

Vai cum vii tu dela luptă!..

(Ibid. 80)

În aceste pasaje însă „*ai!*” = *allons!*”
se confundă cu „*ai!*” = *par exemple!*”
v. 2. *Aî!* — *Aide!* — *Daî!* — *Haî!*

4. *Aî!* — v. *Vaî!*

5. *Aî?* interj.; dîtes donc! „Vorbă de
întrebare, care probabil este = *ais*, a
doua persónă din a jo, așa de des în
Plaut sub forma *ain* în loc de *aisne*,
cu același înțeles ca și'n românesce în-
trebarea: *ai?*” (Laurian-Maxim).

6. *Aî* = *anî*, plur. d' a n. Formă foarte
poporană, dar nu rară și'n vechile
texturi.

Dosofteiu, 1683, f. 116 b:

Ps. LXXXIX:

... *aî* noștri ca
painjina îngăima,
dzilele *aîlor* no-
ștri într'ânșii
șiapte dzăc de *aî*,
iară de-a hi în
puteri, optă-dzeč
de *aî*...

...anni nostri
sicut aranea me-
ditati sunt, dies
annorum no-
strorum in ipsis
septuaginta an-
ni, si autem in
potentatibus, oc-
toginta anni...

Balada Corbea:

Doë-deci și șapte *aî*

Seîl cum mă mai chinuî!...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 526).

v. *An*.

7. *Aî*. — v. *Am*.

8. *Aî*. — v. *Aș*.

9. *Aî*; pluriel de l'article possessif
masculin a l.

Aci ne interesă numai funcțiunea
lui *aî* de'naintea numerelor ordinale.
Pentru a traduce pe francesul „*les*
deuxièmes, *les troisièmes*”, graiul ro-
mânesc de astăzi întrebuintează: „cei
de al doilea, cei de al treilea”, lite-
ralmente: *ceux du deuxième*, *ceux*
du troisième”. Limba veche, pe o cale
mai organică, din singularul „al doile”
trăgea pluralul „*aî* doi”.

Text circa 1580 (Cuv. d. bătr. II,
284): „multe oști birui, întâu Sirîianii,
ai doi Turcii, *ai* treii Tătarăi...”

Text circa 1600 (Cuv. de bătr. II, 79): „dereptu acēia intrați în bucuriia domnului vostru, și cea de întâi și ai doi...”

Varlam, 1643, I f. 282 b: „slugile cei diintău și ai doi sântu proorocii și direpții...”; apoi f. 291 a: „ai treii sântu carii nu numai la nuintă ce nu vrură să margă, ce și slugile uciseră...”

În cas oblic:

Pravila dela Govora 1640, f. 135 a: „... Iară nepoții miei cei de'ntău să se amestece cu ai trei nepoții muerii mele neopriț, așijderé și ai trei-mi nepoți cu ai treii muerii mele, Iară nepoții muerii-mi cu ai fră-țini-mieu sau fečorii surorii-mi să nu se amestece, Iară ai doi nepoții muerii mele cu fečorii ai doilor-mi veri neoprit să se amestece, Iară fečorii ai doilor veri să nu se atingă...”

Era însă și o formă plurală „ai doilea, ai treilea”, mai apropiată de usul actual:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXII p. 14: „voi seți trupulă lu Hristos și noduri deîn parte-i carii puse Dumnezeu în besereca lui: întâi apostolii, ai doilé proorocii, ai treilé învățătorii...”

Cât despre întrebuintărea lui *aĭ* de'naintea pronumelui posesiv: „acești boi sint *aĭ* mei”, și de'naintea genitivului: „boi *aĭ* lui Petru”, se vorbește în alți articoli.

v. ⁸.A. — ¹.Al. — ¹.Ale.

¹⁰.AĬ (masc. *aluĭ*, plur. *alor*); sorte d'article possessif poétique au cas oblique. Un fenomen morfologic foarte curios, în puterea căruia pronumele posesiv se declină așa:

	[al meŭ]	[a mea]
gen. dat. sing.	<i>aluĭ</i> meŭ	<i>aĭ</i> mele
„ „ plur.	<i>alor</i> mei	<i>alor</i> mele...

Este învederat că femininul *aĭ* în „*aĭ*

mele, *aĭ* tale” n'are a face cu masculinul plural *aĭ* dela *a* l în „*aĭ* mei, *aĭ* tei” sau „*aĭ* cutăruia”; nici *aluĭ* și *alor* în „*aluĭ* meŭ, *alor* mei, *alor* mele” nu se potrivește cu *al* lui său *al* lor, *a* lui său *a* lor în: „*al* lui lucru, *a* lor faptă, *a* lui trebă, *a* lui Petru etc.”, unde se asociază, dar fără a se confunda la o'altă, un articol și un pronume, pe când în fenomenul ce ne preocupă elementele compuse constituă un singur tot aglutinat, funcționând numai ca articol. După cum în „*aĭ* mele” nu se poate trunchia *aĭ* în *a-i*, de asemenea nu trebui despărțit în două *aluĭ* și *alor*.

Ne întimpină adesea în Psaltirea cea versificată a Brașovénului Corbea, 1700 (Mss. în Acad. Rom.); de exemplu:

Ps. LIII:

Și cuvintele *aĭ* méle
Gurĭ, în urechĭ ȧa-le...

= „cuvintele gureĭ mele...”

Ps. XLIX:

Și'n potriua fiului *aĭ* a tale maice,
Stricăcoasă smintelă *aĭ* pus, ca de lance...

= „fiului maiceĭ tale...”

Ps. L:

Și după mulțimé *alor* tale
Îndurări, mă scoate la drum și cale...

= „îndurărilor tale...”

În exemplele de mai sus vedem pe *aĭ* său *alor* urmând după un nume post-articulat: „cuvintele *aĭ*...”, „mulțimea *alor*...”; iar în „fiului *aĭ* a tale...”, printr'un fel de reduplicare, alături cu *aĭ* este lăsat și *a* din nominativul „*a* ta”. Aceiași reduplicare în ps. LXXXVIII:

A *aluĭ* nostru împărat
Ce-i de scumpe daruri bogat...

Mitropolitul Dosofteiu recurge nu o dată în proză la această declinațiune anormală a posesivului, însă numai

în stilul cel poetic al rugăciunilor.
Bună-ora:

Paremiar, 1683:

f. 14 a: „nu uita nice triace dzâsa
alui mieu rostû, nice fugi dela gra-
iurile rostului mieu...”;

f. 16 a: „să păzăştû gândul bun şi
sămŧăria *alor* miale budze...”

Liturgiar, 1679:

f. 93 b: „am învitatû cu urgie
bunătaŧia, *alor* tale poruncû sârind şi
neascultându a tale învăŧături...”;

f. 88 a: „*alui* tă ŧă prĕ-curat trupû
şi dumnedzăescû sânge nedestoinicû
sântû...”;

f. 89 a: „în lumina *alor* tale po-
runcû indireptédză-ne...”;

f. 92 b: „multe's mulŧămile *alor*
miale, Dumnedzăŧ-născătore, gre-
şiale...”

La dativ:

Palia din Orăştia, 1582 (op. Cipariu,
Analecte p. 71): „să vei da bani îm-
prumutû *alorû* miei mişei oameni...”

Tot aşa la A. Pann, Prov. I, 157:

Şi cu 'ngrijirile sale

Stringĕnd un leŧ de parale,

Ţise *ai* sale neveste:

Dragă, o ŧicală este...

= „ŧise nevestei sale...”

Este acelaşi articlu *a* ca şi 'n „*a*
mea, *a* ta, *a* sa”, dar întrebuintat cu
totul afară din norma obicĭnuită, după
care el trebui să dispară în concor-
danŧa posesivului cu un nume la cas
oblic: „nevestei sale”, nu „nevestei *a*
sale”; „poruncelor tale”, nu „porun-
celor *a* tale”; „rostului meŧ”, nu „ro-
stului *a* meŧ”; pe când aci, din con-
tra, posesivul se pune nu fără *a* în
côda numelui, ci cu *a* de'înaintea nu-
melui, şi'n acelaşi timp *a* îşi atrage
aglutinându'şi pe determinativul sin-
gular -i saŧ plural -lor al aceluî nume,
remas astfel nedeterminat. E fôrte ro-
mănesce de a ŧice, în poesiă şi'ntr'o

proză patetică: să spuî *alor* teî stă-
pâni = spune stapâni-lor [*a*] teî”, saŧ:
„mărimea *ai* sale iŧbiri = mărimea
iŧbiri-i [*a*] sale”. Nemic analog în cele-
lalte graiuri romanice.

De aceeaşi natură morfologică, di-
ferind însă prin împregiurarea că nu
funcŧionéză de'naintea unui posesiv,
este *ai* într'un document moldovenesc
din 1615 (A. I. R. I, 1, 128): „noi vă-
zindu acel zapis a dumisale maicei no-
stre *ai* Moviloe carĕ mai sus scri-
em...”, unde „*ai* Moviloe = *a* Moviloe-i”.
Şi aci întrebuintarea e poetică în fond.
Graiul a fost condus prin simŧul este-
tic de a nu repeŧi de doĕ ori acelaşi
formă gramaticală: *a* maicei *a* Mov-
iloe-i”. De asemenea de cinci ori într'un
act moldovenesc inedit din 1663, scris de
„popa Vasilie cel domnescu de Trăgul-
frumos” (Arch. Stat. din Buc., docum.
Mitrop. Iaşî): „fată *ai* Dăvidoe”, „ne-
poată de fiu *ai* Dăvidoe”, „partĕ
soacră-noastră *ai* Dăvidoe” în loc de:
„*a* Dăvidoe-i.”

Ar fi fôrte interesant de a urmări
acest fenomen în dialectul macedo-ro-
mân, unde el se află de asemenea, cel
puŧin pînă la un punct ôre-care. Dr.
Obedenaru (Dict. Mss. în Acad. Rom.,
II, 856) ŧice: „*alli* (*alii*) article féminin
génitif et datif qui se met avant le
substantif: era furca *alli* surată =
daco-roumain: era furca suratei”. Ma-
cedo-romănesce genitivo-dativul obicĭ-
nuit fiind „surată*li* = suratei”, urméză
că „furca *alii* surată = furca surată*li*”
corespunde pe deplin daco-românului:
„furca *ai* surate = furca suratei”.
„Fată *ai* Dăvidoe” din vechiul text
moldovenesc ar suna macedo-romăne-
sce după sub-dialectul din Cruşova:
„fĕta *alii* Dăvidoe”.

v. ⁸A. — ⁵AĬ. — ¹Al.

1.2.3. AĬa; 1°. pron. démonstr. fĕm.:

celle-là; 2°. pron. démonstr. neutre: ça, cela; 3°. article prépositif de l'adjectif au féminin. În primele două sensuri este o formă rustică foarte răspândită pentru emfaticul aceia; în sensul al treilea, pentru cea. Corespunde masculinului emfatic ala și ă la = acela, cela.

Dr. Polysu: „tot *aia* = dasselbe; pentru *aia* = darum, desswegen; tot-mai pentru *aia* = eben darum; e *aia* = das ist eben“.

a) Ca pronume demonstrativ femeiesc.

O doină din Transilvania:

Câte păserele 'n codru,
Tóte 'mî cântă mai la modru,
Numai biata ciocărlia
Aia 'mî cântă 'n pribegia...

(Jarnik-Bărsanu, 198)

Alta tot de acolo:

De-aici pînă la Brașeu
Nime nu'î străin ca eu,
Fără frunza de duplău;
Dar nici *aia* nu'î străină,
C'are-un pic de rădăcină...

(ibid. 205)

Cîntec oltenesc:

Să mi'ți dau un sîmînat
Cum de-mult nu s'a mai dat,
Sîmînat de poterași
Să resară Românași,
Sîmîncioră d'*aia*, nene,
Tot cu ochi și cu sprincene...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 484)

Basmul „Făt-frumos“ (Ispirescu, Legende, 167): „se întorse dela biserică și veđu frumusețea *aia* de grădină...”

b) Ca artichu prepositiv adjectival, singularul *aia* e rar, deși este des pluralul a lea.

Basmul „Iléna Simidéna“ (Ispirescu, Leg. 20): „mînușita *aia* micuță și piciorușul ca de dînă...”

c) Ca pronume demonstrativ neutru.

Basmul „Tinerete fără bătrînețe“

(Ispirescu, Leg. 5): „blestemul părinților le-a ajuns, și d'aia s'a făcut lighioi așa precum le veđi...”

Basmul „Ciobanașul cel istet“ (ibid. 246; cfr. 161): „Fata de ce creșcea, d'aia se făcea mai frumósă...”

În Banat, se ȑice *aia* alături cu a haia. În Basmul „Găitan de aur“ (Picot, Dialectes roumains, p. 36): „ca să poți triece, ie joarda *aia*, dă cu ia pre fața api 'nainte ta și dzi...”; precum și la neutru (ibid. p. 26): „Cenușotca rămase mult după aia în vorieț...”

În Moldova însă *aia* nu se aude, afară numai dóră pe la locuitori veniți de auri.

„Ciobanii pe aice se deosebesc de sâteni în graiu prin cuvinte ca: *aia*, *ai-l'altă*, *ala* (plur. *aia*), *pă* dincolo, se căznesce etc., pe când sâtenii ȑic: *așea* (acea), *așea-l'altă*, *așela* (plur. *așela*), *pi* dincolo, se năcăjese...” (V. Stegariu, Tecuci, com. Corodu).

v. 6. *A*. — 7. *A*. — 1. *Aceia*. — *Acela*. — *Ahaia*. — *Ala*. — *Alea*. — *Ăla*...

4. *Ăia*, plur. d'ala. — v. *Ala*.

5. *Ăia*, s. f. indecl.; matronne, dame. O veche remășiță italică, mai păstrată abia în câte-va cătune.

„În județul Olt se ȑice pe alocuria: a uși-meu în loc de: bărbatul meu. Bunióră, când se întălnesc două femei și una din ele întrebă: — Da bine, bîa! unde e a uși-teu? — A uși-meu e dus la cósă, etc. Tot așa se ȑice: *aia* a mea, în loc de: nevasta mea; de ex. când doi bărbați se întălnesc și unul din ei întrebă: — Ce mai face, nene Gheorghe, doda Stana? — Bine; dar doda Rada? — *Aia* a mea țese ori tórce. Dacă însă amîndoi sînt mai familiari, atunci se întrebă: — Ce mai face *aia* a ta, mă? — Bine; dar *aia*

a ta? — Eh, umblă rătăcită și forfotă...” (M. Părușanu, Olt, com. Păroși).

Este învederat că *aiă* nu e un pronume demonstrativ, căci corespunde masculinului *aiu*, care se întrebuintează la Olteni sub forma diminutivă *aiuș* cu sensul de „bătrân, moș” (L. M., Gloss. p. 32) și de care abia diferă forma *auș* în „*auș*-meu”. Macedoromânește de asemenea: *auș* „moș”. „*Auș*-meu” înseamnă „bătrânul meu”, „*aiă* a mea” — „băbuța mea”, după cum și obișnuiesc soții la țerană a’și dice unul altuia după un timp ore-care de căsătorie. *Aiă* este latinul vulgar *avia* „babă”; *aiu* — latinul *avius* „moș”, care prin forma diminutivă „*aviolus*” a produs pe francezul „*aiul*”. Din „*avius*” și „*avia*” au și Italienii: *aio* și *aia* „gouverneur, gouvernante, bonne”, de unde apoi prin împrumut spaniolul și portugezul *ayo* și *aya* cu același înțeles. În limba sardă după dialectul logudores: *avio*, *avia* „moș, mōșă”.

În „*aiă* a mea”, „*aiă* a ta” etc., articolul postpozitiv din *aiă* e tractat ca finalul -a în numele propriu femeiesci: „*Ana* a mea”, „*Safta* a mea” și altele.

v. *Auș*. — *Babă*. — *Bia*. — *Daică*...

Aiân (plur. *aieni*), s. m.; notable, maire. Cuvânt turcesc de origine arabă (Șaînenu, Elem. turc. p. 8). A circulat altă dată în graiul poporan de pe marginile Dunării și mai circulă astăzi numai dără în Dobrogea.

Balada „Tudor Tudoraș”:

Tudor tare ’mbogăția,
Hergheii de cai făcea,
Și turme de oi,
Și cireți de boi:
Iar *aieni* Chiustengii
Și boerii Dobrogii
Cu el se împizmuia,
Să-l sărăcăască câtă...

(Burada, Dobrogea, 121)

De aci adjectivul: *aienesce*.

v. *Aienesc*.

Aiâr (plur. *aiaruri*), s. n.; „juste mesure, fixation juste du prix de la viande, du pain etc.” (Cihac). Cuvânt turcesc de proveniență arabă (Șaînenu). Se mai aude până astăzi pe’n orașe, și n’ar strica să rămână, lipsind un alt termen mai potrivit.

Dr. Polysu: „*Aiar*, das Richten; a face *aiar*, richten, zurecht stellen; a face *aiar* în cântar, eine Balkenwage richten.”

Constantin Vv. Ipsilant, 1799 (Codrescu, Uricar I, 85): „să facă *aiar* cântarilor, adică să le îndrepteze...”

Aiâsmă, s. f.; eau bénite. Formă vulgară pentru aghiasmă, dar trecută deja în limba literară.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 80: „Creștinii es de toate părțile, făcându’și cu *aiâsmă* semnul crucii pe frunte...”

v. *Aghiasmă*. — ². *Îasmă*.

Aiâsta; ça, ceci, „nom général de chose” (Littré). Formă rustică pentru *acésta*, întrebuintată mai ales în Moldova.

Document moldovenesc circa 1650 (A. I. R. I, 108): „cum va hi voia mării sale, așé va face; de-*aiâsta* dăm știre dumitale...”

v. *Acésta*. — *Aest*.

Aiâstă. — v. *Aest*. — *Asta*...

Aibu, *ăibi*, *aibënd*. — v. ¹. *Am*.

Aică. — v. *Daică*.

Aida! s. *haida!* interj.; va! allons! Același sens cu *ai!* sau *hai!* cu *aide!* sau *haide!* și cu *aidați!*

saă haïdațî! cu cari se confundă și sub raportul fonetic, deși originile lor par a fi cu totul diverse.

Dicționarul Bănățen circa 1670 (Mss. în Bibl. Universității din Buda-Pesta): „*Haida*. A gedum.“

Jipescu, Opincaru p. 142: „cu bătu în mână, *aïda*, *aïda*, pînă ajunge acolo...”

Cuvîntul a străbătut în Europa orientală în vîcîl de mijloc prin felurite năvăliri tătăresci, începînd dela Avari și Pecenegi. În dialectul turc djagataic: *aïda*! În Rusia nordică pînă la Urali și chiar în Siberia: „*aïda*, *molodtzy*, *k dielu*! = *aïda*, băietî, la trébă!” „*aïda obiedati* = *aïda* la prănd!” (Opyt oblastnago slovarîa, Ptrsb. 1852 p. 2; Dopolnenie 1858 p. 1). Polonesce *hajda*! (citesce: *haïda*) „*heh! frisch!*” figurînd și ’ntr’o locuțiune proverbială curiosă: „de jure *i de hajda* = *per fas et nefas*” (Linde, verbo *Hej*), în care Poloniî, pe cînd erau fôrte latinomani, băgară din graiul lor propriu numai pe „*i=și*” lingă trei cuvinte latine și lingă tătărescul *haïda*. Bohemesce, din interjecțiune s’a format un verb regulat *hagdăti* (citesce: *gaïdati*), pe lingă interjecțiunea *hagdum* (Jungmann, Slownj, I, 649). Turcii Osmanliî însă n’au păstrat tocmai ei interjecțiunea, ci numai verbul derivat *haydamak* „a mîna vite”, literalmente: „a striga *haïda*, a *haïdui*”. Nu dela Turci dară ne vine cuvîntul, dar dela Cumanî saă dela vre-un alt trib turanic medieval.

Cînd își însotește pre optativul *de*, *aïda* capetă la noi sensul francesului ironic: „*allons donc!*”

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sulțanica p. 10: „Să crape de căldură, nu’și sumete mînicuțele în fața flăcăilor; să se îmbebenescă ea cu gîlbenele și bujori, cu creițe și cu ochiu-

-boului, *aïda-de*! nu se scrie la dînsa așa țigăniă...”

v. *Aïdamac*. — *Aïdați*! — *Aïde*!

Aïda-dè. — v. *Aïda*.

Aïdamac s. **haïdamac**, s. m.; 1°. brigand, vagabond; 2°. gourdin, massue.

Ispirescu, Poveștile p. 57: „cîrînd țerile de tîlharî și de *haïdamac*...”

Cu sensul de cîomag saă măciucă, la Tichindél, Fabule ed. 1838 p. 403: „proptindu-se cu *aïdamacul* lui cel grîznic, cu carele lovîa lei și urșii...”

Turcesce verbul *haydamak* însemnă: „conduire un troupeau” (Șaî-nénu, Elem. turc. p. 50), de unde apoi „bătă”, adecă ce-va cu care se mîna vitele, și „bătăuș”, adecă cine-va care mînușe o asemenea uneltă.

Aïdamac se află și la Serbi cu sensul de „bătă” (Karadzić), iar în sens de „rebel” și „Cosaque” acéastă vorbă era fôrte respîndită ôre-cînd în Polonia și ’n Rusia sudică. De aci pare a urma, că noi am căpetat’o dela resărit prin Tătari, iar nu din meșă-đi prin Osmanliî.

v. *Aïda*.

Aïdați! s. **haïdați**! interj.; en avant! Nu e același cuvînt cu *aïda*, nici cu *aïde*, cu tîtă quasi-identitatea lor fonetică și logică. La Serbi există de asemenea „*haïdați*! = *davon!*” (Karadzić, 799), însă nu Românii au luat cuvîntul dela Serbi (Cihac, II, 583), ci tocmai Serbiî dela Români, căci numai românesce *-ați* indică pluralul imperativului la a doua persónă, cea ce serbesce sună *-ate*. Al nostru *aïdați* saă *haïdați* este un strigăt de resboiu, compus din *aïdați*! saă *haïdați*! adecă: „*allons! frappez!*” În energicul

cântec ostășesc, care era foarte vechiu deja în timpul mitropolitului Dosofteu și se atribuia pe atunci lui Ștefan cel Mare, refrenul este:

Ha! frați! ha! frați!
La năvală dați!...

(Ar. Densușianu, Ist. lit. 224).

Ca țipet în focul luptei, acest refren se reducea la un teribil: ha! dați!
v. *Ai!* — *Ajut.* — *Chirileisa.* — *Ucide!*..

1. *Ai-dè!* s. *ha!-dè!* — v. 2. *Aide.*

2. *Aide* s. *haide!* interj. et vb. defect.; va! allons! marche! Ca imperativ, funcționează la prima și a doua persoană plurală: *aïdem!* *aïdeți!* și la a doua singulară: *aide!* În toate întrebunțările se poate aspira: *haïdem!* *haïdeți!* Prin emfaticul -a (v. 5. A) devine: *aïdea!* *haïdea!*

Donici, Parnas:

Aïdeți, voinicilor! cu toți să răcnim;
Nu pierdeți cumpătu, strigați cu îndrăsnelă...

A. Pann, Prov. I, 3:

Aïdeți să vorbim de glăbă,
Că tot n'avem nici o trebă...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Buciumați, și Dómne-ajută! — Cu toți
strigă: amin!

Aïdeți, frați, din țera noastră să alungăm
pe păgân!...

Jipescu, Opincaru p. 153: „înjugă și plécă, *aïdea*, *aïdea*, vorbă, vorbă, pin' ce inserieză...”

Filimon, Ciocoi vechi p. 249: „*Aïdea!* fie după voința dumitale; o să'ți fac acest hatîr, și de voi păși ce-va, vei da séma la Dumneđeș...”

Póte să nu aibă sensul de „mergere”, ci chiar pe acela de „oprire”, dar în orice cas ca imperativ:

Haide, bade, nu te duce,
Că te-aștept cu gura dulce!...

(Jarnik-Bărsanu, 107)

Forțe des se construiesc cu subiectivul de: „*aïde* de fă... = *aïde* să faci...”

Haide, mândră, pin' n prag
D'e'mi dă gură, că's betég;
Haide, mândră, pin' la cruce
D'e veși Némțul cum mē duce...

(Ibid. 317)

Etimologia lui *aïde* a fost pînă acum o enigmă. Mai întău, toți îl confundați cu *aïda* și cu *aïdați*, cari amîndoe îi sint străine, fiind tot-o-dată străine unul altuă. Apoi unii îl apropie de latinul *agedum* (L. M.), cu care se întălesce și prin sens. Foneticesce, din „*agedum*” s'ar fi putut nasce la Romăni *aïd*, cu *i* pentru -*ge*- ca în „*maï* = lat. *magis*.” Alții (Diez) par a'î înrudi cu italianul *andare*, de unde ar fi imperativul dialectic venețian *aïda*. Ceî mai mulți (Cihac, Miklosich, Șăinenu) indică interjecțiunea turcă *haïdè* „en avant!” Să se observe însă că: 1°. Cuvîntul nu există în dialectele turce asiatice. 2°. La Turci el nu e nici o dată verb. 3°. Ca verb, el ne apare numai: a) la Romăni: *aïdem*, *aïdeți*; b) la Serbi: *haïdemo*, *haïdete*; c) la Bulgari: *haïde*, *haïdite*; d) la Albanesi: *haïde*, *haïdeni*. În poesia populară română, serbă, bulgară și albanesă, întrebunțarea lui *haïde* ca verb defectiv este identică, după cum ea nu ne întîpină de loc la Turci. E aprópe sigur că Turci, la intrarea lor în Europa, îl vor fi găsit deja vechiu la indigeni. Dela Turci apoi îl vor fi luat numai dóră Neo-greci: *Χάιντε!* (Passow).

Cum dară remăne cu etimologia cuvîntului?

Pe de o parte, afară de Bulgari și de Serbi cu învecinații Sloveni, adecă

afară de ramura slavo-balcanică, la cei-l'alți Slavii *aide* nu se găseşte; pe de altă parte, prin elemente specifice serbo-bulgare această vorbă nu se explică, precum nici prin albanesa. Nu cum-va soluţiunea se poate dobândi prin limba română? Filologii uită într'un mod sistematic că Serbii şi Bulgarii, când s'au încuibat peste Dunăre cam în secolul VII, deteră pretutindenii peste Români, cari la rîndul lor, cu vr'o cinci vécuri mai nainte, se aşedaseră acolo peste un substrat autocton tracic, scotînd la fiinţă o nouă naţionalitate: grupul latin oriental. Orî-câte se află la Serbo-bulgari şi se află şi la Români, dar nicăiri la Slavii cei dela nord, e aproape de mintea omului că Serbo-bulgarii le-au luat dela Români, iar nu vice-versa, deşi multe, şi foarte multe negreşit, însă elemente panslavice anume, au primit şi Românii dela Serbo-bulgari.

Interjecţiunea aî! sau haî! „va! allons!”, se asociază la noi mereu cu optativul de, astfel că 'n Banat, bună oră, compusul „aî-de!” a ajuns a forma o interjecţiune specială de „rugare şi poftire, de ex. haî-de! în oră bună!” (Diaconovici-Loga, Gramm. p. 156); iar la Macedo-români, după un „vechiu cântec” citat de Dr. Obedenaru (Dicţ. Mss. în Acad. Rom., II, 716):

Ţiţi unzésce parce lungă,
Haî de moi, trup de-armătulă...

adecă: „Comme les longs cheveux te vont; allons, corps de militaire!”

Dar şi mai des acest aî! sau haî! se construesce cu subjunctivul de: aî de'mî spune mai iute! aî de fă cutare lucru! etc.

Haide, puîu de turturea,
De'mî arată cărarea...

(Jarnik-Bărsanu, 200)

Haide, bade, de mē ŭea
Pîn'ce's pruncă tinerea...

(Ibid. 44).

Să luăm acum următórea doină din Transilvania:

Haide, mândră, de'mî dă gură,
Că'ti dau tot ce am în şură;
Dragă, haî de mē sărută,
Că'ti dau boii dela rudă!...

(Jarnik-Bărsanu, 78)

De'ntăiu, haî ne apare aci ca sinonim perfect cu *haide*; al doilea, versul:

Dragă, haî de mē sărută...

este din punct în punct tot una ca şi când am dice:

Dragă, *haide*, mē sărută...

Disilabicul *aide* rezultă dară din aglutinarea celor două elemente, pe cari graiul poporan le pune ne'ncetat în atingere: interjecţiunea aî şi silaba de, această din urmă mai cu sémă ca subjunctiv. În construcţiunea: „*aide* de'mî arată = aî de'mî arată” este o reduplicare a aceluiaşi de. O dată aglutinat din aî şi de, *aide* a suferit apoi analogia imperativilor de a treia conjugăţiune: „arde!” „perde!” „crede!” născîndu-se flexiunea: *aidem!* *aideţi!*

În scurt, prin româna şi numai prin româna geneza cuvîntului se desfăşură dela sine, şi ni se limpedesce tot-o dată fenomenul că *aide*, ca interjecţiune şi ca verb, fiinţeză numai pe peninsula balcanică, acolo adecă unde Românii serviseră de substrat pentru aşedămintele posterioare slavice.

v. 3. *Aî!* — *Aida!* — *Aidaţi.* — 3. *Haî!* — *Haida!* — *Haidaţi.*...

Aidău s. *haidău* (plur. *aidăi* s. *haidăi*), s. m.; vacher, gardien de bétail. „*Haidău*, păzitor de vaci în cirédă (Costinescu). Cuvîntul s'a născut din interjecţiunea

aîda s. haîda prin sufixul -ăû; literalmente: „acela care mână vacile, strigând: haîda!” *Aîdău* n'are a face cu maghiarul „hajtó” (Cihac, II, 504), de unde se trage haîtăû, cu totul o altă vorbă.

v. *Aîda*. — *Aîdamac*. — *Haîtăû*.. — *ăû*.

Aîduc s. **haîduc** (pl. *aîducî* s. *haîducî*), s. m.; 1°. fantassin; 2°. bandit.

Cu primul sens, ca sinonim cu pedestraş sau doroabant, *aîduc* a eşit de mult din întrebuinţare, dar ne mai întimpină în cronică.

Miron Costin, Letop. I, 222: „Aşa îl pripise Mihaîu Vodă de aproape pre Ieremié Vodă, cât nişte *haîducî* pedestri cu câte-va cară, pre urma Ieremieî Vodă, î-aû ajuns fruntea oştii lui Mihaîu Vodă, şi aû stătit *haîducî* la răsboiu, apărându-se câte-va césuri; ce dacă s'aû înglotit oastea lui Mihaîu Vodă, î-aû spart pre *haîducî*...”

Ca sinonim cu hoţ, cuvîntul se distinge printr'o nuanţă foarte caracteristică: *aîducul* despóia numai pe cei bogaţi şi pe străini; îşi iubesce ţera, apără şi ajută pe cei apăsăţi; îşi bate joc de stăpân şi de stăpânire, pentru că 'î e drag a fi slobod; el e poet.

Iordachi Golescu, circa 1830 (Conv. lit. 1874 p. 73): „Cantecele de *aîducî*, sufletul ţî'l înveselesce, trupul ţî'l întăresce, mintea ţî-o înversunéză...”

Aşa scriea un boier mare!

În unele locuri, se rostesc *vaîduc*: „Mî-aduc a-minte că în nordul Biho-rului am auđit în loc de hram—vram, adecă vramul bisericeî în loc de hram; tot aici am auđit *vaîduc* în loc de *haîduc*...” (D. Păscuţ, Făget).

Forma cea mai răspândită însă este aspiratul *harduc*. Derivă din maghiarul *hajdú* „fantassin, bandit”. Acăţându-şi sufixele -uk, -t, -utin, acest termen s'a înrădăcinat de vécuri pe în-

tréga peninsula balcanică, mai ales cu înţeles de „hoţ” şi chiar de „voinic în genere”: turc. *hajdud*, neogr. *χαϊ-τρούης* şi *χαϊδούλι*, alban. *haîdut* şi *haîduk*, bulgăresce şi serbesce: *haîduk*, *aîduk*, *haîdut*, *aîdutin*, etc. (Miklos., Türk. Elem. I, 66). E cam a-nevoie a se lămuri intermediul prin care îl vor fi căpătat Romaniî.

v. *Haîduc*.

Aîducăme. — v. *-ame*.

1.2. **Aîducesc**. — v. 1.2. *Haîducesc*.

Aîducêsc. — v. *Haîducesce*.

Aîducia. — v. *Haîducia*.

Aîenêsc, **-êscă**, adj.; appartenant à ou dépendant d'un ayan. Se mai aude numai dóră în Dobrogea.

Balada „Tudor Tudoraş”:

De'i găsi oi *aîenescî*,
Să le scrii împărătescî,
Beilicul să le cei,
Din dece una să ieî...

(Burada, Dobrogea, 125).

Balada „Mierla şi sturđuł”:

Cărucer m'oiu face
Şi pe drum oiu trece
Cu cară,
Cu povară,
Cu mărfuri *aîenescî*,
Aîenescî şi domnescî...

(Ibid. 127)

v. *Aîan*.

Aîeptăre } — v. *Aîept*.
Aîeptăt }

Aîèpt (*aîeptat*, *aîeptare*), vb.; 1°. allécher; 2°. fléchir, diriger; 3°. ajuster, brandir, jeter; — m'ê *aîept*, se tromper soi-même, se donner des airs, se vanter.

Lexicon Budan: „*Aîept*; 1°. ca verb

activ: a) răped ce-va cu năvală, schleudern; b) îndreptez, ocărmuesc, lenken; c) ghicesc, errathen, beynahe treffen; 2°. ca verb reciproc: m ă aĭept = a) cu mintea, alunec, sich verleiten lassen; b) mă fălesc, mă laud însumi, prahlen. A lat. ad et jacto, quasi adjecto“.

Derivațiunea aĭept = lat. adjecto a fost singură propusă pînă acum și primită de toți fără control și fără controversă (Cihac, I, 6). Numai Miklosich a observat că ea nu se împacă cu legile fonetice (Lautlehre, Consonant. II, 64). În adevăr, din latinul „adjecto“ s'ar fi putut nasce la noi „ajept“, ca „ajung = adjungo“ sau „ajut = ajuto“, cel mult: „azept“ ca în „zac = jacio [djacio]“, dar nici o dată aĭept.

Foneticesce, aĭeptare pôte fi numai dóră latinul allectare = ital. allettare = franc. allécher. Prin urmare, sensul fundamental al cuvîntului este a m ă g e s c. Acest sens ne și apare singur în Vocabularul lui Costinescu (I, 28): „a aĭepta, a îndemna la o plăcere, a amăgi“. Tot așa la Pontbriant (p. 19): „a aĭepta, veđi a amăgi“. În Țera-Românescă vorba pare a nu fi cunoscută în popor decât numai cu acest înțeles. În Lexiconul Budan reflexivul „m ă aĭept = sich verleiten lassen“, implică și la activ: „aĭept = verleiten“, „amăgesc“. Tot aci vine prin sens „m ă aĭept = prahlen“, însemnând literalmente: „mă măgulesc pe mine însumi, mă înșel cređendu-mă pré mare“, precum și adjectivul aĭeptător „fălos, Prahler“ în Vocabularul dela Sibiu din 1822.

Deja latinesce allecto, frecuentativ din „allicio“, se pleca cătră sensul de „diriger“, de exemplu la Columella: „ad aquam duci boves sibiloque allectari“. De aci românul

„aĭept = lenken“ în gramatica transilvană a lui Molnar dela 1788 (p. 254) și chiar în Lexiconul Budan, ca și „aĭept = ghicesc, errathen“; „aĭept = hinweisen“ la Budai-Delény (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucur.); „aĭept = flecto, dirigo“ în gramatica bănățenă a lui Alexi (1826, p. 254), „aĭept = andeuten, anpassen“ la Sava Bărcianu (p. 5) etc.

Abia pe a treia liniă, rezultând din noțiunea intermediară secundară de „diriger = ajuster“, s'a născut sensul de „arunc“: „aĭept, jacto“ (Bobb), care a făcut pe filologi să se amăgescă, să se aĭepte în totă puterea cuvîntului, alergând la latinul adjecto.

Al nostru aĭeptare este dară frate bun cu francesul allécher, care în limba veche avea și acolo o formă reflexivă aprópe identică prin sens cu românul „m ă aĭept“. Versul lui Ronsard:

Puis donne voile, et sans plus t'alle-
cher

Va-t'en ailleurs ta fortune chercher...

se traduce românesce:

Apoi întinde-ți pinza, și făr'a te-aĭepta,
Te du în altă parte norocu-ți a căta...

v. Înĭept.

Aĭeptătór, -óre — v. Aĭept.

Aĭesc (aĭit, aĭire), vb.; apprêter à l'ail. La presinte indicativ, la conjunctiv și la imperativ singular se întrebuintează mai mult: aĭez, să aĭeze, aĭază! (L. B.), ba uniî conjugă peste tot ca pe „cutez“: aĭezaî, aĭezare, aĭezat etc. (Pontbriant).

v. 2. Aĭu. — Aite. — Aitură.

1. Aĭève, adv.; réellement, manifestation, évidemment. Compus din prepoziționalul a (= lat. ad) și din ad-

verbul paleo-slavic *ѡѡѡ* „*δῆλον, φανε-
ρῶς, προφανῶς*“ (Miklosich), corespun-
dător verbului *ѡѡѡѡ*, de unde românul
„a ivi“, literalmente *a-ieve* înseamnă:
la arătare, o locuțiune adverbială
indigenă, pe care s'a încercat s'o înlo-
cuască adverbul slav, dar care n'a
încetat nici o dată de a circula în
graiul alături cu noul venit; de exem-
plu în Omiliarul dela Govora, 1642
p. 5: „... să ai tu tată svântă, iară
însuți intru păcate lăcuesti, ce folosu
ți-e de ačasta? *aĭave* că ți-e mai mare
osândă...“, ș'apoî cu același sens mai
jos (p. 83): „robul carele știe voia
domnu-său și nu o face, mult va fi
bătut; și numai ce cugetă cu ce va
fi bătut? la arătare e că cu multe
munci ale focului nestins...“

Alt sinonim: fățiș sau pe față,
circulând érași în concurență cu *aĭeve*.
Așa Nicolae Costin, Letop. II, p. 11,
13, descriând domnia lui Dumitrașco
Cantacuzino, dice că adusesese în țără
pe Tătari, „carii ca niște păgâni multă
răutate au făcut ómenilor din Moldova,
muncindu'i și pe cărbuni puindu'i și
la cap cetluindu'i, și de femeî și de
fete răzindu'și *aevea*...“, iar mai jos:
„își ridea de fetele și de femeile óme-
nilor pe față...“

Mai tot d'a-una *aĭeve* își acată pe
emfaticul -a (v. 5. A) fără vre-o modi-
ficare de sens. În vechile texturi însă
e mai des simplul *aĭeve*.

a) A veni *aĭeve*:

Coresi, 1577, ps. XLIX: „Domnul
aĭavé vine“, unde în Psaltirea Scheiană
circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) stă fără
emfaticul -a: „Dzeul *aĭave* vire...“, pe
când la Dosofteu, 1680: „Dumnedzău
vederat veni-va...“, iar la Arsenie
din Bisericanî circa 1650 (Mss. Acad.
Rom.): „Domnulla arătare va veni...“
În același pasagi, Corbea circa 1700

(Mss. Ac. Rom.) pune „la *aĭeve*“ (=ad-
ad...) și'l explică prin arătare:

Dumnezeu la *aĭave* va veni arătare
Cu sémne, ca un mare și strașnic îm-
părat...

b) A umbla *aĭeve*:

Miron Costin, Letop. I, 262: „de
oamenî răi așa se impluse țera, cât
aĭeve bulucuri îmbla de prăda și ja-
cuia oamenii și pre lângă orașe...“

c) A vedé *aĭeve*:

I. Văcărescu p. 353:

Ș'al vis că 'n Bucureșî stă 'n scaun
Bucuria.

Aĭevea ce să ved? Ales Neomenia
Stă: inimă și duh boldesce către fală;
Toți în minciună cred, înșel și se înșelă...

A. Odobescu, Pseudokineg. p. 87:
„Nu mă voiu încumeta a spune cea
ce *aĭevea* n'am vedut cu ochii...“

d) A se arăta *aĭeve*, ca și când s'ar
dice „a se arăta la arătare“.

Constantin Brâncovan, 1696 (Cond.
Mss. în Arch. Stat. p. 159): „care și
aĭave aič în țără ciudă ca aceia s'au
fost arătare la zilele răposatului stre-
moșului domnii-mele Io Matei Băsărab
voevod...“ povestind mai departe cum
au perit locustele din dată ce se adu-
sesse dela o mănăstire din Muntele Atos
capul sântului Mihail „Sinadski“.

e) A minți *aĭeve*:

Varlam, 1643, II f. 81 a: „pare'mi
că minți *aĭave*, o cadiule! căci nu sămtu
a miale acéstia cuvinte...“

f) Mai cu sémă însă *aĭeve* se con-
struesce cu „a fi“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.
Rom. p. 27): „*aĭavé* iaste tuturor că
el mie nepriétin de moarte mi s'au ară-
tat, însă adevărul ce iaste a tăgădui
nici pocu, nici mi se cade...“

Samuil Clain, Invățături (Blaj, 1784
p. 59): „la toți *aĭavé* iaste viața lui
cé bună, știute milosteniile și alte lu-
cruri...“

N. Muste, Letop. III, 76, povestind focul cel mare din Iași dela 1723: „...nu se putea nime apropia de para focului. Atunce *aevea* era certarea dela Dumnezeu...”

g) O întrebuintare curiosă a lui *ăieve* în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXII,
3: eu, pre dzeu!
sântu Jidovinu,
născutu întru
Tarsul Chilichi-
escu, hrănit în-
tru ăcasta cetate,
lăingă piçoarele
lu Gamaliilu în-
vățatu *ăave* lé-
gia tatăinrască...

...ego sum vir
Judaeus, natus
in Tarso Ciliciae,
nutritus autem
in ista civitate,
secus pedes Ga-
maliei eruditus
juxta verita-
tem paternae
legis...

După analogia sinonimilor seî, *ăieve* funcționează și ca adjectiv, dar invariabil: un lucru *ăieve*, o nelegiuire *ăieve*, o minciună *ăieve* etc. Lexicon Budan: „*ăieve*, adj., verus, geminus”.

v. *Apriat*. — *Făță*. — *Fățis*...

² *Ăiëve*, adj. — v. ¹ *Ăieve*.

^{1,2} *Ăiëvea*. — v. ¹ *Ăieve*.

Ăiěz (*ăiezat*, *ăiezare*), vb.; appréter à l'ail. Formă mai puțin întrebuintată și mai necorectă decât sinonimul *ăiesc*.

Dictionarul Bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Ăijędz* (cițesce: *ăiedz*). Allio condio”.

v. *Ăiesc*. — *Curmez*.

Ăiezăre }
Ăiezăt } — v. *Ăiesc*. — *Ăiez*.

Ăimintre s. *amintre*, adv.; ¹o. autrement; ²o. en cas contraire, sinon; ³o.

de *ăimintre*, de *amintre* = du reste, d'ailleurs. În primul sens sinonim cu altfel, altcum sau în alt chip; în al doilea, sinonim cu: de nu, de unde nu, la din potrivă; în al treilea, sinonim cu totuși, ori-și-cum etc.

Sub influința principalului sinonim altfel, s'a născut forma actuală *altmîntre*, care nu se găsește nicăiri în vechile texturi și ne întâmpină pentru prima dată, pare-ni-se, abia pe la 1788 în gramatica lui Molnar (p. 318): *altmîntrilea*. De atunci încôce filologii s'au silit s'o înrădăcineze în limbă, creștând'o a fi un archaism (Lex. Bud., Cihac, etc.), pe când în fapt ea este de tot modernă și se datorește unei analogie curat românesce: *ăimintre* = *aimintre* + altfel, căci — mai repetăm încă o dată — graul vechiu n'o cunósce de loc.

Cele două forme istorice: *ăimintre* și *amintre*, ni se înfățișează fie-care în următoarele varianturi fonetice și morfologice:

a) Forma cu -i- aprôpe tot-d'a-una își acată pe emfaticul -a: *ăimintrea*, une-orî pe analogicul -le însoțit de același -a: *ăimîntrilea*, câte-o-dată are pre -en- pentru -in-: *ăimentrea*, *ăimîntrilea*.

Glosar slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 267): „*КЪЗНАК*, pre dos, *ăimintre*”.

Legenda Sf. Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 140): „se gândi *ăimintre* să nu facă, ce acel lucru spurcat ce gândise el vré să'lă încépă a face...”

O predică de Sf. Ioan Crisostom, sec. XVII (ibid. p. 559): „*ăimintre* vād ochii omului, și *ăimintre* iară vād ochii lui Dumnedzău...”

Act moldovenesc din 1610: „de s'are și mai scula Agăpișanii să facă vr'o

pără și să nu se ție de lége, măriia ta să nu crezi, că *aimintrile* nu se va afla...”

Moxa, 1620, p. 370: „nu era de totu rău Anastasie, ce era și bunu, că de nu vré fi întunecatú cu acia vrăcolăcie de făcia rău pravoslavnicilorú, *aimentré* elú era bunú...”

Același, p. 385: „de *aimintré* era omú bunú și nu iubiia strămbătățile...”

Silvestru, 1651, pref.: „Frumos darú a lui Dumnezău iaste a ști în limbi, numai să viľaze cu dinsele, ca să întelégă și alții ce zice, că *aimintria* nime nu va putia lua întrămare...”

Ibid. f. 151 a: „de-ară face *aimintria*, huli-s'ară numele lui între păgăni...”

Dicționar bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Aimintre*. Aliter. Secus”.

b) Forma fără -i- ne presintă varian-turi: *amintrile*, *amintrilea*, *aminterle*, *amintere*, *aminterea*, *aminteri*.

Inventarul mănăstirii Galata, 1588 (Cuv. d. bătr. I, 212): „și de va in-torce *amintrile*, se fie lepădat de lége...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 20: „*amintrile*, pricina clă-tirii dându-să, odihna și liniște fără turburare și strânciunare a fi nu poa-te...”

Dicționar slavo-românesc circa 1670 (Mss. în Bibl. Societății Archeologice din Moscva, f. 28 b): „*КОЗНАКЪ*, într' alt chip sau *aminteré*”.

Samuil Clain, Invățături (Blaj, 1784) p. 89: „să știți și să crezi, că din ne-precépere și din slăbiciună firii am fă-cutú această, sau pentru că te-amú iubitú și amú vrutú să te învățú binele care l'amú socotitú de folosú ție, că *amintrile* cumú aș fi pututú face eu ce-va asupra ta...”

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 16: „*aminteré*, așezare de arú fi după

meșteșugú și potrivită precumú tu vreí, arú fi o greșală...”

Ibid. p. 102: „*aminterle*, nasulú a-ğută multú de a închipui măsura feții...”

Caragea, Legiuire 1818, p. 19: „când lucrul acela pentru zmintéla ce are rămâne netrébnic sau cu anevoe a fi de trebuință, iară *aminteri* să rămăe vânzătoriuľ nesupărat...”

Ib. p. 34: „Cu zălogul mișcătoriu nu poate împrumutătoriuľ să slujéscă la trebuințele sale, de nu să va tocmí cu datornicul, căci *aminteré* orí-ce stricăčune va cerca, plătește...”

Jipescu, Opincaru p. 34: „*Amintrilea*, frate Moțailă, vorbindă la drept, să ne ierte cin' ne-aude, altă lume ie la țară, alta la cetățí și la orașele or la țăr-guri...”

Deși forma fără -i- exista deja în secolul XVI, totuși în texturile cele mai vechi ea ne apare sistematic ca o scurtare dissimilativă din *amintrilea*, tipul cel mai lungit și avénd trei i, pe când forma cu -i- figuréză tot acolo simplă saú numai cu emfaticul -a: *aimintre*, *aimintrea*, și chiar cu vocalismul arhaic: *aimentrea*. Așa la Co-resi, Omiliar 1580, vedem *aimintrea*, nici o dată *amintrilea*, alături cu *amintrilea*, nici o dată *amintrea*:

quat. IX p. 7: grăiaște-se și *aimintré* duminecă noao, derep-ce că 'ntr'ăcasta vor să se înnoiască tru-purile morților...

quat. XIX p. 10: multă era credin-ța de-acia alăl-tor, că atunce amu opri măriei, e acmu nu o-préște, ce *amintrile* șú tăriia sa arată mai mare...

Pe la sfirșitul secolului XVII, dis-pare din texturi forma cea primitivă *aimintre*, lăsând pe derivatul *amintre*, care începe apoi a se respândi, multi-plicându-se în varianturi poporane:

aminteri, aminterea, aminterle etc., dar tot-o-dată se amestecă cu sinonimul altfel, rezultând forma mixtă *alt-mintre*, care la Radu Tempea (Gramm. 1797, 167) sună pe aceeași pagină: *almintrené* și *altmintrelé*. Intr'o doină din Bucovina:

Mult mă mir, bade, de tine,
Ce'ți perđi mintea după mine?
Când m'ar fi de dumnia-ta
Altmintrele m'aș purta!...

(Marian, Bucov. II, 152).

Alexandri, Arvinte și Pepelea, sc. 4:

„Arvinte. Nu fii prost, măi!... O baniță de nucă vechi de șese ani... Nu scăpa chilipiriu din mână.

„Pepelea. Ba nu așa, jupâne!... *Almintire*... Dă-mi pe Mândica adălmaș... Vrei?”

Forma daco-română organică *aiminte*, adică fără amplificativul *-re*, reprezintă pe latinul *alia-mente*, paralel latinului *altera-mente*, de unde: ital. *altramente*, fr. *autrement*, span. *otramente*, reto-rom. *otramaing* etc. Mai remarcabilă decât toate este forma macedo-română *aliùtre* sau *aliùntre*. Înălăturându-se amplificativul *-re*, ea ne duce tocmai la arhaicul latin *aliùta*: „*aliuta antiqui dicebant pro aliter*” (Loewe, Prodrum. glossarior. lat. 432).

Așa dară genealogia lui *aimintre* este:

```

lat. alia-mente
      |
rom. *aiamente
      (ai'mente)
      |
      ai'ment'-re
      (ai'mintre)
      /      \
ai'mentre-a   ai'mentri-le-a
(ai'mintrea)  (amintrilea)
      |              |
amintere      — amintrilea
(ai'minteri)  (aminterle)
      |
aminterea + [altfel]
      |
      alminterea etc.
  
```

v. *Altum*. — *Altfel*.

Ăină. — v. *Hăină*.

Ăinin. — v. ¹ *Anin*.

Ăiò! interj. — v. *Ăiu*!

¹ *Ăiòr*, s. m.; t. de Botan.: ail sauvage, ail d'ours, *Allium ursinum*. Sinonim cu *aiuş*. Prin confuziune fonetică cu *alior*, *aiòr* se aplică mai mult la „laptele cânelui” (*Euphorbia*). Este un deminutiv foarte organic din *aiú* „ail”, corespunzând unui prototip latin *alliolum*.

v. *Aerel*. — *Aişor*. — ² *Ăiuş*.

² *Ăiòr*. — v. *Alior*.

Ăis. — v. *Haïs*.

Ăit! interj.; attrapé! c'en est fait! Insemnează: „am pățit'o!” când ne surprinde pe neașteptate ce-va neplăcut.

E des la Anton Pann:

Deci plecând el mai 'nainte în gură cu
 ăst cuvînt,
Se 'mpiedecă, cădu 'n dată și 'i sbură
 vorba în vînt.
Ăit! o pierdui mă! el dîse, și nici că o
 mai găsesc,
Uitaî și pe cele-l'alte, nu mai sciî ce să
 vorbesc...

(Moș Albu, II, 19).

său:

Sintem periți toți, stăpâne, după cele
 ce ved eu;
Dacă el o zburătoare o prinse din vîrf,
 de sus,
De m'o vedé și pe mine, apoi *ait*!
 atunci m'am dus...
(Prov. III, 61).

său:

Dar să taci, dragă nevastă, să nu fii
 iasă cuvînt,

C'apoî *ait!* din lumea astă, cum vei
spune, pierdut sint...
(Ibid. III, 115).

Acastă interjecțiune nu este antropologică, ci etnică. Ea nu se află la Slavî, nici la Germanî, nici la Turci sau la Unguri. Albanesii n'o aŭ, iar Neo-grecii aŭ pierdut'o. Cu aceiaşi accepțiune foarte precisă şi consistând din aceleaşi elemente tonice *a-t*, ea se găseşte numai în vechea familiă greco-italică. În latina din punct în punct acelaşi sens avea interjecțiunea: *atat!* Aşa la Plaut:

... ille me non videt.

Nam ego modo declinavi paullum me
extra viam.

Atat! eccum ipsum...

(Aulul. IV, 8, 12).

saŭ:

Atat, perii hercle ego miser!...

(Ib. III, 1, 8).

saŭ:

Atat! quid illuc clamoris, obsecro, in
nostra domo est?...

(Casina, III, 4, 20).

În toate aceste pasaje şi 'n altele multe din Plaut, *atat!* care se scrie şi *attat!* nu se poate traduce decât prin: *ait!*

De asemenea la Terențiu, bună-ora:

Percussit illico animum: *atat!* hoc
illud est.

Hinc illae lacrymae...

Andr. 125).

saŭ:

— Militem secum ad te quantas copias
adducere,

Atat!

— Nam formidolosus, obsecro,
es, mi homo?

(Eun. 755).

În Plaut, în Terențiu, şi mai ales la Naeviu, această interjecțiune se lungesce după pofa inimei: *atattatae!*

şi chiar: *atattatattatae!* De asemenea în vechea grécă: *aitai ai!* Ea este însă, negreşit, cu atât mai energică, cu cât e mai scurtă.

Românul *ait* vine din latinul *atat* prin pierderea mijlociului *-ta*, întocmai ca în *maică* = *matcă*, „*taică*” = *tatică*, „*paşprecî*” = *patru-spre-deci*, unde rolul lui *-i* este compensativ, ca şi'n: „*şaşprecî*” = *şese-spre-deci*, „*şaşdecî*” = *şese-deci*, „*hoit*” = ung. *halott*, şi altele.

Ăită. — v. *Ăitic.* — *Haită.*

Ăităŭ. — v. *Ăidăŭ.* — *Haităŭ.*

Ăitic (plur. *ăitcuri*), meute de loups. Termen întrebuintat în Țera-Românească şi 'n parte peste Carpați, iar în Moldova se dice mai mult: *potae* de lupi, une-ori *cătă* şi *cârd*. Se rostese adesea aspirat: *haitic*, dar şi forma *aitic* este foarte obicinuită, pe când aproape nici o dată nu se aude „*aită*”, ci numai „*haită*”. Raportul etimologic între *aitic* şi *haită* va fi studiat cu ocasiunea acestuia din urmă.

„Pe la noi se dice *luchî* în loc de lupi; de ex.: astă noapte a venit un *aitic* de *luchî*...” (A. Stoenescu, Ialomița, com. Perieții).

„Mai mulți lupi la o-laltă se dic *haitic*: am vădut un *haitic* de lupi...” (I. Floca, Transilv., Sibiu).

„Urşii nu se află pe aice; *luchî* sint destul în *haiticuri*...” (S. Voinea, Dobrogea, com. Somova).

„Pricoliciul, adică un om prefăcut în câne, însă — dice poporul — cu picioarele de'nainte mai scurte şi cu cele dinapoî mai lungi, se amestecă într'un *haitic* de lupi, umblând cu ei după prăzi de vite şi chiar de oameni, mai ales după cei născuți din florî...” (C. Corbenu, Olt, c. Alimănesci).

„Omul care se face vircolac, luându-și forma lupului, merge și se amestecă cu un *aitic* de lupi. *Aitic* se numește un cârd de lupi în număr de doi-spre-zeci. Se crede că *aiticul* în care se află vircolac e foarte reu. Dacă s'ar întâmpla ca să musce fr'un căne pe vircolac din *aitic* astfel ca să-i facă sânge, atunci vircolacul se transformă în om, însă cu păr pe corp...” (I. Ionescu, Teleorman, com. Răioasa).

v. *Haită*.

A-îu-îu! interj. de joie et d'admiration.

Aiu, iu, crucea mea, lele,

Tu cu ochii faci belele!...

Întri'n cas', se luminează,

Esî afar', se'nsemină!..

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 40).

Interjecțiune compusă din admirativul *a!* (v. ².A) și din reduplicatul *iu!* = gr. *ioú* sau *ioû*! = lat. *io!* când acestea izbucnesc din bucuria, de ex. la Plaut:

Age tibicen, dum illam educunt huc no-
vam nuptam foras.

Suavi cantu concelebra omnem hanc
plateam hymenaeo.

Io hymen hymenae! io hymen!..

(Casina, IV, 3)

v. *Ai!* — *Aoleo!*

¹.-ăiu, -ăe; suffixe nominal servant surtout à prêter plus d'intensité qualitative ou quantitative.

În cuvinte ca: *alaîu*, *buhaiu*, *șerlaiu*, *polaîu*, *chihae* etc., finalul *-ăiu* nu e sufix, ci un element fonic primit gata de'npreună cu vorba cea împrumutată. În „odae” (= turc. *odâ*), „*abae*” (=turc. *abâ*), „*jigărae*” (=ung. *zsigora*) și alte câte-va, sufixul este *-ia*, nu *-ae*. Afară de acesta, finalul *-ăiu* în genere, fie ca sufix, fie ca simplă

terminațiune, derivă din *-ani-* numai dără în pre-puține vorbe străine, bună-
-ôra: *tigae* = ngr. *τηγάι*, bănățenește: tiganie; nici o dată însă din latinul *-aneus* (-anea), care trece românește în *-ăiu* (-ăe), de ex. *călcăiu* (= lat. *calcaneum*), plur. *călcăe*, *întăiu* (=anta-neus), fem. *întăe* etc. Prin urmare, „*putregăiu*” și „*mucegăiu*” nu pot avea prototipuri latine: „*putredaneum*” și „*mucedaneum*” (Cihac, I, 171, 223), din cari noi am fi căpătat: *putregăiu* și *mucegăiu*, ci: „*putrid alium*” și „*mucid alium*”, macedo-românește „*mucisalîu*”. În fine, după cum latinesce erau identice în fond sufixele liquide *-alis* și *-aris*, tot așa românul *-ăiu* = *-ăiu* se identifică une-orî cu sufixul *-ariu*, de ex.: *vătraîu* (=vă-tralîu) și *vătrariîu*, *șupaîu* (=șu-palîu) și *șupariîu*, *păstae* (=păstalie) și *păstare*, *vinătae* (=vinătalie) și *vinătare*, etc.

Ca circulațiune, neutrul *-ăiu*, la plural *-ăiuri*, este cu mult mai rar decât femininul *-ae*, la plural *-ăi*, al cărui rol e interesant mai ales în numirile poporane desmîerdatore ale vitelor; de pildă, în descântecul „de întorcea lap-telui”:

S'o scoborit

S'o venit

La Lunaia,

S'o cătat'o

S'o'ntrebat'o:

Ce te ofelescî,

Ce te svîrgolescî,

Ce rîncăluescî,

Ce boncăluescî,

Lunăi ôră hăi...

(S. F. Marian, Descân-tece, 133)

O vacă născută luni se dice: *lunae*, iar după aspect sau după boiu: *bălae*, *mândrae*, *cheșae* (= *ocheșae*), *murgae*, *surae*, și așa mai încolo (Familia, 1877, p. 445—6). De aceeași natură este la oi: *țigae*. Cumcă prototipul acestui *-ae*

este -alia, nu -anea, probă că și 'n Banat, unde grupul -nî- nu se mîiă, se ȃce: bālae, māndrae, nu: bālanie saū māndranie. Ce-va mai mult; la „Valachii“ din Moravia, cari sînt slavisaȃi deja cel puȃin de vr'o cincî secolî, unul dintre epitetele desmîerdătoare ale vacîi este: brezaia (Kulda, Moravské národní pověry, Praha, 1874, t. 1 p. 17).

Intre vechile numiri personale femeescî: Vlādae, Vilae, Stānae etc. O localitate de peste Olt: Negrae (Cuv. d. bătr. I, 244). Același sufix -ae ne mai întimpină în unîi termenî mitologici: brezae, năbādae cu deminutivul năbādaică, drāgae cu deminutivul drāgaică etc.

În marea majoritate a casurilor, funcȃiunea sufixului -aĭu, iar mai cu deosebire a femininului -ae, este intensivă, adecă menită a da mai multă întindere noȃiunii cuprinse în tulpina cuvîntului. Acēsta se învederēză pe deplin în vorbe ca: potae, vāpae, bobotae, pālālae, flācārae; dar se pōte recunōsce și 'n: putregāiu, mucegaĭu, bātae; precum și 'n epitetele: māndrae, murgae etc. În adevăr, „putregāiu“ e ce-va „de tot putred“, „flācārae“ este o „flacără mai mare“, „murgae“ o vacă „mai murgă“, și așa înainte.

Pe românul feminin -ae e peste puȃinȃ a'l despărȃi de sufixul romanic colectiv -alia, cu care se și identifică nu numai prin vorbe întregi ca: bātae = fr. bataille (it. battaglia, sp. batalla etc.) saū māruntae = it. minutaglia, dar și prin sinonimi ca: potae = fr. canaille (it. canaglia, sp. canalla) saū macedo-romānul: cārșalie = fr. limaille. De aceia, este de creȃut că neutrul -aĭu, rar și puȃin caracteristic, s'a născut pe calea analogică din femininul

-ae, ca și italianesce în „bagaglio“ din „bagaglia“.

O vorbă curat romanică: merae, cu sensul de „pustiū mereū“, din latinul „merus“, trecēnd dela Romāni la Serbî, s'a păstrat la dinșii, deși s'a pierdut la noi. Tot de origine romānescă trebui să fie sufixul colectiv -ae în serbul: domaia „patriă“, strāia „crengi“, peraia „perî de porc“ etc.

v. -eiu. — -oĭu. — -uĭu.

2. Aĭu (plur. āiuri), s. n.; t. de Botan.: Allium sativum, ail commun. Macedo-romānesce aĭu (plur. allie) = lat. allium saū alium (ital. aglio, span. ajo, portug. alho etc.). Sinonim cu usturoĭu. Se măi ȃce și āiudegrădină (L. B.). O plāntă de același gen cu cépă, pras, hăgimă, arpacică, tōte întrebuintate mai mult saū mai puȃin la dressul bucatelor și dintre cari āiul se distinge prin tăria desplăcută a mirosului seū, precum și prin usturimea pe care, ca mijloc medical, o aȃiță fiind aplicat pe pele.

După credinȃa poporului, āiul este cel mai puternic anti-demoniac.

„Dacă la cel de'ntăiu șerpe, pe care l'ai vēȃut înainte de Sf. George, îi vei tăia capul cu un ban de argint și'ndată să'î pui în gură un cățel de āiū, în ȃiua de St. George vei putē vedē cu ochii pe strigoĭ cānd ȃeaū laptele dela vacile ômenilor...“ (V. Petrișor, Transilvania, com. Vestem).

„Mai ales în nōptea de Sān-Giorgĭu strigoĭi umblă ca să ȃea laptele dela vaci, mana din grăū și chĭar puterea dela unîi ômenî. Pentru aceia în presēră fie-care om pune în pōrtă și la ușa grajdului cāte o clombă de rug, adecă măceș, ca semn că acolo nu pot intra strigoĭi. Cine în acea nōpte stă în grajd sub o grapă cu colȃi de fer,

acela vede strigoii când vin, și îi poate și apuca. Cine prinde în ziua Crucii un șerpe, îl omoră și îi pune în gură un simbur sașu c a ț e l d e a i u , îl bagă sub pragul ușei, și așa a i u l încolțesc acolo în gura șerpelui, apoi a i u l acela îl pui în pălărie, te sui în turnul bisericii când vin omenii la biserică, și ai darul de a vedea și cunosc pe strigoii...“ (T. Crișianu, Transilv., c. Cugieru).

Intocmai așa se crede și se face la Serbi în ajunul Bunei-vestiri (Karadžić, Lex. p. 30). La toți Slavi în genere, a i u l se întrebuințează, într'un mod sașu în altul, contra farmecelor (Sobotka, Novočeska Biblioth. t. XXII p. 296). Să nu uităm însă că deja în sanscrita el era considerat ca „ucigător de strigoii“: „on attribueait à l'aïl une vertu particulière contre les mauvais esprits; car il est appelé aussi bhûtaghna, c'est-à-dire qui détruit ou tue les gobelins“ (Pictet, Origines indo-europ. ², I, 374). Apoi la vechii Romani a i u l înlătura farmecele, la cari se expunea cine-va călătorind sașu bând din apă necunoscută:

Hunc ignotarum potus non laedit aquarum
Nec diversorum mutatio facta locorum,
Allia qui mane jejuno sumpserit ore...

(M. Floridus, ap. Gubernatis, Myth. d. plantes, II. 7).

Afară de a i u l propriu Țis, botanica română poporană cunosc: a i u - d e - p a d u r e , a i u l - c i o r e i , a i u l - ș e r p e l u i , a i u - s e l b a t e c sașu a i u l - u r s u l u i , a i u - s e r b e s c , a i u - t u r c e s c , é r c a d e m i n u t i v i : a i o r , a i ș o r sașu a i ș o r a și a i u ș .

Vechiul a i u a început să dispară din circulațiune, lăsând loc usturoiului; chiar acolo însă pe unde el nu se mai aude, în Moldova bună-ora, re-

mâne după dînsul m u ș d e i u „met préparé avec de l'ail, de l'huile et du vinaigre“, care cât de puțin n'are a face cu slavul „močiti = mouiller“, (Cihac, II, 204), ci este o compozițiune foarte românească din trei elemente latine: must-de-a i u , cum ar fi franțusesc: m o û t - d ' a i l .

v. Andreiu. — Mușdenu. — Strigoii. — Usturoiu...

3. A i u . — v. 5. A i a .

A i u d , n. pr. loc. masc.; Nagy-Enyed, petite ville en Transylvanie. Orașel în munții apuseni ai Transilvaniei, întemeiat de cătră Unguri — pare-se — în secolul XIII, pe o întinsă vale nu departe de riul Murăș. Din numele maghiar E n y e d Romani au făcut A i u d , prin mușarea lui - n y - și prin trecerea lui - e - în - u - , întocmai după același proces de românizare ca în numele unei alte localități: B e i u ș = ung. B e l é n y e s , orașel în Bihor. Finalul onomastic topic - u d ne mai întimpină în: Abrud, Năsăud, Agiud, format în fie-care pe o altă cale.

Un cântec poporan din Ardeal:

Peste-Abrud, peste A i u d
Dalelei ce drum bătut!...

(Pompiliu, Sibiu, 24)

În adevăr, mult bătut e pe acolo nu numai drumul, căci A i u d este un centru unguresc, pe când satele de împrejur sînt curat românești, iar de aci bătae care pe care în curs de vecuri, pînă la 1848, când moșii deteră foc bietului orașel, jucând la lumina bobotăilor o gróznică horă de resbunare.

v. A i u d .

A i u d é n , -ă, subst. et adj.; habitant ou appartenant à A i u d ...

v. A i u d .

Ăiu-de-grădină. — v. ². *Ăiu.*

Ăiu-de-pădure, s. m.; t. de Botan.:
1° lis martagon, *Lilium martagon*;
2° chélidoine commune, *Chelidonium majus*;
3° asphodèle jaune, *Asphodelus luteus*. În primul sens se dice mai des aişor sau aişor-galben, în al doilea: rostopască, negelariţă, iarba-rîndunelei.

v. *Aişor.* — ². *Ăiu.* — *Ăiul-ursului.* — *Negelariţă...*

Ăiul-ciórei, s. m.; t. de Botan.:
Muscari comosum. Un fel de zambilă crescînd pe câmp şi care se dice şi franţuscesce: ail de loup, ail de chien, italianesce: cipolle canine (*Nemnich*). Românesc se chiamă mai obicînit: cépa-ciórei (Dr. Brînză).

v. *Aglică.* — ². *Ăiu.* — *Cépa-ciórei.*

Ăiul-şerpelui, s. m.; t. de Botan.:
Allium scorodoprasum, ail d'Espagne (Sava Bărcianu). Şi franţuscesce se dice: „ail serpentin“, nemţesce: „Schlangenlauch“, englescesce: „viper's garlic“. Când este a înflori, cotorul acestei plante se îndoie spre pămînt şi apoi éráşî în sus, încovăindu-se astfel ca un şérpe, de unde î vine şi numele. Se mai chiamă şi aiú-selbatec. O altă varietate, purtînd acelaşi nume de *ăiul-şerpelui*, este „*Allium victorialis*“, grecesce: *ὄφιονόκκον*, din cauză că foile sînt pestrîte ca o piele de şérpe. În Germania, anume această varietate se consideră la popor ca propriă a goni pe draci şi pe strigoi (*Nemnich*, I, 190).

v. ². *Ăiu.*

Ăiul-ursului, s. m.; t. de Botan.:
ail des bois, *Allium ursinum*. Unguresce de asemenea: *medve hagyma*; dar deja terminul grecesc *ἀρκυτο σκόκο-*

δον, tradus latinesce prin „*allium ursinum*“, exprimă aceiaşi asociaţiune de idei: *ăiul-ursului*. În limbile romanice: fr. ail d'ours, span. ajo de urso etc. Se mai dice aiú-selbatec, ba şi aiú-de-pădure (Dr. Brînză).

v. ². *Ăiu.*

Ăiurăre. } — v. *Ăiurez.*
Ăiurăt,-ă. }

Ăiûre s. **ăiûri**, **ăire** s. **ăiri**, adv.;
ailleurs, autre part, dans un autre endroit. Sinonim cu ainde. Adverb de loc: nu unde este cine-va orî ce-va, sau nu despre unde se vorbesce; prin urmare, în opoziţiune cu aici, cu acolo etc., după împregiurări, de ex.: dacă nu'l găsesce aici, caută'l *ăiuri*; nu l'am vădut acolo, dar nici pe *ăiuri* nu l'am cercetat. În privinţa locului, este cea ce al-dată e în privinţa timpului, iar altfel său aimintre în privinţa modului. Când cine-va sau ce-va nu se află nici aici, nici acolo, nici *ăiuri*, atunci se dice nicăiri.

Cu emfaticul -a: *ăiurea* sau *ăiurîa*; cu amplificativul -le: *ăiurele*, *ăiurile*, cu emfasă: *ăiurelea*, *ăiurilea*. Macedo-românesce: *ăliurea*. La Istriano-români: *ăiure*, *ăiurea*.

Dicţionar Bănăţen circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422):

„*Ăiure* } Alibi.“
„*Ăiurile* }

Alături cu *ăiuri*, *ăiure*, există şi forma *ăire*, *ăiri*.

I^o. Fără prepoziţiune:

a) *ăiure*, *ăiuri*.

Alexandri, Hartă Răzăşul, sc. 4:

„Măriuca. Iaca!... aici mî-ai fost, bădică?

„Hartă. Ba *ăiure*!...“

Costachi Conachi, p. 264:

Laponul, deprins cu gerul, fericit se socotese
Gândind că *aiure* frigul pe alții mai mult
muncesce...

Pravila Moldov. 1646, f. 19: „au
doară și *aiuri* într'altă locū....“

Ibid. f. 90: „pentru greutățile și
dăjdele ce sămtū într'acelū locū, să va
duce *aiuri* să-i fie mai binigorū...“

Ib. f. 100: „nu'l va mai trimite
aiuri...“

b) *aiurea*, *aiurīa*.

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 70:
„ochii seī căutaū *aiurea* la malurile în-
verđite ale Dimboviței, la noriī flu-
turisticī de pe cer, pare c'ar fi vrut
să încređă acelor mângăioși și tăcuți
prieteni taīna ce umpluse inima sa de
fericire și de temeri...“

Contăș Uricar, 1656 (A. I. R. III,
235): „deci eu să aibu a da cuconilor
aiuré altă falce de vie...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.
Rom.) p. 50: „...depărtare locurilor
și lipsa lucrurilor, carile într'acel loc
macar că multe, iară *aiuré* pré puține
aflându-să, și auziré lor minunată, și
vedéré ciudată li să pare...“

Pravila Moldov. 1646, f. 7: „de vre
un ochiū orbitū, saū și *aiurīa* vā-
tāmātū...“

c) *aire*, *airī*.

Lexicon Budan: „*aire*, *airea*, *airilea*
= alibi, alio loco.“

Bobb: „*aire* = alibi; *aire* a mere, a
se muta = alio domicilium transferre;
aire născut = alienigena.“

Barac, Risipirea Ierusalimului, p. 44:

Norodul cel orb de minte
Credea acestor cuvinte,
Credea că Dumnezeuira
Nu ajută și *airea*,
Ci cu tôte de o dată
Numai lor le este tată...

II°. Cu prepozițiune:

a) de *aiuri* = d'une autre part.

Urechia, Letop. I, 122: „cunoscând
Ștefan-Vodă că ajutoriul nu de *aiuré*
î-aū fost, ci numai dela Dumnezeuū și
dela pré-curata Maica sfinției sale...“

Dosofteiū, 1673, f. 192 b:

Și trimisă Domnul foame 'n țară
De-aducia de-*aiuri* pāīnīa cu carā...

b) pe *aiuri* = quelque part ailleurs.

Mitropolitul Varlam, 1646 (A. I. R.
III, 226): „și au socotit să hie acé
parte den Zaharești și pre-*aiurélé* pre
unde vor mai hi ocine, amāndorora,
să's ție frățēște...“

Ștefan-vodă Gheorghie, 1667 (A. I.
R. III, 109): „poftescu și pre dumniata,
iūbite frate, ca să-i fii într'agiutor ace-
stui sārăc de copil, să's poată dezbate
moșiīa acasta; și la Domnie, și pre
aiurīle pre unde va trebui, dumniata
fii nevoitor; noā și pārinților noștrii
pomanā va fi neincetaatā, și el încă
pre lângă dumniata să va lipi cu slujba,
că *aiurīlé* nu are loc un copil strein...“

III°. Idiotismī:

a) „Cu gândul *aiurea* = distrăit, inat-
tentif“ (Pontbriant); dar „gāndesc
într'*aiurea* = déguiser sa pensée,
feindre“:

Grigorie din Măhăciu, Predica 1619
(Cuv. d. bătr. II, 120): „nu cu irema
să cugeți alte, e cu limba se grăești
gāndindu într'*aiure* ca ceīa fățar-
nicii...“

b) „Calc într'*aiurea* = être incon-
stant, faire des infidélités.“

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act
II, sc. 2:

„Gahița.... Iubescī pe alta, pe co-
misóe.“

„Iorgu. Aī nebunit?

„Gahița. Te-am înțeles eū de mult
că'mī calcī într'*aiurea*...“

c) „Vorbesc *aiurea* = irre reden, fan-
tasiren“ (Dr. Polysu); „vorbesc
într'*aiure* = délirer“ (Cihac).

S. F. Marian, Descăntece, p. 150: „Ômeniî bolnavi de lungóre, pierdându-și de regulă conștiința, fantaséză. Atunci poporul ȳice că: buiguesc, aĩuréză saũ vorbesc ĩntr' *aĩurea*“.

Macedo-romănesc: „a batte 'n *alĩurea* ĩnsemnáză a vorbi cam ca un nebun, saũ a vorbi verđi și uscate fără să ĩea sama la ce vorbesce“ (Dr. Obedenaru, Dicț. Mss. ĩn Acad. Rom. I, 9).

d) „Īntr' *aĩurea*“ se pôte ĩntrebuĩța de tot adverbialmente: „ca un nebun, ca un smintit, ca un capiũ“ (Costinescu).

IV°. Filiațiunii etimologice.

Al nostru *aĩure* n'are a face cu francesul *ailleurs* = lat. *aliorsum*, nici cu italianul *altrove* = lat. *aliter-ubi*, dar nici cu vechiul spaniol *alubre* = lat. *aliubi* (Diez, Cihac), și cu atȳt maĩ puțin se pôte trage din latinul *alio* (Miklosich), din care s'ar fi nȳscut la noi „*ȳire*“, nici o datȳ *aĩure* și *aĩre*. Toți recunosc că finalul *-re* este o simplȳ amplificatiune adverbialȳ, ĩntocmaĩ ca ĩn „*puru-re*“, „*ȳĩmint-re*“, „*ȳasijde-re*“, „*ȳainde-re*“ etc. Remȳn darȳ tulpinele *aĩũ-* și *aĩ-* (*aĩũ-*), astȳ din urmȳ cea organicȳ, care singurȳ ne ĩntĩmpinȳ ĩn compusul nic-*ȳĩre*. Prototipul romȳnesc *aĩũ-*, cu predisposițiune de a trece ĩn *aĩũ-*, nu pôte corespunde decȳt latinului *alĩbi*, cu tonicul *-i-* lingȳ o labialȳ. ĩn *aĩũ[re]* din *alĩbi*, *-ib-* devine *-ũ-* din punct ĩn punct ca ĩn romȳnul „*ȳuer*“ din latinul „*sĩbilo*“.

v. *Aĩnde*. — *ȳĩmintre*. — *Aĩurȳlȳ*. — *Aĩurez*. — *Altunde*. — *Nicȳire*...

Aĩurea, aĩrea

Aĩurele, aĩrele

Aĩurelea, aĩrelea

} — v. *Aĩure*.

Aĩurȳlȳ (plur. *aĩurȳli*), s. f.; divaga-

tion. Sinonim cu *aĩurare* saũ *aĩurare*, dar indicȳnd o stare maĩ tre-cȳtore, nu o akciune prelungitȳ.

De la Vrancea (B. Ștefȳnescu), Sulta-nica p. 131, ĩn descrierea unei case de joc: „Mișcȳrile mȳnilor, repedȳ și ne-prevȳdute, carȳ aci sȳ resculȳ ĩn sus, aci sȳ trĩntȳȳ cu zgomot pe masa verde; *aĩurȳla* planurilor ascunse, carȳ rȳsȳriaũ la ĩvȳlȳ numȳ ĩn niște crim-pee de gĩndiri neĩnȳtelese; tȳte acestea aveaũ ce-va din ĩnfȳȳșarea unui spital de bolnavi, a cȳror minte e dȳsȳ pe lumea cea-l'altȳ...“

ĩn graiul figurat al pungașilor: „*aĩurȳlȳ* = somn“ (Baronzi, Limba p. 150).

v. *Aĩure*. — *Aĩurez*. — *Aĩurit*.

Aĩurȳsc (*aĩurire, aĩurit*). — v. *Aĩurez*.

Aĩurȳz (*aĩurat, aĩurare*), vb.; diva-guer, extravaguer, dȳlirer. Exprimȳ aceȳași noțiune cu idiotismul: vor-besc ĩntr' *aĩurea*.

Costache Negruzzi, Scrisȳrea VIII: „Vecine! — curmȳi pre povestaș; — ĩmĩ pare cȳ *aĩurezȳ*. De unde dracu ȳi gȳ-sit obȳșȳca adunare la Agrigenta?...“

Basmul „Tinerȳte fȳrȳ bȳtrȳneȳte“ (Ispirescu, Legende p. 9): „Lȳcuiȳtorȳi ridea de dĩnsul, ca de unul ce *aĩurȳzȳ* saũ visȳzȳ deșȳpt...“

Se ĩntrebuĩȳzȳ și dupȳ a patra conjugațiune: *aĩurire*.

A. Odobescu, Dȳmna Chiajna p. 108: „tu, care m'ȳ cȳlȳuzit ĩn poteci spinȳse, pe sloĩuri de ghȳȳȳ, cȳnd cu sfĩnta'ȳ ĩcȳnȳ ĩn braȳe am colindat, aĩurĩnd, plaĩurile și cȳmpiile...“

Circulȳzȳ ĩnsȳ maĩ cu sȳmȳ ca par-ticipiũ trecut adjectivat: *aĩurit*.

v. *Aĩure*. — *Aĩurit*.

Aĩurire. — v. *Aĩurez*.

Aĩurit, ȳ; part. passȳ d' *aĩuresc* pris comme adjectif: extravagant.

„Când e cine-va bolnav și vorbește aiurea, se dice că e *aiurit*“ (S. Liuba, Banat, com. Maïdan).

De la Vrancea (B. Ștefănescu), *Sultanica* p. 127: „Une-ori, *aiurit*, își simțea creerul cum se stingea, încetul cu încetul...”

v. *Aiure*. — *Aiurelă*. — *Aiurez*.

Aiu-selbâtec. — v. *Aiul-șerpelui*. — *Aiul-ursului*. — ²*Aiuș*. — *Leurdă...*

Aiu-serbesc, s. n.; t. de Botan.: poi-reau, *Allium porrum*. Sinonim cu por-său pur și cu pras său praj.

v. ²*Aiu*.

¹*Aiūș*. — v. ⁵*Aia*. — *Auș*.

²*Aiūș*, s. m.; t. de Botan.: ail sauvage. Dictionar Bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Ajush* (citesce: *aiūș*). *Allium sylvestrum*. *Aliaria*.” Ca deminutiv din *aiū*, *aiūș* corespunde lui *aior* și lui *aișor*. In Banat cuvîntul se întrebuintează pînă astăzi (S. Liuba, com. Maïdan).

v. ²*Aiu*. — *Aiul-șerpelui*. — *Aiul-ursului*. — *Leurdă...*

Aiu-turcesc, s. n.; t. de Botan.: oignon de Strasbourg, *Allium fistulosum* (L. B., Bobb). Se dice și un-guresce: *török foghagyma*. Sinonim cu *cépa-ciorască* (Dr. Brândză).

v. ²*Aiu*.

Ajdër, s. m.; dragon, griffon, monstre. In „Istoria lui Hangerli” de pe la începutul secolului (Tocilescu, Rev. I, 330):

I-au pus un pistol în piept,
Lovindu[l] prin țite drept
Și lute ca un *ajder*,
Și lovi și c'un hanger;
Apoi de grab și Harapu
Ca clipa îi tăie capu...

Cuvînt care n'a circulat nici o dată în grai. Este persianul *azder* „dragon” (Șăinenu, 8), trecut prin Turci la Serbi (Karadžić, v. *Azdaha*) și la Bulgari (Miladinovtzi, *Narodni pēsni* p. 533).

v. *Balaur*. — *Smei*.

Ajtedeu! interj.; Dieu soit en aide! O exclamațiune făcînd parte din graiul femeiesc, și numai într'o singură împregiurare.

Anton Pann, Moș Albu, II, 19:

Apoi d'acolo la vale, în drumul care mergea,

Văzu din sat o muere țesînd aci 'ntr'o argea

Și copii mulțime spuză împrejurul guri făcînd,

Unii cereaui: mamă papa, alți pentru țită plîngînd,

De cari ea necăjită tot îi ocăra mereu;

Iar el: să fie de bine și prunci să'ți dea

Dumnezeu!

Ea, cum își lăsase lucrul ca să mai vază de el,

Luînd o drugă, îi trase cu dînsa vr'o doă-trei,

Zicînd: nu'mi ajunge mie că pă aști nu pot să'mpac,

Și tu îmi mai urezi încă să stau și alți să mai fac?

El o 'ntrebă: apoi lele, cum trebuiește să zic?

Să fi zis—ea îi răspuse —: *Aj-te-zeu*, și alt nimic....

Autorul adaugă în notă: „Cuvînt antic, ținut numai de femei, în loc de ajute Dumnezeu, care îl zic numai cînd vād pe alte țesînd”.

Contracțiunea cu urcarea accentului: *ajte* = ajute este întocmai ca în poporanul „vâst = vĕdūt”. Cât despre simplul *deu* în loc de compusul *Dumnezeu*, el se întrebuintează nu numai în jurămîntul „*deu!*”, dar și fôrte des în texturile din secolul XVI, de exemplu în Codicele Voronețian circa 1550,

în Psaltirea Șcheiană din aceeași epocă, la Coresi etc.

Pe când aglutinatul *ajte-deu* este o interjecțiune curat femeiească, și anume a țesetorelor din argea, exclamațiunea „Dómn-e-ajută!“, identică în apărută prin sens, aparține — după cum vom vedea mai jos — graiului bărbătesc în focul bătăliei.

v. *Ajut. — Deu.*

Ajunitul, ajumita (de-a-), subst. masc.; jeu enfantin: colin-maillard, cligne-musette. Același joc copilăresc, care pe alocuri se dice mijórcă, mijótcă, de-a-mija, de-a-mijile, baba-mija, d'a-ascunsele său d'a-ascunsul, d'a-cucul etc., în partea occidentală a Daciei, peste Olt, în Banat, în Hațeg, în Zarand, se chiamă: *ajunitul*, *de-ajunitul*, *d'a-ajumita*, *jumetcă*, deși tot pe acolo mai circulază numele de pitulicică și mijitul.

„Jocul copilăresc d'a-ajumita se chiamă și pitulicică...” (Banat, Orșova, c. Jupalnic).

„Jocurile copilăresci la noi: de-a-surduca, de calea prin cetate, de-ajunitul...” (D. Angeloni, Banat, c. Păucinesci).

„Jocurile copilăresci: popic, curéoa roșiă, de porca, de pușori, doda nică cu furnică, de mėsă, *ajumit*, măța órbă...” (Preut A. Bociatu, Banat, c. Clopotiva).

„...clénța, popic, lopta, *jumetca* său mija, baba-órba...” (Preut L. Laurian, Banat, C. Comloș).

„Jocul copilăresc de-a-ascunsul în Zarand se chiamă *ajunitul*...” (N. Sânzian, Transilv., Hațeg).

„...popicul, *ajunitul* său migitul, de-a gaia...” (P. Olténu, Transilvania, Hațeg).

În Oltenia se dice: *ajumita* (Dolj, c. Șimnic, c. Risipiți).

În *ajunitul* său *ajumita*, *a-* este prepozițional și nu ne întimpină în forma: *jumetcă*. Remâne dară tulpina *-jum-*, care corespunde lui *жм-* în numele serbesc al acestui joc copilăresc: *жмѣра* „das Blindekuhspiel” (Karadžić), dela *жмѣрѣти* „a miji, a închide ochii”. Serbul *жм-* a devenit românesc *jum* prin intercalarea eufonică a unui *-u-* întocmai ca în „gunoiu = slav. gnoï”, „șurub = medio-germ. schrûbe (Schraube)” etc. Același joc se chiamă polonesce: *zmurek*, ruscesc *жмѣрки*. Originea slavică a cuvîntului e neîndoiosă; este foarte nesigură însă identitatea lui cu mijesc, și n'orice cas ambele n'au a face de loc cu românul aromesc, cu care unii se încercă a le înrudi. Un verb *ajumesc* și un substantiv *ajumélă*, cu sensul de „s'assoupir, assoupissement” (Cihac, II, 195), nu există în graiul comun, ci numai în terminologia jocului copilăresc.

v. *Aromesc. — Ascunsele. — Baba-órba. — Mijesc...*

1. Ajùn s. agiùn (ajunat, ajunare), vb.; jeûner, manger peu ou pas du tout, faire maigre, s'abstenir, se priver. Sinonim cu *postesc*.

Dicționar Bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422):

„Agsun. Jejuno. | (citesce: *a-*
„Agsun. Jejunium“. | *giun*).

Proverb: „*Ajună* robul lui Dumnezeu, pentru că n'are ce mânca” (Baronzi, Limba p. 50); la Moldoveni: „*Postesc* e robul lui Dumnezeu...” (C. Negruzzi, Scris. XII).

„Vinerea se petrece și cu *ajun* câte o dată, când adecă omul *ajună* pentru cine-va pe care are mânia, ca Dumnezeu să-și întindă mila, adecă

să'l pedepsescă..." (G. Dobrin, Transilv., Făgăraș).

Doină din Banat:

Pentru tine, dragă fată,
Mâncaî Vinerea o dată,
Și Sâmbăta nici o dată,
Duminică'm *ajunat*,
Pînă ce te-am căpătat!..

(Familia 1884 p. 55)

Un sinonim poporan pentru a *ajuna* este „a ține Țile”:

Mult, măicuță, te-am rugat,
Rîu de lacrimi am vîrsat,
Să Ții Țile pentru mine,
Ca să fiu în sat cu tine;
Dar tu Țile nu Ținuși
Și departe mă dăduși...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 174)

Macedo-romănesce *agîun* „a simți fîome, a fi flămînd” (L. M.).

Ajunare, în dialectul istriano-român *junare*, vine dintr'o formă latină vulgară *ad junare* și *junare* în loc de clasicul „*jejunare*”, corespunzînd spaniolului *ayunar*, ital. *giunare*, franc. *jeûner* etc.

v. ^{2,3} *Agîun*. — *Postesc*. — *Țin*.

² *Ajùn* s. *agîun*, -ă; adj.; affamé, pressé par la faim. S'a păstrat numai în dialectul macedo-român: „flămînd nu există; se Țice: lî u fîome, saŭ mai bine: *agîun*” (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom. I, 197). Prin sens, este întocmai latinul clasic *jejunus*.

v. ¹ *Ajun*. — *Flămînd*.

³ *Ajùn* s. *agîun* (plur. *ajunuri*), s. n.; 1°. jeûne, maigre, carême, abstinence, privation; 2°. veille de Noël, veille d'une fête ou d'un évènement, le jour qui précède celui dont on parle. În primul sens, este o vorbă latină prin materie și prin funcțiune; în al doilea, funcțiunea e creștină post-latină.

1°. *Ajun* sinonim cu *post*.

Cuvîntul slavice *постъ* (=germ. *Faste*) a reușit astăzi aprópe cu deservîșire a înlocui în graiul pe romanicul *ajun* = span. *ayuno* = franc. *à jeun* = ital. [di]giuno = provenç. [de]jun etc. = latinul vulgar *ad junum*, corelativ latinului clasic *jejunium*. În trecut, ambii sinonimi circulau la noi într'un mod pleonastic unul lingă altul. De exemplu, în predica Sf-lui Ión Crisostomul, secol XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 537): „nu la prînzuri și la cină, nice la beție, ce la post și la *ajun*...””; alt text tot de acolo, p. 598: „cine nu va să și flămînzescă mațele acice cu postul și cu *ajunul*, acela fi-va masă viermilor...””; și mai jos p. 601: „nevoindu-se și înblîndu în calé și întru învățatura dumnezeiască cu post și cu *ajun*...”

v. *A-gréță*.

În Psaltirea transilvană a lui Silvestru din 1651 ne întîmpină forma *agin*:

ps. LXVIII: plăn-s'am și am trudit cu *aginul* (*â-șînșă*) sufletulă meu ... [scolia marginală: *postul*].

...et incurvavi in jejunio animam meam...

În popor, afară de *post*, *ajunul* se mai înlocuiesce prin idiotismul: a ține Țile:

„Marțîa este și Ți de *ajun*, adică: la cine-va se fură o oîă, orî i se face alt reŭ, păgubașul ține Țile asupra celui ce i-a făcut reŭ, și acelea le ține Marțîa, și trebue să fie 7 Marțî după o-laltă, și crede că'n a 3-a Marțî se prăpădesce orî se bolnăvesce cel vinovat, dacă nu merge la păgubaș să se rîge de iertare...” (T. Crișianu, Transilv., c. Cugieru).

Orî-și-cum, *ajun* cu înțelesul seŭ

primitiv de jejunium se întrebuințază în graiu din ce în ce mai puțin; dar e foarte răspândit cu sensul derivat de:

II°. *ajun* ca sinonim cu *pređi* sau *presără*.

Acest înțeles nu l'a avut nici o dată prototipul latin și nu l'au nicăiri derivatele romanice. Există însă un paralelism logic deplin între românul *ajun* „pređi” și francesul *veille* (=lat. *vigilia*) „pređi”, căci în primii secolii al creștinismului *presără* serbătorii era menită postul și veghiării tot-o dată (Martigny, *Dict. d'antiqu. chrétiennes*, 340), iar prin urmare, plecând din același punct pe două căi, uniul a căpătat pe *ajun* „dies profestus”, alții pe „*veille*=dies profestus”.

Se ȋice de o potrivă bine: *ajunul* Bobotezei, *ajunul* Pascilor, *ajunul* lui sâ-n-Văsiu sau al Anului-noū, dar mai cu deosebire *ajunul* Naserii Domnului sau *ajunul* Crăciunului.

Gheorgachi, *Letop.* III, 306: „In zioa *agrunului* Sfântului Vasilie are purtare de griă Hatmanul cu Aga la atâte cėsuri din zi să se afle tötă slujitorimea la Curte cu zapcii lor și cu puscile a-mână...”

Ibid. 301: „Obiceū vechiu au fost, care s'au urmat și pînă la Grigorie-vodă Ghica, la *agrunul* Crăciunului, cum și la Bobotéză, se făcea masă domnescă în spătărie, șezând Mitropolitul cu Episcopii și cu boierii cei cu boierii și pe cine mai poruncia Domnul și din cei mazili, însă masă fără caftane și fără dvorelă, cu cātări bisericesci, cu mehterhanea și cu țigani...”

Fără noțiune de serbătore, se ȋice: în *ajunul* bătăliei, în *ajunul* căsătoriei, în *ajunul* rescölei etc.

Alexandri, *Cetatea Némțului*, act II sc. 2: „Nu mă sfiesc acu, în *agrunul*

morții, s'o mărturisesc în auđul öme-
nilor...”

Presără Naserii Domnului este singură care s'a personificat de popor sub numele devenit mitologic de Moș-Ajun.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), *Sul-tanica* p. 218: „Și de veniaū Floriile, Paștele cu hañele noui, St. Ilie cu pepenii de Pantilimon, Moș-Ajunul cu bolindetele, acěstă prăsilă voinică și viöe umplea mahalaua de veselie și de năzdrăvăñii...”

Colindă din Dobrogea:

Astă sară,
Florile dalbe!
Mare sară,
Sara marelui Ajun,
Măni e ȋiua lui Crăciun,
Când aice pe pămînt
S'a născut Domnul cel sfînt...

(Burada, *Călătoria* p. 51)

In Mehedinți:

Bună ȋiua lui Ajun,
Da'i mai bun'a lui Crăciun!
Ce'i în casă să trăescă,
Ce'i afar' să isvorască:
Oile lănoșe,
Vacile lăptöșe,
Porcii unturoși
Să'i mănănce ömenii sănătoși...

(Preut C. Ionescu, c. Șişescii; C. Drăghicescu, c. Bistrița).

In Banat:

Bună ȋiua lui Ajun,
Că'i mai bun'a lui Crăciun,
Că'i cu miei,
Cu purcei,
Că'i cu nucii
De cele dulci,
Cu alune
De cele bune...

saū:

Îmblă junii lui Crăciun!
Îmblă junii lui Ajun!
Tot cātând și colindând,
Pre Dumneȋeu lăudând!
Fă-te gazdă vesel, bun,
Că e ȋiua lui Ajun...

(S. Mangiucă, *Călimar* 1882 p. 10-11)

În mai toate colindele, *Moș-Ajun* este nedespărțit de *Crăciun*, care și el se dice „moș”. Strînsa legătură între ambii termeni a impresionat deja pe Schuchardt, care, printr’o foarte ingenioasă combinațiune, vede în *Crăciun* pe „Christi-jejunium”, adică un „Crist-ajun”, susținînd cu drept cuvînt că Slavii l’au împrumutat dela Români, ér nu vice-versa (Literaturblatt f. germ. u. roman. Philol. 1886 No. 3). Credem și noi că *ajunul* a exercitat o înfriure asupra formeî crăciun, însă de o altă natură, mai puțin violentă. Românul *Crăciun* este latinul vulgar *crastinum* (nu „crăstinum” ca în latinitatea clasică), care cu același sens a figurat ôre-când în terminologia creștină din Occident, bună-ôră: „Crastin de la Nativité de Nostre Seigneur” saû: „in Crastino Matthiae apostoli” (Du Cange, v. Crastinum). Literalmente, *Crăciun* = *crastinum* înseamnă „lendemain” în opozițiune cu *ajun*, „veille”. Sub influința lui *ajun*, s’a modelat finalul în *Crăciun* și atîta tot, căci inițialul *cră-* este latinul *cras* (= span. *cras* = vechiu ital. *crai*) „măine, a doua-zi”.

v. *Crăciun*.

III°. Particularități fonetice.

În dialectul istriano-român se dice *jun*, după cum se aude acolo j u t pentru a j u t (Miklosich, I. Maioreseu).

Printr’un eufonic *d* ca în „dalb=alb”, în poesia noastră poporană se aude forma *dajun*:

Dastă séră ‘i séră mare
Haî Ler ôi daî Ler ôi Dómne!
Séra mare-a lui *Dajun*,
Măine qiua lui Crăciun,
Când s’a născut Domnul bun...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 26)

În unele districte, copiii când vin a ură în *ajunul* Crăciunului, în loc de „bună dimineța la moș-Ajun” strigă:

„Néț a l u j! Néț a l u j!” (S. Negoescu, Rimnic-sărat, com. Bogza), unde numai -j saû -uj represintă pe *ajun*.

v. ^{1 2} *Ajun*. — *Ajunare*. — ² *Ajunat*.

Ajunare (plur. *ajunări*), s. f.; l’infinatif d’ajun employé comme substantif: jeûne, abstinence, privation. Sinonim cu post. În vechile textul circulează în concurență cu a j u n și cu a j u n a t.

Coresi, 1577, ps. CVIII:

...ca umbra cândă tréce lua- îu-mă, cutremu- raîu-mă ca nuîa- lele, genuchele méle nu putură de <i>ajunare</i> ...	...sicut umbra cum declinat ab- latus sum, ge- nua mea infr- mata sunt a je- junio...
--	--

v. ³ *Ajun*. — ² *Ajunat*.

¹ **Ajunat** s. **agiunat**. — v. ¹ *Ajun*.

² **Ajunat** s. **agiunat**; part. passé d’ajun pris comme substantif: jeûne, maigre, abstinence. Sinonim cu post. Ne întimpină numai în vechile texturi.

Coresi, 1577, ps. XVIII:

...și coperii cu <i>ajunatul</i> sufle- tulă meu...	...et incurvavi in jejunio ani- mam meam...
---	---

dar în ps. XXXIV:

...și pleca cu a- j u n ũ sufletulă meu...	...et humiliabam in jejunio ani- mam meam...
--	--

În Psaltirea Scheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), în ambele pasage *ajunat*, dar cu ģ și cu r=n:

„pleca cu *agiuratul* sufletulă meu...;

„coperii cu *agiuratul*...

v. ³ *Ajun*.

Ajunător s. **agiunător**, -ôre; subst. et

adj.; celui ou celle qui jeâne. Sinonim cu posnic (=slav. *посѣтѣникъ*), în concurență cu care circula în vechiul graiu.

Cugetări în ora morții, text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 467): „o feri-cați de posnicii și a^gunătorii cu curăție, că aceia sue în ceru ca pre o scară...”

v. ¹³ *Ajun*.

Ajung s. **agiung** (*ajuns* s. *agiuns*, *ajungere* s. *agiungere*), vb.; rejoindre, réunir; atteindre, saisir; arriver, parvenir, recourir; devenir, se réduire; suffire, assez. Nu cunoscem pentru acest verb, din texturi sau din popor, sensurile: „fournir, gagner, regagner, passer” (Cihac); chiar fără ele însă, ca activ, neutru, reciproc și reflexiv, *ajung* are o mulțime de înțelesuri sau subînțelesuri, circulând foarte des nu numai în graiul obicnuit, dar încă în proverbi și 'n idiotism. Sensul fundamental este latinul *adjungo* = *ad* + *jungo* „unesc la o-laltă prin capete un ce cu un ce”. Dar de aci, punctul de plecare aprôpe de tot ștergându-se, plăcă și une-orî se încrucișează diferite sensuri secundare și terțiare, pe cari nu le are prototipul latin și cari, dintre dialecte romanice, ne întimpină întru cât-va numai în italianul *aggiungere* sau *aggiugnere*, mai ales în vechea italiană.

Tôte sensurile lui *ajung* se explică prin corelațiunea sa cu întind. Prin întindere, doă capete se *ajung* = „se rejoignent”; prin întindere, cine-va sau ce-va *ajunge* = „atteint, saist”; prin întindere, noi *ajungem* = „arrivons, parvenons, recourons”, și așa mai încolo. De aceia, când *ajung* figurază într'o frasă legat cu întind, este a-nevoe adesea de a'i lămuri sensul precis. Așa în doina:

Dragă mi-i lelița naltă
Că'mi dă gură peste pôrtă;
Dar lelița mititea
Se'ntindea și n'ajungea...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 430)

ajung înseamnă tot-o-dată: „rejoindre, atteindre, parvenir, suffire”.

v. *Intind*.

I°. *Ajung* „rejoindre, réunir”.

Cu sensul fundamental *ad* + *jungo*, al nostru *ajung* s'a păstrat abia în forma reciprocă: a se *ajunge* „rejoindre l'un l'autre”.

Proverb: „Rôtele se gonesc una pe alta și nu se *ajung* nici o dată” (Pann, II, 80).

Altul: „Dél cu dél se *ajunge*, dar încă om cu om” (Conv. lit. 1877, p. 174), unde ar fi mai logic: „dél cu dél nu se *ajunge*”, după cum este același proverb în mai toate limbile (Düringsfels); în dialectul sicilian: „munti cu munti nun si junci mai”.

Un cântec basarabian blăstemând Prutul:

Mal cu mal nu se zărescă,
Glas cu glas nu se lovască,
Ochi cu ochi nu se *agiungă*
Pe-a ta pânză cât de lungă...

(Alex., Poes. pop. 2, 233)

Printr'o tranzițiune semasiologică imediată: „rejoindre l'un l'autre = tomber d'accord, s'entendre”, reciprocul „a se *ajunge*” înseamnă a se înțelege unii cu alții.

Lexicon Budan: „Mă *ajung* cu cine-va în ce-va sau despre ce-va, adecă mă așed, mă nărăvesc, congruo, convenio, consentio cum quopiam super re quadam”.

De aci idiotismii:

„A se *ajunge* cu tirgul = faire un marché”.

Alexandri, Pétra din casă, sc. 18: „Ei caută să găsească cele doă sălăge de Tigani, pentru care d-vóstră, ca ni-

sce părinți buni, nu v'atî putut *agîunge* cu tirgu...“

Același, Păpușăriul: „Iacă Turcu și Cazacu, Pilaf Aga și cu Moscov Ghiaur, dușmanî de mörte, cariî luaseră deprindere a'șî giuca calu pe pămîntu nostru, de câte orî nu s'*agîungeau* cu tirgu...“

Se ȃice și: „a se *ajunge* din preț“. Laurian-Maxim: „Nu ne-am putut *ajunge* din preț=nu ne-am putut învoi asupra prețului“.

„A se *ajunge* din ȃestre = cȃnd părinții părechii se învoesc asupra ȃestrei“ (G. Tuțuianu, Muscel, c. Valea-mare; S. Istratescu, Dîmbovița, com. Cobia).

„A se *ajunge* la cuvinte“ (Baronzi, Limba p. 45).

v. *Învoesc*.

Fiind însă cȃ atuncî cȃnd unî se *ajung* fȃrȃ scirea altora este mai tot-d'a-una spre paguba saŭ vȃtȃmarea cui-va, expresiunea a cȃpȃtat un sens pejorativ, cu care ne întimpinȃ des în vechile texturi.

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 135): „Deci socotiți binișor, cȃ de nu sînt acolȃ acȃle doaȃ jiganii, filul aȃcȃte și inorogul, sȃ nu cumva prin scrisori cu lupul sȃ se *ajungȃ*...“

N. Muste, Letop. III, p. 15: „Atunce Petriceico-Vodȃ și cu Grigorie Vodȃ s'aŭ sfȃtuit sȃ se închine la Leșî, sȃ stea cu toțiî sȃ batȃ pre Turci, sȃ nu se așeze Pașȃ în cetatea Hotinului; și *ajungȃndu-se* cu Leșî, îaŭ chȃematsȃ vie mai curȃnd...“

Același, p. 42: „Mazepa Hatmanul Cȃzȃcesc, om și cap a toatȃ țȃra Cȃzȃcȃscȃ, vrȃnd sȃ viclenȃscȃ pe Moscal dela care avea milȃ și cinste, s'aŭ *ajuns* cu Craiul Șvedului...“

Neculce, Letop. III p. 300: „Sfȃtuit'aŭ atunce [hatmanul Sinavski] pe

Craiul Avgust de s'aŭ *agîuns* cu Moscul....“

Același p. 269: „s'aŭ *agîuns* hatmanul și cu Iordachi visternicul și cu toți slujitorî sȃ rȃdice pe Dimitrașco Beizadȃ, feciorul lui Cantemir Vodȃ, Domn în locul tȃtȃne-sȃu...“

Același p. 305: „*Agîunsu-s'aŭ* Constantin Duca Vodȃ atunce cu Capigi-bașȃ...“

II° *Ajung* „atteindre, saisir“.

Pentru ca sȃ întrecî pe cine-va care este înainte, saŭ pentru ca sȃ apuci cȃea ce nu se aflȃ lîngȃ tine, orî pentru ca sȃ nimerescî unde ai vrȃ sȃ fiî, trebuî mai întȃiŭ sȃ te mișci ca sȃ *ajungȃ*. În acest sens, *ajung* se învecinȃzȃ cu întrec, cu apuc, cu nimeresc, dar anume ca un moment imediat anterior. E sinonim cu a tîng, deosebindu-se în doȃ pri-vinȃ: pe de o parte, ating nu presupune ostenȃlȃ, pe cȃnd *ajung* rezultȃ tot-d'a-una, mai mult saŭ mai puȃin, dintr'o mișcare obositoare; pe de alta, *ajung* nu implicȃ neapȃrat un contact direct, fȃrȃ care nu se pȃte atingere.

Din cauza elementului material al lui ating, care lipsește în *ajung*, între ambîi termîni pȃte fi chȃr un fel de antagonism. Așȃ, de exemplu, „a tîng cu cuvîntul“ este ce-va dușmȃnesc: „blesser par un mot“, pe cȃnd „*ajung* cu cuvîntul“ exprimȃ noȃiunea aprȃpe prietenȃscȃ de „grȃesc cȃtrȃ cine-va, adpello, adloquor, adfor“ (Lex. Bud.), mai ales atuncî cȃnd chȃmȃm pe ȃre-cine de departe și isbutim în sfîrșit ca sȃ ne aȃșȃ.

v. *Ating*.

Ajung cu sensul de „atteindre, saisir“ se nuanȃzȃ în circulaȃiune: 1°. ca termen comun; 2°. ca termen de blȃstem; 3°. ca termen juridic.

1°. În acȃpȃiunea ordinarȃ.

a) *Ajung* „atteindre“.

O ființă alergând *ajunge* pe o altă.

Pravila Moldov. 1646, f. 66: „Î-au căutatū numai a da dosū ș'au începutū a fugi, iară celalalt l'au *agunsū* și l'au omorătū...“

Dosofteiu, 1673, f. 23 b:

Datu-mî-ai vîrtute și mî-ai lărgit pașii
Să poe călca iute să mî-*agung* pizmașii;
Deca'î voi *agunge*, să fac într'înș cîrdurî...

Balada „Fata cadiului“:

Ș'asa bine că fugea,
Mai că mai îl *agungea*...

O doină:

Apucaî pe drum la vale
Ș'*agunseî* pe Lena'n cale...

(Alex. Poes. pop. 2., 237).

În sens figurat, dar presupunîndu-se tot-d'a-una muncă saū stăruință, dacă nu alergătură materială, o ființă *ajunge* pe alta în știință, în meșteșug, în putere, în bogăție etc.

Tot figurat, personificîndu-se o abstracțiune saū un ce ne'n-suflețit, dar susceptibil de mișcare:

Mă tot uit uitare lungă,
Dor norocul să m'*agîungă*!
Și norocul nu m'*agîunge*,
Și mijlocul mi se frînge
De greul păcatelor,
De sarcina armelor...

(Alex. Poes. pop. 2., 255)

Omiliar dela Govora, 1642, p. 73:
„...ce cuget pre elu 'l va *ajunge*, când mulți părăși vor pune înainté aceluî judecătōriū jeluire sa spre el...?“

Doină ardelenescă:

Serie doē-trei rînduri,
Și'l *ajung* niște gînduri;
Țipă condeîl pe masă
Și mi se plimbă prin casă...

(Jarnik-Bărsan, 120)

I. Văcărescu p. 66:

Ajunge-o, riule, curgînd!
Fă-o să vie mai curînd!

Spune'î strigînd'o c'am remas
Pe marginea ta fără glas...

Tot așa *ajunge* o săgétă saū un glōnte: „l'au *ajuns* togma în inimă= în ipsum ejus cor collineavit“ (L. B.).

v. *Nemeresc*.

Ajung „atteindre“ se construesce de regulă cu un nume pus în regim direct.

Legenda Sf. Parasceve, text din secolul XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 65): „nu vru, să mai aștepte mai multū să se chinuîască, ce tōte înpreună lăsă-le de se luo de fugi, și p u s t i i a a-*junse*...“

Moxa, 1620, p. 400: „(Otmanū) au luatū multe țări despre răsăritū de le-au robitū și le-au pridăditū, până ce *ajunseră* cetatē Brusa...“

Asemenea la Anton Pann, Prov. I, 79:

Doi cu picōre olōge
Mergînd ș'*ajungînd* un dēl,
Unu'ncepu să se rōge...

Aci aparține și:

Trimise la maîmută, vestită vrăjitōre,
Ce spun că sciea multe și că proorocia
Întâmplările tōte, după ce se trecea,
Trimise, gic, la dînsa, să'î facă întrebare:
Cum pōte să *ajungă* sfîrșitul ce
doresce...

(Gr. Alexandrescu, Dreptatea leului)

Lexicon Budan: „Rele t i m p u r i
am *ajuns*=in mala tempora viximus“.

În tōte aceste exemple, dacă n'ar fi regim direct, *ajung* n'ar mai însemna „atteindre“, ci „arriver“. Cu regim indirect, *ajung* își păstrează sensul de „atteindre“ numai când arată o înaintare în spațiu fără un punct bine hotărît, saū o mișcare a unui ce ne'n-suflețit.

N. Muste, Letop. III p. 14: „Turciî cum aū trecut Nistrul, aū început a

prăda și a da foc, cât au putut *ajunge* prin țara Leșescă...”

Doină din Basarabia:

Moscălesce-oîu învăța
Când e limba mî-oîu uita,
Când a cresce grâu'n tindă,
Ș'a *ajunge* spicu'n grindă,
Când a cresce grâu'n casă
Ș'a *ajunge* pâine'n masă!...

(Alex. Poes. pop², 404).

„Imi *ajunge* veșmintul la călcăe =
mein kleid reicht bis an die Fersen“
(L. B.).

În proverbi, locuțiuni proverbiale
și idiotism:

„Despre un om nenorocos se dice:
nu pôte *ajunge* la crénga verde“ (Pre-
ut G. Trailă, Temișóra).

„Vulpea dacă n'*ajunge*, dice că pute“
(C. Negruzzi, Scris. XII), — proverb
născut din vechea fabulă.

„Cine plécă de diminéță, departe *a-
junge*...” (Pann, I, 151); în Bucovina:
„cine mănecă mai desdiminéță...”
(Marian, Descăntece, 7).

Légă sacul pină e rătund,
Nu când *ajunge* la fund.

(Pann, III, 72)

Când e omului să'i vie
Vre un reu fără să'l scie,
Or zăbovesce
Pină'i sosescse,
Or dă fugă
Să'l *ajungă*...

(Ib. I, 144)

Sub forma reflexivă:

Cuvîntul
E ca vîntul:
Nu se *ajunge* nici cu armasarul,
Nici cu ogarul...

(Ib. I, 21)

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-
tanica p. 10: „nu dóră c'ar fi fudulă
să nu'i *ajungă* cu strămurarița
la nas...”

Se dice cu același sens: „a *ajunge*
cu prăjina la nas”.

„*Ajunge* cuțitul la os”, când
suferința nu mai e de rebdată.

I. Văcărescu p. 540:

Milă să cer, sint fricos;
Rêul mî-a *ajuns* la os...

În balada „Balaurul”:

Saî, bădiță ortomane,
Că m'*ajunge* la ciolane!
Saî, bădiță, de mē scôte
Că m'apuc fiori de mórte!...

Idiotism:

„Vorbesce fie-care cum îl *ajunge*
mintea”, sinonim cu „cum îl taie ca-
pul”, în ambele casuri cu sensul de:
„cum o nemeresce”.

Legenda Sf. Parasceve, sec. XVI
(Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic. din
Brașov, p. 70): „a mērgе la lăcuita
céia ce nimé cu minte nu o poate
ajunge...”

Alt idiotism: „a *ajunge* din urmă”
sau: „a *ajunge* după urmă”.

I. Créngă, Cinci pâni (Conv. lit. 1883
p. 485): „Tocmăi când scóseră pânilе
din traiste, éca un al treile drumeț
necunoscut îi *ajunge* din urmă și se
opresce lingă dinșil...”

A. Pann, Prov. III, 82:

Când plecă ca să se ducă, după dinsul
s'a luat,
Ș'*ajungéndu*'l după urmă, ce faci fine?
l'a'ntrebat...

Alt idiotism: „pe unde *ajunge*, geme
pămîntul”.

Zilot, Cron. p. 85: „era, pocîu dice,
curată cétă de tâlharî, că pe unde *a-
jungea* gемеa pamîntul...”

b) *Ajung* „saisir”.

Coresi, 1577, ps. VII: „de să mîne
amu draculū sufletulū mieu și să *a-
jungă*”, acolo unde la Dosofteiu, 1680:
„ca să gonéscă amu vrăjmașul su-
fletul mieu și să'l *agîungă*”, iar în

Vulgata: „persequatur ergo inimicus animam meam et comprehendat...”

Samuil Clain, *Invățătură* (Blaj 1784)
p. 9: „cum pentru tine tot-dé-una în nevoi și în primejdii mi-am pus viața, iară astăzi, *ajungându-mă* nevoia, imi trebuie ajutoru dela tine...”

Cu același sens de „apucă”, *ajunge* pe cine-va bôla, oboséla, grija etc.

Balada „Blestemul”:

De mergea ce mai mergea,
Greu zăduf îl apuca,
Ostenéla 'l *ajungea*
Și el, mare, se culca...

(G. D. Teodorescu, *Poes. pop.* 438)

În poesia poporană e mai cu sémă des: *ajunge* dorul în loc de: „apucă”.

O doină din Ardel:

Când m'*ajunge* dor de ducă,
Mă duc la dél ca pe luncă;
Când m'*ajunge* dor de mers,
Mă duc la dél ca pe șes...

Doină din Bucovina:

Duminică pe la prânz
M'a *ajuns* un dor cu plâns:
Cum am fost și ce-am *ajuns*...

(Marian, Buc. II, 150),

unde primul *ajung* însemnéază „saisir”, iar al doilea — „devenir”.

2°. *Ajung* „atteindre, saisir” în blăstemuri, jurăminte, ocări.

În popor se aude la tot pasul:

Să n'*ajungi* Pascile!

Să n'*ajungi* sfînta Ți de mâine!

N'ai mai *ajunge* să veđi sfîntul sóre mîni diminéța!

„N'ai mai *ajunge* să'ti cînte cucul la anul!” (I. Mironescu, *Némț, c. Negresci*).

La a treia persónă: să n'*ajungă*... n'ar mai *ajunge*...

Din dată ce în loc de a doua saũ a treia se pune prima persónă, tóte

acestea trec din blăstemuri în jurăminte: să n'*ajung* Pascile, n'aș mai *ajunge* etc.

A. Pann, *Prov. III*, 84:

... ca să urmez lor și eũ,
Iar de nu, să mă *ajungă* blestemul lui
Dumnezeũ...

În poesia poporană:

Să te-*ajungă*, bade, *ajungă*
Dorul lung și jalea lungă...!

(Jarnik-Bărsanu, *Transilv.* 263)

Bădiț bădișorul meũ,
Ajungă-te dorul greu
Pe șesul Sibiului,
Pe spatele murgului...

(Ibid.)

Du-te, bade, ducă-te,
Dorul meũ *ajungă-te*!...

(Ibid.)

Că eũ știu de ce nu vine,
Că nu'l lasă maică-sa,
N'ar *ajunge-a*'l însura
Nici nepoți a legăna
Nici nepóte-a desmierda...

(Marian, *Bucov. II*, 169)

Mă uscă, mă face Iască
Și mă dă'n bôla cănescă
Să n'*ajung* să mănânc pască!...

(Ibid. II, 96).

Agiungă-te voe rea
Und'ti-a fi calea mai grea!
Agiungă-te ahtul meũ
Und'ti-a fi păsul mai greu!...

(Caranfil, *Valea Prutului*, 75).

Balada „Blăstemul”:

Să te-*agiungă* dorul meũ
Unde-a fi drumul mai greu!
Să te bată jalea mea
Unde-a fi calea mai grea!...

Balada „Mogoș vornicul”:

Noă ani să'i tot alungi
Și cu mórtea să'i *agiungi*!...

Horia și Cloșca:

Ungurén, mustéța lungă,
Dis'am mórții să te-*agiungă*!...

(Alex., *Poes. pop.* 2, 2:8)

Românul e atât de obicînit cu ro-

lul imprecativ al lui *ajung*, încât i se pare că cine-va jură sașu blastemă pe dată ce resună acest cuvînt, bună-óră în următórea glumă poporană din Moldova:

Să n'agiung sórele
Cu picíórele
Și luna
Cu mânia!

(Preut C. Gervescu, Némț, com. Roznovu)

De aci apoi, prin antitesă, „nu *ajungă*...” să țiea ca o apărare de blestem sașu chیار ca o formulă de bine-cuvîntare.

Doină ardelenescă:

Codrule, frunză rötundă,
Pice bruma, nu te-*ajungă*!
Codrule, frunđuță lată,
Pice bruma, nu te batăl..

(Reteganu, Poes. pop. 39)

În idiotismî: a *ajunge* pe cine-va pécatul, césul reî, osînda, cîuma etc.

Balada „Badîul”:

Turcii sârîa și fugea,
Dar pécatu'i *agîungea*!
Care scăpa de stilpan,
Nu scăpa de buzdugan...

Zilot, Cron. p. 113: „priimiți delă Mateiș-Vodă încóce, mai vîrtos némul Cantacozinilor, pentru milostivire a se chivernisi aici, încă și rudindu-se cu Români, ei nu s'au mulțumit pe atăta, ci au rivnit și la Scaunul Domniei, pe carele în cea din urmă l'au și dobandit, călcând facerile de bine și pâinea Românilor și nesocotind că pécatul nemulțumirii îi va *ajunge* vreodinióră...”

Beldiman, Tragod. v. 4021:

Muleri ce avea prin casă, pe tóte le-au
desbrăcat,
Cea mai mare osîndire, la puresc ele-au
cercat;
Pe tóte-au *ajuns* osînda, sfîrșitul au fost
urit,
Căci câte-au fost burduhóse, pe tóte le-au
omorit..

Moxa, 1620, p. 398: „(Isachie Comnenă) domniia înțelepțește, ce curând l'*ajunseră* boale gréle...”

Legenda Sf. Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 166): „nu faceți rău, să nu vă *ajungă* rău...”

Basmul „Tinerete fără bătrânețe” (Ispirescu, Leg. 5): „blăstemul părinților le-a *ajuns*, și d'ăia s'au făcut lighioi așa precum le veđi...”

Un cîntec poporan:

Vai Român de capul teú,
Cum te-*agiunse* césul reî!..

(Alex. Poes. pop. 2., 238)

sașu:

Frunză verde de negară!
Vai sármană biată țéră,
Cum te-*agiunse* focul érá!..

(Ibid. 246).

v. Dor.

3°. *Ajung* „atteindre, saisir” ca termen juridic.

Lexicon Budan: „*ajung* pre cine-vă cu procesu, adecă il înving, causa vinco quempiam, Jemanden den Proces abgewinnen”.

E fôrte des în prețioșa Condică de Judecătî a lui Constantin Brâncovan, 1692--1713 (Mss. în Arch. Stat.); de exemplu:

P. 91: „Deci au fost rămas Șerbu cu fii-său Manole de judecată dinainté boîarilor domnii méle ce scriu mai sus, și au luat Vasilie vel căpitan și carté boîarilor domnii méle ce sânt mai sus ziși de judecată și de rămas la mânia lui, și iar au stăpănit acéste vii pre séama lui, precum le-au cumpărat și precum l'au *ajunsu* judecata...”

P. 151: „când s'ar evi acéle cărți veri la ce judecată, să se ție delă mânia ei și să se dé la mânia Neculii Banul și a nepoților lui, după cum a u *ajunsu* judecătîle...”

P. 211: „iar Lilé și Ilie și Matei

să'știe numai parté lor ce le-au rămas nevândută, pentru că așa au *ajunsu* judecata și dreptaté..."

P. 192: „Ștefan Aprodul ne-având putere ca să întoarcă banii înapoi lui Istratie, precum l'au *ajunsu* judecata Divanului..."

În vechea franțesă, același înțeles avea „atteint et convaincu”, „atint de la justice li roi” etc.

v. *Dovedesc*.

Tot aci vine proverbul: „Satul mic îl *ajunge* podvóda des” (A. Pann, I, 113).

III°. *Ajung* = „arriver, parvenir, recourir”.

1°. *Ajung* „arriver”.

Când e vorba de mers, deosebirea între *ajung* „arriver” și *ajung* „atteindre” stă numai în regimul indirect al celui de'ntâi față cu regimul direct al celui-l'alt. Astfel: „*ajunsei* satul = j'atteignis la campagne”, dar „*ajunsei* la sat = je suis arrivé à la campagne”.

E sinonim cu sosesc; *ajung* însă cuprinde în sine elementul unei dificultăți, pe care nu'l are sosesc. Așa: „aū sosit óspeți” nu este tot una cu „aū *ajuns* óspeți”, căci numai în cazul din urmă se exprimă o îndoelă că puteau să fie împedecați de a veni.

v. *Sosesc*.

Ion din Sân-Petru, Alexandria, 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 13): „merse spre răsăritū 10 zile și *ajunseră* la un câmpū mare și frumos...”

Noul Testament 1648, Act. Apost. XXI, 7:

.... vānslāmū	... navigatione
dein Tirū, <i>agūn-</i>	expleta a Tyro,
<i>semū</i> în Ptoloma-	descendimus
maida...	Ptolomaïdam...

Balada Iordachi al Lupului:

Și la Eși cât *agūngea*,

Iordachi la Domn mergea...

O doină:

Tiū, tiū, tiū, murgule! sbóră

Pin' la verdea dumbrăvióră,

S'*agūngem* încă cu sóre

La Florica, dulce flóre...

(Alex., Poes. pop. 2., 248)

O frumósă gradațiune la Costachi
Negruzzi, Șalul negru:

Sbor, *ajung*, descalec rece ca de
mórte,

Și intru la ea...

Proverbi:

Țiganul când a *ajuns* la mal, atunci
s'a înecat (Pann, II, 86).

Aū *ajuns* și ei sārăcil

După ce-a împărțit colaci.

(Ibid. II, 68)

A pornit în cale lungă

Și va 'ndată să *ajungă*.

(Ibid. I, 82)

N'a *ajuns* pin' la pirîu

Și și-a ardicat pólele 'n briu.

(Th. Theodorescu, Ialomița, c. Lupsénu)

„La riū n'a *ajuns*, și pólele și-a ridicat” (Baronzi, Limba p. 55).

Locuțiune proverbială: a *ajuns* la
spartul tîrgului = pré-târđiū.

Figurat: a *ajunge* la bătrānețe, la
nevoe, la lipsă, etc.

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 15: „jupānésa Despa
ajungādu la adānci bătrānețe...”

Constantin Brāncovan, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 190): „mumā-sa
Sméda *ajungānd* la lipsă și la sārācie,
au fost vāndut acéste case...”

2°. *Ajung* „parvenir”.

Neculce, Letop. II, 395: „Vreemia
viitóre va arāta, cine va *agūnge* să
trăéscă...”

Urare la cununiă cătră nași: „Cum
ați *ajuns* să cununați, să *ajungeți* și
să botezați, să vă faceți hinī din hinī
și să vă fie chefu deplin...” (A. D.
Holban, Fălcii, c. Albesc).

Proverb: „Armăsarul când îmbătrânește, *ajunge* la rășniță...”; sau simplu: „a *ajunge* dela móră la rîșniță” (Pann, II, 64; III, 105).

„Scărăbuș, p'a cui mână ai *ajuns*!” (Baronzi, Limba p. 52), locuțiune proverbială, când cade cine-va în puterea unui om crud sau nevrednic.

v. *Încap*.

3°. *Ajung* „recourir”.

Proverbi:

E anevoie când *ajungi* să cumperi ord delă găște (Pann, III, 72).

„*Ajungi* în casa altuia, nu poți sedé cum îți place; *ajungi* la masa altuia, nu mănânci după cum ți-e gustul; *ajungi* în patul altuia, nu poți dormi cum ți-e voia” (Ibid. I, 136).

Nic. Muste, Letop. III, p. 20: „*ajungând* și Turcii cu daruri la Ramadanovski...”

Ibid. p. 31: „*Agîuns'au* dară și el la Poartă, și au trimis pe Panaitaki Postelnicul și au scos ferman...”

Ibid. p. 41: „și cât cheltuia Băsarab-vodă, Domnul Muntenesc, nimică asupra lui Mihaî-vodă nu putea isprăvi, ce înzădar își cheltuia banii, și *ajungea* pre la toți Pașii, dându-le bani să fie întru ajutor să mazilască pre Mihaî-vodă...”

Ib. p. 44: „Dar n'au lăsat loc Brâncovénul Domnul Muntenesc să nu *ajungă* cu pîră și cu daruri pre la toți Pașii...”

v. *Alerg*.

IV°. *Ajung* „devenir, être réduit”.

1°. *Ajung* „devenir”.

Balada „Movila lui Burcel”:

De-atunci n'am ce să mă fac,
C'am *agîuns* un biet sărac...

Beldiman, Tragod. v. 557:

Se deșteptă boierinea, începe-a se sfătui,
Ce chip să 'ntrebuințeze réul spre a 'l lecu,

C'acum *agîunsese* rana cangrenă desevirșit,

Nu se mai aștepta altă decât un cumplit sfirșit...

A. Pann, Prov. I, 62:

Lăsându'i într'a lor voe, pînă se fac mari strengări
Ș'*ajung* în cele din urmă desfrinăților stegări...

În proverbi:

Țiganul când a *ajuns* împărat,
Întăfu pe tată-seu a spîndurat.

(Pann, III, 28)

Ajunge din cal măgar
Și catâr din armăsar.

(Ib. III, 70)

Maî adesea se dice simplu: „*ajunge* din cal măgar” (ib. II, 64).

„A *ajunge* la sapă de lemn=cu totul lipsit” (L. M.).

Vai când *ajunge* cîda cap! (Pann, II, 55).

Vai când *ajunge* lupul sameș la oi! (ib. II, 52).

Omul pînă nu slujesce, stăpân nu *ajunge* (ib. II, 47).

Stăpân nu poți *ajunge*, dar slugă când vei vré (ib. II, 86).

Să nu te blesteme cine-va s'*ajungi* slugă la cai albi (ib. II, 52).

În locuțiuni proverbiale:

A *ajunge* de poveste 'n țēră (Pann, III, 128).

Zilot, Cron. p. 117.

Săracul vultur românesc, cum s'amăgi de vulpe

Cuibșorul lui cel strămoșesc în gura ei să 'l surpe!

Pre totă hiara și pre leu făcutu-le-au să crape,

Iar d'ale vulpii lingușeli nu au putut să scape!

O ascultă la sfat ficlén aripele să 'și tae,

Iată acum că au *ajuns* al ei de joc bătae!

Ibid. p. 118: „scădura de tot și *ajunseră* batjocură Grecilor...”

Idiotism: „*ajunge* tréba = es so weit kommen, darauf ankommen“ (Dr. Polysu).

A. Pann, Prov. II, 144: „Să n'*ajungă* tréba singur cu paraoa să 'mî găsesce beléoa...”

Alt idiotism: a *ajunge* cal de poștă = a nu mai avé odihnă.

Alexandri, Barbu Lăutarul: „Sărmane biete Barbule! ai *agiuns* cal de poștă împregiuru horii...”

A *ajunge* o Joimăriță:

Foia verde peliniță!

Mărită-mă, măculiță,

C'am *agiuns* o Joi-măriță...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 337)

„*Ajung* bine, *ajung* de parte = weit kommen, es weit bringen, Fortschritte machen; *ajung* reŭ = ins Unglück gerathen, verarmen, sich zu Grunde richten“ (Dr. Polysu).

Cu același sens, *ajung* fără determinare:

Vai de mine, ce-am *ajuns*!

Să iubesc pe sub ascuns...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 81)

Reduplicat pentru mai multă energiă, la Zilot, p. 12:

N'ai gândit, sărace, n'ai gândit, eŭ sciŭ fără a'mî da respuns,

Că de ai fi gândit în adevăr, n'*ajungeai* cum ai *ajuns*...

2° *Ajung* „être réduit“.

Locuțiune proverbială: „am *ajuns* să ne îea copii în picioré“ (Pann, Prov. III, 150).

Zilot, p. 56:

Acești doi ticăloși, din butcă, din odihnă, Din așternut cu puf, din veri-ce altă tică, S'*ajungă*—o, ce foc!—călări pe deșelate, Să dărmă pre pămînt, veđi acum de se póte!...

V^o. *Ajung* = „suffire, assez“.

Pravila Moldov. 1646, f. 34: „de va fi om bun și cu nume bun, *agiunge*

giurămăntulŭ, iară de nu, trebue altă arătare mai bună...”

1°. Proverbi:

Ajunge un ciomag la un car de ôle (Pann, III, 133).

Jocă danț pe mamaligă

Și 'i *ajunge* cât câștigă...

(Ibid. I, 106)

Bună e măneca lungă,

Dar pânza nu v'a s'*ajungă*...

(Ib. I, 161)

Intinde-te cât îți *ajunge* plapoma; adecă: trăește după mijlócele tale.

Jipescu, Opincaru p. 132: „Pě câți nu mi 'i-au vėđut ochi în slava cerului două-trei luni, și pě urmă dară tótă ghița de códă 'n vale, pîntru că s'au întins mai mult decăt le *ajungea* țolu...”

2°. Locuțiuni proverbiale:

a) *Ajunge* de glumă, *ajunge* de șagă, — când gluma saŭ șaga se pré-lungește orî nu mai place.

Balada „Mănăstirea Argeș”:

*Agiungă*ți de șagă,

Că nu'i bună, dragă...

b) „Cale lungă să *ajungă*“, despre o fôrte lungă călătoria.

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 178): „Și merg ei și merg cale lungă să le-*ajungă*, trecënd peste noë mări, peste noë țeri...”

De la Vrancea (B. Stefanescu), Sul-tanica p. 258: „Apoi, cale lungă să'i *ajungă*, întilni un călugăraș, îi dădu veșmintele ei și îi luă rasa și caucul lui; plecă înainte...”

c) Tot așa despre o luptă fôrte lungă:

Se luptară

Zi de vară

Pină'n sară:

Luptă lungă

Să li-*ajungă*...

(Marian, Bucov. I, 167)

3°. Imperativul *ajunge* saŭ *ajungă*

întrebuințat în locul adverbului *destul*.

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 35): „...nici în Ritorică tropul îndestulării au ascultat, nici în gramatică graiul fără chip și cuvîntul *ajunge* au învățat...”

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpușnéul, II: „*Ajungă* atîta sânge vîrsat, atâtea văduvii, atîția sărimani...”

A. Pann, Prov. II, 102:

Mă rog, bărbățele, dă puțin cu milă,
Că nu știu bătae de mică copilă,
Aoleo *ajunge*!...

I. Văcărescu, p. 62:

Ah! *ajungă* dar, *ajungă*
Atîta mînia lungă!...

4°. Forma reflexivă: a se *ajunge*.

Lexicon Budan: „el nu se *ajunge* cu lîfa sa = non sufficit ei salarium”. Laurian-Maxim: „el nu se *ajunge* cu venitul ce are”.

Impersonal:

Caragia, Legiuire 1818, p. 84: „cât nu să *ajunge* din averé muflujilor spre plata împrumutătorilor...”

Un ban pe ți de ne vine,
Cheltuim cinci și mai bine;
Pe unde nu se *ajunge*,
Scim și cu vorbe a unge...

(Pann, Prov. II, 154)

Zilot, Cron. p. 47: „și fiind-că ostașii se înmulțiseră în urmă după ce s’au ars Craiova, și ludele țerii se împuținaseră, măcar de și era dăjdiile grele, dar iar nu se *ajungea* cu venitul viștieriei a se răspunde lefile...”

VI°. Particularități fonetice și morfologice.

1°. Istorice.

a) -n- în *ajung* se rostia ca vocala nasală francesă; de aci une-ori scris prin *п*: *пжпж*, alte-ori vocalisat de tot: *пжжж*.

Pravila dela Govora, 1640, f. 109 b: „era și tineri amândoi, și *ajuinseră* (*пжпжера*) până în sâmbăta cé mare...”

Act oltenesc din 1591 (Cuv. d. bătr. I, 56): „*ajugându’l* (*пжггггдл*) vréme de lipsă și de nevoe, el se-au dus încătroo au putut...”

b) La perfect simplu se conjuga: [eu] *ajunșu* sau *ajunși* (= lat. *adjuŋxi*), [noi] *ajunsemu* (= lat. *adjuŋximus*).

Legenda Sf. Maria Egipténă, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 371): „mă prinse un cutremur și frică, déca *ajunși* la ușa ce mi se închidé mainte și fără de grétă intrai în lăuntru...” și mai jos, p. 373: „îară apuindă soarele, *ajunșu* la besérecă sfântului...”

Coresi, Omiliar 1580, quatern. III, p. 6: „cătără ușa postului *ajunsemu* și nevoița sufletéscă innainte zace...”

Pînă astăzi așa se conjugă la Macedo-români.

2°. Poporane.

În limba poetică, *ajung* pôte să’și asocieze pe *d-*, ca în „dalb=alb”.

O baladă din Ardél:

Déc’acolo *dajungea*,
Străjile nu’l slobođia,
Măna’n buzunariu băga,
Galbeni jos le arunca...

(Reteganu, Poes. pop. 72.)

O colindă muntenescă:

De departe ce’mi vedea?
Pe arhanghelul Gavril
Și pe sfîntul Mihail
Că’mi venia, mereu venia
Și la mésză *dajungea*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 33)

v. *Ajungere*. — 1.2.3. *Ajuns*.

Ajüngă } adv.; assež. — v. *Ajung*.
Ajunge }

Ajüngere s. *agjüngere*, s. f.; l’infi-

nitif d'ajung pris comme substantif: action d'atteindre, d'arriver, de parvenir etc Represintă ca substantiv abstract toate sensurile verbului. Une-oră e foarte elegant; bună-ora într'un cântec poporan din Bucovina:

Și pîtenii zimțoși îi da,
Pîtenii zimțoși murgului
Spre-ajungerea dorului,
Căci dorul e mare căne:
Peste multe deluri vine...

(Marian, I, 146)

De asemenea la Mitropolitul Antim, Didahi (Mss. din 1781 în Acad. Rom.) p. 10: „am trudit din zi și din noapte să înmulțesc talantul Domnului, pentru ca să nu mă număr în rândul leneșii slugi, și am silit după putința mé și după proastă *ajungeré* minții méle...”

În primul pasagiū, *ajungerea* dorului = „accomplissement du désir”; în al doilea, *ajungerea* minții = „portée de l'intelligence”.

v. *Ajung.*

¹**Ajuns** s. **agiuns**, -ă, adj.; part. passé d'ajung pris comme adjectif: arrivé, atteint, mûri.

1°. *Ajuns* = sosit.

I. Văcărescu, p. 423:

Că ne iubesc Dumnezeu cu dragoste
curată,

În totă vremea o vedem, în toate
s'arată:

Fulgere, vijeli și ploă, oblăduiri ascunse,
Ce Provedința-i îngrijind, sint tot la
vremi *ajunse*...

2°. *Ajuns* = atins.

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom. ps. XCVI):

Și de fața Domnului, munții, ca cêra
S'au topit, ca de soare *ajunsă* vara...

„*Ajuns* cu cuiu, berührt” (Dr. Polysu).

La negativ:

Bocet din Banat (Cuv. d. bătr. II, 712):

Că 'n două răzore

Va fi câte-o flóre:

Flóre la pămînt

N'*ajunsă* de vînt,

Flóre

La recóre

N'*ajunsă* de sóre...

„*Ajuns* de bătrânețe” și „*ajuns* la bătrânețe”, ambii termeni însemnând: „apropo bătrân”, cu acea deosebire că'n cazul de'ntăiu pôte să fie o îmbătrânire înainte de timp, prin bóle sau necazuri, pe când în cazul al doilea este o îmbătrânire treptată firéscă.

Zilot, Cron. p. 76:

Vedeai ómeni cinstiți, *ajunși* de bătrânețe,

De frică munți urcând, ca 'n cele tinerețe...

De aci tranșiunea logică la:

3°. *Ajuns* = copt: „pómă *ajunsă*, reif” (Dr. Polysu).

„*Ajuns* la minte” și „*ajuns* de minte” = „copt, matur”; dar primul cuvînt implică o lipsă anterioră de minte, pe când cel-alt arată numai o dezvoltare deplină a minții.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, p. 240: „Era om de trebă și învățat și *agiuns* de minte...”

v. *Ajung.* — 2.³. *Ajuns*.

²**Ajuns** s. **agiuns** (plur. *ajunsuri*), s. n.; part. passé d'ajung pris comme substantif: arrivée.

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 35): „nici adînc fundul mării, nici nestrăbătută a pămîntului grosime, nici pre supt rădăcinele munților și stîncilor a metalelor șuvaite vine, nici nevoia *agiunsului*...”

Mai ales în urarea de bună sosire din drum a unui óspe dorit sau plăcut:

Trece'n gîos, se duce'n sus,
Nime nu'î dă un respuns,
Nici îî dîce: b u n a g i u n s ! ...

(Alex. Poes. pop. 2. 240)

v. *Ajung.* — ^{1.3.} *Ajuns.*

^{3.} *Ajuns* s. *agîuns* (de-), adv.; assez, suffisamment. Sinonim cu *destul*.

Neculce, Letop. II, p. 244: „se vor apăra câte-va zile, că și bucate, și hrană de cal, și erbă de pușcă de a-*gîuns* avé...”

Beldiman, Tragod. v. 345:

Unu'a îî lua șalul, altu'a punga ceré,
De *agîuns* îî da bătae, dacă se împo-
trivé...

Doină muntenescă:

A plecat neîca, s'a dus
Și nemica nu mî-a spus
Să'î daî guriță de-*ajuns*!
A plecat cu caru'n sus,
N'a lăsat nici un respuns
Să'î îmbrățișez de-*ajuns*!...

(Vulpian, Text p. 11)

v. *Ajung.* — ^{1.2.} *Ajuns.*

Ajût s. *agîût* (*ajutat, ajutare*), vb.; aider, venir en aide, seconder, soutenir, donner un coup de main. A ușura pe cine-va la greî sau la nevoe. „*Ajûtă* pe vecinul teî; *ajută-te*, și Dumnezeu te va *ajuta*; *ajutați-vă* unîi pe alțiî; mē *ajut* cum pot” (L. M.). Vine din lat. *adjuto*, frequentativ dela *adjuvo* (=ad+juvo), de unde ital. *aiuto* sau *aiuto*, span. *ayudo*, fr. *aide* etc. (Cihac).

v. *Sprîjînesc.*

I^o. Ca și prototipul latin, *ajut* se construesce cu acusativil și cu dativil.

a) Cu dativil:

Moxa, 1620, p. 401: „de nu-m veți *ajuta* acum, apoi voi vă veți căi...”

Zilot, Cron. p. 76:

Aceî mai mulți mergea pe jos spre
ușurință,
Carălor *ajutând* pe cât era putință...

Construcțiunea cu dativil e stereotipă în blăsteme, jurăminte și urări: „Să nu' mî *ajute* sfînta dî de astăzi!” „Nu țî-ar *ajuta* ție...” „Așa să' mî *ajute* sfîntul sôre!” etc.

Jipescu, Opincaru p. 50: „Dē țî-o *ajuta* sfîntu s'ai tirlă, cirédă și turme...”

În cîntece poporane:

Am avut un frate drag,
L'a jurat Nēmțul sub stég;
Am avut un frate dulce
Ș'acuma departe'l duce,
Nu le-*ajute* sfînta cruce!...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 297).

Bade'î călător, se duce,
Nu'î *ajute* sfînta cruce!
Badea'î călător, pornesce,
Pe mine mē părăsesce,
Nu'î *ajute* ce gîndesce!...

(Ibid. 160)

De n'oiu înșela-o eî,
Nu'mî *ajute* Dumnezeu
Să'ncealec pe murgul meî!...

(Pompiliu, Sibiu 71).

Oh, draguț bărbatul meî,
Ajuta-ți-ar Dumnezeu!...

(Alex. Poes pop. 2, 53)

Afară din blăsteme, jurăminte și urări, în cari dativil e de rigóre, în graiul obicînuit *ajut* se construesce mai ales:

b) Cu acusativil.

O predică, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 203): „ačasta fi-ne-va, să vomî *ajuta* credința cu viață bună...”

Dosofteîu, 1673, f. 14 a:

S'agiuți pre săracul cu mână 'ndu-
rată...

I. Créngă, Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 453): „Apoi dă, nevastă, sângele apă nu se face. Dacă nu l'oiu *ajuta* eî, cine să'î *ajute*?...”

Balada Radu Calomfirescu:

Rogu-te, Măria ta,
De vroesci a m'agiuta,
Dă'mi agiutor pe Buzesci...

Proverb:

Dumnezeu când te *ajută*,
Plumbul ți se face plută.
(Pann, I, 72)

c) Nedeterminat:

Moxa, 1620, p. 376: „unde nu va
să *ajute* Dumnezeu, în deșert se ne-
voiaște niștine...”

I. Văcărescu, p. 441:

Feresce-te de buna
A lor căutătură!
Florile tot-d'a-una,
Când i se'ncred, se fură:
N'*ajută* păzitori...

II°. Compusul „D ó m n e - *ajută*”
constituă un idiotism cu accepțiuni
diferite.

a) Strigăt de luptă sau de vitejiă.

Balada „Român Grue Grozovanul”:

Grue vreme nu perdea,
Doă cruci numai făcea,
Dómne-agiută! el dicea,
Barda'n mână apuca
Și'n Tătari se arunca...

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb
(Conv. lit. 1877 p. 185): „Și dicénd
D ó m n e - *ajută*, se aruncă cu calul în
apă, o trece în not dincolo la cela mal
fără primejdie, și apoi își ie drumul
înainte...”

De aci, când cine-va ne silescé sau
ne grăbesece a face ce-va fără voe ori
fără timp, se dice că: „dă zor cu
D ó m n e - *ajută*”.

b) Invocațiunea plugarului și a mun-
citorului în genere, când se apucă de
lucru.

Jipescu, Opincaru p. 148: „înbucă
câți-va dumicați de mămăligă, mușcă
de douo-trei ori d'intr'o cépă, înjugă

bouleni și apoi, făcénd cruce, dice:
D ó m n e *ajută*! I, boi, mă!...”

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit.
1877 p. 22): „pune mâncarea în trai-
stă, înjugă boii la car, dice D ó m n e -
ajută și se duce la pădure să'și aducă
un car de lemne...”; apoi, la întórcere
ca și la plecare: „înjugă boii, dice iar
un D ó m n e - *ajută*, și pe la prândișor
pornesce spre casă...”

Da aci în legătură cu plugăria, la
Marian, Bucovina, II, 25:

Dómne-*ajută* cucului
Să sbóre din cuibul lui
În mijlocul câmpului
Pe córnelé plugulu...

„Dulgheri, la începutul lucrului își
fac cruce și dice: D ó m n e - *ajută*!”
(D. Alboténu, Covurlu, com. Masta-
cani).

c) Sinonim cu bătae, însă numai
pe neașteptate.

A. Pann, Prov. II, 102: „Să nu te
pomenesci cu D ó m n e - *ajută* pe spi-
nare...”

În graiul țeranului din Prahova:
„Poporu ie ca oia; ađi te pórta pē
sus, te mărește; măine dē l'o sumuța
altu pē tine, tot norodu ăl de ierī te
'ncarcă dē D ó m n e - *ajută*, pîntru că
țara nemintósă e pururé doritóre dē
pocinoguri...” (Jipescu, Opincaru p. 97).

d) Ce-va mic, neînsemnat, abia de
ajuns.

„Nici casă ca lumea, nici traíu dē
D ó m n e - *ajută*, nici grija dē sănătate,
nici lumină la minte...” (ibid. p. 65).

La comparativ:

Basmul „Făt-frumos” (Ispirescu, Le-
gende, p. 194): „N'apucase calul să se
depărteze o bucată de loc mai de
D ó m n e - *ajută*, și éta că simeoica érá
îi ajunse...”

Cu sensul de sub litera a și b, se
dice și „cruce-*ajută*”.

Alexandri, Florin și Florica, sc. 2:
„Colivescu. Psaltul Chiriac mî-o spus
că am un ohtoic de cele sdavene.
Vrei să'l ascuți?

„Florica. Vreî. Dă, începe, și cruce-
agîută!...”

Același, Cinel-cinel, sc. 14:

„Graur. Gata sînteți?

„Tóte. Gata.

„Graur. Cruce-agîută! Să te ved,
Graure băete!... acu să'mi vinezi cum
se cade...”

Același, Surugiul: „Ei! da ce staî
eî de mē amăresc cu gînduri pocite.
Pieî nălucă și cruce-agîută!..

III°. Din forme istorice, este de ob-
servat:

a) Dosofteîu, 1680:

ps. XCIII: că
de n'ar fi Dom-
nul agîutatu'mî,
în puîntel s'ar
hi sălășluit în ad
sufletulî mîeu...

...Nisi quia Do-
minus adjuvit
me, paulo minus
habitasset in in-
ferno anima mea..

Același pasagiî la Coresi, 1577: „că
să nu vré Domnul agîuta mie, în
neșchitî intra-vré întru îadî sufletulî
mîeu...”; ér la Arsenie din Bisericanî,
circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p.
217): „că de n'au vrut fi Dom-
nul agîutându'mî, puînel deci au vrut
fi sălășluindî în adî sufletulî mîeu...”

b) Arsenie din Bisericanî, p. 247:

ps. CVI: și slă-
biră și nu era
cine le agîuta
lor...

...infirmati sunt
nec fuit qui a-
diuvaret...

unde la Dosofteîu, 1680: „slăbiră și
nu era cine să agîute...”

v. 1.2.3. *Ajutor*. — *Ajutoresc*. — 1.2. *A-*
jutorință. — *Ajtedeîu*.

Ajutăre s. agîutăre, s. f.; l'infinif
d'ajut pris comme substantif: ac-

tion d'aider. Sinonim cu ajutor.
Rar se întrebuinteză.

Coresi, 1577,
ps. XLVIII: și
ajutorîulî
lorî vechêște în-
tru îadî...

Dosofteîu, 1680:
și agîutarîa lor
vechi-să-va în
îad...

v. *Ajut*.

Ajutăt, -ă, adj.; part. passé d'a-
jut pris comme adjectif. — v. *Ajut*.

Ajutătôr s. agîutătôr, -óre, subst. et
adj.; auxiliaire. Formațiune analogică
în loc de organicul ajutor (= lat.
adjutorius), care dispăre din graîu.

a) In sens juridic.

Pravila Moldov. 1646, f. 101: „svîat-
nicii și agîutătôrîi răpitorîului nu să
vorî putîa mîntui așîa, ce să vorî
certa după cumî va fi voîa giudețu-
lui; și ačasta să dzice pentru ceîa ce
vor fi agîutatuțî la răpit, iară nu
pentru ceîa č'au agîutatu după ce
s'au răpitî...”

b) In sens teologic.

Dosofteîu, 1680,
ps. IX: și fu
Domnul scăpare
mișălului, agîu-
tătôrîu în bună
vrême în griji...

...et factus est
Dominus refugi-
um pauperi, ad-
jutor in op-
portunatibus in
tribulatione...

Legenda Sf. Parasceve, text din
sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis.
Sf. Nicolae din Brașov, p. 72): „stăi
dereptî mine, sāraca de eu, și'mi fii
ajutătoare și dereptătoare...”

Legenda Sf. Maria Egipténă, sec.
XVII (ibid. p. 378): „și când mă a-
jungé grijiile, iară ia'mi era agîută-
toare...”; și mai jos: „și până în zua
de astăzi acé agîutătoare ajută'mi
de purur...”

v. *Ajut*. — 1. *Ajutor*.

Ajutătoriă. — v. Ajutoria.

¹Ajutor s. agiutor (plur. *ajutóre*, *ajutóră*, *ajutoruri*), s. n.: aide, secours, assistance. Sinonim cu sprijin. Latinul *adjutorium* = ital. *aitorio*, span. *ayudoiro* etc. (Cihac).

Coresi, 1577, ps. VII: „*ajutorii* meu de Dumnezeu”, acolo unde Silvestru, 1651: „*agiutorii* meu dela Dumnezeu”, iar în contextul latin: „*adjutorium* meum a Domino”.

Dosofteiu, 1673, f. 11 b:

Mişelului iaste Domnul de scăpare.

Agiutoru la trébă, la greu stincă tare...

Jipescu, Opincaru p. 160: „Ş’aşa aidea, aidea, doma, doma, mai în care şi’n căruţe, mai pe jos, ajung cu *ajutoru* sfântului a-casă...”

Pluralul poporan este *ajutóră* = lat. *adjutoria*.

Zilot, Cron. p. 113: „cele mai multe mănăstiri ale împăraţilor greci, care primejduia a se perde supt robia turcescă, ei [Basarabii] le-au miluit, le-au *ajutorat* cu *ajutóră* vecinice, care şi pînă astăzi li se urmăze de aici din ţeră...”

Acelaşi p. 118: „nemulţumindu-se pe *ajutóră*le şi milele Domnilor români, amăgiră pe Români şi luară rind la Domnie...”

Pluralul literar este *ajutóre*.

I. Văcărescu, p. 434:

Daţi *ajutóre*,
Vedeţi ce flóre!
Ce pătimesce,
Şi în ce stare!...

În popor se mai dice şi *ajutoruri*.

Alexandri, Boieri şi ciocoî, act I, sc. 7: „Hei! vere, în vremea de mai nainte boierii, adevăraţi stîlpi ai ţerei, în loc de-a cere *agiutoruri* de peste hotar, mergeau de-adreptul la Curtea

domnăscă şi diceau lui Vodă cu glas bărbătesc: Măria ta! ţera suferă...”

Pentru „a cere *ajutor*”, în graiul vechiu se dicea mai obicînit: „a pofti *ajutor*”.

Ureche, Letop. I p. 100: „aū fugit Stefan, fratele cel mai mare, la Cazi-mir Craiul Leşesc, pohtind *ajutor* împotriva frăţine-sei lui Petru...”; şi mai jos, p. 110: „s’aū dus Iliş-vodă la Craiul Leşesc la Vladislav Jaghello şi aū poftit *agiutor* să’l ducă la Domnie...”

Dar la Moxa, 1620, p. 382: „elū cerşu *ajutoru* la Irina...”

Fiind poftit saū cerut orî cerşut, se dă *ajutor*.

Pravila Moldov. 1646, f. 41: „cândū va prinde giudeţulū vre un calpuzanū, trebue să’l cercetladze: mai are soţii? şi cine le dă *agiutoru*...”

Beldiman, Tragod., v. 411:

Căţi-va nebuni, alţii falnici, se plécă,
d a ū *ajutor*,
Vrînd s’arête fişce-care, cum că este
rîvnitor...

Construit cu de:

Act muntenesc din 1679 (A. I. R. III, 253): „să-i ducă (pre ómenii fugiţi de pre moşie) pre lângă casa lui să fie de *ajutor* şi de posluşania casăi...”

Balada „Bujor”:

—Unde’ţi sint averile
Ca să’ţi scapi tu şilele?
—Le-am ascuns pe la copaci
De *agiutor* la cei săraci
Să’şi cumpere boi şi vaci...

Balada „Toma Alimog”:

Murgule, murguţul meu,
Datu-mi-te-a taică-teū
Ca să’mi fi de *ajutor*
La nevoe şi la zor...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 583)

De aci: a fi mână de *ajutor*, a da

mână de *ajutor*, a pune mână de *ajutor*.

A. Pann, Prov. III, 156: „Fă bine și mă ardică, mână d'*ajutor* să'mi pui...”

Alt ce-va este după un adjectiv însemnând lipsă: desbrăcat de *ajutor* = fără *ajutor*.

Zilot, Cron. p. 30:

Pentru c'ai rămas cu totul pustie
de *ajutor*
Și Pazvangiil crâșnesce să te pule supt
picior...

În construcțiune cu într:

„Dumneșeu într' *ajutor*! = que Dieu soit en aide!” (Cihac).

Pravila Moldov. 1646, f. 98: „părinții, frații, rudele, stăpânii, ispravnicii muerii, totu acestia potu să-ucigă de tot pre răpitori și să nu aibă nice o certare; și încă nu numai pre răpitori, ce și pre soțiile lor și pre cea ce le vor fi într' *agjutoriu*...”

Ștefan Gheorghie Vy., 1667 (A. I. R. I, 109): „să'i fii într' *agjutor* acestui sărac de copil să's poată dezbate moșia...”

Nic. Muste, Letop. III p. 8: „Și dându-se Vezirul într'o parte cu oștile sale, au trimes la Serascherul ce'l lăsase la Leva, și cu Tatarii și cu Moldovenii și cu Muntenii, să'i vie într' *ajutor* să bată pre Nemți...”

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Dumneșeule! la tine nădejdea lor a
rămas,
Înalțe-se pin'la tine a lor trist și jal-
nic glas!
Și trimite-le din Ceruri un inger într' *ajutor*,
Căci se bat pentru scaparea ș'apărarea
țerei lor...

v. *Ajut*. — 2.3. *Ajutor*. — *Ajutorință*.

2. *Ajutôr* s. *agiutôr*, -óre, adj. et subst.; aide, aidant, celui ou celle qui

aide. Sinonim cu *ajutător*, prin concurența căruia a eșit din întrebuințare. Lat. *adjutorius* = ital. *ajutore* etc. (Cihac).

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

XVII: Dzeul mieu <i>agjutoriu</i> mieu...	...Deus meus adjutor meus...
---	---------------------------------

XXVI: <i>Agjutoriu</i> -mi fii și nu împenge mere...	...A d j u t o r meus esto, ne derelinquas me...
---	--

XXXII: că a- <i>gjutoriu</i> și scut noao iaste..	...quoniam ad- jutor et protec- tor noster est...
---	---

Coresi, 1577, ps. XLI:

... <i>ajutoriu</i> mie ești, că ce mă ulțași...	...susceptor meus es, quare oblitus es mei...
--	---

Moxa, 1620, p. 379: „de-acii (Leu) curând fu cunoscutu de sfatnici și sosi voevodu răsăritului, și'si afla *ajutoriu* Artavazdu anume, unu boiarin...”

Pravila Mold. 1646, f. 103: „la vreme răpitului n'au strigatu să-i vie cine-va *agjutoriu*...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 35: „cu curată inimă mă giuruesc, că în toate *agiutoare* și înpreună lucrătoare, și ce iaste capul lucrului, spre toate primejdiile primitoare și suferitoare voiu fi...”

Beldiman, Tragod., v. 69:

Pe Domnul Mihail Vodă, a țerei stă-
pînitor,
S'au silit îndat'a'l trage să le fie a-
giutor...

v. *Ajut*. — 1.3. *Ajutor*.

3. *Ajutôr* s. *agiutôr*, s. n.; t. fisc.: subside. Sinonim cu *ajutorință*, care însă era o dare mai statornică decât *ajutor*; punctul comun între ambele este că le plătia d'o potrivă nu

numai poporul, dar încă boierii și călugăria.

Zilot, Cron. p. 6:

Și mai întâi sfătuiră să scoată o angarea
Pre boieri de totă starea și pre bresle
fărte grea,

Pă mănăstiri și pă schituri, și veduvele
să dea,

Fieș-care după stare-i, că și lor li s'ar
cădea,

Numindu-o cum că este *ajutor* de chel-
tueli

Pentru Ascherii ce s'adună la Diu ș'alte
rindueli...

Același p. 70:

Cu binele ne-am stins, dând de lefi
ajutoră;

Cu vestea ce ne-au dat, mintea va să
ne sară...

v. *Ajut.* — ^{1.2.} *Ajutor.* — ^{2.} *Ajutorință.*

Ajutorare } — v. *Ajutoresc.*
Ajutorat }

Ajutoresc s. **agjutoresc** (*ajutorit*, *ajutorire*), vb.; aider, secourir, venir en aide. Formă colaterală lui *ajutoresc*, ambele derivate dintr'un verb *ajutur* = lat. **adju(t)ulo*, format din *ajut* prin sufixul verbal frequentativ -ur = lat. -ulo, ca în „scătur“, „vîntur“, „trîmur“ etc. De acela *ajutoresc* nu însemnează numai „ajut“, ci „ajut mereu“ sau „ajut adesea“.

„*Ajutorescu*, saepe juvo, oft helfen“ (L. B.).

Biblia Șerban-vodă, 1688, Genes. XV, 1:

...nu te teme,	...noli timere
Avrame, eu ți	Abram: ego pro-
<i>ajutorescu</i> ...	tego te..

Ibidem, Esai. X, 3:

...și cătră cine	...et ad quem
veți fugi ca să	confugietis ut
vă <i>ajutoriti</i> ?	auxilium con-
	sequamini?..

Pravila Moldov. 1646, f. 48: „cîndu să va prileji de va face ucidere vre un boiarin, și de nu va fi nice de o trebă țării, acela de-are da cîț bani, nu să va putia răscumpăra, alegîndu cîndu are da niscare bani să *agjutoréscă* la vre o nevoe a țării; iară care boiarin bogat de să va fi izbăvit cu bani de moartia cîa grabnică, și apoi iarășu va fi făcut al doile rîndu așijdere acéia ucidere grabnică, nu s'are mai putia plăti cu bani, macarū de-are scoate țara din ce nevoe, sau macarū de l'are *agjutori* și alții streini cu di ce are putia să'l plătiască...”

Ibid. f. 65: „macarū că are fie-cine voe să *agjutoréscă* pre cel asupritu și, unde va vedîa că staū cu războiū asupra lui, să-i scoată capulū și să'l mîntuîască den moarte, iară acestū lucru nu iaste nemăru dată cu vre o silă cumū să fie datoriu să facă acestū agjutoriu de multe ori; și cu cuvîntulū poate să *agjutoréscă* neștine pre altulū până'l va izbăvi...”

Ureche, Letop. I, 106: „Alexandru Vodă făcut'au prietșug mare cu Leșii, și legătură tare, ca hie la ce trebă unul pre altul să *agjutoréscă*...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. in Acad. Rom.) p. 35: „cel ce spre rău cu lucrul *agjutoréște*, și cel ce fapta ré cu gîndul o prîiméște și o învoiaște, tot una sint...”

Reflexivul „a se *ajutori*“:

Domnul mie 'mî iaste *ajutor*
Ș'in toate năpăștile scutitor;
Spre dîns inima'm au nădăjduit
Și or în ce greū m'am *ajutorit*...

(Corbea, Mss. in Acad. Rom. ps. XXVII)

v. *Ajut.* — *Ajutoresc.* — *Ajutorință.*

Ajutoresc s. **agjutoresc** (*ajutorat*, *ajutorare*), vb.; aider, secourir, venir en aide. Sinonim cu *ajutoresc*, ambii

diferind de ajut prin sens frecventativ.

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 119): „rămăind mănăstiré acésta (Polovragii) de tot pustie, cât nici ctitorii nici o putere n'au avut ca să o mai înnoiască și să o *ajutoréze*...”

Zilot, Cron. p. 94: „Filipescul, și de avea alte cusururi derăpănătore, dar foarte *ajutora* și miluia pre săraci...”

v. *Ajutoresc*.

Ajutoriă s. *agiutoriă*, s. f.; aide, assistance. Sinonim cu *ajutor*, de care se deosebește prin acela că are un sens intensiv.

O doină din Transilvania:

M'ai făcut, măică, fecior,
Să fiu tatii d'ajutor;
Când eram de-ajutorie,
M'a scris Némțul pe hârtie
Și m'o dus la cătănie...

(Jarnik-Bărsanu, 301)

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXIX p. 8: „unuia amu să dămă florinčorului, e altuia argintulă, e unora pâine, e altora veșmintele, e altuia păhară de apă rece, e altuia cuvântă bună, e altora altă ajutoră și *ajutorie* spre bine...”

Ibid. quat. XXIII p. 3: „de spăse-niia și de *ajutoriă* fraților nici uin cuvântă...”

Coresi mai întrebuințează (quat. XXII p. 14) o formă și mai lungă: *ajutătorie*.

v. *Ajut*. — ¹*Ajutor*.

¹**Ajutorință** s. *agiutorință* (plur. *ajutorințe*), s. f.; aide, secours. Sinonim cu *ajutor*, dar cu un sens intensiv, derivând din *ajutur* său din *ajutoresc* prin sufixul *-ință* = lat. *-entia*.

Dosofteiu, 1673, f. 40 b:

Bună cuvîntare s'albă, Dumnedzău sfinte,
Că mi-audzăș glasul cel de rugămintă
De'm ești sprejinélă și *agiutorință*
Și inemii miale ești nedejdîuință...

Cantemir, Chron. I, 225: „puind nedéjde în dumnezeiasca *agiutorință*, culles'am chronicul Moldovei...”

Zilot, Cron. p. 72:

C'asa obicinuesci: unde nu e putere,
Acolo mâna ta întinde mîngăere;
Așa ai tins ș'acuma mână d'*ajutorință*,
Cu cei săraci făcînd minuni peste putință...

v. *Ajut*. — *Ajutoresc*. — ²*Ajutorință*. — *-ință*.

²**Ajutorință** s. *agiutorință*, s. f.; t. fisc.: subside. Același cuvînt cu cel precedente, întrebuințat însă ca termen tehnic fiscal.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 252: „Și așa rămăind boierii acole, multe césuri vorovind ei înde ei, au găsit cu cale ca să scoată o slujbă pe casă de trei mănă, adecă 11 lei și 5 i pol lei, și 3 lei, însă pe ogîaguri, și să se numescă *agiutorință*, și să iasă în an odată, și să agiute cu toții să nu fie nimine scutit la acéastă slujbă, făcînd și tahmen, că poate ca să cuprindă mare somă de bani. Atunce făcîndu-se acéastă hotărîre cu tot-de-adinsul, au mers la Curtea Gospod și s'au împreunat cu toți ministrii, arătându-le ce chip au găsit și câți bani poate să cuprindă. Atunce au mers și au arătat Domnului toate acele ce au socotit, zicîndu-i că văcăritul poate să dé mare tulburare în țară, iară acéastă slujbă nu va căde cu greu țarei și vor agiuta și mănăstirile și flește-care. La care priimind și Domnul, au pus de au scris cărți pe la toate ținuturile, arătînd și pentru văcărit că l'au ertat și Măria sa, iară fiind că sânt multe dări a Porții, și nu pot

cu alte feliiuri a le cuprinde, aŭ socotit cu tot sfatul Măriei sale și aŭ scos acastă slujbă a *agiutorinței*, ca să agiutoreze cu toții...”

I. Canta, Letop. III, 186, vorbind despre Domnul moldovenesc Grigorie Calimah: „încă din domnia tătăni-său se făcuse o dajde nouă cu nume de *agiutorință*, dar mai ușoară; iară în zilele lui se îngreuese cu some mari...”

v. *Ajut.* — ³*Ajutor.*

Ajutorire } — v. *Ajutoresc.*
Ajutorit }

Ajutòrnic, -ă, adj.; disposé à venir en aide, secourable. Format din *ajutor* prin sufixul slav *-nik*, ca în „puternic” din „putere”, *ajutornic* se aude une-orî în graiul, deși se pòte înlocui orî-și-când prin *ajutător*.

v. *Ajutător.* — *-nic.*

Ajùtur, vb. — v. *Ajutoresc.*

¹**Al** (*ăl*), article masculin prépositif de l'adjectif.

În loc de articolul adjectival tipic cel, macedo-românesce acel, în Téra-Românescă și peste Carpați se întrebuintează în graiul poporan forma *al*, rostită mai adesea *ăl* și *hăl*, corespundând femininului *a* sau *ha* în loc de tipicul cea sau aceea. La plural masculin: *ăi* sau *hăi*, mai nicî o dată *ai* sau *hai*; la feminin: *ale*, *hale*, *hăle*. La genitivo-dativ singular: *alui* sau *ălu*, alături cu femininul: *alei* orî *ălei*; la plural pentru ambele genuri: *alor* sau *ălor*. De ex.: *al drept*, *ăi drepti*, *alor drepti*.

A. Pann, Prov. I, 54:

O bătrână asfel cum mă veđi pe mine,
Nici la degetul *ăl* mic nu te puu pe tine...

Jipescu, Opincaru p. 26: „Domnu

al bun și mare vede numa cu ochiul lui, aude numa cu urechiă lui...”

Rusticul *al* sau *ăl* cercă a se introduce și'n limba literară.

A. Odobescu, Dómna Chiajna, p. 52: „Haoleŭ! vai de biéta moșie, dac'o fi să 'i mērgă tótă sēma, șoldiș, ca Fētfumos *ăl* ghebos...”

În Banat, comparativul *Al-ma i-re ŭ* face parte din demonologia poporană:

„La femeî, când sint așa bolnave de nu mai are léc, se ȑice că *al-ma i-re ŭ* s'a năprăcit pe ele. *Al-ma i-re ŭ*, adică z m ă ul, șede ȑiua ascuns în butórea de nuc orî de alun, căci lui nu-i este iertat dela Dumneȑeŭ a vedé lumina sórelui; din acele butori ese sēra îm-murgit și sbórá în lume ca să facă rele. El are solȑi rotunȑi ca cei de pesce albî, cari nu ard în foc...” (S. Liuba, Banat, com. Maidan).

Prin emfaticul *-a* (v. ⁵*A*) se face *ala* sau *ăla* orî *hăla*, la plural *ăia* orî *haia*, la genitivo-dativ *ăluia*, *hăluia* orî *ăluia*, *ălor* sau *ălor* orî *hălor*.

În graiul poporan, adjectivul ce urmēză după emfaticul *ala* generalmente se mai post-articulēză: „omu *ăla* bunu = omul *ăla* bunul”, sau: ómeni *ăia* buni = ómenii *ăia* buni”.

Un țeran din Ialomița ȑice: „Aȑi am o plăcere grozavă să mă duc la nuntă cu vēr-nio Ionică; el merge călare pē calu lui *ăla* bunu; ci-că i-a cumpērat tat'so dila București...” (T. Theodorescu, com. Lupșenu).

Tot în Ialomița se aude și: „e ca aur'ol bun = e ca auru *ăl* bun” (A. Bărbulescu, c. Pribegii), unde *ol* reprezintă o contractiune din articolul substantival post-positiv *-ul* și din articolul prepositiv adjectival *al*.

Sub raportul material, articolul *al* este același cu pronumele *al*, din care derivă.

v. ⁶ A. — ¹ Acel. — Ahăl. — ² Al. — Cel...

²·Al (ăl), pron. demonstr. masc.; celui, celui-lă. Formă rustică în loc de tipicul a cel. Deși corespunde femininului a, la plural ale, și deși a dat naștere articolului adjectival prepositiv al, totuși mai nici o dată nu se aude în graiu cu vocala clară: al, ci cu cea obscură: ăl, la plural ăi, sau aspirat: hăl, hăi. Circulează în Țera-Românească și peste Carpați.

Doină muntenescă:

Lasă la dracul a iie
Și hai cu neicuța 'n vie:
Pin'or pasce ale rate,
Noi să ne stringem în brațe;
Până s'o usca ăl fin,
Noi să ne vedem de drum...

(G. D. Teodoroscu, Poes. pop. 342)

Proverbă din Anton Pann (I, 145; III, 50, 51):

Se plânge și ăl de are, se plânge și ăl de n'are;

Până nu dă cu capul de pragul de sus, nu vede pe ăl de jos;

Vulpea nu se sperie de al de se laudă séra, ci de ăl de mănâncă diminéța...

În graiu, ăl se reduce une-orî la simplul l; de exemplu:

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultănică p. 14: „Da să te ferescă'l de sus de gura satului și de pizma celor vinovați și reî...”

A. Pann, Moș Albu, I, 80:

Nevasta'i vădendu'l de a-casă dus,
Alegă în dată la'l în dulap pus,
Deschidend îl vede mort innăbușit...

Al, ăl, hăl, alături cu a cel și cel, pot să derive toate din latinul ecc'illum, după cum „ast”, „ăst”, „hăst”, toate d'o potrivă derivă din latinul „ecc'istum”; este însă nu mai puțin cu puțință derivațiunea separată a lui

al, ăl, hăl, din latinul ellum (=en illum), care în Plaut și în Terențiu ne întimpină funcționând întocmai ca ecc'illum. Ba chiar mai curînd din latinul ellam decât din ecc'illam se explică femininul român a. În orice cas, această formă se regăsește în dialectul sicilian: allu = eccolo, alla = eccola, alli = eccoli (Traina).

v. ⁷ A — ² Acel. — ¹ Al. — ¹ Ala. — Ăl.

³·Al, article masculin possessif. Se prepune: 1° posesivului propriu ăis; 2° numărului ordinal; 3° genitivului; avînd în aceste trei funcțiuni la plural ăi și corespunzînd femininului a cu pluralul ale. Apoi fără flexiune și fără motiune: 4° de 'naintea prepozițiunii de: „al-de = certain, connu”; 5° de 'naintea lui alt: „al-alt = l'autre”; 6° în adverbul: o-l-altă = o-al-altă „ensemble”. Despre ultimele trei funcțiuni vom avea a vorbi la o parte.

v. Alde. — Alt. — Olaltă.

1°. De'naintea pronumelui posesiv, când nu'i precede un nume post-articulat: „acest boi este al meu, acești cai sînt ai mei”, dar: „bou-l meu, cai-i mei”.

Act oltenesc din 1599 (Cuv. d. bătr. I, 88): „cum au ei lăsat cu al lor cuvînt...”

Moxa, 1620, p. 368: „împle-mi ce ai făgăduită de pune ună fecoră alui meu să fie Chesar...”

Act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 93): „mărturisescu cu acestu zapis alu nostru...”

Fără concordanță cu un nume, singularul al meu, al te u etc. se poate întrebuința substantival; de ex.:

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 100): „Precum și dumnezeescul Ioan Zlatoust zice: de vei ură, ome, bunătățile lumii, vei

moșteni ca un *al-tău* săvârșit cereștile bunătăți...”

Ba chiar se poate post-articula:

Dosofteiu, Synaxar 1683, Decemb. 2: „filosofii la dăscăliia lor dorescū să lase ucenic pre urmă, să le rămăe pomană și laudă fără de moarte, că binelui acēstăi *al-săulū* (Алсѣул) celū hireșū săș dīa și la altăi din binele său...”

v. *Aleuesc.* — *Alsăuesc.*

2°. De'naintea numărului ordinal dela 2 în sus, care se mai post-articulază și poate săș acate și pe emfaticul *-a* (v. 5°A): *al doile*, *al doilea*.

Formele organice, dese în vechile texturi și trecute în Dicționarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422-3), sint:

al doile,
al treile,
al patrul,
al cincile,
al șésele,
al șéptele,
al optul,
al noăle,
al décele;

adică articolul post-positiv *-le* urmând numai după numerii cei terminați în *-i* sau *-e*, ér articolul post-positiv *-lu* după cei cu *-u*: *al patrul*, *al optul*, în loc de actualul „*al patrule*, *al optule*“, în cari „*le*“ este posterior analogic.

Pe când la cei vechi ne intimpină foarte des:

Moxa, 1620, p. 368: „atunce fu *alī* patrulū săborul a toată lumé...”;

Pravila Munten. 1640, f. 17 b: „*al* patrulū sänge amestecatū, de se vor amesteca veri premari...”;

Pravila Moldov. 1646, f. 171 a: „*al* patrulū sămnū ĩaste, cândū mainte de svatū va dzice cătră cine-va: eu voū să ucigū...”;

analogia a prefăcut nu numai pe „*al-patrul*“ în „*al-patrule*“, dar încă în unele locuri a mers și mai departe, făcend pe „*al-patrele*“.

Așa la Donici, Leul la vinat:

Și iată: cea întâi e partea me de frate;
Al-doile, pe drept ca unū leū se cade;
Ș'acea *al-triile*, tot mie se cuvine,
Precum voi sciți pré bine;
Īar de *al-patrele*, orī-care s'ar atinge
Pe loc il voū învinge...

Printr'o altfel de acțiune analogică, la Costachi Stamate, Muza I, p. 223:

— Dar *a* patrulea tocmală?
— Ah! să țīo spun nu am poftă...

și tot acolo, p. 239:

Dar iată, *al* de ce an cumplit sosesc
Și mai a trecut,
Pecătosul plānge, amar se căesc
De ce a făcut...

În graū, formele masculine *al-doile* etc. înlocuesc une-orī pe cele feminine. Astfel în loc de „o *a-doua* pānză“ sau „o *a-treia*“, găsim la Alexandri (Poes. popul. 2 140), vorbind despre înmormintare la țēră: „o *al doilea* pinză se pune asemenea la gūmătatea drumulū, și o *al treile* pe pragul porței...”

Chiar în texturi vechi masculinul *al-doilea* se pune adesea la plural în loc de „*aī-doiī*“; de exemplu:

Constantin Brāncovan (Mss. cit. p. 113): „și cu mulți boīari mari și *al doile*, marturii iscāliți în zapis...”

v. *Aī.*

În fine, ordinalul *al* își asociază pe de, fără așī schimba sensul: de-*al-doile*, de-*al-treile* etc.

O predică din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 257, 262): „învăță păgānul să ucigā coconii, nu numai întru Vithléem, ce și în toate hotarāle lui, de de-*al-doile* anū și mai jos...”

3°. De'naintea genitivului concordat cu un nume masculin nearticulat la singular: „acest om este *al* dracului“, „sat *al* moșnenilor“; dar după numele post-articulat: „omul dracului“, „satu-l moșnenilor“.

Totuși în graiul vechi se pune câte-o dată genitivul *al* și după numele post-articulat:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVI p. 13: „untunéreculă de afară iaste locul *al*i muinciloră...“

Ibid. quat. XXI p. 1: „mărăcinii *ai* iubirei de argintă...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom. ps. XIII):

Domnul *al* puterilor, el acesta iaste
Împăratul mării cu atâta veste...

Alexandri întrebuințază nu o dată pe *a* în loc de *al* printr'o concordare atractivă a articolului genitiv cu cuvântul ce urmăzează, ér nu cu acel ce precede; bună oră în Istoria unui galben: „mă întorc éráși la sinul fărmeacător *a* Zamfirei...“; sau în Nicolae Bălcescu: „el se cerca a grăbi pășirea Românilor cătră acel viitor, purtându-le pe la ochi prestigiul strălucitor *a* gloriei strămoșesci și făcând să pătrundă în sufletul lor glasul fărmeacător *a* istoriei trecutului...“

În dialectele istriano-român și macedo-român formele *al*, *a*l, *ale*, nu există, ci numai *a* funcționează singur ca artícul posesiv: *a* meu, *a* mei, *a* mele, *a* doile, vâcli *a* lu Petru etc. E sigur însă că Transdunărenii avuseseră și ei o dată pe *-l*, perdându'l mai în urmă, după cum l-au pierdut din grai pe a-locuri și Cisdunărenii, în Moldova bună-oră. În adevăr, în subdialectul macedo-român dela Crușova primii nume ordinali sună așa: *an*-doilea, *an*-treilea, *an*-patrulea, *an*-cincilea (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în

Acad. Rom. II p. 520), unde *an* reprezintă pe vechiul *al*. La Istriano-români, pe de altă parte, se poate dice în cas oblic „*alu* om“ alături cu forma mai obișnuită „*lu* om“ (Miklosich). Articulul posesiv *al* fusese dară propriu ore-când tuturor Românilor; însă acest *al* (*a*, *a*l, *ale*), care nici o dată nu se aspiră și nu trece în vocală obscură, nici o dată nu'și acată pe emfaticul *-a*, nici o dată nu se înlocuesce prin cel său *acel* și nu se confundă cu ele, n'are a face cu demonstrativul *ă*l (*a*, *a*l, *ale*), pronominal pe de'ntregul (v. 1° 2° *Al*), pe când aci pronominal este abia elementul final. Masculinul singular *al* e compus din *a*+*lu* (= *illum*); pluralul *a*l din *a*+*i* (= *illi*), iar *ale* din *a*+*le* (= *illae*); femininul singular *a* din *a*+*a* (= *illa*); dar inițialul *a* este și nu pôte fi decât numai prepoziționalul ad. În acest mod avem: *al*-mei = *ad-illum-meum*, *a*l-meî = *ad-illi-mei*, *mur al*-casei = *murum ad-illum casae-illius* etc.; cea ce prin formele simple: *a*-mei, *a*-meî, *a*-casei și așa mai încolo, revine în fond la: „*maison à moi*“, „*enfants à toi*“, sau în vechea francesă: „*filles à roi*“ etc.

Prin compozițiune materială, artículul românesc posesiv *al* este dară identic cu dativul romanic *al l u m* (= *ad-illum*), *al l o s* (= *ad-illos*), devenit: *al*, *allo*, *alla*, *ai*, *agli*, *alle* în italiana, unde pluralul se scurtază adesea în *a'*; *al*, *á la*, *á lo*, *á los*, *á las* în spaniola; *al*, *a la*, *als*, *a los* în provenșala; *au*, *à la*, *aux* în francesă etc. În toate acestea inițialul *a*=*ad* își perde cu desăvîrșire caracterul prepozițional, romanicul *al* fiind pe deplin un pronume scăzut la artícul întoemai ca românul *al*, care însă, sub raportul funcțional, se desparte cu totul de limbile surori din Apus. Causa acestei despărțiri trebiu căutată mai

cu sémă în substratul tracic al Românilor, după cum se va întrevéde mai jos la cuvîntul alt.

v. ⁸.A — ⁹.A. — ¹⁰.A. — Ale.

¹.A, pron. demonstr. masc.; celui, celui-lă. Compus din al (v. ².A) și emfaticul -a (v. ⁵.A). La plural *aia*, la genitivo-dativ *aluiă*, *alora*. Formă rustică pentru tipicul a c e l a. Se rostesc mai mult: *ăla*, *ăluia*, *ăia*, *ălora*, saū aspirat: *hăla* etc. Corespunde femininului *aia*, plural *alea*. Circulează mai ales în Țera-Românescă și peste Carpați.

Balada „Antofită„:

Dar la masă ce mânca?
Numai pesce și morun,
C'am audît d'un bătrân
C'ala e pesce mai bun...

(Vulpianu, Text p. 13).

Jipescu, Opincaru p. 52: „Cin' să lasă greu, môle și trâmîndău, *ala* așa móre...“; și mai jos p. 55: „Cine ți-o vorbi verde, curat, *ala* e ce-va de capu lui...“

Urația de nuntă, după cum se rostesc în Fălciu: „cui ni se va arăta de sfetnic împărătesc, *aluiă* numai să'i vorbim...“ (G. D. Teodorescu, Poes. pop. p. 163).

Proverb despre cei ce făgăduesc: „Caprelor, mugurul *ala* voi o să'l mâncați“ (Pann, III, 118).

Muntenesce „vorba *ăluia*“, adică fără numele aceluia ce a spus'o, înseamnă proverb.

„Vorba *ăluia*: pe mine câți căini m'aū lătrat, toți aū turbat...“ (Ibid. III, 106).

v. Dicală. — Dicătoare.

Exclamațiunea „*ala* Rumân“ e sinonim cu: Român verde, om desghiețat, cine-va deștept și îndrășneț.

Jipescu, Opincaru p. 61: „*Ala* Rumân, hine! Vădūt'aī ce dete din iel?“

și mai jos p. 68: „Bietu Dumitru Lupu, premar dēla Buciumu, să nu'i mai móră oșcioru lui, *ala* Rumân!...“

Cu partitivul de, d'*aia* = dintre aceia.

A. Pann, Moș Albu, II, 54:

Stan era un tânăr d'*aia*, care traīl îi plăcea,

Când cu unul, când cu altul s'aduna și petrecea...

În unele locuri, articolul post-positiv al substantivului ce precede se contrage în graū cu *ala*; de exemplu în Teleorman: „nebun'*ala* = nebunul *ăla*“ (I. Stănescu, com. Odaia).

Posedēnd mai multe forme, poporul utilizează une-orī varietatea lor într'un mod fôrte estetic. Așa, bună oră, țeranul din Prahova dīce: „c'o hi așa, ba așa, ba pē dincolo, își dă cu părerea și *hăla* și *ăla*...“ (Jipescu, p. 102).

v. *Ahăla*. — ^{1.2.3}.Aia. — ².Al.

².Aia. — v. ¹.Al.

Āla-bāla, subst. collect. invar.; tripotage, mélange, tutti-frutti. Une-orī se aude aspirat: *hala-bala* (Șăinenu, Elem. turc. p. 8).

De la Vrancea (B. Stefanescu), Sul-tanica p. 92: „Domniță, ce mai *ala-bala* cu lumea de pe tărîmul vostru? Nu se mai cértă?...“

Jipescu, Opincaru p. 142: „Intrând țeranu la neguțător în prăvăliie, dīce: să hiie dē bine logofete, saū: noroc, jupâne!

„— Noroc să dea Dumnezeu nea Pirvule! îi răspund băieți din prăvăliie or stăpānu.

„— Da ce mai *ala bala* pē la dumne-vóstră?

„— Îeca, pace, sănătate! Mai veni-rām și noi pē la oraș...“

Basmul „Balaurul cel cu șapte capete“ (Ispirescu, Legende p. 202): „Pasă-

mi-te, bucătarul împăratului, un Țigan negru și buzat, se dusesse d'a-minune să vedă ce mai *ala, bala*, pe la flăcăii ce stau de pândă..."

Basmul „Câte'n verdea" (Col. I. Tr. 1882 p. 126): „—Ce mai *ala-bala* pe aici, pe la D-vastră, cuscre? — Ce să fie? Eca muncim ca să trăim..."

Intr'o variantă a jocului copilăresc „d'a-ascunsele", formula recitativă sună:

Ala
Bala
Portocala;
Cîloc,
Boc,
Treei la loc...

acolo unde într'o altă variantă:

U n a
A l t a
Portocala...

saū:

U n a mara
D o ă para...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 194-5)

Din alăturarea tuturor pasagelor de mai sus, rezultă că *ala-bala*, întrebuințat aproape tot-d'a-una intensiv: mai *ala-bala*, înseamnă: una și alta, câte ce-va de toate, felurite lucruri, o amestecătură, o cărpelă. „Ce mai *ala-bala* pe la voi?" vrea să dică: „ce mai amestecătură saū ce mai cărpelă pe la voi?" Tocmai acesta se exprimă albanesce, după dialectul gheghic, prin adverbul reduplicat: *bàlla-bàlla* „Flickwerk an Flickwerk, überall geflickt" (Hahn). Românul *ala-bala* în loc de *bala-bala* prezintă cea ce se chiamă în lingvistică o reduplicare frântă, atunci când prima parte a cuvintului repetat se modifică prin disimilațiune, ca în francesul „pêles-mêles" în loc de vechiul „mesle-mesle", românește: talmeș-balmeș, cîoro-bor, laur-

-balaur, lavre și palavre etc. (cfr. Pott, Doppelung, 70).

Ala-bala nu e vechiu și pare a nu fi tocmai răspândit. Noi l'am auzit numai în Țera-Românească. Este foarte probabil că s'a furișat în graiul nostru de pe la Arnauții din epoca fanario-tică, tot atunci când ni s'a altoit neogrecul reduplicat *agale-agale*. Ori-cum însă, *agale-agale* și *ala-bala* s'aū premenit ambii atât de românește și sună așa de onomatopoeic, încât vor rămâne în limbă.

v. *Agale*. — *Ala'n-dala*. — *Andi-landi*. — 1. *Arnăut*.

Alabăbulă
Alabăbură } — v. *Arababură*.

1. *Alăc* (plur. *alace*), s. n.; t. de Botan.: 1°. épeautre, *Triticum spelta*; 2°. baillarge, *Hordeum distichon*, ou bien: escourgeon, *Hordeum hexastichon*. Un fel de grâu și un fel de ord.

a) Ca „*Triticum spelta*":

Poenar-Aaron-Hill, I, 597: „*alac*, să cară albă, un fel de grâu al căruia grăunte este mai mic și mai închis decât al celui obicînit".

Costinescu, I, 29: „*alac*, un fel de grâu, secară albă; froment-local, épeautre..."

Lexicon Budan: „*alac*, triticum monocorum, alica..."

Dosofteiu, Paremiar 1683, iul. 20 și aug. 6, Regn. lib. III, cap. 19:

...scoală de mănăncă și bă; și să 'mpregiurū căută
Ilie, și adecă la
căpătiulū lūi a-
dzâmă de *alacū* și
cană cu apă...

...surge et comede; et Eliu respexit, ecce ad caput ejus subcineritius siliginus et locythus aquae...

Grecesce: *ὄλουργος* dela *ὄλουργα* „é-peautre“.

b) Ca „Hordeum polystichon“:

Baronzi, Limba română p. 101:
„*alac*, un fel de orđ de munte, care e în trei muchi...”

„...orđul se ȑice: *alac*, orđoică, orđ mucheriu...” (I. Maior, Tutova, com. Plopana).

„...orđ, oves, oves negru, *alac* a l b și *alac* r o ș u, căruia îi mai ȑic și t e n c h i u...” (I. Crișenu, Transilv., c. Cugieru).

„...*alac* este tot un fel de orđ, care se face cu câte doē fire îngemēnate...” (V. Mircea, Iași, c. Copoū).

„...la munte cresce *alac*, al cărui bob sēmēnă cu al orđuluī, însă cu deosebire că tot în același bob cuprinde doē și trei grăunțe...” (I. Constantinescu, Buzeu, c. Becenī).

Ion Ionescu, Calendar 1845 p. 64:
„orđul ce se sēmēnă de cu tōmnă se numesce în Moldova de jos *alac*...”;
și mai la vale p. 188: „*alacul* saū orđul d e t ō m n ă, escourgeon...”

În doīne ne întimpină adesea invocatiunea „fōiă verde trei *alace*” saū „frunđă verde trei *alace*”, după care urmēză într’un mod sistematic expresiunea dorinței de a reuși în ce-va saū de a’șī vedē sōrtea îmbunătățită:

Fōiă verde trei *alace*,
Fă-mē, Dōmne, ce mi-ī face,
Fă-mē pasăre de-argint
Cu aripile de vīnt,
Ca să sbor
Unde mi-ī dor...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 124)

Fōiă verde trei *alace*,
Fă-mē, Dōmne, ce mi-ī face,
Fă-mē puīl cucului
În dēlul Ludușului,
S’aud mōra vājāind,
Pe badea boīl minānd...

(Ibid. 143)

Fōiă verde trei *alace*,

De cānd trecuī dēlu’ncōce
Voiă bună nu’mī pociu face...

(Ibid. 193).

Fōiă verde trei *alace*,
Fă-mē, Dōmne, ce mi-ī face,
Fă-mē năframă tārcată
Peste cetate-aruncată,
Să vēđ frunđa cum se’ngustă
Și pe badea scos la muștră...

(Ibid. 312)

Fōiă verde trei *alace*,
Fă-mē, Dōmne, ce mi-ī face,
Fă-mē, Dōmne, lemn de tufă
Să mē taie mândra furcă,
Să mē ducă ’n șeđetōre,
Să mē ție ’n brățîșore!

(Ibid. 368)

Frunđa verde trei *alace*,
ȑiuă albă-acum se face,
Prind cocoșii a cānta
Și de ici și de colea,
Cānd mai gros, cānd mai subțire
Despre-a nōstră despărțire...

(Ibid. 163)

Frunđa verde trei *alace*,
Lasă-mē, măicuță’n pace,
Să trăesc cu mândrele
Ca codru cu frunđele!...

(Ibid. 58)

Frunđa verde trei *alace*,
Fă-mē, Dōmne, ce mi-ī face,
Fă-mē strugure din vie
La badea’n cāntelărie...

(Ibid. 120)

Apoi la singular și fără „fōiă” saū „frunđa”:

Scīnteīuță din *alac*,
Nu mē blăstema să zac,
Că n’am pe nime cu drag
Să’mī vină sēra la pat,
Să’mī puīe māna la cap...

(Familia, 1885 p. 464)

Tot aci aparține doīna din Banat:

Păsēruica din *alac*,
Mult mē mir ce să mē fac,
C’o ȑis mândra că nu’ī plac...,

unde d. Picot (Dialectes roumains p. 51)
a pus greșit:

Păsēruică de pre lac...

Invocațiunea celor trei *alace* „épis d'épeautre“ numai atunci când e dor de îmbunătățirea sorței, ar pute să fie o reminiscență italică. La vechii Romani „adorea“, adică *alace*, „épis d'épeautre“, constituia o emblemă a isbândeii, astfel că ajunseseră a însemna mărire în genere: „gloriam denique ipsam a farris honore ad o r e a m appellabant“ (Plin.). Lătinese se dicea „laus et a d o r i a“, „triumphales a d o r e a e“, „agro a d o r e a que affecit populares suos (Plaut.), literalmente: „laudă și *alace*“, „*alace* de biruință“ etc.

Totuși cuvântul nostru *alac* nu e de loc latin. În grațu el nu se rostesc nicăiri *aléc* (Pontbriant) sau *alîac* (L. M.), după cum au scris unii pentru a'l apropia de latinul *àlica*, sau *hàlica* „farine d'épeautre“, de unde — după legile fonetice ale limbei române — s'ar fi putut nasce numai *dôră* à r e c ă, dar *alac* sau chiar *aléc* ori *alîac* nici o dată. Forma veche românească, după cum ne vom încredința îndată, era *alacru*, cu inițialul *a-* protetic ca și 'n „*alamă*“, „*alăută*“, „*alămăe*“ etc. Tulpina dară este *lăcr-*, identică cu albanesul toschic *lākār*, la plural: *lākra* „legume“, pe care Camarda (I, 55) îl înrudesce foarte bine cu greul *λάχανα*. În adevăr, albanesul gheghic *lākān* (Jarnik, Príspěvky 1883 p. 45), la plural *lākna* (Hahn), probéază că prototipul tracic, comun Românilor și Albanesilor, era *lākano* = *λάχανον*, de unde prin rotacismul ulterior al lui *n*: *lākaro*, căci la Albanesi ca și la Români numai între vocale *n* devine *r*. La Traci *lākano* = *λάχανον* era un cuvânt împrumutat dela Greci. Deja Aristofan observase că în vorbe grecesci barbarii prefăceau pe *χ* în *κ*: *ἐκω* = *ἐχω*, *καρίεντο* = *χαρίεν*, *ἀποτρέκω* = *ἀποτρέχω* etc. (Müllach, Gramm. 28).

Legătura logică între albanesul *lākār* „legumă“ și românul *alac* „grâu, orz“ se lămuresce prin greul *λαχαινω* (= *λαχανω*) „creuser, fouiller“, indicând orice vegetațiune datorită lucrării pământului. Cum-că în vécul de mijloc forma românească era anume *alacru*, dovédă este că Ungurii, luând atunci cuvântul dela noi, ér nu noi dela dinșii (Cihac), l'au făcut: *alakor*. În limba maghiară acest *alakor* = rom. *alacru* e cu totul străin. Nicî descompunerea *alak-or* sau *ala-kor*, nici cele-l'alte limbi turanice înrudite, nu'l explică. Este o vorbă plugărescă, pe care Ungurii au găsit'o la Români și au primit'o dela dinșii. Așa dară, étă genealogia lui *alac*:

tracic lakano = gr. *λάχανον*
(lakaro)
alb. lakna rom. **lacru*
(lakra) |
 alacru — ung. *alakor*
 |
 alac.

Nu cum-va francesul *locar* „épeautre“ să fie un împrumut dela Ungurii? Este o cestiune de urmărit.

v. *Abeș*. — *Aghiufă*. — *Aidoma*...

² **Alăc**, adj. et subst.; couleur d'épeautre. Epitet ce se dă peste Carpați la boi „carî séménă la pěr cu spicul alacului = *Triticum spelta*“ (Familia, 1878 p. 459). Și franțusesce se dice: „boeuf froment, boeuf à robe jaune claire“ (Rolland, Faune pop. t. 5 p. 24).

v. ¹ *Alac*.

Alăciu, -e, adj.; bigarré, de diverses couleurs. Sinonim cu *pestrîț*, *bălțat*, *tărcat* etc. Cuvântul se aude în Bucovina:

Asta'i lumea cea *alace*,
Face omu cum îi place;

Lumea asta'i din bucăți:

Cere unu, dă la tăți...

(Marian, Descăntece, 30)

Tot de acolo:

Spun pe cinste că ți-o'u da

Noă cirede de vaci

Tóte cu viței *alaci*...

(Marian, Bucov. I, 124)

În pasajul din urmă ar pute să fie vorba de „viței de culórea alacului” (v. ²*Alac*), nici decum însă în pasajul de'ntăiu: „lume *alace*”. Derivațiunea din turcul *alac* „bigarré” (Șăinenu, Elem. ture. p. 8), sub forma tătară *alac*, este singură care se potrivește în ambele cazuri: „viței *alaci* = veaux bigarrés”; „lume *alace*” explicată prin „lume din bucăți = monde bigarré”.

v. ¹*Alagea*. — *Bălțat*.

Alacustă s. **halacustă**, s. f.; saute-relle. O formă bănățenă pentru *lăcustă* (= lat. locusta), pe care o cunoscem prin următorul exemplu: „Între metafore, figure sau asemănări luate din lumea animală, poporul de pe aci întrebuintează: merge ca melciul, adecă fără sporiu; îi ușor ca un fluture; ca și o *halacustă*, așa mânca...” (L. Iancu, Caraș-Severin, com. Visag).

v. *Lăcustă*.

¹**Alagea** s. **halagea** (artic. *alagéua*, plur. *alagéle*), s. f.; sorte d'étoffe rayée, indienne.

Între veșmintele mănăstirii Negoesci, 1739 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 125): „sfită dă belacoasă négră verde l; stihariu dă *alagé* albu...” și mai jos: „procovețe dă *atla z alagé*...”

Între veșmintele mănăstirii Snagovu din același an (ibid. p. 156): „orariu albastru dă hatai; orariu dă *halagé* vechiu...”

v. *Atae*.

Dionisie Ecclesiarc, Cron. (Papiu, Monum. II, 224), între exemple de scumpe în anul 1812 aduce: „*alagéoa* próstă 12 lei, ș a m *alagéoa* 25 lei și 30 bucata...”; unde „ș a m *alagé*” înseamnă o „*alagé* de Damasc”, de două ori mai scumpă decât cea obicnuită.

v. *Șamalagé*.

În tarifa vamală moldovenescă din 1761 (Arch. Român.¹, II, 323) se menționează: „*Alăgea* de Halep” și „*Alăgea* ș a m”.

Filimon, Cîcoi vechi p. 215: „asta este hataia de Venetia sadea, hataia florantin, camohus de Venetia cu fir, camohus sadea, catifea cu aur și sadea de Venetia, sandal cianfes, canavăț, tafta, atlas vîrgat și cu flori, hares punguc, fesuri tuneslii, basmale de Triest, de Franța și de Englitera, tulpan mosc, *alagea* de Triest...”

Este turcul *alac* sau *alaga*, cu același sens (Șăinenu, Cihac). „*Alagé*, materie țesută cu fire de in și de mătăsă” (L. M.).

v. *Atlas*.

²**Alagea** s. **halagea**, s. f.; embarras, complication. Termen întrebuintat numai în locuțiunea: „a pătî *alagéua* = a fi amăgit, a căde în mare nevoe.” (L. M.; Cihac; Pontbriant). N'are a face cu numele stofei *alagé*, despre care veđi mai sus și cu care o confundă unii, ci este greul *ἀλλογή* „changement, vicissitude, troc, contrat”. Cu această derivațiune se împacă și următorul pasaj la Vrancea (B. Ștefanescu), Sultanica p. 216: „dar tu, când ne'i întinde *halagéua* nunței?...”

v. *Hălăgia*.

Alah! — v. *Alalah!*

Alăiu (plur. *alăiuri*), s. n.; pompe,

suite, cortège, procession; beaucoup de bruit, brouhaha. Turcul alai, trecut și răspândit în toate limbile de pe peninsula balcanică. Cuvântul e mai frumos, în orice cas, decât neologismii pompă și paradă.

E des în cronică.

Neculce, Letop. II, 331: „l'au pus Domn în Moldova [pe Dimitrie Cantemir], și apoi l'au dus la Vezirul de l'au îmbrăcat în caftan și i-au dat ferman, făcându-i *alaiu* pre obiceiu...”

Nic. Costin, Letop. II, 99: „l'au eșit boierii țării și cu slujitori și cu tabulhanaoa țării, de l'au făcut *alaiu* după obiceiu...”

N. Muste, Letop. III, 19: „venind Buhuș Hatmanul dela Suceava în Iași la Dimitrașco Vodă, făcutu-i-au *alaiu* cu toți slujitorii curții, cu trâmbețe, cu dobe...”

Istoria lui Brâncovănu 1730 (Conv. lit. 1875, 330):

Cu ochii dacă vëzură,
Pe Ștefan spătaru il socotiră,
La Imbrihor că l'au dus,
Domnul tânăr că l'au pus,
Cu *alaiu* mare 'l luară
Și la curte îl duseră...

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, 217: „când s'au apropiat de Iași, l'au eșit toți boierii și căimacamii cu *alaiurile* înainte...”

Beldiman, Tragod. v. 461:

Ôstea din Iași cea mai multă la Ga-
lata au ieșit,
Ca de acolo *alaiul* să se facă în sfir-
șit...

Forma aspirată, la Dionisie Eclesiar (Papiu, Monum. II, 166, 169): „[Alexandru Ipsilant] intrând în București cu mare *halaiu* și ședând în scaun...”; iar mai jos: „cu ce *halaiuri* și cu ce cinste și dragoste l'au întimpinat...”

În epoca fanariotică se făcuse încercarea de a înlocui pe *alaiu* prin politeie = gr. *πολιτεία*.

Neculce, Letop. II, 414: „aducându-l [pe Constantin Mavrocordat] cu frumoasă politeie până la sfântul Nicola...”

Încercarea n'a isbutit. Politia a despărut, ér *alaiu* a ramas, perdând însă cu încetul sensul său oficial și căpătând în graiu accepțiunile de:

a) Fanfaronadă, ca în proverbul:

Umblă pe drum cu *alaiu*
Ș'a-casă n'are mălaiu...

(Pann, I, 160)

b) Țipetele unei mulțimi.

A. Pann, Prov. I, 20:

Nevasta acum imi strigă:
Bărbate, lemne, mălaiu!
Pruncii: pâine, mămăligă!
Imi zbier toți și'mi fac *alaiu*...

sau același în Moș-Albu, I, 8:

Și toama când căsca gura să'ncep a
o întreba
Despre una, despre alta, și d'are bărbat
sau ba,
Din depărtare d'o dată se auđi un
cimpoi,
Făcendu-i *alaiu* toți căinii cu lătratul
dinapo...

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 202: „Acéstă vâlmășelă de cară, de cai și de boi cari mugesc în mijlocul câmpiilor, acest *alaiu* de moșnegi, femei, bărbați și copii cari jelesc pătrunși la ôse de spaimă...”

v. Turc.

Alal! — v. Halal!

Alalâgmon, s. n.; cri de joie. Grecul *ἀλαλαγμός*, pe care mitropolitul Dosofteiu, 1680, ps. XCVII, s'a încercat a-l introduce în limba noastră biserică:

... strigați *alagmon* lui Dum-
nedzâu...

v. *Alalagmosesc*.

Alalagmosesc s. **alalagmuesc**, vb.;
pousser des cris de joie. Ambele for-
me au fost încercate de Dosofteiu,
1680:

ps. XCIV: ... cu
psalomî să *alagmosim* lui...

ps. XCVII: *alagmuit* denaintia
împăratului dom-
nului...

v. *Alalagmon*.

Alalagmuesc. — v. *Alalagmosesc*.

Alalâh! interj.; cri de guerre des
mahométans. Turcul *allah! allah!*
„Dieu! Dieu!“ Se întrebuințează numai
când e vorba de Turci sau Tătari.

Balada Sîrb-sărac:

Alalah, cai arăpesci!
Alalah, cai tătăresci!
Cum mișca copitele
Ca șofmii aripele!...

Fără aglutinare: *alah! alah!*

Dionisie Eclesiare, Cron. (Papiu, Mon.
II, 171): „chiotind gróznic, [Turcii] au
dat năvală călărimea și pedestrimea
asupra Muscalilor să'i impresóre, fă-
cându-se mare sgomot, răgnind ca lei:
alah! alah!...“

Aspirat: *hala! hala!*

Miron Costin, Letop. I, 347: „El-
agasi întâiu ca un leu singur, și după
dănsul toată oastea cu glas: *hala! hala! hala!* au puresc...“

v. *Turc*.

Alălt, -ă } — v. *Alt*.
Alaltă-ierî }

Alămă (plur. *alămuri*), s. f.; laiton,
cuivre jaune; au pluriel: dinanderie.
Amestec de aramă și de zinc, având
culóre galbenă lucioasă. Pluralul cel ne-
regulat *alămuri*, atât prin formă pre-
cum și prin sens indică un singular:
alămură, dispărut din graiu și care
însemna lucru făcut din *alamă*, ér nu
însăși *alama*.

Balada „Radu Calonfirescu“:

Este-un cort mare, rotat,
Cu crescutul nărânzat,
Cu țeruse de aramă,
Cu cârlige de *alamă*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 477)

Balada „Stanislav Vitézul“:

Și la Dunăre-ajungea,
Iar acolo'și alegea
Un cinel tot de aramă
Cu șinele de *alamă*,
Mic de nici că'l bagî de sémă...

(Ibid. 569).

Balada „Necolă Neculcea“:

Primblă-mi-se primblă
Și incet mai umblă,
În sandal de *alamă*
Legat cu aramă...

(Burada, Călet., 134).

Costachi Stamate, Muza I, 190:

O dată sclavul aude în munți zarvă de
oștire
Și strigări: săriți cu toții! la cai! la cai
cu grăbire!
Și zingănind în tot locul scări și frăe
de *alamă*,
Și resunând nechezatul cailor luți peste
samă...

E cu totul greșită identificarea eti-
mologică a lui *alamă* cu a r a m ă
(Miklosich, Lautl. Conson. I, p. 38).
Cihac (I, 8) a nemerit adevărata ori-
gine a cuvîntului în latinul *lamina*;
trebuia să observe însă că această vorbă
nu ni-a venit prin moștenire din epoca
romană, ci în vécul de mijloc prin
împrumut dela Italieni: l a m a „pla-
que en métal“ = franc. l a m e. Nu

e neapărat ca inițialul *a* să fie o protesă românească, căci Italienii aveau de asemenea o formă *ala ma* = vechiul frances **a l a m e*, de unde diminutivul *al a m e l l e*, *al e m e l l e* cu sensul de „custură” (Godfrey, I, 216). În limba sardă: *al a m a r e* „ciucuri pe haine”, negreșit metalice (Spano). În dialectul sicilian: *al l a m a t u* „stofă de metasă cu aur și argint” (Traina), cea ce spaniolesce se chiamă *al a m a*. În dialectul milanes: *al a m a r* „un soiu de nasturi” (Cherubini). În portugesa *al a m a r a* — *própe* cu același sens. În scurt, forma protetică *al a m a* căpetase oarecând la Italieni și la cei-l'alți Neo-latini din Occident înțelesul fundamental de un metal lucios, mai cu sémă auriu, bun pentru podóbe de tot felul. După cum negoțul italian medieval, atât de înflorit în secolii XIII—XV pe cóstele Mării-negre, ne înzestraseră atunci cu numele poporan al bronzului: *acióe* (= ital. *a c c i a j o*), tot așa îi datorim și cuvântul *alamă*. În pluralul *alámuri*, remas dela un singular perdut *alámură*, se mai resfrânge forma italiană *al a m a r e*, care se aplica a nume la cele fabricate din metal, iar nu la metalul însuși.

Derivatele din *alamă*: *alám a r* „dinandier, fabricant d'objets de laiton”; *alám á r i á* „dinanderie, magasin ou fabrique d'objets de laiton, objets de laiton en général”; *alám e s c* etc.

v. *Acióe*. — *Lamură*. — *Lămuresc*.

Alámură. — v. *Alamă*.

Ala'n-dála, adv.; sans avancer, sans aboutir à quelque chose. Sinonim cu fără rost sau fără spor. Se aude — pare-mi-se — numai în Téra-Românească.

În basmul „Picíul ciobănașul”, povestit de o Bucurescénă (Ispirescu, Legende ed. 1874, II, 139): „... am întâlnit o biserică veche cu mușchiul de trei degite pe dinsa, cu pragul tocit, și un călugăr într'insa, bătrân deși ridică pleopele cu surcelele și spunea *ala'n-dala* din gură...”

Se ȳice: umblă *ala'n-dala*, vorbește *ala'n-dala*, lucrurile merg *ala'n-dala* (Șăinenu, Elem. turc. p. 8).

Ca și *al a b a l a*, póte să fie un dar de pe la Arnăuții din epoca fanariotică. Albanesce, după dialectul toschic, *d a l á n g ' d a l á* „à petits pas, peu à peu” (Dozon, Manuel, Voc. p. 13).

v. *Ala-bala*. — ¹*Arnăut*.

Alăș (plur. *alășe*), s. n.; t. d'Archit.: échafaudage. Se întrebuințază în Transilvania ca sinonim cu *șchele*, adică podurile și scările ce se aședă pentru zidari ca să pótă lucra la rădicarea unei clădiri. Budai-Delenu (Dict. Mss. în Muz. istor. din Buc.): „*alășu*, Gerüste”. „Z a s c se chiamă un *alăș* mai înalt” (L. B. 768). Este maghiarul *állás*.

v. *Podelă*. — *Șchele*.

Alăt. — v. *Halat*. — *Hăltere*.

Alătru, vb.; aboyer. În loc de simplul *latru*. Este latinul *allatro* (=ad+latro), deși inițialul *a* s'ar puté explica printr'o simplă protesă de'naintea lui *l* (v. ¹*Alac*). Se întrebuințază pe a-locuri de ambele laturî ale Ôltului.

„... măgarul și óia sghiară, cănele *alatră*, lupul urlă...” (C. Bălenu, Dolj, c. Sécă-de-câmp).

„Pe la noi se ȳice: calul rinchéză, nu nechéză; porcul grofăesce, nu grohăesce; cănele *alatră*, nu *latră*...”

(C. Voiculescu, Teleorman, com. Viișóra).

v. *Latru*.

Alăture. — v. *Alături*.

Alăur. — v. *Laur*.

Alăută. — v. *Alăută*.

Alavăstru, s. n.; vase d'albătre, vase à parfums. Noul Testament din 1648, Luc. VII, 37:

... aduse un *a-lavastru* cu unsoare...

.... κομίσασα
ἀλάβαστρον
μύρον...

v. *Albastru*.

¹⁻² **-ălă**, suffixe servant à former:

- 1°. des noms féminins instrumentaux;
- 2°. des sobriquets légendaires masculins et féminins. In „amortélă“, „rîncedélă“, „agonisélă“, „sărbedélă“, „obosélă“ etc., deși se rostesc adesea cu -ală, totuși este același sufix feminin abstract -élă ca în „aburélă“, „bărfélă“ și atâtea altele, după cum observase foarte bine Diez (Gramm.³, II, 327). El diferă cu desăvîrșire prin origine și prin funcțiune de sufixul propriu dis-ală, adecă — mai corect — de cele două sufixuri -ală, din care:

1°. Unul servă a forma numi femeiesci instrumentale, ca: țesală „étrille“, tinjală „court-bouton du jong des boeufs“, sucălă „rouet à bobinet“, zăbală „mors de bride“, cercală „filet à poissons“ etc., în care toate este sufixul slav ic -a-lo sau -a-dlo: țesalo sau țesadlo, zăbalo sau zăbadlo și așa mai încolo.

2°. Cel-l'alt formeză numi femeiesci sau bărbătesci pentru tipuri comice legendare, ca: tândală, păcală, cicală, dărvală, matahală etc., înrudite cu ti-

purile legendare formate prin sufixul -ilă: zorilă, murgilă, surdilă, negrilă și altele, astfel că filiațiunea ambelor sufixuri va trebui studiată mai departe la un loc.

Aci vom observa numai:

a) In latina, tipul comic: hircitallus, și numile proprie: Messalla, Hispallus, Camillus, Ursilla, Taurilla, Juvenilla etc.;

b) In inscripțiuni tracice, numile proprie: Dizala, Diszatrul, Attalus, Κοθήλας, Σαδάλας, Zantiala, Μονκατράλης, Ardila etc. (Dumont, Monum. figurés, 1877 p. 66, 78—81).

v. -élă. — -ilă. — -ulă.

³ **Ală** s. hălă (plur. *ale* s. *hale*), s. f.; t. de Mythol. pop.: 1°. mauvais génie de la tempête, personnification de la grêle, orage; 2°. incube, cauchemar; 3°. un être vorace, insatiable. Numai cu sensul al treilea se găsește în Dicționarul româno-latin Bănățen circa 1670 (Mss. în Bibliot. Universității din Buda-Pesta): „Hală. Vorax. Prodigus“. Totuși primele două sensuri sînt cele fundamentale: *ală* = un fel de balaur nimicind grânele și un incub, de unde apoi se desvîltă: pe de o parte, *ală* = ființă nesățioasă, cu abstractul alime; pe de alta, verbul denominativ al uesc = turbur sau zăpăcesc, cu derivatele aluit, aluelă etc.

Vom începe printr-o împărțire țărănescă din Oltenia:

„Balaurii, cari aici se mai numesc și *ale*, sînt creduți de popor a fi nise duhuri rele ce se fac pe cer în timpul ploiei, și că unde se întălnesc două *ale* încep a se bate și dărimă tot ce în-timpină în calea lor; astfel desrădă-cinează arbori, dau jos pătule și coșeri, ieau carăle ce se află la lucru și le duc departe. Se ȳice că *alele* se fac din

ómeni cărî aú duh necurat şi cărî în timpul furtunei se culcă adormind un somn greú. În acest interval sufletul celui adormit făcându-se *ală*, se duce a întimpina pe cea-l'altă *ală*, care este sufletul altei fiinţe din altă localitate, şi apoi se bat amîndoë. Locul unde se bat *alele* şi localitatea *alei* celei invinse sint supuse furtunei şi sufer mult de grindină..." (M. Cîocâlţeu, Dolj, c. Pleniţa).

„Vîntul turbat se crede că este sus în cer, şi cînd bate el, se dice că este *ală*..." (P. Cîocâlţeu, Dolj, c. Gali-
ciuica).

Tot aşa se povestesc în districtul Olt (C. Corbénu, c. Alimănesci), unde însă se rostesc aspirat: *hală*, ca şi în Dolj pe a-locuri (I. Vulcănescu, c. Pelesci).

Din Teleorman:

„Poporul crede că sint unii ómeni căroră le-a dat Dumnezeu să se prefacă în uragane numite *hale*, şi că aceste *hale* se bat cînd este vînt reú..." (M. Stăfănescu, c. Traian; C. Popescu, c. Cîora).

Ca să trecem peste Carpaţi, repozatul Dr. Vasiću (Antropologia, Buda 1830, p. 217), explicînd diferite fenomene de vis, observă: „Cînd se înpedecă ceruirea sîngelui în părţile foalelui, se nasce în om aşa dîsă apăsarea (incubus) saú cum îi dic ómenii nostri că-lărirea *halelor* saú a dracilor, pentru că viséză că *halele* saú dracii îi călăresc..."

O comunicaţiune poporană din Banat:

„Despre vînt se crede că este o *hală* saú balaur mare, care suflă numai pre o nare de nas, căci de ar sufla pre amîndoë, ar prăpădi tot pămîntul. Lăcomia în mîncări orî beuturi încă se numesc *halime*. Apoi un om ce zace mult în pat şi aîuréză, se dice

haluit, adecă pocit de *hale*..." (S. Lîuba, Banat, c. Maîdan).

Verbul aluesc, banăţenesce *haluesc*, scăđut la *uluesc* prin asimilaţiune vocalică regresivă, este respăndit la toţi Români, chîar pe acolo unde, ca în Moldova, nu se mai aude *ală*, din care el s'a născut prin sufixul verbal denominativ *-uesc* întocmai ca „ceruesc” din „céră”, „făptuesc” din „faptă” etc.

Cantemir, Chron. I, 208: „tocma ca cum ar cădé în amestecare limbelor la turnul Vavilonului, aşé să uluiaşte...”

Caragea, Legiure 1818, p. 20: „Cînd vînzătorul şi cumpărătorul să vor ului, unul gîndind că vinde alta, iară celalalt că cumpără alta...”

De la Vrancea (B. Stăfănescu), Sul-tanica p. 243: „se gîndia că lumea d'aci încolo nu mai e ca lumea, pasă-mite să uluise...”

Balada „Marcul Vitézul”:

Dar el, märe, tot gîndia
Şi cu mintea judeca:
S'a uluit maică-mea...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 665)

Credinţele romănesci despre *ale* se regăsesc întocmai la Serbi, cu acelaşi nume şi chîar cu aceleaşi filiaţiuni logice. „*Ala* (Ала) — dice Karadžić (Lex. 3) — se deosebesce de balaur (БАЛАУРА) prin puterea de a sbura aducînd nori şi grindină asupra bucatelor. Avem locuţiuni: *ală* nesăţioasă (АЛО НЕЧИТА)! se luptă ca *ala* cu bielsugul; năvălesce *ala* asupra *alei*. Apoi adjectivul *ala v* = gefrässig, gierig, vorax”.

Prin urmare, afară de sensul fôrte important de „incubus” şi afară de verbul derivat *aluesc*, Serbiu aú şi ei pe *ală* cu cele doë înţelesuri: 1°. „mauvais génie de la tempête”; 2°. „un être vorace”. Dar cuvîntul nu e de loc slav. De unde vine?

Mitul, împreună cu numele, este nu tocmai elenic, ci mai bine greco-tracic, căci se ştie că o mare parte a mitologiei elenice fusese de provenienţă tracică, după propria mărturie a vechilor Greci, cari nu se sîfeau a dice că Orfeu, Lin, Thamyris, mai toţi fundatorii ideelor lor religioase, fuseseră Traci.

În ciclul românesc, mai complet decât cel serbesc, trăsurile esenţiale ale alelor sînt:

- 1°. Personificaţiuni legendare;
- 2°. Fiinţe bărbătesci, „balauri“ sau „smei“, deşi numele *ală* e femeiesc;
- 3°. Tot-d'a-una doi;
- 4°. Nemicesc grânele;
- 5°. Sint aruncători de petră;
- 6°. Sint incubi.

Trăsura din urmă e cea mai semnificativă, fiind-că'n întrîga mitologia elenică există un singur mit, în care noţiunea furtunei se unesce cu aceea de incub: este anume mitul fraţilor *Ἀλωάδαι* sau *Ἀλωεῖδαι*, *παῖδες Ἀλωῆος*. În aceşti *Al o a d i* ştiinţa a recunoscut deja de-mult caracterul de *ale*: „the personification of the sky as excited by the storm“ (Max Müller, *Lectures II*², 322—5), „Dämonen des Sturms“ (Sonnen in Kuhn's *Zeitschr.* X, 127). În Omer, ambii Aloađi cresc uriaşi mîncînd bucatele cîmpului: „*ζείδωρος ἄρουρα*“; ambii în furia lor erau în stare să nemicască pe înşişii deii, aruncînd mîntîi peste mîntîi, dacă tineri încă, aprópe copii, nu i-ar fi săgetat Feb (Odyss. XI, 305—320), adecă rađelexórelui imprăştiînd furtuna. În fine, unul din cei doi Aloađi, cel mai cunoscut, este şi se chiamă incub: „*Ἐγιάλης*“.

Paralelismul între mitul elenic şi între cel românesc e atât de isbitor, încât orîcine ar vré să explice în vre-un alt mod pe *ale*, va trebui neapărat să grupeze, pe lîngă elementul

nominal, tot atâtea puncturi de asemănare. Al nostru *ală*, ca materie şi ca funcţiune, indică pentru grecul *Ἀλωεῖς* aceeaşi radicală *ăl*, din care vine *ἄλη*, *ἀλάσθαι*, *ἀλάστωρ* etc., cu sensul fundamental de „gónă“ sau „vînătoare“ (Curtius, Grunz.⁵, 557).

v. *Balaur*. — *Ciocărlă*. — *Hală*. — *Pricoliciu*. — *Smei*. — *Solomonar*. — *Uluesc*. — *Vint*. — *Vircolac*...

Alâm, s. m.; t. fisc.: redevance que payaient autrefois les Tatars établis en Moldavie pour le droit de faire paître leur bétail. O dare care a durat în Moldova aprópe în tot cursul secolului trecut, împreună cu o altă numită uşur, ambele plătite fiscului numai de către locuitorii Tătari.

Amiras, Letop. III, 130, sub anul 1717: „Tătarii fiind bucuroşi să şadă în locul Moldovei pentru hrana lor, alergat'au la El-agasi şi s'au rugat ca să mijlocască la Mihaiu-vodă, apucîndu-se să dea zăcuéla din roada pămîntului şi câte un ort de casă pe an, şi de stogul de fân un ort, şi de pe oi şi de pe alte bucate *alim*, şi să'i lasă să şadă pe locul acela...“

La 1729 Tătarii se oferiau a da lui Grigorie-vodă Ghica „*alâm* în doi t“; el însă le-a respuns că nu „se lăcomeste a lua dela noi bani în doi t pentru păşunatul dobitoacelor noastre...“ (ibid. 172).

Act din 1769 (Arch. Român.¹, I, 196): „*alâm*ul se ia de pe bucatele tătărăşti care pasc pe locul Moldovii, însă 2 lei la 100 oi, şi 6 bani de cal, iapă, vacă; 40 bani de casă i de stogul de fân, în cele 2 césuri ce s'au dat Tătarilor pe pămîntul Moldovii...“

Cuvîntul nu vine de loc din turcul „*alym* = achat“ (Şaînénu, 9), ci este tătarul *alêm* sau *alym* „rede-

vance, dette" (Castrén, Koibal. Sprachl. 76).

v. *Uşur*.

Alămân, n. pr. masc. Intr'un crisov muntenesc din 1536, între numi proprii de Români: „*Alăman* (Алѣман), Gândé, Kirtop..." (Cuv. d. bătr. I, 239).

v. *Aliman*. — *-man*.

¹ **Alămâr**. — v. *Alamă*.

² **Alămâr**. — v. *Almar*.

Alămăe (plur. *alămăi*), s. f.; t. de Botan.: citron, malus citrus. Rodul arborelui numit *alămăi* = Citrus medica. Arborele creşte numai în regiuni calde; rodul însă, din cauza înuşirilor sale alimentare şi medicale, se răspândeşte pretutindeni prin negoţ. Are o culoare galbenă deschisă şi un gust acrişor.

Istorie de patima Galaţilor 1769 (Conv. lit. 1875, 326):

Vedeai corăbii în vad
Sosite din Tarigrad
Cu fel de fel de bucate.
Întrai, cumpărai de toate:
Café, naramză, migdale,
Alămăi şi portocale
Şi alte multe mezele,
De te îndulceai din ele...

Jipescu, Opincaru p. 57: „negustoru încurcă lumea la cântar şi storce păsprece câştiguri din spinarea muştiriului; pe mine cu trei leiţe la sare, pe cumătra cu şapte bani la frunzişoră, pe Puican cu două parale la lipiea de pâine, pe Tircav c'o băncuţă d'ali de cînşeci de bani la săpun, pe vëru Găvanea c'un leu la *alămăi*...”

Rodul şi frunza *alămăi* având un miros foarte plăcut, într'o colindă din Transilvania se descrie locuinţa lui Dumnezeu:

Alergat'am alergat,
Pin' pe Domnul l'am aflat
Intr'o chilie
De tămăe
Cu uşa de *alămăe*...

(I. G. Bibicescu, Coll. Mss.)

În poesia poporană, mai ales din Moldova, nu o dată se invocă „frunza verde de *alămăe*”, mai ales când sufletul e înăcrit de ce-va; de exemplu:

Frunză verde de-*alămăe*,
Mă suiam în dél la vie,
Mă uitam pe Slobozie,
Vedeam casa mea pustie...

(Marian, Buc. I, 1; II, 174).

Frunză verde de-*alămăe*,
Mă suiu, dragă, 'n dél la vie,
Mai din jos de Slobozie,
Căci într'o câncilărie
Şede-un ciocoiaş şi scrie,
Scrie carte cu mânia...

(Ib. I, 4)

Frunză verde de-*alămăe*,
Dragă mî-a fost lumea mie,
Nici acu nu mî-e urită,
Da's cu multe 'n vâluită...

(Ibid. II, 160).

Frunză verde de-*alămăe*,
Păsăruică cănăpie
Spune puului să vie,
Şi să vie prin livadă
Nime'n lume să nu'l vadă...

(Conv. lit. 1884 p. 39).

În cântecele hoţesci, se invocă uneori trei *alămăi* lingă „trei gutăi”, printr'o ciudată asociaţiune de gust acrişor cu gust asprişor. Aşa în balada „Jianului”:

Foicică trei gutăi,
Trei gutăi, trei *alămăi*,
Iancule, de unde vii?
— Ia d'aci de peste Jiiu.
— Iancule, ce-ai tirguit?
— Dat'am aur şi argint
Pe vr'o cincî oca de plumb...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 291)

Intr'o doină:

Foiă verde trei gutăi,
Treii gutăi și trei lămăi,
Din sêra de Săn-Văsiu
S'au ivit nisce copii
Ce se'nvață 'n codru 'ntăiu...

(Ibid 294)

Când doi amantî se despart, urîndu-li-se împreună, unul vorbește de „gutăi cu alămăi”, cea-l'altă îi răspunde prin acrele mere verzi și prin otrăviciosul alfiur:

— Géba, puică, mă mângăi
Cu gutăi, cu alămăi,
Că de mine tot remăi!
— Géba, bade, mă desmerdi
Cu-alfiori și mere verzi,
Că de-acum nu mă mai vezi...

(Familia, 1873 p. 115)

v. *Alior.* — *Gutăe.*

Fără „gutăi”, într'un cântec soldătesc din timpul luptelor dela Plevna și Vidin:

Frunđuță trei lămăi,
Spurce-mi-te'n bot de Dîu,
Tótă iérna te păziu
Cu ranița căpătău,
Cu bucele pe zăpadă,
Cu pușculița 'ncărcată...

(Chr. Negoescu, Dolj, Coll. Mss.)

Era acru, negreșit!

Inițialul *a* în *alămăe* este protetic. Fără *a*, la Anton Pann (Prov. I, 119), unde înșiră ierarchia pómelor:

Rodia alese, cum și pe lămăe,
Pîersica, Naramza pentru trépta 'ntăe...

Este persianul *limūn*, introdus prin comerčiu în tótă Europa: ngr. *λεμόνι*, ung. *lémonya*, ital. *limone*, rus. *limonū* etc. (Cihac).

v. ^{2,3} *Alămăe*. — ^{1,2} *Alămăiță*. — *Alimon.*

² *Alămăe*, s. f.; t. de Botan.: espèce de haricot, Phaseoli species. Din cele foarte multe varietăți de fasóle, una poartă pe a-locuri în Moldova numele

de *alămăe*. „Pe la noi poporul numește un fel de fasóle *alămăe*, deosebind'o de fasóle grasă, ciréșă, hălăciugă, copăcel, ológa etc.” (I. Băncescu, Vasluu, com. Ipatele).

v. *Fasóle.* — *Făsuu.*

³ *Alămăe*, s. f.; nom d'une danse populaire, surtout en Moldavie. Un joc țerănesc, cunoscut într'o mare parte a Moldovei (Tutova, com. Bogdanesci, Avrănesci, Iepurenî, Carjeóni; Falcîu, c. Podolenî, Moșna; Tecuci, c. Nărtesci; Vasluu, c. Garceni etc.). „Se joca de flăcăi și fete la hore și la nunți, câte doi, făcându-se mai multe părechî. Séménă cu polca șotișă: merg un pas înainte, un pas înapoi, și apoi se învîrtesc înprejur, cât în partea dreaptă atît și în stînga. Cîntec n'are, ci numai ariă, care se deosebesce de a celor-l'alte danțuri din popor. Acest joc este vechiu. Bătrânii spun că dinșii pe vremea lor nu cunoscău un alt danț mai frumos și'l numiau danțul *Alămăe*. Tinerimea îl joca rar...” (C. Melinte, Covurlu, c. Gănesci). În unele localități, „fie-care mișcare înainte și 'napoi cuprinde patru pași, după cari urmăzează o mișcare împregiur la stînga și o altă mișcare împregiur la dreapta, cîntându-se un cîntec obscen” (Gr. Perienu, Tutova, c. Bogesci). Se dice și la deminutiv: *Alămăiță* sau *Lămăiță*.

v. *Aficiă*. — *Sultanică*...

⁴ *Alămăe*. — v. ² *Alămău*.

¹ *Alămăiță* s. *lămăiță*, s. f.; diminutif d'*alămăe*: petit citron. Ca și primitivul *alămăe*, deminutivul *alămăiță* sau *lămăiță* simbolisează în poesia poporană o nemulțumire sufletească.

Frunză verde *lămăiță*,
Am avut o copiliță,
Am lăsat-o să măi crească
Minte'n cap să dobândescă,
Dar de când o am lăsat
Copila s'a măritat...

(Conv. lit. 1886 p. 179)

v. ¹ *Alămăe*. — *-iță*.

² *Alămăiță*, s. f.; t. de Botan.: serpolet, *Thymus serpyllum*. Se dice de asemenea *lămăiță*, apoi lămióră sau alămióră (Tecuciu, com. Brăhășesci, Boghietii). Și-a căpătat acest nume din cauza plăcutului seî miros.

Intr'o doină din Ardél:

Eû iubesc o copiliță
Să 'î miróse gur'a țigă
Și buzele-a *lămăiță*.

(I. G. Bibicescu, Coll. Mss.)

v. ¹ *Alămăe*. — *Lămăiță*.

³ *Alămăiță*, s. f.; t. de Botan.: *Aloisia citriodora*. O plântă exotică, cu frunze fórte lunguete și cu miros de alămăe. E cunoscută numai în orașe.

v. ¹ *Alămăe*. — ¹ *Alămăiță*.

³ *Alămăiță*. — v. ⁴ *Alămăe*.

Alămăióră. — v. ¹ *Alămăiță*.

Alămăiû, -ie. — v. ² *Alămăiu*.

¹ *Alămăiu*, s. m.; t. de Botan.: citronnier, *Citrus medica*.

v. ¹ *Alămăe*.

² *Alămăiu*, -ăe, s. *alămăiû*, -ie, adj.; couleur citron, jaune-clair. O față ca a alămăiû. „Culóre alămăe sau deschis-galbănă” (S. F. Marian, *Chromatica* p. 123). In popor se aude variând: *alămăiu*, *alămăiû*, *lămăiu*, *lămăiû* (ibid. p. 157).

v. ¹ *Alămăe*.

Alămăriă. — v. *Alămă*.

Alămăiû. — v. ² *Alămăiu*.

Alămêsc (*alămit*, *alămire*), vb.; recouvrir quelque chose de laiton ou d'une plaque luisante. Ca adjectiv, participiul trecut *alămit* ne întimpină într'un cântec oltenesc:

Frunză verde pēr uscat!
Mē gândesc la Calafat,
La ciolpanul dărimat
De scumpe arme 'ncărcat:
Tot de flinte ghintuite,
De paloșe ascuțite,
De pistóle *alămite*
Cu mușamale 'nvalite...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 298)

v. *Alămă*.

Alămióră. — v. ¹ *Alămăiță*.

Alămiû, -ă, adj.; couleur de laiton, jaune luisant. O culóre galbenă ca a alamei, nu ca a „alămăiû”, astfel că *alămiû* nu trebui confundat cu alămăiû.

„Se crede că fie-care casă are un șérpe al casei, pe care nu este bine a'l omori, căci trebuie o dată cu el să móră cine-va al casei. El are o culóre *alămiă*...” (S. Stănescu, Dîmbovița, c. Bîlcîuresci).

v. *Alămă*.

Alămójnă, s. f.; aumône. Din grecul *ἐλεημοσύνη*, de unde paleo-slav. *almužno*, v. germ. *alamuosan*, ital. *limosina*, span. *limosna*, provenç. *almosna* etc.

Legenda Duminiceî, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 51): „Ainte du-te de te iartă cu însul, și vă lăsați grésalele urul alaltu, atonce du prescoré la besérecă și *alămójna*...”

v. *Busunar*.

Alămurî. — v. *Alamă.*

Alăptèz. — v. ¹ *Aplec.*

Alătur s. **alăturèz** (*alăturat*, *alăturare*), vb.; mettre à côté de, mettre auprès de, rapprocher, confronter, mettre en parallèle. Inseamnă: pun a-l a t u r e = apropiu, potrivesc. Și'n latinitatea medievală se dicea: a d l a t e r a r e din: a d l a t e r a (Du Cange, ad voc.).

Sub forma activă:

Pe murgul că mi'l scotea,
La fântână'l apă,
Cu cersala 'l cersăla,
Cu peria 'l periea,
Cu șaua mi'l înșăua,
Cu cinga mi'l încinga,
Cu friul mi'l înfrina,
La scări mi'l *alătura*,
Tudor din curți că ieșia,
Pe murguț încălica...

(Marian, Bucov. I, 34)

Balada „Nunul mare”:

Șapte buți *alătura*,
Șapte'n capete pune
Și din gură iar striga:
Care'mi este mirele,
Mirele, ginerele,
Să s'alégă din nuntași,
Din nuntași din călărași,
Ca să'mi saie buțile...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 655)

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 147): „...cu péne roșii o înbrăcase, lângă carile aripi négre ca de corb *alăturase*...”

Necrologul lui Ștefan cel Mare, secol XVIII (Arch. Român.¹; I, 39): „Vaî mie! când de'nainté acestui sfânt altariu, unde se rădică jărtva cé fără de prihană în lăcașul lui Dumnezeu, aș îndrăsni deșărtările lumești să laud și mincinoasele măririi acestui trecător

véc cu credința lui Dumnezeu Hristos să le *alăturez*...”

Zilot, Cron. p. 86: „Măria-sa făcea mereu și ôste din adunătură de felurimi de ômeni blestemați, cu cheltulă din Visteria țerei, pe care ôste o numia a țerei — era, pocîu dice, curată cétă de tâlhari, că pe unde ajungea gema pămîntul —, iar în sfîrșit o *alătură* cu oștirile roseci și urma cu Roșii de față împotriva Turcilor...”

Sub forma reflexivă, mai desă în circulațiune:

Dosofteiu, Liturgiar 1679, f. 69 a: „nespoveditū și negătatū să nu sâ apropiie la 'nfricatele a lui Hristos taîne, nice sâ s'atingă, nice sâ sâ *alătura*...”

Neculce, Letop. II, 400, despre Mihaîu-vodă Racovița: „l'au stricat acei Greci blăstămați, *alăturându-se* pre lângă dănsul și șezând tot cu dănsii de se sfătula...”

Beldiman, Tragod. v. 3411:

Toți reii și toți bețivii lingă ei *s'alăturau*,
Căci îi ocrotia la tôte și de dări îi apărau...

În colinda „Plugului”:

Aho, aho, copii argați,
Stați puțin și nu minăți,
Lingă boi v'*alăturați*
Și cuvîntul mi-ascultați...

(Alex. Poes. pop.², 387)

Este o deosebire între „a se *alătura* pe lingă”, „a se *alătura* lingă” și „a se *alătura* la saū cătră”. În cazul întâiu, apropierea e mai vagă, în sens material saū numai figurat; în cazul al doilea, ne apropiâm de tot dintr'o parte determinată, însă fără contact; în cazul al treilea, este o alipire.

v. *Alătura*.

Alăturare (plur. *alăturări*), s. f.; l'infinitif d'alătur pris comme substantif: rapprochement, mise en parallèle.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 89), descriind pe helgea, adică „nevestuica” (*Mustela nivalis*): „cu sulécec trupul, cu albă peliță, cu negri și mângăioși ochi, cu suptiri degéțelele, cu roșioare unghișoarele, cu molcelușe vinișoarele, cu iscusit mijlocelul și cu rătunșor grumășorul helgii, ce potrivire! ce asămănare! și ce *alăturare* are!...”

v. *Alătur*.

Alăturăș, -ă, subst. et adj.; t. de Jurispr.: voisin. Sinonim cu *vecin*, dar indicând în specie vecinătatea funciară. Așa la Caragea, Legiuire 1818, p. 8: „Când moșiia ce să măsoară, având seneturi cu stânjăni, nu va avé și semne netăgăduite, atunci să să începă sforărē din semnele răzașilor céle netăgăduite, sau dintr'ale *alăturășilor* cu acéia și celor-l'alți...”

v. *Alăturare*. — *aș*. — *Lăturăș*.

Alăturăt, -ă. — v. *Alătur*.

Alăturare s. *alături*, adv.; à côté, environ, attenante à; l'un près de l'autre. Își asociază mai tot-d'una pe emfaticul -a (v. ⁵A): *alătura* sau *alătură*, fără vr'o schimbare de înțeles. E sinonim cu *lingă*, deosebindu-se prin aceea că *lingă* indică un punct sau un moment, pe când *alăturare* presupune întindere sau durată, de ex.: „stați *alăturare* de biserică”, dar: „am fost *lingă* biserică”. În stil de cancelărie, vechiu și nou, ambii adverbii se întovărășesc într'un mod pleonastic, bună-ora la Constantin Brâncovan, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 154):

„care loc ăaste *alăturé* pre lingă locul mănăstirii lui Mihai-vodă...”

Maî adesea îi urmăzeă prepozițiunea cu.

Act moldovenesc din 1644 (A. I. R. I, 87): „moviliță cari ăaste suptă Gro-pa-boului *alăturare* cu vale...”

Nic. Costin, Letop. II, 86, vorbind despre primirea unui ambasador polon de către Mavrocordat: „scaun domnesc și lui pus din stânga, *alăturare* cu scaunul lui Nicolai-vodă...”

N. Muste, Letop. III, 68: „și dându-se pe din dél vânătorii *alăturare* cu catanale, aū început a da din sănețe...”

I. Créngă, Povestea lui Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 31): „*Alăturare* cu casa socru-tău, este o căsuță tupilată, în care șede un tălpoiu de babă, meșteșugosă la trebile sale, cum îi sfredelul dracului...”

În limba poporană poetică, *alăturare* în asemeni casuri se postpune subiectului.

Balada „Măvila lui Burcel”:

Mi-a cădūt ghioga din mână
De o sabie păgână,
Dar n'a cădūt numai ea,
A cădūt și mâna mea
Cu păgân *alătura*!

Din Ardel:

Pole albe-oiu rădica,
Cisme negre-oiu desculța
Și prin Murăș m'oiu băga,
Cu pruncuț *alătura*...

(Pompiliu, Sibiu, 26).

sau:

Că s'o aprins podina
Cu Turcii *alătura*,
Când ș'o trecut Dunărea...

(Ibid. 70)

Din Bucovina:

Sângele mi'l năbușia,
Jos de pe cal că pica,
Și calul *alătura*...

(Marian, I, 83)

saŭ :

Acolo Carabăţ bea
Cu trei mândre-*alătura*...

(Ibid. 135)

E mai prozaic :

Ară badea cu plugul
Alătura cu drumul...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 376)

Idiotismul: „*alătura* cu dreptatea“, „*alătura* cu adevărul“, „*alătura* cu legea“, înseamnă „afară din...“

Jipescu, Opincaru p. 86: „Căţi păr-călabi nu store şi măduva din săraci, căţi puternici mari şi mici nu scot legea de judică depă ea numai p'ăl de nu pôte, iară ălu de pôte judică *alături* cu legea...“

Cu prepoziţiunea pre, *alătura* capătă sensul de „autour, environ“: „mă învîrtesc pe *alătura* şi nu neme-resc“.

Proverb despre ómenî ne'ndemânateci: „Pune brînză în strachină şi în-tinge p'*alătura*“ (Pann, III, 78).

Cu acest sens se pôte întrebuiinţa substantivalul plural *alăturile* „les environs“: „*alăturile* oraşului = die Umgebungen“ (Dr. Polysu), fiind însă mai obicînuît: î m p r e g i u r i m î saŭ p r é j m â.

Adjectivalul „de *alătura* = latéral“.

Caragea, Legiuire 1818 p. 68: „rude de *alăturé* sînt fraţii, unchi, nepoţii, verii şi cei-l'altî...“, în opoziţiune cu „rudele din sus şi din jos“ (p. 78).

Alătura = „l'un près de l'autre“; de ex.: „să nu mergeţi *alătura*“.

În poesia poporană:

Toţi imî plécă la bătaie
Între sunet de cîmpoie,
Căte şas'*alătura*,
Căte patru-asămînea...

(Pompiliŭ, 77).

saŭ :

Cântă cucil Vinerea,

Trec voinicîi Dunărea
Căte trei *alătura*...

(Marian, II, 40)

În limba veche ne întîmpînă nu o dată fără vocală obscură: *alature*.

Un text din secolul XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis Sf. Nicolae din Braşov, p. 368): „la cînsté céia maré ajunse a şedé pre unulŭ de céle doasprázéce scaune cu Hristos *alaturé*...“

Este latinul ad-latera în loc de singularul ad-latus, de unde ital. allato, span. allado (Cihac).

v. Lat. — *Lature*.

Alătura. — v. *Alătura*.

Alăturiş, adv.; même sens qu'*alătura*. Format din *alătura* prin sufixul -iş, după analogia adverbilor: făţiş, dosiş, curmediş etc. Rare-orî se întrebuintează.

v. *Alătura*. — -iş.

¹**Alăŭ.** — v. *Halăŭ*.

²**Alăŭ** s. **aləŭ** (plur. *alăuri*, *aleuri*), s. n.; arrhes. Se aude peste Carpaţi. „*Aleŭ*=arvună“ (L. B.). E peste pu-tinţă a'l trage din maghiarul „foglaló“ (Cihac, II, 475), dar totuşi maghiar el este, însă vine din el ō „avance, commencement“.

„A lăsa cui-va de *alăŭ* = a da arvună“.

Doîna de pe Mureş:

Du'ţi bade dorul cu tine,
Nu'l lăsa de-*alăŭ* cu mine.
Că eŭ am de secerat,
Dor aştéptă sărutat,
Şi eŭ am de făcut fin,
Dor aştéptă strîns la sin...

(Familia, 1883 p. 215)

Alăută s. **lăută** (pl. *alăute* s. *lăute*), s. f.; t. de Mus.: instrument à cordes. În texturi şi'n graŭ, după timpuri şi

locuri, *alăută* se aplică la tot felul de instrumente musicale cu corde, cari de aîmintrea pîrtă numiri a-parte de: vióră, scripcă, diplă, cobză, cé-teră, bróncă etc. Pentru instrumente scurte se dice simplu *alăută* sau *lăută*; pentru cele lungi: *alăută* mare, altă dată: *alăută* nemţescă (Cuv. d. bătr. I, 267).

Cugetări în óra morţii, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 464): „o, amar cela ce be şi mănăincă cu cimpoi şi cu ceteri şi cu *alăute*...”

Varlam, 1643, II, f. 4 a: „nu te înbăta, nu chema ciuinpoi şi *alăute* şi măsćarici...”

Silvestru, 1651:

ps. LXXX: daţ
în tămpănă, căn-
tec dezmiertat cu
alăută...

ps. CXXXVI:
spre sălci spăn-
zurămă *alăutele*
noastre...

ps. CXLVI: cân-
taţi Dumnezău-
lui nostru într
alăută...

Coresi, 1577:

...daţi tămpănă,
psăltire frumoa-
să cu céteri...

...în salce pre mij-
locă de ia spăn-
zurămă o r g a-
n e l e noastre...

...cantaţi zeului
nostru în c é-
t e r i...

Noul Testament din 1648, Apocal. XIV, 2:

... auziū gla-
sulă lăutaşi-
loră lăutând
cu *lautele* sale...

...vocem quam
audivi sicut ci-
tharoe dorum
citharizan-
tium in citha-
ris suis...

De asemenea o formă *alăută*, de exemplu la Arsenie din Bisericanî, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), ps. CVII: „sculaţi, cântări şi *alaute* (Алауте)“, unde la Silvestru: „deştiaptă-te, psaltire şi *lăută* (Лăутă)“, iar la Dosof-

teiu, 1680: „scoală-te, psăltire şi cîa-teră...”

Şi Dosofteiu însă întrebuintează nu o dată pe *alăută*, mai ales în versuri, de ex. 1673 f. 115 b:

Cu vase ce's de cîntare
Adevara ta cé mare
Şi'ntr'*alăute* cu strune
T'voi cînta cu vîersuri bune...

saŭ f. 167 a:

Să o cînte'ntr'*alăute*
'N dзіace strune'n vîersuri multe...

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XXXII:

Domnului vă mărturisiţi
În *alăută* şi'l slăviţi,
În psaltiri cu zéce strune
Cântaţi-i cu 'nţelepćune...

Olténul Moxa, 1620, p. 395: „su-
netele armeloră şi răsunulă coardeloră
de arcă mai iubiă decătă glasă de *alăute*...“; iar mai jos: „numai ce bé
şi măinca cu mueri frumoase, şi cu
fluere şi cu *alăute*, jucări şi cantece...”

Poetul basarabian Costachi Stamate, care apucase încă secolul trecut, dice (Muza I p. 9): „*Lăuta* era un fel de scripcă cu doă saŭ trei corde, pe care cu mâna dréptă se învîrtia o rótă ce sbîrnîia pe corde, iar cu mâna stângă lăutarul călca cu degitele tonurile cantecului seŭ...“, adecă cea ce se chiamă franţusesc „vielle“.

Trecem la graiul poporan de astădî.

Pe la Făgăraş se dice în glumă că-
tră lăutarî:

Sucesce'ti, Tigane, cuiele
Să se'ntindă cordele;
Prinde *lăuta* de git,
Trage'mi una de urit...

(A. Crişianu, Transilv., c. Mărgineni).

„La vióră se dice pe aci *lăută* şi
céteră“ (D. Păscuţ, Banat, c. Făget).

„Pe la noi în unele sate se rostesc
lăută, în altele *lăută* (G. Dobrin, Sofia

Gila, I. Munténu, Transilv., Făgăraș și Hunedóra).

„Violina se chiamă *lăută*; părți la *lăută*: gât, trunchiu, corde, scăluș, șirófe pentru întinsul córdelor și arcul...” (G. Paltinénu, Transilv., com. Țințari).

„...*lăută* și *lăută*-mare sau bróncă; părțile *lăută*: gușa, cioi, corde, scaunuș, arcuș...” (Preut M. Dragalina, Banat, c. Borlova).

„Poporul dice d'o-potrivă alăutari și lăutari” (C. Mironescu, Tutova, c. Ibănesci).

Se mai aude pe a-locuri alăutași sau lăutași (L. B.), alături cu di-plași și ceterași.

Expresiunea curat poporană pentru musica din instrumente cu corde nu este „a cânta”, ci „a dice”: „dic în *alăută* = violina cano, geigen” (L. B.).

Obirșia cuvîntului, fără indoelă, este arabul al'ūd „instrument musical”, de unde totuși, afară de forma portugesă alaud, în celelalte limbi a perit pretutindenî inițialul *a*: turc. lăut, ngr. *λαούτα*, ital. liuto, provenț. lahut, germ. Laute, franc. luth etc. (Cihac). La Români dară *a* în *alăută* este un adaos protetic la simplul *lăută*. Forma însă cea mai veche este *lăută*, din care scăderea accentului în *lăută* se datoresce influinței derivatului lăutar, pe cînd casul contrariu al urcării tonice din *lăută* la *lăută* nu s'ar pute justifica prin nici o analogie. De aci urmează că românul *lăută* nu poate fi de o provenință orientală directă, adică nici din turcul lăut, nici din neo-grecul *λαούτα*, ci este germanul *Läute*, foarte răspândit la Nemți între secolii XV—XVII (Grimm's Wtb. VI, 371). Termen anterior, care peste Carpați mai trăește pînă astăzi, a fost *céteră* = ital. *cetera* „ghitară”. Un termen și mai vechiu, o

moștenire tocmai dela Traci, se păstrează în Banat: bróncă = „Βορύνχον. κιδάρον. Θοῦρες” (Hesych.).

v. Bróncă. — Doină. — Cobză. — Céteră. — Diplă. — Scripcă. — Vióră...

Alăutăr } s. m.; ménétrier.
Alăutăș }

v. Alăută.

¹Alb, -ă, adj.; blanc, blanche. Cea mai deschisă din toate culorile, în opozițiune cu negru, care este culórea cea mai închisă. Poporului îi place antitesa între ambele culori.

Balada „Oprișanu”:

Mihnea-vodă se scula
Fața albă își spăla,
Barba n é g r ă 'și peptina,
La icóne se'nchina...

Balada „Doicilă”:

Din ochi negri lăcrămând,
Fața albă sgăriând...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 580,

Urația dela nuntă:

Ținărul nostru 'mpărat
De diminătă s'a sculat,
Fața albă și-a spălat,
Chica n é g r 'a pepténat...

(ibid. 174)

Póle albe-oîu rădica,
Cisme negre-oîu desculta
Și prin Murăș m'oîu băga...

(Pompiliu, Sibiu, 25)

Pe la zori mi se scula,
Măneci albe sufleca,
Pe ochi negri se spăla...

(Marian, Eucov. I, 86).

Ghicitoarea despre „diua și nóptea”:

Doē fete 'mî pórtă salbă:
Una' n é g r ă, alta' albă;
Ne'ncetat se tot alungă
Și nu pot să se ajungă...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 225)

Altă ghicitóre:

Câmpul *alb*
 Oile negre,
 Cin' le vede
 Nu le crede,
 Cin' le pasce
 Le cunósce.

— Scrisul.

(Ispirescu, Ghicitori, 28)

Veđi altele mai jos.

Prin derivațiune etimologică din *alb*, felurile nuanțe ale culorii se chiamă: albeț, albicios, albinet, albior, albișor, alburiu, albuu etc., iar prin compozițiune: *alb*-albastru și *alb*-galben (Marian, Chromatica p. 50). Mai interesant însă, mai ales din punctul de vedere al poeziei și psihologiei poporane, este paralelismul între *alb* și diferitele manifestări din:

a) Lumea vegetală.

Să'i aducă lui trei cai

Ca trei crai:

Unul negru ca corbul

Unul roșu ca focul,

Unul *alb* ca ghiocul...

(Marian, Bucov., I, 188)

„...*alb* ca colilia (= Stipa penata), adică un fel de érbă cu spicu *alb* și mătăsos...” (S. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza). Se dice mai adesea simplu: *alb* coliliă.

„Despre o femeie *albă*: fața'i ca o coprină de *albă*...” (G. Dobrin, Făgăraș, Huniadoră) = „Narcissus poeticus”.

„...*alb* ca Flórea-Pastei” (Preut I. Bălilescu, Muscel, c. Bălilești), sau ca Flórea-Pascilor = „Anemone nemorosa”, numită și Oiță din cauza culorii *albe*.

De la Vrancea (B. Stefanescu), Sulțanica p. 229: „era c'o cămășuță soioasă pe ea, de unde o scieam *albă* flóre din tălpi pînă la crescet...”

v. Aglică. — Coliliă. — Coprină. —

Flóre. — Flórea-Pascelu. — Ghioc. — Oiță.

b) Lumea animală.

„...*alb* cum îi helgea” (M. Lupescu, Sucéva, c. Brosceni; G. Gorescu, Iași, c. Șipotele), numele moldovenesc pentru nevestuică = „mustela nivalis”. In Dobrogea: „*alb* ca elciu” (G. Eftușescu, c. Ciobanu).

I. Créngă, Amintiri (Conv. lit. 1882 p. 446): „îmbrăcați cu cămeșuice cusute cu bibiluri și *albe* cum e helgea...”

„...*alb* ca lebedea” (D. Georgescu, Ialomița, c. Coșereni).

Albă ca șilebăda,
 Rumână ca călina,
 De ți-oiu rumpe inima
 Și ție și altuia!...

(Marian, Bucov. II, 15)

Eșiam séra pe uliță

Albă ca o lebediță...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 177).

Doîna dela Năsăud:

De mî-ar fi de dumnéta,
 Altmintrelea m'aș purta,
 Tot *albă* ca lebăda,
 De ți-aș rumpe inima...

(Familia 1885 p. 223)

Mitutica lui Catită

Cu sîn *alb* de porumbiță

Și cu mîere pe guriță...

(Pompiliu, Sibiu, 74)

Dionisie Eclesiar, Cron. (Papiu, Monum. II, 184): „La létul 1798 aū venit a doilea rind Domn țerii Alexandru Ipsilant voevod trimis dela Pórtă, bătrân *alb* ca óia...”

Intr'un sens ironic: „*albă* ca o gască” (R. Simu, Transilv. c. Orlat). Alt ce-va este „gască *albă*” intr'un obiceiu poporan: „Dacă o femeie a născut un copil, scaldă mai întâiu o gască *albă* și apoi copilul, creștînd că de acel copil nu se va lipi nici o fermecătoria. De aci poporul dice: te-a scă-

dat mă-ta cu găscă *albă*...“ (I. Teodorescu, Ialomița, c. Petroiu).

v. Boboc. — Găscă. — Helge. — Lebedă. — Oia. — Porumbiță.

c) Lumea fizică și socială.

Teranca din Ialomița: „Mariño, mamă! în vara asta am făcut niște bo-rângic galbin ca auru, și altu *albu* ca argintu și tare ca hîeru...” (Th. Teodorescu, c. Lupșenu).

De la Vrancea, Sultanica p. 213: „de unde și pînă unde un bujor de față, să o fi sorbit într'o lingură cu apă de dragă ce'ti era, să te pomenesci cu ea sbircită, încovoiată, cărunțită, și'n cele de pe urmă *albă*-colilie ca untroian de zăpadă...”

Alexandri, Hartă Răzășul, sc. 4: „[pânza] *albă* ca diua...”

Cu trei stéguri de mătasă:

Unul roșu ca focul,

Unul negru ca corbul,

Unul *alb* ca omătul...

(Marian, Bucov. II, 50)

Pînă sórele'mi resare,

Iată dun voinic călare,

Alb ca fulgul de ninsóre...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 453)

„Sf. Ilie umblă cu carul tras de doi cai, *alghi* ca linsóre și cu arichi...”

(N. Ludovic, Dobrogea, c. Niculițel).

Ghicitoare:

—Ce este mai *alb* decât laptele?

—Diua, că laptele nu luminéază.

(G. D. Teodorescu, 252)

Basmul „Țugulea“ (Ispirescu, Legende p. 328): „Când vedură frații pe Țugulea cu o logodnică mai frumoasă decât florile și mai *albă* de cât spuma laptelui, îi puseră gând reu...”

Intr'un sens ironic: „*albă* ca o pă-lapte“ (Baronzi, Limba p. 86).

Ce mi-i urit, nu mi-i drag,

De-ar fi cât cașul de *alb*...

(Jarnik-Bărsanu, 14)

„Despre vin se ȳice: galben cum îi chilimbariu, roșu cum îi sângele, curat *alb* ca lacrima...” (G. Bottez, Iași, c. Șipotele).

v. Argint. — Caș. — Di. — Lapte. — Nea. — Papă-lapte. — Spumă...

Tot aci pe a doua liniă, cu un semi-paralelism, vine *alb* ca epitet caracteristic constant pentru unele noțiuni; bună-óră:

a) Lumea *albă* în opozițiune cu cea „négră”.

Alexandri, „La gura sobei”:

Iată pajuri nădrăvane, care vin din
négra lume,

Aducënd pe lumea *albă* Feți-frumoși
cu falnic nume...

Basmul „Iléna Simiđiana“ (Ispirescu, Legende p. 12): „Ce să sciți voi face, dragele mele! De când sinteți pe lumea asta *albă*, voi ați umblat cu furca, cu acul, cu resboiul...”

Adverbial: „a trăi lumea *albă* = a duce viața în petreceri”.

v. Lume.

b) Diua *albă* în opozițiune cu „negrul” noptii.

Frunđă verde trei alace,

Diua *albă*-acum se face,

Prind cocoșii a cânta

Și de ieși și de colea...

(Jarnik-Bărsanu, 163)

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcarîul (Conv. lit. 1877 p. 383): „...dela o vreme i-a furat somnul pe amîndoi ș'aũ adormit duși; și când s'aũ trezit ei, era diulica *albă*...”

v. 1. Alba.

c) La Români din Dobrogea: vîntul *alb* în opozițiune cu cel „negru”.

„Vîntul care bate dela mēđădi se numesce balan saũ *alb*...” (M. Neculaũ, Dobrogea, c. Garvân; I. Diacon, c. Luncavița; A. Vasiliũ, c. Mărlénu, etc.).

„Vîntul *alb* este a pagubă; usucă

total; vine despre Mare..." (S. Voinea, Dobrogea, c. Somova).

"Vintul despre resărit se numește vîntul *alb*; cel despre apus — carael..." (Dobrogea, c. Oltina), turcesce *kara-yel* însemnând „vînt negru”. Deși provenința ar părea orientală, totuși să nu se uite că la vechii Romani tocmai vîntul cel uscat se numea *alb*: „*Notus albus*”, „*albus Iapyx*” la Horațiu.

v. *Vint*.

d) *Vite albe* = cele mai trebuincioase omului.

„Dobitocce mai plăcute lui Dumnezeu sînt vitele *albe*: boii și vacile, cărora — dice poporul — le-a dat Dumnezeu o ȳ în tot anul, spre Sf. Vasile, ca să vorbească și ele ca ȳmenii...” (S. Măndru, Iași, c. Iepurenii).

„Boii și vacile se ȳc în genere: vite *albe*”. (A. Vasiliu, Iași, c. Poiene).

v. *Boi*.

e) *Păine albă* = grănele cele de căpeteniă.

„Păne *albă* se ȳce în genere la grău, orȳ, ovės și sacară” (G. Bottez, Iași, c. Șipotele).

„Pe la noi tȳte cerealele se chiamă păne *albă*” (V. Florescu, Sucėva, c. Ruginȳsa).

Alt ce-va în :

Du-te la maica deȳ spune

Păne *albă* să frăminte

Și pe mine să mă uite...

(Conv. lit. 1886 p. 283)

saū :

Pită *albă* stă pe masă,

Cum îi pita mai frumȳsă...

(Jarnik Bărsanu, Transilv. 119)

unde e vorba anume de „pain blanc”.

v. *Bucate*.

f) *Barbă albă* = bătrân; ca la Plaut (Bacch. V, 1): „Cano capite atque alba barba...”

Pravila Moldov. 1646, f. 142: „de vrėme ce va fi el cu toate bătrăneȳle și cu barba *albă*, și de va fi bărbatū și bunū și întregū la simȳiri și la minte, atunce de va greși, să va certa ca și un tȳnărū...”

Ca nume propriū, la 1593, sub Alexandru-vodă, ministru de finance în ȳera-Romȳnescă era boierul Barbă-*albă* (Cuv. d. bătr. I, 258).

g) Septemȳna *albă*, numită altfel „a brȳnzei”, înainte de Postul cel mare, cȳnd se pȳte mȳnca lȳpturi.

Urechia, Letop. I, 108, ne spune cȳ la 1434 bȳtȳlia la Dȳrmȳnesci între cei doi fraȳi Ilieș-vodă și Ștefan-vodă s'a dat „in sȳptȳmȳna *albă*, lunȳ, în zi intȳi a lui Fevruarie...”

Data e fȳrte exactă, cȳci în 1434 Pascile cȳdeau la 28 Martiū și, prin urmare, lunȳa septemȳnei *albe* venea tocmai la 1 februarie.

h) *Pesce alb*. — v. *Albișor*.

i) *Calea albă*, în unele locuri peste Carpaȳi se chiamă așȳ cea ce se ȳce mai obȳcinuit „cale-primară”. Budai-Delėnu (Dicȳ. Mss. în Mus. istor. din Bucur.): „cale-*albă*, der erste Weg den die Braut zum Brȳutigam macht”.

v. *Cale*.

Pe a treia linia, epitetul aglutinat de *alb* e fȳrte des în nomenclatura topografică.

Un act moldovenesc din 1644 (A. I. R. I, 88): „...ȳasȳ în gura drumului și drept la fȳntȳna *albă* și într'o moviȳȳ unde ȳaste drumul vechiū, și de acolo ȳarași în petritele *albe*, de unde s'au început hotarul...”

v. *Balta-albă*. — *Cetate-albă*...

Trecem la proverbi și locuȳiuni probiale.

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act: I sc. 5: „Sȳnȳtateȳ ȳi ca o ȳepȳ

albă cum trece délul, nu se mai vede...”

v. *Alba*.

„Bumbăcariul nu se uită cu ochi buni la căinele *alb*” (Pann, III, 81), — negreșit pentru că e mai frumos decât bumbacul.

I. Créngă, Sókra cu trei nurori (Conv. lit. 1875 p. 283): „mai avea strinse și părăluțe *albe* pentru dîle negre, căci lega paraoa cu dece noduri...”

„Bani *albi* de dîle negre, arată ajutorul ce avem dela bani la vreme de nevoie” (Iordachi Golescu, Conv. lit. 1874 p. 71; cfr. Jipescu, Opincaru p. 30).

v. *Ban*.

Despre ómenî cari se laudă cu frumusețea saŭ cu ném: „Zăpada *albă* o udă căinii” (Pann, II, 129).

„Nu’i bine să te puî viziteu la cai *albi* și slugă la femeî” (Conv. lit. 1877 p. 375), saŭ: „să nu te blesteme cine-va s’ajungî slugă la cai *albi* și stăpân femee s’aibî” (Pann, II, 52). Italienesce se dîce cu un alt sens: „Caval bianco e donna bella non è mai senza martello” (Brinkman, Metaphern, I, 289).

„Îl cunosc ca pe un cal *alb*” (Pann, III, 19), fiind că se zăresce de departe.

„De când lupi *albi*” (Conv. lit. 1875, p. 340) = nici o dată, lupi *albi* fiind atât de rari, încât franțuscesce se dîce: „décrié comme le loup blanc”.

„A scóte cui-va perî *albi* = a’l îm-bătrâni”.

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 194): „duceți-vă de pe capul meu, că mi-ați scos perî *albi* de când ați venit...”

Alexandri, Pétra din casă, sc. 13: „Of! mi-o eșit perî *albi* de când am fată mare...”

„Dîle *albe* = viéță fericită”, întocmai ca lătinesce: „current a l b u s

que d i e s horaeque serenae” (Silius, XV).

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 30: „tot bine, tot vesele, tot dîle *albe* duc...”

Basmul lui Ionică Făt-frumos (S. Negoescu, Coll. Mss.): „unchiașul, ne mai avênd dîle *albe* cu baba, a plecat...”

Basmul „Copiî văduvului” (Ispirescu, Legende p. 383): „...nu scieau ce să facă, ce să drégă, ca să umble după placul ei, dară indeșert; nu mai a-veau dî *albă*, căci ea se ținea mereu de căra lor...”

Intr’un cântec poporan macedo-roman (Dr. Obedenaru, Coll. Mss. în Acad. Rom. p. 306):

Tótă bana și tricuî,
D z i u ă *albă* nu’mî vidzuî,
Tot ohtaî și suschiraî,
Tunusit me blăstimaî...

A. Pann, Prov. III, 133: „Așteptă întâiu să vedem *alb* în căpistere...”, adică: să aibî rebdare pînă să se macine grăul și apoi să cadă făina în lada morii (cfr. G. D. Teodorescu, Pro-verbe p. 57).

Dacă așteptarea e pré-lungă, căci la móră se macină pe rînd, atunci se dîce: „pînă să vedî *albe* în căpistere, mi-a eșit pîrul pînă căciulă” (Baronzi, Limba p. 62).

„*Alb* în căpistere” mai însemnă: câte ce-va de hrană, abia cât să a-jungă.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 229: „muncia să se repue, și’și ținea casa cu rostul ei, stropo-lind și deretecând prin vecinî; pleca din rēvērsatul zorilor și se întorcea pe la amurg cu *alb* în căpesterie: cu d’ale gurei pentru ea, cu bóbe pentru păsări...”

„Nici *albă*, nici négră = sans rime ni raison”.

Jipescu, Opincaru p. 42: „Nici *albă*, nici *négră*, unde m'apucă de gât, unde 'și inhige labile în părul mieu neatins de fôrnică, unde mă târnuiește pînă totă casa...”

Aceiași locuțiune cu o altă întorsătură:

Vedând ei acesta, pré mult se mirară
Ș'au dis întru sine că'n zadar intrară;
Și *négră* sau *albă* fără să vorbescă,
Deteră să plece...

(Pann, Prov. III, 76)

„A împleti cînda *albă* (Baronzi, Limba p. 46) = „à quoi bon? le jeu ne vaut pas la chandelle”.

„O să mă judec pînă în pânzele *albe*, se dice pentru cei ce mor prin judecări” (Iordachi Golescu, Conv. lit. 1874 p. 69).

Tot așa se dice: „mă voiu lupta pînă'n pânzele *albe*”, sau: „voiu ține cu tine pînă 'n pânzele *albe*”, adică: pînă la mîrte, „pânza *albă*” simbolizînd mormîntul, ca într'un bocet din Moldova:

Pânza *albă* și frumósă,
Frumósă și de mătăsă,
Și scîndură pré alésă,
Să fie mortului casă...

(Burada, Datine p. 108)

„Indată după mîrte se anină un petec de pânză *albă* în streșina casei, pe care se dice că șede sufletul mortului pînă la ducerea lui la grîpă...” (Preut G. Vrâncénu, V. Tanasachi, Iași, c. Bivolari).

„Slove negre pe hîrtiă *albă*” (Pann, I, 170) = scrisore sau carte, o locuțiune comună mai tuturor limbilor.

Nic. Costin, Letop. II, 83: „[Nicolae Mavrocordat] aș poroncit pe la zlotăș să arunce năpăști pe oameni și pecetluituri *albe* nescrise fața omului...”

Din latinul *albus* = gr. *ἀλγός* numai Românii aș moștenit pe *alb*,

Reto-romani pe *alv* și Portugesi pe *alvo*; în celelalte limbi neo-latine, afară numai dîră de unele sub-dialecte, el a fost înlocuit prin derivate din verbul german „*blanch*”: franc. *blanc*, ital. *bianco* etc.

Pe lingă o mulțime de derivate directe, unele foarte interesante, *alb* a intrat ca element principal în două cuvinte române: *salbă* = *ex-alba*, și *salbed*, trecut mai tîrziu în *sarbed* = *ex-albidus*.

În dialectul macedo-român: *albu*, la plural *alghi*; în cel istriano-român: *ab*, *abă*, *abî*, *abe*, și chiar diftongit: *oab*, *oabă* (I. Maiorescu). Proverb: „Și vaca *négră ab* lapte are” (Strangford, Letters 1878 pag. 261). La Daco-român, în multe locuri se aude la plural masculin: *alghi*; în unele, prin fuziunea ambelor forme *abî*+*alghi* (cfr. Cuv. d. bătr. II, 218—19): *albghi*.

„Pe la noi se dice *albghi*=*abî*” (G. Pop, Făgăraș, c. Lisa).

„Poporul de aci rostesc: doi corgi = corbi, trei boi *albghi* = *abî*...” (N. Isbășanu, Muscel, c. Albesi).

v. *Cudalb*. — *Salbă*. — *Sarbed*.

Alb cu sensul de „*blanc*” foarte rar își asociază pe proteticul *d*. Nu în:

Cătu-i moșu de bătrân
Tot ar mânca măr din sin;
Cătu-i moșu *dalb* (de=*alb*) la plete
Totu-i stă firea la fete!..

(Jarnik-Bărsanu, 467),

dar în reduplicatul *alb-dalb*:

Ea tot cósă și 'nchindesc
Și frumos mai potrivesc
Într'un guler ș'o basmă
Albă dalbă ca ziua...

(Burada, Călet. 103)

v. ² *Alb*. — *Bălan*.

² *Alb*, subst. masc. sing.; le blanc, couleur blanche. Adjectivul *alb* substantivat. „*Albul* ochiului = das Weisse

im Auge“ (Dr. Polysu); în portugesa: „alvo de olho“ sau simplu: „alvo“.

I. Văcărescu p. 41:

Albul în negru să prefac
A ta poruncă este,
Și săvârșirea după plac
În grab vreî, fără veste...

Albul-ochilor; pronunțat *Dalbul-ochilor*, este numele unui cal năsdrașan în basmele din munții Transilvaniei (Foișóra din Sibiu, 1886 p. 8).

v. ¹*Alb*. — *Albuș*. — *Agerul-pămîntului*. — *Cal*.

³*Alb* s. *dalb*, -ă, adj.; (personne) candide, chaste; (objet) resplendissant; (sentiment) réjouissant. Același cuvînt cu cele două precedente, dar dezvoltându-și nesce sensuri cu totul independenți de noțiunea culorii.

La Macedo-român, când mulțumesc cine-va unei femei, îi ȳice: „*albă* să hîi!“ (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom., I, 354). Acesta nu înseamnă de loc: „să ai tôte în bine“ (Petrescu, Mostre I, 39), căci atunci s'ar potrivi și la bărbați, fără a se face o deosebire între sexuri. Urarea are aci un caracter distinctiv femeiesc. După cum cea mai frumoasă dorință pentru un bărbat este voinicia: „sois brave! courage!“ tot așa prin „*albă* să hîi!“ se urăză cea ce este mai de dorit pentru o femeie: „sois candide! sois chaste!“

v. *An*. — *Mulțumesc*.

La Moxa, 1620, p. 352: „Parie văzu pre Elena muțaria lu Menelai, pré frumoasă și *albă*, deci o pré îndrăgi și puse ochii hitlêni spr' in sa...“, cei doi adjectivi înseamnă: „belle et candide“, nu „belle et blanche“.

De asemenea în cîntecul poporan:

Așa strig'o mândruliță,
Albă fată fecioriță
Cătr'un voinic din colniță:

— Vere, vere, mila mea,
Însoră-te și mă ȳea!...

(Pompiliu, Sibiu, 55)

sau:

În căile lor eșiau
Fete *albe* tinerele
Pe obraz cu lăcrămele...

(Ibid. 79)

Une-orî pôte să fie indoelă, dacă *alb* înseamnă „blanc“ orî „candide“; de exemplu, într'un bôcet din Moldova:

Alba lună le zăria
Și cu drag mi le privia...

(Burada, Datine p. 110)

În cele mai multe casuri, *alb* „candide“ își asociază pe proteticul *d* (v. ¹*A*. — ¹*D*): *dalb*, și atunci confuziunea cu *alb* „blanc“ se înlătură, ca în descîntecul de diochi:

Ochii cei vătămători
Și de foc săgetători
Înveliți să fie cu perdele albe,
Să nu mai privescă la obraze *dalbe*...

(Alex Poes. pop. 2., 10)

În balada „Dobrișen“:

O *dalbă* călugăriță,
Albă, albă la peliță,
Negră, negră la cosiță,
Sor cu vodă Ștefăniță...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 476)

se adaoage „albă la peliță“, pentru a se arêta anume că aci e vorba de culore; căci de aîmintrea într'un vers poporan se pot întrebuița ambele forme *alb* și *dalb* cu același înțeles de „candide“, după cum este în balada Erculén:

O *dalbă* de fată,
Albă, gôlă tôtă,
Vie și frumoasă,
Dulce, recorôsă...

unde „*albă*, gôlă...“ înseamnă: „candide, toute nue“.

El de tinăr s'o'nsurat,
Dalbă fată ș'o luat,
Pe sub sôre
Sôță n'are...

(Pompiliu, Sibiu, 50)

Balada „Cucul și turturica“:

Dulce turturică
Dalbă păserică!

Cu sensul de „resplendissant“ în
balada „Codrénul“:

El în sin mâna'și băga,
Dalb de paloș că scotea...

Balada „Doncilă“:

Apoi adă'mi haîne *dalbe*
Cusute cu firuri *albe*,
Adă'mi și armele mele
Ce lucește ca niște stele...

Balada „Sórele și luna“:

Haideți să ne logodim,
C'amindoi ne potrivim
Și la plete și la fețe
Și la *dalbe* frumusețe...

Cu sensul de „réjouissant“ în balada
„Radu Calomfirescu“:

Dar când fu despre beție,
Despre *dalba* veselie,
Iată, nene, că sosia
Și la Domn ingenuchia
Radul din Calomfiresci...

saū :

În codruțul cu isvóre
Și cu mândre căprióre;
În codrul cu veselie
Și cu *dalbă* vitejie...

(Jarnik-Bărsanu, 290)

Cu diferitele sale sensuri, cari se'n-
crucișează și se amalgamează între ele,
dalb este unul din cele mai frumoșe
cuvinte poetice în limba română. În
proză mai că nu se întrebuintează; în
graful ordinar nu se aude nici o dată.

v. 1.2. *Alb*.

4. *Alb*, s. m.; t. de Polit.: membre
du parti conservateur. În opozițiune
cu roșu = membru al partitei pro-
gresiste, *alb* este un termen politic
nou, împrumutat din Franța, unde
„blancs“ se numău partisanii Bur-
bonilor; totuși a devenit atât de po-

poran, încât nu va pute să dispară
din graful.

v. 1. *Alb*. — *Roșu*.

1. *Alba*, s. f. artic.; aube, aurore.
Sinonim cu zori și revărsat. Vine
din latinul vulgar *alba*, de unde de
asemenea italianul, spaniolul și pro-
vençalul *alba*, portugezul și reto-ro-
manul *alva*, francesul *aube*. S'a pă-
strat la noi așa dîcînd stereotipat în
singura locuțiune: „a intrat *alba* în
sat = s'a luminat de dî“, și'n con-
strucțiunea: „*alba* dîlei“. De aceea e
tot-d'a-una articulat.

Basmul „Tugulea“ (Ispirescu, Le-
gende p. 316): „Când se întorse la
frații seî, începuse a intra *alba* în sat.
Sculați, fraților! — le dîse el — că etă
ne-a luat dîua de pe urmă...“

G. D. Teodorescu, Proverbe p. 57:
„se spune somnoroșilor pe cari i-a a-
pucat dîua *albă* dormind: scôlă, mă,
c'a intrat *alba* în sat!“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-
tanica p. 33: „*Alba* dîlei se împrăstie;
o suflare de viață clătănă ușor ramu-
rile arborilor, scuturându-le d'o pusde-
riă de ninsóre...“

Cu poeticul *d* (v. 1. *A*), *alba* „aurore“
figurază ca refren în unele colinde de
Crăciun, în cari editorii pun adesea
greșit „florile *d albe*“. În popor se
aude mai tot-d'a-una la genitiv: „florile
dalbei“, „les fleurs de l'aube“, adecă
un fel de cantece numite franțuscesce
aubade, spaniolesce *albada*, por-
tuguesce *alvorada*, cântate des-di-
minetă și cari scôlă din somn.

În munții Némțului:

Sculați, sculați boieri mari,
Florile *dalbi*!
Că v'e vin colindători,
Florile *dalbi*!
Și v'aduc pe Dumnegeu,
Florile *dalbi*...

(I. Verdenu, co.n. Cărligii).

In Dobrogea:

Ici Dómné în ceste curți,
Florile *dalbei*!
Unde's străini óspeți mulți,
Florile *dalbei*! etc.

(Burada, Călăt. 38)

v. 1-2 *Alb.* — *Crepat.* — *Revărsat.* —
Zoră...

2. *Alba*, n. pr. fém.; Blanche. Ca nume propriu femeiesc, *Alba* corespunde numelui bărbătesc *Albul*, de asemenea articulat.

Pomelnicul mănăstirii Bistrița din Moldova, sec. XIV—XVII (Mss. în Acad. Rom. p. 69): „Доѡма и сѣлѣнѣнѣа еѡ *Алба*...”

Act moldovenesc din 1581 (Cuv. d. bătr. I, 28): „am vândut nepotu-mieu lui Ignat Doboș și surorii sale *Albii* preutésii...”

Doîna poporană:

Albo, Albo dela munte!
Ce-ai pus fesciorul pe frunte,
Că ți-au ășit vorbe multe...

(Alex. Poes. pop. 2., 267).

v. 1. *Albul.*

3. *Alba*, s. f. artic.; rosse, terme comique pour désigner une jument. Se scie că la bătrânețe caii cu amestec de peri albi ajung a albi de tot. O épă albă, adică bătrână, când nu mai trebuesce nimenui, o capătă săracul. De aci: *alba* = „haridelle”.

O anecdotă poporană din Moldova: „Un Țigan avea o épă albă, care din întâmplare a murit pe câmp. Găsind'o mórta, Țiganul a despoiat'o, hoitul l'a lăsat spre mâncare cânilor, iar pielea o duse a-casă. Băiatul Țiganului, vëndend pe tată-seu, începu a striga: Mamo-fa!

Albei nóstre nu îi îndămână,
Că'i aduce tetea pielea pe mână!...”

(Tutova, com. Floresci)

In locuțiunea proverbială:

Alba'n car
Alba sub car:
Alba e 'n tot locul,
Seca-î-ar norocul!

nu e de loc vorbă de „ométul de care se vâietă bietul Țigan că l'a găsit golăneț și fără cojoc” (G. D. Teodorescu, Proverbe p. 57), căci Țiganul când are un car, are și un cojoc; ci *alba* este tot o mărtógă de épă, care aci cade sub car, aci trebuî dusă în car, ne mai putend să se misce.

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcariul (Conv. lit. 1877 p. 375): „...și apoi îndată da bicîu îepelor dicend:

Alba 'nainte, *alba* la róte,
Oîștea golă pe de o parte,
Hiî! opt-un cal, că nu's departe Galații, hiî!...”

Despre un om prăpădit de nevoi: „E mâncat ca *alba* de ham” (Pann, Prov. I, 146).

Când ni se uresce spunendu-ne cineva mereu același lucru, se dice: „Tot *alba* în doi bani” (ibid. III, 125), adică — după explicațiunea d-lui G. D. Teodorescu (Proverbe p. 57) — „épa albă a Țiganului, după care se tot ținea mereu un posnaș de Român ca să î-o cumpere în doi bani”.

In balada din Bucovina „Ioniță și fata Cadiului”, figuréză épa Cadiului numită *Alba*, *Alba* Arborencuța și *Alba* Alborea:

De-ar trăi numai *Alba*,
Alba Arborencuța,
De mine el n'a scăpa...

Și mai jos:

Și pe *Alba* și-o lua,
Alba Arborencuța,
Și pe dinsa 'ncălica...

Și 'n fine:

Fică, fiiculéna mea!
Iată *Alba* Alborea!

(Marian, Bucov. I, 148, 150)

Aci Alborea este vocativul: *albo rea!* = „méchante jument!“ de unde apoi *Arboréncă* și *Arborencuță* prin etimologieă poporană dela *Arbore*, numele unui sat în Bucovina, unde se ține o hergheliă a Statului (Alth, Hauptbericht f. Bucovina, 1862 p. 139).

v. ^{1.2} *Alb*.

⁴ *Alba*, n. pr. loc. f. artic. In districtul Putna, plasa Zăbrăuți, „*Alba* este păriul cel mai mare ce dă în Șușița. El se formeză din trei părae: *Alba*, Limpegióra și păriul Vârlanului din moșia Mărescii. Pe *Alba* sint și doă mori...” (I. Ionescu, Putna p. 41).

v. ¹ *Alb*. — *Albeni*.

⁵ *Alba*. — v. *Acherman*. — *Albeni*.

Albăc, n. pr. loc. m.; nom d'un village roumain en Hongrie. Un sat în regiunea Bihorului, de unde s'aũ cules câteva cantece poporane (Familia, 1885 p. 573). Din alb cu sufixul -ac.

v. -ac. — ¹ *Alb*.

Albanăș s. *Dalbanăș*, s. m.; Albanais. In loc de *Arbănaș*, sinonim cu *Arnăut*, ne întimpină într'o colindă din Dobrogea:

Se certa el cu Turcii,
Cu Turcii și cu Frâncii,
Să'i dea Turcii vadurile
Și Frâncii corăbiile;

S'a certat,

Le-a luat,

De cea parte le-a cărat,
In cea parte 'n *Dalbanăș*,
La ómenii groși și grași...

(Burada, Călet., 80).

v. *Arbănaș*. — ¹ *Arnăut*.

Albăstru, -ă, adj.; ¹ blanchâtre; ² bleu, azuré; ³ figur.: malheureux,

sinistre, funeste. Cu primul sens, care este cel fundamental, căci cuvintul e format din alb prin sufixul -astru întocmai ca italianesce „biancastro“ din „bianco“ (Cihac), ni'l dă Lexiconul Budan: „*Albastru*, ori din ce față trăgând spre alb, candicans, weisslich, hell, licht.“ In dialectul macedo-român, *albastru* nu însemnează pînă astăzi alt ce-va decât „blanchâtre“ (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom. I, 11); la noi însă acest sens a despărut aproape cu desăvîrșire din cauza nume-roșilor sinonimi: albiu, albuu, albișor, albineț, albior, albicios etc. In acest mod, sensul predominant a ramas: una din cele trei culori principale, între „galben“ și „roșu“. Când se apropie de galben, e *albastru-verduu*; când se apropie de roșu, e *albastru-viori*. Intre nuanțele *albastrului* este: *cédiri* și *havai*. Sinonim cu *vinăt* (= lat. venetus), care totuși însemnează numai un *albastru* mai închis.

v. *Cédiri*. — *Havai*. — *Vinăt*.

In inventarul mănăstirii Galata din 1588 (Cuv. d. bătr. I, 197, 199): „dvere de zarba *albaestre*... zavésă de taftă *albastră*... șirince de taftă *albastră* peste icoana... atlas *albastru*“ etc.

Ion din St. Petru, Alexandria din 1620 (Mss. în Acad. Rom.): „era unele albe, altele negre, altele roșii, vinete, mohorite, *albaestre*, galbine...”

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 16: „toată osebiré de a loră floare, din care unele adecă strălucindă în albă, altele în roșu, unele în galbănă și altele în *albastru*...”

A. Pann, Prov. III, 66:

Îi făcu o haină 'n spate
Cu peteci fețe schimbate,
Albaestre, verđi, galbeni, roșii...

In toate limbile, culórea *albastră* se

alătură cu fața cerului, de unde latinul „caerulus” sau „caeruleus”.

Alexandri, Borsec: „Când pământul este acoperit cu zăpadă, omul gândește cu drag la frumoasele și călduroase Țile ale veri, la erva ce învioșă câmpi, la frunzele ce împodobia pădurile, la cerul *albastru*...”

Poporul însă îl caută palalelismuri mai ales pînă la flori.

„La ochi *albastri* se Țice: doi ochi ca două vioarele” (D. Ionășescu, Iași, c. Movileni).

„Ochi *albastri* ca viorica, ochi negri ca mura...” (Iași, c. Copoți).

Ochii *albastri* închiși, cînd se apropiă de culoarea neagră ca grecesce în *ξανός*, se alătură de asemenea cu mura:

Muierușcă din Brașeu!
Mur' *albastră* i ochiul tei,
Care mî uide reu...

(Alex. Poes. pop. 2., 53)

Cel mai răspîdit însă este paralelismul cu florea ciorii, „Cichoriun in-tybus” sau „Solsequium caeruleum”.

Alexandri, Legenda Cîocărliei:

Ea are față albă de flori de lăcrimioare,
Și ochi ceresci, *albastri* ca florea de cicore...

v. *Cicore*. — *Mură*. — *Vioarea*.

Țerancele române sînt meștere a face pentru Țeseturele lor, din ingrediente vegetale, minerale și altele, cele mai frumoase nuanțe *albastre*, pe cari le numesc: *albastru-închis*, *albastru-deschis*, *negru-albastru*, *întunecat-albastru*, *mîeriu-albastru*, *albastru-negriu*, *albastru-muriu*, *albastru-rînduniu* etc.

v. *Albăstrălu*.

Din medicina poporană:

Florea Copilul, Insemnare pentru cîte doftorii, 1788 (Mss. în Arch. Stat.): „Pentru junghiu să cumpere mărge-lușe *albastri* mici, să le piseze, să be cu rachiu de drojdi...”

În poesia poporană se invocă adesea

„flóre *albastră*” sau „fóia *albastră*”, dar fără vre-un caracter simbolic.

Foicică, fóiă-*albastră*!

Ce mî-e drag pe lumea asta?

Numai calul și nevasta!...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 294)

Floriceică 'n fói *albastră*!

Pecat de dragostea noastră,

Că e lumea rea și hótă,

Umblă 'n față să ne-o scótă...

(Alex., Poes. pop. 2., 278)

Floriceică, flóre-*albastră*

Resărită 'n calea noastră,

Nălțîșoră, subțirea,

Tocmai de potriva mea...

(Ibid. 403).

Dela dél de casa noastră

Este-o floriceică-*albastră*...

(Marian, Bucov. II, 179).

Să samene în grădină

Garofele și sulcină,

Sub ferestră

Flóre-*albastră*...

(Ibid. II, 131).

Afară de „flóre *albastră*=Iris germanica”, cuvîntul intră ca epitet constant în:

pétră-*albastră*, numită și „pétră-de-brăe” (Marian, Chromatica p. 10), nem-Țesce „Blaustein”;

„bubă-*albastră*, la încheeturile de-Țetelor” (P. Sălăgianu, NémȚ, com. Hangu).

Una din cele mai interesante moște-niri din vechea Romă, este gróza Romanului pentru *albastru*. Câte-o dată, nu'i vorbă, îi plac ochii *albastri*, dar numai atunci cînd și dînsul îi are, ca în doina:

LeliȚo cu alune,!

Nu căta la doi, la trei,

Ci cată la ochii mei,

Că's *albastri* ca ș'ai tei...

(Alex., Poes. pop. 2., 344)

saŭ — după povestea vorbe: „cînd nu sînt ochi negri, săruȚi și *albastri*” (Conv. lit. 1877 p. 177).

De aîmintrea, o credință foarte răspândită la Români este că ochii *albaștri* deochiă.

„Ômenii cei mai rei de deochiu sînt acei cu ochi *albaștri*“ (D. Cerbulescu, Mehedinți, c. Rudina).

„Se crede că deóche numai ômenii cu ochi *albaștri*, cari sînt născuți strigoî, adecă la nascere es cu un fel de tichiă pe cap, pe care îndată o apucă cu mâinile și o trag la gură ca să o mănânce; mîncînd acea tichiă, remîn strigoî în tótă viața și deóche or-ce ar vedé și or de ce s'ar mira“ (C. Corbenu, Olt, c. Alimănesci).

O ființă nenorocită este „pasere *albastră*“:

Hiș, hiș, hiș pasere-*albastră*,
Ce'mi bați nóptea la feréstră?...
— Mamă, stăi nu mă hiși,
Pină nu m'oiu jelui!
Lasă-mă să'ți povestesc
Al meu chin și cum trăesc...

(Marian, Bucov. II, 26).

„Cînd curcubeul e mult roșu, poporul crede că va fi mult vin; cînd e mult verde, va fi mult grău; cînd e mult *albastru*, va fi multă secetă și mórte“ (T. Sebeșanu, Dimbovița, c. Poiana-de-sus).

„Inimă *albastră* are omul cînd e trist, mîhnit, cînd pe dînsul nu'l mîngăe nemic din frumusețile ce'l înconjură. Doînele sînt cîntece de inimă *albastră*“ (M. Lupescu, Suceva, c. Broscești).

„Cîntă'mi de inimă *albastră*, vrea să dică: cîntă'mi de jale“ (G. Căderea, Némț, c. Buhalnița; T. Popovici, Iași, c. Cucuteni).

Față cu acest caracter funest atât de pronunțat al culorii *albastre* la Români, e peste puțină de a nu ne aduce a-minte trăsura identică în vechiul symbolism italic. La Români se puneau pe morminte cununii *albastre*:

..... stant Manibus arae
Caeruleis moestae vittis atraque cupresso...
(Virg. Aen. III, 64).

Albastră era luntrea, pe care călătoriau sufletele morților: „caerulea puppis Charontis“ (ibid. VI, 410). Șerpi *albaștri*, „caerulei angues“, incolăciau capetele Furielor (Virg., Georg. IV, 482). În fine, doliul la matróna Romei nu era negru, ci *albastru*: „feminas olim in luctu, purpurea veste deposita, caeruleam sumpsisse“ (Serv. ap. Forcellin. v. Caeruleus). Iată de unde la noi: inimă *albastră*, curcubeu *albastru*, pasere *albastră*, ochi *albaștri*, pretutindenii *albastru* ducînd în tristare, bôlă, secete și mórte. Cuvîntul latin s'a înlocuit printr'o formațiune romanică, dar străbuna idee a ramas cristalisată.

Un alt motiv, probabil scandinav, trebuî să aibă o asociațiune de idei aprópe identică în limba englesă: „blue-boy (băét *albastru*) = orfan“, „blue-devils (draci *albaștri*) = mîhnire“ etc.

v. ^{1.2} *Albastre*. — *Albăstrel*. — ¹ *Albăstresc*. — ² *Albăstrime*.

¹ *Albăstre*, s. f. plur.; habits de couleur bleue, habits azurés, port bourgeois ou noble. „Imbrăcat în *albastre*“ vrea să dică: ciocoesc, și chiar în genere: orășenesc, adecă altfel decum se pórtă țeranul. Se vede că 'n trecut, în hăinele claselor superioare ale societății predomniă culórea *albastră*, tocmai cea mai antipatică poporului român.

Jipescu, Opincaru p. 10: „Negustoru, boieru, dregătoru, adicătele alde ai imbrăcați în acre, în *albastre*...“; unde „acre“ figuréză numai ca un fel de comentor poporan la *albastre*.

v. *Acru*.

În cunoscutul cîntec „Cine bate la feréstră“, bărbatul muștră pe nevêsta

că primesce „om cu haină albastră“, căci e „bătae cîocoescă“ (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 340).

v. *Albastru*. — *Albăstrel*. — ¹*Albăstresc*. — ²*Albăstrime*. — *Burtă-verde*.

²*Albăstre*, s. f. plur.; t. de Méd. pop.: sorte d'herbe medicinale.

„*Albastre* se numesc un fel de bu-rueni bune pentru cés-reu...“ (P. Bourénu, Covurlui, c. Bujor).

„Cés-reu“, literalmente „malheur“, „mala-hora“, se chiamă în popor pleu-resia. Contra acestei bóle, babele din Moldova obicinuesc, pe lingă descân-tece, tot lécuri *albastre*, precum o fiertură din flórea albastră a „los-niciórei“ sau „viței Evreului“ (*Solanum dulcamara*) și scrobélă albastră în rachiú (S. F. Marian, Descân-tece p. 76).

v. *Babă*. — *Bólă*. — *Léc*.

Albăș, n. pr. masc. Intre mai mulți locuitori din Sucéva, în doé acte din 1610 se menționéză *Albăș* „fost sta-roste“ (A. I. R. III, 205, 207). Din alb prin sufixul -aș.

v. *Alb*. — -aș.

Albatăriță, s. f.; t. de Méd. pop.: sorte de plante medicinale. „*Albatăriță*, se spală la ochi cei ce au albață“ (I. Nour, Bêrlad).

v. ²*Albătă*. — -ariță.

¹*Albăstreă*. — v. *Albăstrel*.

²*Albăstreă* (plur. *albăstrele*) s. albă-strită (pl. *albăstrițe*), s. f.; t. de Botan.: 1°. *Centaurea cyanus*, bleuet; 2°. *Campanula trachelium*, campanule. Cu am-bele sensuri, cuvîntul e cunoscut mai cu sémă în Moldova (Alth, Hauptbe-richt f. Bucovina, p. 87, 94).

v. *Clopoțel*. — *Flórea-grăului*. — *Ghi-oc*. — *Sglăvoc*. — *Vinețea*...

¹*Albăstrélă*, s. f.; aspect bleu, éten-due azurée. — v. ¹*Albăstrime*.

²*Albăstrélă* (plur. *albăstrele*), s. f.; t. d'Industr. pop.: l'ensemble d'ingré-dients employés pour faire prendre la couleur bleue aux tissus. Văpsea fă-cută de țerance pentru a da față al-bastră țeseturilor. Poporul cunósce mai multe mijlóce de a albăstri, dobândind tot felul de nuanțe prin imbinarea diferitelor ingrediente, pre-cum: pétără-acră, pétără-albastră, ață tare, usuc, lemn-cânesc, borș, zer etc. Amăruntele sint descrise de S. F. Ma-rian (*Chromatica* p. 24—27).

v. *Albastru*. — ²*Albăstresc*. — *Ale-sătură*.

Albăstrél, *albăstreă*, adj.; bleuâtre, bleuet. Diminutiv din *albastru*.

Poesia poporană pune pe *albăstrel* mai pe jos de roșior și de gălbior. Așa în balada „Bogdan“:

Cum era și nuntașul,
Așa 'i da și postavul:
De era el nălțișor,
Îi da postav roșior,
Să fie strălucitor;
De era el medior,
Îi da postav gălbior,
Ca să'l prinđă binișor;
De era el mititel,
Îi da postav *albăstrel*,
Ca să se mândrésc'n el...

v. *Postav*.

Intr'o doină din Ardél, féta cu epi-tetul de „floricică *albăstreă*“ nu pare nici ea a fi tocmai ce-va de soiu:

Mândră mândruléna mea,
Floriciă *albăstreă*,
De ai gând să ne iúbim,
Vină 'n crășmă să bem vin...

(Jarnik-Bărsanu, 388).

v. *Albastru*. — ¹*Albastre*. — ²*Al-băstreă*. — -el.

¹**Albăstrêsc** (*albăstrit, albăstrire*), vb.; avoir un port bourgeois ou noble, par opposition au port campagnard. Pentru săténul român, *albăstresc* toți acei cari, deși Români sau creștini, totuși apăsă poporul dela țēră.

Cântec hoțesc:

Dragul meu colnic cotit
Și de frunză năsădit;
Când vîd cîocoiu *albăstrind*,
Mă fac brîscă pe pămînt,
Cât un pușor de lup,
Și cascade gura săl' îmbuc...

(Preut G. Brebeiu, Prahova, c. Brebu).

Intr'o altă variantă:

Unde vîd cîocoiu pe drum
Și mi'l vîd mai *albăstrind*,
Mă fac brîscă pe pămînt,
Numai cât un puful de cuc
Și îeău pușca săl' împușc...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 293)

Participiul trecut *albăstrit*, întrebunțat ca adjectiv, e sinonim cu *cîocoit*.

Jipescu, Opincaru p. 85: „Să 'mpenăm așa dară orașii noastre 'nstreinite cu Rumâni nêoși; să mai rumânim odățică țara *albăstrită*...”

v. ¹**Albastre**. — *Albăstrel*. — ²**Albăstrime**.

²**Albăstrêsc** (*albăstrit, albăstrire*), vb.; bleuir, rendre bleu ou bleuâtre. A da unui ce o față albastră. Se întrebunțeză mai cu sémă în industria poporană.

S. F. Marian, Chromatica p. 26: „Unele Românce fac albastru și cu Lemn-cânesc. Pun adevă lemn de acesta într'o căldare cu apă la foc și'l lasă să fêrbă pînă ce ese tot sul dintr'insul. După ce a fert de ajuns, scot beldile din căldare afară, êră în locul lor tîrnă Pétră-albastră, care a fost de mai 'nainte muîată în rachiū. De o dată cu turnarea acestei

petre pun acuma și pêrul său sculul ce vor să'l *albăstrêscă*, lăsându'l în nuntru să fêrbă ca la jumătate de ôră. La jumătate de ôră îl scot apoi gata *albăstrit*...”

Cuvîntul însă circulêză și 'n afară din sfera industrială.

Pelița omului se *albăstresce* când se străvêd vinele obrazului, fie de slăbi-ciune sau de bôlă. Intr'un descântec „de beșică” din Bucovina:

Nu ustura,
Nu săgeta,
Nu giunghiê,
Nu săbiê,
Nu roși,
Nu *albăstri*...

(Marian, Descânțete p. 40).

Albăstrire în acest sens nu este tot una cu învinătătire, care se întâmplă chîiar la ômenii cei mai sănătoși când capetă vînătăi prin lovire sau când se fac vinețî de furiă reținută.

v. *Albăstru*.

Laptele se *albăstresce* când se îeas puma d'asupra sau când își perde puterea. Intr'un descântec menit a „întôrce laptele”:

Mana luatui-o,
Laptele *albăstritu*-i-o,
Untu albitu-i-o...

(Ibid. p. 137).

v. *Albastru*. — ²**Albăstrêlă**.

¹**Albăstrime**, s. f.; aspect bleu, étendue azurée. Fața albastră a lucrurilor.

Alexandri, Legenda Cîocărliei:

Plutind sub cer albastru pe-a mării *albăstrime*,
Veđi tu colo, în zare, colo pe-o înălțime
Acel palat de aur...?

Aprôpe cu același sens se pôte dice *albăstrêlă*.

A. Odobescu, Pseudo-kyn. p. 233:

„în fund de tot, înălțându-se în albăstréla înnegurată a cerului, se perdeau culmile păduroase ale Steșicului, învăluite în umbre viorii, civite și negre...”

Totuși *albăstrime* înseamnă un albastru mai adânc sau mai des decât albăstréla.

v. *Albastru*. — *-élă*. — *-ime*.

²**Albăstrime**, s. f. coll.; gens habillés en bleu; bourgeois ou nobles, en opposition aux villageois. Sinonim cu ciocoime din punctul de vedere al ținutului.

Jipescu, Opincaru p. 63: „Nu pricepi, că multă *albăstrime* te socotește ghită 'ncălțată, și d'ăia te robiește mereu?...”

v. ¹*Albastre*. — ¹*Albăstresc*. — *-ame*.

^{1,2}**Albăstrire** } — ^{1,2}*Albăstresc*.
^{1,2}**Albăstrît** }

Albăstriță. — v. ²*Albăstrea*.

Albăstriu, *-ie*, adj.; bleuâtre. Sinonim cu albăstruiu.

Costachi Stamate, Muza I, 281:

Iată se urcă luna în carul de lumină
Pe *albăstriea* boltă a cerului senin;
Rațile ei sint blânde, lumina ei îi lină,
Ea mângăie ș'alina a omului suspin...

v. *Albăstruiu*.

Albăstruiu, *-ue*, adj.; bleuâtre. Formă întrebuintată mai mult în Țera-Românescă, pe când în Moldova se preferă *albăstriu*.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sulțanica p. 9: „Pêrul lins, cu unde *albăstrui*, îl pörtă 'n tîmple, așa a apucat dela mă-sa și mă-sa dela mă-sa...”; și mai jos, p. 58: „... cu pielea de pe față așa de subțire, încât i se numărau

vinele *albăstrui* urdite în curmedigul tîmplelor...”

v. *Albastru*. — *-ă*. — *-uiu*.

Albău, *-ăe*, adj.; blanchâtre. Sinonim cu albior, albineț, albișor, albuț etc., dar cu o nuanță augmentativă, nu diminutivă.

Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 19 b (Genes. XXXI, 12):

... caută cu ochii tăi de vedzū
pârcii și arețai
cum să sue pre
oî și pre capre,
albău (АЛБАУ) și
pestritu și cenușii stropitu...

... vide hircos
et arietes ascendentes super oves et capras, sub albos et varios et cineritios sparsos...

Femininul *albăe* ca nume de localitate: într'un act moldovenesc din 1615 (A. I. R. I, 158) satul Doljescii din districtul Roman e pus pe apa *Albăra* (АЛБАРА).

v. *Alb*. — *-ău*.

Albăia, n. pr. loc. f. — v. *Albău*.

Albe, s. f. plur.; habits blancs, linge. Se presupune haîne sau rufe (Sava Bărcianu). „*Albe*, veșmînt alb de in sau de cânepă, cămășă etc.” (L. M.) „Românul se îmbracă în *albe*, Ungurul în negre”, îmi spunea un Moț dela Abrud. În medio-latina, *albae* = o îmbrăcăminte a preuților, a copiilor botezați, dar și a mirenilor: „laici cum *albis* induuntur” (Du Cange).

v. ^{1,2}*Alb*. — *Albitură*.

Albălă (plur. *albele* s. *albeli*), s. f.; fard, cosmétique destinée à blanchir le teint. Un suliman alb se dice *albelă*, „rumenélă” un suliman „roșu”, ambele cuprîndîndu-se sub termenul generic de dres sau de foite. Se întrebuintează mai mult la plural.

A. Pann, Prov. I, 172:

Surda ostenesce tu, babă, cu ale tale
albeli,
În deșert sint și degiaba foițe și ru-
meneli...

O doamnă din Transilvania:

Vai, mândruță, albă ești,
Albă ești, frumoasă ești,
Dar ești albă de albele,
Roșie de rumenile!...

(Jarnik-Bărsanu, 438)

Une-ori se dice albețe în loc de
albeli.

Eü sciü numai dela fețe zbărciturile să
trag,
Să dau rumeneli, albețe, și încolo nu
mă bag...
(Pann, I, 178).

v. ¹Albétă.

¹Albétă s. albête, s. f.; blancher.
Însușirea lucrurilor albe. Latinul al-
bities, vulgar albitia.

Sinonim cu albime și cu albi-
ciune, cari însă circulază mai rar și
se întrebuintează într'un sens absolut,
pe când albétă e des în circulațiune și
are diferite nuanțe ca și alb.

Boliac, „Fata de Țigan“:

Vedeți cât e de slabă și cât e de frumoasă!
Ce galbenă albétă! și talia ei trasă
Poți s'o cuprinzi în mână!...

Balada „Fulga“:

Foia verde ismă crétă,
Nu mi-e cétă negurétă,
Ci mi-e numai do albétă,
Că 'n cornul Buzăului
Și 'n susul Călnăului
Scos'a Costea oile...

(G. D. Teodorescu, Poes pop. 509)

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcariul
(Conv. lit. 1877 p. 374): „... albéta ie-
pelor — dicea el — îi slujia de fanar
nóptea la drum...“

„Ce folos de multă albețe, dacă n'are
un vino'nece“ (Pann, II, 129).

„La 1 Martie se légă copiilor la gât
un ban cu ațe roșii și albe, pe care'l
păstrează pînă ce vin bardele, și atunci
il lépędă dicënd: na'ți negrețile și
dă'mi albețile...“ (G. Eftușescu, Dob-
rogea, c. Ciobanu).

²Albétă. — v. Albélă.

³Albétă (plur. albete), s. f.; t. de
Méd.: taie blanche dans l'œil, cataracte.
Întunecarea luminei ochiului, formân-
du-se ca o perdea, care împedecă stră-
baterea rașelor. Se rostesc mai adesea
albață. Nu vine din albétă=lat. al-
bities, ci este o formațiune analogică
din adjectivul albat, plur. albați=
[oculus] albat, [oculi] albați.
Forma organică e albat, conservată în
albatariță, numele burunei contra
acestei bóle, compus din albat și sufi-
xul -ariță, întocmai ca „limbricariță
= limbricariță“, numele séminteî con-
tra limbricilor.

v. Albatarită.

Lexiconul Budan distinge: „Albéta
cea din afară, cataracta, der graue Staar;
albéta cea din lăuntru, gutta serena,
der schwarze Staar“. În cazul de'ntălu
se mai dice: apă-albă; în cazul al
doilea: apă-négră; termenul albétă
le cuprinde pe amîndouă.

Mitropolitul Veniamin, 1815 (Uricar,
VII, 69): „... cluceru Dimcea, pisaltul
Mitropoliei, pătimește de ochiul stâng,
încât aü început cu totul a nu vide,
și după cercetarea ce aü făcut pe la
doftorii de aice și la cei ce ar ave
oareș-care cunoștință de ochi, i-aü dis
că aceia ce i-aü acoperit chîiar lîntea
luminei ochiului, fiind puțin cam albă,
nu este albéta, ce unii dic apă-albă,
iar unii dic apă-négră; s'aü pogorit
din pricina răceleî printre pelița ochiu-
lui și i-aü acoperit lumina...“

v. Apă.

Poporul atribue *albéța* reutății Ielelor numite „Vintóse“ și „Frumóse“:

L'o tilnit Vintósele
Și cu Frumósele,
Din față l'o tilnit,
De pămînt l'o trântit,
Gros-negru l'o făcut,
Cu țernă l'o acoperit,
Albețe 'n ochi i-o băgat...

(Marian, Descăntece, p. 1)

Contra Ielelor se invocă dînele cele bune „surori ale Sórelui“:

Curățiți *albața* albă,
Albața neárá,
Albața roșă,
Albața de 99 de feluri,
Albața de 99 de chipuri...

saú :

Albața ghimpósă,
Albața lăcrémósă,
Albața cu mirări,
Albața cu scăpărări...

(ibid. 4, 14).

saú :

Albéța prin potcă,
Albéța prin rihnă,
Albéța prin strigore,
Albéța prin diochi...

(Bălténu, Lumina 1886 p. 579)

Descăntecul are puterea de a face :

Să nu remăe *albața*
Nici cétă,
Nici pohoélă
Cât un fir de mac uscat
În patru despicat...

(Marian, Desc. p. 12)

Dacă însă nu se descântă câte de noé orî în noé dîle, atunci — după expresiunea poporului — „*albața* éráși se a runcă pe ochi“.

Afară de descăntece, medicina poporană mai cunósce o multime de alte mijlóce, unele fórte ciudate.

Flórea Copilul, Insemnare pentru câte doftoriî, 1788 (Mss. în Arch. Stat., p. 7-8):

„Pentru *albéța*, burete de soc să'l

usuce bine, apoi să'l piseze și să'l cernă pē dosul sitei de 9 orî și să'l sufle în ochiul miercuré și vineré diminéța;

„Pentru *albéța* de multă vreme, să caute furnici de cele mari de copač și să le ăa oaole și să le bage într'o sticlă de 50 de dramuri și să le umple și să o astupe bine la gură și să o bage într'o pită mare crudă și să o bage în cuptor să să coacă bine, și scoțând pita să desfacă și să ăa sticla, și ce va rămăné în sticlă să lase să să răcescă, și apoi să pice în ochiul câte o picătură diminéța și séra până ăi va trece, măcar să fie veche de 56 ani;

„Pentru *albéța* să ăa vin albu de o para și să caute o căldare sau tinjire noao nespoită și să pue vin într'ansa, apoi să șază 60 zile, și să pice séra și diminéța o picătură...”

„*Albéța* négră = goutte sereine, amaurose; a tăia *albéța* ochiului = abattre la cataracte“ (Pontbriant).

v. 1. *Alb.* — 4. *Albéța*. — *Albugine*.

4. *Albéța* (plur. *albețe*), s. f.; t. vétérin.: dragon, cataracte des animaux domestiques. O bółă a vitelor cornute și a cailor, analógă cu *albéța* la om.

„Boiî și vacile, carî capetă la vre-un ochiul *albéța*, se vindecă prin aceia că pun în ochiul cu *albéța* unt próspect amestecat cu sare ordinară saú cu ochiul de sare (kristallisirtes Steinsalz) și frécă apoi ochiul, saú și numai prin aceia că stupeșc în ochiul și apoi îl frécă“ (Familia 1878 p. 496).

Flórea Copilul, 1788 (Mss. în Arch. Stat. p. 20): „Pentru *albéța* de vite ăaste foarte bun coajă de stridie de Mare, să piseze foarte bine și să o cernă și să-ă sufle în ochiul miercuré și vineré, că trece. Pentru *albéța* la cal să caute lemn de mestécăn și să'l găurésacă cu sfredelul, și să umple

gaura cu sare, și să arză lemnul în foc cu totul, și să piseze ce va rămâne și să'l cernă și să sufle în ochiul vinere dimineta..."

În popor se rostesc adesea *albéză*, care este și forma cea organică, cu sufixul -ză ca în *gălbéză*, numele „gălbînării” la oi. În acest mod *albéță* = *albéză* la vite și *albéță* = *albatum* la oameni sint două cuvinte cu totul diferite între ele sub raportul morfologic, ambele diferind tot-odată de *albéță* = *albitiem*.

v. ^{1,3} *Albéță*. — -ză.

Albed, -ă, adj.; blanchâtre. Budai-Delény (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucur.): „*Albedu*, *albedă*, weiss, weisslich“. Latinul *albidus*. Din compusul *exalbidus* derivă *salbed*.

v. ¹ *Alb*. — *Salbed*.

¹ **Albêru**, adj. et subst.; vieillot, ayant l'air vieux. Bătrînel său om cu păr alb.

În balada din Ardeal „Chiva“:

Duminica dimineta

Chivei îi sosia pe cetă

Vre cinci-șase de călărași

Și cu doi *albei* de nași...

(G. I. Bibicescu, Coll. Mss.)

Din alb cu același sufix ca în holteiu.

v. ^{2,3} *Albêru*. — -eiu.

² **Albêru**, s. m.; chien de berger, blanc et de petite taille. Din alb, prin același sufix ca în coteiu și griveiu, alte două numiri de câine.

„La ciobani, câinii albi cu păr mic se chiamă *albei*...“ (S. Liuba, Banat, c. Maidan; T. Crișianu, c. Cugieru).

v. *Coteiu*. — -eiu.

³ **Albêru**, s. n.; t. de Botan.: chien-dent pied-de-poule, *Panicum dactylon*.

Un fel de erbă cu o față albicioasă, de unde vine și numele de *albêru*, nemțesc „weisser böhmischer Schwaden“ (Nemnich), având un trunchi subțire și tare cu spicul ramificat ca și când ar fi nesce degete, cea ce a făcut să i se dică „*daktylon*“, „*digitaria dactylon*“ etc.

„*Albêru* se taia foarte greu la cósă, și cosașii la tocmelă întrebă, dacă finul are *alberu*...“ (C. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza).

v. ² *Albêru*. — *Costreiu*. — *Ierbă cârnescă*. — *Opsigă*...

Albele, n. pr. loc. f. plur. artic. Mai multe localități române poartă numele de *Albele*, în care se subînțelege „petre“, „ape“, „case“ sau alt substantiv dispărut cu timpul: *Albele*, munte în Némț; *Albele*, pădure în Vlașca; *Albele*, două sate în Bacău (Frunțescu, Dict. top. 3).

v. ⁴ *Alba*. — *Albeni*. — *Albesci*...

Albeni, n. pr. loc. plur. m. Numele topic *Albeni*, după cum se chiamă câte-va sate (Bacău, Vlașca, Gorj), presupune pe oameni veniți din alte localități numite *Albul*, *Alba* sau *Albele*.

v. -eni.

Albesc (*albit*, *albire*), vb., blanchir, devenir blanc. A face alb sau a se face alb. Se întrebuintează mai ales cu sensul latinului *albescere*, de ex.: *albesc* părul = *albescit* capilul (Horat.), *albesc* penele = *albescunt* pennae (Plin.) etc.

Dictionar Bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883, pag. 422): „*Albesc*. *Albescere*“.

Balada „Vîlcan“:

De bărbați să n'aveți parte
Dece ani și jumătate,

Pânza vi se'ngălbenescă,
 Florile vi se'negrăscă,
 Pêru 'n cap vi se *albescă*...
 (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 551).

Se *dice albesc* și *înălbesc* sau *nălbesc*, dar forma simplă, fără element prepositional, e mai elegantă.

Dosofteiu, 1680, ps. L:

.... spăla-mă-	...lavabis me
veî, și mai multă	et super nivem
decâtă omătulă	de alba bor...
<i>albi-mă-voî</i> ...	

unde la Coresi, 1577: *înălbimă-voiu*,
 iar la Silvestru, 1651: *nălbimă-voiu*.

În aceeași baladă „Vilcan“, după cum a publicat-o Alexandri, o binecuvîntare către fete:

Lucrul vostru să sporăscă,
 Pânzele să se'nălbescă,
 Cum e cîla de hîrtie
 Și flîrea de iasomie...

iar mai jos, ca blăstem:

Lucrul să nu vî sporăscă,
 Pânzele să nu *albescă*,
 Ci la sîre să 'negrăscă
 Și la vînt să putredăscă...

Totuși ca verb activ se *dice* mai mult *nălbesc* cu derivatele *nălbitor* și *nălbitoare*, *nălbitură*, *nălbitorie*, iar *albesc* circulează aproape tot-d'a-una ca verb neutru; de exemplu: „*nălbesc* pîrul“ înseamnă „il teint les cheveux en blanc“, pe cînd „*albesce* pîrul = les cheveux deviennent blancs“.

O doină din Ardel:

Ba eî, bade, n'oiu veni,
 Că n'am pânză de-a nălbî,
 Nici povești de-a povești...
 (Jarnik-Bărsanu, 233).

Ca activ și ca neutru în aceeași poezie de Gr. Alexandrescu, „Viața cămpenescă“:

Casa p' o multe clădită,
 Singură cîmpul domnind,
 De umbră neocolită
 O veî în aer *albind*...

er mai jos:

Și cînd lun'argintuită,
Albind erba de pe vale,
 Eșia lină, ocolită
 De stelele curții sale...

Neutru *albesc* e mai cu deosebire des în privința pîrului.

Basmul „Tinerete fără bătrînețe“ (Ispirescu, Legende p. 9): „supărat, plecă înainte, fără a băga de seamă că barba și pîrul îi *albise*...“

O doină muntenescă:

Mustăciôra'mi se lungesce,
 Fața mi se 'ngălbenesce,
 Pêru 'n cap mi se *albesce*...

(G. D. Teodorescu, 327).

Chiar fără a se menționa pîrul, De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultănică p. 200: „o trece ș'asta, că nu una am veîut eî de cînd am *albit*...“

În loc de simplul *albesc* „je vieillis“ e mai puțin corect reflexivul „mă *albesce*“ ca la A. Pann, Moș-Albu, I, 39:

Căci cînd plecai, eram tîner, ș'acum am
 îmbătrînit,
 M'am *albit* de grijî, necazuri, și fața mi
 s'a zbîrcit...

La I. Văcărescu, p. 332:

D'o dată calu se încordăză,
 S'aruncă 'n lături, se spăimîntăză!
 Se zvîrcolesce! de frică multă
 Nici bold, nici glasu nu'mî mai ascultă.
 Ager descălec, vîd jos turtită
Albind o trimbă învăluită!...

albesce nu înseamnă „devenir blanc“, ci „paraître blanc“.

Formele *albesc* și *albez* figurază una lingă alta la Boliac în „O diminută pe malul lacului“:

Gălbuiă auroră de purpură urmată
Albesce înverșita dumbravă de anin,
 Și stele licurinde abia se mai arată
 Prin umbrele ce nîptea păstrăză în senin.
 În lacul de 'nainte'mî un cer se adîncează
 Și lasă pe oglindă'i abia a mai luci
 Făcliile murinde sub pânza ce *albeză*
 Al nopții întunec ce 'ncepe a fugi...

Forma albez, cu derivatele albat și albare, aprópe despărută din graú, represintă pe latinul activ albare.

Participiul trecut *albit* ca adjectiv, în balada „Oprișanul“:

Iar în întru o bătrână
Cu-o iconă sfintă 'n mână
Și cu haine mohorite
Și cu pletele *albite*...

Gr. Alexandrescu, „O impresiă“:

Puțin erau la număr ostașii României,
Dar când ale lor cete pe luciul câmpiei
Semeț înaintară cu pas resunător, —
Din sulite, din coifuri, din armele *albte*,
Când sórele în unde, în rađe aurite
Lumina își resfrinse pe stégul tricolor...
v. *Alb*.

Albesc, -escă, adj. patronym.; appartenant à ou descendant d'une personne nommée Alb. — v. *Albesci*.

Albesci, n. pr. loc. plur. m. O mulțime de sate în întreaga Românieă pórta numele de *Albesci*, plural dela patronimicul *Albesc* = „fíul lui Alb“, cea ce probéză marea respândire de altă dată a acestúi nume personal. Frunđescu (Dicț. top. 3—4) înșiră pe două pagine localitățile *Albesci* din Moldova (Fălciú, Vasluiú, Iași, Botoșani) și din Țera-Românescă (Muscel, Mehedinți, Teleorman, Buzeú, Ialomița, Dolj, Olt, Prahova, Argeș). Despre cele moldovenesci în parte, veđi un vechiu dicționar horografic în Buciumul Român, 1875, p. 34—6. Apoi o vale în Muscel se chiamă *Albésca*, adecă: [vale] *Albésca* = „a lui Alb“, și tot așa un sat în Argeș, adecă: [parte] *Albésca*.

Constantin Brâncovénu, Condica Viștieriei 1694, p. 39: „23 1/2 taleri s'au dat pietrarilor dela *Albești* pentru niște pietre ce au tăiat de tréba caselor domnești...”

v. *Albu*. — *esc*. — *esci*.

¹**Albêt**, s. n.; aubier, „pelița cea subțire și albiciósă, care este între cója și între lemnul unui copaciu“ (P. Poenar).

„Părțile arborelui se chiamă: trunchiu, crăci, virf, cóje, mazăgă, *albêt* și inimă.....“ (P. Roșculescu, Dolj, c. Căpreni).

Se ȑice și *albuleț*.

I. Ionescu, Agricultura din Mehedinți p. 396: „Șindrila se face numai din partea lemnului care se numesce *albuleț* și care se află între scórța și inima lemnului...”

Francesul aubier și aubour, spaniolul alborno saũ borno, portugesul alvura etc., ca și latinul clasic alburnum, diferă numai prin sufixuri de cele două forme române.

v. ¹*Alb*. — *et*. — *uleț*.

²**Albêt**. — v. *Albineț*.

Albêz (*albat, albare*). — v. *Albétă*. — ¹*Albesc*.

Albic. — v. *Albică*.

Albică s. *dălbică*, adj. fém.; t. poet.: diminutif d'albă „candide“.

Balada „Cucul și turturica“:

Dragă turturică,
Pasere *dălbică*...

Să se observe că alb își asociază toate sufixurile cu -c: *albac, albuc* și *albic*.

v. *Alb*. — *ic*.

Albiciós, -ósă, adj.; blanchâtre. Sinonim cu *albiu* saũ *albiu* și cu *alburii*, arătând că ce-va este aprópe alb, dar fără nuanță deminutivală ca în *albișor, albineț* etc.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 232): „...ca soarele de lu-

minos, ca luna de arătos și ca omătul de *albičos* iaste...”

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 86: „...sosi în sfișit la malul dorit, tocmai când luna scăpăta, gonită de lúčéférul *albičos* al dimineței...”

Ibid. p. 88: „...acolo salciea ple-tósă, socul mirositor, alunii mlădioși, arțarii cu pojghițe roșii, carpenii stufoși, salba-móle și teii cresc amestecați cu falnici jugastri, cu plopî naltî și subțiri, cu anini ușurei, cu ulmî *albičosî*...”

Alexandri, „Bradul”:

Sus pe culme bradul verde
Sub zăpada *albičósă*
Pintre negură se perde...

O doină muntenescă:

Fóia négră de rogos!
Mult ești, plopule, fâlos;
Mult ești nalt și *albičos*,
Dar n'aducî nici un folos...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 354).

v. *Alb.* — *-čios*.

Albicűne, s. f.: blancheur. Sinonim cu albétű, cu albime și cu substantivul alb. E rar, și nu e tocmai de trebuință.

Biblia Șerban-vodă 1688 (Levit. XIII, 4, 17, 20):

...iară de va fi
și stricăcűne al-
bă în piálé tru-
puluî lui, și a-
fundű nu va fi
vedéré ei din pi-
iale și părulű lui
nu s'au preme-
nitű în *albicűne*,
ce iaste elű ne-
gru...

...si autem et
lucidus albus erit
in cute carnis e-
jus, et humilis
non fuerit aspec-
tus ejus a cute,
et pilus ejus non
mutavit pilum
album, ipse au-
tem est obscu-
rus...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 209): „...corbul bătrân în alb de s'ar văpsi, cu o ploae sau și cu o roaă să să spēle poate, și ce supt

albicűne din fire imăcűne au avut în curândă vrème iș va arăta...”

v. *Alb.* — *-cűne*.

Albiă (plur. *albiű* s. *ălbii*), s. f., mai, jatte, auge; lit d'une rivière; berceau. Vine din latinul *alveus*, vulgar *alveum* (Du Cange), prin pluralul *alvea*. Ital. *alveo*, în dialecte *albi* (Azzolini); span. și port. *alveo*; franc. *auge*.

Cu sensul de trunchiű de formă lungu-étű, scobit în intru pentru a se păstra ce-va, a se spēla saű a se scălda, a se adăpa vite orî dobitóce, *albiă* are mai multű sinonimű: *copae*, *căpistere*, *covată*, *postavă*, *trócă*, *muldă*... „*Albia* saű *copaea* în care se ține mălaűl, se chűamă *căpistere*” (D. Negoescu, Dimbovița, c. Pietroșița).

„*Albiea* în care se spală cămeșile, se đice *covată*” (C. Cűrenű, Vasluű, c. Zăpodeniű).

„... *copaea* se đice *postavă*; *albiă* este o *postavă* mai mare pen-
tru cămeșű, adecă pentru rufe” (D. Cer-
bulescu, Mehedinți, c. Rudina).

„...*trócă* saű *troc*, *albie*, *mul-
dă*, *covată* = *alveus*” (L. B.)

Cu sensul de fund al unei ape cur-
gětóre, adecă „*albia* gărlei” (Dr. Po-
lysu), se mai đice *matcă* (Costine-
scu), câte o dată *prund*.

„Pe la noi locul dintre malurile unui
riű nu se đice *albie*, ci *prund*...”
(B. Ionescu, Dimbovița, c. Săcueni).

Vorba însă cea mai răspândită cu
acest sens, remăne *albiă*.

Capul Turcului sária
Și de-a dura se ducea
În *albia* Nistrului
Lingă pétra Corbului...

(Pompiliű, Sibjű, 24).

Balada bănăténă „Iovan Iorgovan”:

Incétă, incétă,
Cerna mea curată,

Că'ti voiu arunca
In *albia* ta
Și'ti voiu da eu ție
Mrână argintie...

(Familia, 1874 p. 24).

„A ești din *albiă* = déborder, inonder“ (Pontbriant).

Albiă este și fundul unei văi închise între rădicături.

„Dălmă se chiamă lungul unui dél fără pădure pe el; văgăună este locul mai jos dintre două dâlme, adică *albiea* dintre dâlme...” (N. Vuga, Vasluu, c. Bodesci).

v. *Căpistere*. — *Copae*. — *Covată*. — *Muldă*. — *Postavă*. — *Prund*. — *Trócă*...

Se rostesc după localități: *albie*, *alghie*, *albhie*, *albie*; peste Carpați se aude și *alvie*:

Ș'asa cântă cu căldură
De stă Oltul și nu cură...
— Tacî, cuce, nu mai cânta,
Că tu'mi opresci *alvia*...

(Jarnik-Bărsanu, 106).

„Poporul crede că dacă cine-va bagă argint-viū în fântâni, le strică isvorul, sau într'un rîu strică *alvia*, căci el tot mereu sapă” (A. Bunea, Transilvania, Făgăraș, c. Văldarecea).

v. *Argint-viū*.

În cas oblic poporul rostesc adesea *ălbă* = *albie*, după cum scrie și A. Odobescu, Dîmna Chiajna p. 85: „cursul riului furase luntrea și o 'mpinsese cu repediciune pînă la gura acelei strimtorî, prin care apele *ălbă* celei mari se revarsă cu volbură...”

Locuțiunea proverbială „a face pe cine-va *albiă* de porci” sau „*albiă* de câni”, adică un vas din care mănâncă porcii sau câni, însemnează a înjura, a batjocori, a arunca cu noroiu.

Anton Pann, Prov. III, 115:

...m'a 'njurat, m'a necinstit,
Ca p'o *albie* porcăscă m'a făcut și
m'a gonit...

Alexandri, Sandu Napoila: „dacă nu vrei să îți câmpii pe urma lor, te fac *albie* de câni...”

Lexicon Budan p. 724: „fac pre cine-va trócă de porci sau *albie* de câne = quempiam maxima ignominia afficio”.

Pontbriant: „a face pe cine-va *albiă* de porci = accabler quelqu'un d'ignominie”.

Săteniî lăgăna pe prunci în *albiă*. De aci expresiunea: „din *albiă* = din cea mai fragedă vristă”.

Jipescu, Opincaru p. 21: „Cât malu m'aș face, dău hine, că mare îe dău, dă mî-ar șiui pe la urechie vestea că dăla fița din *ălbă*, dăla copilandri și codănele pîn la unchișii betegî și babili iertate, toți cu toți cu mic cu mare și-au îndulcit inima și s-au otărît bucuroși să facă 'ndreptare reliilor...” și mai jos, p. 65: „dăla *albie* pînă la cosciug să domniască cuvîntu dreptului...”

I. Crângă, Amintiri (Conv. lit. 1881 p. 11): „...copil de țuță în *albie*, pe lăngă alți vr'o șase, care așteptau să le facă de mîncare...”

Tot aci vine *albia* în care se scaldă copiii.

Doîna „Blăstemul” din Dîmbovița:

Că tu, măică, când m'ai fapt,
În *albiă* m'ai scaldat,
În scutece m'ai făsat,
Scutecele că m'ai strins,
De durere eu am plins...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 438).

Fabricațiunea *albiilor* era o specialitate a Țiganilor Rudari, pe cari pînă astăzi în unele locuri poporul îi numește de aceia albieri sau *ălbieri* (C. Corbenu, Olt, c. Alimneci).

Deminutivii din *albiă* sint albiuță (Conv. lit. 1877 p. 32) și albióră.
v. *Albină*. — *Rudar*.

Albiér, s. m.; Bohémien fabricant d'ustensiles en bois. — v. *Albiă*.

Albime, s. f.; blancheur. Sinonim cu albéțșă, dar însemnând o față albă mai întinsă sau mai adâncă.

Alexandri, „Portret“:

Nici marmura cioplită *albimea* ta nu
'ntrece.

Ca luna 'n miezul ernei, frumoasă ești
și—rece...

v. ^{1.2} *Alb*. — *Albéțșă*.

¹ **Albin**, s. m.; abeille-mère. — v. *Albină*.

² **Albin**, adj.; blanchâtre. — v. *Albineț*.

Albina, n. pr. loc. f. artic. — v. *Albină*.

Albinăr, subst. et adj.; apiculteur, celui qui élève des abeilles.

v. *Albină*. — *Albinărel*.

Albinăriș, n. pr. loc. m. plur. artic. — v. *Albină*.

Albină (plur. *albine*), s. f.; abeille. O gongă de felul celor hymenoptere, care produce miere și ceră, trăind în cete compuse fie-care din câte o singură *albină* femeie și din mai multe *albine* lucrătoare și nelucrătoare, aceste din urmă bărbați, cele de'ntăiu neutre.

Omul domesticesce, îmbunătățește și întrebuințează pentru folosul său pe *albina*, care altfel ar fi ramas numai în stare selbatecă.

Un text din secolul XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 280): „... miară selbatecă, zic, caré

fac *albinele* sălbateci, caré se află în lémne și în pietri...”

O frumoasă descriere poporană a domesticirii *albinei*, la I. Crângă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 186): „Și mai merge el cât merge, și numai éca se aude o băzăitură îndușită. Se uită el în drépta, nu vede nimica; se uită în stânga, nici atata; și când se uită în sus, ce să vadă? Un roiu de *albine* se învîrtea în sbor pe deasupra capului său și umblau bezmetice de colo pînă colo, neavînd loc unde să se așede. Harap-alb vedîndu-le așa, i se face milă de dinsele, și luându'și pălăria din cap, o pune pe érbă la pămînt, cu gura 'n sus, și apoi el se dă într'o parte. Atunci bucuria *albinelor*; se lasă jos cu tótele și se adună ciotcă în pălărie. Harap-alb aflîndu-se cu părere de bine despre asta, alérgă în drépta și în stânga și nu se lasă pînă ce găsește un buștihan putrigăios, îl scobesce cu ce pôte și 'i face urdiniș; după aceia aședă niște țepuși într'insul, îl frécă pe dinăuntru cu cătușnică, cu sulcină, cu mătăciune, cu póla-sântă-Măriei și cu alte buruene mirositoare și prielnice *albinelor*, și apoi luându'l pe umăr, se duce la roiu, restórnă *albinele* frumușel din pălărie în buștihan, îl întórcé binișor cu gura în jos, îi pune deasupra niște căptălaní ca să nu resbată sórele și plóia înlăuntru, și apoi lăsându'l acolo pe cîmp între flori, își caută de drum. Și cum mergea el, mulțămít în sine pentru acéstă facere de bine, numai éca i se înfățișéază înainte crăésa *albinelor*...”

Din acest pasagiú se vede deja, că crescerea *albinelor* are în popor o bogată terminologieá propriă, care câte-o-dată se deosebesce după localități. Așa:

albina în genere se chiamă muscă,

și când sporesce bine: „are multă muscă” (Iași), iar în Banat se dice: biză (com. Visagu) sau báză (com. Bouțar);

albina femeie: matcă, pe a-locuri *albină* lucróe (Brăila, c. Cécăru), împăratésă (Mehedinți), *albină* împăratéscă (L. B.);

albina bărbat: trântor, iar figurat: lăutar, fiind-că nu face altă trebă decât bázăe, cântă și jocă (Iași);

albina selbatecă—bânzar (Covurlui) sau bärzăun (Buzeu);

vasul sau butucul găurit în care se adăpostesc *albinele*: ulei, stup, ștubeu sau știubeu, matcă, coșniță sau cușniță;

bortecică în stup pe unde intră și es *albinele*: urdiniș;

ceia ce se pune pe stup ca să lăpere de plóie sau de arșiță: căptar, căptan, căptălan;

stratele unde se aședă miera și din cari se face cëră: fagur, peste Carpați fagor, la Coresi 1577 ps. CXVII:

...încungurără-
mă ca *albinele*
strediiă...

...circumdede-
runt me sicut a-
pes favum....

chilórele în cari se reproduc *albinele*: bótcă (Némț, Sucéva);

țepușele de lemn prin cari se susțin fagurii: trepce, în Oltenia precî (Mehedinți);

locul unde se țin stupii véra: prisacă sau stupină orîstuchină, (Ialomița), érna: temnic sau tevnic;

păzitorul *albinelor*: stupar sau prisăcar;

scóterea mierii și a cerei din stup: retezare sau retezat;

exterminarea trântorilor: trântorit sau bătut;

instrumentul cu care „se retéză”: custură;

înmulțirea *albinelor* eșind pentru a

căuta un nou locaș: roire, roit, „ese musca” (Iași);

stupul vechiu cu *albina*—roiu sau matcă orî parvac, ér noul stup căpătat din cel vechiu—paroiu, de unde apoi verbi: roesce și paroescce sau roeșesce;

stupul care nu roesce: buhaïu (Iași);

un mic stup purtăreț, în care se prinde noul roiu—roiniță;

un mic roiu—sfirlac (Dorohoiu);

oul sau puful de *albină*—cățel, iar producerea lui: cățelut, cățelesce;

materia viscosă din care se nutrește cățelul—păstură;

materia din care se forméză cățelul: plămadă;

fagurul fiert din care se scosese cëră—hoștină, jintiță, băbaș (Tutova);

apa prin care a trecut miera—mid sau niid (Némț).

Despre sonul pe care l scóte *albina*, generalmente se dice: bázăe, uneorî: bombănesce sau bombăesce (Transilv., Sibiú) orî bombănéză (Deva), zuzăe (Făgăraș, Huniadóra), vijăesce (Banat), sbárnăe (Teleorman).

Albina se resfață printre flori, pe al cărora suc îl preface în faguri.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVII p. 9: „Căți amu tocmélei lu Dumnezeu cu dragoste nevoescu-se, trudei céia draga a *albinelor* închipescu-se, că cum zboară acélé pre câmpure și dein toate erbile și dein toate florile adună caré e cu frâmséțe și cu folos, așa și aceșté...”

Legenda Sf. Vineri, text din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 71): „ca o *albină* strângé dein toate florile primăvărie...”

În colinda „Plugul”:

Unde sînt fete nebune
Ce asvîră cu alune,
Și se lîgă de feciori
Ca *albinele* de flori...

(Alex. Poes. pop. 2., 391)

Donici (1840), I, 1:

Vulturul pe o *albină*
Aû zărit'o în grădină
La răvârsatul de zori
Bizniind pe lingă flori...

În proverbi și locuțiuni proverbiale:
„Ca *albinele* la fag s'adună“ (Iordachi Golescu, Conv. lit. 1874 p. 73).

„*Albina* în gură ține mierea cea mai dulce, și în codă acul cel mai otrăvitor...” (ibid. p. 69).

Vine binele
Ca *albinele*...

(Pann, Prov. II, 21).

„*Albina* vine încărcată de cîră și miere pe picîore, pe spate, pe burtă; de aceia se ȳice despre un om strîngător: vine încărcat a-casă ca o *albină*...” (S. Stănescu, Dimbovița, c. Bilciurescî).

„Aduce ca o *albină*, saû: încărcat ca o *albină*, se ȳice de omul care îngrijesce bine de casnicii sei, indetulindu'i de nu le lipsesce nemic...” (D. Georgescu, Ialomița, c. Coșereni).

„...harnic ca *albina*, strîngător ca furnica...” (S. Negoescu, Rîmnic-Sărat, c. Bogza; Gr. Gheorghiu, Botoșani, c. Călinescî).

„Unuî om ce umblă de colo'n colo, i se ȳice: ce umbli, mă, ca un roîu fără matcă?” Unuî leneș: „mă trântore, ce nu te apuci de trébă?...” (S. Tacu, Covurlui, c. Braniste).

O înjurătură cătră cai la Alexandri, Surugiul: „Perire-ar *albinele* care or strînge cîra de făcut lumina celui ce vî are!...”

În cosmogonia poporană română, *albina* și *ariciul* jîcă un rol fîrte interesant, care ne aduce a-minte că'n

mitologia elenică *albinele*, *μέλιται*, sînt ȳădacele lui Zeus, ér după Virgiliu:

Esse apibus partem divinae mentis...

Iată o narațiune în graiul din Vâlcea:

„La început cînd a zidit D-ȳău lumea, a făcut măi întăi ceriul și pă urmă pămîntu. Dar cînd a făcut pămîntu a avut de ajutoři pă arici. D-ȳău a desfășurat după un ghem ată căt erea țancu ceriului și pă urmă a dat ghemu ariciului. Ariciu șiret, vrînd să facă pă D-ȳău să greșească, cînd vedea că D-ȳău să apropie de el cu zidirea pămîntului desfășura cîte puțin cîte puțin ată după ghem; așa că tomnai la urmă cînd D-ȳău a văȳut că pămîntu ȳeste măi mare decăt ceriul, a priceput că ariciu ȳ-a stricat țancu. Atunci ariciu a fugit și s'a pitulat în ȳarbă. D-ȳău după ce s'a gîndit și răs_gîndit și n'a aflat nici un mijloc ca să facă pămîntu să nu fie măi mare decăt ceriul, a trimes *albina* ca să caute pă arici și sa'l întrebe. *Albina* găsind pă arici l'a întrebat, dar el a ȳis că știe și nu vrea să spună. *Albina*, și ea șireată, s'a prefăcut că pleacă. Ea însă depărtându-să puțin s'a ascuns într'o flîre. Ariciu creȳînd că e singur, a ȳis: „Hei! nu să pricepe D-ȳău atăta lucru! Să ȳa pămîntu în măini de margini, să l' strîngă, și așa o să să facă munți, văi și dealuri”. Cum aude *albina* lucru, sbîră din flîre, și ariciu auȳînd'o ȳ-a ȳis: Eii...! aci ai fost, hîȳo! mîncă-ȳ-ar ce nu să mînăncă cin'te-a trimes!—Și de atunce *albina* face miere în loc de alt-ceva...” (I. Nisipenu, c. Nisipii).

Tot așa se povestesc de'ncoce de Olt (P. Diaconescu, Muscel, c. Godeni; D. Basilescu, Prahova, c. Drajna de sus; P. Michăescu, Brăila, c. Cécăru).

În acest mod poporul ȳși explică, pentru ce numaî la *albine* se mînăncă „ceia ce nu se mînăncă”, fiind-că blă-

stemul ariciului silia tocmai pe Dumne-
deu vrând-nevrând s'o mănânce.

v. *Ariciu*. — *Bróscă*.

Fiind că se pitulează atât de málcom
într'o flóre și apoi sbórá bázáind nu-
mai după ce o supsesse bine, *albina* ca-
racteriséză adesea în legendele popo-
rane pe iscódă.

Basmul „Tugulea” (Ispirescu, Le-
gende p. 315), „...priponi caii, apoi
dându-se de trei ori peste cap, se făcu
o *albină* și plecă înspre mēdă-nópte
încotro ședea Smeóica pămîntului. După
ce ajunse acolo, sbárn! în sus, sbárn!
în jos, întră în casa Smeóicei și ascultă
ce vorbía cu Smeii...”

Pe lingă numele seú de iscódă, *al-
bina* mai are și pe acela de o gângónă
reutăciósă.

Se scie că *albinele* cele lucrátore în-
ghimpă fórté dureros cu așa numitul
a c, pe care'l are și matca, deși ea nu'l
întrebuîntéză nici o dată, astfel că po-
porul crede că dînsa nu'l are.

O legendă din Ardél:

„Când a făcut Dumneđeú tóte vie-
tățile, a întreat pre fie-care ca ce pu-
tere voesce să aibă. *Albina* a respuns
că: pre cine voú împunge cu acul
meú, să și móră. Atunci Dumneđeú
a đis: mai bine să mori tu! Și așa
se vede pînă în đioa de astăđi, că in-
dată ce înghimpă cu acul seú *albina*
pre cine-va, móre ea-însăși...” (G. Do-
brin, S. Gila, I. Munténu, Făgăraș și
Huniadóra).

De asemenea se povestesc în Moldova
(V. Mircea, Iași, c. Copoú; Dumbravă,
Némț, c. Uscății) și 'n Těra-Romănescă
(P. Georgescu, Prahova, c. Provița; N.
Călinescu, Brăila).

Și totuși pe acéstă reutăciósă iscódă,
poporul o privesce ca sfântă.

„Dracul se póte preface în orí-ce fěrá
saú dobitoc, numai în óia și 'n *albină*
ba” (L. Iancu, Banat, c. Visagu; I. Vi-

șoiănu, Muscel, c. Mățaú; I. Bădescu,
Muscel, c. Botenii etc.).

„*Albina* e privită ca sfântă, căci ea
face cěrá pentru luminări de dus la
biserica. Poporul crede că este păcat
a da cu cěrá pe'n case, la podělă saú
ceruit, după cum unii din boieri au
obiceú...” (Stareț G. Theodorescu,
Galați, Mavromolu; M. Rădulescu, Dîm-
bovița, c. Finta; Cărare, Iași, c. Cucu-
tenii; P. Pinteá, Banat, c. Nevrincea etc.).

O rugăciune poporană din Banat:

Sânta Vineri a avut un fecior,
Ca un mândru domnișor;
Din ochi lacrimi îi mergea,
Din inimă sânge'i curia,
Nime'n lume nu sciea,
Făr de Lină
Magdalina
Și surorile lui Lazar,
Carí se duseră pe câmpul lui Iordan,
Culegěnd flori de amin,
Și deteră cu picioru 'n spin;
Ci acela nu fu spin,
Ci fu *albin*,
Din *albin* se făcu mierea,
Mierea făcu cěrá,
Cěra s'a aprins,
Raúl s'a deschis...

(S. Liuba, Banat, c. Maidan).

Din Transilvania:

Am plecat pe-o călicea,
Mă 'ntálnii c'o alghinea,
Alghina a făcut cěrá,
Cěra s'a făcut lumină,
Lumina s'a aprins,
Raúl s'a deschis,
Pomete
Înflurete,

Dumneđeú sânt să ne ierte...

(I. Floca, Sibiu, c. Sina)

Din Dobrogea:

Albina face miere,
Mierea se face cěrá,
Cěra se face făcliă,
Făclia s'aprinde,
Raúl se deschide,
Maica Domnului pe toți în brațe ne coprinde...
(N. Ludovic, c. Niculițel).

În Occident se dice că'n nóptea Crăciunului *albinele* cântă o minunată colindă despre nascerea Mântuitorului, și că ele nu inghimpă cu acul lor decât numai pe ómenii desfrînați și pe femei perdute (Rolland, Faune pop. III, 268); se mai dice că patria *albinelor* e paradisul, și alte legende analóge (Gubernatis, Zoologic. Mythol. II, 218); dar numai la Români, printr'o imagine de cea mai înaltă poezie, poporul ne asigură că:

„*Albina* este făcută din lacrămile Maicei-Domnului...” (Dumbravă, Némț, c. Uscății).

De acela e mieroasă, dar și te dore tot-o-dată.

În fine, nu lipsesce o legendă comică:

„Poporul dice că la început *albina* a fost a Țiganilor, și ómenii au făcut schimb cu dinșii, dându-le în loc nisce bărzăuni mari, cari trăesc sêlbateci și de cari s'au bucurat Țiganii, creșându-se caștigați, căci *albina* e mult mai mică...” (Buzeu, com. Bozilorul).

v. Țigan.

Cuvintul s'a păstrat în toate dialectele române: macedo-român *alghină*, istriano-român *albiră*, la noi după localități: *albină*, *alghină*, *albgăină*, și chiar *albșină* (Năsăud). Este latinul: musca *alvina*, literalmente „mouche de ruche”, de unde pe de o parte simplul *muscă* „abeille”, după cum se aude adesea pe la țără, pe de alta — *albină*, substantivându-se adjectivul ca în: „fântână = [aqua] fontana”, „armasariu = [equus] admissarius”, „érnă = [tempus] hibernum” etc., sau precum în latina lui Plaut se dicea bună-óră: „melina = [crumena] melina”. Așa dară *albină* este în cea mai strînsă înrudire cu *albiă* (=lat. *alveum*), după cum se numia dentru'ntăiu stupul sau ștubeu (Cihac). Masculinul *albin* în

poesia poporană din Banat ar pute să ne amintescă că la vechii Romani tocmai *albina*-femeia era privită ca bărbat: „rex” sau „regulus” (Virgil., Varr. etc.), astfel că *albin* ar fi „[rex] *alvinus*”, „regele stupului”; e mai probabil totuși că, după ce cuvintul *albină* fusese deja format, poporul l'a apropiat apoi printr'o asociațiune de idei de adjectivul *albin* = lat. *albinus*, nu cu sensul de „blanc”, ci cu acela de „candide”. Prin aceeași asociațiune de idei s'a născut forma femească *albină* în loc de *albinéță* într'o doină din Ardeal:

Tot mă mir, mă mir drăguță,
Cum poți fi așa mândruță?
Nu știu cum poți fi, leliță,
Chiar așa de *albină*?

și mai jos:

Frunđuță da *albină*...

(Familia, 1886 p. 227),

ca și când ar fi deminutivul *albină* din *albină*.

Cu mult înainte de colonizarea romană, Dacia era vestită prin albinelele se, căci deja pe timpul lui Erodot Tracii spunea cu emfasă Grecilor că pe aci nu poți străbate de mulțimea *albinelor*: „ὥς δὲ Θρηῖκες λέγουσι, μέλισσαι κατέχουσι τὰ πέραν τοῦ Ἰστροῦ, καὶ ὑπὸ τούτων οὐκ εἶναι διελθεῖν τὸ πρὸς ἄνω...” (Herod. V, 10; cfr. Aelian. de nat. anim. II. 7). Sub dominațiunea Romei această industrie n'a încetat de a se desvolta. Pe lângă *albină*, termenii mîiere, cêră, fagur, păstură, cățel etc. dovedesc temelia latină a apiculturii române. Peste această temeliă însă, fără a pute s'o ascundă, s'a așezat în vécul de mijloc un gros element slav: stup, ulei, prisacă, matcă, trântor și altele. Causa este că vecinii nostri Slavi, mai ales acei din Polonia, s'au îndelet-

nicit tot-d'a-una mai mult decât noi cu crescerea *albinelor* (Hehn, Kulturpfl.², 516). E interesantă în această privință legenda poporană despre descălecarea Moldovei, povestită de Evstratie Logofetul, Letop. I, Apend. 5: „[Maramurășăni], mirosindu-le fum de foc și fiind locul despre apă, cu pădure mărunță, s'au pogorit pre mirodenia fumului unde este acum mănăstirea Ețcanii; acolo pre acelaș loc au găsit o prisacă cu stupi și un moșneg bătrân prisacarîu, de semînție au fost Rus și l'au chemat Iațco; întrebându'l acei feciori de Domni, ce fel de omu'i și den ce țară'i, el au spus că este din țara leșescă...”

Doș județe, Vasluu în Moldova și Mehedinți în Muntenia, privindu-se cu drept sau cu nedrept ca cele mai bogate în stupi, pîrtă imaginea *albinei* în chiar marca districtuală; dar nu numai ele, ci România întregă avusese altă dată un nume european sub raportul albinăritului. Cel mai bun cunoscător al țărilor noastre din secolul trecut dicea: „Una delle più pregevoli e ricche produzioni delle due Province sono le Api, perchè la cera che danno è senza dubbio la più bella e ricercata di tutta l'Europa...” (Raikevich, Osservazioni 1788, p. 87).

v. Cêră.—Miere.

Din *albină* se formeză cinci deminutivî. Ieromonah Macarie, 1778, Dicționar slavo-român (Mss. în Bibl. Centrală din Buc., v. пчелка): „albinuța or albinița, albinica, albinioara...”, afară de carî mai este *albinea*, ca într'o rugăciune poporană de mai sus. Augmentativ nu există, ci numai colectivul „albinet, eine Menge Bienen, lauter Bienen” (Budai-Delénu, Dicț. Mss. în Muz. istor. din Bucur.), „o mulțime de *albine*”, căruia corespunde albinîș „ein Ort voll Bie-

nen” (ibid.), „loc plin de *albine*”. Cel ce trăesce din crescerea *albinelor* este albinar, ér însăși îndeletnicirea albinărie (Budai-Delénu), sau mai bine albinărit (Pontbriant).

Mai multe localități în România se chiamă *Albină*: un munte în Argeș, un sat în Tutova, vr'o trei insule în Dunăre (Frunțescu, Dicț. top. 4). Satul Albinescî în Argeș presupune un nume personal *Albină*. Numele cătunului Albinariî în Buzeu ne spune că locuitorii lui vor fi fost dedați օrecând cu crescerea *albinelor*.

v. Albinărel.

Albinărel (plur. *albinăreli*), s. m.; t. de Zool.: *Merops apiaster*, guépier. În Moldova și Muntenia, numele mai cunoscut al acestei păserele este *Prigore* sau *Prigoră*.

S. F. Marian, Ornit. I, 61: „*Albinărelul* e una dintre păsărelele cele mai frumoșe de prin țărele locuite de Români; el întrunesc pe penele sale mai toate colorile, precum albe, roșii, galbene, albastre, castanii, negre și verzi. Nutrețul de frunte al *albinărelului* sint tot felul de musce, apoi strechi, lăcuste, bondari, cărbuși și gârgăuni, însă mai ales *albine* și tot felul de vespî, de unde se vede că-i vin la poporul român și numirile de *albinărel*, *vespar* și *vespariță*. Ba! Românii din unele sate ale Bucovinei, precum bună-օră din Frătăuții-vechi și din Crasna, mî-au spus că *albinărelul* mănăncă cu mare plăcere și furnici. De-aici apoi l'au numit locuitorii acestor sate și furnicarîu. *Albinărelul* se află mai pretutindene în Europa. El își face cuibul de comun prin borți adânci din țărmuriî apelor. Umblă în cete și strigă, mai cu samă înaintea unei ploî, foarte tare. De-aicea vine apoi credința Românilor, atât a celor din

Bucovina cât și a celor din România, că *albinărelul* e nu numai un anunțător foarte bun de plöie, ci și că el, măcar că petrece mai mult în apropierea apelor, nici când de altă dată nu bé apă, ci numai când plouă.

Tot după numele „albinei” se chiamă această păserică în mai multe alte limbi romanice: span. abejaruco, franc. dial. béiola, provenț. dial. abellerola, sard. abiolu și apiolo etc.; cfr. germ. Bienenfresser, engl. bee-eater și altele.

Etimologicesce, *albinărel* este deminutiv din albinar cu sufixul -ar adaus la albină, hrana obicnuită a acestei păsărele, sufix ce ne întimpină cu aceiași funcțiune în numele păsărelei „alunar” care se nutresce cu „alune”. Literalmente, *albinărel* = „petit apiculteur”.

v. *Albinar*. — *Prigóre*.

Albinăriă }
1. Albinărit } v. *Albină*.

2. Albinărit, s. n.; „impôt sur les abeilles”. — v. *Desetină*.

Albineă. — v. *Albină*.

Albinet, s. n. collect.; beaucoup d'abeilles. — v. *Albină*.

Albinet, -etă, adj.; blanchâtre, pâle. Derivă prin sufixul deminutival -et din albin = lat. albinus, de unde printr'un alt sufix sinonimul albinii. Se dice și albet, din alb cu acelaș sufix -et. Prin sens puțin diferă de albior, albișor, albiu, albiu etc., în cari nuanța deminutivală este totuși mai pronunțată.

Dosofteiu, Synaxar 1683, ghen. 20, descrierea sântului Eutimie: „era la chip di-afirelia, năravul prostacū, la peliță *albenetū*, la stat sprintenū...”

Același, 30 ghen., vorbind despre Sf. Ioan Crisostom: „era scundū, mare la capū, suptăre la trupū forte, plecatū nasulū cu nări mare, plăvăă-i-*albenet*...”

Cuvîntul circulază foarte mult în Moldova și peste Carpați.

Din Bucovina:

Că'i la față *albinet*
Iar la pēr negru și creț,
La obraz ca rujile
Și la ochi ca murile...

(Marian, II, 198)

Din Ardel:

Mē miram ce'mi place mie!
Mērul roșu din tipsie,
Badea nalt cu pălărie;
Mērul roșu pădureț,
Badea nalt și *albinet*!...

(Jarnik-Bărsanu, 41)

saū :

Ochii tei cei negrișori
Umple'mi trupul de flori,
Fruntea ta cea *albinetă*
Umple'mi sinul de dulceta...

(Ibid. 31)

saū :

Dela puica'mi *albenetă*
Ca și dalba diminetă...

(Ibid. 322)

saū :

Măi leliță *albinetă*,
Ce te ții așa maretă?
Că și eū is *albinet*,
Nu mă ții așa măret...

(Familia, 1886 p. 43).

Din Moldova:

Pe badea de l'ii vedē,
Tu sã mi'l cunoscî așa
Că'i la față *albinet*
Și la pēr negru și creț...

(Conv. lit. 1886 p. 182)

Forma *albenet* în loc de organicul *albinet* se datorază asimilațiunii vocalice regresive.

v. *Albinez*. — *Albinii*.

Albinéz (*albinat, albinare*), vb.; rendre blanchâtre. In Dictionarul Bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 442): „*albinédz*“, dar fără explicațiune. v. *Albineț*.

Albiniță { v. *Albină*.
Albiniță }

Albiș (plur. *albișuri*), s. n.; endroit riche en abeilles ou plein d'abeilles. — v. *Albină*.

Albiniș, -le, adj.; blanchâtre. Se întrebuințează în Bucovina (Marian, Chromatica p. 50). Derivă din albin=lat. albinus prin sufixul -iș, care formează sinonimul albiș d'a-dreptul din alb. Între *albiniș* și albiș este același raport morfologic ca între „albineț“ și „albeț“.

v. *Albineț*. — *niș*.

Aibișor, -oră, adj.; 1° blanchâtre; 2° sorte de raisin. Cel mai poetic dintre numeroasele forme diminutive din alb, poate tocmai pentru că e puțin întrebuințat.

Alexandri, „Flori de nufăr“:

...de-o dată, rotunzi și *albișori*,
Apar la foc de sôre doi nufări plutitori...

Jipescu, Opincaru p. 53, înșirând diferitele numiri de struguri întrebuințate la Vălenii-de-munte: „... sască, romostin, olog, aurel, berbecel, vînăt, vînș, ruginit, *albior*...“

v. 1° *Alb*. — 1° *Albișor*. — *-ior*.

Albișoră. — Albișă.

1° **Albișor, -oră**, adj.; blanchâtre. Sinonim cu *albior*, dar mai puțin elegant, deși cu mult mai des în circulațiune.

O colindă din Bucuresci:

Și mă pòrtă bine,
Cum mi se cuvine:
Iiă nisipiă,
Roche de cutniă,
Ciorapi *albișori*,
Pantofi gălbiori...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 81)

Intr'o doină tot de acolo:

Cu scrobélă *albișoră*
De pe alba'mi fețișoră...

(Ibid. 308)

Din Ardel:

Și la față's *albișore*,
Albișore, roșiore,
Ca și niște merișore...

(Jarnik-Bărsanu, 28)

saș:

Fetișoră *albișoră*,
La cosiță gălbioră
Și la mijloc subțirică,
La piclôre mititică...

(Ibid. 241).

În „cărăitura“ saș argotul hoților români, *albișor* și *albitură* însemnează ban de argint (Baronzi, Limba p. 149). Tot așa la hoții din Veneția: albume (Boerio).

„Boilor albi pe la noi se ȳice *albișor*, ca nume propriu...“ (Dolj, c. Risipiți).

v. 1° *Alb*. — *Albior*. — *Alboniu*. — *-șor*.

2° **Albișor s. albișoră**, s. m. et f.; t. de Zool.: ablette, Cyprinus alburnus. Un pesce de rîu de culôre albă argintie, fôrte des în apele din regiunea dunărenă a României. Numele francez „ablette“ este o metatesă din ablette, italianesce albo sau alburno.

„... În elăștău nostru să găsește numa crachi și caracude; da în al dila Oghilești e'n tot felu de pește: somn, știucă, *alghișioră*, platică, ghi-ban și țipar...“ (Th. Theodorescu, Ialomita, c. Lupșenu).

Forma feminină *albișoră* se aude mai

mult în Brăila (c. Tătari şi Filipesci), în Teleorman (c. Budesci), în Ialomiţa se mai întrebuintează pe a-locuri şi metateticul *ablişoră* (c. Grindu), care ne amintesc pe francesul „ablette = allette”. Forma masculină *albişor* e mai răspândită în Oltenia (Dolj, c. Galicuiţă şi Risipiţi). Tot din alb, dar prin alte sufixuri, se chiamă acest peşte în Covurlui albiţă sau alghitţă (N. Țărcuș, c. Piscu), iar în Banat alboniu (S. Liuba, c. Maidan).

În Dobrogea *albişoră* se aplică în genere la toţi „peşci mici albi” (G. Eftuşescu, c. Ciobanu), ca şi franţuzească: „blanchaille, menu poisson blanc” (Littre).

Se dice şi simplu: peşte-alb (L. B.).
v. ¹ ³ *Albişor*.

³ *Albişor*, s. m.; t. de Botan.: sorte de champignon. Un fel de ciupercă.

„Negrişori şi *albişori* se chiamă neşce bureţi, cei de nătau negri, cei-l'alţi albi; se fac unii şi alţii tōmna pe copaci căduţi; muntenii îi întrebuintează la hrană, fripţi, gătiţi şi muraţi în vase” (S. Poppescu, Buzeu, com. Chiojdu).

v. ¹ ² *Albişor*.

Albire }
Albit } v. *Albesc*. — *Nălbesc*.

Albitor, -*ore*, adj.; blanchissant, ayant la propriété de rendre blanc. Mai adesea se dice nălbitor.

Doină din Ardel:

Te scaldi sēra 'n riurēle
Şi te svinā vinturēle?
Orī te bate vint cu bōre,
Vint cu bōre *albitore*?...

(Familia, 1886 p. 227).

v. *Nălbitor*.

Albitore. — v. *Albitor*. — *Nălbitor*.

Albitoriă. — v. *Nălbitoriă*.

Albitură (pl. *albituri*), s. f.; blanchissure, blanchissure; au pluriel: linge blanc (Cihac). Se întrebuintează mai ales la plural ca sinonim cu albe, cu aceea deosebire că nu însemnează nici o dată haîne, ci numai cămeşi sau cele ce se spală, ba şi acestea înainte de a fi îmbrăcate. Se dice: m'am îmbrăcat în albe, fie pânză, postav, joc; dar: am multe *albituri*.

În graiul hoşesc *albitură* vrea să dică bani de argint (Baronzi, Limba p. 149).

v. *Alb*. — ¹ *Albişor*. — *-ură*.

¹ *Albită*. — v. ² *Albişor*.

² *Albită* (pl. *albite*), s. f.; t. de Botan.: drave, Alyssum incanum. Spaniolesce: „aliso blanquecino”. Poporul a moştenit din vechime credinţa că *albiţa* vindecă de muşcătura cânelui turbat (Sava Bărcianu), cea ce făcuse deja pe Greci s'o numescă *ἀλυσσον*, dela negativul *α* şi *λύσσα* „turbare”.

v. ³ *Albită*.

³ *Albită*, n. pr. loc. f.; nom de village. Aşa se chiamă un sat în districtul Fălciului (Buciumul Român, I, 36).

v. ² *Albită*. — *-iţă*.

Albiuţă, s. f.; diminutif d'albiă: petite auge, petite jatte.

v. *Albiă*.

Albiu, -*iă*, adj.; blanchâtre. Sinonim cu albiu, albicioş, albinet etc., având acelaşi sufix ca în albiu şi albiu.

E des la Alexandri.

„Ierna”:

Tot e alb pe câmp, pe deluri, împre-
giur, în depărtare

Ca fantasme albe ploii înşiraţi se
perd în zare,

Și pe'ntinderea pustie, fără urme, fără
drum,
Se ved satele perdute sub clăbuci *albiu*
de fum...

„Tunetul“:

E umbra unor noui *albiu*, ușori, mă-
nunți
Ce lunecă sub sôre, clădind un lanț
de munți...

„Calea robilor“:

Pe cerul nalt lucește un riș *albiu* de
stele...

„Vînători“:

Pe gêna câmpului *albiu*,
Se vede-un codru mare
Lucind sub sôrele gălbii,
Ș'un sat pierdut în zare...

v. *Albiniu*. — *Alburiu*.

¹*Albônîu* = *albôiu*, adj. et subst.;
d'une couleur très-blanche, mais seule-
ment en parlant des animaux dome-
stiques.

„Porci albi-bălanî se dic *albônî*...“
(P. Munténu, Banat, c. Vermeș).

„Porc cu pete-cacîr, porc alb —
albônîu...“ (M. Dragalină, Banat, c.
Borlova).

„Cănele cu pîrul alb pe lîngă gru-
mașî se dic griveîu; cănele alb ca
nêua — *alboîu*...“ (P. Olténu, Tran-
silv., Hațeg).

Este o formațiune românească din
alb prin sufixul augmentativ -oîu
= onîu.

v. ²*Albonîu*. — ²*Alberu*. — -oîu.

²*Albônîu* = *albôiu*, s. m.; t. de
Zool.: ablette, Cyprinus alburnus. Si-
nonim bănățen pentru albișor sau
albișoră.

v. ¹*Albonîu*. — ²*Albișor*.

Albóre. — v. *Alburiu*.

Alboreă. — v. ³*Alba*.

¹*Albotă*, n. pr. pers. m. Format din
alb prin același sufix ca în vechile
numiri proprie: Călotă, Răcotă, Pă-
lotă, Drăgotă, Bălotă, Micotă, Ar-
notă etc.

La 1535, marele postelnic moldove-
nesc sub Petru Rareș: „pan *Albotă*“
(Zapiski Odesskago Obsčestva Istorii,
II, 563).

Un alt *Albotă* în Pomelnicul mănă-
stirii Bistrița din Moldova (Mss. în Acad.
Rom. p. 99).

De aci colectivul Albotesci ca
nume propriu topografic.

Intr'un crisov slavo-român dela Ște-
fan cel Mare din 1489 (A. I. R. I. 155):
„вѣкати земли ѡт хотара Ялботѣщн-
лора...“

Albotesci, sat în districtul Bră-
ilei (Frunțescu, Dicț. top. 4; cfr. Bu-
cîumul român, I, 36).

v. ²*Albotă*. — -otă.

²*Albotă*, n. pr. loc. Același cu-
vînt cu cel precedente, dar aplicat la
localități. Frunțescu (Dicț. top. 4) in-
dică vr'o șese sate numite *Albotă*, în
districtele Argeș și Iași, precum și 'n
Basarabia, unde se mai află și pîriul
Albotă.

v. ¹*Albotă*.

Albotesci. — v. ¹*Albotă*.

Albu. — v. ¹*Albul*.

Albuc. — v. *Albucesci*.

Albucesci, n. pr. loc. plur. m. Nu-
mele unui sat din regiunea Brăilei
(Frunțescu, Dicț. top. 4), care presu-
pune un nume propriu personal Al-
buc, format din alb prin sufixul de-
minutival -uc.

v. *Alb*. — -uc.

Albùgine, s. f.; t. de Méd.: albugo, cataracte. In glosarul slavo-român Mss. circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 268) ne întâmpină de două ori: „**КОРВОЛЪ АЛБЪЗ-УННЪ**“. E foarte remarcabilă conservarea poporană la Români a termenului medical latin albùginem, pe care Francesii l'au căpătat numai în timpuri modernă pe calea științifică, păstrându-i forma nominativă „albugo“ și neștiind de ce gen să-l facă, masculin ori feminin (Littré). Italianesce, întocmai ca și la noi, albùgine.

v. ^{3 4} *Albétă*.

¹ **Albul** s. **Albu**, n. pr. pers. m. artic. Nume bărbătesc corespunzător femeiescului **Alba**. Altă dată era foarte poporan la Români.

Albu (**Албу**) stolnic, într'un document muntenesc din 1490 (A. I. R. I, 1, 6).

În pomelnicul mănăstirii Bistrița din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 39, 40, 49, 57, 60, 62, 67, 68, 70 etc.) de o mulțime de ori: *Albuli* (**Алкоуль**) și *Albu* (**Алкоу**).

Într'un act muntenesc din 1531 (Venedin, Vlacho-bolg. gramaty p. 151) tatăl se cheamă *Albii*, iar fiul *Albulii*, ca și când -ul n'ar fi articol, ci un sufix deminutival.

v. -ul.

Într'un alt act din 1551 (Cuv. d. bătr. I, 243): „Goné, *Albul*, Bécîu..“, unde Bécîu este același nume tradus slavonesce.

Într'un act din 1573 (Cuv. d. bătr. I, 252): *Albu*.

Într'un act din 1620 (A. I. R. I, 139) doi: „*Albul* de Nucșor“ și „*Albul* de Gănești“.

Fruntașii satului Goleșcii la 1650 (A. I. R. I, 1 p. 26): „...Nedelco Oncescu judec i Radul Bechescu post i *Albul* sin Stanciu judec...“

Una din lucrările cele mai populare

d'ale lui Anton Pann este intitulată: „O ședătoare la țară sau povestea lui moș *Albu*“ (Buc. 1851—2).

Albul este în antitesă cu *Negrul*, un alt nume personal de asemenea foarte întrebuintat altă dată, dar căruia nu-i corespundea o formă feminină *Négra*, căci „negréta“ ar fi fost o bătaie de joc pentru o femeie.

Uneori același individ se dicea *Albul* și *Negrul*, cu un nume de botez și acela-l alt ca poreclă. La 1510, doi boieri, Stoica logofet și *Albul* *Negrul*, au dăruit mănăstirii Tutana satul Mogoșescii (Arch. Stat., M-reă Radu-vodă No. 19).

Câte-o dată doi membri din aceeași familie erau unul *Albul*, altul *Negrul*. Fiul al lui Radu-*Negrul* (Col. I. Tr. 1871 p. 138), Mircea cel Mare era cunoscut în tinerețile sale ca „Banovet *Albul*“ (Windek ap. Engel, Gesch. d. Wal. 167). În zilele noastre au fost doi veri Goleșci foarte populari ca: „Goleșcu *Albul*“ și „Goleșcu *Arăpila*“.

În Roma numele ereditar de *Albus*, mai în urmă *Albinus*, purtau toți pogoritorii din ilustra familie *Postumia* (Fabretti, Gloss. ital. ad voc.).

v. ² *Alba*. — *Negrul*.

² **Albul**, s. m. artic.; t. de Mythol. pop.: un génie bienveillant. În povești, *Albu*-împărat în opozițiune cu *Negru*-împărat, cu *Roșu*-împărat, cu *Peneș*-împărat etc.

Alexandri, Legenda Ciocărliei:

Venit'au *Roșul*, craiul înaltelor lungi
plăuri,
Și *Albul* ce domnesce pe douăzeci de
rauri,
Și *Peneș*-împăratul, arcaș cu ochiul ținteș,
Ce are'n tolba fulgeri și'n grajdul pe ca-
lul Vinteș...

Alături cu *Albul*, legendele poporane

ne vorbesc de „dîne albe“ în opozițiune cu cele „negre“, cărora li se închină drept prinos „găine albe“ și cari își au o reședință la „apele albe“ etc. (Col. I. Tr. 1876 p. 359—61).

v. *Dînă*. — *Negrul*.

³. *Albul*, s. m. artic.; t. de Zool.: espèce de vermisseau. Un fel de vierme numit după culórea lui, ca și verdețul său verdetele.

„Dintre vermi, poporul de aci cunoște: rîma; moletele, un verme mic galben; verdețul, care se ascunde în pămînt lingă rădęcina curechiului și'l róde; *albul*, care trăesc din suculemnelor tăiate și al legumelor și strică crumpi...“ (D. Recénu, Banat, com. Bucova).

v. *Verdete*.

Albulêscî, n. pr. loc. plur. m. Așa se chiamă mai multe sate, prin pluralul dela *Albulesc* = „fiul lui *Albul*“.

La 1647 jupânêsa Paraschiva a lui Necule peharnic din Ugrumî vinde lui Mateiu-vodă Basarab „tot satul *Albulești* ot sudstvo Meh den câmpu și den pădure și den apă și den șazutul satului de peste tot hotarul și cu tot venitul și cu viile și cu rumăni...“ (Arch. Stat., M-rea Strihaia No. 8).

v. ¹. *Albul*. — *Albescî*. — *Albotescî*.

Albulêsc. — v. *Albulescî*.

Alburêsc (*alburit*, *alburire*), vb.; blanchir, rendre blanchâtre, recouvrir de blanc. Literalmente: a face alburiu.

Jipescu, Opincaru, p. 75: „Mă mir că nu vë topiți, voi țărani, dë ger, când vëd în puterea ierni, că pë chieptu vostru dësfăcut së rësfățã ninsóre, frigu și plóiea, și cum nu 'ntëpeniți, când vë zăresc sculați din car diminêta bru-

mați ori *alburiti*, dë pãreți că sinteți d'o sută dë ani...“

v. *Alburiu*.

Alburiu, -iã, adj.; blanchâtre, pâle. Sinonim cu *albiu*, *albuu*, *albi-cios* etc. Este o veche formațiune românêscã din substantivul abstract dispãrut *albóre* = lat. *albo rem*, fãrã a fi necesar de a admite un prototip latin rustic „*alborivus*“ (Cihac). Sufixul nostru -iũ, deși corespunde latinului -ivus, totuși a cãpëtat la Români o funcțiune propriã post-latinã în terminologia chromaticã: *verdiu*, *negriu*, *albãstriu*, *gãlbui*, *vișiniu*, *portocaliu*, *aluniu*, *fistichiu* etc., ast-fel cã *alburii*, adecã *albur-iũ*, latin prin ambele sale elemente constitutive *alborivus*, este totuși curat românesc prin compozițiune.

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 218: „Flãcãraie *alburii* eșiaũ pe acolo din pãmînt și sburaũ d'asupra tãiniței, unde stãturã ascunse, atãta mare de vreme, comorile cele dela Petrósã...“

„Vinurile pe la noi sint roșii, persãcii și *alburii*...“ (C. Barbulescu, Dolj, c. Calapër).

„...arnãut este un fel de grãu cu bobul mare și *alburii*...“ (I. Adamescu, Dolj, c. Gãesci).

De la Vrancea (B. Stefãnescu), Sultãnica p. 18: „Focul pãlpãia în gura sobei; mușcelele *alburii* se zãriaũ, prin gémuri, topite într'o câmpia întinsã...“

v. *Albiniu*. — -iũ.

Albuș (plur. *albușuri*), s. n.; 1°. blanc d'oeuf; 2°. blanc de l'oeil. Sinonim cu substantivul *alb*.

„*Albușul ochiului* = albugo oculi; *albușul oului* = albumen ovi“ (L. B.).

În grãu circulêzã mai mult despre ou; în poesia poporanã — despre ochiu:

Ochiî mei sînt cu *albuş*,
Te strig nóptea din culcuş;
Ochiî mei sînt cu lumină,
Te săgétă la inimă...

(Familia, 1883 p. 9)

saŭ :

Ochiî tei cei cu *albuş*
Mă scólă de pe culcuş...

(Ibid. 1882 p. 602)

saŭ :

Ochiî ei cei cu lumină
Mult mă strigă dela cină,
Ochiî ei cei cu *albuş*
Mult mă chiamă din culcuş...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv., 33)

v. ². *Alb.* — *Ochîu.* — *Oŭ.* — *-uş.*

Albûte, n. pr. loc. plur. f. Aşa se chiamă un sat în Muscel, care formeză o singură comună cu satul Beletŭi = o traducere slavică a aceluiaşi nume, cu satul Negresci = o antitesă a celor l'alte doē, şi cu satul Sgriptesci. În *Albute*, feminin plural dela albut, figurază interesantul sufix deminutival -ut ca în „mic-ut-el“, „Grec-ot-eiŭ“, „Serb-ot-eiŭ“, „puţin-t-el“ etc.

v. ¹. *Alb.* — *-ut.*

Albûţ, -ă, adj.; blanchâtre. Sinonim cu albinetŭ, albuŭ etc., ér mai ales cu albişor.

E des în poesia poporană.

O doină din Ardél:

M'a minat maica la vie
Să'mi culeg măghiran mie,
Măghiran de cel *albuţ*
Să fac pénă la drăguţ...

(Jarnik-Bărsanu, 315)

Balada „Gruia lui Novac“:

Apoi, Dómne, faţa lui
Ca şi spuma laptelui;
E *albuţ*, cam roşcovan,
Şi sémén' a căpitan...

(Reteganu, Poes. pop. 62)

Bocet din Dobrogea:

Ochişorii ei
Ca nişte scântei,
Dalbele mânuţe
Ca florile-*albuţe*...

(Burada, Immormint., 126).

Un alt bocet tot de acolo :

Din ai tei dragi ochişori
Aŭ să crească alte flori,
Din guriţă
Tămâiţă,
Din mânuţe
Flori *albuţe*...

(Ibid. 136; cfr. 111)

Din Bucovina :

Pe cel dél, pe cea costiţă,
Este-o floricea *albuţă*,
Ş'am dis lui Tóder să vie
Să i-o pun în pălărie...

(Aurora română, 1881 p. 15)

v. ¹. *Alb.* — ¹. *Albişor.* — *-uţ*,

¹. **Alcă** (plur. *alcăle*), s. f.; „crampon, crochet“ (Pontbriant). „*Alcă*, scóbă saŭ legătură de fer la muri şi alte construcţiuni“ (L. M.). Cuvînt de aceeaşi origine cu cel următor.

v. ². *Alca.*

². **Alcă** s. *halcă* (artic. *alcaoa*, plur. *alcăle*), s. f.; espèce de tournoi oriental, jeu de bagues. Intre secolii XVI-XVIII jocul *alcălei* şi cuvîntul, ambele imprumutate din Orient, par a fi fost respândite la Români.

Moxa, 1620, p. 389: „jucaşi bine astăzŭ şi vrătejişi bine calul la *alcă*...”

Glosar slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 268): „тризнице, loc larg sau unde alérgă la *alcă*...”

Balada Sîrb-sărac :

Trecea mercuri, venia joi,
Turcii mergea câte doi
Ca să gióce la *halca*
Sus în Haidar-paşa,
Şi de-odată toţi pleca,

La fugă se arunca,
Pe câmp lăcu se nșira....

unde Alexandri (Poes. pop.², 109) observă: „*Halca* e cuvînt turcesc ce însemnează verigă. Jocul *halcalei* trebuie să fi fost același carele pōrtă la Francesi numele de: jeu de bagues. După înțelesul baladei, jocul consista întru a se repeși călare în partea unde se găsea *halcaoa* spîndurată, și a svîrli djeridul astfel încât să trecă prin cerul ei...”

Un martur ocular, Gheorgachi Logofetul din Moldova, Letop. III, 314, descrie *alcaoa* după cum se mai juca încă în secolul trecut: „A tria zi după Paști vin toți Egumenii Greci de se închină Domnului cu Sfânta Inviere, aducând și pocloane câte un miel; și tot într'această zi, sau a patra zi, au fost obiceiul vechiu de eșia Domnul afară cu tot alaiul de slujitorime, și cu toată boierimă mari și mici, la *halca*, ori în șasul Bahluiului, ori la Copoș, scoțindu-se toți caii Domnești; și șezând Domnul la saivant și boierii pe scaune, pe cine din boieri rânduia Domnul încăleca pe cal Domnesc și se slobozia cu sulița asupra *halcalei* — care sulițe sînt aduse din țara Ungurască, acolo se fac într'adins pentru această trebă — cu zicături de mehterhané; și care lua *halcaoa* în repegiiune calului, venia de se închina Domnului și i săruta mîna și poala; și celor mai mari boieri li se dăruia de cătră Domn câte o lastră sau canavață cu fir și un postav, celor mai de gîos postaji și atlaze....”

Din acele petreceri de altă-dată, a mai ramas în popor numai dōră locuțiunea proverbială: „bate *alcaoa* = perde timpul în deșert” (L. M.).

Este turcul *halqā*, djagataic *alkā* (Șăinenu, Elem. turc. p. 50) „anneau, bague”, care n'are a face nici cu gre-

cul *χαλκός*, nici cu românul „o halcă de pîne” (Cihac, II, 584).

v. ¹. *Alca*. — *Halca*. — ^{1.2}. *Halcă*.

Alcām (plur. *alcamuri*), s. n.; ruse, piège, guet-apens, savoir-faire. Cuvîntul se aude în Transilvania. Lexiconul Budan, vrînd cu orî-ce preț să l'apropie de latinul „arcanum”, îi succește forma și sensul tot-o-dată: „*Alcamu* vel *arcamu*: 1°. taină, lucru ascuns, *arcanum*, *mysterium*, *res occulta*, 2°. vicleniă, *ars*, *techna*”. Alții au mai confundat cu *alcam* pe *arcān* „fune cu ochiul la capăt” (L. M.), o vorbă curat tătărăscă. Numai forma *alcam* și sensul „vicleniă” sînt poporane și istorice.

Cuvîntul ne întîmpină de trei ori la Coresi, Omiliar 1580:

quatern. XI p. 3: „...ne-amă confundatū și ne chinuimū în năpăștile vrăjmașului și în *alcāmurile* lui...”

quat. XVI p. 14: „...chinuiții de ale vrăjmașului năpăști și de *alcāmuri*...”

quat. XXVI p. 1: „.... aastă dumnezeiască sāmăintă să ne nevoimū să o priimimū, ca să nu fie călcată sau răsipită de dracii văzduhului; așijderé să o răsădim într'adăncū, să ne nevoimū ca să se înrădăcineze, ca să nu de *alcāmurile* năpăștilor să se usuce...”

Alcam nu e turcesc, nici slav. El n'are a face cu latinul „arcanum”, căruia i-ar corespunde românesce „arcān” ori „arcām” sau „arcău”, nici o dată *alcam*. Prin sens și prin formă, este curat maghiarul *alkalm* „meșteșug, îndemănare”: *alkalmas* „habile, adroit”, *alkalmasság* „adresse, savoir-faire”, *alkalmazékony* „expéditif”, *alkalmazkodni* „s'accomoder, s'arranger” etc. Din *alkalm* — *alcam* prin dissimilațiunea unuia din cei doi *l*.

v. *Arcan*. — *Hatalm*. — *Meșteșug*.

Alcazi (pl. *Alcăzesce*), n. pr. m.; nom d'une famille noble moldave. Astăzi se dice mai des *Alcaz*. Acastă familiă e cunoscută în Moldova din prima jumătate a secolului XVIII, locuind atunci în districtul Némțului și fiind încuscrită cu vechiul ném boieresc Bantăș. Intr'un act al moșiei Aldeni (Arch. Stat. din Buc.) din 1767 se menționează mai de multe ori Iordache *Alcazi* (Алкази), cumnat cu Nicolae Lipan și fiu al sulgerului Constantin dintr'o fiică a lui Ursache Bantăș. Sub vechia-i formă *Alcazi*, de unde mai târziu s'a mutat tonul în *Alcăzi* și apoi s'a pierdut finalul -i, acest nume este de tot turcesc sau tătăresc: Alkazî sau Alqazî.

² *Arap.* — Bantăș. — ¹ *Turc.* — *Turcul.*

Al-cătele, a-căta, adj. num.; cantități. Forma bărbătească își acată mai adesea pe emfaticul -a (v. 5. A): *al-cătelea*. Servă ca întrebare pentru a afla locul său rindul pe care-l ține ce-va sau cine-va între mai multe unități omogene, având drept răspuns: al-doi-lea, al-treilea, sau: a doua, a treia; de ex.: *al-cătelea* ai vorbit în adunare? — al-șéptelea; *a-căta* casă? — a-treia. Nici o dată nu se întrebuințează fără artícul posesiv al. Simplul *cătele* n'are în graiu o existență individuală, ci numai ca element constitutiv în adjectivul *al-cătele* și'n adverbul *a'n cătele*. Formele flexionare *ai-căți*, *ale cătele*, indicate de Cihac (I, 47), sint numai teoretice, dar nu se aud în popor.

v. *A'n cătele.* — *Căt.*

Alcătuèsc (*alcătuire*, *alcătuit*), vb.; créer, produire, former; composer, arranger. Deși, fără îndoială, cuvîntul vine d'a-dreptul din maghiarul *alkotni* „créer“, totuși derivațiunea din *căt*,

propusă de Lexiconul Budan, e foarte ingenioasă, rădēmându-se pe analogia vechiului italian „*quotare* = compo-nere, ordinare“, și nu este fără o brumă de adevăr. Dintru'ntăiu *alcătuesc* = *alkotni* trebuia să fi însemnând numai „créer“, adică „scot la ivelă ce-va nou privit ca o unitate, nu ca o adunare“, de exemplu:

Luî Adam l'a sa zidire Dumnezeu i-a dăruit
A fi stăpân preste tôte ce el le-aû *alcătuit*...

(Zilot, Cron. p. 3)

și deja mai târziu, pe terenul românesc, se va fi născut sensul de „composer, arranger“, „așed împreună mai multe una câte una“, pe care nu'l are prototipul unguresc și care pare a se datorî anume etimologiei poporane dela *al-căt*, înlesnită prin unele construcțiuni ca:

Milă îți era de țēră s'o veđi cum o băntuia,
Iscodiri n'ajunge 'n minte pe câte *alcătura*...

(Beldiman, Tragod. v. 2497)

În *alcătuire*, după cum s'a încetățenit la noi prin etimologia poporană, fie-care din elementele constitutive ale totului este *al-cătele* față cu celelalte, adică *alcătuesc* cutare proporțiune numerică; bună oră la Alexandri, Iași în 1844: „țēraniî, cari, slavă Domnului! *alcătuesc* cel mai mare număr, nu și-au părăsit nici o dată obiceiurile, nici limba, nici portul...“, unde *alcătuesc* este ca și când am întreba: „*al-cătele* este țeranul între cei-lalți Români?“

I. Ca verb activ, *alcătuesc* se pôte traduce mai tot-d'a-una franțusesce prin „composer“ și „arranger“.

a) *Alcătuèsc* „composer“, fie în sens fizic, fie în cel intelectual, sinonim cu *întocmesce*.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 37, vorbind despre mazilia acestui principe

în Ardel: „Toți grofii și nemeșii din Sibiu și de prin pregiur *alcătura* o curte, care se bucura de bilșugul și de traiul Domnesc al Voevodului mazil...”

Costache Negruzzi, Zoe, I: „El purta un antereu de suvaia alb, era încins cu un șal roșu cu flori, din care o pâlă i se slobozia pe cîpsa stîngă, iar capetele *alcătui*nd un fîong dinainte, cădea apoi peste papucii lui cei galbeni...”

Zilot, Cron. p. 2: „Acum vedînd iar în patria mea primejdie mare și înțelegîndu-o pre dînsa tocmai stîrv în mijloc la atâtea hîare, mai *alcătui* și a cîstă scurtă scrisore...”

La Cantemir, Ist. ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 29): „...cămila nepăsarită și pasere necămilită, căriia unii *alcătui*ndu-î numele Strutocamilă îi dzic; ačasta precum hirișă cămilă să nu fie, pénele o vădesc, și iarăși hirișă pasire să nu fie, nezburaré în aer o pârêște...” — *alcătuesc* se referă la numele compus: στρογοδο-κάμυλος.

b) *Alcătuesc* „arranger“, sinonim cu *tocmesc*:

Ioan din Vinți, 1689, f. 179 a: „Priimește dară, Biruitorile, ruga și rugăciunea noastră și odihnește — toate sufletele carele s’au pristăvită mai înainte întru nădejde învierii și a vieții cei de véci, și le *alcătura*ște numele lor în carté vieții...”

O predică a Sf. Ioan Crisostom, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 492): „așa cu adevărū să crêdeți, că pre noi *tocmitu*-ne-au Domnul și ne-au *alcătuit*...”

II. Ca verb reciproc, a se *alcătui*, sinonim cu „a se învoi“, înseamnă „conveni”.

Beldiman, Tragod. v. 43:

Pun soroc, hotărâsc diua, între ei s’*alcătuesc*,
Și o grabnică ispravă cu toți nădejduesc...

saū la Donici, Leul la vinat:

Leu, lupu, vulpea și cănele o dat’

Ca niște bunl vecinl s’au fost *alcătuit*:

Cu toți întrunit

Să umble la vinat...

III. Ca verb reflexiv, mē *alcătuesc* are în limba veche înțelesul de: a’și strînge tôte părțile corpului într’o grămadă, a se ghemui, a se sgârci, „se ratatiner, se ramasser, se pelotonner”.

Așa la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXI p. 7: „Iaste cămilei mai lesne preîn urechile acului a se *alcătui* decătū bogatulū a se spăsi...” unde *alcătuire* înseamnă a se face de tot mic (Luc. XVIII, 25).

De asemenea la Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 59): „...supt gardul din afară bine aproape să lipi și acolé ca mortul să trânti; ačesta așé *alcătui*ndu-să și mulcomiș la pămînt ascundzîndu-să, celalalt cāt ce puté ciritéele scutura, și cu picîorele uscatele frundze tropșînd-stropșînd le suna...”

Pe lîngă substantivul verbal *alcătuire* și adjectivul verbal *alcătuit*, din *alcătuesc* s’au format *alcătuelă* saū *alcătui*ntă „composition” și *alcătuitor* „compositeur”.

v. *Rînduesc*. — *Tocmesc*.

Alcătuelă (pl. *alcătueli*). — v. *Alcătui*ntă.

Alcătuintă (pl. *alcătui*nte), s. f.; formation, composition, arrangement, structure. Din *alcătuesc* prin sufixul -i

ntă, represintând ca substantiv abstract tôte sensurile verbului. După Lexiconul Budan (p. 15), e mai întrebuintat decăt infinitivalul *alcătuire*, care exprimă aceiași noțiune. Prin

sufixul *-élă* se formeză sinonimul a *alcătuelă* (Budai-Delénu).

v. *Alcătuiesc*. — 1.2. *-élă*. — *-ință*.

Alcătuire (pl. *alcătuiră*), s. f.; l'infinitif substantivé d' *alcătuesc*: formation, composition, arrangement. Sinonim cu *alcătuelă* și *alcătuintă*.

Critil și Andronius (Iași, 1794, p. 23) descriind universul: „Așa totu este rânduit de un chip, câtă nimică nu lipsește într'astă mare *alcătuire* pentru toate zidirile: apa are trebuință de pământ pentru a o sprijini, pământul are trebuință de apă pentru a să face roditoriu, aerul să adaoge din apă și focul să hranește din aer, și așa totu este rânduit de un chip câtă fiește-care lucru are trebuință de cela-laltu pentru a sa ținere, și toate împreună *alcătuesc* și țin lumé...”

v. *Alcătuiesc*. — *Alcătuință*.

Alcăduit, -ă; adj.; part. passé d' *alcătuesc*: formé, composé, arrangé etc. Represintă ca adjectiv tôte sensurile verbului din care derivă.

Alexandri, Rămășagul, sc. I: „Spiritul femeesc este *alcăduit* de trei părți din Iad și una din Raiu...”

Zilot, Cron. p. 107: „Domnia lui Ion-vodă Caragea, *alcăduită* întâiu pre scurt în stihuri grecești...”

Cuvîntul e fôrte des la Cantemir, cu diferite nuanțe de înțeles. Așa, de exemplu, în Istoria ieroglică (Mss. în Acad. Rom.):

p. 22: „a unui organ de muzică toate coardele de odată lovindu-să o răzsunare oare-cară dau, însă vre o melodie tocmită și după pravilele muzicăi *alcăduită* nice cum nu să aude...”

p. 267: „... de demult întemeiatului și în véci *alcăduitului* nostru prieteșug

acmu roada în vrême a-ș da și dragoștea viptul a-ș arăta, precum mi se pare, s'ar cuveni și s'ar cădă...”

p. 169: „... pietrile scumpe frumos cu aur *alcăuite* era...”

La negativ, ibid. p. 48: „pre cât greu bucatele vârtoasă stomahului slab aduc, pre atâta nesufferire aduce și cuvântul ne-*alcăduit* la uréchia bine ascultătoare...”

v. *Alcătuiesc*.

Alcăduitôr. — v. *Alcătuiesc*.

Alciu, s. m.; t. de Zool.: l'élan. Cuvînt adus numai de Budai-Delénu (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucur.), care'l traduce prin: „Elen, Elenthier“, adecă latinul *alce* = gr. *άλκη*. Poporan să fie?

v. *Helge*.

Aldân s. *haldân*, s. m.; t. de Botan.: chanvre femelle, Cannabis femina.

În Muntenia se întrebuintează forma neaspirată *aldan*:

„La cânepa-de-sămînță, după ce se uscă, în unele sate se ȳice cânepă, în altele *aldan*...” (T. Sebeșan, Dimbovița, c. Poiana-de-sus).

În Moldova se ȳice cu aspirațiune: *haldan*:

I. Ionescu, Calendar 1845, p. 61—62: „O dată cu sămînța de popușoiu să aruncă și cânipă pentru *haldan* de sămânță și bostanî pentru porci...”; dar eminnetul agronom rostindu-se mai jos contra acestui obicei, adaogă: „totușă aș zice ca să se samine deosebi *haldan*...”

Dr. D. Brândză ne împărtășește următórea notiță: „În Moldova se dă numele de *haldan* individului femeiesc de Cannabis sativa, adecă cânepii femele, care produce sămînța și care în Transilvania se ȳice Cânepă-de-

tómna, pe când planta masculină se dice Cănepă-de-vară. Imi aduc aminte de când eram copil, că tómna se adunau toți *haldani* și se făcea glugă din ei (precum se făcea și din strujă-nii de popușoiu) pentru ca mai în urmă să se bată de pe ei sămînța de cănepă...”

În forma moldovenescă *haldan* față cu muntenescul *aldan*, inițialul *h* este o aspirațiune inorganică, întocmai ca în harmasariu, după cum se dice în Moldova pentru *armasar* (= lat. *admissarius*). Pe a-locuri se aude o formă și mai degenerată: *hlandan* (Baican, Despre cănepa și in, Giurgiu, 1882 p. 5-6) în care, pe lângă inorganicul *h*, ne mai întimpină propagațiunea lui *n*, din cauza căriia s'a produs apoi metatesa *hla=hal*. O vorbă românească o dată nasalisată nu mai perde pe nasala: din „cănunt = lat. *canutus*” se poate face prin rotacism „cărunt”, dar nu se mai întorce la „cănut”. Forma *hlandan* este dară învederat terțiară, forma *haldan* secundară, forma *aldan* primară.

Chiar dacă forma *aldan* n'ar fi cea primară, totuși etimologia propusă de Cihac (II, 121): „*haldan* pour *hlavan*, *glavan*” din slavicul *glava* „tête”, e foneticesce peste putință, presupunând o nepilduită trecere a lui *v* în *d*. Să se mai observe că bohemul „*hlawaň*”, pe care 'l aduce în paralelă Cihac dându'i sensul de „chanvre femelle”, nu are nici o dată acest înțeles, ci numai pe acela de „entête”, „Dickkopf” (Jungmann, I, 683), iar „chanvre femelle” se chiamă bohemesce „*hlavač*” și „*hlawatka*”, de unde pină la *aldan* e și mai departe.

Dar de unde vine cuvîntul?

Pe de o parte, întrebuintarea sa exclusiv rustică, atât în Moldova cât și în Țera-Românească; pe de alta, impo-

sibilitatea de a'i găsi vr'o sorginte slavică, ba nici turcă sau maghiară; totul dovedesce că *aldan* este o veche vorbă indigenă, care începe deja a se perde chiar din graiul țeranului. Nu cum-va dară, ca și alți termeni botanici românești foarte poporani, despre cari s'a vorbit mai sus și vom mai vorbi adesea, să fie un archaism elenic, trecut prin Daci la Români?

Aci se presintă două ipoteze, de o potrivă ademenitoare la prima vedere, din cari însă numai una se susține pină 'n capăt.

I^o. *Aldan* = *'Alθaia*.

Finalul -an este un sufix posterior, adaos la forma primitivă *aldu*, care cu un alt sufix posterior s'a mai păstrat pină astăzi în popor ca nume personal bărbătesc *Alde*, format ca „Petre” din „Petr” și nu mai puțin răspândit decât numile personale bărbătesci analoge: Flóre, Trandafir, Călin etc., toate de provenință botanică. Ca și „Petre”, *Alde* este masculin cu flexiunea femească, articulându-se *Aldea*, nu „Aldele”; la genitivo-dativ *Aldii*, nu „Aldelui”. *Alde* este un deminutiv din *Aldu*, iar *aldan* e un augmentativ, întocmai ca „bațetan” din „bățet”, „boldan” din „bold”, „șoiman” din „șoim” etc. Prototipul lui *aldan* este dară masculinul *aldu*, care totuși, după cum ne vom încredința îndată, se trage dintr'o formă feminină despărută: *aldă*. O plantă foarte asemănată cu cănepa și care crește în totă România „pe marginea pădurilor și prin tufișuri” (Dr. Brândză, *Prodrom* p. 169) este „*Althaea cannabina*”, în vechea spaniolă „*cañamera*”, portugesece „*cañameta*”, adecă „cănepă” sau „cănepósă” (Nemnich, I, 206), franțuscesce „*guimauve à feuilles de chanvre*”, astfel că trecerea poporană a numelui dela această „*Althaea*” la

„Cannabis femina“ e de tot firéscă. Foneticesce românul *aldă* corespunde perfect grecului *ἄλθη*, de unde apoi *ἄλθαία* pe aceiași cale ca în alți termeni botanici, de ex. *κίρκαια* din *κίρκη*. Pe când în numele personal Alde genul masculin este asigurat prin aplicarea-i exclusivă la bărbați, în privința plantei termenul *aldă* = *ἄλθη* era feminin numai pînă ce a trecut la cânepă. Această schimbare a genului, care a necesitat acățarea unor sufixe curat masculine, se justifică prin aceea că Românii consideră ca bărbătescă pe „chanvre femelle“, întocmai după cum o fac și alte popore: „die deutschen Benennungen des männlichen und weiblichen Hanfes, Fimmel und Mäschel, sind lateinischen oder italienischen Ursprungs, Fimmel = femella, Mäschel = masculus, freilich mit umgekehrter Anwendung, denn der Fimmel ist gerade der männliche Hanf, der aber weil er kürzer und schwächer ist, in der Vorstellung des Volkes als der weibliche erschien“ (Hehn, Kulturpfl.³, 169). Intre românul *aldan* și grecul *ἄλθαία* este dară același raport de gen ca între germanul „der Fimmel“ și latinul „femella“ (cfr. Grimm's Wrtb. III, 1638). Să mai adăugăm acum că grecul *θ* (= sanscr. *dh*) e corelativ *d* aprópe în toate limbile ario-europene numai întru cât cuvintele sînt congenere, căci în cele împrumutate Românul îl preface în *t* ca Italienii (often = *εὐθηνός*) sau în *f* ca Slavii (logofet = *λογοθέτης*), de unde rezultă că între *aldan*, adecă *aldă*, și între *ἄλθαία* = *ἄλθη* trebuia să fi fost la mijloc, pentru ca să pótă fi împrumutată, o formă grécă cu *δ* = *θ*, și o găsim în adevăr tocmai în

vechîl dialect elenic din Macedonia, în care se rostîia: *ἐέλδω* = *ἐθέλω*, *δάνας* = *θάνατος*, *ἄδραια* = *αἰθρία*, *δώραξ* = *δώραξ*, *Ξανδικός* = *Ξανθικός* (Sturz, De dial. Macedonica p. 31; Benfey's Orient, II, 721), iar prin urmare: *ἄλθη* = *ἄλθη*. Dela Grecii din Macedonia, termenul a trecut ca împrumut la vecinii Traci, și de aci apoi ca moștenire prin Daci la Români, unde din *aldă* „Althaea cannabina“ s'a născut *aldan* „Cannabis femina“.

II°. *Aldan* = *Ladanum*.

Aprópe toate varietățile din genul plantei „Galeopsis“ oferă ore-carî asemenea cu cânepa. De aceea la Germanii ele pórta în genere numele de „Hanfnessel“, literalmente „cânepă-urdică“, iar varietatea „Galeopsis tetrahit“ în specie se chiamă franțuscesce *chanvrin* sau *chavre-bâtard*. Una dintre varietăți, fórte comună în România (Dr. Brândză, Prodr. 394), este „Galeopsis *ladanum*“, numită în vechea terminologie botanică „*Ladanum segetum*“ (Nemnich), unguresce „*Kenderike*“ adecă „cânepióră“. Din *Ladanum* s'ar face românesce *aldan* prin aceeași metatesă inițială ca în al nostru „*altîță*“ din serbul „*latîță*“. Dar această derivațiune, atât de simplă în aparință, se isbesce de o mare dificultate fonetică: dacă finalul *-an* nu este un adaos posterior românesc, ci un vechiu sufix moștenit împreună cu cuvîntul întreg, atunci el trebuia neapărat să trecă la Români ca *-ân* sau ca *-ău*, astfel că din *Ladanum* am avé *aldân* sau *aldău*, nici o dată *aldan*, după cum din „Romanus“ avem „Român“ și din „granum“ — „grău“.

Remâne dară în picîore numai prima ipotesă; adecă:

gr. *αλθαία* (*aldhā*) — trac. *aldā* „guimauve“
 |
alθaia | rom. *aldă* (*aldu*)
 |
 lat. *althaea* | *aldan* Alde
 „chanvre-femelle“ n. pr.
 |
haldan
 |
hlandan

v. *Aglică*. — *Alac*. — ¹*Alde*. — *an*. —
Cânepă. — *Lăor*...

Aldăș, s. n.; bénédiction, félicitation. Este întocmai maghiarul *áldás*. Se întrebuintează numai la Români din părțile Ungariei (Lex. Bud.).

v. *Alduesc*.

Al-dătă, adv.; autrefois. Conracțiune poporană din *altă-dată*.

Jipescu, Opincaru p. 26: „*Aldată* nu le iera rușine Domnilor noștri a umbla pe jos pîntre braslilii poporului, ca să afe păsu și nevoile Rumânului...”

De la Vrancea (B. Ștefănescu) Sultana p. 220: „...sôrta a făcut să se ridice în locul bisericeuței, plină *al-dată* de credincioși la sêrbători, biserică mare și falnică, dar gôlă...”

v. *Alt*. — *Dată*.

Aldămăș s. *adalmăș* (pl. *adalmășuri*, *aldămășuri*), s. n.; 1°. vin bu comme arrhes à la conclusion d'un marché; 2°. pourboire. Cu sensul al doilea se aude numai peste Carpați:

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): „*Aldemash*. Donum.”

Lexicon Budan: „*Aldămăș*, das Trinkgeld.”

Cu primul sens, avînd o accepțiune juridică, cuvîntul e foarte poporan. „A da *aldămăș*” și „a bé *aldămăș*” însoțesc la țeranî și la orășenimea de jos ori-ce vîndare sau cumpărare, și chiar

tot felul de învoeli între doi sau mai mulți.

„*Aldămăș* se numesce hiritisirea ce se face în urma tocmelei și care constă din următoarele: părțile se duc și cer bătură spirtosă, vin sau rachiù; se dă întâiu de cătră cumpărător, care cînstesce pe vîndător, și acela 'l felicitază dîcîndu-i: dea D-deu să ai parte de... (obiectul cumpărat), atît d-ta cît și urmașii de urmașii d-tale, și să fii sănătos să'l stăpănesci! apoi dă și vîndătorul tot atîta bătură, și cînstind pe cumpărător, acesta 'l felicitază: și d-ta să dea D-deu să ai parte de bani, unde veî pune un ban să scoți o mie, spor și isvor să dea D-deu!” (I. Curpăn, Bacău, c. Nadișa).

„*Aldămășul* se face la vîndări și cumpărări. Se mai numesce și cînst. Se dă de vîndător doă părți și de cumpărător o parte” (I. Georgescu, Prahova, c. Călinesci).

„La *aldămăș* vîndătorul plătesce doă părți, iar cumpărătorul numai una” (P. Ștefănescu, Dolj, c. Simnic).

În unele localități *aldămășul* privește numai pe vîndător.

A. Pann, Prov. II. 136:

Au mers să petescă, obicei cum este;
 Priviră, vîdura, vorbiră de fată,
 Și se învoiră cu mumă, cu tată.
 Acuma remase să bé *aldămășul*...

Jipescu, Opincaru p. 145, descriind pe țeranul venit la „jupân” în prăvăliă pentru a'și cumpăra „cîoreci”:

„— Ei, dacă ie așa, nicî cum dîci dumneta, nicî cum dîc ieu, hîie cu cînsprece lei!

„— Adu mîna 'ncoa! Ai noroc! Pôrtă'i sănătoșiei!

„— Să dea Dumneđu!

„— Acu *aldămășu* cade pe dumneta să'l dai, logofete!

„— Așa, neică Părvule! Adu băiete

câte un șapte-și-cinci (adică 75 dramuri de ghin).

„— Să-ți trăiească cocóna și mititei!..“

„Cu țeranii din Basarabia — ȋice călătorul Dr. Zucker (Bessarabien, Frankf. 1834 p. 19) — anevoe se pôte face o învoélă de orî-ce fel fără a o încheia în cîrșmă prin așa numitul *aldamaș*...“

Alexandri, Arvinte și Pepelea, sc. 4:

„Pepelea: Bună tocmală!.. Dar ce-va *adalmaș*?

„Arvinte: O baniță de nucî uscate... hai; trecă dela mine; unde-o mers miă, mérgă și suta...“

„Pepelea: Bunătatea d-tale!.. însă un lucru strică...“

„Arvinte: Care?

„Pepelea: Nu'mi plac nucile...“

„Arvinte: Nu fii prost, măi! O baniță de nucî vechi, de șese ani... Nu scăpa chilipirîu din mână.

„Pepelea: Ba nu așa, gîupâne!... Almintire... Dă'mi pe Mândica *adalmaș*... Vrei?..“

Act din Tîrgoviște, 1636 (A. I. R. I, 16): „au cumpărat o vie dela Stanțul șoimarul de Tărgoviști, însă viăa în fêțe în délul Tărgoviștie, de lată deîn Nica iuz[bașa] păn în diăconul Tudor Muce, și cu pometul și cu tot locul cât se va alége în prejurul și în lungul acei vii, dereptu ughi 110 bani gata; și am cheltuitu la *aldamaș* ughi...“, apoi e lăsat gol locul pentru cifră, fiind-că — pe semne — petrecerea nu se isprăvise încă pe deplin la facerea actului.

Fără noțiune juridică, orî-ce bețiă saū petrecere, în așteptarea unei isbânde saū la urmă, se pôte ȋice *aldamaș*.

„Când se scôte pentru întâia dată un plug nou, este obiceiul de a bé *aldamașu* plugului...“ (G. Secărenu, Dâmbovița, c. Runcul).

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 24: „Când m'oiu vedé scăpat și de odrasla asta de Olteni blestemați, o să mi se mai veselască inima în mine. Acum chiamă pe pivniceri și să le bem *aldamașul*. Noroc bun, măre Bădiță!..“

În acest sens, un om care a făcut o isbândă și care de bucuriă ar trebui să cinstéască pe ai seî, se ȋice: „bun de *aldamaș*“ (L. M.).

Cei ce ieău parte la *aldamaș*, veselindu-se împreună ca un fel de marturi la încheierea tocmelei, se chiamă *aldamășari*.

Lexicon Budan: „*Aldamășeri*u, praesens mercipotui, combibens e mercipotu“.

În Têra-Românescă mai cu sémă, *aldamașul* era un obicei atăt de juridic, încât în actele domnesci de întărîrea cumpărăturilor se arată anume *aldamășarii*. Astfel într'un crîsov din 1631 scris slavonesce (Venețin, 298), Părvul din Uralți cumpărându-și mai multe vii, Domnul specifică pe toți *aldamășarii* (алдышари) căți au asistat, adecă au bătut cu prilejul fie-cării cumpărature în parte.

Act rustic din Prahova, 1596 (Cuv. d. bătr. I, 67): „acăsta moșia vândut'am cu știré megîiașilor deîn sus și de jos, fost'au și *aldamășarii* care să vor iscăli mai jos...“

Act din Ilfov, 1608 (Cuv. d. bătr. I, 169): „au cumpărat ocină în Berilești dela Mariăa fata Vladului 2 funi dereptu aspri 9000 șă cu u rumăn anume Șărb; au vândut de a lor bună voe, șă *aldamășarii* anume: Avram postelnic i Șteful postelnic i Costantin fratele lu Dănișor logofăt de Buzău i Bălan i Mihăil i Duțe i Dragomir i Vladul de acolo de sat de Berilești...“

În vécul de mijloc mai ales, acest obi-

cei juridic era foarte răspândit pretutindenea. Într'un text din Franca citat de Du Cange (Gloss. lat. v. Poticula): „Vendidimus Druvallono presbitero dimidium cuiusdam campi, et accepimus pretium in quo nobis complacuit, hoc est, in argento solidos XVIII, et ad poticulas quas simul bibimus denarios XVIII“. D. Bogisić, pe de altă parte, în tractatul său despre „Obicele juridice la Slavi“, constată aceeași datină la Serbi, la Bulgari, la Poloni, la Ruși etc., unde ea se numește „mohorycz“, „litki“, „litkup“, „likovo“ și altele (Pravni običaji u Slovena, Zagreb 1867, p. 85, 182). La Români dară instituțiunea în sine și nu e de loc ungurescă, însă curat unguresc este numele: *aldămaș* = *aldomas* „pot-de-vin, toast, bénédiction“, dela *aldani* „bénir“. Tot dela Unguri au luat cuvântul și Serbi: *aldumaš*, întrebându-l întocmai ca la noi (Bogisić, Zbornik pravni običaja, Zagreb 1874, p. 424, 465, 466). Prin etimologie poporană dela „a da [vin ori rachi]“ s'a născut apoi forma românească metatetică *adălmaș* sau *adalmaș*, cea mai întrebuițată în graiu și pe care dela Moldoveni au împrumutat-o Rutenii: *odomas*.

După cum am văzut mai sus, la țărani *aldămaș* e sinonim cu *cinste*, cuvânt slavice anterior introducerii termenului unguresc și carele la rîndul său traduce pe latinul vulgar *honor* cu același sens, de exemplu într'un text medieval: „domini consules faciendo honores villae dederunt dictis communitatibus unum vas vino plenum...“, adică: „au făcut cinste cu un butoiu de vin“, de unde și franțuzesce „faire les honneurs“, ca într'un act din 1363: „commença ledit Perrin à dire que de l'honneur ou du disner dessusdit il ne paieroit

aucune chose“ (Du Cange, v. Honor). În acest mod ne apar la Români trei straturi: de nătau latinul *honor*, pe care apoi slavicele cinste îl înlocuiesc în toate accepțiunile sale și astfel îl gonesc din graiu, în fine maghiarul *aldămaș* suprapunându-se vorbeii slavice numai în sensul cel juridic.

v. *Aldaș*. — *Alduș*. — *Cinste*.

Aldămășar. — v. *Aldămaș*. — *Mohoricu*.

¹**Alde** (artic. *Aldea*, gen.-dat. *Aldii*, voc. *Aldeo*), n. pr. pers. m. Un nume bărbătesc foarte poporan la toți sătenii din Dacia lui Traian, deși rar pe la orașe. Cată să fi existat și o formă *Aldu*, de unde *Alde* ca deminutiv, éraldan ca augmentativ, și de unde vine și numele de familie *Aldulenu*. *Alde* se referă la *Aldu* ca „Petre“ la „Petru“.

Jipescu, Opincaru p. 156, înșirând numile mai obișnuite pe la țărani din Prahova: „Scôteți bani, vere, că tribuie la boieri! Înjugă-te Stoico, fă-te luntre și punte, Frâncule; pârpaliește-te, Sóre; frigi-te, *Aldeo*!..“

În vechiul Pomelnic al mănăstirii Bistrița din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 68): „Бача, Стоина, Алд...“, și tot acolo (p. 56) numele bărbătesc *Aldomir*, format din *Alde* sau din *Aldu* după analogia numilor bărbătești slavice ca „Dragomir“, fiind-că slavicele era pe atunci la Români moda timpului, deși în onomasticul propriu slavice nu există de loc *Alde*, fie simplu sau în compozițiune, ba nici elementele acestui nume (cfr. Moroșkin, Slavjanskii imenoslov, Ptrb. 1867 p. 2).

Lîngă Iași un sat se chiamă Rădiul-*Aldii*, adică „păduricea lui *Alde*“. Un sat în Buzeu și altul în Némț se dice *Aldenii*. O mulțime de sate poartă

numele de Aldesci, în Moldova, în Muntenia și peste Carpați. Aldeni indică pe oameni veniți dintr-o localitate *Alde*, iar Aldescii înseamnă pe pogoritori dintr'un strămoș *Alde*.

În țera Făgărașului acest nume bărbătesc a fost ore-când atât de răspândit, încât într'un singur act din 1556 ne întimpină șese Români de acolo numiți *Alde* (N. Densușianu, Monum. 1885 p. 10—12).

Cihac (II, 475) explică pe *Alde* prin maghiarul *aldani* „bénir“, ca și când ar fi o traducere a numelui creștin *Benedictus*. Dar Ungurii din „*Benedictus*“ fac „*Benedék*“, „*Bencze*“, „*Bene*“, „*Benke*“ sau „*Benkő*“, „*Bende*“, „*Benes*“, „*Bank*“, „*Benő*“ (Czuczor-Fogarasi, Szót. v. *Benedék*), și nici o dată nu'l traduc prin vr'un derivat din *aldani*. Ce-va mai mult; tribunalelor maghiare din Ardeal acest nume, pe care'l auțiau mereu la Români, li se părea tot-d'a-una atât de neunguresc, încât în acte oficiale ele nu scieau cum să'l transcrie: *Algya*, *Algje*, *Algja*, *Alde*, *Aldgie*, *Alge*, *Alga*, *Alda*, *Aldgya* etc. (N. Densușianu, op. cit. passim).

Nici slavice, nici maghiare, *Alde* s'ar părea la prima vedere a nu diferi de numele personal italian *Aldo*, *Aldino*, frances *Audin*, care e însă pe acolo de o importanță germană medievală (Pott, Personennamen, 495-6).

Resultă dară că al nostru *Alde* e ce-va curat românesc, și încă numai țărănesc. De aceeași origine cu *aldan* „chanvre femelle“, el face parte din cercul numilor personale așa dicând botanice, ca *Flóre*, *Trandafir*, *Calomfir*, *Călin*, *Bujor* etc. La Serbi *Konoplia*, adică „*Căneapă*“, este un nume personal femeiesc foarte obișnuit (Karadžić).

v. *Aldan*.

2-Alde, adj. invar.; certain, quelqu'un des nôtres; même; pareil, semblable. Un idiotism românesc, foarte anevoe de tradus în orice altă limbă și care, deși tot ce poate fi mai poporan, a fost însă până acum uitat aproape de tot în dicționare.

În unele localități, poporul rostescce *ande* în loc de *alde*.

„Pe la noi, în comunele Rucăr și Sâmbăta-de-sus și cea de jos, nu se dice nici o dată: mă duc până la nănașul, mă duc la judele, și alte frase analoge; ci tot-d'a-una după prepozițiune se pune cuvântul *ande*: mă duc pîn' la *ande* nănașul, la *ande* judele etc.“ (G. Pop, Făgăraș, c. Lisa).

Jipescu, Opincaru p. 14: „budulaca mea vorbire cu *ande* hinu mieu Moțailă...“; ibid. p. 16: „pe rind tot pe d'*ande* noi ne poftiș...“; apoi p. 21: „*ande* lea Calohira, Iléna, leica Ilinca...“; dar pe aceeași pagină 23 *alde* și *ande*: „rude cu d'*ande* noi, bieți rumânași d'acolo, căci sînt năcăjiți în vac de veciie, supuși, răriți de noi și robiți la nêmt, la ungur, la rus, la turc, nu le dă pas *alde* ahăia să ghiie 'ncóce...“

Ca *ande* = *alde*, tot astfel la Macedo-român se aude a n-doile pentru aldoile. În ambele cazuri este efectul acomodățiunii fonetice, dentalul *n* fiind mai apropiat lui *d* decât licuidul *l*.

I. Fără prepozițiune de, *alde* circulează în graiu:

a) Mai ales când e vorba de rude sau nêmurî, fiind urmat de substantivul post-articulat: *alde* tata, mama, nenea sau nea etc.

„Când se întălnesc doi săteni și se întrebă între dînșii:

„— Unde te duci, Ióne?

„— Mă duc la *alde* frate-mio, sau la *alde* tata, sau la *alde* nașa etc.

„— Cu cine ai pus în plug ?

„— Am pus cu *alde* cumătru Ilie...”

(P. Bourénu, Covurluiu, c. Tirgu-Bujor).

„Pe la noi la mamă se dice: muică, la mamă mare: *alde* -bătârna...”
(Domnica Gheorghe, Dolj, c. Măceș-dejos).

Dintr'un lung șir de exemple despre graiul țărănesc din Ialomița, iată câteva: „*Aldi* nea Ivan a venit ađi... Pē urmă s'a dus l'*aldi* moș Manea... *Aldi* nea Coman, aștiia sînt niște ómeni dē ispravă... Eū acum ghiū dila plug, ghine ș'*aldi* vēru Stoica, și 'nī pare c'o să ghie cu dinșii ș'*aldi* moș Iorga... Ađi a venit *aldi* mama la noi cu *aldi* nenea...” (T. Theodorescu, com. Lupșenu).

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 216, pune pe o țerancă să întrebe pe un sātēn drumet, dacă nu cum-va vēduse în cālētoria pe bărbatul ei: „Nea Mitrane, ai întâlinit pe ale drumuri pe *alde* dumniului?” — și sātēnul sciind că „*alde* dumniului” nu pōte fi decât bărbatul, îi răspunde: „Da cumetriță, dăscarcă la Oltenița”.

Boliac, „Ocna” :

Cāt vru să és' afară fetița rumeórá,
Eū saiu ș'o iaū în brațe și par'că fu a mea.
O strîng și ea 'mī răspunde. O iaū la subțiórá
Și fug, căci era mică, ca pana de ușórá,
Bătea subt țită'i peptul și gura îi ardea.
Ajung cu ea a-casă ș'o bag la *alde* tata;
Aci o vēquī bine, și tare imī plăcu.
Eū mī-am gāsīt nevěstă...

În casuri ca cele de mai sus, rare-ori de'naintea lui *alde* se pune de, și atunci nu ca element prepozițional, ci numai ca o amplificare fonetică sau un fel de emfasă, cuvîntul rămînēnd la nominativ, de exemplu :

Aū mers să petěscă, obiceiul cum este;
Priviră, vēdură, vorbiră de fată,
Și se învoiră cu mumă, cu tată.

Acuma remase să bé aldamașul
D'*alde* cuscru, socrul și de *alde* nașul...

(Pann, Prov. II, 136)

b) Fără noțiune de înrudire, dar de-spre cine-va fōrte cunoscut vorbitorului și ascultătorilor; precum în „Sburătorul” de Heliade :

Ori aide l'*alde* baba Comana...

și mai jos :

Tot smeū a fost, surato. Vēduși impelițatul!
Că țintă l'*alde* Flórea în clipă străbātu...

Basmul „Aleodor-impērat” (Ispirescu, Leg. 48) : „... luā de soția pe fata lui Verdeș-impērat și se întórse la impē-răția lui. Când il vēdură *alde* glótele venind tēfăr...”, unde „*alde* glótele = impērăția lui”.

În acēstă întrebuintare, vedem deja la Dosofteiu, 1680, f. 293 b, cu con-textul slavice :

... iară ingerul
Domnului să pu-
goră indată la cei
cu *alde* (āāe) A-
zariia în cupto-
riū...

... aggelū ze
gospodni sūnide
kupno kŭ ize sŭ
Azariem ŭ vŭ
pesăū...

Același pasagiū la Coresi, 1577: „e ingerul Domnului deștinse depreună cu Azaria-fečorii în cuptoriū...”, iar la Silvestru, 1651: „iară ingerulū Dom-nului înpreună cu soții Azariei pogorā în cuptoriū...”

Tot cu sensul de „cine-va bine cu-noscut”, figurēză *alde* în gramatica ba-sarabiană a lui Doncev, care ne spune : „Pentru a arăta numirile familice în „numărul plural, se întrebuintēză pre-„poziția *alde* sau finalele -esciī, -ule-„sciī: *alde* Cazimir=Cazimiresciī, *alde* „Catargi=Catargiesciī, *alde* Ghica = „Ghiculesciī etc. De ex: Pre *alde* Ca-„zimir și *alde* Alexandri, ca și pre Do-„nicesciī și Bălșesciī...” (Cursul, Chiși-nău, 1865, II p. 23).

Tot aci vine :

„Un om de nemic său fără căpătaiu se dice: *alde* -încurcă-negară“ (St. Voinea, Dobrogea, c. Somova).

A. Odobescu (Rev. Rom. 1862 p. 364 :) „... nu scie să'mpartă paiă la doi măgari,—îa, *alde* nea Vlad, *alde* nea Vlăduță...”

c) Fără prepozițiunea *d e*, dar preces de un adjectiv și urmat de un nume său mai ales de pronumele personal în cas oblic: săracul *de* mine = săracu *alde* mine, păcătosul *de* el = păcătosu *alde* el etc.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. II p. 2: „jăluiaște amu amărătul^u *de* omă să se sature...”

Cumcă în toate aceste cazuri *-l de* este o simplă contracțiune din *alde*, probă femininul „săraca'n *de* mine!” unde *-nde* ar fi peste puțină a se explica altfel decât prin poporanul *ande* = *alde*.

II°. Când lui *alde* îi precede prepozițiunea *d e*, și anume:

a) Partitivul *d e* = „dintre”:

Gr. Alexandrescu, Satira duhului meu:

Invață danțul, vistul și multe *d'alde* alea;
Îar de vreî să faci versuri, Ia pildă dela
Pralea...

E foarte des la Anton Pann:

Dicând *d'alde* aste, plăcă către Mare,
Cu ciubucu'n mână ca în preumblare...
(Prov. III, 134)

Finul, vorbe *d'alde* aste și altele îndrugând,
Și cu nașul împreună la casa sa ajungând,
Cu destulă bucurie pe ôpet au priimit...

(Ibid. III, 83)

Așa, cinstite părinte, păcatu'mi mărturisesc
Și or-cum scii, rînduesce'mi canon să mă mântuesc;
De *alde* sărbători iarăși nu scii de le-oiu fi
păzit...

(Ibid. I, 138).

D'alde aceste și alte
Înșiră cu glasuri nalte...

(Ibid. II, 156).

D'alde aste ș'alte multe
Și mai mari și mai mărunte...

(Ibid. III, 44)

b) Mai rar genitivalul *d e* = „despre”:
Alexandri, Barbu Lăutarul: „De!
unde se mai pomenesce *de-alde*-astea
prin orașe! Numai pe la țără dacă se
mai trec...”

A. Pann, Moș-Albu, I, 25:

Ci îi cer ca să le cânte *d'alde* vitézul Mihaiu,
Tragând din arcuș o dată să dică dece din
grăiu...

Intr'un vechiu text ne intîmpină
alde întrebuintat pentru a exprime raportul genitival fără prepozițiunea *d e*, și anume:

Gheorghie Ștefan-vodă, 1656 (A. I. R. III, 230): „dămu-ți știre pentru o pără ce avură înainté domniei mele boiarinul nostru Pelin vistiarnicul și Gherman și Simion de Șileșeu, cu toți Murgeștii, pentru sat pentru Mihalău ce iaste aproape de târgul Cernăuților, zicându boiarinul nostru Pelin vistiarnicul și cu Gherman și cu Simion de Șileșeu, cum acela sat Mihalău le iaste lor drept de moșie și'l țin Murgeștii cu înpresurătură, și ni-au arătat și un zapis dela Constantin-vodă făcut pre multe ocine a lor, și 'ntr'acel zapis scrie și satul Mihalău, și așe scrie cum acel sat Mihalău l'au fost cumpărat Gavril Moțocel, moșul vistiarnicului Pelin și *alde* Gherman, dela Ilé vamășul...” unde contextul ne arată că *alde* figurază pentru „al lui”.

III°. Originea.

a) În privința semasiologică, cată să plecăm dela forma cea mai simplă: *alde* fără prepoziționalul *d e*. *Alde* tata, *alde* mama, *alde* Florica, *alde* baba Comana, *alde* Cazimir etc. însemneză pe o ființă foarte cunoscută

noe. În „amăritul de om = amărit *alde* om“, „păcătosul de el = păcătos *alde* el“, „săraca'nde mine = săraca *ande* mine“, *alde* întărește noțiunea individualității, ce-va ca și când am dice: amarit însuși omul, păcătos chiar el, săracă însă'mi; adecă revine tot la cunoscut. În: de-*alde* astea, de *alde* serbători, de-*alde* alea, *alde* are sensul de asemenea, ceia ce ărăși nu se depărtază de noțiunea cunoscutului, de oră ce se întemeiază pe o comparațiune. În scurt, înțelesul fundamental al lui *alde* este cunoscut sau foarte cunoscut, „certus“, și dacă în unele cazuri el trece la acela de ore-care, de pildă în versul lui Anton Pann (Prov. I, 22): Că d'*alde* alte bucate cred că aici nu găsim..., apoi întocmai așa francesul „certain“ a trecut și el dela înțelesul fundamental de cunoscut: „but certain, science certaine, coup certain“, la acela de ore-care: „certaines gens, certain conte, certain âge“. Regula actuală a gramaticii franceze de a pune pe „certain=cunoscut“ după substantiv, ér pe „certain=ore-care“ înainte, n'a existat încă în vechea franceză și nu era pe deplin admisă nici chiar în secolul XVI.

b) Sub raportul morfologic, *alde* se compune din pronominalul al ca în „al-meu“, „al-doile“ etc. și din prepozițiunea de, pe care al și-a atras-o, dar care în principiu e independentă, având în regim pe numele său pronumele ce'i urmăză, după cum această lesne se recunoște mai ales în construcțiunea: „amăritul de om“, unde de funcționează în același mod ca în: „vai de cutare“. Această natură prepozițională a lui de ne apare nu mai puțin bine în:

Ha veđi, ast cântec imi place,

Asta pentru mine face,

Dar nu d'*alde*-pîerde-vară,
Fire-ai cu el de ocară...

(Pann, Prov. I, 20).

unde „de-pîerde-vară“ este în fond aceiași construcțiune ca „de ocară“. Funcțiunea lui al, ca articlu posesiv, este de a arăta intimitatea, fără însă o specificare mai de aproape ca în „al meu“, „al teú“, unde pronumele indică în specie felul intimității, pe când simplul al în *alde* exprimă un raport posesiv atât de general, încât nu admite nici măcar distincțiunea sexuală, ce-va ca lătineste în „nostras“, dîcîndu-se „*alde* tata“ întocmai ca și „*alde* mama“ „*alde* Mihaïu“ ca și „*alde* Comana“.

Românul *alde* n'are nici o analogie în cele-lalte limbi romanice.

v. ³. *Al*.

Aldênî {
Aldescî { .— v. ¹. *Alde*.

Al-dòile, *a-dòua*, adj. num.; second, deuxième. — v. ³. *Al*.

Aldomîr, n. pr. m. — v. ¹. *Alde*.

Aldu. — v. *Aldan*.

Alduèsc (*alduit*, *alduire*), vb.; bénir, féliciter, souhaiter du bonheur. Este maghiarul áldani. Se întrebuintează numai peste Carpați.

Lexicon Budan: „*Alduèsc*=norocesc, fericesc; *alduèsc* pre cine-va la diua sa, la anul nou, pentru dobândirea cărîi-va norociri sau vrednicie“.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423):

„*Alduièsk*. Benedico.

„*Alduit*, -ă. Benedictus, -a.

„*Alduitură*. Benedictio“.

Furduu, Versu Kotrancí, Abrud 1818, începe cu:

Oh, baie Vercheşenescă,
Dumnezeu te *alduiască*...

v. *Aldaş*.—*Aldămaş*.—*Alduit*.

Alduire.—v. *Alduesc*.

Alduit, -ă, adj.; béni. Participiū trecut din *alduesc*. Circulează în Banat şi'n Ardél. Lexicon Budan: „*Alduit* = norocos, fericit; bun, cuvios“.

„In Făget se dice: boul este *alduit* pentru că au fost de faţă la nascerea Domnului; despre sórele şi luna se aude: sântul sóre şi *alduita* lună...“ (D. Păscu).

v. *Alduesc*.

Aldulénu.—v. ¹. *Alde*.

Alduitură.—v. *Alduesc*.

^{1.2.3}. **Āle**, pluriel féminin pour le: ¹⁰. pronom démonstratif al (ăl); ²⁰. article prépositif adjectival al (ăl); ³⁰. article possessif al. Funcţiunile cele normale şi originile acestor trei forme feminine plurale au fost deja desbătute cu ocasiunea singularului lor şi a formelor masculine.

v. ^{6.7.8}. *A*.—⁹. *Al*.—^{1.2.3}. *Al*.

Aci vom indica dară numai acei idiotismî, în carî femininul plural capetă o individualitate aşa dicînd independent, ca şi când ar fi un cuvînt a-parte, ba chiar une-orî nu funcţionează ca feminin, ci pe deplin ca un neutru.

¹⁰. Demonstrativul *ale* „celles, celles-là“: a) *tóte alea* = „toute sorte de choses“; b) *alte alea* = „paralysie“.

a) Acăţându'şi pe emfaticul *a* (v. ⁵. *A*) şi întrebuiţat într'un mod absolut în construcţiune cu *tóte*, *ale* înseamnă în graiul familiar: „fel de fel de lucruri“.

Basmul Iléna Simđiana (Ispirescu, Leg. 16): „Fata împăratului, cum auđi acésta, puse *tóte alea* la cale pentru drum...“

Jipescu, Opincaru p. 46: „La noi se cumpără mai *tóte alea* dela streinî...“

Aprópe acelaşi sens are în construcţiune cu multe, şi chiar cu multe d'alde:

Invaţă danţul, vistul şi multe d'alde *alea*;
Iar de vrei să faci versuri, ia pildă dela
Prălea...

(Gr. Alexandrescu, Satira duhului meu)

Intr'un înţeles mai restrîns se construiesc cu partitivul *de*, ca în uraţia din Transilvania:

..... o mahramă
Mult mândră şi frumósă,
Să ne-o daţi dumnévóstră;
Fie şi de in,
S'o şterge mirele de vin;
Fie şi de bumbac,
Noë şi d'alea ne plac...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 181)

v. ². *Alde*.—*Tot*.

Acolo pe unde nu se obicnuiesc forma *ăl*, bună oră în Moldova, în loc de „*tóte alea*“ se dice cu acelaşi sens „*tóte celea*“ sau „*tóte cele*“; de asemenea: „multe cele“, „multe d'alde cele“ etc.

v. ¹. *Cele*.

b) Cu emfaticul *a* şi construindu-se cu *alte*, demonstrativul *ale* devine un nume eufimistic al „paralisiei“.

De la Vrancea (B. Stănescu), Sulţanica p. 29: „O sudóre rece îi brobonă fruntea, şi în genuchî cum era, işi acoperi faţa cu amîndoe mânele. Alte *alea* i-au luat luminele; o cётă întunecósă îi împăjejesce ochii...“; apoi mai jos p. 52: „apucată ca de alte *alea*, fără să deschidă gura, o rupse la picior...“ (cfr. p. 231).

Jipescu, Opincaru p. 79: „Tine'ţi hirea, hine, să nu te dea în alte *alea* d'atata înălţare!..“

Intr'un alt pasagiū, p. 57, Jipescu pune pe „alte *halea*“, în loc de „*tóte*“

alea": „... daŭ la copii meraz alte *halea*: oi, casă, lăpteturi, velințe...“, înțelegând aci numai lucrurile materiale în opozițiune cu o moștenire mai înaltă: „limba și legea“; dar o asemenea întrebuintare nu e tocmai poporană.

Pe când pluralul *alte-alea* însemnă „paralisiă“, singularul *altă-aia* se iese în popor cu înțeles cu „monstru, dihaniă, arătare“, bună-ora la Ispirescu, *Unchiașul sfătos* p. 35: „dar se minună ca de *altă-aia*, când vedu că în locul capetelor tăiate cresc altele la loc îndoite...“, sau mai jos p. 66: „fugiău de dinsul ca de *altă-aia* și se ascundea...“

v. *Alt*.

II°. Adjectivalul *ale*, formă familiară în loc de *cele* „les [belles]“: a) de *ale* = „des plus —, d'entre les plus —, d'importance“; b) *ale-sfinte*, *ale-frumóse* = „fées“.

a) Preces de un substantiv feminin la singular și urmat de un adjectiv la plural, compusul „de *ale*“ sau „d'*ale*“ exprimă cu mai multă energie, aprópe iperbolic, noțiunea coprinsă în epitet, bună-ora: „o di d'*ale* mari“ este ca și când am dice: „o di fórté mare“ sau „mare de tot“.

Cântecul Pandurilor din 1821:

Să trag brazda dracului
La ușa spurcatului,
O brăzduță d'*ale* sfinte
Să țile ciocoiful mințe...

(G. D. Teodorescu, *Poes. pop.* 484).

Când vorbitorul, fiind pré-mișcat, nu găsesce în grabă un adjectiv destul de puternic, ajunge substantivul cu „d'*ale*...“, de pildă: „o sórtă d'*ale*...“, „o bătae d'*ale*...“, „o păcălélă d'*ale*...“, sau: „d'*ale*, scii!“; sub-înțelegându-se la urmă un calificativ cu atât mai energie cu cât nu se află un cuvânt ca să-l exprime.

În Moldova și pe așuri se întrebuintează cu același sens: „de *cele* —“.

Forma emfatică *alea* se însoțesce mai adesea în graul poporan din Țera-Românescă cu post-articularea adjectivului:

„... avem o grămad' de găște, rațe, găini și porumbei; ție mai mare mândrețea, când le vezi pe bătătură, de nu le-ar hi de dăochiu; aldi jupân Gheorghe cărciumaru cea-că să le vindem și lor v'o câte-va d'*alea* mai frumoasile...“ (T. Teodorescu, *Ialomita*, c. Lupșenu)

v. 2° *Cele*.

b) În mitologia poporană, între numeroasele epitete eufemistice ale Țelelor la Olteni figură: *ale-sfinte* și *ale-frumóse*.

„Țelele sint un fel de diene numite de popor și *ale-frumóse*, cari umblă în aer sburând și cântând, însoțite de un cimpoier. Ele jócă câte o dată pe pământ făcând horă, apoi dacă vre-un om din întâmplare șede după aceea în vatra jocului, se bolnăvesce, și atunci se dice că l'au lovit din Țele, că a călcat în masa *alor-frumóse*...“ (Preut R. Popescu, *Mehedinți*, c. Isverna).

„Țelele sau Dinselle se chiamă și *ale-sfinte*...“ (D. Constantinescu, *Dolj*, c. Negoesci).

Pe așuri se dice Țelelor Sfintele și Frumósele (cfr. Șăinenu, *Țelele* p. 24 sqq).

III°. Posesivul *ale* „les [miennes]“: a) redus la monosilabă; b) de *ale* = „de ce qui concerne“.

a) În graul, *ale* se reduce fórté des la *a*; une-ori și'n texturi.

Costache Conachi, p. 218:

Cartea ce te învățasem, ah! cartea cea în-
focată,
La care eu uceniță ți-am fost ție 'ntăiași
dată,

Cetind'o, amare lacrimi pe obrazul meu se
varsă,
Căci cetesc a tale stihuri cu inima de foc
arsă...

Arsenie din Bisericană, circa 1650
(Mss. în Acad. Rom. p. 205), ps.
LXXXVIII: „a tale sântu cerurile și
al tău iaste pământul...”

Dosofteiu, 1673, f. 14 b:

Dzâcă cât le place ceia ce n'au minte
De vor sa mă sparie cu a lor cuvinte...

Une-orî ca mijloc de variațiune, de
ex. la Constantin Brâncovan, 1695
(Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 75): „...
acastă casă cu locul și cu prăvăliia ce
scrie mai sus fost'au ale lui Dumit-
trașco și a fraților lui...”

Printr'o altfel de reducțiune, *ale* se
aglutinează cu substantivul nearticu-
lat ce'i precede, formând în aparință
o post-articulare:

Catechismul transilvan circa 1560
(Cuv. d. bătr. II, 100, 101), de trei
orî: „dède Domnezeu zéce cuvintele
sale = cuvinte *ale* sale...”

Nu rare-orî însă, în vechile texturi,
chiar în cele rustice din Moldova, unde
astăzi se aude aprópe numai *a*, se pă-
strează întreg *ale*; de exemplu:

Act moldovenesc 1687 (A. I. R. I,
62): „... casa cu pînă cu heleșteul
să fie *ale* Ancuții, iar jumătate de vie
să rămăe în parté mé, iar în urmă să
fie iar *ale* Ancuții...”

b) Cu partitivul *d e* și urmat de un
genitiv, *ale* forméază idiotismul „*d e ale*
gurei” sau „*d e ale* mănări = „quel-
que chose à manger” și alte câte-va
locuțiuni înrudite, în cari nu funcțio-
néază de loc ca feminin, ci ca un plu-
ral neutru.

„A face ce-va rost de *ale* gurei = a
găti bucate” (S. Popescu, Buzeu, c.
Chiojdu).

A. Pann, Prov. I, 153:

Maî multa lui vreme era petrecută
Făr' de nici un lucru și'n deșert pierdută:
Ce lua 'n trei zile dintr'o săptămână
Da pe *d'ale* gurei, odihnind p'o rână...

Cu reducerea lui *ale* la *a*:

I. Créngă, Capra cu trei ieși (Conv.
lit. 1875 p. 339): „eu mă duc în pă-
dure, ca să mai aduc ce-va de-*a* măn-
cării...”

Tot aci vine „*d e ale* = quelque chose
appartenant à”, de exemplu la Con-
stantin Brâncovan (Cond. Mss. în Arch.
Stat.):

p. 86: „ce vor puté găsi de *ale*
slujitorilor celor fugiți, ori moșii ver
bucate, măcar ver-ce de *ale* lor, să le
vânză...”;

p. 140: „ce au rămas de *ale* tătăne-
său, moșii, Rumăni, Țigani și alt mult
puțin...”

O funcțiune analógă, cu preposiți-
nea în:

Jipescu, Opincaru p. 111: „Dacă a-
hăia lucréază în *ali* negoțului și *ali* me-
serii, da noi, pitulicili, să ședem?...”

Dar se ȳce și mai bine: „de *ale* ne-
goțului”, „de *ale* miseriei”, „de *ale* gos-
podăriei” etc., sau: „în de *ale* nego-
țului...”

Alt ce-va este construcțiunea ordi-
nară cu partitivul *d e* = „dintre”, unde
ale nu este neutru, ci curat feminin,
ca în:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXI
p. 7: „vre o fune de *ale* corabiei ce au
în corabiia ceia maré mai groasă...”

Grigorie din Măhaciu, 1600 (Cuv. d.
bătr. II, 45): „nece o dzisă de-*ale* méle
nu fécet...”

Doină din Ardél:

Cătă apă pe vâlcele,
Sint tot lacrimi de-*ale* mele...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 218).

De asemenea alt ce-va este construc-
țiunea lui *ale* ca feminin, nu ca neutru,
cu genitivalul *de*, bună-óră:

Coresi, Omil. 1580 quatern. XXXIV p. 16: „nu ăste năemnică, ce stăpână, și *ale* sale 'i sântă oile și ca de *ale* sale 'șă socotește și se grijaște d'insele...”

⁴. *Āle*, forme employée exceptionnellement au lieu du simple *a* comme article possessif féminin au singulier.

Chiar pe titlul Bibliei lui Șerban-vodă dela 1688 se citește: „Biblia adecă dumnezeiasca scriptură *ale* cei vechi și *ale* cei noao lége”, unde „*ale* cei” este invederat pentru: „*a* celei”, printr'o metatesă foarte curioasă, dar de tot poporană, a silabei -le-, care sare din „*cele*”, lăsând numai „*cei*”, și se aglutinează pe deplin cu articolul posesiv feminin singular *a*, dându-i aspectul pluralului *ale*.

Analogă, deși nu identică, este formațiunea a *î* în poporanul „*dise a î* sale neveste = „*dise nevestei sale*”, despre care noi am vorbit într'un alt loc.

v. ¹⁰. *Āi*.

⁴. *Āle*. — v. ³. *Ālă*.

¹⁻². *Ālea*, pluriel féminin pour le: ¹⁰ pronom démonstratif *ala* (ă la); ²⁰ article prépositif adjectival *ala* (ă la).
v. ⁶⁻⁷. *A*. — ^{1-2 3}. *Ale*.

Alêcu. — v. *Alexandru*.

Aledărêscî, n. pr. loc. — v. *Aleodor*.

Alefîă (L. B.). — v. *Alifîă*.

Ale-frumôse, s. f. pl.; t. de Mythol.: sorte de nymphes ou de fées.

v. ². *Ale*. — *Frumôsele*.

Ālêg (*ales*, *alegere*), vb.; ¹⁰. *a*) élire, choisir, d'où: *b*) préférer, opter; *c*) favoriser, être partial; ²⁰. *a*) discerner, distinguer, d'où: *b*) décider, trancher;

c) délimiter, déterminer; ³⁰. *a*) ressortir, rester après, d'où: *b*) paraître inopinément, surgir; *c*) taquiner, importuner. *A aleg* este a lua o parte din mai multe, cele-lalte fiind înlăturate, ceea ce presupune de 'ntăiu o judecată a minții pe cât timp se face *alegere*, apoi scoterea la ivelă a lucrului celui *ales*. De aci cele trei sensuri fundamentale: „élire = discerner = ressortir”, cari se împleticesc împreună și din cari se desfășoră numeroase accepțiuni secundare.

¹⁰. *a*) *aleg* = „élire, choisir”.

Moxa, 1620, p. 350: „ei răspunseră: nice tu nu veri domni de acum, și-și *aléseră* pre o slugă a lui Solomon pre nume Ierovoamă de și-l puseră domnă...”

Neculce, Letop. II p. 212: „eșind boierii înainté Vezirului, se ținea cela de cela să-și *alégă* de Domnie...”

Dosofteiu, 1673, f. 79 b:

Direptăi să vor *aliage*

Dintre cei fără de liage...

Beldiman, Tragod. v. 247:

Și băeți de prin dughene acei ce marfă purta.
Eteria nici pe unul n'*alegea* nici depărta;
Tuturor le dau cocarde, pe toți îi împodobesc:
Uniforma Eteriei dându-le, stau de-î privesc...

Zilot, Cron. p. 3: „de voiu avé greșeli, d-văstră iertând, *alegeți* ce este bun, și ce este reu îndreptați...”

I. Văcărescu, p. 120:

Cu vină, fără vină,

Cerul acum n'*alege*:

Tulbure colcăesce,

Arde și prăpădesce...

O doină, în care se cuprinde o ciudată „electivitate a magistraturei”:

Lăsa-m'oiu de rezeșie

Să apuc în haiducie,

Ca să-mi fac sfinta dreptate

Cu cea ghiogă de pe spate,

Să-mi *aleg* giudecători

Cei stejari nestrâmbători...

(Alex. Poes. pop. 2., 227)

Proverbi și locuțiuni proverbiale:

„Oile grămadă merg, iar caprele se *aleg*” (Pann, II, 28); adică: cei buni toți, iar din cei rei numai cine e mai puțin deochiat.

Și pentru *alegere* cată să scim a o face la timp, căci:

Mălura din grâu

S'alege la riū...

(Ibid.)

„*Alege* pînă culege” însemnează a se păcăli din lăcomia de a apuca ce-va pré-bun său din despreț pentru cele ce se pot lua mai cu ușurință.

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 29): „Apoi dă, măi Chirică; în dioa de ađi, nu sciū deū care a mai fi cu crucea 'n sîn, cum cauți tu. Eū gândesc că tot om *alege*, om *alege*, pîn'om culege...”

„Multe fetețe or *aleg* pînă culeg, or staū pînă le-*alege* moșu ăl din grópă...” (Jipescu, 128).

Figurat, „vîntul *alege* = le vent emporte”, când se spulberă numai o parte din ce-va.

Balada „Marcu Vitézul”:

Ose ce mai remănea,

El în piuă le pisa

Și în vînt că le sufla:

— Na, *alege* vîntule,

Ingraș'te pămîntule,

Că din ce n'*alege* vîntul

Mi se ingrașă pămîntul...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 669)

Pentru idiotismul: *aleg* pe sprîncenă,

v. „*Ales*.”

I^o. b) *aleg* = „préfé rer, opter”.

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Nădejde de mântuire de nicăturî așteptând
Și decât traū cu rușine, mórte mai bine-*ale-
gînd*...

I^o. c) *aleg* fața = „favoriser, être partial”.

Noul Testament din Bělgrad, 1648, Luc. XX, 21:

22,0:3

... știmă că
derept ziē și în-
veț, și nu *alegi*
fața, ce într'a-
devărū calia lui
Dumnezău în-
veți...

unde în contextul
litze zūriși.

Tot acolo, Paul la Rom. II, 11:

... nu ăaste la
Dumnezău *alége-
re* de fața...

... scimus quia
recte dicis et do-
ces, et non ac-
cipis perso-
nam, sed viam
Dei in veritate
doces...

slavic: i ne na
litze zūriși.

... non est ac-
ceptio perso-
narum apud
Deum...

unde grecesce: *πρὸς ὁπολῆψία*.

Pentru idiotismul: *aleg* din res-
boiū, *aleg* cu florī etc.,

v. „*Ales*.” — „*Alesetūră*.”

II°. a) *aleg* = „discerner, distinguer”.

Lexicon Budan: „*aleg* ce-va price, a-
decă desfac, așed, ausmachen”.

Dosofteiu, 1680, ps. XLII:

Giudecă-mă,
Dumnădzăule, și
ăliage pāra mīa...

Judica me, Deus,
et discerne
causam meam...

unde în contextul slav: razsādi,
în cel grec: *δίζασο v*.

Ureche, Letop. I, 95: „Létopisețul
nostru cel moldovinesc așa scrie de pe
scurt, că nice de viăța Domnilor care
au fost toată cărma nu *alége*, necum
lucrurile den lăuntru să *alégă*...”

Glosar slavo-român circa 1600 (Cuv.
d. bătr. I, 268, 301): „*aleg* cu cugetul,
semuesc, judec, socotesc...”

Moxa, 1620, p. 364: „adună săborū
în Nichéi de *alése* lége creștinescă...”

I. Văcărescu, p. 280:

Ale mueriī voind s'*alégă*,

Ce duh, ce fire să le 'ntelégă?

Subțire fôrte e a lor minte

Și pe om lesne femeia minte...

Descântec bucovinén de „Spělarea
urei”:

Să mă *alegi* dintre toate celelalte fete,
Cum se *alege* păunul din pene
Și busuioacul din buruțene...

(Col. I. Tr. 1882 p. 331)

Jipescu, Opincaru p. 151: „Puicana a auzit cu urechili îei dăla un boier bătrân, că parte din ghisuri sînt adevărate, parte nu, ca și vorbii: unili seci, altili pline. Dumneșu s'alegă!..”

În Moldova „Dumneșu” e înlocuit printr'o ființă mitologică Bălanul. Așa la I. Crângă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 25): „Bălan să'ți *alégă* din gură ce spu, dacă nu vorbesci deslușit...”

Proverb: „Nu se *alege* câștigul din pagubă” (Pann, II, 85), când folosul e cu îndoială.

II°. b) *aleg* = „décider, trancher”.

O veche dicționare: „la toate urma *alege*” (Pann, II, 87) = „finis coronat opus”.

Dr. Polysu: „a se *alege* la un fel, într'un fel = ein Ende nehmen”.

Nu ne putem înțelege,

Un fel nu ni se *alege*...

(Pann, II, 158)

sașu:

Voiu prin judecată ca or eu or el,

Să ni se *alégă* dreptul la un fel...

(Ibid. I, 124)

„... Tari'i bolnav seracu; hai să chemăm niște pochi să 'i facă niște masle, că pe urmă ori s'a îndrepta, ori a muri, încalea să i se *alégă* din doă una...” (N. Corciovă, Tecuci, c. Răchitosa).

O doină:

Arde-mi-te-ai, codri des!

Ved bine că s'au *ales*

Din tine să nu mai es!..

(Alex. Poes. pop. 2., 252).

Donici, Lupul la peire:

Lupul cinchit întrun colț

Cu ochi crunți, cu pîr pe dos, clănțaia din dinți la toți;

Dar vedînd că nu'i de șagă, că peire'i s'au *ales*:

— Ômeni buni! le zise, stați!

Și voi căini, ce 'mi sînteți frați!..

Pravila Moldov, 1646, f. 86: „cîndu să va împărți mușaria de bărbatu's pentru frica vrăjmășie-lui, cade-să giudețului să întărescă acestu lucru nu numai cu zapisu sau cu chizéșu, ce încă trebe să o pue la un locu ca acela cu credință, să șadză acolo cu cheltuiala bărbatului, până să va *alége* ce cum va fi...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 26): „Cu toții priimiră mărturia brebului, și cu toții într'un sfat *altasără*, ca vidra dintr'amîndoa Monarhiile afară să se gonască...”

Ibid. p. 138: „și așa or-ce au poruncit și au *ales*, bine au poruncit și înțelepțește au *ales*...”

Constantin Brancovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 113): „deci judecata și Divanul așa s'au *ales*: rămind el platnic, au dat satul Sălcuța la mîna fecorilor Mantii Vistier...”

II°. c) *aleg* = „designer, délimiter”.

A *alege* în scris = „préciser, déterminer”, de ex. în Pravila Moldov. 1646, f. 33: „de vor lăsa cui-va dreptu sufletu, nu va putia el sănguru cu voia sa să ia, ce trebuiaște ispravă dela giudețu, alegîndu acelu lucru c'au lăsatu dreptu sufletu: iaste învățatura să facă beserică, sau bolniță, sau ospătărie ce se dzice casă de streini, sau grobunică, sau altă asemenia acestora? pentru că atunce poate să ia sănguru cu voia sa și nu-i trebe nice unu giudețu, și încă poate să ia sănguru cîndu-i va *alége* stăpănu în zapisu; iară de va fi într'alt chipu etc.”

E mai cu sémă des în vechile procese teritoriale: „a *alege* partea cui-va” sau „a *alege* moșia”, fie după o hotărnicie de mai înainte, fie după mărtu-

ria vecinilor său prin operațiunea geometrică la fața locului, fără care pământul rămâne „ne-ales”.

Act muntenesc din 1606 (Cuv. d. bătr. I, 155): „parte lu Streze câtă se va *alege* de peste tot hotarul...”

Moise-vodă Movilă, 1634 (A. I. R. I, 72): „câte părți să vor *alége* prezăpise în satu Săpoteni...”

Act muntenesc din 1638 (A. I. R. I. 23): „délnița lui, câtă să va *alége* parté lui, den câmpu, den pădure, den apă...”

Act moldovenesc din 1675 (A. I. R. III, 250): „să mérgeț acolo la acel loc și să socotiț cu oameni buni dinpreșur precum va hi cu dreptate, pre câtă va avé dumnélui parte de ocină acolé într'acel sat, să'i *alégeț* din tot locul cu tot venitul...”

Inventarul mănăstirii Cotroceni 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 13: „au luat din Divan 24 de boiari pre răvașe domnești și cu om domnescu împreună de au mersu toți la acest sat Pietrile de au *ales* toată parté Doamnei Elinii și o au hotărât dă cătră Nica slugiariul de Grădiște...”

Antioh Cantemir, 1706 (A. I. R. III, 270): „să aibă Lupașco a's ține moșie cu bună pace despre ginerii Stroescuului, până or veni la Divan, și atunci precum va *alege* Divanul așa va hi...”

III°. A se *alege* = „ressortir, surgir, importuner”.

Mai nici o dată nu se întrebuințează sub forma activă, afară numai de „lăpturi” sau „brânzeturi”, când *aleg* are sensul causativ de „faire ressortir”: *aleg* unt, *aleg* zăr, *aleg* urdă etc.

III°. a) „ressortir, rester après”.

Dr. Polysu: „a se *alege* cu ce-va = einem etwas übrig bleiben”.

Lexicon Budan: „se *alege* = se a-

rată, se vede, de ex.: la sfârșit se va *alege* = in fine adparebit”.

A. Pann, Prov. II, 115:

Unde vede vr'o figură, vr'o tinără, vr'un pantof,

Stă, se uită, cască gura, și se *alege* cu of!

Jipescu, Opincaru p. 143: „Rumănu cu ce pörtă și cu ce bagă 'n gură, cu aia s'*alege* pe lumea asta...”

Doină muntenescă:

Firicel de iarbă neagră,
Dintr'atâta lume largă
M'*alese* c'o pulcă dragă...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 325)

Act moldovenesc din secolul XVII (A. I. R. I, 105): „ăcasta el o au vândut dumisale lui Drăgan din Filipești feșorul Nechitei dereptu cinci-zăci taleri bătut bani gata, ca să-i fie lui di-réptă ocină și cumpărătura în viați, lui și cuconilor săi și a tot rodul său cine să va *alége*...”

Zilot, Cron. p. 103: „Așa dar fu să-virșirea acesteia răsmirițe a Rosilor cu Turcii, care ținu 5 ani și 10 luni; și din totă ostenela, versarea de sânge și prăpădenia, se *alese* Rosii cu 5 județe din țera Moldovei pină la Prut și cu Basarabia, iar Țera Românească, săraca, [se *alese*] cu titlul Domnului ei ca să fie de aici și cu primirea Rosiei...”

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcariul (Conv. lit. 1877 p. 378): „... eu știu ce știu eu: degéba mai bați apa 'n chiuă să s'*alégă* unt, că nu s'*alege* nici o dată...”

„Zărul se ferbe și se *alege* din el urdă dulce; din această, băgată în bădău sau hurdoiu, se *alege* untul; din zărul ce rămâne după *alegerea* untului, se face urdă bătută...” (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

Intr'un descântec bucovinén de lingóre:

Lungóre de noë feliuri,
Lungóre de noë némuri,

Alege-te,

Culege-te

Din crierii capului,

Din fața obrazului,

Din auzu urechilor,

Din vîrfu degetelor,

Din inimă,

De sub inimă,

Din tóte ciolănelele,

Din tóte 'ncheieturelele;

Alege-te,

Culege-te,

Că eă nu te-oău *alege*,

Nici nu te-oău *culege*,

Ci cu secerea te-oău secera...

(Marian, Descăntece p. 148)

unde „a se *alege* și a se *culege*” însemnează: „ressortir et disparaître l'un après l'autre jusqu'au dernier”.

E fôrte poporană mai cu sémă locuțiunea proverbială: „nu s'a *ales* nemic”, „s'a *ales* praf” și o mulțime de alte varianturi.

„Când din întâmplare va intra nóp-tea în casă o bróscă, atunci femeia saă alt cine-va degrabă o caută la gură și la partea de dinapoă, ca să vadă dacă nu e cusută, căci se crede că bróscele se prind de fermecători și, după ce le cósă gura și partea de dinapoă, apoă le menesce și le trimite la cine are ciudă pentru a'î face de urit; decă găsindu-se brósca cusută, o arde în foc, și cenușa o asvirle în vînt dîcînd: cum nu se *alege* nimica de acéstă cenușă, așa să nu se *alégă* nimica de cel ce te-a trimes...” (Vasluău, c. Laza).

Basmul „Înșir'te-margarite” (Ispirescu, Leg. 71): „Apoă legă pe Țigancă de códele cailor împreună cu un sac de nucă și le dete drumul să se ducă 'n lume, și unde cădea nuca, cădea și bucățica, pînă ce nu se mai *alese* nici praful de dinsa...”

Jipescu, Opincaru p. 25: „pě unde răsbîea óstea streină, nici praf, păr-jol și cenușă nu s'*alegea*...”

Zilot, Cron. p. 7:

Precum curat se arată într'al țerei hronograf,
Că de toți Domniă aceștia nu s'aă *ales* stur
și praf...

Alexandri, Haimana: „... regia tunului, din care s'a *ales* numai fum și scrum...”

III°. b) „paraître inopinément, surgir”.

Dosofteiu, 1673, f. 23 a:

Cu pré cuviosul cuvios ti'î face,
Cu nevinovatul ț' va fi viața 'n pace,
Îară cu aleșii bun te vâ *alîage*...

Dr. Polysu: „Tocmai tu te-ă *ales* să...=gerade du willst...”

În graiul țeranului din Prahova: „Păi cum nu, tu țești măi bréză! Te-*alesești* măi moțată?...” (Jipescu, Opincaru p. 43).

III°. c) „taquiner, importuner”.

În Muntenia se aude adesea: „te *alegi* de mine” saă „te *alegi* de cutare” cu sensul de „superă pe cine-va”.

Între înjurăturile din Moldova: „*Alégă*-se Balanu de capul lui!” (Iași, c. Șipotele).

IV°. Originea și formele.

Paralelismul între *alég*=lat. *èlîgo* și „culég”=lat. „còllîgo” înlătură orice îndoăla asupra derivațiunii celui de'n-tău, în ambele casuri accentul latin suferind de o potrivă o scădere, ca și'n „întelég=intèllîgo (intèllêgo)”. Același paralelism ne explică tot-o-dată netrecerea latinului -l- între vocale în -r-, după norma foneticeî române. Înrudirea ambelor cuvinte remănînd bine simțită de cătră popor, acțiunea legii fonetice asupra unui singur din ele era împedecată, căci ea nu putea să se întîndă și asupra celui-a-l'alt, în care grupul latin -llî- trebuia să trecă la Români în -le-. E curiosă, în orî-ce cas, coincidența românului *alég* cu grecul *ἀλέγω*, cu care se 'ntălnesce și'n unele accepțiuni.

Perfectul organic pentru *aleg* este *alēsî* = lat. vulg. *elēxi* (class. *elēgi*), *alēsemu* = *elēximus* (*elegimus*), iar participiul: *alept* = lat. *electum*, în loc de actualele forme analogice: *alesēi*, *aleserăm* și *ales*. Perfectul *alēsî* ne mai întîmpină une-ori în vechile texturi, de ex. la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXIII p. 13: „care e acēsta, derep-ce căce'mi sinteți soți? derep-ce că așa *aleșî* (*ἀλέσῃ*) pre voi...” Radu din Mănăstirea, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Museum) în alăturare cu Noul Testament din 1648:

Io. XV, 16: eu	eu a m ū <i>alesŭ</i>
<i>aleși</i> (<i>ἀλέσῃ</i>) voi	pre voi și a m ū
și puși voi...	rânduit ū pre voi..

Macedo-romănesce se dice *alepsu*, latinul *x* fiind tratat nu ca în „eșire = exire”, ci ca în „cōpsă = coxa”. La plural, în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom. p. 84): „abia *alēsemu* margiré = *μόλις ἔσπερα ἔγομενοι*...” Participiul *alept* se mai conservă numai la Macedo-români, cari dic de asemenea *aleptor* = lat. *elector* în loc formațiunile daco-române analogice: *alegător* și *alesător*.

v. ¹^o *Ales*. — *Culeg*. — *Cules*...

Alegând, adv.; sauf, excepté. Arcaism, pe care graiul de astăzi îl înlocuesce prin *a fără-de*, une-ori prin *fără*. Verbul *aleg* însemnând „distinguo”, participiul se ū *ales* a devenit adverb cu sensul de „notamment = eo distincto”, iar gerundiul *alegând* s'a adverbializat cu înțelesul de „excepté = eo distinguendo”.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV p. 1: „să nu zică cine-va că are folos dela avuție, nici să se laude cu ăa, *alegândŭ* folos ū va avē cela ce's ū va da avuție în mâna săracilor...”

Pravila muntenescă 1640, f. 19: „Preotul ū va fi meșter ū a lucra în ce-

tate și va cerca să se boerescă și va umbla cu nușii și va mērgē în săbor ū cu oameni proști sau cu boiari, *alegândŭ* fără de o nevoe mare oare-carē de-i va fi luŭ, unii ca aceia ori să se scoată, ori să se lase de unele ca acēlă...”

Varlam, 1643, II f. 87 b: „să va zemisli și să va naște Dumnedzau cu trup ū omenesc ū, *alegândŭ* fără de păcate...”

Ibid. f. 97 b: „fu om ū deplin ū ca și noi, *alegândŭ* numai fără de păcate...”

Pravila Moldov. 1646, f. 23: „de-are și gura, nime nu'l va crēde, *alegândŭ* de-are avă înpreună cu gūrământul și niscare marturi sau niscare sēmne...”

Ibid. f. 57: „cela ce va fi sângur ū curvar ū și va avă și alte mueri, acela nu va pută uide pre curvar ū ce va curvi cu muărăa lui, *alegândŭ* de-i va fi dzăs ū mai de-ainte să nu vorovască cu muărăa lui, pentru că atunce de-i va găsi, poate să-i ucigă...”

Ibid. f. 121: „nu va pută fie-ce fiāl ū de mestecător ū de sänge să șuvăiască înaintă giudețului cum n'au știut ū mestecăria de sänge, *alegândŭ* de va fi țaran ū di cei neînțelegători...”

v. *Aleg*. — ¹^a *Ales*.

Alēgere (pl. *alegeri*), s. f.; l'infinif substantiv d'aleg: élection, choix, discernement etc. Represintă, ca substantiv abstract, aprōpe tōte sensurile verbului *aleg*. Sinonim cu *alegător* și cu substantivul *ales*.

Constantin Brăncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 100): „am venit la scaunul stremoșilor noștri a Domnii Țării Rumănești, dentru *alēgerē* și voința a toată boerimē țării...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 46): „Nime în lume atăta de ascuțit la minte și ăute la giudecată

a afla să poate, carile în toată *alégeré* negreșit și nesmintit să fie..."

v. *Aleg.* — *Alegătură.* — ⁶ *Ales.*

Alegător, -óre, adj. et subst.; électeur, celui qui choisit, discerne etc. În graiul vechiu se dicea și alesător, dar cu un sens mai restrâns. Macedo-românesce, forma organică aleptor = lat. elector.

v. *Aleg.* — *Alesător.*

Alegătură (pl. *alegături*), s. f.; choix. Sinonim cu *alegere*, rar întrebuințat și având o nuanță pejorativă. Când dicem: „se face *alegere*”, presupunem că se va lua din mulțime tot ce-i mai bun; când dicem: „se face *alegătură*”, arătăm mai de 'nainte neîncrederea noastră în rezultatul alegerii.

v. *Alegere.* — ⁶ *Ales.* — ¹ *Alesătură.*

Aléi! s. *alelêi!* s. *alelelê!* interj.; cri d'invocation, soit pour défier, soit pour encourager ou pour compatir. O interjecțiune proprie poeziei poporane, mai ales celei eroice, și cu totul străină graiului de toate dîilele, care o înlocuesce prin *mă, bre, măre* etc. Ea nu este nici o dată subiectivă ca interjecțiunea de durere *aleu*, ambele diferind foarte mult prin funcțiuni, deși sub raportul material le desparte numai vocala finală. Tot pe atîta se deosebesce de interjecțiunea *ialei*, care exprimă un fel de mirare ca în „cum se pôte!” sau „ce mai spu!”; bună oră la Alexandri, Craiu-noi, sc. 2:

„Corbu. O furat fata, ca mai bine.

„Dochița. Ealei!...”

În acest mod, quasi-identice în formă, cele trei interjecțiuni: *alei*, *ialei* și *aleu* exprimă fie-care o altfel de emoțiune. Față cu simplul *alei*, reduplicatul *alelei* și triplicatul *alelele* represintă gradațiunea aceleiași mișcări

sufletesci, probând încă o dată extrema bogăția a repertoriului emoțional al limbei române (v. *Aaoleo!*).

Balada „Holera”:

Alei! ȧzma călătore,
Bolă rea ș'ucigătoare!...

Balada „Toma Alimoș”:

Alelei, fecior de lele,
Căci răpiși dîilele mele!
De te-aș prinde 'n mîna mea,
Dîile tu n'ai mai avé...

și mai jos:

Alelei, murguleț mic!
Alei, dragul meu voinic!
De-ai pute la bătrînețe
Cum puteai la tinerete...

Balada „Marcu și Turcul”:

Alei slugă, fétul meu,
De ce muști tu așe reu...?

(Pompiliu, Sibiu, 23)

Balada „Feciorul și maică-sa”:

Alelei, soția mea,
Cu ce malca te ținea
De te-ai vesteșit așa?...

(Ibid. 54)

Balada „Nevésta fugită”:

Despre Nistru cătră Prut,
Alelei ce drum bătut!...

(Marian, Bucov. I, 123).

O doină din Ardél:

Alelele, Dómnne sfinte,
Dómnne sfinte și părinte!..
Mai aședă'mi gîndurile
Să'mi isprăvesc rîndurile...

(Jarnik-Bărsanu, 125)

O baladă tot de acolo:

Alelele, Dómnne sfinte,
Dómnne sfinte și părinte!
De mîncare ce să'i dau?...

(Pompiliu, 51).

Cu poetical *d* ca în „dalb = alb”, se face *dali* = *alei*, *dalelei* = *alelei*:

Balada „Rescumpărare”:

Dali, dragă pasărea,
Dóră ești din țara mea?...

(Pompiliu, Sibiu, 81).

Balada „Voïna și mândra“:

Dali bade, dragul meu,
Unde găți tu murgul teü?..

(Ibid. 75)

Balada „Stanciu și Vochița“:

Ea din graiu așa grăia:
— *Dali*, frate Stancule!
Șoimule, voinicule!..

(Ibid. 68)

Balada „Nevasta fugită“:

Peste-Abrud, peste Aiud,
Dalelei ce drum bătut!
Dar de cine e bătut?
De-o nevestă pribegită,
De bărbatu-seü fugită...

(Ibid. 24)

Numai pentru trebuința rimei, într'un mod de tot excepțional, în loc de *alelei* figurează *aleleü* în balada bucovinenă „Ioviță și fata Cadiului“:

Aleleü
Ioviț'al meu!
Ce stai nici bând,
Nici mâncând?..

(Marian, I, 143)

Ca și cele mai multe interjecțiuni, *alei* este de o natură antropologică, nu etnică. Grupul fonetic *ale-* are o funcțiune analógă în graiurile cele mai eterogene. Ajunge a pune alături pe grecul *ἀλαλά* (*ēlēlēū*, *ēlēlēlēū*) cu selbatetul *alelele* în limba Ewe de pe cóstele Africeî (Pott, Doppelung, 24).

v. *İalei!* — *Valeü!*

Aleleî! } — v. *Alei!*
Alelele! }

¹ *Aleluia* s. *aliluiia*, s. m. indecl.; *alleluia*h. Cuvînt ebraic, care înseamnă „lăudați pe Dumneșeu“ și prin care se încep o sémă de psalmi, bună-óră psalmul CXLV și următorii.

Coresi, 1577, ps. CXLVIII: „*Alliluvia* lu Aggheu și Zahariu. Lăudați Dom-

nulă de ceriu, lăudați elă în cei de sus, lăudați elă toți ingerii lui...”

Dosofteiu, 1680, f. 184 b: „*Alliluvia* a lui Anghel și a Zahariî. Lăudă, sufletule al mieu, pre Domnul...”

Ca și pe grecul *ἄγιος* (v. *Aghios*), poporul păstrează pe ebraicul *aleluia* numai într'un sens comic.

Nu rar îl audă pină și'n gura copiilor, de exemplu la I. Créngă, Amintiri din copilăria (Conv. lit. 1881 p. 3): „stropșitul de Ion, cu talanca dela oi, cu cleștele și cu vatraru, face o horodogelă și un tărăboiu de'ti ie audul; apoi își pun câte-o tölă în spate și câte-un coif de hărtiă în cap și cântă: *aliluiia* și Dómne miluesce, popa prinde pesce...”

Ca o satiră asupra preuților: „popa or călugăru aduce tóte tot pē *aliluiia*...” (Jipescu, Opincaru p. 119).

Ca un ingenios joc de cuvinte, în „*Vicleem*” după variantul din București:

Popa:

Pămîntul al Domnului
Și mortul al dracului!

Dascălul:

Alelui, alelui, alelui!...

Popa;

Ce-or fi ale lui...

(G. D. Teodorescu, Poes, pop. 131).

Acéstă glumă se întemeiează pe aceia că după biserica resăritenă, altă dată și'n Occident (Martigny, Dict. d'antiqu. chrét., 26), *aleluia* se întrebuințază nu numai în liturgiă, dar se cântă și la înmormintări.

Din *aleluia* se forméază verbul *aleluiesc*, care înseamnă „a cânta *aleluia*”.

v. *Chirileisa*.

² *Aleluia*, s. f.; t. de Botan.: *Alléluia*, Pain de coucou, *Oxalis acceto-*

sella. Se află la Pontbriant și la Costinescu. Pare a fi un neologism, și încă de prisos, pentru o mică plantă cunoscută tuturor Românilor sub numele de măcrișor sau macriș-
-îepuresc.

v. *Măcrișor*.

¹*Aleluișc.* — v. ¹*Aleluiă*.

²*Aleluișc.*, vb.; attribuer quelque chose à autrui. Ne întimpină numai în Dicționarul bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): „*Aleluișk*. Alterius rem esse dico“. O compozițiune verbală din ale lui [sint lucrurile], analoă cu alsăuesc din al se ū.

v. *Alsăuesc*.

¹*Alēm* (plur. *alemurî*), s. n.; crois-sant ou étoile placée sur une mosquée. Turcul 'alem, de origine arabă (Şai-nēnu, Elem. turc. No. 30). Se întrebui-nța la Români numai când era vorbă de musulman.

Enache Cogălnicēnu, Letop. III p. 286: „La o minare a unei gēmii, în mijlocul *alemului*, s'au arătat o cruce de au văzut'o lumé...“

v. *Giamiă*. — *Minare*.

²*Alēm.* — v. *Alām*.

Alemesc (*alemit*, *alemire*), vb.; t. de fauconnerie: dénicher les faucons. O interesantă remășiță din vechiul graū vinătoresc al Românilor, păstrată nu-mai în poesia poporană, fără a mai fi înțelăsă.

Intr'o colindă muntenescă:

Câte-trei sint meșteri mari:

Unul sulite 'mî strujesce,

Altul caî bunî imî hrănesce,

Altul șoimî imî *alescesce*

Și berbecî imî îngrijesce...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 86)

Intr'o altă colindă:

Cel mai mare 'î comis mare,

Cela-l'alt mai mijlociū

Alescesce limbî de șoim,

Limbî de șoim și grași berbeci...

(Ibid. 22)

unde editorul explică pe *alescesce* prin „prepară, îngrijesce, se ocupă“.

„Limbile de șoim“, ca și cele de vultur sau de gae, n'au fost nici o dată de ale mănării, ba nici altfel — intru cât scim noi — ele n'au servit nicăiri la vre-un popor sau în vre-o epocă pentru vre-un fel de „preparațiune, îngrijire, ocupațiune“. Prin urmare, „*alescesce* limbî de șoim“ însemnă alt ore-ce. Pentru a o înțelege, cată să aflăm mai întâiu câte ce-va despre vechea șoimăria românească, pe care astăzi abia și-o mai amintesc fii și nepoții șoimarilor de altă dată. Vorbind despre satul Ponórele din Mehedinți, d. Ion Ionescu (Meh., 96-7) ăice: „Lingă acest sat se află o stâncă mare de pé-tră, renumită din vechime pentru culcușul șoimilor ce se află în fundul ei la o adâncime considerabilă. În acest culcuș șoimii făceau puil lor, iar moșnenii din Ponóre îi scoteau și 'i aduceau la Domnia, care pentru acest serviciu îi apăra de tóte dările. Vinarea puilor de șoim era periculósă. Omul trebuia să se bage în fundul stânței, legat de o fune ce o țineaū altî ómenî, carî coboraū și rădicaū pe îndrăznețul vinător. Dar pentru ca să se ducă omul la culcușul șoimilor, trebuia să pândescă timpul când șoimii cei mari erau afară duși după mănecare, căci de cum-va îi găsia omul în fundul stânței, nu mai scăpa de dînșii cu viața: îl băteaū cu aripele și 'l omoraū cu ghiarele și cu pliscurile...“ Insuși numele satului șoimăresc Ponóre însemnă „găuri sub pămînt“, dela slavul ponorū „locus ubi fluvius sub

terram absconditur“ (Miklosich). Asemeni găuri sub pământ în latina vulgară se cheama *lame*: „*lama* est locus voraginosus“ (Ugutio); „*lamae* sunt confractiones viarum, quae fieri solent pluvia interveniente“ (Papias); deja în latina arhaică la Enniū: „*latebras lamasque lutosas*“, iar într'un text italian din vécul de mijloc: „*fossata, quae vadunt et sunt juxta stratam Ganaceti, serrentur et serrata teneantur, ita quod aqua discurrat in lamma*“ (Du Cange, v. *Lama*). Forma amplificată *lamină* înseamnă în vechile texturi italiene: „cripta, locus subterraneus“ (idem, v. *Lamina*). Din latinul *lamma* se naște românul *lămă*, ca din „*lăna*“—„*lână*“. O „*lămă* de șoim“, „*lămî* de șoim“, sînt tocmai acele găuri sub pământ, acele ponore în cari Mehedințenii arătau d-lui Ion Ionescu vechile culcușuri d'ale șoimilor. Când șoimăritul s'a stîns, nici cuvîntul *lămă* nu se mai înțelegea, astfel că din „*lămî* de șoim“ poesia poporană a făcut „*limbî* de șoim“, și nici aci nu s'a oprit desfigurarea succesivă a cuvîntului, căci în variantul din Dobrogea al celor două colinde muntenesci ne întîmpină:

Trei feți mari imi are,

Cu toții au stare,

Și câte trii

Cu meserii:

Unu'i lin-umblă

Ce berbeci primblă...

(Burada, Călăt. 72-3)

adecă, printr'o nouă etimologie poporană, după ce din *lămă* se născuse *limbă*, din *limbă* s'a făcut *Lin-umblă*, literalmente „*marche douce-*ment“.

Mai rămîne o întrebare: un șoimar ce are el a face cu berbeci? În prima colindă:

Altul șoimî imi alemenesc

Și berbeci imi îngrijesce...;

în a doua:

Alemenesc lămî de șoim,

Lămî de șoim și grași berbeci...;

în a treia:

Unu'i Lin-umblă

Ce berbeci primblă...

În vechiul graiu, sinonim cu „berbec“ era *arete* (=lat. *arietem*), foarte des în texturi și despre care vom vorbi pe larg mai jos. Dar tot *arete*, cu formele colaterale *erete* și *herete*, se cheamă în popor un fel de șoim, „astur palumbarius“ (Marian, Ornitologia I, 123), care vîneză porumbei și potărnicî, făcînd altă dată și el parte din specialitatea șoimarului (Rolland, Faune VI, 198). În prototipul celor trei colinde era dară:

Lămî de șoim imi alemenesc

Și areți imi îngrijesce.....

de unde apoi, perind șoimăritul și ajungînd a se uita de tot vechiă'i terminologie, după cum din „*lămî*“ s'a făcut „*limbî*“, tot așa din „*areți*“ = *autours* prin omonimicul „*areți*“ = *moutons* s'a făcut:

Și berbeci imi îngrijesce...

Alemenesc este un verb compus din *ad* și *lama* întocmai ca „*ademenesc*“ din „*ad*“ și „*manus*“, cu singura deosebire că, după norma foneticeî române, *ad* se asimilează cu următorul *l*, pe cînd de'naintea unei labiale el mai adesea se amplifică în „*ade-*“ (v. *Ademenesc*): a *alemi* pe șoim, este a străbate în *lama* lui; a *alemi* *lămî* de șoimî, este o locuțiune pleonastică ca „a zidi zidiri“, „a găuri găuri“, „somniaire somnium“, *ἐξορῆναι ἐξορῆ* etc.

v. ^{1.2} *Arete*. — *Lămă*. — *Lămaș*. — *Șoim*. — *Vînatore*...

Alén (plur. *alénuri*), s. n.; 1°. contrariété, adversité, envie; 2°. mélan-

colie. În primul sens figurează în vechile texturi, mai ales în construcțiunea „în *alénul* cui-va = pour contrarie quelcun“, corespundând pe deplin maghiarului *ellen* „contre“, *elleneleni* „être contraire“, *ellenére* etc.; în sensul al doilea s'a păstrat în viul graiu și a devenit un cuvânt foarte înrădăcinat, mai cu seamă în poezia populară. N'are a face cu adjectivul paleo-slavic *alínŭ* (Cihac), nici cu latinul *alienus* (L. B.). Din derivatele maghiarului *ellen*, mai găsim în Dicționarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422):

„*Alensig*. Inimicitia“ (= *ellen-ség*).

„*Alenish*. Inimicus (= *ellenes*).

„*Alenzuišk*. Contradico (= *el-lenezni*).

„*Alenzuiturē*. Contradictio“.

Aléneș figurează deja în *Palia dela Orăștia* din 1582 (Cipariu, Anal. p. 73).

Despre originea maghiară a cuvântului nu mai poate fi dară cea mai mică îndoială.

Ca termen poetic, el va rămâne în limbă.

I^o. *Alén* ca archaism:

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) Act. Apost.:

XXVI, 9: multe într' <i>alénu</i> se facu...	... multa contraria agere...
--	------------------------------

XXVII, 4: derep-ce era vântul într' <i>alénu</i> ...	... quod essent venti contrarii...
--	------------------------------------

XXVIII, 17: nemică într' <i>alénu</i> feciu oameriloru...	... nihil adversus plebem faciens...
---	--------------------------------------

Fiindcă Codicele Voronețian preface sistematic pe *n* între vocale în *r*, forma nerotacistică *alénu* în loc de *aléru* dovedesce că acest maghiarism era pe

atunci pré de curând introdus în graiu, neajungând încă a se împămînteni.

Fragment biblic oltenesc circa 1560 (Cuv. d. bătr. I, 6—12):

Levit. XXVI, 17: voiu întorce fața mé în <i>alénul</i> vostru...	... obfirmabo faciem meam in vos...
--	-------------------------------------

Ib. 27—8: să iară nici cu acéste nu vă veți învăța, ce veți înbla în <i>alénul</i> mieu, eu încă voiu înbla în <i>alénul</i> vostru...	... si autem in his non obedieritis mihi, et ambulaveritis erga me obliqui, et ipse ambulabo vobiscum in furore obliquo...
--	--

Noul Testament din 1648, Math. V, 23:

... fratele tău are ce-va <i>alén</i> spre tine...	... frater tuus habet aliquid adversum te...
--	--

Ibid., Paul ad Gal. V, 20:

... pizmele, sfa-dele, <i>alénurele</i> , mâniile...	... inimicitiae, contentiones, emulationes, irae...
--	---

Ib., Paul ad Col., II, 14:

... ștergându care ne era împotrivă scrisoare obișnuielor care ne era întra <i>alén</i> ...	... delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis...
---	---

O predică a Sf. Ioan Crisostom, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov p. 513): „așa cade-se a goni pre toți aľavé, pre carii cugetă în *alénă*...“

II°. *Alén* în viul graiu:

Alexandri, Barbu Lăutarul: „Când se întâmpla de se îndrăgia vre-un cuconăș de o cuconiță și vrea să'î spuie *alénu* sufletului, socotiți că'î scriea răvășele franțuzesci?..“

„Cântecelor triste li se ȑice: de a-

lén, de jale, de aht, de dor, de recorélă...“
(Iași, V. Mircea, c. Copoș; V. Lohan,
c. Buciumii).

Balada „Tudor Vladimirescu“ :

Spune, măică, ce te dóre,
Că m'oiu face vrăjitóre,
De *alén* să te descânt,
Să calci vesel pe pămînt...

(Alex., Poes. pop. 2., 216)

„Doină voinicéscă“ :

Când eram de doă-geci,
Mă legam de Turci, de Greci,
Și de capete 'i scurtam
Și *alénu* 'mă ușuram...

(Ibid. 254).

Balada „Bogatul și săracul“ :

Tu ai galbeni la chimir,
Eu am un seléf cu fir,
Și 'n seléf un étagan
Ce mă scapă de *alén*...

(Ibid. 43)

Balada „Giurgiu“ :

Eu nu cânt în butul teú,
Ci horesc de-*alénul* meú :
Mă tânguesc prunilor
De jelea părinților,
Și mă vaier brașilor
De bănatul fraților...

(Pompiliu, Sibiu, 41)

O doină din Ardel :

Câte 's dela noi la dél,
Tóte țin pa mine-*alén* ;
Câte 's dela noi la vale,
Tóte staú să mă omóre...

(Jarnik-Bărsanu, 66).

O doină din Bucovina :

Să nu cânti sara pe lună,
C'a mea inimă nu'i bună,
Că 'i încinsă cu curele
Mâncată de multe rele,
Și 'i încinsă cu colan
Mult oftéză de *alén*...

(Marian, II, 74)

O doină din Basarabia :

Și să staú, să m'odihnesc,
Să plâng și să mă jelesc
Și de bune și de rele,
De *alénul* vieței mele...

(Alex., Poes. pop. 2., 410)

Alén e mult mai frumos decât neologismul *melancoliă* și va rămâne în graiu, mai ales ca termen poetic alături cu sinonimul mai figurat, dar mai puțin energic: *inimă-albăstră*.

v. *Albastru*. — *But*.

A-lène, adv. ; nonchalamment. Din *lene* „paresse“, prin prepozițiunea *a* (=lat. ad).

Basmul „Brósca țestósă“ (Ispirescu, Leg. 33): „Mișca și el picioréle *a-lene* unul după altul înaintea lui, numai să țină că umblă...”

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 195: „Spicele răscópte și țepóse, încărcate cu bob mare și greu, se clătenau *a lene*, încovăindu-se în vâi și deluri de aur ruginit...”

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 81, întrebuințează cu multă eleganță pe *a-lene* ca adjectiv: „În răpaosul nopții se audia numai clătirea undelor ce se isbiau încetșor de mal și susurul *alene* al vîntulețului de vară...”

v. *Lene*. — *Tembel*.

Alèneș

Alenșig

Alenzuêsc

Alenzuitură

— v. *Alén*.

Aleò! interj. ; exclamation de désap-pointement. O nuanță a interjecțiunii *aleu*. Cu poeticul *ă* se face *daleo*.

O doină din Ardel :

Pentr'un pic de sărutat
Tótă nóptea-am tremurat ;
Când a fost la sărutat,
Bună palm' am căpétat ;
Daleo, Dómne, ce păcat !..

(Jarnik-Bărsanu, 377)

Balada „Corbea Haiducul“ :

Aleo! măică, măica mea,
Nu sta, măică, de ședé,

Că'mi repune viața
Și'mi stinge tinerețea...

și mai jos:

Aleo! maică măicuță,
Pôle lungi și minte scurtă,
Femea nepricepută!..

(Țara nouă 1885, p. 490, 492).

v. *Oleoleo!* — *Valeii!*

¹⁻². **Aleodôr**; 1°. n. pr. m.: Héliodore;
2°. t. de Myth. pop.: nom d'un héros
fabuleux.

1°. Ca nume de botez, *Aleodor* corespunde formei latine împrumutate Heliōdōrus, nu formei grece originale Ἡλιόδωρος, din care se face românesc Iliodor. În adevăr, nu *Aleodor*, ci „Iliodor“ se chiamă un faimos românt grecesc, introdus la Români în secolul trecut (Dr. Gaster, Lit. popul. 128). Grecul *η* trece la noi tot-d'a-una în *i*: ifos = ἵφος, igumen = ἱγούμενος, iroū = ἱρώς etc., care *i* nici o dată nu se face *a*, după cum se póte face *a* din *e*: aleg = eligo, ari-ciu = hericius, argat = ἀργάτης. Așa dară *Aleodor* = Heliōdorus indică o provenință directă latină, fiind grecesc numai într'un mod indirect. Sub variantul ulterior *Aledar*, același nume ne întimpină în *Aledăresci* adică „descendenții lui *Aledar*“, un sat din Moldova, care în secolul XVII aparținuse cronicarului Miron Costin (A. I. R. III, 231).

Biserica resăritenă serbeză vr'o trei sfinți cu numele de Ἡλιόδωρος; cel mai vestit însă a fost sântul „Heliodor“ din Dalmația, celebrat de biserica apusenă, născut în secolul IV, compatriot și amic al sântului Ieronim și care, după mai multe călătorie prin Tracia și prin Asia-mică, a murit ca episcop de Altino în Italia (Migne, Dict. hagiogr. I, 1310). Provenința latină, nu grécă sau slavică, a românului *Aleodor* ne

face a bănuî în el anume pe sântul Eliodor Dalmatinul, al căruia cult se va fi introdus în Dacia prin propaganda occidentală înainte de despărțirea celor două rituri. Forma *Aleodor* în loc de „Aīodor“, adică cu *l* nemuiat, pare a indica aceiași epocă în care, pîntre alți termeni specifici creștinii, intrase în limba română „Rusalii“ (= lat. Rosalia) în loc de „Rusăi“.

v. *Argeș*. — *Duminică*. — *Iliodor*. — *Rusalii*. — *Septemână*. — *Serbezi*...

II°. Ca termen mitologic poporan, într'un basm muntenesc publicat de Ispirescu (Legende p. 41—8), vedem pe „*Aleodor*-împărat“ în luptă cu monstrul „Jumătate-de-om-pe-jumătate-de-îepure-șchiop“, care-l biruesce și-l trimite a'î aduce pe fêta lui „Verdeș-împărat“, dar el scapă de ispită și ese învingător cu ajutorul unor animale ce'î datorîau recunoștință, făcându-se de'ntăiu un puî de pesce pe fundul Mării, apoi un corbuleț urcat pînă la vîntul turbat, în sfîrșit o lindine.

Basmurî analóge din așa numitul ciclu al „animalelor recunoșcătóre“ (Benfey, Pantschatantra, I, 192-222) amestecat cu ciclul „metamorfoselor“ (Cuv. d. bătr. II, 550-553) se află la mai tóte popórele. O variantă românescă este și „Povestea lui Harap-alb“ (Conv. lit. 1877 p. 172-96). Grecii moderni posedă de asemenea basmurî paralele (Hahn, Griech. Märchen, I, 109, 223; II, 202, 243). Povestea românescă totuși se deosebesce într'un mod esențial prin numele *Aleodor*, pe care nu'l găsim în basmurî străine. Acéstă particularitate ne amintesc pe fabulosul fărmeacător Eliodoro din Sicilia, despre care poporul de acolo povestesc pînă astăzi minuni și care „fascinait ceux qui voulaient l'arrêter en prenant une figure et des formes qui n'étaient pas les siennes“ (Collin de Plancy, Dict. infernal, v. Hé-

liodore; cfr. Dunlop, *Gesch. d. Prosa-dichtungen* ed. Liebrecht p. 482). Se crede că el trăia cam în secolul V pe timpul papei St. Leon. Dar legenda siciliană cea cu metamorfozele lui *Aleodor* cum ôre și când anume putut'a ea străbate pînă la Români, pentru a se împlețici la noi cu un basm de o altă natură?..

v. *Acioé*. — *Adamască*. — *Alamă*...

Alêr, s. m.; t. de Myth. popul.: nom invoqué comme refrain dans certaines chansons. *Aler* este una din numeroasele forme poporane ale acestui nume mitic, pe care o găsim la Cantemir, Chron. I, 292: „de este să putem amesteca cuvintele prostimei între dovedele istoricilor, ce ne-au povestit un voinic, Preda Stambol din țara Muntenescă, carele apoi din mila împăratescă și sotnic la târgul Harcovului au stătit, acesta dară ne spuné, precum în Țara Românescă aproape de Dunăre pe malul Oltului să să fie văzând niște temelii ca de cetate, cărora țărani de pre acolo lăcuitoři, din bătrâni lor apucând, le zic Curțile lui Ler-împărat, precum și în Colindele anului nou și astăz au luat de pomenesc: Ler, *Aler* Domnul, care nume sună: Avrelie, Avrelian...” Acest *Aler* să fie Aurelianus, sau mai curând Valerianus? să fie el slavicul Lel „Cupidon” (Cihac), ori și alt ce-va? o vom desbata pe larg a-îurîa.

v. *Ler*.

Alêrg (*alergare*, *alergat*), vb.; courir, recourir; a se *al-rga*, surpasser l'un l'autre, concourir. Dintre verbi de mișcare: *merg*, *umblu*, *fug*, *pășesc*, *trépéd*, *urđin*, *alerge* sinonim mai ales cu primii doi, unit fie-care cu cel al treilea, adecă ca și când am dice:

„*merg-fug*” sau „*umblu-fug*”, însemnând o mișcare momentană ıute sau o mișcare frecuentativă ıute, mai cu deosebire ınsă pe acéstă din urmă.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVI p. 15: „derepta-ne-va a ınbla, și spre cărările lui cêlé nelunecoasele și neajunsei ınpărătiei lui pre noi va ıntări a *alerga*...”

Doına Oltenescă:

Am umblat, am *alergat*,
M'am milcuit, m'am rugat
De sârac și de bogat;
Nici că 'n sémă m'au băgat!...

(Alex., Poes. pop. 2, 285)

Anton Pann, Povestea vorbeı I, 142:

La praznice și dumineci la biserică s'*alergi*,
Dacă nu te ıartă lucrul și 'n alte ıile să
mergi...

Locuțiunile pleonastice: „a *alerga* ın fugă” și „a *alerga* ın fuga mare” exprimă ôre-cum gradul comparativ și gradul superlativ al *alergării*.

Doına „Nevasta harnică”:

Ea *alêrgă* 'n fuga mare,
Seceră orđ de prândare
Și'l usucă 'ntro căldare...

(Alex. Poes. pop. 2, 353).

De asemenea: a *alerga* ınr'un suflet.

Basmul „Fiul Vinătorului” (Col. I. Tr. 1876 p. 87): „ınr'un suflet *alergară* și spuseră ınpăratului cele ce auđiră...”

Cu același sens: a *alerga* pe capete (=medio-lat. per capita), dar numai atunci când mai mulți se 'ntrec a ajunge la o țință.

Ispirescu, Unchiașul sfătos p. 51: „Când auđiră muiereturile despre una ca asta, se adunară numai ınr'o clipă, ca frunđa și ca ıerba, *alergând* pe capete, care de care să ajungă la Mare mai curând...”

v. *Cap*.

Alerg corespunde francesului „courir“, vechiu „courre“, pentru care se dicea altă dată și românește „a cură“ = lat. currere.

Dosofteiu, 1680, ps. XLIX:

De vedăi fu-	Si videbas fu-
rul, <i>alergai</i> cu	rem, currebas
dânsul...	cum eo...

unde la Coresi, 1577: „să vedei furul, curai cu nus...“, pe când la Silvestru, 1651, deși pune în text: „să vedei furul, curai cu el“, totuși la margine explică pe „curai“ prin „*alergai*“; iar la Arsenie din Bisericană, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), se află alături ambii sinonimi:

... de vedzi fu-	... de vedzi fu-
rul, tu curi cu	rul, tu <i>alergi</i> cu
nus...	nus...

În același mod în psalmul CXLVII, acolo unde latinesce: „currit verbum ejus“, la Coresi: „curându *alérgă* cuvântul lui“, la Silvestru: „de grabi cură cuvântul lui“ cu scolia marginală: „*aliargă*“, la Arsenie: „de srăgă cură“ alături cu „de srăgă *aliargă*“, iar la Dosofteiu numai: „de sârgă cură“.

Ca paralelism cu francesul „courir“, în proverbi:

Cine <i>alérgă</i> du-	Qui court
pă doi iepuri, nici	deux lièvres, n'en
unul nu prinde	prendra aucun.

(Pann, II, 86).

La copaciul că-	Quand l'arbre
duț tot <i>alérgă</i>	est tombé, tout
să taie crengi	le monde court

(ibid. II, 87).

aux branches.

Italienesce: „Come l'albero è caduto, ognun vi corre colla scure...“

I^o. *alerg* „courir“.

Varlam, 1643, II f. 45 a: „să ne oprimă ochii de-a prăviré lucruri de curvie, urechile de-a ascultare cântece lumești de iuboste, mânuile de-a apu-

caria și de-a prădaria, piçoarele de-a *alergaria* în ucideri și în vărsări de singe...“

Dosofteiu, 1680, f. 87 a: „*alergați* de 'lă apucați, că nu ăaste cine'l izbăvi...“

Zilot, Cron. p. 73:

Scii ce suna așa? aprôpe e de minte:
Alérgă care 'ntălu să fugă mai nainte...

A. Pann, Prov. I, 19:

Câte basne firoșcoșii
Unde-va spunea 'n vilég,
Și eu ca năbădăioșii
Alergam s'ascult cu drag...

Des în proverbi și locuțiuni proverbiale:

„Scumpul mai mult păgubesce și le neșul mai mult *alérgă*“ (Pann, III, 78).

„Omul la reu *alérgă* cu armăsarul și la bine merge cu carul“ (ibid. II, 21).

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 66): „gura desfrănată mai tare *aliargă* decât pătura din dîal răsturnată, pre caré un nebun cu picorul poate a o prăvăli, și o mie de înțelepți a opri nu o pot...“

Balada „Român Grue Grozovanul“:

Negrișor fugia, fugia,
Cum se fuge nu fugia,
Ci săria tot epuresce
Ș*alerga* tot ogăresce,
Nechezând tot voinicesc...

A. Odobescu, Dîmna Chiajna p. 52:
„... iscoditori de desbinări, ce priviți de subt obială păsul țerei și *alergați* ca dulăii la pradă...“

Figurat: gândul *alérgă*, ochii *alérgă*, dorul *alérgă* etc.

Doină din Moldova:

Frunză verde érbă négră!
Gândul meu pe unde-*alérgă*,
Nu'i pasere să'l intrécă...

(Conv. lit. 1886 p. 183)

Alerg e un termen tehnic în privința cailor puși la întrecere.

Costachi Negruzzi, O alergare de cai, I: „numai armăsari și iepe sînt priimiți să *alerge*...”

Sub forma reciprocă, se dice: „caii se *alérgă* = se întrec la fugă”.

De aci, generalisându-se noțiunea de „întrecere”, vine:

II°. a se *alerga* „concourir, se surpasser l'un l'autre”.

Așa se *alérgă* ouăle dela Pasci, când le ciocnim pentru a vedea care se sparge cel întâiu:

Ca două oă când s'*alérgă*
Și a se ciocni apucă,
Un' din ei o să se spargă
Și trebuie să se ducă...

(Pann, II, 83).

În același mod se poate dice despre oameni că se *alérgă*, când se silesc a se întrece care pe care.

O predică din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 621): „luna se va schimba spre sânge, ceriul se va strânge ca o trambă, cându vom vedea agghelii tremiș și se vor *alerga* de pripă de voru strânge robii lui Dumnedzău...”

Tot dela fuga cailor, se nasce causativul *alerg* în idiotismul:

III°. îmi *alerg* calul „faire courir le cheval”.

Doină din Ardél:

De ți 's dragă, bade, dragă;
De nu, iată lumea-î largă,
Îa'ți murgul și ți'l *alérgă*
De'ți cată alta mai dragă...

(Jarnik-Bărsanu, 232)

Moxa, 1620, p. 388: „prinse calul de frâu și'l și încălecă și *alergă* cătu-i fu voia...”

Proverb: „Cu mai marele tei calul nu'ți *alerga*” (Pann, II, 55), adică feresce-te de a te pune la întrecere cu cei puternici; spaniolesce: „no poder hacer carrera con alguno”.

Locuțiune proverbială: „Lasă să'si

alerge calul cât o vré” (ibid. II, 100), care înseamnă: a sburda fără frâu, ce-va ca italianesce în: „fare correre la cavallina”, franțuscesc: „donner libre carrière à”.

O poveste din Ardél: „Drept că nu'i trec nici când pe dinainte, că'mi este stăpân și mai mare, dar mă are hăt bine la inimă și mă lasă une-orî de 'mi *alerg* caii cum am poftă și plăcere...” (Foisórá din Sibiu 1886 p. 11).

Figurat: „a 'și *alerga* ochii = faire courir ses yeux”, o admirabilă metaforă care ne amintescă că, în epoca primordială a familiei ario-europene, numele calului *a k v a* și numele ochiului *a k a* se formară din aceeași rădăcină *a k* cu sensul de „repediciune”.

Balada Mogoș Vornicul:

Pe drum ochi'si *alerga*
Și cu glas dogit striga...

IV°. *alerg* „recourir”.

Nic. Muste, Letop. III p. 39: „Agiuns'au dară la Turc cu nădejde de ajutor să se poată desbata de supt stăpănia Némțului, cum fieș-cine căzând în primejdie și nenorocire *alérgă* la prietini săi...”

Beldiman, Tragod. v. 9:

Sate, orașe, ținuturi, mai toate pustii le vești;
Ș'un norod în îngrijire, atâta încât nu crești:
Povățuitor nu crede, n'ascultă mângăitor,
Alérgă, ne-sciind unde, vor liman, cer agiu-tor...

Donici, Grierul și furnica:

La vecina sa furnică
Alergând cu lacrimi pică
Și se rîgă să'i ajute...

A. Pann, Prov. III, 45:

Sătenii toți cum aflară,
Cu mari cu mici *alergară*
Să se plângă fie-care,
Spuind păsul sei ce'l are...

Gr. Alexandrescu, Candela:

Voiu *alerga* la tine în dureri și necazuri,
De oameni și de sórtă când voiu fi apăsător:

Astfel corăbierul când Marea e 'n talazuri
Alérgă la limanul ce-adesea l'a scăpat...

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 10: „La Măria-Ta *alérgă* toți cu nădejdea, ca pui la cloșcă...”

V^o. Originea.

Nici vorbă nu p^ote fi despre vre-o înrudire între *alerg* și maghiarul n y a r g a l n i „galopper“ (Cihac, II, 475)! Dar nici cu italianul *allegro* (L. B.) n'are a face. Etimologia cea serioasă s'a dat de Laurian-Maxim: „*alergare*, verb format din ad și larg, ca și alungare din ad și lung“. *Alerg* și alung figurează une-orî chiar ca sinonimî, bună oră în ghicitoria despre „rôtele“, în care se dice de o potrivă, bine: „am patru surorî, una pe alta se alungă...” și: „am patru surorî, una pe alta se *alérgă*...” (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 242). Macedo-românesce există simplul *alăgu* = *a-lărgu* „courir“ (Dr. Obedenaru) alături cu compusul „daŭ de a-lagă=daŭ de a-largă“ cu același sens (Miklosich, Rum. Unters., II, 21). La Bojadschi 159: „acolo șă da cu di alagă un lăpure=dort lăuft ein Haase“. La Istriano-românî, întocmai ca la noi, se dice: *alerg*, *alergat* „rennen“ (I. Maiorescu). În forma daco-română și istriano-română, finalul -arg trece în -erg prin analogie cu sinonimul *merg* (= lat. *mergo*).

În latina vulgară „ad largum vadere“ însemna „aller ça et là“: „cum sit res mali exempli, quod homo accusatus de morte duorum hominum, ita vadat ad largum“ (Du Cange, v. *Largus*). În dialecte italiene, *al-largu* = „fugî încolo!“ (Traina). Într'un text frances din sec. XV: „les sent les dettours aler alarge a lour volonté“ (Godefroy). Fie din latina rustică, fie dela Români, Albanesii au imprumutat pe largă „loin“, lă-

guem „éloigner“, dar nu cu sensul de *alerg*.

Noțiunea fundamentală de „aller à large“ se învederează pină astăzi în unele asociațiuni ale lui *alerg*, bună-oră:

Dosofteiu, 1673, f. 78 b:

Că'i deprins pre cale largă
 Cătră perire de-*alérgă*...

Maî cu sémă însă în stereotipul „*alerg* câmpul“ din ghicitori.

Cimilitura despre „Ochîu“:

Tărtăcută négră
 Peste câmp *alérgă*...

(Revista populară 1884, p. 47)

Cimilitura despre „Cósă“:

Cătelușă négră
 Tot câmpul *alérgă*...

(Ibid. p. 67).

O variantă din Bucovina: „Coteîcută négră tot câmpul *alérgă* și tot urdă face“ (Sbiera, Povești, 320).

Cimilitura despre „Sécere“:

Mititel și strâmb
Alérgă pe câmp...

(Sbiera, l. c.)

Cimilitura despre „Cioră“:

Am o țarcă
 Bulérgă
 Tot câmpul *alérgă*...

(Băltănu, Lumina 1886 p. 142)

Balada „Miorița“:

Măîcută bătrână
 Cu brăul de lână,
 Din ochi lăcrimând,
 Pe câmpî *alergând*...

Și maî bine reese noțiunea de „aller à-large“ într'o doină din Ardel:

Haî, mândră, să te sărut,
 Că îndată plec la plug
 Să *alerg* în lat și'n lung...

(Jarnik-Bărsanu, 381)

Alerg și-a format în graiu o întinsă familie: pe de o parte, substantiviî abstracți *alergare*, *alergat* și a-

l e r g ă t u r ă, având câte un sens bine determinat; pe de alta, substantivii de agent al e r g a c i u și al e r g ă u cu adjectivul substantival al e r g ă t o r, represintând fie-care câte o nuanță proprie; în fine, doi termi ni t e c n i c i deosebiți: al e r g ă t ă r e, fără a mai vorbi de adverbul p e - a l e r g a t e și de epitetul arhaic al e r g ă - c a l e, despre cari t ă t e v e d i m ă i j o s.

v. ² *Cur.* — *Merg.* — ² *Meu*...

Al e r g ă c i u. — v. *Al e r g ă u*.

Al e r g ă r e (pl. *al e r g ă r i*), s. f.; l'infinitiv substantiv d' a l e r g: course; fatigue; action de courir ou de se fatiguer. Sinonim cu substantivul al e r g a t și cu al e r g ă t u r ă, de cari însă diferă într-u cât-va; așa bună-ură: „cal de *al e r g a r e*” înseamnă pe cel menit a fi trimis la întrecere cu alți cai; „cal de al e r g a t”, pe cel gătit sau gata să alerge cu călărețul; „cal de al e r g ă t u r ă”, pe cel întrebuințat fără cruțare la orî-ce nevoe.

Ca termen t e c n i c, nu tocmai vechiu în limba română, după cum nici instituțiunea nu e veche, *al e r g a r e* este „une course de chevaux, le turf”, punându-se la încercare răpediciunea mai multor cai și respătindu-se stăpânul aceleia care ajunge la țintă înainte de cei-l'alți.

În Dicționarul slavo-român circa 1670 (Mss. al Societății Archeologice din Moscva, f. 83 b): „*впподоуъ*, loc unde al e r g ă c a i i”.

O frumoasă nuvelă de Costachi Negruzzi este intitulată: „O *al e r g a r e* de cai”.

Cu un sens figurat, *al e r g a r e* e sinonim cu o b o s ă l ă, chiar când nu este vorbă de picior.

Zilot, Cron. p. 115: „Așa remăind Brâncovenul odihnit, Toma spătar în-

dată au pornit planul către marele Petru, carele vedând un vinat așa plăcut că-l câștigă fără *al e r g a r e*, îndată și pleacă cu oștirii în țera Moldovei...”

Cu același sens, despre o b o s ă l a postului:

Ioan din Vinți, 1689, f. 193 b: „spodobéște pre toți în curăție a tréce *al e r g a r i a* postului...”; ér la Dosofteiu, Liturgiar 1683, f. 45 a: „nevoimă cé bună să nevoimă, al e r g ă t u r a postului să obrășimă...”

v. *Al e r g.* — ² *Al e r g a t.* — *Al e r g ă t u r ă.*

¹ **Al e r g a t**, -ă, adj. — v. *Al e r g.* — ² *Al e r g a t.*

² **Al e r g ă t**, s. n.; course. Participiul trecut din a l e r g, întrebuințat ca substantiv abstract și care foarte rar funcționează ca adjectiv. Sinonim cu al e r g a r e și al e r g ă t u r ă.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Al e r g a t u l.* Cursus”.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 150): „... toată pasirea ște la zburat, toată jigania répede la *al e r g a t*, și toată dihania ascuțită la aduimecat, pururea gata și fără préget să fie...”

Zilot, Cron. p. 73:

Dar acest *al e r g a t* ce-au trebuit a'l face
De parte-ne au fost de lad puțin încóce,
Încât ne-au dogorit a ladului vâpafe:
Pré-puțin au lipsit s'ardem ca niște paie...

Proverb:

Căine surd dus la vinat,
Cal șchiop pus la *al e r g a t*.

(Pann, I, 104)

Urația de nuntă:

Mici de stat,
Dar buni de sfat,
Cari avem cai de *al e r g a t*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 163)

v. *Al e r g.* — *Al e r g a r e.* — *Al e r g ă t u r ă.*

Alergăte (pe-, în-, într'), adv.; bon train, vite, promptement.

Costinescu: „Pe *alergate*, în *alergate* = cu fuga, în fugă“.

Dosoftescu, 1673, f. 227 b:

Boiarii eşiră într' *alergate*
In deşert făcându'mi răutate...

v. *Alerg.* — *Alergat.*

Alérgă-cale, subst. invar.; t. poét.: grand marcheur, grand coureur. O interesantă compoziţiune nominală, pe care o găsim în Psaltirile române din secolul XVI pentru slavicul „tēsči paťi“ = ad currendam viam = *δραμεῖν ὁδόν*, şi care prin urmare nu corespunde nici unui context.

Psaltirea Şcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), ps. VIII, 6: „Bucură-se ca uriaşul *Alérgă-cale*...“

Coresi, 1577, diferă numai prin ortografiă: „bucură-se ca uriaşul *Alérgă-cale*...“

„Uriaşul *Alérgă-cale*“ este o compoziţiune românească curat poporană, întocmai ca epitelele celor-l'alţi uriaşi din basmele noastre: „Sfarmă-pétră“ şi „Strimbă-lemne“.

Alexandri, „Resbunarea lui Statu-palmă“:

Uriaşul Strimbă-lemne cu-al seǔ gē-
min Sfarmă-pétră
Aǔ veǔt căǔǔnd potopul ş'aǔ trecut potopu'n not.

De când sint poveşti în lume şi se spun pe
lingă vatră,
Eǐ duc ǔile cu piticul Statu-palmă-barba-cot...

Coresi şi predecesorii seǐ compus'aǔ eǐ pe *Alérgă-cale* după analogia epitetelor poporane? orǐ nu cum-va ǐl vor fi luat d'a-dreptul din vre-un basm românesc?

De aceiaşǐ natură sint termenii compuşǐ ca: tǎrae-brǎǔ, vǐnturǎ-ťérǎ, incurcă-negarǎ, papǎ-lapte, frige-vacă etc.

In orǐ-ce cas, *Alérgă-cale* are în sine

ce-va epic, care ar trebui să'l mǎntǐnǎ în limba poetică a Românului.

v. *Alerg.* — *Cale.* — *Strimbă-lemne.* — *Sfarmă-pétră.* — *Uriaş...*

¹Alergătôr, -ôre, subst. et adj.; coureur, courant, celui qui court. Care umblă ǐute saǔ merge ǐute, care se mişcă mult.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 152): „... prin luminatele noastre scrisori şi decât vântul mai répezii noştri *alergători*, tuturor celora ce a şti li să căde în ştire am dat şi prin straşnica noastră poruncă ǐ-am chemat...“

Costachi Conachi, Poes. p. 251:

Cu cât meşteşug albina pe câmpǐl *alergătôre*
Se vede din zori de ǔioǎ comorilor strǐngē-
tôre

Şi cu câtǎ iscusinťǎ singurǎ a scôte scie
Dintr'un must plin de otravǎ cea mai bunǎ
doftorie!...

Ca termen tecnic de teologie, „înainte-*alergătôr*“ este Sântul Ion Botezătorul: „Prae-cursor“, slavonesce „Prêd-te ča. In vechile texturi figurează une-orǐ cuvǐntul slavie alǎturǐ cu cel românesc.

Text omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 274): „adevǎrǔ predtece, şi cu naşteré şi cu propovédaniǎ şi cu deştingeré întru ad întrecut'au pre Hristos, dereptǔ acéǎ nu numai glasul cuvǎntului chémǎ-se, ce şi prooroc şi înainte-*alergătôrǐu*, şi se chémǎ şi svěştnicul lumineeǐ...“

Ioan din Vinťi, 1689, f. 85 b: „slǎvitulǐ proorocǐ înainte-*alergătôrǐu* şi botedzǎtôrǐului Ioannǔ...“

Astǎǔǐ se ǔice mai des: înainte-mergētôr.

La nunťile ţerǎnescǐ, *alergători* se chiamǎ pe a-locurǐ într'un mod generic totǐ aceǎ carǐ, bǎrbaťǐ şi femeǐ,

daŭ vre-o mână de ajutor în casă, fac cumpărături din târg, aduc ôspeți și altele.

„La noi pe aceia ce iewă parte la facerea unei căsătorii, poporul îi numesce *alergători*...” (P. Roșculescu, Dolj, c. Căpreni; N. Andriescu, Dobrogea, Constanța, c. Beilic).

Alergător de n o p t e = „coureur de filles”:

Omiliar dela Govora, 1640, p. 86, 88: „destul au alergat *alergătorii* de noapte după pășune păcatelor...”; și mai jos: „*alergătorii* de noapte și curvarii...”

v. *Alerg*.

¹*Alergătóre*. — v. *Alergător*.

²*Alergătóre* (plur. *alergători*); s. f.; t. de moulage: meule de moulin, surtout meule courante.

„In móră sînt trei-patru *alergători*; fie-care *alergătóre* se compune din două petre, una d'asupra și alta de-desupt; d'asupra fie-cării *alergători* este câte un coș în care se pun bóbele de măcinat; în acest coș este câte un tîtirez care face a căde bóbele în móră...” (Preut D. Nisipescu, Vâlcea, c. Nisipi).

Mai în speciă, *pétra-alergătóre* se chiamă la toți Români numai *pétra* cea de sus, care se mișcă, în opozițiune cu cea de jos, nemișcătóre, care se dice: *stătătóre* sau *zăcătóre* ori *ședătóre*.

„Părțile deosebite ale mórei se numesc: *róta-de-apă* și *róta-cu-măsele*, al căror butuc la ambe capetele are câte un fus de oțel, care se învîrte în tîgăile tot de oțel, aședate pe nesce bårne tari de stejariu. *Róta-cu-măsele* învîrte prisnelul, care e înțepenit în *pétra-alergătóre*, încongiurată de o *veșcă* de lemn.

Sub *pétra-alergătóre* este *pétra-stătătóre*, ér d'asupra se mișcă corețul în care vin bucatele din coș...” (G. D. Păltinenu, Brașov, com. Tîntari).

„*Pétra-alergătóre* se află d'asupra petre-ședătóre sau *zăcătóre*, și împreună amîndoe petrele sînt aședate într'un cerc de lemn numit *veșcă*...” (A. Minculescu, Putna, com. Ivesci).

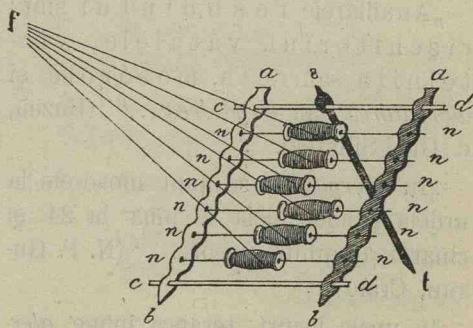
În Biblia Șerban-vodă din 1688, *pétra-alergătóre* se chiamă *parpăriță*:

Deuter. XXIV,	Non pignorabis
6: să nu zălo-	molam, neque
jești moara nici	superiorem
<i>parpăriță</i> mo-	lapidem mo-
rii, căci suflet a-	lae, quia animam
cesta zălojaște...	iste pignorat...

v. *Alerg*. — *Móră*. — *Părpăriță*...

³*Alergătóre* s. *lergătóre* (plur. *alergători* s. *lergători*), s. f.; t. d'Industr. pop.: sorte de bobinoir ou de bobineuse.

O uneltă de tot primitivă, naltă cam de un metru, ce-va mai puțin în lățime, compusă din cinci bețe și care servă femeilor dela țeră pentru a urdi sculurile de țesut. În Ilfov, după exemplarul pe care ni l'a procurat d-na Paulina Zaharescu, *alergătóre* sau *lergătóre* are forma următoare:

ab: cele două laturi verticale cu găuri, în care se petrece câte o șvóră cu câte un moșor cu fire de urdit.

cd: cele două laturi orizontale, din care în cea de sus e petrecut piciorul mișcător.

nn: șvórele pe care sînt înșirate mosórele, astfel că se învîrtesc cu înlesnire lăsând a se desfășura firele.

st: piciorul mișcător numit rădēmătóre.

bbt: cele trei picóre pe care stă unélta.

f: firele ce se desfășoră câte unul de pe fie-care mosor și cu care, țindu-le într-o mână, alérgă țesătóreă de urdesce.

S. F. Marian, Cănepa (Familia 1885 p. 342): „Románcele din unele părți ale Ungariei și Banatului nu urdesc pânzele ca Románcele din Bucovina pe urđitóre, ci ele o ordesc pe pariî unui gard său după nesce pomî; pun adică mosórele, cu tortul depínat pe dinsele, într'un instrument mic numit *lergătóre* sau *alergătóre*, și prin ajutorul acesteia apoi le urdesc după pariî unui gard său după nesce pomî. De-aice vine că firele astfel urđite capetă numirea de córdă...”

„*Alegătóre* este o unélta, pe care țeranca aședă mosórele și astfel cu dinsa în mână alérgă de urdesce pánza împregiurul casei, său pe nisce pariî socotiți a fi în depártare unul de altul după cāti coți voesce a țese; iar urđitóre este o altă unélta, pe care asemenea urdesce, întindënd firele pentru pândă în loc de a alerga împregiurul casei său parilor...” (G. Voicu, Tecuci, c. Stănișesci).

„Auxiliarele *resboiului* sînt: rișchitorîul, vatalele, vîrtelnița său róta, mosórele și *alergătóreă* sau *lergătóreă*...” (Buzeu, c. Glod-Siliștea).

„În *alergătóre* se pun mosórele la urdela pânzei, dela 2 pînă la 24 și chiar mai multe mosóre...” (N. P. Gurăan, Craiova).

În unele locuri, țeranca înfige *alergătóreă* în pămînt prin cele trei picóre destul de ascuțite în vîrf, și apoi alérgă ea singură cu firele ce se

desfășoră de pe mosóre; mai adesea însă, își atîrnă *alergătóreă* de brațul stîng prin laturea orizontală superióră, și astfel ținënd-o și mînuind tot-o-dată firele pîntre degetele ambelor mîni, alérgă cu unélta din par în par, urdînd cu multă iutelă și cu o mare îndemânare.

Acest mod de urdire pe *alergate* trebui să'l vedă archeologul, dacă voesce să înțelegă țesetoria cea primordială a familiei ario-europene și să privească așa dicînd viuă pe Calypso a lui Homer: *ἰστὸν ἐπὶ οἰχομένην* (Odyss. V, 63), său la Ovidiu: „Radio stantis percurrrens stamina telae” (Metamorph. IV, 275).

v. *Aleg.* — *Resboiu*. — *Stativă*. — *Țesetură*. — *Urđitóre*...

Alegătură (pl. *alergături*), s. f.; course; fatigue. Sinonim cu *alergare* și *alergat*.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Alegătură*. Cursus”.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXIII p. 6: „nu-ți e cu iscodire trebuința, nici cu multă *alergătură*, nici a șutili alții...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 17): „de *alergăturile* iuților olăcari și trópotele picórelor a neobosiților *alergători* toată pulberé de pre toată calé în ceriu să ridică...”

Costachi Stamati, Muza I, 157:

Sprinten la *alergătură*, ca calul cel mai sburdatec;
La trup puternic și iute, la luptă nebiruit...

v. *Aleg.* — *Alegare*. — ². *Alegat*.

Alegău (plur. *alergăi*), s. m.; courier.

Lexicon Budan: „*Alegău* = *alergătoriu*, cursor, der Renner”.

Costinescu, I, 31, pune cu același sens: „a l e r g a c i u = alergătoriu, serv călăreț“.

Ambele derivate din a l e r g, unul prin sufixul -a ū, cel-l'alt prin sufixul -a c i u, sînt de o potrivă poporane (Cihac) și exprimă noțiunea de „courrier“ mai bine decât sinonimul a l e r g ă t o r, care funcționează mai mult ca „coureur, celui qui court“. Un alt sinonim este vechiul o l ă c a r i u, care însă însemna mai în specie pe „courrier de l'Etat“.

v. Alerg. — -acŭ. — -aŭ. — Olăcarŭ.

¹. Alès, -ésă, adj.; part. passé d'a l e g pris adjectivement: 1°. choisi, élu, d'élite; 2°. délimité, précis, positif; 3°. notoire, de notoriété. Ca adjectiv, reprezintă toate sensurile verbului din care derivă.

1°. ales = ce-va sau cine-va luat din mai mulți sau din mai multe ca cel mai bun; de unde apoi: ce-va sau cine-va atât de bun încât dela sine și se deosebesce din mulțime.

Balada „Petrea Bradului“:

Dar acum la înturnat,
Eu, măicuță, am aflat
Tote holdele culese,
Tote mândrele alese...

(Familia, 1886 p. 332)

Despre cai:

Balada „Opriganul“:

Doș, trei, cinci mii de epe,
Tot alese și sirepe,
Pintenoge la picior,
Cu cerși albe pe spinare...

Nic. Muste, Letop. III p. 59: „... venit'au poroncă împărătească la Nicolai-Vodă de au dat cinci sute de cai de oaste de pre la boierii și de la mazilii, tot cai aleși...“

Despre grâu:

„Grâu frumos ca jarul, gândesci că'i

ales pe masă“ (R. Simu, Transilv. c. Orlat).

v. Colivă.

Cântec poporan din Bucovina:

Ba eu deŭ nu te-oŭ lua,
Deși tata m'ar lăsa,
Că vița mea nu'i c'a ta:
Vița mea'i de grâu de vară,
A ta, lele, de săcară;
Vița mea'i de grâu ales,
A ta, lele, de ovės...

(ibid., II, 216).

Despre boierii:

Mare masă e întinsă,
De boieri aleși coprinsă...

(Marian, I, 60)

Pravila Moldov. 1646 p. 158: „ruda cia alésă ce să dzice boeriia...“

Zilot, Cron. p. 109: „După venirea în Scaun a lui Caragea, fiind că țera după răzmiriță avea trebuință de îndreptare, și Vodă de o cam dată purtând chip părintesc până să și întocmescă ficlenele lui mișcări, alese de Vistier mare pe Banul Grigorie Brâncovănu, ca pe unul ce pe acea vreme era cel mai numit și ales boier al patriei despre toate, adică împodobit cu înaltă învățătură, firesce blajin și ticnit, bogat forte și după nēm mai slăvit decât toți...“

Despre femei:

Un bōcet din Bucovina:

Să bată mirosu 'n casă,
Căci a fost o flōre-alésă...

(Marian, I, 90)

Balada „Fata Radului“:

Îară slușnica dicea:
— Draga mea, stăpâna mea,
Înălțată împărăteasă,
Dōmnă mândră și alésă...

(Pompiliu, Sibiu, 40)

Balada „Doncilă“:

Îți aduc altă mirésă,
Mai frumōsă, mai alésă...

Doină din Ardel :

Vecină, mândruț' *alésă*,
De bădiu meu te lasă...

(Jarnik-Bărsanu, 278)

Idiotismul „puică *alésă*” exprimă curat românesc pe francesul „coquette”.

Balada „Bădiul” :

De vestita Bădiulésă,
Cu ochi de puică *alésă*,
Cu chipul de jupănesă,
Ca ea nime de frumósă!..

(Marian, I, 128)

Balada „Codrénul” :

La Șanta, la crișmăresă
Cu ochi mari de puică *alésă*,
Bea Codrén, se veselesce,
Cu Șanta se dragostesce...

„Voinic *ales* = homme d'élite” în cimilitura despre „Carte”.

Rădăcină
Mpleticină,
Ales volnic o desbină...

(Ispirescu, Ghicitori, p. 28)

II°. *ales* = despărțit de tot ce-l încungioră sau cu care s'ar pute amesteca, precum un pământ *ales* din alte pământuri, o casă *alésă* dintre alte case, o datorie *alésă* dintre alte datorii etc., de unde apoi: ce-va sau cine-va lămurit, limpede, neamestecat.

Act moldovenesc din 1687 (A. I. R. I, 62): „Viile afară dintru ale mănăstirii, care sânt *alése*, cele den Valé-Popei...”

Pravila Moldov. 1646, f. 31: „cela ce va avia datorie și să va fi tocmît cu voia sa să-ia vre un lucru în preț, acesta iarăș nu poate lua fără de giudeț numai sângur cu voia sa, de vreme ce datoriia nu va *alésă* să să știe...”

Ibid. f. 33: „mai vrătosu cându va fi zapisul *alesu* și înțelegându, dzăcându fără de multe cuvinte și fără nice o gălăvă...”

Urația de nuntă :

Să ne spunem cuvîntul
Cu adevărul,
Că de multe ce sînt și dese
Nu le putem spune *alese*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 174)

Maî cu sémă în construcțiune cu lucru.

Doină din Ardel :

Bade strucișor de rouă,
Nu ține calea la două:
Decât la două și rar
Și să umbli înzădar,
Maî bine la una des:
Să se scie lucru-*ales*

(Familia 1884 p. 203)

Fôrte des în Pravila lui Vasile Lupul :

f. 71: „să n'aibă voe nice putere să să mai mărite după al doile bărbat, de-are aștepta cătă ai de mulți, dacă nu va putia *alesu* lucru să înțelegă de bărbatușu: viu-i au mortu; numai cându va înțelegă foarte cu adevăratu, atunce-i slobodă...”

f. 75: „de vreme ce nu să va arăta un lucru *alesu* pentru această precurvie, bărbatul nu va lua nemică den dzestrele muerii-șu...”

f. 79: „de pândză, sau fie ce altă să fie lucru *alesu* de acia trebă...”

Tot aci vine proverbul :

Socotela désă
O frăția *alésă*...

(Pann, II, 81)

III. *ales*, ca rezultând din cele două sensuri de maî sus = ce-va sau cine-va neobicinuit și fără soț, fie în bine sau în reu.

Pontbriant: „*ales* în felul seü=unique en son genre”.

Constantin Brăncovan, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 80): „pentru rugăciunile aceluia luat-s'au izbăvire căt toți s'au minunat de spăimata minune *alésă*...”

O predică circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 227): „acolo în lăuntru întru adu

întunérecul *ales* fi-va, chină cumplită și durere nespusă...”

Fragment omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 303): „focul nestinsă și întunérecul *ales* și în toate muncile cele înțele...”

Pravila Moldov. 1646, f. 36: „de va fi om vestit și *alesă* de om bun...”

Dar tot așa: „tălhar *ales* = brigand fieffé (Pontbriant), său :

Bădiulăso mult frumoasă,
Cu ochii de curv' *alésă*,
Unde'i Badiul? — Nu'i acasă...

(Caranfil, Valea Prutului, 77).

În sens bun ca și'n cel rău, se dice *ales* pe sprincenă sau de pe sprincenă = cel de 'ntăiu sau cel mai veșut dintre toți, ce-va ca grecesce *ἀρχαίος* sau *ἀρχαίως*.

Basmul „Fiul vinătorului” (Col. I. Tr. 1876 p. 88): „Dacă se adunară, *alese* din ei fiul vinătorului vr'o doă sute de meșteri, tot pe sprincenă, scii!...”

Filimon, Ciocoi vechi p. 104: „scose pe sofragi și pe stolnic, sub cuvînt de mîncătoare, și puse în locul lor pe alții, *aleși* de dinsul du pe sprincenă...”

I. Caragiale (Conv. lit. 1880 p. 410):

„Leonida: Dar, da întreabă-mă să'ți spun ce fel de ómeni sînt.

„Cocóna: Ce-va tot unul și unul.

„Leonida: Aî mai prima, domnule, *aleși* pe sprincenă, care mai de care, dă-cu-puşca'n-Dumneđeu, volintiri mă rog...”

În graiul, la plural feminin se aude adesea *alesă* sau *alésă* în loc de *alese*:

Câte stele 's mai *alésă*,
Tóte vin lá noi a-casă...

(Foişóra din Sibiu, 1886 p. 10)

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 78: „una din cele mai *alesă* veselii...”

v. *Aleg.* — ^{3.4.} *Ales.*

^{2.} *Alès, -ésă*, adj.; t. d'Industr. pop.: façonné [tissu], brodé en couleurs, ornementé en parlant d'étoffes. Ca verb, se dice: a alege cu puî, cu florî, cu riurî; ca substantiv: *alesetură*, și mai cu sémă la plural: *aleseturi*; ca participiū trecut adjectivat: o țesetură *alésă*, când e chită cu figure colorate, în opozițiune cu țesetură *sadè*, „étouffée”, adică fără figure sau fără culorî.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 8: „Pe patul de scândurî e așternută o scórță *alésă* în fel de fel de migălituri...”

S. F. Marian, Chromatica p. 49: „Traîste și trăistute de serbătorî, carî sînt fôrte frumos *alese* și țesute, și traîste simple, carî sînt numai câte cu doă felurî de vîrste țesute...”

„Ștergare cu carî țerancele împodobesc casele atîrnându-le de cuie în intrul pe lingă părăi, le fac de obicei-nuit *alese* frumos sau învîrgate cu diferite culorî, ca roșu, verde, negru etc.” (I. Ștefan, Buzeu, c. Zernesci-Călnău).

„Covor se dice cel lucrat cu iglița; chilim, cel *ales*, adică țesut cu florî...” (P. Bădescu, Dolj, c. Filiaș).

„... cămăși subțiri de borangic *alese* și cu fluturî; bete *alese*, cu mărgelile și cu fluturî...” (A. Iliescu, Dîmbovița, c. Sărdanu).

„Scórțele se fac în doă ite și orî-căt de gróse, cu puîșorî *aleși* de deosebite culorî...” (N. Teodorescu, Iași, c. Sinescii).

În același sens: „mésă *alesă*”, „fótă *alesă*”, „lână *alésă*” și așa înainte.

v. *Aleg.* — ^{2.} *Alesetură.*

^{3.} *Alès*, adv.; précisément, décidément, notamment. Sinonim cu: de bună sémă. La comparativ se dice: mai *ales* = mai cu sémă „surtout, principalement”. Diferă cu totul prin

sens de locuțiunea adverbială „într'ales“, care însemnează numai „au choix“.

Dictionar Mss. Bănăţen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Alēs*. Punctatim“.

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXI,
34: Iară alţii al-
tu ce-va striga
în gloată cum nu
putia înţelege
alesu dreptu vo-
rova...

XXV, 26: de
elu *alesu* ce se
scriu n'amudom-
nu-miu...

... alii autem a-
liud clamabant in
turba; et quum
non posset cer-
tum cognoscere
prae tumultu...

... de quo quid
certum scri-
bam domino non
habeo...

Pravila Moldov. 1646, f. 56: „cela
ce va ucide pre cela ce-i înblă cu mu-
iaria, şi şi pre muicare, *alesu* cându să
va prileji să fie boiarinū sāngurū mai
marele lui, sau altū giudeţū cine-va,
acesta nice o certare să nu aibă...“

Ibid. f. 60: „unū om de va fi în-
cinsū cu arme şi de va da cui-va o
palmă numai, ucide-l' va de totū cela
cu palma şi nu să va certa, *alesu* de'l
va fi suduit şi'l va fi ocărat mainte
de palmă...“

Nic. Muste, Letop. III p. 77: „In a-
nul acesta iară aū scos Mihai-Vodă de-
setina de stupi să dé toţi; neplăcut
lucru era *ales* boierimeî şi mănăstiri-
lor acest obicei...“

I. Văcărescu, p. 353:

Ş'al vis că'n Bucuresci stă'n scaun Bucuria!
Avea ce să vîd? *Ales* Neomenia
Stă: inimă şi duh boldesce cătră fală:
Toţi în minciună cred, înşal şi se înşală...

Anton Pann, Prov. II, 11;

Deci ei cum s'o fi înţeles,
Nu pociu să vî spuļu *ales*,
Că cu toţi aū plecat
Ş'aū mers la zapciu în sat
Să'i impace la un fel...

Doină oltenescă:

Din baltag să'mi fac eū plug,
Pistolele să le'njug
Ca să brăzduesc *ales*;
Unde-a fi crângul mai des...

(Alex. Poes pop. 2. 285)

Ca adverb, simplul *ales* se întrebun-
tăză astăzi rar; foarte des însă com-
parativul: mai *ales*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 98:
„[Mavrocordat] era grabnic la mânie,
şi mai *ales* asupra aceloră ce'i cuno-
ştea că mănca bani Visteriei...“

Zilot, Cron. p. 32: „Şi pentru acésta
mai virtos l'aū trimis Pazvantoglu pe
dinsul, fiind-că era umblat prin tără,
mai *ales* peste Olt...“

v. *Aleg*. — *Ales*.

⁴ *Alēs*, *alésă*, s. m. et f.; un être
élu, quelqu'un d'élite. Acelaşi cuvînt
cu cele precedinţi, dar întrebunţat ca
substantiv despre fiinţele presupuse a
fi cele mai bune, fie într'un sens co-
mun, fie în cel teologic, fie în cel ju-
ridic.

I°. In sens comun.

Doină din Ardél:

Mă dusei pe sat în jos
Să'mi aleg draguţ frumos;
Amar de *alesul* meu,
Cum mi-am *ales* eū de reu!...

(Jarnik-Bărsanu, 180)

Din Bucovina:

Mărită-te sănătósă!
Mi-oū găsi şi eū *alésă*
Alta'n lume mai frumósă...

(Marian, II, 173)

II°. In sens teologic, mai cu sémă
la plural: *alesii* = „les élus“.

Calătoria Maicei Domnului la Iad,
circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 364): „eu
merşu la Iadul, vrăjumaşul călcau şi
alesii mei învişu...“

III°. In sens juridic.

Nic. Muste, Letop. III p. 7: „Nu-

mai chemând pre boierii la Poartă, cum s'au ȑis mai sus, au tocmit trebile Cu-parul, să nu se facă vre o împărechere între boierii pentru *alesul* dintre dănsii la Domnie..."

v. *Aleg.* — ^{1.3} ⁵ *Ales.*

⁵ *Alès* (plur. *aleși*), s. m.; t. d'Administr.: notable de village. Archaism. *Aleși* formaū altă dată un fel de consiliu comunal al satului, numindu se astfel mai cu sémă în Țera-Românescă.

Dr. Polysu: „*Aleși* satului, die Dorf gewählten“.

Boliac, Sila:

Și mama e bătrână, și n'avem nici gătejă;
Pe nenea de trei ȑile de când l'au dat de
ștrėjă;

Aleși l'au luat...

și mai jos:

Pe frate-seu il dase *aleși* la oștire,
Și singură orfana plânga în zăpăcire
Și pèrul își smulgea...

Astăȑi numai bătrânii dela ȑeră își mai aduc câte ce-va a-minte despre vremea *aleșilor*.

„Bătrânii spun că satul se cărmuia de patru *aleși*, având în capul lor pe logofet. Acesta din urmă purta pecetea satului și făcea ori-ce'i plăcea. Părcălabul era și el dintre sătenii, având pe sémă cîsla satului, la facerea căriia il ajutaū *aleși*...” (G. Constantinescu, Gorj, c. Ionescii).

„Vătafi, ca vătășei de acum, a-lergaū prin sat pe la ómenii după trebile sătesci, trimiși de către *aleși* satului, pe lîngă cari era părcălabul ca stringător de bani și logofetul care sciea carte...” (I. Rădulescu, Romanai, c. Balșu).

„Fie-care sat, adegă cea ce se chiamă astăȑi cătun, avea câte un logofet, lîngă care se alegea, ca subordinatî ai lui, trei ómenii numiți juratî, mai în urmă *aleși* satului. A-

ceștia, fie-care câte o septemână pe rînd, judecaū pricinele mai mici ce se iviaū între sătenii, iar la pricine mai mari se întruniau tus-trei cu logofetul și osândiaū pe cel vinovat: sau il băgaū la jug, ori il țineaū noē ȑile închis, ori il băteaū cu nulele, ori il globiaū...” (G. Verlan, Mehedinți, c. Glogova).

Pe a-locuri *aleșilor* li se ȑicea pasnici (I. Chiru, Putna, c. Păunescii); ba încă și dipotați (I. Stefan, Buzeu, c. Zernescii).

v. *Aleg.* — ^{1.4} *Ales.* — *Cisla.* — *Părcălab.* *Pasnic.* — *Vătav.* — *Vataman*...

⁶ *Alès* (plur. *alesuri* și *alese*), s. n.; part. passé d'aleg pris substantive-ment: 1°. choix; 2°. préférence; 3°. délimitation; 4°. résultat. În primele doē sensuri se întrebuinteză numai asociat cu prepozițiunile de, pe, întru, cari îi dau o funcțiune adverbială. Prin acesta și prin cele-lalte doē sensuri fórte restrînse diferă de sinonimiū alegere, alegătură, alesetură.

I^o. *ales* „choix“.

Act ȑerănesc moldovenesc din sec. XVIII (A. I. R. III, 278): „neavându bani să'm de, au zis să'm de 60 de prăjini de păpușoi să'm aleg din 300 de prăjini care m'e plăce mie, dar să mi'i prășescu eu; și am așăzat așe; dar cându au fostu vreme prășitului am vinit și am plătit câte o para pe prăgină, dar el au pus pricină că nu m'e da într'ales...”

Donici, Lupul și Lupșorul:

Cole subț dél se pasc mulțime de oi grasă;
Putem întru *ales* vre una să luăm

Și să mîncăm...

Tot așa se ȑice: pe *ales*, sau la plural: pe *alese*, într' *alese*. Negativul: „pe ne-ales = pèle-mele” (Pontbriant).

II°. *ales* „préférence“.

Caragea, Pravila 1818 p. 95: „La tocmélele céle cu îndoială căutăm mai

mult la voința celor ce să tocmească decât la vorbă, și mai mult la ceea ce să face decât la ceea ce să zice, pentru că mai de *ales* și mai cu putere iaste înțelegere decât vorbele...”

III°. *ales* „délimitation“.

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 10: „1 carte a lu Dragotă județul pentru *alesul* acei pră[vă]lii...“; și mai jos: „1 carte a lu Dragotă județul pentru *alesul* acestor 2 prăvălii...”

Constantin Brâncovan, 1697 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 231): „precum am văzut Domnia mé și carté acestor 12 boiari de *alesul* și de hotărnicia acestii moșii dela Godéni...”

Același, 1692 (ibid. p. 14): „și carté Gherghini județul cu părgarii și cu oroșanii de *alesul* acestui loc al sfintii mănăstiri...”

IV°. *ales* „résultat“.

Nic. Muste, Letop. III p. 51: „Dimitrașco Vodă grabnic la Domnie neschimbătă, precum este obiceiul la creștinii, n’au așteptat *alesul* oștirilor între Impărați să vază cum își vor alege, ce agiungându-se cu unul din sfetnicii împăratului, anume Sinior Sava, dându’i și câți-va bani, au statut pre lângă Impăratul...”

v. *Aleg.* — 1. 2. 3. 4. 5. *Ales*.

⁷. *Alès* (plur. *alesuri*), s. n.; vendange. Formă bănățenă pentru *culesul* [violet].

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Alèsul* vi-niilor”.

v. 2. *Cules*.

⁸. *Alès*, s. m. sing.; t. de bergerie: triage de brebis dont on sépare les agneaux; sorte de fête populaire qui accompagne cette opération. Numele

și obiceiul există la toți Români, mai cu seamă însă în Banat.

„*Alesul* = când se aleg oile; tot în ziua de *Ales* dreg vacile ca să dea lapte mult și bun și să nu’l pótă lua strigoii. Locuțiunea: până la timpul *Alesului* te aștept, însemnă: după Paști...” (Liviū Iancu, Banat, c. Visagu).

A. M. Marienescu (Familia 1873 p. 237): „*Alesul* e o serbătoare a păcurilor români, și se serbeză tot-d’a-una în 22 aprilie vechiu, cu pregătire în 21 și încheiere în 23 aprilie ce e ziua de Sân-George. *Alesul* e timpul când poporul éșă afară la câmp și începe viața păstorală, când se fac strungele și colibele pentru anul acesta. Acuma e, în înțeles strâns, începutul economiei cu oile, întâia mulsore a lor, întâiul *ales* al mîilelor dintre ei, și serbătorea dela acest *ales* și-a căpătat numele...”

S. Mangiucă, Călindar 1882: „22 Aprilie, Joi, *Alesul* lui Sân-George. Pre ziua acesta cad și următoarele serbătorii, datine și credințe: 1°. Suflarea bucinului pentru curățirea locuințelor, staulilor și a aerului = lat. *tubilustrium*; 2°. Curățirea vitelor, oilor și a păcurilor prin foc și apă = lat. *lustratio per ignem et aquam*; 3°. Facerea unturei pentru ungerea vitelor; 4°. Punerea oilor la măsură (după alți și numărarea oilor); 5°. Descântarea leușténului, pelinului și bozului, cari astfel descântate în séra spre Sân-George se pun în staul la piciorile vitelor și a oilor, ca să nu li se țiea laptele și să nu se întâmple rele; 6°. În ziua *Alesului* lui Sân-George, după amiazi, se sémănă toate florile: bosiocul (după alții în ziua de Sân-George), cucumerele, sémînța de varză sau curechiu etc.”

v. *Aleg.* — 9. *Ales*. — Croban. — Cuțit. — Nunta-berbecilor. — Sarea-oilor...

^{9.} *Alès*, interj.; t. de bergerie: sorte d'exclamation invariable, signifiant quelque chose comme: séparez-vous! triezyous!

„Cîobanii când aleg oile, strigă: băroia, *ales* oia, *ales* la strungă! și ele se aleg...” (C. Ionescu Iconom, Iași, c. Sinesci).

„Ca să deosebescă oile una de alta, cîobanii le dau numiri: *ales* bela, *ales* bucălaea, buzata, ócheșă...” (N. Ludovic, Tulcea, c. Niculițel).

v. ^{8.} *Ales*.

Alesător (pl. *alesători*), s. m.; agri-menseur, arpenteur, quelqu'un préposé à la délimitation des terres. Cuvînt des-părut din graiu, și care totuși nu pôte fi înlocuit prin alt ce-va mai bun.

Urechea, Letop. I. 104: „Logofăt mare, gîducător și *alesător* de ocin...” ceia ce Picot (Chronique de Moldavie p. 643) explică necorect prin: „arbitre”.

v. *Aleg.* — ^{1.6.} *Ales*.

^{1.} **Alesătura**, s. f.; ^{10.} élection; ^{20.} séparation des cheveux, raie. Formă veche pentru alegătură și sinonim cu alegere.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Alēsăturē*. Electio”.

Dosofteu 1680, f. 148 a, în titlul psalmului CXII pune: „a noului popor *alesătura*”, unde în contextul slav: „novych liudi izbranie”.

La Costinescu (I, 31): „*Alesura*, alegătură, *alesătura* = alegerea pîrului în cărări, în codițe.”

v. *Aleg.* — *Alegere*.

^{2.} **Alesătura** (plur. *alesături*), s. f.; t. d'Industr. popul.: fleurs ou desseins tissus, broderie, façonnage d'une étoffe, ornementation. Cuvînt uitat în dicțio-

nare, deși circulază în toate Țările în în-tréga Dacia.

Un călător engles, vorbind despre industria țerancelor române din Ardél, ȳice: „Covórele ale se (woven) pe a-locuri de cătră femeii mai dibace sînt atît de frumoșe, încât ar fi privite ca o podóbă în orî-ce salon din London saũ din Paris. Gustul, cu care ele a-leg și potrivesc culorile e admirabil, și desemnurile, deși orientale în fond, sînt totuși curat romănesci. E nemăr-ginită varietatea isvódelor prin îmbi-narea văpselelor și a linielor, tóte a-cesste mosaicuri fiind născocite și apoi țesute cu o de o potrivă ușurință...” (Boner, Transylvania 1865, p. 241).

Iată ce se chiamă *alesătură*, saũ mai bine *alesături*, căci cuvîntul se întrebuintéază mai mult la plural. Se pot alege însă nu numai covóre, ci orî-ce fel de țesătură, și nu numai țese-tură, adecă *alesături* din resboiu, dar une-orî și cusuturile cele figurate se chiamă *alesături* de mână.

„*Alesăturile* închipuesc un meșteșug a-parte” (D. Huțu, Tecuci, c. Nărtescii). Dibăcia în a alege este o ade-vărată fală pentru o fată dela țără. Într'un bócet din Dobrogea:

Alesăturile ei

Mare cu drag le privei...

(Burada, Inmormint., 126)

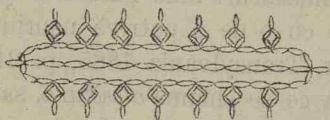
unde să se observe construcțiunea cu-rat latină: „magno cum amore”.

Ca meșteșug a-parte, *alesăturile* își aũ o bogată terminologiă propriă: ele se fac în florî, în rîuri, în pui-șori, în costițe, în fluturi etc.

„Țeseturile în patru ițe, când aũ nu-mai o față, se chiamă: în scripete; țeseturile cu deseme din urdélă saũ nevedélă se chiamă: cu speteze; dacă aũ florî în țesetură se ȳice: *alesături*, iar la covóre foițe. *Alesătu-*

rile în pânză au diferite numiri: brósca, brédurile, omida, păpușă, porumbeii, vîrfu-cuțitului, roșcova, șărâmpoiul, butucel...“ (G. Eftușescu, Dobrogea, Constanța, c. Ciobanu).

Ce pôte fi mai desgustător și mai monoton ca o omidă? Și totuși în *alesăturile* românesce omida, un tipar cunoscut tuturor țesetoreselor delatără, capătă o figură din cele mai grațioase. Iată-o, bună-ora, de pe o brobódă a Societății „Furnica“, cu fire albe pe pânză ca vișina putredă:

Sub raportul culorilor, cari — dice poporul — se mușcă când nu se potrivește una cu alta, iar când se potrivește atunci te prinde să te apucă de ochi (Marian, Chrom. 49), țerancele noastre rîvnesc a reproduce mai cu sémă armonioasă colorațiune a salamandreii.

„Șulumândrița este un fel de șopărlă fôrte frumos înpeștrită: négră cu picături galbene, albe, roșii, iverđi. De aceia o caută mult fetele mici, puindu'și mâinele în calea ei ca să trecă peste dinsele, căci cred că apoi se învață ușor la flori să riuri de cămăși și fôte...“ (I. Aldoiu, c. Voinesci; G. Țuțuianu, c. Valea-mare).

O admirabilă reproducere în culori, cu aur și cu argint, de *alesături* românesce din Banat și Ardél, se află la Pulszky și Fischbach, Ornaments de l'Industrie domestique de la Hongrie, Pesth, 1878.

v. *Aleg.* — ²*Ales.* — Brădișor. — Butucel. — Fir. — Resboiu...

^{1,2} *Alêsc.* — v. ^{1,2} *Hălesc.*

Alestincă, s. f.; étoffe de coton, indienne ordinaire.

O doină din Moldova:

Cum te plâng surorile
Pe tôte cărările!
Cum te plânge cea mai mare
Cu păr galben pe spinare,
Cu lacrimi pînă 'n pafale!
Te plânge cea mijlociă
Cu rochița vișiniă,
Cu lacrimi pînă 'n bîrbiă,
Se despică frunza 'n via!
Cum te plânge cea mai mică
Cu rochița de-alestincă...

Alexandri, Scara mâtei, sc. 4: „Am să cumpăr o rochie de *halastincă* Floricăi; da scii! cole ghiurghiuile, să'ți îee ochii cale de-o poștă...”

E cuvîntul rusesc *holstinka* „guingan“, literalmente „toile de Holstein“ (Cihac), după cum și francesul „guingan“ înseamnă literalmente „toile de Guingamp“, orășel în Bretania cu fabrici de țesături (Litré).

La Români cuvîntul e nou și circulează numai în Moldova.

v. *Americă.* — *Angliă.*

Alesură. — v. ¹ *Alesătură.*

¹ *A-lêș*, adv.; insidieusement, de guet-apens. Pîndind dintr'ascuns, întînd cîi-va o cursă. Ca adverb, se găsește numai în vechile texturi.

Pravila Moldov. 1646, f. 172: „cela ce'ș va zăloja casa sa la omă ucigătoru, pentru să se pue *a-leș* (*alēm*) acolo să paziască pre vrăjmașulă său cîndu va trêce să iasă înainte'i să'lă ucigă, acesta să va certa ca și ună ucigătoru...”

Din prepozițiunea *a* = lat. ad și din *leș* = ung. *les* „embûche, aguets“.

v. ² *Aleș.* — *Aleșuesc.* — *Pîndesc.*

² *Alêș* (plur. *aleșuri*), s. n.; embûche, piège. Același cuvînt cu cel precedente,

dar trecând la un sens de tot substantival.

Lex. Bud.: „*Aleșu*, die Nachstellung, das Lauern, der Hinterhalt“.

v. ¹ *A-leș*.

Alêșii, n. pr. loc. m. plur. FrunDESCU (Dict. top. 5) aduce trei localități numite *Aleșii*, literalmente „les élus“, câte-trele în districtul Ilfov.

v. ¹ *Ales*.

Aleșuêsc (*aleșuit*, *aleșuire*), vb.; dres-ser des embûches, tendre des pièges. Sinonim cu pândesc. Se întrebuințază și forma *leșuesc*, fără prepoziționalul *a*. Astăzi se aude mai mult numai peste Carpați.

Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 11 a, ca sinonim cu pândesc:

Genes III, 15:
ia te-a *aleșui* la
capu și tu o vei
pândi la căl-
căi...

... αὐτός σου
τηρήσει κεγα-
λὴν καὶ σὺ τηρή-
σεις αὐτοῦ πτέρ-
ραν...

dar în Psaltirea, 1680, f. 10 a, forma *leșuesc*:

ps. IX: șiade
în *leșuituri*
cu bogații într'a-
scunderi a ucide
pre nevinovatul;
ochiului spre mîa-
serul prăvăscu,
leșuiaște într'as-
cunderi...

... sedet în in-
sidiis cum diviti-
bus in occultis,
ut interficiat in-
nocentem; oculi
ejus in pauperem
respiciunt; in si-
diatur in oc-
culto...

și tot așa la Silvestru, 1651, pe când la Cantemir (A. I. R. II, 125): „pre sărac să'l apuce *aleșuiaște*...”

v. ¹ *A-leș*. — *Pândesc*.

Aleșuire

Aleșuitor

v. *Aleșuesc*.

Alêu! interj. — v. *Aleo!* — *Valeu!*

Alêur, s. m.; t. de Botan. — v. *Alior*.

Alêvêș (pl. *alevêșuri*), s. n.; „piquette-mauvais vin“ (Pontbriant). Din maghia, rul le v ê s „jus, potage“ (Cihac). Cu-vînt abia cunoscut în popor.

v. *Lîurcă*.

Alêxa. — v. *Alexie*.

Alexândra, n. pr. f.; Alexandrine, Forma femească corespunzătoare lui A-lex-andru. Rar se întrebuințază în popor.

Constantin Brâncovan, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 30): „au fostu vândut această jumătate de sat den Roșul ce scrie mai sus surorilor lui, jupănésii *Alexandrii* și jupănésii Gherghinii...”

Formă mai poporană este Sanda, cunoscută și la Serbi. O variantă a aceluiași nume, la Serbi și la Români, este Rosanda sau Roxanda ori Roxandra.

v. *Alexandru*. — *Roxanda*.

Alexandria, s. f.; t. de Litt. pop.: Alexandréide, le Pseudo-Callisthène, histoire fabuleuse d'Alexandre le Grand. Un fel de romanț eroic, alcătuit de vre-un Grec din Egipt cam în secolul IV și care în vécul de mijloc reușise a se răspândi, în traduceri și 'n imitațiuni, în proză și 'n versuri, la mai toate popórele. Primul studiu serios asupra acestui apocrif este de Berger de Xivrey în Notices des manuscrits t. XIII (1838) part. II p. 162—305, iar prima edițiune critică a textului grecesc s'a făcut de K. Müller în Bibliothèque des auteurs grecs a lui Firmin Didot (1846). Cfr. Zacher, Pseudo-callisthenes, Halle 1867. La Români *Alexandria* a străbătut prin Slavi pela jumătatea secolului XVI și'au ajuns a fi cea mai lătită din toate cărțile poporane.

Gr. Alexandrescu, Satira duhului
meu :

Nu mai ești tu acela care 'n copilărie
Scieai pe din afară vestit' *Alexandrie*...

Costachi Stamati, Muza I, 472, punând pe o cucună din secolul trecut să vorbească cu un dascăl despre educațiunea fiului ei: „să faci așa marafet, ca el fără de multă ostenelă să scie pe de rost câte-va întâmplări din *Alexandria* lui Machedon, precum de câpcâni și de furnicile cele mari cât omul...”

În secolul XVII *Alexandria* era deja atât de lătită între Români, încât cronicarii noștri se cred dator să o înfrunte.

Miron Costin, Letop. I, 256: „Scrie Plutarh, vestit istoric, la viața lui Alexandru Machedon, carele au scris *Alexandria* cea adevărată, nu basne cum scrie o *Alexandrie* din grece orî dintr'alte limbi scoasă pre limba românească, plină de basne și scornituri...”

Nicolae Costin, Letop. I, 59: „nu aceea *Alexandrie* minciunosă ce 'i pre limba românească, plină de basne...”

Alexandria la Români se clasifică în:

I°. Scrisă slavonesce, după care s'a tradus apoi în limba română. În Biblioteca Imperială dela Petersburg se află un prețios manuscript de această natură, executat la 1562 în Moldova din ordinul mitropolitului Grigorie, care l'a dăruit mănăstirii Némțul: „nače se i sŭvrŭši sŭ kniga rekoma *Alexandria* poveleniēmŭ i daanēmŭ prĕosveščennago mitropolita kyr Grigoria Sučavskago...” (Jagić în Starine, V, 26; cfr. Jireček, Gesch. d. Bulg. 440).

II°. Redacțiuni românesce manuscripte, dintre cari cele mai vechi cunoscute sînt:

a) Un codice, depus actualmente la

Academia Română și scris la 1620 în Transilvania de către un popă Ion din Sim-Petru: „Cu mila lu Dumnezeu sfrăși eu Popa Ion diin Sim-Pietru această carte ce se camă *Alexandrie*; meseșŭ Cireșeriŭ să începu în 15 zile și să sfrăși în luna lu Agust 4 zile, vŭ let 7128, în zilele lu Betlian Gabor Craiu...” (Bianu în Col. I. Tr. 1883 p. 324).

b) Un codice, depus la Archiva Statului din București și în care se află (f. 137 b) următoarea interesantă notiță: „Ăastă carte ce se chiamă *Alexandrie* o am scris eu Bucur Grămaticul din Sămbăta de sus, nepotul lui Man Barbu, și o am scris în oraș în București când învățam eu cântări la dascalul Coman, domnesc era acel dascal și mă dedese măriia sa vodă la acel dascal, în zilele pré-luminatului și înălțatului și de Dumnezău iubitor lo Costandin voevod a toată Țara Rumânească Domnŭ; și mă pusese pe mine dascalul vătaf peste școala lui, peste 50 de copii, și imbla vălétul atunci 7212 (1714) martie 18 zile”.

III. Tipărituri, nu înse înainte de 1700. Între cărțile tipărite, pe cari le-a găsit Italianul Del Chiaro (1718) în România pe la începutul secolului trecut, figurază și o edițiune a *Alexandriei*: „Alexandrie, o sia Storia di Alessandro „il Macedone, stampata in Lingua Valaca; ma detta Storia è veramente „curiosa per le molte favole che in „essa vedonsi frammischiate“. Nu numai aceea edițiune, dar nici una pînă la cea scosă în Sibiu la 1794, nu se mai pôte găsi nicăiri, necunoscându-li-se nici măcar anul publicațiunii, tôte fiind de demult exterminate prin desă întrebuințare. În edițiunile *Alexandriei*, pe câte le cunoscem noi, se adaugă tot-d'a-una la sfîrșit, ca un fel de apendice: „Vrednica de însemnare întimplare a patru corăbieri rusesci, cari au fost

strîmtorați de iarnă în ostrovul Spitzberg“. Un om nedepins cu apucăturile acestei ramuri a literaturii populare, s'ar întreba neapărat: ce are a face marinarul rusesc Șarapov cu sublimul eroi al *Alexandriei*?

Despre manuscrite și edițiuni mai nouă, se găsește la Dr. Gaster, Lit. popul. 14 sqq., unde se resumă și cuprinsul *Alexandriei*.

v. *Iele*. — *Ivan-împărat*. — *Machedon*...

Alexandru, n. pr. m.; Alexandre, Ἀλέξανδρος. Formele curat populare ale acestui nume de botez sînt: Sandu cu patronimicul Săndulescu și topicul Săndulesci; mai rar Lisandru; în orașe: Alecu. Ca deminutivi: Sandulachi, Aleachi, Sănduț, Alecuț etc. În onomastica veche: Șendre cu derivatele topice Șendreni, Șendresci, Șendriceni. Forma organică *Alexandru*, tot-d'a-una rar întrebuintată la Români, era privită altă dată ca de pîeză bună la Domni, dintre cari cei mai de frunte fuseseră *Alexandru* Basarab și *Alexandru* cel Bun. Astfel la urcare pe tron se putea schimba numele în *Alexandru*. Urechia, Letop. I, 176: „aū rădicat Domn pre Petre Stolnicul și i schimbară numele de i zicea *Alexandru* vodă, pre carele l'aū poreclit Lăpușnénul...“

v. *Radu*. — *Alexie*.

Alexandru-Machedon. — v. *Alexandria*. — *Machedon*.

Alèxie, n. pr. m.; Alexis. O formă poporană, împrumutată dela Slavii meridionali, este *Leca*, une-ori și pentru „Alexandru“. Patronul acestui nume este Sf. *Alexie* Omul-lui-Dumne-de-ŭ (Homo Dei), născut la Roma în secolul IV, una din figurele cele

mai romantice ale patrologiei creștine și a căruia legendă, în proză și'n versuri, devenise o adevărată carte poporană în vécul de mijloc. E mai ales remarcabilă poema franceză despre dînsul, scrisă în secolul XI (Gaston Paris, Vie de St. Alexis, 1872). Acastă legendă a circulat și la Români, dar nu s'a vulgarizat înainte de 1700. Dr. Gaster a găsit-o într'un codice de pe la 1750 (Tocilescu, Revista III, 342), de unde éca un pasagiū:

„Văzi pre nește coconi tineri ca aceea feçori de boeri mari și de împărați călcândū bogăția, cîste și și alte patimi pămăntești și trupești, încă și pre iubiți lor părinți și, ce este lucru mai minunat, și pre iubită sa soție, pentru dragosté făcătorului și mântuitorului nostru. Acastă osăbire de bună voe aū răbdat mulți robi ai lui Hs. cerescul împărat, și s'aū lipsăt de tote dulcețurile trupești, cîstindū mai înainte dulcēta cé dumnezăescă. Care mai mult decât alți aū îndreptat ačasta cel sărac cu trupul și bogat cu sufletu *Alecsăe*, omul lui Dumnezăū și rob adevărat al lui Hs., carele au petrecut atăta ani în casa părinților săi necunoscut și de robi lui bajocorit. Acăsté tote le-aū răbdat vitezul nevoitorul, cugetandū pururē în plata cé bogată și la cununa cé de mult preț, care vré să i o dé în rai Hs. împăratul slavei. Pentru aceea s'aū lepădat cu totul de omul cel din afară și luundū crucé mântuitorului cé cu scărbe, aū urmat stăpănului bucurându-să...“

După calendarul poporan:

„Primăvara se'ncepe, precum spun uni, cu întâia di a lunei lui Martie, iar după alți când se sfîrșesc zilele Babei Dochiei, și anume dela *Alexi* Boji, omul lui D-de-ŭ, 17 Martie, și ține pînă la Sf. Onofreiu, 12 Iuniū. Iarna începe mai

'nainte de Sf. Nicolai și ține pînă spre *Alexi Boji*..." (Albina Carpaților, 1879 p. 27).

Epitetul „Boji” al Sf. *Alexie* vine din slavicul „bozii = divinus”.

În mitologia noastră poporană sf. *Alexie* este unul din obrazyele cele mai cu vîdă.

„Sf. *Alexa* e privit ca mai mare peste șerpî...” (N. Bălăuț, Vasluu, c. Ivănesci; preut N. Ionescu, Iași, c. Prisacani).

„Sf. *Alexe* omul lui Dumnezeu, feritorul de cumpene pe ape...” (N. Andriescu, Iași, c. Hermeziu).

În Banat și pe așuri dîna Sf.-lui *Alexie*, 17 Martiu, se chiamă la plural *Alexiile*.

S. Manglică, Călindariu 1882: „*Alexiile*, când se afumă moșiile, grădinele și casele”.

Tote credințele despre caracterul cel apărător al Sf. *Alexie*, fie contra veninului șerpilor, fie contra furtunei sau bôlelor, se datoresc etimologiei poporane grecesci, numele *Ἀλέξιος* însemnând „preservateur”, și n'au a face întru nimic cu legenda cea medievală. Sf. *Alexie* din mitologia poporană română este Ercule *ὁ ἀλεξικακός* al vechilor Greci, iar pluralul bănățenesc *Alexiile* represintă și mai învederat pe colectivul *οἱ ἀλεξικακοί*, spiritele cele bune din panteismul elenic.

v. *Foca*.

Alexeni, s. m. plur.; n. pr. loc. Mai multe sate în România, după numele personal *Alexie*, se chiamă *Alexeni* (Gorj, Ialomița), altele *Alexesci* (Vasluu, Buzeu).

Alexesci. — v. *Alexeni*.

Alexiile. — v. *Alexie*.

Alfa, s. f.; *ἄ, ἄλφα*, nom de la pre-

mière lettre de l'alphabet grec; fig.: le premier, le principal.

Noul Testament 1648, Apocal. I, 8:

Eu sînt <i>Alfa</i>	<i>Εγώ εἰμι τὸ Α</i>
și Omega, ce să	<i>καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ</i>
zice începutul și	<i>καὶ τέλος...</i>
sfârșitul...	

Chiar înainte de epoca Fanarioților, această locuțiune biblică trecuse în graul comun cu sensul de „cel de capetenia” sau „stăpân peste toate”.

Neculce, Letop. II p. 252: „Toderașe Visternicul, feciorul lui Iordachi Cantacuzino celui bătrîn, fiind văr primare cu Dumitrașco-Vodă, era în mare cinste la Dumitrașco-Vodă; el era *alfa* și omega atunce în țara Moldovii...”

v. *Omega*.

Alfavita, s. f.; *ἄ-β, ἄλφα-βῆτα*, alphabet. Sinonim cu *Azbucovna* de altă dată, pe când cuvîntul grecesc se întrebuintă alături cu cel slav.

Lex. Bud.: „*Alfavita*, abecedarium. Est etiam quidam liber asceticus, qui vocatur *Alfavita*”.

Cartea ascetică despre care vorbește Lexiconul Budan, este: „*Alfavita* su-fletescă”, tradusă din grecesce și tipărită în Sibiu la 1803, apoi a doua oară la 1839 in-4.

Cantemir. Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 275): „Iarăș *alfavita* di'nceput a citi și buchele din capăt a prociti începură...”

Costachi Negruzzi, Cum am învățat românește: „D-ta vrei să mă batjocuresci, să mă pui la *Alfavita*, pre mine care știu grecesce mai mult decât oricare tînăr de vrîsta mea...”

Alexandri, Covrigarul, în stilul din epoca fanariotică:

Esti evghenistă cât Afrodita,
Iar eu din pricina dumitale
Am uitat chiar și *alfa-vita*:
Ah! te iubesc și cînt de jale...

v. *Azbuchi*.

Alfêl. — *Altfel*.

Alfiôr. — *Alior*.

Ăli! interj. — v. *Ală!* — *Dăli!*

Alibiū. — v. *Arbir*.

¹ *Alic* s. *alică* s. *aliciu* (plur. *alice* s. *aliciuri*), s. n.; grenaille, menu plomb, dragée. „Plumb mărunț pentru vînat. A încărcă o pușcă cu *alice* = charger un fusil de menu plomb, avec de la grenaille. Acastă pușcă respîndesce *alicele* = ce fusil écarte la dragée“ (Costinescu). „*Alică*, grăunț mic de plumb, cu care vînătorii încarcă pușca cînd au să dea în animal mai mic. Sînt *alice* mici, franțuzesce: cendrée, și *alice* mari: chevrotines“ (L. M.).

Se întrebuintează și forma aspirată: *halic*, *haliciu*.

Alexandri, Istoria unui galben: „Ți-am spus că el iubea vînatul. Acastă patimă se desvâlise în inima lui cu atît mai strănic că era foarte reu chi-taș și, în urmare, mai tôte paserile îi trecea pe la nas. În zadar el le alunga cu *haliciurile* prin vîzduh...”

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 113: „Suspinele ei erau su-grumate, dese, repedî, și tôte isbîiau sigur și adînc, ca niște *alice*, în inima bietului Moroiu...”

Doîna din Bucovina:

Dôr nu's femee cu fes,
La potire să nu es;
Da's volnic cu comanac,
Sciū potirii ce să'i fac!
Prav cu chivra oîu lua
Și *haliciuri* cu mîna,
Și de-alung oîu impușca:
Potirașii or pica!...

(Aurora română, 1881 p. 14).

„*Halic*, *alic*, *haliciu* = néogr. χαλίσι caillou, vgr. χάλις“ (Cihac).

² *Alic*. — v. *Alicesc*.

Alicesc (*alicit*, *aliciere*), vb.; a se *alici* = paraitre confusément, luire indistinctement. Un termen foarte interesant, păstrat astăzi — pare-ni-se — numai în Oltenia.

Basmul din Mehedinți „Copiii văduvului“ (Ispirescu, Legende p. 336): „Nu văd nimic decât, uite, în partea asta încoă drept înainte mi se *alicesc* albind ce-va, dară nu știu ce este, că nu mi s'alege fiind pré-departee...”

Impersonalul „se *alicesc*“ înseamnă dară „abia se zărește“, fără a se pute „alege“, adică „distinge“. Ca și'n „zare“, în *alicesc* noțiunea fundamentală este cea de „lumină“, cuprîndînd aceiași rădăcină lic = luc pe care o vedem în licur sau licuresc „luire, étinceler“ și în licuriciu „vers luisant, feu follet“, ambele acestea fără nici o legătură cu greul λαμπνοῖδα (Cihac), ci formate prin sufixul verbal deminutival -ur (=lat. -ulo) ca în „tremur“, „scutur“, „ajutur“ și „ajuturesc“ sau „ajuturez“ etc. Olténul *alicesc* este latinul allucescit din „alluceo“ întocmai ca „lucescit“ din „luceo“. „Lucescit, allucescit“ înseamnă: „în-cepe a se lumina, abia cît-va se luminează“, ca în greul „νῦν ἀμυγίλνῃ“, unde λύκη aparține aceleiași rădăcine λυκ = luc. Trecerea lui lu (λυ) în li: „licuresc“, „licuriciu“, „*alicesc*“, alături cu conservarea 'i în „lucesc“, „luciu“, „lucéřer“, „lucóre“, pare a indica un fonetism latin rustic șovăitor, ca în „limbric = lat. lumbricus“ față cu „luntre = lat. linter“, și chiar în latina clasică: „libet“ din „lubet“.

Daco-românul *alicesc* nu pôte avea nici o legătură cu macedo-românul alic, care înseamnă „ponce, écarlate“ și este identic cu neo-greul provincial ἄλικος, bună-óră: ἄλικό μου

καρπογόλλι και γαλάζιο μου ζιμπίλι“ (Passow, 239), din turcul *āl* „stacoșiū“ (cfr. Șăinenu, Elem. turc. p. 116).

În acest mod, *alicesc* merită a'și relua locul în graiul nostru comun, ca sinonim cu „se zăresce“.

v. *Licur*. — *Luciñ*. — *Nălucă*. — *Zăresc*.

Alifiă (pl. *alifi*), s. f.; onguent, pomade. Grecul *ἀλειφή, ἀλοιφή* (Cihac). Ori-ce un s ó r e, întrebuintată cu scop medicinal pentru bube, rane etc. sau numai ca mijloc cosmetic.

Cuvîntul e cu mult mai vechiu la noi decât epoca Fanarioților și e foarte răspândit de'ncôce și dincolo de Carpați, cea ce pôte să nu fie fără însemnătate pentru istoria medicinei grecesci la Români.

Dicționar slavo-românesc circa 1670 (Mss. în Bibliot. Societății arheologice din Moscva, f. 128 a): *палстырь*, legătură, pétecul, *alifie* caré o légă dohtorii la rană“.

Un specimen de *alifiă* poporană, la Flórea Copilul, Însemnare pentru câte doftorii, 1788 (Mss. în Arch. Stat. p. 10): „Când se umflă mâinile de-asupra de ori-ce boală, și la unii coc și la alții fac bube pă mâini, să facă *alifiă*: să ia unt-de-lemn și céră albă și tă-măe albă și să le amestice toate să le fîarbă să să ungă pă mâini de 3-4 ori...”

A. Pann, Prov. I, 172:

Vedî tu astă *alife*

Și acel clondir lucios ?

Cei mai urite stafie

Îi dă aer drăgăstos...

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcariul (Conv. lit. 1877 p. 376): „jupân Strul din Tîrgul Némțului, negustor de băcan, iruri, ghilélă, suliminélă, boă de pěr, ciclazuri, pétără-vînătă, pétără sulimanului sau pétără bună pentru făcut *alife* de obraz, salcie, fumuri și alte otrăvuri...”

Generalmente, chiar în Moldova, se rostesc *alifiă*, nu *alihia* (D. Albotenu, Covurluiu, c. Mastacanî). În unele locuri însă s'a operat deja trecerea lui *fi* în *hi*; bună-óră în Dimbovița (com. Băleni-Serbî, D. Poppescu) și în Buzeu (c. Stîlpu, I. Teodorescu) poporul ȕice: *hidea* = *fidea*, *stahidă* = *stafidă*, *alihie* pentru *alifie*.

Jipescu, Opincaru p. 132: „dă cu ochi dē dînsili și spuni-le dēla mine multă sănătate și arată-le să mai lase focului frunȕișóra și *alihia* dē pē față, că par'că's niște paparude 'mbrezăfete...”

Peste Carpați se aude și *alefie* (L. B.).

În timpul Fanarioților, alături cu *alifiă* începuse a se introduce cu același sens turcul *mehlem*. Așa în Cartea de medicină poporană de pe la finea secolului trecut (Mss. în Arch. Stat.): „*Alifie* bună de vindecă la răni: trementin, samoladon, sacăz și céră albă, acésté topite amestecându-le și făcând *mehlem*, să ungi...”

v. *Mehlem*. — *Unsóre*.

Alifina, n. pr. f.; *Aliphine*. Ne întîmpină în vechiul Pomelnic al mănăstirii Bistrița din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 80): „*Старинъ и подръжѣ егѡ Алѣфѣнѣ...*” Nu pare a fi fost vre-o dată poporan.

Alignesc (*alignit, alignire*), vb.; devenir maigre, tomber en défaillance. Se ȕice mai mult *lignesc* și mai ales *lihnesc*, fără proteticul *a-*. Deși cuvîntul e numai din epoca fanariotică, derivat din neo-grecul *λιγναινω* „devenir maigre“ (Cihac), și deși în principiu grupul consonantic *-gn-* e contrariu foneticeî române, care 'l preface în *-mn-*, totuși Costachi Negruzzi întrebuintează pe reflexivul „mă *alignesc*“ ca sinonim cu *leşin* în „Potopul“:

Edvin sprijinîa în brațe p'a lui scumpă amoreză
 Ce de silnica suflare a furtunei s'*alignîa*;
 Căuta nenorocitul ca să o îmbărbătează,
 Să'i astimpere durerea, și acestea îi dîcea...

v. *Lihnesc. — Lihnelă. — Sagnă.*

Alimăn; s. m.; 1°. n. pr. éthn.: Al-
 lemand; 2°. n. pr. pers.; 3°. figur.: o-
 gre, monstre vorace, insatiable. Archa-
 ism în câte-trele sensuri. Prin cel de
 'ntăiu, e sinonim cu Némțu. În Critil
 și Andronius (Iași, 1794, p. 73): „s'au
 arătatî unulă ce grăia cu gura închisă,
 pre care îl socotiă de ună adevărată
Alimană...“, pare a fi o simplă repro-
 ducere a francesului „Al le m a n d“;
 este însă nu mai puțin adevărat că
 acest termen a fost o dată poporan la
 Români, astfel că ciobanii îl păstrează
 pînă astăzi în nomenclatura cea etnică
 a cânilor.

„Numirile cânilor ciobănesci: Roșca,
 Corbea, Griveiu, Balan, Codrea, Mur-
 gea, *Aliman*, Golea, Cazacu, Lupu, Mo-
 zoc, Frunța, Némțu, Ungurénu, Tur-
 cu...“ (I. Stănescu, Teleorman, c. O-
 daia), unde *Aliman* este un nume de
 aceiași natură ca: Némțu, Cazacu, Un-
 gurénu și Turcu.

Afară de acesta, *Aliman* existase
 ore-când la noi ca nume personal băr-
 bătesc, bună oră în Muscel „*Alămanu*
 (Алѣманъ) vătah cu fiii sei Gândé și
 Négoe“ într'un crisov dela Radu-vodă
 din 24 octobrie 1536 (Arch. Stat., M-rea
 Valea); ér de aci, prin patronimicul A-
 lă m ă n e s c u, s'au format numile to-
 pice ale satelor Ală m ă n e s c i, de
 exemplu în Olt și'n Argeș, cari astăzi
 se chiamă Alimănesci (Frunțescu,
 ad voc.), cu aceiași scădere vocalică ca
 în *Aliman* = *Alăman*.

Peste Carpați, în acte din secolii
 XV-XVI, ne întimpină nu o dată A-
 lăman, și tot-d'a-una ca nume româ-

nesc, nici o dată săsesc sau unguresc,
 pe care Sași și Ungurii nu scieau să'l
 scrie din cauza vocalei obscure, ro-
 stindu'l *Aluman* sau *Alluman*.

Așa în Registrele municipale dela Si-
 biu (Rechnungen aus dem Archiv, Her-
 mannstadt 1880, t. 1):

Sub anul 1504 (p. 415): „Misso *Al-
 umano* k n e s i o versus Volachiam ad
 banum et Radul spatayerium...“ (cfr.
 ibid. p. 428);

Sub anul 1507 (p. 467): „In festo
 beati Viti certis Volachis robustis, qui
 ordinati sunt ad persequendos male-
 factores et semitas alpium custodien-
 das sub strictissimo iuramento, quo-
 rum antecessores Demetrius et *Alu-
 man* fuerunt designati...“ (cfr. p. 479,
 525);

Sub același an (p. 469): „*Alluman*
 Wolacho et suis collegis...“ (cfr. ibid.
 p. 470, 472).

Astăzi :

„Numele *Alăman* împregiurul Sibiu-
 lui este obicinuit la Români, și ca nu-
 me de botez, și ca nume de familie.
 Astfel este în Sibiu un judecător A-
 lăman, iar în Rășinar un preot A-
 lăman Cîoran și un fost primar A-
 lăman Dancăș“ (I. Slavici).

Intorcându-ne la Țera-Românescă, e
 interesantă istoria unui *Alăman* din
 satul Ală m ă n e s c i sau Alimă-
 n e s c i în Teleorman, al căruia unic
 nepot, pe la începutul secolului XVII,
 cădënd rob peste Dunăre și fiind tur-
 cit, s'a întors apoi în țeră și s'a cre-
 știnat din nou, dar totuși a ramas cu-
 noscut sub numele de Cerkezu.
 Iată în această privință un crisov dela
 Radu-vodă Tomșa din 1668 (Arch.
 Stat., Bis. Obedénu): „lu Cerkezu
 care au fostu peic la răposatul Mateiu
 voevod, ot Ală m ă n e ș t i ot sud Te-
 lorm, și cu feçorii lui cei va da Dum-
 nezeu, ca să'i fie lui ocină în sat în

A l ă m ă n e ș t i toată parté moșu-său
lu *Alăman*, den câmpu, den pădure și
den apă și den șăzutul satului și de
preste tot hotarul oare-cât să va a-
lége, pentru căce cându au fostu în
zilele răposatului Mateiu voevod, iar
stăpânii acestor moșii, ei fiindu niște
oameni răi și ficleni, n'au vrut să șază
la moșiile lor să'ș plătescă birul și ce
au fostu haračul cinstitului împărat, ce
au fugit de ș'au năpustit moșiile și
ș'au lăsat birul în spinaré lu *Alăman*
moșul lu Cerkez de au plătit tot
dela casa lui; iar după moarté lu *Ală-*
man moșul lu Cerkez rămas'au a-
céstă moșie pustie și făr de bir, deč
au căzut a fi pre séma domnéscă, pân'
au scos Dumnezeu pre Cerkez den
robie și au venit aice în țară la cre-
știnătate, deč răposatul Mateiu voevod,
ca un domnu milostiv, l'au botezat și
l'au făcut peic și au slujit atăta vréme
în paicie etc."

v. *Cerchez*.

La Serbi *Alaman* s'a conservat
numai în vechile balade ca „sablja
Alamanka = sabiă *Alămancă*“:

On poteže sablju *Alamanku*,
Udara ga po svilenu pasu...

(Karadžić, Pjesme III, 389);

apoi în numele personal femeiesc *La-*
menka, la Bulgari *Alamanka*:

Zgodila se *Alamanka* devojka,
Sopasala svilen pojas ot sebe...

(Miladinovtzi, Bălgarski pjesni, 32);

și 'n fine, în locuțiunea: „kao *Ala-*
mani navalise, kao *Alamani* poja-
doše“=„aū năvălit ca nesce *Alăman*,
ca nesce *Alăman* aū măncat“, adecă
„gierig, avidé“ (Karadžić, Lex. ad voc.).

În legătură cu acest sens este la Ol-
tenî participialul *alimănit*:

„Ca ocară, se dice *alimănitule*!“
(R. Michailénu, Mehedinți, c. Vinju-
mare).

„Blăstem de mamă: fir'ar *alimănit*
să fie!“ (G. Bobocescu, Dolj și Mehe-
dinți).

Cihac (II, 633) citează locuțiunea: „am
ajuns la *aliman*“, pe care o traduce
prin „je suis à l'extrémité“, derivând
pe *aliman* din interjecțiunea *ἀλλοίμονον*
„hélas, ahi, malheur“. Acest *aliman*
nu se pôte despărți de olténul *ali-*
mănit și n'are de loc a face cu vorba
neo-grécă, cu care nici prin accent nu
se impacă, nici prin vocalism, ba nici
măcar prin funcțiune, de oră ce sin-
gurul sens al lui *ἀλλοίμονον* este acela
de „aoleo“ la începutul unei proposi-
țiunii, de ex.:

A o l e o, măi hoț de dor,
N'am topor să te omor...

(Jarnik-Bărsanu, 93)

față cu:

Ἀλλοίμονον δὲν βρίσκεται στὴ Ροῦμέλη
λεμόνι,

Νὲ μοῦ τὸ ζῖγουν τὰ τὸ πιῶ, τὰ μοῦ διαβοῦν
οἱ πόνοι...

(Passow, 487)

ceia ce, negreșit, e cam departe de *a-*
liman.

Nu măi puțin cu arabul *el-emân*
„sûreté“ și cu *liman* „port“ (Șai-
nénu, Elem. turc. p. 9) românul *ali-*
man nu se înrudește.

v. *Aman*. — *Liman*.

„Am ajuns la *aliman*“ înseamnă:
„am ajuns la dracu=nu măi e chip de
scăpare“; ocară „*alimănitule*“ ex-
primă aceiași noțiune ca „îndrăcitule“
orî „drăcosule“ sau „om al dracului“; în
sfârșit, blăstemul „fir'ar *alimănit*“
vrea să dică: „fire-ar al dracului“; în
tôte aceste casuri *aliman* implică no-
țiunea unei ființe infernale, a unui de-
mon sau monstru.

Românii și Serbii, întrebuițând pe
Aliman, nu măi știu că așa se chiăma
una din cele măi resboînice triburi ger-
mane de pe la începutul vécului de

mijloc, aceia despre care Sidoniū Apolinare dicea :

Romano exierat populato trux Alaman-
nus..,

saū :

Rhenumque ferox Alamanne bibebas
Romanis ripis ...;

dar însuși numele și gróza acestuī nume datézá tocmai din acea epocă. Sub Aurelian, însăși Italia fusese năpăstuită de cătră *Alămanī* : „cujus urbes Alamanorum vexationibus affligebantur“ (Aurel. Vict. de Caesar.).

În limba românescă *Aliman*, vechiu *Alăman*, precede slavicultuī *N é m t̃*, prin care a fost înlăturat din graū, nu însă nimicit fără urmă. Serbiī n'au putut să capete pe latinul *Alamanus* decât numai dóră prin Români, la carī finalul -annus (Allamannus, Almannus) trece regulat în -an, ca în „an = annus“, nu în -ân, după cum ar fi trecut simplul -anus. Afară de acésta, dacă vorba ar fi venit Românilor dela Serbi, ea ar suna *Alăman*, după cum din serbul „župan“ noi am făcut „jupân“.

Nici cu românuī *Aliman*, nici cu serbul *Alaman*, nici cu latinul *Alamannus*, n'are a face turcul osmanliū *alaman* „brigand“ (Miklosich, Türk. Elem. I p. 9), a căruia formă organică s'a păstrat în dialectul djagataic al Turcilor orientali : *alaqman* „cavalerie, bande de brigands“ dela *alaqmak* „renverser, culbuter, détruire“ (Vambéry, Čagataische Sprachstud. p. 212).

v. *Căpcân*. — *Hantătar*. — *Ném̃t̃*...

Alimănesci. }
Alimănescu. } v. *Aliman*
Alimănit. }

Alime. — v. *Ală*.

Alimôn, s. m.; t. de Botan. : Citro-nelle, *Artemisia abrotanum*. Se întrebuintézá numai în regiunea dunărenă, mai ales în Dobrogea și'n Ialomița.

„*Alimon* se dice la Lemnul-Domnului și este la foi ca mărariul“ (G. Eftușescu, Constanța, c. Ciobanu; G. Ștefănescu, c. Satu-noū).

„*Alimon* se resădesce în grădină. El nu crește mai mare decât pină la înălțime de 35—40 cntm. Are mai multe rădăcine de cari se țin o mulțime de fibre, și stă verde pină dă zăpada. Face un fel de flóre galbenă ca flórea pelinului, mică ca gămălia de bold. La foi se aseménă cu mărariul. Are un miros fórte plăcut. Femeile îl întrebuintézá mai mult pentru împodobirea morților, iar fetele îl pun la cap, și când se gătesc cu *alimon*, încep a cânta :

Foiă verde *alimon*,
În grădină la Ion...
(P. Teodorescu, Ialomița, c. Șocaričiu)

v. *Alion*.

Intr'o doină din Dobrogea :

Foiă verde *alimon*,
Se pun murgul la pripon,
Să'mi aștern jos bănciluța
Și la căpătăiu șeluța...

(Burada, Călăt. p. 241),

unde editorul din eróre explică pe *alimon* prin alămăe. Negreșit, *alimon* și alămăe formézá un dublet etimologic, derivând ambele din neo-grecul *λεμόνι*, dar fie-care a căpétat un alt înțeles. Sub raportul sensului, *alimon* se referă cătră alămăe întocmai ca francesul citronelle „*Artemisia abrotanum*“ cătră citron „citrus medica“.

v. *Alămăe*. — *Alămăiță*. — *Lemnu-Domnului*.

Alimòri, s. m. pl.; t. de Mythol. : nom d'une fête populaire, le jour des

Brandons, la Valentine. O remășiță foarte interesantă din vechiul cult roman, pătrată mai cu seamă în Banat.

D. Mănguță, Călimdar 1882, indică la Românii Bănățeni mai multe ȕile cu *Alimori*:

1°. „30 Ianuariu, Sămbăta. *Alimori* s. Rôta-de-foc, pre alocuriă cade duminica la începutul păresimilor;

2°. „6 Februaru, Sămbăta. *Alimori*, pre alocuriă sămbăta înainte lăsatului de carne;

3°. „25 Martiu, Joi. *Alimori*, pre alocuriă în duminica lăsatului de brânză...”

D. S. Liuba ne împărtășește următoarele amănunte asupra *Alimorilor*:

„La zăpostitul de Paști sau la lăsatul de brânză se face în unul sau mai multe locuri foc, fie-care părtăș aducând partea sa de lemne, paie etc. Acolo cântă, strigă, jăcă și urădă sau chieue poporul adunat din tineri și bătrâni. Acest foc se numește priveghiū. În intervalul petrecerii ieau tinerii din focul priveghiului tăciuni aprinși în mână și îi întorc pre lingă sau în jurul corpului, formându-se din tăciune sau paiele legate și aprinse pe tăciune un cerc de foc. La întorcere cerului în Lugoș se strigă: *Alimori!* *Alimori!* pină cât îl întorce. În alte locuri fac din nuiele o rătă, sau chiar ieau o rătă de car ori de plug, o învălue cu paie legate, paiele le aprind și așa lasă rătă de pe un del pre cōstă la vale, strigând: *Alimori!* La priveghiurile acestea povestesc bătrânii despre timpurile bune din trecut; iar tinerii în unele locuri se adună la astfel de priveghiuri pentru a ride de fetele mari ce au ramas nemăritate. La noi în Maidan în loc de *Alimori* se ȕice: ha! la mōră!...”

„Ha! la mōră” este o ingenioasă etimologie poporană, prin care Românul

caută să-și explice pe enigmaticul *Alimori*, pe care altfel, deși îl păstrează din véc în véc, totuși nu-l mai înțelege. Din *Alimori* se putea închipui commentativul „ha! la mōră”; din „ha! la mōră”, din contra, nu se putea nasce *Alimori*, de ôră ce n'are nici un înțeles în graiu. Este așa ȕicând o petrificațiune din archaicul nume latin: *Lemures*, în care ambele prime silabe fiind scurte, romănesce cuvîntul trece în *lemori*, cu *le*=lat. *lê*- ca în „legumă=lêgumen” și cu *-o*=lat. *-ă*- ca în „noră=nûrus”, „mōre=mûria”, „rōib=rûbeus” etc. Inițialul *a*- ar pute să fie o simplă protesă de 'nainte lui *l* (v. *Alămăe*); mai probabil însă este prepoziționalul *a*, de ôră ce *Alimori* se întrebuintează numai ca invocațiune: *Ad-Lemures!*

Lătimesce *Lemures* însemna sufletele cele rele ale morților deveniți strigoii, în opozițiune cu „lares” cari erau morții cei buni, pe când „manes” se ȕicea despre reposații cei de mijloc, nici buni, nici rei. Românii aveau grōză de *Lemures*. Trei ȕile în șir pe la începutul lunii lui Maiu se serbau „Lemuria” sau „Lemuralia” pentru îmblândirea acestor suflete ne'mpăcate, despre cari se credea că ele ese atunci din morminte și umblă nōptea pe la nēmuri. Pentru a'i goni, Romanul îi amenința cu degetul, făcea sgomot cu aramă, arunca îndărit cu bōbe de fasole: „fabam iactant noctu ac dicunt se *Lemures* domo extra ianuam eiicere” (Varr.). Rôta-de-foc dela *Alimori* este un fel de alungare de același natură, dar mai energică. Prin cercul de flacări împregiurul corpului Românul se apără pe sine-și, iar prin cercul rostogolit la vale prăvălesce pe dușmanul cel închipuit, în care însă recunōște pe un moș sau strămoș al seū, și tocmai de aceia îi

face tot-o-dată priveghiu (=lat. *per-vigilium*), și acesta mai ales într'o ȃi de Sămbetă, consacrată la noi anume cultului morților.

Alimori ne prezintă două trăsuri caracteristice, prin cari ei se deosebesc cu desăvîrșire de focuri festive, uneori chiar sub forma de rătă-de-foc, la popore germanice și slavice:

1°. Particularitatea de a fi un priveghiu, adică „*excubiae juxta cadaver mortui*“ (Lex. Bud. 551), un fel de moș, o solemnitate pentru sufletele străbunilor;

2°. Particularitatea de a îndemna pe cei tineri la căsătorie, la înmulțirea nămului, la înlocuirea generațiilor dispărute prin alte generații viitoare, și acesta rîdînd de fetele nemăritate.

Una din cele două trăsuri caracteristice, însoțită de asemenea de formalitatea focului, se regăsește la Neolatini din Occident, mai ales în Franța, și tot pe la începutul primăverii, în Februarie și în Martie, dar abia mai păstrînd, foarte întunecată, urma numelui arhaic *Alimori* = *A d. Lemures*.

În partea italiană a Tirolului tinerii se adună seara pe un deal sau o movilă, aprind un foc, și încep apoi a striga măritișurile, de exemplu:

In questo Marzo chi è la più bella

Tra le putte da maritar?

La più bella è N. N.

A chi la vogliamo dar?

A chi non la vogliamo dar?

Diamola a N. N. che l'è un bel par!...

și la fie-care strigăt se face sgomot cu cornuri, fere și altele.

În Franța se strigă: „Qui dône? Qui dône? Je dône! Je dône! — Qui marie? Qui marie? Je marie! Je marie! — Monsieur NN. avec Mademoiselle NN.“ Dar tot o dată în munții Voșei se străvestește un cîoban și, ur-

cînd o stîncă, povestesc de acolo cu o voce schimbată toate scandalurile cele intime ale satului. În alte localități se cîntă:

Brandons brulez

Pour les filles à marier...

adăogându-se apoi satiric:

Mais les vieilles n'en auront pas...

Pe a-locuri mirii astfel îmbinați se cheamă „*féchenots*“ și „*féchenottes*“, și Conciliul provincial din Toul, la 1663, se creșuse dator a stigmatiza pe calea bisericească pe aceia cari „font des jeux dits Fassenottes, esquels ils designent à hauts cris des époux et épouses à tous les fils et filles du village...“

În departamentul Orne serbătorea focului se face nu numai pentru măritișuri, dar și pentru a apăra pomii cei roditori, mai cu seamă perii și merii, cîntându-se:

Taupes et mulots, sortez de mon enclos,

Ou je vous brûlerai la barbe et les os...

unde se străved deja pe deplin latiniile *Lemures*, dar scăduți la *mures* = „*taupes et mulots*“, o etimologieă poporană adusă dela sineși prin stingerea paganismului pe de o parte, iar pe de alta prin aceea că în mitologia ario-europeă șorecii sînt priviți ca sufletele cele rele sau resbunătore ale repositărilor (Gubernatis, Zoolog. Myth. II, 67).

Din Franța, de'mpreună cu cucerirea normandă, obiceiul străbătuse în Anglia, unde e foarte poporan sub numele de „*Valentine*“, fiindcă se serbează la 14 februarie în ziua de Săntul Valentin, cînd tot-o-dată — printr'o asociațiune de idei proprieă credințelor poporane — se ȃice că se căsătoresc și păsările.

Alte amărute se pot vedé la Mannhardt, *Der Baumkultus* p. 455 sqq.

Prin alăturarea datinei române cu datinele franceze și italiene, întregindu-se într'un mod metodic unele prin altele, se reconstituă astfel o străveche serbare rustică latină, în privința căreia clasicitatea rămâne aprópe mută.

Intr'un alt loc vom urmări această datină afară din Banat.

v. *Silitamore*.

Alimòș s. **Alimos**, n. pr.; personnage légendaire. Toma *Alimòș*, eroul unei din cele mai frumoase balade poporane moldovenesci din colecțiunea lui Alexandri:

Sedeia Toma *Alimòș*,
Boer din țera de jos,
Sedeia Toma cel vestit
Lingă murgu'i priponit...

unde Alexandri observă (p. 76) că: „unii din cântăreți numesc pe Toma *Alimòș* Toma a lui Moș.”

În variantul muntenesc, publicat de G. D. Teodorescu (*Poes. pop.* 581—584):

Séde Toma *Alimòș*,
Haiduc din țera de jos,
Nalt la stat,
Mare la sfat
Și vitéz cum n'a mai stat...

Intr'un alt variant muntenesc:

Séde Toma *Dalimòș*
C'o ploschiță
D'o vedriță,
Vadra Țarigradului,
Măsura 'mpératului...

(Bălténu, Lumina 1886 p. 575)

Un al treilea variant muntenesc despre Toma al lui Moș (*Calendarul lui Ioanid*, 1860 p. 149—152), n'are nici o valóre poporană.

v. *Săvăi*.

Un dublet al aceleiași balade, cunoscut éráși în mai multe variante, este acela cu „Aguş al lui Topală”

saú „Aguşa lui Topală”, fórté respândit în Banat și'n Oltenia.

„Topal” însemnéză turcesce „șchiop”. Toma din Moldova pare a fi o etimologiă poporană pentru Topal din Banat. Printr'o altă etimologiă poporană, *Alimòș* și mai cu sémă „a lui Moș” saú „al lui Moș” reprezintă un nume curat mahometan: Ali-Musà. Eroul dară ar fi un Topal-Ali-Musà, Turc saú Tătar, agă după dubletul oltenesc.

Adversarul lui *Alimòș*, care'l omórá prin trădare, este Manea, un nume de reű ogur în poesia poporană română ca și'n acea slavică meridională: la Serbi și la Bulgari Manoilo Grecul este personificațiunea epică a crudiții și a perfidiei tot-o-dată (Bezsonov, *Bolgarskiia pēsni*, I, 83).

Cu acest material onomastic în mână, ar fi interesant de a urmări cineva mai departe originea baladei române.

v. *Aguş*. — *Manea*.

Alin (*alinare*, *alinat*), vb.; calmer, apaiser, adoucir. *Alin* este etimologesce paralel italianului *alleno* din latinul vulgar *adleno* saú *alleno*. Sinonim cu înruditele *liniștesc* și *alint*, dar mai desmîerdător decât cel de'ntăiu și mai puțin desmîerdător decât cel al doilea, apropiându-se prin sens de mângăiu și de adorm, bună óră:

Costachi Stamate, *Muza* I, 281:

Iată se urcă luna în carul de lumină
Pe albăstria boltă a cerului senin;
Rađeale ei sînt blânde, lumina ei îi lină:
Ea mângăie ș'alină a omului suspin...

Gr. Alexandrescu, „Un cés”:

A! dacă'n astă lume ce-va putea fi 'n stare
S'aline, să adórmă un chin sfișitor,
O sciű, ar fi frăția'ti acea mângăitoare...

Și chiar cu sensul material de adormire în balada „Balaurul”:

Ist copil chiar din pruncie
 Maica sa mi l'a dat mie,
 Că ades il blăstema
 Și'i dicea când il culca:
 Culcă-te, *alină-te*,
 Șerpele sugă-mi-te!...

saū :

Câte păsărele sint
 Trăesc bine pe pământ :
 Tóte cină
 Și s'*alină* ;
 Numa io 's pasere strină :
 Nice cin,
 Nice m'*alin*...

(Pompiliu, Sibiu, 34)

Se întrebuințează adesea în loc de
 a stîmpêr saū potolesc.

Cron. Zilot, p. 26: „decî cu acêsta
 s'aū a stîmpêrat furtunele țerei,
 aū mai *alinat* durerile creștinilor...”

Doîna „Turturica” după variantul
 dela Abrud :

Unde vede apa plină
 Tot cu năroiu și cu tină,
 Merge și setea și *alină*,
 Și de soțul ei suspină...

(Reteganu, Trandafiri p. 14)

Doîna din Ardél:

Străină 's, Dómnne, străină,
 De nici apa nu m'*alină*,
 De-ar ploua o săptămână...

(Jarnik-Bársanu, 207)

Din Bucovina:

Dacă și mie mi'ți da
 Un păhar de vin pelin
 Gâtul să mi'l mai *alin*...

(Marian, I, 85)

Alta:

O ocă de vin pelin
 Setea ca să mi-o *alin*...

(Ibid. I, 138).

Beldiman, Tragod. v. 4263:

A Domniei începuturi, acele m'or lumina,
 Voi cunósce de sint semne Ceriul a se
alina...

Nic. Muste, Letop. III p. 76: „Și
 numai căt aū ars curțile domnești, în-
 dată aū stătut vântul și s'aū *alinat*...”

Costachi Conachi, Poes. p. 221:

Și dacă vremea s'*alină*, par'că mă mai ră-
 coresce,
 Ș'atuncea, printre suspinuri, îmi fur glasul
 și răcnesc,
 Dicënd: Pentru ce nu vine? ce face? ce l'aū
 oprit?!..

Maī cu sémă însă în loc de ușu-
 rez saū domolesc.

I. Văcărescu p. 245:

Nimic nu are putere
 A mea gróznică durere
 Un minut a'mi *alina*;
 Firea astăđi se silește,
 Sărbătórea își gătése,
 Mie 'mī dice-a suspina...

Doîna „Singur pe lume”:

Frunđă verde mărăcine,
 Numai mie n'are cine
 Durerile să'mi *aline*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 283)

Doîna „Mândra Lița”:

Și că'n lume 's fete multe
 Cari ar vré să mă asculte
 Și să facă tot ce vreū
 Ca s'*aline* dorul meu...

(Alex. Poes. pop. 2., 303).

Din Bucovina:

Bé-aș apă să tot beū
 Din pumni dela puīul meu,
 Să 'mī *alin* chinul cel greū,
 Să *alin* suspinul meu...

(Marian, II, 127)

Doîna „Đis'aū badea”:

De-ai venit, bine-ai venit,
 Trandafirul meu iubit!
 Că cu tine mă mai leū
 De'mī *alin* necazul greū...

(Alex. Poes. pop. 2., 360)

Doîna „Grăū mărunt”:

Apă rece de fântână,
 Cine bea, de dor i-*alină*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 319)

unde „i-*alină*” = „îl *alină* pe ei”, iar
 nu: „îl *alină* lui”, după cum s'ar păre
 la prima vedere.

Alături cu *alin*, în popor circulă

alinez, și chiar forma *alinesc*, prin care verbul trece din prima în a patra conjugățiune.

Ioan din Vinți, 1689, f. 71 b : „stânge într'ânsu para că ardătoare, *alinédză*'i chinurile, gonéște'i toată duréré trupască...”

Costachi Negruzzi, Cărlani sc. 21 :

Dacă brudnica jună

Amor caută, viséză,

Gingașa prieteniă

Patimile *alinéză*...

Basmul bucovinén „Fata Ciudei” (Sbiera, Povești p. 55) : „După prând n'au vrut boierul să se mai *alinéscă* la cumnatu-seu, că tare'i era greu la inimă și dor de soția sa...”, unde însă reflexivul mă *alinesc* se depărtéză de mă *alin* nu numai prin formă, ci și prin sens, însemnând „mă odihnesc”, „reposer”.

Alin își asociază foarte des pe mai cu înțeles de „un peu”.

Dr. Polysu : „Durerile s'au mai *alinat* = die Schmerzen haben sich gelindert; vintul s'a mai *alinat* = der Wind hat etwas nachgelassen”.

C. Negruzzi, O alergare de cai, IV : „Tu imi scrii să te înștiințez ce face? cum suferi depărtarea ta? și dacă durerea'i s'a mai *alinat*...”

v. *Alint*. — ¹*Lin*. — *Linistesc*.

²*Alin*, adv.; doucement, tranquillement. Cu o nuanță mai desmierdătoare decât sinonimii încetișor sau cătinel, dar aproape fără nici o deosebire de adverbul *lin*, din care s'a și format prin prepositionalul *a*.

Alexandri, „Concertul în luncă” :

În a nopții liniștire o divină melodiă
Ca suflarea unui geniu printre frunzi *alin*
adiă...

sau în „Vinătorul” :

Valuri limpede de aer, ca o Mare nevedută,
Trec *alin* pe fața lumii și din trecet o sărută...

În vechiul graiu se întrebuița cu același sens cătelin.

v. *Cătelin*. — ²*Lin*.

Alinare, s. f.; adoucissement, relâche. Se dice și *alinătură* (Cihac).

Costachi Negruzzi, Melancolia :

Fie ca aceste versuri ce curind vor fi uitate
Să aducă *alinare* vr'unor inimii întristate...

„Stihuirea lui Ghica-Voevod”, circa 1780 (Conv. lit. 1875 p. 462) :

De Duminecă'n desară

— O ce cés și ăi amară! —

Au poroncit să gătéscă

Careta sa cea domnéscă,

Par'car merge la primblare

Vesel și cu *alinare*...

Zilot, Cron. p. 51 : „și cu un cuvânt, toți locuitorii țerei, care cu una, care cu alta, își căuta de agonisita lor, bucurându-se și veselindu-se că s'au ivit primăvera și le-au sosit *alinarea* furtunilor, durerilor...”

O doină din Bucovina :

Cătă bôlă și durere,

Are léc și mângăere;

Cătă bôlă și oftare,

Are léc și *alinare*...

(Marian, Bucov. II, 16).

v. ¹*Alin*.

Alinăt, -ă. — v. *Alin*.

Alinătôr, -óre, adj.; „calmant, lénitif, adoucissant” (Cihac). — v. *Alin*.

Alinătură. — v. *Alinare*.

Alinèsc }
Alinéz } v. ¹*Alin*.

Alinòr. — v. ³*Alion*.

Alint (*alintat*, *alintare*), vb.; mi-gnarder, caresser, amadouer, dorloter. Format prin sufixul verbal *-t-* ca în

„capto“ din „capiro“, „jacto“ din „jacio“, „habito“ din „habeo“, „agito“ din „ago“ etc., *alint* este frequentativ din *alin*, însemnând literalmente „alin des“ sau „alin mult“. De aceea noțiunea de plăcere este și mai accentuată în *alint* decât în *alin*. E sinonim cu *desmierd*, *resfăț*, *resgâesc*, *mângăiu*, *cocolesc* etc. Acest verb atât de frumos și derivatele lui s'au păstrat pe deplin numai în graiul din Moldova, pe alături apărându-se abia într'un mod sporadic.

Costachi Conachi, Poes. p. 235:

Abia somnul îmi închide genile cu lăcrămare,
Și amorul mi s'arată cu aripi *dismerdătoare*,
Mă *alintă* și'mi sfetesc cele nopți fericite,
Ce petreceam într'o vreme, cu desfătări însoțite....

Costachi Stamati, Muza I, p. 277, „Luntrea“:

Senin de-asupra cerul, sub ea ca steclă mare,
Ș'a florilor mirazmă, ș'a zefirilor boare
Gingaș o *dismerdă*;
Incât părea că toate i se supun, se plăcă
Și vor ca a lor grații numai decât să'î placă,
Iar luntrea s'*alinta*...

Alexandri, Hartă Rezeșul, sc. I:
„Acum m'am retras la moșia mea, la Bursufleni, ca să respir aerul câmpiei, să visez, să mă *alint* și să'mi caut amorul...“, unde în glosarul din tom. IV (Teatru, ed. Socec) p. 1753 *alint* e explicat prin „*fasolesc*“.

Să se observe că precum *alint* n'are a face cu *linter*, tot așa nici „*fasolesc*“ cu „*fasole*“, dar nici cu germanul „*faseln*“ (Cihac, II, 107), ci este un neologism „*fasonesc* = faire trop de façons, être façonnier“.

v. *Fasolesc*.

Costachi Negruzzi, Muza dela Burdujani, sc. 2: „Când rea și nesuferită, când sentimentală și cochetă, s'aprinde și se *alintă* ca o copilă brudnică...“

1. Créngă, Amintiri din copilăria (Conv. lit. 1881 p. 2): „brațele ei m'au legănat, când îi sugeam țigărea cea dulce și mă *alintam* la sinu'î gângurind și uitându-mă în ochi'î cu drag...“

A. Vlăduță, Nuvele p. 49: „se așeza pe genunchii lui și'l săruta, *alintându'*și vorbele și neteșindu'î părul...“

În graiul vechiu abia există o deosebire de sens între *alint* și *alin*.

Dosofteiu, 1673, ps. LXXXVII:

Ț'ai pusu'ț asupra'mi mânia ta sfântă,
Preste mine valuri trec de nu s'*alintă*...

Același în Paremiar 1683, f. 51 b:

Jon. I, 12: lua-	... Tollite me
țâ-mă și mă a-	et mittite me in
runcățu în Mare	mare, et quie-
și va <i>alinta</i> Ma-	scet mare a vo-
ria de pre voi...	bis...

Iar mai jos, f. 108: „adecă suindă Hs. la muntele Eleonului la Văznese-nie, *alintindu*-le inema și mângâindu-î pre iubițai săi...“

De aceea și la Budai-Delenu (Dict. Mss. în Muzeul istoric din Bucuresci), care cunoscuse cuvîntul numai după vechile texturi, găsim: „*alintezu* = *alinezu*, *lindern*, *mildern*“.

Vechiul frances *alente* r are același înțeles, bună-ură la Ronsard:

Mais la fievre d'amours

Qui me tourmente

Demeure en moy tousjours

Et ne s'*alente*...

saū :

A ma douleur, qui jamais ne s'*alente*...

v. ¹ *Alin*. — *Mădăresc*.

Alintăre. — v. *Alint*.

Alintăt, -ă, adj.; part. passé d' *alint*: dorloté, cajolé, amadoué.

Într'un mic glosar, Costachi Stamati, Muza I p. 532, explică pe *alintat* prin

„cocolit, dismerdat, gingă-
șit“.

Alexandri, Chirița în Iași, act 1 sc. I, face pe Guliță al cucónei Chirița să vorbescă „cepelég și *alintat*“, cea ce în glosarul din tom. IV (Teatru, ed. Socec) p. 1757 se explică prin: „pel-
tic și resfățat“.

Același, Concina sc. 2: „Gândesce-te la dulcea fericire de a te vedé iu-
bit, dismierdat, *alintat* de o co-
pilă ca Lina...“

A. Vlăhuță, Nuvele p. 80: „privind
duios îndărit și suridënd, *alintată* și
copilărosă...“

v. *Alint*.

Alintătòr, -óre, adj. et subst.; cares-
sant. — v. *Alint*.

Alintătùră (pl. *alintături*), s. f.; „ca-
resse, mignardise = ital. allentatura
relâchement“ (Cihac). *Alintăturile* co-
piilor = „les petites facons des en-
fants“. Cuvînt foarte frumos, care ar pu-
té să înlocuască adesea neologismul
„cochetărie“.

v. *Alint*. — *Alintat*.

¹Aliòn, n. pr. pers. m.; Léon, *Алеон*.
Formă poporană pentru Leon.

Tocilescu, Documente inedite (Rev.
II, I, 235): „Intr'o poruncă a lui Con-
stantin Brâncovénul din 1704, ce ni
s'a comunicat de d. St. Grecénul din
archivul familiei d-sale, ne întimpină
chîiar forma *Alion* Vodă în loc de
Leon Vodă...“

„Și între numirile cânilor ciobănesci
este *Alion*“ (R. Michailénu, Mehedinți,
c. Vinju-mare).

Același protetic a- și același voca-
lism ni se presintă în cuvîntul ce ur-
mază.

²Aliòn, s. m.; t. de Zool.: le pro-

yer, *Emberiza miliaria*. O păsăruică din
felul presurelor, numită în specie
presură-sură sau presură-ma-
re și care numai în unele locuri de
peste Olt pòrtă numele de *alion*.

„*Alionul* este o pasere de mărimea
unei pitulici, cu còda scurtă și cîocul
scurt cam gros, pe cap și corp cu
vergi mărunte albe, puțin cenușii, ne-
gre, galbene și puțin cînăbii; trăesce
cu perechiă pe câmpiă, nutrindu-se cu
semințe de boji, de știr, lobodă, etc.;
face cuibul jos prin crâng, ouële sînt
albe picate cu negru. Dela un timp
încòce se arată pe la noi fòrte rar...“
(R. Michailénu, Mehedinți, c. Vinju-
Mare).

Din cauza traifului pe câmp, *alionul*
se chiamă franțuzesce „proyer = prayer,
pradier“ și „allouette de pré“; din
causa formei cîocului, în unele dialecte
i se dîce „gros-bec“; din cauza vergi-
lor pe corp se numesce în ornitologiă:
„miliaria = cu bòbe de meiu“, iar ro-
mânesce „presură = aspergée“; în fine,
din cauze necunoscute noue, el pòrtă
în unele limbi numiri creștine din ca-
lendar: în Pireneii orientali „Santa
Catharina“ (Rolland, Faune II, 198), în
Italia „Petrone“ sau „Petronello“
(Nemnich), iar la Olteni *Alion*, adecă
forma poporană a numelui „Leon“.

v. **^{1,3}Alion**.

³Aliòn, s. m.; terme botanique de
Poés. popul.: une espèce de plante.

În districtul Olt e fòrte poporan cân-
tecul *Alion*, care se începe așa:

Frunđuліță *alion*,

La livadea lui Ion

Tòte paserile dorm,

Nu-mai una n'are somn,

Și sbòră din pom în pom,

Strigând pe nume „Ion“.

Nu e Ion, nu-i nimic:

Ion s'a dus la iubit,

Fi-l-ar iubitul de cap,

Că cu ala m'a mâncat,
M'a mâncat și m'a uscat
Și nu s'a mai săturat!
Câte fete-au fost în sat,
Mică-mare n'a scăpat...

(G. Popescu, com. ViișóraMărunței, Coll. Mss.)

În Moldova se cântă aprópe tot așa,
dar cu alior în loc de *alion*:

Frunză verde *alior*,
La fântâna lui Ion
Tóte păsările dorm,
Numai una n'are somn...

(I. Mironescu, Némț, c. Pobrenii)

Se scie că alior este „Euphorbia“
și, după cum vom vedé la locul seú,
derivă din *ἐλλέβορος* (v. *Alior*), pe când
în *alion* nasala finală este organică, de
óră ce 'l găsim și sub forma *aliom*
într'o doină din Transilvania:

Frunză verde de *aliom*,
Te-am iubit și n'ai fost om:
Ai fost o gură căscată
De ne-a sciut lumea tótă...

(Foișóra din Sibiu, 1886 p. 10)

Tot așa numai prin confusiune în
Ialomița se aude:

Fóia verde *alimon*,
În grădină la Ion...

v. *Alimon*.

Același termen botanic într'un cântec
poporan din Bucovina:

Frunză verde de *alinor*,
Plânge-mé mamă cu dor,
Că ți-am fost volnic fecior...

(Marian, II. 114)

Ambele forme: *alion* și *alinor*, cu obicînuita protesă a lui *a-* de'naintea lui *-l*, rezultă de o potrivă din prototipul *leonurus*, numele tehnic al plantei „agripaume“, de unde derivă normal: *alionor*, iar de aci apoi o formă scurtată *alion* și o formă contrasă *alinor*.

v. *Alimori*. — ¹ *Alion*.

Pe când *alion* și *alinor* ne mai întimpină astăzi numai în poesia poporană, care păstrează adesea archaismii de mult despăruți din graiul (v. *Ale-*

mesce), numirile românesce cele obicînuite ale plantei „*Leonurus cardiaca*“ sînt: *talpă-gâscei* și *cresta-coșului*, apoi după dr. Brândză (Prodrom p. 399): *ierba-flocósă* și *cióne*.

v. *Cióne*. — *Leu*.

Aliór, s. m.; t. de Botan.: épurge, *Euphorbia*; *alior* mic = *Euphorbia esula*, *alior* de pădure = *Euphorbia sylvatica*, *alior* de baltă = *Euphorbia palustris*. Se mai dîce românesce: *laptele-cucului*, *laptele-cănelui*, *laptele-lupului*, din cauza sucului otrăvicios, alb ca laptele, propriu tuturor varietăților acestei plante, a cărîi flóre e galbenă.

Doină din Moldova:

Frunză verde *alior*,
Cine are frățior
Are-un cuvînt bunîșor!
Păseruică pe harag
Nu mă blăstema să zac...

(Conv. lit. 1886 p. 90)

Altă:

Frunză verde *alior*,
La fântâna cu isvor
Se'ntâlnește dor cu dor:
Smarandica cu Ion!
Este-un șerpe mușcător,
M'o mușcat de cheptu gol...

(I. Mironescu, Némț, c. Dobrescii)

Din Bucovina:

Frunză verde de *alior*,
Ce vii bade tărđior?
Aú de mine nu ți-i dor?..

(Aurora română, 1881 p. 14)

În industria poporană:

„Cu *alior* țerancele vępsesc ouęle galbene la Pasci...“ (D. Huțu, Tecuciu, c. Nărtescii; I. Corciová, Tutova, c. Docani).

Despre modul cum se fac „gálbenele“ din *alior*, nu numai pentru ouę, dar și pentru vępsirea țeseturilor țe-

rănesci, vezi S. F. Marian în Col. I. Tr. 1882 p. 263—4.

În medicina poporană:

„*Alior*, cu apă caldă, se bé ca purgativ, iar în hapuri cu făină de grâu se ăa pentru durere de stomah“ (I. Nour, Bêrlad).

Se dă și la friguri, de unde ă vine numele *buruénă-de-friguri* (Dr. Brândză).

La bóle de vite:

„Sucul de *alior* țerană ăl întrebuintă la spêlatul oilor de râă“ (St. Ne-goescu, Rîmnic-Sărat, c. Bogza).

Acéstă întrebuintare clobănescă a sucului de *alior* ca unsóre pare a fi dat nascere unei forme *alfior* = *alifior*, prin etimologiă poporană din *alifiă*, deși ar fi nu măi puțin cu puțință o etimologiă poporană dela *fior* „fièvre“, de óră ce este „buruénă-de-friguri“; în oră-ce cas, vre-un fel de etimologiă poporană trebui să fie, căci pe calea istorică forma *alfior* nu se explică.

Doină din Ardél:

Frună verde de *alfior*,
Mi ă bărbatul beutor,
La tótă crișma ă dator
Și la lucru n ăre spor...
(Familia, 1884 p. 240)

Altă:

Frună verde de *alfior*,
Eă de slab ce sînt măi mor,
Și ăncă nime nu mă crede,
Că pe picăre mă vede...
(Amicul familiei 1879 p. 83)

Doină din Bucovina:

Géba puică mă mângăi
Cu gutăi, cu alămăi,
Că de mine tot remăi!
Géba bade mă desmerăi
Cu *alfior* și mere verăi,
Că de-acum nu mă măi veăi...
(Familia, 1873 p. 115).

Fără etimologiă poporană, ci dintr ă simplă asemênare fonetică, *alior* se confundă adesea cu *ăior* „*Allium ur-*

sinum“ (v. ¹ *Alior*); iar prin asimilațiune regresivă între ambele liquide *-l-r*, din *alior* s ă născut variantul *a-rrior* (Lex. Bud. 31).

Tipul organic al lui *alior* este *alêur*, care se și păstrează în grău în măi multe localități.

„O plântă veninosă, naltă de 2—4 decimetri și cu flórea ca o umbrêlă, se chiamă *alêur*, și se ăice și la ptele cucului, fiind-că rumpênd o fôă dă un suc alb...“ (I. Popescu, Buzeă, c. Mărăcineni; D. Georgescu, Ialomița, c. Coșereni).

Între *aliôr* și *alêur* se află același raport de accent și de vocalism ca între românul *fiôr* și latinul *fêbris*, macedo-romănesce *hêvră* = *fêură*. De aci se limpedesce dela sine obârșia cuvîntului, căci *alêur* nu póte fi decât *helleborus* = gr. *ἐλλέβορος*, italianesce *ellèboro*, în dialectul sicialian *ellèbburu*, în texturi mediolatine *ellèbrum* (Diefenbach, Novum gloss. 147), adică o plântă numită astăă romănesce „spânz“ și „érba-nebunilor“, la Olteni „cutcurigă“ și „bojotei“ (Dr. Brândză), dar al căriă nume primitiv era *alêur*, trecut apoi asupra euforbiei, cu care se întâlnește prin aceă că ambele sînt de o potrivă otrăvitóre.

v. ³ *Alion*. — *Bojotei*. — *Cutcurig*. — *Laptele-cucului*. — *Laur*...

Alipêsc (*alipit*, *alipire*), vb.; accoler, serrer contre. Din *lipesc* cu prepoziționalul *a* (=lat. ad).

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultânica p. 16: „Se *alipi* de bătrână, o cuprinse pe după gât cu brațele ei rumenite de dogórea focului, și mult timp privi...“

Macedo-romănesce *alichesc* se ăice în loc de *lipesc* (Dr. Obedenaru).

v. *Lipesc*.

Alipire }
Alipit } v. *Alipesc.* — *Lipesc.*

Alişveriş (plur. *alişverişuri*), s. n.; „trafic, vente, débit qui se fait dans le marché“ (Cihac), „literalmente luare-dare, daravere, negoț, vinzare, tirgu-elă, din turcul *alyş-veriş* commerce“ (Şainénu, Elem. turc. 9). Cuvânt introdus în graiu abia de prin secolul trecut, dar devenit necesar.

Istoria de patima Galaților 1769:

Că ori-cine ce ducea
Tot *alişveriş* făcea,
Că cu bun preț le vindea
Și nevoea își prindea...

și mai jos:

Vedeai un norod ferbând,
Alişverişuri făcând,
Vedeai corăbii în vad
Sosite din Tarigrad
Cu fel de fel de bucate;
Intraî, cumpărai de toate...

(Conv. lit. 1875 p. 326)

Dionisie Eclesiarcul, Cron. (Papiu, Tes. II, 166) sub anul 1775: „neguțătorii se lăția cu *alişverişurile* lor la câștig, meșteșugareții sporia în lucrarea sa, țăraniî își lucra pământurile lor...”

Ianachi Văcărescu, Ist. (ibid. 299) sub 1790: „vindea cum vrea, feluri de lucruri, fin, lemne, zaharele de tot felul, și făcea *alişveriş* cu îndestulare...”

Beldiman, Tragod., v. 3333:

De te jăluiaî de vr'unul, neputând mai mult
râbda,
Nu te mântuiaî de dinsul, se falia că foc ți-a
da:

Alişveriş era focul, căci prăda fățiș pe toți,
Câte în trei-patru locuri auiaî în toate nopți...

Filimon, Cîcocii vechi p. 238: „Îa spune-mî, cum mergi cu *alişverişurile*?...”

v. *Saftea.* — ¹ *Turc.*

-ălnic. — v. -elnic. — -nic.

Alivancă (plur. *alivencî*), s. f.; t. de cuisine populaire: ramequin, raton, sorte de gâteau de maïs au fromage. Cuvîntul rare-ori se întrebuintează la singular. Se aude aprópe numai în Moldova, ca și sinonimul *ghițumane* sau *ghismane*. În unele locuri (Covurluiu, c. Jorăscî) se dice la singular *alivencu*, și atunci pluralul este *alivencuri*.

„Turte subțiri făcute din făină de popușoiu cu chișlec și brîndă se numesc *alivencî*“ (G. Siretenu, Botoșani, c. Ringhilescî).

Alexandri, Rusaliile, sc. 13:

Du-te ca gândul, te fă țerancă,
Și te întorçe vesel, gigăt,
Că'i găsi gata o *alivancă*,
Care'ți va merge cam greu pe gât...

Țeranul din Moldova privesce *alivencile* ca ce-va atât de delicios, încât se pôte pune la întrecere numai dóră cu „purcel fript“.

Intr'o doină din Covurluiu:

Révaș puică, révaș dragă,
Révaș dela vornicu
Că 'ți vine ibovnicu!
— Las' să vie,
Domnu 'l scie,
Calea trandafir să'i fie!
Că cămeșa i-am spalat,
Cu busuîoc o-am frecat,
De mîncare i-am gătit
Alivencî ș'on purcel fript...

(Iconomul G. Teodorescu, Galați, Mavromolu)

Alexandri, Surugiul: „Măriuco fa, să mă așteptî cu *alivencî* pe când mă voiu întorçe, că ți-oîu aduce un tulpan nou...”

Același, Scara mâtei, sc. 6: „Mê rog, sorióră, să'i poroncesci să'mî facă un borș cu perișóre și *alivence*...”, unde editorul explică (t. IV p. 1747) că *alivencile* sînt „plăcinte mici de țeră”.

Costachi Negruzzi, Scrisórea IV: „Diminéta vom mîncă cotlete și vei bé un pahar de porter în loc de dicot;

la prând, jambon, macaróne, *alivencî*, cu vin de Odobesci..."

Fără amestec de neologismî, la I. Créngă, Capra cu trei ieđi (Conv. lit. 1875 p. 342): „Face ea sarmale, face plachie, face *alivencî*, face pască cu smântână și cu ouă și fel de fel de bucate..."

Același, Amintiri (Conv. lit. 1881 p. 10): „făcend mama un cuptiör sdravăn de *alivencî* și plăcinte..."

„*Alivencî* saũ ghismane sînt un fel de plăcinte țerănesci, cari se fac din trei părți făină de popușoiu cernută prin sită desă, din o parte făină de grău, din doă părți brândă de vacă próspetă, tóte amestecate împreună și cu câte-va ouă, așa ca aluatul să nu fie virtos; apoi se fac din acésta mici mălăeșe puse pe frunđe de popușoiu, de nuc, de hrén, cum se întâmplă, și după ce se coc în cuptoriu, se scot, se ung încă ferbinți cu unt saũ cu smântână, și atunci să tot mănânci..." (N. Bălăuț, Vasluïu, c. Ivănesci).

Cihac (II, 2) a indicat fôrte bine originea slavică a cuvîntului. Bohemesce *liwanec* saũ *léwanec* „orbiculus farinaceus fusus" (Jungmann). Negreșit însă nu din bohema d'a-dreptul vine românul *alivancă*, ci din vre-o formă provincială polónă saũ ruténă, de unde l'au împrumutat Moldovenii, și nu trebui identificat etimologicesce nici cu adverbul *alivanta*, nici cu terminul choreografie *alivencî*, despre cari mai jos.

v. *Ghismană*. — *Plăcintă*. — *Turtă*.

Alivânda s. *alivânta*, adv.; à la culbute, en culbutant. „A da, a cădé, a se duce *alivanda* = a cădé în cap; a se da *alivanda* = a se da peste cap; a da pe cine-va *alivanda* = a ruina; a da *alivanda* = a cădé din mărirea sa, a se ruina, a perde starea" (L. M.).

Cuvîntul se aude mai ales în Moldova și peste Olt; în Transilvania pare a nu fi cunoscut.

I. Créngă, Amintiri (Conv. lit. 1881 p. 459): „Ion însă, împiedecat cu picîórele în mánicile contășului, cădușe *alivanta* la pămînt..."

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I sc. I:

„Gangu: Să te păzesci, dragă concónă Gahița, pentru că la vîrsta noastră cataroile sînt fôrte șugubețe.

„Gahița: Cine ți-a spus d-tale că am cataroi?..

„Gangu: Precum ăci fôrte bine... ele de-o dată, nitam nisam, te trântesc *alivanta* plăcînta'n grópă..."

Același, Pétra din casă, sc. 9: „cine scie? mănî, poimănî, póte *alivanta* 'n grópă..."

Același, Florin și Florica, sc. 11: „(se împedecă în pólele rochiei) Na! că era să dau *alivanta* peste cap..."

Același, Kera Nastasia: „Ađi tare, mîne tare, poimîne pe spinare, adică *alivanta*..."

In Oltenia:

„Când se restórnă o trăsura, ađi dicend: vėđut'ai cum boierul și cocóna aũ venit *alivanta* peste cap? Intre copii, când se încurcă smeii: ți l'am dat *alivanta*! A venit smeul *alivanta*!" (Chr. Cușana, Craïova).

Cihac (II, 2) crede că *alivanta* „culbute" ar fi aceiași vorbă cu *alivancă* „gâteau": „l'acception de culbute est déduite de la manière de faire ces petits gâteaux, que l'on roule". Asociațiunea lui *alivanta* cu plăcînta s'ar păré la prima vedere a justifica acéstă derivațiune; în fond însă acea asociațiune nu este alt ce-va decăt tocmai rezultatul unei etimologie poporane. Față cu aseménarea materială a ambelor cuvinte, poporul — ca și Cihac — și-a închipuit că ele trebui să fie în-

rudite; apoi de aci, ca un fel de explicațiune la *alivanta*, s'a adaos plăcinta în: *alivanta-plăcinta*. Cihac citează locuțiunea: „a cădé *alivanta-plăcinta* ca o brôscă = faire une culbute comme une grenouille“. Mai adesea însă se dice: „*alivanta* în grópă“, „*alivanta* peste cap“, „*alivanta* pe spinare“. *Alivanta* plăcinta se aude numai în Moldova, nu și la Olteni, în graiul cărora nu există *alivencî*, și prin urmare o asemenea etimologie poporană nu avea cum să se nască.

Finalul *-că* din *alivancă*, fiind un sufix foarte răspândit în limba română, nu putea să trecă în *-ta* și *-da* din *alivanta* sau *alivanda*, o terminațiune de tot rară. Afară de acesta, s'ar fi dis: „a cădé *alivancă*“, după cum se dice într'un mod adverbial: „cade morman“, „curge gârlă“, „légă fedeleș“ etc. (cfr. Jarnik, Rumän. Volksmärch. 21), iar nu articulat: „a cădé *alivanta*“. În scurt, din toate puncturile de vedere, *alivanta* n'are a face cu *alivancă*.

Forma *-anta* sau *-anda* în loc de *-ânta* ori *ânda* dovedesce că vorba nu e veche la Români. Este terminul italian de marină *alla-banda* (Tom-maseo, vv. *alla-banda* și *banda*), cu un consonantism care indică trecerea în prin gura marinarilor bizantini, căci în medio-gréca italianul *banda* se rostia *βάντα* (Du Cange, Gloss. graec. ad voc.). Italianesce „*andare alla banda*“ se dice despre corăbiile când se plăcă pe o parte, și de aci materialmente: „*andare alla banda* = a se povîrni, a sta să cadă, a șovăi ca bețivii“, iar figurat: „*andare alla banda* = a se ruina, a suferi o nenorocire și chiar a muri“, adică într'un mod adverbial toate accepțiunile românului *alivanda* sau *alivanta*.

Este încă una dintr'o sémă de vorbe italiene străbătute la noi dela Marea-Négră prin comerțul venețian și genoves de pe la finea vécului de mijloc.

v. *Acioé*. — *Alamă*. — *Aleodor*.

Alivânt, s. m.; t. de Botan.: *Lavandula*, lavande. Se aude în Moldova (Vasluiu, c. Munteni-de-jos). În Țera-Românescă se dice *levantă* (Poenar-Aaron-Hill). Numele cel mai românesc, care merită a fi generalizat, este *aspic*. O plântă de grădină, cultivată mai cu sémă din cauza plăcutului său miros și care a păstrat aproape în toate țărilor numele în tecnic latin *Lavandula*: nemțesce *Lavendel*, rusesce *lavendul*, polonesce *lewanda* etc. Forma moldovenescă *alivânt* este o apropiare prin etimologia poporană de *alivanta*. Cuvintul nu e vechiu la noi.

v. *Alivanta*. — *Aspic*. — *Levantă*.

¹ **Alivencî**. — v. *Alivancă*.

² **Alivencî** s. *alivincî*, s. f. plur.; t. de choréogr. popul.: *ronde*, danse en cercle, sorte de ballet. Un fel de *horă* foarte răspândit în Moldova. Unii au descris-o ca: „sorte de danse rustique, comme la hora, pendant laquelle hommes et femmes se versent mutuellement à boire“ (Cihac, II, 2), o particularitate de tot fantastică, născocită numai și numai pentru a pute trage cuvintul din slavul „*liti*=verser“. *Alivencile* n'au a face cu nici un fel de beție sau băutură.

I. Crângă, Amintiri (Conv. lit. 1881 p. 449): „... ne cânta din fluer: Doîna care te umple de flori, Corăbiasca, Măriuța, Horodincea, *Alivencile*, Țiitura, Cală-ușa-cortului...“

Burada, Almanah musical 1877 p. 63: „*Alivencile*. Acest joc se jacă ca

și hora, femeile și bărbații la un loc formeză un cerc, din când în când se despart în părechii și bat în palme și apoi éráși întră în cerc...“

O descriere din districtul Iașilor :

„*Alivencile* sint o horă din mai multe părechii de jucători, fie-care păreche un bărbat și o femeie, numai în lipsă de o femeie doi bărbați. Toți jôcă cu pași mărunți și repede, saũ înspre drépta saũ înspre stânga ; după ce s'aũ învîrtit de 2—4 ori împregiur, se opresc, eșind în mijloc o singură păreche și jucând amîndoi, pe când cei-l'alți staũ pe loc ; apoi femeia din păreche își lasă pe bărbat și începe dela un capăt al horei a lua la braț câte o persoană de o învîrtesce, de aci mai ȳea la brațul drept și pe bărbatul cu care jôcă în păreche și se învîrtesc împreună tustrei o dată, la drépta saũ la stânga ; după aceia cei doi se lasă trecînd la loc, iar femeia ȳea o altă persoană din joc, făcînd ca și cu cea de 'ntăiu, și așa pe rînd una câte una ; apoi după ce isprăvise a juca pe toți, atunci tôte părechile din horă se învîrtesc împreună, o dată la drépta și o dată la stânga, fie-care a-parte ; în urmă se opresc, bat din palme și strigă : Jo i saũ Mar ț i ! De aci se aședă hora la loc, și ese din ea o altă păreche, jucând singură și jucând pe cei-l'alți întocmai după cum făcuse cea de 'ntăiu, pînă ce es tôte părechile în mijloc saũ pînă ce li se uresce...“ (I. Vasiliu, c. Gropnița).

O descriere din Covurluiu (D. Albotenu, c. Mastacani). „Este o horă din părechii : bărbat și femeie saũ flecău și fată, prinși de mîni, femeia la drépta bărbatului. După o mișcare cu toți delă drépta spre stânga și înapoi, hora se opresce, și atunci bărbatul, care se crede ca mai însemnat între jucători, înainteză cu părechea sa în mijlocul

horei jucând, se întorce înapoi, o învîrtesce o dată cu brațul drept, o lasă și cu brațul stîng învîrtesce pe bărbatul care vine la drépta părechii lui, îl lasă și cu brațul drept învîrtesce éráși pe părechea sa ca întăiu, apoi o lasă din nou și cu brațul stîng învîrtesce pe părechea bărbatului pe care 'l învîrtise mai 'nainte, de aci éráși se duce la părechea sa de o învîrtesce, pe urmă trece de jôcă pe părechea a treia, întăiu pe bărbat și apoi pe femeie, și urmăză tot așa înainte, pînă ce isprăvesce de învîrtit la rînd pe toți jucătorii, bărbați și femei. După aceia strigă : *Alivenci* ! și toți jucătorii se învîrtesc a-parte cu părechile lor. Unii strigă în glumă : *Alivenci* plăcinte góle ! Incepe din nou jocul printr'o mișcare comună, și apoi părechea bărbatului ce jucase face întocmai după cum făcuse el. După aceia bărbatul din a doua păreche, apoi părechea lui, și așa înainte cu tôte părechile. Aria acestui joc este môle și lină. Poporul nu'l pré jôcă pe la noi, ci mai mult ciocoeșii saũ surtucarii delă țeră pe la petrecerile lor...“

Deși jocul *alivenci* n'are nici o legătură cu turtele de acest nume și cu onomastica proprieă, totuși prin etimologieă poporană el se confundă cu ambele :

„Jocul *Alivenci*-plăcinte“ (G. Popovici, Iași, c. Golăesci).

„*Alivencul* se dice la noi hora lui *Livente*“ (I. Chirica, Tutova, c. Cârjeonii).

v. *Livente*. — *Plăcintă*.

Apoi poporul din Moldova privesce *alivencile* ca un joc ne-romănesc :

„*Alivencile* este un fel de horă evrească...“ (G. Cădere, Némț, c. Buhalnița).

Originea străină a acestui joc, care n'a reușit a se răspândi afară din Mol-

dova și a ramas abia pe jumătate împămîntenit chiar acolo, ne explică mulțimea etimologiilor poporane.

Numele *alivenci*, mai corect *alevinci*, vine din strigătul ce se scote atunci când toți jucătorii trebui să se învîrtesc. Este germanul: *Alle winden!* Tot nemțesc trebui să fie și strigătul cel-alt: „Jo i saū Mar țî!“ care n'are nici un înțeles și pare a fi o curioasă românizare assonantică din: „So man walzt“, după cum se dice și românește: „așa jocă pe la noi!“ În adevăr, în multe jocuri d'ale poporului se pomenesc zilele săptămînei. Așa, de exemplu, la Alunel se strigă în Vâlcea (I. Stănescu, c. Recea):

Ađi e lun i și mîne mar țî,
Alunelul să m'îl bațî!
Ađi e miercuri, mîne joi,
Alunelul la bătaî...;

dar nicăiri și nici o dată „joi“ nu se pune înainte de „mar țî“, ba încă fără trebuința rimei. Nu pôte fi decât rezultatul unei etimologie poporane.

Allegro.

v. *Alăută.* — *Danț.* — *Horă.* — ¹ *Némț.* — *Staer...*

Allilăia. — v. *Aleuăa.*

Alivencile este o horă nu evrească, precum crede poporul din Moldova fiindcă Evreii vorbesc acolo nemțesc, ci un fel de balet pe care l' vor fi introdus la Români aceiași musicanți ambulanti din Germania, dela cari noi am căpătat și pe lăută, vechiu lăută = germ. *Laute*, ba și cuvîntul devenit de tot poporan, mai ales la nunțile țerănesci: *dan ț* = germ. *Tanze*. În Occident o mulțime de termenii coreografici sînt de asemenea de provenință germană, precum și la Slavi.

Din „*alle winden*“ *alivenci* saū *alevinci*, pe alocuri la singular *alevincă* (C. Alexandrescu, Némț, c. Bistriciôra), și de aci apoi „hora lui *Livente*“, astfel străvestește poporul prin propria sa etimologie toate vorbele străine fără familie în țeră, căutând să le găsească cu orî-ce preț nesce némuri pămîntene în fondul cel vechiu al graiului.

Aria *Alivencilor*, așa după cum s'a cules în Moldova de căpitanul A. Munțenu (Vulpian, Jocuri de brău, No. 13):

Alimpescî, n. pr. loc. m pl.; un village dans la Petite-Valachie. Sat în Gorj, formând o comună cu satul Berescii. Numele topic *Alimpesci* presu-

pune un nume personal Alimpu sau Alimpea, care ar putea reprezenta aproape de o potrivă bine pe sântul Alipius și pe sântul Olymplus, mai curînd însă pe acesta din urmă, prin trecerea inițialului ol- în al- ca în „altoiu“ din „oltoiu“.

Alivinci. — v. ². *Alivenci*.

Aljòsul. — v. *Naljosul*.

Alma, n. pr. loc. f.; un village roumain en Transylvanie.

O doină din Ardél:

Dragostele din *Alma*
S'aù dus tot pe Tirnova,
Pin'aù stat la Mediaș
Că-i locul mai drăgălaș...

(Jarnik-Bărsanu, 385).

Din maghlarul *alma* „pomme“. Tot de acolo vin numirile topice a o mulțime de sate române, deluri și pârae: *Almaș* (= ung. *Almás*) și *Almaj* (= ung. *Almágy*) cu diminutivii lor *Almășel* și *Almăjel* și cu derivatele *Almăjeni*, *Almășeni* etc. Această nomenclatură e mai cu seamă desă în Ardél și 'n Banat, apoi în Oltenia și 'n districtul Némțului, adică în regiunile învecinate cu elementul etnic unguresc.

Act moldovenesc din 1644 (A. I. R. I, 87): „un sat anumé Siliște în ținutul Némțului pe *Almașul cel mic*...“

v. *Almaș*.

Al-mai-reu, s. m.; Satan. — v. ¹. *Al*. — *Drac*.

Almăj. — v. *Alma*. — *Almaș*.

Almare, n. pr. loc. m.; localité dans la Petite-Valachie. Numele unui del în

Romanați (Frunțescu), compus din *al-mare*, literalmente „le grand“.

v. ¹. *Al*.

Almariu (plur. *almare*), s. n.; armoire. Cuvînt întrebuițat numai peste Carpați. Sinonim cu *dulap*.

Strigătură de lingă Beiuș:

Bagă-mă Dómnă 'n potică
Să'mi ieù gură de-o groșiță;
Iar mē bagă în *almariu*,
Să'mi ieù gură de-un grițariu...

(Familia, 1885 p. 307)

Nu vine d'a-dreptul din latinul *armarium*, ci prin maghiarul *almariom* sau prin germanul *Almer* (cfr. Cihac, I 17, II 2).

v. *Dulap*.

Almăș s. **Almăj**, n. pr. loc. m.; une partie du Banat. O regiune din Banat învecinată cu cea a Mehădiei și cunoscută în popor mai mult sub numele de „Valea *Almașului*“. Forma cea veche este *Almaj* sau *Halmaaj* = ung. *Almágy* sau *Halmágy*. Într'un act din 1387 (Kurz, Magaz. II, 304), banul unguresc al Severinului Ștefan de Losoncz dă o moșie Românilui „Petrus filius Dees Kenezius“ din districtul *Halmagy*.

Sub Constantin Brâncovanu un însemnat număr de *Almăjeni* s'aù așezat în România, închipuind ca un fel de brésă deosebită, supusă la o dare fiscală a-parte. Astfel în Con-dica Vistieriei dintre 1694—1704 (Mss. în Arch. Stat.) ne întîmpină:

Sub anul 1694 aprilie 12: „Semele bréslelor cine cum au dat la lipsa ha-raçului:

„Brăilénii, jumătate ughi 140;

„Vtori armași, ughi 30;

„Slujitorii, pre jumătate ughi 3750;

„*Almăjanii*, ughi 266 $\frac{1}{2}$...“

Sub anul 1696 martiū 1, tot pentru plata haraciului:

„Satul Albescii, ughi 200;

„Satele cu rumptoarele céle vechi, ughi 3200;

„Satele cu rumptoarele céle noao, ughi 1668;

„Hăl măjanii, ughi 266 $\frac{1}{2}$;

„Ungurénii ot heleșteul lu Costantin Vodă i ot Cornățeni, ughi 400...”

Almăjenii plăția, prin urmare, aprópe tot atât ca satul Albescii, în care se afla o bréslă a petrarilor (v. *Albesci*), și pe jumătate cât dedea „Ungurenii”, adecă o imigrațiune din Ardél.

Dela 1696 nu’i mai găsim pe Almăjenii ca bréslă, căci uniū vor fi intrat în numărul birnicilor ordinari din Mehedinți, iar alții — póte — se vor fi întors în *Almaș*.

În grai, prin metatesa liquidei, Românii rostiau une-orî *Amlaș* în loc de *Almaș*.

Cronica anonimă (Laurian-Bălcescu, *Magaz.* V, 101): „[Cantacuziniū cereaū dela împératul Leopold] să le dea o parte de loc a Ardélului, unde sint cetățile acestea: Logoșul, Cavarani-Sebeș, Mehedia, Lipova cu ținutul *Amlașului*, ca să fie moșie cu privilegii dela împératul date némului Cantacuzinesc...”

v. *Alma*. — *Amlaș*.

Almăjén }
Almăşén } v. *Alma*. — *Almaș*.

Almintre. — v. *Altmintre*.

A-lòcuri s. *a-lòcure*, adv.; par-ci par-lă, par endroits. Generalmente construit cu *pe* și întărit prin emfaticul *-a* (v. ⁵.A): *pe alocuria* = pe unele locuri, nu pretutindenii, nu în multe locuri.

Cantemir, *Chron.* II, 261: „însă pre furis, pre *alocuré* suppuindu-să, apoi tot de odată arătându-să...”

Dionisie Eclesiarc, *Cron.* (Papiū, *Monum.* II, 167): „spunea uniū că s’au și găsit bani pe *alocuri*...”

Zilot, *Cron.* p. 29: „că nu numai nu făcea vr’o împedicare Pazvangiilor, ci încă pe *alocuria* uniū din ei se și întovărășia cu dinșii la prădi și la jafuri...”

A. Odobescu, *Pseudokyn.* p. 14: „une-orî cerul se încingea pe *alocuré*, în depărtare, de o vilvóre roșiatică...”

De la Vrancea (B. Ștefănescu), *Sul-tanica* p. 215: „P’*alocurea* viile se mlădiea, încărcate cu ciorchini, pe araciū plecați puțin de greutatea rodului...”

Alocuri se compune din prepoziționalul *a* (= lat. *ad*) și din pluralul *locuri*, vechi *locure*. Într’un text din sec. XVII (*Cod. Mss. miscell.* al bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 673): „se face acestū săborū întru cinstitulū al ei hram în Vlaherna și se prăznuiaște și prespre toate *a-locure* unde sântū sfințele besereci...”

v. ¹².A (p. 39). — *Loc*.

¹.Alđiu. — v. *Odogaciū*.

².Alđiu. — v. *Sabur*.

Alđv. — v. *Halăi*.

Aloviță, s. f.; bête errante. Cuvînt adus de Pisone (*Dict.* 1865 p. 50) alături cu sinonimul *bitang*, traducându-se prin: „pecus errans, das herumirrende Vieh”. Este slavicul *alova*, *alovitza*, *ialovitza* „sterilis de pecore et poma” (Miklosich, *Lex.* 4, 1145) și prin urmare însemnăză literalmente: „vită stérpă”, de unde „vită

fără spor“, și de aci apoi „vită retăcită“.

v. *Bitang*. — *Ialomîța*.

Alsău (plur. *Alseuri*), s. n.; nature particuliere, propriété. Cuvînt format din articolul posesiv al și din pronumele seŭ, prin care vechii scriitori români au căutat a traduce pe paleoslavul *svoistvo dela svoi* „suus“ și pe greul *ιδιότης* din *ιδιος*.

Dosofteiu, Paremiar 1683 f. 127 a: „cum are părintele *alsăul* său a naște pre fiul și a scoate duhul svânt, și cum are fiul *alsăul* său a să naște din părintele, așa și duhul svânt are *alsăul* său a purcede din părintele și a să odihni pre fiul; așa li-i osăbiciunța numai cu cătă să osăbăscă *alsăurile*...“

Același, Synaxar 1683, Dec. 3: „binelui acesta *alsăul* cel hireșu să's dă și la altăi din binele său...“

Din substantivul *alseu* s'a format apoi verbul *alseuesc* „appropri“, care reprezintă semasiologic pe paleoslavul *svoiti* sau *usvoiti* = gr. *ιδίω*.

Aceste formațiuni cărturăresci n'au devenit tocmai poporane. Curat românește: însușire și însușesc.

Lexicon Budan, 39: „a să uesc sau *alsă uesc* = însușesc, adproprio, proprium reddo“; „a să uință, *alsă uință* = însușire, proprietas“.

v. *Aleluesc*. — *Insușesc*.

Alseuesc

Alseuință

— v. *Alseu*.

¹. **Alt**, -ă, și **alalt**, -ă, adj. et pron.; autre, autrui. Este *alt* cea ce nu e același. Se declină ca pronomii „un“, „acest“, „acel“ etc. și tot așa primesce în flexiune pe emfaticul -a (v. ⁵.A): *altui* sau *altuia*, *alteri* sau *alteia*,

altor sau *altora*, *alaltui*, *alaltuia*, *alaltei*, *alalteia*, *alaltor*, *alaltora*; dar forma *alt* se post-articulază la nominativ ca adjectivii și nu are pe emfaticul -a: *altul*, *alta*, *altii*, *altele*.

Latina avea pe *alius* și *alter*, cel întâu mai puțin determinat: „ein anderer“, cel-l'alt mai determinat: „der andere“. Români au păstrat ca materie numai pe *alt* = *alter*, dar moștenind tot-o dată ca funcțiune pe aceea diferențiere între „alius“ și „alter“, ei au plăsmuit pe lângă *alt* o nouă formă *alalt*, rezervând lui *alt* sensul de „alius“, ér lui *alalt* pe acela de „alter“. În *alter* finalul -ter este un sufix comparativ, ca și când am dice „plus autre“; în *alalt* inițialul al- este un articlu posesiv, compus din ad-illum (v. ³.A); în ambele casuri noțiunea simplului *alt* e întărită. Negreșit, une-orî *alt* se confundă cu *alalt*, ca și lătineste *alius* cu *alter*; însă despărțirea lor în principiu e nu mai puțin sigură. În graul vechiu, aceleași texturi ne înfățișează ambele forme, fie-care cu nuanța sa proprie. Bună-ora în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) alăturat cu Noul Testament din 1648:

1550:

Jacob. V. 12:
nece cu *altuloare*-
carele giurămă-
tu...

1648:

...nece cu *altu*
giurământu...

= „neque aliud quodcumque jumentum...“; dar cu câte-va rînduri mai jos:

Jacob. V, 16:
ispovediți-vă u-
rul *alaltui* greșalele...

...ispovediți-vă
păcatele voastre
unul cătră *alaltu*...

= „confitemini ergo alterutrum peccata...“

Intr'un alt pasagiū:

Act. Ap. XXVIII,
9: și *alalt* ciînre
avé lăingedzi în-
tru ostrovu, ur-
dira și se vein-
deca...

...și *altii* carii
avé nepotînțe în
ostrovulū acela,
veniîa și să vin-
deca...

vedem numai pe articulatul *altii* co-
respundend nearticulatului *alaltii*.

Deasemenea nearticulatul *alaltă* =
articulatul *alta* la Dosofteu, Pare-
miar 1683 f. 75 a: „Suindu-te Hri-
stoase de pre muntele Eleonului, pu-
terile prăvindū *alaltă* cătră *alta* striga:
cine ȳaste acesta...”

In doîna:

Uritul din ce'i făcut?
Din omul care'i tăcut:
Pune-o buză peste *alta*,
Și ȳatā uritu'i gata!..

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 80)

în loc de articulatul *alta* s'ar fi pus
în vechiul graū nearticulatul *alaltă*:

Pune-o buză peste-*alaltă*...

Intr'unul și același pasagiū din Noul
Testament, Act. Ap. XXVII, 44: „ȳară
alaltii, unii pre scānduri, *altii* pre frān-
turi deîn corabie...”, *alaltii* înseamnă
totalitatea precisă a celor remași, ȳar
altii numai o parte nedefinită din a-
cea totalitate.

In textul omiletic din sec. XVI
(Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din
Brașov, p. 379): „unul *alaltui* greulū
să purtāmū, căce că unulu e mai slab,
altulu e mai tare...”, *alalt* este ce-va
determinat, fie-care din cei doi fiind
alalt față cu soțul seū, pe când *altul*
nu e determinat, deși se articulēză,
fiind că nu se scie care anume este
din cei doi.

Alt, ca și *alalt*, presupune tot-d'a-una
o comparațiune, dar cu acea esențială
deosebire că *alalt* specifică, ȳar *alt* ge-
neralisēză. In proverbul:

El pōrtă ponosul
Ș' *altul* rōde osul...

(Pann, I, 82)

altul este tōtă lumea, pe când *alalt*
s'ar putē ȳice numai atunci când ar
fi vorba de o ființă hotărită. In balada
„Mănăstirea Argeș”:

Mănăstire naltă
Cum n'a mai fost *altă*...

dacă s'ar pune: „cum n'a mai fost
alaltă”, s'ar înȳelege că n'a fost nici
o dată așa de naltă mănăstirea cutare
sau cutare.

In expresiunea: „de *altă* parte”, de
exemplu la Anton Pann (Prov. I, 42):

Socotind acestea, se călătorīa
Și'și vestejīa fața de inimă rea;
D'*altă* parte ȳarăși vedea pe Tatar
Stānd și el pe gânduri și oftānd amar...

se vorbește de una ôre-care din cele
multe părți; când se arată însă direc-
țiunea, atunci trebui ȳis: „de *alaltă*
parte” după limba vechilor texturi, „de
ce a - *laltă* parte” după graiul de astăȳi.

Alt și *alalt* sînt dară doē cuvinte,
carī urmēză a fi cercetate fie-care în
deosebī. Vom începe prin *alalt*, deve-
nit arhaic și care merită a fi re'n-
trodus în limba literară în locul trā-
gēnatului cel-*alalt*.

I. *Alalt* „autre, l'autre”.

Macedo-romānesce *alantu*, *alantă*,
bună ôră: „trei ȳile me duc tu lumea
alantă” (Petrescu, Mostre I, p. 10).
Pentru compusul *alaltă*-ȳeri Macedo-
romānii aū: *aualta*-ȳi. Istriano-romā-
nii aū perdut pe *alalt*, dacă nu cum-
va o remășiȳă din el va fi pluralul
ailti citat de Ion Maiorescu (Itinerar
p. 84).

Alalt este tot-d'a-una numai pro-
nume și nu se post-articulēză nici-o-
dată ca *alt*.

In flexiune, pe lingă *alaltui* etc., ca
și pentru simplul *alt*, limba veche ad-

mite și chiar preferă o formă fonetică scădută: *alăltui*, *alăltor*, sau cu emfaticul *-a*: *alăltuța*, *alăltora*.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. in Acad. Rom.):

Act. Ap. XXVI,
31: déci eșiră de
băsaduiră urulū
cătră *alaltu* gră-
indu...

...et quum se-
cessissent, loque-
bantur ad in vi-
ce m dicentes...

Petr. I, 1, 22:
urul *alaltū* iubiți
adesu...

...invicem di-
ligite attentius...

Petr. V, 5: toți
urul *alaltui* su-
puindu-se...

...omnes autem
invicem humili-
tatem insinuate...

Radu din Mănesci, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Museum):

Marc. IX, 33:
unul cătră *alaltu*
se întreba...

...inter se di-
sputaverant...

Coresi, Omiliar 1580 quat. XXIV p. 10: „să nu avămū noi ascunsū aceasta ce trebuiaște *alăltora* sau ce e a căuta unulū *alăltui* folosulū...”

Același quat. II p. 11: „noi toți vămū cunoaște păcatele unulū *alăltui*...”

Același, quat. I p. 9: „ale noastre păcate, ce ne'sū puse înaintē ochilor noștri, mai vrătoase și mai amărate să le cugetămū decâtū ale *alăltor*...”

Același, quat. IX p. 16: „arătă-se Mariei la mormântū și *alăltor* mu-eri...”

Popa Grigorie din Măhaciu, 1600 (Cuv. de bătr. II, 51): „du-te de te iartă cu însul și să lăsați grēșalele urul *alaltu*...”

Același (ib. 53): „castă carte să o cetēscă, săva preutū, săva diacū, între oameni, și să învăte și să o tremēță dela unrii *alaltū*...”

Cuvintul Sf. Ioan Crisostom, text

din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov p. 530): „ce rău facū glasurile tāmpanelorū și ale fluierelorū și ale *alăltorū* vase de glasu-ri...”

Ion din Sim-Petru, Alexandria din 1620, (Mss. Acad. Rom. p. 12): „Alexandru să sărută cu Evantū înpăratū, și plānse, și se ertară unu de cătră *alaltū*...”

Moxa, 1620, p. 348: „ei se mântuiră, iară *alaltū* toți se necară...”

Ibid. p. 382: „eșiră unii l'*alaltū* cu oști, ce nu se loviră, că se spārēră...”

Ib. p. 397: „Monomahū la războiū nu ștīla rândulū, iară la *alalte* la toate era bunū și înțeleptū...”

Pravila Moldov. 1646, f. 69: „cândū vor fi totū unii ca *alaltū* amādoā partile și la tot meștersugul să vor tocmi într'o fire și într'unū cumpāt...”

Ibid. f. 58: „cândū să vor fi pré iubindū unul pre *alaltū*...”

Constantin Brâncovanu, 1695 (Cond. Mss. in Arch. Stat. p. 99): „înțelep-čunē lăudāndu-o minunatul și pré în-țeleptul Solomon, o propoveduiaște a fi decât toate *alalte* zidiri ale lui D-zeū și cerești și pământești mai înaltă și mai vrédnică...” ; și cu câte-va rinduri mai jos: „iarăș o mărturi-sēște a fi mai scumpă decât aurul și mai de mult de preț decât toate diāmanturile și *alalte* avuții ale lu-mii...”

Corbea, 1700, psalm. IX (Mss. in Acad. Rom.):

Iară ei păcătoși

Să 'ntoarcă ticăloși

La Iad cu toate-*alalte*

Limbi, ce zac în păcate...

Printr'o dublă articulare, se nasce forma cel-*alalt*=lat. ecc'illum-ad'illum-alterum, în care cel se supune motiunii și flexiunii, ér a l remâne invariabil: cea-*alaltă*, cei-*alaltū*, celo-*alaltū* etc.

Text omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 686): „ačasta iaste vrémé de pocaanie, iară cěia *alaltă* de județu; ačasta iaste vrémé de nevoință, iară cěia *alaltă* de cununi...”

În graul de astăzi *alalt* se mai aude numai dóră în asociațiunea cel-*alalt* și în adverbul *olaltă* = *o-alaltă*:

Ca pe lumea ceia-*laltă*
Să fim dragă la o-*laltă*...
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 57)

Intr'un mod sporadic:

Zilot, Cron. 104:

Deci dintre tóte
A cele-*lalte*
Némuri scăđute
În vremi perdute...

Dionisie Eclesiarcul, Cron. (Papiu, Monum. II, 207): „Franțozii și-au pus împărat înșiși de sine pe Bonaparte, fără știrea și iscălitura acestor-*alaltă* împărați...”

A. Pann, Prov. I, 12: „Puțin dacă trece, și a cest-*lalt* ese...”

În graul se rostesc adesea: *ăl-ălalt*, *ăl-lant*, cel-*alant*.

Costachi Stamati, Muza I p. 342: „iar cel-*alant* mănios...”

Jipescu, Opincaru p. 21: „când glăsulețu mîeiu ar puté pătrunde dēla un cap pînă la *ăl-lant* al țeri...”

Ibid. p. 11: „nu miroase bine, miroase a unt după tērāmu *ăl-ălalt*...”

Forma *alalt* deșteptă următoarele observațiuni:

1° Relațiunea funcțională între *alalt* și latinul *alter* apare mai cu sémă limpede în compusele *alaltă-ier* „avant-hier” și *alaltă-séră* „avant-hier au soir”. Latinesce „altero vicesimo die = 22”, „altero et sexagesimo anno = 62”, „trigesimo et altero = 32” etc., întocmai precum *alaltă-ier* însemnă „al-doilea ier”, *alaltă-séră* — „a doua a-séră”, pe când

un simplu „*altă séră*” sau „*altă ier*”, „*alius dies*”, „*alius annus*”, arată numai că nu este vorba de timpul cutare.

Cugetări în óra morții, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 449): „plângeți după mine, fraților și soții miei și gintul și cunoscuții miei, că până a-seră *alaltă-séră* cu voi grăia și de năprasnă mi vine și mi sosi časul de mortia...”

Cantemir, Chron. II, 189: „minciună născând, ca pre bureți de erî de *alaltă-er* îi faceți...”

Alaltă-ier nu este „ad alteram heri” (Cihac), ci „ad-illam alteram heri”, precum și *alaltă-séră* = „ad-illa altera sera”, amîndoe fără paraleluri romane, de óră ce numai Românii au artículul posesiv a l. Istriano-românul *altă-er* (Miklosich, Untersuch. I, 19) se datoresce italianului *altrieri*.

2°. Modul întrebunțării lui *alalt* forțe des în vechile texturi: „iubiți unul *alalt* = pe *altul*”, „să trimită dela unii *alaltă* = la *altă*” etc., confirmă derivațiunea artículului posesiv al din lat. *ad-illum*, cea ce este și mai învederat în compusul *olaltă* „ensemble” = *una-ad-illa-m-alteram*.

3°. Construcțiunea cel-*alalt*, cu doi articolî fie-care de altă origine, corespunde pe deplin în principiu albane-sului *tăi-tără* = *tăi-atără*, compus din *atără* „autre” cu doi articolî diferiți *tă* și *i*.

II°. *Alt* „autre, un autre”.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Jacob II, 25:	... alia via
pre <i>altă</i> cale i	ejiciens...
scoase...	

Paralel cu ital. *altro*, provent. *altre*, reto-rom. *auter*, span. *otro*, portug. *outro*, franc. *autre*, sard. *ateru*, în dialectul gallures *altu*, după

cum e și la Români în ambele dialecte de căpeteniă, ér în cel istriano-român *at* și *oat*.

Forma organică dissilabică *altu* nu e rară în vechile texturi:

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XLVII, 14: „că se spure în gintu *altu*...”

Miron-vodă Barnovski la 1627 (A. I. R. I, 1, p. 14) certy pe pârclabiî dela Némțu că: „de se va svădi vre un om cu *altu* om, voi și mërgeți de-i prădați și le faceți răutate multă...”

Articulatul trisilabic *altulu*:

Radu din Mănesci, 1574, Luc. XXII, 58:

...după acéia prespre neșchitū <i>altulu</i> 'lū vāzu elū...	...et post pu- sillum, alius videns eum...
---	--

În cazul oblic, aprópe tot-d'a-una *alt* își însoțesc pe emfaticul *-a*:

Dosofteiu, 1673, f. 5 b:

Și cînd te mîniî, nu face
Rēu *altuia* ce nu't place...

saū ibid. f. 10 a:

Cine va sápa groapa *altuia* sá'l surpe,
Singur 'ș va cădîa 'n rāpā și vîața ș'a
rumpe...

La plural, ib. f. 40 b:

Cu năravurî rîale în mînule sale,
Ce-au făcut *altora*, sã le făc cu cale...

Locuțiune proverbială: „Este la largul lui și la strîmtul *altuia*...” (Pann, Prov. III, 53).

La genitivo-dativ femeiesc singular, în grai în loc de *altei* saū *alteia* se aude une-orî *altîi* și *altîia*:

Pravila Moldov. 1646, f. 153: „unū ġudețū ce va isprăvi și va svrăși légia *altui* ġudețū *altîi* eparhii, nu sã va certa...”

Mitropolitul Varlam, 1646 (A. I. R. III, 226): „sã ție frățeste Zlata și cu

soru-sa, și ș'aū făcut zapis una *altîia* ca sã nu sã mai pãrascã...”

La genitivo-dativ bărbătesc singular, Moldovenii rostesc *altue* în loc de *altuia*.

Nicolae Costin, Letop. II g. 84: „sã facă și unue și *altue* supăr...”

Donici, Cheltuiitorîul și rîndunica:

De ce tot omul, cînd greșasce,
Asupra *altue* se dezvinovătesce?...

Tot acolo se aude pluralul bărbătesc *altîi* pentru *altîi*:

Dosofteiu, 1673, f. 3 a:

Îar acmu voi, împărățai,
Sama vã luat și *altîi*...

saū ibid. f. 13 a:

Sfatul și voroava ce fac necurațai,
Tînd sâlțe și lațurî sã strice pre *altîi*...

Cu poeticul *d* ca în „dalb=alb”:

Doîna din Ardel:

Frunđă verde și iar verde,
Mândra mea cu *daltul* șede...

(Jarnik-Bărsanu, 158).

saū:

Place'mî mie d'a juca
Cu drăguța *daltuia*...

(Ibid. 360)

* Reprezentînd prin funcțiune pe latinul „alius”, *alt* se repetă și el cînd e vorba de un șir de lucruri, ca: „alii statim dissupari, alii diu permanere, alii semper” (Cic.); bună-óră:

Cugetări în óra morții, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 469—70): „Unora le va fi fața ca țărâna pămîntului, *altîi* ca tina spurcată diin uliță, *altîi* ca gunoîul, *altîi* le va fi trupul putredu ca un căine mortu cîndu-i saru viermii dintru elu, *altora* le va cură diintre ochi smrad cu puroi și vor fi îngânfați, *altîi* voru fi negri ca însuș diavolul, *altîi* vor fi ca peile aspideei...”

Balada Vulcan:

Unîi dicea sã'l omóre
Cu laț de spinďurătóre,

Altii să 'l cufunde 'n apă,
Altii să 'l înfigă 'n țepă,
Altii să 'l tae pe loc,
Altii să 'l arunce 'n foc...

Coresi, Omiliar 1580 quat. II. p. 1:
 „uîn duhū iaste duhū de curvie, e *altulu* e de sațiulū, *altulu* e de iubiré argintului, iară *altulū* măriia, e *alte* și de *alte* păcate...”

Pravila Moldov. 1646, f. 34: „Prepusul furtușagului să arată pre numele omului cel rău, ce să dzice: *altū* om iaste vestitū de om bunū, și *altulu*-i vestit de omū rău...”

Cantemir, Chron. I, 205: „câte și câte fêluri de schimosituri și din zi în zi *alte*le și *alte*le...”

Reduplicându-se numai „și”:

Varlam, 1643, II f. 346 a: „acéstia și ș' *alte* isprăvi de trebă mentia le svătuiaște...”

Cu reduplicarea lui *alt* și a lui *și*:

Pravila dela Govora, 1640, f. 49 a: „pisică sau aricū saū pâlșū sau nevăstuică sau véveritā și ș' *alte*le-*alte*le câte sântū necurate...”

v. *Și*.

În construcțiune cu *ce-va*, *alt* saū *altă* funcționează ca adjectiv, dar se confundă deja cu adverbialul *alt*, despre care veđi la articolul următor.

Biblia Șerban-vodă din 1688, Act. Ap. XXIX, 32:

... *altă* *ce-va* striga...

... aliud clamabant...

Constantin Brâncovan, 1675 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 120): „ca să fie metoh la sfânta mănăstire a Domniei méle dela Hurezi și ca să dau Domniā mé *alt ce-va* în locul ei la Sfântul Mormânt...”

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 178): „par'că imi vine să sbor, nu *altă ce-va*...”

Același, Punguța cu doi bani (ibid., 1876 p. 404): „Atunci tôte paserile din

ograda boeréscă s'aū luat după cucuș, de ți se părea că'i o nuntă și nu *altă ce-va*...”

Ca exclamațiune, „*alt ce-va!*” saū „și *alt ce-va!*” înseamnă: „certamente!”

„Când întrebî pe țeran: Aī isprăvit cutare lucru? el în loc de da dīce: O-ho! ș' *alt ce-va!*” (Buzeū, c. Glod-Silișteea).

v. ² *Alt*. — *Ce-va*.

Circulațiunea cea mai dé-ă a lui *alt* este în corelațiune cu un.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXVIII, 24: și urii credé grăitелor de Pavel, iară *altii* nu credé...

... quidam credebant his quae dicebantur, quidam vero non credebant...

Radu din Mănăstirea, 1574, Matth. XXIV, 40:

...doi vor fi în satū, unulu se va lua e *altulu* se va lăsa; e doi rășnind în rășniță, unulu se va lăsa e *altulu* se va lua...

... duo erunt in agro: unus assumetur, et unus relinquetur; duoe molentes in mola: una assumetur, et una relinquetur..

Moxa, 1620, p. 346: „ceriul cu stéle și cu luciăferi, cu soarele și cu luna, de se întrecū una cu *altă* întru lauda cui le-au faptū...”

Pravila dela Govora, 1640, f. 21 b: „cândū va spune unele și *alte*le, iară să'lū întrebe...”

Act muntenesc din 1682 (A. I. R. I, 61): „să avem pace unul de către *altul*...”

Des în proverbi și locuțiuni proverbiale:

Doi inși una nu dīcea:
 Unul hăis' și *altul* cea!

(Pann, II, 76).

„Unul face ș'altul trage....“ (ibid. II, 30).

Unul trage să móră
Ș'altul jócă, se 'nsóră...

(Ibid., II, 148).

„Unul ș'altul tot un drac“ (ibid. I, 88).

Gr. Alexandrescu, Dervișul:

Dintr'una ntr'alta vorba aduse,
Și în stil neted patima'și spuse...

Basmul „Lucéfêrul“ (Ispirescu, Leg. 382): „Ei, nici una nici alta, voi-
iaș să vineze tot lighioi sălbatică....“

Cu un sens de tot diferit este ar-
chaicul „ni unul ni altul“, unde
ni-ni (= lat. en = gr. *ἑνὶ*) înseamnă
î a t â-î a t â sa ū a c u m - a c u m :

Ion Neculce, Letop. II p. 225: „tot
trimetea ni pre unul, ni pre al-
tul înaintea lui să vie mai curând...“

Același p. 259: „tot trimetea la sute
de pungă de bani, de lua ni cu o
pricină, ni cu alta...“

Același p. 301: „tot îmbla cărțile și
soliile, ni la unul, ni la altul, de'i
tot îndemna...“

Din cauza deseî corelațiunii între un
și alt, vine apoi aglutinarea ambelor
cuvinte: unul-altul, uni-altu, una-
alta etc.

Prăvila Moldov. 1646, f. 90: „când
nu va vré mușaria să înble după băr-
bat, ce va înbla cu șuvele, un a-altă
va găsi să să poată mântui, dzicându
că nu iaste obiceiul să înble muerile
după bărbătu, nu i să voru prinde
acéstia...“

Zilot, Cron. p. 33: „Inșă pînă a
trece, zăbovind-se ôre-și-ce și apucân-
du'i diua, i-au vêdut uni-altu și au
venit scire în Craiova...“

Anton Pann, Prov. I, 11:

Vorbind una-alta cu toți împreună,
Ca și uni-altu când-va când s'adună...

Același, I, 141:

Apucă-te, dic, de muncă și nu umbla
haîmănind
Și ușele unei-alteî inverigând și păzind...

Același, III, 87:

Nu ai să'mi faci nici o trebă, ci de urit,
să nu ședî.
Să 'ngrijesci de una-alta, de argați și
slugi să vedî...

Gr. Alexandrescu, Elefantul:

O! asta nu se pôte —
Dic uni-altu în lume...
—Domniî mei, se pot tôte...

„[Descântătoarelor] e datina a li se da
câte un a-altă din casă, numai să se
dică că n'au descântat de giaba“ (S.
F. Marian, Descântece p. 71).

De aci apoi locuțiunea: pînă una-
alta=„en attendant“.

Basmul „Iléna Sinđiana“ (Ispirescu,
Leg. 15): „Și pînă una-alta, ea își
aduse a-minte de vitejiile tatălui seŭ...“

Basmul „Ceî treî frați“ (ibid. 280):
„pînă una-alta, iea și tu halăul ăla
și vedî de'i puté să prindî vr'o fiță
de pesce...“

Alt basm (ibid. 290): „Pînă una-
alta, Cotoșmanul se dete pe lingă stă-
pănul seŭ...“

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877
p. 182): „îa să lăsăm tôte la o parte,
și pînă la una-alta, haî să vedem
ce'i de făcut...“

Același p. 192: „pînă un a-altă, îa
să mă duc să vêd...“

A. Pann, Prov. III, 83:

Pînă una-alta, fuse și prânğu 'ndată
gătit...

„Glume din popor“ (Foișóra din Si-
biu 1886 p. 11): „Pînă un a-altă, ț'a
plăti Cel de sus!...“

În sfîrșit, printr'o fusiune deplină în-
tre ambele vorbe, s'a născut cuvîntul
un éltă „instrument“, care întru ne-
mic n'are a face cu latinul „utensilia“

(Cihac), ci este une-alte „tot feluri de lucruri“, de'nțău întrebuințat numai la plural, de exemplu într'un act din 28 octobrie 1593 din Archivul lui Petru Schiopul (Mss. în Acad. Rom.), unde se vorbește despre deșterarea principelui: „cum acestu om cu tôte unéltele lui să mérgă în crăiria noastră, fără grije, cu voia în-păratului...“ Aci „toate unéltele“ înseamnă învederat „tot ce are“ sau „tot ce trebuie“.

v. *Un.* — *Una.* — *Unéltă.*

Despre dicerile alte-alea „parali-siă“ și altă-aia „monstre“,

v. ¹ *Ale.*

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 76: „Pehlivanii arapi și hindii, ce'i aduseră din țera Turcescă, făcură și ei feluri de nădrăvăni și de jocuri minunate și nevedute locurilor noastre; unii săriau în vėzduh, cu capetele în jos, peste opt bivoli puși în rind, alții călcau cu iutélă pe o fășă de tulpan întinsă fără d'a se cufunda, iar unul mai ales schimba în tot chipul o căciulă, care, când o arunca de pământ, pe loc se prefăcea în feluri de căciuli deosebite. De acolo a și eșit vorba romanescă: *altă căciulă!* când vrea omul să dică că s'a schimbat starea de mai nainte a unui lucru...“

Despre originea istorică foarte interesantă a locuțiunii proverbiale „*altă căciulă*“ = „c'est une autre paire de manches“, care nu vine de loc dela „pehlivanii arapi și hindii“,

v. *Căciulă.*

Cu un sens apropiat, se mai dice: a întorce sau a schimba pe *altă fóiă*.

Jipescu, Opincaru p. 120: „omu când vede el bine că nu merge drept și netid ceva, lesne schimbă vorba d'intăi p'*altă fóiă*...“

Intocmai așa dic Sicilianii: „vutari

'n autra fogghia = cambiar materia del discorso“ (Traina).

v. *A-ho!* — *Fóiă.*

Cu negațiune, se dice ne-*alt* „exceptionnel“ în locuțiunea: „a face ce-va sau a fi ca ne-*altă* lume“, de unde apoi la comparativ: ne-mai-*alt* „sans pareil“.

Basmul „Petrea Făt-Frumos“ (Sbiera, Povești p. 118): „ar nasce un prunc ca ne-mai-*altul* pe lume, un Făt-Frumos din poveste...“

Adjectivul și pronumele *alt* se deosebesc de tot prin funcțiune de neutrul *alt*, de adverbul *alta* și de termenul poporan medical *alta*, pe cari veđi-le mai jos, ca și derivatele:

altă-dată. — *altă-ora.* — *alt-cum.* — *alt-fel.* — *alt-unde...*

² **Alt** s. *ăltă*; pas șa, pas ceci. Nume general pentru tot ce nu este acésta sau aceia. Are mai adesea forma *alta*, în care finalul -a nu pare a fi articol, căci atunci și la masculin s'ar dice *altul*, ci mai curând este emfaticul -a (v. ⁵ *A*) funcționând ca în adverb. E învederat că în: „nu dinsa, ci *alta* vorbește = c'est une autre qui parle“ și în „el *alta* vorbește = il parle autrement“, primul *alta* și al doilea *alta* sint doē cuvinte cu totul deosebite în fond, deși identice în formă. Neutru *alta* funcționează ca ceva mijlociu între pronume și adverb, nemic adjectival.

Balada „Golea hađucul“:

Voinică, stați

De nu mai dați,

Pe mine nu mă stricați!

Că asta nu e *alta*,

Ci este greșela mea...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 589).

Balada Oprișanul:

Nu mi-e ciudă de asta,

Cât mi-e ciudă de *alta*...

Basmul „Tugulea” (Ispirescu, Leg. 327): „Mai dîseră unii u n a, alții *alta*...”

Se pôte înse și fără emfasă: *altă*.

Pravila Moldov. 1646, f. 15: „să'sșu piîardză toată ustenéla, și necumă *altă*, ce cheltuîala încă să nu'sșu îa...”

Costachi Negruzzi, la M***:

Nici ura, nici amorul, nici lumea 'nșelătore
Ce ne'ncetat m'adapă cu fiere și venin,
Nu pot să facă *altă* decât să mă omóre...

A. Pann, Prov. I, 87:

Pe loc se desbracă, se aruncă 'n baltă,
Negândind nerodu c'o să pață ș'*altă*...

Apoi cu același înțeles forma bărbătească *alt*, tot-d'a-una nearticulată, bună-ôră în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) alăturat cu Noul Testament din 1648:

1550:

Act. Ap. XIX,
32: iară alții amu
altu oare-ce striga...

1648:

... iară alții
altă striga...

C. Negruzzi, Zoe, I: „Pe semne tu nu sciî că te iubesc mai mult decât orî-ce *alt* pe lumea asta...”

Fôrte des în construcțiune negativă.

Miron Costin, Letop. I p. 307: „acésta este pricina, nu *alta*...”

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 174): „să mă duc și eû pe urma fraților mei; n u d e *altă*, dar ca să'mî încerc norocul...”

Basmul „Pepelea” (Sbiera, Povești p. 8): „tôte de prinprejurul lui aû prins a juca de se sfârma, n u *alta*...”

Basmul „Voinicul florilor” (ibid. p. 77): „dară Țiganul să crepe, n u *alta*, de ciudă și de urgie...”

La Macedo-Românî, negativul fără -de-*altu* este o locuțiune adverbială însemnând „sans faute”, de ex.: „să'nî aducî fără -de-*altu*=să'mî aducî n e-

greșit” (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom., I, 369).

v. 1. *Alt*.—1. *Alta*.

1. *Alta* s. *ăltă*, adv.; secondement, puis. Se desvôltă din neutrul *alt*, despre care mai sus, căpătând o funcțiune pe deplin adverbială. Sinonim cu *apoî*.

Cuvîntul Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 556): „doao face acicé Domnul: u n a, arată iubire de oameni și putere; *alta*, se ché-mă pre sine sâracelorû pârînte și vâduolorû judecătoriu...”

Simeon Movilă, 1602 (Cuv. d. bătr. I, 113): „am miluit boiarinul domniei méle Preda Țînterénul cu satul Borăștii și cu Baia în județul Mehedinților, căce c'au fost lui de moșie mai deainte vréme, și *altă* pentru ce au slujit și s'au nevoit la slujba domniei méle...”

Miron-vodă, 1628 (A. I. R. I, 175): „s'au jăluit innainté domnii méle rugătorii noștri episcopii și egumenii de prin toate mănăstirile, și mazilii și fečorii de boiari de țară, și giupănese sârace, într'acela chip zicând, că li s'au pustiit satele și li s'au rășchirat vecini prin slobozii și prin satele boierești, și ei au rămas numai cu săliștile; *alta* s'au jăluit pre părcălabii de ținuturi că le întră în sate de le pradă vecini și-i čobotescu fără de ispravă; *alta* îmblă dișugubinarii în toată vrémé de facu năpăști a femeii și a fete de oameni buni și a sârace pre minčuni de facu pradă și-i bagă în fieră și-i čobotescu; *alta* umblă slugile hăt-mănești și giuzii țigănești de le învăluescu Țiganiî și-i pradă...”

Un act moldovenesc din secolul XVII (A. I. R. I, 135) se începe chiar așa: „Gavriil hetman i părcălab su-

čavskii scriem la priiatenul nostru la Neculai de Vaslui, *alta* dăm știre că ni s'au jeluît etc."

Tot așa mitropolitul Dosifteiu din Ardél, 1627 (ibid. 93), după titlul seü începe d'a-dreptul: „*Alta* pentru ce me-aș fostu scris molitvele voastre cu Ioan pentru zapisele celor poeni..."

v. ¹. *Alt.* — ². *Alt.* — *Apoî.*

². *Alta*, s. f. art. invar.; t. de Sorcellerie populaire: 1°. mercure employé comme antidote dans l'empoisonnement mercuriel; 2°. moyen similaire pour réagir contre l'ensorcellement de quelcun. La fermecătoresele din Oltenia se înțelege ôre-cum prin *alta* vechiul precept medical anti-hippocratic de „similia similibus curantur“, mai în specie însă vindecarea prin mercuriü a celor înveninați prin mercuriü și însănătoșarea prin descântec a celor îmbolnăviți prin descântec.

„Poporul ȳice: i-a făcut de *alta* = i-a dat argint-viü, adecă atunci când s'a fost dat cui-va în beătură argint-viü descântat ca să'l prăpădescă, i se dă apoi un alt argint-viü iar descântat, care — bēndu'l bolnavul — scôte pe cel de'ntăiu și omul se însănătoșeză. *Alta* mai are încă un înțeles în fermecătoria băbescă. Se crede că muierile meștere dacă pun o góngă la o flóre dela un isvor și o sorocesc că este a altei femeii, pe care vor s'o omóre, apoi închid acea góngă într'o sticlă și o căznesc pînă când móre, atunci móre și femeia pe numele căriia se prinsese góngă; dacă însă se prinde de veste mai din vreme, o altă muieră și mai meșteră descântă pînă scapă góngă cea prinsă, însănătoșindu-se tot-o-dată și femeia cea bolnavă. Intr'un cas ca și'n cel-lalt, se ȳice: a face de *alta*“ (Preut R. Popescu, Mehedinți, c. Isverna).

v. *Argint-viü.* — *Descântec.*

Altanâc. — *Altângic.*

Altâr s. **altârü** (plur. *altare*), s. n.; autel. „Despărțire din întrul bisericeii, făcută prin catapetēzmă și unde preutul săvîrșesce misterele liturgiei“ (Costi-nescu). Din lat. *altarium*, formă colaterală cu *altare* (= ital. *altare*, span. *altar* etc.), *altar* este una din vorbele cari dovedesc prima introducere a creștinismului la Români prin biserica latină, ér nu prin acea grēcă și slavică.

Versetul din Psaltire, XXV, 6: „circumdabo *altare* tuum Domine...“, se traduce în:

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.); „cungiurai *altariul* tău, Doamne...“;

Coresi, 1577: „încungiurü *altarülu* tău, Doamne...“;

Dosofteiu, 1680: „încungiura-voü *altariülu* tău...“

Pentru alte vechi texturi, v. Cipariu, Principia p. 388:

Altarul se face spre resărit, avēnd în față spre apus pridvorul său tinda.

Balada „Inelul și naframa“:

Și pe dînsul l'a zidit
În *altar*, la resărit,
Pe ea 'n tindă l'asfințit..

Unele biserici au doē și mai multe *altare*.

Descântec de „săgetătură“:

Mergeam la biserica cea mare
Cu trei *altare*,
Ne-am luat năframele
Să ștergem icónele,
Ne-am luat ștergarele
Să curățim stranele...

(Alex., Poes. pop. 2., 272)

În „Basmul lui Dumneȳeu“:

A fost o-dată un om mare,
Și și-a luat un topor mare,
Și s'a dus într'o pădure mare,
Și a tăiat un copaciu mare,

Și a făcut o biserică mare
Cu noë uși, cu noë *altare*,
Cu noë jëtiore...

(Țara-nouă, 1886 p. 698).

Proverb luat din Faptele Apostolilor: „Cine slujește *altarului*, din *altar* mănâncă” (Pann, III, 28).

De aceia în satirele poporane contra preuților nu rare-ori figurază și *altarul*.

Doină din Ardél:

Și ședënd pre pãltinel
Să mănânc carne de miel;
Popa jorã din *altariu*
C'a furat'o-un pëcurariu...

(Reteganu, Poes. pop. 42)

Altă:

Strigã popa din *altar*
Cãtrã slugã cã-i tâlhar;
Preotësa de pe vatrã
Jurã cã sluga-i deréptã...

(Jarnik-Bãrsanu, 469)

Doina unei femeii leneșe:

Më duc la bisericã,
Furca'mi pune pïedicã;
Eü më 'nchin pe la icône,
Fusul më ține de póle;
Iarã popa din *altariu*
Sbiarã ca un harmasariu...

(N. Bălăuț, Vasluu, c. Ivănescu)

„Poporul injură de cruce, luminare, D-șeu, papucii Precistei, cérã, Vavilon, Adam, Eva, bisericã, mănăstire, *altar*, cocoșul din raïu...” (St. Istrătescu, Dâmbovița, c. Cobia).

Alături cu romanicul *altar*, Românii au căpëtat prin Slavii dubletul *oltar* = paleo-sl. *oltari*. Ambele forme circulează une-ori în aceeași scriitorii.

Omiliar dela Govora 1640, p. 29: „voi carii stați lângă *altariu* slujind Domnului...” „iar cu o pagină mai sus: „preuții carii slujesc lui la *oltariu*...”

Gr. Alexandrescu, Cimitirul:

Iartã cumplita spalãmã ce în sinu'mi
aprinse
Uriciösa privire a foștilor Pãrinți,

Și *altarul* de pëtrã pe care stau întinse
Mădulare de sfinți...

și același în „Te mai veđui”:

Ca să mai vërs o dată o lacrimă ferbinte
P'al inimiți *oltar*...

v. *Aghios*. — *Aleluia*. — *Oltar*. — *Popă*...

Altă-datã, **alte-date**, adv.; une autre fois. Pe când forma poporană contrasă a l-d a tã are mai adesea sensul de o d i n i ó r ă „autrefois, jadis”, forma istorică *altă-datã* e sinonimă cu *altã-ó r ă*, avënd înțeles de „într'un alt rînd”, „alia vice”, fie în privința trecutului, fie în a viitorului: „*altă-datã* să nu mai vorbesci așa”, „aî mai făcut'o și *altă-datã*”; în texturi nu e rar și pluralul *alte-date*, în locul căruia graiul actual preferă pe *alte-ori*.

Moxa, 1620, p. 377: „de acii se lovirã ș'*altă-datã* și biruirã atunce pre Greci...”

Pravila Moldov. 1646, f. 169: „iarã de să va afla cumü acelü furü au fostü învățatü și de *altă-datã* să fure, atunce cela ce'lü va fi svătuitü nu să va certa...”

În opozițiune cu *une-date* și *une-ori*:

Ibid. f. 110: „cela č'au făcut silã iaste om den clirosul beséricii, să va certa după voia giudețului, și *une-date* să va globi cu bani, *alte-date* să lépädã de totü den meserere'șü, iarã *une-ori* să oprêște de beséricã...”

La negativ:

Ib. f. 60: „va fi mäsü asuprä-i cu armele goale sau cu soții multe ca nu *altã datã*...”

Astăđi se đice obicînit: „ca ne *altã-datã*”.

v. *Al-datã*. — *Altã-ó r ă*. — *Ne*. — *O d i n i ó r ă*...

Altân-baștiriác, s. m.; t. de Méd.: sorte de thériaque. Una din numeró-

sele preparatiuni farmaceutice, foarte amestecate, prin cari medicina de altă dată vindeca rănile și mușcăturile cele veninoase.

La Flórea Copilul, Insemnare pentru câte doftorii, 1788 (Mss. în Arch. Stat.), care de altmintea întrebuințază numai cuvinte devenite poporane în timpul seii: „Pentru ciumica, ferescă Dumnezeu, când nu sparge curând, să caute melci să-i piseze cu coajă cu tot, sau icre negre ca să spargă buba, sau *altâmbastiriăc* dela băcan cu cărpă să ungă să pue de-asupra bubei...”

Turcesce *altîn-bastiriâq* însemnă literalmente „archi-thériaque d'or”.

v. *Crumică*. — *Tiriac*.

Altângea. — v. *Altângic*.

Altângic (pl. *altângicuri*), s. n.; t. de Botan.: capucine, *Tropaeolum majus*. O frumoasă flóre de grădină de origine din America, cunoscută la noi în popor mai cu seamă sub numele de *condurul-Dómei* și pe alocuri *căltunașii*. *Altângic* se aude numai în Moldova și'n Dobrogea.

„*Altângicuri* se chiamă *căltunașii*” (St. Voinea, Dobrogea, c. Somova).

„Același fel de flóre se dice *conduri* și *altângicuri*...” (I. Maior, Tutova, c. Plopana).

În Dobrogea circulă și forma *altanac* (N. Andriescu, Constanța, c. Belic).

Dr. D. Brândză a auzit pe la Bărlad variantul feminin *altângea*, la plural *altângele*.

Cuvînt turcesc, dela *altîn* „aur”, din cauza culorii „aurora foncé” a acestei flori (Littre, v. Capucine). Bulgăresce se chiamă *latinka* prin me-

tatesă din *altinka*, forma cea mai apropiată de *dobrogénul altanac*.

v. *Blabornic*. — *Condurul-Dómei*.

Altă-óră, alte-orî, adv.; une autre fois. În graul actual e sinonim cu *altă-dată*, cu care se și amestecă în flexiune; în vechile texturi, când se construesc cu *de*, însemnă *odini-óră* și *óre-când*.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Petr. I, 2, 10:	... qui ali-
ceia ce de <i>altă</i>	quando non
<i>oară</i> neoamenri,	populus, nunc au-
e iacmu oamerii	tem populus Dei..
lu Dumnedzeu...	

în Noul Testament din 1648: „cari oare-cândă nu erați oameni...”, iar în Biblia din 1688: „carii odinioară nu erați norodă...”; și tot așa în alte pasaje, pretutindenii de *altă-óră* „aliquando” din Codicele Voronețian corespundând cu *oare-când* și *odini-óră* din celelalte două texturi.

În opozițiune cu *une-orî*:

Costachi Negruzzi, Zoe, III: „*une-orî* un tremur fioros o apuca, *alte-orî* ridica frumoșii seii ochi spre cer și suspinând își frângea mâinele...”

Proverb: „*Une-orî* curge și *alte-orî* pică” (Pann, II, 69).

v. *Altă-dată*. — *Oare-când*. — *Odini-óră*.

Alt-cum, adv.; autrement. Sinonim cu *altmîntre* și *altfel*. Se aude des în Ardel și'n Banat.

v. *Altmîntre*. — *Altfel*. — *Cum*.

^{1 2 3} **Altfel** s. *altfel*, subst., adj. et adv.; 1°. *altre sorte*, *altre espèce*; 2°. *d'altre sorte*, *d'altre espèce*, *altre*; 3°. *autrement*, *d'une manière différente*, *sinon*.

Și ca substantiv sau adjectiv, și ca

adverb, *altfel* este în opozițiune cu *astfel*, câte-o dată însă și cu *un fel*, de ex: „un fel de plată cere el, și *altfel* i se plătesce”.

Zilot, Cron. p. 77:

Unul dicea un fel, altul *altfel* răspunde;
Săracul adevăr cum supt minciuni s'ascunde!..

Compus din *alt* și *fel*, carî nu sînt destul de fusionate, *altfel* funcționează când ca adjectiv, dacă precumpenește elementul *alt*, și când ca substantiv, precumpenind *fel*. Așa în construcțiune cu genitivalul *de*, bună-ură: „*altfel* de lemn = autre espèce de bois”, el este un substantiv ca și'n „un fel de lemn”, „ce fel de lemn” etc.; dar în „un *altfel* de lucru” alături cu „o *altfel* de trebă” și cu „nesce *altfel* de dovedî” ne apare ca adjectiv, feminin ori masculin, singular sau plural, după genul și numărul substantivului ce îl urmează: un *altfel*, o *altfel*, unuî *altfel*, unor *altfel*, nesce *altfel* și așa înainte.

Ca locuțiune curat adjectivală, *altfel* se construiește cu substantivul seî prin verbul „a fi”: „*altfel* este omul despre care vorbesc”, sau: „acest om este *altfel* decum îl cređi”.

Costachi Negruzzi, Scrisórea VIII: „Privesce, eî sînt rumen și gras, ăr d-ta sémenî c'o gutăe, pentru că nici poți să fii *altfel*: tot cu nasul în cărți...”

Cu alți verbî, *altfel* póte fi adjectiv sau adverb, după cum se concórdă. De exemplu, în „l'am vėđut pe el *altfel*” este adverb, decă se referă la „am vėđut”: „je l'ai vu autrement”, dar este adjectiv când se légă cu „el”: „autre je l'ai vu”.

Ca adverb, e sinonim cu *altmîntre* și cu *într'alt chip*.

Géba puică mă mângăi,
Că mîni tu o să remăi!

Privesce-mė de departe,
*Altfel*u de mine n'ai parte...

(Burada, Dobrogea p. 250)

În graiul se aude mai adesea *alfel*, cu pierderea lui *t* ca și'n *astfel* = *astfel*.

Jipescu, Opincaru p. 67: „Vėđut'ai pė moșneni că trăiesc *alfel*, că se păstrează din tóte și pricep cum să'ncépă lucrurili...”

v. *Aimîntre*. — *Alt*. — *Alt-cum*. — *Astfel*. — *Chip*. — *Fel*. — *Fele*...

Altîță (pl. *altîțe*), s. f.; épaulette d'une chemise. „O cusătură de diferite culori ce fac femeile de munte pe cămeși” (Costinescu). „*Altîță*, umėrul unei iie cusut cu flori de fire de lână saî de mătasa și adesea adornat și cu fluturei; la Moldoveni însėmnă și iia saî cămeșa întregă” (L. M.).

Act moldovenesc din sec. XVII (A. I. R. I, 63): „o fotă roșie; 2 peșchire; o părėche de *altîțe* cu sarmă...”

Costachi Stamati, Muza I, 108:

Cu cămeșă de melez,
Ce pe la mînici și plept
Avea grele cusuturi
Cu sarmă și cu mǎrgén,
Ce *altîțe* se numesc...

O doină din Ardél:

Oiu lua o sermăncuță,
Care pórtă opincuță
Și cămeșă cu *altîță*,
Și pe șolduri o catrință...

(Alex., Poes. pop. 2., 263)

Doîna „Săbărelul”:

Cu flori roșii la cosită,
Cu cămeșă în *altîță*,
Cămeșă ca lebeda,
Se vede țita prin ea...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 305).

Altîțe se pun nu numai la cămeși femeiesci, ci și la cele bărbătesci.

Alexandri, Istoria unui galben: „Tótă haîna ei era o cămeșă albă cusută cu

altite de fir și de mătăasă pe la umeri și pe la gât, și o fotă albastră cu dungă vișinii..."; dar același, O primblare la muntii: „măcar că era cel mai frumos dintre toți flăcăii, nici o fată nu se uita la el, pentru că era sărac, pentru că n'avea cămeșă cu *altite* și pălărie cu mărele...”

O doină de peste Carpați:

Badău care 'mă place mie
N'are casă, nici moșie,
Numai penă 'n pălărie;
Nici o brazdă în holdiță,
Făr' cămașă cu *altită*...

(Jarnik-Bărsanu, 39)

Derivațiunea cuvântului: „*altită* ab ala, littera t interposita, quasi parva ala, cuneus” (Quintescu, *Deminut.* p. 28) e ingenioasă, dar este de prisos.

În Banat se dice „lătițariu sau lătiță” (D. Recenu, Lugos, c. Bucova). Serbesce *latitza* „Armzwickel” (Karadžić). Acastă formă indică d'a-dreptul originea vorbeii ca deminutiv din lat = latinul vulgar *latus* „margine, căpetaiu, umăr”, de unde italianul *lato*, vechiul frances *lez* etc. În medio-latina erau sinonimi *latus* și „spatula = épaule” (Du Cange, v. *Spatula*), al căruia deminutiv „épaulette” vrea să dică tocmai *altită*, o formă metatetică din lătiță. Serbii au primit cuvântul dela Români, iar nu Români dela Serbi, și cu totul altce-va este polono-bohemul „lata = morceau de ravaudage”, „latati = rapiécer” (Cihac). Românul *altită* din lătiță și serbul *latitza* nu însemnează „petec”, ci numai „épaulette”, și'n Transilvania se și chiamă în unele locuri *umărăși*:

„Chindiséla de preste umeri se numesce *umărăși* și *altită*” (I. Floca, Sibiu, c. Sina).

Un alt sinonim al *altitei* este *pavă* „petite pièce de toile carrée qu'on at-

tache à la jointure de la chemise avec sa manche” (Costinescu), care nu derivă din limba maghiară, după cum au creșut-o unii, ci din latinul vulgar *pala* „dorsi dextra levaque eminentia membra” (Du Cange), cu aceeași trecere a finalului -la în -vă ca în „pivă = lat. *pila*” (Cihac). Ungurii, luând cuvântul dela Români, îl rostesc de o potrivă: *pála* și *páha*, pe lingă o a treia formă intermediară „*pálha*”. Atât *pálha* precum și *pálă* cată să fi existat la Români alături cu *pavă*, după cum există „*măduhá*” și „*mădu-lar*” alături cu „*măduvă*”.

E foarte posnașă metoda acelora cari, ori-când una și aceeași vorbă se găsește tot-o-dată în graiul românesc și la vre-unul din popoarele învecinate, se grabesc a susține că Români au împrumutat-o dela alți, ca și când numai dela Români nemine nu putea să împrumute nemica.

Limba românească trebuî să păstreze câte-trei sinonimi, pe cari pôte să le diferențieze sub raportul sensului, lăsând pe *altită* și pe *pavă* cusuturilor de pe cămeșă, ér prin *umărăși* înlocuind pe neologismul milităresc neasimilat și neasimilabil „epolette”.

Macedo-romănesce *altita* se chiamă *vătrahiă* = vechiul grec *βατραχίς* „*ēidos batrachos ardivns*” (Suidas).

v. *Clin.* — *Pavă*.

Altmintre, adv.; autrement; sinon. În primul sens sinonim cu altfel; în al-doilea, cu de nu sau de unde nu (Lex. Bud.); dar ambele sensuri se împleticesc; bună-ora, în „să faci cum ți am spus, *altmintre* o pați”, se traduce de o potrivă bine prin „autrement” și prin „sinon”. În primul sens *altmintre* își pôte prepune pe de: „sînt obosit și mî-e lene, de *altmintre* mă simțesc sănătos”, unde „de” func-

ționează întocmai ca în francesul „d'ailleurs“.

Vechea formă organică a cuvîntului este a *mintre* = lat. *alia-mente*. Analogicul *altmintre*, format prin asociațiune logică cu *alt*, apare pentru prima dată în texturi cam în secolul XVIII și de pe atunci circulă în graiu într-o mulțime de variante: *altmintrele*, *altmintrene*, *altmintire*, *altmintere* etc., mai adesea cu *al-* în loc de *alt-*.

Tote varianturile își acată generalmente pe emfaticul *-a* (v. ⁵ *Ā*): *altmintrelea*, *altmintrenea*, *alminterea* și altele.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 221: „atuncea s'au făcut și perirea soarelui într-o zi la vreme de bucate, și au ținut ca două césuri, cât se făcuse pământul și lumea *altmintrelea*...“; dar același mai jos p. 229: „de poți, fă și *alminterea*...“

E mai poporană și mai corectă forma *amintre* cu varianturile sale *amintrele*, *amintere*, *aminteri* etc., cari de asemenea își asociază mai tot-d'a-una pe emfaticul *-a*.

v. *Amintre*. — *Altfel*

Altoan s. **altoană**, s. m. et f.; jeune arbre greffé, plante greffée. Această formă circulă în popor, mai ales în Moldova, alături cu formele *oltoan*, *ultoan* sau *hultoan* și *oltoană*, pe cari le indică Cihac (II, 518). Variantul cel mai răspândit este aspiratul *hultoan* și *hultoană*. La masculin, *altoan* sau *hultoan* se chiamă în genere tot felul de pomi altoiți (V. Florescu, Sucéva, c. Ruginósa); la feminin, *altoană* sau *hultoană*, o varietate de struguri cu bóbe mari cărnoase, numite și „pómă grasă“ (N. Teodorescu, Iași, c. Sinescii); apoi la feminin și la masculin de o potrivă, se dice la un soiu de cireși, „cerise

bigarreau“ (Cihac), *altoan* sau *hultoan*, *altoană* sau *hultoană*, deosebindu-se o varietate albă și o varietate neagră.

Deja în Pravila lui Vasile Lupul, 1646, f. 15: „cela ce răsădește pomi pre pământul altuia, sau ultuiaște pre acel pământ, işu piarde și ultuonele și alte totu ce va răsădi...“

Este maghiarul *oltvány* „greffe, ente“.

v. *Altoesc*. — *Altoiu*.

Altoană. — v. *Altoan*.

Altoesc (*altoire*, *altoit*), vb.; enter, greffer; inoculer, vacciner. Este maghiarul *oltani* „enter“. Alături cu *altoesc* circulă formele *oltoesc*, *ultoesc*, *hultoesc* (Cihac). Sensul de „inoculer, vacciner“ e de tot nou; înțelesul vechiu al cuvîntului este numai „enter, greffer“.

Proverb:

Salcia cât să căznesci,
Pom nu poți s'o *altoesci*...

(Pann, III, 40)

O colindă:

Grădin'a făcut,
Flori și-a presădit,
Flori și-a *altoit*,
Flori din toate flori,
Mai mult busuoloc
Decât siminoc...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 91)

v. *Altoan*. — *Altoiu*. — *Ultuesc*.

Altoire }
Altoit } v. *Altoesc*.

Altoitòr, **-óre**, adj. et subst.; grefeur, enteur, vaccinateur.

v. *Altoesc*.

Altòiu (plur. *altóe*), s. n.; greffe, ente, oeilleton. Formele colaterale: ol-

toiu, ultoiu, hultoiu (Cihac). *Altoiu* se deosebesce de *altoan*, care înseamnă numai pomul supus altoirii sau trecut prin altoire, pe când *altoiu* este materia cu care se altoește. Derivă din maghiarul *oltó* „greffeur“, de unde o formațiune foneticescă mai corectă ar fi fost „altău“, care însă s'ar fi confundat cu pronumele posesiv.

I. Văcărescu p. 54:

Din șapte ani în șapte
Năravuri felurite;
In om se pun *altoae*,
Când rele, și când bune...

Anton Pann, Prov. I, 171:

Școala face pe-omul om
Ș'altoiul pe pomul pom...

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 44: „Să dă ea pe lingă mulți, și mulți să dău pe lingă ea, c'ar avé bune părăluțe; da ce face, ce drege, că n'are *altoiu* de vino'n coa; pré e greoe...”

Intr'o doină din Banat:

Frunză verde de *altoi*,
Dăuți voi junii feciori,
Ce eă vréu să vè grăesc
O cântare mucutea,
Dacă v'a fi drag de ea...

(Tribuna din Sibiu, 1886 p. 1086)

prin *altoiu* se înțelege un arbore altoit, adică un *altoan*.

v. *Altoan*. — *Altoesc*.

Al-trèilea, a-trèia, adj.; troisième. Proverb: „*a-trèia* di după înfierbin-télă” (C. Goleșcu) = „de la moutarde après dîner”.

v. *Al*. — *Treș*.

Alt-unde, adv.; ailleurs quelque part. Compus din *alt* și *unde*, se întrebuintează mult peste Carpați, mai ales în Banat, ca sinonim cu *aiuri*

saă *aiuri*, de care însă diferă prin aceea că înseamnă *aiuri unde-va*.

v. *Aiuri*. — *Unde*.

Alțea. — v. ² *Furcă*.

Alțina, n. pr. loc.; un village en Transylvanie. Un mare sat în țera Făgărașului, nemțesce *Alzen*, în vechile documente *Alznau* (Windisch, Geogr. d. Siebenb. 251).

O doină:

Mândra mea dela *Alțina*,
Fața ei ca și coprîna...

(A. Bunea, Făgăraș, c. Valdarecea)

v. *Coprîna*.

Aluat s. *aloat* (pl. *aluatură, aloaturi*), s. n.; levain aigre, ferment, pâte, pâtisserie. Făină cu apă și sare. „O bucată de *aluat* acrit care, amestecat în *aluatul* din care voește cine-va a scôte pâine, servă a'l face să crească și să se dospescă, se dîce plămădă = ferment” (Costinescu). *Aluatul* deja plămădit se chiamă *cocă* = „pâte”. Apoi se numește într'un mod generic *aluat* orî-ce mîncare din făină = „pâtisserie”.

Macedo-romănesce tot *aluat*. La Istriano-romăni *alvat* și *avlat*. Corespunde formelor romanice: provenț. *levat* = ital. *levato* = portug. *levado*, tôte din latinul *levatum*, inițialul *a-* în *aluat* fiind protetic, fără a fi nevoie de a admite pentru variantul românesc un prototip latin deosebit *allevatum*, care totuși e cu putință (Cihac).

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): „*Aloat. Aluat. Fermentum. Massa*”.

Noul Testament din 1648, Luc. XII, I:

...întău vă pă-
ziț de *aluatului*
fariseilor, care
îaste fățuri...

...attendite a
fermento pha-
risaeorum, quod
est hypocrisis...

Coresi, Omiliar 1580 quatern. XXXII p. 4: „prespre puțin după acéia plânge-vor și și de alu lor lipsi-se-vor, că cămătnicia oare-ce uin *aluat* vechiu iaste și, vare-unde să cade, necurăție lucră...“

Dosofteiu, Paremiar 1683 f. 78 a: „așia lesne cum soagemu noi pita din *aloat* și de-acii o și coacemū de ni-ī de sațau vieții, așia lesne svinția-sa ne-au frământatū din lutū și ne-au soptū și ne-au insufletatū...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 26): „precum *aluatul* mic într'o covată mare toată frământătura dospēște, așa un om rău...“

Ibid. p. 237: „bucătēoa *aluatului* la toată covata destul iaste, și din scântēe mică mare pojar a să ația poate...“

„Macedo-romānesce *aluatlu* ce se păstrēză pentru a face nou *aluat* se chiamă a p r u m t u, iar *aluatlu* cel nou se numesce vinit.“ (M. Iuța, Crușova).

Deminutivul din *aluat* este *aluățel*, după cum se numesce în munții Némțului și o plantă „care cresce cu doē frunze în doē părți“ (I. Selăgenu, com. Hangu), probabilmente o varietate de „Ophrys“, frantūsesce „double-feuille“, ital. „bifoglio“, germ. „Zweiblatt“ etc., deși nu ne putem rosti cu siguranță.

În loc de *aluățel* se dice și *aloțel*, ca în Dicționarul Mss. Bănățen circa 1700 (Col. I. Tr. 1883 p. 423).

v. *Cocă*. — *Plămadă*.

¹ *Aluățel*, s. m.; dimin. d' *aluat*. v. *Aluat*.

² *Aluățel*, s. m.; t. de Botan. — v. *Aluat*.

Aludēsc (*aludīt*, *aludire*), vb.; faire des enfantillages, des puérilités; tomber en enfance. Provincialism bănățenesc, destul de vechiu. Se rostesc cu *ḡ=dz*.

Dicționar Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423):

„*Aludzēsk*. Puerasco.

„*Aludzit*.“

„A *aludzi*, *aludzit*, se dice pe la noi unu om saū unei vite ce și-a perdut din minte, de ex.: a *aludzit*, nu mai e cine a fost, vorbesce saū face copilării...“ (S. Liuba, Banat, c. Maīdan).

Din serbul *luditi*-se „sich nārrisch stellen“, lud „nārrisch, thōricht, unreif“ (Karadzie), prin prepoziționalul *a* = lat. *a d*.

v. *Agrāesc*. — *Lud*. — *Zelud*.

Alulu? Ne întimpină în Dicționarul Mss. romāno-latin din Banat circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): *alulu*; dar fără nici o explicațiune, alături cu *alum a t*, lăsat érašī fără traducere.

Alumat? — v. *Alulu*. — Nu credem să aibă vre-o legătură cu macedo-romānul *a l u m a c h e* „branche“, care este albanesul *l̥jovm̥ax̥j̥e* (Hahn).

¹ **Alun** (plur. *aluni*), s. m.; t. de Botan.: noisetier, coudrier, Coryllus avellana. Copăcel din familia celor cu rōde acoperite cu poșghiță.

A. Odobescu, Dōmna Chiajna p. 88: „... acolo salciea pletōsă, socul miroșitor, *aluni* mlădioși, arțarii...“

Alunul ocupă unul din locurile cele mai importante în mitologia noastră poporană.

„Un tiner aprins de iubire—dice Alexandri (Poes. pop. ²9)—e fermecat de vre-o babă Clōnță ce i-a făcut cu ulcica. Acel nenorocit este expus a încăleca pe o prăjină și a se duce prin văzduh după glasul fermecătōrei care, bătēnd cu o vērguță de *alun* peste o ulcică din vatră, chiamă necontentit pe iubitul ei...“

Și nu numai vîrguța babeî e de *alun*,
ci tot de *alun* este și prăjina pe
care călătorește bietul fermecat, căci
el cântă într'o doină :

Să scîi că eî vin nebun
Pe-o prăjină de *alun*...

(Alex., Poes. pop. 2. 234)

E și mai curios, când un asemenea
aeronaut încalecă pe o simplă frunză,
și totuși lucrul nu e imposibil după
credința poporului :

Poruncitu-mî-a mindra
Să mă duc pin' la dinsa :
Duce-m'oiu ca un nebun
Pe-o frunzuță de *alun*...

(Ibid. 371)

saū :

Fata'mî dice : ești nebun !
Mergî pe-o frunză de *alun*,
Că te-așteptă ore-cine
Și ride 'n brață streine...

(Familia, 1884 p. 539)

„Babele fac de dragoste pentru fete
cu ulcicuța în vatră, bătînd în ea :

Cu o vîrguță de *alun*
Ca să'l aducă nebun,
Și cu vîrguță de soc
Ca să'l aducă prin foc...

și atunci îlele îl aduc pe cel dorit pe
sus prin văzduh, călare pe o prăjină...”
(Preut G. Talpalar, Tirgu-frumos).

Deja la I. Văcărescu p. 330 :

De sînger bețe, d'*alun* nuele,
Frige și ferbe pe trei ulcele...

În Vâlcea (com. Zăvoeni și Nisipii)
fetele mari se duc la un „hududoiu”,
adecă un păriiaș, fac peste el o pun-
tecică din surcele de *alun*, arșar și
scaete, la capătul căriia pun un busu-
ioc, și apoi recită invocînd fie care pe
„scrisul” ei :

Tu, *alun*,
Să mi'l aduci ca pe-un nebun !
Tu, harțar,
Să mi'l aduci ca pe-un călușar !
Tu, scaete,
Să mi'l aduci ca pe-un herete!..

Alunul are puterea de a băga în
neastîmpăr nu numai pe om, dar pină
și pe o păserică care cutéză a se în-
cuiba în frunzișul lui :

Numa io's pasere strină,
Nice cin,
Nice m'alîn,
Că m'i cuibul lingă drum
Pe-o crenguță de *alun*...

(Pompiliu, Sibiu, 35)

Ce să vorbim însă de o sărmană pă-
serică, când chiar jigania cea mai ve-
ninósă se teme de *alun* ? „Șerpele, fie
cât de mare, dacă'l găsește omul înco-
lătăcit și'l va descânta cu băț de *alun*,
póte să'l pórtē și după gât, și nimica
nu'î face” (Starețul G. Theodorescu,
Galați). De aceia țăraniî în unele lo-
curi dic că : „*alunul* este nașul șér-
pelui”.

Jipescu, Opincaru p. 43 :

„— Ăă ! İa viniți, viniți incoa, dise
Costandin. Cătă șarpili !

„— Prinde'l băiețel ; croiește'l piste
mijloc c'o nuțelușcă dē *alun*, că *alunu*
e nașu lu'î, și móre...”

De aci unele precepte de medicină
poporană :

„Un om mușcat de șérpe, se oblo-
jesce cu frunțe de *alun* și 'i trece...”
(D. Cerbulescu, Mehedinți, c. Rudina).

Sint și o mulțime de descantece
speciale, în carî se dice, bună-óră :

Léc din ce să'î fie ?
Din rădăcină de boz
Și mîșgă d'*alun* verde :
Fuge șérpele, se perde...

saū :

İa cuțit,
De găsît,
Pară de argint,
Lemn de corn,
Nuța de *alun*,
Apă ne'ncepută
De vînt nebătută...

saū :

Și trei dîle o plîngea,
Nici că se mai mîngăia!
Apoi, mări, se 'ndrăcia,
Colé 'n vale se ducea...

În Transilvania (Lex. Budan.) și 'n Bucovina *alunul* se numesce pe alocurî și tufă, adecă copăcel, „arbrisseau par excellence“.

„Flôre de *alun* saũ tufă spun femeile că e bună pentru cei bețivi. Cine voesce ca bețivii să nu mai bee holercă saũ rachiũ, adună cîte noë floricele de *alun* dela noë tufe, și după ce le adună, le pune în aghiasmă ca să mocnescă; ără după ce mocnesc, dă o cătime anumită de aghiasmă de acésta celui bețiv de bẽut, pe cînd sînt preuții în biserică, și se crede că bețivul, după ce bé aghiasmă de acésta, se lasă cu totul de bẽut...” (Aurora Română 1881 p. 8).

v. *Aghiasmă*. — *Beția*.

Caracterul magic al *alunului* aparține unui ciclu legendar respândit de secolî în Europa întregă, luând în fiecare țară cîte o nuanță proprieă. „La verge des magiciens devait être en bois de noisetier” (Gubernatis, Mithol. d. plantes, II, 240; cfr. Collin de Plancy, Dict. infernal, v. baguette divinatoire). De asemenea și credința în puterea *alunului* asupra șerpelui se regăsește întocmai la Italiani, cari cred că: „toccandosi le serpi con verghe di avellane, rimangono come intorpidite e finalmente si muoiono” (Pitrè, Archivio delle tradizioni popolari, t. IV (1885) p. 137).

v. ¹ *Al* (p. 654). — *Alună*. — *Colindeț*. — *Cuțit*. — *Fluer*. — *Șerpe*. — *Solomonar*. — *Tufă*...

² *Alun*, n. pr. loc. Așa se chiamă mai multe localități în România, de unde și porecla *Alunénu*, după care

apoi iarăși numele de sat *Alunen* în districtul Dolj (Frunțescu, ad voc.).
v. ¹ *Alun*.

¹ *Alunăriu*, s. m.; le mois de juillet. Numele macedo-român al lunei cînd încep a se culege alunele, macedo-românesce *allune*, αλλοῦνε (Miklosich, Rum. Untersuch. II, 60). De aci, prin împrumut, albanesul toskic *alunári* și *lonári* (Hahn), neo-grecul *ελωνάρις* (Passow).

v. *Alun*. — *arıu*.

² *Alunăriu*, s. m.; coudraie, aulnaie. Pădure de alun. Formă puțin întrebuințată.

v. *Aluniș*.

³ *Alunăriu*, s. m.; vendeur de noisettes. Precupețul care vinde alune.

v. ¹ *Alună*. — *arıu*.

⁴ *Alunăriu*, s. m.; t. de Zool.: casse-noix, Nucifraga caryocatactes. Pasere numită de asemenea *Gaiță-de-munte*.

Marian, Ornith. II, 407: „*Alunăriu*. Acesta trăește prin alunișuri „și se nutrește cu alune, pe cari le „sparge cu ciocul și apoi le mănâncă. „El e de colóre pestrîță și de mărimea „unei cîrî. E bun vînat. Numirea e „usitată atât în Bucovina, cât și 'n „Țera Barsei în Transilvania. Se pare „a fi paserea care se numesce germ. „Hasel- oder Rothhuhn, saũ pôte și a „ceea care se numesce germ. Nuss- „knacker“.

Numai identificarea din urmă e corectă. Acésta păsăruică pörtă aprópe același nume în Savoia și 'n Elveția romandă: casse-alogne, alognier (Rolland, Faune popul. II, 130), iar la Nizza se chiamă avelanié. În Savoia și 'n Elveția i se mai dă numele

de „geai de montagne“, care corespunde sinonimului român „gaită-de-munte“.

v. ¹. *Alun.* — *Alună.* — *Gaită.*

⁵. *Alunăriu*, s. m.; t. de Zool.: muscardin, myoxus avellanarius; „mic șórece de pădure de culóre roșietică“ (Prahova, com. Mălăești; Némț, c. Dobreni și Galu, etc.).

Peste Olt (Dolj, com. Bodăești), acest șórece se chiamă pricoliciu; în munții Némțului nișinar alături cu *alunăriu*; în fóрте multe localități: pâlșu său pâlșu.

„Lemyoxus avellanarius est un grand mangeur de noix et de noisettes“ (Roland, Faune popul. I, 39). De aci numele frances al acestui șórece „croque-noisette“, nemțesce „Haselmaus“ etc.

v. *Nișinar.* — ². *Pricolicu.* — *Pâlșu.*

¹. *Alunăș*, s. m.; petit noisetier. Deminutiv dela alun, cu același sens.

Intr'o doină:

Alunaș cu-alune multe,
Am drăguț și'i dus la munte;
Alunaș cu-alune mici,
Am drăguț și nu'i pe-aici...

(Marian, Bucov. II, 175).

². *Alunăș.* — v. ³. *Alunel.*

Alunăt, adj.; écarquillé. Se întrebuințează în Moldova numai despre ochi, ca sinonim cu holbat sau sgăit.

Anecdota poporană „Țiganul la pescă“:

Toți ou ochii *alunați*
Și la gușă toți înflați...

(Contimporanul, II p. 654)

Povestea „Baba și Țiganul“ (ibid. p. 848): „Când s'a vedut afară, gândia că a scăpat din iad. Mai nici a vorbi nu putea: îi luase Avram sporul. Șe-dea cu ochii *alunați* și se tot feria, când încóce, când incoló...“

Literalmente: „rătund ca alună“.

v. *Alună.* — *Boboșat.* — *-at.*

Alună, s. f.; t. de Botan.; noisette. Rodul copăcelului numit alun.

O ghicitóre descrie fóрте comic aspectul *alunei* pe créngă:

Săcâita, vai de ea,
Șéde 'ntr'un virf de nuia...

(Ispirescu, Pilde, 24)

Pe alúri variantul:

Cucuiata, vai de ea...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 216)

În comparațiuni poetice *aluna* se țiea și ca o măsură, bună órá într'un descântec:

Gálca cât mǎru,
Gálca cât para,
Gálca cât nuca,
Gálca cât *aluna*,
Gálca cât bobu,
Gálca cât fasolea,
Gálca cât mazerea,
Gálca cât grăunțu,
Gálca cât malaľu,
Gálca cât pásatu,
Gálca cât un fir de mac uscat
În patru despícat...

(Marian, Descáncece p. 125)

Proverb: „Doě *alune* sînt tabără la o nucă“ (Baronzi, Limba p. 49).

Alunele fiind hrana de predilecțiune a veveríțelor, de aci într'o fabulă a lui Donici:

Veverița cinste mare
Dela leu a dobândit,
Ș'aú luat fágăduință
Că, din dările ce vin,
Îi va da spre cunoscínță
Un car de *alune* plin...

Caracterul infernal al alunului s'a resfránt întru cât-va și asupra *alunei*. Așa într'o doină:

Frunďă verde de *alună*,
Sună, sună și resună,

Sună pietricica 'n vale
Resturnându-se pe cale,
Mândra mea plânge cu jale...

și mai jos:

Frunză verde de *alună*,
Duce-se lelea nebună...
(Alex. Poes. pop. 2., 283)

În variantul oltenesc:

Foiă verde ș'o *alună*,
Sună, sună și răsună,
Sună petricica 'n gărlă,
Puica mea plânge cu milă;
Sună petricica 'n Olt,
Puica mea plânge cu foc...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 325)

Într-o altă doină, care se cântă în Transilvania, o fătă se hotărește a cununa pe iubitul ei cu o altă fătă, pe care însă vrea tot-o-dată s'o fermece prin *alune*:

Cununa-l'aș cunună,
Da la fină ce 'i voi da?
Da o mână de *alune*,
Să se ducă fina 'n lume,
Să remână finul june,
Cu mine să se 'mpreune!

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 99)

Prin accepciunea sa diabolică *aluna* fiind în antagonism cu Sântul Ilie, tradiționalul vrăjmaș al dracului, Românii din țera Făgărașului, pôte și de pe așuri, cred că: „dacă durdue în diua de Sânt-Ilie, în acel an se ghier-mănoșeză *alunele*” (com. Copăcel și Ohaba).

În cântecele poporane figurază foarte des „frunză verde de *alună*” în loc de „frunză verde de *alun*”, deși frunza, neapărat, aparține copacului, iar nu rodului. Cele mai multe din aceste cântece, ca și acele cu „frunză verde de *alun*”, sînt cu pornire voinicască. Așa în balada „Codrénul”:

Frunză verde de *alună*,
Codrenaș cu voc bună
Se urca în dél la stână,

Se urca și chiufa,
Toți ciobanii că fugia...

saū:

Frunză verde de *alună*,
Mulți feciori frumoși s'adună
Și 'ntr'o cătă se 'mpreună!
Toți imi plăcă la bătaie
Între sunet de cimpóie...

(Pompiliu, Sibiu, 77)

Une-orî se începe alt-fel:

Foiă verde ș'o *alună*,
Italia 'i țără bună,
Fără mie 'mî pare rea,
C'am șeșut doi ani în ea
Departa de mândra mea...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 320)

Dar rolul principal al *alune*i, prin care ea se distinge de *alun*, este erotic:

Pe sub póle de pădure
Merg copilele la mure,
Nevestele la *alune*
Și rid ca niște nebune:
Eū m'am dus să taū nūiele
Și pin hucū am dat de ele...

(Alex. 2 • 365)

saū:

Frunză verde de *alună*,
Mē dusei nótea pe lună
Se găseșc o floriceică
Care mult inima 'mî strică...

(Ibid. 232)

saū:

Frunză verde de *alună*,
Decât c'un tată ș'o mumă
Mai bine c'o mândră bună...

(Jarnik-Bărsanu, 13)

După cum se vorbeșc în munții Némțului:

Frunză verdi trii *aluni*,
Căti focuri ard pi lumi,
Niși unu nu ardi ghini
Cum ardi inima'n mini...

saū:

Frunză verdi trii *aluni*,
Șinîi nî-i drag pi lumi?
Calu bun și armi buni
Și potica din paduri
Pardosită cu *aluni*,

Cu *aluni* mărunțeli
Să calși murgu pi țeli,
C'așa plăși mândrii meli...

(I. Mironescu, c. Dobrenii)

O variantă muntenescă veđi la G. D. Teodorescu, Poes. pop. 325.

În următórea doină de peste Carpați, fra ga simbolisează începutul iubirii, *lem n - u s c a t* sfirșitul ei, iar la mijloc este *aluna*:

Ca să vađa
Și să créđa,
Foiță verde de fragă,
Că i-am fost iubită dragă;
Foiță verde de *alună*,
Că i-am fost mândruță bună;
Foaie verde *lem n - u s c a t*,
Și acuma m'o lăsat
Pentru sluta cea din sat !...

(Jarnik-Bărsanu, 253)

Elementul erotic al *alunei* ne întim-pină și la alte popóre. Francesul ăice că: „lorsque l'année est fertile en noisettes, il y a beaucoup de naissances illégitimes“ (De Nore, ap. Mannhardt, Wolf's Z. f. d. Mythol. III, 100), La Germani, a merge la alune și a face curte este tot una: „in die Haseln gehen“. La vechii Romani însă, dragostea era într'o legătură mai strinsă cu nuca:

..... tibi ducitur uxor,
Sparge, marite, nuces...

În fine, *aluna* are în popor și un caracter medical, însoțit însă de un element mitologic:

„În ziua de Schimbarea-la-față se duc femeile în pădure, se desbracă în pieile góle și caută *alune*, pe cari le culeg făcând trei închinăciuni la D-đeu; aceste *alune* sînt bune pentru friguri...“ (R. Michailénu, Mehedinți, c. Vinjumar).

E peste puțință a deriva pe *alună* din latinul *avellana*, de unde s'ar fi născut la noi cel mult „aulănă“ sau

„olănă“. În provențala nu se găsesce forma „aulona“ (Cihac, I, 10), ci „aulana“ (Raynouard, II, 156). Și totuși cuvîntul este romanic, căci se află și în dialecte franceze, cari nu puteau să'l ăea dela noi, dară nici noi dela dinsele. Într'un document din 1358 în dialectul liones: „figues, reysins, ris, cumin, *alonn*...“ (Romania 1884, t. XIII p. 578). În francesă dela Fribourg în Elveția pînă astăđi se ăice *alogne*, cea ce presupune o formă latină rustică adjectivală *alonea*, întocmai ca „chataigne = castanea“ sau *carogne* = *caronea*, derivată dintr'un substantiv *alona*, de unde al nostru *alună*. Latinul vulgar *alona*, cu *o* scurt, să fi fost óre paralel său nu clasicului *avellana*, acesta'ı o cestiune secundară; cea ce ne preocupă aci este numai că un asemenea prototip a trebuit să existe, de óră-ce fără el nu se explică românul *alună* față cu francesul *alogne*. După femininul *alună* Româniı au format apoi pe masculinul *alun*, întocmai ca spaniolesce „avellano“ după „avellana“, căci lătinesce nu era „avellanus“, ci „corylus“ sau „corulus“.

În Bucovina, „un struțișor de mai multe *alune* se numesce căluș sau *călușel*“ (Aurora română, 1882 p. 9).

Pentru poșghița sau învălítórea *alunei*, ieromonahul Macarie în Lexiconul slavo-român din 1773 (Mss. în Bibl. Centrală din Buc.) numeră următorii sinonimi: „fașa *alunei*, plîupă sau găócea *alunei*, tăștul or coaja *alunei*“, dintre cari cel mai interesant este fașă.

v. *Alun*. — *Căluș*. — *Fașă*...

Alună-de-pămînt, s. f.; t. de Botan.: terre-noix, Bunium bulbocastanum.

v. ³ *Alunele*.

Aluneà, s. f.; lentilles, envie. Mici semne pe corp și mai ales pe obraz. Se întrebuințează mai mult la plural: *alunele*.

Din *alunea*, cu aferesa lui *a* și prin asimilațiune consonantică regresivă, s'a născut forma transilvană *n u n e a*, *n u n e l e* (Lex. Bud. 452), după cum tot pe acolo se țice „ningă” în loc de „lingă”.

v. ². *Alunel*. — ². *Aluniță*. — *Nunea*.

Alùnec	} v. <i>Lunec</i> .
Alunecăre	
Alunecăt	

¹. **Alunel**, s. m.; diminutiv d' *alun*: petit coudrier. Sinonim cu *alunaș*. Doină din Banat:

Câmpie, câmpie,
Rămăre-ai pustie!
Numai să rămăie
Buciumel de vie
Ș'un fir d'*alunel*
Să mă sulu în el,
Să'mi fac chii rótă,
Să ved lumea tătă ...

(S. Liuba, c. Maidan, Coll. Mss.)

v. ¹. *Alun*.

². **Alunel**, s. m., lentilles, envie. Același sens ca în *alunea*.

Ne întimpină numai la plural:

Lelițo cu *alunei*,
Nu căta la doi, la trei,
Și cată la ochii mei
Că 's albaștri ca ș'ai tei ...

(Alex. Poes. pop. 2., 344)

v. *Alunea*. — ¹. *Alunel*. — ². *Aluniță*.

³. **Alunel**, s. m.; nom d'une danse populaire. Așa se chiamă o horă țeră-

nescă, foarte răspândită pe ambele maluri ale Oltului (Vâlcea, Romanați, Dolj, Mehedinți, Teleorman, Olt)

În Dimbovița se țice *Alunaș* (com. Sardanu).

„La *Alunel* jucătorii, băeți și fete, se țin de mână ca în ori-ce horă, apoi fac trei mișcări duble spre drépta, pornind cu piciorul drept înainte, mișcându-se înainte și'ndărît, de aci patru mișcări simple numai spre drépta, după aceia se re'ncepe același lucru spre stânga, însă tot cu piciorul drept înainte. Se jică iute. Cântecul:

Alunel cu alunele
Drag mi-e neica cu sprincene,
Deștele numai ine! *Alunel* dărăpănat,
Drag mi-e neica sprincenat
Și cu semne de vèrsat!
Alunel cu créca'n dos,
Aoleo ce om ai fost
Că m'ai sărutat pre post:
Nu mă lași pre cărnelegi,
Să'ți dau gură să te'neci!..”

(I. Popescu, Dolj, c. Băilești)

Jucătorii bătând cu picioare, câte de trei ori la fie-care oprire, cântă în unele localități:

Ađi e luni și mâine marți,
Alunelul să mi'l bați!
Ađi e miercuri, mâine joi,
Alunelul la bătăi!...

(Preut I. Stănescu, Vâlcea, c. Recea)

În altele:

Alunel cu alunele!
Vin' la leica, băiețele!
Prin crânguri și prin vâlcele
Să te joci mereu cu ele!...

Așa se cântă în Romanați, de unde étă și aria, comunicată de d. prof. Mocénu:

v. ². *Alunică*.

¹. *Alunèle*, s. f. plur. — v. *Alunea*.

². *Alunèle*, s. f. plur.; t. de Botan.: millefeuille, Achillea millefolium. Nume de plantă întrebuințat mai ales în Banat: „*Alunele*, Schafgarbe, cu această plantă se vindecă alunelele (Sommersprossen) de pe fața ómenilor“ (Mangiuță în Familia 1874 p. 586).

Pe așuri se chiamă generalmente Coda-șoricelului.

v. ³. *Alunele*. — Coda-șoricelului.

³. *Alunèle* s. f. plur.; t. de Botan.: Bunium bulbocastanum, terre-noix. Plântă din familia ombeliferelor, cunoscută sub numele de mândălac sau mândănac, al cărui rod, negru pe din afară, alb pe din întru, mare ce-va cât o alună, se întrebuințază la mâncare, având un gust cam apropiat de al castanei.

Cihac (I, 10) aplică același termen la „*Fumaria solida et cava*“, ceia ce noi n'am putut verifica.

Se mai chiamă și alună-de-pământ (Covurluiu).

v. ⁴. *Alunică*. — Mândălac.

¹. *Alunică*, s. f.; petite noisette. De-minutiv dela alună, cu același sens.

Ca ce-va foarte mic, într'o doină din Dîmbovița:

Când ved vre o nevestică,
La inimă mă 'nfurnică,
Mă fac cât o *alunică*,
Daă după ea pe potică...

(D. Vulpianu, Text p. 33).

E de observat că doinele câte se încep cu „frunză verde *alunică*“ povestesc sau prevestesc mai tot-d'a-una o nenorocire.

Așa într'un cântec de doliu:

Frunză verde *alunică*,
Pe casa lui Vasilică
Sînt doi pui de rîndunică...

(Marian, Bucov. II, 126).

În balada lui Iordache al Lupului:

Frunză verde *alunică*,
Grea pulbere se ridică
Dela Eși în spre Milesce;
Iar printr'însa ce zăresce?
Arnăuți cu șuşanele,
Cu argint pe la oțele...

În balada „Năluca“:

Frunză verde *alunică*,
Mircea sue pe potică
Și 'ntâlnește o fetică
Ce purta cofiță 'n mână
Cu apă...,

din care Mircea bea și móre de dor.

În balada „Miul Cobiul“:

Frunză d'alunică,
Cine se'ntunică
Și nu mănâncă
Sfînta duminică?
Miul Cobiul,
Ăla sglobiul...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 490)

Intr'o doină:

Frunză verde alunică,
Am avut o mândră mică
Ș'am lăsat'o să măi crească
Minte 'n cap să dobîndescă,
Dar de când o am lăsat,
Aū crescut, s'aū măritat...

(Alex., Poes. pop. 2. 303)

În munții Némțului o mulțime de
doine se încep cu „frunză verde alu-
nică“, bună-ora după cum se rostesc
pe acolo:

Frunză verdi alunică,
Mă sui în dél la stîncă,
Mă ultai pi gîos pi luncă...

saū:

Frunză verdi alunică,
Măi bădiță Ionică!
Dac'ai avut gînd di ducă,
La și m'ai prins ibovnică?...

saū:

Frunză verdi alunică,
Șini șuiră pi luncă?
Costachi și Ionică...

saū:

Frunză verdi alunică,
Șepti răchî ș'o vali-adîncă,
Valeu! lupu mă mănâncă...

(I. Mironescu, c. Dobreni, Coll. Mss.)

v. Alună.

²Alunică, s. f.; nom d'une danse
populaire. Așa se chiamă un danț țe-
rănesc în Râmnicul-Sărat (com. Vi-
șan), pôte același cu danțul cunoscut
în partea occidentală a Țerei-Româ-
nesci sub numele de alunel, în Dim-
bovița alunaș.

v. ³Alunel.

³Alunică, s. f.; lentilles, envie. Ace-
lași sens ca în alunea și'n alu-
niță.

Într'o doină:

Cînd mă uit la casa ta,
Mi se rupe inima;
Alunica'ti dela git
M'aū aprins, m'aū omorit;
Alunica'ti de pe brață
A să mă scôță din viêtă...

(Alex., Poes. pop. 2., 344)

v. Alunea.

⁴Alunică, s. f.; t. de Botan.: Bu-
nium bulbocastanum, terre-noix. Ace-
iași plantă care pe aiuri se chiamă a-
lunele, alună-de-pămînt, măn-
dălac.

„Alunică, cu o rădăcină rotundă ca
o alună, de unde și-a luat și nu-
mele, se întrebuintează de popor con-
tra durerii de stomah: pisând rădă-
cina, o plămădesci cu țuica două ore,
apoi o beî...“ (N. Panaitescu, Muscel,
c. Băjenî).

„Alunică este o buruénă ce cresce
prin păduri în mare număr, cu coto-
rul scurt, avînd frunzele și mirosul
ca al cucutei, iar rădăcina cât o a-
lună și dulce la gust...“ (I. Chirvă-
șuță, Tecuci, c. Ionășesci).

v. Alunele.

¹Aluniș (plur. alunișuri), s. n.; cou-
draie, aulnaie. Pădurice de alunî.

E des în poesia poporană.

În balada lui Meșter-Manole:

Nu cumva-î vîgîut
Pe unde-ai trecut
Un zid părăsit
Și neisprăvit
La loc de grindîș,
La verde-aluniș?..

Intr'o doină din Transilvania:

Aluniș cu-alune multe,
Spune la badea din curte,

Pe Duminică ce vine
Să 'și gătescă péna bine...
(Jarník-Bărsanu, Transilv. 40)

Intr'o altă doină :

Aluniș cu frunđa 'n criș,
Ibovnic tinăr mî-am prins;
Aluniș cu frunđa dêsă,
Frică mi-î să nu mă lasă!

(ibid. 51)

În *alunișuri* cresc adesea carpeni
și palteni, ast-fel că ele sînt în ace-
lași timp cîrpenișuri sau pâltenișuri.

A. Odobescu, Dîmna Chiajna p. 102 :
„începuse a 'nopta, cînd trăsura 'î sco-
bori într'o luncă, unde, printre carpeni
stufosi, printre des *aluniș* se strecu-
rau apele galbenatece ale unui rîu...”

În balada lui Ghemiș :

Frunđa verde de-*aluniș*,
Tace cucul la răriș,
La răriș, la cîrpeniș,
De frica celui Ghemiș,
Că de-î mic și ghemuit,
Are fața de 'ngrozit...

În balada „Mihu Copilul”, hoții lui
Ianoș Ungurén petrec :

La valea adîncă,
La multe de stîncă,
La des pâlteniș,
Mêrunt *aluniș*...

Amestecul *alunișului* cu întregă na-
tură dela țeră se caracterisă de mi-
nune în „Viața cămpenescă” de Gr.
Alexandrescu :

În vale se vîd desișuri,
Păduri, livezi, *alunișuri*,
Pe urmă ochiul zăresce
Un del ce se prelungește
Verde și împetrițat...

Etimologia : a l u n cu sufixul colecti-
val -i ș, ca și 'n cîrpeniș, pâlteniș, ste-
jăriș etc.

v. ¹ *Alun.* — -iș.

² *Aluniș*, n. pr. loc. Așa se chiamă
o mulțime de localități în România
(Frușescu, ad voc.).

v. ¹ *Aluniș*.

¹ *Aluniță* (pl. *alunițe*), s. f.; diminutiv
d' *alună*. Sinonim cu *alunică*.

Doină din Ardél :

Frunđuță *aluniță*,
Am avut o mîndruliță
Și mî-a fost cam tinerea,
Draga neîchii turturea...
(G. I. Bibicescu, Coll. Mss.)

Altă :

Foică *aluniță*,
Mă suiam pe Alomiță,
Mă 'ntîlniam c'o copilă
În fustă și în rochiță...

sau :

Frunđa verde *aluniță*,
Prăpădi-te-ai, neîculiță,
Pe la noi prin grădiniță!...

(ibid.)

v. ¹ *Alunică*.

² *Aluniță*, s. f.; lentile, envie. Ace-
lași sens ca în a l u n e a. „*Aluniță*,
pată neagră rotunghiță ce se face pe
pelea omului” (Costinescu).

Acastă formă cu aceiași semnifica-
țiune aî împrumutat'o dela Români
Bulgari : l u n i t z a, mai formînd apoi
din ea un deminutiv curat bulgăresc :
l u n i c k a.

v. *Alunea*.

Aluniu, -iă, adj. ; couleur de noisette.
O culóre brună-roșietecă (Marian, Chro-
matica poporului român, 50).

Cihac (I, 10) trage acest adjectiv din-
tr'un prototip latin imaginar avel-
lanivius. Este o formațiune curat
romănescă din al u n cu sufixul i u
ca în „vișiniu” dela „vișină” sau „un-
delemnii” dela „unt-de-lemn”, fără să
aibă a face d'a-dreptul cu epoca romană.

v. -iă.

Alung (*alungăre*, *alungat*), vb.; chas-
ser, expulser. Sinonim cu g o n e s c și
p ă f u g.

În psalmul CXVIII, 161 :

Dosofteu, 1680:	Silvestru, 1651:
boiari mă <i>alun-</i>	boiarii goniră-
<i>gară</i> în zădar...	mă fără vină...

ină cu unt próspet ori cu untură și cu zahar, de culóre roșiă închisă. Dela Turci cuvintul a trecut și la Greci: *χαλβάς, χαλβαρίζης*; de asemenea la Serbi și la Bulgari. Cihac (II, 584) crede că din prototipul arab „al-heláva“ a căpătat și limba portugesă acéstă vorbă sub forma „alfeloa = espèce de confitures“. In adevăr, Portugesii au o *alva* de zahar: „alfeloa de açucar“, și o *alva* de miere: „alfeloa de mel“. O a treia varietate la Români este deminutivul *alviță*, despre care mai jos.

v. *Acadea*. — *Cataif*. — *Sarailiă*. — *Tahin*...

Alvageriă }
Alvagiū } v. *Alva*.

Alvițar. — v. ¹. *Alviță*.

¹. *Alviță*, s. f.; espèce de nougat oriental. Amestec din nucii, scrobélă albă și zahar sau miere. Când nu e de post, se pune albuș de ou în loc de scrobélă. Cel ce o face e *alvițar*, ér locul *alvițării*.

v. *Alva*. — ². *Alviță*.

². *Alviță*, s. f.; sorte de jeu enfantin.

„La lăsatul secului de brânză, este obiceiū între copii să bată *alvița*. Acésta se face séra, după cină, și în chipul următor: De un cuiū bătut în tavan se légă o ață, lungă pînă să vie în dreptul peptului copiilor. La capătul de jos al aței se légă o bucată de *alviță* cât o portocală de mare. Doi copii, pînă la vîrsta de 15 ani cel mult, se pun față în față, avënd la mijloc *alvița*, adecă între ei. Se depărtéază cu un pas unul de altul. Un al treilea face vînt *alviței* către unul din copii. Acesta este dator, fără a pune mâna, să o apuce cu gura. Dacă nu póte, trebuie să o atingă cel puțin cu buzele, trimițënd'o

cătră tovaroșul seū, carele și el se aține cu gura, ca s'o prindă. Sînt unii copii dibaci de prind *alvița* de mai multe ori. Sînt alții cari nu pot să o prindă nici odată. Cel care o prinde de mai multe ori, este lăudat de tótă adunarea. Ast-fel se trimite dela unul la altul, pînă ce ori apucă *alvița* și o mănâncă, ori n'o prinde și se lasă de a o mai bate, ca să facă rînd și altor copii, cari așteptă cu nerăbdare. Și rid mari și mici, și fac chef, petrecere și chiloman mare. Să se mai scie că la asemenea di se adună câte doé sau mai multe gasde la un loc, ca să fie mai mulți copii. După ce se isprăvesce jocul, se cercă norocul fie-căruia. Acésta se face ast-fel: Cu luminarea se dă foc aței, așa unsă de *alviță* cum este, în norocul cutăruia și sorocind'o pîna unde are să arđă. Dacă se stinge și n'ajunge pînă unde este sorocită ața, se dice că n'are noroc în anul acela. Apoi dându'i din nou foc, o sorocesc pînă unde are să arđă pentru altul. Dacă arde pînă unde ața e sorocită, dic că în anul acela va avé noroc, și o sorocesc pentru alt copil...“ (P. Ispirescu, Bucuresci).

Acest joc copilăresc se află și la Macedo-români, unde se chiamă a scă, adecă: „cască să prindă *alvița*“ (M. Iutza, Crușova).

v. ¹. *Alviță*. — *Bat*. — *Casc*. — *Joc*. — *Vînt*...

Alvițării. — v. ¹. *Alviță*.

¹. *Am* (*avut, avere*), vb.; avoir: 1°. posséder, tenir; 2°. sentir, ressentir; 3°. devoir, être forcé. Unul din cei trei verbi activi și auxiliari tot-o-dată, alăture cu sînt sau fiū și voiu, cu cari se și compune pentru a obține unele forme, după cum se compune și cu sine însuși: *am avut, aș fi avut*,

voiu fi *avut* și așa mai departe. Fiind în graiu de o circulațiune extremă, ar fi peste putință a studia pe *am* destul de bine, decât n'am despărți din capul locului pe cel activ de cel auxiliar; și acesta mai cu seamă în limba română, care a reușit a'i diferenția pe amindoi chiar foneticesce.

În propozițiunea „*am* un cal bun, pe care *am* cumpărat”, ambii *am* sint etimologicesce unul și același cuvânt, ca și franțusesce „*ai*” în: „*j'ai un bon cheval que j'ai acheté*”; dar pe când franțusesce activul „*ai*” și auxiliarul „*ai*” se conjugă într'un mod identic: *j'ai, tu as, il a, nous avons* etc., românesce activul *am* are o flexiune diferită de auxiliarul *am*:

eū <i>am</i>	} un cal pe care	eū <i>am</i>	} cumpărat,
tu <i>ai</i>		tu <i>ai</i>	
el <i>are</i>		el <i>a</i>	
noi <i>avem</i>		noi <i>am</i>	
voi <i>aveți</i>		voi <i>ați</i>	
ei <i>au</i>		ei <i>au</i>	

unde auxiliarul ne presintă forme contrase: *a, am, ați*, acolo unde la activ vedem: *are, avem, aveți*; o dissociare morfologică pe care o găsim și în unele dialecte italiene, bună oră în cântecetele poporane marchigiane (Gianandrea):

Bello, che m' *ête* da tto ra parola,
Tanto ro core mia se ne fida;
Ro cervello l' *avete* a banderolla...;

une-orî cu *a*:

Ma vo' senza carbò 'gran foco fate,
Pazienza, bello mia, si perso m' *âte*...

În acest mod, nu numai în fond, dar și prin formă, ambii *am* urmăză a fi studiați fie-care în parte, deși e mai pe sus de orî-ce îndoelă că materialmente *ați* (= ital. *âte*) este identic cu *aveți* (= ital. *avete*).

I^o. Sensurile.

a) *am* „posséder, tenir”.

Verbul activ *am* se apropia prin sens de stăpănesc, dar exprimă ce-va cu mult mai general, fără nici o noțiune de drept său de mod: cine stăpănesce un lucru, îl și *are*; cine însă îl *are*, poate să nu fie stăpân peste acel lucru. Eū *am* un cal, și totuși calul nu este al meu, ca în cântecul poporan:

Bădiță de peste del
Ar veni și n' *are* cal;
Iea'ți, bădiță, cal cu plată
Și mai vin' la noi vr'o dată...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 105)

Este dară numai o quasi-stăpânire, un fel de ținere, dar cu o nuanță mai puțin materială. Tocmai din cauza generalității pré-mlădiöse a sensului său, *am* a putut să scadă treptat la o funcțiune curat auxiliară, după cum — ce-va mai anevoe — a scăzut în unele dialecte neo-latine și sinonimul țin, bună-oră la Spaniolî.

Sensul cel nedecis al lui *am* ne apare mai cu seamă în ghicitori, unde el însemnă ce-va ca „ținere”, însă cu o nuanță de tot abstractă sau chiar metafisică; de ex.: Ce este luna?

Am o miță, albă, grasă,
Tótă nóptea îmblă 'n casă...

(Sbiera, Povești, p. 322)

Ce este negura?

Am o vacă suriă,
Vine din pustiă,
Cuprinde luncile
Cu brâncile...

(Ibid.)

Locuțiuni metaforice:

Am gură „parler sans gêne, oser ouvrir la bouche...”

Vai, vai, vai inima mea,
Multu'i bună, multu'i rea,
Multu'i negră ca tina:
Mult se arde și se frige
Și n' *are* gură să strige...

(Jarnik-Bărsanu, 213)

v. Gură.

Am nas „avoir du toupet, être considéré“: „Minciunosul nu are nas la nime = a nemine honoratur“ (L. B.).

v. *Nas*.

Am cap „être en état de faire quelque chose“:

Poți desface ce-ai făcut,
Dar eu n'am cap să te uit,
Că cu gândul te-aș uita,
Nu mă lasă inima...

(Jarnik-Bărsanu, 164).

v. *Cap*.

Am parte „avoir de la chance, avoir sa part de“:

Ocolii țerile toate
Și de bine n'avuî parte...

(Ibid. 131)

v. *Arte*. — *Parte*.

Am cinste „être honoré“:

Moxa, 1620, p. 372: „cinste să aibă dela domniia ta, iară de nu voiu fi dreptă să'm tai capul...“

Am trébă „être occupé“:

Act moldovenesc din 1638 (A. I. R. III, 223): „să nu mai avăm noi trăsura pentru garduri, nice să avăm trébă la acele vii...“, unde ne întimpină tot-o dată arhaicul:

Am trăsura „être tergiversé“.

Apoi: „am pe dracu“, „am haz“, „am pe vino'ncóce“, „am găruni“ și altele, despre cari se va vorbi la substantivii lor.

A treia persoană imperativă: „n'aibă...!“ constituă un fel de blăstem: „n'aibă parte!“ „n'aibă noroc!“ „n'aibă pace!“ „n'aibă casă!“ etc. Când pomenesce poporul pe drac, adaugă cu gróză: „n'aibă loc aici!“ (L. M., Gloss. 402), de unde apoi unul din numeroasele epitețe ale necuratului: *naibă*, format printr'un imperativ ca și 'n „ucigă-l tóca!“. Termen curat românesc de baștină, *naibă* n'are a face nici cu italianul „nabisso“ (L. B.), care înseamnă „prăpastie“, dar nici cu tur-

cul „nāibē“, „ce qui vient tour à tour“ (Cihac, II, 599), care este feminin din arabul „nāib=lieutenant, gouverneur“ (Șăinenu, Elem. turc. 75).

v. *Naibă*.

Tot sensul de „stăpânesc“ său „țin“ predominesce în construcțiunea lui *am* cu un adjectiv său cu un calitativ în genere: o *am* iubită, il *am* vrăjmaș, îi *am* bun pentru treba a-césta etc., unde romănesce se și ȳice de o potrivă bine: il țin bun.

Vai de mine, ce să fac!

Că n'am pe nimene drag...

(Jarnik-Bărsanu, 208).

Act moldovenesc circa 1626 (A. I. R. I, 92): „acéle urice au fost date de părintele Iosip starițul mănăstirii la nește poslușnici, č'au fost avându demult credinčoși, ca să le ȳie...“

Zilot, Cron. p. 37: „acest tâlhar însovonit mai mult aș prădat și aș jefuit, ca unul ce sciea toate pe larg ale Craiovei, avându-le ochite din vreme...“.

De aci nu mai e decât un pas pînă la verbul auxiliar al trecutului: *am* pe cineva ochit = *am* ochit pe cineva.

b) *am* „sentir, ressentir“.

Intru cât noțiunea de stăpânire său ținere trece din lumea exterioară în sfera intimă, ea se preface în simțire, de unde locuțiunea: *am* pe inimă, său: *am* ce-va, său chiar simplul *am* însemnând „je sens, je ressens“.

Costachi Negruzzi, Cărlanii, sc. 1: „En nu mai înbla, și'mi spune ce ai? Sciî că eu ȳie îți spun tot ce *am* pe inimă...“

Pentru a exprime noțiunea cuprinsă în francesul „indisposition“, Românul ȳice: „*am* ce *am*, că nu mi-e bine...“

Am lipsă = simțesc lipsă;

Am nădejde = simțesc nădejde;

Am bucuriă = simțesc bucuriă;

Am poftă = simțesc poftă, etc.

În multe din asemenea locuțiuni *am* poate fi înlocuit prin *este*: *am* dor = *mî-e* dor, *am* gând = *mî-e* gând, *am* grijă = *mî-e* grijă etc., după cum și lătinsește se dicea „*curae alicui esse*“ alături cu „*curae aliquid habere*“. Câte o dată însă printr-o astfel de înlocuire s'ar schimba înțelesul, bună-
 oră în „*mî-e* milă = *misericiordiam habeo*“ lingă „*am* milă“ nu numai „*misereror*“, ci și „*misericiordiam consequor*“.

Străinu 's ca puu de cuc,
 Milă n'am unde mă duc...

(Jarnik-Bărsanu, 207)

v. *Milă*.

Tot aci vine reciprocul „a se *avé* = a se simți“: „cum te *ai*? = *quomodo vales*; m *am* cu cine-va bine sau reu = *convenio*; cum te *ai* cu frate-teu? = *quomodo convenit tibi cum fratre*?“ (Lex. Bud.).

Enachi Cogălnicenu, Letop. II p. 260: „Grigorie Vodă îl pune la multe trebî, *avându-s e* pré bine...“

Un țeran din Ialomița: „mî-a spus unchîu Barbu câte-va cuvinte dă nî-a intrat la inimă; el e un om cu minte și înțelept grozav; cu mine s *are* ghine dă ninune...“ (Th. Theodorescu, c. Lupșanu).

c) *am* „devoir, être forcé“.

Construit cu infinitivul, deja în latina „*habeo*“ căpătase sensul de *trebue*, trecut apoi în toate limbile romanice și care în Occident a dat naștere formei viitorului: *dir-a i* = *dicere habeo*. La Români această construcțiune și-a dezvoltat două nuanțe propriu diferențiate: pe când numai viitorul „*voiu face*“ arată o acțiune liberă, condiționalul „*a m face*“ exprimă o îndoelă, *ér* noțiunea de necesitate sau fatalitate, „*faciendum est*“, și-a rezervat pe „*am a face*“, foarte des în vechile tex-

turi, dar pe care nemic nu ne îndreptățește de a-l crede că a fost vre-o dată la noi „în loc de viitor“ (Cipariu, Principia p. 183). Când Coresi dice: „cine va bé amu deintru elu, n'are a se însetoșa în vecie“, „va bé“ este o formă gramaticală, dar „are a se însetoșa“ constituă o propozițiune sau o construcțiune sintactică cu sensul de: „nu va pute să se însetoșeze“ sau „îl va fi peste putință a se însetoșa“.

Din nenumărate exemple lesne de adunat, *etă* câte-va:

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XVIII, 26: cu audzul audziți și nu <i>aveți</i> a înțelege, și vădzându praviți și nu <i>aveți</i> a vedé...	... aure audietis, et non intelligetis; et videntes videbitis, et non perspicietis...
---	---

Radu din Mănească, 1574 (British Mus. Mss. Harl. 6311 B):

Matth. XVII, 21: pridăditu <i>are</i> a fi fiul omenesc...	... filius hominis tradendus est...
---	-------------------------------------

unde în Noul Testament din 1648: „da-s a-va fiulul omenesc“, iar în Biblia Șerban-vodă din 1688: „va s a s a d é fiulul omenesc...“

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 647): „ca să poată fi izbaviți de mânia acéia și de foc și de greul ce *are* a fi...“

Ibid. 487: „eu gol am eșit diin mamei, și iară gol *am a m é r g e*...“

Ib. 501: „carii laptele și lăna diin turmă iau, iară de oi nu se grijesc, de carile cuvântu *aveți* a da în zua cēia maré...“

Ib. 504: „a v e n i *avé*-voru în zilele de apoi bățjocoritori...“

Ib. 510: „cine nu va socoti câte-
-amă grăit, nice de mai multe nu va
ave a crede...”

Varlam, 1643, I f. 73 a: „așe are
a păți de oameni ca și Ioan...”

Simeon Movilă, 1602 (Cuv. d. bătr.
I, 127): „de vrăme ce veți vedé carté
domnie-méle, iară voi să avăți a vă
feri de acel satu...”

Pătrașco Păturniche, 1597 (ibid. I,
77): „nime din ruda mé ca să n'aibă
a pără...”

Și la trecut se pôte exprime un grad
de fatalitate prin „avea a...”, de exem-
plu la Dosofteu, 1680, ps. LXXI, 12:

... c'au izbăvit	... quia libera-
pre mișel de sâl-	vit egenum a po-
nică și pre mîa-	tente, et paupe-
seră căruia n'a-	rem cui non e-
văa cine 'i fi	rat adjutor...
așutoriu...	

unde la Silvestru, 1651: „care n'are
așutoriu”; la Arsenie din Biserican
circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.): „ce
elă n'avăa așutătoră”; la Coresi, 1577:
„cui nu era ajutoriu...”

În graiul de astăzi:

Pentru mândra care'mi place
Nici părinti n'au ce'mi face...
(J. B. 11)

N'am ce face, sus îi locul,
Inima'mi arde ca focul!
N'am ce face, sus îi delul,
Inima'mi arde ca jarul!

(Ibid. 193)

Frunză verde lapte acru,
Mă băgai slugă la dracu,
Dar la dracu nu'mi pré place;
Cat' să șed, că n'am ce face...
(Ibid. 139).

Remâneți cu toți 'n pace,
Eu mă duc, că n'am ce face,
Că'i poruncă 'mpărătescă,
Trebue să se 'mplinască...

(Ibid. 322).

Jele'i, Dómne, codrului
De armele hoțului,

Că le plouă și le ninge
Și n'are cine le 'ncinge...

(Ibid. 288)

Bădiță cu șese boi
N'are ce căta la noi...

(Ibid. 38).

De aci exclamațiunea: ce are a face!
= „impossible! incroyable!” = italie-
nesce: „non ha a far!” „che ha da far!”
Cu conjunctivul în loc de infinitiv:

Bate, Dómne, Némțu 'n drum,
C'o ales ce-o fost mai bun
Ș'or remas nesce pitici,
Altfel n'ai cum să le dăci!

(J. B. 298)

Bat'o cruculița lele,
N'avu cum să nu m'șele,
C'o veđui albă la pele
Și la grumaz cu mărgel...

(Ibid., 242).

Tot așa în locuțiunea proverbială:
„are cui să semene”=ital. „ha a chi
somigliare”, care însemnă: „tre-
bu i să fie cum este, căci așa i-a fost
némul”.

Cu conjunctivul însă, sensul de „de-
voir, être forcé” e mai puțin lămurit.
„Am a face” vrea să dăcă: „je dois
faire”; „am să fac” pôte să însem-
neze numai: „je suis disposé à
faire”. Așa într'o satiră poporană din
Bucovina, o femeie dăce câte ar fi dis-
pusă ea să facă numai ca să nu'i în-
vie bărbatul pe care'l îngropase:

Ș'am să dau o pălărie
Să'i citescă-o liturghiă
Colea 'n colț la chir-iliă;
Ș'am să'i vînd ismenele,
Ș'am să'i port pomenele
Pin' l'or lua felele;
Ș'am să'i vînd mînușele,
Ș'am să'i port și slujbele
Prin tôte crijmuțele;
Ș'am să'i dau hosmete
Ca să'l plângă fetele;
Ș'am să'i dau ciobotele
Să'l bocescă mândrele;
Ș'am să'i dau opincele

Să'l bocéscă măte
Prin tóte cotruțele;
Ș'am s'ă'i daū și pieptarul
Să'l plângă hantătarul!..

(Tribuna din Sibiu, 1886 p. 246)

În tóte acestea conjunctivalul „am să” este cu totul alt ce-va decât infinitivalul „am a”, care singur exprimă pe deplin noțiunea de „devoir, être forcé”.

În fine, cu infinitivul său cu conjunctivul subînțeles: n'ăi c u m ! n'ăi î n c o t r o ! n'ăi u n d e ! ..

De urit te poți ascunde,
Dar de dragoste n'ăi u n d e . . .

(J. B. 9)

Tot cu nuanța de „devoir, être forcé” figuréază *am* unit cu supin prin prepozițiunea de: *am* de făcut, *am* avut de scris, *aveam* de ținut, voiu *avé* de mers etc., cari tóte, mai mult sau mai puțin, s'ar puté traduce prin *trebui*.

Și atunci când înseamnă „sentir”, *am* se póte construi une-oră cu de urmat de substantiv. Așa se țin de o potrivă bine: „*am* gând” și „*am* de gând”, „*am* grijă” și „*am* de grijă”, unde de ne amintesc pe genitivul latin în „*curae habeo*”:

Același de pe lingă *am* „posséder” ne întîmpină în Legenda Sf. Nicolae, sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 134): „era buni creștini și bogați și *avé* de destulă...”, unde „de destul” se datoréază analogiei cu „de ajuns”.

Ca normă însă, graiul românesc post-pune pe de numai lui *am* „devoir”.

v. De.

II°. Forme gramaticale.

a) *am* și *ai*.

Din latinul *habeo* derivă *ai* în loc de „*abiu*”, cu metatesa lui *i* ca în „*roib* = *rubeus*”, și nici într'un cas nu póte să derive de acolo *am*, după cum

se crede generalmente (Cihac), care este o contractiune din *avem*: „eū *am* = „ego *habemus*”, întocmai ca francesul poporan „*j'avons*”. În rădăcinându-se *am* pentru prima persónă a presintelui indicativ, *ai* a trecut asupra subjunctivului: ca să *ai*, de unde éráși în graiul actual a început a' l goni *am*, astfel că se țin mai adesea: să *am*, și numai la a treia persónă persistă nestrămutat: să *ai*. În vechile texturi *ai* sau *aiu*, la a doua persónă *ai* sau *ai*, este o formă predominantă. Cipar (Principia p. 139-40) citéază o mulțime de exemple de prin tipăriturile din secolii XVI și XVII; e nu mai puțin des în acte:

Contăș Uricar, 1656 (A. I. R. III, 235): „deci eu să *aiu* a da cuconilor a'uré altă falce de vie...”

Nécșul Cantaragiul, 1683 (A. I. R. I, 62): „să *aiu* a' i da banii la cãrtovul viilor...”

Ion sin Vătav Roman, 1715 (A. I. R. III, 276): „a'ic în țara leșască să n' *aiu* amestec la nemic, iar după ce a hi mila lui Dumnezeu să eșim în țară la pământul nostru, să *aiu* și eu trabă...”

Dar și'n scriitorii din secolul nostru, dintre cari ajunge a cita pe Beldiman, Tragod. v. 3223:

Dumneșeule Înalte, condeșul meū este slab
S'arăt sgomotul, strigare, putere nu pot să

Atăta voiu puté țin, mai pre scurt într'un
Că nu s'aușia nimica, nici în cer, nici pre

b) *ai* și *având*.

Din latinul *habendo* derivă d'adrechtul *având*, care însă în vechile texturi se ciocnesc cu forma *ai*, născută sub îniriurea lui *ai* = *habeo*, după cum și'n vechea italiană era o formă *abbiendo* dela *abbia* pe lingă forma obișnuită *avendo*.

Codicele Voronețian circa 1550 alăturat cu Noul Testament din 1648:

Act. Ap. XXIV,	... <i>avându</i> nă-
15: upovăința <i>ai-</i>	dėje în Dumne-
<i>bându</i> spre Dum-	zău...
nedzeu...	

Radu din Mănăstirea, 1574:

Matth. I, 18:	... inventa est
află-se <i>ai</i> bându în	in utero habens
mațe de Duhul	de Spiritu sanc-
sfantu...	to...

Matth. VII, 29:	... docens eos
învăța ei ca des-	sicut potestatem
punsu <i>ai</i> bându...	habens...

c) condiționalul: să *avure*.

Codicele Voronețian în alăturare cu Testamentul din 1648:

Iacob II, 17:	... așa și cre-
așa și credința,	dința, să nu va
se n u <i>avure</i> lu-	<i>avé</i> fapte, moar-
cru, moartă iaste	tă'î întru ia-ș...
de siinre...	

Macedo-românesce se dice pînă astăzi la condițional (Bojadschi): si *avurimu*, a treia persoană: si *avuri*. Este latinul *habuerim*.

III°. Fonetica.

În vechile texturi nu e rar *avăm* în loc de *avem*, ca și văm pentru vom.

Radu din Mănăstirea 1574:

Io. VIII, 41:	... patrem ha-
părinte <i>avăm</i>	bemus Deum...
Dumnezeu...	

ibid. XIX, 7	... legem ha-
lege <i>avăm</i> ...	bemus...

ibid. 15: nu a-	... non ha be-
<i>văm</i> împăratu...	mus regem...

Coresi, Omiliar 1580, quat. XVI p. 3: „de multe ori grăescu bogații: ce *avăm* a mâncă demăneta...”

Varlam, 1643, II f. 51 b: „să ne bucurăm, că multă plată *avăm*...”

Ibid. f. 55 b: „a doa învățatură *avăm*...”

În poezia poporană ne întîmpină „a *davé* = a *avé*”, cu proteticul *d* ca în „dalb=alb”:

O colindă muntenescă:

Ferice 'mî ferice,
Ferice de mine
Și de malca mea;
'n zile ce-am născut,
Parte ce-am *davut*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 78)

Balada „Rusalin”:

Num' un fecior a *davut*,
Ce Rusalin l'a chemat,
Șapte școli l'a învățat
Ca să mi'l popescă 'n sat;
Nevastă pe cin' și-a luat?
Pe Lena dela Maidan
Numai c'un șfertar de bani;
Ibovnică imi *davea*
Pe Veta dela Soceni...

(Reteganu, Poes. pop. 22)

v. 1^aD.

Pe alocuri se aude *avvă* în loc de *avbă*:

„Ca jurămint, poporul dice: să nu *avvă* parte de luminile ochilor, să nu *avvă* parte de ce e mai drag în lume...” (P. Iftimie, Tutova, c. Obârșeni).

E și mai curiosă forma poporană trisilabică *avëndă* pentru disilabicul *avend* (Jipescu, Opincaru p. 20), precum și macedo-românesce sint două forme: *avëndălu* și *avëndu* (Bojadschi).

v. 2^aAm. — *Avere*. — *Avut*.

2^aAm, vb. auxil.; avoir. În articolul precedente s'a vădut modalitatea materială și logică a nașterii auxiliarului *am* din activul a m. Aci dară ne mărginim a'l urmări în sine'și.

Auxiliarul *am* se conjugă numai la presinte indicativ, unde se unesce cu participiul trecut:

(eu) <i>am</i>	(tu) <i>ai</i>	(el, ea) <i>a</i>	} făcut;
(noi) <i>am</i>	(voi) <i>ați</i>	(ei, ele) <i>au</i>	

și la optativ, unde se unesc cu infinitivul:

(eu) *aș* (tu) *ai* (el, ea) *ar* } face.
(noi) *am* (voi) *ați* (ei, ele) *ar* }

La indicativ, ca și la optativ, *am* se poate construi cu verbul său în două feluri:

direct: *am făcut, aș face*.

invers: *făcut' am, facere- aș*, unde revine la optativ forma infinitivală nescurtată, deși pe a-locuri se aude în popor: *face- ă- aș*.

Construcțiunea directă poate să fie:

continuă: *am făcut, aș face*;

întreruptă: *am eu ce-va cum-va făcut, aș eu ce-va cum-va face*.

Construcțiunea indirectă poate să fie întreruptă numai prin pronumele personal: *făcutu-m' ai, face-m' aș*.

Funcțiunea cea obicnuită în ambele timpuri este cea directă continuă; nu e rară însă, și uneori nu e fără eleganță, cea întreruptă, mai ales la indicativ.

Moxa, 1620, p. 372: „de *amă* eu făcutu ce-va cu nedereptul, nu-mi veghe voe nemică...”

Act rustic din Mehedinți, 1599 (Cuv. d. bătr. I, 88): „*au* ei lăsat cu al lor cuvântu...”

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), X, 4: „că ce *ai* tu sfracșit, e ei sparseră...”

Förte des într'un fragment mähăcén circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 78 sq.):

„*s'au* neștire de întâia čas lucrătu”;

„*s'au* neștire după al treile čas veritru”;

„*s'au* neștire după al șasele čas ajunsu”; etc.

Pronumele reflexiv se pune de'naintea lui *am*: *m'am făcut, făcutu-s' ai*; există însă și exemple ca:

Pravila dela Govora, 1640, f. 25 a:

„deci acéste noao *au* grăitu-se...”
= „noe *s' ai* grăit”.

Construcțiunea inversă alături cu cea directă, fără ca ele să se deosebescă prin ce-va sub raportul sensului, permite graiului românesc încrucișarea ambelor întocmai după regula chiasmului în retorică, deși procesul e de tot poporan.

Așa ne întimpină mereu în cântece:

Mers' *ai* el pîn' la un loc
Ș' *ai* aprins un mare foc...

(Alex., Poes. pop. 2., 20).

Săménat' *am* grău de vară,
Ai eșit numai negară;
Săménat' *am* orđ, ovės,
Ai eșit mohor pe șes;
Săménat' *am* popușolu,
Ai eșit érbă 'n fușolu...

(Ibid. 228)

Fost' *ai*, badeo, om voinic,
Ș' *ai* remas chiar de nemic...

(Ibid. 338).

Duce-m' *aș* la cununiă,
Și m' *aș* duce ca vintul
Când spulberă pămîntul...

(Ibid. 307)

Bere- *aș* vin cu mintă crétă,
Ș' *aș* dormi la mândra 'n brată...

(Familia, 1886 p. 115).

Proverb:

Fost' *ai*, lele, ce *ai* fost,
Dar acum ești lucru prost...

Acésta încrucișare a ambelor construcțiuni e cu atât mai désă în cronicele noastre, cu cât mai necărturar era cronicarul, adecă mai puțin înrîrit de modeluri grece și slavice, căci la Slavî și la Greci nu se găsește nemic analog. Așa în letopisețul lui Ion Neculce se află peste două sute de chiasmuri analoge, dintre cari éta patru unul lingă altul:

Letop. II p. 363: „Mai cerșut' *ai* Turciî Azacul, și *s' ai* apucat Rușii să'l dee cu tot venitul și hotarul lui. Cerșut' *ai* și bir să le dee și chel-

tuéla oştii, ce bir n'au primit. Dis'au Turcii să mai strice şi alte pălânci ce sânt pre marginea hotarului pre lângă Zaporojeni şi la pragurile Niprului, anume Camen, Zoton şi altele, şi s'au apucat că le-or strica. Mai dis'au Turcii şi pentru Ucraina etc."

Din diferite construcţiuni chiasmatică, cari nu sînt tocmai puţine la noi, cea mai în circulaţiune decât celelalte toate la un loc este aceea prin auxiliarul *am*; apoi pe a doua şi pe a treia liniă prin auxiliarul *voiu*, prin elemente pronominale şi altele: merge-voiu şi voiu vedé, bucură-te şi te veselesce etc.

v. Eü. — Se. — Voiü.

În vechea italiană ni se presintă din când în când un fenomen foarte înrudit. Aşa sînt exemplele citate de Tommaseo: „Grazie ti rendo, Iddio mio, perocchè tu m'ai visitato, ed hâ mi dimostrato li peccati miei..."; sau la San-Francesco d'Assisi:

Perdonami, Signore,
Che t'ho fora serrato:
No ho tti ricambiato
Un vero amore...

Formele istorice pentru monosilabiile *am*, *ar* şi *aş* sînt dissilabice: *amu*, *are* şi *aşi*.

Act rustic din Ilfov circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 94) de două ori: „*amu* lăsatu eu cu sufletul miu...”

Act muntenesc din 1622 (A. I. R. I, 31): „auzindu că va să facă sfântă mănăstire, ne-*amu* adunatu toţi şi *amu* vorbitu...”

Altul din 1612 (ibid. 71): „*amu* întorsu parté lui Săban Gliga...”

Varlam, 1643, I f. 51 a: „mulţi *are* hi mai bucuroşi să moară decât să'să descopere boala ca să o vadză toţi...”

Pe lângă *are* este şi forma *ară*, de unde apoi actualul *ar*:

Silvestru, 1651, f. 96 a: „mănăncă pre oamenii miei cumă *are* mănca păine...”; iar f. 111 b: „deşărtie sântu fii oameniloră, mincînoşi's fii bărbatulu; de *s'ară* pune în cumpănă, mai iuşori *ară* fi decâtu deşertîia...”

Moxa, 1620, p. 352: „*ară* fi mai bine ce va naşte să'l arunci în foc...”

Radu din Mănicesci 1574 (Mss. în British Mus., Harl. 6311 B):

Io. III, 12: cum, de <i>aşi</i> (αἰσι) zice voao de ceri, cre- dere- <i>aşi</i> ...	... quomodo, si dixero vobis coe- lestia, credetis...
--	---

Şi lângă *aşi* forma *aşu* prin analogia cu *amu*:

Psaltirea Şcheiană circa 1550: „Doamne Dumnedzăul meu, se *aşu* face căsta...”

Unii derivă pe *aş* din neo-greul *ās* în *ās* ῥάσῃ, *ās* ῥάσπουεν (Cihac, II, 637), care represintă pe vechiul grec imperativ *ās* ῥας = *āges* din *ῥαίνου* (Du Cange, Gloss. med. Graec., introd.). O asemenea derivaţiune nu se discută. Toate formele auxiliarului *am* s'au născut printr'unul şi acelaşi proces fonetic al suprimării silabei mijlocie -ve = -be- din prototipurile latine, şi anume:

am = a v e m = h a b e m u s ;
ai = h a b e s ;
a, *ai* = h a b e t , h a b e n t ;
aî = a v e ţ i = h a b e t i s ;
are = h a b e r e t ;
aş = h a b e s s i m .

Pentru *aş* deja canonicul Cipariu (Gramm. 278) indicase foarte bine paralelul italian *avessi*, care înseamnă vine din latinul „habuissim”, ci din arhaicul *habessim*, de ex. la Cicerone, De leg. II, 8: „separatim nemo habessit deos”.

În graiul *a* sau *ai* se reduce mai adesea la *o*.

În următoarea doină din Ardél acest

o = *au* ne întimpină chiar într'o construcțiune chiasmatică:

Es afară, luna'î sus,
Badea vint' o și s'o dus;
Es afară, luna'î jos,
Badea vint'o și s'o 'ntors...

(Jarnik-Bărsanu, 134)

Apoi pentru plural circulază alături cu *au* o formă foarte interesantă *or* = lat. *habuerunt*:

Bate, Doamne, Némțu 'n drum,
C'o ales ce-o fost mai bun
Ș'or rămas niște pitici,
Alt-fel n'ai cum să le daci;
Piticii care-or rămas,
Pun căciulele pe nas
Și fac la fete necaz!...

(J. B. 298)

Și m'or ȝis flóre de fragă,
Tuturor pe lume dragă;
M'or ȝis flórea florilor,
Dragostea feciorilor...

(Ib. 156)

Cununa o fost la mine,
Da ochii or fost la tine,
Să fi luat séma bine...

(Ib. 171).

Ambele forme *au* și *or* în același cântec:

Cu cheile s'or jucat
Mulți pruncuți
Nepricepuți:
Nu știu în foc le-*au* ȝipat,
O'n apă le-*au* aruncat...

(Pompiliu, Sibiu, 54)

După vocala unui cuvînt monosilabic, în unele vechi texturi inițialul *a* se elide, cea ce s'aude adesea și'n graul poporan. Așa:

Legenda Duminiceî, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 44): „ăastă carte o-*u* tremesu“ = „o *au* tremesu“.

Ruga Sf. Sisinie circa 1580 (ib. 289): „laptele mâni-ta ce-*i* suptu“ = „ce *ai* suptu...“

Călătoria la Iad, circa 1550 (ib. passim): „ce-*u* răstignit = ce *au*“; „se-*u* scu-

latu = se *au*“; „născutu-se-*u* = se *au*“; „ne-*u* spus = ne *au*“; „te-*i* ivitu = te *ai*“; „o-*u* pădzitu = o *au*“; „și-*u* necat = și *au*“; „se-râ aprinde = se *ară*“, etc.

Cugetări în óra morții, circa 1550 (ib. passim): „o, cum ne-*mă* (=ne *am*) pierdut vréme de pocăințe de-*mă* (= de *am*) badgocurită și *amă* ȝucatu și-*mă* (=și *am*) săritu...“

În graiu se mai observă și un alt-fel de „sandhi“:

„Se ȝice i-*an* dat în loc de: i-*am* dat; dar: *am* vȝdut, nu: *an* vȝdut...“ (D. Georgescu, Iași, c. Băicenî).

În fine, despre formele istriano-române, foarte curioase, veȝi pe Ascoli, Studj critici I, 64-67.

v. ¹. *Am*. — ^{1.2}. *As*. — *R*.

-*am*. — v. -*an*.

Amă! s. **a-mă!** interj.; eh mais! E-ditorul operelor lui Alexandri (t. IV p. 1775) explică pe *ama* prin: ce mai tré-bă! Este o exclamațiune de mirare unită cu îndoeală, care se aude numai pe'n orașe, aprópe necunoscută pe la țéră.

Costinescu, Vocab. I, 34: „*A-ma!* așa! ce ai făcut? de ce așa?...“

Alexandri, Gură-cască: „... vȝ închi-puiți pe mine Nae Găscănescu înbrăcat husăresce, cu nădragi strimți și cu chiveră? *Ama!* frumos m'a prinde...“

Același, Sandu Napoila: „... să fiu de o potrivă cu Chiosa vezeteul și cu Mănciurică bucătarul?... *ama* rindu-elă!...“

Același, Hagi-Petcu, act I sc. 4: „*Ama!* Atăta m'ar fi trebuit să'l ascult pe d-lui!...“

Același, Boierî și Ciocoî, act II sc. 13: „*Ama!* Ai vorbit de te-ai pripit...“

Filimon, Ciocoî vechi p. 186: „pare că aud de acum pe acei clevetitori ȝi-

când : *Ama*, cap și la Banul ! mai deună-dî nu voi să dea pe fie-sa după Postelnicul Andronache, boier simandicos și om al lui Caragea, și acum o dă slugii aceluși boier...

Aceiași interjecțiune este la Neogreci, Serbi, Bulgari și Turci (Miklosich, *Türk. Elem.* I, 11). Românii au căpătat-o abia în epoca Fanarioților. Curat românesc, cu același sens, se dice „a-ba !” de exemplu la De la Vrancea (B. Ștefănescu), *Sultanica* p. 244 : „A b a, moșule, încotro ? un'te duci p'așa zăpușelă ?...” sau oltenesc în „Jocul păpușilor” :

A-ba, fă, unde ți-e tetele
Ca să'mi dea pușchetele
Să impușc vrăbetele ?...

(G. D. Teodorescu, *Poes. pop.* 121)

v. *A-ba ! — Dec !*

Amâl. — v. *Hamal*.

Amân ! interj. ; grăce ! miséricorde ! pardon ! Acastă exclamațiune arabă de iertare au căpătat-o prin Osmanlii toate popoarele de pe peninsula balcanică, căci Turcii, când ardeau și pîrjoliau tot pînă la Dunăre și pînă la Carpați, n'aveai încotro, ci trebuia să le strigi turcesce „*aman !*” fiind-că altfel nu te înțelegeai.

În *Cronice aman* ne întimpină numai când e vorba de Turci, sau când vorbesc Turcii.

Neculce, *Letop.* II p. 377 : „nu mai avea nici o putere, numai ce striga *aman*, decî noi văzându-i că strigă *aman*, ne-au căutat numai a face pace...”

Dionisie Eclesiarcul, *Cron.* (Papiu, *Monum.* II, 172) : „și așa se sparge ordiea Turcilor, caii se duc în lume sbierînd și Turcii căduți țipînd : *aman ! aman !*...”

Enachi Cogălnicenu, *Letop.* III p. 224 : „[Antiohi Caragăia] nu le da obraz

[Turcilor] nici de cum, nici să ședă jos înaintea lui nu'i pune, și să răstăia asupra lor, ca cînd n'ar fi fost Turci, ci se ruga cu *aman* boier, care nu cred că a fi mai fost altă dată...”

Păreche cu „*aman* boier !” este „*aman* puile !”, cînd nu supusul cerea iertare dela mai marele seî, ci femeea dela bărbat.

I. Créngă, *Amintiri din copilărie* (Conv. lit. 1881 p. 10) : „Pe semne te mănîncă spinarea, cum vîd eî ; și ăa acuș te scarpîn, dacă vreî ; ba ș'un topor îți fac, dacă mă creî, de'î dice *aman* puile ! cînd îi scăpa din mîna mea...”

Nu e rar și'n poesia poporană, dar numai în balade.

„Român Grue Grozovanul” :

Aman eî cu toți răcni
Și din față'i toți peria...

O baladă din Bucovina :

El striga în gura mare,
Eî îi dam peste spinare ;
El striga : *aman ! aman !*
Eî mă 'ntorceam și'i mai dam...

(Marian, II, 59)

În balada „Doncilă” :

Ah, a m a r, a m a r Doncilă !
N'am cerut așa copilă...

pare a fi o eróre în loc de :

Ah, *aman, aman*, Doncilă !...

căci vorbește un Turc amenințat de mörte și care cu un moment înainte dicea adversarului seî : „ghiaur Doncilă !”...

v. ¹ *Turc*.

Amandea ! interj. ; tout d'un coup ! à l'assaut ! vite ! Sinonim cu *busta*. Se aude numai în Moldova, unde pare a fi destul de răspîdit. S'a introdus în graiu cel mult de prin secolul trecut.

I. Créngă, *Amintiri din copilărie* (Conv. lit. 1881 p. 460) : „Iară eî, a-

mandea pe uşă afară plângând şi încep a răzni cât îmi lua gura, strigând megieşii...“

Alexandri, Scara măteii, sc. 12: „Ei, apoi ce fac eu acum? Ha!.. Mări să fac şi eu ca cuconu Măgdian... *Aman-dea* la scară!..“

Acelaşi, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 8: „Dos la faţă, ş' *amandea* la moş Niron!..“

Acelaşi, Rusaliile, sc. 14:

„Veveriţă: Rusaliile se primblă noptea prin sat; cum le-om zări, *amandea* pe ele!

„Gheorghe: Dar dac'or da ele busta la noi?...“

Seulescu, Gramm. 1833 p. 170, aduce ca sinonimi: „*amandè* pe dînsul, daţi de tot, nulăsa, nu te da...“

După d. Şaînenu (Elem. turc. p. 55) *amandea* este un participiu persian *agmandè*, trecut la noi prin Turci şi însemnând literalmente „predând“, „năvălind“; o etimologie foarte corectă fonetică şi pe care tot-o-dată, sub raportul semasiologic, o întăreşte analogia latinului „raptim“ din „rapere“, ba şi românesce „grabă“ din slavicul „grabiti = piller“.

v. *Busta*. — *Îamă*. — *Îamandi*. — *Îurăş*. — 1. *Turc*...

Amanèt (plur. *amaneturî*), s. n.; gage, nantissement. Sinonim cu *zălog*. Derivate: *amanetar* „créancier hypothécaire“ şi *amanetez* „mettre en gage, hypothéquer“. Din turcul *emânet* „dépôt“ prin neo-grecul *ἀµανέτι* „gage“, *ἀµανετεύω* „engager“ (Cihac).

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 233: „aû chemat un Mirzac, ce avea musafir într'o casă la poartă, zicându'i: am un *amanet* ca să'ti dau, dar voiu să'ti pui capul şi *amanetul* din mână să nu'ti dai...“

Beldiman, Tragod. v. 4019:

Săracii ce-aveau prin casă, mergea punea *amanet*,
Dându'i bani să'l imblândescă, să'l vedă des-
măniat...

Filimon, Ciocoi vechi p. 249: „...îea condica de *amaneturî* şi trece banii boierului la partida plăţilor...“

Jipescu, Opincaru p. 108: „vă şi 'mprumutăm, dar puneţi-ne *amanet*, *zălog*, or moşiile, or sarea, or vitu...“

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sul-tanica p. 113: „Ce-o să mai *amanetăm* la urma urmelor, dacă per-dem şi'n astă-sără?...“

v. *Zălog*.

Amanetăr }
Amanetěz } v. *Amanet*.

Amăr, -ă, adj.; amer; fig. triste, pénible, affligé, dur à supporter. In sens figurat se apropie de *amarnic*. In sens propriu, distinge gustul neplăcut al unor substanţe, mai ales al unor plante prin cari îl şi definesc poporul. Aşa e *amar* pelinul.

Doină muntenescă:

Mă muncesc de vine-un an
La poartă la Leurden
Să fac pelinul zahar,
Dar pelinu'i tot *amar*...

(G. D. Teodorescu, Poes, pop. 285).

Din Bucovina:

Dar pelinu'i tot *amar*
Şi duşmanu'i tot duşman!..

(Marian, II, 27)

Moxa, 1620, p. 382: „beau pâharu *amaru* şi *pelinat*...“

Pe lingă „*amar* ca pelinul“, se dice: „*amar* ca fierea“, cea ce se rosteşte în unele locuri: „*amar* ca şere“ (I. Gheorghiu, Iaşi, c. Cârjovia), în altele: „*amar* ca cerea“ (G. Baltă, Némţ, c. Bistricioara).

„*Amar* ca ghințura“ (*Gentiana cruciata*), plantă numită și fierea-pământului.

„*Amar* ca mătrăguna“ (*Atropa Belladonna*).

Deși leușténul (*Ligusticum levisticum*) nu e tare *amar*, totuși în Banat se aude: „mă-e *amară* viața ca leușténul“ (L. Iancu, c. Visagu).

Despre medicamente *amare*, generalmente vegetale și tonice, cunoscute și franțuscesce sub termenul generic de „les amers“:

Că nu dau lécuri *amare*
Să fie cu supărare,
Ci tot buze rumeîore,
Care plac la fetișore...

(J. B. 374)

În sens propriu și 'n sens figurat tot-o-dată:

Amară 'i frunza de nuc,
Mai *amar* doru ce'l duc;
Amară 'i frunza de fag,
Mai *amar* doru ce'l trag...

(ibid. 90)

Intr'o frumósă antitesă:

Foiă verde n u c ' *amară*,
Badea'i mánios de-asérâ,
Că n'am șest cu el afară;
Foiă verde flori de fragă,
Iartă badeo, iértă dragă...

(ibid. 105)

v. *Fiere*. — *Ghințură*. — *Leuștén*. — *Mătrăgună*. — *Nuc*. — *Pelin*.

Ca și a c r u, *amar* este în opozițiune cu dulce.

Proverb:

Cine a mâncat papară,
Scie dulce'i or *amară*...

(Pann, II, 14).

Ghicitoare despre „nuc“:

Nalt cât casa,
Verde ca mătasa,
Dulce ca miera,
Amar ca fierea...

care e și franțuscesce:

Amer comme fiel,
Doux comme miel...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 235)

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Jacob. III, 11: doară izvorul di în'acéiași curere izvori-va dulce și <i>amaru</i> ?...	... numquid fons de eodem fo- ramine emanat dulcem et ama- ram aquam?...
---	--

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXIX p. 12: „foarte întunecă minte lor și nu-i lasă să caute adevărul, ce grădescă că dulcele e *amară*...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 35): „cu bucatéoa dulce a vulpii înghiți și undița otrăvii *amară*...“

Ibid. p. 171: „inimii închise și de grijă cuprinse, tot dulcele *amar* și tot largul strimpt îi iaste...“

Enachi Cogălnicenu, Letop. II, p. 282:

Oh! lume înșălătoare,
De 'mpărați învrăbitoare!
Cum era de dulce miera,
Acum este-*amară* fierea...

Balada „Doncila“:

Pentru dînsul nu e vară,
Nu e dulce primăvară,
Ci numai viétă *amară*!

Doină din Dobrogea:

Fântână cu cincî izvora,
Doē dulcei și trei *amară*,
Să bé dușmanii să móră...

(Burada, Călet. 231).

Altă din Moldova:

Ce-a fost veșted înverdesce,
Ce'i *amar* se îndulcesce,
Ce'i mahnit se 'nveselesce...

(Alex., Poes. pop. 2, 336)

După cum dulce se ăa ca sinonim cu tot ce e plăcut saū bun, de asemenea *amar* se întrebuintează metafo-

ric pentru noțiunea de orî-ce neplăcut, reu, trist, încât din acest punct de vedere pînă și dulcéța pôte fi *amară*, ca în doîna :

Și eă unde mă voiu duce ?
Unde mîerea e mai dulce,
Căci aice 'n astă țară
Deu! și mîerea e *amară*...

(Marian, Bucov. II, 13).

Istoria lui Brâncovenu 1730 (Conv. lit. 1875 p. 328) :

Oh! *amară* primăvară,
Cum ne ie Turcii din țară...

Coresi, 1577, ps. LXIII :

... întinseră ar- culu său, lucru <i>amaru</i> ...	... intenderunt arcum, rem a- m a r a m...
--	--

Moxa, 1620, p. 380 : „o, *amaru* leu cu sufletu cruntă și cu minte de fiară vrăjmașe, câtă pagubă feceși!...”

Beldiman, Tragod. v. 1 :

Ce necaz, ce osîndire, vai mie! ce foc *amar*,
Ce tresnet și ce lovire, ce otrăvitor pahar!...

O baladă din Bucovina :

Și cu gura'i blăstăma
Cu blăstăm *amar* de foc
Să n'albă 'n lume noroc,
Cu blăstăm *amar* de mörte
Ca să n'albă 'n lume parte...

(Marian, II, 123)

Doîna din Ardél :

Bine-a ăis frunđa de vie
Că dragostea nu'i moșie,
Că dragostea se sfirșesce
Și cât lumea nu trăesce:
Dragostea e 'nșelătore
Ș'aduce chinuri *amare*!...

(J. B. 219).

Din Moldova :

Că mi-e sufletul *amar*
Și'mi e traful în zadar!
Vai de mine și de mine,
Nu mai știu ce'î reu, ce'î bine...

(Alex., Poes. pop. 2. 313).

Pentru popor, o mamă pôte fi a-
spră, dar o sócră este acră, iar o
mumă-vitregă e *amară* :

Câte póme sînt de vară,
Nice una nu'î *amară*
Ca maica de-a doua óră...

(J. B. 209)

v. *Acru*.

La plural feminin, în graiu se aude
mai adesea *amară* în loc de *amare* ;
une-orî și'n vechile texturi :

Sf. Ioan Crisostom, text din sec.
XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf.
Nicolae din Brașov, p. 483) : „nice zdă-
rîindă fața sau bătîndă în pieptă sau
glasuri lăsîndă, ce numai diin inimă
să lăsăm lacrăme *amară*...”

Poetul însă, din contra, își permite
în asemeni casuri și pe masculinul *a-
maru* :

Zilot, Cron. p. 52 :

Lucru vrednic d'*amaru* lacrămă, numai jale,
numai foc,
Care este pustiirea acestui românesc loc!...

Adjectivul *amar*, fôrte des el-insuși
în graiu, s'a mai rămurit la noi în a-
tâtea crengi unele peste altele, ca ni-
căiri în limbile neo-latine din Occident.
Pe lingă substantivul *amar*, adver-
bul *amar*, interjecțiunea *amar*, vine
apoi verbul *amăresc*, adjectivii *a-
marnic* și *amăriu*, substantivii
amărelă, *amărime*, *amără-
ciune*, *amărătură* etc., fie-care
exprimînd o nuanță și avînd o func-
țiune propriă bine determinată.

v. 2⁴. *Amar*. — 1². *Amarnic*. — *Amără-
ciune*. — *Amăresc*...

2. **Amăr** (plur. *amaruri*), s. n. ; souff-
rance, peine, tristesse. Sinonim cu *a-
mărăciune*, cu *amărime*, cu
amărelă, dar cu o nuanță mai pu-
țin materială ; așa despre gustul buca-

telor, al beuturilor, al lécurilor etc. se pôte dice a mărăciune sau amărélă, de asemenea a mărime, nici o dată însă *amar*; a înghiți a mărélă sau a mărăciune ori a mărime este alt ce-va decât:

Multe rele-am pătimit,
Mult *amar* am înghițit...

(Alex., Poes. pop. 2. 379)

sau la A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 23: „am obosit tot înghițindu'mi *amarul*...”

Pină și pelinul ăa un sens metaforic când e sinonim cu *amar*, ca în doina muntenescă:

Dómne, cui să mai mēnchin,
Că de-*amar* și de pelin
Bietu'mi suflet este plin...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 352)

Astfel *amar* e sinonim cu jale, cu durere, cu greū etc.

Predică 1600 (Cuv. d. bătr. II, 228): „adul ăaste plin de *amar* fierbinte și durere fără sēmă...”

Text omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 293): „pizmașilor mare boală ăaste-le, și *amar* și jale ăaste lor, numai căce 'ș vād cu ochii pre cine-i ăaste pizmă și băsău...”

Act moldovenesc din 1677 (A. I. R. III, 251): „ăaste a mé moșia den moșii și strămoșii mei, și eu am dat năpotului meu pāntru sprijinălă și socotāntă care am avut la grăul și la *amarul* meu...”

Varlam, 1643, I f. 115 a: „mai multū *amarū* și durere avu cândū pogorāră pre Hs. de pre cruce...” și mai jos f. 119 a: „pre mene m'ai lāsāt în scrābă și în *amarū* mare...”

A. Pann, Prov. I, 42:

Plecă ghicitorul cu acel Tatar,
Dar pré trist cu totul și plin de *amar*,
Mirāndu-se 'n sine cu ce meșeșug
Ș'acolo să 'ntōrcă vre un vicleșug...

Doină din Ardél:

Mē dusei cu cōsa 'n dēl,
Cosii iarbă și *amar*;
Mē dusei cu cōsa 'n luncă
Și cosii jale adāncă!...

(Jarnik-Bărsanu, 222)

Costachi Negruzzi, O alergare de cai,
I: „ce *amar* trebue să fie în sufletul
lui și câtă jale în inima soției sale...”
Ori-ce suferință se pôte numi *amar*:

Vino, mândră, sus pe dēl,
Und' se face grăul rar,
Ca să scăpām de *amar*!...

(J. B. 162)

Sf. Ioan Chrisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al. Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 508): „oamenii ceia răii ajută-se spre mai *amarū*, înșălāndū și înșelați fiindū...” și mai jos p. 528: „oamenii ceia hitlénii și vrăjitorii dospī-vorū mai spre *amarū*, înșālāndū și înșālāndu-se...”

Gr. Alexandrescu, „Te mai vequī”:

Plăcerea, frumusețea, podōbe felurite,
Tot era în zadar;
Ele nu pot să'nvie simțirile-amorțite
D'al patimei *amar*...

La plural *amarurī*:

Dosofteu, Synaxar 1683, Dec. 10:
„mulțāmindū lui Dumnedzāu, să ruga
să'l mântuiască di-ăciale *amarurī*...”

Samuil Clăin, Invățături (Blaj, 1784 p. 61): „Foarte mare dorū amū eu, ca să vă pocū arāta fericirē vre-unui dreptū, carele cu sfāntă moarte se véde, cum să izbăvēște de *amarurile* vieții aceștiia...”

Prin asociațiunea de idei: suferință = neajuns = cusur, admirabilă locuțiune proverbială din Moldova la I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 193): „tot omul are un dar și un *amar*, și unde prisosesc darul, nu se mai bagă în samă *amarul*...”

Construcțiunea cu *amar*:

Moxa, 1620, p. 367: „nice unū bine

pre lume nu ăaste ca să nu se améstece cu scrăba și c u multă *amară*...”

Predică 1619 (Cuv. d. bătr. II, 122): „duce-te-veri cu elu în focul nestinsu și întru ’nturécucul dé afară întru viermii neadurmiți, ăuo scărécăre dințiloru și plângere c u *amaru*...”

Doină din Bocovina :

Nu vė uitați la avere,
Că’n ea n’afăți mângăere.
Că averea trece délul
Și tu remăi c u *amarul*...

(Marian, II, 71)

Maî obicînuît însă „c u *amar*” funcționează ca adverb.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 67: „păcătoșii se vor plânge și vor începe c u *amar* a tănguî...”

Istoria lui Brâncovėnu 1730 (Conv. lit. 1875, 330):

Pe rând în casă întra
Și c u *amar* suspina...

Doină din Ardél :

De când, maică, m’ăi băiat,
Cu *amar* m’ăi blăstemat
Cu mânilé cătră sóre,
Să trăesc cu supărare...

(J. B. 183).

În fine :

„Între înjurături: dă’l bólei! dă’l foculu! dă’l *amarulu*!...” (P. Oltėnu, Hațeg).

v. ¹. *Amar*. — ^{3.4}. *Amar*. — ^{1.2}. *Amarnic*.

³. *Amăr*, adv.; amèrement, péniblement, tristement. Nicî o dată nu se întrebuintează despre gust, ci numai despre suferințe saū neajunsuri morale.

Nic. Muste, Letop. III, p. 69—70: „cum era saniile cu bejăniile, așa le aducea încărcate de muieri și de copii și pe drum copii degerați și fete mari cum era maî *amar*...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 172): „gîurămîntul între muritori apa curătii fiind, vinul și veninul

fără-ăagii s’au făcut, carile întâiu dulce înbată, apoi *amar* otrăvește și înăică...”

I. Văcărescu, p. 539 :

Ș’ncepe *amar* ohtând,
Ah! ah! a! cu dor, cu jînd...

A. Pann, Prov. I, 42 :

D’altă parte iarăși vedea pe Tatar
Stând și el pe gânduri și oftând *amar*...

Balada „Român Grue Grozovanul“ :

Doi Tătari țépa ’i gătesc,
Doi *amar* il chinuesc,
Dar el cântă ’n nepăsare
Par’ c’ar fi la masă mare...

Balada „Stefăniță-vodă“ :

Frunză verde stejărel!
Am un frate voinicel
Și mă tem *amar* de el...

Balada „Voinea“ :

Se bocia, se tănguia
Și din ochi *amar* plângea...

(Pompiliă, Sibiu, 78)

v. ². *Amar*. — ^{1.2}. *Amarnic*.

⁴. *Amăr*! interj.; hélas! Sinonim cu v a î! și cu cele-l’alte exclamațiuni de suferință.

O grămădire de sinonimi reduplicați la Varlam, 1643, I f. 119 b: „o h, o h! mare nevoe! v a î! v a î! mare greutate! *amar*, *amar*!...”

Omiliar dela Govora, 1642, p. 90: „așa cu țipet mare și înfricoșat se va împle gheena, și urechile căroră vor fi acolo nemică altă nu vor auzi numai acésté: *amar*! *amar*!...”

Maî adesea „*amar*!” își asociază pe „v a î!” căpătând prin acéstă o nuanță óre-cum superlativă.

Casa unuî țeran :

Făcută ’i din pămînt ars,
În lăuntru ’i tot necaz!
Văruită ’i tot cu var,
În lăuntru ’i v a î ș’*amar*!...

(Familia, 1884 p. 420)

Se construesce cu dativul, ca și lă-
tinesce „vae“.

Noul Testament din 1648, Matth.
XI, 21:

... <i>amar</i> ție,	... vae tibi,
Horazin! <i>amar</i>	Corozain! vae
ție, Vithsaida!..	tibi, Bethsaida!..

Beldiman, Tragod. v. 5:

În ce stare, *amar* mie! te cutremuri când
privesci;
A lacrimilor năvală chip nu este s'o o-
presci...

Zilot, Cron. p. 15: „Ah, *amar* mie!
cum m'am născut într'acéstă Téra-
Rumânescă...“

Adesea se întrebuințează în construc-
țiune cu de.

Costachi Conachi, Poes. p. 239:

Și voi, Dumneșei amarnici, pentru ce mai
prelungiți?
Aș câte-am tras nu's destule? aș pe-semne
îmi gătiți
Alte morți, alte ucideri, *amar* de viața mea!..

Doină din Moldova:

Sărăcuț, *amar* de mine!
De-aș simți mórtea că vine...
(Alex., Poes. pop. 2^a 276)

Balada „Inelul și năframa“:

De altul póte-ar fi bine,
Dar e reu ș'*amar* de tine!..

„Nevasta tâlharului“:

C'am remas cu rod în sin,
Și nu 'i rod de bun Român,
Ci e rod de om mișel,
Sărăcuț, *amar* de el!..
(Alex., Poes. pop. 2^a 230)

Balada „Jianul“:

Vai, sermanul voinicel,
Sărăcuț, *amar* de el!..

Doină din Bucovina:

Căci traful cu tine,
Vai ș'*amar* de mine!..

(Marian, I, 96)

Din Ardel:

Scôlă, Marcule, stăpâne,
Că'i *amar* și vai de tine!..
(Pompiliu, Sibiu, 23)

Idiotism: *amar* de cap! *amar* de
dile!

Of bărbate, bărbățele,
Amar de gilele mele!..
(Marian, I, 9)

Căci *amar* de capul meu,
N'oiu avé odihnă eu!..
(Ibid. I. 104)

Ș'acolo m'a merge reu,
Căci *amar* de capul meu,
N'oiu avé hodină eu
De zuraful ferelor,
De plânsul nevestelor...
(Pompiliu, Sibiu, 16)

Reduplicat:

Frunză verde mărăcine,
Vai ș'*amar*, *amar* de mine!..
(Alex. Poes. pop. 2^a 386)

Adesea își asociază pe interjecți-
nea „o!“

În Cugetări în ora morții, circa 1550
(Cuv. d. bătr. II, 463-5), de doč-deci și
cinci de ori se repetă: „o, *amar*!“ con-
struit cu dativul său cu vocativul, bună
oră: „o, *amaru* mencișiloru! o, *amar*
ceia ce giură pré cruce...“, și apoi se
închee prin: „o, munca și a marul
mare! și oamenii nu precepu...“

Moxa, 1620, p. 364: „se stinseră
curându, o, *amaru*! că se sfădiră a-
dinsu eiși...“

Zilot, Cron. p. 28: „dar, o *amar*!
nevoile aș început și despre Pazvan-
toglu...“

Une-ori „*amar*!“ figuréază ca un
„parbleu!“ fără nici un amestec de
suferință; de exemplu:

Ha! mândră, la cununie
Pînă-i frunza verde 'n vie;
Dacă frunza s'a usca,
Cin', *amar*! ne-a cununa?..

(Jarnik-Bărsanu, 49)

Cu românul „*amar* de mine!“ deja Diez (Wtb. ². I, 18) alăturase cu drept cuvânt pe portugezul „*a m a r o d e m i l*“. Se mai adăugăm că și'n Sicilia: „*a m a r u a d i d d u*!“ literalmente „*amar* la el!“ are același sens (Pitrè, Arch. delle trad. popol. I, 519). De asemenea „*a m a r u m i a*!“ = *misero* me!“ (Traina). În totă Italia sudică *a m a r u* și *m a r u* înseamnă „*mi-sero*“, de unde apoi sub forma *μάρω* a trecut și 'n dialectul neo-grec de Bova (Pellegrini).

v. ². *Amar*. — *Amăresc*.

⁵. **Amăr** (*atât'*), subst. masc. invar.; grand nombre, grande quantité, foison. Ne întimpină numai în idiotismul, comun tuturor Românilor din Dacia lui Traian: „*a t â t ' a m a r d e . . .*“, când e vorba de ce-va foarte mult.

În Ardél:

Basmul „*Îndărîtnicul*“ (Tribuna din Sibiu, 1885 p. 606): „nu scieau cui va rămâne *a t â t a a m a r d e a v u ț i ă* și pentru cine s'au trudit o vieță întrégă...“

Basmul „*Lumea proștilor*“ (ibid. 1886 p. 1098): „la noi reu te vei odihni, că *a t â t a a m a r d e g o n g u ț e* avem de ne rod și urechile...“

În Moldova:

Costachi Negruzzi, *Scrisórea VIII*: „când cine-va *a t â t ' a m a r d e v r e m e* n'a mâncat decât pui, pare-mi-se că are dreptate a fi sătul de ei...“

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 26): „cređi tu că vom pute noi singuri secera și strînge *a t â t a a m a r d e g r ă u . . . ?*“

În Muntenia:

Jipescu, *Opincaru* p. 11: „dă n'o continua starea dă mișelii supt care se sbate opincaru d' *a t â t ' a m a r d e v r e m e*, nu miróse bine...“

„*A t â t a a m a r d e*“ n'are a face în-

tru nemic cu „*amărăciune*“, ci numai cu un mare număr său o mare câtime de ce-va; este dară „*a t â t a m a r d e*“, cu pierderea vocalei finale ca în „*abur* = *abure*“, „*afar'* = *afară*“ etc. Sub raportul timpului, „*a t â t a m a r d e*“ este în opozițiune cu „*o m i c ă d e c ă s*“ = „*u n e m i n u t e*“. Inițialul *a-* în „*a t â t a a m a r*“ nu e protetic ca la Macedo-romani în: „*a m a r e* = *mare*“, ci se datorază propagațiunii din „*a t â t a*“.

Alexandri, O primblare la munți, pune la plural: „*Nevasta'mi era cea mai frumoasă femeie dela munte; pare că o vîd încă după a t â ț i ă a m a r i d e a n i*“, unde însă nu este decât un cas de atracțiune sintactică.

v. *Mar*. — ². *Mare*.

⁶. **Amăr**, n. pr. pers. m. — v. *Amărescu*.

⁷. **Amăr**, n. pr. loc. m.; nom de certaines localités en Valachie. Despre un riuleț cu acest nume vorbesce Dumitru Dudescu la 1638 (Arch. Stat., Marea Căldărușani No. 1): „să se știe cum ȳ-am vîndut o jumătate de sat ce se chîmă Hamzăeștii dela *Amarul* ot sudstvo Sac, deîn câmpu și deîn apă ce se chîmă *Amarul*...“

v. *Amara*.

Amăra, n. pr. loc. f.; nom de certaines localités en Valachie. Frunțescu indică vr'o două sate numite *A m a r*, apoi o baltă *Amara* și *Slobođia-Amara*. Tóte acestea înseamnă literalmente „*L'amère*“.

v. ¹. *Amar*. — ⁷. *Amar*.

¹. **Amarădia**, n. pr. loc. f.; une rivière dans la Petite-Valachie. „*Amaradie*, rîu ce isvoresce din munții județului Gorj, percurge parte din județul Dolj, pri-

mesce în sine pîraele: A m ă r ă d ă o e, Bărcesci, Futio, Frumușel, Séca și Plósca, și apoi se vîrșă în Jiîu lîngă satul Ișalnița" (FrunDESCU). După numele acestui riîu, câte-va localități învecinate, o vale în Gorj și o plasă, apoi o plasă în Dolj și un sat, se chiamă de asemenea *Amaradiă*.

Noi am arătat aîurî (p. 338) că finalul *adia* este un sufix topic la Români și la Serbi, care nu e nici latin, nici slav, și pe care-l găsim în Meh-*adia*, Cioc-*adia*, Arp-*adia*, Ap-*adia*, Var-*adia*, Mănăr-*adia* etc. Fiind vorbă de un riulet fără nici un fel de *amărăciune*, nî-ar fi a-nevoie a căuta în *Amaradiă* pe adjectivul *amar* = lat *amarus*. Mai bine se potrivește greul *αμάρια* „canal, aqueduc, ruisseau“, de unde *αμάρεω* „couler, arroser“. Benfey (Wurzellex. II, 284) indică și'n dialecte celtice *amar* „auge, lit d'une rivière“. În mediolatina *amara* „cloaca, tubiculus“ (Du Cange).

v. *-adia*. — *Apadia*.

²*Amarădia* (ca pe), t. de Choréogr. popul.: nom d'une danse en Petite-Vallachie. Vulpénu (Salba română II, No. 23) publică aria unei hore oltenesci numite: „Ca pe *Amaradia*“, fără alte amărunte.

v. ¹*Amaradia*.

¹*Amarnic*, -ă, adj.; „austère, sévère, vif, véhément, impétueux, vigoureux“ (Cihac). Nu derivă din adjectivul *amar* „amer“, ci din substantivul *amar* „tristesse“ prin sufixul -*nic*, ca în „puternic“ dela „putere“, „traînic“ dela „traîu“, „falnic“ dela „fală“, „jalnic“ dela „jale“ etc.

v. *-nic*.

Amarnic e necesar în graîu, de oră ce sinonimul *amar* este nu numai pre-șovăitor, funcționând ca adjectiv

și ca substantiv, dar nici nu exprimă nuanța de silă, proprieă lui *amarnic*.

Moxa, 1620, p. 347: „O *marnică* ne-ascultare! o năprasnică cădere!...“

Samuil Clain, Invățături (Blaj 1784 p. 90): „Dulcele meu soț, de mare jéle și întristare ce mî-au venit prin çasul *amarniceî* mortî, multe nu'ți potîu grăi...“

Costachi Conachi, Poes. p. 100:

Ah! *amarnică* durere, despărțirea de amorîu!
Ce-oîu să mă fac? vaî de mine! nu pot scă-
pa ș'oîu să morîu!...
Din inimă nici că'mî ese ghimpul acel ascuțit
Ce mă giunghe, mă rînesce și'mî dă mortî
fără sfîrșit!...

Același p. 239:

„Și voi, Dumneđeî *amarniceî*, pentru ce mai
prelungiți?
Aî câte-am tras nu's destule? aî pe-semne
îmi gătîți
Alte mortî, alte uciderî, a m a r de viața
mea!...“

Costachi Negruzzi, Zoe, II: „când am slobozit pistolul în tine, nu sciî ce putere străînă și *amarnică* îmi împingea mâna...“

Același, „Potopul“:

Draga mea! Nici o ființă pe lume nu mai
trăesce,
Din obșteșca prăpădire nici un om n'a mai
remas,
Numai noi mai viem încă, dar și pentru noi
sosesc
Mórtea să ne'mbrătoșeză în acest *amarnic*
cés...

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 109:
„Iartă-mă, căci cu *amarnice* durerî am
ispășit, vaî! și eî păcătósa'mî rătă-
cire...“

²*Amar*. — ²*Amarnic*.

²*Amarnic*, adv.; impétueusement, terriblement, vivement, avec véhémence. Diferă numai prin funcțiune de adjectivul *amarnic*, din care derivă. E sinonim cu adverbul *amar*,

dar cu o nuanță proprie de violență
său de energie, pe care cel-alalt n'o are.

Beldiman, Tragod. v. 759 :

Blestemații ies afară cu gura lor mulțămind,
Dar din inimă *amarnic* ocărind și suduind...

E des în cântecele poporane din Bucovina :

Ioviță când mi'l vedea,
Aamarnic se spăriea...

(Marian, I. 80)

Copilele mi'l bocia,
Aamarnic mi'l mai jelia...

(Ibid. I, 65)

Balaban când l'auđia,
Aamarnic se mânia...

(Ibid. I, 83)

În satira poporană „Pascile Țigani-
lor“ :

Toți Țiganii se stringea,
La biserică venia,
Cu femeii, cu micii, cu mari,
Cu șetrari și lingurari;
Și'n biserică intrau,
La un loc se grămădiau
Și *amarnic* mai cântau...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 264)

v. 1. *Aamarnic*.

Amăgélă (plur. *amăgele* s. *amăgeli*),
s. f.; tromperie, ruse, séduction, leurre,
ensorcellement. Sinonim cu *amăgire*,
care însă arată o acțiune, pe când
amăgélă exprimă o stare. Sinonim
și cu *amăgitură*, care cuprinde
însă o nuanță de despreț.

Dosofteu, Liturgiari 1683, f. 30 a :
„l'au ziditu'lă și de *amăgala* șarpelui
domolitu supus...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.
Rom. p. 26) : „apoi și alte lucruri
de vicleșuguri, îngăiméle de *amăgele*
și fapte pline de răutate...“

Același p. 177 : „de lucru spurcat
scărândăvičos ca acesta se apuca, ca
el organul fără-légii, vasul otrăvii, lin-
gura vrăjbii, tocul minciunilor, sâlța a-

măgeli, cursa vicleșugului, văpsala
strămbătății și vânditorul dreptății
să se facă priimi...“

Același, Divanul 1698 f. 98) : „a
mă pazi foarte mi se cuviind cade,
ca în tine [lume] lăcuind, ca cum
n'aș fi în tine să mă socotesc, și cu
ačasta de ale tale îndivuri-închi-
puri de *amăgele* să mă scutesc...“

Ibid. p. 148 : „alta nu ăaste fără nu-
mai căptușituri, *amăgele* și ma-
scarale...“

Neculce, Letop. II, 436 : „tot ca să
se măi lungescă, să trecă vara cu a-
măgele, după cum este natura Turci-
lor...“

v. *Amăgesc*. — *Amăgire*. — *Amăgitură*.
— *élă*.

Amăgêlnic, -ă; adj.; trompeur, sé-
ducteur. Sinonim cu *amăgitor*, dar
cu o nuanță mai energică. Derivă din
amăgélă prin sufixul -nic.

Cantemir, Divanul 1698 f. 3 b, cu-
vintele înțeleptului cătră Lume : „deci
acmu, o *amăgiálnico*, ačasta ăaste în-
părățiia ta!...“

v. *Amăgélă*. — -nic.

Amăgêsc (*amăgit*, *amăgire*), vb.;
„charmer, séduire, éblouir, surprendre,
enchanter, fasciner, tromper etc.“ (Pont-
briant). Sinonim cu înșel, dar expri-
mând mai multă dibăciă, un meșteșug
mai suptire.

Un act din 1594 (Archivul Mss. al
lui Petru Șchiopul în Acad. Rom.) po-
vestește istoria unui vestit *amăgit*
tor de atunci : „dăm știre de Givași
de frate-său Pascali cine sămtu ei; săm-
tu ei eșiți dela Răguzala Sofiia întru
oraș turcescu, și acolo lăcuindu oare-
cătă vrême s'au îndătoritu, apoi pren-
tru dătorii au fugit în Țara Munte-
nêscă, făcându-se acolo negoțitori; și
lăcuindu acolo, au îndrăgit acolo acel

Giva o văduvă Griacă bogată, și pe-
 țindu-se ei pre ăa, lăuda-se că ăaste
 neguțător mare și cu avuție multă și
 de casă mare dela Raguza și să făcă
 că e de légia greacă; așa până o
amăgi și luo acăa giupăniasă după sine,
 carăa lăcuindu cu nusul vădzu că e
 a m ā g i t ā și înșelată de el, ne-
 cum să aibă nescae bunătate și avu-
 ție cumu se lăudase, ce încă de dătorie
 scăpase de acolo; carăa mai multu
 n'au vrut cu nusul să lăcuiască, ce
 s'au împărțit de 'nsul. Cătră acasta
 ăară mărturisim, după acăia acestui
 sau acelui Givei s'au încredzut ăară
 acolo în Țara Munteniască un neguță-
 toriu den Raguza ce lăcuia în Trăgo-
 viște, ca unui priiaten și ca unuia ce
 era de o limbă și de o țară și de un
 loc; la moartăa sa ș'au lăsat casa, mu-
 ăaria și fečorii săi să'i fie grije și milă,
 carele după acăiaa așa au fost bunu
 că ă-au *amăgit* fata lui și o au ruși-
 nat; și după ce o au rușinat, nu pu-
 țină avuție ă-au luat și au fugit la
 Moldova...“, și se mai adauge apoi
 că, *amăgind* mereu în drepta și'n stînga,
 Giva a căpătat în arendă tôte vămile
 Moldovei.

I^o. Funcțiunile.

a) Sub forma activă.

Pravila Moldov. 1646, f. 92: „hotru
 să chiamă nu numai cela ce îndemnă
 muerile spre zburdăciune și spre poftă
 ră, ce încă și cela ce le *amăgêște* cu
 alte meștersuguri...”

Noul Testament din 1648, Marc. XII,
 13: „trimeseră la elă unii deîn farisei
 și deîn irodiani ca să'l prinză cu
 c u v ă n t u l ă“, explicat la margine
 prin: „să'l *amăgescă*...”

Dosofteiu, Synaxar 1683, Dec. 29:
 „făcându ei așa, vădzu Irodă că'l *a-
 măgiră* și să mănîe foarte...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în A-
 cad. Rom. p. 41): „odănăoară un blă-

naru în meștersug isteț pre altul în
 cunoștință prostatec au *amăgit*, și în
 loc de piale de breb ă-au vândut blană
 de vidră...”

Același, Chron. II, 355: „crude
 basme și rāncede minciuni, cu carele
 un Sirbac au *amăgit* pre un Rusac...”

Mihaïu Racoviță, 1725 (A. I. R. III,
 279): „ăară alți bani 61 lei tot au
 rămas, și tot l'au *amăgit* că ă-a da și
 nu ă-au mai dat...”

Mitrop. Antim, Predice p. 101: „frum-
 sețea pomului celui oprit nu'l va
 înșela, șarpele nu'l va vicleni,
 muerea nu'l va *amăgi*...”

Beldiman, Tragod. v. 405:

Atunce toți d'impreună, Greci, boieri, negu-
 țitori,
 Luând cu ei din călugări, pentru că's buni
 cerșitori,
 Se pornesc în tot orașul, toți încep a în-
 demna,
 Nu se rușinau a ăice la căți îi intimpina;
 Vrënd să *amăgescă* lumea, credință la mij-
 loc scot
 Că dau răsboiu pentru dinsa, incredințéza
 cât pot...

Zilot, Cron. p. 3:

Diavolul și atăta, vėdënd pre om fericit,
 Prin muere ficlenesce pre Adam l'ău *amă-
 git*...

A. Pann, Prov. I, 76:

Ce ai socotit, Țigane? Pe Dumneđeu s'*amă-
 gesci*?

Amar de tine...!

O doină:

Iar nevasta, de ăubesce,
 Se preface că bolesce,
 Geme, zace, se bocesce,
 Și bărbatu 'și *amăgesce*...

(Alex. Poes. pop. 2 358)

Altă:

El pe căte le-a ăubit,
 Pe tôte le-a *amăgit*,
 Le-a lăsat și a fugit...

(Ibid. 160)

Altă :

Draga mea suptire 'n trup,
Harnică maie' ai avut !
De frumósă te-a făcut
Cu ochi negri de ochit,
Cu sprâncene de-amăgit...

(Jarnik-Bărsanu, 30)

b) Sub forma reflexivă.

Moxa, 1620, p. 369 : „*elu se amăgi* de dragosté aurului...“

Pravila Moldov. 1646, f. 145 : „mai vrătosu vinulú ce va fi băutú, vădzându'lú limpede și frumosú la față și moale și dulce la gustare, de-are fi și înțeleptú neștine, totú s á *amăgiăște*, părăndu-i cá nu s á va îmbăta...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 21) : „putința în mândria sa *amăgindu-s á*, lucruri peste putința sa începe...“

Samuil Clain, Învățăturí (Blaj 1784 p. 14) : „Cu adevăratú ne *amăgimú* cândú trăimú, ca cum nu amú créde cá vomú s á murimú...“

Beldiman, Tragod. v. 2613 :

S'așa într'o diminéță, cu un chip mult tál-
hăresc,
Amăgindu-s á portarú, toți în nuntru năvă-
lesc...

Zilot, Cron. p. 117 :

Săracul vultur românesc, cum s'*amăgi* de
vulpe
Culbșorul lui cel strămoșesc în gura ei s'á
surpe !
Pre totá híara și pre leú făcutu-le-aú s á
crape,
Iar d'ale vulpií lingușeli nu aú putut s á
scape !...

A. Pann, Prov. II, 83 :

Tinăra nevinovată
Lăsá s á se *amăgésca*
Și'í zimbi câte o dată...

Gr. Alexandrescu, „Nina“ :

În sfîrșit, Nino, simț cá trăesc ;
Inima'mí astăđi e izbăvitá
D'acea robíá nesuferită ;
Mai mult asuprá'mí nu m'*amăgesc*...

II°. Originea.

Asemănarea fonetică între *amăgesc* și spaniolul a m a g a r „menacer“ (Lex. Bud.) se înlătură prin marea deosebire logică între ambele cuvinte ; asemănarea logică între *amăgesc* și maghiarul á m i t g a t n i „séduire“ (Cihac) se înlătură prin imposibilitatea fonetică de a le apropia pe unul de altul. Ambele aceste etimologie ar trebui respinse chiar dacă nu s'ar găsi una pe deplin îndeștălătoare, care — credem noi — se găsește în cazul de față fără multă greutate. *Amăgesc* presupune pe m a g , după cum „îndrăgesc“ presupune pe „drag“. Inițialul *a* fiind prepozițional în toți verbií câți se încep prin a m : ameninț, ameteșc, amorteșc, amușesc etc., rămâne simplul *măgesc*, corespunđător grecului $\mu \alpha \gamma \epsilon \acute{\iota} \omega$ „ensorcelor, duper, tromper“ din $\mu \acute{\alpha} \gamma \omega \varsigma$ „magicien, sorcier“, cu un sens fundamental de „fermec“, care nici la Români nu s'a pierdut de tot, bună-óră într'un text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 494) : „hitlénii oameni și f á r m á -cătórii îndémná apre mai amarú, *amăgindú* și *amăgindu-se*...“; sau la A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 63 : „Firea le este a se strecura pe la cei cu puterea și a le *amăgi* mințile printr'un f a r m e c...“; dar mai ales la mitropolitul Varlam, 1643, I f. 62 b, unde se întrebuintéază anume cu sensul de „fasciner“ : „cândú vorú s á ș facá cruce, numai ce m á h á e s c ú c u m á n a c u m a r e *amăgi* o a r e - c e , acéia nu íaste cruce, ce'í o mániecie...“

Pe la 1790, domnind în Țéra-Románescă Mavrogheni, devine favorit al principelui un Perticari :

Cu minciuní dicénd cá scie
Fórte bine-astronomie,
Adicâte ghicitor
Și d e s t e l e c i t i t o r ,

După care *amăgire*

Credea'ntr'insul peste fire...

spune o cronică rimată de atunci (Buciumul, 1863 p. 28), unde în loc de *amăgire* grecesce s'ar pute pune *μάγευμα*.

Sub raportul curat istoric de relațiunii internaționale, *amăgesc* este greul *μαγεύω* pe aceiași cale ca *farmec* = gr. *φάρμακον*. Acestă derivațiune se împacă dară de o potrivă cu fonologia, cu semasiologia și cu istoria. Deși ambele vorbe *μαγεία* și *φάρμακεια* străbătuseră în Occident deja în epoca romană și deși în dialectul sicilian se află chiar un derivat *amagari* „far inganno abbagliando la mente, affascinare, sorprendere con maraviglia, incantare” (Traina), adecă întocmai românul *amăgesc*, ba încă și cu prepoziționalul *a*, totuși pentru acesta din urmă este mai de creșut un împrumut dela Grecii Bizantină, de pe când ei stăpâneau peninsula balcanică pînă la Dunăre. Tot de atunci datăză *stafiă* = gr. *στροφειον*, *bosconesc* = gr. *βασκαίνω* etc.

În acest mod se întărește bănuela lui Laurian și Maxim (I, 56) despre *amăgesc*: „derivațiunea cu probabilitate este dela *magus* (*μάγος*), care înseamnă și fermecător și înșelător și *amăgitor*”, cu acea rezervă însă foarte esențială că vorba nu ni-a venit din Roma, ci dela Bizantină. Să nu uităm a mai adăugi, că deja Bobb (1822, I, 38) propusese: „*amăgesc* = quasi *magico*, *magice* decipio”.

v. *Amăgeu*. — *Boscónă*. — *Farmec*. — *Grec*...

Amăgeu (plur. *amăgei*), s. m.; séducteur, faiseur, charlatan. A despărut din graiu, dar ar trebui re'nviat. E sinonim cu *amăgitor*, care însă funcționează și ca adjectiv, pe când *amăgeu* este numai substantiv. Finalul *-eu*

nu e un sufix românesc, ci un rest din greul *μαγευ[τής]* „sorcier, charlatan”.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 59: „ș'atunce minciunile și înșălăciune a celui *amăgeu* [Anticrist] ei o vor vădi...”

Varlam, 1643, I f. 333 a: „de multe ori s'are închipui dracii în trupuri de oameni morți ș'ar smentii pre mulți; și diintru oameni sânguri s'are scula *amăgei* și menčunoși...”

Dosofteu, Synaxar 1683, Dec. 16: „viclénulă sămănându neghină în urechile împăratului Vasilie de pre limba săhastrului *amăgeu* Avva Santavarinū, acela *amăgeu* păcăli de cădzu la 'nchi-soare Leonū cu femiaia's...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 226): „a *amăgeilor* cé mai de frunte învățătură și mai de trébă schimonositură iaste, ca în inimă pre cacodemonul, iară în față eu-demonul să poarte...”

Ibid. p. 219: „au nu *amăgeul* și sifarul acela atâtia crunte sudori mi-au vărsat?...”

Este cu desăvîrșire fals că *amăgeu* înseamnă „în vechii nostri cronicari curtén, curtisan” (L. M., Gloss. p. 19).

v. *Amăgesc*. — *Amăgitor*.

Amăgire (plur. *amăgiri*), s. f.; illusion, séduction, alléchement. Sinonim cu *amăgélă*, dar exprimend o durată mai trecătoare, o acțiune, nu o stare.

Zilot, Cron. p. 92: „care monedă fiind foarte próstă și minciносă și risipindu-se ș'aici în țără, pe care vedendu-o și neguțătorii și alții locuitori ai Bucureșilor și cunoscendu-o de față *amăgire* și sărăciă, turburându-se toți și închidend prăvăliile...”

Critil și Andronius (Iași, 1794 p. 81): „ce vomū pute noi a mai afla aicé decâtū *amăgiri* preste *amăgiri*?...”

Costachi Conachi, Poes. p. 232 :

Maî strînge-mă cu durere, maî cuprînde-mă
în braţă;
Şi de este *amăgire*, dar îî plîă de dulcătă...

Acelaşî, p. 89 :

Ticălosul om te gustă, şi într'a sa *amăgire*,
Abia ŋice : o, pré dulce şi hazlie fericire...

Gr. Alexandrescu, Viaţa câmpenescă:

Şi florile tinereţei,
Visurî, nădejdi, *amăgiri*,
Acea ghirland'a vieţii
Tesută de năluciri...

v. *Amăgesc. — Amăgělă.*

Amăgit, -ă, adj.; part. passé d'a-
măgesc: trompé, ébloui, séduit. Pe
cine l'aŋ amăgit alţiî, saŋ care s'a
amăgit pe sineşî.

Zilot, Cron. p. 61 :

O Dómne, ce vorbeşî? citeşte-acéstă carte,
De cele ce vorbeşî cât este de departe!
Citeşte-o, mă rog, cu bună desluşire,
Veđî că eşti *amăgit* şi'tî vino în simţire...

A. Pann, Moş Albu, I p. 63 :

Te ţineam că eşti cu minte, dar acum te veđ
pré-prost,
Şi la părerile mele de tot *amăgit* am fost...

v. *Amăgesc. — Amăgitor.*

Amăgitôr, -óre, adj. et subst.; celui
ou celle qui trompe, qui dupé, qui
séduit. Sinonim cu înşelător, dar
prin mijlôce maî măiestrite. Se deose-
besce de amăgeŋ, care e numaî sub-
stantiv şi numaî masculin.

Varlam, 1643, I f. 34 a: „aice pre
pămăntu'i iaste şi inima şi gândulŋ
şi toată nedéjde şi avuţiă, care lucru
iaste *amăgitorŋ*, că de nu o fură furii
sau de nu ruginéşte şi de nu putre-
déşte, totuş vine moarté şi rămăine
altora...”

Critil şi Andronius (Iaşî, 1794 p. 76):
„Acastă parte a cetăţii—ăŋ dişu unŋ
omŋ înbrăcatŋ cu verde—este pentru

cei vicleni a măgiţi, şi cea-laltă pen-
tru cei vicleni *amăgitori*...”

Neculce, Letop. II p. 313: „se po-
trivîa amăndoî acesti boeri [Ilie Can-
tacuzino şi Panaîotachi Morona] într'o
fire, după cum se zice: calul răios
găseşte copaciul scortos; ŋuţi, mândri,
minciunoşî, făţarnici, jurători pentru
fie-ce, *amăgitori*...”

I. Văcărescu p. 8 :

Când cu mreji *amăgitóre*
Vîi prindeam păsări din zbor
Când prin ţevi fulgerătóre
Cu plumb le-asvirliam omor...

Costachi Conachi, Poes. p. 89 :

Ticălosul om te gustă, şi într'a sa amă-
gire,
Abia ŋice: o, pré dulce şi hazlie fericire!
Şi îndată de pe limbă
In otravă i se schimbă
Acel *amăgitorŋ* bine,
Ce dintr'o păreré vine...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice :

Se fălia deşertul Ungur cu-acel vis *amăgitor*
Că o ţeră neapărată va pustii pré uşor,
Şin a sa zădărniciă i se pără că vedea
Lacrimile cum se varsă, sângele cum şiroia...

Jipescu, Opincaru p. 10: „Ce'î maî
rămăne ţăranuluî la sat? Paili, finu,
coceni, pătulili, o cărcŋumă cu ochi de
lele *amăgitoare*...”

Doîna „Lume“ :

C'ăsa'î lumea trecétóre,
De voînici *amăgitóre*,
Ca o apă curgétóre:
Unul nasce ş'altul móre...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 287)

Altă :

Că lumea 'î *amăgitóre*,
Ca o flóre trecétóre,
Ca o apă curgétóre...

(Alex., Poes. pop. r 386)

v. *Amăgesc. — Amăgeŋ. — Amăgit.*

**Amăgitóre. — v. Amăgitor.*

². **Amăgitóre**, s. f.; t. de Zool.: variété de pie-grièche, *Lanius excubitor*. Sinonim cu berbecel, lupul-vrăbiilor, capra-dracului, sfrâncioc etc., „o pasere de o fire rea, căci imităză viersul paserilor mai mici și mai slabe, și astfel înșelându-le la sine, le prinde și le omóră” (Marian, Ornit. II, 78). Numele *amăgitóre*, deși foarte potrivit, totuși se aude pe a-locuri numai în Moldova (S. Popoviciu, Iași, c. Golăesci). Același sufix e foarte des în nomenclatura ornitologică: bocănitóre, cățărătóre, ciocănitóre, priveghitóre etc.

v. *Amăgesc*. — *Amăgitor*. — ². *Berbecel*. — *tóre*.

Amăgitorêsc, -*éscă*, adj.; appartenant au trompeur, dépendant d'un séducteur. Derivat din substantivul *amăgitor*, acest cuvânt ne întimpină la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 125): „Acéstia și altele multe ca acéstia *amăgitoarești* și tragodicești Moimița descântând...”

În graiu se aude une-orî și adverbul *amăgitoarește* (Pisone).

v. *Amăgitor*.

Amăgitorêsc, adv. — v. *Amăgitoaresc*.

Amăgitură (plur. *amăgituri*), s. f.; ruse, tromperie. Sinonim cu *amăgélă*, dar cu o nuanță de despreț. *Amăgitură* se referă la *amăgélă* ca „înșelătorie” la „înșelăciune”. Se întrebuintează mai ales la plural: *amăgituri* = *amăgele mărunte*.

Fragment dintr'un Synaxar din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov p. 658): „Atunce zise Simon frăjitorul către Eparhul: zi să-mi tae capul și voiu învia a treia zi; și puse în nălucă un berbéce și tăiară capul berbécelui și nărodul

nu precepé; iară Sveti Petră oblici pre el și'i arată *amăgitura*...”

Miron Movilă Barnovski, 1628 (A. I. R. I, II, 187); „eu fiind acum în mâna păgănilor de bună voia mé venit în mâna lor, pre *amăgiturile* și înșelăciunile lor...”

Varlam, 1643, I f. 73 b: „binele și slava aceștii lumi de răs și de smen-telă să o avemă, cum au dzisă înțeleptul: răsului am dzisă *amăgitură*...”

Pravila Moldov. 1646, f. 24: „oricine va înbla cu *amăgituri* și nu va plăti vama cé Domnescă, acela iaste ca un fură...”

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XXXIII:

Limba'ti dela reu iți opréște
Și buzele'ti ți le păzéște,
Ca nu viclesug să grăiască
Și *amăgituri* să bārfiască...

v. *Amăgélă*. — *tură*.

Amăgulêsc (*amăgulit*, *amăgulire*), vb.; cajoler, câliner, caresser, flatter. Același cuvânt cu *măgulesc*, numai amplificat prin prepoziționalul *a*.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 87), vorbind despre Verița, care e mândră de a'și ținé cода peste cap, urmăză: „într'acesta chip coada în loc de cap puindu-i, *amăgulind'o o așezară*...”

v. *Măgulesc*.

Amân. — v. *Amin*.

Amănăr. — v. *Amnar*.

Amănăre. — v. *Aminare*.

Amănăt. — v. *Aminat*.

A-mână, adv.; sous la main. Vechiul adverb românesc *a-mână* corespunde pe deplin latinului *ad manum* în:

„servum habere a d manum“ (Cic.)
 saŭ: „aliquid a d manum habere“
 (Quinct.), arătând un raport direct
 saŭ o apropiare imediată între un
 lucru saŭ o ființă óre-care și între
 mâna noastră, fără ca aceea ființă
 saŭ acel lucru să fie neapărat chiar
 în mână = lat. in manu. Cu ace-
 lași sens se dice italianesce și spa-
 niolesce a - mano, portugesesce à -
 ma o, franțusesce în dialectul nor-
 mand: „a main, adv. = d'un usage
 commode, à portée de sa main“ (Du-
 ménil, Dict. du patois normand, p. 15).

Cantemir, Chron. I, 157: „Laslău pri-
 cepând că așutorul îi este trimis dela
 Dumnezeu, coborându-să de pe stâlp
 să fie încălecat pe calul cel năzdrăvan
 din ceru coborât și să fie luat *amână*
 toporul...“; iar pe pagina următoare:
 „făcând chipul lui Laslău de aramă
 vărsat, pe cal călare și în mână to-
 porul ținând...“; unde în primul pasa-
 giu toporul e mai mult gata de a
 fi apucat, dar pôte să fie și alături,
 pe când în pasagiul al doilea el este
 deja ținut cu mâna; saŭ cu alte cu-
 vinte, primul pasagiul represintă un
 punct dinamic, cel al-doilea un punct
 static.

Tot așa la Dosofteiu, 1673 f. 38 a:

Și cei fără liage să nu'm fie 'n viață,
 Cruntăi și vicliani de cariți grătă,
 Că sint pre tot césul cu răul *amână*
 Și de măzi strâmbe li-i dirépta plină...

unde „cu reul *a-mână*“ nu înseamnă
 în mână.

Intr'o frumósă doină din Ardél, unde
a-mână mai circuléză pînă astăzi, pe
 când de dincóce de Carpați pare a fi
 dispărut din graiu:

Decât în țără străină
 Cu colac de grâu *amână*,
 Mai bine în satul tei
 Cu pâne de mălaiu reu...

(Familia 1886 p. 263; cfr. Marian, Bucov. II, 197)

colac saŭ pâne *a-mână* ar puté să
 le aibă și un ciung, deși n'ar fi în stare
 de a le avé în mână.

Cu tóte astea, *a-mână* cu sensul con-
 cret de „în mână“ e fórte legitim
 și des în vechile texturi.

Legenda Sf. Maria Egipténă, text din
 sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis.
 Sf. Nicolae din Brașov, p. 392): „cum
 veri săpa să faci groapă, neavându ne-
 mic *a-mână*?...“

Urechia, Letop. I p. 105: „cu spata
 incins și cu buzduganul *amână*...“

Mitropolitul Dosifteiu din Ardél, 1627
 (A. I. R. I, 93), vorbind despre nesce
 acte putređite în pămînt: „cându mi
 le-au adus, n'am avut ce prinde *a-*
mână, că a fostu stricatu-se de tot de
 n'am avutu ce prinde *amână*...“

Varlam, 1643, I, 143: „a doua dzi
 sămbătă avia Jidovii sərbătoare mare,
 că siimbăta nice unŭ lucru *amână* nu
 prindé...“

Dosofteiu, 1673, f. 9 b:

Și de nu v'eț întoarce cătră pocăință,
 Are săgeț *amână*, scoase din tulbiță...

Nicolae Costin, Letop. II p. 99: „ve-
 nia înaintea lui un Turc cu o ghigă
 lungă de lemn ținând *amână*...“

Neculce, Letop. II p. 255: „Velicico
 năvălia în războiu singur cu sulița *a-*
mână...“

Nic. Muste, Letop. III p. 58: „în-
 cungiurând Turcii casa, aŭ năvălit să'l
 ia din casă (pe Carol XII), iară el aŭ
 sărit pe o feréstră cu șpaga *amână*
 în gloata Turcilor, și apucându'l Tur-
 cii l'aŭ dus la Tarigrad...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p.
 251: „s'aŭ tras puțin înapoi Mitropo-
 litul și aŭ început întăi a mulțami lui
 Dumnezeu, stănd în picioare cu cărja
amână...“

Tot așa într'un descântec „dintru
 Iele“ din Transilvania (A. Popp, Nă-
 săud):

S'o luat N.
 Dela casă,
 Dela masă,
 Sănătos
 Și voios,
 Și s'o dus
 În poiana mare
 La meru tufos,
 Meru crânguros,
 Două mere *amăn'o* luat,
 Ca cu două mere de aur s'o giucat...

Cu prepozițiunea *de*, la Miron Costin, Letop. I p. 257: „Avea o slugă Radul Vodă încă din copilăria sa, că-ruea socotind că nu'i este de boierie, il socotia *de-amână*, iar boierie nu'i da...”, unde *de-amână* înseamnă nu-mai „bon à servir”; dar la același p. 249: „vr'o 2000 de Căzaci cari păștea caii, ținându'i *de-amână*...”, este deja o „ținere cu mâna”, iar la p. 290: „luatu-mi-au Ceplinski Sobotovul și tot ce am avut, iară sabiea *de-amăna* nu mi-au luat...” ne apare articulatul *amăna*.

Moxa, 1620 p. 392: „celuia ce avé pâne de sațiu, se apucă *de a-mână*i și se sătura ai lui, iară sătulul ră-mase flămândü...”

Cu prepozițiunea *pre*:
 Dosofteiu, 1673, f. 15 a:

Și vin prin 'tuniarec cu arce *pre-amână*
 Întru să săgiate pre cei fără vină...

Cu un sens apropiat se aude pînă astăzi în Moldova la plural articulat într'o locuțiune proverbială:

I. Crângă, Moș Nichifor Coțcarîul (Conv. lit. 1877 p. 375): „Spunea tata că i-au spus și lui bătrânii, care au-diseră din gura lui Moș Nichifor, că pe vremea aceia era bine să fii harabagiū în Tîrgul Némțului, că te a-pu-ca ū *pe-amănele*...”, adică „care mai de care” sau „pe 'ntrecute”.

În fine, *a-mână* s'a cristalisat în doi idiotisme, cari merită a se păstra în limba literară: „a umbla cu dîilele

a-mână” = „être dans des transes mortelles”, și „a scăpa cu capul *a-mână*” = „conjurer l'orage, détourner la mort, échapper sain et sauf à un grand danger”.

Miron Costin, Letop. I p. 231: „nice ei fără groaza morții nu era, ce îmbla în tot césul cum se zice: cu zilele *amână*...”

Același p. 308: „îmbla și ei cu zilele *amână* și s'au cerșut la Vasilie Vodă să'i lasă să mērgă la țară...”

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiū, Monum. II p. 201): „prins'au [Pazvanto-glu] și pe boieri ispravnicii și'i ținea la Diū închiiși, până când da câte 40 sau 50 de pungii de bani, apoi scăpa cu capu *a-mână*...”; și mai jos p. 205: „Capicheheiaoa dela Țarigrad au scris lui vodă [Constantin Ipsilant] cu grabnicii olăcarii Turci, dându-le mulți bani să mērgă fōrte iute la beul cu însciintare, scriindu-i de tōte, și să facă cum va face să scape cu viēță; tată-seū Alexandru vodă Ipsilant încă i-au scris cumcă s'au hotărit să'i ȳea viēta, ci să caute cum va puté să scape cu capu *a-mână*; capicheheiaoa dela Rușciuc simțind ce se lucrēză pentru Vodă, încă i-au scris că Trăstăninoglu se gătesce ca fără de veste să'l cuprindă cu ôste, ci să fugă cu capul *a-mână*...”

v. *A-ochiū*. — *A-umēr*. — *Mână*.

Amândoi. — v. *Amîndoi*.

A-mângăiāre. — v. *Mângăiare*.

Amărăciune (plur. *amărăciuni*), s. f.; amertume, au physique et au moral. Mult mai întrebuintat decât sinonimii *amărime* și *amărelă*. Sub raportul suferințelor morale circulează în concurență cu substantivul *amar*, dar exprimēnd o nuanță mai vulgară și

mai puțin intimă. E tot o dată sinonim cu toate cuvintele relative la suferință omenescă.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 34: „și începu într-o *amărăciune* sufletului său a grăi...”

Dosofteiu, 1673, f. 13 b:

Gura 'i iese plină de *amărăciune*,
De blăstăm, de ghulă și de nșelăciune..

Ioan din Vinți, 1689, f. 2 a: „o ferește pre ia de toată ispitirea diavolului, și cuconul care s'au născut dintru ia îl socotește, de toată *amărăciunea*, de toată răutatea, de tot vihorul protivnicului...”

Cantemir, Divanul 1698, f. 81 a: „apele, adevărate Mară, *amărăciuni* și doideală să tâlcuiască: nevoile, neaședzările și *amărăciunile* lumii apelor și Mării să asemănă...” unde în contextul grec: $\pi \iota \kappa \rho \acute{\alpha} \delta \alpha, \alpha \iota \pi \iota \kappa \rho \acute{\iota} \alpha \iota \varsigma$...

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LVI:

Căce din cer au trimis, și de sâng pre mine
El m'au mântuit deplin din *amărăciune*...

Ca sinonim cu „întristare” și „antitesă” cu „bucurie” și „veselie”:

Mitrop. Antim, Predice p. 158: „din ziua aceia până la Paști este a întristării și a *amărăciunii*; iar dela Paști până la Rusali este vremea bucuriei și a veseliei...”

În antitesă cu „amor” la Costachi Conachi, Poes. p. 230:

Acele inimi unite nu știu ce-i deșertăciune,
Căci iubirea mistuesce ori-și-ce *amărăciune*,
Și fiind împreunate, și la haz și la durere:
Un năcaz la amîndoe firesce are scădere...

Dar *amărăciune* este și o urmare a amorului:

Costachi Negruzzi, Șalul negru:

Căci atunce lesne în amor credeam
Și *amărăciunea* 'i încă n'o scieam...

Gr. Alexandrescu, „Când dar...”:

Când dar o să guști pacea, o inimă mahnită!
Când dar o să înceteze a marul tei suspin?
Viața ta e luptă, grozavă, neîmblănită,
Iubirea vecinic chin.

Din cupa desfătării *amărăciunea* naște...

v. ^{1.2} *Amar*. — ¹ *Amărelă*. — *Amărime*.
— *-ciune*.

Amărăciôs, -ôsă. — v. *Amăruș*.

Amărădôe, n. pr. loc. f.; un ruisseau dans la Petite-Valachie.

v. ¹ *Amaradia*. — *-ôe*.

Amărălûtă, s. f.; t. de Botan.: gentianelle, Exacum (Cihac). Plântă exotica, înrudită cu ghințura.

v. *Ghințură*.

A-mărâmi, t. de Choréogr. popul. — v. *Mărâma*.

Amărător, -ôre, subst. et adj.; ce qui rend amer, qui vexe, qui irrite, qui exaspère. Ce-va sau cine-va care amăresce în sensul moral al acestui verb. Sinonimica se cuprinde în următoarele contexturi:

Psalm LXXVII, 8, după Coresi, Silvestru și Dosofteiu:

1577:	1651:	1680:
... rudă re și mănii- oasă...	... nemişc despărțit dela Dum- nezău și în- dărăpt- nic...	... rod tă- pos și amă- rătoriu...

= γενεὰ σκολιὰ καὶ παρὰ πικραίων
σα = generatio prava et exasperans.

Același pasagi la Corbea, circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.):

Ca părinților ei să nu fie
Rudă rea, fără de omenie,
În toartă, crudă, amărătoare,
Oțărăcioasă...

v. *Amăresc*.

Amăratură (plur. *amăraturi*), s. f.; amertume. Sinonim foarte rar cu *amărăciune*, *amărelă*, *amărire* etc., care presupune ce-va amar în-desat, fără a fi mult ca în *amărime*.

Dosofteiu, 1680, ps. XCIV:

... nu năsprireț
inemile voastre
ca întru *amără-*
tură...

... μή σκληρό-
νῃτε τὰς καρδίας
ὑμῶν, ὥς ἐν τῷ
πικρῷ...

unde la Coresi, 1577: „ca în mănăie“.

v. *Amărăciune*.

¹*Amăreă*. — v. ¹*Amărel*.

²*Amăreă* (plur. *amărele*), s. f.; t. de Botan.: chardon-Marie, *Carduus Mariae*. Termen întrebuințat peste Carpați (Lex. Bud.). Nu derivă din amar, ci din Maria, modificându-se prin etimologia poporană.

¹*Amărel*, *amăreă*, diminut. d'amar: un peu amer. — v. ¹*Amar*. — ²*Amărea*.

²*Amărel*, s. m.; t. de Botan. In nomenclatura botanică germano-românoruténă a lui Alth (Hauptbericht f. Bucovina, 1862 p. 82): „Bitterandron = *Amărel* = *Terpke zilie*“.—?

Amărelă, s. f.; amertume. *Amărelă* lângă *amărime*, ca „*acrelă*“ lângă „*acrimă*“, ambii termeni foarte rar întrebuințați în alăturare cu sinonimul *amărăciune* în privința gustului și cu substantivul amar despre suferințe morale.

Samuil Claiu, *Invățătură* (Blaj, 1784 p. 62): „în însele dezmiardări aflăm și ce-va *amărală*, așa jocul, înbuibaré, desfătaré trupescă, bețila și altele de acésté, urăciune, gréță, durere de cap și alte nevoi și boale ne pricinuescū...“

Barac, Risipirea Ierusalimului, 44:

Dintr'înșii cei mai cu minte
Și bărbați mai dinainte,
Vedea unde va greșala
Să's răsufle *amărelă*...

v. ²*Amar*. — *Amărăciune*. — *Amărime*.

²*Amărelă*, s. f.; t. de Botan.: herbe à lait, *Polygala vulgaris*. Se chiamă mai obicînuît *șerpariță* (Dr. D. Brândză). Se dice și latinesce „*Polygala amara*“.

v. *Șerpariță*.

Amăresc (*amărit*, *amărire*), vb.; rendre amer, aigrir, affliger. Ca verb activ, înseamnă a face amar ce-va și a supăra pe cine-va; ca verb reflexiv sau reciproc: a se face amar însuși ori unul pe altul, a fi supărat însuși sau unul pe altul.

Biblia Șerban-vodă din 1688:

Sirach. XXXVIII,	... amarum
17: amărăște plân-	f a c ploratum
geré și înfierbân-	et calefac planc-
tă tânguiala...	tum...

Formele: *amărăse*, *amărăsci*, *amărasce*, adică cu *a* și *ă* pentru *e*, sînt foarte obicînuite în graiu:

Anton Pann, *Erotocrit II*, 34:

Iată'l cu tóte aceste,
Acuma biruit este:
Vedeți cum se *amărasce*
Ș'abia carul își tirasce...

Cîntec poporan din Bucovina:

Să mă chinuesc
Și să'mi *amărăsc*
Înimlora mea,
Sărmana de ea!...

(Marian, 96)

În vechile texturi *amăresc* corespunde obicînuît paleo-slavicultui *ogorîčati* dela *gorikŭ* „amar“ și grecului *πικρῶ* dela *πικρός* „amar“, iar corespundintele latin este *exacerbo*.

Dar cu același sens se dice și italianesce *amareggio*, *amarezzo*, sau chiar *amarisco*, de ex. într'un vers citat de Tommaseo:

Non posso lo meo cor sempre amare
Come amarisco i poeti in versi...

Fragment circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 81): „muinci iadul cela ce au porogitu în iadu; *amări-se* că înbucă de trupul lu...”; și mai jos: „iadul se *amârise* și căzu gosu, *amârâ-se* și se deșertă, *amări-se* și fu batjocură...”, unde în contextul slav pretutindenii: ogorči-se.

Psalm LXXVII, 40, 56:

Coresi, 1577:
de câte ori *amărâ* elū în pustie, întârâtă-râ elū în pă-mântū fărăapă...

Dosofteu, 1680:
și ispitiră și *amărâ* pre D-dzâul cel de sus...

Dosofteu, 1680:
de câte ori l'au *amărât*u'l în pustie, l'aumânian-tu'l în pământū fără de apă...

Silvestru, 1651:
mai ispitiră și mânia-ră Dum-nezâul den năl-ție...

=exacer baverunt = $\pi\alpha\rho\epsilon\pi\iota\chi\rho\alpha\nu$.

Ca sinonim cu vechiul *dodeesc*:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VI p. 1: „*amârâi-mă* și mi se dodei cu voi necredincoșii lăcuindă...”

În antitesă cu *îndulcesc*:

Același, quat. XIV p. 1: „apa deîn ceriū deștinge de hrăneste și adapă, și întru o vedere fiindu și în multe chipure are firi, că înălbeste și negrește, rușaste și mohoraște, *îndulcește* și *amăraște*...”

Amăresc în specie ca verb activ:

Samuil Clain, Invățături (Blaj, 1784 p. 87): „înprotivă ț'amă grăitū, înprotivă ț'amă răspunsū, și te-amū supăratū și te-amū *amărâtū* și te-amū întristatū...”

Costachi Conachi, Poes. p. 99:

De-acum nădejile tôte dela mine s'au sfirșit,
Moriu luându'mi diua bună dela cea ce-am iubit...
Mă duc, mă 'ngrop în pustiluri, lumină să nu mai vèz!
Ah! ascultă-mă stăpână, pină nu mă depărtez:
Astădi mă despart de tine cu sufletul mai sfirșit,
Pentru că a ta cruđime l'au ars și l'au *amărit*!..

Amăresc în specie ca verb reflexiv sau reciproc:

Anton Pann, Prov. II, 132:

Danțul căsnicesc să tragă
Fără să se înțelegă,
Tot cu gîr-mîr să trăescă,
Vecinic să se *amărescă*...

„Fratele răsneț”:

Că de când ne-ai părăsit,
Cărările-au înverdit,
Sufletu'mi s'a *amarit*,
Fața mi s'a veștegit,
Sórele s'a înnegrit...

(Alex., Poes. pop. 2., 280)

Idiotism: „a'și *amări* dijelele”:

Stergeți voi lacrimile,
Nu v'*amăriți* dijelele!..

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 193)

v. ^{1,2} *Amar.* — *Amărit.*

Amărăescu (pl. *Amărăesci*), n. pr. m.; une famille noble de Petite-Valachie. Posteritatea unui *Amar*, *Amărăesci* ne întimpină între acei boieri pe cari la 1719 îi găsise în Dolj administrațiunea austriacă:

„Dragan *Amarescul*,

„Domitrascu *Amarescul*,

„Ilie *Amarescul*,

„Const. *Amarescul* et Gligorie Alkirkei (al Chircăi)...” (Docum. Hurmuzachi, t. VI p. 321).

v. *Amărăesci*.

Amărăesci, n. pr. loc. plur. m.; certaines villages dans la Petite-Valachie. Sate înființate de câte un **Amar** sau **Amărescu**. Frunțescu (Dict. top. 7) indică *Amărăesci* în Dolj, în Vâlcea și'n Romanatji, nicăiri însă afară din Oltenia.

v. *Amărescu*.

Amăreță, s. f.; amertume. În dialectul daco-român nu se întrebuințază, deși este indicat la Cihac (I, 11), ci numai la Macedo-români. Lat. *amarities*.

v. *Amărelă*.

Amărie, s. f.; amertume. Sinonim cu *amărelă*, *amărăciune* și celelalte derivate substantivale din **amar**, care însă ni se pare a fi făurit numai pentru rimă de cătră Alexandri, Cetatea Némțului, act II sc. 1:

Frunză verde de sălcie!
Am căzut în grea robie,
Și tot plâng cu *amărie*
După scumpă mea moșie...

Nu e tocmai nemerit.

v. *2. Amar. — iă*.

Amărim (plur. *amărimi*), s. f.; amertume. Sinonim cu *amărăciune*, *amărire*, *amărelă*, *amărătură* etc., dar cu o nuanță de mult **amar** grămădit.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 149): „a vicleșugului sămințe vara să samănă dulci și iarna răsar amară, a căroră poamă întâiu îndulcesc, apoi cu nesufferită *amărim* otrăvesc...”

v. *Amărăciune. — ime*.

Amărire (pl. *amăriri*), s. f.; „action de rendre amer, amertume” (Cihac).

v. *Amărescu*.

Amărit, -ă, adj.; part. passé d'a-măresc pris adjectivement: rendu amer; mais surtout au figuré: 1°. affligé, vexé, irrité; 2°. faible, indolent, vaurien. În primul din cele două sensuri figurate, se dice ca un fel de superlativ „cătrănit și *amărit*” (Ispirescu, Legende, 26), când este cineva supărat la culme. În al doilea sens, care s'a dezvoltat din cel de'ntăiu ca și franțusese în „triste personnage”, cuvîntul circulază mai mult în ocări.

Varlam, 1643, I pref.: „toate faptele ceriului și a pământului înblă și mîrgu toate car'eș la sorocul și la marginia sa la caré înțelepčună cia vécnică le-au făcut, și nice puțin nu smențescă nice greșescă sâmnul său; nu mai sângurū *amărătulū* omū departe rămăine...”

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) p. XXXVII, 9:

... <i>amărit</i> fuū,	... afflictus
plecaīu-me foar-	sum et humilia-
te...	tus sum usque
	nimis...;

tot așa la Coresi, 1577, iar la Silvestru și la Dosofteu:

1651:	1680:
... slăbitu's	... răuțat
și zdrobit foarte...	fuū și smeriū-
	-mă până foarte...

apoi la Arsenie din Bisericană și'n Biblia lui Șerban-vodă:

1650:	1688:
dosădit fuū...	... chinuiū-
	-mă...

Fragment omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. S. Nicolae din Brașov, p. 265): „și așa muincindu-se *amărătulū*, încă și cu alte mii de réle chinuiă-se până'șu lepădă cu **amarū** și hitlénulū și rău sufletulū său și așa muri...”

A. Văcărescu, p. 61 :

Oiu să mor, ah! oiu să mor
Amărit și plin de dor :
 Nu știu scris, nu știu făcut,
 Vede că parte n'am avut..!

Balada „Voinea” :

Mulți volnici frumoși cădea,
 Numai Voinea rămănea,
Amărit în loc ședea
 Pe spatele murgului,
 În sângele Turcului...

și mai jos :

Iară mândra'i rămănea,
 Rămănea ca val de ea,
 Supărată, *amărită*,
 Ca o flăcău dogorită...

(Pompiliu, Sibiu, 77-8)

Despre o colectivitate de ómenî, la
 Zilot, Cron. p. 33: „O ticălos și *amărit*
 norod!...”

Despre alte vietăți :

Amărita turturică,
 O, sărmana, val de ea...

un cântec despre care s'ar pute scrie
 un volum întreg.

Suflet *amărit* :

Legenda Sf. Maria Egiptenă, text din
 sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis.
 Sf. Nicolae din Brașov, p. 377): „să
 gonască dela mine aceste cugete ce'mi
 topișă sufletul meu *amăratul*...”

Costachi Conachi, Poes. p. 139 :

Ah! suflete *amărit*,
 Ești cu viață s'au sfârșit!..
 Ești și nu mai suspina,
 C'ai pierdut suflarea ta...

Cântec poporan din Moldova :

Și de când tu haiducesci,
 Nebătut, nemâncat ești,
 Și la trup nepriminit,
 Și la suflet *amărit*!..

(Caranfil, Valea Prutului, 48)

Inimă *amărită* :

I. Văcărescu, p. 60 :

Și eu pré jalnic te găsesce,
 Cu inim' *amărită*;
 Cu tine mult mă potrivesc:
 Lumea imi e urită...

A. Pann, Prov. II, 103 :

Nu'mi e, fătul meu, atâta de cea ce s'a'n-
 tâmplat,
 Cât mî-e inim'*amărită* de cea ce-a mai ur-
 mat...

Muncă *amărită* :

Coresi, Omiliar 1580, quatern. X p.
 8: „au izbăvită noi de muinea cea
amărita a diavolului și de sfătul lui
 și de răimé lui...”

Traiu *amărit* :

Moș Albu, I p. 75 :

Deu! Îacătî spuî dreptul că mi s'a urit
 Cu așa viață și traîu *amărit*!
 Și d'o fi tot astfel să mă pedepsesc,
 Mai bine o mörte decât să trăesc...

Costachi Negruzzi, Zoe III: „nu știu
 ce înfricoșătoare presimțiri a unui traîu
amărit și chinuit au venit și au sfă-
 șiat biata sa inimă...”

Cés *amărit* :

Zilot, Cron. p. 55 :

Săracii țigoveți, nimic avënd în scire
 D'acest *amărit* cés, d'acest foc și peire,
 Remas'au de pămînt, de tot încremenira:
 Care ce au avut, lăsară și fugiră...

Tot la Zilot, p. 54, foc *amărit* :

Și stele, voi
 Lumine pré înalte,
 Vedeți ce reutate
 Și ce foc *amărit*
 Pre noi toți ne coprinde,
 Têra-ne o aprinde
 Acest nēm pré urit...

Dile *amărite*, în locuțiunea prover-
 bială :

Niște dile *amărite*,
 Necăjite și tîrite...
 (Pann, III, 160)

Asociatul „*amărit* și necăjit” e
 fôrte des în graul familiar.

Intr'o satiră poporană din Bucovina:

De trei ori am genunchiat,
 Rațul mi s'a descuiat,
 Și un inger cum m'a zărit
 Înainte m'a eșit
 Și din gură m'a vorbit:
 — Of! suflete necăjite,
 Năcăjite ș'amărite!..

(Col. I. Tr. 1883 p. 139)

Povestea lui „Petrea cel strășnic“
 (ibid. p. 165): „ce să mai facă și cum
 să-și mai măie viața cea amărită și
 năcăjită dintr'o di într'alta...“

Despre locuțiunea interjecțională „a-
 maritul de = amărit al-de“,
 v. 2. *Alde* (p. 789).

La plural, prin atracțiune sintactică,
 se face „amăriti de“ în loc de „amă-
 riți al-de.“

A. Pann, Prov. II, 158 :

O amăriti de noi,
 Nu ne unim amîndoi!
 Eu Țic tunsă și el rasă,
 Nu știu la ce o să iasă!..

Amăritule! este o ocară cunoscută
 tuturor Românilor, circulând ca sino-
 nim cu: mișelule! nevoiașule!
 prăpăditule! vai de capul
 te! etc.

În fine, d. N. Densușianu ne comu-
 nică următoarea interesantă notiță de-
 spre istoria cuvîntului *amărit* și a so-
 tului său năcăjit la Sașii din Ardel:

„In Korrespondenzblatt des Vereines
 „für siebenbürgische Landeskunde, 1884
 „p. 48, un Dr. K. întreba :

„Wie ist ameritig abzuleiten? ame-
 ritig wird gebraucht für elend, Krüppel-
 haft, schlecht genährt: ameritig mäntsch
 etc.“

„La p. 50 din același an răspunde
 „Dr. Fuss din Strassburg :

„Ameritig für elend ist durch Aphä-
 resis entstanden. Schon im Althochdeut-
 schen kommt âmer neben jâmer, und dem
 „entsprechend auch im Mittelhochd. âmer ne-
 ben jâmer gleich Neuhochn. Jammer vor.

„Tot acolo însă întîmpină Fr. Schu-
 „ster din St. Georgen :

„Ameritig ist offenbar rumänisch, we-
 „nigstens nach dem Gebrauch im Nösnerland
 „zu schliessen. Es gehört zu amâr, bitter; om
 „amerit im Rumänischen heisst zu deutsch :
 „ein verbitterter Mensch; aber auch im Ru-
 „mänischen wird *amerit* in der Bedeutung von
 „verkrümmert, elend, oft auch in der des
 „sächsischen bekrit (bekümmert) gebraucht.

„La pag. 71 din același an răspunde
 „apoî Z. Boiu :

„Ameritig. Das Wort ist nichts ande-
 „res als das rumänische *amărit*=verbittert.
 „A mar = bitter, *amărit*= verbittert, mûh-
 „selig. Es unterliegt dies gar keinem Zweifel,
 „da das sächs. Landvolk statt amâritich
 „liewen oft auch necajitich liewen sagt,
 „was ebenfalls rumänisch ist; von necaz =
 „Not, necajit=notreich, bedrängt...“

Mult *amărit* și năcăjit trebuia să
 fi fost de vécuri némul românesc din
 Ardel, pentru ca vecinii Sași, auzind
 mereu din gură'i aceste două cuvinte,
 în carî se cuprinde o lungă istorie de
 martirologie, să le fi împrumutat pe
 de'ntregul! Ei au adaos numai sufixul
 german adjectival -ig cătră sufixul ro-
 mânesc participial -it.

v. *Amăresc*. — 2. *Amărit*.

2. *Amărit*, adv.; part. passé d' a m â-
 r e s c pris adverbialement: amèrement,
 tristement. Sinonim cu adverbul a-
 m a r și cu locuțiunea adverbială cu
 a m a r.

Zilot, Cron. p. 11 :

Ci după puține zile mazilia îi sosi,
 Fără veste, negândită, ș'amărit i se vesti...

A. Văcărescu, p. 28 :

Ochilor! ajung'atât,
 Nu mai plângeți amărit:
 Vreme este să uscați
 Păraele ce vîrsați...

Cu sensul de a m a r n i c, la A. Pann,
 Erotocrit p. 39.:

De o parte și de altă toți săbiile își scot, Se izbesc cu grozăvie, dau, se lovesc cât pot, Incât doș-spre'ce săbiu, de cumplit ce se izbăia, Ca fulgerul scânteie dintr'insele strălucia; Se împleticesc, se luptă, se răsboiesc *amărit*, După care din cei de ce doi pe loc s'au omorât...

v. ¹. *Amărit*. — ². *Amarnic*.

Amărit, -ie, adj.; un peu amer. De-minutiv din amar și sinonim cu amărel, amăruț, amăruș. Fără formă deminativă, aproape același înțeles are amărăciós. *Amărit* e cel mai în circulațiune.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 152: „pe gât simți un gust de rugină, *amărit*, coclit, putred, cald, pînă ce se întinse în totă gura lui arsă o umezică crudă și sărată...”

„După gust, vinul se dăce: dulcég, acriú, mistreț, sălcii, *amărit*...” (G. Chisencu, Dobrogea, c. Satu-noú; G. Gorescu, Iași, c. Șipotele).

„Vinul pregătit cu pelin are un gust *amărit*” (I. Chirică, Tutova, c. Cărjeonii).

v. ¹. *Amar*.

¹. **Amărunt** (plur. *amărunte* s. *amărunturi*), s. n.; détail. Ca substantiv, de ex.: „nu cunosc toate *amăruntele*” (L. M.), acest cuvînt nu ne întîmpină în vechile texturi, ba nici în graiul po- poran, unde *amărunt* funcționează tot-d'a-una ca adverb. Se dăce: „nu cu- nosc ce-va cu d'amăruntul”. To- tuși substantivul *amărunt* e foarte tre- buincios.

v. ². *Amărunt*.

². **Amărunt** s. **amănunt**, **amăruntul**, s. **amănuntul**, adv.; en détail, particu- lièrement, scrupuleusement. Compus din prepozițiunea a și adjectivul mărunt, *amărunt* corespunde deplin la- tinului vulgar a d m i n u t u m (= ital.

a m i n u t o), care era opus lui „ad grossum”, „cu toptanul”, „cu rădi- cata” sau „cu arsa”, bună-óră: „ven- dentibus vinum sive a d m i n u t u m sive ad grossum” (Du Cange). Sensul vor- beii se exprimă cu multă energiă la Cantemir, Chron. II p. 42: „mai pre tot, poate fi, cu *amănuntul* i-am cer- cat și, cum să zice cuvîntul, nici o pētră neclătită și nici un un- ghiiu nescocorit n'am lăsat...”

Pe când a se întrebuița ca o pre- pozițiune independinte, adverbul *amă- runt* sau *amăruntul* circula și fără alt element prepozițional; de exemplu:

Legenda Sf. Vineri, text din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Ni- colae din Brașov, p. 78): „Intr'acéiașu noapte și unii dulce-govitoare și înțe- léptă muțare ce o chema Eyfimia a- rătă-i-se vedere în chipul vederiei ce văzuse Gheorghie, și amândoi demă- nēța tuturor *a-măruntulă* vedere ce văzuse spuseră...”

Legenda Sf. Dimitrie, text din sec. XVII (ibid. p. 121): „de tot *a-mărun- tulă* înainté tuturoră spuné cumu i se- au arătat sfântul...”

O predică a Sf. Ioan Crisostom, din același secol (ibid. p. 504): „nu cu e- vanghelia numai strigă, ce și cu dum- nedzeeștii prooroci și cu de Dumne- dzău grăitorii ai săi ucenici *a-măruntă* spune...”

Tot așa în Dicționarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402): „*Amănuntul*. Minutatum”.

Mai adesea însă cu pre, adecă lite- ralmente: „per ad minutum”.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. p. 12: „le spune pre-*amăruntulă* și le arată pilda...”

Varlam, 1643, I f. 136 b: „Thoma pre-*amănuintulă* socoti și pipăi...”

Pravila Moldov. 1646, f. 31: „tre-

bue întâi să'șu ȳa sama pre-amănnun-
tului..."

Ibid. p. 102: „să socotescă tot lu-
crul p re-amănnuntul..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în A-
cad. Rom. p. 179): „cartia dacă citi
și celiă ce într'insa să cuprindea dacă
p re-amărunțul întâliăsă..."

Același, Divanul 1698, f. 41 b: „ca
unū întâleptū, foarte p re-amănnuntul
să ȳa a-minte și să socotiăsă..."

Constantin Brăncovan, 1697 (Cond.
Mss. în Arch. Stat. p. 233): „într'a-
ceia, domnia mé vrând ca să li se dis-
copere dreptatē și să li se ȳa séama
p re-amărunțul..."

Același, 1698 (ibid. p. 254): „le-au
luat séama foarte p re-amărunțul și
le-au citit toate cărțile și hrisoavele
de moșie și zapisele cine ce au avut..."

Nic. Muste, Letop. III p. 43: „Fo-
st'aū la acel rășboiū și mulți din Mol-
doveni, uni la Svedī, alți la Moscali,
cari după risipa rășboiului aū venit
aice în țară la Mihaī-vodă de'ī spunea
p re amărunț de rășboiul lor precum
aū fost..."

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în
Acad. Rom.), ps. CXVIII:

Să învăța și p re amăruntu
Socotia înțelesul lor svântu..."

Samuil Clain, Invățături (Blaj, 1784
p. 23): „moartē ȳaste mai groaznică
și mai amară decâtū toate nevoile
și rélele ce să potū întâmpla omului
în viață; cum că ačasta ȳaste așa,
lezne vomū pricepe, de vomū lua p re
amărunțului a-minte și vom socoti ce
ȳaste moartea..."

Mai rară în vechile texturi este con-
strucțiunea: c u amărunțul.

Nic. Muste, Letop. III p. 34, despre
vodă Mihaī Racoviță: „domnia țara
cu cumpăt bun, și la judecată foarte
cu dreptate, și nimăruī nu'ī era po-

prită ușa, ce care cu ce trebă saū
nevoe ar fi avut, nu numai boierī, ce
și din cei proști, pré lesne intra de'și
isprăvia lucrurile lor, tuturor le zicea
pre nume, și judecata o cerca foarte
c u amărunțul și pré încet cu îngă-
duelă..."

Zilot, Cron. p. 15: „Ah! amar mie,
cum m'am născut într'acéstă Tēră-
Rumănescă, în care pină la virsta în
care sînt, trecută peste 20 de anī, lu-
ând séma c u amărunțul, nu numai
că dreptate saū semn al dreptății n'am
vădūt, ci încă..."

Beldiman, Tragod. v. 3649:

Ce vreți, — ȳice Serascheriul, — ce cereți, ce
ați venit?

Bals, cu plecăciune mare, scărbit și fôrte

măhnit,

A'ī îmblândi se silește, vorovindu'ī mult su-
pus,

Tótă pricina venirei c u amărunțul ȳ-aū spus...

A. Pann, Prov. III, 87:

Și c u amărunțul tôte, cum s'aū întimplat, ȳa
spus...

Și mai rară este construcțiunea: d e
amărunț.

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 74: „d e
amănnuntul să o ispitim, ca oare-ce pen-
tru dînsa adevărul și socotiala ce ne
va arăta să oblicim..."

I. Văcărescu, p. 11:

D'amărunț privind făptura,

Planeți, Răsărit, Apus,

Stam gândind: așa natura

Cin'ar fi 'mvirtind de sus?..

Astădī circuléză în graū mai ales
„c u amărunțul" și chiar „c u d e a-
mărunțul", în care se asociază trei
prepozițiuni. Dr. Polysu: „a povesti
c u amărunțul = umständlich erzäh-
len; a cerceta c u d e amărunțul =
durchsuchen".

v. 1. Amărunț. — Mărunț.

Amărunț. — v. Amărunțesc.

Amărunțelul (d'), adv.; très en détail, très minutieusement. Diminutiv poporan din d'amarunțul, exprimând un chip și mai migălos de a face ce-va. Se aude mai ales în Moldova.

Basmul „Voinicul florilor“ (Sbiera, Povești p. 68): „ei î-au spus toate de *amărunțelul*, ce li s'au întâmplat, cum au rățăcit și ce au vădut...“; și mai jos p. 75: „Smêul au cercat toate ungherele de *amărunțelul*...“

v. ² *Amărunt*.

Amărunțesc (*amărunțit, amărunțire*), vb.; t. d'Agricult.: mouvoir la terre. A fărîma pămîntul, a'l face să nu fie tare sau grunțos, pentru ca semințele să încolțescă mai repede și să rodască mai bine.

Ion Ionescu, Calendar 1845 p. 79: „dacă mai înainte de a sămăna mlaful am *amărunți* bine pămîntul și nu am arunca sămînța peste brazdele nesfărămate cu borona, precum facem acum, atunce de bună samă am dobândi mai îmbelșugată rodă...“

Același p. 31: „înghiețuri de primăvară sînt foarte priitoare pămînturilor lutose, *amărunțindu-le* mai bine decît orîce uneltă de gospodărie...“

Același p. 13: „în lucrarea grădinelor treba cea mai de căpetenie este, ca pămîntul să fie *amărunțit* cu desăvîrșire, atât pentru a închizășlui încolțirea semințelor, cît și pentru a da tuturor legumilor o creștere bogată și rapidă...“

În Dicționarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402) ne înțipină forma *amărunț* (*amărunțat, amărunțare*), corespunzînd foneticesc italianului [am] minuzzare = lat. rustic [ad] minutiare.

v. *Boronesc*. — *Mărunțesc*.

Amărunțire }
Amărunțit } — v. *Amărunțesc*.

¹ **Amărûș**, adj.; diminut. d'amar. — v. *Amărûș*. — ² *Amărûș*.

² **Amărûș**, s. m.; t. de Botan.: aubier, Viburnum opulus. Numele obicînit în Bucovina după Alth (Hauptbericht f. Bucovina 1862 p. 91): „Schneeballen, *Amărûș*“.

v. *Călin*.

Amărûță, s. f.; t. de Botan.: herbe aux vermisseeux, Picris hieracioides. Termen întrebuintat în Banat (Dr. D. Brîndză) pentru o plantă amară, de unde 'i vine și numele tehnic *πικρίς*.

v. *Îerba-găii*.

Ambâr s. hambâr (plur. *ambare* sau *hambare*), s. n.; „grange, grenier, magasin à blé; turc ambâr, embâr, vulg. ambâr, hambâr“ (Cihac). Fie prin Osmanlii, fie prin Tătari, cuvîntul a străbătut în toate limbile din răsăritul Europei: la Slavi, la Unguri, la Greci. Sinonim cu *arman*, de asemenea de origine turcă.

Balada „Voichița“:

Îe'ți, puile, cheile,
Deschide'ți *ambarele*
Și cerea'ți fărinele
Și chiamă'ți slujnicele...

(Marian, Bucov. I, 32).

A. Odobescu, Dîmna Chiajna p. 67: „tot în rînd cu acestea veniau grajdurile, *ambarele* și șóprele cu toate camurile de drum, sub îngrijirea Comişilor și a Șătrarilor...“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sulțanica p. 223: „Beilicul Némțului, Muscalului, Turcului, e tot beilic. Or-care din ei ar călca țara, *ambarele* se golesc...“

În graiu se aude la plural mai adesea *ambară*.

Ianachi Văcărescu, Istor. (Papiu, Monum. II p. 293): „La lét 1787, Ghenarie, mă făcuse vistier din dvornec Mavrogheni, și în grabă văzuî doo-trei fermanuri înpărătesci, unul ca să trimitem sumă multă de zaherea la *ambarăle* Sacsiei, altul ca să trimitem salahori...”

E foarte des aspirat: *hambar*.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 278: „lovindu-se acolo, au făcut o mare răsipă în Turci, aprinzându-le și arzându-le *hambarele* și târgul...”

v. *Arman*. — *Șopru*. — *Zaherea*.

Ambesci, n. pr. loc. plur. m.; un village en Valachie. Nu se menționează în dicționarul topografic al lui Frunțescu.

Hzirea Vornicul, 1641 (Arch. Stat., M-reă Plumbuita): „ca să fie sfintei mănăstiri toată ocina câtă am în *Ambesti*, toate cumpărătorile câte am cumpărat dela megilășii din Dobroești, și toată ocina care să chilamă Silistê, toate cumpărătorile câte am cumpărat dela megilăși den câmpu și den pădure și den apă, den hotar până în hotar, cât să va alége parté mé de cumpărătoare den *Ambesti* și den Silistê...”

Ca plural din *Ambescu*, care e patronimic, *Ambesci* presupune un nume personal *Ambu* sau *Ambă*, care astăzi nu se mai întrebuințează. Într'un act din Transilvania din 1279 (Deutsch-Firnhaber, Urkundenb. 116): „comes Hegun filius *Ambus* et Goganus banus...”

v. *Ampoiv*.

Ambi, -be, adj. num.; les deux, l'un et l'autre. Sinonim cu *amîndoi*.

Costachi Negruzzi, Alergare de căl,

I: „*Amîndoi* era acum ca la cincisute pași de țință, când Meleli înfipse *ambi* pintenii în còstele armasarului...”

Deși forma *ambi* a devenit literară și se va mîntîne, totuși poporană ea nu este, și nici în vechile texturi nu se găsește, în cari ne întîmpină numai *îmbi* sau *îmbi*, formă organică din latinul *ambo*.

v. *Amîndoi*. — *Îmbi*.

Ambon s. *amvon*, s. m.; t. éccles.: chaire, tribune sacrée. „Tribuna în biserică din care se predică sau se spune Evangeliul” (Costinescu). Din grecul *ἀμβων*, acest cuvînt s'a introdus la noi sub forma de *amvon*, pe lângă care însă, prin înniruirea polonă, circula în Moldova și forma *ambon*.

Varlam, 1643, II f. 11 b: „patriarhul Macarie să sui pre *ambonă* și rădică cinstita cruce...”

Dosofteu, Liturgiar 1683, f. 24 b: „și eșind popa dzăce mîrgînd în mijlocul besiaricii după *ambon*: cu pace să eșim...”

Gheorgachi Logofet, Letop. III p. 312: „Evanghelia cea mai după urmă o cetește diaconul Curții în *Amvon*...”

Colindă muntenescă:

Cununa'n *amvon* puneă
Și din gură că'mî grăia...

(G. D. Teodorescu, Poes, pop. 90).

A. Pann, Moș-Albu, I p. 52:

Acest cuvînt isprăvindul, acel preot curios
Spre altar făcendu'și cruce, se dete din *amvon* jos...

Ambon și *amvon* nu sună romănesce, grupul inițial *amb-* (*amv-*, *amp-*) conservându-se numai în numi proprie. De aceea în popor se aude mai mult *amvon*, ba încă și *amvonă*.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 219: „un preot ce'l avea Măriea sa

[Constantin Mavrocordat], învățat la carte Grecescă și Românescă de se suia în *anvonă* de le cetia după cum se cade a ști fiește-care preot..."

v. *Biserică*.

Ambră (plur. *ambre*), s. f.; ambre jaune, succin. Sinonim cu turcul *chilimbar*, *ambră* din francesul *ambre* (= arab. *anbar*) s'a introdus la noi deja de vr'un secol.

Critil și Andronius (Iași, 1794 p. 9): „să scoată de acolo mărgăritari, *ambre* și curéle, pentru ca să'să facă niște podoabe..."

v. *Chilimbar*. — *Sucin*.

Ambribòiu, s. m.; 1°. t. de Botan.: sorte de Centaurée; 2°. t. de Chromatique: rouge foncé, mordoré. In ambele sensuri cuvîntul pare a fi despărut din graiu.

Colonelul rusesc Meyer, într'o fisio-grafiă a Basarabiei publicată în secolul trecut (Opisanie Očakovskiia zemli, Petersb. 1794 p. 168), dice că „*Gentiana centaurium* se chiamă moldovenesce: *abrimboiu* di c â m p". *Abrimboiu* — mai bine *ambriboiu*, după cum vom vedé îndată—este o varietate de „Centauria“, anume „Centauria *amberboa*, nemțesce „gelbe Sultan“, franțuscesce „barbeau jaune“ saū „fleur du Grand-Seigneur“ și chiar „*amberboi*“ (Nemnich), o frumoasă flóre adusă în Europa din Turcia și conservând numele seū turcesc. Basarabienii par a fi deosebit „*ambriboiu* de grădină“ și „*ambriboiu* de c â m p“.

După flóre, se dicea românesce *ambriboiu* și la o culóre, despre care tratatul de medicină populară de pe la finea secolului XVIII (Mss. în Arch. Stat.) dice:

„*Mohorât* sau *ambriboiu* cum se face. Jumătate oca lână să facă întâiu

roșie, apoi să ăa de 10 parale calacan, piatră acră de 5 parale, la acesté la toate să se scoată lână, să o înfloréscă la soare și iar să o bage în putină; care se poate și mătasé să se vâp-séscă. Din mătase roșietecă să se facă *ambriboiu*: her ruginit să pui în oțet tare; să freci her cu her să cază rugina după el; apoi să pui mătasé să sté; de vei vré să fie mai deschisă, să sté mai puțin, adecă 3, 4 césuri; iar de vei vré să fie mai închisă, să sté mai mult, adecă 7, 8 césuri..."

v. *Corobătică*. — *Mohorit*. — *Peșmă*. — *Turc*.

Ambus. — v. *Îlău*.

-ame, suffixe servant à former des noms collectifs. Unul din cele mai instructive resturi ale vechii morfologie române și romanice, sufixul *-ame* merită pe deplin a fi studiat cu o deosebită stăruință.

„Italienii, Spaniolii și Portugesii — dice Diez (Gramm.³, II, p. 332) — întrebuintéază sufixul *-amen* cu un sens colectiv al străin limbei latine.“ Așa lătinesce în: *aeramen*, *certamen*, *tentamen*, *ligamen*, *velamen*, *vexamen* etc. nu se implică de loc ideia de mulțime, pe când italianesce: *velame* „multe vèluri“, *bestiame* „multe vite“, *contadiname* „mulți țărani“, *gentame* „multă glótă“, *legname* „multe lemne“, *ossame* „multe ôse“, *saettame* „multe săgeți“, saū spaniolesce: *bestiame* „multe vite“, *botamen* „multe buți“, *cochambre* „mulți porci“, *osambre* „multe ôse“ și așa mai încolo, sint nesce expresiuni eminamente colective.

Sufixul latin propriu ăis nu este *-amen*, ci numai *-men*, identic cu latinul *-mon*, cu grecul *-μον*, *-μεν*, *-μιν*, etc., cu sanscritul *-man*. Inițialul *a-* în *-amen*

este tot atât de extra-sufixal ca și i în reg-i-men sau u în ac-u-men, în cari toate sufixe numai -men, întocmai ca în ger-men, ag-men, cul-men, ver-men etc. În fond dară, așa numitele sufixuri romanice -a m e n, -imen, -umen, pe cari Diez le pune în deosebire, se reduc la singurul sufix latin -men. Cu atât și mai interesant ar fi de a urmări modalitatea nașterii sensului colectiv în Occident pentru -a m e n, fără ca să-l aibă acolo și -imen, dacă nu și -umen. Singurul cuvânt latin cu -a m e n, în care se cuprinde ideea de mulțime, ba încă numai această idee, este: examen „roiu de albine“, „glătă de oameni“, „grămadă de animale“, „mare câtime de lucruri“: examen juvenum, examen muscarum, examen piscium, examen locustarum, examen infantium, examen malorum etc. Puțin ne interesează aici, dacă „examen“ este sau nu o contracțiune din „exagmen“, adică „ex-ag-men“, unde -a- aparține cu totul rădăcinii, iar nu elementului formativ. Poporul roman cunoscuse numai forma „examen“, ca și când finalul ar fi -a m e n, precum este în velamen sau în ligamen, unde rădăcina fiind vel- și lig-, restul -a m e n constituie element formativ. Toate graiurile neo-latine din Occident au moștenit pe acest „examen“: ital. sciame, span. enjambre, port. enxame, catalan. exam sau axam, provenç. ayssam sau issam, franc. essain etc. N'ar fi peste putință, prin urmare, ca această vorbă, deși singură, dar foarte răspândită pentru a exprime tot felul de mulțimi, să fi concurs la popoarele romanice a însuși sufixului -a m e n sensul colectiv, pe care el nu l' avusese în latina propriu zisă. Noi nu găsim o altă cale mai nemerită pentru a ne explica un asemenea fenomen, afară numai dăruia aceea împregiurare că substantivii cu sufixul -a m e n se întrebuintău în latina

vulgară mai cu seamă la plural, ceea-ce îi va fi dat cu timpul un sens general de pluralitate: generamina, linteamina, odoramina, pinguamina, sputamina, vitulamina etc. (cfr. Rönisch, Itala und Vulgata, p. 26—27). Ori-cum însă, fenomenul există, și o dată existând, întrebarea cea importantă este de a se ști, dacă el e numai occidental, după cum părea a crede Diez, ori dacă e comun tuturor Neo-latinilor.

În vechile texturi ne întâmpină nu o dată voinicame cu înțeles de „mulți voinici“. Coresi, Omiliar 1580, quat. XIII p. 1: „ce-au fostu la codrul Eleonului, acolo amu îngereștile țării și voinicame arhanghelilor unii nuori cu arepile vânturi aducé...“ Alt pasagiū, quat. XXII p. 1: „această oaste a lu Dumnezeu chemăse a cerului voinicame...“ În ambele pasaje, cuvântul înseamnă „oștire“, „exercitus“. Voinicame este un derivat dela „voinic“ prin același sufix colectiv -a m e n, pe care Diez îl afla numai în Italia și în Spania. Dar „voinic“ e din punct în punct slavul конник „miles, στρατιώτης“ (Mikl. Lex. p. 71). Cum dară i s'ar fi putut adăuga sufixul exclusivamente romanic -a m e n, dacă acest element formativ nu exista pe atunci la Români în mai multe vorbe de proveniență latină, ast-fel că străbunii noștri erau deprinși a l' întrebuinta și aveau conștiință de semnificațiunea lui cea colectivă?

v. Voinicame.

Vechile noastre texturi ne-au mai conservat în această privință un specimen foarte prețios. În Omiliarul de pe la 1570, pe care noi îl cunoștem numai după extracte (Cipariu, Analecte p. 16—29), ne întâmpină de trei ori vorba „mișelame“ cu sens de „sărăcime“, și anume: „Mergu oamenii la beserecă, cumă acolo popa să spue cuvântul lu

Dumnezeu sfânta evanghelie în limba pre care grăesc oamenii, să putem înțelege noi *mișelame*; ce folosul lor deca popa grăiaște în limba striină Rumânilor, sărbăște, de nu înțeleg, sau pre altă limbă ce nu vor înțelege ascultătorii? cum zice Pavel Apostolul către Corinteni 155 zice: așa și voi cându cu limbi grăiți, d'unde nu dați uin cuvântu adeverat, cum poate înțelege omu ce e grăit? fi-va amu de veți grăi în vântu? deîn care învățatură să învețe *mișelame* în ce chipu trebuiaște a cinsti pre Dumnezeu, și cine e Dumnezeu, și noi creștinii slugile lui în ce chipu putem face și via după voia și lăsată lui, și în ce putem sfinți numele lui; aici trebuiaște cum popa să fie știutoru cărților, așa va pute învăța pre *mișelame*...“ Românul „mișel“ fiind latinul „misellus“, vechiul nostru *mișelame* corespunde unui italian *misellame* „mulți mișei“. Sufixul *-amen* are aci, ca și'n *voinicame*, acel sens colectiv de o natură romanică specifică, pe care în deșert îl vom căuta la Latini în *miserramen* și'n alte formațiuni analoge. Însă printr'o singură vorbă ca *mișelame*, fie ea cât de desă în circulațiune, dar în care ideia de „mulțime“ nu este cea esențială, sufixul *-amen* n'ar fi căpătat nici o dată în limba română o misiune colectivă atât de pronunțată, încât poporul să'l adauge chiar la slavicul „voinic“ în *voinicame*. Este învederat dară că Românii cată să fi avut un număr însemnat de cuvinte cu *-ame*, de ex.: *osame* „multe oșe“, *vitame* „multe vite“, *țerăname* „mulți țărani“, *porcame* „mulți porci“ etc., întocmai precum le au Italianii sau Spaniolii.

v. *Mișelame*.

În Banat acest sufix trăia în gura poporului pină la secolul XVIII. Dicțio-

narul Mss. dela Lugoș circa 1670 (Mss. în Bibl. Univers. din Buda-Pesta) ne dă:

„*Heidukame*. Hajdones.

„*Lotrame*. Latrones.

„*Prostame*. Rustici...”

Pină astăzi acest sufix trăiesce la Macedo-români, deși materialul lexicografic adunat de Kavalliotis și de Daniil nu ne oferă nici o urmă de colectionalul *-ame*, precum nici gramatica lui Bojadschi. În Mostre de Petrescu (I, 48) :

luă șiiac dela orfanie,
se duse Pirlep la o duviane
și se așirnă la croiere,
tea și 'l cósă cuparane,
tea și 'l vindă ti Bairame,
pe la Turci și la *domname*
tea și plătescă la orfanie...

ceia ce se traduce :

luă postav de om sărac,
se duse în Pârlep la prăvălia
și se puse la croire,
ca sa 'l facă ghebă,
ca să 'l vindă la Bairame,
pe la Turci și la domni,
ca să plătescă la sărăciă...

În aceeași colecțiune, p. 120—21, găsim un pasagiū din balada noastră despre „meșterul Manole“ :

Ca să 'mî rădicați
Aici să 'mî durați
Mănăstire naltă
Cum n'a mai fost altă,
Că v'oiū da averi,
V'oiū face boieri...

tradus macedo-romănesc : :

Tea să 'nî anălțați
Aóce să 'nî adărați
Monastir analtu
Cum nu mai fu altu,
Că va să vă dau averi,
Va să vă fac *domname*....

Apoi în nota dela p. 153 editorul ne spune că : „*domname* înseamnă domni, domnitori străini, boerii turcesci“.

Intr'o colecțiune de cântece popo-
rane macedo-române de d. Caragiani :

C'un căpitan se se marită,
Și un mușat gîone cu el s'amintă,
Și armatele améle acel s'le lîa
Și pri Turc a me tut se da....

tradus prin :

Cu un căpitan să se mărite,
Și un frumos june cu el să facă,
Și armele mele acela să le lîa
Și în contra Turcilor mereu să dea...
(Conv. lit. 1863 p. 387).

adecă Macedo-românul Turc a me co-
respunde actualului daco-român Tur-
cime.

De asemenea, în colecțiunea postumă
a lui Dr. Obedenaru (Mss. în Acad.
Rom.):

Avdiți, ah, soți, avdiți, ah, frați!
Voi fecior a me ne'nsurați...

tradus prin :

Entendez, ô mes compagnons! entendez, ô
mes frères!
Vous, jeunes gens non mariés...
saù :

Voi gîon a me tinirați...

= :

Vous garçons, vous célibataires...

Se dîce și m u l î e r a m e „măi multe
femei“ (M. Iutza, Crușova).

v. -ime. — Samă. — Spurcălamă.

^{1.2.} Ameliț. — v. Ameninț. — ^{1.2.} Meliț.

Amêninț s. amêrinț s. amêlinț s.
ameliț (amenințat, amenințare), vb.; 1°. menacer; 2°. vouloir, ordonner; 3°. faire signe, clignotter; 4°. mentionner en passant. Ultimele trei-sensuri a-
parțin vechiului gău. Prin sensul de
'ntău, cel fundamental și mai respân-
dit, ameninț e sinonim cu îngrozesc
și cu înfricoșez, cari însă amîn-
doe presupun că cine-va nu numai a-
menință, dar este tot-o-dată saù pôte

să fie temut. Se dîce: „amenințându'l,
îl îngrozesci saù îl înfricoșezi“ atunci
când amenințarea speriă; adesea însă
se întâmplă că: amenințându'l, nu'l
îngrozesci, nu'l înfricoșezi, căci el de
unul ca tine nu se teme.

Pentru a puté expune succesiva des-
fășurare formală și logică a acestui
verb, cată să plecăm dela prototipul
latin rustic a m m i n a t i a r e (=ad-
minatiare), de unde spaniolul a m e n a -
z a r, provenț. a m e n a s s a r, portug.
a m e a ç a r, sardul meridional a m e -
l e z z a i; în dialectul sicilian a m m i -
n a z z a r i, pretutindenî cu sensul cel
obîcînuit al românului :

a) ameninț „menacer“.

În ameninț = a m m i n a t i a r e al
doilea n s'a desvoltat prin propagina-
țiune, ca în „cănunt = canutus“, „mă-
nunt = minutus“ etc.; apoi tot ca în
„cărunt“ saù „mărunt“, primul n s'a
dissimilat în r în forma cea mai po-
porană amerinț, pe lingă care se mai
aude într'un mod sporadic ameliniț cu
l=n, și chiar ameliiț ca în sardul „ame-
lezzai“.

Coresi, Omiliar 1580, quat. XVIII
p. 9: „Hristos însușu Dumnezeu acesta
și domnă prespre toate, toate făptu-
rile opriă-le; aoré amu cătră Mare
grăiă: înțătă mlăcomă; iară aoré că-
tră stricatulă: voiu curățeste-te; și ne-
curatului dracului opriă-i și zică: și
ție grăescu eşu diin omulă acesta; și
acmu cătă amerință cu tăriă-să, toate
câte să va elă lucrăză...“

Balada „Mănăstirea Argeș“:

Ș'apoi se 'ncrunta
Și 'i amenința
Să'i pue de vii
Chiar în temeli...

A. Pann, Erotocrit, II p. 43:

Că el amerința într'o parte,
Ș'intr'altă rănăa cumplit ș'amar...

și același p. 70 :

Lua sémă fôrte bine la sabia când lovîa
Și trupul seü ca un vultur il zbură și se
păzia;
Se repeđia înainte, îndărît iar se trăgea,
Pin'a nu sosi lovirea cu sabia o opria,
Se apêra cu pāvaza cum *amelința* pe loc,
Incât când izbîia într'insa sārîa scântee de
foc...

Colinda „Tóder Diaconul“ :

Sfîntul Mihăilă
Cu sabia 'n mână,
Déc' așa vedea,
Cu ea c'adia
Și *amenința*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 36)

Descântec de „Dragoste“ :

Mă sculaî astăđi Duminică de diminéță
Pe rouă, pe cétă,
Cu buclumul buclumaî,
Dela patru-deci de floricele miróse le luaî
Și cu ele mă spēlaî,
De dragoste mă încărcaî,
Și apucaî pe cale pe cărare,
Mă 'ntálnîi cu noê fîngerî în cale,
In nouê scaune de argint ședea
Și noê bastóne în mână avea:
Cu sórele mă încinseră,
Cu luna mă cuprinsēră,
Sfîntîi fîngerî cu bastónele *amelîțară*,
Tóte dragostile le adunară,
Pe mine le aruncară...

(A. Iliescu, Dimbovița, c. Sardanu)

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice :

Ș'*amenințîndu*î din urmă cuțitul moldove-
nesc,
Să plece acum de fugă se îndesă, se gătesc...

Din acest sens de „menacer“, adecă
de a sili să se facă ce-va, se nasce
d'a-dreptul :

b) *ameninț* „vouloir“.

Dicționar slavo-român circa 1670
(Mss. în Bibl. Soc. Archeologice din
Moscva, f. 110 a) : „*amerințare*, vré-
re“.

Dosofteu, Acatist 1673, f. 18, în a-
lăturare cu pasagiul corespunđător din
Acatistul lui Samuil Claîn, Sibîu, 1801:

... Inzgăul pre
cuvîntul l'ai prii-
mit, pre cea ce
țâne toate l'ai ți-
nut, cu lapte l'ai
hrănit, cu *ameli-
țarîa* ce hrănîa-
ște lumîa toată...

... Primit'ai in
pantece pre Cu-
ventul, shi ai pur-
tat pre cel ce poar-
ta toate, shi ai
hrannit curata cu
lapte pre cel ce
hranneste toata
lumea cu buna-
voe...

În Acatistul tipărit la Rîmnic, 1784,
f. 35 a : „cela ce hrănește toată lumé
cu buna-voire“.

Coresi, 1580, quat. XXIII p. 14 :
„cu meșterșugul pascăriei vână uce-
nici, ca să înțelegă că putere toată o
are cu vréré'șu și cu frămsété dum-
nezeiasc'a *amerințarei* lui făpturile'i
toate slujescă...“

Tot acolo quat. XXXII p. 1 : „cu
dumnezeiasca a lui *amerințare* orbului
dărui și lumina trupului și lumina
înțelegutului...“

Cu același sens în Pravila lui Ma-
teju Basarab, 1652, p. 594 : „sfân-
tul și a toată lumé săboru, carele
se-au adunată după *amenințare* dum-
nezeiască...“

Dela sensul de „vouloir“, ca o ma-
nifestațiune exterióră a voinței, se des-
fășură acela de :

c) *ameninț* „faire signe, cligner“.

Dicționarul Mss. slavo-românesc circa
1670, f. 100 a : „*maxhic*, *amerințare* cu
mâna; *maxhic*, facere cu ochiul“.

De aci, cu perderea inițialului *a*-, la
Dosofteu, 1680, ps. XXXIV, 19 :

... cariî mă u- răscu înzădar și <i>melîț</i> ă cu ochiî...	... oderunt me gratis et annu- unt oculis...
---	--

unde la Coresi, 1577 : „*clipescu* cu
ochiî“; la Silvestru, 1651 : „*clipindü*
cu ochiul“.

In fine, dela sensul de „clignoter“,

prin noțiunea intermediară de clipită saŭ ce-va foarte trecător, ajungem la :

d) *ameliț* „mentionner en passant“.

Comentatorul lui Urechia, Letop. I p. 99, vorbind despre Dragoș : „alți istorici megieși nemică n'au *amelițat* de această Domnie...“

Cantemir, Chron., II p. 72 : „noi pre scurt pentru acesta *amelițind*, cuvîntul am cruțat, ca aici la locul său pre larg să'l zicem...“

Budai-Delénu (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucur.) ne dă forma *amenitș*, intermediară între *ameninț* și *ameliț*, traducend'o prin : „winken, andeuten, ein Zeichen geben mit dem Kopfe oder Finger, drohen, bedrohen“. Noi am vădut mai sus, că filiațiunea tuturor sensurilor nu se explică decât prin mijlocirea lui „vouloir“. Din romanicul comun a m m a n i t i a r e „menacer“ numai graiul românesc a înlănțuit vérigel : „vouloir, ordonner, faire signe, clignotter, mentionner en passant“, ale căroră margini la prima vedere se par a fi atât de depărtate, și totuși legătura treptată între ele e foarte consecute.

Cu totul alt ce-va este a m e l i ț saŭ m e l i ț „broyer, macquer“, despre care se va vorbi la locul seŭ.

v. *Clipesc*. — ². *Meliț*.

Amenințare }
Amenințat } v. *Ameninț*.

Amenințător s. **amerințător**, -óre, adj. et subst. ; celui ou celle qui menace, menaçant. Calitativ putend să exprime toate sensurile verbului a m e n i n ț, mai cu sémă însă sensul cel fundamental.

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpușnénu, IV : „i se părea că vede toate jertfele crudiei sale, fiorose și amerin-

țătóre, îngrozindu'l și chemându'l la judecata Dumnezeuului dreptății...“

v. *Ameninț*. — Îngrozitor.

Amenințătură s. **amerințătură**, s. f.; menace. Sinonim cu *amenințare*, dar cu o nuanță de despreț. Se întrebuintează mai mult la plural, de ex. : „ce de mai *amenințături* în vînt, și la adevă nici o trebă...“

v. *Ameninț*.

¹. **Americă**, s. f.; t. de Géogr. : Amérique. Una din cele cinci părți ale lumii.

Amfilohie, Gheografie, Iași 1795 p. 5 : „America până acum s'au numit ca un mare ostrov, care este mai ca două părți de aceste de-asupra pământului, dară acum mulți au început a zice din cei ce călătoresc, cum că și America ar fi prinsă de Asia, după polu articu ; fie cumă să fie, aceasta nu ne strică, căci noi voim a scrie locurile cele mai cunoscute și mai știute de toți, altele ce nu să știu bine le lăsăm alora...“

². *Americă*. — *Americuță*.

². **Americă**, s. f.; t. de Comm. : toile de coton, calicot (Pontbriant). O pânză de fabrică, próstă și netraînică.

Intr'un cântec poporan din Moldova, femeia leneșă se vaetă :

Cine-o stirnit furcă, fus,
Mănca-i-ar carnea un urs !
Ard'o focul cânepa,
Că'i mai bun' america !
De uritul cânpei
Lua! calea pivniței :
Decât aș tórce la in,
Mai bine-oiu bé tot la vin...

(N. Bălăuț, Vasluiu, c. Ivănesci).

Pe când cânepa și inul trebuiaŭ lucrare, *america* o aduceaŭ gata tolbașii, dicend că vine hât colo din America. E curios a trage acest cuvînt

atât de simplu din neo-grecul βαμβα-
 ξερόν *pari* (Cihac, II, 633), pe când
 tot în acest fel o altă stofă se numesce
 la noi în popor *anglie*, fiind că ace-
 iași tolbași se lăudau că o aduc din
 Anglia.

v. *Anglie*. — *Alestincă*.

Americuță, s. f.; t. de Botan.: sorte
 de *Géranium*, *Pelargonium hortulano-*
rum (Dr. Brândză). „O flóre exotică,
 cultivată la noi numai în ghiveci, cu
 frumoșe flori de culóre roșă sau tran-
 dafiră” (P. Teodorescu, Ialomița, c. So-
 cariciu).

Dar de ce se va fi chiâmând *ameri-*
cuță?

v. *Mușcată*.

Amerindêz (*amerindat*, *amerindare*),
 vb.; *approvisionner*. — v. *Merindă*.

¹ **Amêstec** (*amestecat*, *amestecare*), vb.;
 1°. mâcher; 2°. mêler, mélanger, con-
 fondre, copuler; 3°. remuer, brouiller,
 tripoter, ingérer. În primul sens: „*a-*
mestec mîncarea în gură” (Lex. Bud.)
 se întrebuintează mai tot-d’a-una sim-
 plul *mestec* = lat. *mastico*, de
 unde derivă *amestec* prin prepozițio-
 nalul *a* = lat. *ad*. Gura saū dinții
mestecă bucatele. Mîna saū dege-
 tele *amestecă*, mintea de asemenea *a-*
mestecă, când se pun la o-laltă fi-
 înțe, lucruri saū vederi felurite, fie
 acêsta în cunoscînță pentru a scôte
 din ele ce-va nou saū pentru a ajunge
 la un scop, fie în necunoscînță, nesciînd
 a le deosebi pe unele de altele. De aci
 se trag tôte sensurile lui *amestec*, cari
 se pot clasifica în doē ramure: de’n-
 tău, când elementele cele *ameste-*
cate ne preocupă de o potrivă în si-
 ne’și, fără a considera mai în specie
 pe unele din ele saū pe instrumentul
 căruia i se datoréză *amestecul*; al
 doilea, când e vorba de un asemenea

instrument saū când totalitatea e pri-
 vită în genere numai întru cât se ra-
 pörtă la unele din elemente. În pri-
 mul cas noțiunea fundamentală este
 „mêler”; în cel-alalt, „remuer”. În am-
 bele, verbul pôte funcționa ca activ
 și ca reflexiv.

1°. *amestec* „mêler, mélanger, con-
 fondre, copuler”; de exemplu:

amestec cărțile la joc;

amestecă var cu năsip;

să *amesteci* vin cu apă;

nu *amesteca* pe Ion cu Petru;

patimele sufletesci, ca și bólele tru-
 pesci, ca și retăcirile minții, adesea se
amestecă mai multe la un loc...

Proverbi și locuțiuni proverbiale:

„Nu te *amesteca* ca mărarul în tôte
 bucatele” (Pann, I, 24) saū: „te *ame-*
steci ca mărarul în bucate” (Baronzi,
 Limba p. 59).

„Cine s’*amestecă* în tărîțe, porcii îl
 mănâncă” (Baronzi, p. 50).

„Nu’ți *amesteca* lingura unde nu’ți
 fierbe óla” (ibid. p. 59).

Cantemir, Divanul 1698, f. 46 b.:
 „mai pre urmă răsul durerilor să va
amesteca...”

Același, Chron. I, p. 258: „pentre
 flori cépa cîoară și pentre grău ne-
 ghină să *amestece*...”

De aci, aplicându-se la unirea sexu-
 ală, ca lătinesce: „*miscere sangui-*
nem et genus”, în graul vechiu ne
 întimpină:

Moxa, 1620, p. 381: „și ’șu călu-
 gari muțaria și se *amestecă* cu alta...”

Ibid. p. 355: „se sculă Nemitoru
 de ucise pe fecorii lu Amulie toți, iară
 pre o fată elu o puse popă, și puse
 lége: fetele ce voru fi popi să nu se
 mărite; iară ia se *amestecase* cu oare-
 cine; déca auzi Nemitoru că e gré,
 puse de o păziă pînă cându născură
 doi gémeni...”

v. *Împreunez*.

II°. *amestec* „remuer, brouiller, tri-poter, ingérer“; de exemplu :

amestec ciorba;

amestec aluatul;

amestec ce-va cu lingura saŭ cu de-
getul;

mai *amestecă* céul, că nu s'a topit
zaharul...

Proverb. : „*amestecă* vorba ca făcă-
lețul mămăliga“ (Conv. lit. 1874, p. 73).

În același sens la Cantemir, Ist. Ie-
roglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 262 :
„cu o falcă în cerŭ și cu alta în pă-
mânt la șoim alergă, cătră carile ochii
întorcând, fața în divuri în chipuri
mutând, voroava *amestecând*, limba
bolborosindu-i...”

Italianesce „masticare le parole
tra'denti=proferirle borbottando ed in
maniera intelligibile“ (Tommaseo).

În graiul vechiu, a *amesteca* pe cine-
va cu limba saŭ cu condeul, însemnăză
figurat : a cleveti saŭ a înnegri.

Nic. Muste, Letop. III, p. 31 : „dacă
aŭ venit [Constantin Duca] la Domnie,
îndată aŭ început a răsplăti binele ce
î-aŭ făcut socru-său [Brâncovanu] cu
necunoaștere de bine; și în loc de mul-
țămită, l'aŭ *amestecat* la Poartă cu
multe cuvinte rele...”

Neculce, Letop. II, p. 316 : „Antioh-
vodă pre urmă obicind acest lucru și
altele multe mestecături a lui Ior-
dachi Rusăt, ce ămbla cu cărti, *a-
mestecând* în Țarigrad la Mihaïu-vodă
și la frații lui și la Paladi în țara Un-
gurască, mănietu-s'aŭ Antioh-vodă și
aŭ închis pre Iordachi Rusăt...”

Ca termen juridic, a se *amesteca* =
a exercita o ingerință ôre care în ave-
rea saŭ în afacerile altuia.

Eftimie dela Bistrița, 1573 (Cuv. d.
bătr. I, 23) : „să fie [iazul] sfântei mă-
năstiri de hrană, iar cine se va *ame-
steca* într'acest iazŭ, să fie proclēt...”

Simion Movilă, 1602 (ibid. p. 113):

„nimenile să nu să mai *amestece* pre-
s pre carté domniei méle...”

Stefan Tomșa, 1622 (A. I. R. III,
p. 217) : „să aibă ei a ține acéle părți
de sat până cându li se va face plata
cât mai sus scrie, ca să nu aibă nime
a să *amesteca* acolo înainte cărții dumnii
méle...”

Act moldovenesc din 1638 (A. I. R.
III p. 223) : „din cuconii noștrii nime
să n'aibe a să *amesteca* la acéle vii,
pentru căce i le-am dat cu voia tutu-
ror fraților...”

Gheorghie Stefan, 1657 (ibid. p. 237):
„să fie și dela noi slugilor noastre
Murgeștilor acela sat Mihalcul driaptă
ocină și moșie nerușeită nice dănă-
oară în véci, și alt nime să nu să
amestece...”

Constantin Brâncovénu, 1694 (Cond.
Mss. în Arch. Stat. p. 95) : „iar va-
meșul să nu să *amestece* la ce ar fi
venitul moșilor boiărilor...”

În fine, a nu se *amesteca* = a fi ho-
tărit de a nu lua parte la ce-va.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p.
203 : „Ce să facem? că vremea muca-
relului aŭ sosit; aici banî nu putem
găsi; Domnul de acolo încă nu ne tri-
mete, nici ne scrie nimică; și așa noi
nu ne *amestecăm*...”

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 100,
cu o elegantă întrebuițare a infiniti-
vului nescurtat : „[Căzaci] îs rășboi-
nici și 'n veci gata a se *amestecare*
în tot felul de vrăjbî și de sfădiri...”

De aci expresiunea familiară : „nu
mă *amestec*“, saŭ idiotismul : „nu mă
bag, nu mă *amestec* = ich mische
mich nicht darein“ (Dr. Polysu).

v. ². *Amestec*.

². *Amestec* (plur. *amestecuri*). s. n.;
mélange; connivence; ingérence; inter-
vention. Ca substantiv abstract, repre-
sintă toate sensurile verbului a me-

stec, într'un mod mai puțin trecător ca în amestecare și fără nuanță de despreț ca în amestecătură.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 24): „câinele Mării și vidra cu jigăniile uscatului ce tré b ă sau ce *amestec* pot avé?...“

Beldiman, Tragod. v. 957 :

Că nici de cum să nu fie Serascheriul la prepus

Că Moldova și boierii Eteriei s'au supus;

Ce, rafele credincioase, cum au fost vor fi în veci,

Fără nici o părtinire sau *amestec* între Greci...

Act moldovenesc din 1621 (A. I. R. III, p. 215): „să n'aibă cea frații *amestec* într'acele vii, niț Coste în viile cele de moșie carele mai sus scrii, niț să sfădască...“

Alexandri, Boierii și ciocoii, act I sc. 7 : „Cine chiamă ș'aduce *amestec* străin în țară, îi mai nelegiuit decât Iuda vîndătorul...“

v. ¹ *Amestec*. — *Amestecare*. — *Amestecăciune*. — *Amestecătură*.

Amestecare (plur. *amestecări*), s. f.; l'infinitiv substantiv d'*amestec*: *mélange*, *embrouillement* etc. Sinonim cu *amestecătură*, cu *amestecăciune*, cu substantivul *amestec*, dar exprimînd o acțiune, nu o stare.

Miron Costin, Letop. I, p. 292, despre politica tradițională a Moldovei: „țara acésta fiind mai mică, nice un lucru singură de sine fără adunare și *amestecare* cu alte țeri n'au făcut...“

Nic. Muste, Letop. III, p. 31 : „Brâncovanu înțalesese de *amestecarea* ce l'au *amestecat* ginere-său Constantin Duca Vodă...“

Vechiul graiu făcea o deosebire între „*amestecarea* sîngelui = alliance, parenté, croisement“ și între „*ameste-*

care de sînge = inceste, mariage il-légitime“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. Acad. Rom. p. 120) : „*amestecaria* sîngelui amestecă sufletele...“

Pravila Moldov. 1646, f. 117 : „*amestecare* de sînge să face în doo chipuri : chipul de'ntăi ăaste cu nuntă, cându să va cununa neștine cu vre o muîare carîa nu i o au dat pravila; ăară a doo ăaste fără de nuntă, ce să dzice să înpreună cu dănsă încă mainte de cununie...“

v. ^{1,2} *Amestec*. — *Amestecat*. — *Împreunare*.

Amestecat, -ă, adj.; part. passé d'*amestec*: *mélé*, *mélangé*, *pêle-mêle*; confondu, embrouillé etc.

Locuțiune proverbială : „Rîs *amestecat* cu plîns...“ (Pann, III, 7).

Constantin Brâncovănu, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 39) : „fiind moșia Ulmuleșilor *amestecată* și nehotărită de cătră alte siliști ale lor...“

Miron Costin, Letop. I p. 342 : „Neculaî Cărnul încă, văzând pogorirea lui Racoți și *amestecate* lucruri, au venit cu ôstea ce se trimisese...“

Nic. Muste, Letop. III p. 19 : „Accest Dimitrașco-vodă au scos hărtii pre fețele oamenilor, care angărie până atunci n'au mai fost în țară nici la o Domnie, fiind țara *amestecată*, oamenii strămutați dela locurile lor după ernatul Tătarilor, că așași de atunci au rămas țara pustie din Prut până în Nistru până ăstăđi...“

I. Văcărescu p. 281 :

După cum vrei să ne-arăți

Totî ingerii coboriți

Și cerul *amestecat*,

Cu pămîntul cufundat...

Zilot, Cron. p. 2 : „Mai alcatuii și acésta scurtă scrisóre tot după obiceiul meu, adică *amestecată* puțină prôstă

scrisóre cu mai multă poezie în chip de tragedie...”

Balada „Gheorghelaș” :

Se pleca ca să bé apă,
Macoveiu îi da în céfă
De bé apă sângerată,
Cu măsele-amestecată...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 592, 593).

Doîna „Oltul” :

Oltule, căine spurcat,
Ce vii așa turburat?
Aû la coddă te-a plouat
De 'mî vii așa mâniat
Și cu sânge-amestecat?
Tot cu sânge de haîducî,
Cu căpestre de cai murgî...

(ibid. 320).

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpuș-nénu, III: „In lupta și trînta acésta, masa se resturnase; ulciórele se spâr-seseră, și vinul amestecat cu sânge fă-cuse o baltă pe lespeđile salei...”

In graul vechiu, expresiunea „sân-ge amestecat” avea un deosebit înțe-les juridic :

Pravila Moldov. 1646, f. 94: „ceia ce facû sânge amestecatû, ce să dzice ceia ce'ș curvascû cu rudele și cu cu-scriile și cu cumătrele sau finele lorû, acesta să chîamă sânge amestecatû, acesta ver va fi bărbatû, verû mu-îare, cu moarte să se cêrte...”

v. ^{1.2.} Amestec. — Amestecare. — Ame-
stecăciune.

Amestecăciune (plur. amestecăciunî), s. f.; mélange. O formă rară și de prisos în loc de amestec sau a-
me-
stecare. Pravila dela Govora, 1640, f. 19 b, o întrebuintează cu sen-sul de „incest”: „fiu de a treia nuntă sau născutû întru amestecăciune de sânge, de cunî ca aceşté toți să nu cutéze a se che-
maré preoți...”

v. Amestecare. — Amestecat.

Amestecătôr, -óre; adj. et subst.; brouillon, intrigant. Cine amestecă

lucrurile, mai cu sémă însă în sens moral.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 238): „amestecătôrî de răutăți și a păcii nepriiatini într'alt chip îl zugrăviă, iară eu la dânsul alt chip am cunoscut...”

Nic. Costin, Letop. II p. 115: „l'aû pârît Dumitrașco-vodă [pe Iordachi Can-tacuzino] precum are frați în Țarigrad și sînt amestecătôrî de domni...”

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XC:

Și de cuvîntul turburătôrî,
Amestecătôrî și pierzătôrî...

v. ^{1.2.} Amestec. — Amestecătură.

Amestecătură (plur. amestecături), s. f.; ^{1.} pêle-mêle, confusion, bouleverse-ment, embrouillement; ^{2.} ingérance, in-trigue, commérage. Desvóltă tóte sen-surile lui amestec, însă numai în reu saû cu despreț.

^{1.} amestecătură „pêle-mêle”.

Miron Costin, Letop. I p. 252: „acea spaîmă și glogozală făcându-se în ó-
stea turcescă, cât jumătate de óste fu-gise de supt corturi la altă parte de
tabără de părăsise și pușcile și se fă-
cuse o amestecătură mare...”

Zilot, Cron. p. 76:

Oh, și să fi văđut, ce amestecătură,
Ce fierbere de om, toți strigând cu o gură...

Neculce, Letop. II p. 230: „aû mu-rit și Craiul Leșesc Mihaîu Vișnovet-
chi și era multă amestecătură între
Leși, că nu'și putea alege Craiu...”

A. Pann, Erotocrit, II p. 22:

El credea 'n sabia'și numai și la dînsa se'n-
china,
Tot-d'a-una vrea răsboe și'n véc certe scor-
monia,
Asupra păcilor fôrte avea el în viața 'și urî
Și cu mare bucuriă căut'amestecături...

^{2.} amestecătură „ingérance”.

Act moldovenesc din 1677 (A. I. R.

III p. 251): „nimine den ruda mé și den oaminii mei cu acia moșiia traba să n'aibă nič vré-o *amestecătură*...”

Nic. Muste, Letop. III p. 59: „După ce s'aũ rădicat feciorii lui Constantin Vodă Brâncovenul și cu ginerii, aũ început a face multe *amestecături* și lucruri neplăcute între acești boieri, batgîocorindu'i...”

Mateiu Basarab, 1649 (A. I. R. I p. 107), cătră tóte autoritățile și toți locuitorii din Argeș, contra cărora se plânseseră călugării de acolo că fac „mă-năstire de răs și de măscară”: „mai mult să nu înțeleg dumnîe-mé că mai unblați făcând *amestecături* și cuvînte fără lucru...”

v. ¹⁻². *Amestec*. — *tură*.

Amèt (*ames*, *ameteré*). — v. *Ametesc*.

Amețelă (plur. *amețeli*), s. f.; vertige, tournoiement de tête, éblouissement. „Invîrtirea minții, eșire din minte, smintire momentană” (Costinescu). Exprimă ca stare cea ce *amețire* însemnă ca acțiune. Sinonim și cu *amețitură*, care se întrebuințază foarte rar și numai cu o nuanță ironică. În graiu se rostesc mai tot-d'una *amețală*.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, p. 193: „nu întreba cătă *amețală* și oftare și lacrimi, căt s'aũ măhnit toată Curtea și urdia Domnului...”

Costachi Conachi, Poes. p. 116:

Ah, Doamne! ce necaz mare: a iubi și a fi închis!

Dar ce *amețală* 'i asta, de care mă vîd cuprins?

Aũ întunecat vîzduhul, ochii mi-aũ painjinit,

Am remas uimit, pe gânduri... nu mă lăsați, că s'perit!...

Alexandri, Boieri și ciocoii, act. IV sc. 5: „Dee Dumneșeu să nu vî tre-diți din *amețală* pré târziu...”

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 32): „Femeia lui Ipate și cu baba, când se trezesc din *amețală*, nici tu drumet, nici tu copil, nici tu nimica!...”

În *amețelă*, ca stare patologică, mi se pare că tóte lucrurile se invîrtesc în gîrul nostru.

„Ca să'i trecă de *amețelă*, țeranul se afumă cu pîr de urs...” (A. Paraschivescu, Muscel, c. Valea-mare).

„Un fel de *amețală* se chiamă în popor *capchiu*” (C. Alexandrescu, Némț, c. Bistricióra).

v. *Ametesc*. — *Capiu*.

Amețesc (*amețit*, *amețire*), vb.; perdre les sens, donner ou avoir des vertiges, tourner la tête. *Ametesc* nu e departe prin sens de *uimesc* și *uluiesc*, din carî însă cel de'ntăiu vine numai printr'o impresiune din afară, ér cel al doilea este un început al *amețirii*, judecata fiind turburată dintr'o cauză internă sau externă, dar fără a înceta. Ori-ce se ivesce de'nainte'mî într'un mod neașteptat mă *uimesc*; dacă trebui să mă lupt cu doi dușmani de o dată, carî se aruncă asupra'mî din dos și din față, mă *uluiesc*; în ambele împrejurări pôte să ajungă la *amețire*, dacă pierd conștiința de însumi, și totuși pôte să nu ajungă tocmai pînă acolo. Ca stare patologică, *amețesc* se apropî de *leșin*.

v. *Leșin*. — *Uimesc*. — *Uluiesc*.

Ametesc funcționează de o potrivă ca transitiv și ca netransitiv, dar în ultimul cas i se pôte da și forma reflexivă: eu l'am *amețit*, noi *amețim*, ei se *amețesc*. Se dice de o potrivă corect, fără vre-o deosebire de sens: „eu *amețesc*” și „eu mă *amețesc*.”

Dicționar Mss. Bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402):

„*Ameczesk*. Deliquium patior.

„A me c i t. Deliquium passus.

„A me c z a l ă. Deliquium“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom., p. 42): „Toate zburătoarele să tulburară și de dulce otrava hulpui tare să *amețiră*...“

Ibid. p. 200: „când capul să *amețeaște*, picioarele dovedesc...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XVII:

Fulgere au înmulțit
Și pre ei au *amețit*...

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 193: „[Alexandru Ghica] s'au dus la urdie la Sakce, și după ce au sosit, piste puține zile s'au stricat vremea și începând a tuna ș'a fulgera cu mare trăsnet, într'o clipală de ochi au căzut asupra cortului de l'au detunat, și fiind Târzimanu supt cort, atât s'au *amețit* cât au fost ca un mort...“

A. Pann, Erotocrit p. 89:

Cel amoretat, fata mea, dorește neîncetat
Și va tot des să privescă la carea l'a săgetat;
Iar el, după cum veți bine, d'atâta timp este
dus,

După treburile sale alergând în jos ș'în sus,
Și tu în zădar te turburi, în zădar te *amețesci*...

Zilot, p. 74:

Veți frate, veți ce foc cădu pre biata țără;
Sărmanii locuitori! cum ardeți ca în pară;
Frica v'au *amețit*, nu știți ce vi se face;
Păcatul v'au orbit, vă jocă cum îi place!....

Alexandri, Rusaliile, sc. 2: „... de-o bucată de vreme 'n coaci, Românii noștri s'o *amețit* de cap, par'că i-o umflat Rusaliile...“

Balada „Gheorgelaș“:

Spuță 'n cisme că 'mi băgai
Și la jocuri mă 'nhătai:
Când săltam și când jucam,
Tot de spuță mă frigeam,
Până când mă obosi-am,
Până când mă *amețiam*,
Până cocă mă făceam...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 593)

Doîna „Buruéna de léc“:

Blăstemat să fie césul
Când i-am urmărit eū pasul
Și i-am aūdit eū glasul:
Cu pasul m'au retăcit,
Cu glasul m'au *amețit*,
Linistea m-am prăpădit...

(Alex., Poes. pop. 2., 270)

Altă:

Rele sînt frigurile,
Mai rele 's dragostile:
Frigurile te recesc,
Dragostile te-*amețesc*...

(Ibid. 244)

Derivațiunea lui *amețesc* din grecul *μεθύσκω* „enivrer“ (L. M.) nu se întemeiază pe nemic; totuși mai bună nu este nici derivațiunea din latinul *a mens* sau *a mentia* (Cihac), de unde romănesce ar fi „amînță“ sau „amînțesc“, nu *amețesc*. Forma organică a cuvîntului, conservată pe alocuri în Banat și 'n Ardél, este *amet*, care se referă cătră *amețesc* întocmai ca bănățenul „amurt“ cătră „amortesc“ sau „amut“ cătră „amuțesc“.

„Ciocărlia, când cîntă, se suie câte o dată pînă sus la vînturile turbate, acolo *amete* și cade jos, iar cănele care o mîncă apoi, turbéază...“ (P. Olténu, Hațeg).

v. *Ciocărlia*.

De asemenea la Budai-Delénu (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucur.): „*ametu* = *amețescu*, den Schwindeln bekommen“.

Ca „trimet = lat. transmitto“ sau „sumet = lat. submitto“, tot așa *amet* este învederat a m i t t o (mentem, virtutem, iudicium, consilium, sensus etc.). În privința simțurilor sau a minții, lătincesce a m i t t o însemna o încetare a lor trecătoare: „a misit, non perdidit“. Românul organic *amet* pare a fi fost numai netransitiv, ca în cele două exemple de mai sus; pen-

tru funcțiunea transitivă s'a închipuit amplificatul *amețesc*, care a reușit apoi a goni de tot pe primitivul *amet*.

v. *Amețelă*. — *Amețit*. — *Cumet*. — *Desmetic*. — *Sumet*. — *Trimet*...

Amețire. — v. *Amețelă*. — *Amețesc*.

Amețit, -ă, adj.; part. passé d'*amețesc*: abazourdi, dupéfié, ébloui, éperdu, étourdi, ivre, etc. Exprimă ca adjectiv toate sensurile verbului din care derivă.

„*Amețit* = b e u t, betrunken; *amețit* = leșinat, ohnmächtig“ (Dr. Polysu).

„E *amețit* ca un pesce afară din apă“ (L. M.).

„Nu poțiu sta pe picior de *amețit* ce sînt“ (ibid.).

Beldiman, Tragod., v. 125:

Jăcuiesc, pradă, omoră, mărfurile împărțesc,
Și cu cât privesc folosul, cu atăta se luțesc;
Cine să se 'mpotrivescă, căci săracii, *amețiti*,
Fiind toți în așternuturi și întru somn adânciți...

A. Pann, Erotocrit p. 22:

Ah! acesta om nu este, negreșit este vr'un
deu,
Care se pogoră noptea din nălțimile ceresci
Și vine ca să smintescă simțirile omenesci;
D'aceia ș'in acea vreme *amețită* a ramas
Și asculta să 'nțelgă vorbele aceluia glas....

A. Odobescu, Pseudokyneg. p. 34:
„Blanda turturică a sosit *amețită* de bucurie...“

Maî cu deosebire se dice *amețit* la cei m a h m u r i de beutură, cari adecă au trecut peste măsura chefului.

Miron Costin, Letop. I p. 311, despre vestitul Căzac Timuș: „au dat foc caselor, dacă s'au sculat dela masă *amețit* de vin...“

Moș Albu, I p. 15:

Dar d'a nopții neodină și de câte le-am pă-
țit,
Cum și de vinul din ploscă t a m â i a t și
amețit,
Eram ca bătut în pivă, capul imi atirna
greu...

Un cântec poporan din Moldova:

O! o! o! măi lăutar!
Mult ai tras din cel păhar
De ți-e glasul răgușit
Și ți e capul *amețit*...

(Caranfil, Valea Prutului, p. 2)

Balada „Marcu Vitézul“:

Și cugetul căl mustra
Și inima nu'l lăsa
Să'l omóre *amețit*,
Să'l omóre adormit...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 665)

„La noi pentru turléc saü *amețit* de beutură se dice: r a t u t i t de beutură și i n v i n o ș a t...“ (N. Guran, Craiova).

v. *Amețesc*. — *Afumat*. — *Bét*. — *Mahmur*. — *Tămâiat*...

Amețitor, -óre, adj. et subst.; qui étourdit, éblouit, abazourdit etc.

Dr. Polysu: „*Amețitor* = betäubend, schwindelerregend, narkotisch“.

Costachi Negruzzi, O alergare de căl, II: „O greutate imi apesa inima; un nor *amețitor* veni și se puse pe ochii mei. Mi se părea că biserica se învîrtesce cu mine...“

v. *Amețesc*.

Amețitoriă, s. f.; étourdissement. Formă necunoscută noă, pe care Cihac o dă ca sinonim cu *amețitură*.

Amețitură. — v. *Amețelă*.

¹**AmăȚi** s. **amăȚi-Ți**, adv.; à midi. Lătinesc ad medium diem saü ad mediam diem. Óra a doăspre-decea după mieđul nopții. In graiul vechiu *amăȚi* se întrebuintează ca un

adverb de timp în totă puterea cuvîntului, alături cu „acum“, „atunci“, „astăzi“, „séra“, „dimineța“ etc., fără a i se mai adăoga prepozițiunile la saŭ în, prin cari se substantivéză.

Dosofteiu, 1680, f. 67 b:

Sara și dimineța și *amiază-dză* spune-voi și vesti-voi...

Vespere et mane et meridie narrabo et annuntiabo...

unde la Silvestru, 1651, numai ca locuțiune adverbială: „séra și diminēța și la *amiazăzi*...“, precum și la Arsenie din Bisericanî circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.): „și 'n tr' *amédzadzzi*...“

Dosofteiu, 1673, f. 88 b:

Sara și *amiazădz* și diminēța
Grăesc la Domnul fără de grēță...

Beldiman, Tragod. v. 325:

Maî ales Trei-Sfetitēnul, călugărul cel pu-chios,
Care maî în totă vremea îți părea că-î mā-nios,
Mergēnd la el diminēța și *amēlă-đi* după somn,
Pină nu și-ar fi dres cheful, nu te socotia de om...

Alexandri, Legenda ciocărliei:

Și riurile sôrbe, și paseri săgetēză,
Și umbra o inghite când sôrele-î *amiază*...

Cu prepozițiunea pe, ca în „pe atunci“, înseamnă: „vers midi, à midi à peu près“.

Neculce, Letop. II p. 339: „acest răspuns aŭ venit lui Dimitrașco-vodă într'o zi pre *amiazăzi*...“

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Și mergēnd cu un marș grabnic totă nōptea
pină 'n đî,
Adouăđi pe *amiază* în șes la Siret sosi...

Tot ca adverb funcționēză *amiază* în construcțiunile: „în de *amēđi* = spre séră“ (D. Albotēnu, Covurluŭ, c. Mastacanî) saŭ: „de-*amēđi* în de séră“ (C. Melinte, c. Gănescî).

În texturile din secolul XVI circuleză pleonasticul „*amiază-đi* de đî“, de ex. la Coresi, 1577: „séra și demă-nēța și *amiază-zi* de zi“, ca și când s'ar đice: „la 12 ôre de đî“

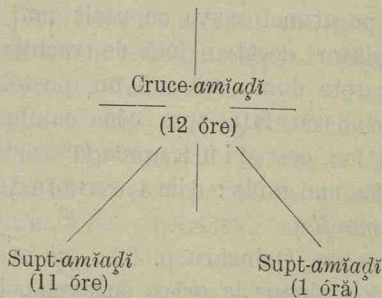
La popor momentul precis de 12 ôre meridiane se chiamă cruce-*amiază*, iar timpul ce 'i precede saŭ îi urmăză: supt-*amiază*.

Basmul „Petrea Voinicul“ (Sbiera, Povești p. 25): „Mergî pînă aprôpe de cuibul paserii măiestre și te ascunde acolo ca să nu te vadă nime, și când va fi sôrele cruce-*amiazăđi*, atuncea te răpede îute și apucă un puŭ, căci numai pe acel timp merge pase-rea după hrană...“

În graiul țerănesc din Vasluŭ (Dăscălescu, c. Șcheia): „vēđind că sorele aŭ venit în prāndu cel mare, am îngugat boi și la dél am plecat; cu greŭ am agiuns în vârful lui; acu sorele era cruce-*amiază*, și încet cu încetu am mers tot înainte pe podișul delu-lui celui vrajmaș ce'l suisem cu atăta greuta; de o dată daŭ peste o vale, pogor eŭ valea, sorele vine supt-*amiază*...“

Pe la 11 ôre se đice sub *amiază* (T. Crișianu, Transilv., Cugier), și tot supt-*amiază* este pe la ôra 1 post-meridiană.

Raportul între cruce-*amiază* și cele doē supt-*amiază* se pôte repre-sinta prin următôrea figură:

În acēstă figură, ajuns la cruce-*amiază*, sôrele se află în rescrucea celor

patru puncturi cardinale, având de desupt atât pe supt-*amîaȚi* de unde s'a urcat, precum și pe supt-*amîaȚi* la care se va pogori.

v. *Cruce*.

Pentru locuțiunea adverbială franceză „en plein midi = publiquement“, Românul are: *Ți u a amîaȚi-Ți mare*“.

Neculce, Letop. II p. 249: „o chie-ma Anița, și era Țiitorea lui Dimitrașcovodă (Cantacuzin), și o purta în vedelă între toată boherimea, și o ținea în brațe de o săruta, și o purta cu sălbi de galbină și cu haine de șahmarand și cu șlic de sobol și cu multe odoare împodobită, și era tănără și frumoasă și plină de suliman ca o fată de rachieriță, și o trimetea cu careta domnască cu Siimeni și cu Vornici și cu Comiși zioa *amîazăzi mare* pe uliță la feredeū...“

Același p. 252: „l'aū legat (pre un Grec anume Mavrodin Paharnic) și l'aū pus pe un cal, îndărăt cu fața spre coada calului, și i didese coada în mână de o ținea în loc de frâu, și l ducea prin mijlocul târgului la Copou la primblare, și l privia tot norodul zioa *amîazăzi mare*...“

Când nu este însă ce-va foarte neobici-nuit, atunci nu se mai adaogă *mare*, precum tot la Neculce, p. 237: „le-aū tăiat capetele a tustrii zioa *amîazăzi* la fântăna de'naintea porții...“, căci o simplă tăiere a cător-va capete era pe atunci ce-va cu mult mai în-tâmplător decât o fătă de rachieriță în careta domnască sau un postelnic călărind cu fața spre coda calului.

În loc de „*Ți u a amîaȚi*“ astăzi se Țice mai mult: *Ți u a namîaȚa* = în-*amîaȚi*-a.

Jipescu, Opincaru p. 68: „și te dai de ripă singur la orî-ce daravelă, hiie și *Ți u a n amîeȚie mare*...“

Cântec poporan din Moldova:

Frunză verde clocotici,
Ce cați, Iancule, pre-aici?
Numai cu palmele gôle
Ți o a 'n *amîeȚa cea mare*...

(Caranfil, Valea Prutului, I).

Însă compusul *namîaȚa* trece deja în substantiv.

v. *2. AmîaȚi*.

2. AmîaȚi (artic. *amîaȚa*), subst. fem., s. *amîaȚi* (artic. *amîaȚul*), subst. masc.; midi, le milieu du jour. Este adverbul *amîaȚi* „à midi“ luat ca substantiv. În vechile texturi se substantivizează chiar nescurtatul *amîaȚi-Ți*, întrebuințându-se articulat ori nearticulat, mai adesea cu prepozițiunile în, întru, cătră, spre etc. Desea construcțiune cu în dete nascere formei poporane aglutinate *namîaȚi* sau *namîeȚi* ori *nemîeȚ* și *nimîeȚ*; mai rar, prin aglutinare cu de, se aude *demîaȚi* sau *demîeȚ* (Fălciu, c. Oltenesci; Tutova, c. Iepurenî). În multe locuri se rostesc *amîaȚi* lingă *amîaȚi*, de unde apoi forma mixtă *amîaȚi*, nu rară mai ales în Moldova și 'n Banat.

„Când pomul lasă umbra sa drept la rădăcină, atunci se Țice că e *amîeȚul*“ (C. Bungețenu, Mehedinți, c. Coșoveț).

Dosofteiu, 1680, f. 43 a:

...scoate-va ca lumina direptată, și giudecata ca <i>amîadză-dza</i> ...	...educet quasi lumen justitiam tuam, et iudicium tuum tanquam meridiem...
--	--

de asemenea la Silvestru, 1651: „giudecările tale ca *amiazăzda*...“ și la Coresi, 1577: „județul tău ca *amiazăzi de zi*...“, după cum e și'n Psaltirea Scheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.): „ca *amiazădzi de dzi*...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XXXVI:

Și judecata ca *amiazăzi* chiară,
O, va face ca 'n zi senină de vară...

În construcțiuni prepoziționale :

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss.

în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXII,

6: întru *ami-*

adzăzi străluci

lumină multă...

...περὶ μεσημ-

βριαν — περι-

σφαισαι φως ἐκ-

κιν...

unde în Noul Testament din 1648 :

„cătră *amiazăzi*“, iar în Biblia lui

Șerban-vodă din 1688 : „spre *ami-*

azăzi.

Moxa 1620, p. 402 : „întunecă soa-
rele într'o *amiazăzi* cătu se vedé
stelele...”

Poporul prânșesce cu mult înainte
de *amiazi*; de aci într'o doină din
Ardél :

Să n'am prânz

Fără de plâns,

Nici *amiaz*

Fără năcaz...

(Jarnik-Bărsanu, 195)

Jipescu, Opincaru, p. 113 : „la prân-
du-ăl-mare, te face nebun; între prânđ
și *namiazi* îți spune că țiești lingău
mare; în toiu *namieșilor*, Rumân har-
nic...”; unde e forte remarcabil plu-
ralul „*namieșilor*”.

„Poporul țiece că sórele e tras de
boi de diminéță și pînă la prânđ, de
bivolí dela prânđ pînă la *amieșli*, de
caí dela *amieșli* și pînă séră...” (P.
Diaconescu, Muscel, c. Godeni).

De aci, timpul între diminéță și *a-*
miazi fiind prívít ca fórte lung, s'a
născut proverbul despre ómenii cei mo-
lái la faptă saú la vorbă :

Pînă să țiecă „boú bréz”,

Vine sórele l'*amiaz*...

(Pann, I, 96.)

Poporul împarte țieua în doé co-
nace saú popasuri: unul e la
amiazi, cel-alalt la asfințitul sórelui.

A. Odobescu, Pseudokyneg. p. 8:

„....bietul George Gîntă, cel care cu
o rugină de pușcă pe care orî-ce vînă-
tor ar fi asvirlit'o în gunoíu, nimerîa
mai bine decăt altul cu o carabină
ghintuită, și care pe mine, nemerni-
cul, m'a adus de multe orî cu vînat
la conacul de *amiazi*...”

„Poporul țiece că la *amiazi* saú *ni-*
meșli și la sfințit stă sórele de mănăncă
un corn de prescură și bea un păhar
de vin...” (A. Iliescu, Dimbovița, c.
Sărdaru).

„Când la noi e césul 12, țiece țeranîi
că sórele stă în scaun saú se
odihnesce...” (D. Arghirescu, Co-
vurluiú, c. Moscu).

„La *amieșli* ciobanií de aice țiece
staúl” (T. Vasiliú, Tecuciú, c. Tu-
dor-Vladimirescu).

Basmul „Voinicul cel fără tată” (I-
spirescu, Leg. p. 127): „îi țiece că toc-
mai la *amiazi*, când va fi sórele în
cruci, să înalțe o prăjină și în vir-
ful ei să puie o mahramă roșîă...”

Basmul „Poveste țerănescă” (ibid.
p. 260): „Drăcőica de mumă a Smeu-
lui dormia numai la *namieșli* când só-
rele stă în cruci...”

„La ciobani, timpul dela 9 pînă la
11 óre se chiamă *amiaza* oilor; dela
11 pînă la 2 după 12, sub-*amiaza*...”
(T. Bălănescu, Némț, c. Bălțetesci).

Afară de scaun, staúl și în cruci,
se mai aud pe a-locuri în popor alți
doi sinonimi cu *amiazi*.

„Uní dintre ciobani țiece hojină
când sórele este la *amiaza*...” (Severin,
Tecuci, c. Godinesci).

„La 12 óre se țiece pandela saú
nameșli” (T. Popărlan, Brăila, c. Cazas).

Ambii acești terminí, de o întrebú-
intare fórte restrînsă, sînt slavici:
hojină saú mai bine ojină este
paleo-slavicul „užina”, ruscesce „uzin”,
adecă „măncare după prânđ”, iar pan-
dela, care circuléază numai pe lingă

Dunăre, este o metatesă din bulgarul „pladnĭa=midĭ“, paleo-slavic „pladĭne“, literalmente „jumătate Ți = medius dies“.

În Buzeu (com. Chiojdu-Bâsca) se aude în loc de *amĭadĭ* — Ți u a - j u m ă t a t e.

v. ^{1.3.} *Amĭadĭ*. — *Di*.

^{3.} *Amĭadĭ* (art. *amĭadă*), subst. f., s. a. *mĭadĭ* (art. *amĭadul*), subst. m.; midĭ, sud, un des quatre points cardinaux. Partea spațiului numită în limba literară de astăȚi „sud“, opusă nordului, care se cheama mĭ a d ĭ - n ó p t e. Când stăm cu fața spre resăritul sôrelui, *amĭadă* e la dreapta noastră.

„Pămînturi despre *amĭadĭ* = die Süd-länder“ (Dr. Polysu).

Călătoria Maicei Domnului, text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 314): „patru sutĭa de ĭngeri cu elu, o sută despre răsăritu, altă sută despre apusu, altă sută despre *amĭadzădzĭ*, altă sută despre meadză-noapte...“; și tot acolo (p. 322) într'un singur pasagiū cuvîntul e scris în trei feluri: *amĕazăzĕ*, *amĭazăzĕ* și *amĭazăzĕ*.

Silvestru, 1651, f. 169 b: „miază-noapte și *amĭazăzia* tu ai ziditū...“

Dosofteu, Synaxar 1683, 23 oct., f. 80 b: „unghiulū despre apus era vîarde a cerĭului, ca prajĭ; iară a răsăritulū ca trestĭia; iară mĭadză-noaptĭa ca sângele curatū; iară *amĭadzădzul* albū ca omătulū...“

Predică din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 190): „date fură noao patru eyaggheli, derepce săntū stălpĭ acestē lumiei, că și lumē patru părți avăndū: răsăritulū, apusul, miază-noapte, *amĭazăzé*...“

v. ^{1.2.} *Amĭadĭ*. — *Crivăț*.

Amigdāl. — v. *Migdal*.

A-mĭja (d')

v. *Ajumitul*. — *A-*

A-mĭjōtcă (d')

scunsele. — *Mĭjotcă*.

Amĭjesc (*amĭjĭt*, *amĭjire*), vb.; s'as-soupĭr, avoir les yeux à demi fermés. *Amĭjesce* cine-va cînd începe a moțăi, moțăesce cînd începe a ațipi, ațipesce cînd începe a adormi. Semnul exterior al *amĭjirĭ* este că ochĭi nu sînt încă închĭși, dar deja acoperiți cu gene. Se Țice mai mult mĭjesce, fără prepoziționalul *a*. Figurat, Ți o a mĭjesce, adecă este cu ochĭi numai pe jumătate deschĭși, cînd vine sĕra și cînd vine diminĕta.

Basmul „Mintă-crĕță“ (Sbiera, Po-vești p. 100): „etă că începe a ĭnsĕra; ea aprinde lumina și cōse necurmat; cum numai aū *amĭjĭt*, pe loc aū sosit Mintă-crĕță...“

I. Crĕngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 22): „ajungĕnd el ĭn pădure pe cînd se *amĭja* de Ți u ă, a tăet lemne, a ĭncărcat carul zdravăn și l'a cetluit bine...“

v. *Adorm*. — *Ajumitul*. — *Ațipesc*. — *Mĭjesc*.

A-mĭljōc, adv.; au milieu. Lătincesce: *a d m e d i u m l o c u m*. Ceia ce astăȚi se exprimă prin locuțiunea adverbială ĭn mĭjloc saū la mĭjloc.

v. ^{12.} *A* (p. 40). — *Mĭjloc*.

A-mĭlă, adv.; piteusement, à faire pitié. Se aude mai adesea ĭn Oltenia.

„... cînd un om vede pe altul călare pe un cal bun, ĭl privesce *a-mĭlă*, și de pe fațăi se pōte citi dorința de a avē și el un cal bun...“ (Preut C. Ionescu, Mehedinți, c. Șĭșesci de jos).

v. *Mĭlă*.

A-mĭljōc. — v. ^{12.} *A* (p. 40).

¹**Amin**, s. m.; amen. Cuvînt ebraic, care însemnă „aşa să fie” şi se întrebuinţează în tipicul bisericesc.

Şapte taîne, 1644, f. 12 a: „botédză-să robulū lui Dumnedzău imerek în numele Tatălui, *amin*; şi să 'l rădice diîntr'apă, de-acîia să'l afunde adoa oară şi să dzică: şi a Fiului, *amin*...”

Dosoŧeiu, 1680, ps. CV, 48:

... blagoslovitū	... benedictus
Domnulū Dum-	Dominus Deus
nedzăul lui Iz-	Israēl, a saeculo
rail dela véc şi	et usque in sae-
până la vécū; şi	culum, et dicet
va dzăce tot nă-	omnis populus:
rodul: <i>amin</i> , a-	fiat, fiat!...
<i>min</i> !...	

unde la Coresi şi la Silvestru:

1577:	1651:
... şi zice-vorū	... şi zică toŧ
toŧi oamenii: fi-	oamenii: fie,
-va, fi-va...	fie...

Codicele Voroneŧian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) p. 160: „aceluia e slava şi ŧînŧutul în vécii vécilor *amin*...”

Din acéstă locuŧiune bisericescă „în vecii vecilor *amin*” s'a format românul „în veci de *amin*” cu sensul de „pentru tot-d'a-una”.

Un act moldovenesc din 1683 (A. I. R. III p. 257): „am vândutu-o dumi-sale ŧupănului Nicolai Murguleŧ ftori lugofet, ca să-i fie dumi-sale moŧie în veci de *amin*...”

Descăntecele poporane cele cu forma religiōsă ŧi-au însuŧit şi ele pe *amin*; bună-ōră:

Amin, amin.

Dela mine descăntecul,

Dela Maica Domnului lécul..

(Burada, Dobrogea p. 269)

saū:

Amin! amin!

Ca sōrele în senin;

Dela mine descăntecul,
Dela Dumneŧeū lécul...

(Familia, 1882 p. 263, 292)

saū:

Amin! amin!

Cosmandin!

Descăntecul Săntei Marii..

(Ibid. 1874, p. 519)

De asemenea în căntece poporane *amin* figuréză ca o formulă conclusivă.

Incheiarea baladei „Doncilă”:

Eū mē 'nchin cu căntecul
Ca lupul cu urletul;
Mai daŧi o ocă de vin,
Să ŧic: la multū ani *amin*!...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 581)

Balada „Ioviŧă”:

Mai ŧiceŧi, boŧeri, *amin!*
Mai daŧi cu plosca cu vin;
Mai daŧi şi cu udătura,
Să ŧi ungă boŧeril gura!...

(D. Pavelescu, com. Chiora, Coll. Mss.)

O exclamaŧiune familiară la Alexandri, Pétra din casă, sc. 3:

„Franŧ. He, he... (strănută).

„Zamfira. Să'ŧi fie de bine! (strănută).

„Franŧ. Fóŧe 'ŧi mult... Să'ŧi fie de bine.

„Zamfira. *Amin* şi într'un cēs bun!...”

Locuŧiuni proverbiale:

„Pîn la *amin* = bis an's Ende” (Dr. Polysu).

„Nici la *amin*” însemnă: nici o dată.

Basmul „Poveste ŧerănescă” (Ispirescu, Legende p. 254): „trebuia să'ŧi mute gāndul: nu mai putea adecă să'l desgrōpe nici la *amin*...”

Acelaŧi înŧeles are locuŧiunea proverbială: „cāt *aminul*”, despre care d. ŧăinēnu ne împărtăŧeŧce următōrele patru exemple din Calendarul Basmelor pe 1882 (p. 44) şi 1883 (p. 33, 34, 57):

Basmul „Peneș împărat”: „Dacă vei zăcea mereu cum zaci acum pe coste, n'o să te pricopsesc cât *aminul*; dar dacă vei băga inima în tine și m'eî asculta și vei face orî-ce 'ți voiî dice eî, să scîi că am să te fac ginere de împărat...”

Basmul „Pipelcuța saî Cenușăreșă”: „După ce o ismeniră astfel, o maî mânzăliră pe obraz cu cenușă și cărbunî, de nu maî credeaî că t *aminul* căî fată de boîer mare...”

Ibidem: „Dar nuî dăduse că t *aminul* prin gînd...”

Ib. „Să nuî zărească că t *aminul* nicî măcar cu lumînarea...”

Ca și ceî-laltî terminî bisericescî, *amin* n'a putut să nu capete în graîul poporan o aplicațiune comică.

Așa când găsescî pe cine-va la mėsă șiî urezî de bine, el îî răspunde: *amin*! iar tu:

Amin, amin!

Și eî m'anin...

(Balcan, Vorbe bune p. 10)

I. Créngă, Amintirî (Conv. lit. 1882 p. 459):

„—*Amin*! bleștesc eî cu jumătate de gură.

„—Și eî m ă anin; spuse Pavel de după sobă.

„—*Amin*, ne-*amin*, ștergeți-v ă pe bot despre purceî! dîse Mogoroea cu cîudă. Înteles'atî? Nu tot umblați după bunătăți; maî mâncați și răbdări prăjite...”

v. *Aghios*. — *Aleluia*.

²**Amin**, s. m.; t. de Botan.: Ammi. O plîntă ombeliferă apropiată de che-min (Carum Carvi). Termenul se întrebuintează în Banat. Nemșesce se chiamă Ammei. Polonesce aminek, adecă „le petit amen”. Românul *amin*, cuvînt fôrte frumos, este învederat o etimologiă poporană, cu atât maî ni-

merită cu cât che-minul în genere este privit la maî tôte popórele ca o plîntă sacră: „le basilic et le cumin, deux plantes chères au peuple et qui ont toutes les deux un caractère presque sacré” (Gubernatis, Mythol. d. plantes, II, 112). După legenda poporană română, flórea *aminului*, ca și cuvîntul *amin*, ne vine de pe „câmpul lui Iordan”.

Rugăciunea poporană cătră sf. Vinerî, după cum se aude în Banat:

Sfînta Vinerî a avut un fecior,
Ca un mândru domnișor;
Din ochî lacrămî î mergea,
Din inimă sânge î curia,
Nime 'n lume nu sciea,
Făr' de Lină
Magdalînă
Și surorile lui Lazar,
Carî se duseră pe câmpul lui Iordan
Culegînd florî de *amin*,
Și deteră cu picîoru 'n spin;
Ci acela nu fu spin,
Ci fu albin,
Din albinî se făcu mîerea,
Mîerea făcu c ă ră...

(S. Liuba, c. Maidan)

v. *Chemin*.

¹**A-minte**, adv.; mentalement: 1°. î e a ũ *a-minte* = observer, être attentif, entendre; 2°. a d u c *a-minte* = faire souvenir, rappeler, recommander; 3°. e s t e *a-minte* = avoir soin, ne pas oublier; 4°. v i n e *a-minte* = se rappeler. Adverbul *a-minte* = lat. ad mentem se întrebuintează număi în asociațiune cu ceî patru verbî: a lua, a aduce, a fi și a veni, din carî cu acești doi din urmă număi impersonal: î mî e s t e *a-minte*, î mî v i n e *a-minte*. În vechile texturî e fôrte d ă s ă forma: *a-mente*. Afară de exemplele de maî jos, a se ved ă altele la verbîi respectivî.

1°. î e a ũ *a-minte*.

Sinonim cu b a g d e s ă m ă și cu vechîul a d i n t. Se construesce cu a-

cusativul și cu dativul, cu prepozițiunile de, spre și despre, mai rar cu în.

Coresi, Omiliar 1580, quat. IV p. 12: „noi nu mulțemimă lu Dumnezeu, nici ne ispovedimă lui, și nu lu omă noi *aminte* daré lui céia buna...”

Predică din 1619 (Cuv. d. bătr. II, 120): „bine socotiți și loați *amente* ce grăiaște Dumnedzeu...”

În psalmul LXV după Coresi și Dosofteu:

1680:	1577:
... luat'au	... înțelése
<i>aminte</i> glasului	glasulă rugăciun-
rugiă miale...	niei méle...

la Silvestru, 1651: „luo *aminte* glasul rugăciunii méle”, în contextul latin: „attendit voci...”

În psalmul CXLI:

1680:	1577:
... ia <i>aminte</i>	... socotéște
spre ruga mîia...	rugăciuné mîia...

la Silvestru, 1651: „ia *aminte* rugăciunîa mîia...” = „intende ad deprecationem meam...”

În psalmul XXXVII:

1577:	1680:
... ia <i>aminte</i> în	... ia <i>aminte</i> într'a-
ajutorîlă meu...	ğutorîlă meu...

= „intende in adjutorium meum...”

Biblia lui Șerban-vodă din 1688:

Gen. XXIV, 6:	... attende
ia <i>amente</i> întru	tibi ne revoces
tine, ca să nu în-	filium meum il-
torci pre fecorul	luc...
meu acolo...	

Deuter. XI, 15:	... cum come-
măncăndu și să-	deris et satia-
turându-te, ia te	tus fueris, at-
<i>amente</i> pre tine	tende tibi ip-
să nu ți să lățe-	sine dilatetur cor-
să inima...	tuum...

În ultimul pasagiū, reflexivul „ase lua *a-minte* pe sine'și” înseamnă

„prendre garde à soi-même”, ca și 'n următorul text:

Legenda Sf. Dimitrie, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 120): „diîntru acé Onisiforū puținel luo - se *aminte*, iară pen-tru căce i se arătă blăndū, el iarăș se slăbi și se întoarse iarăș în năra-vul său...”

Derivate verbale: lua re *a-minte* „attention”, luat *a-minte* „observé”, luător *a-minte* „attentif”.

Critil și Andronius (Iași, 1794 p. 13): „făcându-mă asemenea vulturului celui mai luător iu *aminte*...”

v. *Adint*. — *Îeav*.

2°. a duc *a-minte*.

Mai adesea se construesce cu acusativilă său cu prepozițiunea de ori despre. E sinonim cu *amintesc*.

Varlam, 1643, f. 20 a: „Aduce-ți-vă *amente* câtū potū lacrămile, cumū Manasiia, răul și spurcatulū în-păratū, plănsă și Dumnedzău ertă'lă...”

Șapte-tăine, 1644, f. 78 b: „ș'au a-dus ū *amente* de cuvântulū svântului părinte Isaiia...”

Dosofteu, 1673, f. 16 a:

Până cînd, milostive, nuț a dué *aminte*
De mă uiț cu totul, o Dumnedzău sfinte?..

Biblia Șerban-vodă 1688, p. 901:

Paul. ad Tit.	... ad mone
III, 1: a du-le a-	illos principibus
<i>mintel</i> or, la dom-	et potestatibus
nîl și la puterni-	subditos esse...
cîl să se supue...	

Costachi Negruzzi, Gelosia:

Nuți lăși capul ades plecat pe mîna ta,
Ș' *aminte* nuți a duci atunci de cine-va?..

De aci: a ducere *a-minte* „souvenir”, a d u s *a-minte* „rappelé”, a d u c ător *a-minte* „rappelant”, „se souvenir”.

v. 1°. *Aduc*. — *Amintesc*.

3°. este *a-minte*.

Sinonim cu: a m grijă saŭ port grijă, grijesc.

Lexicon Budan: „îmi este *a-minte* = curae mihi est“.

Dr. Polysu: „a fi cuî-va *a-minte* = wollen, an Etwas denken, im Schilde führen; nu' e *a-minte* = es ist nicht sein Ernst, er will nicht“.

Nic. Muste, Letop. III p. 18: „Domnul era un Grec străin; boierii numai cine'și pentru sine grijă, iară pentru bine cel de obște nimene nu căuta ca cum vra fi țara fără de Domn nimăruî trebuind; ca cum vra fi săracii pricină răutății, să fie sfătuit ei pre Leși să vie în țară, nimăruî *aminte* n' a ū fost să le dea știre...“

v. *Fii. — Grijă.*

40. vine *a-minte*.

E sinonim cu „a'și a d u c e *a-minte*“, dar exprimând ce-va întâmplător saŭ nevoluntar.

Și macedo-românesce se dice: „nî vine *a-minte*“ cu sensul latinului: „in mentem venit“ (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom. I, 16).

Vocabularul Bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402): „*Aminte*'m vine. Reminiscor“.

v. ¹. *Vin.*

Printr'o licență poetică, Dosofteŭ, 1673, f. 30 a, întrebuintează pe *a-minte* fără verb:

Dzua 't voi striga, Dumnedzău sfinte;
Nu mă vei asculta, nici *aminte*...

E și mai remarcabil că'n Omiliarul dela Govora, 1642, p. 100, *amente* figurază ca substantiv: „veselește sufletul tău cu acest strugur de vin dulce, care ți iaste adus din țara cé făgăduită cu mâna curând-înblătorei *amentei* méle; cunoaște poama ei că iaste bună...“

Din adverbul *a-minte*, s'aŭ născut

frumósele derivate: *a mintesc* și *a mintire*.

v. *Minte*.

². *Aminte*, subst.—v. ¹. *A-minte*.

Amintélă, s. f.; souvenir, ressouvenir. Se aude în Transilvania (G. I. Popescu, Selagiŭ). Sinonim cu obicei-nuita formă *a mintire*.

v. ¹⁻². *Aminte*.—*Amintire*.

Amintire (plur. *amintiri*), s. f.; res-souvenir, réminiscence. Cuvînt format pe calea poporană, deja înrădăcinat în graiŭ și trebuincios, căci a d u c e - r e a a - m i n t e este „souvenir“, ér nu „réminiscence“. A d u c e r e a a - m i n t e póte să fie despre ce-va fórté próspet și e tot-d'a-una chiară; *amintirea* este numai despre cele de de-mult saŭ carî ni se re'nfățișeză într'un chip nu destul de limpede.

Costachi Negruzzi, O alergare de caî, I: „eŭ slăvesc tóte femeile tinere și cinstesc pe bătrâne în *amintirea* tre-cutei lor frumuseți...“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 226: „Tămăduénul să scăr-pină în cap, își drese glasul și începu cuvîntul, privind lung, dibuind în pu-stiul *amintirilor*...“

v. ¹⁻². *A-minte*.

Amintesc (*amintit*, *amintire*), vb.; res-souvenir. A'și a d u c e *a-minte* într'un mod puțin lămurit despre ce-va ce nu măi este de-mult.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXVIII: „turnul acesta, care ne *amintesce* de niște timpuri de barbariă, ce din no-rocire s'aŭ cufundat pentru tot-d'a-una în noianul vremii...“

A. Odobescu, Pseudo-kyneg. p. 80: „... Urmașii lui, geloși de a sa mă-rire, măi mult se gândiră a-și face

loruși monumente, decât a consacra pe cele ce *amintia*u poporului neasemuita gloriă și dreptate a fericitului Traian..."

v. ^{1.2} *A-minte*. — *Amintire*.

Amintre, **amintrele** etc. — v. *Amin-tre*. — *Altmintre*.

A-minune, adv.; à merveille, merveilleusement. Din prepoziționalul *a* și *minune*. Sinonim cu adverbul *minunat*, care însă e mai puțin energic.

Dosofteiu, Synaxar 1683, april. 23 (f. 96 a): „pusă stlăpulu în rând din a-dirépta, unde scria scriptura, carele stă și până astădză *a-minune* de să pomeniaște..."

v. *A-mirarea*.

Amir (*amirat*, *amirare*), vb.; admirer. Budai-Delénu (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucuresci): „*Amiru* = mit Bewunderung ansehen, bewundern; *amiratu* = bewundert; *amirătoru* = Bewunderer, bewundernd; *amirăciune* = die Bewunderung". Negreșit, românul *amir* corespunde pe deplin latinului *admiro*; dar cuvîntul să fie ore în adevăr poporan?

v. *A-mirarea* — ¹ *Mir*. — *Mirac*.

A-mirărea (d'), adv.; à merveille, à ne pas y croire. Din prepozițiunea *a* și *mirare*, acest frumos adverb se aude adesea la popor, mai ales în Moldova. În „Povestea lui Harap-alb” de I. Crén-gă (Conv. lit. 1877) el ne întimpină de patru ori:

p. 175: „mi-î de *a-mirarea* de unde ai să'l ieși, dacă n'are ființă pe lume..."

p. 180: „Împăratul și fetele sale vedînd acésta, le-a fost de *a-mirarea*..."

p. 181: „Mulți împărați și crai înadîns vin să le vadă, și li-î de *a-mirarea* de unde le am..."

p. 188: „Împăratului i-a fost de *a-mirarea*, vedînd că niște golani au asemene îndrăznélă de vin cu nerușinare să'i cêră fata..."

v. *Mirare*.

Amirare

Amirăt

Amirăciune

Amirătôr

v. *Amir*.

Amirôs (*amirosit*, *amirosire*), vb.; sentir bon ou mauvais, flairer, avoir de l'odeur. Din *miros* și prepoziționalul *a*, *amiros* însemnă „a cunoște din *miros*” (Costinescu).

Lex. Bud.: „*amiros* cutare flóre = olfacio; acésta flóre *amiröse* frumos = pulchre olet; *amiros*, daă din mine *miros* = odorem edo.”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 64): „Armăsarul văzând că lupul, nu ca dintău vrăjmaș năvăliaște, ce ca stărvul mort pământului să li-piaște, intăiu de departe pre nări forăia, apoi mai cu îndrăznială de lup să apropiă, de ciă — după cum a tuturor dobitoacelor obiăul iaste când vre un stărv mort află a'l *amirosi* — din coace și din colé a'l *adulmăca* început. Deci armăsarul, precum am zis, din tôte părțile *amirosindu*'l, și despre parté botului vini..."

v. *Adulmec*.

Ca netransitiv, *amiros* se unesce cu substantivul dependinte prin prepozițiunea *a* (v. ¹³ *A*).

Alexandri, Florin și Florica, sc. 2: „s'agîung de-o dată cucônă, pălămă-résă; să *amiros* tot a tāmăe și să mă hrănesc tot cu colivă..."

Doină din Ardel:

Lelea cu mărgelile multe

Amiröse-a florî mărunte

De pe vale, dela munte;

Dar cea cu mai puținele
Amiröse-a floricele
 Dela munte, din vâlcele...

(Jarnik-Bârsanu, 36)

Figurat, *amiros* înseamnă „savoir confusément ou superficiellement, pressentir vaguement“.

Cantemir, Chron. I, 205: „pare-mi-să că cine-va, carele macar cât de puțin cetela sfintelor și a profanelor scri-sori va fi *amirosit*—precum să zice cu-vintul—macar den afară de prag...“

De aci derivate: *amirosélă*, *amirosire*, *amirositură* „odoratio, odorem“; *amirositor* „odorus, olens“ (Lex. Bud.), în locul că-rora se dăce însă mai des: *mirosélă*, *mirosire*, *mirositură*, *mirositor*.

v. *Miros*.

<i>Amirosélă</i>	}	v. <i>Amiros</i> .— <i>Miros</i> .
<i>Amirosire</i>		
<i>Amirositor</i>		
<i>Amirositură</i>		

Amiruesc (*amiruit*, *amiruire*), vb.; gagner, avoir du profit, bénéficié. Sinonim cu câștig și dobândesc. Se întrebuințează numai peste Carpați.

Bărcianu: „*Amiruesc*=verdienen, er-werben, gewinnen“.

Compus din prepoziționalul *a* și din *miru*esc, pe care ni-l dă Lexiconul Budan: „*miru*esc=dobândesc“ ală-tură cu o formă mai scurtă *miru*iu.

N'are a face cu greul *μυρίσσω* „un-guentis inungo“, ci este maghiarul *nyér* „câștig“. În Ardél se aude și substantivul *mirișug* „dobândă“ (L. B.)=ung. *nyereség*.

v. ²*Miruesc*.

<i>Amiruire</i>	}	v. <i>Amiru</i> esc.— ² <i>Miru</i> -esc.
<i>Amiruit</i>		

Amistuesc.—v. *Mistu*esc.

Amin s. **amin**ez (*aminat*, *aminare*), vb.; ajourner, reculer, temporiser, tar-der, sursoir. Din prepoziționalul *a* și *min* = lat. vulg. *mino*, cu același sens ca italianesce în „menar per la lunga“ (Cihac). Sinonim cu zăbovesc, preget, întârziu, pestesc. În opozițiune cu grăbesc, iuteșc, pri-pesc.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402): „*Amen*ędz. Tardo. Moror“.

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XXXIX, 18:

... dzeul mieu,	... Deus meus,
nu <i>amăna</i> ...	ne tardave- ris...

și tot așa la Coresi, 1577: „nu *amăna*“, iar la Silvestru, 1651, și la Dosofteiu, 1680: „nu pesti“.

A. Pann, Prov. III, 59:

Aușind leul aceste, ceru dela cel-lalt sfat,
 Dăcând: spuneți ce să facem? că nu e de
amănat,

Ci trebuie mai în grabă...

Jipescu, Opincaru p. 135: „Lucru din mână nu-l *amăna* pe mâine, da cu judecata minți poți s'*amâi* și pe poi-mâine 'ndiseră...“

Costachi Conachi, Poes. p. 258:

Iar vrista, obicnuința, grijile cu ispitirea
 Stimpără sborul cel iute și-l *amăn*eză por-
 nirea...

v. *Min*.—*Pestesc*.—*Preget*.

Aminare (plur. *aminări*), s. f.; ac-tion de temporiser, de tarder. Infinitiv substantival din *a min*. Sinonim cu zăbavă și 'n opozițiune cu grabă.

A. Pann, Prov. III, 61:

Cariî vedând masa 'ntinsă și pe nimené aci,
 Fu pricina ca să iasă la ușă d'a se suci
 Ș'a privi, când de o parte, când de alta ne-
 'ncetat,
 Că dór vor vedé să vie marele lor împérat;
 Dar șegând cu *aminare* pe verdéță ș'adă-
 stând...

v. *Amin*.—^{1,2}*Aminat*.

¹**Amînăt**, -ă; part. passé d'amîn pris comme adjectif: 1°. tardif; 2°. retardé, ajourné.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Jacob. I, 19:	... tardus
<i>amânatu</i> a grăi	ad loquendum et
și <i>amânatu</i> întru	tardus ad i-
mănie...	ram...

unde în Noul Testament din 1648: „pestit a grăi, pestit spre mănie...”, iar în Biblia lui Șerban-vodă din 1688: „târziu a grăi, zăbavnic spre mănie...”

Dicționarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. 1. Tr. 1883 p. 402) pune cu același sens: „A menêcsos. Tardus”, iar participiul trecut din amîn numai ca adverb: „A mênat. Tarde. Sero”. În adevăr, sensul cel mai potrivit pentru „tardif” este amînăciôs și amînător, iar *amînat* ca adjectiv se iese mai mult în sens de „retardé, ajourné”: un lucru *amînat*, nu trebuî *amînat* pe mâine etc.

v. *Amin*. — ²*Amînat*.

²**Amînăt**, adv.; part. passé d'amîn pris comme adverbe: tard, tardivement.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXVII,	... non post
14: nu <i>amânatu</i>	multum autem
elu maisuflă pro-	misit se ventus
tivnicu vântu...	typhonicus...

unde în Noul Testament din 1648: „nu preste multă vreme”, iar în Biblia lui Șerban-vodă din 1688: „nu după multă vreme”.

„Bănățenesc, *amînat* = târîi, mai *amînat* = mai târîi, de ex.: a doua sêră sêu chiar și mai *amînat*...” (L. Iancu, c. Visagu).

A Pann, II, 64:

Unul tot-d'a-una nevasta 'și certa,
O făcea lenôsă și îi imputa,
Căci nu găsia sêra gata de cinat,
Ci îi punea masa cât de *amînat*...

v. *Amin*. — ¹*Amînat*.

Amînăciôs, -ôsă, adj.; tardif. — v. ¹*Amînat*.

Amînătôr, -ôre, adj. et subst.; tardif, ajournant. — v. ¹*Amînat*.

A-mînecăte (d'), adv.; de grand matin. Derivat din mînec „se lever de grand matin”. O formă de tot poporană.

„Când se scôlă omul înainte de revêrsatul zorilor, ȳce că s'a sculat de *amînecatele*...” (G. Popovici, Némț, c. Siliștea).

„Ciobanii, ca și cei-lalți sâtenî, împărțesc nôptea în: de-cu-sêră, la mieșul-noptii, după mieșul-noptii, aprôpe de ȳuă și revêrsatul-zorilor saũ de *amînecate*...” (I. Chirică, Tutova, c. Cârjeonii).

v. *Minec*.

Amîndôi, -dê, pron. et adj.; les deux, tous les deux, toutes les deux. O compozițiune latină din ambo și duo, trecută în tôte limbile romanice, în unele dialecte italiene chiar cu perderea lui -b-: amendua, amendue, amenduni, amenduoi (Cihac), cea ce dovedesce că exista deja în latinitatea rustică.

În flexiune, *amîndôi* urmează ca toți: *amînduror* ca tuturor, saũ cu emfaticul -a (v. ⁵*A*): *amîndurora* = tuturoră; și cere după sine un substantiv articulat: *amîndôi* cai, *amînduror* cailor = toți cai, tuturor cailor.

Sinonim cu imbi saũ imbe (=lat. ambo).

Ioan din Vinți, 1689, f. 78 a: „Cu boală cumplită fiindă cuprinsă, de înbe părțile pătrunsă, sufletulă îmi slăbește în păcate multe, trupulă ȳară'mi boléște cu rane putrede, de *amândouo* mă tãmaduiaște, Nãscãtoare...”

Cantemir, Chron. I, 66: „într'înbe părțile mare moarte, *amânduror* împãraților de plâns și de olecãit sfãrmare și rãsipă...”

1º. Ca pronume.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 40: „pre mésarul înbogãtiș și pre bogatul de meserãtate izbãviș, *amândurora* le-ã dat ajutoriul mãinilor sfinției tale...”

Varlam, 1646 (A. I. R. III p. 226): „și pre-ãurelé pre unde vor mai hi ocine *amãndorora*, sã's ție frãtêște...”

Balada „Sórele și luna”:

Haideți să ne logodim,
C'*amîndoi* ne potrivim
Și la plete și la fețe
Și la dalbe frumusețe...

Balada „Inelul și naframa”:

Amîndoi îmbrãțișati,
Pe nãsip galben culcați;
Amîndoi senini la fața
De pãreau cã sînt în viétã...

Doină din Moldova:

Tu n'ãi tatã, eũ n'am mamã,
Amîndoi sîntem de-o sémã;
Tu n'ãi frați, eũ n'am surorî,
Amîndoi ca doi bujorî...

(Alex. Poes. pop.² 242)

Doină din Basarabia:

Frunđã verde de pelin,
Tu strãinã, eũ strãin,
Amîndoi ne potrivim,
Ha! în codru sã trãim...

(Ibid 403)

Proverbi:

„O mână spală pe alta și *amîndoe* fața” (Baronzi, Limba p. 53); în Sicilia: „una manu lava all' altra e tutti dui lavanu la facci” (Traina).

v. Mândã.

Amîndoi

Doê nevoi

=alle beide taugen nichts” (Dr. Polysu).

Unul ș'altul tot un drac:

Amîndoi un ban nu fac.

(Pann, I, 88).

IIº. Ca adjectiv.

Moxa, 1620, p. 401: „multă sãnge se vrãsã într'*amãndouo* oștile, apoi biruirã Turcii...”

Pravila Moldov. 1646, f. 119: „avuțiã *amândurorũ* obrazele ce vor face mestecare de sãnge sã fie toatã domnescã...”, unde este de observat: „obrazele” în loc de „obrazelor”.

Copiii, cređend cã *amîn-* însemnãză totũ, adecã: *amîndoi* = totũ doi, ȳic une-orî: a mîntreĩ, a mînpãtru etc. Printr'o procedere copilãrescã analógã, la Radu din Mãnicescĩ, 1574 (Mss. în British Muz., Harl. 6311 B):

Math. XXVI,	... discumbebat
20: șezu cu a-	cum duode-
mãndoisprã-	cim discipulis...
zéce ucenici...	

v. *Ambi*. — *Doi*. — *Tot*.

Amîndoi-spre-dece.—v. *Amîndoi*.

Amlăș; n. pr. loc. m.; village, anciennement ville en Transylvanie. O localitate în Ardél, nu departe de Sibiu și de Miercurea, numită sãsesce Hamlesch, unguresce Omlás, în gura Romanilor *Amlăș*, *Amnaș*, une-orî *Almaș*. Jócã un rol fôrte însemnat în vechea istoriã a Țerei-Romãnesci.

Incepënd din a doua jumãtate a secolului XIV, titulatura normalã a Domnilor Muntenesci coprindea în sine pe „duce al ȳerilor de peste plãuri *Amlăș* și Fãgãraș”, slavonesce: „zaplaniskim stranam *Amlășu* i Fagrașu Hertzeg” (A. I. R. I, 5). Lãtinesce, ba chĩar în acte internaționale cu regiĩ Ungariei, se ȳicea: „terrarium de Om-

lasch et de Fogaras Dux" (Kemény în Kurz's Magaz. II, 45). Se scie ce este țera Făgărașului. Prin ducatul *Amlașului* se înțelegea o regiune învecinată a Ardélului, al căriia centru era actualul sat cu acest nume, altă dată orașel nu fără însemnătate, numit „oppidum *Omlasch*“ (Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum, I p. 40; Schwandtner, Script. Rer. Hung. I, 886; Kátona, Hist. crit. XIV, 338). Apucat cam sub domnia lui Vladislav Basarab (1360—74), acest teritoriū a fost apoi în curs de peste o sută de ani un măr de discordiă între Munteni și Unguri, trecând din când în când dela uni la alții, fie prin luptă, fie prin surprindere. Dela 1500 încôce Țera-Românescă nu l'au mai stăpânit nici o dată, dar totuși în titulatura domnescă cea solemnă, aprôpe pînă la epoca Fanariotilor, se dicea mereu: „duce al *Amlașului*“.

v. *Almaș*. — *Făgăraș*.

Amlășén,-éncă, subst. et adj.; habitant d' *Amlaș*. — v. *Amlaș*.

Amnâr s. **amănâr** (plur. *amnari*, *amănări*, s. *amnare*, *amănare*), s. f. ou m.; 1°. fusil à allumer, fusil à aiguiser; 2°. t. de Tissanderie: partie du métier à tisser servant à étendre ou à détendre la toile; 3°. t. d'Agric.: une partie du soc de la charrue; 4°. une partie de la ridelle du chariot; 5°. t. d'Archit.: poutre verticale soutenant aux angles la toiture d'un bâtiment, solivau horizontal reliant les solives du plancher.

Afară de Dr. Polysu, care cunósce forma *amănar*, și afară de Costinescu, care indică *amnare* în arhitectură, celorlalți lexicografi ai noștri au fost cunoscute pînă acum numai forma *amnâr* și numai sensul de „briquet“,

astfel că ei toți pe rînd n'au pregetat a trage cuvîntul dintr'un prototip latin *igniarium* „instrument pentru foc“. Negreșit, latinul *-gn-* trece la noi în *-mn-* ca în „lemn=lignum“ și 'n altele; dar nici o dată în cuvinte latine inițialul *i-* nu se urcă la *a-* și nici o dată grupul *-nia-* nu devine *-na-*. Un *igniarium*, din cauza celor doi *i* urmați de vocale, a căroră proprietate după fonetica română este de a muia consónele învecinate, ar fi dat românesc pe un „iaū“, cel mult un „iâr“ sau „iâr“, cătu-i lumea pe un *amnâr*. Dar această imposibilitate curat materială nu este singură. Sub raportul logic, cum ôre dela „ignis“ să ajungem la noțiunea de nesce stâlpi ai casei sau ai morii, cari tocmai de foc trebuī să fie feriți? Afară de tóte acestea, se scie că „ignis“ n'a trecut nicăiri în vre-unul din dialecte neo-latine, pretutindenī fiind înlocuit prin „focus“. În fine, lătinesce „*igniarium*“, în graiul vulgar „focale“ sau „focaris“, se chiăma nu *amnarul*, ci cremenele: „petra quae ferro par-cussa scintillam emittit“ (Du Cange).

Tóte sensurile cuvîntului *amnâr* și tóte dificultățile fonetice se împacă din dată ce plecăm dela forma *amănar*, fôrte întrebuintată în popor și de unde *amnâr* vine prin aceiași scurtare ca în: destul = desătul = lat. *desatullo*. Macedo-românesc *amnarul* se dice numai *mănar* și *mănare* (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom., I p. 16). Este latinul *manuale* sau *manuarium*, tot ce e la mână sau îndemână sau ca mână. În latina vulgară (Du Cange, ad. voc.): *manaria* „faucille, serpette, quod ad manum facilis“; *manuales* „forcipes ferrarii, longum ferrarii“; *manualis* „instrumentum medicorum sic dictum quod manu astringatur, dum plurima continet ferra-

menta". De aci lesne putem urmări toate înțelesurile cuvântului românesc, cari nu sînt puține.

I^o. *Amănar* sau *amnar* de scăpărat și de ascuțit.

Este un oțel care, lovind în cremene peste éscă, scapără scânteii și o aprinde, sau care prin frecare ascute un bricég, un cuțit, o armă. În cazul de'ntăiu se ȳice: a da în *amnar*; în cazul al doilea, a da pe *amnar*.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 79): „Au nu pricepi că scântea *amnarului*, până a nu să stinge, ȳasca aprinde, ȳară stingându-să, a doa și a triia lovitură pofteste?...“

Ghicitoare despre „éscă, *amnar* și cremene“: „Mirésa 'n pădure, gine-rele'n ȳarigrad și nuna'n gârlă“ (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 226), cea ce presupune că *amnarele* ni se aduceau ore-când de peste Dunăre.

„Hora vinului“:

Băgaî mîna 'n posunare,
Găsiî cremene și *amnare*...

(G. D. Teodorescu, 333)

Balada „Enciu Săbienciu“:

Dar și Enciu ce 'mî făcea?
Din *amnar* că scăpăra,
Ciubucul și'l aprindea...

(Burada, Dobrogea, 173)

Puscele cele vechi, de cari se mai găsește ici-colea pe la țără, în loc de piston aveau cremene și *amnare*.

Balada „Busuțoc“:

Dar Busuțoc ce făcea?
Mîna pe durdă puneă,
De *amnare* mî-o 'ntindea,
Cremenea că 'i potrivă,
Drept afară că'mî eșă,
Potera se spăimînta...

(G. D. Teodorescu, 605)

Locuțiunea proverbială „cât ai da în *amnar*“ înseamnă: într'o clipă.

Basmul „Voinicul cel cu cartea“ (Ispirescu, Legende p. 104): „Îi dete și pe vizitiul Curții, om vechiu, cre-dincios și ȳute la slujbă, care să nu se deslipescă de stăpânul seü niciî cât ai da în *amnar*...“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 83: „N'a trecut niciî cât ai scăpăra din *amnar*...“

Povestea „Vlad și Catrina“ (Tribuna dela Sibiiu, 1885 p. 818): „Cât ai da o dată de doë ori cu *amnarul*, pu-teai s'o duci cu loc cu tot...“

Un idiotism:

„Zama acră se ȳice la noi zama de *amnar*u...“ (D. Pop, Transilv., Făgăraș, c. Copăcel); pe la Năsăud: „zama de cute“ (A. Pop, c. Săn-Georgiü); în ambele casuri, ca ce-va sec, ca și când ar fi fiert cu fer sau cu pétără în loc de carne.

Amnarul de ascuțit pöte să fie același care servă la scăpărat, ori este ce-va mai mare, mai ales când e vorba de a ascuți o sabiă; când însă e de pétără, atunci nu se mai ȳice *amnar*, ci cute sau gresiă.

v. *Cute*.

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcarîul (Conv. lit. 1877 p. 381): [Stricându-se un capăt dela căruță și neavînd se-cure ca să taiă un gârnet, moș Ni-chifor] scöte bulicherul din tēcă, îl dă pe *amănar* și începe a ciocărti un gârnet...“

Balada „Balaurul“:

Când tînăr Hușén,
Puîu de Moldovén,
Vitéz și hielén,
Paloșul scotea,
Pe *amnar* îl da
De și'l ascuția...

(G. D. Teodorescu, 450)

Balada „Marcu Vitézul“:

Paloș din tēcă scotea,
Pe *amnar* că'l ascuția...

(Ibid. 665; cfr. 668).

Balada „Rusalin“ :

Rusalin ce mi'și făcea?
 Bagă mâna 'n busunariu,
 Scóte micutel *amnariu*,
 Bagă mâna pe turéc,
 Scóte cuțit de casap,
 Și se pune-a'l ascuți...

(Reteganu, Poes. pop. 25)

„Cuțit de casap“ este acela pe care Italianii îl numesc *mannaja*, la Sicilienii *mannara* (Traina), adică *mannariu*, fiind că măcelarul îl pórta tot-d'a-una cu sine, avendu'l purure la mână, după cum țeranul român nu se desparte de *ammar*.

„Ceia ce pórta ciobanii la brău, sînt: cuțit, fluer, *amnariu*, éscă și cremene“ (A. Iliescu, Dimbovița, c. Sărdanu).

Acéstă enumerațiune ne aduce a-minte dintr'un text medio-latin: „*accipiens de domo mannariam, asciam et cutellum, ascendit in montem ubi cedrina ligna caedebat*“ (Du Cange), unde *mannaria* nu póte fi topor, dar nici cuțit, căci ambele se menționează alături, ci numai dóră *ammar*.

După expresiunea Românului, culmea sărăciei este atunci când rămâne cine-va chiar fără *ammar*.

O doină din Bucovina:

Să nu mai ajungă nime
 Să bee 'n crișmă cu mine!
 Că 's fecior de gospodariu,
 Ș'am remas făr'de *amnariu*;
 Ș'i's fecior de gasdă bună,
 Ș'am remas cu bota 'n mână...

(Aurora română, 1881 p. 16)

În adevăr, servind în același timp a scăpăra foc și a ascuți arma, *amnariul* este pentru țeran unelta cea mai folosită, mai ad manum, mai trebuincioasă și mai purtăreță tot-o-dată, mai *amănar*.

v. *A-mână*.

II°. *Amănar* sau *ammar* la țesut.

Termenul e foarte răspândit la toți

Românii din Dacia lui Traian. Nu scim dacă nu cum-va îl va fi având și dialectul macedo-român sub forma de *mănare*.

„Între unelte de țesut, ca părți ale resboiului, una se chiamă *ammar*“ (A. Copuzén, Ialomița, c. Copuzu; R. Simu, Transilv., c. Orlat; A. Bunea, Făgăraș, c. Vaidarecea; T. Crișianu, c. Cugieru, etc).

„La resboiu, *amnariu* se dice acea parte cu care se întinde pânza“ (P. Popescu, Buzeu, c. Chiojdu-Bâasca).

„*Ammarul* dela resboiu se mai numesce câte o dată și întindător. E lung dela una pînă la două palme. Prin el se fixează întinderea nătrei, adică a spațiului dintre cele două suluri. S petéza servă de ajutor *amnariului*...“ (C. Negoescu, Rimnic-Sărat, c. Bogza).

„*Ammarul* dela resboiu stă în tot timpul țesutului în una din cele patru găuri a sulului de 'nainte, în partea dreaptă spre acela care țese. Prin ajutorul *amnariului* se ține întinsă partea țeseturei dela sulul de dinapoî pînă la cel de dinainte. Dacă partea țesută s'a pré lungit, atunci o strîngem pe sulul de dinainte, învîrtind sulul cu *amnarul*. Are forma unui diapazon sau camerton, dar cu cele două extremități de sus unite. E de lemn...“ (S. Mironescu, Némț, c. Dobreni).

În Dolj, *amnarul* dela resboiu se chiamă întorcătorul, fiind-că „prin învîrtirea lui se ține pânza întinsă“ (N. Guran, Craiova).

v. ² *Resboiu*.

În dialectul sicilian se chiamă „*mănuță*“ o parte a resboiului prin care el se întinde sau se strînge: „*manuzza, regoli che servono ad allargare e stringere il telajo*“ (Traian), fiind că facultatea de a strînge și a întinde aparține mai în specie mănii. Tot dela mână și din aceeași cauză o parte a

resboiului se ȋdice romănesc *amnar*, adecă *amănar*, unde noȋiunea fundamentală nu mai este acea de ad-manum ca în unelȋta de scăpărat și de ascuȋt, ci aceia de manu: ce-va care reproduce instrumentalitatea mănei.

Aprăpe în același sens se chiamă:

III° *Amănar* sau *amnar* la plug.

„La plug ferul lat este cel ce umblă prin pământ, iar *amnar* se ȋdice o bucată de fer sau un fel de cuțu prin care se afundăză orȋ ce rădică ferul lat...” (S. Liuba, Banat, c. Maȋdan).

„...andrea se chiamă un fer lung, care prinde ferul-lat de grindei, având în capul de sus un alt fer ȋdis *amnar*...” (Preut R. Popescu, Mehedinȋ, c. Isverna).

v. ² *Andrea*.

Pentru a afunda sau a rădica ferul-lat, plugarul întorcesă sau învîrtesce cuțul numit *amnar*, după cum se întorcesă sau se învîrtesce *amnarul* dela resboi pentru a da pânzei trebuincioasă întindere.

Intre lucrarea ambelor *amnare* este o deplină analogiă.

v. *Bărsă*. — *Plug*.

Tot ca imitând instrumentalitatea mănei, se ȋdice *amnar* sau *amănar* la căruță o spetěză care, fără a se asemăna cătuși de puȋin în formă cu unelȋta de scăpărat și de ascuȋt, cu lemnul întindător dela resboi sau cu ferul cel mișcător dela plug, este un bêt ce ține sau susține capetele loitrelor:

IV°. *Amănar* sau *amnar* la căruță.

„O căruță are doē părȋi de căpeteniă: coș și dric. La coș sînt patru druci: doi d'asupra și doi dedesupt; druci de asupra sînt uniȋi cu cei de dedesupt prin opt speteze, cari forméză draginile; cele patru speteze dela extremităȋile draginelor se chiamă *am-*

nar...” (Preut N. Sandovicȋ, Dorohoiu, c. Tirnauca).

„Deosebitele părȋi ale carului, una câte una, se numesc: rôte, osi, perinôce, inimă, *amănare*, chisc, splină...” (G. Balaban, Putna, c. Răcăciuni).

Prin capetele de jos ale celor patru *amnare*, la unele căruȋte numai doē, loitrelor sau draginilor sînt aședate pe dricul căruȋei.

Pe la Năsăud aceste *amnare* se chiamă mănuse, iar spetezele loitrelor în genere se numesc brățare (A. Pop, c. Săn-Georgiu).

v. *Brățar*. — *Car*.

Cele patru *amnare* dela căruță susțin loitrelor, formând din acestea ca doē garduri sau doi păreȋi. Un rol analog de susținători, cam tot în număr de patru, distinge pe:

V^o. *Amănar* sau *amnar* în arhitectură.

Ion Ionescu, Calendar 1845 p. 115: „Stogul clădit și păluit bine opresce răsbaterea aerului într'însul, și așa nu se smintesce finul. Nemȋi fac acoperișuri de pae, în alte locuri se lasă un ogég în mijlocul stogului, pe aȋure vîrfurile de pae a stogurilor se rădică și se pogoră cu scriptȋ, pe unele locuri acoperișurile sînt puse pe 4 *amnare*; pe aȋure numai pe unul în mijloc...”

I. Créngă, Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 456): „Am să durez o mănăstire pe pajiștea asta, să se ducă vestea în lume; ȋdise el. Și de o dată se și apucă. Face mai întâiu o cruce și o înfige în pământ, de înșamnă locul. Apoi se duce prin pădure și începe a chiti copaci trebuitori: ista'i bun de *amănare*, ceta de tălpi, ista de grindȋ, ceta de tumurugi, ceta de costorôbe...”

„La mori, ca și la case, una din părȋile de căpeteniă ale clădirii sînt *amănare* sau *amănar*. *Amănare* la móră se numesc acele lemne, cari sînt în

colțuri în număr de patru, fiind dăltuite, iar prin dăltuituri intră paianțurile. La casă, *amânare* se numesc acele lemne cari se pun în colțuri, doă în față, doă în dos, apoi câte unul la cōste, cu partea de jos fiind îngropate în pământ, iar pe virfuri d'asupra se rădică acoperemîntul casei" (C. Melinte, Covurluū c. Gănesci).

„Casa morii se compune din opt tălpî, pe cari se pun mai mulți *amnarî* dăltuiți la doă părți, pentru a putē sta scândurile ce formēză părății; în capētul *amnarilor* se pun opt costorōve, pe cari se face acoperemîntul cu stuh saū șindrillă..." (Preut S. Vrāncēnu, Iași, c. Bivolar).

„In *amnarele* morii sînt băgate arepile, înțepenite prin nesce icurî ce se numesc pene..." (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

„*Amânare* la mōră sînt un fel de furcî, pe cari se formēză corpul morii, și sînt înfiptî pe răscrucea dela baba-luc..." (T. Coate, Covurluū, Tîrgu-Beresci).

Amnarele în sensul de mai sus sînt verticale; tot *amnare* se chiamă la zidari nesce bārne orizontale, „lemne scurte cu cari se prind grindile unui tavan" (Costinescu).

v. *Casă*. — *Mōră*.

Cēia ce a concurs a da în zidăria romānescă unor asemenî bārne numele de *amânare*, este acea particularitate că obicînuît ele se fac în furcă. Și la Sicilienî o furcă se dîce *manuzza* (Traina). Din aceiași causă macedo-romānesce se chiamă *mānar* sfeșnicul cel mare dela biserică (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. II, 500), care în mână nu se pōrtă, dar este făcut „à branches".

Tōte sensurile cuvîntului *amnar* derivă dară de o potrivă dela mână, dar se pot clasifica în doă rubrice: 1°

obiecte îndemānatece, ca *amnarul* de scăpērat și de ascuțit; 2° obiecte în felul mānei, ca *amnarul* dela resboiu, dela plug, dela căruță, dela casă, dela mōră și — la Macedo-romāni — din biserică.

v. *Cremene* — *Ėscă*.

Amnū, adv.; à présent, de suite. Se aude la nordul Transilvaniei (G. I. Popescu, Selagiū). Precum forma bānățēnă acnū represintă un prototip latin „eccu'nunc", tot așa *amnū* al Moșilor, compus din *am u* și din *nu*, este: *modo-nunc*.

v. *Acum*. — *Amu*.

Amoietură. — v. ¹ *Amoū*.

¹ **Amōū** (*amoāt, amoāre*), vb. „A *amoā* = a muia, a topi, a descăli. A-moietură = descălitură, topitură" (Costinescu). Etimologicesce este același cuvînt cu cel ce urmēză.

v. ² *Amoū*.

² **Amōū**, adv.; à mouiller. Din prepoziționalul *a* (= lat. *ad*) și *moū* (= lat. *mollio*), adverbul *amoū* saū *a-moū* se mai aude peste Carpați, tot d'a-una în construcțiune cu verbul *pun*.

Dicționar Mss. Bănățēn circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402): „*Amoy* pun. Repono ut mollescat."

Lexidon Budan: „*Amoū*, ad macerandum, emolliendum. Pun curechū *amoū* = ich beitzte oder weiche Kohl ein."

Iser: „*Amoū* = zum Beitzen oder Einweichen".

v. *Amuiez*. — *Mōle*.

Amōr (plur. *amorurî*), s. n.; amour. Sinonim cu dragoste și cu iubire, cari sînt ambele de provenință slavică, *amorul* nî-a venit abia pe la

finea secolului trecut prin cultura italiană a unor boieri ca Văcărescii său a unor scriitori ca Iorgovici; și totuși cuvîntul a devenit foarte poporan pe'n orașe, de unde apoi a reușit a se furiga și pe la cătune. Românul însă nu'l înțelege tocmai ca dragoste său ca iubire, cea de 'ntăiu exprimînd sentimentul în sine, iar cea-altă acțiunea, pe cînd *amor* se ăea obicînuit ca o personificare, dînd nascere și de-minutivului *amoraș*.

A. Văcărescu p. 42:

Că și 'n ăd și fi-te-unde,
Voău striga făr de-a ascunde,
Că tu ești *amorul* meu...

Costachi Conachi, p. 224:

Tu mi-ai ăis cumcă tot omul ce *amoriu* aă
înșelat
ăi vrednic de tătă mórtea, fără a fi ăludecat...

Beldiman, Tragod. v. 4025, despre
nesce nenorocite femeă din timpul res-
meriței:

La Bahlău vr'o paă-spre-dece, ucise le-aă
înneat;
Apoi prin fântăni, prin puțuri, pré multe aă
aruncat;
La acésta pré cu cale că aă făcut socotesc:
Să se sature, le lasă, de *amorul* cel turcesc...

Costachi Negruzzi, „Șalul negru“:

Dar statornicia este pe pămînt?
Credința e vorbă, *amorul* cuvînt!...

Doină din Ardél:

— Făă verde trei năele,
Jele mi-ă, ăeă, mare jele
De frunđuța munților,
De dorul părinților;
Dar mi-ă jele, frate, jele
De-a cămpului floricele,
De *amorul* măndrei mele...

(Jarnik-Bărsanu, 311)

În doină din Basarabia:

Ar cunăce lumea tătă,
Căt *amor* și căt venin
Bea inima la străin...

(Alex., Poes. pop. 2. 406)

amor este o greșăă a editorului în
loc de amar.

Doină muntenescă:

Cine la *amor* nu crede,
N'ar măă căăă érbă verde
Ș'ar căăă pămînt uscat,
Să sciă că l'am blestemat!
Veăă *amorul* ce lucrăă:
Te bucură, te'ntristăă,
Înimăă friptă 'ă lasă!
Amorul cănd se'mpreună,
Par'că beă vucă d'a bună;
Amorul cănd se desparte,
Par'că beă păăar de mórte...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 303)

Doină din Moldova:

Făă verde peliniăă!
Eăă, Catincă, dela păndă,
Că te strigă unu'n frunđu:
Of, *amorule*!
Din frunđu stejaruluă,
Feciorul vătavuluă:
Of, *amorule*!...

(D. Arghirescu, Covurlău, c. Moscu)

Doină din Dobrogea:

Amorule, *amoraș*,
Vide-te-aș călugăraș!
Pină'n patru-deci de ăile
Să te văă la mănăstire
Cu cotele pe psaltire...

(Burada, 226)

Între strigături dela jocuri țărănesci:

Duce-m'aș cu puăă'n nor
Să mă satur de *amor*!...

(C. Alexandrescu, Ialomița, c. Răviga)

Sunănd mereă în gura lăutarilor ăi-
gană, *amorul* nu putea, vrënd-nevrënd,
a nu deveni gutural, uniă rostindu'l
hamor, alăăă chiar *ahmor*.

„Căntecul ăis al *hamoruluă* se în-
cepe așă:

De hamurizat ce sînt,
Nu văă ăérba pe pămînt!..“

(I. Comanescu, Teleorman, c. Voivoda)

Alexandri, Covrigarul:

Încăt scos fiind din minte,
Nu măă poăă vinde plăcinte,

Căci în focul de *ahmor*
Arși, te coceai ca în cuptor...

E foarte curios că ilustrul Bopp cre-
duse că țigănitul *hamor* este nu numai
o veche formă românească, ci chiar un
archaism latin. Apropiând pe latinul
amo de sanscritul kam, el dădea că gutu-
rala primitivă s'a păstrat la Români:
„lingua Valachica offert vocem *chamor*
a m o r“ (Gloss. sanscr.³. 71).

Afară de deminutivul *a m o r a ș*,
amorul a produs derivate: *amorez*,
amorezez, *amorezat*, cari și ele
în grai se aspiră adesea în *ham*.

v. *Dragoste*.

Amorăș, s. m.; petit amour. Demi-
nutiv din *a m o r*, care însă nici odată
nu exprimă sentimentul său acțiunea
de a iubi, dar nici cea ce înseamnă
deminutivul italian *a m o r a z z o* și
amoraccio sau *amoretto* și fran-
cesul *amourette*, ci numai pe per-
sona cea iubită.

O elegiă quasi-poporană înainte de
1832:

Amoraș tiran,
Tiran și dușman,
Tare te-ai silit
Și mai despărțit
De-al meu pușor...

(Albina Pindului, 1868 p. 90)

Doină din Moldova:

Mângăe-l'ar Dumneșu
Numai cum voiu dăce eu,
C'a fost *amorașul* meu...
(D. Arg. Irescu, Covurlui, c. Moscu)

Tot de acolo:

Amoraș, *amoraș*!
Vide-te-aș călugăraș,
Cu mâna pe la icône
Și cu ochii la cucône...

(D. Alboténu, Covurlui, c. Mastacani)

v. *Amor*.

¹**Amorêz**, -ă; subst. et adj.; amant,

amoureux. Sinonim cu *i b o v n i c* și
d r â g u ț, dintre cari poporul pe cel
de'nțău îl ăa în sens rău, pe cel-lalt
în sens bun, iar *amorezul* — o pro-
prietate mai mult orășenească — este
incolor.

Costachi Negruzzi, Zoe, I:

„— Spune-mă, mă iubesci?”

„— Mă întrebă un lucru care pôte
ți l'am spus de o mie de ori; respunde
cu rēcělă nesimțitorul *amorez*...”

Același în „Potopul”:

Edvin sprijinea în brațe p'a lui scumpă
amoreză...

v. *Amor*. — ²*Amorez*.

²**Amorêz** s. *amorezêz*, vb.; amou-
racher, aimer. Se întrebuinteză tot-
d'a-una sub forma reflexivă, și numai
în Banat se aude ca activ:

„Pe la noi se dăce: te *amorêză* = te
iubesc” (L. Iancu, c. Visagu).

A. Pann, Moș Albu, I, 66:

Dar câtă îi fu mirarea, când auzi că și el
Nu voesce să se'nșore cu altă fată de fel,
Ci tot pe acea din casă, care cel-laltă o cerea,
Asupră'i s'*amorezase* și după dînsa muria...

Același, Erotocrit, II p. 95:

Inimăora ei în pieptu'i foarte tare se bătea,
Și alt decât Efrosina nimeni nu o pricepea:
Tinerele ce v'odată se vor fi *amurezat*,
Pot cunósce cu lesnire ce dureri ea a'nțercat...

Cântec muntenesc:

Foiă verde maghiran
Ș'o cracă de leuștén!
În credință de scieam,
Nu mă mai *amurezam*,
Că amorul dela tine
M'a oftăcat, vai de mine!...

(G. D. Teodorescu, Poes. p. 303)

v. *Amor*.

Amorezăt, -ă, adj. et subst.; amou-
reux, amant. Diferă de *amorez* nu-
mai prin funcțiunea adjectivală.

Costachi Corachi p. 57:

Doi ochi porți
Ce fac morți
Ca nisce gelați!
Și aruncă
Tot în muncă
Pre amoreați!..

Același, p. 109—110:

Duceți, spuneți cu putere,
Că amoretatul piere
În pustiu, plin de durere!..

Costachi Negruzzi, „Gelosia“:

Cunosc că mă iubesci, o vîd neîncetat;
Dar ore n'ai avut vr'un alt amoretat...?

Cîntec muntenesc:

Cine nu 'i amurezat,
Las'să mără, nu 'i păcat,
Să mără necunutat...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 303)

v. Amor. — Amorez.

Amòrt s. amùrt. — v. Amorțesc.

Amorțelă (pl. *amorțeli*), s. f.; engourdissement. Stare ce urmăzează după amortire.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 33:
„Mircea și Stoica încă nu eșiseră din a lor *amorțelă*; spaîma și obosirea sleise cu totul sângele într'înșii. Ei ședeau încremeniți pe lavițe cu capetele pe mână, cu ochii turburi și holbați; semenau a fi pierdut orîce simțire...”

În graiu se aude mai ades *amurțală*.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402): „*Amurtzală*. Stupor.”

v. Amorțesc. — *elă*.

Amorțesc (*amorțit*, *amorțire*), vb.; „amortir, s'amortir, engourdir, s'engourdir, se relâcher, transir, s'émousser, s'éteindre, s'enrouer, s'assoupir,

s'ndormir. Ital. *ammortire*, *ammortare*, *ammorzare*; v. span. *amortir*, *amortecer*; n. span. *amortiguar*, *amortizar*; portug. *amortecer*, *amortiçar*; provenç. *amortir* etc. Mi-a *amorțit* piciorul = j'ai la jambe engourdie” (Cihac, I, 170).

Amorțesc e sinonim cu încremenesc, impetresc, inlemnesc, înțepenesc, cari însă exprimă ce-va mai mult: o nesimțire desăvîrșită ca a petrei sau a lemnului, pe când *amorțire* dăstinge numai ființele supuse morții și mai păstrând o brumă de simțire.

I. Văcărescu, p. 286:

Înima'mi e tot acela!...
Iubirea'mi ai *amorțit* o,
Dar ea n'a putut să mără...

În graiu se rostesc mai mult: *amurțesc*. În Banat există și o formă mai primitivă *amort* sau *amurt*.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402):

„*Amurt*. Obstupefacio.

„*Amurtzesk*. Obstipo. Flaccesco.”

Acastă diferențiere între sensul transitiv și între cel netransitiv nu se preobservă:

„După ce s'a astrucat cu pămînt mortul, toți se spală pre mîni cu apa mortului preste grîpă, pentru ca să nu le *amurtă* orî asude mînile...” (S. Lîuba, Banat, c. Maîdan).

Budai-Delenu (Dicț. Mss. în Muz. istor. din Bucur.): „*amurt*=*amorțesc*.”

Și macedo-romănesce se dîce *amurt*.

Dosofteiu, 1673, f. 41 a:

Amurțăt am de'm sint oasele vechite,
Toată dzua ce-am strigat, Dumnedzău sînte...
și f. 61 a:

Amurțău de nu mî-am mai deschis u'mî rostul...

Același, 1680, ps. LXVIII.

....ostenitu-m'am
strigându, *amur-*
tât' au gâtlejul
mieu...

la Coresi, 1577: „tăcu grumazu-
lui meu...”; la Arsenie din Bisericanî
circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.): „a-
morțiră grumazii mie...”

Biblia lui Șerban-vodă din 1688:

Job. XXXIII, 19: și mulțimé oaselorū lui aū <i>amorțitū...</i>	et multitudo ossium ejus ob- torpuit...
---	---

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.
Rom. p. 171): „coteii de cehnit, oga-
rii de scâncit, dulăii de brehăit și șoi-
mul de piuit *amurțisă...*”

I. Văcărescu p. 258:

Oscar cânta pe lină
De zefir adiere,
D'o dat'a sa vedere
Un fulger *amorțesce*:
A lunéi plină
Lumină
Îi plere,
Glonțu'l răpesc...

A. Pann, Erotocrit p. 26:

Simț un pré dulce leșin, toate vinele'mi
slăbesc,
Nisce sfîrșituri imi vin,
De nici nu poei să suspin
Pină de tot *amorțesce...*

Gr. Alexandrescu, „Anul 1870”:

După suferiri multe, inima se'n petresce,
Lanțul ce'n veci ne-apasă uităm cât e de
greu;

Reul se face fire, simțirea *amorțesce*,
Și trăesc în durere ca'n elementul meu...

Costachi Negruzzi, Aū mai pățit'o
și alții: „când fericirea *amorțesce* ori-
care alte simțiri ale noastre...”

Același, Scrisórea VII: „a *amorți* su-
ferința prin vesela petrecere...”

v. *Mórtē*. — *Incremenesc*.

Amorțire (pl. *amorțiri*), s. f.; en-
gourdissement. Ce-va mai trecător de-

cât sinonimul a mortéla și ce-va
cu mai puțină intensitate decât sinoni-
mii încremenire, impetriere,
inlemnire, înțepenire.

Alexandri, „Gerul”:

Gerul aspru și sêlbatic strînge 'n brațe'i cu
jălire

Négra luncă de pe vale care zace 'n *amorțire*;
El ca pe-o mirésă mórta o 'ncunună

despre zori
C'un vél alb de promorócă și cu turturi
lucitori...

v. *Amorțesc*.

Amorțit, -ă, adj.; part. passé d'a-
mortesc; engourdi, émoussé, transi
etc. Se întrebuințéază d'o potrivă în
sens fizic și 'n cel moral saū intelec-
tual pentru a exprime o lipsă aprópe
desăvîrșită de energiă saū de activi-
tate.

Dicționar Mss. Bănățén circa 1670
(Col. I. Tr. 1883 p. 402): „*Amurcit*.
Stupefactus. Stupidus.”

Beldiman, Tragod., v. 4045:

Chîucîuc-Ahmet, fôrte strașnic, zulumuri nu
suferia;
Dacă îndrăznia vre unul, sub topuzul lui
peria;
Sedeau *amorțiti* prin sate și pe la boieri
supuși...

Gr. Alexandrescu, „Te mai veđuî...”:

Plăcerea, frumusețea, podóbe felurite,
Tot era înzădar;
Ele nu pot să 'nvie simțirile-*amorțite*
D'al patimei amar...

v. *Amorțesc*.

Ampoiu, n. pr. loc. m.; une rivière
en Transylvanie. Rîul *Ampoiu*, ungu-
resce O m p o l y, un braț al Murășu-
lui, curge prin partea cea aurósă a
Ardélului, în regiunea Abrudului și a
Zlatnei, din carî acéstă din urmă deja
în epoca romană purta numele de
A m p e i u m, într'o inscripțiune din
timpul Antoninilor: „ordo A m p e-

ie[nsium]" (Mommsen, Corp. Inscr. Lat. III No. 1293, 1308; Ackner, Inscr. No. 547, 598). În forma românească, *-e-* a trecut în *-o-*: *Ampoïu*=*A m p e i u m*, sub înriurirea celor două consóne labiale *-mp-*. În forma ungurească „*Ompoly*“ *l* nu este organic, căci nici o inscripțiune romană nu are „*Ampel*“. La intrarea lor în Transilvania, Ungurii au găsit la Români pe *Ampoïu*=*A m p e i u m*, și au trecut pe finalul român *-oïu* în *-oly* întocmai precum din românul „*cimpoïu* (=ital. *zampogna*)“ ei au făcut „*csimpolya*“.

v. *Abrud*.

Ampròor s. **ampròr**, s. m.; 1°. *veille* de la Saint-Georges; 2°. un certain intervalle de temps après le minuit et avant le midi. Sub forme mai mult sau mai puțin diverginți și cu órecări șovăiri sub raportul sensului, acest cuvînt e fòrte respândit pe la țeră, deși aprópe necunoscut orășenilor. Tot-o-dată există și la Macedo-români.

No. 1°. „Impărțirea dîlei la popor: revêrsatul zorilor; în zori; în răsăritul sórelui; la dîuă; prîndzișor; *am-proor* (cu doi *o* ca în: *noor*) pe la 9—10 óre...“ (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

No. 2°. „Pînă pe la 8 óre diminéța se dîce: pînă la *impror*“ (D. Recénu, Banat, c. Bucova).

No. 3°. „Pe la 9 óre ante-meridiane se dîce *năprăor*“ (I. Bombăcilă, Banat, c. Teregoa).

Tot așa la Orșova și la Mehadia.

No. 4°. „La cîobani, când nu mulg oile diminéța, ci înainte de amîađi, se dîce că: fac *năproor*“ (R. Popescu, Mehedinți, c. Isverna).

No. 5°. „La 12 óre cîobani dîce *nă-prorăt*“ (I. Spinénu, Mehedinți, Severin).

No. 6°. O rugăciune poporană:

De cu séră *'nprorî*
Pin' la ciniori,
Dela ciniori
Pin' la cîntători,
Dela cîntători
Pin' n dalbe zori...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 189)

No. 7°. „Diminéța, când este promorócă, cîobani dîce *inprour*, și tot *inprour* se chiamă ajunul lui Sf. Gheorghe, când se póte găsi — dîce poporul — *îérba férelor*...“ (v. Iftimiy, Tutova, c. Obirșeni; I. Pandele, Fălciu, c. Grumezóiă).

N. 8°. „*Proor* însemnéză ajunul lui Sf. Gheorghe, adecă dîua de 22 aprilie. Poporul dîce că Sf. Gheorghe în *proorul* lui pornesce călare de închee toți codrii, finațele și tótă verdéța câmpului...“ (D. Arghirescu, Covurlui, c. Moscu).

No. 9°. „Poporul crede că sint femeî, carî prin vrăji și descântece íeău mana vacilor cu lapte în *proolul* adecă ajunul lui Sf. Gheorghe...“ (M. Țigălu, Covurlui, c. Foltesci).

No. 10. „La Sân-Giorgiu ómeniî se udă cu apă, ceia ce se dîce că se *imprèoră*, alții dîce *impròoră*...“ (P. Olténu, Hațeg).

No. 11°. Un descîntec de „îele“:

Savatina,
Mărgălina
Și cu ele Rujalina,
Gătițele
'n prourele,
Cu betițe puchițele
Cu șistori roși cinsățele...

(Marian, Descântece, p. 268)

No. 12°. „La cîobani români dela Pind *pror* sau *prour* însemnéză timpul pe la 2-3 óre după mieđul nopții. Se dîce: „duc oile în *prour*=duc oile să pască înainte de zori“, sau: „sărmă oile tu *prour*=mână oile la păscut de cu nópte“ (I. Caragiani).

Cuvîntul n'are a face cu latinul

prior „de mai 'nainte“ (A. T. Marienescu, Familia, 1873 p. 239, 241), deși este de o origine curat latină.

Cele douăsprezece numere de mai sus ne permit a urmări fără multă greutate forma cea primitivă și fundamentalul sens al acestei foarte interesante vorbe.

De'ntău, trebui să înlăturăm prepozițiunea în, cătră care în Banat se mai adaugă prepozițiunea *a*: *amproor* = *a'm-proor* = *a* - în-*proor*.

Al doilea, *oo* sau *ou*, adică o dublă vocală, fiind comun dialectului daco-român (NNo. 1, 3, 4, 7—12) și dialectului macedo-român (No. 12), este învederat că prototipul pan-românesc e *proor* sau *prour*, iar nu *pror* ca în forma cea contrasă (No. 2, 5, 6).

Proor este pe-*rour* sau pe-*roor* = lat. *per rorem*, timpul cel mai priincios pentru păscutul oilor, după cum ne asigură de două ori Virgiliu:

At vero, zephyris quum laeta vocantibus
aestas
In saltus utrumque gregem atque in pascua
mittet,
Luciferi prima cum sidere frigida rura
Carpamus, dum mane novum, dum gramina
canent,
Et ros in tenera pecori gratissimus
herba...

(Georg. III, 322 sqq.; cfr. Bucol. VIII, 15)

Iată de ce la Fălciu diminéța se dice *inprour* numai atunci „când este promorócă“ (No. 7), și étă de ce în Hațeg „a improora“ înseamnă că unii pe alții „se udă cu apă“ (No. 10), adică „se rouréză“, „s'arrosent“.

Românesce din verbul latin *roro* s'a făcut *rourez* sau *roorez*; tot așa din substantivul masculin *rorem* forma noastră organică trebui să fie *roor* sau *rour*, care s'a și păstrat în *proor* sau *prour*, fiind înlocuită pe

aîuri prin formațiunea analogică posterióră *rouă*.

În acest mod *amproor*, termen emnamente cîobănesc, însemna de'ntău numai pascerea cea foarte matinală a oilor pe *rouă*, de unde apoi a trecut la semnificațiunea mai generală de cea ce precede zilei, aplicându-se la óra cutare sau cutare, dar în orî-ce cas înainte de amiazi, și tot-o dată s'a aplicat mai în speciă cătră ajunul lui sf. George, un ajun când — după credința poporului — desdiminéța pe *rouă* babele umblă după mana vacilor și tâlharii după érba-férelor.

v. *Georgiū*.

Amù, adv.; 1°. donc, déjà; 2°. à présent, de suite. În graiul de astăzi, mai ales în Moldova, s'a confundat pe deplin *amu* contras din *a c m u* (= lat. *eccu' modo*) cu *amu* din *admodum* sau — mai corect — format prin prepoziționalul *a* din adverbul latin *modo* întrebuințat ca în: „tace *modo*“, „advenis *modo*“, „*modo* ait *modo* negat“ etc., care deja în latina clasică avea une-ori înțelesul de „nunc“ și de unde vine și italianul *mo* „de-ună-đi“, în unele dialecte *a m m ò*. Identitatea materială și o mare apropiare logică între ambii termi ni nu putea să nu aducă cu încetul o asemenea amalgamare, pe când în vechile texturi, mai cu sémă în cele din secolul XVI, în cât timp *a c m u* nu pierduse încă pe *c*, ei circulau fie-care în deosebî, rare-ori amestecându-se la o-laltă, și anume *a c m u* cu sensul de „à présent“, ér *amu* cu acela de „donc“ sau ca o simplă amplificațiune sintactică de felul grecului γὰρ, ὅτε, μέν.

În Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) *amu* ne întimpină de vr'o cinci-đeci de ori, corespundend

adverbilor latinî: enim, autem, vero, ergo, igitur, quidem, tamen, itaque, quoniam, ecce, jam, nici o dată însă nunc; de exemplu:

Act. Ap. XVIII
18: avé *amu* rugă...

ib. XXIII, 8:
Saduchiei *amu* dzicu...

ib. XXIII, 6:
întelése *amu* Pavel că o parte ăste....

Petr. III, 12:
fața *amu* Domnului spre cela ce face reu...

Act. Ap. XXIII,
21: tu *amu* se nu ascuți de ei...

ib. XXVIII,
28: a ști *amu* se vă fie voao...

ib. XXV, 1: și
Fistu *amu* pree-mi despus...

ib. XXI, 22:
ce *amu* ăste?..

ib. XXIII, 22:
miășul *amu* lăsă gîurele...

ib. XXVI, 9:
eu *amu* mi păre siinre înprotiva...

Jacob. II, 8: se
amu înpărătescă sfrășiretu...

Petr. IV, 7: în-tregumândriți *amu* și trezviți-vă...

Jacob. II, 24:
vedeți *amu* că de lucru...

... habebat enim votum...

... Sadducaei enim dicunt...

... sciens autem Paulus quia una pars esset...

... vultus autem Domini super facientes mala...

...tu vero ne credideris illis...

... notum ergo sit vobis...

... Festus ergo quum venisset in provinciam...

... quid ergo est?..

... tribunus igitur dimisit adolescentem...

... ego quidem existimaveram me adversus...

... si tamen legem perficitis regalem...

... estote itaque prudentes et vigilate...

... videtis quoniam ex operibus...

ib. IV, 13: *amu* acmu cînre gra-
ăste...

In ultimul pasagiu *amu* figuréază alături cu acmu, dar fie-care avînd un alt înțeles.

Apoi cu sensul de „dēja“:

Act. Ap. XXVII,
9: derepce postul era *amu* veînri-tu...

... ecce nunc qui dicitis...

... quod et jejunium jam prae-
teriiisset...

In Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) vedem pe față șovăirea semasiologică și chiar un început de identificare între *amu* și acmu; bună-ora:

XXXIX, 16:
se preiméscă *amu* récele său...

... ferant con-
festim confu-
sionem suam...

unde la Coresi, 1577: „să priiméscă acmu...“, dar la Dosofteiu, 1680: „priimascăș de pripă...“, în contextul slavice: „abie“:

LVIII, 4: că
amu vărărăsufle-
tul meu...

... quia ecce
venati sunt ani-
mam meam...

unde și la Coresi: „*amu* vînară...“, dar la Silvestru: „îatâ vînéză...“, la Dosofteiu: „îatâ că vînară...“, în contextul slavice: „se“.

LXIX, 4: se
toarne-se *amuru*-
șirându-se...

... avertantur
statim erube-
scentes...

la Coresi: „să se toarne *amu*...“, la Silvestru: „să se întoarne în de-grab...“

La Dosofteiu procesul de identifica-re între *amu* și acmu face un pas și mai departe, dar totuși nu este încă deplin. Așa în psalmul CXVI:

Dzâcă *amu* ca-
sa lui Izrail...

Dicat nunc
domus Israel...

Dzâcă dar a
casa lui Aaron...

Dicat nunc
domus Aaron...

Dzâcă *amu* toț
carii să tem...

Dicant nunc
omnes quitiment...

amu corespunde latinului *nunc*, însă același *nunc* se traduce prin *dară*, iar în contextul slav ic în câte-trele verseturile: „*ubo = enim*“.

Independența organică a ambelor cuvinte se constată mai cu seamă limpede prin dicționarele române din secolul XVII.

În glosarul slavo-roman circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 268) termenii slavici *uze* și *ubo*, cel de ntăiu însemnând „*jam, ȳdȳ*“, cel-alt „*igitur, ovv*“, sînt traduși de o potrivă prin *amu*, căruia i se dă ca sinonimi: *iata*, *dară*, *adecă*, dar nici decum *acmu*.

În Vocabularul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 400, 402):

„*A km u. Nunc.*“

„*Amu. Jam*“.

Am citat mai sus numai acele vechi traduceri române, în cari sensul precis se constată prin cuvîntul corespunzător dintr'un original; acolo însă unde contextul lipsește, lesne se pôte nasce controversa, dacă *amu* însemnă *donc* sau *à présent*. Astfel în Pravila lui Vasile Lupul, 1646, *acmu* e fôrte des și pretutindenî cu sensul lămurit de „*à présent*“, iar *amu* se întrebuintează una singură dată, și nici atunci nu este destul de limpede; a-nume f. 185: „*șudețul de nu va amu potia cunoaște cu sême, în ce chipă au făcut neștine précurvie, de zburdăcune au numai pentru să facă rușine bărbatului aceii mueri, atunce créde șudețul c'au făcut de zburdăcune...*“

În graiul de astăzi, vechea formă *acmu* bifurcându-se în două varian-turi scădute: *acû* și *amû*, acesta din urmă a înghițit cu desăvîrșire pe arhaicul *amu* „*donc, déjà*“, care abia se mai străvede în unele locuțiuni.

Intr'o doină din Ardél:

Fost'am tinăr și brudiū,
Pare'mî reū ș'*amu*'î târđiū...

amu este învederat *acmu*; nu însă tocmai așa de învederat în următoarele texturi poporane din Moldova:

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 22): „*Amu* într'una din țile flecăul se scólă de nópte, face mama-ligă îmbrândită și ce-a mai dat Dum-neđeū, pune mîncarea în traistă...“

Același, Povestea lui Harap-alb (ibid. p. 172): „*Amu* ci-că era o-dată într'o țară un craiu...“

În ambele aceste pasaje *amu* s'ar puté traduce prin „*ainsi donc*“ sau „*or*“.

Basmul „Pepelea“ (Sbiera, Povești p. 13): „... aū ospétat pentru sufletele tuturor morților pînă *amu* într'un timp când aū început a se rădica, mai ales nevestele...“

Basmul „Petrea Făt-frumos“ (ibid. 35): „Aū mers *amu* cât aū mers și aū dat de nisce bătrânî...“

În ultimele două pasaje *amu* se apropiă de „*déjà*“.

În orî-ce cas, e sigur că actualul *amû* s'a fusionat din două cuvinte neatîrnate, a căror independență primitivă a-nevoie se mai pôte recunoște.

v. *Acum*. — *Amuș*.

Amuîare. }
Amuîat, -ă. } v. *Amuîez*.

Amuîez (*amuîat, amuîare*), vb.; tremper, mouiller, humecter. Alături cu *amoîu*, Budan-Delénu (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucur.) pune pe *amuîez*, traducendu'l prin „*befeuchten, erweichen, eintauchen etc.*“ Mai întrebuintat în graiu este *immoîu*.

v. ^{1.2} *Amoîu*. — *Îmmoîu*. — *Moîu*.

Amûrg, s. m.; crépuscule, entre chien et loup, la tombée de la nuit. „Pe la șése ôre sêra, când ciobanii ȳc mulgătórea, căci atunci ei își mulg vitele“ (N. Mereuță, Tutova, c. Mânzații), timpul pe care și vechii Greci,

din aceeași cauză, îl numău *ἄμολγος* dela *ἀμέλω*, se chiamă la noi mai obicînuît *amurg*.

Alexandri, Legenda Ciocărliei:

Dar după multă trudă și mult amar de cale,
Odată cu *amurgul* ajunge într'o vale...

și mai jos:

Copila varsă lacrimi; uimită ea simțesce
Că inima'i ferice în sinu'i se topește,
Ca ziua cea de vară când rațele se scurg
Topindu-se în umbra adîncă din *amurg*...

Costachi Negruzzi, Aū mai pățit'o
și alții:

Cuprinsă de un trist necaz,
Az
Priviam *amurgu* 'ntunecat;
Cat,
Și vîd că dintr'un nour des
Es
Mulțime de draci fioroși
Roși...

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-
tanica p. 5: „*amurgul* serei înfașe fi-
rea într'un zăbranie sur...”

Ibid. p. 229: „pleca din rîvîrsatul
zorilor și se întorcea pe la *amurg* cu
alb în căpesterie...”

Intr'un sens figurat:

A. Odobescu, Dîmna Chiajna p. 103:
„se'nălța pe albăstréla întunecată a ce-
rului un părete îngust și negru, cu
muchea surpată, cu laturile crăpate,
fioros și cobitor ca urma unui păcat
în *amurgul* conștiinței...”

Pentru *amurg* se mai aude în po-
por *amurgélă* (Rimnic-sărat, c. Bog-
za), *amurgit* sau *amurgite*, per-
sonificatul *Murgilă*, impersonalul
murgesc sau *amurgesc* etc.,
tote din aceeași tulpină, despre care:

v. *Murg*.

Amurgélă. — v. *Amurg*.

Amurgesc (*amurgit*, *amurgire*), vb.;
s'obscurcir, tomber (du jour, de la nuit).
Sinonim cu *înserez*.

Alexandri, „Plugurile”:

Dar lumina *amurgesc*, și plugarii cătră sat,
Haulind pe lingă juguri, se întorc dela arat...

O colindă din Dobrogea:

Iar când sôrele se duse
Și de tot el se ascunse,
Pe când dioa *amurgia*,
Ochiul el își arunca
Sub o tufă
De schindufă...

(Burada, p. 86).

Mai adesea funcționează impersonal.
Costachi Negruzzi, Alexandru Lă-
pușnénul, IV: „Abia *amurgise* când
Stroici și Spancioc sosiră...”

Alexandri, O primblare la munți:
„Acum *amurgise* mai de tot, caii obo-
siseră, și noi începuserăm a simți ôre-
care dureri prin șolduri...”

Balada „Lécul”:

Și colea când *amurgia*,
La mândra lui ajungea...

(Marian, Bucov. I, 184).

Participiul trecut luat ca adjectiv:

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 110:
„la ôra când aburii, înălțându-se pe apă,
începeau a înnegura orizontele a m u r-
g i t...”

v. *Amurg*. — *Murgesc*.

Amurgire }
1. *Amurgit* } v. *Amurgesc*.

2. *Amurgit* (plur. *amurgite*), s. n.; part.
passé d' *amurgesc* pris substanti-
vement: crépuscule, la tombée de la
nuit. Sinonim cu *amurg*. Se între-
buințéază adesea la plural.

Basmul „Tugulea” (Ispirescu, Le-
gende p. 321): „Merse ce mai merse,
și când fu pe la *amurgit*, întalni un
om care se uita în sus cu un arc în
mână...”

„De-cu-séră se dice și la *amur-
gite*” (P. Cădere, Némț, c. Bistrițora).

„Când se îngănă dioa cu nóp-
tea, poporul dice că e: pe-*amurgite*”
(M. Lupescu, Sucéva, c. Broșteni).

v. *Amurg*. — *Murgilă*.

Amurt }
Amurtélă } v. *Amortélă*. — *Amortesc*.
Amurtesc }

Addenda

La colóna 102 după rîndul 40:

Abûre (*aburcare, aburcat*), vb.; s'é-lever, monter, gravir. — v. *Burec*.

La col. 290 după rîndul 13:

Palia din Oraștia, 1582 (Cipariu, Anal. 57):

Genes. XLIX, 7: împărți-voiu pre ei în Iacovî și voiu <i>adâvâsi</i> în Izdrail...	... dividam eos in Jacob et dis- pergam eos in Israel...
--	---

La col. 584 după rîndul 29:

Din literatura poporană cunoscem trei texturi cu *ăiept*.

Basmul „Nusciû-Impêrat“ (Tribuna din Sibîu, 1886 p. 1118): „acum se *ăieptă* o dată calul și ca fulgerul trece preste pîrtă...“;

Basmul „Teiû-legênat“ (ibid. 1885 p. 38) „croîesce un șoșonete bun din pulpa picîorului stîng și'l aruncă în gura pajurei, care cu o *ăieptare* a și fost afară [din lumea cea-laltă pe lumea noastră]“;

Proverb:

Mê ieai cu *ăieptul*,
Ți-a pîrăi pîeptul;
Mê ieai cu de-acelea,
Te-a ustura pielea...

(Ibid. 1885 p. 22)

În primele două pasaje, *ăiept* înseamnă o avîntare sau o răpedire; în pasagiul al treilea, cel mai important prin natura sa stereotipă de proverb și unde cuvîntul ne întîmpină ca substantiv, *ăiept* pîte să însemneze de o potrivă avîntare sau răpedire la luptă și înșelăciune, șoșele-momele, „alléchement“.

Câte-trele texturile sînt din Transil-

vania, unde—după cum am vedut mai sus—predomnesce în această vorbă sensul derivat de „aruncare“.

La colóna 676 după rîndul 16:

Cu tîte astea, al nostru *ala'n-dala* ar puté să fie tot așa de bine grecl *ἀλλὰ τῶν ἀλλων*, după cum ne asigură d. A. Odobescu; de ex.: *ὁμιλῶ ἀλλὰ τῶν ἀλλων* = vorbesc *ala'n-dala*. În adevăr, Costachi Negruzzi, Muza dela Burdujăni, sc. 11, scrie această vorbă cu *t* și o pune în gura unui Grec Lakerdopulos: „Ți ine keramu? îȚi vorbesc creștinesce și'mî răspunđi *alan-tala*...“

În ambele cazuri, fie neo-grec sau neo-albanes, cuvîntul nî-a venit pe a-ceiași cale în Țilele FanarioȚilor.

Dacă însă va fi cum-va adevărat că *ala'n-dala* sau *ala'n-tala* se află ca vorbă curat poporană și la Români de peste CarpaȚi, precum ne afirmă ȳrecine din Selagiû în fundul Transilvaniei, atuncî nici albanes el nu mai pîte să fie, nici grecesc, ci va fi un rest medieval lăsat de năvăliri turanice, Comani sau Pecenegi, căci în dialectul turc djagataic din Asia—prinr'o coincidență fîrte curiósă—pînă astăđi *alan-talan* înseamnă „grand désordre“, „grosser Wirwarr“ (Vámbéry, Sprachstud. p. 256).

La colóna 676 după rîndul 17:

Alăs (*alăsat, alăsare*), vb.; laisser. Formă macedo-română pentru *las*, care ne întîmpină în Penticostarul Mss. pe de la începutul secolului XVII, pe care'l avem dela d. Ar. Densușianu, p. 184: „cele nebune ale lumii *alasă*

Dumnezău ca să rușineze pre cele tari înțelepte; și cele neputincioase ale lumii *alasă* Dumnezău ca să rușineze pre cele tari; și cele fără de rod ale lumii și cele batgocorite și călcate *alasă* Domnul...“

v. *Las*.

La col. 726 după rîndul 35:

²*Albe* s. *albele*, s. f. pl.; t. de Mythol. popul.: 1°. fées bienfaisantes chez les Daco-roumains; 2°. fées malfaisantes chez les Macédo-roumains.

v. ²*Albul*.

La col. 741 după rîndul 3:

Albiă, s. f.; blancheur. In loc de *albă* saună *albime*, la Dosofteiu, Synaxar 1683, 23 oct. f. 81 a: „și i era părul alb ca omătul: ni să pună pre ochi cață de *albiă* lor; și vădzumă fața lui, și de multe bătrănițe nu i să vedă ochii...“

v. *Albă*. — *ia*.

La col. 763 după rîndul 5:

La Macedo-român, din contra, *Albe* saună *ține albe* sînt Ielele. „Credința populară le atribue aceiași putere reu-făcătoare ca și Ielelor, adică: paralizarea diferitelor membre și părți ale cor-

pului, a limbei, a auzului chiar. Expresionile consacrate pentru a desemna pretinsa bătă căpătătă dela *Albe* sînt: agudit di *Albe* (lovit de Iele) saună: loat di *Albe*...“ (Șăinenu, Ielele, p. 25-6).

La col. 764, în rîndul 8 să se suprimă „dispărut“, și apoi după rîndul 35 să se adauge:

Substantivul *albóre*, de unde vine *alburii*, se mai aude în Bucovina.

Basmul „Sucnă-murgă“ (Sbiera, Po-vești p. 91): „N'am vădūt nimică — dise el — decât că i pămîntul ca un mușunoiu, și un felu de *albóre* ca apa pinprejurul lui...“

La col. 904 după rîndul 17:

*Almă*s, s. m.; diamant. Din grecul *ἀδάμας*, prin forma turco-persiană *almas*, acest cuvînt a străbătut la Ruși și la Români. Se află mai de multe ori în inventarul autograf de odórele lui Petru-vodă Șchiopul, 1580 (Mss. în Acad. Rom.), de ex.: „on left cu *almas*, altul left mai mic cu *almas*, iară un căsnic cu *almas* cu iacut...“; saună: „on *almas* mari mișloc, 20 *almas* pirăgor lui...“

v. *Adamant*. — *Diamant*.

FINEA

TOMULUI I.

ERRATA

Coloana	Rînd:	Tipărit:	Citește:
96	16 de sus	¹ <i>Abur</i>	¹ <i>Abur</i>
128	21 „	lână	lână saună de piclor.
201	12 „	timp	loc
270	16 de jos	reciproc	reflexiv
969	2 „	teur	tour
1049	23 „	ammanitiare	amminatiare

NB. Pentru indicarea primului erratum sîntem recunoscători d-lui H. Tiktin din Iași, care a bine-voit a-l semnala într'un articol special din Litteraturblatt für germanische und romanische Philologie. Vom profita și pe viitor cu grațitudine de ori-ce îndreptări analoage din parte!

VERIFICAT
2017

VERIFICAT
1987

BIBLIOTECA
Centrală Universitară
București

VERIFICAT
2007